

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

ONUNCU ASKERİ TARİH SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ VE SONRASI SAVAŞ TARİHİ
SONUÇLARININ TÜRKİYE’NİN GÜVENLİĞİNE STRATEJİK
ETKİLERİ
(20-22 NİSAN 2005 - İSTANBUL)

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
2006

**T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA**

ONUNCU ASKERİ TARİH SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

**SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ VE SONRASI SAVAŞ TARİHİ
SONUÇLARININ TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİNE STRATEJİK
ETKİLERİ**

(20-22 NİSAN 2005 - İSTANBUL)

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları

**ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
2006**

ISBN: 978-975-409-435-0

NSN: 7610270349262

YAYIN KURULU BAŞKANI

Korg. Eyüp KAPTAN

YAYIN KURULU

Dr. E. Tuğg. Erdal YURDAKUL

Dr. Mu. Kur. Alb. Emruhan YALÇIN

Dr.  ğ. Alb. Ahmet TETİK

Dr.  ğ. Alb. Yavuz ÖZGÜLDÜR

Dr.  ğ. Alb. Mehmet ÖZDEMİR

Dr.  ğ. Yb. Zekeriya TÜRKMEN

Dr.  ğ. Yb. Hülya ŞAHİN

Doç. Dr. Ömer TURAN

Doç. Dr.  ağrı ERHAN

Tar. Uzm. Kerime ŐAHİNER

DÜZELTİ/SAYFA DÜZENİ

Red. Uzm. Yasemin TAŐCI

SUNUŞ

Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı tarafından düzenlenen “Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrası Savaş Tarihi Sonuçlarının Türkiye’nin Güvenliğine Stratejik Etkileri” konulu Onuncu Askerî Tarih Sempozyumu 20-22 Nisan 2005 tarihleri arasında İstanbul’da yapılmıştır.

Onuncu Askerî Tarih Sempozyumu’na üniversitelerimizin değerli öğretim üyeleri ile Silahlı Kuvvetlerde muvazzaf ve emekli personel katılmış; sempozyumda 31 adet bildiri sunulmuş ve sekiz adet bildiri zaman yetersizliğinden sunulamamıştır.

Soğuk savaş dönemi ve sonrası savaş tarihine bakıldığında Türkiye; Kore, Kıbrıs Barış Harekâtı, Bosna-Hersek ve Kosova’da harekâta bilfiil katılmış, katıldığı her harekâtta kullandığı kuvvetlerin çapından daha büyük başarılar kazanmıştır. Özellikle soğuk savaş döneminin ilk savaşı olan Kore’de Türk Tugayının personelinin cesaretli, dayanıklı ve disiplinli oluşu dünya kamuoyunun takdirini kazanmasına neden olmuştur.

1967 yılında yapılan Arap - İsrail Savaşı, 1973 yılında Mısır ve Suriye’nin İsrail’e karşı kaybedilen toprakları geri almak üzere yaptığı harekât Orta Doğu’nun dengeleri açısından çok önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir.

1974 yılı Türkiye açısından çok önemli bir yıl olmuştur. Türkiye Kıbrıs’a müdahale hakkını kullanarak dünyada o güne kadar görülen en kısa sürede yapılan başarılı bir müşterek harekâtı gerçekleştirmiş ve Kıbrıs Türklerinin güvenliğini sağlamayı başarmıştır.

Kıbrıs Barış Harekâtı’ndan beş yıl sonra Sovyetler, Afganistan’daki yönetimi değiştirmek üzere müdahale etmiş ancak bu müdahale ABD’nin Vietnam’da batağa saplanması gibi bir sonuçla Sovyetler’i karşı karşıya bırakmıştır.

İran - Irak Savaşı ise sekiz yıl sürmesine, bir milyona yakın insanın kaybedilmesine ve 500 milyar dolar kaynağın heba edilmesine rağmen, kayda değer teknik ve taktik gelişme görülmemiş XX. yüzyılın ibret verici bir savaşı olarak tarihe geçmiştir.

XX. yüzyılın sonuna yaklaşıldığında yapılan Körfez, Bosna-Hersek, Kosova ve Irak savaşları teknik üstünlüğe sahip olan güçlerle olmayanların savaşı olarak akıllarda kalmıştır.

Askerî tarihte; çoğu zaman savaşla, acıyla, kanla, ıstırapla, adaletin tecelli etmediği birçok olay meydana gelmiş ve gelecektir. İşte bu savaşlardan, acılardan ders almayıp stratejilerini üretemeyen, silahlı kuvvetlerini bu duruma göre yapılandırmayanlar, caydırıcılıklarını yitirdikleri gibi daha fazla savaşla, daha fazla acıyla, kanla ve ıstırapla karşılaşacaklardır.

Eser, Dr. Hv. Plt. Korgeneral Erdoğan Karakuş'un sempozyum açış ve kapanış konuşmalarını, katılımcıların seminerde sunduğu bildirileri, sempozyumun genel değerlendirmeleri ile soru ve cevap periyodunu kapsamaktadır.

Eser, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Türk Askeri, Tarih Komisyonu (TATK) Genel Sekreterliğince düzenlenerek yayıma hazırlanmıştır.

Eyüp KAPTAN
Korgeneral
ATASE Başkanı

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

İÇİNDEKİLER	III

Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanı Dr. Hv. Plt. Korg. Erdoğan KARAKUŞ'un Onuncu Askerî Tarih Sempozyumu Açış Konuşması	IX

I. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Reşat GENÇ

BİLDİRİLER

1.Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN	Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Yol Haritası	3
2.Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK	Yeni Dönemde Türkiye'nin Orta Doğu Siyaseti Üzerine Bir Değerlendirme	9
3.Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR	İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Ermeni Taleplerinin Birleşmiş Milletlere Taşınma Girişimi	27
Sorular ve Cevaplar		35

II. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN

BİLDİRİLER

1.Doç. Dr. Yusuf SARINAY	Türkiye'nin NATO'ya Girişi ve Türk Dış Politikasına Etkileri (1952-1990)	45
2. Dr. Hv. Kur. Alb. İsmail BİRER	Soğuk Savaş Sonrasında NATO Bağlamında Avrupa'nın Güvenliği, AB Bünyesinde Yeni Girişimler ve Türkiye'ye Etkileri ..	57
3. Yrd. Doç. Dr. Sabit DUMAN	Arap-İsrail Savaşı (1967) ve Türk Dış Politikası	69
Sorular ve Cevaplar		83

III. OTURUM

Oturum Başkanı: Dr. E. Tuğg. Erdal YURDAKUL

BİLDİRİLER

1. Yrd. Doç. Dr. Vehbi Zeki SERTER	Harekâtın Birinci Günü ve Gecesinde Girne Boğazı Bölgesindeki Savaş ve Bazı Olaylar	89

2. Dr. Mu. Kur. Alb. Emruhan YALÇIN	Kıbrıs Barış Harekâtı.....	117
3. Prof. Dr. Yücel ÖZKAYA	Kıbrıs Adasının Jeopolitik Yönden Devletler Açısından Önemi ve Bu Devletlerin Kıbrıs Hakkındaki Düşünce ve Girişimleri	145
Sorular ve Cevaplar		159

IV. OTURUM

Oturum Başkanı: Dr. E. Büyükelçi Ahmet Zeki BULUNÇ

BİLDİRİLER

1. E. Yb. Atilla ÇİLİNGİR	Kıbrıs Barış Harekâtı	167
2. Öğ.Yzb. Hüsnü ÖZLÜ	Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Türkiye'ye Uygulanan Ambargonun Sonuçları ve Ulusal Savunma Sanayimizin Gelişimine Etkilerinin Değerlendirilmesi	179
3. Öğ. Kd. Bnb. Ulvi KESER	1960 Cumhuriyeti'nden, 1974 Barış Harekâtına Kıbrıs ve Kıbrıs'ta Türk Askeri Varlığı, Birleşmiş Milletler Harekâtı Çerçevesinde Bosna-Hersek'te Türk Görev Kuvveti ve Bölgede Yaşanan Kentkırım Harekâtı	201
Sorular ve Cevaplar		219

V. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Tuncer BAYKARA

BİLDİRİLER

1. Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN	Kimlik ve Savaş: Osmanlıdan Günümüze Irak Örneği	229
2. Büyükelçi Murat BİLHAN	Türkiye'nin Her İki Körfez Savaşı'ndan Çıkarması Gereken Sonuçlar	237
3. E. Tümğ. Armağan KULOĞLU	ABD'nin Irak'a Müdahalesinin Türkiye'nin Güvenliğine Stratejik Etkileri	243

VI. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Yusuf OĞUZOĞLU

BİLDİRİLER

1. Prof. Dr. Sertaç BAŞEREN	Uluslararası Hukuk Açısından ABD'nin Irak'a Müdahalesi	259

2. Prof. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK	Körfez Savaşları ve Türkiye	275
3. Dr. E. Kur. Kd. Alb. Yılmaz TEZCAN	Irak Savaşı'nın Stratejik ve Operatif Açından Değerlendirilmesi ve Geleceğe Yansıması	291
Sorular ve Cevaplar		307

VII. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN

BİLDİRİLER

1. Doç. Dr. E. Kur. Alb. Celalettin YAVUZ	ABD'nin Irak Çıkmazı ve Türkiye'ye Etkileri	313
2. Hv. Dr. Uçk. Bkm. Yzb. H. Tamer HAVA	Körfez Savaşlarının Türkiye Ekonomisine Etkileri	349
3. J. Kur. Alb. Hasan KARA	Her İki Körfez Savaşının Terörizm ve Bölücü Faaliyet Açısından Türkiye Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi	369
Sorular ve Cevaplar		389

VIII. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Kemal KİRİŞÇİ

BİLDİRİLER

1. Doç. Dr. Çağrı ERHAN	Kore Savaşı'nın Türkiye'nin ABD ve Avrupa ile İlişkileri Açısından Sonuçları	395
2. Dr. P. Kur. Kd. Alb. Ali DENİZLİ	Kore Harbi'nin Kazanılmasını Sağlayan Türk Tugaylarının Stratejik ve Taktik Kahramanlıkları	407
3. Ord. Yb. Ahmet AKTER - Arş. Gör. Dilşen İNCE ERDOĞAN	İkinci Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Askerî Yardımı: Truman Doktrini ve Marshall Planı	435
Sorular ve Cevaplar		457

IX. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

BİLDİRİLER

1. E. Büyükelçi Gündüz AKTAN	Bosna-Hersek Savaşı'nın Balkanlar'ın ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkisi	463

2. Yrd. Doç. Dr. Funda KESKİN	Uluslararası Hukuk Açısından NATO'nun Kosova Müdahalesi ...	469
3. Doç. Dr. Ömer TURAN	Soğuk Savaş Sonrası Makedonya'da Yaşanan Karışıklıkların Ülkedeki Türk Kültür Mirasına Etkisi	477
Sorular ve Cevaplar		487

X. OTURUM

Oturum Başkanı: Büyükelçi Murat BİLHAN

BİLDİRİLER

1. Prof. Dr. Aygün ATTAR	Sovyet İşgali ve Sonrasında Afganistan'daki Türk Grupları ...	495
2. Arş. Gör. Yalçın SARIKAYA	Afganistan'da Yeniden Yapılanmanın Etnik-Dinî Yapı Bakımından Analizi	517
3. E. Kur. Alb. Aziz Rıfki ATEŞER	Falkland Savaşı'nın Düşündürdükleri	527
4. Doç. Dr. E. Kur. Alb. Esat ARSLAN	Vietnam ABD'yi Nasıl Dize Getirdi?	557

XI. OTURUM

Oturum Başkanı: Dr. Hv. Plt. Korg. Erdoğan KARAKUŞ

BİLDİRİLER

1. Prof. Dr. Ergun AYBARS	Değerlendirme	571
2. E. Kur. Alb. Aziz Rıfki ATEŞER	Değerlendirme	575
3. Dr. Hv. Plt. Korg. Erdoğan KARAKUŞ	Onuncu Askerî Tarih Sempozyumu Kapanış Konuşması	581

YEDEK BİLDİRİLER

1. Dr. Ord. Yzb. Haldun YALÇINKAYA	Soğuk Savaş Sonrası Savaşın Değişimi	587
2. Arş. Gör. Tolga BİLENER	Büyük Güçlerin Küresel Politikalarının Göstergesi Olarak Savaşlar: ABD Örneği	597
3. Yrd. Doç. Dr. Güray KIRPIK	X. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Medeniyetler Arası Askerî Çatışmaların Ortak Yönleri: Haçlı Seferleri Örneği ve Türkler	609

4. Yrd. Doç. Dr. Naci ŞAHİN	Avrupa Birliği Gelişim Sürecinde Stratejik Açıdan Türkiye-Kıbrıs Siyasal İlişkileri ...	617
5. Prof. Dr. Yusuf OĞUZOĞLU	Körfez Savaşları ve Irak Sorunu Bağlamında Irak'ın Etnik ve Dini Yapısı Üzerine Tarihsel Bir İnceleme	635
6. Ulş. Bnb. Murat ÖZAYLAR	Kore Savaş'ında Türk Harp Esirleri	653
7. Dr. Ümit KOÇ	Balkanlar'da İstikrar ve Türkiye'nin Güvenliği	679
8. Yrd. Doç. Dr. Sezgin GÜÇLÜAY	İran-İrak Savaşı'nın Türkiye ve Dünya Siyasetine, Geleceğine Etkileri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme	713

**GENELKURMAY ATASE VE DENETLEME BAŞKANI DR. HAVA PİLOT
KORGENERAL ERDOĞAN KARAKUŞ'UN ONUNCU ASKERÎ TARİH
SEMPOZYUMU AÇIŞ KONUŞMASI**

Sayın Komutanım, Değerli Konuklar, Saygıdeğer Harp Tarihçilerim, Kıymetli Silah Arkadaşlarım, Türk Basınının Değerli Temsilcileri,

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Ulu Önder Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Harp Okulu eğitimini aldığı bu tarihî mekânda icra edilecek Onuncu Askerî Tarih Sempozyumu'nu açıyorum.

Sempozyuma katılan komutanlarımızı, seçkin harp tarihçilerimizi, üniversitelerimizin değerli öğretim üyelerini, silâhlı kuvvetlerimizin kıymetli muvazzaf ve emekli personelini burada ve bir arada görmekten büyük bir mutluluk duyduğumu huzurlarınızda özellikle dile getirmek istiyorum. Katılımınız bizlere onur ve güç vermiştir. Hoş geldiniz. Şeref verdiniz.

Askerî tarih çoğu zaman savaşıla, acıyla, kanla, ıstırapla, adaletin tecelli etmediği birçok olayla meydana gelmiş ve gelecektir. İşte bu savaşlardan, acılardan ders almayıp stratejilerini üretmeyen, silâhlı kuvvetlerini bu duruma göre yapılandırmayanlar, caydırıcılıklarını yitireceklerinden daha fazla savaşıla, daha fazla acıyla, kanla, ıstırapla karşılaşacaklardır. Bu sene o nedenle sempozyumun konusunu son zamanlarda vuku bulan savaş tarihinden sonuçlar çıkartmak, stratejiler üretmek, silâhlı kuvvetlerin yapılanmasına katkıda bulunmak amacına yönelik belirledik.

Kısa bir dönem önce, savaşlardan ders çıkarmak, ayrıntılı çalışma yapmak için belgelerin asgari 30 yıl sonra açılmasını beklerdik. Bugün açık kaynaklardan film seyrederek gibi seyrederiz, ders çıkarıyoruz. Stratejiler üretiyoruz, onun için bu sempozyumda hiçbir gizlilik içermeyen açık kaynaklar kullanılacaktır.

Soğuk savaş dönemi ve sonrası savaş tarihine bakıldığında Türkiye; Kore, Kıbrıs Barış Harekâtı, Bosna – Hersek, özel görevler ve Kosova'da harekâta bilfiil katılmış, katıldığı her harekâta kullandığı kuvvetlerin çapından daha büyük başarılar kazanmıştır.

Soğuk savaş döneminin ilk savaşı olan Kore'de tugayımız dünyanın takdirini kazandı. Çünkü Türk tugayı personeli cesaretli, dayanıklı, disiplinliydi. O nedenle harbin kaderine büyük etkisi oldu. İşte kahramanlarımızdan birkaçı: Kunuri'deki muharebede büyük kahramanlık gösteren Tabur Komutanı Binbaşı Miktat Uluönlü Kızı Sunay'a yazdığı mektupta "Baban yerinde bir kararla yerinde sebat etti. Hem tugayın kurtulmasına, hem de üç Amerikan tümeninin kurtulmasına sebep oldu. Zannetmem ki bir daha böyle kötü bir duruma düşeyim. Mehmetlerin, genç subayların her biri ayrı ayrı kahramanlık destanı yazdı. Onları buraya sığdıramayacağım. Kısmet olur da gelirsem anlatırım. Gelemezsem tarihte okursunuz." Aziz şehidim yaptıklarını okumayı şimdi görev biliyorum. Ruhun şad olsun. Hayatı bir kahramanlık destanı olan Miktat Uluönlü, Seul'un geri alınışı esnasında şehit düşüyordu.

Kore Savaşı'nın genel sonucu şuydu: Çok büyük teknolojik üstünlüğün sağlanamadığı ortamda, disiplinli, cesaretli, dayanıklı birliklere ve sayısal üstünlüğe sahip olunması, hava gücünün etkisini azaltmak için, birlik ne kadar büyük olursa olsun kara harekâtının geceye kaydırılması, düşmanın beklemediği en kötü yerden çıkarma yapılmasıdır. Nitekim Kore'den atılma noktasına gelmiş Birleşmiş Milletler kuvvetlerini, "düşmanın oraya çıkarma yapılır mı" dediği İnchon'a yapılan çıkarma kurtarmıştır. Sayısal üstünlüğe sahip Çin ve Kuzey Kore kuvvetleri hava gücünün etkisini azaltmak için harekâtı geceye kaydırmıştır. Bakın bu konuda Bnb. Miktat Uluünlü Kızı Sunay'a ne yazmıştı: "İnsanın etrafında binlerce düşman ölüsü, yaralanan, ölen, bağırarak huzuru kalır mı? Mamafih bu muvaffakiyetimi kısmen de tepkili Amerikan uçaklarına medyunum. Her düşmana saldırışlarında, dalışlarında binlerce mermiyi oluktan akıtır gibi düşman üzerine yağmur gibi serpmesi, onların yerini bize göstermesi çok işimize yaradı."

Kore'de Yalu, Tümen, Han ve Kum ırmakları civarında devam eden harekât, Vietnam'da da Kara-Koi ve Mekong nehri civarında gerçekleşmişti. Bitki örtüsünün gizlemeye imkân vermesi, Amerika'yı yaprak döktürmek için ilâç kullanmak mecburiyetinde bıraktı. Vietnam'da kuzeye doğru kara harekâtı dar bir sahaya sıkıştığından, ABD, hava harekâtı ve kıyı bombardımanıya sonuca gitmek istiyordu. Ancak Laos ve Kamboçya'dan gelen yardımlar nedeniyle, Güney Vietnam'daki Vietkong gerillâ harekâtı durdurulamıyordu. Yüksekten uçan uçaklar, elektronik harbin istenilen etkinliğe ulaşmaması nedeniyle, hava savunma füzeleri ile alçaktan uçan uçak ve silâhlı helikopterler, uçaksavarlarla düşürülüyordu. Ayrıca uçakların hassas atış kabiliyeti çok düşüktü. Kamboçya, Laos'tan gelen yardımları kesmek amacıyla, bir köprüyü tahrip etmek için 150 bomba atmak gerekiyordu. ABD, Vietnam Savaşı boyunca 3719 uçak, 4869 helikopter kaybetmişti. Ancak hava taarruzları sonuçta öyle korkunçtu ki ölen 3 milyon kişinin çoğunluğu hava taarruzları nedeniyle ölmüştü. Bir Kamboçyalı, "Bir kilometre öteden gelen B-52 patlamalarının ses dalgaları kulak zarlarını yırtıyor ve ormanda yaşayanları sağır ediyordu. Bir kilometre öteden darbe dalgaları kurbanlarını hissiz bırakıyordu. Yarım kilometre içinde patlayan bir bomba güçlendirilmemiş bir sığınağın duvarlarını çökertiyor, içinde saklananları canlı canlı gömüyordu. Yakından bakıldığında bomba çukurları dev gibiydi. On metre çapında ve bir o kadar da derin." diyordu.

1967 Arap – İsrail Savaşı, Kore ve Vietnam'dan çok değişik çevre şartlarında yaşandı. Bitki örtüsünün olmadığı bir sahada gizleme yapmak fevkalade zordu. İsrail'in ilk hedefi Mısır hava kuvvetleriydi. Çünkü, insan kaybına hiç tahammülü yoktu. O nedenle, önce karşı tarafın hava gücünü havalandırmadan yok edecek, daha sonra bütün hava gücünü kara ve deniz desteğine ayıracaktı. İlk hava taarruzlarının gizliliği çok önemliydi. Mısır'ın Sina üzerinde çok miktarda radarı olması nedeniyle, uçuş Akdeniz üzerinden ve çok alçaktan yapılabilirdi. Ancak, alçak uçuşa rağmen Mısır deniz kuvvetleri uçuşları görebilirdi. İsrail Mısır'a göstere göstere bazı küçük deniz araçlarını karadan Kızıldeniz'e çekmişti. Mısır kara ve deniz harekâtının

sıklet merkezinin Kızıldeniz tarafından olacağı intibasına kapıldı ve Akdeniz'deki deniz gücünü zayıflatacak kadar, hatırı sayılır bir deniz gücünü Kızıldeniz'e sevk etti. Mısır hava kuvvetlerinin büyük çoğunluğu mesaiye gelirken, Mısır 450 uçağının 393'ünü yerde, büyük bir kısmını ilk yarım saatte, 23 uçağını da havada kaybetmişti. Ondan sonraki kara ve deniz harekâtı çok kolaylaşmıştı. İsrail 26 uçak kaybetmişti.

1973 yılına gelindiğinde Mısır ve Suriye İsrail'e karşı aynı hareketi yapmak ve kaybedilen toprakları geri almak üzere anlaşmışlardı. Baskın tarzında yapılan harekât, İsrail uçaklarının çoğunun yer altı sığınağında olması, Mısır hava kuvvelerinin havada İsrail'e karşı etkin önleme ve hava muharebesi yapmaması nedeniyle, hava üstünlüğü tekrar İsrail'e kapırıldı. Bu nedenle, başlangıçta kara ve denizde elde edilen başarı, yerini her iki tarafın ağır kayıplar verdiği bir harbe dönüştü. Nitekim İsrail 800 tank, 12 muhtelif gemi, 107 uçak; Mısır ve Suriye 1300 tank, 28 muhtelif gemi, 255 uçak kaybetti. Özellikle İsrail arazisinin küçüklüğü, teşhis zamanının azlığı nedeniyle, yanlışlıkla kendi uçaklarını da düşürdü. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı için şunu söyleyebilirim: Dünyada o güne kadar bu kadar kısa sürede, bu kadar başarılı bir müşterek harekât yapılmamıştı. 1963, 1964, 1967 yıllarında müşterek harekâtın yapılamaması, 1974 yılında tam bir baskın sağlamıştır. Karşı taraf, harekâtın başladığına hava indirme birliklerini görünce inanmıştır. Hiç beklenmedik yerden çıkarma harekâtı yapılmıştır. Karşı tarafın denizden ve havadan takviyesine deniz ve hava gücüyle mani olunmuştur. Ege'de F-102 uçağıyla karşı tarafın F-5 uçağı düşürülmüştür. Birinci harekât sonunda Magosa Kalesi'ne sığınıp, aç ve susuz kalan 10.000 kişiye havadan kale ortasına tam isabetle yiyecek ve su atılmıştır. Yüzlerce çıkış yapılarak harekât desteklenmiştir. Yunanistan'dan ancak dört F-84 uçağı bombardıman için adaya gelebilmiş, muhtemelen Sayın Denktaş'ın karargâhını bombalamak istemiş; ancak yanlış yeri bombalamıştır. Geriye dönüşte Türk uçaklarından kaçınma yaptıklarından, iki tanesinin geriye dönemediği duyumu alınmıştır. Rumlar, içinde 40 özel kuvvet personeli bulunan Yunanistan uçağını, uçaksavar ateşiyle yanlışlıkla meydana inerken düşürmüştür.

Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan 5 yıl sonra, Sovyetler Afganistan'daki yönetimi değiştirmek üzere müdahale ediyordu. Ancak o da ABD'nin Vietnam'da batağa saplanması gibi saplanmıştı. Bitki örtüsü Vietnam'a benzemiyordu. Ancak gizlenecek, saklanacak dağlar, yaylalar vardı. Afgan halkının yarısından fazlası tarihî nedenlerle Rusları sevmiyordu. O nedenle, ABD'nin desteğiyle mücadeleyi başlatmak zor olmadı. Tek insanın kullanabileceği tanksavar ve yerden havaya füzeler Rusların çekilmesinin ana nedeni oldu.

İran – Irak Savaşı sekiz yıl sürmesine, bir milyona yakın insanın kaybedilmesine, 500 milyar dolar kaynağın heba edilmesine rağmen, kayda değer teknik ve taktik gelişme görülmemiş XX. yüzyılın ibret verici bir savaşı olarak tarihe geçmiştir.

Falkland Savaşı, savaşa daha iyi hazırlanmış bir ülke için uzaklığın etkin olmadığını göstermesi açısından önemli bir müşterek harekâttir. Arjantin'in adaları ele geçirmesinden sonra İngiliz görev kuvveti bölgeye gelmiş ve başlangıçta denizaltı ve helikopterleriyle bir kruvazör, iki karakol gemisi batırıp, bir denizaltıyı karaya oturtunca, Arjantin deniz kuvvetlerini savaşa sokmaktan çekinmiştir. İngilizler için büyük tehdit ortadan kalkmış, Arjantinliler için adadaki kara birliklerinin takviyesinde sorunlar başlamıştır. Hava kuvvetleri açısından bakıldığında, Arjantin Fransa'dan almakta olduğu uzun menzilli güdümlü füzeli 50 süper Etendart uçağından ancak altısını alarak harekâta başlamıştır. Arjantin uçak gemisi etkin olarak devreye konamamıştır. Adada çok kısa pist olduğundan muharip uçaklar adada konuşlanamamıştır. Pist uzatma çalışmaları İngiliz hava harekâtıyla durdurulmuş, adadaki hava alanlarının geliştirilmemesi için devamlı taarruz edilmiştir. Hava desteğini artırmak amacıyla İngiltere'den Vulcan bombardıman uçaklarıyla taarruzlar icra edilmiştir. Kıyıya hücum safhasında, Arjantin kara kuvvetlerini tespit için kıyı bombardımanı yapılmıştır. Kısa pistlerden bir tanesi elde edilince Harrier uçaklarının dikine iniş kalkış kabiliyeti nedeniyle kara birliklerini daha kısa sürede destekleyebilir hâle gelmiştir. Arjantin kara kuvvetleri, mevzilerinde büyük direnç gösterdiler. Ancak harekâtın sonuna doğru uçak kayıpları nedeniyle oldukça cılızlaşan Arjantin hava kuvvetleri desteğinden başka destekleri kalmamıştı. Arjantin, son çare olarak C-130 ulaştırma uçaklarıyla malzeme atarak kara birliklerini desteklemeye çalıştı, sonuç değişmedi. Arjantin 780 kayıp, 10.600 esir vererek harekâtı bitirdi. İngilizler 16 gemi kayıp, hasar; 20 uçak, helikopter kaybettiler. Arjantin'in 10 gemisi battı, bir denizaltısı hasarlandı, 86 uçak, helikopter kaybetti. Bu savaşta İngilizlerin eksiği, gemilerinin hava savunma etkinliği yetersizliği idi. Aynı zamanda gemilerin madenî kısımları dahi yanıyordu. İngilizler bugüne kadar deniz kuvvetlerindeki bu eksiği giderdiler, aslî görevi hava savunma olan muhripler yaptılar, gemilerin yanmasını önleyici tedbirler aldılar.

Körfez, Bosna-Hersek, Kosova, Irak savaşları teknik üstünlüğe sahip olan güçlerle olmayanların savaşı şeklindeydi. ABD, Vietnam'daki eksikliklerin çoğunu gidermişti. Elektronik harpte o kadar ilerledi ki Sovyet yapısı bütün yerden havaya atılan orta, yüksek irtifa füze radarlarını karıştırabiliyordu. O nedenle bütün uçaklarını yüksekte uçurmaya başladı. Uçaksavarlar hiçbir işe yaramaz hâle geldi. Radarda görünmeyen uçaklar yapıldı. Gece görüş gözlükleri ve gece cihazları geceyi gündüze çevirdi. Güdümlü mühimmatın uzaktan atılması, güdümsüz mühimmatın dahi çok az hata ile koordinata vuruş ihtimali sağlandı. İnsansız hava araçları mühimmat atar hâle geldi. En son Irak harekâtından sonra da 16,5 milyar dolarlık Kommanchy silâhlı helikopter tasarımı vazgeçti. Onun yerine, füzelerin dahi düşürmesinin zor olduğu A-10 uçaklarını çok az masrafla tadilata karar verdi. Önemli miktarda 4'üncü nesil tank üretimi yerine tankların sadece geliştirme ve satış amaçlı üretilmesi esas alındı. 3'üncü nesil tanklarda, 4'üncü nesil tankların kabiliyetinin kazanılması esas alındı.

Şimdi Avrupa ülkelerinden birkaçı ve ayrıca Çin; üstün hava uzay gücüne karşı hâlen mevcut olan silahı daha da geliştiriyorlar. Bu silah, atılan belirli büyüklükteki mühimmatı, istendiği kadar uzaktan atılsın, hedefe yakın bir mesafede vurma silahı olup, uçaksavar ve hassas radarlardan ibarettir. Teknoloji üstünlüğü olmayan ülkeler için ucuz ve kurtarıcı bir silah gibi görünmektedir.

ABD şu anda Afganistan'ın tamamına kara gücüyle hâkim olmanın zorluğu nedeniyle, uzay ve yerden görülen teröristlere en fazla iki dakikada müdahale edebilmek için, gece, gündüz çok yüksek irtifa ve ses süratinin üzerinde uçuş hâlinde F-22 devriyeleri gezdirmeye başlamıştır. Şimdi her görülen teröristin iki dakikadan daha az bir süre içinde vurulma ihtimali çok artmıştır.

Arz ederim.

I. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Reşat GENÇ

Konuşmacılar

Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN

Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK

Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE’NİN YOL HARİTASI

Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN

Yol haritası kavramı son zamanlarda moda bir deyim hâline gelmiştir. Özellikle, Orta Doğu bölgesinin yeniden yapılanması ile ilgili olarak yol haritası kavramı sürekli olarak dile getiriliyor. Yapılan girişimlerden sonra hangi adımın atılacağı konusu tartışma alanına gelince, bu doğrultuda hazırlanmış olan plana bakılarak bundan sonrası için ne yapılacağı, daha önceden hazırlanmış olan yol haritasına göre belirlenmektedir. Amerika Birleşik Devletleri’nin Orta Doğu’ya askerî güçleri ile girmesi aşamasından sonra başlayan yeni süreçte daha önceden hazırlanan planlara göre birbirini izleyen adımlar atılırken de gene yol haritası kavramı gündeme getirilmekte ve eldeki planlara göre hareket edilmektedir. Benzeri doğrultuda Avrupa Birliği’nin de bu kavramı zaman zaman kullandığı görülmektedir. Avrupa Birliği açısından bu kavramın anlamı daha çok, Avrupa ülkelerinin hızla bütünleşerek bir kıta devleti biçiminde “Avrupa federasyonunu” gerçekleştirebilmenin planı biçiminde ortaya çıkmaktadır. Gene uluslar arası toplantılar sürecinde İsrail’in bu kavramı, geleceğe dönük genişleme ve büyük İsrail’i gerçekleştirme hedefleri doğrultusunda kullandığı göze çarpmaktadır. Orta Doğu’daki gelişmelerde atılacak yeni adımlar İsrail’in çıkarları doğrultusunda gündeme getirilirken İsrail’in yol haritası kavramı gene dünya kamuoyunun önüne çıkarılmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ya da İsrail için günümüzde kullanılan bu kavram aslında bütün ülkeler, uluslar ya da uluslararası oluşumlar açısından da kullanılabilir. Her millet, her devlet ya da bir uluslararası ya da bölgesel oluşum, siyasal süreçte kendi açılarından bir hareket noktası meydana getirdikleri için, kendilerinin geleceğine dönük bir biçimde bir genişleme ya da gelişme planına sahip olacaklardır. İşte uluslararası alanda ortaya çıkacak gelişmelerin devlet, millet ya da kuruluşlar merkezli olarak ele alınması ve bunların bir gelişme planına bağlanması, yol haritası kavramı çerçevesinde ele alınabilir. Yol haritası izlenecek yolu ve yöntemleri gösteren bir plan ya da programdır. Bu plana göre hareket edildiği zaman yol haritasının gösterdiği yöne veya yönlerle doğru bir adım atılması ya da gelişmelerin yönlendirilmesi söz konusu olacaktır. Günümüzde bu kavram daha çok yeni siyasal oluşumların izleyeceği yolu ve bu doğrultuda atılacak adımları göstermektedir. Artık bu doğrultuda her ülke ya da ulus için bir gelecek planı, yol haritası kavramı doğrultusunda ortaya çıkabilecektir.

Türkiye Cumhuriyeti de bir bağımsız devlet olarak diğer devletler gibi uluslararası alanda bir hukuksal süje konumundadır. Her siyasal organizma nasıl ki bir yapısalılık kazandıktan sonra hukuk düzeni içinde kişisel ve merkez olma konumu elde ediyorsa, benzeri durum Türkiye Cumhuriyeti Devleti için de söz konusudur. Uluslararası hukuka göre bütün devletler Birleşmiş Milletler örgütü çatısı altında eşit koşullarda üye oldukları için, Birleşmiş Milletlere üye olan çeşitli devletler, uluslararası ilişkiler düzeni çerçevesinde nasıl kendilerine bir yol haritası çizme hakkını kendilerinde

görüyorlarsa, Türkiye'nin de diğer bütün devletlerle beraber üye statüsünde çatısı altında yer aldığı Birleşmiş Milletler düzeni doğrultusunda kendi yol haritasını çizmek hakkı bulunmaktadır. Böylesine bir hakkı hiçbir makam ya da kimse reddedemez; çünkü, her organizmanın ya da siyasal yapının kendisini geliştirme hakkı her zaman vardır. Böylesine bir hakkı bütün devletler ya da milletler kendilerini geliştirmek ya da büyütmek için kullanacaklardır. Türkiye Cumhuriyeti de diğer devletler ile aynı statüde bulunduğu için onlar gibi kendi yol haritasını ulusal çıkarları doğrultusunda çizecek ve uygulayacaktır.

Uluslararası hukuka göre, devletler arası ilişkiler belirli kategorilerde tasnif edilebilir. Öncelikle her devlet ya da millet kendisini değişen koşullarda korumakla yükümlüdür. Değişimin getirdiği yeni koşullar bazı devletler için tehlikeli durumlar yaratabilir, bu nedenle yeni durumda tehditlerle karşı karşıya kalan devletler ya da milletler, tehdit analizlerini değiştirerek ortaya çıkan duruma göre, kendi güvenliğini arar ve bu doğrultuda yeni önlemler alarak güvenceli bir konumda varlığını devamlılığını sağlar. Başka devletler için fayda sağlayan gelişmeler diğerleri için zararlı olabilir. Her devlet kendisini geliştirerek ve devletler arası rekabet düzeni içinde öne çıkmak isterken diğer devletleri, komşularını ya da bölgedeki siyasal yapıları tehlikeye atabilir. Bu gibi değişim süreçlerinde, her devletin kendisini merkeze alarak tehdit analizleri yapması gerekmektedir. Her devletin jeopolitik konumu farklı olduğu gibi, hiçbir devletin kendi merkezli tehdit analizleri de diğerleri ile benzerlik göstermez. Bu nedenle, hiçbir devlet kendi tehdit analizlerini komşularına ya da bölgedeki diğer devletlere kabul ettiremez. Eğer bunun tersi oluyorsa o zaman başka devletlerin tehdit analizlerini kabul eden devletlerin zayıf düşmesi ve giderek devletler arası rekabet düzeni çerçevesinde geri kalması söz konusudur. Kendini bilen her devlet hiçbir başka devletin kendi çıkarları doğrultusunda ürettiği tehdit analizleri ile hareket edemez. Ederse yıkılır ve sonunda kendisini bağımlılık süreci içinde bulur.

Devletler kendi yol haritalarını çizerken diğer devletlerin tehdit analizlerine göre değil kendi merkezli tehdit analizlerine göre hareket etmek zorundadırlar. Ancak bu yoldan tehditler ve tehlikeler gerçekçi biçimde belirlenebilir ve buna uygun bir yol haritası çizilerek bir devletin geleceğinin güvenli bir yol haritasına sahip olması sağlanabilir. Her devlet kendisini iç ve dış tehditlere karşı korurken dış dünyayı olduğu kadar kendi ülkesinin iç yapısını da çok dikkatli biçimde izlemek ve gözlemlemek durumundadır. Kendi toplumunu izlemeyen ya da yönlendiremeyen bir devletin ayakta kalması çok zordur. Devletler arası rekabet düzeni çerçevesinde devletler birbirlerinin iç yapılarını karıştırabilirler. Casusluk faaliyetleri bu amaçla kullanılabilir ve devletlerin birbirlerini yıkabilmek ya da devre dışı bırakabilmek doğrultusunda yönlendirilebilir. Devletler yol haritalarını çizerlerken dış tehditlerin yanı sıra iç tehdide dayanan değerlendirmeleri de yol haritalarında dikkate almak ve buna göre bir tutum izlemek durumundadırlar. Bu nedenle, hiçbir devlet bir diğerine kendi

değerlendirmelerini dayatamaz ya da kendi öncelikleri doğrultusunda bir yol haritası çizmesini bekleyemez. Bir devlet eğer gerçek anlamda devlet ise ancak kendi merkezli değerlendirmelerini her türlü baskıdan uzak ve kendi çıkarları doğrultusunda bağımsız yaparak ayakta durabilir.

Yol haritası çizilirken devletin varlığı ve güvenliği öncelikli biçimde ele alınacaktır. İkinci aşamada ise devletin büyümesi, gelişmesi, kalkınması ve diğer devletlerle mücadele ederken daha iyi bir durumda olabilmesi hedeflenecektir. Küçük bir devlet büyümek için komşularını ya da bölgedeki diğer devletleri tehdit ediyorsa, böylesine bir durumu tehdit altına sürüklenen devletlerin kabul etmesi mümkün olmayacaktır. Orta boy devletler için küçük devletler tehdit olamaz. Ne var ki, dış dünyada güçlü lobileri olan bazı küçük devletlerin orta boy ülkeleri lobilerinin desteği ile tehdit edebildikleri görülebilmektedir. Türkiye'nin Ermenistan, Yunanistan ve İsrail ile ilişkileri bu açıdan önemli derslerle dolu bir örnektir. Orta boy bir ülke olan Türkiye'yi bu küçük ülkeler dış dünyada etkili olan lobilerinin destekleri ile açıktan tehdit edebilmektedirler. Bu nedenle, Türkiye geleceğe dönük yol haritasını çizerken bu gibi değişik durumları da dikkate alarak hareket etmelidir. Türkiye'nin istisnai konumu böylesine bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bir orta boy ülke olarak Türkiye, daha çok büyük devletlere karşı kendini koruma mücadelesi verebilecekken böylesine küçük devletlerin büyük lobileri ile uğraşmak zorunda kalması, jeopolitik konumunun getirmiş olduğu bir sonuçtur. Kendi jeopolitik özelliklerini bilen bir devlet olarak Türkiye, büyük devletler kadar, büyük lobilere sahip olan devletlere de dikkat ederek yoluna devam edebilecektir.

Türkiye bir imparatorluğun çöküşünden sonra onun toprakları üzerinde kurulmuş olan bir devlettir. Dünyanın jeopolitik merkezini denetleyen imparatorluğun merkez toprakları üzerinde kurulu olduğu içindir ki, Türkiye dünyanın merkez devletlerinden birisidir. Yeryüzünün belirli bölgelerinde tarihin çeşitli dönemlerinde ortaya çıkan büyük devletler ya da imparatorluklar dünyaya hâkim olabilmek için, yeryüzünün merkezi bölgesine gelmişler ve merkezi kontrol altına alarak merkezî bölgeden dünyanın bütün kıtalarına egemen olabilmenin yollarını araştırmışlardır. Asya'da kurulan imparatorluklar dünyanın merkezî bölgesi olan Orta Doğu'ya gelmişler, Avrupa'daki Hristiyan uygarlığının haçlı seferleri, Roma İmparatorluğu, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu, Napolyon'un başında bulunduğu Fransız İmparatorluğu, daha sonraları İngiliz ve Fransız imparatorlukları ve en son olarak da dünyada yeni bir Roma imparatorluğu kurmak isteyen Amerika Birleşik Devletleri, dünyanın merkezini ele geçirebilmenin mücadelesini yapmaktadır. Bu nedenle, dünyanın merkezinde bulunan bütün devletler gibi Türkiye Cumhuriyeti de tarihte örneği görülen, merkezi ele geçirme saldırılarının tehdidi altında bulunmaktadır. Merkezi ele geçirmek isteyen dünya güçleri bu nedenle, merkezde kurulu bulunan devlet yapılarını kabul etmek istememekte, merkezin arazisini kendi denetimleri altına almak istedikleri için, bu bölgedeki kurulu bulunan devlet yapılarını geçici görmektedirler.

Amerika Birleşik Devletleri Fas'tan Endonezya'ya kadar genişletilmiş bir Orta Doğu projesine yöneldiği bu aşamada, merkez bölgedeki devletleri, milletleri ve de başkentleri devre dışı bırakabilmekte, bu bölgenin topraklarını içine alan bir yeni siyasal yapılanmayı zorla dayatırken bölgenin ahalisi de alt kimlikler canlandırılarak parçalı bir yapılanmaya doğru sürüklenmektedir. Türkiye de bir bölge ülkesi olarak dünyanın merkez bölgesinde yirmi iki ülkenin sınırlarının değiştirilmek istendiği bu aşamada, öncelikle kendi sınırlarını koruma amacına ağırlık verecektir. Bu da izlenecek yol haritasında savunmaya öncelik getirmektedir. Kendi yol haritaları doğrultusunda bölgeyi düzlemek isteyen sömürgeci güçlerin aynı girişimi, Türkiye için de gündeme getirmemesi için sınır güvenliği ile beraber, ulusal ve üniter merkezî devlet yapısının korunması da acillik kazanmaktadır. Dünyanın jeopolitik alanında bir yeniden yapılanma gündeme getirildiğinde, Türkiye bu bölgedeki varlığını koruyarak ve kendini dış kaynaklı senaryolardan uzak tutarak bir ulusal savunma içinde olabilir. Türkiye kendi inisiyatifi dışında gündeme getirilen ve dünyanın büyük güçleri tarafından yönlendirilen bir merkezî yeniden yapılanma sürecinde, yol haritasını, ayakta kalmak ve değişim sürecinde varlığını koruyarak, ilkelerine öncelik vererek korumak zorundadır.

İki kutuplu dünyadan çok kutuplu bir dünyaya geçiş aşamasında, Amerika Birleşik Devletleri dünyanın merkezî coğrafyasına egemen olarak bunu önlemek ve tek kutuplu bir dünya yaratmak istemektedir. Bu nedenle, dünyanın merkezî alanında yeniden bir düzenleme hedeflenmektedir. Amerika'nın yol haritası bu doğrultudur. ABD'nin bölgedeki ortağı olan İsrail de aşağı yukarı benzer bir yol haritasını Orta Doğu'nun yeniden yapılanması sürecinde benimseyerek uygulamaya geçmiştir. Her iki yol haritasında da Türkiye bir merkez ülke olarak yer almakta, gelecekteki yeniden yapılanma aşamasında Türkiye'nin toprakları üzerinde başka bir devlet modeli gündeme getirilmektedir. Bu durumda, Türkler hem devletlerini kaybetmekteler hem de sahip oldukları millî toplum yapısından alt kimlikler öne çıkarılarak uzaklaştırılmaktadırlar. Bu durum Ön Asya bölgesinde Türk varlığının gelecekte ortadan kalkmasını gündeme getireceği için, her açıdan Türkiye'nin kabul edemeyeceği bir durumdur. Şimdiye kadar dost ve müttefik olduğumuz ülkelerle, Türkiye'nin bu aşamada yolları ayrılmaktadır. Bu nedenle de Türkiye'nin yol haritası kendi ulusal çıkarları doğrultusunda diğerlerinden çok farklı bir konumda olacaktır. Böyle olursa Türkiye Cumhuriyeti, devlet olarak ayakta kalabilir ve yoluna kendi çizdiği harita doğrultusunda devam edebilir, aksi durumda ise bölgede farklı siyasal yapılanmalarla farklı isimde ve modelde devletler olabilecektir.

Yeni dönemde Türkiye'nin yol haritasındaki öncelikli hedef kendini savunmak ve ayakta kalmak olacağı gibi, bölgenin farklı bir siyasal yapılanmaya yöneldiği bu aşamada Ön Asya'ya gelerek İran, Azerbaycan, Irak, Suriye ve Anadolu bölgelerine yerleşen Türk varlığı günümüzde beş ayrı ülkede varlığını sürdürürken Orta Doğu'dan Türk varlığının dışlanması aşamasında, komşu ülkelerdeki Türk varlığının korunması da ikinci öncelikli

hedef olarak gündeme gelecektir. Eski Selçuklu İmparatorluğu'nun bölgeye getirmiş olduğu Türklere sahip çıkabilmek için bir yeni Selçuklu vizyonuna ihtiyaç bulunmaktadır. Selçuklu İmparatorluğu devrinde tek devletin çatısı altında bir araya gelerek mevcut devlet yapılarının bir büyük konfederasyonu "merkezî devlet birliği" adı altında örgütleyebilmeleri, Türkiye'nin yol haritası açısından büyük önem taşımaktadır. Bölgede kendi varlığını koruyan bir Türkiye, komşu ülkelerdeki Türk varlığı ve o ülkelerin devletleri ile yakın ilişkilere girerek bir bölgesel dayanışma paktını, bölgeyi işgal etmek isteyen sömürgeci saldırılara karşı bölgenin güvenliği açısından gündeme getirebilmelidir. Bölgesel bir dayanışma ve savunma paktı, bölgedeki savaş sürecine ve terör girişimlerine son verilebilmesi açısından kaçınılmazdır.

Değişim ve savaş döneminde Türkiye Cumhuriyeti yol haritasını belirlerken kurucusunun dış politikasına dönmek zorundadır. Bölgedeki koşulların çoğunluğu eskinin devamı niteliğinde olduğu için, ATATÜRK'ün dış politikası günümüzde de yön göstermektedir. Bu nedenle, Türkiye yol haritasını kurucusunun getirmiş olduğu dış politika çerçevesinde ele almak ve belirlemek durumundadır. Yıkılan imparatorluğun toprakları üzerinde böylesine bir devlet belirli bir yol haritası izlenerek kurulmuştur. İmparatorluğun çöküşünden sonra meydana gelen otorite boşluğu alanında birçok devlet projesi devreye girmek üzere hazırlanırken 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkan Mustafa Kemal belirli bir yol haritası izleyerek dünyanın merkezi alanında üniter ve ulusal bir laik devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Böylesine bir devlet kurulurken daha önceden hazırlanmış bir ulusal yol haritası çıkarılmış ve bu doğrultuda bir Ulusal Kurtuluş Savaşı verilerek zafere ulaşan yol yakalanmıştır. Devletin kurulmasından sonra da cumhuriyet rejiminin sürdürülebilmesi için aynı yol haritası istikrarlı biçimde günümüze kadar izlenmiştir. Ancak bu sayede, Türkiye Cumhuriyeti'nin XXI. yüzyıla çıkması sağlanabilmiştir.

Belirli bir yol haritası ile ortaya çıkan ve gene benzeri bir doğrultuda yol haritası izlenerek günümüze kadar devam etmesi sağlanan Türkiye Cumhuriyeti'nin XXI. yüzyılda aynı doğrultuda yoluna devam edebilmesi için değişen dünya koşullarını dikkate alan bir yeni yol haritasına ulusal çıkarlar doğrultusunda yoluna devam edebilmesi için değişen dünya koşullarını dikkate alan bir yeni yol haritasına ulusal çıkarlar açısından ihtiyaç bulunmaktadır. Türk Devleti'ni yöneten siyasî ve idarî makamların böylesine bir ihtiyacı dikkate alarak Türkiye'nin yol haritasını belirlemeleri gerekmektedir. Yol haritası çizilirken, hem Türk Devleti'nin geleneksel ve kurumlaşmış yapısı hem de bölgedeki ve dünyadaki değişiklikler beraberce ele alınacaktır. Türkiye, şimdiye kadar üstesinden geldiği zorluklarından aldığı güçle günümüz koşullarında böylesine bir atılımı da gerçekleştirmeli ve sömürgeci ülkelerin baskısı altında kalmadan, bir merkez ülke olarak geleceğine uzanan yolun haritasını ortaya koyabilmelidir. Böylesine bir

adımın atılmasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin hiç kimsenin ya da devletin akıl hocalığına ihtiyacı yoktur. Türkiye'nin kendi yol haritasını çizebilmesi açısından yeterli düzeydedir. Bütün mesele, bu birikime sahip olan kuruluşların ve kadroların bir araya gelerek sahip oldukları birikimi ve deneyimlerini kendi ülkeleri için seferber edebilmelerindedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin fazla zamanı kalmamıştır. Olaylar Türkiye'nin üzerine gelirken Türkiye'de kendi inisiyatifi dışında gelişebilecek olaylara karşı önceden hazırlıklı olabilecek biçimde ulusal yol haritasını uygulama alanına getirebilmelidir.

YENİ DÖNEMDE TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU SİYASETİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK*

Siyasi bir terim olan Orta Doğu, XIX. yüzyılda ilk defa İngiltere tarafından kullanılan ve daha sonra dünya siyasi ve coğrafi literatürüne giren bir terimdir. Bilindiği üzere, Orta Doğu’dan başka Doğu tabiri ile anılan, Yakın Doğu ve Uzak Doğu tabirleri de vardır. Bütün bu bölgelerin mihranı İngiltere’dir. “Yakın, Orta ve Uzak” tabirleri, İngiltere’ye göredir.

Her ne kadar Orta Doğu’nun sınırları üzerinde kesin bir mutabakat yok ise de ekseriyet tarafından kabul edilen Orta Doğu; Basra Körfezi, Akdeniz ve Kızıldeniz ile sınırlı olan bugünkü Suriye, Irak, Filistin, Ürdün, Lübnan, İsrail, Suudî Arabistan, Yemen ve Körfez Emirlikleri’ni içersine alan bölgedir. Bu bölgeye tarihî-coğrafi yakınlığı ve kültürel birliği, stratejik mevkileri nazariitibara alındığında Orta Doğu coğrafyasına, Türkiye, İran, Mısır, Libya ve Sudan’ı da dâhil etmek mümkündür. Öte yandan bu tabiri, Afganistan ve Pakistan’dan başlayıp bütün Hicaz bölgesini, İran ve Türkiye’yi Doğu Akdeniz ve Bütün Kuzey Afrika’yı içine alacak şekilde genişleten görüşler de vardır. Dahası Orta Doğu tabirini, kültürel bir veçheden gören ve bu tabiri bütün İslam ülkelerine teşmil eden görüşler de vardır. Ancak gerçekten Orta Doğu’nun sınırları; siyasi, kültürel ve etnik yapısı itibarıyla yukarıda bahsi geçen Basra Körfezi, Akdeniz ve Kızıldeniz ile sınırlı olan coğrafyadır. Zira bu bölgenin coğrafi özellikleri büyük farklılıklar arz etmemekte ve büyük benzerlikler göstermektedir. Kültürel ve etnik bakımdan da aynı kökene dayanmakta olup dil, din ve günlük yaşayış itibarıyla da birbirlerinden farklılık arz etmemektedir.¹

Bu sınırlar içersinde bakıldığında Orta Doğu’nun Asya, Avrupa ve Afrika’yı kara ve deniz yolları ile birbirine bağlayan çok önemli bir konumda olduğu görülecektir. Akdeniz bir yandan kısa sayılabilecek bir kara yolu ile Basra Körfezi’ne, oradan İran ve Hindistan’a, Anadolu üzerinden de Kafkaslar ötesine, öte yandan da Süveyş’ten Kızıldeniz’e bağlanmak suretiyle bütün Doğu Afrika’ya bağlanmaktadır. Orta Doğu, kara yolu ile bir yandan Kuzey Afrika’ya, bir yandan da Anadolu üzerinden Balkanlar’a ve Avrupa’ya bağlanmaktadır. Böylece Orta Doğu’nun art bölgesi ihtiva ettiği sınırların çok ötesine aşarak dünyanın en eski ve en güçlü siyasi, iktisadi ve kültürel güç merkezlerine bağlanmaktadır.

Fırat ve Dicle’nin suladığı Mezopotamya ile Nil’in suladığı Mısır’da dünyanın ilk büyük medeniyetleri kurulmuştur. Sümer, Babil ve Eski Mısır medeniyetleri de bu bölgede belirmiştir. Dünya tarih ve medeniyetine yön veren kaynaklık eden bu büyük medeniyetler sadece Orta Doğu’nun gelişmesine tesir etmemiş, aynı zamanda dünya tarih ve kültüre de hizmet

* Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Bernard Lewis; Orta Doğu, İstanbul, 1996, s.1-27.

etmiştir. En eski yerleşmeler, ilk ziraat ve yazının icadı bu bölgede olmuştur. Üç büyük kitabî din (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet) burada doğmuştur. Öyle ki Orta Doğu ile ilgisi olmayan, Orta Doğu siyasetinden, siyasi ve kültürel tarihinden etkilenmeyen hiçbir oluşum veya bölge yok gibidir. Nerede ise insanlık tarihi, Orta Doğu tarihi ile paralellik arz etmektedir.²

Geçmişte bu derecede önemli olan ve Türklerin Yakın Doğu'ya gelişlerinden itibaren Türk tarihini ve kültürünü doğrudan etkileyen Orta Doğu'nun günümüzde ve gelecekte de Günümüz Türkiye'sinin güvenliği açısından büyük bir önem arz ettiği ve edeceği de aşîkârdır.

I. Orta Doğu'nun Türkiye'nin Güvenliği Açısından Önemi

Orta Doğu çeşitli yönleriyle Türkiye'yi ve Türkiye'nin güvenliğini ilgilendirmektedir. Orta Doğu'nun bu yönleri coğrafi, siyasi, iktisadi ve dinî yönleridir.

Söz konusu traktörler her birisi tarihi seyri içinde belli bir gelişme göstermiştir. Bunlar birbirlerinden bağımsız gibi görünürlerse de gerçekte hepsi Orta Doğu'nun bütünlüğü içerisinde değerlendirilmelidir. Bu bakımdan söz konusu faktörleri şu şekilde değerlendirebiliriz.

a. Coğrafi Faktörler

Türkiye'yi Orta Doğu'dan ayıran sınırlar, tabii değil siyasidir. Oysa ülkeler arasındaki güvenlik problemlerini asgariye indirmenin en önemli yolu, tabii sınırları belirlemeden geçer. Bilindiği gibi, Anadolu coğrafyasının tabii sınırları bugünkü siyasi sınırlarının ötelere kadar gitmektedir. Toroslar dağ silsileleri ve Mardin, Gaziantep platosunun tabii uzantıları, daha güneylere kadar gitmektedir.

Coğrafi özellikleri itibarıyla bütün Orta Doğu, aynı tarihî ve coğrafi gelişimi göstermemiştir. Bu bakımdan Orta Doğu coğrafyasını iki ana bölüme ayırmak mümkündür. Doğu Akdeniz'den, yani bugünkü Suriye, Lübnan ve İsrail'den başlayıp Ürdün ve Irak'ı içerisine alıp Basra Körfezi'ne ulaşan birinci bölüm, bölgenin daha güneyi, yani Akabe Körfezi'nden Basra Körfezi'ne uzanan çizginin güneyi olan Arap yarımadası da ikinci bölümü oluşturmaktadır. Tarihî dönemler içinde devamlı olarak birinci bölgede kurulan devletler, ikinci bölgeyi hâkimiyetleri altına almışlardır. Tarihin hiçbir döneminde ikinci bölgedeki devletlerin bölge üzerinde tam bir denetimi söz konusu değildir.³ Bu tarihî gerçeği göz önünde bulunduran sömürgeci güçler hiçbir zaman bu bölgeye hâkim olabilecek mevkiinden dolayı Türkiye'nin güçlenmesini istememişlerdir.

Tabii coğrafyayı takiben etnik ve kültürel sınırlar da aynı bölgelere kadar uzanmaktadır. Yani coğrafyaya bağlı olarak Türk nüfuz ve kültürü bugünkü sınırlarımızın dışına kadar taşmaktadır. Bu durum da aynı zamanda

² Mustafa Öztürk; Tarih Felsefesi, Elazığ, 1999, s.57.

³ a.g.e.; s.57-58.

güney devletleri içerisinde bir azınlık sorununu doğuracaktır ve doğurmuştur. Aynı zamanda bir mal varlığı ve bölünen aileler problemini de gündeme getirmektedir.

Sınırların tabii olmayışı, bu sınırların korunmasını da güçleştirmektedir. Karşı taraflar nezdinde yapılan nüfus göçürmeleri ve asimilasyon hareketleri, bu sınırları daha da güvensiz bir hâle getirmiştir. Bilindiği gibi sınırlar sadece fizikî engeller ve askerî tedbirlerle korunamaz. Sınırların arka planında nüfus ve kültür faktörü olmadan, sınırları uzun süre muhafaza etmek imkânı yoktur.

Tabii sınırlara uyulmaması keyfiyeti sadece Türkiye'nin sınırlarında değil, Orta Doğu'nun diğer ülkelerinin sınırlarında da görülmektedir. Bugün için Orta Doğu'daki çatışmaların temel sebebi de budur. İsrail-Ürdün, Ürdün-Suriye, Suriye-Irak, Irak-Suudî Arabistan, Mısır-Libya sınırları bu meyanda sınırlardır. Bugün için bu sınırların değiştirilmesi mümkün değildir. Ancak çatışmaların bundan kaynaklandığını bilmemiz ve ona göre tedbirler almamız gerektiği kanaatindeyiz.

O hâlde coğrafi faktörlerin bu yönü nazarıitibara alınarak Türkiye'nin güvenliğine ait tedbirler gözden geçirilmelidir.

b. Siyasi Faktörler

Yukarıda sözü edilen coğrafi faktörlerden dolayı Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra bu bölgede kurulan manda rejimleri her bir devlete yepyeni bir kimlik, sınır ve ideoloji vermiştir.⁴ Dolayısıyla eskiden beri süregelen düşmanlıklara, şimdi ideolojik ve millî bir çehre kazandırılmıştır.⁵ Her bir devlet bu çerçeve içerisinde yeni bir kimlik ile varlığını sürdürme gayreti içine girmiştir. Bu da zaten var olan düşmanlıkları, daha derin boyutlara ulaştırmıştır. Öncelikle Irak -Suudî Arabistan, Irak-Iran, Suriye-Irak, Suriye-Ürdün, Suriye-Lübnan, Mısır-Libya arasında derin menfaat çekişmeleri ve çatışmaları başlamıştır. Buna bir de 1948 yılında İsrail'in bu bölgede resmen bir devlet olarak kurulması ve elli yıllık tarihi boyunca daima Arap ülkeleri aleyhine gelişmesi de Orta Doğu'nun siyasi tarihinde önemli bir mevki edinmiştir.

Kuruldukları tarihten itibaren, Irak ve Suriye'nin Türkiye aleyhine genişleme arzuları ve toprak talepleri herkesçe bilinmektedir. Bu hedeflerine ulaşmak için her türlü tedbire başvurmuşlardır. Türkiye'nin olduğu ülkelerle Türkiye aleyhine ittifaklar yapmışlardır. Suriye, Yunanistan ve Ermenistan'la önemli ittifaklar yapmıştır. Irak da aynı şekilde özellikle soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği ile Türkiye aleyhine ittifaklarda bulunmuş ve hızlı bir silahlanmaya gitmiştir. İran ise özellikle Şah rejimi döneminde, Orta

⁴ Albert Horuni; The Emergence of the Middle East (Berkeley), Los Angeles and London University of California, 1981.

⁵ David Fromkin; Barışa Son Veren Barış, Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922, İstanbul, s.413 vd.

Doğu'da dengeleri bozabilecek nitelikte büyük bir oranda silahlanmıştır. Bütün bunlara ilave olarak Suriye-Irak-Iran malum olduğu üzere PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütünü yıllarca besleyip desteklemişlerdir. On beş yılı aşkın bir sürede Türkiye'nin güvenliğini, birlik ve bütünlüğünü büyük ölçüde tehdit etmişlerdir.

Bu bölümde sonuç olarak denilebilir ki, belki savaşlar insanlık tarihi kadar eskidir. Bu bölgede savaşlar hiçbir zaman eksik olmamıştır ve olmayacaktır. Ancak bu çekişmeleri asgariye indirip daha huzurlu bir ortam yaratılabilir.

c. İktisadi Faktörler

Siyasi faktörlerin temelinde iktisadi faktörler yatmaktadır. Esasen Orta Doğu ülkelerinden daha çok sömürgeci devletlerin bölge üzerinde siyasi ve iktisadi menfaatleri vardır. Yukarıda bahsettiğimiz, coğrafi özellikler, Orta Doğu'ya stratejik özellikler de kazandırmaktadır. Buna bir de Orta Doğu'nun zengin yer altı kaynakları ve özellikle de petrolü eklenince bu unsurlar sömürgeciliğin Orta Doğu ile olan ilgisini sürekli kılmaktadır.⁶ Bu yüzden de siyasi ve iktisadi çekişmeler bölgesel olmaktan çıkıp uluslararası bir nitelik kazanmaktadır. Mesela Şili ile Arjantin arasındaki bir çekişme, dünya siyasetini fazlasıyla etkilememekte ve bölgesel kalmaktadır. Çekoslovakya'nın Çek ve Slovak Cumhuriyetleri olarak ayrılması, bir dünya meselesi hâline gelmemiştir. Doğu Timor adasının Endonezya'dan bağımsızlığını kazanması dünya siyaseti bir tarafa, bölge devletleri üzerinde bile fazlasıyla bir tesir icra etmemiştir. Ancak Orta Doğu'daki küçük oluşumlar ve dengesizlikler bütün dünyayı etkileyebilmektedir. Irak'ın Kuveyt'i ilhakı bir dünya meselesi hâline gelmiştir. Filistin'in özerkliği hâlâ dünyanın öncelikli meselelerindendir. Kudüs'ün İsrail'in başkenti olması herkesin dikkatle takip ettiği ve İsrail'den başka kimsenin kabul edemediği bir keyfiyettir. Ayrıca son dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgali, dünya gündemindeki en önemli sorun olarak görünmektedir. Bütün bunlar da Orta Doğu'daki olayların dünya siyasetindeki önemini göstermektedir.

Orta Doğu'nun bu zenginlikleri özellikle de petrolü sanayileşmiş sömürgeci devletlerin en önemli enerji kaynağıdır. Sömürgeci devletler XVIII. yüzyıldan itibaren bu bölgelerle yakından ilgilenmişler ve bölgedeki yer altı ve yer üstü kaynakların çok iyi tespitini yapmışlardır.⁷ Bu çalışmalar yapılırken sömürgeci devletler sadece Orta Doğu'nun zengin kaynaklarını araştırmakla kalmamışlar, buna ilave olarak ilerideki politikalarına yardımcı olmak üzere bölgede yaşayan etnik grupların dil, din, kültür ve benzeri pek çok özelliklerini de araştırmışlardır.⁸

⁶ Leonard Mosley; *Power Play: Oil in the Middle East*, New York, 1973. Ayrıca bk. Anthony Sampson; *Günümüzde Petrol Oyunu*, Çev. Aziz Üstel, Altın Kitaplar, İstanbul, 1976.

⁷ Charles Issawi; *The Economic History of Turkey: 1800-1914*, Chicago and London University of Chicago, 1980. Ayrıca bk. Issawi; *The Economic History of Middle East*, Chicago, 1966.

⁸ Edward W. Said; *Orientalism*, New York, 1971.

Bu yüzden sömürgeci devletler ya Orta Doğu'daki hassas dengelerin muhafazasını istemekte veya bu menfaatlerini temin edebilecek yeni oluşumların tahakkukunu desteklemektedirler. Bu meyanda menfaatlerinin tahakkuku için yeni oluşumların desteklenmesi ve geliştirilmesi, gerek Amerika gerekse Avrupa siyasetinin en önemli gündem maddesi olmuştur. Irak'ın bölünmesi, geri planda uydu bir Kürt devletinin kurulması hep bu menfaatin tahakkukunun temin edilmesi için takip edilen politikalardır. Bölgede Ermenistan'ın güçlendirilmesi, eğer mümkün olur ise büyük Ermenistan'ın kurulması bu politikanın önemli aşamalarından bir tanesidir.⁹ Türkiye ve İran gibi bölgenin güçlü devletlerin bölünmesi de sömürgeci devletlerin işine daha çok gelmekte ve bu amaçla çeşitli politikalar geliştirilmektedir.

Yine geçmiş dönemlerde, bölge devletlerinden sınır komşularımız Irak ve Suriye'nin özellikle sınır aşan sular konusunda Türkiye ile bir çatışma içinde bulundukları malumdur. Türkiye'nin bütün iyi niyetli çabalarına rağmen komşularımız bu politikalarından henüz vazgeçmiş değillerdir. Su meselesi sadece Türkiye ve Irak-Suriye arasında değil Suriye ile Irak arasında da Fırat'ın sularının paylaşılması konusunda da önemli bir sorun olarak durmaktadır. Ürdün, Suriye, İsrail arasında da Yermük Nehri'nin paylaşılması konusu hâlâ sıcaklığını korumaktadır.¹⁰

Orta Doğu'nun iktisadi kaynakları ve stratejik öneminden doğan çatışmalar tarihî dönemler içinde olduğu gibi günümüzde de Türkiye'nin güvenliğini, iktisadi ve siyasi durumunu tehdit etmiştir ve etmektedir. Arap-İsrail savaşları, Türkiye'yi Orta Doğu siyasetinde yalnız bırakmıştır. Irak-İran Savaşı Türkiye'nin iktisadi bakımdan kayıplarına sebep olduğu gibi siyasi bakımdan da büyük sıkıntıların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹¹ Son olarak gerek Körfez Savaşı gerekse ABD'nin Irak'ı işgali, Türkiye'nin iktisadi bakımdan büyük kayıplara uğramasına sebep olmuştur. Bu kayıpların tesirleri hâlâ devam etmektedir. Bu savaşlar siyasi bakımdan Türkiye'yi büyük sıkıntılara soktuğu gibi o zamana kadar kısmen kontrol altında tutulabilen PKK/KADEK/KONGRA-GEL terörünün bu savaşların bölgede meydana getirdiği siyasi boşluktan dolayı çok geniş bir boyut kazanmasına yol açmıştır. Özellikle Körfez Savaşı'ndan sonraki dönemde, PKK/KADEK/KONGRA-GEL terörü uluslararası bir nitelik kazanmış ve daha ciddi anlamda uluslararası muhataplar bulunmuştur.

Görüldüğü gibi Orta Doğu'da gelişen olaylar sadece mahalli ile sınırlı kalmamakta doğrudan veya dolaylı olarak bizi de ilgilendirmektedir.

⁹ M. S. Anderson; *The Eastern Question, 1774-1923, A Study in International Relations*, London, 1966. Ayrıca bk. A. O. Sarkissian; *History of the Armenian Question to 1885*, Urbana, 1938.

¹⁰ Cemal Zehir, "Son Gelişmeler Işığında Ortadoğu'daki Su Meseleleri", *Milletlerarası Orta Doğu Kaos mu Düzen mi? Konferansı Bildiriler Ocak 2004, İstanbul, 2004*, s.277-314.

¹¹ S. Longrigg; *Oil in the Middle East*, Oxford, 1968.

ç. Dinî Faktörler

Orta Doğu'nun dünyanın en önemli dinî merkezi olduğunu yukarıda belirtmiştik. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet burada doğmuştur. Her üç dinin tarihi ve kültürel mirası bu bölgedir.¹² Her üç dine mensup nüfus bu bölgede yoğun olarak yaşamaktadır. Bu çeşitlilik Orta Doğu'nun dil ve kültürüne de yansımıştır. Orta Doğu, farklı din ve kültürlerden gelen insanların birlikte yaşama kültürünün geliştiği bir yer olmasına rağmen, aynı zamanda bu kültürel arasındaki çatışmaların da en fazla görüldüğü yerdir.¹³

Dinî fanatizmin yoğun olarak yaşandığı yer yine Orta Doğu'dur. Bu özelliğinden dolayı Orta Doğu ile ilgili politikaların tespitinde din faktörünün nazariitibara alınması zaruridir.

Orta Doğu'da manda rejimleri döneminde ve sonrasında sömürgeciliğe karşı mücadelede din (İslamiyet) en önemli meşrulaştırma aracı olmuştur.¹⁴ Soğuk savaş döneminde Mısır-Suriye, Irak-Libya gibi ülkeler sosyalist ideolojiyi benimseyerek ve Sovyetler Birliği'ne dayanarak varlıklarını korumuşlardır. Fakat salt bir sosyalizm büyük kitleleri tatmin etmekten uzak kaldığından sosyalizme yeni bir anlam kazandırmak mecburiyeti hasıl olmuş ve bu da özellikle Libya'da, İslamiyet'in sosyalizmle birleştirilmesinden ibaret olan İslam sosyalizmi gibi garip bir ideolojiyi ortaya çıkarmıştır. Diğer ülkelerde de buna benzer fikrî gelişmeler olmuş ve İslam sosyalizmi fikri geniş bir etki alanı bulmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, ideoloji döneminin sona ermesiyle, bölgede sosyalizm anlamını tamamen yitirmiştir. Bu dönemden sonra İslam ön plana çıkmış ve bütün Arap ülkelerinde İslama dayandırılan bir ideoloji ortaya gelişmeye başlamıştır. Bu ideolojinin temelinde zannedildiği gibi İslam anayasasının ikamesi yoktur. Kur'an-ı Kerim'e dayalı olarak ortak bir anayasa yapılması ve dinî esaslara dayalı bir yönetim tarzının tespit edilmesi de söz konusu değildir. Öte yandan bu yeni ideolojinin bütün İslam ülkelerini asgari müşterekler etrafında birleştirmek gibi bir hedefi de yoktur. Aksine her İslam ülkesinin başka bir ülke ile halledilememiş bir veya birkaç meselesi bulunmaktadır. Ayrıca ülkeler seviyesinde değil; ancak, bölgeler itibarıyla İslam dünyası mezhepler bakımından da bölünmüştür.¹⁵ Bu yüzden İslam ülkelerindeki dinî hareketler, her ülkenin özel şartlarına göre gelişme göstermektedir. Bundan dolayı bütün ülkelerdeki hareketlerin bir ortak özelliği vardır. O da batı sömürgeciliğine karşı direnmedir. Görüldüğü gibi, Orta Doğu'da dinî gibi görünen hareketler gerçekten millî karakterlidir.¹⁶

¹² Ayrıntılı bilgi için bk. Lewis.

¹³ Kürşat Demirci; Orta Doğu'da Dinler, Hristiyanlık Örneği", Milletlerarası Orta Doğu Kaos mu Düzen mi? Konferansı Bildiriler Ocak 2004, İstanbul, 2004, s.187-192.

¹⁴ Fromkin; s.413 vd.

¹⁵ Bu konuda çarpıcı bir örnek için bk. Taha Akyol; Osmanlı ve İran'da Mezhep ve Devlet, İstanbul, 1999. Ayrıca bk. Akyol; Haricilik ve Şia, İstanbul, 1988. Ethem Ruhi Fırlı; Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri, İstanbul, 1989.

¹⁶ Öztürk; s.143.

Hâl böyle iken Orta Doğu'da din ile meşrulaştırılan millî hareketler, ülkemize dinî olarak yansımaktadır. Mısır, Suriye, Pakistan, İran gibi ülkelerde manda rejimine karşı gelişen ama din faktörü ile meşrulaştırılan bu hareketler, ülkemize salt olarak dinî bir hareketmiş gibi yansımıştır. Bu fikirler her kesimden taraftar bulmakta bu da mevcut kurulu düzeni, anayasal ve laik rejimi tehdit etmektedir.

Orta Doğu'daki bu gelişmelerden dolayı, özünde olmamasına rağmen İslam dini, sömürgeci devletler tarafından fanatizmin, geriliğin, şiddetin ve terörün kaynağı olarak dünya kamuoyuna takdim edildi. Böylece İslamiyet terörizm ile özdeşleştirildi.¹⁷ O hâlde burada sorulması gereken soru, İslam dininin bir terör dini olup olmadığıdır. Yani İslam terörizmi diye bir şey var mıdır veya İslamiyet bir terör dini midir?

Diğer büyük dinlerden ne daha fazla ne de daha az, İslam, Allah korkusuna dayanır ve cehennem tehdidini kullanır. Bugün Orta Doğu'da gözlenen terörizmin kaynağı birtakım fanatik gruplar tarafından İslam'a dayandırılmaktadır. Ancak bu İslamiyet'i terörizmin hizmetinde bir diri olarak görme hakkını vermez.¹⁸

Bu oluşumun neticesi olarak dünya toplu durumunda da önemli bir strateji değişikliği yaşanmıştır. Soğuk savaş döneminde NATO ve Batı ittifakının yegâne düşmanı Sovyetler Birliği idi. Soğuk savaş dönemi bittikten sonra, Batı dünyasının yeni düşmanı İslam ve İslam dünyası olmuştur. Amerika ve Batı Avrupa'daki "Delta Gücü" Müslüman teröristlere saldırıp onları öldürerek rehineleri kurtardığında sevinip zevk duymaktadır. Öte yandan İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) veya Güney Amerika'da faaliyet gösteren bir düzine terörist örgüt için Batıda neden "Katolik ya da Hristiyan terörizmi" deyimini kullanılmadığını sormaya bile gerek yoktur. Zira cevap açıktır. Batılı devletlere göre "IRA" veya "Peru Aydınlik Yol" örgütleri din adına öldürmezler. Kendilerini "milliyetçi veya Maocu" gibi deyimlerle tanımlarlar.¹⁹

Bu yeni durum Türkiye'ye de oldukça olumsuz bir biçimde yansımaktadır. Türkiye bir taraftan Batı ittifakı içinde yer alırken öte yandan bir İslam ülkesi olması hasebiyle bu ikilemden kurtulamamaktadır. İslam dünyasını ve Türkiye'yi bu konuma getirenler ise dini siyasallaştıran Arap dünyası olmuştur.

Bundan da anlaşılacağı üzere, Orta Doğu'daki gelişmeler sadece sınırlarımızı tehdit etmekle kalmıyor, rejimimizi ve kurulu düzenimizi dahi tehdit edebilmektedir. Oysa bu hususun çok iyi anlaşılması ve Orta Doğu'daki bu hareketlerin din ile bir ilgisinin bulunmadığının anlaşılması, anlatılması ve ona göre karşı tedbirler alınması şarttır. Bu tedbirler her

¹⁷ Amir Taheri; Kutsal Terör Hizbullah, Sel Yayıncılık, Ağustos 1990.

¹⁸ a.g.e.

¹⁹ a.g.e.

ülkenin özel şartlarına ve zamana göre değişik şekillerde uygulanabilir. Bu tedbirler genel olarak Türkiye'ye karşı düşmanlık besleyen ülkelerin zaaf ve ayrılık unsurlarının mukabil şekilde kullanılmasından ibarettir.²⁰

II. Orta Doğu'daki Bölgesel Güvenlik Sorunları ve Bunların Türkiye'ye Yansımaları

a. Arap-İsrail Çatışmaları

Bu konu sadece Arap ülkeleri ile İsrail'i değil bütün dünyayı ilgilendirmektedir. Dünya barışını tehdit eden ve aynı zamanda da acilen çözülmesi gereken bir konudur. Bu bağlamda ülkemizi de çok yakından ilgilendirmektedir. Zira Türkiye asırlardan beri bu bölgede liderlik yapmıştır ve bölgede yaşayan insanların büyük bir kısmı bu meselede Türkiye'nin aktif olarak görev yapmasını istemektedirler. Dolayısıyla Türkiye bu konuda bölgedeki dengeleri gözeterek daha aktif bir politika izlemelidir. Her şeyden önce Türkiye bölgedeki tarihî tecrübesine dayanarak ara bulucu olabilir. Buna ilave olarak bütün barışçı çabalar desteklenmeli ve konuyu uluslararası alanda çözme politikası izlenmelidir.

b. Terörizmle Mücadele

Bugün için terörizm konusunda, üzerinde bütün dünyanın anlaştığı ortak bir tarif bulunmamaktadır. Böyle olunca bir devlet için terör olarak adlandırılabilir bir hareket, başka bir devlet için bağımsızlık hareketi veya ezilen halkların haklı istekleri olarak sunulabilmektedir. Bunun için öncelikle terör kavramı üzerinde uluslararası bir mutabakat sağlanmalıdır. Terörden çok çekmiş bir ülke olan Türkiye bu konuda oldukça önemli bir görev yüklenmelidir. Türkiye her alanda bu konuyu gündeme getirmelidir. Zira, terörizm, yakın çağların bir diplomasi aracı hâline gelmiştir.

Günümüzde terörizm, diplomasi aracı olarak özellikle Batılı devletler tarafından taşeron devletler kullanılarak gayet ustaca kullanılmaktadır. Yunanistan, Suriye ve Ermenistan'ı bu taşeron devletler arasında saymak mümkündür.

c. Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Önlenmesi

Türkiye terörizm konusunda olduğu gibi bu konuda uluslararası kuruluşlar aracılığıyla etkin bir politika izlenmelidir. Kitle imha silahlarının imali, yayılması ve bunların takibi mutlaka uluslararası bir kuruluş tarafında yapılmalıdır.

Zira Türkiye'nin bulunduğu coğrafya ve komşusu olan devletler son 50 senedir büyük bir silahlanma yarışı içindedirler. Özellikle iktidarlarını bu yolla sürdürmeyi amaçlayan pek çok Orta Doğu ülkesinin lideri son dönemlerde, silahlanmayı özellikle kitle imha silahlarına kaydırmıştır. Bu durum Türkiye

---

²⁰ Karşı Tedbirler Konusunda daha geniş bilgi için bk. Öztürk; "Bir Savunma Stratejisi Teklifi: Sınır Ötesi Tahkim, Doğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu Bildiriler (Elazığ 17-19 Aralık 1998), İzmir, 1999, s.355-370.

için çok ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bununla birlikte bu silahların yayılmasının önünün alınamaması durumunda da ülkemizin aynı şekilde karşı tedbirler alması şarttır.

ç. Silahsızlanma Tedbirleri

Türkiye ciddi olarak çevresindeki silahlanmadan rahatsızdır. Bu sebeple silahsızlandırma konusundaki her türlü teşebbüsü sonuna kadar desteklemelidir. Bölgede Irak, İran ve Suriye ciddi bir şekilde silahlanmaya büyük bir para ayırmışlar ve bu durum bölgeyi felakete sürüklemiştir. Özellikle Irak'ın durumu çarpıcı bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Buna ilave olarak Türkiye Yunanistan, Rusya ve Ermenistan ile de komşudur ve bu devletlerin de bu konuda fazla masum olduğu söylenemez.

İran, Irak ile ciddi bir savaştan çıkmış olmasına rağmen ciddi bir silahlanma gayreti içindedir. Biyolojik ve kimyasal silahlarla taktik balistik füzeler bakımından belirgin bir potansiyele ulaşan İran, nükleer silahlar konusunda da oldukça mesafe almıştır. Günümüzde Irak'ta yaşananlar diğer bölge ülkeleri için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bölge ülkeleri bütün gelişmelere rağmen, yoğun bir silah alımı içindedirler. Dolayısıyla bölge patlamaya hazır bir bomba gibidir. Bu sebeple Türkiye her türlü silahsızlandırma çalışmasını desteklemelidir.

d. Otoriter Rejimler ve Sorunları

Orta Doğu'nun tarihî gelişimi incelenecek olursa insanlık tarihinin burada başladığını söylemek mümkündür. Bu sebeple Orta Doğu, coğrafyası itibarıyla feodal rejimlerin hâkim olduğu bir coğrafyadır. Dinî duygular en ağır ve geleneksel bir şekilde bu bölgede yaşanmaktadır. En eski çağlardan itibaren aşiret-kabile-boy-soy asabiyeti son derecede gelişmiştir. Feodal ilişkiler Orta Doğu'nun kaderi olmuştur. Bu tarihî gelenek günümüze otoriter rejimler olarak yansımıştır. Bu rejimler eskinin kabile reislerinden başka bir şey değildir.

Orta Doğu'daki karışıklıkların önemli sebeplerinden bir tanesi de Batılı devletlerin bu bölgedeki yönetim zaafını çok iyi tespit etmeleri ve bölgedeki bu geleneksel düzeni devam ettiren idarecileri desteklemeleridir. Dolayısıyla Batılı devletlerin bölgeye demokrasi getirmek gibi bir gayret ve endişeleri yoktur. Onların menfaatleri için bölgedeki otoriter rejimlerin devamı daha uygundur. Bununla birlikte bu ülkelerde, eskiden olduğu gibi güçlü muhalefet grupları da vardır ve bu ülkelerdeki siyasi, iktisadi ve sosyal ayrılık ve aykırılıklar zannedildiğinden çok daha fazladır.

Türkiye yeri ve zamanı geldiğinde bu ülkelerdeki siyasi, iktisadi ve sosyal ayrılıkların üstüne gitmelidir. Türkiye'nin özellikle bu konularda geleceğe yönelik stratejiler geliştirmesi oldukça yerinde olacaktır.

e. Su ve Diğer Kıt Kaynakların Paylaşımı

Bölgedeki önemli bir anlaşmazlık kaynağı da "suların paylaşımı" meselesidir. Suriye başta olmak üzere bölgedeki pek çok ülke ile Türkiye arasında gerginliğe neden olan asıl mesele, sınır aşan suların kullanımından doğan anlaşmazlıklardır. Türkiye'nin GAP kapsamında kurduğu ATATÜRK

Barajı, önemli bir kısmı Suriye'den geçen Fırat'ı kontrol altına almaktadır ve Suriye'nin bu suya hayati derecede ihtiyacı vardır. Her ne kadar Türkiye, 1987'de Özal döneminde imzaladığı protokole bağlı kalarak, ATATÜRK Barajı'ndan yılda 15 milyar m³ suyu aksatmadan vermişse de suyun kontrol altına alınmış olması bu ülkeyi diplomatik açıdan Türkiye'ye bağlamıştır. Aslında verilen bu miktar Suriye'nin 11 milyar m³lük ihtiyacından daha fazlasını oluşturmuştur. Ancak ifade edilen bu durum, Türkiye'nin bu ülkeye karşı her zaman caydırıcı olmasını sağlayan diplomatik avantaj anlamına geldiğinden Suriye bu durumu kabullenmek istememiştir.

Suriye tarafı, Fırat'ı uluslararası nehir olarak görmüş ve yapılacak bir anlaşmada "paylaşım" esasının kabul edilmesindeki ısrarında henüz değişiklik yapmamıştır. Türkiye ise bu yaklaşımın yerine "tahsis" kavramının iki tarafça da benimsenmesi yolunu zorlamaktadır. Bu meselede, önceden Sovyetler'in desteğini kolayca yanında bulan Suriye, sosyalist bloğun dağılması ile Türkiye karşısında diplomatik açıdan çok önemli ölçüde gerilemiştir. Türkiye su ve diğer kaynakların paylaşımı konusunda oldukça avantajlı durumdadır. Zira, su ve diğer kaynakların paylaşımı konusu da henüz uluslararası hukuk çerçevesinde kesin ifadelerle tespit edilmemiştir. Dolayısıyla Türkiye, öncelikle Fırat, Dicle ve Aras'ın sularını "ortak kaynaklar olarak değil sınır aşan sular olarak" kabul ve tescil ettirmelidir.

III. Orta Doğu'ya Yönelik Politikaların Geleceği ve Türkiye

a. İsrail ve Diğer Bölge Ülkeleri ile İlişkiler

Bölgede İsrail ile olan ilişkileri ayrı, diğer devletlerle olan ilişkileri ayrı olarak değerlendirmekte fayda vardır. Bölgenin dinî yapısı sebebiyle İsrail ile olan ilişkilerimiz Arap devletleri tarafından iyi karşılanmamakla birlikte, Türkiye'nin millî menfaatleri doğrultusunda her devletle olduğu gibi İsrail ile ilişkilerimizin devam etmesinde fayda vardır. Üstelik bu ilişkiler, doğudan başlayıp güneyden ülkemizi kuşatan Ermenistan-Suriye-Güney Kıbrıs Rum kesimi-Yunanistan ittifakına karşı stratejik önemi haizdir. Ayrıca Orta Doğu'daki etnik yapıya bakıldığında Arapların büyük bir çoğunluğu oluşturduğu görülecektir. Bu sebeple Türkiye ile İsrail'in iş birliği her iki ülke için de oldukça önemlidir.²¹

Bölgedeki önemli bir devlet de Suriye'dir. Bu sebeple Suriye ile olan ilişkilerimiz de büyük bir önem taşımaktadır. Suriye ile bu yeni dönemde iktisadi, siyasi ve kültürel ilişkiler geliştirilmelidir. Ancak Suriye yönetimi uzun bir süre, Türkiye'nin su kozuna karşılık, geçmişte Ermeni ASALA, yakın geçmişte ise PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütü ve onun lideri Apo faktörünü uzun süre caydırıcı bir unsur olarak kullanmak istemiştir. Bekaa Vadisi'ni her türlü terör faaliyetinin kamp hizmetlerine sunmaktan, dönemin başbakanı Demirel'in adres ve telefonlarını vermesine rağmen Apo'nun

²¹ İsrail Devleti'nin kuruluşu ve bölgedeki genişlemesi ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bk. Tayyar Arı; Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s.235-250 ve s.318-341.

Şam'daki varlığını inkâr ederek terörün gücünden yararlanma yolunu tercih etmekten uzun süre vazgeçmemiştir. PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütünün faaliyetlerine verilen gizli ve açık destek, Türk Dışışleri ve Başbakanlığı düzeyinde yapılan tüm girişimlere rağmen, bu ülkenin yöneticilerince diplomatik avantaj olarak görölmeye devam edilmiştir. Bu süreç, Türk Silahlı Kuvvetlerinden gelen sert ve kararlı uyarılara kadar devam etmiştir.

Nihayet Türk Silahlı Kuvvetlerinin sıcak müdahale niyeti kesin olarak anlaşılınca Suriye, Apo'nun yakalanma sürecini başlatan terörü ihraç kararını vermek durumunda kalmıştır. Öte yandan, Şia'nın bir kolu olan Nusayri iktidarını, mezhebî yakınlığı dolayısıyla kullanan İran, bu ülke ile İslam devriminden beri iyi geçinmiş, Suriye'nin Lübnan Devleti üzerindeki etkisini de kullanarak Kafkasya'dan Akdeniz'e uzanan bir koridorun oluşumunu ve kurumsallaşmasını sağlamaya çalışmıştır.

Teferruatta farklı yönelişlere sahip olsalar bile, söz konusu coğrafya üzerinde Irak'ın güneyini de kapsayacak biçimde mezhebî birlikteliğe sahip hareketli bir etnografya mevcuttur. Böyle bir ittifak koridoru, elbette Türkiye'nin ve onun müttefiklerinin Orta Doğu ile ilişkilerini olumsuz yönde etkileyecek, hatta kuzeybatıdan Ortodoks kuşatmasına muhatap olan ülkemizi giderek güneyden de mezhebî bütünleşmeye dayalı bir kuşakla sıkıştırmış olacaktır. Nitekim teröre sağlanan lojistik destek konusunda Suriye-Yunanistan iş birliğinin doğurduğu sonuçlar hâlen hafızalarda tazeliğini korumaktadır. Bunun yanı sıra Suriye'nin Hatay'ı kendi ülkesinin bir parçası olarak görmesi ve üst düzey diplomatik görüşmelerde bile bu durumu haritalarında göstermekte ısrar etmesi anlaşmazlığın bir başka boyutunu oluşturmaktadır.

Ancak Suriye'nin dış politikası krizden beslenen bir yapısal niteliğe sahiptir. Türkiye ile sıcak bir çatışmaya girmeden, düşük yoğunluklu olarak diplomatik krizin devam etmesi, Suriye'ye hem içeride hem de dışarıda, çeşitli denge imkânları sağlamaktadır. İsrail ile ilişkilerin Golan krizi şeklinde sürekli canlı tutulmasının nedeni de aynı amaca yönelik olmuştur.

Nesnel ve uluslararası kurallara uygun bir dış siyasi yapılanmanın, bu rejimin en önemli çıkmazı olacağını düşünmek yanlış olmaz. Bu bakımdan Hafız Esat sonrası dönemden çok fazla da ümitli olmamak gerekir. Zira Esat prototipini şekillendiren rejimin unsurlar ve bu unsurları besleyen iç ve dış toplu durumlarında şimdilik bir değişme olmamıştır. Her ne kadar bu ülkede olası değişiklikleri, oğul Beşşar'ın Batıda eğitim görmüş genel ağ (internet) tutkunu oluşuna bağlayanlar varsa da Orta Doğu'da yeni bir istikrarsızlık adası oluşumuna kayıtsız kalması imkânsız olan güç merkezleri, yeni iktidarın oluşumuna olabildiğince etki etmeye çalışacaklardır. Suriye'de oluşturulacak yeni süreç içinde, sindirilmiş ve örgütsüz Sünni muhalefetin ise en azından yakın gelecekte etkili olacağına dair bir belirti yok gibidir.

Bölgenin en önemli devletlerinden biri de İran'dır. İran, Türkiye için son derecede önemlidir. Zira, Türkiye'den sonra en fazla Türk nüfusunun yaşadığı ülke İran'dır. Derin tarihi bağlarımız ve mirasımız olan bir ülkedir. İran Orta Asya'ya açılan bir coğrafyada olması hasebiyle stratejik önemi haizdir. Türkiye'nin Kafkas politikasında da önemli bir güç ve göz ardı edilmemesi gereken bir konumdadır.

Bölgedeki en önemli meselelerden bir tanesi de Irak'ın toprak bütünlüğü meselesidir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti açık olarak bölgedeki her türlü siyasi değişikliğe, daha açık bir ifadeyle Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir devlet oluşumuna şiddetle karşı çıkmalıdır. Bu durumu bir savaş sebebi sayacağını açık olarak bildirmelidir. Bölgede kurulacak olan öyle bir devletin başta İran ve Suriye'nin de aleyhine olduğu bu devletlere açık olarak anlatılmalıdır. Irak'ın toprak bütünlüğü, Saddam sonrasında da korunmalıdır. Bölgede bağımsız bir devletin kurulması, var olan istikrarsızlığı daha da artıracak ve küresel devletlerin çıkarlarına hizmet edecektir Irak'taki belirsizlik ortamı ABD'nin uzun süre daha Orta Doğu petrollerine hâkim olması anlamındadır.²²

b. ABD, Avrupa Birliği ve Diğer Bölge Dışı Güçlerle İlişkiler

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan hemen sonra yüzünü Batıya dönmüş ve Batılı devletlerle iş birliğine büyük bir önem vermiştir. Bu cümleden olmak üzere daha Mustafa Kemal ATATÜRK döneminden başlamak üzere, Sovyetler Birliği'ne karşı İngiltere, Fransa gibi devletlerle iş birliği yapılmıştır. Bununla birlikte ATATÜRK'ün yeri geldiğinde Sovyetler Birliği'ni Batılı devletlere karşı bir koz olarak kullandığını da belirtmek lazımdır.

Sovyetler Birliği'nin Batı dünyası ve özellikle de ABD için büyük bir tehdit oluşturması İkinci Dünya Savaşı sonrasıdır. Nitekim hemen savaş sonrası NATO'nun kurulması ve Türkiye'nin de bu pakt içinde yer alması bu yüzdendir. 1980'li yıllara gelinceye kadar Türkiye, Sovyetler'e karşı üzerine düşeni fazlasıyla yerine getirmiş, bununla birlikte Batılı devletlerden ve ABD'den hak ettiği desteği fazla alamamıştır. Hal böyleyken Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte başta ABD olmak üzere Batılı devletler özellikle Almanya, İngiltere ve Fransa, Türkiye'ye karşı takip ettikleri politikalarını gözden geçirerek Türkiye aleyhine önemli değişiklikler yapmışlardır. Bu durum onlar için normal karşılanmalıdır. Türkiye için yapılması gereken ise yeni dünya şartlarına göre bir strateji geliştirmektir. Batı, Sovyet tehdidi ortadan kalktığı için Türkiye'nin bölünmesi tezlerini yeniden gündeme getirmiştir. Dolayısıyla Türkiye bu döneme ait stratejilerini çok iyi tespit etmeli ve Batı için vazgeçilmez olduğunu bir kez daha ortaya koymalıdır.²³

²² Bölgedeki siyasi gelişmeler açısından ayrıntılı bilgi için bk. Arı; s.235-250 ve s.537-590. Nihat Ali Özcan; "Irak'ta Kürt Devleti Kurulur mu?", Milletlerarası Orta Doğu Kaos mu Düzen mi? Konferansı Bildiriler Ocak 2004, İstanbul, 2004, s.315-320.

²³ Rusya'nın bölge ile ilgisi bakımından bk. Cemil Zeynullin; "Rusya ve Irak", Milletlerarası Orta Doğu Kaos mu Düzen mi? Konferansı Bildiriler Ocak 2004, İstanbul, 2004, s.63-74.

Öncelikle en az 25 veya 50 sene sonra Uzak Doğu'daki iki büyük güç Çin ve Hindistan, başta ABD olmak üzere bütün Batı dünyasını her yönden tehdit edecek bir konuma ulaşmış olacaktır. Bu tehdidi, ancak Türkiye ve Rusya'nın liderliğini yaptığı bir blok önleyebilir. Ayrıca Rusya'nın her zaman için ciddi bir potansiyel olduğu gerçeği de unutulmamalıdır.

ABD bugün için Orta Asya bölgesine hâkim olan Afganistan bölgesini kontrolü altına almak istemektedir. Ancak uzun vadede bu bölgenin tarihî, etnik, coğrafi ve benzeri şartları sebebiyle Afganistan'da tutunması imkânsız bir hâle gelecektir. Bu durumda Orta Asya'da büyük bir nüfusa sahip Türkleri ve Türk Cumhuriyetleri'ni de arkasına alabilecek yegâne güç Türkiye olacaktır ki, ABD'ye bunun da anlatılması gerekmektedir. Avrasya bölgesinde XXI. yüzyıla damgasını vurmaya hazırlanan güç Türkler olacaktır. Bu sebeple Türkiye'nin pek çok meselesinin halledilmesinin çözümü de bu bölgeler üzerine yapabileceği yatırımlardan geçmektedir.²⁴

c. Küresel ve Bölgesel Örgütlerle İlişkiler

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan hemen sonra başlamak üzere günümüze gelinceye kadarki tarihî süreç içinde bütün uluslararası örgütlerin içinde yer almıştır. Başta Birleşmiş Milletler olmak üzere bölgesel örgütlerle de iyi ilişkiler kurulmuştur.

Ama bu ilişkilerde de millî menfaatlerimiz daima ön planda tutulmalı ve uluslararası bütün ilişkilerin mütekabiliyet yani karşılıklılık ilkesine dayandığı asla göz ardı edilmemelidir.

ç. Türkiye'nin Uygulamasında Fayda Mütalaa Edilen Geleceğe Yönelik Stratejik Seçenekler

Orta Doğu, tarihten günümüze incelenecek olursa, içinde barındırdığı sorunlar açısından, dünyanın en sorunlu bölgesi olarak nitelendirmek mümkündür. Zira bu bölge dinî ve etnik açıdan oldukça kozmopolit bir yapıya sahiptir. Orta Doğu dünyanın en önemli dinî merkezidir. Esasında Orta Doğu tarihî dönemler içinde Türkiye için her zaman büyük bir önem arz etmiştir. Orta Doğu çeşitli yönleriyle Türkiye'yi ve Türkiye'nin güvenliğini ilgilendirmektedir. Orta Doğu'nun bu yönleri dinî, coğrafi, siyasi ve iktisadi yönlerdir. Söz konusu etkenlerin her biri tarihî seyir içinde ayrı bir gelişme göstermiştir. Bunlar birbirlerinden ayrı gibi görünseler de bir bütünlük içinde ele alınmalıdır.

Türkiye, Orta Doğu ile ilgili politikalarını belirlerken her şeyden önce geçmişte bölgede yaşadığı tecrübelerinden yararlanmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni idare edenler ve bölge üzerinde Türkiye'nin uygulamasında fayda mütalaa edilen geleceğe yönelik stratejik seçenekler ortaya koymaya çalışan kurum ve kuruluşlar, bölgenin tarihini ve bunu etkileyen faktörleri çok iyi bilmek zorundadırlar.

Her şeyden önce Türkiye'yi Orta Doğu'dan ayıran sınırlar tabii değil, siyasidir. Oysa ülkeler arasındaki güvenlik sorunlarını asgariye indirmenin en

²⁴ Körfez krizi sonrası bölgede Türkiye'nin ilişkileri açısından ayrıntılı bilgi için bk. Arı; s.235-250 ve s.634-674.

önemli yolu sınırları belirlemeden geçmektedir. Anadolu coğrafyasının tabii sınırları bugünkü sınırların çok ötesine gitmektedir. Buna ilave olarak tarihi dönemler içinde Anadolu coğrafyasına dayanan devletler, devamlı olarak bölge üzerinde hâkim olmuşlardır. Bu açıdan Türkiye oldukça avantajlı bir konumdadır. Ancak ABD ve Avrupa birliğine dâhil olan ülkeler Türkiye'nin bu konumunu çok iyi bildiklerinden Türkiye'nin güçlenmesini istememektedirler. Bu da onlar açısından oldukça normaldir. Türkiye'nin bölge üzerinde söz sahibi olabilmesi için öncelikle kendi iç meselelerini halletmesi gerekir. Ekonomik ve siyasi sorunlarını çözmüş bir Türkiye'nin bölgede daha aktif politikalar izlemesi kaçınılmaz olacaktır.

Tabii coğrafyanın yanı sıra etnik ve kültürel sınırlar da Türkiye açısından oldukça önemlidir. Yani coğrafyaya bağlı olarak Türk nüfus ve kültürü bugünkü sınırlarımızın dışına taşmaktadır. Bu durum Irak, İran ve Suriye devletleri açısından bir azınlık sorunu doğurmuştur. Adı geçen devletlerin Kürt meselesinde, Türkiye'nin aleyhine politikalar takip etmelerinin asıl sebebi de bu noktada yatmaktadır. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti açık olarak, bölgedeki her türlü siyasi değişikliğe, daha açık bir ifadeyle Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir devletin kurulmasına şiddetle karşı çıkmalıdır. Bu durumu bir savaş sebebi sayacağını açık olarak bildirmelidir.

Orta Doğu'da sınırların tabii olmaması bu sınırların korunmasını da güçleştirmektedir. Sınırların arka planında nüfus ve kültür faktörü olmadan, sınırları uzun süre muhafaza etmenin imkânı yoktur. Coğrafi faktörlerin bu yönü de nazariitibara alınarak Türkiye'nin güvenliğine ait tedbirler gözden geçirilmelidir. Bu cümleden olmak üzere sınır ötesi tahkimata büyük bir önem verilmeli ve Irak, Suriye, İran başta olmak üzere Orta Doğu'daki çeşitli ülkelerde yaşayan Türk nüfus ve bu nüfusun sorunları ile daha yakından ilgilenmelidir. Bu konuda yeni politikalar geliştirilmelidir.

Coğrafi faktörlerden dolayı Orta Doğu ülkeler arasında bitip tükenmeyen savaşlar ve çatışmalar devam etmektedir. Buna bir de 1948 tarihinde İsrail'in bölgede resmen bir devlet kurması ve 50 yıllık tarihi boyunca devamlı olarak Arap ülkeleri aleyhine gelişmesi de eklenince çok önemli bir düşmanlık daha ortaya çıkmıştır. Bölgedeki bu düşmanlıkların hiçbirinde Türkiye taraf olmamalıdır.

Türkiye'nin bu bölgedeki menfaatleri Orta Doğu barışının sağlanmasındadır. Gerçekten diğer Orta Doğu devletlerinin menfaatleri de Orta Doğu barışından geçmektedir. Zira Orta Doğu'nun bugünkü durumu hem Avrupalı devletlerin onu yeniden biçimlendirmeyi üstlenmesinden hem de İngiltere ve Fransa'nın kurdukları hanedan, devlet ve siyasi sistemlerin sürekliliğini sağlama bağlayamamalarından kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti uzun bir dönem bölgede hâkim olmuş, Osmanlı hâkimiyetinin yıkılmasıyla, İngiltere dünyada eşine az rastlanır bir şekilde Orta Doğu'yu parçalamıştır ve bu coğrafya üzerinde şöyle bir oluşum ortaya çıkmıştır.²⁵

---

²⁵ Ersal Yavı; İsrail -Filistin- Kürt Açmazında Hedefteki Adam Saddam, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2002, s.5.

1. Bol su kaynaklarına sahip ancak az petrolü olan Türkiye,
2. Büyük petrol rezervleri olan ancak suyu olamayan Suudî Arabistan ve Emirlikler,
3. Büyük petrol rezervleri olan ancak denize çıkışı olmayan Irak,
4. Petrolü ve çeşitli zengin kaynaklara sahip; ancak komşularıyla ihtilafa düşmesi hâlinde, Avrupa'ya ulaşmak için Arap yarımadasını ve Güney Afrika'yı dolaşmak zorunda olan İran,
5. Tarıma elverişli geniş toprakları olan; ancak, su bakımından Türkiye'ye bağlı Suriye,
6. Bu ülkelerin orta yerine sıkıştırılmış, Abadan Limanı'ndaki tek noktaya denize ulaşan Ürdün,
7. Irak, Türkiye, İran, Suriye, Rusya topraklarına dağıtılmış olan Kürtler,
8. Her dinden mezhepten ve etnik kökenden oluşan Türk, Türkmen, Arap, Kürt, Hristiyan, Musevi, Süryani, Keldani vb. halk topluluklarının Orta Doğu ülkeleri arasındaki darmadağınık yerleşimi,
9. Nihayet en önemlisi Müslüman Arapların oluşturduğu ülkeler denizinin ortasında küçük bir Yahudi adacığı olan İsrail Devleti.

Görüldüğü gibi İngiltere, Orta Doğu'yu o kadar küçük parçalara bölmüştür ve o kadar derin ayrılıklar yaratmıştır ki, bölgede ortaya çıkan karmaşa ve savaşların kısa bir sürede bitmesi imkânsızdır. Günümüzde ise İngiltere'nin bölgedeki yerini ABD almıştır.²⁶ Buna ilave olarak Avrupa'nın büyük devletleri de zaman zaman bölgeye müdahale etmektedirler. Özellikle Kürt meselesinde bu Batılı devletlerin müdahaleleri başta Fransa ve Almanya olmak üzere hemen ortaya çıkmaktadır.

Orta Doğu'da bulunan bütün devletler kendi çıkarlarının Orta Doğu barışından geçtiğinin idrakindedirler. Ancak bölge üzerinde menfaatleri olan büyük devletler ve Orta Doğu'daki dikta rejimleri kendi siyasal iktidarlarını devam ettirebilmek için bu barışa sürekli olarak karşı çıkmaktadırlar. Nitekim bu tür idareler içeride ve dışarıda mutlaka bir düşman yaratarak varlıklarını bu düşmanlıklar üzerine bina etmektedirler. Orta Doğu'nun en büyük şanssızlığı müesseseseleşmiş, devlet geleneği olan ve anayasal düzene dayalı rejimlerin olmamasıdır. Türkiye bu mevcut rejimlerle yaşamak mecburiyetinde olduğundan bu şartlar çerçevesinde tedbirler almalıdır. En azından bu ülkelerle kültürel ve askerî anlaşmalar yapılarak üst düzey insanların çocukları her türlü masrafları karşılanmak üzere Türkiye'deki başta askerî okullar olmak üzere diğer okullarda okutulmalıdır. Buna ilave olarak bölgede kalıcı bir barışın sağlanmasında Türkiye aktif olarak görev

---

²⁶ Bülent Aras; "ABD'nin Ortadoğu Politikaları ve Filistin Sorunu", Milletlerarası Orta Doğu Kaos mu Düzen mi? Konferansı Bildiriler Ocak 2004, İstanbul, 2004, s.339-351.

yapmalıdır. “Güneydoğu Anadolu Projesi” ve “Barış Suyu Projesi” Türkiye’nin bu konudaki önemli avantajlarını oluşturmaktadır. Türkiye bu projelerle ekonomik durumunu düzeltebileceği gibi bölgedeki barışın da mimarı olabilecektir.

Orta Doğu’da Türkiye’ye etkileyen siyasi faktörlerin temelinde iktisadi faktörler yatmaktadır. Orta Doğu’daki zengin yer altı kaynakları ve özellikle de petrol bölgeyi XIX. yüzyıldan itibaren önemli bir cazibe merkezi hâline getirmiştir. Bu yüzden siyasi ve iktisadi çekişmeler bölgesel olmaktan çıkıp uluslararası bir nitelik kazanmıştır.

Sömürgeci devletler petrol ile ilgilenmeye başladıktan hemen sonra bölgedeki etnik grupların dil, din, kültür ve benzer pek çok yönlerini de araştırmışlardır. Bölge üzerinde çıkarı olan devletler bölgedeki karışıklığı sonuna kadar kullandıkları gibi yeni bir kısım sorunlar da yaratmaktadırlar. Son dönemlerde ortaya konulan Kürt meselesi bu nevi meselelerdendir. Irak’ın bölünmesi geri planda uydu bir Kürt devletinin kurulması Avrupa ve ABD’nin menfaatleri doğrultusundadır. Orta Doğu’nun iktisadi kaynakları ve stratejik öneminden doğan çatışmalar, Türkiye’nin güvenliğini doğrudan tehdit eder mahiyettedir. PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütünün bölgedeki faaliyetlerini artırmasının, Körfez Savaşı’nın hemen sonrası olması ve bölgedeki denetimsizliğe dayanması unutulmamalıdır.

Son Körfez Savaşı, Türkiye’nin bu savaşta yer almamasına rağmen iktisadi açıdan büyük kayıplara uğramasına sebep olmuştur. Bu kayıpların tesirleri zaten bozuk olan iç ekonomik dengeleri daha da sarsmıştır. Dolayısıyla Orta Doğu’daki olaylar mahalli ile sınırlı kalmamaktadır. Doğrudan veya dolaylı olarak Türkiye’yi yakından ilgilendirmektedir.

Türkiye’nin Orta Doğu ile ilgili politikalarının tespitinde din faktörünü dikkate alması zorunludur. Zira yukarıda bahsedildiği üzere bölge bu açıdan da büyük bir önem taşımaktadır.²⁷

Orta Doğu’da din ile meşrulaştırılan millî hareketler ülkemize dinî olarak yansıtılmaktadır. Buna ilave olarak son dönemde dünyada meydana gelen terör hadiselerinin bir kısım Müslüman örgütlerce yapılması, Batı dünyasında yanlış olarak İslam dünyasının terörist olarak adlandırılmasına yol açmıştır. Bu yeni durum Türkiye’ye de olumsuz bir şekilde yansımaktadır. Türkiye bir taraftan Batı ittifakı içinde yer alırken öte yandan bir İslam ülkesi olması hasebiyle bu ikilemden kurtulamamaktadır. İslam dünyasını ve Türkiye’yi bu durumda bırakanlar ise dini siyasallaştıran Arap dünyası olmuştur.

Bütün bunlardan da anlaşılacağı üzere, Orta Doğu’daki gelişmeler sadece sınırlarımızı tehdit etmekle kalmamakta, rejimimizi ve kurulu düzenimizi de tehdit edebilmektedir. Oysa bu hususun çok iyi anlaşılması ve Orta Doğu’daki bu hareketlerin din ile bir ilgisinin bulunmadığının

---

²⁷ Bölgede Hristiyanlığın durumu açısından bk. Demirci; s.187-192.

anlaşılması, anlatılması ve ona göre karşı tedbir alınması şarttır. Bu tedbirler her ülkenin özel şartlarına ve zamana göre değişik şekillerde uygulanabilir. Bu tedbirler genel olarak Türkiye'ye karşı düşmanlık besleyen ülkelerin zaaf ve ayrılık unsurlarının mukabil şekilde kullanılmasından ibarettir.

Sonuç

Buraya kadar anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere Orta Doğu, dünya siyaseti bakımından önemli olduğu kadar, Türkiye için de oldukça önemlidir. Türkiye'nin güvenliği, iktisadi, siyasi ve sosyal menfaatlerin büyük bir kısmı Orta Doğu'dadır. Türkiye bin yıldan beri Orta Doğu'ya hâkim olan bir siyasi teşekkülün varisidir. Orta Doğu'nun her bölgesinde Türk tarih ve kültür mirasını görmek mümkündür. Bu bakımdan Türkiye'nin Orta Doğu'yu görmezden gelmesi düşünülemez.

Yukarıda sıraladığımız tehditlerin Orta Doğu'dan gelmiş olması da Orta Doğu'yu Türkiye için özel bir mevkiye çıkarmaktadır. Bir Batılı yazarın açıkça ifade ettiği üzere, "...Orta Doğu'nun bugünkü durumu hem Avrupalı devletlerin onu yeniden biçimlendirmeyi üstlenmesinden hem de İngiltere ve Fransa'nın kurdukları hanedan, devlet ve politik sistemlerin sürekliliğini sağlama bağlayamamalarından kaynaklanmaktadır. İngiltere ile müttefikleri Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında bölgedeki eski düzeni bir daha geri gelmeyecek şekilde yıkmışlardır. Osmanlı yönetimini onarılmayacak şekilde parçalamışlardır. Onun yerini almak üzere devletler yaratmışlar, hükümdarlar getirmişler, sınırları değiştirmişler ve her yerde bulunan bir devlet sistemi yaratmışlardır. Sonuç olarak 1914-1922'deki olaylar Avrupa'nın Orta Doğu sorununa bir son getirirken Orta Doğu'nun kendisinde bir Orta Doğu sorunu ortaya çıkartmıştır. 1922 çözümü Avrupalılar için Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine neyin veya kimin geçeceği sorununu çözmüştü. Ancak bugün bile Orta Doğu'da bu düzenlemelere uyum sağlamamış ve bunları devirebilecek yerel güçler vardır..."²⁸

Türkiye'nin menfaatleri Orta Doğu barışındadır. Gerçekten diğer Orta Doğu devletlerin menfaatleri de Orta Doğu barışından geçmektedir. Bütün taraflar bunun idrakindedirler. Fakat bir yandan emperyalizm diğer yandan da Orta Doğu ülkelerindeki dikta rejimleri bu barışı engellemektedir. Zira bütün dikta rejimleri kendi siyasal iktidarlarını devam eritmek için içeride ve dışarıda mutlaka bir düşman yaratmak zorundadırlar.²⁹ İçerideki varlıklarını bu düşmanlıklar üzerine bina ederler. Belki de Orta Doğu'nun en büyük şansızlığı müesseseseleşmiş, devlet geleneği olan, anayasal düzenlere dayalı rejimlerin olmamasıdır. Türkiye bu mevcut rejimlerle yaşamak mecburiyetinde olduğuna göre bu şartlar çerçevesinde güvenliğini sağlayacak tedbirler almalıdır.

²⁸ Fromkin; s.567-568.

²⁹ Deniz Ülkü Arıboğan; "Barışı Hayal Edemeyen Bölge: Orta Doğu", Milletlerarası Orta Doğu Kaos mu Düzen mi? Konferansı Bildiriler Ocak 2004, İstanbul, 2004, s.271-276.

Parçalanmışlık, beraberinde daima çatışma getirir. Orta Doğu'da bu parçalanmışlık sürdükçe bu çatışmalar devam edecektir. Parçaları birleştirmek bütün Orta Doğu'yu bir siyasi birlik altında toplamak, Orta Doğu'da bütün dil, din ve ırk mensuplarını, farklı kültürleri dört yüzyıl gibi uzun bir süre bir arada tutan Osmanlı barışını yeniden tesis etmek mümkün olmadığına göre, zamanımızda bu parçalanmışlığı ikinci plana itebilecek yeni oluşumlar kurulabilir. Bununda bütün bölge ülkelerinin mütekabiliyet esasına dayalı hür, eşit bir şekilde katılabilecekleri bir Orta Doğu paktının kurulması şeklinde olması mümkündür. Nitekim ATATÜRK'ün dış politikası incelendiğinde aynı yaklaşımı tespit etmek mümkündür. ATATÜRK de Türkiye merkezli Sadabat Paktı ile Orta Doğu'da kendi dönemi içinde etkin, saygın bir barış ortamı sağlamıştır. Aynı dönemlerde yine Türkiye merkezli ve yine Türkiye'nin öncülüğünde eski düşmanları olan Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ile Balkan Antantını kurmuştur. ATATÜRK gibi ömrü savaş meydanlarında geçen bir asker kadar kimse barışın kıymetini takdir edemez. O de bu şuurla ülkenin güvenlik ve kalkınmasının barıştan geçtiğinin kabul ve bu paktları kurmakla da teyit etmiştir.³⁰

O hâlde Türkiye'nin de bu yeni dönemde güvenliğini, iktisadi refahını bir barış ortamı ile koruması mümkündür. Bu mümkün olmadığı takdirde de diplomasinin başka araçlarını kullanmak, her devlet gibi Türkiye'nin de en tabii hakkıdır.

---

³⁰ Mehmet Gönübol-Cem Sarı; Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, Ankara, 1990. Salahi R. Sonyel; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Ankara, 1987. Ayrıca bk. Atatürk'ün Millî Dış Politikası I-II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA ERMENİ TALEPLERİNİN BİRLEŞMİŞ MİLLETLERE TAŞINMA GİRİŞİMİ

Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR*

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yılında Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan Ermenilerin silahlı örgütlerle ilişkili olan kesimleri, Anadolu vilayetlerini Rusya'ya bağlı bir Ermenistan projesine katmak amacıyla bir dizi kanlı ayaklanma başlatmışlardır. Osmanlı Hükûmeti aldığı önlemlerle bu ayaklanmalar etkisiz hâle getirilmiş ve Doğu Anadolu'nun parçalanması planı etkisiz kılınmıştır. 1918 yılında savaşın bitişi ile birlikte Paris'te yapılan paylaşım görüşmelerinde Ermeni siyasi teşekkülleri ve Ermenistan Cumhuriyeti temsilcileri ABD ve Avrupa güçlerinin yardımı ile Doğu Anadolu'da bir "hayalî Ermenistan projesi"ni yeniden yürürlüğe koymak istemişler; fakat, bu defa da söz konusu proje, Türk ulusunun ve ordusunun Başkomutanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde 1919-1922 yılları arasındaki İstiklal Savaşı ile ortadan kaldırılmıştır.

24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması, yeni Türkiye Devleti'nin bu mücadelesinde elde ettiği askerî sonucun uluslararası bir diplomatik belgede onaylanmasıdır.

Ne var ki Ermenistan'da Bolşeviklerin iktidarı sonucu bu cumhuriyetin Sovyetler Birliği'nin denetimine girişi, Bolşevik olmayan Ermeni grupların başta ABD olmak üzere öteki dünya ülkelerine mülteci olarak göçlerini hızlandırmıştır.

Dünya Savaşı ardından baş gösteren Ermeni mülteci hareketleri ve Ermeni siyasi gruplarının Paris'teki görüşmelerdeki talepleri her ne kadar Lozan Barış Antlaşması ile sona erdirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı bitiminde Ermeni mülteci hareketleri hızlanışıyla Ermeni siyasi gruplarının Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili kimi taleplerini yeniden yükselttikleri ve Türkiye'den toprak taleplerini uluslararası kamuoyunun gündemine taşımak suretiyle yeni bir evreyi başlattıkları gözlemlenmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ermeni taleplerinin Birleşmiş Milletlere taşınması girişimi şöyle olmuştur.

2 Şubat 1947 tarihli Cumhuriyet, Tanin, Tasvir ve Vatan gazetelerinde yer alan bir habere göre; New York'ta Birleşmiş Milletlere verilen bir muhtıradaki Türkiye karşıtı ithamlardan söz edilmektedir.¹ Vatan gazetesinde bu habere ayrıca küçük bir yorum eklenmiş ve şunlar söylenmiştir:

"Bulanık suda balık avlamak isteyen Ermeniler, her fırsatta ortaya çıkmaktan geri kalmamaktadırlar. Mahut Ermeni iddialarının San Francisco Konferansı münasebetiyle de tekrarlandığı okuyucularımızca malumdur.

---

* Türk Tarih Kurumu Ermeni Araştırmaları Başkanı

¹ Tasvir; 2 Şubat 1947.

Hususî maksatlara hizmet etmekten zevk duyan yabancı memleketlerdeki Ermeni toplulukları, hiçbir hakikate uymayan gülünç isteklerden sonra çirkin isnatlarda bulunmayı da kendi menfaatlerine uygun bulmaktadırlar. Bu adamların hakları olmayan şeylere küstahça dil uzatma âdetleri, karışık mizaçlarının tezahürüdür.”

“Türkiye’nin ‘ahde vefa’ prensibine sadakati, insanlık haklarına saygı gösterme hassası asırlardan beri dünyaca öğrenilmiş gerçeklerdir. Kaldı ki Türkiye’deki Ermeniler, tamamıyla bir Türk vatandaşı haysiyetiyle ve eş haklar çerçevesi dâhilinde yaşamaktadırlar. Başkaları hesabına ölüp duran hariçteki Ermenilerin günahları kendilerine aittir.”²

Bu haberden yaklaşık üç sonra ise New York’ta Ermeniler tarafından toplanan Türkiye aleyhindeki yeni bir kongrenin haberleri basında yer almıştır.

3 Mayıs 1947 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, kongreye katılan delegelerin sayısı 1100 olarak verilmektedir; bu delegeler 12 ülkeden gelmişlerdir.³

1947 New York’ta Dünya Ermeni Kongresi’ne katılan delegelerin temsil ettikleri Ermeni toplulukların bulunduğu ülkeler şunlardır: ABD, Arjantin, Belçika, Cava, Çin, Etyopia, Fas, Filistin, Fransa, Hindistan, Irak, İtalya, Kanada, Kıbrıs, Lübnan, Macaristan, Meksika, Mısır, Romanya, Sudan, Suriye, Uruguay, Yunanistan.

Bu liste aynı zamanda katledildikleri iddia olunan eski Osmanlı Ermenilerinin tâbiyetinde bulundukları ülkeler olarak da özel bir anlam taşımaktadır.

Vatan gazetesi New York Özel Muhabiri Feridun Demokan imzalı “Amerika’dan Notlar” başlıklı makalede; Dünya Ermeni Kongresi’nin Yahudi-Arap davasının “en civcivli” zamanına rastladığını, Ermenilerin yaygaralarına beklenildiği ölçüde kulak asılmadığını kaydettikten sonra şunları yazmıştır:

“ (...) Birçok hatip Türkiye Ermenilerinin bir delege gönderemeyecek kadar zulüm altında yaşadıklarını söylediler, (...) Beyoğlu’nun çarşı içinin meşhur bir kuyumcusunun dükkânını kapatıp delege olarak buraya gelmek istemeyeceğini biz biliriz; fakat, ağzı açık her söyleneni dinleyen Amerikalı bilir mi?”⁴

8 Mayıs 1947 tarihli Cumhuriyet gazetesinin haberine göre; İstanbul’da Ermenice yayımlanan Marmara gazetesinde; “Her türlü suitefehhümleri yok etmek üzere derhal beyan edelim ki, Türkiye Ermenilerinin hariçteki faaliyetlerle hiçbir alakası yoktur.” denildikten sonra şöyle devam edilmektedir:

² Vatan; “Ermenilerin Küstahça Muhtırası”, 2 Şubat 1947.

³ Cumhuriyet; “Amerika’daki Ermeni Kongresi”, 3 Mayıs 1947.

⁴ Feridun Demokan; “Amerika’dan Notlar”, Vatan, 6 Mayıs 1947.

“Türkiye Ermenileri, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, Sovyet Ermenistanı’nda yaşayan Ermenilerin de Sovyet yurttaşı sıfatını taşıdıklarına nazaran, bu iki zümrenin mensup bulundukları devletin siyasetine ve menfaatlerine aykırı hareketlerde rol almaları bahis mevzusu dahi olamaz.”

“Daha dün Başbakan Yardımcısı Sayın Mümtaz Ökmen’le, İçişleri Bakanımız Sayın Şükrü Sökmensüer, Kayseri’de satışa çıkarılan üç Ermeni kilisesinin satışını durdurmak suretiyle halkın şükranını kazanmışlardır. Yurttaşlık vazifelerini müdrik Türkiye Ermenileri işte seslerini bu şekilde duyurmaktadırlar. Bu dürüst ses kendisiyle iftihar ettiğimiz genç ve gürbüz Cumhuriyet neslimizin vakur sesidir.”⁵

3 Mayıs 1947 tarihli Vatan gazetesinde yer alan habere göre; 1 Mayıs 1947 Perşembe günü saat 17’de Waldorf Astoria Otelinde açılan Dünya Ermenileri Kongresi’ne (Türkiye dışında) 1200 Ermeni delege katılmıştır. Amerikan ve Ermeni millî marşları ile açılan kongrenin Başkanı Şahinyan, Türkiye’deki Ermenilere yapılan zulümleri anlatmış ve Romanya ve Habeşistan delegelerinin konuşmasından sonra kürsüye gelen Senatör Charles Tubin şunları söylemiştir:

“Ermenilerin dostuyum. Ermenilerin tekrar vatanlarına kavuşacaklarına inancım vardır. Ermenilerin haklarını gasp edenler, Habeşlerin haklarını gasp edenler, Mussolini’nin akıbetine uğrayacaklardır. Mussolini öldü, fakat Habeşistan yaşıyor.”

“Türkiye, Ermenileri mahvetmek için, istediği kadar uğraşsın. Onları Rusya kurtaracaktır. Amerika da Ermeni davası ile uğraşmak mecburiyetindedir. Türkiye’nin elinde bulunan Ermeni topraklarının size iadesi lazımdır. Ben davanızın müdaffi olacağım. Yaşasın Ermenistan!..”

Kongrenin ikinci günü daha hareketlidir. Birçok delegeler söz almış; Erzurum, Kars, Ardahan, Bitlis ve çevresinin Ermenistan’a iadesini istemişlerdir. Bir delege, Rusya’nın Türkiye’ye dostluk gösterebilmesi için bu toprakların iadesinin zorunlu olduğunu söylemiştir. Kongre, Erzurum, Kars, Ardahan ve Bitlis’in Sovyet Ermenistanı’na iltihak edilmesi için Birleşmiş Milletlere müracaat etmeyi tartışmıştır. Oturumların pazartesi günü, Carnegie Hall’de yapılacak büyük bir gösteri ile kapanması planlanmıştır.⁶

3 Mayıs 1947 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir ayrıntıya göre; ABD’li Senatör Charles Tubin (gazetede Tobey olarak yazılmış) konuşmasından sonra “dünya Ermenilerinin onursal başkanı” ilan edilmiştir.⁷ Kongrenin ikinci günü, birçok delege söz almış ve Türkler ve Türkiye hakkında hayalî iddialarda bulunmuşlardır. Bir delege şöyle konuşmuştur:

“Türkiye ile komşu bir devlet olmak istiyoruz. Onlarla ancak bu suretle iyi geçinebiliriz. Türkler, Sovyetler Birliği’ne medyundurlar. Onlara ilk yardım

⁵ Cumhuriyet; 8 Mayıs 1947.

⁶ Vatan; “Dünya Ermenileri Kongresinde Türkiye Hakkında Hezeyanlar”, 3 Mayıs 1947.

⁷ Cumhuriyet; 3 Mayıs 1947.

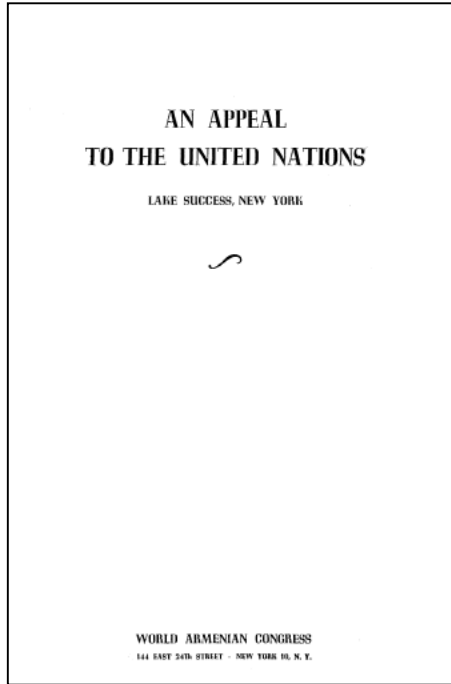
eden bu komşusıdır. Bugün de Ermenilerin topraklarını iade ederek yine dostluk kurabilirler. Türkiye’den, Erzurum, Kars, Ardahan, Bitlis ve havalisini, yani Ermenistan topraklarının dostça iadesini bekliyoruz. Bu topraklarda evvelce milyonla Ermeni öldürülmüştü. Bunların hesabını tasfiye edersek iki samimî dost oluruz.”

Kendisine bir başka delege tarafından, bunların hesabının nasıl tasfiye edileceği sorulduğunda da şu yanıtı vermiştir:

“Bizler onların yerine ana vatana giderek.”

Cumhuriyet’in haberine göre; birçok delege Birleşmiş Milletlere müracaat etmeyi ileri sürdüğünden, bu doğrultuda kongre, Erzurum, Kars, Ardahan ve Bitlis’in Ermenistan’a yani Sovyet Ermenistanı’na verilmesi için başvuruda bulunulması görüşündedir.⁸

1947 yılında New York’ta toplanan Dünya Ermeni Kongresi’nde alınan kararlar doğrultusunda Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine gönderilen memorandum kitapçığının kapağı şöyledir:

1947 Dünya Ermeni Kongresi’nde alınan ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine gönderilen kararlar şunlardır:

---

⁸ Cumhuriyet; 3 Mayıs 1947.

1. Milletler Cemiyetinin varisi olarak Birleşmiş Milletler, kendilerine Milletler Cemiyetinin emanet ettiği, 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Anlaşması'nda belirlendiği gibi Ermenilerin haklarını koruma ve garanti altına alma görevini yerine getirmek zorundadır.

2. Ermenilerin durumu, Birleşmiş Milletler Tüzüğü'nün birinci bendi gereğince Birleşmiş Milletleri ilgilendirmektedir. Çünkü Ermeni sorunu, çözümlenmediği sürece dünya barışı için sürekli bir tehdittir.

3. Ermeni sorununun barışçı ve adil bir kavuşturulması, uluslararası güven ve istikrarın yeniden canlanması için gereklidir. Burada sözü edilen konu sadece toprak meselesi veya Ermeniler ve onların servetleri değildir. Mesele, Birleşmiş Milletlerin ahlaki esasları ve yürürlükteki amaçları ile ilgilidir.

4. Ermeni sorununun 1878 tarihli Berlin Konferansı ile uluslararası arenada tanındığı ve Müttefikler Yüksek Konseyinin talebi üzerine sınırları saygıyla andığımız Başkan Woodrow Wilson tarafından belirlenen ve çizilen Ermeni Devleti'nin yaratılmasıyla; 1920'deki Sevr Anlaşması'nda karara bağlanmış olduğu iyi bilinen bir gerçektir. Ermeni hakları, Atlantik Sözleşmesi'nin ulvî ilkeleri doğrultusunda daha da geliştirilmiştir.

5. Ermeni halkı iki dünya savaşında, birçoğu savaş alanlarında gururla çarpışarak göz dolduran yaklaşık yarım milyon asker ve gönüllüyü savaşa göndererek demokrasi ve evrensel adaletin sağlanması mücadelesinde Müttefiklerin ve Birleşmiş Milletlerin yanında yer almıştır.

6. Türkler ise Birinci Dünya Savaşı'nda şeytanî güçlerin aktif ortağı olarak en yüce ahlakî değerlerin ve insan onurunun yok edilmesine odaklanmış ve İkinci Dünya Savaşı'nda da çıkar gözetmeyen tarafsız bir ülke gibi davranarak gizlice Nazilere yardım etmiştir.

7. Birinci Dünya Savaşı dönemindeki Ermeni soykırımı ve sınır dışı edilmelerinin insanlık tarihinde bir benzeri yoktur. İki buçuk milyon Ermeni evlerinden merhametsizce uzaklaştırılıp sınır dışı edilmiştir.

8. Bu sayının bir buçuk milyonu katliam, hastalık, açlık ve bakımsızlıktan dolayı ölmüştür. Yüzlerce yıllık kültürel, dinî ve eğitim kurumları yok edilerek toplamı milyonlarca dolara yaklaşan millî varlıklarına el konulmuştur.

9. Ancak, yaşama isteği, bütün her şeyden sonra hayatta kalan Ermeni ırkını, küçük bir ölçüde de olsa ödüllendirmiştir. 1920'de Sovyet Ermeni Cumhuriyeti'nin kurulması Ermenilere yeni bir yaşam umudu vermiştir.

10. Kendi ülkelerinin küçük bir alanında güvende olan hür ve hürriyet aşığı Ermenistan halkı, yurtlarını yeniden inşa etmek ve morallerini düzeltmek için işe koyulmuşlardır.

11. Sonraki yıllarda tarım ve endüstride gelişmişlerdir. Kültür alanında ise mucizevî bir şekilde ilerlemişlerdir. Böylece yakınlardaki parlak geleceğiyle Ermeni halkı, Türk sınır dışı operasyonlarıyla dünyanın dört bir yanına dağıtılmış; çoğu kez otuz yıldan fazladır umutsuzluk içinde, hayati ihtiyaçlarından bile yoksun şekilde yaşamakta olan kardeşlerini nihayet memleketlerine kavuşturmanın yollarını aramaya başlamışlardır.

12. Türk canavarlığının kurbanlarının sayısı nerede ise bir buçuk milyondur. Ermenilerin bütün ömürleri boyunca kalplerinde taşıdıkları ana yurtlarına yerleşme arzusu, haklı toprak iddialarına adil ve tarafsız bir çözüm bulununcaya kadar gerçekleşmeyecektir.

13. Ermeni Cumhuriyeti'nin topraklarının yetmeyişi, Ermenilerin yurtlarına dönüşlerine ve ülkenin gelecekteki gelişmelerine engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla, kısaca belirtilen ama pek çok tarihî belge ve ciddi ifadelerle doğruluğu ispatlanan sebeplerle, Başkan Wilson'un sınırlarını çizdiği bölgenin, Türk esaretinden kurtarılması ve meşru sahibi olan Ermeni Cumhuriyeti'ne geri verilebilmesi ve bağımsızlığına kavuşması yönünde bir kararın alınabilmesi amacıyla; Ermeni toprakları maddesinin Birleşmiş Milletler gündemine alınmasını yeryüzündeki tüm Ermeniler adına Dünya Ermeni Kongresi saygılarıyla arz eder.⁹

İlginçtir, aynı dönemde Amerikan Kongresi'nde de Türkiye ile ilgili yardım tasarısı görüşülmektedir.

Türkiye ve Yunanistan ile ilgili Temsilciler Meclisine sunulan yardım kanunu tasarısına yönelik olarak üyelerce verilen değişiklik önergelerinden biri Türkiye'nin bu yardımdan ayrı tutulması yönündedir ve Demokrat Partiden Edwin Johnson'un önergesi 22 oya karşı 68 oyla reddedilmiştir.¹⁰

Temsilciler Meclisinde Yunan-Türk Yardım Kanunu Tasarısı görüşülmektedir.¹¹

8 Mayıs 1947 günü yerel saatle 1.40'ta yapılan oylamada ABD Temsilciler Meclisi, Yardım Kanunu Tasarısı'nın iptalini isteyen önergeyi 37'ye karşı 127 oyla reddetmiştir.¹²

10 Mayıs 1947 günü yerel saatle 3'te yapılan oylamada, yardım tasarısı 107'ye karşı 287 oyla kabul edilmiştir.¹³

Anlamlı Bir Not

Feridun Demokan'ın "Amerika'dan Notlar" başlıklı makalesinde Türkiye'nin tanıtımı konusunda yapılan saptamaları önemlidir:

⁹ ABD Başkanı Woodrow Wilson imzalı bu harita Dünya Ermeni Kongresi tarafından Birleşmiş Milletlere gönderilen 1947 tarihli memoranduma eklenmiştir (HÖ).

¹⁰ Akşam; 23 Nisan 1947.

¹¹ Vatan; "Mümessiller Meclisindeki Müzakereler Bugüne Kaldı," Cumhuriyet, 6 Mayıs 1947.

¹² Vatan; "Türkiye'ye Yardımın Geri Kalması Teklifi Reddedildi", 9 Mayıs 1947.

¹³ Vatan; "Amerikan Temsilciler Meclisi Yardım Projesini Kabul Etti", 10 Mayıs 1947.

“Buradan yolladığım her yazımın muhakkak bir parçasında bütün milletlerin kendilerini Amerikalılara tanıtmak için muhtelif şekillerde nasıl neşriyat yaptıklarını ve bizim bu sahada ne kadar geri kaldığımızı elimden geldiği kadar anlatmaya çalıştım.”

“Bu mevzunun memleketimiz için ne kadar mühim ve ihmalimizin neticesinin ne kadar acı olduğunu anlamak için vatandaşlarımın her birine temin ederim ki -memleket dışarısına bir adım atmak kâfidir. Bütün eli kalem tutanlar -anlamak istemeyenlere anlatıp netice alıncaya kadar- yorulmadan yalnız bu mevzuyu kalemlerine dolasalar yeridir.”

“Acaba bu uğurda savaşmak için lazım olan ilim ve teknik ordusunu hazırlamak yolunda inşallah bizim daha haber alamadığımız bir kıpırdanma var mı?”

“ (...)”

“Amerikan Kongresi’nin yüzde doksan beş azası Türkiye hakkında, doksan beş kelimelik şey bilmezler. Amerikan milleti, Turkey’i yalnız iştiha ile yenilen ‘hindi’ manasına alır. Fakat bu zor işe nereden başlamaya mecbur olduğumuzu görüp yılmayalım. (...)”¹⁴

---

¹⁴ Demokan.

ABD Başkanı Woodrow Wilson İmzalı Harita

Map showing the boundaries of Armenia as awarded by PRESIDENT WILSON.

- Turkish-Armenian boundary
- Other international boundaries
- Unsettled international boundaries
- Old Turkish-Russian boundary
- Vilayet boundaries
- Sanjak boundaries
- Kaza boundaries
- Railways, broad gauges

ERZERUM ———— Names of the villages of Erzerum, Trabzon, Van, and other places in the area

Map compiled under the direction of Major Lawrence H. ... General Staff, U. S. Army, by the topographic branch U. S. Geological Survey, in cooperation with the Department of State, from field observations by the Harbord Mission and from maps of the Turkish General Staff, scale 1:900,000, German maps prepared during the war, scale 1:400,000, and British maps of Persian and Transcaucasian territory, scale 1:1,000,000

Woodrow Wilson

I. OTURUMUN SORU VE CEVAPLARI

Doç. Dr. E. Kur. Alb. Celalettin Yavuz: İki hususu açıklamak istiyorum: Birinci husus Sayın İbrahim Yılmazçelik Bey'in konuşmasıyla ilgili. Orta Doğu'daki İngiliz politikasından bahsetti ve buradaki sınırlar içerisindeki etnik yapıyı belirtirken Türk, Türkmen, Arap, Kürt vesaire diye devam ettiler. Sanıyorum orada Türk, Türkmen isimlerinin art arda gelmesi bir dil sürçmesi olacak. Yani ya Türk deriz veyahut da Türk kimliği altında Türkmen, Uygur vesaire deriz. Ben bunu böyle algıladım. İkinci husus da Anıl Çeçen Hoca'mın konuşması ile ilgili. Anıl Çeçen Hocam, anladığım kadarıyla, ülkelerin millî menfaatlerinin diğer ülkeleri rahatsız etmemesi gerektiğini söyledi. Başka bir deyişle ülkelerin millî menfaatleri doğrultusunda oluşturdukları tehdit değerlendirmelerini yaparken kendi menfaatlerini ilgilendirdiği ölçüde bir başka ülkeye, onun adını da koyalım, dost dediği ve müttefiki dediği başka bir ülkeyi rahatsız etmemeye özen göstermelidir. Ben böyle anladım. Şimdi yalnız şu var: Ülkelerin millî menfaatleri vardır. Bu millî menfaatleri oluştururken yahut elde etmek için millî stratejiler oluşturur ve millî stratejiye göre de millî güç unsurlarını oluşturur. Şimdi bu temenni ile olmaz. Bunu yapacaklar. Diyelim ki Orta Doğu'da bir süper gücün millî menfaatleri vardır. Bu millî menfaatleri doğrultusunda millî stratejisinin gelişimine bağlı olarak da millî gücü vardır. Bu bizi rahatsız edebilir. Bu rahatsızlığı Türkiye açısından Anıl Hocam gibi ben de hissediyorum. Ancak bunun yolu nedir? Temenni midir? Ama şunu da biliyorum ki bunun bir yolu vardır. Bu bir dış politikadır. Dış politikada bu konuda neler yapılmalıdır? Ben kendi düşüncelerimi söylemeyeceğim, hocamdan cevabını almak istiyorum. Dünyada birbirine en yakın iki ülke Amerika ile İngiltere'dir. Bu iki ülkenin bile, müttefik ve yakın ülkenin bile, NATO karargâhlarında subayları birbirleriyle âdeta masalarda harp eder. Ama sonunda bir uzlaşma noktasına varırlar. Zaten uzlaşmazsanız dış politikanın sonucu harple çözülecektir. Türkiye harbe girmeden, ancak dış güçlere de teslim olmadan da neler yapabilir? Bunun cevabını verirlerse memnun olurum. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. İbrahim Yılmazçelik: Sayın Hocam hassasiyetiniz için çok teşekkür ederim. Oradaki Türk ve Türkmen ifadeleri özellikle İngiltere'nin meseleye bakış açısından verilmiştir. Dolayısıyla biz elbette ki Türk ve Türkmen'in ayrı şey olduğu iddiasında değiliz. Bu hassasiyetiniz için de teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Anıl Çeçen: Efendim zaman çok az. Aslında bu konuları uzun uzun konuşmak gerekir. Ben uzun konuşmamak için metinden okudum. Benim bu konuda yayımlanmış makalelerim var. Kamu hukukçusu olarak olaya çok ciddi bakıyorum. Sanırım bu sempozyumda bulunanların büyük çoğunluğu asker. Askerlerin olaya bakış açıları farklıdır. Ben Ankara Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku bölüm başkanayım ve devlet merkezli baktığımız zaman; tabii ki yol haritalarını çizerken her devlet kendisini merkeze alarak hareket etmek durumundadır. Burada ittifaklar değişen koşullarda gerilerde kalabilir veya yeni ittifaklar doğabilir. Güç dengelerine

göre her devlet kendi varlığını korur. Benim kısaca belirtmek istediğim şudur: Büyük devletler ve büyük güçler orta boy ve küçük ülkelerde iktidar kavgası yaparlar. Kendilerini merkeze koyarak dünya haritasını belirlerler. Dünya tarihine baktığımız zaman büyük güçlerin dünyanın merkezine kendilerini koyarak dünya devletlerini bir yeni yapılanmaya zorladığını görürüz. Bugün Amerika okyanus ötesinden dünyayı yönlendiremediği içindir ki dünyanın merkezini ele geçirerek bir anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun alanını ve büyük Orta Doğu'yu Amerika Birleşik Devletleri'nin bir uzantısı gibi yeniden örgütlemek istemektedir. Bildirimde genel hatlarıyla bu konu üzerinde durdum. Ama detay istiyorsanız detayları ben, 2023 isimli derginin son sayılarında birbirini izleyen makalelerde yazdım. Türkiye'nin yol haritasında kendi varlığını, kendi devlet modelini, kendi ulusal çıkarlarını koruyarak nasıl devam edeceği konusunda bazı önerilerim var. Mesela “yeni Osmanlı vizyonu” veyahut Chicrac'ın söylediği gibi “Bizans vizyonu.” Hepimiz Bizans'ın çocuklarıyız dedi. Dikkatinizi çekerim Avrupa Birliği'ne Türkiye girerken, Avrupa'nın bu bölgeye bakışı bir yeni “Bizans vizyonu”dur, Amerika'nın bu bölgeye bakışı ise bir yeni “Osmanlı vizyonu”dur. Ben burada Türkiye'nin bölgeye bakışında bir yeni “Selçuklu vizyonu”nun zorunlu olduğunu düşünüyorum.

Bölgedeki otorite boşluğunu doldurma noktasında nasıl devletimizi kuran ATATÜRK İran'la ve Irak'la, bölge ülkeleriyle bir bölgesel ittifaka yönelmişse, aynı şekilde bütün bölge ülkelerini tehdit eden savaşa karşı ittifaklar oluşturulmalıdır. Bugün Amerika bölgede. Yarın Avrupa olabilir, öbür gün bu Rusya olabilir, öbür gün ise Çin. Bunlar tartışılabilir. Çünkü hepsi dünya tarihinin ortaya koyduğu gibi dünyanın jeopolitik merkezini ele geçirme hedefini taşımaktadırlar. Bugün merkezde bir otorite boşluğu bulunmaktadır. Merkezdeki otorite boşluğunun giderilebilmesi ve giderek çok kutuplu bir dünyaya yöneldiği bir sırada diğer kutuplara karşı merkezi koruyabilecek güçte bir merkez kutbu oluşturulamazsa bugün Amerika vardı, yarın Avrupa veya Rusya, Çin fark etmez ama büyük güçler mutlaka merkezdeki otorite boşluğundan yararlanarak merkezi ele geçirmek isteyeceklerdir. O zaman madem Amerika bölgede central forces (merkezî güçler) ile devredir o zaman merkezî güçlere karşı merkezî devletler de kendilerini korumak üzere bir merkezî devletler birliğini ister istemez ATATÜRK'ün Sadabat Paketi doğrultusunda gündeme getirmek zorundadır. Başka türlü mevcut devletler varlığını koruyamaz. Sadece Irak değil, bütün devletler bugün içine girmiş olduğumuz süreçte dağılma ve yıkılma tehdidi karşısında bulunmaktadır. Zaten Kürt kartı da bölgedeki bütün devletleri parçalamak üzere kullanılmaktadır. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Reşat Genç: Efendim, İngiltere ve Amerikalı subayların masadaki harbiyle ilgili olarak Kaşgarlı Mahmut'un da ilginç bir sözü var. Tabii o zamanki ortaklıklar genellikle tarım ortaklıkları idi. Tarlayı sürmeden önce hangi ortak hangi hizmetleri yapacağını belirlemezse, ortaklar, ürün bölüşürken kavga ederler. Kaşgarlı Mahmut “Tarlayı sürmeden önce kavgalarını yapanlar, ürün bölüşürken kavga etmezler.” diyordu. Bu husus

uluslararası ilişkilerde çok dikkatle gözetilmesi, göz önünde bulundurulması gereken bir durum. Dileyelim ki biz her alanda önce işin başında kavgamızı yapalım, pazarlığımızı yapalım ki sonra kavga etmeye gerek kalmasın.

Bnb. Ali Koyunoğlu: İki sorum olacak. Bir tanesi Sayın İbrahim Yılmazçelik'e diğeri ise Sayın Anıl Çeçen'e. Sayın İbrahim Yılmazçelik bölgesel iş birliğinden bahsetti. Geçmişte Arapların ihaneti sonucu Türk kamuoyunda anti-Arabizm, Arap kamuoyunda da fobi derecesinde bir Türk düşmanlığı vardı. Sorum şu: Bunu kim, kimler pekiştirdi? Kimin işine yarıyor ve bunu nasıl ortadan kaldıracamız?

İkinci sorum Sayın Anıl Çeçen'e. Bugüne kadar Türkiye evrensel ölçekli bir politika izlerken, bugün bölgesel bir iş birliği kurma peşinde olan bir devlet konumundadır. Bu durum dünyaya yeni nizam vermek isteyenler için Türkiye'yi marjinal hâle getirebilir mi, yoksa Türkiye merkezî bir güç hâline mi gelir? Teşekkür ediyorum.

Prof.Dr. İbrahim Yılmazçelik: Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan, bölgedeki siyasi gelişmelere paralel olarak XX. yüzyılda bu bölgede oluşan siyasi oluşum ve hemen arkasından yine bölgeden büyük devletlerin çekilmesinden sonraki dönemde de bunlara bağlı birtakım rejimleri bu bölgede bıraktı. Tabii her iki halka da özellikle Türklere ve Araplara da kendi kamuoylarında sizin de biraz önce bahsettiğimiz üzere anti-Arabizm, mesela Türkiye'de bu kadar olmamakla beraber özellikle Arap ülkelerinde onların yazmış oldukları tarih kitaplarında, bunların her türlü eserlerinde bu Türk dönemi-Osmanlı dönemi tamamen barbarlıkla Türklerin hâkimiyetleri süresince kendilerine çok büyük mezalimler yapıldığı tezi işlendi. Hâlbuki biraz önce de ifade ettiğimiz gibi özellikle Birinci Dünya Harbi'nden başlamak suretiyle daha önceki gelişmelerde bölgede Araplarla Türkler arasındaki ilişkiler-şimdi o konuya fazla girmek istemiyorum- ama bununla birlikte ihanete uğrayan veya bu konudan zarara uğrayan Türkler olmakla birlikte bizim tarih kitaplarımızda öyle bir anti-Arabizm falan olmadı. Bizim tarih kitaplarımıza baktığımızda gerek liselerde okunan, okutulan, diğer okullarda okutulan kitaplara veya ilmî eserlere baktığımızda biz Araplar kadar böyle bir suçlama içine girmedik. Sorunun ana cevabı da şudur: Böyle bir oluşum bölgedeki emperyalist güçlerin işine yarar.

Prof. Dr. Reşat Genç: Böyle bir oluşumu zaten bölgedeki emperyalist güçler oluşturdu. Ama yüz yüze bir Arap'la konuştuğunuz zaman Osmanlı döneminde yegâne zenginlikleri olan petrol ham madde olarak toprak altındaydı ve bizim o dönem fakir olan Arapları sömürmemiz mümkün değildi. Çölde bir şey yetişmediğine göre ne sömürebilirdik ki biz? Kumları mı sömürebilirdik? Dediğimiz zaman verecek cevap dahi bulamıyorlar. Bu gerçekten emperyalist güçlerin oluşturduğu bir ortamdır. Araplar bize ihanet ettiler. Birinci Dünya Savaşı'nda düşmanlarımızla birlik olup bizi arkadan vurdular.

Prof. Dr. Anıl Çeçen: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra soğuk savaş dengelerinde Türkiye kendi güvenliğini Batı bloğu içerisinde bulmaya çalıştı. O zaman Batı, bize sınır karakolu olarak bakıyordu. Küreselleşme öncesi ve sonrası dönemde ise Türkiye Batı bloğunun gerek Sovyet dönemi sonrasında Avrupa ile Amerika'nın yollarının ayrılması noktasında kendi güvenliğini Avrupa Birliği içinde aradı. Avrupa merkezli olarak Türkiye'ye baktığımız zaman bir kenar ülke muamelesi yapıldığını görüyoruz. Yani Sovyetler varken Batı bloğu çerçevesinde sınır karakolu muamelesi görüyorduk, şimdi Avrupa Birliği sürecinde kenar ülke muamelesi görüyoruz. Hâlbuki şu an devletimizin kurulu bulunduğu topraklar Selçuklu İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1000 yıla yakın dünyanın merkez toprakları olarak tarih sahnesinde yer almıştır. Şimdi bir devlet, orta boy bir devlet olarak kendimize soralım: Sınır karakolu ve kenar ülke olmak mı evrensel politikadır? -ki demin arkadaşımız bana "evrensel politikadan bölge politikasına yöneliyoruz, bu bizi marjinalleştirir" dedi-. Hayır efendim, İsrail bölgede küçük bir devlet olarak büyürken ki bu coğrafyada dünya gücü olmaya çalışıyor bölge ağırlıklı politikalarla, o nedenle Amerika ile İsrail arasında da çok ciddi jeopolitik ayrıklar vardır. Bugün dünyaya karşı bir iş birliği içindedirler. Biliyorsunuz, burada bir jeopolitik ve strateji anlatmak istemem ama, her ülke kendi merkezli, kendi başkentinden, kendi ülkesinden dünyaya baktığı zaman başka bir tablo çıkar. Bunu vurgulamak istedim. Bu çerçevede şunu söylüyorum: Batı bloğunun sınır karakolu olmak evrensel politika değildir. Avrupa Birliği'nin kenar ülkesi olmak da evrensel politika değildir. Hep dışlandık, hep ikinci planda kaldık ve onlar bizi çıkarlarımıza ters olarak yönlendirdiler. Biz onlar yüzünden komşularımızla (50 senedir) karşı karşıya geldik. Komşularımızla bir birlik oluşturamadık. Hâlbuki biz komşularımızla Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları döneminde aynı ülke çatısı altında yaşamış durumdayız. Şimdi toparlarsak bölge ağırlıklı politikaya yönelmek marjinal olmak değildir. Bundan önceki hükümet döneminde dış politikayla ilgili olarak hükümet politikasına da açıkça bölge ağırlıklı politikalar girmiştir. Çünkü dünyanın gelecekteki oluşumu dünyanın jeopolitik merkezindeki oluşuma bağlıdır. Bu merkezde yer alan, merkezî bir ülke olarak Türkiye evrensel politikayı kendi bulunduğu bölgenin, dünyanın yapılanması çerçevesinde öne çıkmasını dikkate alarak evrensel politikasını bölge ağırlıklı olarak yapmak zorundadır, sınır karakolu olarak değil, kenar ülke olarak değil, merkez ülke olarak. Bu merkez bölgeye emperyal güçler, kendi merkezli politikalarını getirttikleri noktada biz mirasçısı olduğumuz Osmanlı ve Selçuklunun merkez bölgedeki merkezî yapılanmasından yararlanarak bölgesel bir alternatif politika üretmek zorundayız. ATATÜRK'ün İkinci Dünya Savaşı öncesinde Sadabat Paktını gündeme getirdiği gibi. O zaman bölge ağırlıklı politika marjinal olmak değildir. Dünyanın jeopolitik merkezinde merkezî güç hâline dönüşme politikası, sınır karakolu olmaktan, kenar ülke olmaktan daha fazla evrensel bir politikaya yönelmekte, bunu vurgulamak istiyorum.

Büyükelçi Murat Bilhan: Efendim ben Sayın Hikmet Özdemir'in fevkalade güzel ve önemle vurguladığı bir dönemi, o dönemin siyasi konjonktürünü tamamlayan bir iki söz söylemek istiyorum. Sayın Hikmet Özdemir, o dönemde diaspora Ermenilerinin muhtemel gücü ile Amerika'da başlatılan bir girişimin çoğumuzun bilmediği perde arkasını açıklamış oldu. Fevkalade önemliydi. Fakat tıpatıp aynı dönemde fakat bu sefer Sovyet Ermenistan'ından kaynaklanan ve Sovyet prezidyimunda yer alan Ermeni Anastas Mikoyan'ın da bulunduğu Stalin döneminde, ne gariptir ki tıpatıp aynı dönemde, Türkiye'den toprak talepleri oldu ve bunlar üst üste örtüştüğü zaman Birleşmiş Milletlerin kurucu üyeleri olan galipler arasında olan Sovyet-Amerikan çıkarları arasındaki paralelliği görüyoruz. Ama aynı zamanda rekabeti görüyoruz. Şimdi Stalin Rusya'sının 1946-1947 yıllarındaki emelleri, genişleme yönündeki emelleri, hepimizin malumu, bunları tekrarlamaya gerek yok ama Kars-Ardahan bölgesine yönelik toprak talepleri ve nota ile bizden talep etmiş olmaları Feridun Cemal Erkin'in kitabında belgeleriyle çok güzel anlatılmaktadır. Kitapta notaların asılları yayımlanmıştır. Bunu meraklılarına tavsiye edebilirim. Bu döneme belki de tarihçilerimizin kronolojik olarak bakıp, o konjonktürü daha geniş bir çerçevede, yalnız Amerika veya Birleşmiş Milletler kaynaklı değil, Sovyet, Amerika, Avrupa kaynaklı olarak çok geniş bir perspektif içinde incelemelerinin gerekli olduğuna inanıyorum. Teşekkür ederim.

E. Tuğg. Osman Ünal: Benim sorum Sayın Anıl Çeçen Beyefendi'ye. Efendim hem bildirilerinde hem de sorulara verdiği açıklamaları sayesinde çok değerli bilgiler aldık. Ancak bugün dünyanın süratle ve önemli ölçüde değişikliklere uğradığını görüyoruz. Bugün bir ekonomik paylaşım savaşı ve Dünya Ticaret Örgütü'nün bu ay içinde yayımladığı verilere göre dünya ticaretinde 2004 yılının en dikkate değer gelişmesi dev gibi büyüyen bir Çin var. Hocam, Türkiye'nin yol haritasını açıklarken Amerika'nın yol haritasını da süper güç olarak varlığını devam ettirme şeklinde belirttiler. Tabii ki doğrudur. Çin, yine verilere göre, ihracatında %35 civarında çok önemli bir arttırmayı sağlamış durumda ve ekonomik olarak Japonya'yı da geçerek bugün Almanya ve ABD'den sonra dünyanın üçüncü büyük ülkesi olmuş durumda. Yapılan değerlendirmelere göre 20-25 yıl sonra Çin'in süper bir güç olacağı, yani Amerika'nın tek değil, ikinci bir güç olacağı şeklinde değerlendirmeleri görüyoruz. Öyleyse dünya tekrar iki kutuplu bir döneme mi gidiyor acaba? Eğer böyle olursa Türkiye'nin yol haritasında ileriye yönelik öngörüleriniz neler olabilir? Özellikle de Kafkaslar ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik Türkiye'nin politikasında ve stratejisinde ne gibi değişiklikler öngörülmelidir bugünden? Çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. Anıl Çeçen: Amerika ile çok yakın müttefik durumundayız ama 10.000 kilometrelik bir mesafe var. Dünyanın geleceğine baktığımız zaman, küreselleşme sürecinde, ya tek kutup Amerika hâkim olacak, veyahut çok kutupluluk gündeme geliyor. Kutup başları olarak Avrupa Birliği, Rusya, Çin ve Hindistan ve yavaş yavaş Brezilya'nın devreye girdiğini görüyoruz. Brezilya bugün Türk kamuoyunda çok yer almayan bir devlet ama

çok büyük bir güç olarak geliyor. Bugün Amerika'yı yöneten ekonomik güçler, Avrupa'ya ve Asyalı güçlere karşı Kuzey Amerika'dan her an Güney Amerika'ya inebilirler ve Brezilya'yı XXI. yüzyılın süper gücü hâline getirebilirler ve Çin'in önünü kesebilirler. Şimdi bir noktaya dikkat edin, Şanghay Örgütüyle Çin Rusya ile beraber. Geçen hafta içinde Hindistan ile bir iş birliği gündeme geldi. Demek ki artık Çin, Rusya, Hindistan, Avrupa Birliği bu çok kutupta Amerika'yı zorluyorlar ve yavaş yavaş da Dünya Ticaret Örgütü çatısı altında Çin, Hindistan ve Brezilya Batı blokuna yani Avrupa ve Amerika iş birliğine karşı ortak hareket ediyorlar üçüncü dünyayı temsil etme noktasında. Şimdi tabi biz tam bu coğrafyanın ortasındayız. Bir tarafta Batı'da büyük kutup başları, bir tarafta Doğu'da kutup başları. Yaklaşık 6 büyük kutbun gündeme geldiği bir yeni dünya düzenine doğru gidiyoruz. Eğer bugünkü otorite boşluğu ki Türkiye'nin bulunduğu bu bölgedeki otorite boşluğu iki büyük imparatorluğun yıkılması nedeniyle gündeme gelmiştir. Birincisi Osmanlı İmparatorluğu, ikincisi Sovyet İmparatorluğu. Şimdi bu iki büyük imparatorluğun yıkılmasından sonra ortaya çıkan bu otorite boşluğundaki alana mutlaka bu kutuplar rekabet içerisinde girmek istemektedirler. Bugün Balkanlar'da, Kafkaslarda, Orta Doğu ve Orta Asya'da bunun çekişmesini görüyoruz. İşte Soros'un desteklediği devrimler, işte en son Kırgızistan ve Afganistan olayları Çin'in önünü kesmeye yönelmektedir. İşte Orta Doğu'daki gelişmeler, Kafkasya'daki gelişmeler, işte Romanya, Ukrayna, Bulgaristan bakarsanız Amerika yavaş yavaş Karadeniz'e giriyor, Rusya'nın önünü kesmek üzere, Avrupa Birliğinin önünü kesmek üzere Balkanlar'da askerî güçleri var. Amerika tek başına kimin önünü kessin? Rusya'nın mı Avrupa Birliğinin mi Çin'in mi Hindistan'ın mı? Amerika tek başına dört ya da beş kutbun önünü kesemez. Bu noktada bu çatışma devam edecektir ve bu bölgede otorite boşluğu devam ettiği sürece de bugün Amerikan ordusu devrede ama yarın başka ordu devreye girebilir. Bakın burada Orta Doğu uzmanı bir bilim adamının kitabını "The Future of Middle-East"i örnek vermek istiyorum. Diyor ki, Bernad Lewis, Profesör Bernad Lewis, biliyorsunuz büyük İsrail projesini hazırlayan, Amerikan-Yahudi lobisinin önde gelen temsilcisidir. Büyük İsrail projesi sadece siyonist amaçlı değildir. Dünyanın ortasındaki bir otorite boşluğunu doldurmayı hedeflemektedir. Bernad Lewis kitabında diyor ki, bugün Batılı güçler dünyanın merkezini ele geçirmek için Orta Doğu'da mücadele ediyorlar. Avrupa ile Amerika arasında ciddi kavga var. Hristiyan ve Yahudiler arsında ciddi kavga var. Eğer bu kavga devam ederse Orta Doğu'da batı üstünlüğü kurulamaz. Batı Orta Doğu'yu kaybettiği anda dünya üstünlüğünü kaybeder. O zaman Orta Doğu'nun İslam coğrafyasında üç büyük doğu gücü, Rusya, Çin ve Hindistan dünyanın merkezini ele geçirmek için mücadele ederler. Yani bugün Amerikalılar çekilse, Avrupa vazgeçse bile Orta Doğu'daki mesele çözülüyor. Orta Doğu'da, dünyanın merkez coğrafyasında, bir otorite boşluğu var. O zaman doğulu güçler arasında rekabet gündeme geliyor. Çin, Hindistan ve Rusya'daki Müslüman nüfusu kullanan üç büyük doğu gücü merkezde bir ciddi dünya kavgasına giriyor. O zaman önemli olan bugün Avrupa, Amerika veya Rusya ile iş birliği değil, önemli olan

dünyanın jeopolitik merkezindeki otorite boşluğunun doldurulmasıdır. Ben o nedenle ATATÜRK'ün dış politikasını Sadabat Paktı doğrultusunda Türkiye'nin İran, Suriye, Azerbaycan ve Irak ile, Amerikan işgali sonrasındaki Irak ile, yani eski Selçuklu ülkelerinin bir araya gelerek bir bölgesel ittifakı, Central Union, yani merkezî devletler birliği çerçevesinde bir yedinci kutup olarak gündeme getirmesinin dünya barışı açısından zorunlu olduğunu vurguluyorum. Türkiye'nin politikası da buna yöneldiği noktada, Türkiye bugünkü merkez ülke konumundan yararlanarak, merkezdeki otorite boşluğunun doldurulmasını sağlayabilir ve dünya barışının kurtulmasına katkıda bulunabilir, aksi takdirde kutuplar arası kavga dünya barışını tehdit etmeye devam edecektir. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu: Sayın Özdemir'e soru yöneltmek istiyorum. 1947 yılındaki Ermeni Kongresi ve ardından Ermeni taleplerinin Birleşmiş Milletlere taşınması acaba tam o yılda kurulması büyük ölçüde tasarlanan Filistin'deki İsrail Devleti'nin yarattığı bu rüzgârdan yararlanma isteğini de taşıyabilir mi? Yani o yıla özgü bu gelişmelerle bir bağlantı kurabilir miyiz?

Prof. Dr. Hikmet Özdemir: Mümkündür. Ancak Ermenilerin bu konudaki çalışmaları biliyorsunuz Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren ve Paris görüşmelerinden sonra ivme kazanıyor. Zaten aynı dönemde İsrail-Filistin toplantıları da yapılıyor. Onlar da Ermenilerin bu girişiminden son derece rahatsız oluyorlar.

Prof. Dr. Reşat Genç: Efendim biliyorsunuz Cumhuriyet'imizin kurucusu Ulu Önder'in birtakım sözleri, vecizeleri değişik yerlerde, özel, sivil, resmî kurumlarımızda yazılır durur ama hayıflanırım özellikle son zamanlarda çok hayati bir sözünü niye yazmamışız ve bir yerlere asmamışız diye. Bilirsiniz yedi gün sabırla mandacılık istikametinde sözleri dinledikten sonra Sivas Kongresi'nde, bunun çıkar yol olmadığını ifade etmek için söz alıp kürsüye geldiğinde ilk cümlesi şu idi: "Arkadaşlar temel prensip Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır, bu ise ancak tam bağımsızlıkla mümkün olur." ve devam ediyor tabii ve bizim herhâlde temel prensip Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır prensibi her işin ilk adımı olarak düşünüp bütün uygulamalarımızı o doğrultuda geliştirsek herhâlde çok daha iyiyi, güzeli, aydınlığı bulacağız, oraya yürüyeceğiz diye düşünüyorum, sabırlarınız için teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

II. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN

Konuşmacılar

Doç. Dr. Yusuf SARINAY

Dr. Hv. Kur. Alb. İsmail BİRER

Yrd. Doç. Dr. Sabit DUMAN

TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ (1952-1990)

Doç. Dr. Yusuf SARINAY*

Giriş

ATATÜRK’ün liderliğinde yürütülen Millî Mücadele sonucunda Avrupa modeli millî bir devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, dış politikada öncelikle bu yeni kimliği ile uluslararasıında kendisini kabul ettirmiştir. ATATÜRK; Türkiye’yi modern bir ülke-devlet hâline getirmek amacıyla başlattığı radikal inkılaplara paralel olarak Türkiye’nin dış politikasını da Batıya yöneltmiştir.¹ Ancak bağımsızlık ve toprak bütünlüğü konusunda son derece hassas davranan ATATÜRK’ün bu politikası hiçbir zaman tek boyutlu bağımlılığa varan bir dış politika hâline gelmemiştir. Nitekim ATATÜRK Batıya yönelik dış politikayı esas almakla beraber Türkiye’nin coğrafi yerinin ortaya çıkardığı jeopolitik hassasiyet ile tarihî ve kültürel birikimine bağlı olarak çok yönlü bir dış politika izlemiştir.² Böylece ATATÜRK döneminde izlenen aktif, gerçekçi, barışçı ve çok yönlü dış politika sayesinde Türkiye; Boğazlar³ ve Hatay sorunlarını⁴ kendi lehine çözmüş, bölgesinde bir istikrar unsuru hâline gelmesinin ötesinde sınırlı gücüne rağmen dünyada saygı uyandıran bir devlet hâline gelmiştir.

Bilindiği gibi; ATATÜRK’ün hayata gözlerini yumduğu 10 Kasım 1938 tarihinde Avrupa; İkinci Dünya Savaşı’nın eşliğinde bulunuyordu. Böyle bir ortamda 15 Mart 1939’da Almanya’nın Çekoslovakya’yı, İtalya’nın 7 Nisan 1939 tarihinde Arnavutluk’u işgali Türkiye’nin güvenlik endişelerini doruk noktasına çıkarmıştır.⁵ Bu gelişmeler üzerine İngiltere ve Fransa ile başlayan müzakereler⁶ 19 Ekim 1939 tarihinde Üçlü İttifak Anlaşması ile sonuçlanmıştır.⁷ Dolayısı ile Türkiye savaşın başlarında Batı ile kader birliği

* T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürü

¹ Haluk Ülman-Oral Sander; “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)” II, SBF Dergisi, c.XXVII, Nu: 1, (Mart 1972), s.2-4.

² Türkiye; Balkan ve Sadâbâd Paktlarının kuruluşuna öncülük etmiştir. Geniş bilgi için bk. Düstur; III.Tertip, c.15, s.118-119. Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Pakti (1923-1934); Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1973. s.367-368. İsmail Soysal; Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları, c.I, Ankara, 1983, s.454-458, s.584-587.

³ Seha L. Meray-Osman Okay; Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler, SBF Yayınları, Ankara, 1976, s.461-476. Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939), Ankara, 1973, s.109-130.

⁴ Hatay için bk. Yusuf Sarıınay; “Atatürk’ün Hatay Politikası (1936-1937) I, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c.XII, Sayı 34 (Mart 1996). s.3-65. “Atatürk’ün Hatay Politikası (1938-1939) II; AAMD, C. XII, Sayı 35 (Temmuz 1996), s. 407-454. Hatay Sorunu hakkında İngiliz belgelerine göre genel bir değerlendirmeye için bk. Erdoğan Karakuş; İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz Belgelerine Göre Türk-İngiliz ilişkileri (1938-1939), Ankara, 1999, s.196-200.

⁵ Bu konuda Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Türkiye’nin bu dönemde Batı ittifakına yönelmesinin esas sebebinin Arnavutluk’un işgali olduğunu belirtmiştir. TBMM Z C; ‘7. Dönem, c.13, İçtima 1, s.4. Basındaki tepkiler için bk. Ahmet Şükrü Esmer; “Arnavutluk Faciası”, Ulus, 8 Nisan 1939. Hüseyin Cahit Yalçın; “Zavallı Arnavutluk”, Yeni Sabah, 8 Nisan 1939. Falih Rifkî Atay; “Hadiseler Karşısında”, Ulus, 12 Nisan 1939.

⁶ Yapılan müzakereler için bk. Karakuş; s.167-170, 172-173.

⁷ İttifak metni için bk. Düstur; III. Tertip, c.21, s.15-18. Soysal; s.604-609. Montreux ve Savaş Öncesi Yılları; s.211-214.

yapmaya başlamıştır. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nda coğrafi mevkisinin önemi dolayısıyla Müttefik ve Mihver devletlerinin kendi yanlarında savaşa sokabilmek amacıyla yoğun baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Savaşın tarafların bu baskıları karşısında -İngiltere ve Fransa ile ittifakına rağmen- Türkiye'nin politikası; ülkenin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını hiçbir taviz vermeden muhafaza etmek amacıyla savaşın dışında kalmak ve büyük devletler arasında bir denge unsuru olmak politikası yürüterek saldırılardan korunmak olmuştur. Türkiye'nin izlediği bu politikanın en yararlı sonucu, savaşın dışında kalması olmuştur. Türkiye'nin takip ettiği bu politikada Birinci Dünya Savaşı'nda kazandığı tecrübeler kadar Sovyetler Birliği'nden duyulan endişe de büyük rol oynamıştır.⁸

Türkiye'nin NATO'ya Girişi

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle uluslararası sistem esaslı şekilde yapısal bir değişime uğramıştır. Savaşın sonunda ortaya çıkan iki süper gücün liderliğinde Doğu-Batı bloğunun oluşması ve iki blok arası ilişkilerin soğuk savaş şeklinde cereyan etmesi yeni uluslararası sistemin belirleyici özelliği olmuştur.

Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı içinde işgal ettiği topraklardan çıkmadığı gibi, Almanya ve Japonya'nın yenilmesi ile doğusunda ve batısında meydana gelen boşlukta yayılma politikası takip etmeye başlamış, 5 Ekim 1947'de diğer peyk ülkelerle birlikte Kominform'u NATO'nun kurulmasından sonra da Varşova Paktını kurmuştur.⁹

Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı ülkeler Sovyet yayılmacılığına karşı teşkilatlanarak kısa adı NATO olan Kuzey Atlantik İttifakını kurmuşlardır.¹⁰

Bu ittifak ABD'nin artık dünyada Sovyetler Birliği'ne karşı uygulamaya başlayacağı durdurma politikasının en önemli adımı olmuştur. Kuzey Atlantik Anlaşması hükümlerine göre, ittifaka dâhil olan ülkeler, Kuzey Atlantik bölgesinde milletlerarası barış ve güvenliği devam ettirmeyi, istikrar ve refahı geliştirmeyi, BM Anlaşması'na uygun olarak taahhüt etmekte; ayrıca, içlerinden birine yapılan bir saldırıyı tamamına yapılmış sayacaklardı.¹¹

Batı ülkelerinin Sovyet tehditleri karşısında güvenliklerini sağlamak amacıyla teşkilatlanmaya başlamaları ve sonuçta NATO'yu kurmaları,

---

⁸ İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin politikası için bk. Edward Weisband; İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası, Çev. M. Ali Kayabel, 1974. Türkiye Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946); Ankara, 1982. Cemil Koçak; Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), c.I, İstanbul, 1996, s.294-295.

⁹ Sovyet yayılmacılığı için bk. NATO Bilgiler ve Belgeler; Brüksel, 1971, s.15. Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1980), 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1987, s.423-440.

¹⁰ NATO'nun kuruluş süreci için bk. Theodore C. Achilles; "Atlantik İttifakının Kurulmasına Yol Açan Görüşmeler, ABD'nin Rolü", NATO Dergisi, Sayı 3 (1979), s.16-19.

¹¹ ABD, Kanada, İngiltere, Fransa, Danimarka, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, Norveç, İtalya, İzlanda ve Belçika arasında Washington'da imzalanan anlaşma metni için bk. Lord Ismay; NATO: İlk Beş Sene (1949-1954), Çev. Suat Bilge, Ankara, 1954, s.17-19. NATO Belgeler, s.262-265.

Türkiye’de büyük bir ilgi karşılanmıştır. Çünkü 1945-1946 yıllarında Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den toprak ve Boğazlar’dan üs isteklerini resmen açıklaması büyük endişe yaratmıştır.¹² Türkiye Sovyet istek ve baskıları ile karşılaşınca toprak bütünlüğü ve güvenliğini sağlayabilmek amacıyla, önce 1939 yılında ittifak yaptığı İngiltere’nin daha sonra savaştan dünyanın en güçlü devleti olarak çıkan ABD’nin desteğini aramıştır. Fakat Türkiye’de büyük endişe uyandıran Sovyet istekleri başlangıçta, Batı ülkelerinde aynı endişeyle karşılanmamıştır. Ancak, Sovyetler Birliği’nin dünyanın çeşitli bölgelerinde yayılmacı bir politika takip etmeye başlaması üzerine Türkiye’yi desteklemeye karar vermişlerdir. Böylece Türkiye, Sovyetler Birliği karşısında Batı ülkelerinin önce diplomatik desteğini sağlamış, daha sonra ABD’nin Truman doktrini ile bu konudaki yardımını elde etmiştir.¹³ Ancak, bu desteğin karşılıklı bir savunma ittifakına dayanmaması sebebiyle Türkiye’nin güvenlik endişeleri tamamen giderilmiş değildir. Bu sebeple Türkiye; NATO’nun kuruluş safhasında bu ittifaka dâhil olmak amacıyla girişimde bulunmuş; fakat, sonuç alamamıştır.¹⁴

Türkiye NATO’nun hazırlık safhasında Batı savunma cephesine girmek amacıyla yaptığı ilk girişimlerden sonuç alamayınca Türkiye, Yunanistan, İtalya, Fransa ve İngiltere’nin katılacağı Akdeniz Paktının kurulması fikrini ortaya atmıştır.¹⁵ Ancak bu sırada devam etmekte olan Kuzey Atlantik ittifakı hazırlıklarının tamamlanması ve 18 Mart 1949 yılında anlaşma metninin ilan edilmesi ile İtalya’nın ittifaka dahil olması; Türkiye’nin ittifaka girmesini engelleyen “sınırlı coğrafi alan” tezini ortadan kaldırıyordu. Bu durum Türk Hükûmeti ve kamuoyunda kendisinin Batı savunma sistemi dışında bırakılmasıyla Sovyet baskılarının daha da yoğunlaşacağı endişesini artırmış ve bir şok etkisi yapmıştır.¹⁶ Çünkü Avrupa savunmasının güçlenmesi karşısında Sovyetler Birliği yayılma çabalarını zincirin zayıf bir halkası durumuna düşen Türkiye üzerinde yoğunlaştırabilirdi.¹⁷

Türkiye’nin NATO dışında kalmasından duyulan endişeler giderilmeden 5 Mayıs 1949’da kurulan Avrupa Konseyine de alınmaması Türkiye’de yeni tepkilere yol açmıştır.¹⁸ Fakat Türkiye’nin Avrupa Konseyinin

¹² Sovyet istekleri için bk. Feridun Cemal Erkin; Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi, Ankara, 1968, s.257-264. Cemil Bilsel; Türk Boğazları, İstanbul, 1948, s.62-65. Kâmrân Gürün; Dış İlişkiler ve Türk Politikası, Ankara, 1983, s.144-147. İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946); Ankara, 1962, s.264-267.

¹³ Truman Doktrini çerçevesinde 12 Temmuz 1947’de Türk-ABD Anlaşması imzalanmıştır. Düstur; III. Tertip, c.28, s.1485-1488.

¹⁴ Erkin; “Batı Avrupa Birliği ve NATO’nun Doğuşu, Türkiye’nin NATO’ya Girişi”, Türkiye ve NATO, Ankara, s.18-20. George Kirk; Survey of International Affairs The Middle East (1945-1950), London, 1954, s.46.

¹⁵ Erkin; “Batı Avrupa Birliği ve NATO’nun Doğuşu, Türkiye’nin NATO’ya Girişi”, s.22-23.

¹⁶ Hüseyin Bağcı; DP Dönemi Dış Politikası, Ankara, 1990, s.16. Feridun Osman Menteşeoğlu; “Türk Emniyeti İçin Evham”, Ulus, 26 Mart 1949. Peyami Safa; “Atlantik Paktı ve Biz”, Ulus, 26 Mart 1949. Yusuf Hikmet Bayur; “Atlantik Misakı ve Diplomasimizin Başarısızlığı”, Kudret, 21 Mart 1949.

¹⁷ George S. Haris; Troubled Alliance: Turkish-American Problem in Historical Perspective (1945-1971), Washington, 1972, s.36.

¹⁸ H. Cahit Yalçın; “Avrupa Birliği Müessesleri ve Türkiye”, Ulus, 8 Mayıs 1949.

dışında kalmasından duyulan endişe uzun sürmemiş, 8 Ağustos 1949'da Avrupa Konseyi üyeliğine kabul edilmiştir.¹⁹ Türkiye'nin Avrupa Konseyine girmesi ve böylece "Avrupalı" bir ülke olarak kabul edilmesi, Türk devlet adamlarını NATO'ya girme konusunda hem cesaretlendirmiş hem de müracaatlarına haklı bir zemin hazırlamıştır.²⁰

Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye takip etmeye başladığı Batı yanlısı politikaya uygun olarak ekonomik alanda serbest politikalar uygulamaya başlamış ve çok partili demokratik sisteme geçmiştir.²¹ Bu sırada 1950 genel seçimlerinin yaklaşması sebebiyle NATO konusu Türk iç politikasının da en önemli konusu hâline gelmiş, Demokrat Parti CHP iktidarını Türkiye'yi "Batılı demokratik cepheye" sokmamakla suçluyordu.²² Bunun üzerine CHP Hükûmeti 11 Mayıs 1950'de NATO'ya katılmak için resmen müracaat etmiş; fakat, Türkiye'nin müracaatı reddedilmiştir.²³ Türkiye'nin NATO'ya girme çabaları özellikle Avrupalı üyelerin siyasî, askerî, ekonomik ve kültürel itirazları ile karşılaşmıştır.²⁴

Bu arada Türkiye'de çok partili sisteme geçilmesinden sonra kurulan Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 seçimlerinde iktidara gelmiştir. Demokrat Parti genelde CHP'nin dış politikasını benimsemiş ve devam ettirmiştir. Ancak DP yönetiminin özellikle ekonomik politikaları açısından Batıya daha yakın bir özellik taşıması, Türkiye'nin Batıya bağlanma çizgisine daha belirli ve zorunlu bir istikamet vermiştir.²⁵ DP iktidarı Türkiye'nin NATO'ya giriş meselesini hem dış politika ve güvenlik açısından hem de iç politikada demokratikleşme yönünden önemli görüyordu. Bu sebeple Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Türkiye'yi NATO'ya sokmak için inisiyatif bizzat eline almıştır.²⁶ Bu sırada DP yönetimini harekete geçiren en önemli olay Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırması olmuştur. Çünkü Kore saldırısını Orta Doğu saldırısının takip etmesiyle, Türkiye'nin de aynı duruma düşmesinden hem endişelenmiş hem de Türkiye'nin NATO'ya girebilmesi için büyük bir fırsat olarak düşünmüştür.²⁷ Sonuçta Türkiye Birleşmiş Milletlerin çağırısına uyarak 25 Temmuz 1950'de TBMM'nin onayını almadan 4500 kişilik bir kuvveti Güney Kore'ye göndermiştir.²⁸

¹⁹ Seyfi Taşhan; "Türkiye ve Avrupa Konseyi", Dış Politika, c.X, Sayı 4 (Ekim-1983), s.6.

²⁰ Oral Sander; Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), Ankara, 1979, s.65. Mehmet Gönülöl ve Diğerleri; Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), 9. Baskı, Ankara, 1996, s.226-227.

²¹ Geniş bilgi için bk. Necdet Ekinci; II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler, İstanbul, 1997. Rıfki Salim Burçak; Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950), Olgas Matbaası, 1979.

²² Haluk Ülman; "NATO ve Türkiye" SBFD, c.XXII, Sayı 4, 1967, s.150.

²³ Mehmet Saray; Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler, Ankara, 2000, s.126.

²⁴ Bu itirazlar için bk. Ferenc A Vali; Bridge Across the Bospours the Foreign Policy of Turkey, London, 1971, s.116. Olaylarla Türk Dış Politikası; s.230-231.

²⁵ Cem Eroğlu; Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi), Ankara, 1970, s.68-69.

²⁶ Geniş bilgi için bk. Saray; s.99-113.

²⁷ Suh Jaemahn; Kore Savaşı'nın Türk Dış Politikasına Etkileri, SBF Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1973, s.100-103.

²⁸ Tahsin Yazıcı; Kore Birinci Türk Tugayında Hatıralarım, İstanbul, 1963, s.33-34.

Kore Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin NATO'ya alınması konusunda ABD'nin tavrı değişmiştir. Çünkü Kore Savaşı, bölgesel savaşların hiç de ihtimal dışı olmadığını göstermiş ve NATO ülkelerinin, özellikle de ABD'yi Sovyetler karşısında daha etkili tedbirler almaya yöneltmiştir. Zira Sovyetler Birliği'ne karşı set çekme ve çıkabilecek muhtemel bir savaşta askerî üslere ihtiyaç duyulması sebebiyle, iki blok arasında sınır devleti konumunda olan Türkiye'nin Batının gözünde stratejik önemi artmıştır.²⁹ Sonuçta ABD, Türkiye'nin NATO'ya alınmasını lideri bulunduğu Batı bloğunun menfaatleri açısından gerekli görerek diğer NATO üyelerine Türkiye ve Yunanistan'ın ittifaka tam üye olarak alınmalarını resmen teklif etmiş ve NATO Balkanlar Konseyinin 15-20 Eylül 1951'de Ottawa'da yapılan toplantısında iki ülkenin de NATO'ya alınmalarına oy birliği ile karar verilmiştir.³⁰ TBMM de 18 Şubat 1952'de Kuzey Atlantik Anlaşması'nı oy birliği ile kabul ederek NATO'ya resmen üye olmuştur.³¹ Böylece NATO'nun üye sayısı 14'e yükselirken Kuzey Atlantik Anlaşması metni, ittifaka üye devletlerin bir silahlı saldırı karşısında birbirlerine yardımda yükümlü oldukları coğrafi alan içine Türkiye ve Yunanistan'ı da alacak şekilde genişlemiş oluyordu. Türkiye'nin NATO'ya alınmasında jeopolitik önemi birinci derecede etkili olmuştur. Türkiye soğuk savaş boyunca bu stratejik önemini vurgulamaya devam etmiştir.

NATO Üyeliğinin Türk Dış Politikasına Etkileri

Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı, Truman doktrini ile başlayan Batı savunma sistemi içinde güvenliğini sağlama politikası, NATO'ya girmesiyle amacına ulaşmıştır. Türkiye NATO'ya girmekle ülkenin ekonomik kalkınması ve silahlı kuvvetlerinin modernizasyonu için gerekli kaynakların dış yardım yoluyla Batıdan kolay sağlanabileceğine inanırken aynı zamanda ATATÜRK tarafından başlatılan çağdaşlaşma hareketleri sonucu Türkiye'nin Batılı bir ülke-devlet olma yolunda yaptığı tercihin doğal sonucu olarak görmüştür.

Türkiye NATO'ya girdikten sonra, bütün güvenliğini "ortak savunma" sloganı ile bu örgüt içinde yapılan iş birliğine bağladığı gibi, bütün uluslararası olayları bu ittifakın özellikle de ABD'nin perspektifinden değerlendiren tek yönlü, tek boyutlu bir dış politika izlemeye başlamıştır. Dönemin yöneticileri Atlantik İttifakını sadece bir savunma ittifakı olmaktan öte, bir dünya görüşü ve millî bir dış politika unsuru olarak değerlendirmişlerdir. Bu anlayışın sonucu olarak 1953 yılında Stalin'in ölümünden sonra Sovyet dış politikasında görülen bağlantısız ülkeler tarafından olumlu karşılanan yumuşama politikasını bir taktik değişmesi olarak yorumlamışlar ve bağlantısızlığı bir dış politika olarak kabul etmemişler ve Batı bağlılığını Türkiye'nin millî çıkarlarını en iyi sağlayacak yol olarak görmüşlerdir.³²

²⁹ Ülman; s.149-150. Yusuf Sarınoy, Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi, Ankara, 1988, s.91, 92.

³⁰ The Department of State Bulletin; Vol. XXV, No: 460. (1 October, 1951) s.527-528.

³¹ Kanun metni için bk. Düstur; III. Tertip, c.33, s.314-315.

³² Olaylarla Türk Dış Politikası; s.312.

Bu genel politika çerçevesinde Truman doktrininin itibaren gerek Türkiye'nin gerekse ABD'nin Sovyet tehdidini algılamalarındaki benzerlik sebebiyle iki ülke ilişkileri ortak stratejik amaç doğrultusunda gelişmiştir. Türkiye NATO'ya girdikten sonra Kuzey Atlantik Anlaşması'nın üçüncü maddesi (ortak savunmanın daha etkili bir şekilde sağlanabilmesi için taraflar arasında sıkı iş birliği yapılmasını öngörmektedir) ve 19 Haziran 1951'de NATO üyelerinin imzaladığı "Kuzey Atlantik Anlaşması'na Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme"ye dayanarak ABD ile 54 adet ikili anlaşma imzalanmıştır. Bir bölümü TBMM'nin onayından geçirilmeyen bu ikili anlaşmaların ilki 12 Temmuz 1947 tarihinde imzalanan "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma"dır.³³ Bu anlaşmalar çerçevesinde ABD, Türkiye'de İncirlik, Çiğli, Sinop, Karamürsel, Diyarbakır, Samsun, Trabzon ve Ankara'da askerî üsler açmıştır.

Diğer taraftan Türkiye NATO'ya girdikten sonra çoğu Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma silahlarla donatılmış ve hareket kabiliyeti sınırlı olan Türk ordusunun modernizasyonu için gerekli askerî ve iktisadî yardımları da almıştır.³⁴ İttifak çerçevesinde sağlanan bu ABD ve NATO yardımları Türkiye'nin askerî gücünü artırırken Türkiye'yi millî savunma konularında dışa bağımlı hâle getirmiştir.³⁵ Türkiye millî savunma konusunda dışa bağımlılığının sakıncalarını 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ABD'nin silah ambargosu uygulaması üzerine görmüştür.

Nitekim ittifak çerçevesinde sağlanan yardımlar Türkiye'nin askerî gücünü artırmakla beraber, bu güç ittifakın amaçlarına uygun bir şekilde geliştirilmiş, Türk Silahlı Kuvvetlerinin konuşlandırılması da Doğu bloğundan gelecek muhtemel bir saldırıya göre tasarlanmıştır. Türk ordusunun, teoride NATO'nun gerçekte ABD'nin onaylamadığı dış politika amaçları için kullanılması siyasî bakımdan büyük güçlük arz ediyordu.³⁶ Zira Türkiye, Yunanistan'la birlikte NATO'ya girerken ülkenin dış politika amaçlarının ittifakın diğer üyeleriyle uyum içinde olduğunu kabul ediyordu. Bu bakımdan Türkiye ittifak içi dayanışmaya büyük önem vermiş, ortaya çıkabilecek uyumsuzluklarda dış politikasının NATO üyeleriyle uyumlu hâle getirmeye ve ittifakın dayanışmasını zayıflatacak hareketlerden kaçınmaya çalışmıştır. Nitekim Türkiye NATO'ya girdikten sonra, bütün uluslararası olayları bu ittifakın özellikle de ABD'nin bakış açısından değerlendiren bir dış politik izlemeye başlamıştır.

Türkiye'nin dış politikasında meydana gelen bu değişiklik Truman doktrini ve Marshall Planı ile ABD yardımlarının yürürlüğe girmesi ile başlamıştır. Bu politikanın ilk somut sonucu Türkiye'nin Filistin meselesindeki

³³ Geniş bilgi için bk. Haydar Tunçkanat; İkili Anlaşmaların İç Yüzü, İktisadi, Askerî, Siyasi, 3. Baskı, Ankara, 1975. Olaylarla Türk Dış Politikası; s.235-236.

³⁴ Geniş bilgi için bk. Saray; s.148-149, 160-162.

³⁵ İsmail Cem; Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, İstanbul, 1970, s.383-385.

³⁶ İler Turan-Dilek Barlas; "Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri", Türk Dış Politikasının Analizi, Der. Faruk Sönmezoglu, İstanbul, 1994, s.432.

tutumunda görülmüştür. Türkiye başlangıçta Arap devletlerini desteklerken yardım almaya başladıktan sonra, ABD'nin etkisi ile politikasını değiştirmiş ve İsrail'i tanımıştır.³⁷ Türkiye 1951 yılında NATO'ya girmesi kesinleştikten sonra, ABD'nin Sovyetler Birliği'ni bir paktlar zinciri ile kuşatma projesi ve İngiltere'ye verdiği söz gereğince Balkan ve Bağdat Paktlarının kuruluşuna öncülük yapmayı üstlenmiş büyük çaba sarf etmiştir.³⁸

Türkiye'nin Batı ittifakı içindeki politikasının olumsuz sonuçları 1950'lerde kendini göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye, Ortadoğu'daki gelişmeler ile dünyadaki bağımsızlık ve bağlantısızlar hareketine Batı ile ilişkilerinin perspektifinden bakmaya başlamıştır. Türkiye; Stalin'in ölümünden sonra Sovyet dış politikasında görülen ve tarafsız devletler tarafından olumlu karşılanan değişimleri bile yenilik değil, bir taktik değişmesi olmak yorumlamıştır. Sovyetler Birliği ve müttefikleri ile ilişkileri en alt seviye de tutmuştur. Diğer taraftan Türkiye'nin Cezayir'in bağımsızlığı konusunda çekimser kalması ve 1955'te Bandung'da yapılan Bağlantısızlar Hareketi toplantısında sergilediği Batı yanlısı politika Arap ve bağlantısız ülkeler tarafından tepkiyle karşılanmıştır.³⁹

1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde uluslararası sistemde, bağlantısızlar hareketinin ortaya çıkmasıyla iki kutupluluktan çok merkezli bir sisteme ve soğuk savaş ortamında yumuşamaya geçilmeye başlanmıştır. Bu uluslararası konjonktür içinde Kıbrıs, Türk dış politikası üzerinde belirleyici temel bir faktör olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye 1963 yılından itibaren Kıbrıs'ta bunalımın artması üzerine soruna çözüm bulmak amacıyla, gerek Birleşmiş Milletlerde gerekse Batı dünyası içinde beklediği ilgi ve desteği bulamamış, bu durum Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde yalnızlığını gözler önüne sermiştir. Türk dış politikasını yönetenler değişen dünya şartlarında Batı ittifakına sıkı sıkıya bağlı kalmanın Türkiye'yi dünyada nasıl yalnız bıraktığını açık bir şekilde fark etmişlerdir. Türkiye'nin kendisini bu denli haklı hissettiği bir davada özellikle ABD tarafından terk edilmesi gerek kamuoyunda gerek yöneticiler katında gerçek bir şok etkisi yaratmıştır. Türk dış politikasının bu başarısızlığı Türkiye'nin temel dış politik ilkelerinin, uluslararası ilişkilerinin sorgulanmasına ve değişiklik isteklerinin güçlenmesine yol açmıştır. Bu arada 5 Haziran 1964 tarihli Johnson mektubunun⁴⁰ Türk basınına yansımaları, sadece Kıbrıs sorununda değil Türkiye'nin kendi güvenliği açısından da ilk defa ciddi bir şüphe yaratmış özellikle sol çevrelerin Türk kamuoyunda yürüttüğü anti-Amerikan akımının doruk noktasına çıkmasına yol açmıştır.⁴¹ Bu döneme kadar tartışılmayan dış politika bir tabu olmaktan

³⁷ Ömer Kürkçüoğlu; Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası (1945-1970), Ankara, 1972, s.30-33.

³⁸ Bu paktlar için bk. Armaoğlu; s.521-528. Olaylarla Türk Dış Politikası; s.237-271.

³⁹ Olaylarla Türk Dış Politikası; s. 273-275, 313-314.

⁴⁰ Mektup için bk. Armaoğlu; Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, Ankara, 1991, s.67-69.

⁴¹ Mehmet Gök; "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikasının İç ve Dış Kaynakları" ,Atatürk Türkiye'sinde Dış Politika Sempozyumu, İstanbul, 1984, s.56-57. Haluk Gerger; "Türk Dış Politikası (1946-1980)", CDTA, s.543-544.

çıkılmış, Türk kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır. Jhonson mektubu Türk-ABD ilişkilerinde bir dönüm noktası teşkil etmiş, Türkiye ikili anlaşmalarını gözden geçirme yoluna gitmiştir.

Bilindiği gibi Türk siyasî hayatında siyasal farklılaşma ve rekabetin 1961 Anayasası'ndan önce oldukça düşük bir düzeyde kalması sebebiyle, dış politika kararlarının yaygın bir şekilde tartışılabileceği bir ortam gelişmemiştir. 1946 yılında çok partili sisteme geçilmesiyle, Türk siyasî hayatında özellikle 1950'den sonra belirli bir hareketlilik sağlanmış basın ve kamuoyu Kıbrıs'ı millî bir dava olarak ele alıp hükûmete baskı yapmıştır. Ancak, 1950-1960 yılları arasında iktidardaki Demokrat Parti ve muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisinden oluşan ılımlı iki partili sistem arasında siyasî rekabet dış politika konularına çok az yansımıştır. Bu dönemde, dış politikanın millî bir karaktere sahip olduğu, dolayısıyla gündelik siyasal tartışmanın üzerinde tutulması gerektiği yaygın bir konu olarak benimsenmiştir. Bunun somut örneği Türkiye'nin NATO'ya katılma kararının TBMM'de oybirliği ile alınmasıdır. Türkiye'de dış politikanın kamuoyunda tartışılmaya başlanması ve karar alma sürecini etkileme çabaları 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlük ortamı ile başlamış ve giderek gelişmiştir.⁴²

Bu sebeple, Türkiye'nin uluslararası alanda Kıbrıs sorunu sebebiyle karşılaştığı yalnızlığa karşı tepkisi kamuoyunun da devreye girmesiyle çok yönlü dış politika başlığı altında, ama temelde iki yönde olmuştur. Yumuşamanın imkânları çerçevesinde Batı bloğundaki yükümlülüklerinden ve dış politikadaki ana çizgiden vazgeçmeden bir yandan başta Sovyetler Birliği olmak üzere Doğu bloğu ile, diğer yandan genelde tüm üçüncü dünya ile özel olarak bunun içindeki İslam dünyası ile ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Bu bağlamda, Türkiye 1960'lı yılların ortalarından itibaren başta Sovyetler Birliği olmak üzere Doğu bloğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. 1964-1965 yıllarında yapılan karşılıklı ziyaretlerle iki ülke arasında başlayan siyasî ilişkiler ticarî alanda gelişmelerle devam etmiştir. 1970'li yıllarda Türk-Sovyet ilişkileri yeniden bir durgunluk ve hatta bir soğukluk dönemine girmiş, 1982 yılından itibaren ilişkiler tekrar normalleşmeye başlamıştır.⁴³

Diğer taraftan Türkiye, Sovyetler Birliği'nin yanı sıra İslam ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Soğuk savaş döneminde Türkiye ile İslam ülkelerinin ilişkileri, Türkiye'nin 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Arap dünyasının yanında yer alarak Arap tezlerine destek vermesi ile olumlu bir yola girmiştir. Fakat Türkiye, Batı bloğu karşısında Sovyetler Birliği'nin desteğini almış olan komşu Arap ülkeleri ile siyasî ve ekonomik ilişkileri geliştirmede zorlanmıştır. Ancak 1973 petrol krizinden sonra, İslam dünyası Türkiye'nin siyasî ve ekonomik ilişkilerinde ciddi bir şekilde devreye girmiştir.

⁴² Gök; s.58-63.

⁴³ Geniş bilgi için bk. Gürün; s.134-208. Olaylarla Türk Dış Politikası; s. 387-422, 476-479, 593, 605.

Bu strateji değişikliğinde daha önce de kısmen değinildiği gibi, Batıdan Kıbrıs konusunda destek görememe, ekonomik sorunların Batılı ülkelerle çözülememesi, petrol krizinin ödemeler dengesini olumsuz etkilemesi, AB ile beklenen olumlu gelişmelerin ortaya çıkmaması, Kıbrıs harekâtını Batının anlamak istememesi ve silah ambargosunun ABD'ye olan güveni sarsması gibi faktörler önemli rol oynamışlardır. Sonuçta bu gelişmeler İslam ülkeleri ile ekonomik ve siyasî iş birliği isteklerini kuvvetlendirmiştir. Bu çerçevede 1969 yılında temelleri atılan İslam Konferansı Örgütünün çalışmalarına başlangıçta çekimser bir tavırla katılmış olan Türkiye, 1970'li yılların ortalarından itibaren örgütün bütün toplantılarına giderek üst düzeyde katılmaya başlamıştır. Ayrıca, bu teşkilat vasıtasıyla Türkiye gittikçe artan sayıda Orta Doğu, Asya ve Afrika ülkesiyle dış ticaretini geliştirmede ve ortak teknik ve kültürel yardım programlarını uygulamasında faydalar sağlamıştır.⁴⁴ Ancak Körfez krizi sırasında Türkiye'nin yeniden Batının yanında yer alması ile birlikte Türkiye'nin bir kısım bölge ülkeleri ile ilişkileri bozulma sürecine girmiştir.

Diğer taraftan bu dönemde Yunanistan gerek ikili gerekse uluslararası ilişkilerde Türkiye'yi en çok uğraştıran ülkelerin başında gelmektedir. Türk Millî Mücadelesi'nin ardından iki ülke arasında Lozan'da ve sonrasında bir denge oluşturulmuştur. Ancak, önce 1947 Paris Anlaşması ile yeni bir toprak kazanıp On İki Ada'yı elde eden, sonra da 1950'li yılların ilk yarısından itibaren enosis amacıyla Kıbrıs'a yönelen Yunanistan Lozan dengesini zorlamaya başlamıştır. 1970'li yıllarda Ege'de çeşitlenen ve Kıbrıs'ta nitelik değiştiren sorunların önünde Yunanistan'ın yayılmacı politikasını uygularken kendisinin ve Türkiye'nin Batı bağlantısını bu politika doğrultusunda kullanmayı ihmal etmemesi yatmaktadır. Türkiye, Yunanistan'ın izlediği politikaya tepkisini ortaya koyarken her zaman Batı bağlantısı çerçevesinde hareket etmek zorunda kalmıştır. Bunun bir istisnası 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı olmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma yapması büyük tepkilere sebep olmuştur.⁴⁵ Türkiye Kıbrıs sorunu vesilesiyle ciddi bir sınavdan geçmiştir ve geçmeye de devam etmektedir. Bu olay Türkiye'nin soğuk savaş döneminde gerçekleştirdiği en başarılı dış politik hareketi olmuş, millî meselelerinde gerekirse bağlı olduğu ittifakların dışında inisiyatif kullanabileceğini bütün dünyaya göstermiştir. Kıbrıs harekâtından sonra ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması ilişkilerde gerginlik doğurmuştur. 1979 yılından itibaren Sovyetler'in Afganistan'ı işgali, İran'da Humeyni'nin iktidara gelişi ve İran-Irak Savaşı ABD'yi Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölge konusunda son derece duyarlı hâle getirmiştir. Bu bağlamda ABD 12 Eylül 1980'de Türkiye'de yönetime gelen askerî rejimi anlayışla karşıladığını belirterek ilişkileri sıklaştırmıştır. Bu dönemde ABD ile

⁴⁴ Geniş bilgi için bk. Ekmeleddin İhsanoğlu; "Türkiye ve İslam Konferansı Teşkilatı", Yeni Türkiye, Yıl 1, Sayı 3 (Mart-Nisan 1995), s.388, 435. Hakan Yavuz; "İkincilik: Türk-Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu (1947-1994)", Türk Dış Politikasının Analizi, s.243-257.

⁴⁵ Geniş bilgi için bk. Sabahattin İsmail; 20 July Peace Operation, İstanbul, 1989. Güner Göktuğ; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni Hazırlayan Siyasal Nedenler, 1990. Rauf Denктаş; Kıbrıs Davamız, Ankara, 1991.

Türkiye arasında “Savunma ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması” imzalanmıştır. 1983 yılında Türkiye’de çok partili döneme geçilmesiyle, iktidara gelen Turgut Özal dış politikada “ekonomik pragmatizmi” ön planda tutarak ABD’ye dayanma politikasını çarpıcı hâle getirmiştir. Türkiye-ABD ilişkilerinde soğuk savaş döneminde bazı iniş-çıkışlara rağmen Türkiye’nin stratejik önemi ve Sovyet tehdidini algılamalarındaki benzerlik sebebiyle Türkiye vazgeçilmez hissini ve güvenini korumuştur. Sovyetler Birliği çökünceye kadar hatalar düzeltilmiş, demokrasi eksikliği daha anlayışla karşılanmıştır. Ancak Sovyetler Birliği çöktükten sonra Türk-ABD ilişkilerinde hâkim olan “ortak çıkar” kavramının kısmen içeriği boşalmış ve Türkiye ABD’nin gözünde zaman zaman kollanacak müttefik olmaktan çıkmaya başlamıştır.⁴⁶

Kıbrıs, 1960’lı yılların ortalarından ve özellikle de 1974’ten sonra Türk dış politikasını en çok meşgul eden konuların başında geldiği gibi, Türk-Yunan ilişkilerinde de her zaman en başta gelen sorun olmuştur. Ancak bu tarihten sonra Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunlar Kıbrıs’ın yanı sıra Ege ve Batı Trakya Türklerinin sorunlarının da önem kazanmasıyla yaygınlaşıp genişlemiş ve ikili ilişkileri olduğu kadar, Türkiye’nin Batı ile olan ilişkilerini de etkilemeye başlamıştır. Türkiye’nin, Yunanistan ile iyi ilişkiler kurarak sorunlara barışçı yollardan çözüm bulmak amacıyla sarf ettiği çabalara rağmen Yunanistan özellikle 1981 yılında AB’ye tam üye olmasından sonra elde ettiği bütün avantajları Türkiye aleyhinde kullanmaya başlamıştır.⁴⁷

Türkiye, soğuk savaş döneminde 1957 Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik İş Birliği Teşkilatı olarak temeli atılan Avrupa Birliğinin de üyesi olmaya yönelmiştir. Türkiye AB üyeliğini Batı ittifakının üyesi olmanın doğal bir uzantısı olarak görmüştür. AB üyeliğinin Batının parçası olma anlamına geleceği ve bu durumun Cumhuriyet döneminde ve hatta Tanzimat’tan itibaren önem verilen Batı medeniyetinin parçası olma gayretleriyle de uyum içinde olduğu düşünülmüştür. Soğuk savaş ortamında Türkiye ile Batı ittifakı arasındaki uyumun bu dönemde AB ile de oluştuğunu görüyoruz. Bu ortamda AB güvenlik endişelerini ön planda tutmuş ve Türkiye’nin stratejik önemine ağırlık vererek ilişkilerini geliştirmeye yönelmiş 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile iktisadî ve siyasî ilişkilerin geliştirilmesi ve belirli bir dönem sonunda tam üyelik için alt yapının hazırlanması kararlaştırılmıştır.⁴⁸ Ancak, 1970’li yılların başlarından itibaren Türkiye’deki ekonomik ve siyasî gelişmeler ile AB dinamikleri arasında uyumsuzluk baş göstermiş ve Türkiye’nin 1987 yılındaki tam üyelik müracaatı 2,5 yıl sonra

⁴⁶ Türk-ABD ilişkileri için bk. Oral Sander; Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), Ankara, 1979. Dankwart A. Rustow; “ABD-Türk İlişkileri (1946-1979), Türkiye ve Müttefiklerinin Güvenliği, Ankara, 1982, s.92-103. Armaoğlu; 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, s.296-308. Hasan Köni; “Yeni Uluslararası Düzende Türk-ABD İlişkileri”, Yeni Türkiye, Yıl 1, Sayı 3 (Mart-Nisan 1995), s.427-435.

⁴⁷ Şükrü Gürel; Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri, Ankara, 1993.

⁴⁸ Atilla Eralp; “Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, Türkiye ve Avrupa, Ankara, 1997, s.85-119.

reddedilmiştir. Bundan sonra Türkiye ile AB ilişkilerindeki sorunların iktisadî sorunlara ilave olarak siyasî konulara özellikle demokrasi ve insan hakları boyutuna kaydığı bir dönem başlamıştır.⁴⁹

Sonuç

Türkiye NATO'ya girdikten sonra, güvenlik endişelerini çözümlemiş, bu ittifakın özellikle de ABD'nin perspektifinden değerlendiren tek yönlü bir dış politika izlemeye başlamıştır. Dönemin hükûmetleri NATO ittifakını millî bir dış politika unsuru olarak değerlendirmişlerdir. Türkiye dış politikasında ittifak dışı ilişkilere NATO'ya verdiği önem arasında bir denge oluşturmaya büyük gayret göstermiştir.

Ancak Türkiye; 1960'lı yılların ortalarında Kıbrıs meselesi yüzünden çok yönlü bir dış politika açılımı sergilemeye başlamasına rağmen Kıbrıs konusu dışında uluslararası sistemi ve bölgesel ilişkileri temelden etkileyecek bağımsız bir dış politika davranışı içine girememiştir. Dolayısı ile 1990'lı yıllara kadar Türk dış politikası bazı siyasî açılımlara rağmen, genelde soğuk savaşın küresel politikaları ve NATO üyeliği çerçevesinde yürütülmüştür.

Bu dönemde Türkiye dış politikada belli dönemlerin haricinde hareketsiz kalmış, Türk dış politikası pasif bir yapıya bürünmüş, dış politika coğrafyası sınırlı tutulmuş, Türk dış politikası mevcut ve tarihî potansiyelin altında seyretmiştir. Sonuçta 1990'lı yıllarda doğu bloğunun yıkılması ile dünyada meydana gelen hızlı ve köklü değişmelere hazırlıksız yakalanmıştır. Ancak NATO üyeliğinin Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerini geliştirmesinde önemli katkılar sağladığını söylemek mümkündür.

---

⁴⁹ İhsan D. Dağı; "İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut", Türkiye ve Avrupa, s.120-176.

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA NATO BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN GÜVENLİĞİ AB BÜNYESİNDE YENİ GİRİŞİMLER VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Dr. Hv. Kur. Alb. İsmail BİRER*

İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde Batı-Doğu çekişmesine bağlı olarak ortaya çıkan Varşova Paktına dayalı somut tehdit algılaması, soğuk savaş sonrasında yerini uluslararası terörizm ve kitle imha silahlarının yayılması gibi nispeten soyut risk algılamalarına bırakmıştır. Risk değerlendirmelerinin, sınırların çok ötesindeki çıkar ve menfaat alanlarını da kapsamı içine almasıyla birlikte, bölgesel tehdit algılamalarından küresel güvenlik anlayışına doğru bir geçiş yaşanmaya başlamıştır.

Tarihsel köken bağlamında Avrupa'daki güvenlik yapılanması, her iki dünya savaşında yaşanan yıkımın ve bu yıkıma neden olan tehdidin bir daha ortaya çıkmasına engel olacak bir Avrupa bütünleşme modeli oluşturma arayışından doğmuştur. Dünya güvenliği adına 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler (BM) bir tarafa bırakılacak olursa, Avrupa'nın güvenlik algılamaları, Türkiye'nin de 1952 yılında üyesi olduğu NATO ile daha farklı bir boyuta ulaşmıştır. Aynı dönemlerde, İkinci Dünya Savaşı mimarlarının alt yapısını oluşturduğu ve Türkiye'nin de 1992'den beri ortak üyesi olduğu Batı Avrupa Birliği kısa adıyla BAB oluşturulmuş, bilahare 1975 yılında AGİK ile başlayıp 1994 yılından itibaren de AGİT ile devam eden ve Avrupa'da güvenlik ve savunma adına daha geniş bir yelpazeye hitap eden bir açılım içine girilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadarki süreçte temelde BM-NATO-BAB-AGİT platformunda ele alınan Avrupa'nın güvenlik ve savunma mülahazaları 1992 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması ile daha farklı bir zemine oturtulmaya başlanmıştır. Önce Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK), ardından Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) adı altında işlenmeye başlanan yeni güvenlik açılımlarından en çok da Türkiye gibi ittifakın AB üyesi olmayan Avrupalı ülkeleri etkilenmeye başlamıştır. BAB'ın 2000 yılında rafa kaldırılması üzerine AB ile olan bağları daha da zayıflayan Türkiye, BAB içinde olduğu gibi AGSP içinde de eşit haklara sahip olması gerektiği yönünde bir dış siyaset izlemeye çalışmış; ancak, AB Türkiye'yi bu sürecin dışında tutmaya çalışarak ayrımcı çizgiler oluşturmuştur. Oysa ki Avrupa savunmasına yönelik ayrımcı çizgilerin yaratılması hem NATO ittifakının etkisini azaltabilecek hem de bölge hatta dünya güvenliği açısından büyük sorunları da beraberinde getirebilecektir. Türkiye açısından da sorun âdetâ NATO-AB güvenlik denklemine dönüşmeye başlamış gibi görülmektedir. Şimdi bu konuyu yürürlükteki mevzuat ve pratikteki uygulamalarına göre derinlemesine inceleyelim.

AB, 2004 yılında gerçekleştirdiği beşinci genişleme süreci sonrasında üye sayısını 25'e çıkarmış ve birliğin doğal sınırlarını doğuda Rusya Federasyonu, güneyde de doğu Akdeniz'e dayandırmıştır. Başka bir ifadeyle

---

* Hava Harp Okulu Dekanı

yaklaşık 425 milyona ulaşan nüfusu (Çin ve Hindistan'dan sonra dünyanın üçüncü büyük nüfusu) ile yeni Avrupa, değişen dünyada güçlü bir zemine oturmak ve dış politikada daha etkin bir rol üstlenmek için, ekonomik ve politik örgütlenmenin yanı sıra askerî alanda da ciddi bir örgütlenme arayışı içine girmiştir. İşte, tam da bu noktadan hareketle, özellikle Fransa'nın girişimleriyle, NATO'dan bağımsız ve müstakil hareket eden bir "Avrupa Ordusu" yaratmak fikri ortaya çıkmıştır. Önce, BAB ve NATO arasında bir ilişki kurulmaya çalışılmış, sonra BAB tamamen rafa kaldırılarak, NATO'nun imkân ve kabiliyetlerinin doğrudan AB Konseyi tarafından kullanılabilceği bir kısım düzenlemeler getirilmeye çalışılmıştır. Ancak, zaman içinde, NATO alternatifi bir Avrupa ordusu yaratılmasının maliyetinin çok yüksek olduğu ve bu maliyeti hiçbir Avrupa ülkesinin paylaşmak istemediği ortaya çıkınca, bu kez NATO'nun tüm imkân ve kabiliyetinden sonuna kadar ve sınırsızca istifade edilmesi; ancak, AB üyesi olmayan NATO ülkelerinin karar süreci dışarısında bırakılması fikri hâkim olmaya başlamıştır.

Sovyetler Birliği dağıldığına, Avrupa'ya yönelik kitlesel tehdit kalmadığına, üstelik NATO'da hâlâ mevcudiyetini devam ettirdiğine göre, niçin hâlâ büyük bir Avrupa silahlı gücü oluşturulmaya çalışılmaktadır? Bu soruya AB yetkililerinin yaklaşımı tam anlamıyla politiktir. AB'ye göre, kitlesel tehdit ortadan kalkmış olsa da Avrupa ve dünya yeni risk alanlarının etkisi altına girmiştir. İşte tam da bu sırada, tıpkı ABD'ye "Soğuk Savaş bittiğine göre niçin hala Orta Doğu'dan çıkmıyor?" denildiği sırada 1990 Ağustosunda Irak-Kuveyt krizinin çıkması gibi, bu kez de AB yetkililerini teyit edencesine 1992 yılında Yugoslavya krizi baş göstermiştir. İlginç bir tesadüf sonucu, bu krizin başlangıcı ile AB bünyesinde Ortak Dış ve Güvenlik Politikası çalışmalarına başlanılması aynı döneme rast gelmiştir. Nitekim, bu krizin sonrasında, eski Yugoslavya cumhuriyetlerinin bir kısmı bugün AB üyesi olmuşlardır. Bu gelişmeleri, AB'nin esasen, bir taraftan Avrupa kıtasında inisiyatifi ABD'den devralmak, böylece ekonomik bütünlüğünü siyasi ve askerî alanda da pekiştirmek, bunun için de Avrupa güvenlik mimarisini yeniden şekillendirmek adına dünya kamuoyuna bir nevi gerekçe sunmak şeklinde yorumlamak mümkündür.

Avrupa güvenlik mimarisi bağlamında Türkiye'nin durumu tam bir muğlaklık abidesi gibidir. 17 Aralık 2004 tarihinde gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi'nde alınan karar gereği Türkiye ile 3 Ekim 2005 tarihinden itibaren müzakerelere başlanacak olmasına rağmen dar çerçevede AGSP, geniş çerçevede ise AB içerisinde Türkiye'nin yerinin ne olduğu ve gelecekte hangi noktaya ulaşılacağı hakkındaki belirsizlik devam etmektedir. Asıl amacı, önce hasta adam olarak ilan ettiği, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Sevr Anlaşması ile kendi içinde bölüştürmeye çalıştığı; ancak, atalarımızın kanları pahasına verdikleri istiklal mücadelesi nedeniyle bir türlü parçalayamadığı Türkiye'yi, bu kez ekonomik ve siyasi manevralarla parçalamak olan Batı, çifte standartlı politikası ile bu süreci hep muğlak bir platformda tutmaya özen göstermiştir.

Avrupa Birleşik Devletleri (AvBD) mi Yaratılmak İsteniyor?

Avrupa'da NATO'dan bağımsız askerî bir güç oluşturma gayretleri 1991 Maastricht Zirvesi'nin ardından hız kazanmış ve Fransa ve Almanya'nın öncülüğünde bir Avrupa Kolordusu (Eurocorps) kurularak 21 Ocak 1993'te faaliyete geçirilmiştir. Avusturya, Finlandiya, İtalya, Hollanda ve İngiltere'nin yanı sıra 3 Eylül 2002 tarihinde imzalanan bir anlaşma ile Yunanistan, Polonya ve Türkiye de kolordu karargâhında irtibat subayı bulundurmaya kabul etmişlerdir. İleride daha kapsamlı bir Avrupa ordusunun temelini teşkil etmek üzere oluşturulan Eurocorps; Mayıs 1998 ve Aralık 1999'da Bosna'da bulunan SFOR'a komuta etmiş, 2001'de Makedonya'daki krizde NATO askerî güçlerinin yerine görev yapmış, Kongo'daki iç karışıklıkta görev almak üzere İturi'ye asker göndermiştir.

AB'nin özellikle askerî alandaki bu girişimlerinin altında, ileride her yönüyle güçlü bir "Avrupa birleşik devletleri" yaratma fikrinin olduğunu görmek pek de zor değildir. Bunun özünde de esasen üç temel çıkış noktası vardır. Bunlardan birincisi, kendi aralarında yeniden bir savaş yaşanmasına engel olacak düzenlemelerin yapılmasıdır. Bu maksatla da AKÇT'den itibaren topluluk içinde gittikçe artan ve 1990'lı yıllardan itibaren de özellikle siyasi ve askerî alanda gelişen iş birliği arayışları gündeme oturmuştur. İkincisi, askerî harcamaların ekonomiye getirdiği yükün en aza indirilmesidir ki bu anlamda da üye ülkeler arasında güç (dolayısıyla maliyet) paylaşımı politikaları uygulamaya konulmaya başlanmıştır. Almanya'nın kuzeydeki ordusunu lağvederek Hollanda ile müşterek bir kolordu teşkil etmesi, Hollanda'nın Belçika ile hava kuvvetlerini birleştirme çalışmalarına başlaması bu girişimlerin henüz başlangıcıdır. Üçüncüsü ise hem Avrupa'nın hem de ilgi ve menfaat alanlarının güvenliğini sağlayacak bir savunma yapısı ve politikasının tesis edilmesidir. Bu maksatla da başta komşu ülkeler olmak üzere dünyanın başka bölgelerinde de Birliğin ilgi ve menfaat sahalarına yönelik olarak (barışı ve istikrarı sağlamak adı altında) faaliyet göstermek üzere yeni bir yapılanma içine gidilmiştir.

1999 Helsinki Zirvesi'nde "kendi başına karar alabilen ve NATO katılımı olmadan da uluslararası krizlere müdahale edebilme kapasitesine sahip olan bir Avrupa gücü (ordusu) oluşturma" niyeti ortaya konmuştur. Ancak, arzulanan silahlı gücün NATO gibi uluslararası alanda tüm yönleriyle aktif ve etkin bir hale getirilebilmesi için üstlenilmesi gereken maliyetin yüzlerce milyar doları bulacağını farkına varan AB, sıfırdan bir savunma örgütü oluşturmak yerine inisiyatif kendilerinde olmak üzere NATO'nun mevcut planlama ve koordine mekanizması ve araçlarını kullanmayı hedeflemişlerdir. Diğer bir deyişle, AB ülkeleri planlama ve keşif kapasitelerine sahip olmadıkları için, bu konuda NATO'ya muhtaç durumda kalmışlardır. Ancak, NATO'nun AB üyesi olmayan Kanada ve Türkiye gibi ülkeleri NATO imkânlarının kullanılmasına rezerv koyunca AB Acil Müdahale Gücünün tam olarak hayatiyete geçirilme süreci de uzamıştır. Bunun üzerine özellikle Türkiye'ye İngiltere ve Fransa'nın önderliğinde yapılan ikna turları

sonuç vermiş ve Ankara Mutabakatı imzalanmıştır. Ankara Mutabakatı'na göre Türkiye, AB'nin NATO kaynaklarından yararlanmasına; Ege ve Kıbrıs'ın AB'nin harekât alanı dışında kalması ve Türkiye'ye komşu bölgelerde yapılacak AB askerî harekâtının karar sürecine Türkiye'nin de dâhil edileceği gibi bazı şartlar altında evet demiştir. Nitekim, bu mutabakat Yunanistan'ın şerh koymasına rağmen 16 Aralık 2002 tarihinde kabul edilen NATO-AB Ortak Bildirgesi ile resmiyet kazanmıştır. Söz konusu bildirgeye göre¹ kriz yönetimi konusunda NATO ile AB arasında stratejik ortaklık oluşturulacak, NATO'nun bir bütün olarak katılmadığı operasyonları AB icra edebilecek, NATO-AB ilişkileri; danışma, diyalog, iş birliği, eşitlik ve şeffaflık prensipleri üzerine tesis edilecek, iki teşkilat da birbirinin çıkarlarına ve BM Şartı'nda yer alan çatışmaların barışçı yollarla çözülmesine dair ilkelere saygı gösterecek bu temel prensipler çerçevesinde; AB, AB üyesi olmayan müttefiklerin AGSP'ye mümkün olan en geniş biçimde müdahil olmalarını garanti edecek, NATO da AB'nin NATO planlama imkânlarına güvenceli erişimine imkân sağlayacaktır.

NATO-Avrupa Ordusu İkilemi

NATO'nun mevcudiyetinin idamesi için oluşturulan ortak havuza en büyük katkıyı yapan ABD, öteden beri, Avrupalı müttefiklerin "Burden Sharing (Bedelin Paylaşımı)" kavramı çerçevesinde Avrupa'nın savunmasına daha fazla katkı yapmalarını ve Avrupa'nın da taşın altına elini koymasını istemektedir. Ancak ABD, Avrupa'nın bağımsız bir güç oluşturmamasından da yana değildir. Bu yüzden de AB'nin AGSP kapsamında NATO imkânlarını kullanmasına karşı çıkmamaktadır. Diğer bir deyişle ABD, Avrupa'yı NATO bağıyla da olsa kendisine bağımlı hâlde tutmayı tercih etmektedir. Çünkü Transatlantik İttifak ABD'nin en önemli küresel ilişkisidir ve 11 Eylül sonrasında Bush yönetimi tarafından yayımlanan "Ulusal Güvenlik Stratejisi" bu ilişkinin sınırlarını belirlemektedir. Söz konusu stratejinin en önemli argümanlarının başında "Amerikan askerî gücü ile başka herhangi bir yabancı gücün rekabet etmesine fırsat verilmeyeceği" öngörüsü gelmektedir.²

İşte, NATO-Avrupa Ordusu ikilemi de bu noktada yatmaktadır. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright tarafından telaffuz edilen ve daha sonraları François Heisbourg tarafından formüle edilen söz konusu gelişki ve sıkıntı alanları "3D" formülü³ ile açıklanmaktadır.

Birinci gelişki; NATO'nun başta Avrupa için olmak üzere esasen kıtalararası bir boyutta (barışı tesis ve koruma operasyonları dâhil) görev

---

¹ NATO-AB ilişkilerinin temel prensipleri konusunda iki teşkilatın ortak anlayışını ortaya koyan bu bildirge hakkında daha detaylı bilgi için bk. Stephen J. Gomersall; "NATO and European Defence", Journal of International Affairs, Vol. IV, Nu: 1, March-May 1999 (Çevrimiçi <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/IV-1/gomersall.htm>, Nisan 2001).

² Hasan Köni; Stratejik Analiz, Haziran 2003, s.81.

³ François Heisbourg; Chairman. Geneva Centre for Security Policy "European Defence Takes a Leap Forward", NATO Review Spring/Summer, Brussels, Belgium, 2000, s.8-10.

yaptığı bir ortamda Avrupa güvenlik mimarisi çatısı altında 60.000-70.000 kişilik ikinci bir askerî teşkilatın faaliyet ve imkân/kabiliyet itibarıyla bir güç ve gayret sarfı (duplication) yaratacağı gerçeğidir, ki bunu da zaman içinde Fransa ve Almanya'nın dışında hiçbir Avrupa ülkesi istemeyecektir.

İkincisi; NATO'nun ABD, Kanada ve Türkiye gibi Avrupalı olmayan güçlü üyelerinin Avrupa güvenliğinin dışında tutulmak istenmesi durumunda daha önce teşkil edilmiş müşterek ve bileşik güvenlik ağında ayrışmalar (decoupling) ve çatlaklar olabileceği gerçeğidir, ki gerçek manada dünya güvenliğini düşünen ülkeler bu riske katlanmak istemeyeceklerdir.

Üçüncüsü ise AB içinde ayrı bir ordunun teşkil edilmesi, AB üyesi olmayan ülkelere karşı bir ayrımcılık (discrimination) örneği teşkil edecek, dolayısıyla genel güvenlik çevriminde zafiyetler doğurabilecektir.

Diğer taraftan, NATO'nun mevcudiyetine rağmen AGSP çatısı altında yeni bir silahlı gücün mevcudiyeti söz konusu olacak olursa da aydınlanması gereken birtakım gri alanlar mevcuttur. Bunlardan birisi; NATO ve AB arasında etkin kurumsal bağların henüz tesis edilmemiş olmasıdır. Bu bağlar, kriz durumunda danışma ve kuvvet planlaması için önem taşımaktadır. Her şeyden önce, NATO ve AB'ye üye olan her ülkenin tek kuvveti ve tek savunma bütçesi mevcuttur. Bu yüzden NATO ve AB savunma planlaması birbirini tamamlamalı, tekrarlardan kaçınılmalı ve ortak kuvvetlerin, tahsis edilecek görev dağılımında görev yapacak şekilde yapılandırılması ve donatılması sağlanmalıdır.

Benzer bir gereksinim harekât planları için de geçerlidir. AB harekât planlarını yaparken NATO'ya karşı açık ve saydam olmalıdır. Bu AB üyesi olmayan ittifak üyelerinin de mümkün olduğu yerde, harekâtın planlanmasına katkıda bulunmalarına imkân tanıyacak ve harekâta bizatihi katılmalarını sağlayacaktır.

Diğer bir anahtar konu; ihtiyaç duyulan askerî imkân kabiliyetlerin tesis ve idamesi sorumluluğunun NATO ve AB savunma gücü arasında ne şekilde paylaştırılacağıdır. AGSP'nin etkinliği ve saygınlığı, büyük oranda dünya güvenliği adına yapacağı malî katkının boyutu ile değerlendirilecektir. Headline Goals şeklinde ifade edilen temel hedef ile Avrupa kendine oldukça iddialı bir hedef koymuştur. Bu hedefi elde etmek üzere Avrupa'nın askerî imkân kabiliyetlerinde, eğitimden, personel temini ve sistem alımına dek değişen bir dizi alanda önemli gelişmeler sağlanması gerekmektedir.

Türkiye'nin AGSP Karar Sürecine Müdahil Olmasına Niçin İhtiyaç Duyulmaktadır?

AB, kendi güvenlik endişelerine bağlı olarak AGSP kapsamında yeni bir yapılanma içine girerken elbette ki bu yapının içinde Türkiye de etkin bir şekilde yer almalıdır. Çünkü, NATO ve AB uzmanları tarafından müştereken tespit edilen ve Avrupa güvenliğini ilgilendiren 16 sıcak noktanın 13'ü,

Türkiye'nin hemen çevresindedir.⁴ Bu nedenle bu sıcak noktadaki herhangi bir çatışma ve bunu takip edecek askerî operasyon Avrupalıları olduğu gibi Türkiye'nin millî güvenlik çıkarlarını da ilgilendirecektir. Dolayısıyla, eğer Avrupalılar siyasi ve ekonomik olarak istikrarlı bölgelerle çevrili istikrarlı bir Avrupa güvenlik yapısı tasarlama stratejisi izleyecekse, Türkiye ve onun Avrupa Birliği ile ilişkileri bu stratejide yer almalıdır. Bu bağlamda, Türkiye'nin statüsü çözülmedikçe Avrupa'da oluşturulmaya çalışılan güvenlik girişimlerinin istenildiği şekilde sonuçlanamayacağı AB ülkelerince bilinmek durumundadır.

Türkiye, AGSP kapsamında Aralık 2002'de üzerinde görüşme yapılan Ankara Belgesi'nin, beklentilerini büyük ölçüde karşıladığını belirterek konunun AB Yunanistan platformuna taşınmasını sağlamıştır. Bu müzakere sürecinde AB, oluşturulacak güvenlik ve savunma politikası mekanizmalarına katılım konusunda (NATO üyesi olsun veya olmasın) tüm aday ülkelerin aynı kategoride olduğunu ve AGSP'yi ilgilendiren konularda kararın sadece AB Konseyi tarafından alınabileceğini ortaya koymuştur. Bu da Türkiye'nin de karar mekanizmasında yer almasının ancak AB üyeliği ile gerçekleşebileceği izlenimini vermektedir.

Ancak, özellikle 17 Aralık sürecinin hemen sonrasında Türkiye'ye yeşil ışık yakıldığı yönünde yaklaşımlarda bulunulsa da Avrupa gerçekten Türkiye'yi mevcut yapısı ile bünyesine katmak istemekte midir? Ya da AB'nin asıl niyeti nedir? Bir taraftan Alevi ve Kürt (yarın da belki Laz ve Çerkez) gibi Lozan'ın hilafına yeni azınlık kavramları geliştirmek, diğer taraftan da önce Kıbrıs'ın Türkiye'den tamamen kopartılması, belki sonra da Kürdistan, Ermenistan ve Rum topraklarıdır diye Türkiye dört bir yandan parçalanmak mı istemektedir? Bu sorunun cevabını net bir şekilde bulabilmek için birkaç fikir yürütmek mümkündür. Her şeyden önce Türkiye, üç kıtanın bulunduğu çok önemli bir merkezde yer almaktadır. Ayrıca, hâlihazırda dünyanın en önemli (Orta Doğu, Hazar havzası ve Kafkaslar) petrol ve doğal gaz yataklarının üçüne birden coğrafi olarak sınırdaş olan yegâne ülkedir. Diğer taraftan, son yıllarda basında geniş bir şekilde yer aldığı üzere geleceğin en önemli -belki de yegâne- enerji kaynağı olan "bor" madeninin dünya rezervlerinin yaklaşık %70'inin Anadolu topraklarında yer aldığı iddia edilmektedir. Elbette ki tüm bu zenginlikler, güçlü ve bölünmemiş bir Türkiye'nin elinde bırakılmak istenmeyecektir. Yoksa, tarihte en süratli devlet kuran ve hızla güçlenerek genişleyen bir ırkın devamı olan genç Türkiye'nin; geniş coğrafyası, genç ve dinamik nüfusu ile (özellikle de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni Türk Cumhuriyetleri'ne olan tarihî, kültürel, dil ve bazıları ile dinî bağlılığı münasebetiyle) daha da güçlenerek yeni bir imparatorluk hâline gelmesinden mi korkulmaktadır. Eğer bunlar

---

⁴ Söz konusu sıcak noktalar; Bosna-Hersek, Sancak, Kosova, Karadağ, Arnavutluk-Makedonya sınırı, Dağlık Karabağ, Çeçenistan, Gürcistan-Abhazya, Gürcistan-Güney Osetya, Kuzey Irak, İran, Suriye, Kıbrıs, Voyvodina, Preveleka, Belarus'tur. Güldener Sonumut; "Turkey Amidst Crises Regions", NTV-MSNBC, 23 Kasım 2000.

Bk. <http://www.ntvmsnbc.com/news/46105.asp>.

doğruysa, Türkiye asla AB'ye alınmak istenmeyecek, alınacaksa bile mutlak surette önceden yutulabilir küçük parçalara bölünmek, Türk milliyetçiliği ve hatta Türk dili tamamen yozlaştırıldıktan sonra kabul görmek istenecektir.

Diğer taraftan Türkiye, her birinin vatan toprakları üzerinde benzer istekleri olduğu âdeta bir şeytan üçgeninin ortasında yer almaktadır. Batısında Yunanistan, yıllardır hayalini sürdürdüğü “megalo idea”sının peşinde bir taraftan Batı Anadolu topraklarını diğer taraftan Kıbrıs'ı da alıp Ege'yi tam bir Yunan gölü hâline getirmek istemektedir. Kuzeyinde Ermenistan, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, dünyanın dört bir yerinde evvela “sözde Ermeni soykırım yasası”nı kabul ettirmek, ardından Türkiye'den maddi ve manevi tazminatla birlikte eskiden Ermenilerin yoğun bir şekilde bulunduğu Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu topraklarını ele geçirerek genişlemek istemektedir. Güneyde ise 1948 yılındaki kuruluşundan itibaren sürekli daha da güçlenen, zenginleşen ve toprak olarak genişleyen İsrail, (şimdilik resmen olmasa da zımnen) Fırat ve Dicle arasında yatan topraklar üzerinde tarihî hakları olduğunu ima etmektedir. Ve bu üç ülke de birbiriyle çok ciddi bir dayanışma içindedir.

Bu açıdan bakıldığında, Hristiyan olmayan, güçlü ve milliyetçi bir Türkiye'nin AB'ye kabul edilmeyeceği açık olarak görülmektedir. Ancak, diğer taraftan Türkiye kendi hâline de bırakılmak istenmemektedir. Bu nedenle, şahsî kanaatime göre, Avrupa yörüngesinden sapmasına müsaade edilmeyecek şekilde ucu açık taahhütler verilmek suretiyle bu oyalamaca uzun yıllar devam ettirilecek; ama, Türkiye'ye asla gerçek manada AB üyeliği verilmeyecek, verilmek istendiği zaman da muhtemelen AB'nin hiçbir cazibesi kalmamış olacaktır.

Konunun güvenlik boyutuna gelince; savunma harcamalarına kaynak tahsisinde zorlanan ve silahlı kuvvetlerinde küçülmeye giden AB ülkeleri, güvenlik ve savunma boyutunda Türkiye'ye olan ihtiyaç ve bağımlılığı aslında çok iyi bilmektedirler. Bu nedenle, Avrupa kıtası, Atlantik ötesi ve bulunduğu coğrafyadaki savunma ve güvenlik yapılanması her ne isimle gelişirse gelişsin, Türkiye'nin bu oluşumun dışında kalması mümkün ve gerçekçi değildir. Ancak, daha önce de ifade ettiğim gibi o dönemde Yunanistan'ın Ankara Mutabakatı'nı kabul etmemesi üzerine bu alanda önemli bir aşama kaydedilememiştir. Üstelik, AB'nin Türkiye'nin üyelik sürecine bugüne kadarki yaklaşımını ve sürekli yeni birtakım mazeretlerle bu süreci uzattığı dikkate alınacak olursa, dün bu şekilde taahhüt edilen bir AGSP sürecinin yarın ne şekilde Türkiye'nin önüne çıkarılacağı konusunda hiçbir garanti verilemeyeceği ortadadır.

Türkiye'nin Avrupa Güvenlik Denklemindeki Yeri

Soğuk savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin güvenliğini etkileyen tehdit ve riskler geçmiştekilerden oldukça farklıdır. Bu bağlamda, Türkiye istikrarsız bir bölgenin tam merkezinde bulunmaktadır. Dolayısıyla, bölgedeki gerginliklerin azaltılması, ihtilafların önlenmesi, barışçı ve istikrarlı bir güvenlik ortamının yaratılması Türkiye için oldukça büyük önem taşımaktadır.

Ancak konuya biraz da Avrupa bünyesinde eşit muamele ve ilişkilerdeki standardizasyon bağlamında bakmak gerekmektedir. Kopenhag siyasi kriterlerinden biri olmamasına karşın gerek Helsinki’de üstü kapalı olarak gerekse her yıl yayımlanmakta olan ilerleme raporlarında Kıbrıs sorununun çözülmesi gerektiğini âdeta gizli bir şart gibi Türkiye’nin önüne getiren AB tarafından, Türkiye’ye müzakere tarihi verilen Aralık 2004 Brüksel Zirvesi’nde de bu kez açık ve net bir şekilde GKRY’nin tanınmasını, diğer bir deyişle adadaki Türklerin yok sayılarak Rumların Kıbrıs’ın tamamını temsil ettiğinin tanınmasını talep etmiş, gerekçe olarak da ortada bir sorun varken bu sorunun taraflarından biri olan Türkiye ile üyelik müzakerelerinin devam ettirilmesinin ve nihayetinde de tam üye yapılmasının mümkün olamayacağı ima edilmiştir. Oysa ki aynı Kıbrıs Yunanistan için de bir sorundu ama 1981 yılında AB’ye alınırken Yunanistan’a “önce Türkiye ile bu sorunu çöz sonra gel” denmemiştir. Aynı Kıbrıs, GKRY için de temel sorundur ama onlar da Mayıs 2004’te hiç itiraz edilmeden tam üye yapılmıştır. Üstelik, 2004 yılı başında Kıbrıs’ın her iki kesiminde yapılan referandumlarda adada barışı isteyen birlikteliği isteyen ve AB’nin de talep ettiği üzere Annan Planı’nı kabul eden taraf Türkler, etmeyenler ise Rumlar olmuştur. Yani, AB ve BM kararlarına uyum göstermeye çalışan taraf cezalandırılmış, iş birliğini reddeden taraf ise ödüllendirilerek AB’ye alınmıştır. Ancak, nedense resmî ağızdan “Madem Kıbrıs’ta çözüm AB üyesi olmak için zaruridir, o hâlde GKRY nasıl Mayıs 2004’te AB üyesi olmuştur?” sorusu sorulmamakta ya da sorulamamaktadır. Kaldı ki konunun, 1960 Anlaşmaları gereğince, garantör devletler olan Yunanistan ve Türkiye’nin birlikte üye olmadığı hiçbir uluslararası kuruluşa Kıbrıs’ın üye yapılamayacağı yönünde uluslararası hukuki bir boyutu da vardır.

Türkiye gibi AB üyesi olmayan NATO üyelerinin, AGSP içinde yer almasını gerektiren hem siyasi hem de askerî zorunluluklar bulunmaktadır. Siyasi zorunluluk kısmı çok basit ve açık bir noktadır. Yugoslavya ve Irak krizlerinde yaşanmış olduğu üzere ABD’nin olduğu kadar AB’nin de Türkiye’ye ihtiyacı vardır. Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu ve Akdeniz’e yakınlığı Türkiye’yi hayati stratejik bir sahanın merkezine yerleştirir. NATO Genel Sekreteri George Robertson’ın 10 Ocak 2001 tarihinde yapmış olduğu konuşmada ifade etmiş olduğu gibi “Laik, demokratik ve kararlı bir NATO üyesi olarak Türkiye, bölgede olumlu değişikliklerin uygulayıcısı rolünü oynayacak en önemli bir siyasi ve askerî güç konumundadır. Tüm müttefikler, Kuzey Amerikalı veya Avrupalı, NATO veya AB üyesi bunun bilincinde olmalıdır.”⁵ Türkiye’yi bu güçlü rolünden uzaklaştıracak her türlü çaba, onu marjinalize edecek saptırıcı girişim, özellikle bir krizin Türkiye’nin güvenliğini veya onun hayati menfaatlerini etkilemesi durumunda kendi kendini başarısızlığa uğratacaktır. Eğer bu denenirse, Batı kendi hayati stratejik menfaatlerine karşı hareket etmiş olacaktır. Bu husus Türkiye’nin Avrupa güvenlik denkleminde çok önemli bir parça olarak bulundurulmasını zorunlu kılmaktadır.

---

⁵ George Robertson; “Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği”, Silahlı Kuvvetler Akademisi, Yenilevent, İstanbul, 10-11 Ocak 2001.

İkinci nokta askerî hususlardır. AB liderliğinde kriz yönetimi harekâtında öngörülen senaryoların listesine bir göz atmak dahi bu veya şu şekilde hemen hemen tüm senaryolarda Türkiye'nin de ilgili olup kapsandığı sonucuna ulaşılmasını sağlayacaktır. Eğer kriz tırmanmaya daha az eğilim gösteriyor ama yine de önemli miktarda bir kuvvete ihtiyaç duyuyorsa, bu krize müdahalede AB, ancak NATO'nun yardımıyla öncülük edebilir. Bu Türkiye'yi de ilgilendirecektir. Eğer kriz riski düşükse yani daha az kuvvete ihtiyaç gösteriyorsa AB bağımsız olarak hareket edebilir; fakat, bu durumda bile Türkiye ve AB üyesi olmayan diğer NATO üyelerinin nihai kararlarını hesaba katmak durumundadır. Çünkü belirlenen kriz alanlarının tümü NATO doğal sınırlarına teğet durumdadır. O hâlde, her koşulda, Türkiye'nin, AGSP karar mekanizmasına dâhil edilmesine ihtiyaç vardır. Çünkü NATO imkân kabiliyetleri gereklidir; çünkü, Türkiye'nin katkılarına ihtiyaç vardır ve çünkü harekât Türkiye'ye yakın bir bölgede icra edilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç olarak; İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, siyasi alanda hiçbir zaman uzun vadeli ve gerçekçi bir strateji izleyememiş olan Türkiye, günöbirlik siyasi kararların kaçınılmaz sonucu olarak Avrupa Topluluğu ile inişli çıkışlı, istikrarsız ve tutarsız bir süreç yaşamak durumunda kalmıştır. ATATÜRK'ün "Batı ölkelerinin ulaştığı medeniyet seviyesine ulaşma" hedefini, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde hep "Batı ile körököüne bütünleşme" olarak algılayan kimi siyasi idare, AB ile AGSP'nin farklı boyutlarının ayırdına varmadan, bütünleşme adına, bir taraftan, bana göre tek taraflı kapitölasyon niteliğindeki, Gümrük Birliği süreci ile başlayan entegrasyon sürecini hızlandırmaya, diğer taraftan da Birliğe tam üyelik ve güvenlik mimarisi içerisinde aktif rol alabilmek için gözü kapalı bir politika izler duruma girmiştir.

AB'nin "ekonomik dev ama siyasi ve askerî cüce" olarak kalmamak adına, güvenlik ve savunma alanındaki yapılanmasına devam edeceğini, bu anlamda güçlü bir askerî yapıya sahip Türkiye'yi de mutlaka bir şekilde bünyesine almak isteyeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. AB'ye tam üye olunamasa da Avrupa güvenlik yapılanmasında nereye varılmak istendiği Türkiye'yi doğrudan ilgilendirdiği için ileride Türkiye'nin bölgesel güvenliğini riske edebilecek gelişmelerinin çok yakinen takip edilmesi ve millî çıkarlara aykırı olabilecek girişimlerin sonuçlandırılmasına her platformda engel olunması zorunludur. Türkiye'nin, dört bir tarafı ölkenin parçalanması için açık ya da gizli faaliyet gösteren ölkelerle çevrilmişken bu konuya kayıtsız kalma gibi bir lüksü bulunmamaktadır.

Diğer taraftan, Avrupa'nın güvenliğini Türkiye'nin güvenliğinden ayrı düşünmek zaten hiçbir mantığa sığmayacaktır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. İlk olarak Türkiye bir Avrupa ölkesidir. Hem de bir taraftan Avrupa'yı Asya'ya bağlayan diğer taraftan da Avrupa'yı dünya enerji kaynakları havzasına doğrudan komşu yapan bir konumdadır. İkinci olarak Türkiye, AB'nin Petersberg görevleri adı altında yola çıkarak üstesinden gelmeye

soyunduğu potansiyel risk alanlarının (Orta Doğu, Kafkaslar, Balkanlar vb.) tam da odağında yer almaktadır. Bu bölgelerdeki her türlü krizden ilk etkilenecek ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Üçüncü olarak eğer NATO'dan tamamen bağımsız hareket edecek bir Avrupa ordusu tesisi söz konusu olur ve Türkiye de AGSP karar süreci dışında tutulursa bu da Türkiye'nin güvenlik mülahazalarını birinci dereceden etkileyecektir. Üstelik, beşinci madde dışı görevlerle sınırlı kalsa bile, bölgede NATO'nun ikinci plana atılması ihtimali, NATO içerisinde en büyük ikinci askerî güç konumundaki Türkiye'nin Avrupa ve Asya ekseninde uzanan savunma alanındaki önemini oldukça geri plana itecektir. Son olarak ne pahasına olursa olsun misali AB'ye tam üye olunmaya çalışıldığı bugünlerde, AB bünyesinde oluşturulacak askerî yapı ile doğrudan ilgili olmak elbette ki kaçınılmazdır. Bu yüzden Türkiye, bir taraftan (ne pahasına olursa olsun olmamak kaydıyla) tam üyelik sürecini hızlandırmaya çalışırken diğer taraftan da bu sürecin çok uzayabileceği hatta asla gerçekleşmeyebileceği ihtimalini göz önüne alarak NATO varken Avrupa ordusuna hatta AGSP'ye ihtiyaç olmayacağı fikrini savunmak ya da tesisi kaçınılmaz olduğunda da karar mekanizması içindeki yerini almak durumundadır.

NATO, hâlen Türkiye'nin tam üye olduğu yegâne ve en önemli güvenlik örgütüdür. Bu nedenle, NATO bünyesindeki varlığın diğer Avrupa ülkelerine karşı daha da güçlü bir şekilde hissettirilmesi Türkiye için önem arz etmektedir. Bu kapsamda, NATO'nun Türkiye'nin batısı, kuzeyi ve mümkün olursa kuzeydoğusunu da kapsayacak şekilde genişlemesi ya da ilk aşamada bölge ülkeleri ile NATO-BİÖ ilişkilerinin çeşitlendirilmesi ve artırılması Türkiye'nin çevresinde bir güvenlik kuşağı oluşturulması ve ikinci kuşak ülkelerden gelebilecek tehdit için tampon bölgeler oluşturulması adına oldukça faydalı olabilecektir. Bu bakımdan, askerî anlamda ABD'den sonra ikinci büyük güç konumunda bulunan NATO bünyesinde, siyasi anlamda da güçlü olmanın yolları aranmalıdır. Ancak, Türkiye, kendi güvenliğini de sadece NATO'nun varlığına dayandırmamak durumundadır. Diğer bir deyişle, 1963 Johnson mektubu unutulmamalıdır. Diğer taraftan, Türkiye, gittikçe genişleyen bu istikrarsızlık alanı içinde kendi güvenlik kaygılarını en aza indirebilmek için, proaktif bir yaklaşımla, başta sınır komşuları olmak üzere, çevre ülkelerle de karşılıklı güvene dayalı bir iş birliğini geliştirmenin yollarını hep açık tutmak durumundadır.

Kaynaklar

AKTAR, Cengiz; Avrupa Yol Ayrımında Türkiye, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

ALLEN, David; "Who Speaks for Europe; the Search for an Effective and Cohorent External Policy", Common Foreign and Security Policy for Europe: Vision of the CFSP, John Peterson and Helene Sjorjen, eds. Routledge, London, 1958.

BİRER, İsmail; “Avrupa Güvenlik Yapılanması ve Türkiye”, Doktora Tezi, Ankara 2004.

BİRER, İsmail; “Bir Eylem Planı’nın Parçası mı? 11 Eylül Sonrasına Stratejik Menfaatler Açısından Bir Bakış”, Uluslararası Terörizm ve Dış Politika, Der. O. Metin ÖZTÜRK, Biltek Yayınları, Ankara, 2002.

CASH, Bill; “The European Security and Defence Policy: Threat to NATO,” Journal of International Affairs, Vol. V, Nu: 3, September-November 2000 (Çevrimiçi <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/V-3/bcash-8.htm>, 18 Haziran 2001).

ÇAKMAK, Haydar; Avrupa Güvenliği NATO, AGİT, AGSP, Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş., Ankara, 2003.

GOMERSALL, J. Stephen; “NATO and European Defence”, Journal of International Affairs, Vol. IV, Nu: 1, March-May 1999.

GÜMRÜKÇÜ, Harun; Türkiye ve Avrupa Birliği, BETA Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2002.

HEISBOURG, François; “European Defence Takes a Leap Forward”, NATO Review, Brussels/Belgium, Spring/Summer 2000.

KARAOSMANOĞLU, Ali; “AB ve Türkiye”, AGSK, AB ve NATO İlişkilerinin Geleceği, Türkiye’ye Etkileri: 11-12 Ocak 2001, Yeni Levent-İstanbul, Harp Akademileri Basım Evi, 2001.

KÖNİ, Hasan; “ABD’nin Yeni Stratejisi”, Stratejik Analiz, Haziran 2003.

LARRABEE, F. Stephen; The European Security and Defence Identity (ESDI) and American Interests, Washington D.C., RAND Publication, CT-168, March 2000.

MANİSALI, Erol; Türkiye Avrupa İlişkileri, 2. Baskı, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1998.

RICHBURG, B.Keith; “European Military Force to Cooperate With NATO”, Washington Post, 9 December 2000.

ARAP-İSRAİL SAVAŞI (1967) VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Yrd. Doç. Dr. Sabit DUMAN*

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Doğu'dan çıkması ile yeni bir dönem başladı. İngilizler Mekke Emiri Şerif Hüseyin'e birleşik bir Arap krallığı vad ederek onu Osmanlı Devleti'ne karşı savaşımaya ikna etti. Savaş sonunda ise İngiltere, Şerif Hüseyin'e verdiği sözleri bir kenara bırakıp bölgeyi kendi stratejik çıkarları doğrultusunda Fransa ile paylaştı. Burada yeni birçok devlet kurulurken beklentileri yerine getirilmemiş olan Arap dünyası çok geçmeden istikrarsızlığın merkezi hâline geldi. Artan Arap milliyetçiliği Panarabizme dönüşürken bunu ilk gerçekleştirmek isteyen Şerif Hüseyin'in oğlu Irak Kralı Faysal olurken onun çabaları bir sonuç vermedi. Panarabizmin sınırları 1920'deki Büyük Suriye Kongresi'nde belirlendikten sonra bu Arapların peşine düştüğü siyasi bir amaç oldu.

Arap dünyasının parçalanmış bir şekilde ortaya çıkması diğer yandan Orta Doğu'da mandater devlet olarak İngiltere ve Fransa'nın olması Arapların siyasi birlik olmasına engel teşkil etti. Diğer yandan İngiltere, Filistin'e yerleşerek Hindistan'a giden yolları emniyete alarak Orta Doğu'yu büyük devletlerin stratejik çıkarlarına göre belirledi. Bununla birlikte İngiltere'nin Filistin'e yerleşmesi buraya Yahudi akımını hızlandırırken gelen Yahudilerin burada toprak satın alması Arapları huzursuz ederken yer yer Araplarla Yahudiler arasında çatışmalara neden oldu. Avrupa'da Hitler'in Almanyada iktidara gelmesi üzerine Filistin'e Yahudi göçü daha da hızlanarak Araplarla Yahudiler arasındaki gerginliğin artmasına neden oldu. Arkasından 1 Mayıs 1948'de İngiltere'nin Filistin'den ayrılması ile çıkan savaşta Yahudiler Arapları yenerken aynı zamanda İsrail Devleti kuruldu. İsrail'in kurulması ile birlikte Arap dünyasında Batı karşıtlığı hareketleri hızlandıran bir süreç başladı.

Araplar Birinci Dünya Savaşı sonunda beklentileri büyük olmasına rağmen 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye geçmesi ile tekrar büyük bir şok yaşadılar.¹ Hatay'ın Türkiye'ye geçmesi özellikle Suriye'de Türk düşmanlığını körüklerken Türkiye bu dönemde yavaş yavaş Batı ittifakına yöneldiği bir döneme rast geldi.² Türkiye İkinci Dünya Savaşı çıktığında Batı bloğunda yerini aldı ama savaşa katılmadı. Savaşın Müttefik kuvvetlerin kazanacağı belli olmaya başlaması ile birlikte Türkiye Sovyet tehditleri ile baş başa kaldı.³ Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet tehdidiyle

* İnönü Üniversitesi, Fen-Ed. Fak. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
elmek: sduman@inonu.edu.tr.

¹ Hatay'ın Türkiye'ye geçmesi Baas Partisinin kurulmasına zemin hazırladığı gibi Suriye'de Türkiye'ye karşı büyük bir düşmanlık besledi. Araplara göre bu ilk toprak kaybıydı. Daha geniş bilgi için bk. Sabit Duman; "Suriye'de Baas Partisinin İdeolojik Temelleri", Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu, Elazığ, 2002, s.273-282.

² İsmail Soysal; Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları (1920-1945), Ankara, 1983, s.591.

³ İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesine yakın Sovyetler'in Türkiye üzerindeki niyetleri de yeni yeni Yalta Konferansı'nda açığa çıktı. Walter LeFeber; America, Russia, and the Cold War, 1945-1990, New York, 1992, s.145.

baş başa kalırken geri adım atmadı. Sovyetler Batılıların silah arkadaşıydı ve Nazizme karşı birlikte savaşmışlardı. Sovyet tehditleri bir bakıma Sovyetler'in en saygın olduğu bir döneme rastlarken Türkiye gerektiğinde bu devletle bir savaşı da göze almaktan çekinmezken aynı zamanda da Sovyetler'e karşı Batı desteğini aramaktan geri durmadı.

Diğer taraftan Orta Doğu'da yeni bağımsız Arap devletlerinin ortaya çıkması farklı rejimlere sahip olmaları kendi aralarındaki ayrılıkları da körükledi. Soğuk savaşın başlaması birlikte dünyanın iki kutuplu şekle dönüşmesi üzerine dünya politikasında Rusya'nın daha aktif bir tutum takınarak ezilen milletlerin sözcülüğüne ve liderliğe soyunması bu devletin Orta Doğu'da etkili olmasına yol açtı. Bu nedenle Rusya faktörü Türk dış politikasında giderek daha da önem kazandı. Türkiye Sovyetler'e karşı güvenliğini sağlamaya çalışırken Arap dünyasında ise Filistin faktörü birinci sırayı aldı. 1948 yılında İsrail'in kurulması Orta Doğu'da yeni bir vaka olarak ortaya çıkarken günümüze kadar sürecek olayların başlamasına neden oldu.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte İngiltere eski gücünü yitirirken onun yerini ABD almaya başladı. ABD, Sovyet yayılmacılığını önleyebilecek tek devlet olarak görülmeye başlanırken Türkiye de 1945 yılından itibaren ABD'yi yanına çekebilmek için gayret gösterdi. Sovyet Rusya'nın 1945-1946 yılları arasında İran, Yunanistan ve Türkiye üzerinde baskı kurarak Orta Doğu'ya inmek istemesi Batılıların gözünden kaçmadı. Bu nedenle ABD 12 Mart 1947'de Truman doktrini⁴ ile Türkiye ve Yunanistan'a ekonomik ve askerî yardımda bulunmayı üstlenirken ABD uluslararası politikada daha aktif tutuma yöneldi.

Bu doktrin ile Türkiye ile ABD arasında stratejik bir bağ kurulmakla beraber Türkiye, Sovyetler'e karşı tam olarak ABD ittifakını sağlamış değildi. 4 Nisan 1949 yılında kurulan NATO, Sovyetler'i Batıda durduracak bir ittifak olarak ortaya çıkarken Türkiye de buna katılmaya çalıştı. Bunun sonucunda Türkiye 1952 Şubatında resmen NATO'nun bir üyesi olarak Sovyetler'e karşı güvenlik kaygılarını giderdi. Türkiye'nin, güvenlik kaygılarının ön plana çıktığı 1947 yılından sonra yavaş yavaş Arap dünyasıyla yolları ayrılmaya başlarken Filistin meselesi Türk-Arap ilişkilerinin merkezine oturdu. 1947 Nisanında İngiltere, Filistin meselesini Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kuruluna getirdiğinde Türkiye, Araplara destek vermiş, Genel Kurulun Filistin için özel bir komite kurulmasıyla ilgili görüşmelerde Türkiye Arapların yanında yer aldı. Genel Kurulun Siyasi Komisyonunda Türk delegesi Büyükelçi H. R. Baydur, 8 Mayıs 1947'de yaptığı konuşmada Filistin'in bağımsızlığını savundu.⁵ Bunun arkasından Filistin'i Araplarla Yahudiler arasında taksim eden Çoğunluk Planı 29 Kasım 1947'de Genel Kurulda oylanırken Türkiye taksim aleyhinde oy veren Arap ülkeleriyle birlikte hareket

⁴ ABD Başkanı Truman 12 Mart 1947'de Kongreye gönderdiği ve "Truman doktrini" ismini alan mesajın metni için bk. A Decade of American Foreign Policy Basic Documents, 1941-1949; Washington, D.C. Department of State, 1985, s.530-534.

⁵ Keesing's Contemporary Archives, 1946-1948; s.8672.

etti.⁶ Bu arada Sovyetler Birliği'nin ABD ile birlikte hareket etmesi Arap dünyasında bu devlete olan güveni sarstı. Ancak Türkiye bundan sonra Batıyla ilişkilerinin artmaya başlaması ile Araplar ile farklı davranmaya başladı.⁷ Bunun arkasından da Türkiye'nin İsrail'i tanınması Türk-Arap ilişkilerini tamamen değıştirdi.⁸

Filistin meselesi bu dönemden sonra Arap dünyasında son derece önemli olurken Türkiye ise Batı ittifakında yer alan soğuk savaşın önemli aktörlerinden biri hâline geldi. Araplar İsrail'in kurulmasını Batının desteğine diğer yandan da kendilerinde yeterli modern silahların olmamasına bağladı. Bu durumda Arap dünyasında Batı karşıtı Batı düşmanlığı militan bir hâle gelirken Türkiye ise o dönemde Batı dünyasıyla ilişkileri son derece iyiydi. Araplar bu açıdan Batıyla birlikte hareket eden Batı ittifakı içinde yer alan Türkiye'ye de büyük bir kin duymaktaydı. 1950 Mayısında Türkiye'de Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle birlikte Başbakan Menderes daha aktif bir dış politika izlemeye yönelerek Orta Doğu'da Bağdat Paktını oluşturdu. Bağdat Paktının kurulması bir anlamda Araplar arasında Nasır'ın Arap liderliğine bir meydan okuma olarak algılandı. Nasır, bu pakta karşı çıkarak açık bir cephe alırken kendisi de Panarabizmin lideri olmaya çalıştı. 1956 Temmuzunda Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi üzerine Arap dünyasında onun saygınlığı oldukça artarken bir anlamda Nasır, Batıya meydan okuyan bir lider konumuna yükselmişti. Süveyş Kanalı'nın millileştirmesi üzerine İngiltere, Fransa ve İsrail, Mısır'a saldırırken Nasır askerî açıdan yenilgi almasına rağmen bunu siyasal bir zafere dönüştürmeyi başardı. Türkiye, bu saldırı dolayısıyla İsrail'e sert tepki gösterirken aynı tepkiyi İngiltere ve Fransa'ya göstermekten kaçındı. Ayrıca Türk kamuoyu İsrail'e daha çok yüklenmiştir.⁹ Türkiye bu olayı da Doğu-Batı ilişkileri ve Sovyetler Birliği açısından ele alıp değerlendirdi. Türkiye, Arapları yatıştırmak için Tel Aviv'deki elçisini geri çekmesi ise Arapları tatmin etmekten uzaktı.¹⁰

⁶ 10 çekimser 33 lehte oya karşılık taksim aleyhinde oy veren 13 ülke Afganistan, Mısır, Yunanistan, Küba, İran, Irak, Hindistan, Pakistan, Lübnan, Suudî Arabistan, Yemen, Suriye ve Türkiye oldu.

⁷ Üç üyeli Filistin Uzlaşma Komisyonuna ABD, Fransa ve Türkiye'nin seçilmesi Araplar hoş karşılamadı. Bu komisyonun kurulmasına Araplar aleyhte oy verirken Türkiye lehinde oy verdi. Bu ilk kez Arap ülkeleriyle Türkiye'nin farklı davranmaya başladığının da ilk göstergesi oldu. Karar ve oylama için bk. Yearbook of the United Nations, 1948-1949; s.174-176.

⁸ Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka 8 Şubat 1949'da verdiği demeçte "İsrail devleti bir vakıdır. 30'dan fazla devlet tanımıştır. Arap temsilcileri ile İsrail temsilcileri konuşmaktadır." diye belirtti. Ayın Tarihi; Şubat 1949, No. 183, s.176.

⁹ Ömer Sami Coşar yazdığı makede "İsrail bu tecavüz ile Orta Doğu'da son derece tehlikeli bir durum yarattığı gibi Sovyetler'in, Macar ihtilali karşısında kaybettikleri prestiji de âdeta unutturmaya yaramış, dolayısıyla hür dünya davasına kötülük etmiştir." diye yazdı. Ömer Sami Coşar; "Orta Doğu'da Harp", Cumhuriyet, 31 Ekim 1956.

¹⁰ Türkiye, bunu Araplara yapılan bir jestten öteye götürmek istemedi. Türkiye'nin İsrail Büyükelçisi Hasan İstinyeli, İsrail Dışişleri bakanlığına yaptığı açıklamada, Türk Hükümetinin bu kararının İsrail'e yöneltilmiş olmadığını, Bağdat Paktını güçlendirme amacını taşıdığını ve Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerin, bozmak niyetinde olmadığını söylemesi durumu değıştirmede. Bu sözler İsrail basınında yer alınca Türkiye'nin yaptığı jesti de olumsuz etkiledi. Keesing Contemporary Archives, 1955-1956; s.15231.

Süveyş'e saldırıdan sonra Nasır, Orta Doğu'da oldukça güçlü bir pozisyona geldi. Bunun hemen arkasından Suriye ile birleşerek Mısır'ın gücü artırdı. Irak'ta 1958 Temmuzunda Irak'taki askerî darbe ile Batı yanlısı rejim yıkılınca Nasır tartışmasız Arap dünyasının lideri oldu. Nasır'ın Arap dünyasında son derece etkili olmasına rağmen Arap dünyasını birleştirecek olay Filistin'den geçmekteydi. Araplara göre burası Araplara ait bir toprak olduğundan Filistin'de yabancı bir devletin varlığı kabul edilemezdi. Nasır güçlenmeye başladıkça Türkiye'ye karşı tavrını da sertleştirdi. Mısır, Türkiye'nin Batıdan ayrılıp Arapların peşinden gitmedikçe Türkiye'nin Arap dünyasını memnun etmesi beklenemezdi.

1957 Suriye arkasından 1958 Irak askerî darbesinden sonra Türk dış politikasında en önemli sorunu Kıbrıs meselesi oldu. 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesinden sonra Türkiye dış politikasına yön veren Kıbrıs sorunu oldu. Bu dönemde Türkiye, İsrail'le iyi ilişkilerini sürdürmeye çalışırken diğer yandan Filistin konusunda önceki hükûmetin politikalarını devam ettirdi. Siyasi alanda Türkiye, Batı ile birlikte hareket ederken Filistinli mülteciler konusunda aktif şekilde ilgilendi. 1948 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Filistin Mültecilerine Yardım Teşkilatının bütün çağrılarına cevap vererek kendi ekonomik konumuna göre buraya katkı yapmaktan kaçınmadı. Türkiye Filistin konusunun insanî yönü ile daha çok ilgilenmiştir ve bu politika daha sonraki gelen hükûmetlerce de takip edilmiştir. Türk Dışişleri Bakanı 25 Ocak 1965'te BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada, Türkiye'nin coğrafi konumu nedeniyle Orta Doğu'da meydana gelen gelişmelerle yakından ilgilendiğini hem Arap ülkeleri hem de Kuzey Afrika ülkeleriyle dost münasebetlerini, dış politikasının temeli hâline getirdiğini söyledikten sonra sözü Filistin meselesine getirerek şunları belirtmiştir: "Türkler Filistin mültecilerine büyük sempati duymakta ve kaderin onlara reva gördüğü trajik durumundan elem duymaktadır. Türk Delegasyonu, Filistin mültecileri meselesi ile ortaya çıkan durumun sonsuza kadar devam etmemesi gerektiği kanaatindedir. Türkiye bu problemi, Orta Doğu'da bir istikrarsızlık faktörü olarak telakki etmekte ve bu durumun devamının tehlikeli sonuçlar doğurabileceğinden endişe etmektedir. Bu problemin hak ve hakkaniyet ilkelerine uygun olarak çözülmesi amacıyla Birleşmiş Milletlerin bu konu üzerine ciddi bir şekilde eğilmesi gerekir."¹¹ Burada mülteciler meselesinin yalnız insanî değil aynı zamanda Orta Doğu meselesinin çözümü meselesi de olduğu vurgulandı.

26 Mart 1965'te Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık, gazetecilere verdiği bir demeçte Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri Arap ülkelerinin aleyhine doğru olmayacağını, İsrail ile ilişkilerin diğer ülkeler gibi normal seviyede olduğunu belirtti.¹² Burada Türkiye İsrail ile olan ilişkisini açıkça ortaya koymak istememektedir.¹³ Türkiye'nin Arap ülkeleriyle münasebetlerini belirli

¹¹ Turkish Yearbook of International Relations, 1965; s.177-178.

¹² Turkish Yearbook of International Relations, 1965; s.203.

¹³ Türkiye ile Araplar arasındaki ilişkileri belirleyen İsrail konusu oldu. Özellikle Nasır, Türkiye'nin Araplarla iyi ilişkiler kurmasının İsrail devleti ile ilişkilerini kesmesine bağlıdı. Zeki Kuneralp; Sadece Diplomat, İstanbul, 1999, s.72.

seviyede tutması, bu konuda radikal bir değişikliğe gitmemesi Arapları memnun etmedi. Bu arada Türkiye Kıbrıs sorunuyla karşı karşıya kaldığında Arap ülkeleri bu konuda Türkiye'nin yanında olmadı. Kıbrıs'ta Rumlar ve Makarios, 1963-1964'te adadaki Türkleri katlederken Araplar Makarios'u desteklemekten kaçınmadı. İsrail konusunda sürekli Türk desteğini arayan Araplar Kıbrıs konusunda Yunanistan'ın yanında yer alırken Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kıbrıs müzakereleri sırasında 14 Arap ülkesi Türk tezini desteklemedi. 1960 Garanti Anlaşması'na göre Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale hakkını engelleyen karar tasarısının görüşüldüğü 17 Aralık 1965'te Genel Kurulda yapılan oylamada hiçbir Arap devleti Türkiye lehine oy vermedi. Bu oylama, Türkiye'nin Batı desteğini alamadığı gibi Müslüman ülkeler tarafından da yalnız bırakıldığının bir göstergesi oldu.¹⁴ Bu durum muhalefet partileriyle iktidardaki parti arasında sert tartışmalara neden oldu.¹⁵ Bunun arkasından da basında ABD Başkanı Johnson'un mektubunun açıklanması Türk-ABD ilişkilerini güvensiz bir zemine oturttu.

Kıbrıs davasının uluslararası bir sorun niteliğini kazanmaya başlaması onun Türk dış politikasındaki önemini de giderek artırdı. Türkiye'nin, kendisini haklı saydığı bir davada genellikle NATO ve özellikle ABD tarafından takınılan tutum Türkiye'nin Batı ittifakına olan güvenini sarsınca bu durum şimdiye kadar izlenen dış politikanın tekrar sorgulanmasına yol açtı. Türkiye Kıbrıs konusunda Batının desteğini arkasında göremeyince büyük hayal kırıklığına uğraması nedeniyle Türkiye yavaş yavaş çok yönlü dış politikaya yönelmeye başladı. 1966 yılından itibaren Türkiye Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye ağırlık vermeye başladı. Genel Kuruldaki oylama Türkiye'de büyük şaşkınlık yaratırken Türkiye'nin yalnızlığını da ortaya koydu. Bu nedenle 1966 yılından itibaren Türkiye, Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye başladı. Türkiye, bu dönemde İsrail ile ilişkilerini söz konusu etmeksizin Arap ülkeleriyle ikili temaslara geçmeye başladı. Türkiye o dönemde Arap dünyasının lideri konumunda olan Mısır'a daha önem vererek 16 Mart 1966'da Türkiye Birleşik Arap Cumhuriyeti ile bir anlaşma imzaladı. Buna göre Türkiye, bu ülkeden pamuk, suni ipek, fosfat ve kimyasal birçok madde satın alacaktı. Bu anlaşmanın ardından Türk Dışişleri Genel Sekreteri Büyükelçi Haluk Bayülken, Mısır'ı ziyaret etti. Suriye'nin 1961 Eylülünde Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılıp bağımsız bir devlet olması ve bu durumu ilk tanıyan devletin Türkiye olması nedeniyle Mısır, Türkiye ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Bu durum 1965 Aralığına kadar devam etmişti. Bu arada Irak karşılaştığı iç sorunlar nedeniyle de Türkiye'ye yaklaşıma başladı. Irak Dışişleri Bakanı Abdurrahman el-Bazzaz, Ankara'da Daily News'e verdiği demeçte, Türk-İrak ilişkilerinin iyi bir şekilde

---

¹⁴ Burada Makarios'un tezi Birleşmiş Milletler tarafından kabul edildi. Buna göre Kıbrıs, Birleşmiş Milletlerin bir üyesi olarak diğer devletlerin müdahalesi olmadan mutlak bir bağımsızlığı sürdürmeye hak kazanıyordu. Hürriyet; 18 Aralık 1965. Türkiye, bu kararı tanımadığını Birleşmiş Milletlerin böyle bir yetkisi olmadığını belirtti. Hürriyet; 19 Aralık 1965.

¹⁵ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, (1965-1966); c.2, s.28-45, 79-88.

geliştiğini belirtti.¹⁶ Hemen arkasından 21 Şubat 1967'de Irak Cumhurbaşkanı Türkiye'ye geldi.¹⁷ Ancak Suriye ile iyi ilişkiler kurulamadı.¹⁸ Diğer yandan Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkileri eskisi gibi devam ederken bir değişikliğe uğramadı.¹⁹ 1966 ortalarına doğru Türkiye Arap ülkeleriyle ilişkilerine hız verirken Filistin meselesinden söz etmekle beraber İsrail'i kınamaktan kaçındı.²⁰

1967'de başlayan Altı Gün Savaşı Türkiye için Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme açısından büyük fırsat oldu. Ancak Türkiye Araplara yanaşırken İsrail'i açıkça kınamaktan kaçındı. Mısır, Suriye ve Ürdün'e saldırılarda bulunan İsrail, bu ülkelerin hava kuvvetlerini yok etti. Savaşın başında ABD tarafsızlığını ilan ederken Başbakan Demirel basına yaptığı açıklamada İsrail'in saldırganlığından doğan konulara değinmekten kaçındı.²¹ İsrail'in kınanması daha çok belirsiz ifadelerle oldu. Türkiye, bu savaşın nedenleri konusunda kim sorumludur, kim değildir, savaş kim başlatmıştır gibi konulara girmezken buna karşılık savaşın sonucu konusunda Türkiye, daha net bir tavır alarak İsrail'in elde ettiği kazanımlara kesinlikle karşı çıkarken Filistin mültecileri ve Kudüs konularında Türkiye çok daha fazla hassasiyet göstererek kararlı bir tutum sergiledi.

Arap-İsrail Savaşı'nın görünen nedeni 1967 Nisan ayında İsrail ile Suriye jetleri arasındaki çatışmadan kaynaklandı. Bu çatışmada Suriye jetleri büyük kayıplara uğradı.²² Bu bölgede var olan gerginliği daha da artırdı. O sırada ABD'de bulunan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, bu konuyla ilgili olarak "Türkiye, Filistin'in taksimini konusunda Birleşmiş Milletler kararı aleyhine oy kullanmıştır. İsrail Devleti kurulduğunda da onu tanımış ve diplomatik münasebetleri tesis etmiştir. İsrail ile münasebetlerimiz muntazam devam etmektedir. Ancak şunu unutmamak gerekir ki, Türkiye tarihî bağlarla bağlı bulunduğu Arap ülkeleriyle ilişkilerine büyük önem vermektedir. İsrail ile münasebetlerimizin Arap memleketleri üzerine menfi bir mahiyet almasını hiçbir zaman arzu etmeyiz."²³ dedi.

---

¹⁶ Turkish Yearbook of International Relations, 1966; s.178.

¹⁷ Hürriyet; 21 Şubat 1967.

¹⁸ Demirel 1965 Başbakan olduğunda Arap ülkeleriyle ilişkilerin geliştirileceğini hükümet programına koydu. Ancak Suriye'ye güven duyulmamaktaydı. O günün stratejisine göre bir Sovyet saldırısı Kafkasya'dan gelmeyecekti. Sovyetler Suriye'ye askerlerini indirip buradan içeriye girecek beklentisi vardı. Cüneyt Arcayürek; Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971, Ankara, Mayıs 1992, s.128.

¹⁹ 23 Mayıs 1966'da Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Tahran'da verdiği demeçte İsrail'le ilişkilerin normal olduğu ve herhangi bir Arap ülkesine karşı ilişkilerin gelişmediğini söyledi. Turkish Yearbook of International Relations, 1966; s.199.

²⁰ Ege Üniversitesinde okuyan Arap öğrenciler dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir telgraf çekerek Türkiye'nin Filistin davasına destek vermesini istedi. Akşam; 26 Mayıs 1967.

²¹ Hürriyet; 6 Haziran 1967.

²² Daha sonra Suriye Devlet Başkanı olacak olan Hafız Esat o sırada Suriye Hava Kuvvetleri Komutanı idi.

²³ Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Nisan 1967, Sayı 31, s.59.

Bu olay Suriye-İsrail ilişkilerini gerginleştirirken Nasır, işi daha ileri boyuta götürmek niyetindeydi. Suriye ve Mısır, Birleşmiş Milletler gücünün Sina'dan çekilmesini isterken Nasır, İsrail'e karşı bir askerî harekâta girişeceği belli ederken Nasır bunu güvenlik nedenlerine bağladı.²⁴ Suriye daha tahrik edici bir tavır alarak İsrail'e saldırı hazırlıkları yapmaktaydı.²⁵ Mısır 16 Mayıs'ta da Akabe Limanı'nı İsrail gemilerine ve İsrail'e mal taşıyan gemilere kapattı. Durum giderek kritikleşince Türk Hükûmeti durumu önce Millî Güvenlik Kurulunda, sonra Bakanlar Kurulunda görüşmüştür. Bu görüşmelerden sonra 27 Mayıs'ta yayımladığı bildiride "Türk Hükûmeti, her zaman olduğu gibi, bu kez de buhrana sebebiyet veren durumun mütalaasında, Birleşmiş Milletler Yasası ile hak ve adalet prensiplerine dayanmak gerektiği inancındadır. Bu arada hükûmetimiz, komşuları ile iyi dostluk münasebetleri çerçevesinde, Türkiye ile Arap memleketleri arasında mevcut yakın ilişkileri de göz önünde bulundurmaktadır."²⁶ denilmiştir. Burada Türk Hükûmeti, meydana gelen gerginlikte haklı veya haksız kavramlarını kullanmadan, herhangi bir devlet ismi vermeden, Birleşmiş Milletler Yasası ile hak ve adalet ilkelerine dayandığını belirterek bir nevi tarafsızlık politikası izliyordu. Bu tutumunda Arap ülkeleriyle olan yakın ilişkilerini göz önüne alarak tarafsızlığını belirli bir ölçüde Araplar tarafına kaydırmaktaydı. Dışişleri Bakan Vekili Faruk Sükan, Orta Doğu gelişmeleri konusunda 29 Mayıs'ta TBMM'de yaptığı konuşmada "Tarafların iddialarına göre, Suriye'nin İsrail topraklarına sızmaları sıklaştığı gibi, bu tecavüz olaylarının sahası da genişlemiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Suriye'nin iddiaları ise hudutta vukua gelen olaylardan Suriye'nin kusurlu olmadığı şeklindedir."²⁷ diye belirtti. Ayrıca Sükan, Arap devletleri ile İsrail'in çatışmasından Türkiye'nin yararına gelişmeler olmadığını da söyledi.

Savaşın çıkmasından iki gün önce Sovyetler Birliği, Türkiye nezdinde teşebbüste bulunarak Türkiye'yi de kendi tarafına çekmek istedi. Ankara'daki Sovyet Büyükelçisi Andrey Sainov, Çağlayangil'i ziyaret ettikten sonra basına verdiği demeçte "Bakana, Arap ülkelerine karşı İsrail'in mütecaviz hareketlerde bulunduğunu, Arap memleketlerini desteklediğimizi anlattık. Biz bu konuda Arap memleketlerini destekliyoruz... Dışişleri Bakanınız da bu meselede kendi hükûmetinin tutumlarını izah ettiler. Görüşmemiz karşılıklı anlayış havası içinde geçmiştir."²⁸ şeklindeki açıklamasında Arapları desteklemekle birlikte Türkiye ile aynı görüşte olmadıklarını karşılıklı anlayış içinde olduklarını belirtmiştir.

5 Haziran 1967'de savaş İsrail'in saldırısıyla başladıktan sonra Türkiye'nin tutumu İsrail'e açıkça cephe almasa bile, Arapları destek verir

²⁴ From Lisbon to Washington Nu.1517, 2 June 1967 top secret.

²⁵ ABD Hükûmeti tarafından hazırlanan raporda Arap-İsrail Savaşı'nın başlamasında Arap ülkelerinin tutumu gösterilmiştir. E.O. 1255 Arap-Israel Conflict 15 May-10 June 1967.

²⁶ Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Mayıs 1967, Sayı 32, s.39.

²⁷ Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Mayıs 1967, s.101. Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, bu krizde Türkiye'nin Arap devletlerini desteklemesini istedi. Akşam; 2 Haziran 1967.

²⁸ Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Haziran 1967, Sayı 33, s.13.

nitelikte olmuştur.²⁹ Kıbrıs meselesi nedeniyle Türkiye Araplara yaklaşırken İsrail'i de incitmekten kaçındı.³⁰ Araplar Türkiye'de ABD üslerinin kendilerine karşı kullanılacağı endişesi taşımaktaydılar; ancak, Arapların bu konudaki endişeleri yersizdi. Türkiye üslerin Araplara karşı kullanılmasına izin veremezdi. 6 Haziranda Cumhuriyet Senatosunda Çağlayangil, "NATO Anlaşması'nın üçüncü maddesi uyarınca meydana getirilen tesislerin, Türk Hükûmetinin arzusu hilafına, bir oldubittiye getirilerek kullanılmasına imkân yoktur." dedi.³¹ Bu oldubittinin anlamı ABD'nin Türkiye'ye haber vermeden üsleri kullanması idi. Böyle bir durum Arapların Türkiye'ye tepkilerini artırırđı.

Arapların yenilgisi Arap dünyasında bir yandan aşırı milliyetçiliğin diğer yandan terörist hareketlerin artmasına neden oldu.³² Arapların yenilgisiyle Orta Doğu'daki saygınlığı azalan Sovyetler, büyük bir propaganda faaliyetine girişerek bunu önlemeye çalıştı.³³ Savaş bittikten sonra Suriye'deki Baas Partisinin sosyalist ülkelerle ve Sovyetler'le ilişkilerin daha da güçlendirileceğini açıklaması Moskova tarafından memnunlukla karşılandı. Benzer bir açıklama da Mısır'dan geldi.³⁴

ABD Hükûmetinin temel olarak Batıya yakın bir politika izlemesi, zaman zaman içerideki tartışmalar Türkiye'deki üslerin kullanılıp kullanılmadığı konusunda şüpheler uyandırdı. Araplar, özellikle de Suriyeliler Adana İncirlik Üssü'nden havalanan jetlerin Araplara saldırdığı iddialarını ortaya atmışlardır.³⁵ Bunun üzerine Türkiye'nin Şam'daki Büyükelçisi bu söylentileri yalanlayarak "Bu üsteki Amerikan uçaklarının Arap ülkelerine karşı saldırıya katılmaları, Türkiye'nin egemenliği ve Orta Doğu bunalımında Arap ülkelerine karşı benimsediğı tutum bakımından bir çelişki teşkil eder." demektedir.³⁶ Daha sonra benzer şekilde İsrail uçaklarının, Doğu Akdeniz'deki Amerikan uçak gemilerinden havalandığı söylentilerinin de gerçeğı yansıtmadığı ortaya çıkmıştır.

Savaş sırasında Türkiye, Birleşmiş Milletler kararları çerçevesinde hemen ateşkese gidilmesini savundu. Bu Arapların lehine bir tutum olmakla beraber, İsrail de açık şekilde kınanmadı. Dönemin Dışişleri Bakanı

²⁹ Türkiye savaş dolayısıyla olağanüstü tedbirler almaktan kaçınarak tarafsız kalmaya özen gösterdi. Akşam; 6 Haziran 1967.

³⁰ Türkiye'de sağ ve sol kesim savaş sırasında genelde sessiz kalmayı yeğlerken tek muhalefet CHP'den geldi. Ancak o da İsrail'le iyi ilişkilerin devamından yanaydı. Telg. from Ankara, 5964 15 June 1967.

³¹ Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Haziran 1967, s.38.

³² NARA, E.O. 12356 sec.3.4 NL-92-27, 15 June 1967.

³³ Outgoing telegram, 211215, NLJ, 85-55, 9 June 1967. Yine aynı belgede İsrail, Suriye'ye girdiğı takdirde Sovyetler Birliği'nin savaşa katılacağı ihtimalinden söz etmektedir.

³⁴ NARA, Intelligence Memorandum, 14 June 1967, E.O. 12356. sec.3.4, NLJ 85-362.

³⁵ Savaş başladığında ABD tarafsızlığını ilan etti. Buna rağmen Araplar arasındaki yaygın kanı ABD'nin İsrail yanında yer aldığı idi. Nasır, ABD ve İngiltere'yi suçlamaktan geri durmadı. Akşam; 7 Haziran 1967.

³⁶ Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Haziran 1967, s.29. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki oturumda savaş sorumlusu olarak ABD ve Rusya suçlanırken Türkiye'deki üslerin kullanılmaması da milletvekilleri tarafından dile getirildi. Akşam; 8 Haziran 1967.

Çağlayangil, 10 Haziranda verdiği demeçte “Orta Doğu’daki çarpışmalarla ilgili olarak Güvenlik Konseyi tarafından alınmış bulunan ateşkes kararlarına riayet edilmesinden dolayı, bilhassa İsrail-Suriye kesiminde silahlı muhasamat ve silahlı hareketin devam etmekte olduğu üzüntüsü ile müşahade edilmektedir.”³⁷ demektedir. Hâlbuki Güvenlik Konseyinin ateşkes çağrısına rağmen o sırada Suriye’ye karşı askerî harekâta devam eden İsrail idi ve Türk Dışişleri Bakanı bu noktaya değinmekten kaçınılmaktaydı. Adalet Partisi Hükûmeti İsrail’i kınamaktan çekinirken kamuoyu ise buna karşıydı. 24 Haziran 1967’de ABD ve onun Orta Doğu’daki rolüne karşı hem sağda hem de solda gösteriler yapılmaya başlandı.³⁸

Türkiye, tarafsız kalmaya özen göstermesine rağmen Araplara savaş biter bitmez yardım yapmaya çalıştı. Türkiye, Birleşik Arap Cumhuriyeti’ne, Ürdün’e ve Suriye’ye gıda yardımı yaparak bu ülkelere dostluğunu gösterdi. Türk kamuoyu da bu savaşta Araplara destek vererek yer yer de Araplar lehine gösteriler de yapıldı. Türk kamuoyunda kimse Arapların bu kadar kısa zamanda İsrail karşısındaki yenilgisini beklemiyordu. Araplarla aynı dini paylaştığımızdan halk arasında Araplara daha çok sempati duyulmaktaydı. Ancak buna rağmen Türkiye kendi güvenliğini ilgilendiren konularda gerekli tavrı koymuştur. Irak, Sovyetler’den aldığı Mig jetlerini Türkiye üzerinden geçirmek istediğinde Irak’ın bu isteği Türkiye tarafından geri çevrildi.³⁹

Savaş sonrası ortaya çıkan durum da Arapların aleyhine olurken İsrail bundan büyük toprak kazancıyla çıktı. Orta Doğu’da yeni oluşum dengeleri de değiştirmesine Türkiye karşı çıktı. 10 Haziranda Çağlayangil, “Kuvvet istimali suretiyle arazi kazancı sağlanması veya pozisyon takviyesi yoluna gidilmesine karşıyız.”⁴⁰ dedi. Burada vurgulanan eski sınırlara bir an önce dönülmesi istenmekteydi. Diğer yandan elde edilen bu toprakların Arap ülkelerine karşı siyasi bir baskı vasıtası olarak kullanılmasını da Türkiye kabul etmiyordu. Bu tutum ilk kez Türkiye’den gelmesi önemliydi. Türkiye daha sonra da bu kararlı politikasını devam ettirerek Türk Hükûmetinin bu görüşünü Çağlayangil, NATO Bakanlar Konseyinin 13 Hazirandaki toplantısında da dile getirdi. Şöyle açıkladı: “İtilafların hallinde ve siyasi avantajlar sağlanmasında, kuvvete müracaat etmek şayanı kabul bir yol değildir. Orta Doğu’da hakkaniyete müstenit bir barışın bir an evvel tesisine büyük önem veren Türkiye, olayları izlerken Arap ülkeleriyle arasında mevcut yakın ve dostane ilişkileri de göz önünde bulundurmıştır. Bu dostane ilişkilerin, bölgede barış ve sükûnun tesisinde de faydalı olacağı inancındadır.”⁴¹ Çağlayangil, New York’a Birleşmiş Milletler toplantısına giderken 18 Haziranda basına verdiği demeçte de aynı görüşü bir kez daha

³⁷ Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Haziran 1967, s.18. Çağlayangil verdiği demeçte “Türkiye kuvvet kullanarak arazi kazancına karşıdır.” dedi. Akşam; 11 Haziran 1967.

³⁸ Hürriyet; 25 Haziran 1967.

³⁹ From Ankara to Wasington, Demartment of State, secret 007482, 8 June 1967.

⁴⁰ Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Haziran 1967, s.19. Hürriyet; 11 Haziran 1967. Akşam; 11 Haziran 1967.

⁴¹ Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Haziran 1967, s.42.

tekrar ederek “Türkiye kuvvet istimali yoluyla toprak ilhakına asla taraftar değildir. Ayrıca Türkiye, kuvvet istimali ile bir siyasi prestij sağlanmasına matuf teşebbüs ve gayretleri de desteklemeyecektir.”⁴² diyordu. Sovyetler Birliği de hemen hemen Türkiye ile benzer bir politika izleyerek İsrail’in işgal ettiği topraklardan derhâl geri çekilmesini istedi.⁴³

Türkiye burada kuvvet yoluyla toprak kazanmanın sadece siyasi pozisyon için değil aynı zamanda siyasi prestij sağlanması için bir vasıta olarak kullanılmasına karşıydı. Burada siyasi saygınlık kavramı Türk dış politikasında yeni bir unsurdur. Arap ülkelerinin İsrail karşısında almış olduğu büyük yenilgi üzerine Türkiye’nin İsrail’e karşı tepkileri giderek sertleşti. Türkiye, bundan sonra Arapların daha çok yanında olan bir politikaya yöneldi. Çağlayangil, 22 Haziranda Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda yaptığı konuşmasında “Arap memleketlerini bize bağlayan çeşitli tarihi ve kültürel bağlar vardır.” dedikten sonra Birleşmiş Milletler Anlaşması’nın üyelerin toprak bütünlüğü ve bağımsızlıklarını teminat altına aldığını ve anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi gerektiğini belirterek anlaşmanın “Birleşmiş Milletlerin amaçları ile bağdaşmayan herhangi bir şekilde, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınmayı emrettiğini” söylemiş ve şöyle devam etmiştir: “Türk Hükûmeti işte bu prensiplere saygı göstermek suretiyledir ki, kuvvete başvurulması sonucunda meydana gelen toprak iktisaplarının kabul edemeyeceğini derhâl beyan etmiştir. Şu hâlde Genel Kurulun İsrail kuvvetlerinin işgal ettikleri topraklardan geri çekilmesi hususunda ısrar etmesi gerekmektedir.”⁴⁴ Daha sonra konuyu Kudüs meselesine getirerek “Şimdi İsrail Hükûmetine büyük bir sorumluluk düşmektedir. Emrivakiler ihdas eylemekten kaçınılmalıdır. Özellikle Kudüs’te bir emrivaki yaratmamalıdır. Türk halkının bu şehirlerdeki kutsal yerlere gösterdiği büyük ilgiyi İsrail Hükûmetine burada bilhassa hatırlatmak isterim. İsrail Hükûmeti Güvenlik Konseyini ilgili hükümleri, askerî harekâtın vuku bulduğu mıntikalarda yaşayan ahalinin refah ve güvenliğini sağlamaya davet eden kararına titizlikle uymalıdır. Bütün taraflar, ateşkes ile ilgili Güvenlik Konseyi kararlarına saygı göstermelidirler.”⁴⁵ dedi.

1967 Savaşı’ndan sonra Türkiye, İsrail’e karşı politikasını daha açık hâlde getirerek İsrail’in savaşta kazandığı topraklardan geri çekilmesini ısrarla vurguladı.⁴⁶ Ayrıca savaşın sonunda Türkiye Araplara nakdî yardımlarda bulunarak Arap kamuoyunun sempatisini de toplamayı başardı.⁴⁷ Türk Hükûmetinin demeçlerinde İsrail’e bir kınama veya itham yoktur. Savaş öncesinde İsrail’in ismini zikretmekten bilerek kaçınan Türkiye, şimdi kararlı bir şekilde İsrail’e kendisini ifade ederken aynı zamanda İsrail’in yarattığı

⁴² a.g.e.; s.25.

⁴³ Central Intelligence Agency, 20 June 1967, Soviet Premier Kosygin’s UN Speech, NLJ, 83-156 No.0659/67.

⁴⁴ Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Haziran 1967, s.56. Demirel de zorla toprak alınmasına karşı olduğunu söyleyerek İsrail’in işgal ettiği topraklardan çekilmesini istedi. Akşam; 20 Haziran 1967.

⁴⁵ Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Haziran 1967, s.57.

⁴⁶ NARA, E.O 12356 sec. 3.4 NLJ 92 82 7 June 1967.

⁴⁷ Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Araplara yardımın Kızılay aracılığıyla devam ettiğini belirtti. Akşam; 16 Haziran 1967.

durumun Türkiye tarafından kabul edilemeyeceğini de açıklamaktan kaçınmamıştır. Bu Türkiye'nin İsrail politikasında son derece önemli bir değişiklikti. Türkiye'nin Kudüs konusunda daha net bir tavrı oldu. 1967 Haziranının sonunda İsrail Doğu Kudüs'ü kendi yönetimi altına sokarak orayı kendi toprak parçalarından biri hâline getirmek istemesi üzerine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 4 Temmuzda Pakistan tarafından teklif edilip Türkiye, Gine, Mali ve İran tarafından da desteklenen karar tasarısını 2253 sayılı kararı kabul etti.⁴⁸ Kararda, İsrail'in Kudüs konusunda aldığı tedbirlerin geçersizliği vurgulanarak İsrail'den bu tedbirleri geri almasını isteniyordu. Genel Kurulda görüşülen fakat gerekli oy çoğunluğunun sağlanamadığı karar tasarılarının oylamasında Türkiye, ekseriyetle Arap ülkelerinin yanında yer aldı. Böylelikle uzun süre ABD ve İngiltere'nin doğrultusunda hareket eden Türkiye, Arap ülkelerini destekleyerek tarafsız ülkelerle birlikte hareket etmiştir. Türkiye, Genel Kurula bağılantısız ülkelerce sunulan ve İsrail'in 5 Haziran 1967 öncesi sınırlarına çekilmesini öngören tasarıya, Arap ülkeleriyle birlikte olumlu oy verirken ABD ve diğer Batılı ülkeler ise bu tasarıya aleyhte oy kullanmışlardır.⁴⁹ Türkiye kendi görüşlerini NATO'da olduğu gibi Avrupa Konseyinde de savundu. Konseyin Siyasi Komisyon toplantısında konuşan Türk delegesi, Orta Doğu krizi görüşülürken "İsrail'in zor kullanarak girdiği Arap topraklarından kayıtsız şartsız çıkması icap ettiğinin İsrail'in telkin edilmesi zarureti vardır. Kuvvet ihtimali ile toprak ilhaklarının katiyetle karşısında olduğumuzun bilinmesi gerekir. Orta Doğu sorunları, karşılıklı iyi niyetle meşru müzakerelerle hal safhasına sokulabilir."⁵⁰ dedi. Diğer taraftan Arap dünyasında egemen olan rövanşizm politikasına karşılık Türkiye, Orta Doğu sorunlarının müzakere yolu ile çözümüne taraftar oldu. Türkiye bu noktada Araplarla ayrılmaktaydı. Araplar gelecekte de İsrail'le savaş kaçınılmaz görürken Türkiye diyalogdan yana tavır aldı.

1964 Kıbrıs krizinden sonra Türkiye-ABD ilişkileri iyi değildi. Bu kriz nedeniyle 1967 Savaşı sırasında ABD paralelinde görünmekten dikkatle kaçınan dolayısıyla Araplara daha yakın duran Türkiye, savaş dolayısıyla Arap ülkelerinin birçoğu ile diplomatik ilişkilerini kesmiş bulunan ABD'nin bu ülkelerle olan münasebetlerini Türkiye ile yürütme teklifine olumlu yaklaştı. ABD'nin Irak nezdindeki çıkarlarının Türkiye tarafından korunması için yaptığı teklifi Türkiye sıcak baktı.⁵¹ Ancak daha ılımlı Arap ülkelerinde mesela Ürdün gibi buradaki ilişkilerin Türkiye aracılığıyla yapıldığını anlaşılmaktadır.⁵² Yugoslavya Başkanı Tito, Nasır'ın yakın arkadaşı olmasına rağmen 6 Haziran Savaşı'ndan sonra izlediği politika ılımlı oldu.

⁴⁸ Yearbook of the United Nations; 1967, s.221.

⁴⁹ Ömer Kürkçüoğlu; Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası 1945-1970, Ankara, SBF, 1972, s.157.

⁵⁰ Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Temmuz 1967, Sayı 34, s.18.

⁵¹ Türkiye olumsuz cevap verdiği belirtilse de ABD belgelerinde Türkiye'nin bunu reddettiğine dair bir yazı görülmedi. Kürkçüoğlu'nun kitabında ise farklı görüş ortaya konmuştur. Bk. Kürkçüoğlu; s.159. Ancak Akşam gazetesinde çıkan bir habere göre Türkiye, Irak'taki ABD menfaatlerini koruyacağına dair bir haber çıkmıştır. Akşam; 11 Haziran 1967.

⁵² Tel, From Ankara to secretery of State, Washington, 8 June 1967.

Yugoslavya'nın da talepleri arasında İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi ve İsrail'in tanınması idi.⁵³

Türkiye daha sonra da Arapların tepkisini çekecek davranışlardan kaçındı. ABD'nin, 1968 Ocağında, İngiltere'nin 1971'de Süveyş'in doğusundan çekilmesiyle ortaya çıkacak boşluğu doldurmak üzere, Türkiye, İran, Pakistan, Suudî Arabistan ve Kuveyt'in arasında Basra Körfezi'nin savunmasını sağlayacak bir pakt kurulacağını açıklanması Türkiye tarafından tepkiyle karşılandı.⁵⁴ Türk Dışişleri Bakanlığı derhâl bir açıklama yaparak Türkiye'nin böyle bir şeyden haberi olmadığını belirtti. Türkiye'nin önünde bir Bağdat Paktı örneği olduğundan tekrar benzer sıkıntıları yaşamaktan kaçındı. Diğer yandan NATO, 1968 Ekiminde "Orient Express" adlı bir askerî tatbikatın Türkiye'nin güneydoğu topraklarında yapılmasını istediği zaman NATO Başkomutanlığının bütün ısrarlarına rağmen Türkiye buna müsaade etmedi.⁵⁵ Diğer taraftan Nasır, Türkiye'nin Batı ile yakınlaşmasına karşı çıkarken Kudüs konusunda ABD'den Başkanından yardım istemekten kaçınmadı.⁵⁶

Türkiye'nin 1967 Savaşı'nın sonrasında almış olduğu bu tutum birçok Arap devleti tarafından memnuniyetle karşılandı. 2 Temmuz 1967'de Libya Hükûmeti, birçok Batılı ülkeye petrol ihracatını durdururken Libya petrolünün ancak Türkiye, Fransa, İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi dost ülkelere vereceğini bildirdi.⁵⁷ 1967 Savaşı'nın ilk günlerinde özellikle Batıya karşı petrolün bir siyasi silah olarak kullanılması söz konusu olduğunda Türkiye Arapların dost diye adlandırdıkları ülkeler içinde yer aldı. Petrol konusunda en sert tavır alan ülke Irak oldu.⁵⁸ Diğer ülkeler daha ılımlı yaklaşırken bu ülke petrolü silah olarak kullanmak istedi.

Suriye Dışişleri Bakanı İbrahim Makus, 21 Ağustosta verdiği bir demeçte Türkiye'yi överken "Türkiye'yi son buhran sırasında Arap milletini gerek Birleşmiş Milletlerde gerek bu teşkilat dışında desteklemesi, Suriye hakkında takdir ve şükran duyguları yaratmıştır. Türkiye'nin bu dostane tutumunun meydana getirdiği derin yankılar, Suriye ile Türkiye arasında bütün alanlarda verimli bir işbirliğine ufuk açacaktır."⁵⁹ Suriye Dışişleri Bakanının Türkiye'nin, Arap devletlerinin haklı davasına bundan sonra da destek vermesinin, "saldırının izlerinin silinmesine" ve Orta Doğu'da adil bir barışın yeniden kurulmasına katkıda bulunacağı ilave ediliyordu. Ürdün Kralı Hüseyin, 5-11 Eylül günlerinde Ankara'yı ziyaretinde "Türk Hükûmeti ve asil Türk milleti, Arap milletinin ve onun haklarının yanında yer alan hükûmet ve milletlerin başında idi. Bu tutumdan dolayı kendisine en derin minnettarlık

⁵³ NARA, Memorandum for the President, 30 August 1967, E.O. 12356 sec.3.4.

⁵⁴ Kürkçüoğlu; s.159.

⁵⁵ a.g.e.; s.160.

⁵⁶ NARA, E.O. 12958, sec. 3.6, NL I, 92-284, 1 May 1968.

⁵⁷ Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Temmuz 1967, Sayı 34, s.15.

⁵⁸ NARA, memorandum of Conversataion, 17 August 1967.

⁵⁹ Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Ağustos 1967, Sayı 35, s.20.

duyguları beslemek vazifemizdir.”⁶⁰ diyordu. Kral Hüseyin ziyaretinin sonunda yayımlanan ortak bildiri de kuvvet istimali yoluyla toprak kazanılması ve siyasi avantaj sağlanmaması, İsrail’in işgal ettiği bütün Arap topraklarından çekilmesi ve Kudüs hakkındaki Birleşmiş Milletler kararının uygulanması ilkeleri vurgulanmaktaydı.⁶¹ Bu bildiride önemli olan Türkiye’nin şimdiye kadar siyasi saygınlık deyimini, daha manalı ve kuvvetli olan siyasi avantaj şekline dönüştürmüş olmasıydı. Bu ikisi arasında önemli fark olduğu kuşku götürmez.

Başbakan Süleyman Demirel, 20-24 Ekim günlerinde Irak’ı resmen ziyaretinde, Irak Başbakanı Tahir Yahya, Başbakan Demirel şerefine verdiği bir yemekte “Sayın Hükûmetinizin ve dost Türk milletinin bu namert tecavüze karşı takip ettiği tutumdan ve Arap milletinin Filistin’deki meşru haklarını müdafaa eylemesinden dolayı, Irak halkının ve bütün Arap milletinin duyduğu minnet ve şükranı bizzat müşahade buyuracaksınız.”⁶² demiştir. Başbakan Demirel de verdiği cevapta “siyasi avantaj” yerine “siyasi menfaatler” deyimini kullanarak İsrail’in işgal ettiği toprakları, kendisine “siyasi menfaatler” sağlamak amacıyla kullanılmak istemesinin karşısında olduğunu bildirmiştir. Demirel, Türk-Arap ilişkileri hakkında da “Bugün Türk-Arap münasebetlerindeki inkişaf ümitli bir başlangıç safhasındadır. Temaslarımız sıklaştıkça karşılıklı menfaatlerimiz her gün daha iyi teşhis ve memleketimizin ekonomik güç ve potansiyelleri arttıkça iş birliği imkânlarının genişleyeceği tabiidir.”⁶³ Türkiye’nin izlediği politika bütün Arap ülkelerini memnun etti.

Türkiye 1967 Haziran Savaşı sonrasında izlediği politikanın ana hatları özetle şunlar oldu. Kuvvet istimali yoluyla toprak kazanılamaz. Yine bu yolla prestij, siyasi avantaj veya menfaat sağlanamaz. Türkiye krizin çıktığı andan itibaren İsrail işgal ettiği topraklardan çekilmesini savundu. Kudüs hakkında, Birleşmiş Milletlerin şimdiye kadar aldığı bütün kararlar uygulanmalıdır. Daha sonra Türkiye, bu ilkelere bir başkasını da ekleyerek toprak iktisabının tek taraflı çözüm empoze etmek için kullanılamayacağını açıklamıştır. Türkiye bu kriz sırasında ABD veya NATO ekseninde değil her şeyden önce Türkiye’nin kendi çıkarları doğrultusunda bir politikaya yönelmiştir. ABD ve İsrail tarafından Araplara karşı girişilecek muhtemel bir harekâta Türkiye karşı olduğunu da açıkça belli etmiştir.⁶⁴

Bu genel politika çerçevesinde Türkiye, 22 Kasım 1967 tarihli ve 242 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı’nı desteklemiştir. 1968 yılından itibaren

⁶⁰ Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Eylül 1967, Sayı 36, s.33.

⁶¹ Bildirinin tam metni için bk. Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Eylül 1967, s.36-38.

⁶² Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Ekim 1967, Sayı 37, s.45.

⁶³ Dışişleri Bakanlığı Belleteni; Ekim 1967, s.53. 1968 yılında basın konferansında Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin Ankara Büyükelçisi Abbas el-Shafie, Hükûmetinin Türkiye’nin verdiği destekten dolayı memnun olduğunu belirtti. Turkish Yearbook of International Relations, 1968; s.145.

⁶⁴ Türkiye’de bazı yazarlar ise konuya oldukça ideolojik açıdan yaklaşarak bu savaşın emperyalistlerle ilerici Arap dünyasının mücadelesi şeklinde bakarken sorunu anlatmaktan çok uzaktılar. Ali Sirmen; “Galibin Gerçek Yüzü”, Akşam, 15 Eylül 1967.

Türkiye İsrail'in işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesi gerektiği ilkesinden de hiçbir şekilde vazgeçmemiştir. 242 sayılı Karar'a göre, önce işgal ettiği topraklardan mı çekilecek yoksa İsrail'e "tanınmış ve güvenli" sınırlar sağlandıktan sonra mı İsrail çekilecek tartışmasında Türkiye ayrıntılara girmeksizin daima İsrail'in işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesi gerektiği tezini savundu. 1968 yılında 242 sayılı Karar Türkiye'nin İsrail politikasında temel bir unsur oldu.

II. OTURUMUN SORU VE CEVAPLARI

E. Tümğ. Armağan Kuloğlu: Benim sorum Sayın İsmail Birer'e. Öncelikle çok doyurucu olarak hazırlanmış ve güzel olarak takdim edilen sunuşundan dolayı kendisine teşekkür ediyorum. Konuşmaları esnasında Avrupa Birliğinin, Avrupa ülkelerinin daha doğrusu, Lozan'dan başlayan ve Türkiye'nin kabul etmediği hususları zaman içinde Türkiye'nin zayıf konumlarından istifade etmek suretiyle kabul ettirmek yönünde çaba sarf edeceklerinden bahsetti. Avrupa devletlerinin günümüze kadar gelen bazı isteklerinin ve Avrupa Birliği giriş süreci içerisindeki dayatmalarının farkındayız. Bütün bunları çok güzel ifade ettikten sonra konuşmasının sonunda yine de Avrupa Birliğine üye olabilmek ve tam üye olabilmek konusunda da vazgeçmeyeceğimiz konusunda vurgulama yaptı. Avrupa Birliğinden vazgeçmemizin mümkün olmayacağı konusundaki açıklamaları ile sonuç arasında acaba bir çelişki mi var, bunu kendisinden istirham ediyorum, teşekkür ederim.

Dr. Hv. Kur. Alb. İsmail Birer: Sayın komutanım öncelikle teşekkür ediyorum, sağ olun. Bir kez daha altını çizmem için bana fırsat verdiniz. Benim söylediğim sizin ifade ettiğiniz şekilde değil efendim, özellikle altını çizdim. Avrupa Birliği ile Avrupa güvenlik mimarisi aynı şey değildir. İkisi farklı şeylerdir. Benim söylediğim; Avrupa güvenlik mimarisi içerisinde yer almamız gerektiğidir. Bundan taviz vermemeliyiz. Yoksa Avrupa Birliği değildir. AGSP süreci ile kastettiğim Avrupa Birliğinin bu üçüncü sütunu olan güvenlik yapılanmasıdır.

Ord.Prof.Dr. Reşat Kaynar: Hatıra kalmak üzere arz ediyorum. İçinde yaşadım. Bir tanesi Avrupa Birliği meselesi, yani Türkiye'yi Avrupa olarak görmek. ATATÜRK ne diyor? Birinci hatıram budur. İkinci hatıram İsmet PAŞA ile konuşmam. Birinci hatıramın esası doğrudan doğruya Roma, o zamanların Roması, Vakıf Bey bir anısını şöyle anlattı: Bir akşam ATATÜRK' ten bir şifre aldım. Diyor ki: şimdi Mussolini beyanda bulunuyor. Mussolini konuşmasında "...İtalyanlar aynı zamanda Akdeniz civarındaki bu toprakları almak zorundadırlar." demiştir. Türkiye buna dâhil midir değil midir? O beyanda Türkiye'yi kastedip etmediği anlaşılmıyor bunun anlaşılması için bunu kendisinden soracaksın. Hemen acilen Mussolini'den doğrudan randevu alacaksın ve bana haber vereceksin, bekliyorum. Şaşırdım, o sırada akşam olmuştu yine de Mussolini'nin konuşmasından ne kastedildiği anlaşılmadığını onun için kendisiyle görüşmek istediğimi söyledim. İki gün geçtiği hâlde bir cevap alamadım. ATATÜRK iki gün sonra bir resepsiyonda o zamanki İtalyan temsilcisini çağırıyor. Diyor ki ekselans bir yanlış durum mu? Var. İtalya temsilcisi konuşmanın yanlış anlaşıldığını Mussolini'nin Türkiye'yi bir Avrupalı devlet olarak kabul ettiğini söylüyor. İşte ATATÜRK'ün zamanında Avrupa'nın en kuvvetli devlet adamının, Hitler ile beraber, o sırada doğrudan doğruya Türkiye'nin Avrupa'daki durumu, Mussolini'nin söylediği şey Türkiye Avrupalı bir devlettir. Bu bir, ikincisi Sayın Albay'ın konuşması çok kuvvetliydi, çok acele konuştu takip edemedik ama metin çok kuvvetliydi. Söylemek istediğim şeylerden bir tanesi İsmet Paşa'nın konuşmasıydı. İsmet Paşa ile biz konuştuk. Halk evlerini kapattılar,

ben de halk evi üyesiyimdir, Üsküdar Halk Evi üyesi. Derhâl İsmet Paşa bize bir yemek ziyafeti verdi. Bu halk evlerinin kapatılmasının ne büyük felaket olacağını söylemek için. Geldi, yemekte bize şunu söyledi: “Bakın buraya, Lozan’ı imzaladığım zamanlar oturuyorum, Lord George ile falan konuşuyorum.” Birisi omuzuma vurdu, döndüm baktım İsmet Paşa. Buyurun efendim dedim.

Prof. Dr. Sertaç Başeren: Sayın Birer Albay’ıma bir sorum var: Avrupa Anayasası’nın Türkiye AGSP ilişkileri üzerine anlattığınız hususlardaki etkisi ne olacak? Bu yeni gelişmeden sonra acaba bu ilişkileri nasıl sürdüreceğiz? Bu soruya cevap verirken Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin Ankara Protokolü’ne dâhil edilmesine ilişkin çalışmaları da dikkate almanızı istiyorum, teşekkür ederim.

Dr. Hv. Kur. Alb. İsmail Birer: Sertaç Hoca’nın belirttiği husus gerçekten önemli ancak Avrupa Anayasası süreci içerisinde Avrupa güvenlik mimarisi tam olarak, net bir şekilde belirtilmiyor. Güvenlik mimarisi şu anda, sanki âdeta bir tarafta rafta, gizlice bekletiliyormuş konumunda bırakılıyor. Benim özellikle altını çizdiğim, sonuç bölümünde de ifade etmeye çalıştığım gibi, Türkiye’nin özellikle üzerinde durduğu hususu yaygınlaştırıp Avrupa genelinde bizim yeni bir güvenlik yapılanmasına ihtiyacımız olmadığını belirtmemiz gerekiyor. Eğer bu kaçınılmaz olursa ki Avrupa Birliği Anayasası’nın gelişiminde belki bu tekrar ortaya çıkacaktır, çünkü Avrupa mutlak suretle güvenlik yapılanmasında kendi özerkliğini, Amerika’nın dışındaki özerkliğini, NATO’nun dışındaki özerkliğini kazanmak isteyecektir. Bu kaçınılmaz olursa da bu mimari içerisinde yer almak zorundadır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin Ankara mutabakatıyla birleştirilmesi konusunda basından izlediğim kadarıyla zannediyorum mevcut hükûmet bu konuda önemli sorun görmeden tavizkâr olarak bu birlikteliği onlara tanıyacaktır. Bunun neticesi, brifingimde kısaca arz etmeye çalıştığım gibi Ege’nin bir Yunan gölü Avrupa Birliği gölü hâline getirilmesiyle sonuçlanabilir. Zaman dar olduğu için ayrıntıya girmek istemedim. Teşekkür ederim.

Doç. Dr. Mustafa Budak: Sorum Sayın Yusuf Sarıнай’a. Kendileri de tebliğlerinde ifade ettiler. NATO’nun askerî yardımının Türkiye’nin askerî modernizasyonunda önemli bir yer tuttuğu hususu. Bu bilinen bir gerçek. Acaba I. Oturum’da da dile getirilen Türk askerî organizasyonunun gerçekleşmesi hâlinde NATO’nun bu rolünün tam bağımsızlık politikası ya da söylemiyle nasıl ilişkilendirebiliriz? Bu önemlidir diyorum. İkinci kısa bir soru Sayın Birer Bey’e. AB sürecinin yeni bir Tanzimat başlattığı sözü. Bilindiği üzere Tanzimat, Türk modernleşmesinin önemli bir başlangıcı olarak ifade edilmekte ve pozitif bir anlam yüklenmektedir. Sizin ifadenizden biraz negatif bir anlam çıkarttım. Acaba yanılıyor muyum? Teşekkür ederim.

Doç. Dr. Yusuf Sarıнай: Şimdi özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarından sonra birtakım ekonomik sıkıntılar sebebiyle uzun yıllar arzu edilen modernizasyon yapılamadığı için Türkiye’nin NATO’ya girmesinden sonra Türk ordusunun modernizasyonu yapılmıştır. Türk dış politikasının yeni şekillenmesinden bahsederken tabii siyasi söylem itibarıyla zaten ittifak

içerisinde, tam bağımsızlıktan bahsedilemeyeceğini vurguladım. Hatta sizin sorunuz içerisinde de cevabı bulunmakta. Vakit darlığından ben lafı fazla uzatmayacağım. Teşekkür ederim. Elbette tam bağımsızlık olmalıdır.

Dr. Hv. Kur. Alb. İsmail Birer: Ben Tanzimat'ı çok ama çok olumsuz olarak değerlendiriyorum. Farklı değerlendirme yapılabilir. Kısaca bir örnek vereyim: 1877-78 tarihlerindeki savaştan sonra, 93 Harbi, yapılan Ayastefanos Anlaşması'nın hemen akabinde Batının devreye girip Ruslara karşı oluşturulan bir ittifak sonucunda yeni bir kongre yapıp Berlin'de bazı toprakları Osmanlıya geri verdiğini düşündüğünüz bir ortamda bazı kitaplarımız Berlin Anlaşması çok daha faydalı olmuştur derken, bana göre yine çok kötü olmuştur. Ermeni sorunu büyük boyut kazanmıştır, Batı iç işlerimize karışmıştır. Tanzimat'ta da belki modernleşme söz konusudur ama tek taraflı tavizlerin ayyuka çıktığı bir ferman olmuştur.

E. Büyükelçi Ahmet Zeki Bulunç: Albayıma bir sorum var. Sorum şu: AGSP ile ilgili gelişme sürecinde Türkiye'nin bu konuda ciddi pazarlıkları vardı. Varılan anlaşmada Kıbrıs Rum tarafının ve Malta'nın bu güvenlik birliği içine girmeyeceği yönündeydi. Fakat son toplantılarda Avrupa Birliği ile NATO'nun müşterek toplantılarında ısrarla Rum yönetiminin de dâhil edilmesi istenmektedir. Buradaki yorum ve değerlendirmeniz ne olabilir?

Dr. Hv. Kur. Alb. İsmail Birer: Biraz önce Sertaç Hoca'mın da bahsettiği konuya paralel bir husus. Ben ancak kanaatimi söyleyebilirim. Gördüğüm kadarıyla aynen dâhil edilecek. Bunda maalesef bir sorun olarak görülmüyor. Bunun akabinde çok ciddi problemler ortaya çıkacağını değerlendiriyorum.

Prof. Dr. Sertaç Başeren: Avrupa Birliği Anayasası ile Maastricht düzeni ortadan kalkarsa bizim AGSP içindeki pozisyonumuzu koruma imkânımız kalmayacak. Sayın Büyükelçimin söylediği hususu yeni duyuyorum. Eğer bu da olursa iş çok tepe taklak gidiyor. Yani AB'ye girmeyelim ama bu mimari içinde güvenliğimizi sağlayalım tespiti ile ilgili ciddi endişeler belirmeye başladı bence. Buna bir çıkış yolu bulmak lazım, bu çok kritik bir noktaya doğru gidiyor. Teşekkür ederim.

Büyükelçi Murat Bilhan: Efendim Sayın Duman geriye dönük güzel bir analiz yaptı, İsrail-Arap ihtilafı konusunda. Ancak ileriye dönük nasıl bir politika izlenmesi gerektiği hakkında hiçbir şey söylemedi. Bu konudaki görüşlerini öğrenmek istiyorum, teşekkür ederim.

Yrd. Doç. Dr. Sabit Duman: Şimdi bölgede Araplar Panarabizimden vazgeçemedikleri süre içerisinde bizim İsrail ile kesinlikle iyi ilişkilerimizin olması gerekiyor. Çünkü Arapların bilindiği gibi 1950'deki büyük Suriye Kongresi'nde çizdiği bir sınır var ve bu sınır, bizim topraklarımızın da bir kısmını kapsamaktadır ve Arap dünyasındaki gelişmelere baktığımız zaman da Nasır'ın da oynadığı rol, Saddam'ın da oynadığı rol hep bir Panarap liderliğine soyunmuşluktur. Dolayısıyla Araplar bu iddialarından vazgeçemedikleri sürece bizim İsrail ile yakın ilişki kurmamız gerekmektedir diyorum.

III. OTURUM

Oturum Başkanı: Dr. E. Tuğg. Erdal YURDAKUL

Konuşmacılar

Yrd. Doç. Dr. Vehbi Zeki SERTER

Dr. Mu. Kur. Alb. Emruhan YALÇIN

Prof. Dr. Yücel ÖZKAYA

HAREKÂTIN BİRİNCİ GÜNÜ VE GECESİNDE GİRNE BOĞAZI BÖLGESİNDEKİ SAVAŞ VE BAZI OLAYLAR

Yrd. Doç. Dr. Vehbi Zeki SERTER*

Sözlerime KKTC Cumhurbaşkanı Sayın Rauf R. Denктаş'ın şu sözleri ile başlamak istiyorum:

"...Bir Filistinli, Beyrut'taki olayları ağlayarak seyrettikten sonra bana dönerek:

'Tanrıya şükrediyoruz ki sizin yavrunuza koşan bir ana vatanınız vardır. Yoksa çoktan Kıbrıslı sathından silinecektiniz.'¹ dedi.

Paris'te UNESCO'nun toplantısında'ydim. 1963-1964 yıllarında Kıbrıs'ta görev yapmış olan bir BM mensubu şöyle diyordu:

'Zor anlarımızda Türkiye'nin müdahale tehditleri olmasaydı işiniz çok zor olacaktı. Makarios, BM askerlerinin sizin için savaşmayacağını çok iyi biliyordu. Ağustos 1964'te Türkiye Erenköy'e havadan müdahale etmemiş olsaydı büyük bir katliama şahit olacaktık. Türkiye'ye çok şey borçluyuz.' "

Denктаş, sözlerine şöyle devam ediyor:

"Türkiye, Erenköy'deki Türkleri denize dökmek için tüm silahları ile saldırıya geçen Makarios'a, 'bu saldırıyı durdurmazsan müdahale ederim' diyordu. Makarios ise her ne pahasına olursa olsun Erenköy'ü ortadan kaldıracaktı.

'Türkiye, Türk toplumunu kurtarmak için müdahale ederse, adada kurtaracak Türk bulamayacaktır.' diyordu Makarios...

Adada rehindik. Ya Rum'a boyun eğecektik ya da yok edilecektik.

...Anayasa dışı kurulmuş bulunan Rum Millî Muhafız Ordusunun (RMMO) kamplarında, 'Kıbrıs-Yunanistan-Hristiyanlık-Enosis (İlhak)' yazıları vardı. Kampları içinde 'Cesursan gel al' yazılarının önünde Yunan subayları Rum gençlerini eğitiyor, 'Küçük Asya'nın-İzmir'in intikamı alınacaktır' telkinleri ile eğitilen bu gençler Yunanistan'a bağlılık andı içiyorlardı.

Su isteyen köylere cevap 'hayır'dı. Rum'un Anayasa dışı idaresine karşı direnen köylerimize su verilemezdi. Yüzbirevler'deki Mücahitler 'Kıbrıs Yunan olamaz' diyor, gözler Anadolu'da, gece gündüz nöbet bekliyorlardı.

Magosa kapısı Rum utanç barikatında kızgın güneşin altında yanıp kavru lan Türk yolculara, Rum polisi ve Rum askerleri, direnmekten vazgeçiniz, Türkiye sizi kurtaramaz, diyorlardı.

---

* KKTC Cumhuriyeti Meclisi Eski Başkanı

¹ Filistin lideri rahmetli Yaser Arafat, yine bir toplantı sırasında Rauf Denктаş'a şunları söylemişti: "Sizin bugün, ana vatanınız Türkiye tarafından da tanınan bir devletiniz var. Benim ise öldüğümde gömülecek bir karış toprağım yok!.."

Ve 15 Temmuz 1974... Sabah saat 08.15'te Rum tarafından silahlar patlamaya başladı. Kıbrıs'ı Yunan yapmak için son adım atılıyordu.

Mağrur Rum, başı göklerde Yunan subaylarının sevk ve idaresinde Kıbrıs'ı Yunanistan'a vermek için harekete geçmişti.

Anadolu'dan ümit rüzgârları esiyordu!..

Ecevit Londra'daydı... Gözler Toroslarda!...

Ecevit Ankara'da ... Gözler Toroslarda!..

Ve 20 Temmuz akşamı;

'Yarın sabah şafakla geliyorlar' Denктаş Bey"²

Darbeden Önce Kıbrıs'taki Durum

25 Ocak 1974 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından onaylanan ve CHP ile MSP bakanlarından oluşan Bakanlar Kurulu, resmen göreve başlamıştı.

Yeni hükûmetin, TBMM'de 01 Şubat 1974 günü okunan Kıbrıs politikasında özetle şöyle denilmektedir:

"İki cemaattan oluşan Kıbrıs'ta, Türk toplumunun eşit egemenlik statüsünün korunması ve devlet yönetiminde iki cemaat arasında her yönüyle huzurlu bir iş birliğinin sağlanması için isabetli çözüm şeklinin federatif bir sistemde bulunacağına inanıyoruz."³

Türk Hükûmetinin Kıbrıs'ta bulunacak olan çözüm şekli olarak federasyonu benimsemesi, Rum toplum lideri Makarios ve Rum toplumu arasında tepki ile karşılanmıştır. Bu tepki sonucu Kıbrıs'ta başlatılan "Toplumlarası Beşli Görüşmeler" Rumlar tarafından tek yönlü olarak kesilmiştir (02 Nisan 1974).⁴

Başpiskopos Makarios, 06 Nisanda verdiği bir demeçte, konu ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "Türk yöneticileri Kıbrıs sorununa federal bir çözüm bulunması üzerinde ısrar ettiklerine göre, toplumlarası görüşmelere devam gereği ortadan kalkmış olur."⁵

---

² Mesut Günsev; 20 Temmuz 1974, Şafak Vakti Kıbrıs'ta Rauf Denктаş'tan "Anadolu'nun Ümit Rüzgârları", başlıklı yazısı, s.9-14.

³ Murat Sarıca- Erdoğan Teziç- Özer Eskiuyurt; Kıbrıs Sorunu, s.173-174.

⁴ Kıbrıs'ta önce ikili görüşmeler yapılmış (1968 yılında başladı) ve Rumların enosiste ısrar etmeleri üzerine bir süre sonra kesilmişti. Bu görüşmeleri Denктаş ve Klerides yürütmüşlerdi. Genişletilmiş görüşmeler ise 08 Haziran 1972'de başlamış ve Nisan 1974 başlarında kesilmişti. Bu görüşmelere Kıbrıs Türkleri adına Rauf Denктаş, Rumlar adına Glafkos Klerides, T.C. adına Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı, Yunanistan adına Danıştay Üyesi Mihail Dekleris ve BM Genel Sekreteri adına Özel Temsilci Osorio Taffal katılmışlardı. Geniş Bilgi için bk. Vehbi Zeki Serter; Kıbrıs Tarihi, s.135-137.

⁵ Milliyet; 07 Nisan 1974.

Rum Toplum lideri Makarios'un Ana Vatan Hükûmetine karşı gösterdiği tepki ve Kıbrıs'taki Beşli Görüşmeleri kesmesi, Türk toplumu arasında infiale karşılanmış ve Makarios protesto edilmiştir. Denктаş Makarios'un demecini cevaplarırken Makarios'un zaten baştan beri görüşmelere karşı olduğunu, geçmişte, Yunanistan sorumluluğu kabul ettiği takdirde enosisi hemen ilan etmeye hazır olduğunu söylediğini; ancak, Türk toplumunun barışa katkı amacıyla görüşmeleri sürdürdüğünü söylemiş ve Rumların, enosisi engelleyen bir anlaşma imzalamak niyetinde olmadıklarını vurgulamıştır.⁶

Bu arada Kıbrıs Rumları arasında büyük bir iç huzursuzluk hüküm sürmekte idi. Kıbrıs Rum halkı, Makariosçular ve Grivasçılar⁷ diye iki kısıma ayrılmışlardı. Grivasçı grup Yunan cuntası tarafından da destekleniyor ve enosisin hemen ilan edilmesini istiyordu.

Makariosçular ise enosisin zaman aşımı içinde, Türkiye'yi harekete geçirmeden ilan edilmesinden yana idi. Makarios'a göre enosisin bir oldubitti ile hemen ilan edilmesi, Türk müdahalesini getirecekti. Bu nedenle bu iş, uygun bir zamana bırakılmalı idi. Ancak "zaman"ın kendi aleyhine işleyebileceği ne kendinin ne de yakınlarının akıllarının ucuna dahi gelmişti. Üstelik zaman konusunda etken Kıbrıslı Türkler ve Türkiye de değildi. Tehlike, doğrudan doğruya Yunanistan'dan ve kendi vatandaşlarından geliyordu.

Başpiskopos ve Rum Yönetimi Başkanı Makarios, Yunan cuntası ve Kıbrıslı aşırı uçlar tarafından enosisi istememekle hatta enosisi ihanetle suçlanıyordu. Kıbrıslı aşırı milliyetçiler, Makarios'u Kıbrıslı Türklere ödün vermekle, onlarla görüşmekle suçluyorlar, millî Kıbrıs davasını ise unutturmak istediğini, işi belirsiz bir zamana bıraktığını söylüyorlardı. Yine bunlara göre Türklere Makarios'un verdiği ödünler arasında, Türkiye'de sürgünde bulunan Rauf R. Denктаş'a⁸ adaya dönüş izni verdiği, Türklere karşı Rumlar tarafından uygulanan insanlık dışı ekonomik ambargoyu gevşettiği iddiaları da vardı.

Enosisin ilanı yönündeki bu anlaşmazlık, Makarios'un sert eleştiriler almasına neden oldu.

---

⁶ Cumhuriyet; 09 Nisan 1974.

⁷ Yeorgios Grivas Digenis, 01 Nisan 1955 tarihinde enosisi gerçekleştirmek amacıyla tedhiş hareketlerine başlayan (İngilizlere ve Türklere karşı) EOKA Rum yer altı tedhiş örgütünün başı idi. Kendisi aslen Kıbrıslı olup Yunan ordusunda general rütbesine kadar yükselmişti.

⁸ 1964 yılı içinde bir görevle Türkiye'ye giden ancak adaya dönüşü Rum makamlarınca yasaklanan TCM Başkanı (Türk Cemaat Meclisi) Rauf R. Denктаş, bu ayrılığa dayanamayarak bir an önce vatanına ve vatandaşları arasına katılmak amacı ile 31 Ekim 1967 tarihinde arkadaşları ile birlikte gizlice Kıbrıs'a çıkarken Rum polislerince tutuklanmış ve hücreye konulmuştu. Denктаş, Kıbrıs Türk halkının şiddetli tepkisi ve ana vatan Türkiye'nin müdahalesi ile 12 Kasım 1967'de serbest bırakılarak Türkiye'ye iade edilmiş 13 Nisan 1968'de de adaya dönmesine Kıbrıs Rum Yönetimi'nce izin verilmişti. Geniş bilgi için bk. Serter; Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi, s.170.171.

İki grup arasındaki bu düşünce ayrılığı zamanla ilerledi ve şiddet düzeyine ulaştı. Makarios, kendine yakınlığı ile bilinen EOKA ileri gelenlerinden Rum Yönetimi İçişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis'i görevinden azletti. Yine EOKA ileri gelenlerinden tedhişçi Nikos Sampson ve arkadaşları da Yunan cuntası ile iş birliği içinde Makarios'a karşı cephe aldılar.

08 Mart 1970'te Makarios'a suikast düzenlendi ve helikopterine ateş edildi. Ancak Makarios bu suikasti yara almadan atlattı. Bu işi Yorgacis'in düzenlediği düşünülüyor, önce tutuklandı ve bir süre sonra da esrarengiz bir şekilde öldürüldü. Bu durum, tarafların arasının daha da açılmasına neden oldu.

Eylül 1971'de Grivas gizlice Kıbrıs'a girdi.⁹ Geçmişte İngilizlere ve Türklere karşı tedhiş hareketini yürüten Makarios ve Grivas, bu kez birbirlerine rakip duruma gelmişler ve birbirlerine karşı mücadeleye başlamışlardı. Çünkü Grivas biraz önce de işaret ettiğimiz üzere enosisin hemen gerçekleştirilmesini isteyen birisi idi ve Yunan cuntasının direktifi ile Makarios'u bertaraf etmek için Kıbrıs'a gönderilmişti.

Grivas, Kıbrıs'a geldikten sonra enosis mücadelesini daha etkili bir şekilde yürütebilmek için "EOKA-B" adlı gizli bir yer altı örgütü kurdu. EOKA-B'nin siyasî maskesi olarak da siyasî bir parti olan E.S.E.A. (Enosis Mücadelesi İçin Birleşik Komite) faaliyete geçirildi.¹⁰ Grivas bundan sonra Makarios'a karşı mücadeleyi cunta ile iş birliği içinde daha da şiddetlendirdi. Bu arada Makarios'u öldürmek için yeni suikast planları hazırlıyordu. Örneğin Makarios'a suikast yapılması ve Rum Millî Muhafızlarının (RUMO) onun yerini alması ve sokaktaki asayişin sağlanması için kod adı "Hermes" olan ve cuntanın kilit personeli tarafından hazırlanan plan 1974'te Yunan ve Kıbrıs Rum basınında ifşa edilmişti.¹¹

Karşıtları tarafından kendisine karşı yapılmakta olan sert eleştirilere Makarios, hayatı boyunca enosisi desteklediğini söylüyordu.¹² Nitekim Ekim 1970'te verdiği bir demeçte "Ben daima Yunanistan ile birleşme taraftarı oldum. Böyle olmakla beraber bunun bugün için gerçekleştirilmesinin fazlasıyla güç olduğunu idrak etmiş bulunmaktayım."¹³ demişti.

1972'de Larnaka (İskele), Girne ve Baf piskoposları, Makarios'un Rum Yönetimi başkanlığından hemen ayrılmasını, bunu yapmadığı takdirde kendisini Başpiskoposluktan azledeceklerini bildirdiler. Makarios bu teklifi reddedince onu Başpiskoposluktan azlettiklerini ve kendini tanımayacaklarını

⁹ 15 Kasım 1967 krizi sırasında Grivas, Türkiye'nin baskısı ile adadan çıkmak zorunda bırakılmış ve adayı terk etmişti.

¹⁰ Pierre Oberling; Bellapais'e Giden Yol, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.120.

¹¹ a.g.e; s.124.

¹² Makarios'un enosis ile ilgili olarak verdiği demeçler için bk. Serter; Kıbrıs ve Enosis, Lefkoşa 1980.

¹³ Osman Örek; Makarios ve Enosis, s.34 (Hollanda ve Belçika Radyo ve Televizyon Muhabiri Albert Coerant'ın 18 Ekim 1970'teki beyanatı).

bildirdiler. Makarios bu kararı tanımayacağını açıkladı.¹⁴ Makarios'un daveti üzerine Lefkoşa'da toplanan Yüksek Kilise Meclisi, üç piskoposu hizipçilikle suçladı. Ancak üç piskopos, Yüksek Kilise Meclisinin bu hareketini tanımadılar. Bu nedenle Meclis, üç piskoposu makamlarından azletti.¹⁵

Makarios, bu arada kabinesini değiştirmesi ve tüm bakanların EOKA mensuplarından oluşturulması yönündeki cunta teklifini reddetti. Bunun hemen arkasında Rum Yönetimi Kabinesindeki üç EOKA'cı bakan istifa etti. Bunlar: Rum Dışişleri Bakanı Spiros Kiprianu (Eski Rum Yönetimi Başkanı), Çalışma Bakanı Tasos Papadopoulos (şimdiki Rum Yönetimi Başkanı) ve Eğitim Bakanı Friksos Petrides¹⁶ idi.

Makarios, 1973 yazında da Eleftheros Laos (Özgür Halk) isimli yeni ve günlük bir gazete çıkardı ve bununla Yunan cuntası ve Grivas taraftarlarını eleştirmeye başladı. Makarios, ayrıca bu gazete vasıtasıyla açıkça Kıbrıs'ta bulunan Yunan subaylarının geri çekilmesini istiyor ve cuntayı ağır bir şekilde eleştiriyordu. Hatta cunta tarafından kovulan Yunan Kralı Konstantin ile eski Başbakan Karamanlis'e çağrı yaparak onları Lefkoşa'da cuntaya karşı sürgünde bir hükümet kurmak için teşvik ediyordu.¹⁷

Kıbrıs Rum Millî Muhafız Ordusu komutanları, Yunan subaylarından oluşmakta (sayıları 650 kadardı) ve Grivas'ın tarafını tutmakta idiler. EOKA-B örgütü, her türlü silah ve malzemeyi bu ordudan Yunan subaylar vasıtası ile kolayca temin edebiliyordu. Makarios bunu bilmekte ve endişelenmekteydi. Sonuçta o da buna karşı özel bir şekilde eğitilmiş "Yardımcı Polis Birliği (esas polis örgütünden ayrı)" kurdu (1972) ve bunları modern Çek silahları ile donattı. Cunta adaya getirilen bu silahların derhâl BM Barış Gücüne teslimini istedi ise de Makarios bunu reddetti.

Karşılıklı olarak taraflar birbirlerini suçluyor, Kıbrıs Rum Kesimi'ndeki karışıklık her geçen gün artıyordu. Artık silahlar da konuşmaya başlamış ve Kıbrıs Rum halkı bir iç harp tehlikesi ile karşı karşıya gelmiş bulunuyordu. Bu arada Makarios, ikinci suikastı da atlattı.

Kıbrıs Türkleri ve ana vatan Türkiye, Kıbrıs Rumları arasındaki bu kargaşayı ve Yunan cuntasının Kıbrıs'ta sürdürülen bu faaliyetleri dikkat ve kaygı ile izliyor, kendi bünyelerinde gerekli önlemleri alıyorlardı.

---

¹⁴ Geniş bilgi için bk. Sebep ve Sonuçlarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı; Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı (KTBK) Yayını, Girne, 1996, s.120.

¹⁵ Oberling; s.120.

¹⁶ Rum Eğitim Bakanı Friksos Petrides, aşırı milliyetçiliği ile tanınan koyu bir Türk düşmanı idi. Öğrenciler için Rum televizyonunda düzenlenen bir bilgi yarışmasında jüride bulundu. Petrides Rum öğrencilerden birine "Hz. İsa'yı kimin öldürdüğünü" sorunca çocuğun "Türkler öldürdü efendim", yanıtını alınca şöyle demişti: "Hz. İsa'yı Türkler öldürmedi, cevabın yanlıştır. Ancak Türkler öldürdü dediğin için sana tam puan vereceğim."

¹⁷ Oberling; s.124-125.

KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, “Rumlar arasındaki durum ve Kıbrıs Türklerinin hareket tarzları” ile ilgili olarak verdiği bir mülakatta özetle şöyle diyordu:

“...15 Temmuz 1974’ten evvel, Makarios’a karşı iki teşebbüs (suikast) yapılmıştı. Helikopteri düşürülmüştü. Ondan kurtuldu. Bilahare zannederseniz Trodos’a giderken (Makarios’un yazlık ikametgâhı Trodos Dağları’nda idi) arabasının altında bomba patladı. Ondan da kurtuldu.

Bence, bunu Yunanistan’ın yaptırdığı besbelli idi. Yunanistan ile Makarios arasında ideolojik bir savaş vardı.

Makarios Kralcıydı. Kıbrıs’ı artık tamamen ele geçirdiğine inanıyor ve Türkiye’yi de müdahaleye zorlayacak herhangi bir girişimde de bulunmadan yıllarca bekleme planları yapıyordu.

...Bu nedenle albaylar ile (Yunan cunta yetkilileri) arası açılmış ve onlar kendisini iki kez öldürme teşebbüsünde bulunmuşlardı.

Biz, bu iki olaydan hemen sonra bir durum değerlendirmesi yaptık. Makarios ile albaylar arasındaki düşmanlığın azalmayacağı, aksine artacağı besbelliydi.

Son iki olayda Makarios öldürülmüş olsaydı, onun yerine cunta, derhâl kendi adamını koyacak ve süratle enosis için büyük bir adım atmış olacaktı. Bunu önlemenin yegâne yolu, üçüncü bir teşebbüs yapıldığı takdirde Türkiye’nin müdahalesi olmalıydı.

Bunlar üzerinde uzun boylu düşündük ve bu düşüncelerimizi, yani Yunanistan’ın yeniden bir teşebbüse kalkışacağını, böyle bir şey yapıldığı ve Türkiye’nin müdahale etmediği takdirde kısa bir süre içinde adanın Yunanistan’a bağlanmış addedileceğini Türk Hükûmetine duyurduk.”¹⁸

Denktaş mülakatında 15 Temmuz 1974 darbesinin yapıldığı gün, Türkiye Hükûmetine yeni bir mesaj gönderdiğini ve bu mesajda “Bu darbe enosis için yapılmıştır. Derhâl müdahale gerekir. Müdahale zamanında yapılmazsa Kıbrıs meselesini kaybetmiş oluruz ve Kıbrıs Türkü olarak çok zor durumda kalırız.”¹⁹ dediğini anlattı.

Aynı gün, Kıbrıs Türk’üne bir mesaj yayımlayarak soğukkanlı olmalarını tavsiye ettiğini söyleyen Denktaş şöyle dedi:

“Allah’a şükür, hiçbir olay bizim tarafımızdan başlatılmadı. O günlerde başlatılsaydı, tekrar ediyorum sonuç feci olurdu.”

Denktaş sözlerini şöyle sürdürdü:

“...Hemen her gün Türkiye’ye günde belki 1-2, belki daha fazla mesajla durumu bildiriyorduk. Ve ısrar ediyordum ‘müdahale gereklidir, şarttır’ diye. En sonunda herhâlde Sayın Ecevit biraz da tedirgin olmalı ki

---

¹⁸ Günsev; s.20.

¹⁹ a.g.e.; s.20.

T.C. Büyükelçiliğine bir mesaj geldi. Bu mesajda 'Sayın Denktaş'a söyleyiniz endişe etmesinler. Hükûmet olayları çok yakından izlemektedir, konjonktür hazırlanmaktadır.' denilmektedir.²⁰

Kıbrıs Rumları arasındaki karışıklık gittikçe büyürken Grivas, saklandığı yerde bir kalp krizinden öldü (Ocak 1974).

Grivas'ın ölümü, durumu daha da karıştırdı. EOKA-B yer altı örgütü, Makarios'u açıkça tehdit etmeye devam ediyordu. Makarios, Grivas'ın ölümünü de fırsat bilerek bu örgütü yasa dışı ilan etti (25 Nisan 1974) ve örgütün elebaşlarının büyük bir kısmını tutuklattı.

Diğer yandan Kıbrıs Rum Yönetimi Resmî Sözcüsü, 26 Haziran 1974'te, ikinci kez EOKA-B adlı yer altı örgütünün Yunanistan'dan verilen direktiflerle yönetildiğini ve Yunan Millî İstihbarat Teşkilatı ile iş birliğinde bulunduğunu açıkladı.²¹

RMMO'daki durum da ortada idi. Makarios, kendini devirmek için büyük çaplı bir operasyonun hazırlandığını da öğrenmişti. Ancak Yunan cuntasının büyük bir operasyonu tasvip edeceği aklından geçmemişti. Bu nedenle açıkça meydan okumayı sürdürdü.

Makarios Kıbrıs'ta cereyan eden olayları ve kendisine karşı çevrilen dolapları, Yunan Devlet Başkanı General Gizikis'e, kaleme aldığı sert ifadelerle dolu bir mektupla bildirdi. Makarios, bu mektubunda Yunan subayların yaptıklarını belgelerle ortaya koydu. Yunan cuntasını sert bir şekilde eleştirerek kendisinin halkın seçtiği bir Cumhurbaşkanı olduğunu, Yunanistan'ın atadığı bir vali olmadığını anlattı ve RMM Ordusundaki subayların derhâl geri çekilmesini, aksi takdirde bu orduyu lağvedeceğini ve bu konuda kendisine erken cevap verilmesini istedi. 20 Temmuz'a kadar da bu cevap için süre tanıdı.²²

Makarios'un Gizikis'e gönderdiği ve son derece sert bir üslupla kaleme alınmış olan mektubu basına açıklaması, bardağı taşıran son damla oldu.

Bu durumda, cunta ile taraftarları, Makarios'u askerî bir darbe ile baştan indirip öldürmeye, Kıbrıs'ta iktidarı ele geçirmeye ve enosisi de ilana karar verdiler.

Kıbrıs'ta 15 Temmuz 1974 Darbesi

Makarios, Yunan cuntası liderine yazdığı mektubun cevabını, 15 Temmuz günü kendisine karşı Kıbrıs'ta düzenlenen askerî darbeye aldı ve bertaraf edildi.

Böylece Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı konusunda; Yunanistan'la enosisin zaman içinde gerçekleşmesini hedefleyen Başpiskopos Makarios ile Yunanistan'ın yönetimini askerî darbe ile ele geçiren (21 Nisan 1967) ve

---

²⁰ a.g.e.; s.20-21.

²¹ Cumhuriyet; 27 Haziran 1974.

²² Hürriyet; 1975 Yılı, Her Şeyiyle Kıbrıs, s.21.

enosisin bir an önce gerçekleşmesini isteyen cunta yönetimi arasındaki mücadele, darbe ile noktalanmış oluyordu.²³

Bilindiği gibi darbeden hemen sonra Kıbrıs Rum Yönetimi'nin başına EOKA'lı Sampson getirilip enosis hesapları yapılırken garantör devlet durumunda bulunan ana vatan Türkiye'nin Garanti Anlaşması'na dayanarak 20 Temmuz 1974'te gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekâtı ile bir anda Rum-Yunan ikilisinin tüm hülyaları altüst olmuştur.

Mutlu Barış Harekâtı ile Kıbrıs Türk halkı, yıllarca süren Yunan-Rum zulmünden kurtulmuş, hasreti ile yanıp tutuştuğu ana vatanı Türkiye'sine ve Mehmetçiğe kavuşmuştur.

Harekâtın Birinci Günü ve Gecesinde Girne Boğazı Bölgesindeki Olaylar

Beşparmak Dağları'nın eteklerinde bulunan Girne Boğazı ve bölgesi askerî bakımdan Mücahitlerin "Boğaz Sancağı"nın sorumluluğu altında idi.

Bölgenin, ana vatan Türkiye'ye yakınlığı ve konumu itibarıyla büyük stratejik önemi vardı.

Lefkoşa'dan Girne'ye giden yol üstünde bulunan Boğaz bölgesi, Beşparmak Dağları'nı ikiye ayırıyordu. Dağın doğu ve batı yakasında Mücahitlerin kontrolünde küçük birer bölge vardı.²⁴

Girne Dağları'nın güneyinde "Kırnı Havaalanı" olarak bilinen, ancak küçük uçakların inebileceği ve Mücahitler tarafından yapılmış bulunan küçük bir hava alanı bulunmakta idi (Pınarbaşı Havaalanı olarak da bilinmektedir.)

Boğaz Sancağının en önemli bölgelerinden biri olan Beşparmak Dağları'nın güneyi, Levent Taburunun sorumluluğu altında idi.

Ben, Barış Harekâtı'nın olduğu günlerde, Kıbrıs'ta Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı'nda Teftiş Kurulu Başkanı" olarak görev yapmaktaydım. 1959-1963 yılları arasında Türk Mukavemet Teşkilatında, 1963-1969 yılları arasında da Mücahit Teşkilatında komuta kademesinde (Tb. K. Yrd. ve Bölük K.) görev yapmıştım.

Mücahitlikten terhis olduktan sonra, bir savaş vukuunda, seferî durumunda Boğaz Sancağı, Levent Taburunda Tb. Komutan Yardımcısı olarak görev yapacağım bana bildirilmişti.

Kıbrıs'ta 15 Temmuz darbesi olunca bizler de büyük bir heyecan duymuş ve olayları takibe başlamıştık.

Kıbrıs Rumları Yunanistan'la danışıklı dövüş içinde enosisi ne zaman ilan edeceklerini hesaplarken ana vatan Türkiye'den yükselen gür sesler, Türkiye'nin bir oldubittiği asla kabul etmeyeceğini, Kıbrıs Türkü'nün haklarının sonuna kadar savunulacağını söylüyordu.

²³ 15-20 Temmuz arasındaki olaylarla ilgili olarak geniş bilgi için bk. Türk Ajansı Kıbrıs; 15, 16, 17, 18, 19 ve 20 Temmuz 1974 tarihli nüshalar.

²⁴ Mücahitlerin kontrolünde bulunan bölge; doğuda Bozdağ ve batıda Doğruyol (St. Hilarion Kalesi'nin de bulunduğu bölge) bölgeleri idi.

Biz eski M¼cahitler artık yolun sonuna geldiðimizi ve ana vatan T¼rkiye'nin, bu duruma m¼dahale etmemesi durumunda Kibris'in elden gideceðini ve enosisin de gerçekleŖeceðini d¼Ŗ¼n¼yorduk. B¼ylesine bir d¼Ŗ¼nce bizleri kahrediyordu.

Ancak i¼imizdeki g¼çlü bir his "Ana vatan bu kez mutlaka gelecek!.. Rum-Yunan ikilisine ge¼it vermeyecek." diyordu. Ge¼miŖte de ana vatan birkaç kez m¼dahale kararı almıŖ; fakat, büyük devletlerin araya girmesiyle m¼dahaleden vazgeçilmiŖti. Aklımızda, d¼Ŗ¼ncemizde hep bu sorular... Allah korusun ya yine gelemezlerse?.. Büyük devletler yine bu m¼dahaleye izin vermezlerse?..

Yıllarca binbir yokluk i¼inde, Rum-Yunan vahŖeti altında, ana vatanımızın ve M¼cahit halkımızın katkıları ile bug¼nlere kadar getirdiðimiz millî Kibris davamız, enosisle mi sonuçlanacaktı?

1570-1571'lerde 80.000 Ŗehit pahasına alınıp bir T¼rk adası hâline getirilen, ü¼ asırdan fazla T¼rk egemenliðinde kalan ve âdeta T¼rk karakterine b¼r¼nen yeŖil adamız, tarihin hiçbir d¼neminde Kibris'a sahip olamayan Rum ve Yunan palikaryalarına hediye mi edilecekti? 150.000'i aŖkın Kibris T¼rk¼, Rum-Yunan zorbalarının insafına mı bırakılacaktı? T¼m bunları d¼Ŗ¼n¼yor, ancak yine de ümidimizi kaybetmiyorduk. "Artık Mehmet¼ik gelsin, bu acılarımız dinsin" diye hep niyaz ediyorduk Y¼ce Tanrı'dan!..

B¼ylece ümit dolu g¼nler bir bir ge¼iyordu. 15, 16, 17, 18 Temmuz!.. Bir yıl gibi uzun geliyordu bize g¼nler...

18 Temmuz PerŖembe g¼n¼ne geldiðimizde ana vatanın m¼dahale ihtimali daha da artmıŖ bulunuyordu. Ana vatan T¼rkiye'mizin birlikte m¼dahalesini İngiltere reddetmiŖ (17 Temmuz), buna karŖın T¼rkiye'den yükselen sesler daha da çoðalmıŖtı: "Gerekirse T¼rkiye tek baŖına adaya m¼dahale edecektir!.. Rum ve Yunanlar tarafından yaratılan bu durumun devamına izin verilmeyecektir!.."

Daha henüz seferberlik ilan edilmedi. Yedekler silah altına çağırılmadı. Ben ve birkaç arkadaŖım çağırılı beklemekten 18 Temmuz PerŖembe g¼n¼ M¼cahit üniformalarımızı giyerek seferî durumda katılacağımız bölgeye, Boðaz Sancağı-Levent Taburuna gidiyoruz. Nasıl olsa bu çağrı, bugün-yarın yapılacak, diyoruz. Bu kez m¼dahale mutlaka yapılacak!.. Artık bundan Ŗ¼phemiz kalmadı. Tabur Komutanı T¼rk Subayı Mahmut Necat (kod ismi) gül¼mseyerek y¼z¼m¼ze bakıyor ve daha sizleri çağırmadık, niye geldiniz diye soruyor. Biz artık geri d¼nmeyeceðimizi ve bunda da kararlı olduðumuzu söyleyince orada kalmamıza izin veriyor. Geceyi Tabur karargâhında ge¼iriyoruz.

İŖte 19 Temmuz Cuma. Beklediðimiz an geldi. Kibris'ta seferberlik ilan edildi. Biz, zaten ordayız!..

Ben de Tabur Komutan Yardımcısı olarak resmen görevimin başına geçiyorum. Aynı gün ve gece, Taburumuza bağlı bölükleri dolaşıyoruz, denetliyoruz. Mücahitlerimiz elleri tetikte, gözleri kuzeyde ana vatanda! Mehmetçiğin gelmesi için sabırsızlanıyorlar. Onlara moral veriyoruz.

Tarih 19 Temmuz Cuma. Gece saat 21.00 civarında... Tabur karargâhının bahçesinde Tb. Komutanı ve diğer karargâh subayları ile birlikte oturup sohbet ediyoruz. Acaba yarın gelirler mi?

Gelecekleri muhakkak... Artık şüphemiz kalmadı. Fakat ne zaman? Ana vatan Türkiye radyoları TBMM'nin 22 Temmuz Pazartesi toplanacağını ve hükûmete savaş yetkisi vereceğini söylüyor. Bu durumda 20 Temmuz Cumartesi günü müdahalenin yapılacağını düşünmüyorduk.

Müdahale ancak Meclis toplantısından sonra yapılabilirdi. Kendimizi buna alıştırmıştık.

Boğaz bölgesinde büyük bir sessizlik. Dağlar siyah bir taş yığını gibi gözlerimizin önünde. Dağlarla karargâhımız arasındaki mesafe 500 metre kadar. Etrafta çıt yok. Saat 22.00'a geliyor. Arkadaşlarla konuşmamız avluda sürüyor. Tam bu sırada Boğaz Sancaktarı (Alay Komutanı)nın siyah makam arabası karargâhımıza geliyor ve Tabur Komutanı Mahmut Nejat Bey'i alıp Sancaktarlığa (Alay K. Kh.) götürüyor.

Bu ani çağrılış, bizi daha da heyecanlandırıyor. Alay Komutanının arabasının gelişi ve Tabur Komutanını alelacele Alay karargâhına götürmesi, önemli olayların cereyan ettiğinin bir işaretiydi. Komutanın gidişi ile alakalı aramızda çeşitli yorumlar yaparken Tabur Komutanı, saat 22:30'a doğru geri döndü ve bizlere bakmadan doğruca makam odasına gitti. Dışarı çıkıp bizlere bir şeyler söylemesini bekliyoruz. Tabur Komutanı karargâh içinde gidip geliyor. Biz de merakla onu izliyoruz. Dışarı çıkmayınca arkadaşların ısrarı üzerine, Komutan Yardımcısı sıfatıyla Komutanın odasına gidiyorum. Komutan odanın içinde gidip geliyor. Bana da bir şeyler söylemiyor. Hareketlerinden bir şeyler çıkarmaya çalışıyorum, ama imkânsız. Acaba kötü bir haber mi var? Çıkarma ertelendi mi? Beş dakikalık bir sessizliğin içinde aklımdan bu sorular bir bir geçiyor. Dakikalar yıllar gibi geliyor...

Tüm ihtimalleri aklımdan geçirirken Komutanın sesi sessizliği bozuyor...

"Vehbi Bey, Dal IV'ümüzle temas et. Ona pano (işaret bezi)ları çıkarmasını söyle. Hepsini de komutanlık odasına getirsin. Pano torbalarının mühürleri açılmasın. Panolar torbalarda kalsın. Her bölüğün panosu (Tabura bağlı üç bölük vardı) verilmeye hazır duruma getirilsin." emrini veriyor.

Heyecanım daha da artıyor. Hemen ağzımdan şu sözler dökülüyor:

"Komutanım, bu "çıkarma hareketi" anlamına gelir. Yarın çıkarma olacak demektir!.."

Yine derin bir sessizlik oluyor aramızda. Komutan uzun uzun yüzüme bakıyor. Gözleri yaşlı... O da bir heyecan içinde...Hemen sarılıyoruz.

“Mehmetçikler yarın şafakla birlikte geliyor” diyor komutan. Yüce Tanrı’ya şükrediyoruz bu büyük haber karşısında...

Bu arada Komutan ikinci bir emir daha veriyor:

“Bu haber çok gizli kalacak. Karargâhtaki arkadaşlara da bir şey söyleme. Bölük komutanlarını ve karargah subaylarını 02.30’da toplantıya çağır. Gerekli açıklamayı onlara ben yapacağım!..”

“Emredersiniz” diyerek Komutanın odasından ayrılıyorum.

Dal IV’ümüzü bulup Tabur Komutanının emrini ona ulaştırıyorum. Dal III’ümüz heyecan içinde “Panoları niçin istiyor” diyor bana. “Bilmiyorum” cevabını veriyorum ona. Ancak durumu anladığına şüphem yok. Karargâh subaylarına ve bölük komutanlarına gece toplantı yapılacağı hususunu iletiyorum. Karargâh subayları da hayırlı haberler olduğuna inanıyorlar. “Ne oluyor?” sorularına, “02:30’da neler olacağını Komutan açıklayacak” cevabını veriyorum. Durumu anladıkları belli. Daha fazla bir şey sormuyorlar.

Bu arada gerekli hazırlıklar yapılıyor. Yer altı karargâhına son şekli veriliyor. Hazır duruma getiriliyor.

Vakit bir türlü geçmiyor. Boğaz bölgesinde ve Beşparmak Dağları’nda korkunç bir sessizlik. Kim bilir, yarın şafakla birlikte bölgemiz ana-baba gününe dönecek...

Büyük bir heyecanla 02.30’u bekliyoruz. Komutan ayrıntılı açıklamayı bu toplantıda yapacak. Saat 02.00’a doğru, bölük komutanları, Tabur karargâhına yavaş yavaş gelmeye başlıyorlar. Üç bölük de hazır olunca toplantı Komutan tarafından açılıyor. Özetle şunları söylüyor Komutan:

“Değerli silah arkadaşlarım!..

Yıllardır beklediğimiz o büyük gün gelmiştir. Yarın, kismetse Türk Silahlı Kuvvetleri, şafakla birlikte Kıbrıs’a çıkarma yapacaktır. Çıkarma Harekâtı, Türk Deniz Kuvvetlerine bağlı savaş gemilerinin saat 05.20’de ateşe başlamaları ile resmen başlayacaktır. Yarın şafakla birlikte yeni bir gün doğacaktır bizler için. Artık acılarımız sona erecektir. Zaferden en küçük bir şüphem yoktur. Kahraman Ordumuz, Allah’ın da yardımıyla bu savaşı kazanacaktır.

Sabah saat 04.30’da panolar, daha önce kararlaştırılmış yerlere konulacaktır. Erlere çıkarma ile ilgili haber 04.30’da duyurulacaktır.

Ateş başladıktan sonra jetlerimiz de düşman mevzilerine saldıracaklardır. Sabahleyin (07.00) sularında Paraşüt Tugayımız Boğaz Mıntıkasındaki “Kırnı Havaalanı” bölgesine paraşütle indirilecektir. Herkes gerekli önlemleri alsın son hazırlıklar tamamlansın. Tanrı sizinle beraberdir... Zafer bizimdir!..”²⁵

---

²⁵ Serter; Kıbrıs ve 1974 Barış Harekâtı, s.55-56.

Toplantı odasında büyük bir heyecan ve sessizlik. Bu arada komutan harita üzerinde de bazı açıklamalar yaparak toplantıyı bitiriyor. Herkes birbiriyle kucaklaşıyor, helalleşiyor.

Saat 03.00'e geliyor. Saatlerimizi Türkiye saat ayarına göre ayarlıyoruz.

Ancak, bu sıralarda bölgemizde cereyan etmiş bir olaydan kısaca söz etmek istiyorum.

19 Temmuz Cuma gecesi, T.C. saat ayarı ile 03.00 sularında Boğaz bölgesinde bulunan (Beş Parmak Dağları'nın güneyi) Kırmı Havaalanı'na, içinde paraşütçü tugayının öncü birliğini getirecek olan Dakota tipi bir uçak inecekti. Bu alan tabur sorumluluğumuz dışında idi ve bize bu konuda bilgi verilmişti. Alay kısmı ile ilgili olarak gerekli önlemleri almıştık.

Şöyle ki, havaalanının ışıkları olmadığı için belirlenen saatte havaalanının her iki tarafına da yerleştirilen araçlar farlarını yakacaklar ve uçak da aydınlatılmış koridorun içine inecekti.

Uçak belirlenen saatte geldi. Yarım saat kadar ışısız bir vaziyette ve çok alçak bir seviyede üzerimizde dolaştı durdu. Kamufajlı olduğu için uçağı tüm çabalarımıza rağmen göremiyorduk. Bu uçakta neydi? Bizi bu kısımda herhangi bir bilgi verilmemişti. Acaba bir Rum uçağı mı idi? Uçak o kadar alçaktan uçuyordu ki neredeyse üzerimize iniş yapacak gibiydi. Ancak bir süre sonra uzaklaştı ve gitti. Sonradan öğrendik ki Kıbrıs ve T.C. arasındaki saat farkı yüzünden (yerdekiler uçağı saat 04.00'te bekledikleri için ışıkları açmamışlardı) uçak iniş yapamadan Türkiye'ye geri dönmüş. Askerî yetkililer bu uçakla gelecek personelin, paraşütçü tugayının atlayacağı bölgeye özel işaretler koyacaklarını ve bunu yapamadıklarını söylediler. Bu personel ertesi gün paraşütçü tugayı ile birlikte yere inmişlerdir.²⁶ Allah'tan tugayımızın inişi sırasında hiçbir sorun yaşanmamıştır. Bu konuya daha ileriki sahifelerde yeniden temas edeceğim için şimdilik noktalıyorum.

Cuma gecesi, tüm sessizliği ile sürüyor. Yarın kim bilir nasıl bir gün olacak? Neler olacak? Top tüfek seslerinden her taraf inleyecek. Vakit bir türlü geçmek bilmiyor. Dakikalar saat gibi, saatler yıllar gibi geliyor bizlere... Bir an önce mutlu anın gelmesi için heyecanlanıyoruz, sabırsızlanıyoruz... Vakit yaklaştıkça heyecan bir o kadar daha artıyor. Bambaşka bir duygu var hepimizin içinde. Çıkartma mutlaka belirtilen saatte yapılacak. Artık Rum çapulcular, geçmişte müdahale yapılmadığı için Mücahitlerimize çaldıkları ve hoparlörlerle duyurdukları;

"Bekledim de gelmedin...

Hiç mi beni sevmedin?" şarkısını çalamayacaklar...

²⁶ Konu ile ilgili olarak K.T.B.K. Komutanlığı'na yayınlanmış bulunan "Sebepler ve Sonuçlarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekati" isimli eserin 107'nci sayfasında şöyle denilmektedir: "Tugayın komuta grubu olarak Tug. K. Yrd., G3, 2 Serbest Müfreze K. 19/20 Temmuz gecesi 03.30'da bir Dornier uçağı ile bölgeye sızmalarına rağmen kabul ekibi ile anlaşma olmaması yüzünden geriye döndüler. Bu grup daha sonra ancak saat 07.20'de Pınarbaşı (Kırmı) alanına inebildi."

Kahraman ordumuza, Mehmetçiğe karşı sonsuz bir güven var
içimizde... Zafer bizimdir... Yüce Tanrı bizimle beraberdir, haklının
yanındadır!..

İşte gün doğuyor, simsiyah dağlar seçilebiliyor artık. Saat 05.00'a
geliyor. Sık sık saatlerimize bakıyoruz. Etrafta büyük bir sessizlik... Çok
güzel bir gün, gök masmavi rüzgâr hiç yok. Yalnız kuş sesleri var. Başka ses
yok. Herkes birbiriyle dahi konuşmuyor. İşte saat 05.15. artık gözlerimiz hep
saatlerimizde. Savaş gemilerimiz herhâlde gelmişlerdir Girne sahillerine. Biz
dağların güneyinde olduğumuz için göremiyoruz. Ama mutlaka gelmişlerdir.
Saat 05.17. Beşparmak Dağları, kuzeyden gelen büyük bir top ateşiyle
sarsılıyor. Korkunç sessizlik bu nedenle bir anda dağılıveriyor.

Birbirimize sarılıyor, ağlaşıyoruz. Artık tamam. Çıkarma başladı
demektir, yıllardır hasretle beklediğimiz an gelmiştir. Aman Yarabbi! Bu
bizlere ne büyük bir lütufl.. İşte jetlerimiz de Kıbrıs semalarında göründüler.
Saat 05.20. Jetlerimizin bir kısmı Girne üzerine doğru dalış yapıyor, bir kısmı
da üzerimizden geçerek güneye doğru gidiyorlar.

Hepimiz şükrediyoruz. "Büyük Allah'ım, şükürler olsun, bizlere bu
günleri gösterdin. Artık ölsek de gam yemeyiz... Ulu Tanrım!.. Ordumuzu
muzaffer kıl!.."

Beşparmak Dağları'nın kuzeyinde top ve tüfek atışları tüm şiddetiyle
devam ediyor. Kuzeyden gelen jetlerimiz, dağların üzerinden tur atıp
kuzeydeki düşman mevzilerini bombalıyor. Gökyüzüne siyah dumanlar
yükseliyor.

Boğaz mıntıkasında henüz çıt yok. Tek bir silah dahi patlamadı. Dağın
her iki tarafında da güneydeki Türk bölgelerini rahatlıkla ateş alacak
menzilde yüzlerce Rum mevzisi bulunuyor. Emir var Mücahitlere. Düşman
ateş etmedikçe ateş açılmayacak... Mücahitlerimiz büyük bir disiplin içinde,
elleri tetikte bekliyorlar.

Şimdi sabırsızlıkla paraşütçülerimizi bekliyoruz. Saat 07.00.
Gökyüzünü büyük bir uğultu kaplıyor. Jetlerimizin geçişi daha da artıyor.
Herhâlde paraşütçülerimiz de yaklaşmışlardır Kıbrıs'a... Daha sözümüz
bitmedi... Evet işte nakliye uçakları... Birbiri arkasından geliyorlar...
Sayıyoruz: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 20, 30 devam ediyor geçişler. İrili ufaklı pek
çok nakliye uçağı geçiyor üzerimizden. Artık heyecanımız son haddine vardı.
Uçaklar Boğaz üzerinden bir tur atıyorlar ve Kırmı Havaalanı bölgesine
başlıyor paraşütçülerimiz atlamaya. Gökyüzü bir anda bembeyaz şemsiyeler
görünümünde binlerce paraşütçülerimizle doluyor. Boğaz bölgesinde ve de
dağ bölgesinde henüz ateş yok. Sessizlik sürüyor. Paraşütçülerimizin indiği
bölgenin tamamı, Rum mevzilerinin ateş menzili içinde. Dua ediyoruz:
"Allah'ım, paraşütçülerimiz hele bir insin, sonra ateş başlarsa başlasın."
Dualarımız kabul ediliyor. Düşman gafil avlanmış. Bir anda neye uğradığını
anlayamamış. Ne yapacağını bilmiyor herhâlde... Paraşütçülerimiz artık yere
inmeye başladılar. Yerde büyük bir kaynaşma ve toplanma başlıyor. Ateş
yine yok!..

Saat 07.30'u geçiyor. Paraşütçülerin bir kısmı harp nizamında Boğaz mıntikasına, Beşparmak Dağları istikametinde harekete geçiyorlar.²⁷

Tam bu sırada komutan beni çağırıyor:

“Vehbi, sen hemen koş. Paraşütçülerimizi tabur adına karşıla. Çünkü bizim bölgeye doğru geliyorlar.”

Bir an şaşırımtım. Aman Allah'ım! Bu bana ne büyük bir lütuftu. Kıbrıs'a ayak basan paraşütçülerimizi ilk olarak karşılayanın bana nasip olacağı hiç aklıma gelmemişti. Ok yaydan çıkar misali: “Emredersiniz” dediğimi ve sağ elimde Tomson tipi makineli tabancam, başımda miğferim, göğsümde de dübünüm olduğu hâlde son sürat, tarlaların içinden paraşütçülerimize doğru koşmaya başladığımı hatırlıyorum. Ne kadar koştuğumu bilemiyorum. Birden “Dur” diye sert bir ses geliyor kulağıma. Hemen duruyorum. 30-40 m kadar ileride bir manga kadar paraşütçü yerde yatmış, silahlarını da bana doğru yöneltmişler.

Bana “Kimsin? Ellerini kaldır, silahını yere at, kımıldarsan vururuz.” diyorlar. Aman Yarabbi, paraşütçülere karşı elimde silah olduğu hâlde koşuşumun büyük bir tedbirsizlik olduğu o an aklıma gelmemişti. Bir an önce paraşütçülere ulaşip onlarla kucaklaşmayı düşünüyordum.

Hemen cevap veriyorum:

“Sakin ateş etmeyin, ben Türk'üm, Mücahit Komutanıyım!.. Sizi karşılamaya geldim.” diyorum. Tam bu sırada ince, orta boylu bir üsteğmen arka taraftan Mehmetlerin yanına geliyor. Ona da sesleniyorum, kendimi takdim ediyorum. Hâlâ ellerim havada. Mehmetlerin elleri de tetikte. Ölümle kalım arasında gidip geliyorum bir an. İmanımız, geçmişte Mücahit komutanlığım sırasında Lefkoşa'da cereyan eden tüm muharebelere katılmış, ölümden korkmamıştım. Ama bu kez ölmeyi hiç ama hiç istemiyordum. Ordumuzun topraklarımıza ayak bastığı bu ana baba gününde zaferi görmeden ölmek istemiyordum.

Konuşmalarımdan üsteğmen ikna oldu. Gelebilirsin dedi. Önce onunla kucaklaşıyoruz. Sonra biraz önce beni teslim alan Mehmetler yanıma geliyorlar. Hepsisi de kan ter içinde. Hepsisi de sevinçten olsa gerek ağlıyorlar. Ben de hıçkırır hıçkırır ağlıyorum. Hepsisi ile teker teker kucaklaşıyorum. Mehmetleri öpüyorum. Anadolu tütüyorlar buram buram!..

Üsteğmenin arkasından daha da Mehmetler geliyor. Öncü takım olduğu anlaşılıyor. Bu arada bir astsubay, paraşütle atlarken matarasını düşürdüğünü ve çok susadığını söylüyor. Ona mataramı veriyorum. Birkaç yudum içtikten sonra geri vermek istiyor. “Sende kalsın” diyorum. Önce kabul etmek istemiyor. İsrarım üzerine kabul ediyor.

---

²⁷ E. Tümgeneral Cumhur Evcil, Yavru Vatan Kıbrıs'ta Zaferin Hikâyesi (Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999), adlı eserinin 32 ve 33'üncü sayfalarında, Paraşüt Tugayının saat 07.05'te atlayış yaptığını, bu atlayışın çok yakından yapıldığını ve atlayış sırasında ateş açma olayının olmadığını belirtiyor.

Üsteğmene soruyorum:

Şimdi ne yapmak niyetindesiniz?

“Şu dağları aşarak çıkarma birlikleri ile birleşeceğiz. Ama önce bizi Alay karargâhına götürün.” diyor.

Henüz ateş yok. Üsteğmenle ben önde, bir takım kadar da Mehmetçik arkada yavaş yavaş ilerliyoruz karargâhımıza doğru. Düşmanın bizi gördüğü muhakkak. Ancak henüz ateş yok. Her an ateş açılabilir. Boğaz bölgesindeki karargâha yaklaştık. Yürümeye devam ediyoruz. “Yoldan gitmeyelim, ordan gidelim, burdan geçelim” derken arka arkaya iki-üç kovan mermisi düşüyor önümüze, yanımıza. Hemen yere yatıyoruz. Yolun altından gidiyoruz.

Bizlere karşı yayılan havan ateşi ile düşman tüm mevzilerden bize karşı ateşe başlıyor. Buna hemen Mücahitler de karşılık veriyorlar. Korkunç sessizlik bir anda yerini top tüfek seslerine terk ediyor. Boğaz bölgesi ve dağ mıntıkasındaki savaş başlamıştır artık.

Yer altı Tabur karargâhına dönüyorum. Saat 08.00 civarında birden bire dağların arkasından büyük bir uğultu geliyor. Sonra siyah siyah helikopterler²⁸ sayıyoruz. 1, 2, 3 derken sayıları artıyor. Aman Yarabbi! Bunlar kim? Tabur Komutanı da bir an duraklıyor. “İngilizler müdahale mi ediyorlar?” diyor. Bu şaşkınlığımız uzun sürmüyor. Alçaldıkça “Ay-Yıldız” görülüyor helikopterlerde. “Bizim helikopterler” diye bağırıyoruz. Sevincimiz, heyecanımız bir o kadar daha artıyor. Helikopterler Dikomo-Sihari-Vumo Rum köylerinin üzerinden bir kavis çizerek kontrolümüzde bulunan Kırmı Havaalanı bölgesine iniyorlar. Sayıları 70 kadardı helikopterlerin. Biz öyle saymıştık. Sonradan 72 olduğunu söylediler. Rum köylerindeki mevzilerden helikopterlerimize çok şiddetli uçaksavar ateşi açılıyor. İsabet alan birkaç helikopter olmuş ancak düşen helikopter olmadı. Helikopterler yere konuyorlar. Birkaç dakika içinde tam teçhizatlı 12 komandoyu indirip hemen havalanıyorlar. Helikopterler 20 Temmuz günü sabah iki ve öğleden sonra iki olmak üzere tam dört kez geldiler, dört sorti yaptılar ve 2000 civarında Türk komandosunu buraya taşıdılar.

Paraşütçülerimizin inmesinden sonra, diğer nakliye uçaklarından da büyük paraşütlerle cephane atıldı. Yere inen bu cephaneler, havaalanı bölgesinde toplanmış bulunan yüzlerce Türk köylüsü tarafından (kadın, erkek, çocuk) askerlerimizin istediği yere ateş altında taşındı. Bir anda cephaneler zarara uğramadan istenilen bölgelere götürüldü. Cephane ikmali daha sonra yine devam etti.

---

²⁸ Komando Tugayının helikopterlerle gelişi ile ilgili olarak geniş bilgi için bk. Sebep ve Sonuçlarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı; s.169. Eserde Komando Tugayı'nın gelişi şöyle anlatılmaktadır:

“20 Temmuz 1974 günü birinci sortide Tugay Taktik Komuta Gr. ve 1 nci Komando Taburu 200740 Temmuzda Ovacık'tan helikopterlerle intikale başladı ve saat 08.20'de havaalanı bölgesine indi. Tugay komuta yeri havaalanının hemen kuzeyine tesis edildi.” a.g.e.; s.168.

Boğaz bölgesinde 2500 civarında-Hamitköy bölgesine de 500 civarında paraşütçü indirilmişti.

Boğaz bölgesine inen paraşütçülerimize ateş açılmadığı için ancak dört şehit vermiştik. Bunların bir kısmının paraşütü açılmadığı veya yere sert iniş yaptıkları için şehit oldukları söylenmişti.

Ancak Hamitköy bölgesine inen paraşütçülerimiz şiddetli ateşle karşılaştıklarından 15-20 arası şehit vermiştik.

20 Temmuz sabahı, saat 09.00 sıralarında Boğaz bölgesine gelen simsiyah renkte iki Fantom Yunan jeti, iki bomba bırakmış, ancak büyük şans eseri zayıt olmamıştı. Bundan sonra Rum jetleri bir daha gelemediler.²⁹

Bu arada 20 Temmuz günü saat 08.00'dan sonra Boğaz bölgesi ile dağ mntıkasında başlayan savaş, gittikçe şiddetleniyor, Boğaz bölgesi, Lefkoşa bölgesinden (Atalarsa Polis İstasyonu) atılan uzun menzilli toplarla ve Rum bölgelerinden atılan ağır havan ateşi ile dövölüyordu. Bu arada düşen havan ve top mermilerinden askerlerimizle mücahitlerimizden yararlananlar ve şehit olanlar oluyordu.

Boğaz bölgesine paraşütle ve helikopterlerle indirilen Türk kuvvetlerinin bir kısmı akşama kadar dağ bölgesine kaydırılmış ve gerekli tertibatın alınmasına başlanmıştı. Ancak bu tertiplenme sırasında büyük bir kargaşa vardı.

Akşama kadar süren şiddetli çarpışmalar biraz hafifler gibi olmuştu. Bu, belki de gece başlayacak büyük bir Rum-Yunan saldırısının bir planı olabilirdi. Bu gece çok kritikti. Her şey olabilirdi. Türk kuvvetleri henüz tam olarak bölgedeki yerlerine intikal edememişlerdi. Edenler de bölgeyi tanımıyorlar, Mücahitlerimizin rehberliğinde yerleşmeye çalışıyorlardı.

Nitekim de beklenen olmuş ve 20 Temmuz akşamı Rum-Yunan ortak kuvvetleri aldıkları büyük takviye kuvvetleri ile Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı-çıkarma bölgesi ve Boğaz-dağ bölgesi arasında kalan üçgeni ele geçirmek için saat 22:00 sıralarında saldırıya geçmişlerdi.

Eğer bu üçgen içindeki birlikler yok edilecek olursa, Türk Harekâtı'nı sekteye uğratabileceklerini umuyorlardı.

Boğaz ve dağ bölgelerine yapılan saldırılar, çeşitli yönlerden başlamış ve sabaha kadar sürmüştür. Bu bölgede savaşa katıldığım için, buradaki harekâtı anımsayabildiğim kadar gören ve yaşayan bir kişi olarak aktarmaya çalışacağım:

Saat 22.30 sıralarında idi ki birden bire Dar Boğaz'ın batı kısmındaki bölgesinde (St. Hilarion tarafı) atışlar başladı. Atışlar karşılıklı oluyor ve izli mermileri görmek mümkün olabiliyordu. Önce buna bir anlam veremedik.

---

²⁹ Yunan uçakları tarafından atılan bombaların bir tanesi Bozdağ bölgesinde bulunan ve bölge ile Lefkoşa suyunun büyük bir kısmını karşılayan "su deposu"na atılmış ancak isabet kaydedilememişti. Diğer bomba ise Boğaz bölgesinin bir kaç km güneyine düşmüş ve yerde 30-40 metre çapında ve 15-20 metre derinliğinde koni şeklinde büyük bir çukur açmıştı.

Çünkü karşılıklı olarak atış yapılan yer Türk bölgesi içinde idi. Ben bu sırada Dikomo'ya bakan yer altı Tb. Kh. mevzisinde idim. Yanlış bir anlayış yüzünden birliklerimizin birbirlerine yanlışlıkla ateş açtıklarını düşünüyorduk. Fakat bu yanlış anlayış ne kadar uzun sürebilirdi ki? Karşılıklı ateşler giderek çoğalıyor ve orada bir savaşın cereyan etmekte olduğu hissini veriyordu. Aynı saatlerde Dikomo ve yanındaki bölgelerden, Boğaz istikametine ve Gömyeli yönündeki yola (Eski Gömyeli-Boğaz yolu) paralel olarak bulunan Ateş Bölüğü takımlarına karşı da şiddetli ateş başladı. Aradan bir süre geçince Yunan komandoları ve Rum Millî Muhafızlarından oluşan düşman kuvvetinin, gecenin karanlığından yararlanarak Bellapayes Rum köyünden hareket ettiklerini ve dere içinden yürüyerek Dar Boğaz ve Şato bölgesine sızdıklarını öğrendik. Daha sonra da düşmanın, Türkçe bilen Yunan subaylardan yararlanarak Türk nöbetçileri gafil avladıklarını ve arka taraftan Türk bölgesinden sızarak Mûcahitlerle paraşütçülerimizi vurdukları anlaşıldı.³⁰

Aman Yarabbi!.. Bu ne korkunç bir manzara idi. Ateş kısa bir süre içinde bütün dağ bölgesine yayıldı. Türk bölgesini arkadan vuran kalles düşman, Doğruyol karşısında bulunan Rum bölgesi ile birleşmiş ve bölgedeki dağ şeridini ele geçirmişti. Bunu havaya attıkları renkli bir işaret fişeği ile öğrenmiş oluyorduk. Düşmanın arkadan vuruşu ve iç kesimlere kadar girişi dolayısı ile kuvvetlerimiz birbirlerini vurma tehlikesi ile karşılaşmış ve çok güç bir duruma düşmüşlerdi. Üstelik daha önce de belirttiğimiz gibi askerlerimiz bu bölgelere yeni konuşlandırıldıkları için bölgeyi pek de iyi tanımıyorlardı. Ayrıca baskın hareketinin gece yapılması, durumu bir o kadar daha tehlikeli vaziyete sokmuştu.

Sonuçta St. Hilarion Kalesi'nden mikrofonla çağrı yapılarak kuvvetlerimizin kaleye doğru çekilmesi sağlanmış ve oradan da yeniden tertiplenerek sabaha kadar yapılan üç şiddetli karşı taarruzla düşmanın eline geçen yerler temizlenmişti.

Dağ bölgesinde geceleyin cereyan eden çarpışmalar çok şiddetli olmuş ve dağ bir meşale gibi yanmıştı. Bu sırada yangın dağın güneyinde ve hemen hemen eteklerinde bulunan Ağırdağ Türk köyü bölgesindeki ormanlık bölgeye de ulaşmış ve o bölgede muhafaza edilmekte olan cephanelik büyük bir tehlike atlatmıştı.³¹

Dağ ve eteklerindeki orman arazilerinden yükselen dev alevler, gökyüzüne kıpkırmızı bir renk vermişti.

---

³⁰ Düşmanın "Baskın Hareketi" ile ilgili olarak bk. (E. Tuğğ.) Turan Erdem; Kıbrıs Barış Harekâtı'nda 3 ncü Paraşüt Taburu, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999. Konu ile ilgili olarak ayrıca bk. Evcil; s.41-42.

³¹ Hava İndirme Tugay Komutanı Tuğgeneral Sabri Evren Paşa, cephaneliğin infilak etmesi durumunda Beşparmak Dağları'nın şeklinin değişebileceğini söylemişti. Çünkü 20 Temmuz günü havadan atılan tüm cephaneler o bölgede toplanmıştı. Cephanelerin patlaması durumunda o bölgede bulunan pek çok Mûcahit ve Türk Silahlı Kuvvetleri askeri büyük zayıat verecekti. Bu büyük facia, o ana baba gecesinde askerlerimizin büyük çabaları sonu önlenebilmişti.

Doğruyol bölgesine gece karanlığında girmeyi başaran düşman, esir aldığı Mehmetçik ve Mücahitleri, haç şeklinde yere yatırarak vurmuş, birkaç Türk subayını da ağaç üzerine ayaklarından asarak yakmıştı. Bundan başka daha pek çok vahşet gösterilerinde bulunmuşlardı. Baskın gecesi düşman eline düşen ve bir tesadüf eseri kurtulan Mücahit Salahi Halil isimli soydaşımız, Rumların kendilerine uyguladıkları vahşeti, bilahare Kıbrıs'ta yayımlanmakta olan Bozkurt gazetesine tüm ayrıntıları ile anlatmıştır.

Bunlardan başka esir aldıkları askerlerimizin tümünü de vurarak hatta canlı canlı dağın yüksek yerlerindeki kayalıklara atarak katletmişlerdi.³²

15 Mayıs 1919'da Türk İzmir'e çıkan ve çıktığı yerden şanlı ordumuz tarafından denize dökülünceye dek (9 Eylül 1922) masum Türk halkına yapmadığı, tatbik etmediği vahşet metodu bırakmayan, binlerce, on binlerce masum insanımızı katleden, başta İzmir olmak üzere pek çok kasaba ve köyümüzü yakan aynı düşman değil mi? Tarih tekerrür ediyordu...

Rum-Yunan ikilisi, şimdi vahşet ve barbarlıklarla dolu silik tarihlerine yenilerini Kıbrıs'ta ekliyorlardı. Bu konuya daha ileride yeniden temas edeceğiz.

Rum komando birliklerinin yaptıkları baskın hareketinden sonra takriben 24.00 sıralarında Mücahit Alay Karargâhından Tb. Karargâhına gelen bir mesajda şöyle deniyordu:

“Her taraf düştü. Herkes başının çaresine baksın!..”

Bu haber karşısında morallerimiz fevkalade bozulmuş; ancak, mermimiz bitinceye kadar mücadele etmeye ve yerimizi de terk etmemeye karar vermiştik.³³ Bu haberi bölüklerimize ulaştırmamıştık. Bölüklerimizden Dikomo yönüne bakan bir bölgede bulunan Ateş Bölüğümüz, bu sıralarda üstün kuvvetlerle düşman saldırılarına uğramış ve canını dişine takarak direnmeye devam etmişti.

Bu duruma, Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığınca yayımlanmış bulunan eserde şöyle değinilmektedir:

“...20/21 Temmuz gece yarısına doğru Rum Bozdağı'nda bulunan Rum komando birlikleri Türk Bozdağı-Girne Boğazı-St. Hilarion Kalesi istikametinde taarruza geçerek Türk Bozdağı'ndaki Mücahit unsurlarını geriye attılar. Girne Boğazı kaybedildi ve Komando Tugayının St. Hilarion bölgesinde bulunan unsurları kuşatılmış oldu. Bazı düşman unsurları da Hv. İnd. Tug. komuta yerinin de bulunduğu 6 ncı Kor. Komuta yerine kadar yaklaşmaya muvaffak oldular. Bu durum karşısında komuta yeri terk edildi ve planlar yakıldı. Gece yarısından sonra Bozdağ'a ulaşabilen 3 ncü İnş. Tb.nun ileri unsurları Türk Bozdağı'nı ele geçirmeye muvaffak oldu ve taarruz eden düşmanın gerisi kesildi.

³² Bu konuda Cumhuriyet Evcil'in “Yavru Vatan Kıbrıs'ta Zaferin Hikayesi” adlı eserinde de bilgi vardır; s.49, 75.

³³ Bu durum üzerine ana karargâhtaki planlar yakılmış, komuta yerleri de terk edilmişti.

Aynı gece güneyde Levent Tb. bölgesinde Dikmen Tepe düşmüş, topçu ve havan ateşleri karşısında Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı (KTKA)nın Gönyeli mevzileri kritik bir duruma gelmişti.³⁴

Şimdi Ateş Mücahit Bölüğünün baskın gecesi uğradığı saldırılardan kısaca söz edelim:

Dağ bölgesinde savaş tüm şiddetiyle devam ederken düşman, Lefkoşa-Gönyeli-Boğaz yoluna yakın bir yerde bulunan Ateş Bl.ne gece saat 02.00'ye doğru şiddetli bir saldırı başlatmıştı. Bundan amaç Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayının üstlendiği Gönyeli bölgesi ve dolayısıyla Lefkoşa'yı ikiye ayırmak ve bu bölgeler arasındaki bağlantıyı kesmektir. Ateş Bölüğünün bulunduğu mevki, stratejik bakımdan son derece önemli idi ve her ne pahasına olursa olsun savunulması gerekiyordu. Saldırının başlamasından sonra bir mevzimiz düşmüş, diğer mevzilerimiz de düşme tehlikesi geçirmişti. Savaşın en kritik anlarında, benim de şahit olduğum, Ateş Bl. Komutanı Üsteğmen (Mücahit) Günaltay ile Tb.K. Mahmut Necat arasında geçen telefon konuşmasının kısa bir özetini buraya almak istiyorum. Şöyle ki:

Tb. K. "Dayanın. Yerlerinizi sakın terk etmeyin."

Bl. K. "Ölürüz de terk etmeyiz Komutanım. Fakat durum çok kötü. Yüzlerce, binlerce gavur sürüsüne karşı koymak çok zor. Çok ağır silah kullanıyorlar. Mevzilerimiz delik deşik oldu."

Konuşma kesiliyor. Çok şiddetli bir saldırı olduğu belli...

Kısa bir süre sonra Tb.Kh.nın telsizi tekrar çalıyor. Üsteğmen Günaltay yine telefonda. Acı bir ses:

"...Düşüyoruz Komutanım, düşüyoruz Komutanım. Bize takviye gönderiniz, artık dayanamıyoruz..."

Tb. K. "Günaltaycığım, anan seni bu günler için doğurdu. Sen Türk subayısın. Dayan. Sonuna kadar gavura karşı koy. Tanrı bizimle beraberdir. Size yardım göndereceğim."

"Dayanacağım Komutanım. Öleceğiz ama yerimizi terk etmeyeceğiz." oluyor Günaltay'ın cevabı ve irtibat kesiliyor. Ateş Bölüğü bölgesinden şiddetli silah sesleri geliyor...

Karargâhımızda yedek olarak bulunan 15-20 kişilik polis kuvveti ve Türk Silahlı Kuvvetlerinden bir takımlık kuvvet hemen Günaltay'ın yardımına gönderildi. Ateş Bölüğü üstün düşman kuvvetleri karşısında yığıtçe direnmiş; ancak, bölük pek çok şehit ve yaralı vermişti. Düşen bir mevzimizden içeriye sızan bir miktar Rum kuvveti, Pınarbaşı Havaalanı'na kadar gitmiş; ancak, ertesi gün bulunarak etkisiz hâle getirilmişlerdi.

20 Temmuz akşamı savaş tüm hızı ile devam ediyor. Düşman çok büyük güçlerle çıkarma bölgesine, Dağ-Boğaz bölgesine ve K. T. K. Alayı

---

³⁴ Sebep ve Sonuçlarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı; s.168.

bölgesine saldırılarını sürdürüyor. Bu üçgen içinde bulunan Türk güçlerinin imha edilmesi ile Mutlu Barış Harekâtı'nı alamete uğratacağını umuyordu.³⁵

Bir ara yer altı karargâhından çıkıyorum. Lefkoşa-Boğaz yolunun her iki tarafına (bir kısmı doğu, bir kısmı batı) paraşütçü komandolar yere yatmış, tam siper vaziyetinde, eller tetikte. Bu durumda ileri-geri gitmek de imkânsız. Önde düşman, arkada Mehmetler!.. Her yer karmakarışık. Zaten top tüfek sesinden hiçbir şey duyulmuyor. Birlikler arasında irtibat kesik. Büyük bir kargaşa yaşanıyor.

Ateş Bölüğünün bulunduğu yer ana-baba günü. Savaş çok kızıştı. Dağ kesimi yanıyor. Alevler gökyüzüne yükseliyor. Dağın güney eteklerinde Türk köylerinin de içinde bulunduğu orman yanıyor. Gönyeli tarafına bakıyorum. Bulunduğumuz yer yüksek olduğu için Gönyeli bölgesi çok net bir şekilde görülebiliyor. Gönyeli ve çevresi de yanıyor!..

Saat 03:00'a geliyor. Dikomo Rum köyü istikametinde bulunan Karargâh bölgemize de saldırı başladı. Ama çok şiddetli değil. Gözcülerimiz ateşe karşılık veriyorlar.

Saat 03.30. bölgemizde çarpışmalar daha da şiddetlendi. Artık dayanma gücümüz gittikçe azalıyor. Fakat büyük bir azimle direniyor birliklerimiz. Parolamız: "Ölmek var-Dönmek yok!"

Bu sırada benimle aynı karargâhta bulunan ve Lefkoşa'dan birlikte geldiğimiz arkadaşlardan birisi olan Mehmet Şevket³⁶ (istihbarat sorumlusu) yanıma geliyor.

Aramızda şu konuşma geçiyor:

"Vehbi kardeş, gel artık helalleşelim. Her şey bitmiştir..."

---

³⁵ Paraşüt Tugayı Komutanı Sabri Evren Paşa (Tuğg.), Birinci Harekâtın sonra, Tugay karargâhında yaptığımız bir sohbet sırasında Türk Genelkurmayına "çıkarma bölgesi, Dağ-Boğaz bölgesi ve K.T.K. Alayı bölgesinin Rum-Yunan birliklerince işgal edildikleri ve bu bölgelerdeki Türk birliklerinin (Mücahitler dâhil) imha edildiği " yolunda 20 Temmuz gecesi bir mesaj gönderildiğini (mesajın nereden geldiğini söylemedi) ve bunun üzerine Türk Genelkurmayının düştüğü söylenen yerlerin akşamleyin bombalanması için karar aldığını ve bombardıman uçaklarının da hazır durumuna getirildiklerini, hatta pilotların uçaklara girdiklerini söyledi. Bundan sonra Türk Genelkurmayının uçakların hareketinden önce son durumu bir kez daha sordukları ve "düşen bazı yerler olmakla beraber tüm bölgelerin düşmediği, direnmenin devam ettiği" mesajının alınmasından sonra "sabah ola hayrola" denilerek bombalanmanın ertelendiğini söylemişti. Paşa ayrıca bizlere: "Şu anda hepiniz de bedava yaşıyorsunuz" demişti. Bu anda Tugay Komutanına sormuş olduğum "Hakikaten bombardıman yapılacak mıydı?" sorusuna Evren Paşa'dan şu yanıtı almıştım: "Elbette yapılacaktı. Türk ordusunun şerefi mevzuubahisti. Düşmana boyun eğilmeyecek, üçgen bölgesi yakılıp düşmandan temizlenecek ve başka bir yerden yeniden çıkarma yapılacaktı. Türk Genelkurmayına gönderilen mesajın Lefkoşa T.C. Elçiliğinde bulunan T.M.T. ye ait telsizden gönderildiği bilahare söylenmişti. Çünkü Türk Silahlı Kuvvetlerinin telsizleri bozulmuş ve çalışmaz duruma gelmişti.

³⁶ Hatırladığım kadarıyla Boğaz bölgesi neferi durumunda bizimle giden arkadaşlar arasında komuta kademesinde Erol Özçelik, Niyazi Manyera, Özer Kutbiddin, Muhiddin Cemal, Vural Türkmen, Mehmet Can, Hasan Emirali vd. bulunuyordu.

“Helal olsun kardeşim. Tanrı bizimledir. Zafer ordumuzundur. Vatan sağolsun!..” diye cevap veriyorum ona. Sarılıp helalleşiyoruz.

Tam bu sıralarda uzun süre susmuş bulunan Alay telefonumuz acı acı çalıyor. Telefonda:

“Dayanınız, dayanınız... Uçaklarımız şafakla beraber gelecekler!..”

Bu müjde verici haber karşısında gözlerimiz sevinçten yaşıyor. Tekrar birbirlerimize sarılıyoruz. Ancak daha sabaha vakit çok. Acaba sabaha kadar dayanabilecek miyiz?

Vakit geçmek bilmiyor. Dağ-Boğaz-Gönyeli Bölgesindeki K. T. K. Alayı bölgesi yanıyor. Gökyüzü kıpkırmızı... Yüce Tanrı'ya niyaz ediyoruz: “Sabah olsun... Jetlerimiz gelsin!..”

İşte şafak sökmeye başlıyor. Fakat henüz 5-10 metre ilerimizi görmek mümkün değil. Alaca karanlık henüz sürüyor. Beş dakika sonra gökyüzünden yırtılırcasına sesler yükseliyor. Bembeyaz, gümüş gibi, yeryüzüne çok yakın bir şekilde üzerimizden geçiyor kartallarımız!..

Artık kurtulduk demektir.

“Ulu Tanrım, Sana şükürler olsun, binlerce kez şükürler olsun, kalleş düşman kolla kendini. ‘Ay-Yıldız’lı çelik kanatlı jetlerimiz geldi işte... Er isen kaçma savaş meydanından. Mertçe doğuş, kalleşçe gece karanlığına sığınarak değil” diyoruz...

Ancak mümkün mü jetlerimiz önünde durmak? Jetlerimiz, gökyüzünü yırtarcasına, çok alçaktan, dalga dalga üzerimizden geçerek güneyde Yunan alayının bulunduğu bölgeyi, sonra da önümüzdeki düşman mevzilerini bombalayıp hallaç pamuğu gibi atıyorlar.

Artık gün doğmuş, Kıbrıs jetlerimizin denetimindedir. Bundan sonra muharebeler gittikçe hızını kaybediyor. 22 Temmuz akşamı da taraflar arasında ateşkes anlaşması varılıyor. (Aynı gün saat 16.30 sıralarında çıkarma birlikleri ile Boğaz bölgesi birleşmişti.)

Bundan sonrası malum!..

Cenevre Konferansı'nda alınan kararlara Rum-Yunan ikilisi uymayınca 14 Ağustos 1974 sabahı, şafakla birlikte Barış Harekâtı'nın ikinci bölümü başlatılıyor. 16 Ağustosa kadar Türk birlikleri doğuda Magosa'yı, batıda ise Lefke'yi Rum-Yunan zalimlerinin ellerinden kurtarıyor.

Böylece 16 Ağustos günü, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bugünkü keskin sınırları da Mehmetçiğin keskin süngüsü ile çizilmiş oluyordu.³⁷

Savaş sırasında ölümle yaşam arasında gittik geldik. Bu süre içinde pek çok anılarım oldu. Beni çok etkileyen bu anıların birkaç tanesini bildirimin sonlarında sunmak istiyorum.

---

³⁷ Barış Harekâtı ile ilgili olarak geniş bilgi için bk. Serter; Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi. Sebep ve Sonuçlarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı.

Bariş Harekâtı'nın birinci bölümü bitmiş ancak çarpışmalar yer yer sürmekte idi. Harekât'ın sona ermesinden birkaç gün sonra Hava İndirme Tugay Komutanının karargâhının bulunduğu yere (Çımgı'nın evi olarak bilinir.) bir Land-Rover tipi araba gelmişti. Arabanın içinde cansız olarak üst üste yığılmış birkaç ceset vardı. Bunlar savaş sırasında şehit olan Mehmetçiklerdendi. Arabada şehitlerle birlikte iki Mehmetçik daha vardı. Bunlardan bir tanesi arabadan indiği vakit hüngür hüngür ağlamaya başlamıştı. Orta boylu, henüz çocuk yaşta gözüken beyaz bir genç. Askerlik çağında olmakla beraber 15-16 yaşlarında ancak görülüyordu. Elinde tuttuğu silahı neredeyse boyu kadardı. O günkü gibi anımsıyorum onu... Tugay karargâhından yarbay rütbeli bir subay ağlayan erin yanına gitmiş, ona niçin ağladığını sormuştu. Cevabı şu olmuştu Mehmetçiğin:

“Şehitlerin arkasından ağlamak olmaz. Şehitlere ağlamıyorum. Benim de niçin şehit olmadığımı ağlıyorum. Savaşta birlikte idik. Yanı başımda birbiri arkasına şehit oldular. Ben de şehit olmak için devamlı bir şekilde öne atıldım. Ancak bu mertebeye, şehitlik mertebesine erişemedim. Bunun için ağlıyorum komutanım.”

Şimdi soruyorum: Böyle inanan ve şehit olmak için savaşan askerler mağlup edilebilir mi? Asla... Bu küçük asker tüm arkadaşlarının hislerine tercüman oluyordu. Türk ordusunun yenilmezliği işte bu inancın altında yatmaktadır.

Unutamayacağım anılarımdan biri de şu idi:

Yine Birinci Harekât'ın sona erdiği günlerdeydi. Tugay karargâhına askerî bir vasıtayla bir Üsteğmen (T.C.) geldi. Üsteğmenin bacağı beyaz bir bez parçası ile sarılmıştı. Bacak üzerindeki sargı kanlar içinde idi. Yanında kendisi gibi boylu poslu bir Rum esir vardı. Sonra başından geçenleri karargâh subayına anlattı:

Üsteğmenin anlattığına göre Dağ Mintikasında görev yaptığı sıralarda kendisine bir ağacın arkasına saklanmış bulunan bir Rum askeri öldürmek amacıyla ateş açmış ve onu bacağından vurmuştu. Ancak Rum askerinin silahının tutukluk yapması, daha fazla ateş etmesine engel olmuş ve yaraladığı Türk subayına esir düşmüştü. Yaralı Türk subayı bacağını çıkarmış olduğu fanılası ile sarmış ve onu sağ salım karar karargâha getirip teslim etmişti. Türk subayı kendisini öldürmek amacı ile ateş eden hatta kendisini yaralayan bu düşman askerini vurmamış, onu esir alarak karargâha getirip bizzat teslim etmişti.

Bu anımı buraya almamın nedeni, Türk askerinin asla barbar olmadığını “Aman diyene silah çekmediğini” göstermek içindir.

Mutlu Bariş Harekâtı sırasında Mehmetçikle birlikte fiilen harekâta katıldım. Bu bana yüce Tanrı'nın bahsettiği en büyük şereftir. Çocuklarıma bırakacağım en büyük mirastır. Katıldığım harekâtlar sırasında (Dikomo-Sihari-Vumo-Bellapais vb.) Türk askerinin zulüm yaptığını, aldığı esirlere

işkence yaptığını, esirleri vurduğunu hiç ama hiç görmedim. Türk askerleri daima düşman askerlerine karşı müşfik davranmışlar ve onlara zarar vermemişlerdir. Askerlerimiz yıllarca Türk askerlerine zulüm yapan Rum halkına da iyi davranmışlar ve onlara her hususta yardımcı olmuşlardır.

Bunun karşısında Rum-Yunan ikilisi, Barış Harekâtı sırasında askerlerimize ve de sivil halkımıza kadın-çocuk-erkek ayırt etmeksizin yapmadıkları, tatbik etmedikleri vahşet metodu bırakmamışlardır. 1963-1974 döneminde yaptıkları gibi, 1974 Harekâtı sırasında da savunmasız köylerimizi, tüm halkı ile “15 günlük bebekler dâhil” kurşunlamışlar ve buldozerlerin açtığı derin çukurlara gömmüşlerdir. Esir aldıkları askerlerimize de ilkence uygulamışlar, sonra da katletmişlerdir.³⁸

Bildirimde katılma mutluluğuna eriştiğim Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında ve de sonrasında hissetmiş olduğum heyecan ve duygularımı kaleme almaya çalıştım. Bu vesile ile o ana-baba günlerini , Mehmetçiğin bir güneş gibi Kıbrıs semalarına doğuşunu, zalim düşmanın Mehmetçik önünde diz çöküşünü yeniden yaşadım.

Anlatım sırasında yapmış olduğum hatalar ve cümle düşüklüklerini o günlerde yaşamış olduğum heyecanıma bağışlamanızı rica ediyorum.

Boğaz Sancağı bölgesinde savaşın en şiddetli ve kritik anlarını biraz olsun dile getirebilmişsem kendimi bahtiyar addedeceğim.

Bildirimi Büyük Önder ATATÜRK'ün şu sözleri ile noktalamak istiyorum:

Ölümsüz ATA'm!..

“...Zaferleri ve mazisi insanlık tarihiyle başlayan, her zaman zaferle beraber medeniyet nurları taşıyan Kahraman Türk Ordusu!..

...Türk vatanının ve Türk camiasının şan ve şerefini dâhilî ve haricî her türlü tehlikelere karşı korumaktan ibaret olan vazifeni her an ifaya hazır ve amade olduğuna, benim ve büyük ulusumuzun tam bir iman ve itimadı vardır. “

---

³⁸ Atıklar, Muratağa, Sandallar ve Taşkent köylerinin halkının tümü de Rum-Yunan palikaryaları tarafından kurşunlanarak toplu mezarlara gömülmüşlerdir. Rum-Yunan ikilisinin harekât sırasında ve de sonrasında Kıbrıs Türk halkına ve de askerlerimize karşı uyguladıkları mezalim hareketleri ciltler dolduracak kadar çoktur.

Mezalim hareketleri ile ilgili olarak geniş bilgi için bakınız:

Serter; Kıbrıs ve 1974 Barış Harekâtı, s.127-140. Hikmet Canova; Özgürlük Savaşında Kıbrıs Türkü, 1966. Hamza Eroğlu; Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı, Ankara, 1975. Esat Fellahoğlu; Ulusal Direnişte Baf Köyleri, İstanbul, 1999. Harry Scott Gibbons; The Genocide Files, London, 1997. Gibbons; Peace Without Honour, Ankara, 1969. Fazıl Küçük; Kıbrıs'ta Türk Davası ve Kıbrıs'ta Rum Vahşeti, 2. Baskı, Lefkoşa, 1999. James Rayner; Ezilmiş Çiçekler Lefkoşa, 1982. Serter; Yunan Emperyalizmi ve Türk Ulusu, 1975. Said Arif Terzioğlu; Kan, Gözyaşı ve Barış, Kastaş Yayınları, İstanbul. Sabahattin İsmail; Barış Harekâtının Nedenleri, Gelişimi ve Sonuçları, İstanbul, 1988.

Dediğim “Kahraman Türk Ordusu”, bugün yıllarca Rum-Yunan zulmünde kalan, her türlü insanca yaşama olanaklarından mahrum edilen, ancak ecdadına layık bir şekilde direnen ve düşmana baş eğmeyen Kıbrıs Türk halkını, gerçekleştirmiş olduğu Mutlu Barış Harekâtı ile özgürlüğüne kavuşturmuştur.

Bu harekât ile Kıbrıs Türkü, özlemini çektiği güçlü ana vatani Türkiye'sine ve onun ayrılmaz parçası Mehmetçiğe kavuşmuştur. Bu birlikteliğimizi sonsuza kadar hiçbir güç bozamayacaktır.

ATA'm!..

Seni unutmadık. Başkent Lefkoşa'da ve adanın her yerinde diktik büstünü... İlkelerini yaşattık. Seni sonsuza değin “Bayrak” yaptık. Ve tek bir kalp ve tek bir vücut hâlinde haykırdık:

ATAM İZİNDEYİZ!..

Kıbrıs Türkü bundan sonraki mücadelelerini de ana vatan Türkiye ile birlikte ve ölümsüz ATA'mızın çizdiği nurlu yolda yürütecek ve bunda mutlaka muzaffer olacaktır.

Kutsal davamız uğruna canlarını seve seve veren aziz şehitlerimizin manevi ruhları önünde saygı ile eğilir, gazilerimizi sevgi ile kucaklar, beni dinlediğiniz için hepinize saygılar sunarım.

20 Temmuz 1974 akşamı, Dağ bölgesinde vuku bulan baskın sırasında düşmana esir düşen ve bir tesadüf eseri olarak kurtulan Mücahit Salahi Halil'in kendisine uygulanan vahşetle ilgili anlattıkları:

"20 Temmuz sabahı bütün cephelerde çarpışmalar oluyordu. Doğruyol'un karşısında (Dağ'ın batı bölümü) mevzilenmiş düşman kuvvetleri devamlı olarak bölgemizin ön saflarını en ağır silahlarla³⁹ dövmeye başlamıştı. Saatler geçtikçe ateş de son haddini buluyordu. Gece 23.30'da düşman bütün gücüyle saldırıya geçmiş, Balabayes bölgesinden gelen çok sayıda düşman kuvveti bizi arkadan vurmaya çalışmıştı. Her üç Rum'dan birisi Yunan'dı. Bize mevziden (Türkçe-İngilizce ve Rumca) dışarı çıkmamızı emrediyorlardı. Önden ve arkadan iki ateş arasında kalmıştık. 25-30 kişiydik. Benim bulunduğum mevzide benden başka bir arkadaş daha vardı. Yapılacak hiçbir şey yoktu artık. Teslim olmak için bütün elimizdeki cephaneyi bir taşın altına saklayarak mevzimizden çıktık. İçlerinde çok iyi Türkçe bilen Yunanlar, beni ve arkadaşlarımı 50 metre gerideki bir bölgeye getirdiler. Orada sekiz arkadaş daha vardı. Önce saat, para ve üzerimizdeki şahsi eşyaları aldılar, belden yukarı yarı çıplak vaziyete getirdiler. Ve bizi Türkçe olarak soru yağmuruna tuttular.

Yunan subay "Komutanınızın başını ve nişanlarını (rütbe) getirene 10.000 lira mükafat verilecektir. Komutanınızın kimliğini söylerseniz sizi öldürmeyeceğiz." diyerek iki arkadaşımızı bir kenara çektiler. Bize göz dağı vermek için haç şeklinde yere yatırıp gözlerimizin önünde makineli tüfekle ateş ederek şehit ettiler. Sıra bana ve yaşlı arkadaşıma gelmişti. Bizi de gruptan ayırarak 10 metre ileride bir yere götürdüler. Yaşlı arkadaşıma sorulan ilk soru burada ne maksatla bulunduğu oldu. Aşçı olduğunu ve yemek pişirdiğini söyledi. Bunun üzerine zavallıyı dövmeye başladılar. Sille, tokat ve dipçikle bütün vücudunu ezdiler. "Biz Balabayes'ten geliyoruz, aç ve susuzuz" diyerek acele yemekle su istediler. Yemek yeri bulunduğumuz yerden 200 metre uzakta idi. Bunun üzerine ellerini bağlayıp, yaşlı arkadaşını bir kenara çektiler.

Bu defa soruları bana yönelttiler. Ben sivil elbiseli olduğum için "sen sivil burada ne yapıyorsun" diyerek ilk tokadı vurdular. Ben de bugün geldiğimi ve mevzilere su taşıdığımı söyleyince, benim de ellerimi bağladılar ve ihtiyarın yanına ittiler. Diğer tüm esir arkadaşlar yedi kişiydi. Onları da bağlayıp orada kenarda bıraktılar. Yunan komutan benimle yaşlı adamın yanına altı Rum muhafız vererek kendilerine su deposunun yerini göstermemi istediler. Oradan iki üç yol mataralarla bize su taşıttılar. Depoda su bitince "Bize başka su vermezseniz sizi de arkadaşlarınız gibi öldüreceğiz" diyerek biraz önce yanımızda sağ olan yedi arkadaşın cesedini

³⁹ Rum-Yunan kuvvetleri, uçaklar için kullanılan 12,7'lik uçaksavar tipi silahları, piyadeler ve mevziler için de kullanıyorlardı. Daha sonra ele geçirilen mevzilerle birlikte çok sayıda bu tip silah da elimize geçmişti.

gösterdiler. Onları da şehit etmişlerdi. Yaşlı Mücahit arkadaş duş yerlerinde su olduğunu bildiği için kendilerini oraya götürdük. Depodaki sudan mataralarını doldurduktan sonra beni daha da gerideki Rumlar arasına bıraktılar. İhtiyar arkadaşımı da az ileriye çekip gözümün önünde vurdular. Geri mevzideki Rumlara da su taşımam için emir verdiler. Hem su içiyorlar hem de tuza bastırarak çiğ patates yiyorlardı. Hayvandan farksız davranışlarıyla sağa sola küfürler savuruyorlardı. Bu toprakların hiçbir zaman Türklerin eline geçmeyeceğini ısrarla haykırıyorlardı.

Bölüğümüzün önünde ATATÜRK büstü vardı. Beni oraya götürüp tekrar ellerimi bağladıktan sonra büstün önünde yatmamı istediler. Çaresizdim. Her an diğer arkadaşlarım gibi beni de vuracaklarını hissediyordum. Büstün önüne yattım. Kulaklarımın içinde uğultular duyuyordum. Altı Rum askeri, hepsi bir anda başımın etrafında kurşun yağdırıyorlardı. Tam bu sırada bölüğün santral telefonu çaldı. Angacili (Güzelyurt yanında bir köy) bir Rum'a ön cephelelerden Türkçe bilen bir Yunan'ın⁴⁰ çağrılması emredildi.

İstanbul şivesiyle Türkçe konuşan bir Yunan gelerek Bölük karargâhından içeri girmemizi söyledi. Korktuğu için yalnız giremiyordu. Önce ben ve daha sonra da onlar girdiler. Telefonun ahizesini eline alan Yunan, Türkçe konuşmak istemişse de karşıdan cevap alamayınca hepsi de kudurdular ve esas işkence bundan sonra bana yöneldi.

Bellerinden çıkardıkları kamalarla kollarımı ve omuz başlarımı, etli yerlerimi kesmeye başladılar. Bu yetmezmiş gibi karnıma da yumruk ve tekme indiriyorlar. Bölgenin kaç kişi ve komutanın kim olduğunu soruyorlardı. Yeni geldiğimi, komutan ve Mücahit sayısını bilmediğimi tekrarlayıp duruyordum. Saat, sabahın üçüne gelmişti. Muhakkak Bölük Komutanını bulmak istiyorlardı. Karargâh içindeki dosyalar arasında bir astsubayın resmi bulununca Komutanın o olduğuna kanaat getirdiler ve nerede olduğunu söylemem için tekrar ellerimi kesmeye başladılar.”

Bu durumları yaşayan Mücahit Salahi Halil, kalbinin bu acılara nasıl dayandığına kendisi de şaşıyor, bu durumları görmenin ve işitmenin dahi dayanılamayacağını söylüyordu. Salih, bir komando arkadaşının nasıl şehit edildiğini ise şöyle anlatıyordu:

“Beni dışarıya çıkarmışlardı. Dışarıda ellerinde tutsak olan bir komando arkadaş gördüm. Önce belindeki ipi çıkararak ellerini ve ayaklarını sıkıca bağladılar, sonra yere yatırdılar. İçlerinden birisi belindeki el bombasını alarak üzerine var kuvvetiyle savurduğu anda artık ben de ölmek istiyordum. Bana işkence yapılmaması için Allah'ıma dua ediyordum. Bu şekilde düşündüğüm sırada gözleri bağlı bir kişiyi daha yanımdan geçirerek beş metre ötede kurşuna dizdiler.”

---

⁴⁰ Baskın sırasında çok iyi Türkçe bilen ve İstanbullu oldukları söylenen bazı Yunan subaylar, Mücahitlere ve Mehmetçiklere Türkçe seslenerek onları gafil avlamışlar ve mevzilerimize girmeyi başarmışlardı.

Salahi Halil'in Yunan ve Rum vahşetini anlatan öyküsü burada bitmiyordu ve daha çok söyleyecekleri vardı. Çok doluydu. Bir gecelik yaşadığı bu hayat, başlı başına acı bir roman olur, ismi de "Rum Barbarlığı" diye adlandırılırdı.

Gazi Mücahidimiz, gözleri yaşararak şöyle diyordu:

"Saat 04.00 sularına gelmişti. Etraf aydınlanmaya başlamıştı. Türkçe bilen iki Yunan yanıma sokulmuştu. Ne iş yaptığımı, nereli olduğumu sorup duruyorlardı. İçlerinden biri "Benim de İstanbul'da Bebek'te bir amcam var. Kuyumculuk yapıyor. Yunanistan'da bulunan ailem onun gönderdiği yardımla geçiniyor. Ben de İstanbul'da bulundum; fakat, hükûmetiniz bizi 1965-66 yılında sınır dışı etti" diyerek İstanbul şivesiyle, Türkiye'ye ve bana küfre başladı.

Az sonra benden bir Türk bayrağı bulmam istendi. Karargâh dolabında bir Türk bayrağı bulmuştum. İçimden bayrağa sarılmak ve o şekilde şehit olmak geçiyordu. Bu duygularla dışarıya çıktığımda iki Rum 'Ela gözlerine kurban olayım' şarkısını gayet güzel okuyorlardı. Gayelerini anlamıştım. Etrafta bulunan Mücahitlerimizi tuzağa düşürmek için karargâha Türk bayrağı çecekler ve Türkçe şarkılarla bölgenin, Mücahitlerimizin kontrolünde olduğu intibasını yaratacaklardı. Nitekim korktuğum başıma gelmişti. Bir Mücahit arkadaşım saklandığı yerden çıkmış ve kurulan tuzağa düşmüştü. O da diğerleri gibi el bombasıyla şehit edildi.

Az sonra bir başka Mücahit göründü. Önce ellerini ve ayaklarını bağladılar. Onu da benim vurmamı istediler. Ellerimi çözüp, tetiğe götürdüler. Bana zorla tetik çektiler. Ama artık sonları gelmişti. Sarhoş gibiydim. Birliklerimiz atışlarını sıklaştırıp, taarruza başlamışlardı. Yunan komutanları askerlerine ateş etmelerini söyledi ve Türkçe 'Komandolar, Türkler burayı aldı, burası Türk mevzisi'dir' diye bağırmaya başladılar.

Bu arada yanlarına gelen Komutan Yardımcısı, diğer Rumlara şöyle diyordu: 'Burada Türk kanı içmeyen var mı?' İçlerinden bazıları 'İçmedik' diye bağıldılar. Bunun üzerine yanıma gelen Yunan ile 15 kişi, bıçakla kestikleri etlerimden sızan kanı sıyrarak yalamaya başladılar. İçlerinden biri 'Komutanım sen de içtin mi?' diyerek ona da derin bir yaradan sızan kanımı yalattılar.

Karşıma geçen ve Türkçe konuşan Yunan, 'Her dört Türk için Sampson tarafından vad edilen 10.000 K. lirasını yarın alacağız, yarın akşam burada çok büyük bir eğlence vardır. Ne yazık ki, aramızda sen olmayacaksın' diyerek beni tehdide başladılar.

Saat 06.30' a gelmişti ki komandolarımız ateşi daha da sıklaştırmışlar ve her an Yunanlıları orada imha edebilecek bir duruma gelmişlerdi. Bunu anlayan kallesiz düşman bu defa da bana Komando Birliğimize karşı çağrıda bulunmamı emrettiler: 'Burası Türk'tür, burası komandolara aittir, komandolar geliniz' diye bağırtilar. Ayağa kalkmamı söyleyerek daha

yüksek sesle bağırmanı ve onlara doğru koşmanı istediler. Yolun alt kısmı uçurumdu, oraya kadar bağırarak geldim ve bir anda kendimi oradan aşağı attım. Az sonra Komando Birliği bana ezgi yapan düşmanın bulunduğu yerde idi. Beni hastaneye kaldırırlarken Komando Birliğimiz de az önce bana işkence yapanlardan intikamımı alırcasına gereken dersi veriyordu. Hastaneye yatmışım ki aradan kısa bir zaman geçmeden bana işkence yapanları kaderin bir tecellisi ile yaralı olarak karşımda gördüm. Beni gören sahte kahramanlar aniden baygınlık geçirdiler.”

İşte Yunan medeniyeti, işte Yunan adaleti ve işte Yunan kahramanlığı(!)...

Tüm insanlık, kulaklarını biraz Kıbrıs'a çevirirse kimlerin barbar olduğunu, kimlerin insanlık için mücadele ettiğini daha iyi anlamış olacaktır. Türklerin, Rumlarla neden bir arada yaşamak istemediğinin gerçekleri, az önce Mücahit Salahi Halil'in kendi ağzından anlattığımız anılarında bütün çıplaklığıyla mevcuttur.⁴¹

---

⁴¹ Serter; Kıbrıs ve 1974 Barış Harekâtı, s.66-70. Bozkurt; 12 Ağustos 1974 (Ahmet Alper'in röportajı).

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI

Dr. Mu. Kur. Alb. Emruhan YALÇIN

1. Olayları Kıbrıs Barış Harekâtı'na Getiren Süreç

11 Şubat 1958'de Zürih'te, 19 Şubat 1959'da Londra'da imzalanan¹ anlaşmalarla iki toplumlu bir cumhuriyet olarak Birleşmiş Milletler kayıtlarına geçen Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin himayesine alınmış oldu.

Fakat ne Kıbrıs Devleti Cumhurbaşkanı Makarios ne de Yunanistan bu anlaşmadan hoşnut olmuşlardı. Onlar dış dünya devletlerini avuturken Kıbrıs'ta Türklerin imhasını planlıyorlardı.

Çok geçmeden, uzun çalışmalar sonunda yürürlüğe konan Anayasa, Kıbrıs Rum cemaati liderleri tarafından, ihlal edilmeye başlandı. 30 Kasım 1963'te Türk cemaatine tanınan hakların sınırlandırılması teklif edildi. 21 Aralık 1963'te başlayıp 24/25 Aralık gecesi katliama dönüşerek Kıbrıs Türklerini yıldırma adına yapılan ve tarihe "Kanlı Noel" olarak geçen XX. yüzyılın vahşeti olarak nitelendirilebilecek² olaylarda ve diğer fiilî tecavüzlerde 92 Türk'ün öldürülmesi, 475 Türk vatandaşının yaralanması, Türk jetlerinin ihtar uçuşları ile karşılık görmüştür. Türkiye'nin adaya müdahalesi korkusuyla, Rumlar bir süre sonra ateşkes ilan etmişlerdir.³

15 Kasım 1967'de Yunan Alayı subay ve askerlerinin katılımı ile EOKA (Ethniki Organosis Kypriakon Agoniston=Kıbrıs Mücahitleri Ulusal Örgütü)'cü Grivas, ağır silahlarla donatılmış 5000-6000 kişilik bir kuvvetle Geçitkale ve Boğaziçi köylerine saldırdı ve köyler işgal edildi. Çarpışmalarda 30 Türk Mücahidi şehit oldu, 200'ü aşkın erkek kadın esir alındı.⁴

Garanti Anlaşması'nın kendisine verdiği yetkiye dayanarak Türk Hükûmetinin Kıbrıs'a müdahale teşebbüsü, çıkarma bölgelerine yığınak yapması ve kararlı tutumu sonucu, Amerika Birleşik Devletleri'nin girişimleri ile Türkiye'nin şartları kabul edildi. Buna göre; Grivas adayı terk ederek adadaki kontenjan dışı Yunan askeri geri çekilecek, Kıbrıs Rumları silahtan arındırılacak Boğaziçi ve Geçitkale'ye yapılan saldırıda ölen Türklere tazminat ödenecek, Türklere uygulanan ambargo kaldırılacak, Kıbrıs Türklerine saldırılmaması konusunda garanti verilecekti. Ardından da toplumlar arası görüşmeler başladı. Ancak uzun süre sürüncemede kalan genişletilmiş toplumlar arası görüşmeler, 1968'den 1974 yılına kadar bir

¹ Sabahattin İsmail; 150 Soruda Kıbrıs Sorunu, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1998, s.52.

² Sebep ve Sonuçlarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı; Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı, Girne, 1996, s.89-105.

³ Turan Erdem; Kıbrıs Barış Harekâtı'nda 3 ncü Paraşüt Taburu, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.4.

⁴ Hamza Eroğlu; Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Harekâtı, Emel Matbaacılık, Ankara, 1974, s.41. Cumhuriyet Evcil; Yavru Vatan Kıbrıs'ta Zaferin Hikayesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.3. Erdem; s.5.

sonuç vermeden devam etti. Silah zoru ile bir sonuca varmanın güçlüğü, Makarios yönetimini, Kıbrıs Türklerine karşı ekonomik ablukaya yöneltti. Bu arada, Makarios ile Yunanistan'daki Cunta Hükûmeti arasında bir gerginlik göze çarpıyordu.⁵

15 Temmuz 1974'te, enosis (Yunanistan'la birleşme)çi Nikos Sampson liderliğindeki Rum Millî Muhafız Alayı (RMMA), Yunan subaylarının emrinde harekete geçerek Makarios'u devirdi. Makarios İngilizlerin yardımıyla önce Malta adasına oradan da Londra'ya kaçtı.⁶ Böylece adadaki anayasal düzen yıkılmış, gayrimeşru bir askerî yönetim kurulmuş oldu. Türkiye bunun anlaşmaların ve garantilerin ihlali olduğunu ilan etmişti.⁷

Türk Hükûmeti tarafından, durumun kabullenilmezliği İngiliz ve Amerika Birleşik Devletleri temsilcilerine bildirilerek İngiltere ile müzakerelere başlandı. İngiliz Hükûmetinin, birlikte müdahaleye yanaşmaması, Yunanistan'ın Kıbrıs Türkü'nü imha edip enosisi bir oldubitti ile gerçekleştirmeye kalkması⁸ ve darbeyi düzenlemekle garantör devlet vasfını kaybetmesi, ayrıca yapılan son çağrısı kabul etmemesi üzerine, Türk ordusu, 20 Temmuz 1974 günü, Türkiye Büyük Millet Meclisinden aldığı yetki ve "Garanti Anlaşması"na dayanarak meşru hakların korunması maksadıyla,⁹ Kıbrıs Barış Harekâtı'nı başlattı. Harekât iki safha hâlinde cereyan etmiştir. Harekâtın amacı; Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığına ve tüm Kıbrıs halkının haklarına yönelik tehlikeyi bertaraf etmek, Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini ve Anayasa'nın temel maddeleriyle ihdas edilen düzeni yeniden kurmaktır.¹⁰ Harekâtın hukukî dayanağı ise Garanti Anlaşması'nın dördüncü maddesinin ikinci fıkrasındaki hükümdür. Harekâtın başladığı gün, 20 Temmuz 1974 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi acilen toplanarak 353 sayılı kararı ile taraflara ateşkes çağrısı yapmış ve itidale davet etmiştir.¹¹

2. Birinci Kıbrıs Barış Harekâtı

Harekât başlamadan önce adadaki Kıbrıs Rum Kuvvetleri; Rum Millî Muhafız Ordusu ile Rum Polis Teşkilâtından ve 950 kişilik Yunan Kontenjan Alayından ibarettir. Ayrıca seferde teşkil edilen 25 Home Guard Taburu ile Rum Millî Muhafız Ordusu takviye edilecekti. Toplam 31 piyade taburu, dört komando taburu, bir mekanize piyade taburu, bir zırhlı keşif taburu, yedi topçu taburu, bir uçaksavar bataryası, iki tank taburu, 68 adet T-34 tankı, bir istihkâm taburu, 20 milimetrelilik toplu Harrington zırhlı araçları, 50 adet zırhlı

⁵ Erdem; s.6.

⁶ Vehbi Zeki Serter; "Kıbrıs'ta 15 Temmuz 1974'te Düzenlenen Rum-Yunan Darbesi ve Mutlu Türk Barış Harekâtı'nın Başlaması", Üçüncü Askerî Tarih Semineri Bildirileri, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1986, s.353-354.

⁷ Hamza Eroğlu; s.49.

⁸ İlhan Akbulut; "Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış", Askerî Tarih Bülteni, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.145.

⁹ Milliyet; 21 Temmuz 1974.

¹⁰ 20 Temmuz 1974 tarihli Hükûmet Bildirisi, Kıbrıs, Bildiriler, Demeçler ve Basın Konferansları, Ankara, 1974, s.1-2.

¹¹ <http://www.un.org/Dacs/Scres/1974/Seres74.htm>.

personel taşıyıcı, iki adet 100 milimetrelik, beş adet 8,76'lık topçu taburu, 463 adet top, hava bölükleri, uçuş taburları ve 13 adet hücumbotları vardı.¹² 1974 yılında adanın nüfusu, 600.000, bunun 450.000'i Rum idi. Silah altına alınan toplam asker sayısı 40.000 idi. Rum Millî Muhafız Ordusu kuvvet çoğunluğu ile Lefkoşa bölgesinde Beşparmak Dağları'nın Girne tarafında, Magosa bölgesinde ve adanın diğer bölgelerinde hem Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT)'ni hem de çıkarma bölgelerini kontrol edecek şekilde tertiplenmişti.¹³

Türk Kuvvetleri ise 650 kişilik Türk Kuvvetleri Alayı (TKA) ile Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT)'nden meydana gelmiştir. Türk Mukavemet Teşkilatı 20 tabur ve iki müstakil bölükten oluşan yedekler dâhil sefer mevcuduyla toplam 7500-8000'e çıkan bir kuvveti vardı.¹⁴

Harekâtın ilk günü, 20 Temmuz 1974 tarihinde Hava Kuvvetleri, 2 nci Taktik Hava Kuvvetleri Komutanlığı emrine tahsis edilen filolarla harekâtın hava desteğini ve 12 nci Hava Ulaştırma Ana Üs Komutanlığı ulaştırma imkânlarının tümünü kullanarak hava indirme harekâtını icra etmiştir. Hava Harekâtı, 20 Temmuz günü 04.49'da keşif harekâtı ile başlamış, birinci sortide çıkarma ve indirme bölgelerine yumuşatma için havadan yere taarruzlar ile devam etmiştir.¹⁵

Amfibi harekâtından önce SAT balıkadamları tarafından çıkarma plajlarının sahil ve su altı kesimleri kontrol edilerek emniyetle kapak atmaya müsait oldukları tespit edilmiştir.¹⁶

Nikos Sampson darbesinin yapıldığı günden beri, zaten Denizkurdu Tatbikatı nedeniyle denize açılmış bulunan Deniz Kuvvetleri yüzer birlikleri, planlara uygun mevkilere intikallerini tamamlamış, Amfibi Aldatma Birliği konvoyu oluşturulmuştur. Amfibi harekât icra etmek üzere askerî konvoy 19 Temmuz günü saat 11.00'de muhripler refakatinde Mersin'den yola çıkmıştır. İntikal süresince bir İngiliz deniz karakol uçağı ile bir Rus istihbarat gemisinin harekâtı izlediği, Akdeniz'de Amerika Birleşik Devletleri donanmasına ait 6 ncı Filo ile Sovyet donanmasına ait Sovmedron'un bulunduğu tespit edilmiştir.

Kıyıya hücum safhası, 08.31'de birinci dalganın sahile kapak atması ile başlamıştır. Sahile çıkan Deniz Piyade Alayı kısa zamanda ilk hedefleri ele geçirerek kıyı başını tesis etmiştir.¹⁷ Müteakiben 50 nci Piyade Alayı, üzerinden aşarak ilerlemeye ve tertiplenmeye başlamış, karşıdan gelen düşman ateşleri susturulmaya çalışılmıştır.¹⁸

¹² Pierre Oberling; Bellepays'e Giden Yol, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.119. Sebep ve Sonuçlarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı; s.153-156. Geçmişten Geleceğe Kıbrıs; Kara Kuvvetleri Eğitim ve Doktrin Komutanlığı Alınan Dersler Merkezi, Ankara, 2000, s.7.

¹³ Evcil; s.8.

¹⁴ Sebep ve Sonuçlarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı; s.156-159.

¹⁵ 1974 yılı Hava Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçe Raporları (4 cilt).

¹⁶ Mehmet Ali Birand; 30 Sıcak Gün, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1975, s.68.

¹⁷ 1974 yılı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçe Raporları.

¹⁸ Birand; s.70.

Yıldız Harekât planı çerçevesinde; 20 Temmuz 1974 saat 06.05'te Hava İndirme Tugayı 1 nci ve 2 nci Paraşüt Taburları ve Topçu Bataryası ile birinci kademedede, saat 11.55'te 3 ncü, 4 ncü Paraşüt Taburları ikinci kademedede olmak üzere C.47/C-130 ve C-160 nakliye uçaklarıyla Boğazköy-Gönyeli atlayış bölgelerine inerek hava başını tesis etmiş, Lefkoşa Türk kesimi ve kuzeyindeki bölgeyi taarruzla ele geçirmiş ve Türk Kuvvetleri Alayı ile birleşmiştir.¹⁹

Harekâta Türk Mukavemet Teşkilâtı (TMT) Boğaz Sancağı olarak görev yapan Levent Tabur Komutanı, anılarında anlattığı üzere; Beşparmak Dağları'nın kuzeyinden uçak sesleriyle uçaksavarlar ve infilaklar duyulmaya başlandı. Menderes-Ortaköy arası gökyüzü, paraşütlerden papatya tarlasına dönmüştü. Jetlerimiz Rum Millî Muhafız Ordusuna ait 23 ncü Tank Taburuna dalmaya başladı. Daha sonra Komando Tugayı birlikleri helikopterlerle indirilmeye başlandı.²⁰

Bolu Komando Tugayı Birlikleri saat 07.00'den itibaren helikopterler ile Ovacık'tan havalanarak 08.15'te adada Kırmızı (Pınarbaşı) bölgesine uçar birlik harekâtı yapmaya; 50 nci Piyade Alayı birlikleri de hücum dalgası olarak Pladini plajlarına (Yavuz Plajı) çıkmaya başlamışlardı. Çıkan birlikler kıyı başı, inen birlikler hava başı tesis ederek birleşmek için çaba sarf ediyorlardı. Kıbrıs Barış Harekâtı başlangıçta baskın tarzında gerçekleşmiştir. Paraşütçülerimiz ağır bir kayıp vermeden atlayışlarını tamamlamışlar, nakliye uçakları indirmeyi müteakip zayıtsız olarak Türkiye'ye dönmüşlerdir.²¹

Kayseri Hava İndirme Tugay Komutanı bölgesindeki harekâtı şöyle aktarmıştır: "20 Temmuz 1974 günü, saat 04.00'te Tugay Karargâhı, Karargâh Bölüğü, Muhabere Müfrezesi, 1 nci ve 2 nci Paraşüt Taburları ve 7,5/18'lik Topçu Bataryası ile havalandık. 06.05'te Kırmızı Havaalanı üzerinde idik... Saat 11.15'te Tugayın geri kalan 3 ncü ve 4 ncü Paraşüt Taburları ve Tugay ağırlıkları da görev bölgelerine atladılar. 1 nci Paraşüt Taburu hava başının Beşparmak Dağları güneyindeki üçgen bölgenin batısında tertiplenerek üçgen bölgeyi batıya karşı savunacak, 2 nci Paraşüt Taburu Hamitköy'e hücumla Darboğaz bölgesinden Ozanköy-Çatalcaköy bölgelerini ele geçirecek, hava başını genişletecek, 3 ncü Paraşüt Taburu Türk boğazına intikalle Türk Bozdağı-Rum Bozdağı ve Delik Tepe istikametinde taarruzla hava başını genişletecek, 4 ncü Paraşüt Taburu, Hamitköy bölgesinde toplanarak Tugay ihtiyatını oluşturacaktır."²²

¹⁹ Evcil; s.22.

²⁰ Genelkurmay ATASE Başkanlığının talebi üzerine, Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) Boğaz Sancağı Levent Tabur Komutanı E. Kd. Alb. Mahmut Ayanak (1961) tarafından gönderilen "Kıbrıs Barış Harekâtı Anıları", 7 Mayıs 2002 (Anıların tamamı Ek-A'dadır).

²¹ Atilla Çilingir; Unutulanlar, Unutturulanlar Ya Hatırlayamadıklarımız, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, s.100-105.

²² Genelkurmay ATASE Başkanlığının talebi üzerine, Kayseri Hava İndirme Tugay Komutanı Tuğgeneral Sabri Evren (E. Tuğg.) tarafından gönderilen "Kıbrıs Barış Harekâtı Anıları", 30 Nisan 2002 (Anıların tamamı Ek-B'dedir).

Aynı gün saat 11.00 sularında, Gönyeli'ye gelen 6 ncı Kolordu Komutanı ve Karargâhı adadaki tüm Türk birliklerini emre alarak Boğaz Doğusunu Hava İndirme Tugayına, Boğaz batısını da Komando Tugayına tahsis ederek saat 18.00'de taarruzla denizden çıkan birliklerle birleştirilmesini emretti. Düşman birliklerinin havan ve top atışları yüzünden bir bölgede uzun süre kalmak mümkün olmadı. Başlangıçta bazı birliklerle henüz irtibat sağlanamadı.²³ Ana vatandaki hazırlıkların son birkaç günde tamamlanmış olmasından personelin yorgun ve uykusuz olması nedeniyle, adadaki hareketleri yavaşlattı. Bu arada düşman tank birliklerinin Gönyeli'ye doğru ilerlemesi ve Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayını tehlikeye düşürmesi üzerine, 4 ncü Paraşüt Taburu Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alay Komutanlığı emrine verilerek Gölyeli'nin elde bulundurulması emredildi. 1974 Barış Harekâtı başlamadan evvel Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alay Komutanlığı üç ayrı yönde konuşlandırılmış²⁴ ve ilk görevi atma ve indirme bölgelerinin işaretlenmesi ve emniyet altına alınması idi. Alay 19 Temmuz saat 24.00'ten itibaren mevzilerini işgal etmiştir.²⁵

Boğaz civarına inen Paraşüt Birlikleri, karşılarında yaklaşık 7000 civarında Rum askerini buldular. Aynı zamanda Serdarlı köyü, Magosa, Limasol, Larnaka, Erenköy ve Baftaki Türk yerleşim bölgeleri Rum saldırılarına maruz kaldı. Yunan Alayı da harekete geçmişti. Aslında Rumlarla Yunanların amacı, havadan inen ve denizden çıkan Türk Kuvvetlerini sabaha kadar imha etmektir.²⁶ 20 Temmuz gecesi Mehmetçiğin kahramanlık öyküsü oldu.

Rum birlikleri aynı zamanda Dikmen bölgesine taarruz ediyor, bir tank bölüğü kadar kuvvetle Boğaz'a doğru ilerliyordu. Bölgeyi savunmakla görevli mücahitler hafif silahlarıyla korkunç bir savaş veriyor, kayıpları artıyor, panik içinde kaçmaya ve dağılmaya başlıyordu. Boğaz'daki Kolordu karargâhı ana baba günü yaşıyordu. Kolordu ve Hava İndirme Tugayı karargâhının yerinin değiştirilmesi düşünülüyordu. Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı Ortaköy Grup Komutanı, harekâta ilişkin anılarını şöyle anlatmaktadır: "...20 Temmuz 1974 günü saat 05.15'te Türkiye'den gelen birliklerimiz bölgemize paraşütle atlamaya başladılar. Bölgemde bir ACT (Hava Kontrol Tim Subayı) görev yaptı. Bu subay Türkiye'den gelen Hava Kuvvetleri jetleri ile irtibat sağlıyordu. ACT subayımız, kendi uçaklarımıza; 'Ateş gelmeyen hedeflere ateş edilmeyecek. Yunan Alayı, dost Yunan Devleti'nin bir parçasıdır. Uçaklarımıza ateş edilmedikçe katiyen ateş edilmeyecek' mesajını telsizle bildiriyordu...

Ancak Rum Millî Muhafız Ordusu (RMMO) ve Yunan Alayı birlikleri uçaklarımıza ve bizlere ateş etmeye başladılar. Aynı gün akşam üstü T-34 tankları ile Gönyeli istikametinde taarruz ettiler. 3 ncü Bölük bölgesine girdiler.

---

²³ Evcil; s.37.

²⁴ Çilingir; s.115.

²⁵ Sebep ve Sonuçlarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı; s.178.

²⁶ Birand; s.90.

Ancak tankların ilerleme istikametinin kapatılması, tanksavar silahlarına subaylar görevlendirilmesi ve Türk Hava Kuvvetlerinin hava harekâtı sayesinde Yunan Alayının ileri harekâtı durduruldu.”²⁷ Helikopterlerle adaya indirilen 1 nci ve 2 nci Komando Taburları St. Hilarion bölgesine doğru ilerlerken saat 22.30 sularında Girne’den sızan iki Rum komando taburunun taarruzuna maruz kaldı. Ancak 1 nci ve 2 nci Komando Taburları karşı taarruza geçerek 21 Temmuz günü sabaha doğru bölge düşmandan temizlendi.²⁸ Böylece Boğaz’da ve St. Hilarion bölgesinde oluşan paniğin etkileri, ada sathına yayılmadan kontrol altına alınmış oldu. Ancak Boğaz ve Gönyeli bölgesine inen dört paraşüt ve dört komando taburu hava başını tesisi müteakip elde ettikleri büyük avantaja rağmen, hava başını genişleterek denizden çıkan dört piyade taburu, bir topçu taburu ve bir tank bölüğü ile birleşme imkânı bulamadılar.

Harekâtın ikinci günü, hava harekâtının sevk ve idare yetkisi 2 nci Taktik Hava Kuvvetleri Komutanlığına devredilmiştir. Hava Kuvvetleri Komutanı, Baf ve Magosa limanlarına yapılan taarruzların durdurulması, Lefkoşa ve civarına hava gayretinin yoğunlaştırılması, ayrıca Baf Limanı’na yaklaşmakta olan Yunan konvoyu için planlama yapılması emrini vermiştir.

20 Temmuz günü saat 19.30’da Genelkurmay Başkanlığı karargâhına ilk defa Muğla Jandarma Komutanlığından, bilahare Millî İstihbarat Teşkilâtı ve Bodrum Kaymakamlığından alınan rapor ve mesajlarda, Rodos adasından bir Yunan konvoyunun Kıbrıs’a doğru hareket ettiği bildirilmiştir. Bu haber gece Antalya’dan kalkan keşif uçağı ve Anamur radarı tarafından da teyit edilerek bütün gece takibi yapılmıştır. Yaklaşan Yunan konvoyuna diplomatik yollardan geri dönmeleri için ihtar yapılmıştır. Deniz keşif uçakları konvoyun adaya doğru yaklaşmakta olduklarını ısrarla belirtmişlerdir. Çeşitli istihbarat kanallarından alınan raporlar, yan veriler ve yapılan değerlendirmeler sonunda karar verildi. Bunlar Yunan gemileridir ve sayıları da 11’dir.²⁹ 211300’de Hava Kuvvetleri Harekât Merkezinde konvoyu taarruzun serbest olduğu kararlaştırıldı ve durum 1 nci ve 2 nci Taktik Hava Kuvvetleri Komutanlıklarına telefonla bildirildi.³⁰ 21 Temmuz saat 09.55’te üç muhripten oluşan Türk donanması, Baf’ın 60 mil batısında bulunduğu bildirilen ve Rum olduğu sanılan konvoyu karşılık yola çıkarıldı ve Rum donanmasının bölgeden çekilmediği takdirde taarruz etmeleri emredildi. Bu gemilerden biri olan Kocatepe Muhribi Elektronik Subayı harekâtı şöyle nakletmiştir: “21 Temmuz 1974 günü öğle üzeri ‘bir Yunan konvoyu Kıbrıs’a yaklaşıyor’ mesajı geldi. Çakmak, Adatepe muhripleri ile birlikte Girne sahillerinden Baf açıklarına hareket ettik. Ancak böyle bir konvoyun olmadığını öğrendik. Konvoy diye rapor edilen gemiler ise ‘yasak bölge’ ilân edilen sahanın dışına çıkmaya çalışan ticarî gemilerdi. Hayalî düşman konvoyunu imha emri almış olan üç muhrip, Baf kıyısı açıklarında seyir

²⁷ Genelkurmay ATASE Başkanlığının talebi üzerine, Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı Ortaköy Grup Komutanı Piyade Binbaşı Hamdi Esen (E. P. Alb.) tarafından gönderilen “Kıbrıs Barış Harekâtı Anıları”, 17 Nisan 2002 (Anıların Tamamı Ek-C’dedir).

²⁸ Evcil; s.49.

²⁹ Birand; s.98.

³⁰ Hava Kuvvetleri Komutanlığının Kıbrıs Barış Harekâtı Nihai Raporu, 1974.

hâlindeyken hava hücumuna uğradı. Kocatepe muhribimize iki bomba isabet etti. Bu iki bombanın verdiği hasar büyük oldu. Tüm cihazlar, motorlar ve tulum balar durdu. Bütün çabalara rağmen gemideki yangın kontrol altına alınamadı. İlk hücumdan yaklaşık üç dakika sonra ikinci hava hücumuna uğradık. Gemimiz birçok bomba ve roket isabeti aldı. Daha sonra gemiyi terk etme emri verildi. Sallarla gemiyi terkten dört-beş saat sonra, akşam üzeri Kocatepe gemisinde iki infilak gördük. Daha sonra bunu diğer patlamalar takip etti. Kocatepe muhribi yanarak ve infilak ederek sulara gömüldü.”³¹

Hava Kuvvetleri Komutanlığı Harekât Merkezi Harekât Subayı ise, Kocatepe gemisinin batırılması olayını şöyle anlatmıştır: “...Deniz Kuvvetleri Komutanlığınca bu konvoyu taarruz edilmeyeceği anlaşıncı, Hava Kuvvetleri Komutanı tarafından konvoyu bizim taarruz edeceğimiz emri verildi... Biz de taarruzu gerçekleştirecek filoları belirleyip Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Harekât Merkezini telefonla arayarak 36’ncı enlemin güneyine inmemelerini belirttik.

...Harekâta iştirak eden birliklerimiz, taarruz edilen gemilerin bordolarına Türk bayrakları serdiklerini bize bildirdiler. Bu bilgileri Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Harekât Merkezine bildirdiğimizde; yanılmak için yapmış olduklarını, 36’ncı enlemin güneyinde hiçbir gemimizin olmadığı bildirilmiştir. Bunun üzerine pilotlara taarruz emri verildi.”³²

Bombardımanı gerçekleştiren ve Kocatepe muhribinin batmasına sebep olan pilot ise anılarında şunları söylemiştir:

“...Filo Komutanımızın, Adana Hava Harekât Merkezinden, ‘Arnavut Burnu 230 derecede 10 mildeki gemiler imha edilecek’ şeklindeki aldığı emirle kalkış yapıldı. Yaklaşık 21 dakika sonra Arnavut Burnu’ndan 230 derece başa döndüğümüzde tahminen sekiz mil mesafede gemi uçaksavar mermilerinin izlerini görerek, 8000 fitten 18.000 fite tırmandık. Baf Limanı’nda boşaltma yapan gemi göremediğimizden hareket hâlindeki gemilere yöneldik. Dalış ve atış için uygun sürat ve açıyı ayarlayarak pike yaptık. Gemilerden uçaksavar atışları devam ediyordu. Ben dalmıştım, çıkarken üç numaram, geminin isabet aldığını söyledi. Diğer kollar da dalış yaparken Anamur radarından taarruzu durdurup Baf Limanı’na yönelmemiz talimatı verildi... Taarruz ettiğimiz ve daha sonra batan geminin kendi gemimiz Kocatepe muhribi olduğunu öğrenince çok üzüldük.”³³

---

³¹ Genelkurmay ATASE Başkanlığının talebi üzerine, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kocatepe Muhribi Elektronik Subayı Deniz Kıdemli Üsteğmen İsmail Gül (E. Dz. Kd. Alb.) tarafından gönderilen “Kıbrıs Barış Harekâtı Anıları”, 7 Mart 2002 (Anıların tamamı Ek-Ç’dir).

³² Genelkurmay ATASE Başkanlığının talebi üzerine, Hava Kuvvetleri Komutanlığı Harekât Merkezi Harekât Subayı Hava Pilot Binbaşı (E. Hv. Plt. Alb.) Tahir Aksoy tarafından gönderilen “Kıbrıs Barış Harekâtı Anıları”, 05 Mart 2002 (Anıların tamamı Ek-D’dir).

³³ Genelkurmay ATASE Başkanlığının talebi üzerine, Hava Kuvvetleri Komutanlığı 181 nci Filo Harekât Subayı Hava Pilot Binbaşı M. Haluk Boduroğlu (E. Hv. Plt. Alb.) tarafından gönderilen “Kıbrıs Barış Harekâtı Anıları”, 27 Şubat 2002 (Anıların tamamı Ek-E’dir).

Denizden çıkan birliklerle birleşme 22 Temmuz günü gerçekleşti. Girne kuşatıldı. Düşmanın azim ve iradesi kırılmış oldu. Lefke ve Poli'de Rum Millî Muhafız Ordusu taarruzları karşısında dayanamayan mücahitler mevzilerini terk ettiler. Tanklarla takviye edilen Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı Lefkoşa Havaalanı ve Yunan Alayı mukavemetini kırarak Yerolakko (Alayköy) istikametinde, Komando Tugayı Beşparmak Dağları'nda batıya doğru ilerlemeye devam ettiler. Denizden çıkan 39 ncu Piyade Tümeni, Çakmak Özel Görev Kuvvetini de emre alarak Boğaz'da Kocatepe'ye yerleşti. 23 Temmuz günü Yunanistan'da Cunta, Kıbrıs'ta Sampson istifa etti. Yunanistan'da Karamanlis başbakanlığa, Kıbrıs'ta Klerides Rum lideri olarak göreve getirildi. Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşmiş Milletlerin yoğun çabası ile ateşkes ilan edildi. 25 Temmuzda Cenevre'de yapılan görüşmelerde Türk istekleri şöyle idi:

- a. Türk kuvvetleri çevresinde bir güvenlik kuşağı oluşturulması,
- b. Adanın diğer yerlerindeki Rum işgal ve kuşatmasının kaldırılması,
- c. Ada toprağının % 34'ünün Türk toplumuna bırakılması,
- ç. İki toplumlu iki kesimli bir federal devlet teşkili.³⁴

3. İkinci Kıbrıs Barış Harekâtı

Birinci Barış Harekâtı ile ulaşılan bölge Türk ordusu için güvenli değildi. 40.000 kişilik kuvvet dar bir bölgede sıkışıp kalmıştı.

Cenevre Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlanması, Türkiye'nin vermiş olduğu mühletin bitmesi üzerine, 14 Ağustos 1974 tarihinde saat 06.10'da Türk Hava Kuvvetlerine ait savaş uçaklarının ve Deniz Kuvvetlerine ait gemilerin direkt ve endirekt atışları ile³⁵ yumuşatma harekâtı başladı.³⁶ 06.55'te topçu hazırlık atışını müteakip Tümgeneral Bedrettin Demirel komutasındaki 39 ncu ve Tümgeneral Fazıl Osman Polat komutasındaki 28 nci Tümenler doğuya doğru taarruzla, Boğaz Deniz Üssü ve Magosa'yı ele geçirecek, Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı ile Lefkoşa sancağı, taarruzun güney yan emniyetini koruyacak Komando Tugayı Kolordu batı kesimini savunacaktı.

Komando Tugayı bilahare Yılmazköy-Güzelyurt-Lefke istikametinde taarruza başladı. 16 Ağustos 1974 itibarıyla, 28 nci Tümen Magosa'ya girdi ve Maraş bölgesini işgal etti ve bugünkü sınıra kadar olan bölge kontrol altına alındı. Rumların, Lefkoşa-Magosa arasında oyalama muharebeleri yaparak çekilmesi beklenirken savaşmak yerine masum Türk halkını katletmekle meşgul oldukları görülmüştür. 39 ncu Tümen bölgesinde Meserya ovasının kuzeyi tamamen ele geçirildi ve temizleme harekâtı icra edildi. Batıda Komando Tugayı Mirtu ve Masari, Lefke-Gemikonağı

³⁴ Evcil; s.88.

³⁵ Sebep ve Sonuçlarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı; s.206.

³⁶ Cumhuriyet; 15 Ağustos 1974.

bölgelerine girdi ve bugünkü hattın kuzeyi tamamen kontrol altına alındı. Komando Tugay emrinde taarruzlarını sürdüren Kolohorya köyüne kadar olan bölgeyi ele geçiren 3 ncü Paraşüt Taburu, batı istikametinde ilerlemelerini devam ettirmelerine rağmen düşman baskısına büyük bir azimle dayanan Erenköy'le, havanın kararması ve ateşkes ilan edilmesi üzerine birleşemedi.

Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı ise hava desteği ile Yerolakko (Alayköy)'da bulunan Yunan Alayına taarruz ederek Yunan Alayının büyük kısmının imhasını sağladı. Ateşkes ilanına kadar, birliklerimiz kendilerine verilen hedefleri tamamen ele geçirdiler.³⁷

İkinci Barış Harekâtı'na ilişkin olaylar, Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı Ortaköy Grup Komutanı tarafından şöyle nakledilmiştir: "...İkinci Barış Harekâtı'nın ilk günü (14 Ağustos 1974) yapacağımız taarruzla önümüzdeki tepeyi alacaktık. Burası Rum kuvvetleri tarafından iyi tahkim edilmişti. Büyük bir mukavemetle karşılaştık. Nihayet akşam üzeri tepe ele geçirildi ve bayrağımız hedefe dikildi. Ancak sekiz yaralı vermiştik... İkinci harekât bitip, ateşkes ilan edildiğinde Yunan Alayını, Koleji ve yan taraftaki sırtları da almıştık."³⁸

İkinci Barış Harekâtı Yunan Alayının dışında herhangi direnme ile karşılaşmadan süratle sonuçlandı. Harekât sırasında, özellikle güney yan açık bırakılarak Rum askerleri ve Rum halkının güneye kaçmalarına fırsat verilmiştir.³⁹ Böylelikle bugünkü Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sınırları içinde büyük bir Rum nüfusu kalmadı. Kaçan Rumlar acılarını rastladıkları savunmasız Türk kadın, yaşlı ve çocukları öldürerek çıkardılar.

Atlılar, Muratağa, Sandallar, Taşkent, Tatlısu ve Terazide aynen Batı Anadolu'da yaptıkları gibi eşi görülmemiş, insanlık dışı vahşetleri işleyip dozerlerle açtıkları çukurlara diri diri gömdüler.

Bugün Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kıbrıs adasının %34'nü kontrol etmektedir. 1955 yılından 1974 yılına kadar tam 29 yıl, Rumların kan ve vahşet adası hâline getirdiği Kıbrıs, şimdi huzur adası hâline gelmiştir. 20 Temmuz-16 Ağustos 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nda Türk ordusunun kaybı 498 şehit ve 1200 yaralı, Rumların kaybı ise 4000 ölü ve 12.000 yaralıdır.⁴⁰ Hava Kuvvetlerine ait iki adet F-100 uçağı ile bir RF-84F keşif uçağı, Deniz Kuvvetlerine ait Kocatepe muhribi kayıplarımız arasındadır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın üstünden 31 yıl geçmiş ve bu harekât artık tarihteki yerini almıştır. Bugün, harekâtı gerçekleştirenlerden yaşayanlar, o günleri daha soğukkanlı, duygusallıktan uzak olarak değerlendirmektedirler. Her nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin Kıbrıs Barış Harekâtı birtakım eksikliklerine, aksaklıklarına ve hatalarına karşın son derece başarılı olmuş bir harekâttir.

³⁷ Evcil; s.110.

³⁸ Genelkurmay ATASE Başkanlığının talebi üzerine, Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı Ortaköy Grup Komutanı Piyade Binbaşı Hamdi Esen (E. P. Alb.-1957) tarafından gönderilen "Kıbrıs Barış Harekâtı Anıları", 17 Nisan 2002 (Anıların tamamı Ek-C'dedir).

³⁹ Evcil; s.112.

⁴⁰ a.g.e.; s.115.

4. Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan Çıkarılan Dersler

Kıbrıs Barış Harekâtı analiz edildiğinde geleceğin muharebelerine ve TSK'nin yeniden teşkilâtlanmasına ışık tutacak bazı önemli noktalar ortaya çıkmaktadır. Bunlar:

1. Savaşta teferruatlı bir planlama ve planın tek elden icrası önemlidir. Başlangıçta büyük birliklerin harekâtı planlanırken harekâtın başarısının küçük birliklerin, taburların bölüklerin başarısı ile elde edileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle tek erin, tek astsubayın ve subayın fiziksel gücü, ateş kabiliyeti ön plana çıkmaktadır. Bu da tek erin fizikî ve moral kondisyonunu, atış eğitimini ve muharebe sahasında hayatta kalabilmenin tüm teknikleri ve özellikle tek er eğitiminin çok iyi öğretilmesi ve uygulanabilmesi gerektiğini dikte ettirmektedir. En iyi silahın yetiştirilmiş asker olduğu bu harekâta bir kez daha kanıtlanmıştır.

2. Komutanlar, muharebenin her seviyesinde ve zamanında keşif, emniyet ve irtibat ihtiyaçlarını daima eksiksiz yerine getirmelidir. İyi bir sevk-idare ve askerin moralini yüksek tutma çok önemli bir faktördür.

3. Harekâttan önce; birliklerin intikali sırasında, Merkez Komutanlıklarınca gerekli trafik tedbirlerinin alınmaması, şoförlerin bir konvoy hâlinde ve devamlı araç kullanma eğitiminin olmayışı ve birliğin bir bütün olarak intikal ettirilmesi intikal süresinin artmasına ve kazalara sebep olmuştur. Emrin alınması ile eskortlama ve önemli yolların kesilmesi, şoförlere gece konvoy hâlinde uzun yol yürüyüşleri yaptırılması ve birliklerin küçük üniteler hâlinde intikal ettirilmesi uygun olacaktı. Mersin'de yeterli bir danışma bürosu ile konakçı heyetinin bulunmaması nedeni ile bölgeye gelen birlikler, kendilerine tahsis edilen konaklama yerlerini bulmakta güçlük çekmişler ve yanlış istikametlere sevk edilen konvoylar dönüş yeri bulabilmek için kilometrelerce yol katletmek zorunda kalmışlardır. Bilhassa bölgenin yabancıları olan birlik komutanlarının mutlaka önceden bu bölge ile ilgili kadro tatbikatları yapmaları ve en seri vasıta ile bölgeye irtibat heyetleri göndermeleri uygun olur. Ayrıca bölgenin giriş yerinde bir danışma bürosu ve konakçı heyeti bulunmalı, belirli yol ve kavşaklarda trafik noktası tesis edilmelidir. Savaşta, faaliyetlerin büyük bir bölümü intikaldir. Birliklerin intikal gücünü yüksek tutmak, mevcut imkânlardan istifade etmek, komutanların en başta gelen vazifeleridir. Planlama yapılırken askerin dinlenme, yeme-içme ihtiyaçları da göz önünde bulundurulmalıdır. Askerin fizikî kondisyonu, ağır yüklerle uzun intikallere dayanabilecek, engellerden geçebilecek ve arkasından da muharebeye iştirak edebilecek güçte olmalıdır. Bütün personel, ateş altından geçme eğitimine tâbi tutulmalı, hava indirme yapacak birlikler, uzun mesafelerde uçuşa alıştırmalı, uçakta personel atma bölgesine kadar heyecanlarını yatıştırıcı moral ve motivasyonu artırıcı önlemler alınmalı, şarkı ve marşlar söylenmeli, atılan birliklerin yiyecek ve su ikmali planlanmalıdır.⁴¹

---

⁴¹ Geçmişten Geleceğe Kıbrıs; s.24.

4. Harekât süresince, ön emirlerde çok zaman gecikmeler vuku bulmuş, hatta hiçbir ön emir verilmeyen durumlar olmuştur. Münferit emirlerde de yetersizlikler görülmüştür. Genellikle görev tipi emirler verilmiş ve uygulanmıştır. Gelecekte harplerin kısa sürede sonuçlanacağı da dikkate alındığında uzun harekât emirleri yerine, kısa emirler elastikiyet sağlayacaktır.

5. Her savaşta pek çok hata yapılır. Kıbrıs Barış Harekâtı'nda da çok hata yapıldı. Kuvvetler arası koordinasyon noksanlığından Kocatepe gemimiz battı. İkmal ve irtibat konularında pek çok hatalarımız oldu. Fakat bunlar harekâtın başarısını etkilememiştir.

6. Savaşta en etkili silah muhakkak ki komutanlardır; özellikle küçük rütbeli subaylar. Bu yüzden komutanların birliklerini iyi tanımaları gerekir; personeliyle, silahıyla, araç ve gereciyle... Son 24 saatte yapılan atamalar, komutanları bu vasıflarından mahrum bırakır. Balkan Harbi, Çanakkale Savaşı, Millî Mücadele yıllarında yaptığımız hataları Kıbrıs Barış Harekâtı'nda da tekrar ettik. Son anda komutan tayin edilmiştir. Bu nedenle birliğini, çevresini hatta habercisini tanımaya fırsat kalmadan muharebeye giren subay astsubayların ve bunların komuta ettikleri birliklerin başarısının her zaman Kıbrıs'taki gibi olmayacağı kabul edilmeli ve önlemler çok önceden alınmalıdır.

7. Harekâtın ilk üç günü dâhil yapılan hava harekâtı süresince; 452 sorti taarruz, 52 sorti keşif, 109 sorti hava savunma ve 120 sorti ulaştırma görevi icra edilmiştir. Harekât süresince Kıbrıs'ta toplam 11 filo görev yapmıştır.

Hava taarruzlarının düşmanın çözülmesinde ve morali üzerinde çok büyük etkisi olmuştur. Ancak Kara-Hava-Deniz iş birliği usulleri yeterli bir şekilde uygulanamamıştır. 20-22 Temmuz 1974 ve 14-16 Ağustos 1974 tarihlerinde iki evrede cereyan eden Kıbrıs Barış Harekâtı süresince 10 uçak zayi olmuştur. Kıbrıs Harekâtı genel olarak dost ve düşmanın son derece iç içe bulunduğu bir bölgede ve bu nedenle de hava harekâtı yönünden çok gayrimüsaait şartlar altında cereyan etmiştir. Özellikle birinci evresinde ada ile Türkiye arasındaki muhabere irtibatları son derece yetersiz ve hava/yer muhaberesi istenilen seviyeden oldukça düşük, harekâta katılan kara ve deniz birliklerinin organik muhabereleleri çok zayıftı. Bu nedenle, bu birliklerden zamanında yeterli bilgi alınamamış, buna bağlı olarak da icra edilen hava harekâtı eksik bilgilere dayanmıştır. Adadaki Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı ve Türk Mukavemet Teşkilatından vaki olan yakın destek istekleri, çok çeşitli kanallardan bir değerlendirmeye tâbi olmadan doğrudan Hava Kuvvetleri Harekât Merkezine bildirilmiştir. Bu durum hem isteklerin karşılanmasını geciktirmiş hem de hava gayretinin iktisadî kullanılması prensibini menfi yönde etkilemiştir.

8. Girne batısına yapılan çıkarma harekâtı için kesin çıkarma yerinin geç belirlenebilmesi yumuşatma harekâtının etkisini olumsuz yönde etkilemiştir.

9. İleri hava kontrolörü (İHK) frekansları ve çağrı adları düşman tarafından öğrenilerek, karıştırma ve aldatma yapılmış, tanıtma için kullanılan pano bezleri düşman tarafından taklit edilmiştir.

10. Birlikler, Kıbrıs'a genel olarak barış mevcutları ile intikal ettiğinden personel takviyesi yapıncaya kadar bu birlikler arzu edilen muharip güce sahip olamamışlardır. Takviye personeli olarak gelen subay, astsubay ve erlerin birbirini ve kıtayı tanımaması yüzünden, harekâtın ilk günlerinde sıkıntı çekilmiştir. Bu nedenle, harekâta iştirak edecek birliklerin daha önceden seferî kadrolarına çıkarılmasına ya da seferî kadro ile görev yapan ihtiyatların elde bulundurulmasına ihtiyaç vardır.

11. İstihbarat bilgileri ast, üst ve komşu birlikler arasında teati edilmemiştir. Taarruz eden birlikler çoğu zaman karşısındaki düşmanın miktarı, silahları ve mevzileri hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olamadan harekâta girişmişlerdir. Pek çok esir yakalanmış olmasına rağmen yeterli sorgulama ekiplerinin mevcut olmaması nedeni ile bunlardan ancak birkaçı sorguya çekilebilmiş ve bilgi edinilmiştir. Esirlerin sorgulanmasında, Rum asıllı Türk vatandaşlarından yararlanılmıştır. Bu da bizim düşmanımızın lisanını bilen personel yetiştirmediğimizi ortaya koymaktadır.⁴²

12. Harekât sırasında, istihbarata karşı koyma (İKK) eğitiminin, erinden subayına kadar noksan olduğu görülmüştür. Parola sistemindeki karışıklık nedeniyle, telefon ve telsizlerle birliklerin, karargâhların, mevzilerin yerlerine kadar birçok gizli bilginin açıkça konuşulduğu tespit edilmiştir. Bunların düşman tarafından dinlendiği ve ona göre tedbir alındığı unutulmamalıdır.

13. Harekâtın ilk günlerinde gerek Girne Limanı'nın gerek helikopterlerin taşıma ve tahliye imkânlarının az oluşu sebebiyle, birlikler adaya parça parça getirilmiş ve geldikleri andaki kritik durumları düzeltmek üzere parça parça muharebeye sokulmuşlardır. Durumun icaplarından doğan bu kullanma tarzı, birliklerin emir komuta bütünlüğünü bozmuştur. Aynı nedenle adaya ilk gelen tanklar da zırhlı birlikler kullanma prensiplerine uygun olarak kullanılmamıştır. İkişer üçer timler hâlinde parçalanmış olarak kullanılan tankların muharebe sahasında görülmesi, düşmanın çözülmesini süratlendirmiş ancak kısa mesafeli mahdut hedeflere ulaşılabilmiştir. Zırhlı birliklerin topluca kullanıldığı son genel taarruz harekâtında, tankların sürat ve kitle kabiliyetinden istifade edilerek kısa zamanda uzak hedeflere ulaşılabilmiştir. Bu nedenle, zaruri sebepler dışında birliklerin bütünlüklerinin muhafazası için gayret sarf edilmelidir. Birlikler başka bir komutanlığın içinde harekâta katılır veya yeni bir komutanın emir-komutasına verirse verim büyük ölçüde düşmektedir. Özellikle takım ve bölük seviyesinde erler komutanını iyi tanımalı ve ona güvenmelidir.

---

⁴² Sebep ve Sonuçlarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı; s.209-210.

14. Harekâtın başından beri karargâh çalışmalarının normal cereyan etmediği, çoğu zaman iyi bir istihbarat ve harekât durumu muhakemesine istinat etmeyen acele kararlar verildiği ve emirlerin sık sık değiştiği müşahade edilmiştir.

15. İstihkâm sınıfının elinde yeterli mayın temizleme gereci bulunmadığından mayın temizleme işi iptidai usullerle yapılmış ve tatminkâr olmamıştır. Muharebelere katılan personel mayın ve karşı mayın harekâtı konularında yeteri kadar eğitilmelidir.

16. “Muhaberesiz muharebe olmaz.” sözü sadece muhabereciler tarafından söylenen bir söz olmamalıdır. Kıbrıs Barış Harekâtı’nda kısa mesafelerde birlikler arasında ve 20/21 Temmuz gecesi Türkiye ile irtibat kesilmiştir. Genel olarak telli ve telsiz irtibatlar yeterince yapılamamış, bilhassa telsizlerin kifayetsiz olduğu görülmüştür. Aynı frekans bandında bir çevrimden fazla çevrimin faaliyet gösterdiği ve hatta düşmanın FM bandındaki telsizlerin karıştırma yaptığı tespit edilmiştir. Bu da sevk idarede zafiyete sebep olmuş, küçük birliklerin evvelce aldıkları emirlere göre inisiyatifleriyle hareket etmek zorunda kalmışlardır. Daha kullanışlı telsizlere ihtiyaç hasıl olmuştur.

17. Muhabere irtibatları gibi birlikler arasındaki koordinasyon da kifayetsiz idi. Birbirlerinin harekât bölgesinde faaliyet gösteren birlikler bile aralarında gerekli koordinasyonu yapmamışlardır. Aynı bölgede bulunan karargâhlar için de aynı durum geçerlidir.

18. Harekâta birinci sınıf ikmal maddelerinin temini en çok başarısızlığa uğrayan bir hizmettir. Harekâtın ilk günlerinde birlikler üzerindeki demirbaş erzak yenmiştir. Bu da bittikten sonra üst makamlardan temin edilen yiyecek maddeleri, günlerce 10 kişiye bir ekmekten daha ileri gidememiştir. Bu kadar az ekmeğin en ileri hatlardaki ere kadar adilane bir şekilde ulaştırılması da mümkün olmamış ve birlikler günlerce işgal ettikleri bölgelerde bulabildikleri yiyecek maddelerini toplamak ve karın doyurmak mecburiyetinde kalmıştır. Ayrıca helikopterlerle adaya indirilen ve dolayısıyla yanında hiçbir mutfak malzemesi bulunmayan birliklere, muharebenin altıncı veya yedinci gününden itibaren çiğ erzak dağıtılmaya başlanmış ve bu erzakın pişirilip yedirilmesi mümkün olmamıştır. Bunun üzerine ihtiyaç, Girne mağazalarından malzeme ve yiyecek maddeleri getirtilerek giderilmeye çalışılmıştır. Mevcut konserveler personelin her an açıp kolayca yiyebileceği şekilde yapılmadığından personel uzun süre yemek yemeden muharebe etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca kıyı başının ele geçirilmesini müteakip adaya yapılan intikallerde taktik birliklere öncelik verilmesi yaşı sebze, meyve, et ve benzeri gıdaların sevkini geciktirmiştir. Bozulabilir gıdaların frigo firik araçlar ile gönderilmemesi gıda maddelerinin bozulmasına sebep olmuştur. Seyyar fırınların adaya geç gönderilmesi ve bölgede yeterli fırının bulunmayışı nedeni ile muharebenin ilk günlerinde personele yeterli ekmek verilememiştir. Gönderilen fırınlar da uygun bir şekilde kullanılamamıştır.⁴³

---

⁴³ a.g.e.; s.217.

19. Kıbrıs gibi sıcak, tozlu ve susuz bir bölgede harekât yapan birliklerin yıkanması için bir aydan uzun bir süre hamam, çamaşır ünitesi faaliyete geçirilememiştir. Devamlı taarruz muharebelerine iştirak eden birliklerde bilhassa ayakkabı, elbise, iç çamaşırı ihtiyacı hasıl olmuş, ancak uzun bir süre ikmal yapılamamıştır. Suyun kıt olması nedeniyle, içme suyu temini için birliklere yakın yerlerde su ikmal noktalarının açılması, personele ikişer matara verilmesi ve fazla tuz kaybedilmesi nedeniyle, mataralara tuz tabletleri konması ihtiyacı hasıl olmuştur. Aşırı su ve tuz kaybı kitalar üzerinde erken yorulma ve halsizlik meydana getirmiş, pek çoğu ishal, baş dönmesi ve baygınlık gibi etkenlerle karşı karşıya kalmıştır. Sıcak iklimde erler su disiplinine uymamış; mataralardaki suyun bitmesi, erleri evlere girmeye zorlamıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı, levazım sınıfının modern muharebe koşullarına ayak uyduracak şekilde modernize edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

20. Subay, astsubay ve erlerin teçhizatları, hareketlerini kısıtlamakta, personel teçhizattan kurtulmak için fırsat kollamaktadır. Teçhizat ve giyim kuşam yeniden gözden geçirilerek daha uygun bir şekle sokulmalıdır. Subay seferî teçhizatına muharebe meydanında ihtiyaç duyulan ayak pudrası, sargı bezi, el feneri, pilli radyo, termos, gözlük, dürbün, çakı, şeker, tuz, bisküvi gibi malzemelerin ilave edilmesi ve barıştan itibaren hazırlanması uygun olur.⁴⁴ Muharebede emre verilen birliklerin lojistik ikmal emrine verildiği birlik tarafından yapılması gerekirken gerçekte bu böyle cereyan etmemiştir. Emre verilen birlikler ikmal bakımından kendi başlarının çaresine bakmak durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla emre vermeler harekât kontrolü şeklinde uygulanmıştır.

21. Taarruz muharebelerinde geride kalan şehitlerin toplanması ve defnedilmesi çok geç ve düzensiz olmuştur. Defin işlemleri genellikle gece yapılmıştır. İki gün sonra toplanan şehitler olmuştur. Cesetlerde bozulma ve kokmalar olmuştur. Kaybolan cesetlerin olması, şehit toplama ve tahliye işlemlerinin üzerine daha çok eğilmemiz gerektiğini ortaya koymaktadır.⁴⁵

22. Gece eğitime barış zamanından itibaren önem verilmeli, bütün personele gece ateş teknikleri öğretilmeli, ses, ışık ve ateş disiplini konusunda personel yetiştirilmelidir.⁴⁶ Erler gerek harekâta gerekse muharebe dışında çok hedef göstermiştir. Toplu hâlde ayakta dolaşmalar, birliklerin yerlerini belli etmektedir. Erlerimiz ateş altında bile yatmayı ve sürünmeyi zül addetmektedir. Bu bir cesaret işi değil eğitim noksanlığıdır.

23. Bazı bölgelerde erler şoka girmiş, ateş edememiş, korkmuşlardır. Harekâta erin gereksiz heyecanı ve korkusu yenilmelidir. Millî his ve duyguları canlı tutulmalı, muharebenin şartları anlatılmalı, bu şartlarla karşılaştığında etkinliğini kaybetmemelidir.

⁴⁴ Geçmişten Geleceğe Kıbrıs; s.50.

⁴⁵ Sebep ve Sonuçlarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı; s.210.

⁴⁶ Geçmişten Geleceğe Kıbrıs; s.35.

24. Muharebe şartları bazı kimseleri disiplini bozmaya itebilmektedir. Bunun sonucunda emre itaatsizlik olayları başlamaktadır. Her şeye rağmen disiplinden en ufak bir taviz verilmemelidir. Muharebe sonrası disiplini de büyük önem arz etmektedir. Disiplinsizliklere göz yummanın, ölümle sonuçlanan olaylara sebebiyet verebileceği unutulmamalı ve her seviyedeki komutanlığın birinci öncelikli görevi disiplinin korunmasıdır.⁴⁷

25. Harp cerideleri günü gününe uygun tutulmamıştır. Harp tarihi incelemelerine ışık tutacak pek çok bilgi ve belge muharebeler sonrasında ve savaşta girmeyen personel tarafından anlatılanlara göre güncelleştirilmiştir. Olayın canlı tanıkları da bazen kendi duygusallıkları nedeniyle gerçeklerden uzaklaşabilmişlerdir. Birlikler personelin şahsî dosyalarının tamamını veya bir kısmını götürememişler, takviye olarak gelen personelin özlük işlemlerinde aksaklıklar olmuş, kimlik tespiti ve raporların verilmesine esas olacak doğru bilgiler zamanında alınamamıştır.⁴⁸

26. Nişan ve taltif işlemlerinde ciddi aksamalar olmuştur. Haksız işlemler ve yanlış değerlendirmeler personelin moral gücüne menfi yönde etki etmiştir.

Kaynaklar

1. AKBULUT, İlhan; “Kıbrıs’ın Tarihine Kısa Bir Bakış”, Askerî Tarih Bülteni, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara,1998.

2. BİRAND, Mehmet Ali; 30 Sıcak Gün, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1975.

3. Cumhuriyet; 15 Ağustos 1974.

4. ÇİLİNGİR, Atilla; Unutulanlar, Unutturulanlar Ya Da Hatırlayamadıklarımız, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.

5. ERDEM, Turan; Kıbrıs Barış Harekâtı’nda 3 ncü Paraşüt Taburu, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara,1999.

6. EROĞLU, Hamza; Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı, Emel Matbaacılık, Ankara, 1975.

7. EVCİL, Cumhur; Yavru Vatan Kıbrıs’ta Zaferin Hikayesi, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

8. Geçmişten Geleceğe Kıbrıs, Kara Kuvvetleri Eğitim ve Doktrin Komutanlığı (EDOK) Alınan Dersler Merkezi (KALDEM); Ankara, 2000.

9. Hava Kuvvetleri Komutanlığının Kıbrıs Barış Harekâtı Nihai Raporu, 1974.

---

⁴⁷ a.g.e.; s.28.

⁴⁸ Sebep ve Sonuçlarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı; s.208.

10. İSMAIL, Sabahattin; 150 Soruda Kıbrıs Sorunu, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1998.

11. Kıbrıs Barış Harekâtı Değerlendirme Raporu, 1974.

12. Kıbrıs Barış Harekâtı Anıları; Basılmamış eser. (Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığının talebi üzerine Harekâta katılan subaylar tarafından gönderilen anılar Emruhan Yalçın'ın şahsî arşivinde bulunmaktadır.

13. MÜTERCİMLER, Erol; Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Bilinmeyen Yönleri, Yaprak Yayınevi, İstanbul, 1990.

14. Sebep ve Sonuçlarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı; Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı, Girne, 1996.

15. SERTER, Vehbi Zeki; "Kıbrıs'ta 15 Temmuz 1974'te Düzenlenen Rum-Yunan Darbesi ve Mutlu Türk Barış Harekâtı'nın Başlaması", ATASE ve Denetleme Başkanlığı III. Askerî Tarih Semineri Bildirileri, Ankara, 1986.

16. 1974 Yılı Hava Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçe Raporları (4 cilt).

17. 1974 Yılı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçe Raporları.

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI ANILARI

E. P. Kd. Alb. Mahmut ALYANAK (1961)(Harekâtta; P. Önyzb., TMT/Türk Mukavemet Teşkilâtı Boğaz Sancağı Levent Tb. K.) (07 Mayıs 2002)

“26 Şubat 1974 yılında Boğaz Sancağı Levent Tabur Komutanı olarak Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT)nda göreve başladım. 15 Temmuz 1974 tarihinde EOKA=Ethniki Organosis Kypriakon Agoniston (Kıbrıs Mücahitleri Ulusal Örgütü)cü Sampson’un, Rum Cumhurbaşkanı Makarios’u devirmek ve adayı ele geçirmek üzere darbe yaptığını, Rum Radyo ve Televizyonundan saat 08.00’de anons edilmesiyle öğrendik. Aynı gün saat 09.30’dan itibaren Lefkoşa ve civarı Rum kesimi bölgesinden yangın, patlama, ses ve görüntülerini almaya başladık...

Levent Taburunu alarma geçirdim. Bilahare seferberlik ilan edildi. Mücahitler-yedekler tabura gelmeye başladı. Karşımızdaki düşman Rum Millî Muhafız Ordusu (RMMO) yer yer mevzilerini işgale başladı. Yerelekko’ya bir bölük kadar Rum Millî Muhafız Ordusu (RMMO) askeri girdi ve akabinde silah sesleri duyulmaya başladı. Özellikle yabancıların tahliyelerini yapan dört uçağın adadan ayrıldığı izlendi. 19 Temmuz 1974’te yüksek rütbeli subayları taşıdığı tahmin edilen Yunanistan’a ait bir uçak hava alanına (Lefkoşa) indi...

20 Temmuz 1974 saat 00.15’te Boğaz Sancaktarı Ali Melih Bey (Tankçı Albay) harekât emri almak üzere ben ve diğer Tabur Komutanlarını (Yaman ve Zafer Tabur Komutanları) çağırdı. Özetle: Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı bugün saat 05.00’ten itibaren çıkarma, atma ve indirme yapacağını, genel savunma planına göre görevimizi icraya başlamamızı emretti. 20 Temmuz 1974 saat 06.00 civarında Beşparmaklar’ın kuzeyinden uçak sesleriyle beraber uçaksavar ve infilaklar duyulmaya başlandı. Transal; C-47, C-130 tipi nakliye uçaklarımız görünmeye başlandı. Akabinde Kırnı (Pınarbaşı) Havaalanı’mızın civarı, Menderes-Ortaköy arası gökyüzü, paraşütlerden papatya tarlasına dönmüştü. Hava İndirme Tugayı paraşütlerle atlıyordu... Jetlerimiz RMM’a ait 23 ncü Tank Taburuna dalmaya başladı. Daha sonra Komando Tugayı Taburları helikopterlerle indirmeye başladı. Tabur karargâhım ve komuta yerim Boğaz’da Beşparmak Dağları güney eteklerinde Dikomo (Dikmen) karşısı Lefkoşa-Girne yolu üzerinde idi...

Hava İndirme Tugayına ait Topçu Üsteğmen emrindeki 75 mm’lik obüs bataryasına Dikoma istikametindeki düşman top, uçaksavar ve makineli tüfek mevzilerine ateş etmelerine yardımcı oldum. Barış Kuvvetleri Komutanlığı (Kolordu karargâhı) ile Hava İndirme Tugayı da komuta yeri olarak benim Levent Taburu Karargâhına yerleşti. Komando Tugayı da batıda Kırnı (Pınarbaşı) yakınlarında kendine bir yer buldu...

Aynı gün saat 14.30 civarında Levent Taburunun Savaş Bölüğü (Kanlıköy) bölgesine inen Hava İndirme Tugayından bir Tabur Gölet

bölgesine yerleşti. Bu bizi çok rahatlatmıştı. Ancak düşman o gece özellikle Dikomo istikametinden ateşleriyle, daha sonra taarruzla bizleri sıkıştırmaya başladı. Boğaz Emniyet (Polis) Teşkilâtı da bölgede idi. Aldığım önlemler Dikmen Tepe'nin düşmesi ve dolayısıyla cephenin yarılması önlenmiş oldu...

21 Temmuz 1974 saat 00.30'a doğru sıklet merkezi Dikoma (Dikmen) -Masa Tepeler olmak üzere düşman taarruzu, Levent Taburu bölgesine doğudan batıya doğru başladı. Düşmana karşı sabaha kadar direnmek mecburiyetinde kaldım. Kolordu Komutanı Hava İndirme Tugay Komutanına Levent Tabur Komutanlığının takviye edilmesi ile ilgili emrini Tugay Komutanı yerine getirmemiştir...

22 Temmuz 1974 günü Hava İndirme Tugayının bölgede bulunan birliğinden 13 Mehmetçik birlikçe toplu hâlde bekleyip dağılmadığından dolayı düşmanın attığı bir havan mermisinden dolayı şehit olmuşlardır...

Hava İndirme Tugayı Dikomo istikametinde taarruz etme emri aldı. Taarruz için benden kılavuz mücahit vermem emredildi. En uygun mücahitleri seçip verdim. 22 Temmuz 1974 günü saat 14.45'de taarruz Boğaz'dan başladı. Bütün çabalara rağmen taarruz gelişmedi ve saat 18.00'de taarruz durduruldu...

23 Temmuz 1974 günü yukarıda belirtilen ve gelişmeyen taarruza benim taburumun da iştiraki ile yeniden başlanması emredildi. Taarruz Dikomo istikameti, hedef ise Sihari Vuno köy sırtları idi. Ben Hava İndirme Tugayı emrine girerek katıldım. Tugay Kurmay Başkanı Atilla Erdem taarruzu sevk ve idare ediyordu. Aynı gün saat 17.45'de Vuno sırtlarına geldik. Vuno-Sihari'yi ele geçirdik...

25 Temmuz 1974'te Levent Taburu (Savaş Bölüğü hariç) Kolordu ihtiyatına memur edildim. Kolordu ihtiyatı olarak aldığım ilk görev, Dikomo-Sihari-Vuno köy ve arazideki düşman ve hayvan ölümlerini toplayıp gömmek oldu...

14 Ağustos 1974 verilen emir üzerine Levent Taburu olarak (Çıngır Bölüğü hariç) Lefkoşa sancaktarlığı emrine girdik. Aynı gün intikalimizden iki buçuk saat sonra, sabah saat 05.00'te İkinci Barış Harekâtı başladı. Savaş uçaklarımız görüldü. Mia-Milya, havaalanı (Lefkoşa) ve Yunan Alayı bombalanmaya başlandı. Karadan da düşman üzerimize yoğun ateşe başladı...

15 Ağustos 1974 günü KTKAK'ı Rum Dil Okulu istikametinde Taburuma ait Savaş Bölüğünü de yanına alarak Kolordu Komutanlığından ve bizden habersiz mahdut hedefli bir taarruz yaptı. Ancak taarruz gelişmediği gibi 40 Mehmetçik de şehit verildi. Savaş Bölük Komutanının bana verdiği tekmilde taarruzun uygun olmayan açık araziden ve tam cepheden yaptıklarını öğrendim...

Yunan kuvvetleri alayı çok direndi. Hava kuvvetlerimiz onları kırmak için âdeta hallaç pamuğuna çevirdi. Alay kışlası cayır cayır yandı. Alay yerle

bir oldu. Alay düştü. Ateş Bölüğü, Sancaktarın emriyle Hamitköy bölgesindeki mücahitleri takviye etmek üzere intikal ettirildi...

20 Ağustos 1974 tarihinde görevimizi bitirerek Tabur Karargâhı, savaş ve ihtiyat bölükleri ile Boğaz Sancaktarlığındaki kendi bölgemize (kışlamıza) döndük. Ancak Ateş Bölüğü, Lefkoşa Sancağı Hamitköy 22 nci Tabur ihtiyatlı olarak göreve devam emri alarak yerinde kaldı. Tabur kalan mevcudu ile bölgede asayiş, bir nevi jandarma görevi yapmaya başladı...

10 Ekim 1974 tarihinde, Tabur Karargâhı ve Savaş Bölüğü, Yaman Taburu (Sentilaryon) emrine verilerek Levent Taburu lağvedildi. Ben de ana görevim uhdemde kalarak Türkiye'ye dönene kadar Sancak (D-7) Sivil İşler Sorumlusu, bir başka ifadeyle bölgemizdeki Halkla İlişkiler Sorumlusu olarak görev yaptım..."

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI ANILARI

E. Tuğg. Sabri EVREN (1946) (Harekâta Tuğg. Hava İndirme Tugay Komutanı)(Kayıt 30 Nisan 2002/11)

“Kayseri Hava İndirme Tugay Komutanı iken 18 Temmuz 1974 günü Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanının çağırması üzerine aynı gün uçakla saat 23.30’da Ankara/ETimesgut Havaalanı’na indim. Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanının başkanlığında 4 ncü Kolordu Komutanı, karargâhtaki Başkan ve Daire Başkanlarının bulunduğu brifinge katıldım. Konuşmalar sırasında, Kıbrıs Harekâtı ile ilgili bilgiler verildi...

Bana Tugayımla ‘20 Temmuz 1974 günü Kıbrıs’a paraşüt hücumunu gerçekleştireceksin’ emri verildi. Ben de bu emri aldıktan sonra komutana ‘...Tugayın personelinin hepsi değerli, çalışkan, disiplinli ve güvendiğim arkadaşlarımdır. Personelin hepsi komando eğitiminden geçmiş ve asgari beş paraşüt atlayışı yaparak komando ve paraşüt brövesini takmışlardır. Zatiâlinizden istirhamım, Tugayın mevcudunu tamamlamak için diğer birliklerden personel takviyesi yapılmasın. Çünkü gelecek olan personel, paraşütle muharebe atlayışı(220 m’den) yapacak. Bu atlayışı yapabilmesi için komando eğitimi görmüş ve asgari beş paraşüt atlayışı yapmış olması gerekir. Harekâta katılacak personel sayısı subay ve astsubay dâhil 4500 kişidir. Tugayın paraşüt durumu da kritik. İstenilen durumda değil ama buna mukabil verilen görev yerine getirilecektir...’ ifadesinde bulundum...

19 Temmuz 1974 sabahı, saat 08.00’de tekrar Kara Kuvvetleri Karargâhına geldim. Son olarak emirleri olup olmadığını sordum ve ayrıldım. Aynı uçakla Kayseri’ye döndüm. Tugaya çıktım, Tugay Kurmay Başkanı; ‘Komutanım, Tugayımıza Kara Kuvvetleri Komutanının emriyle, 700 er ve erbaş geldi.’ diye tekmil verdi. Bir an şaşırdım, ne yapacağımı bilemedim. Ben brifingde ne anlattım ne ile karşılaştım. Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanını telefonla aradım: ‘Komutanım, bu erleri ne yapacağım? Değil komando, uçak görmemiş, uçağa binmemiş bu çocuklara, paraşüt takıp nasıl aşağıya atacağım? Bunları (700 erbaş ve eri) Bolu’daki Komando Tugayına verelim. Onlarla birlikte Taşucu’ndan Kırnı (Pınarbaşı) alanına helikopterlerle indirirler’ dedim. Bu teklifime Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı, hayır demedi ama, ifadelerinden kızdığını, anladım. Bana ‘kızlar bile atlıyor’ dedi...

Yer ekibi dediğimiz üç kişilik bir personeli, küçük bir uçakla, 19 Temmuz saat 20.30’da Erkilet/Kayseri Hava Üssü’nden kaldırdık. 20 Temmuz 1974 günü saat 03.30’da Kırnı (Pınarbaşı) meydanına inecek, atlama bölgelerinin emniyetini alacak “T” kodunu serecek uçakları görünce sisi yakacak ve pilotlara yer rüzgârının hızı hakkında bilgi verecekti.

Ancak yer ekibini taşıyan uçak aynı saatte Kırnı (Pınarbaşı) Havaalanı’nın üzerine geliyor. Pist aydınlatılmamış, her taraf zifirî karanlık. Uçak Adana Üssü’ne geri dönüyor. Bu aydınlatma işini Kıbrıs Alayı ve

mücahitler yapacakmış. Bizim bundan haberimiz yok. Biz her şeyin normal cereyan ettiğini düşünerek 20 Temmuz günü sabaha karşı saat 04.00'te Tugay Karargâhı, Tugay Karargâh Bölüğü, Muhabere Müfrezesi, 1 nci ve 2 nci Paraşüt Taburları ve 7,5/18'lik Topçu Bataryası ile havalandık. Türkiye saati ile 06.05'te atlayış bölgeleri üzerine geldik. Uçaklar muharebe atlayışı için 220 metreye kadar alçaldı. Açık kapılardan aşağıya bakıyoruz. "T" kodunu göremiyoruz. Yanan sis yok. Pilotlara, yer rüzgârının şiddeti hakkında bilgi de verilmiyor. Arazi etüdüne dayanarak ve yerden sallanan Türk bayraklarını görünce emniyette olduğumuza güvenerek atladık. Ama çok sıkıntılı anlar yaşadık. Uçaklar, 3 ncü ve 4 ncü Paraşüt Taburları ile geri kademeyi almak için Kayseri'ye geri döndü...

Atlayan birliklerin teknilini aldım, önemli bir zayıt yoktu, bir erin ayağı çatlamıştı. Bir erin de paraşütü-topçu ateşinden olacak-havada yanmaya başlamıştı. Arazi ve ekin tarlaları cayırlı cayırlı yandığından dayanılmaz bir sıcak vardı. Erin yanına koştum. Kurtarmak için çırpınıyorum, er ise; 'Komutanım, yaklaşmayın size bir şey olmasın. Ben ölüyorum, vatan için canım feda olsun. Hakkınızı helâl edin.' diye bağıyordu. Türk askerinin vatan ve komutan sevgisine duyarlılığı karşısında göz yaşlarımı durduramadım. Bir insan altı dakika gibi kısa bir sürede iskelet haline dönüşüyor. Bu anı, yaşadığım müddetçe unutamayacağım.

Komando Tugayının ilk sortisi helikopterlerle 20 Temmuz 1974 günü saat 08.30'da Kırmı (Pınarbaşı) Meydanı'na indi. 28 nci ve 39 ncü Tümenlerden hiç haber yoktu. Tugayım tam 2,5 saat yalnız başına kaldı.

20 Temmuz 1974 günü saat 08.00'de Kurmay Binbaşı Cumhuri Evcil ile birlikte bir mücahidin arabasıyla, Kıbrıs Alay Komutanını görmek için Lefkoşa'ya gittik. Kıbrıs Alay Komutanı Albay, Rauf Denktaş ile birlikte bir resmî binanın bodrum katında bulduk. Kıbrıs Alay Komutanlığı, Kolordu Karargâhına gelinceye kadar benim harekât kontrolümde olacaktı. Kıbrıs Alayının komutanına 'meydanın neden aydınlatılmadığını, taburların paraşütçülerini toplayacak, inen cephaneyi taşıyacak, araç ve personelin neden hazır olmadığını' sordum. Verdiği cevap 'Komutanım bana kimse bu hususta bir emir vermedi. Biz sayın Rauf Denktaş ile birlikte Kıbrıs'a bir müdahalenin başladığını Başbakan Ecevit'in bugün (20 Temmuz 1974) saat 06.00'da yaptığı radyo konuşmasından öğrendik.' dedi.

20 Temmuz 1974 günü saat 11.15'te tugayın geri kalan 3 ncü ve 4 ncü Paraşüt Taburları ve Tugay Ağırıkları da Kıbrıs'ta görev bölgelerine atladılar.

1 nci Paraşüt Taburu hava başının Beşparmak Dağları güneyindeki üçgen bölgenin batısında tertiplenerek üçgen bölgeyi batıya karşı savunacak 2 nci Paraşüt Taburu, Hamitköy'e hücumla Darboğaz bölgesinden Ozanköy-Çatalca köy bölgelerini ele geçirecek, hava başını genişletecek, 3 ncü Paraşüt Taburu; Kırmı (Pınarbaşı) alanına inişi müteakip, Türk Boğazı'na intikal edecek, Türk Bozdağı-Rum Bozdağı ve Delik Tepe istikametinde taarruzla hava başını genişletecek, 4 ncü Paraşüt Taburu; Hamitköy bölgesinde toplanarak Tugay ihtiyatını oluşturacak...

7,5/18'lik Topçu Bataryası Kırnı (Pınarbaşı) alanında mevzilenecek, önce 2 nci ve 3 ncü Paraşüt Taburları bölgesinden istenilen ateş yardımlarını yerine getirecek, ikinci öncelik Kıbrıs Alayından gelen ateş isteklerini karşılayacaktı...

Saat 11.00'de (20 Temmuz 1974) 6 ncı Kolordu Komutanı Korgeneral Nurettin Ersin, karargâh subayları ile birlikte Kırnı (Pınarbaşı) alanına indiler. Sayın Komutana son durumu ve paraşüt taburlarının harekât bölgeleri ve hâlihazırdaki yerleri hakkında kısa bilgi verdim. Komutana 'Boğaz'da yer altında mücahitlere ait karargâhı, Kolordu ve Hava İndirme Tugayının karargâhı olarak kullanmayı uygun gördük.' dedim. Komutan kabul etti. Burası Lefkoşa'ya 18 km uzaklıkta, hedef olarak seçtiğimiz bölgelere de aynı uzaklıkta ve çok emniyetli idi. Barış Harekâtı'nın sonuna kadar burayı komuta yeri olarak kullandık.

22 Temmuz günü saat 16.00'da 39 ncu Tümen Komutanı, yanında Komutan Yardımcısı ve karargâh subayları ile Kolordu Karargâhına geldiler. Saat 17.00'de ateşkes emrini aldık. Birinci harekât bitti...

İkinci harekât 14 Ağustos 1974 Çarşamba günü 06.00'da başladı. Boğaz'dan doğuya doğru iki Tümen (39 ncu Piyade Tümeni ve 28 nci Piyade Tümeni) ve Hava İndirme Tugayının iki taburu; batıda Komando Tugayı (Bolu) ve Hava İndirme Tugayından bir tabur harekâta başladı. Doğuda Karpaz'a kadar olan bölge; batıda Lefke ve civar bölgeler ele geçirildi. 16 Ağustos 1974 günü saat 18.00'de ateşkes emriyle Barış Harekâtı fiilen bitmiş oldu...

5 Eylül 1974 günü Tugayı General Adnan Doğu'ya teslim ettim. Dağ ve Komando Okulu Eğitim Merkezi Komutanlığına gittim. 15 Eylül 1974'te yeni görevime başladım. 9 Eylül 1976'da emekliye ayırdılar..."

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI ANILARI

E. P. Alb. Hamdi ESEN (1957) (Harekâtta P. Bnb. Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı / K.T.K.A. Ortaköy Grup Komutanı / Tb. K.)

“Kıbrıs adasına 26 Şubat 1974’te 27 nci Kıbrıs Değişirme Birliği olarak intikal ettik. 15 Temmuz 1974 Pazartesi günü aşırı Rum milliyetçisi Nikos Sampson, kendi taraftarları ile zamanın Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios’u devirmek için ayaklandı. Makarios Lefkoşa’da kalamadı. Birleşmiş Milletler Barış Gücü helikopteri ile önce Baf’a, sonra Malta’ya, daha sonra da İngiltere’ye sığındı...

15-20 Temmuz 1974 döneminde Rum tarafında çatışmalar hep devam etti. 17-18 Temmuz günlerinde Rumlar, Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı bölgesine de gelişi güzel ateş açtılar. Alay Komutanımız Albay Mustafa Katırcıoğlu’nun emir ve direktifleriyle olayları soğukkanlılıkla izledik...

17-18 Temmuz günlerinde planlarımızı tekrar gözden geçirdik. Rum tarafındaki gelişmeleri Bayrak Radyosundan, Kıbrıs Rum Televizyonundan ve basın-yayın organlarından takip ettik...

19 Temmuz 1974 günü Kırnı (Pınarbaşı)’ya havadan atma ve indirme bölgesini keşfe gittik. Rumlar, bizi Beşparmak Dağları’ndan gözetliyorlardı. Bu dönemde Dışişleri Bakanımız Turan Güneş, İngiltere’de barış görüşmelerine devam ediyordu...

20 Temmuz 1974 günü saat 05.15’te Türkiye’den gelen birliklerimiz bölgemize paraşütle atlamaya başladılar. Bölgede bir ACT Subayı (Hava Kontrol Tim Subayı) görev yaptı. Bu subay Türkiye’den gelen Hava Kuvvetleri jetleri ile irtibat sağlıyordu. ACT subayımız, kendi uçaklarımıza; ‘Ateş gelmeyen hedeflere ateş edilmeyecek. Yunan Alayı, dost Yunan Devleti’nin bir parçasıdır. Uçaklarımıza ateş edilmedikçe katiyen ateş edilmeyecek’ mesajını telsizle bildiriyordu...

20 Temmuz 1974 günü öğleden sonra Rum Millî Muhafız Ordusu ve Yunan Alayı birlikleri uçaklarımıza ve bizlere ateş etmeye başladılar. Aynı gün akşam üstü T-34 hafif tankları ile Gönyeli istikametine taarruz ettiler. 3 ncü Bölük bölgesine girdiler... Ancak 21 Temmuz 1974 günü sabahı Rum birlikleri tanklarıyla birlikte kendi mevzilerine geri çekildiler...

21 Temmuz 1974 günü saat 17.00’de Taburum ve Komando Tugayı, 4 ncü Taburundan bir bölükle birlikte taarruz etmem emredildi. Arazi düz ve çıplaktı. Destek atışlarımız da yoktu. Biz sıçramalarla ilerliyorduk. Rum uçaksavarları bize göz açtırmıyordu. İki saatte ancak 500 m ilerleyebilmiştik. Akşam oldu, hava karardı. Rumlar aydınlatma fişeği atıyor ve bizlerden görebildiklerini tarıyorlardı. Zayıyatımız artıyordu. Alay Komutanım ile telsiz irtibatım kesildi. Kendisinin yanına gidip durumu anlattım. Alay Komutanım Taburumun hareket tarzını benim inisiyatifime bıraktı. Taburumu önceki savunma mevzilerine çektim ve muhtemel bir felaketten kurtardım. Bu hazırlıksız taarruzda üç şehit ve sekiz-on yaralı verdik...

22 Temmuz 1974 günü 81 milimetrelık havan mangasından iki erimiz, Rum havan atışları sonucunda şehit oldu. Şehitlerimizi şehitliğe gönderdik. İkinci Barış Harekâtı'na kadar savunma mevzilerimizi güçlendirdik.

İkinci Barış Harekâtı'nın ilk günü (14 Ağustos 1974) yapacağımız taarruzla önümüzdeki hâkim tepeyi alacaktık. Burası Rum kuvvetleri tarafından iyi tahkim edilmişti. Kuruluşumuzdaki 4 ncü Bölüğün bir takımına bu tepeyi hedef olarak verdim. Ayrıca takıma havan ve geri tepmesiz top ile ateş desteği sağladım. Büyük bir mukavemetle karşılaştık. Nihayet aynı gün akşam üzeri tepe ele geçirildi. Bayrağımız hedefe dikildi. Ancak, sekiz yaralı vermiştik...

Barış Harekâtı'ndan sonra Barış Gücü subaylarından şunları duyduk. Rum askerleri Türk askerlerini şöyle yorumlamışlar: 'Türk askerlerine Türkiye'de iken afyon içirip adaya öyle göndermişler. Böylesine cesaret düşünemiyoruz. Yaralanmış Türk askeri, kanaması devam ederken bile yarasını bastırıp yine de üstümüze üstümüze geliyor. Kaçmaktan başka çaremiz kalmadı' demişler...

İkinci harekât bitti. Ateşkes ilan edildi. Yunan Alayını, Koleji ve yandaki sırtları da almıştık. Rum tarafının ölüleri bizim hattımızın gerisinde kalmıştı. Üst makamlardan gelen emirle, Barış Gücü nezaretinde Rum tarafından beş askerî kamyon geldi. İznimizle bizim tarafımıza geçtiler. Kendi ölülerini topladılar. Bizler de cesetlerin yerlerini gösterdik. Onlara yardımcı olduk. Bu olayı Barış Gücü subayı nezaretinde bir tutanakla tespit ettik. Tutanağı Alay Komutanlığına gönderdim..."

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI ANILARI

**E. Dz. Kd. Alb. İsmail GÜL (653410) (Harekâta Dz. Kd. Ütğm. 21
Temmuz 1974'de batırılan Kocatepe Gemisinin Elektronik Subayı) (07
Mart 2002/7)**

"...Komodor Deniz Kurmay Albay İrfan Tınaz komutasındaki üç muhrip Türkiye Cumhuriyeti gemisi Mareşali Fevzi Çakmak, Türkiye Cumhuriyeti gemisi Kocatepe ve Türkiye Cumhuriyeti gemisi Adatepe, 20 Temmuz 1974 sabahı Mersin'den hareketle çıkarmanın yapılacağı Girne sahillerine intikal etti... Yukarıdaki üç muhrip ve Türk Hava Kuvvetlerine ait uçaklar tam üç gün boyunca Rum hedeflerini bombaladılar... 21 Temmuz 1974 günü öğle üzeri 'bir Yunan konvoyu Kıbrıs'a yaklaşıyor' mesajı geldi. Komodorumuzun emriyle bu üç gemi Baf açıklarına intikal etti...daha sonra böyle bir konvoyun olmadığını öğrendik. Konvoy diye rapor edilen gemiler ise Türk Hükûmeti tarafından rapor edilen yasak sahanın dışına çıkmak üzere hareketlerini tanzim eden gemilerin tesadüfen bir araya gelerek konvoy görüntüsünü oluşturmalarıydı. Yasak sahanın dışına çıkmak isteyen ticarî gemiler hemen hemen aynı rotayı takip ettiklerinden bir müddet sonra ister istemez bir araya gelmişler ve konvoy görüntüsü vermişlerdi...

Hayalî düşman konvoyunu imha emri almış olan yukarıdaki üç muhrip, Baf kıyısı açıklarında seyir hâlindeyken hava hücumuna uğradı. Gemimize (Kocatepe) iki bomba isabet etti. Bu iki bombanın verdiği hasar büyük oldu. Tüm cihazlar, motorlar ve tulumalar durdu. Bütün çabalara rağmen gemideki yangın kontrol altına alınamadı. İlk hücumdan yaklaşık üç dakika sonra ikinci hava hücumuna uğradık. Gemimiz birçok bomba ve roket isabeti aldı. Bir müddet sonra cephanelerin bir kısmı infilak etti. Daha sonra gemiyi terk etme emri verildi. Sallarla gemiyi terk ettik. Benim salda daha sonra denizden aldığımız gemi doktoru, iki telsiz, bir seyir astsubayı ve 11 er olmak üzere 15 personel bulunuyordu... Erlerin bir kısmında can yeleği yoktu. Personelin bir kısmı gemiyi terk emri verilmeden veya gemiyi terk emri verilmesini müteakip sallara binmeden gemiden denize atlamak suretiyle gemiyi erken terk etmişlerdi. Bu şekilde aşırı telaş ve panik bu gibi personelin bir kısmının kaybına sebep olmuştur. Biz 15 kişi önce güverteden denize atladık ve akabinde sala bindik...

Muhriplerde 15 civarında can salı mevcuttur. Denize inen ve içinde personel bulunan can salları birbirine bağlanarak bir zincir oluşturuldu. Salda konserve edilmiş 50 kutu su, bir miktar jöle tipinde şekerleme mevcuttu. Ayrıca içinde vazelin olan bir ilk yardım çantası, olta takımı, el feneri, ayna ve dümen vazifesi gören bir uçurtma vardı. Gemiyi terk etmeyi müteakip yarım saati aşkın bir zaman sonra Türkiye Cumhuriyeti gemisi Mareşali Fevzi Çakmak muhribi bizleri denizden almak üzere üzerimize doğru gelmeye başladı. Tam o sırada uçaklar (daha sonra Türk Hava Kuvvetlerine ait oldukları anlaşılabilecekti) bu gemiyi hücum ettiler. Çakmak gemisi

uçaklardan atılan bomba ve roketlerden kendini korumaya çalıştı; ancak, bize yardıma gelen Çakmak gemisi uçak bombardımanından dolayı yardım edemedi...

Uçakların hücumuyla birlikte salları çözdük ve kısmen dağıldık. Çakmak gemisine hücum eden uçaklardan biri avını kovalayan kartal edasıyla üzerimize dairesel bir uçuş yaptı ve sonra uzaklaştı...

Uçak hücumundan sonra bir müddet kürek çekerek kendi gemimizden bir süre uzaklaştık. Ancak gemi (Kocatepe) gözle görülüyordu. Bir süre sonra diğer sallarla birbirimizi göremedik. Bir müddet sonra akşam oldu. Gemimizi terk etmemizi müteakip yaklaşık dört-beş saat sonra, gemide (Kocatepe) iki infilak gördük. Bunu diğer patlamalar takip etti. Kocatepe muhribi yanarak ve infilak ederek sulara gömüldü...

21 Temmuz 1974 gününün gece yarısından sonra fırtına çıktı. Sallarda dengede durmak çok zorlaştı. Fırtına 23 Temmuz günü öğleden sonraya kadar sürdü. Saldaki ikinci gecemizi geçiriyoruz. Gündüz çok sıcak olduğundan ve gece gündüz sıcaklık farkı yüzünden gündüz ne kadar bunalırsak gece de o kadar üşüyorduk. Titreyerek birbirimize sokulmak suretiyle ısınmaya çalıştık. Yanımızdan geçen ticaret gemilerine el fenerleriyle işaret gönderdiğimiz hâlde bizi göremediler...

Gemi tabibi şoka girmiş olacak, üç gün boyunca hiç konuşmadı. Erler sudan sebeplerle birbirleri ile münakaşa etmeye başladılar. Erlerden biri değişik davranış bozuklukları gösterdi. Durup dururken gazel söylemeye başlıyor ve akabinde de Kur'an okuyordu. Denizde bulunduğumuzdan itibaren hâkim rüzgâr ve akıntı, yıldız ve poyraz olduğundan salımız adadan güneydoğu istikametine doğru sürükleniyordu. Epey bir sürüklenmiş olmalıyız ki artık Kıbrıs sahillerini gözle göremiyorduk... Bu, saldaki üçüncü gecemizdi...

Sabah olunca moral bozukluğu had safhaya çıktı. Sal personeli kendi başlarına konuşmaya başladı. Söylenen sözler hatırlayabildiğim kadarı ile 'Biz bu salda kaldık' 'Kimse bizi kurtaramayacak' şeklinde ümitsizlik belirten ifadelerdi. Ben de dilimin döndüğü kadar sabretmemiz gerektiğini söyledim...

24 Temmuz 1974 günü öğleye doğru bizleri markalayan Deniz Karakol Uçağı gördük. Arkasından bir helikopter belirdi. Helikopterden bir personel sala yanımıza indi. Bu işlemin İngiliz birliklerinin bizimkilerle yaptığı kurtarma harekâtı olduğunu öğrendik. Bizleri tek tek helikopterlere, oradan da bir kurtarma botuna taşıdılar. Kurtarma botuna indiğimizde bacaklarımızın bizi taşıyamaz hâlde zayıfladığını gördük. Başka bir helikopter bizi o kurtarma botundan alarak İngilizlerin Agratur (Güney Kıbrıs)'daki üslerine götürdü. Orada ilk yardım yapıldı. Akşama doğru bir Kızılhaç hastane gemisine bindik. O gemiyle üç-dört saat seyir yaptık. Tekrar helikopterle Berk gemisine taşındık. Berk gemisi ile Mersin'e intikal ettik. Mersin'den uçakla Ankara'da Gülhane Hastanesinde bir hafta tedaviyi müteakip izinli olarak evlerimize döndük..."

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI ANILARI

E. Hv. Plt. Alb. Tahir AKSOY (1957) (Harekâta Hv.K. K.İğ. Hrk. Mrk. Hrk. Sb.) (05 Mart 2002/7)

“...Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Emin Alpkaya bize şu emri verdi: ‘Bu konvoyu (Girit’ten hareket eden ve adaya gelen bir Yunan konvoyu olarak tanıtıldığı hâlde aslında bu konvoyun Kocatepe gibi kendi gemilerimizden oluştuğu sonradan anlaşılmıştır.) Deniz Kuvvetleri Komutanlığının taarruz etmeyeceği anlaşılmıştır. Bu nedenle konvoyu biz taarruz edeceğiz. Derhâl taarruz edecek filolara gerekli taarruz emrini verin.’ demiştir.

Biz de taarruzu gerçekleştirecek filoları saptayıp kendilerine taarruz emrini verdik. Diğer taraftan Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Harekât Merkezini telefonla arayarak konvoyu taarruz kararı verdiğimizizi, herhangi bir yanlışlığa meydan vermemek için Akdeniz’de bulunan gemilere emir verilerek 36’ncı enlemin güneyine kesinlikle inmemeleri için emir vermelerini önemle belirttik.

Aradan bir süre geçtikten sonra, harekâta iştirak eden birliklerimiz, taarruz ettikleri gemilerin bordolarına Türk bayrakları serdiklerini bize bildirdiler. Bu bilgileri Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Harekât Merkezine bildirdiğimizde ‘Düşmanı yanıltma amacı ile bu yola başvuruyor. Pilotlar buna kanmasın ve taarruza devam etsinler. Zira 36’ncı enlemin güneyinde hiçbir gemimiz bulunmamaktadır.’ demişlerdir.

Bunun üzerine pilotlara taarruza devam emri verildi... Harekâta iştirak eden pilotlarımızın ısrarla gemilerden kendilerine Türkçe cevap verildiğini belirtmeleri üzerine, yeni bir değerlendirme yaptık ve bir yanlışlık olabileceği kararına vararak birliklere (pilotlara) taarruzu durdurma emri verdik. Ancak gemi batmıştı (Kocatepe).”

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI ANILARI

E. Hv. Plt. Alb. M. Haluk BODUROĞLU (1958) (Harekâтта Hv. Plt. Bnb. 181 nci Filo Hrk. Sb.) (27 Şubat 2002)

“...Harekâtın ikinci günü 21 Temmuz 1974 günü Kıbrıs’a yaklaşmakta olan gemilere taarruz edildi. Bu gemilerin Yunan gemisi olduğu Türk gemilerinin Omorfo (Güzelyurt) Körfezi’nde bulunduğu bildirildi. Aynı gün saat 14.00 sularında gemilerin adaya yaklaştığı ve Baf Limanı’na girecekleri belirtildi. Bunlara mani olmak üzere 14.30’dan itibaren kalkışlar başlatıldı. Üçerli kollar hâlinde küçük aralıklarla kalktık (toplam 12 uçak, dört kol)... Zannediyorum Filo Komutanı Yarbay İlhan Başım’ın Adana Hava Harekât Merkezinden aldığı ve bize aktardığı şu emirle kalkış yapıldı: ‘Arnavut Burnu 230 derecede 10 mildeki gemiler imha edilecek’. Bu emir uçaklarını çalıştırmış pilotlara bildirildi. Kalkışlar gerçekleşti. Yaklaşık 21 dakika sonra Arnavut Burnu’ndan 230 derece başa döndüğümüzde, tahminen sekiz mil mesafede önce gemilerden atılan uçaksavar mermilerinin havada bıraktığı dumanları gördük. Tahminî irtifalar 7000-8000 fit idi. Hemen kolu ikaz ederek tırmanmaya geçip 18.000 fite tırmandım. Baf Limanı’nı kontrol ettik. Boşaltma yapan gemi göremedik, bilahare kuzeye hareket hâlindeki gemilere taarruzu planladık. 18.000 fitten dalarak atış için uygun sürat ve dalış açısı temin edebilmek için pike filobu aşağıda gaz rolanti dalış yaptık. Bu sıralarda gemilerden bize uçaksavar atışı devam ediyordu. Civarımda patlayan mermilerin duman ve depresyonu hissediliyordu. Bir tedbir olarak güneşi arkamıza alarak dalışı gerçekleştirdik. Herhâlde radarlarının faal olmaması nedeni ile bize isabet ettiremediler. Ancak uçaksavar atışı dalıştan çıkış ve irtifa alırken devam ediyordu. Ben dalmıştım, çıkarken üç numaram Üsteğmen Tuğrul Yönaç geminin isabet aldığını söyledi. Diğer kollar da dalış yaparken Anamur radarından da ‘Yunan donanmasına taarruzu durdurun, Baf Limanı ve tesislerine taarruz edin’ anonsunu aldık. Ancak parola sorduğumuzda yanıt alamadık. Çünkü kişi çok heyecanlı idi ve dinlemiyordu. Ancak gösterilen hedef Baf olduğu için bizi yanıltmak maksatlı olmadığını düşünerek kolların gemilere taarruzunu durdurmalarını ve Baf’a taarruz etmelerini havadan bildirdim. Fakat Baf’a bizim filo dışında da taarruz eden kollar vardı ve koordinesiz ve emniyetsiz bir durum meydana gelmişti.

Taarruz ettiğimiz ve daha sonra batan geminin (Kocatepe) kendi gemimiz olduğunu öğrendikten sonra üzüntümüz çok büyüktü. Ancak bu hatanın sahibi pilotlar değildi. Verilen emirler açıktı. Cerideye geçmişti. Gemilerin üzerine gidildiğinde bize atış ediyorlardı ve onlar Türk gemisi ise Omorfo (Güzelyurt) Körfezi’nde olmaları gerekiyordu. Ama kayıplarımız vardı. Hep üzüldük, üzülüyoruz...”

KIBRIS ADASININ JEOPOLİTİK YÖNDEN DEVLETLER AÇISINDAN ÖNEMİ VE BU DEVLETLERİN KIBRIS HAKKINDAKİ DÜŞÜNCE VE GİRİŞİMLERİ

Prof. Dr. Yücel ÖZKAYA

1293 (1877-1878) Osmanlı-Rus Harbi'ne kadar İngiltere Osmanlı topraklarının tamlığını hedefleyen bir siyaset izlemiş, bundan sonraki tarihlerde ise Osmanlı topraklarından pay alma yoluna gitmiştir. Özellikle Kıbrıs ve Mısır'ı ele geçirmek, İngiltere'nin Akdeniz'e hâkim olma ve sömürgecilik siyaseti bakımından çok önemlidir ki bunlara daha sonra değineceğiz.

İngiltere'nin İstanbul Elçisi Layart, Anadolu'da bulunan Ermeniler için ıslahat yapılmasını istiyordu. II. Abdülhamit, Sadrazam Sadık ve Saffet Paşaların Kıbrıs'ın İngiltere'ye verilmesi düşüncesini tehlikeli görmüş ve ıhtarda bulunmuştu. Layart'a bu işi acele bitirmesi için Londra'dan gizli telgraflar çekilmişti. Kıbrıs üzerinde Türk egemenliğini azaltan, buna karşılık İngiltere'nin adaya fiilen yerleşmesine yol açan temel anlaşma, 4 Haziran 1878'de İstanbul'da imzalanmıştı. 1 Temmuz 1878'de, yapılan ek bir anlaşmaya göre Rusya, Kars ve son savaşta Ermenistan'da işgal etmiş olduğu yerleri Osmanlı Devleti'ne geri verdiği takdirde, Kıbrıs adası İngiltere tarafından boşaltılıp Osmanlı Devleti'ne verilecekti. 4 Haziran 1878 tarihli sözleşmenin hükmü kalmayacaktı. Adı geçen sözleşmenin yukarısına "Hukûk-u şahanem bâki kalmak şartiyle" cümlesi yazılmış, bu anlamda Layart'tan bir senet alınmış ve saklanmıştı. Adı geçen senet sözü geçen hattı hümayuna teyiten verilmişti. Layart İngiltere'nin aleyhine olan bu senedi değiştirmek istemiş ise de başarılı olamamıştı. Türkiye, Kars'ı ancak Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında topraklarına katabilmiş; fakat, Rusya'nın Ermenistan'daki hâkimiyeti son bulmamıştır. II. Abdülhamit, 7 Temmuz 1878'te İngiltere'nin Kıbrıs'ı yönetimini devir almasını öngören fermanı imzaladı ve 12 Temmuzda İngiliz askeri Kıbrıs'a çıktı ve adanın yönetimini eline aldı. Aynı gün Lefkoşa'da Türk bayrağı indirilip İngiliz bayrağı çekildi. 15 Temmuzda da Osmanlı-İngiliz İttifak Anlaşması yapıldı.¹

İngiliz yönetimi sırasında cemaatler arasında önceleri çatışma olmadı. Kıbrıs'ta 1905 Maarif Kanunu'na göre, halk kendi okullarını kendisi idare etmekte, öğretmenlerini kendisi atamaktaydı. 1919'da başlayan eğitim kampanyası başarı ile yürütüldü.²

Fransa ve İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında, Kıbrıs'ta Ermenileri kullanmak gibi siyasi bir manevraya gittiği görülmektedir. Bu daha sonra Rumlar tarafından da tekrarlanacaktır. Fransa ve İngiltere, Ermenilere

¹ Rifat Uçarol; 1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması, İstanbul, 1998, s.61-93. Mehmet Hocaoglu; II. Abdülhamit'in Hatıraları, İstanbul, 1998, s.87-88.

² Beria Remzi Özoron; Kıbrıs'ta Türk İlk Öğretim Tarihinden Birkaç Yaprak, Türk Kültürü Dergisi, Sayı 96, Ankara, 1970, s.827-838.

yurt bulmak için uğraşıyorlardı. 1915 Eylülünde, Ermenilerin Kıbrıs adasına yerleştirilmesi düşünülmüş, Ermeniler Magosa'ya getirilmiş, ancak, adaya yerleşmeleri Türk-Rum iş birliği ile önlenmişti. 2 Ekim 1916'da Kıbrıs adasında sadece askerî amaçlı Ermeni kampı kurulması kararlaştırılmıştı. Rum liderler Ermenilerin Türklere karşı kullanılacakları sözüyle ikna edildi ve kamp kuruldu. Ama, genç Ermeniler kamptan firar etmişler, 20 Ekim 1921 Ankara Anlaşması'ndan sonra kamp kapatılmıştı.³ Ama, Rum-Ermeni iş birliği daha sonra devam etti. Antilyas (Kilikya=Sis) Katogigosu I. Horen'in 1970'li yılların başında doğum yeri olan Kıbrıs'a yaptığı ziyarette Makarios'a "Kilikya Haçı"nı vermesi, yüzyıllardır aralarında derin anlaşmazlık bulunan Ermeni Gregoryen ve Grek Ortodoks kiliseleri arasında uzlaşma birliğini ve ittifakını doğurmuştu. Daha sonra, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında, Ermeni fanatikler, kilisenin başkanlığında Rum yandaşları ile güçlerini birleştirerek Türkiye'ye ve Türk milletine karşı, haysiyet kırıcı, hakaret ve iftira dolu ortak kampanyaya girişmek üzere kaynaklarını birleştirdiler.⁴ Kıbrıslı Rumların bu tür Türkiye'yi zayıf düşürecek hareketlere, daha sonra PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütüne ve Öcalan'a destek hareketleri ile artırdıklarını görmekteyiz.

Yunanistan ve Kıbrıs Rumlarının Türkiye hakkındaki kötü emelleri sonraki tarihlerde de sürmüştür. Yunanistan, Türkiye aleyhtarı faaliyette bulunan ASALA, PKK/KADEK/KONGRA-GEL vb. 31 terör örgütüne kucak açmıştır. 25 Temmuz 1983'te Kıbrıs'ın Rum kesimindeki dağlık bölgede Yunanistan'ın talimatıyla 25 çadırdan oluşan "Ermeni İzci Eğitim Kampı" açılmıştır. Yılda 150-200 Ermeni, terörist ve sabotör olarak burada eğitilmiştir. Rum kesiminde 35 demek Türkiye aleyhine çalışmalar yapmıştır. Yunanistan'ın emelleri yalnızca Kıbrıs konusunda değildir. Nitekim 10 Mayıs 1984 tarihinde PASOK Kongresi'nde konuşan Papandreu "İstanbul, Bozcaada, Gökçeada ve Kıbrıs, Helenizm sahasına girer." demekle düşüncelerini ortaya koymaktaydı. 19 Mayıs 1987'deki "Ermeni Teröristleri Kongresi"ne S. Kyprianou'yu temsilen katılan Rum temsilcisi, Ermenileri tamamen desteklediklerini ve iş birliği yapmaya devam edeceklerini söylemiştir. 25 Mayıs 1987'de Lefkoşa Rum kesiminde terörist ve sabotör yetiştiren ünlü Ermeni Melkonyan Enstitüsünün temel atma törenine Kyprianou katılmış ve Ermeni hareketlerini övmüştür.⁵

Son zamanlarda Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği, terör saldırıları karşısında zorda kalınca, terör örgütlerini tasfiye yoluna gitmiş, Yunanistan ve Rumlar da bu yolda adımlar atmışlarsa da bu bir aldatmacadır, gerekli zemin ve şartlar oluşunca aynı eski düşüncelerini yineleyeceklerdir.

Yunanlar Kıbrıs sorununu şartlar kendi lehlerine geliştiği zamanlar ortaya atmaktadır. Örneğin, Yunanlar Ulusal Bağımsızlık Savaşı'mız

³ Halil Aytekin; "Kıbrıs'ta Ermeni Askerî Kampları", Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Sempozyumu Ankara, 1993, s.305-306.

⁴ Erdal İtler; Ermeni Kilisesi ve Terör, Ankara, 1996, s.101.

⁵ Halil Fikret Alasya; Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri, Kıbrıs, 1992, s.152-153.

sırasında Kıbrıs'tan söz etmemişlerdir. Çünkü, bu sıralarda İngiltere'nin Kıbrıs'ı gözden çıkarmayacaklarını, her bakımdan orada tek hâkim olmak isteyeceklerini çok iyi biliyorlardı. 3 Şubat 1919'da Onlar Konseyinde Venizelos "Kıbrıs adası konusunda kesin bir talepte niçin bulunmadığımız suali akla gelebilir. Bunu yapmayışımızın çeşitli sebepleri vardır. En önemlisi elli yıl önce İyonya adalarını vermek suretiyle Yunan krallığının büyümesine yardım eden ilk devlet niteliğini kazanan ve harp sırasında Kıbrıs'ı Kral Konstantin'e teklif etmiş olan İngiltere'nin sonunda Kıbrıs'ı da Yunanistan'a verecek kadar lütufkâr davranacağına inanmakta oluşumuzdur. Kısası, Yunanistan Kıbrıs, Rodos, Meis, On İki Ada, İmroz, Bozcaada dâhil olmak üzere bütün Doğu Akdeniz adalarını istemektedir." demişti.⁶ Yunanistan bu düşüncelerini daha sonraki tarihlerde de yinelemiştir. Az önce bahsettiğimiz 1984'te Papandreu'nun konuşması da bunun bir örneğidir. Onlar Konseyinde Yunanistan'ın ihtiyatlı davranmasının nedeni o şartlarda ve tarihlerde Kıbrıs'ın kendilerine kesinlikle verilmeyeceğini bilmelerinden kaynaklanmaktadır. Yunan Dışişleri Komisyonu 30 Mart 1919'daki raporunda Meis adası ile ilgili görüşünü şöyle belirtmişti: "Anadolu kıyısına pek yakın olan bu küçük adanın, Anadolu'nun bu kesiminde hâkimiyet kuracak devlete verilmesi gerekir. Bununla beraber Meis Türk hâkimiyetinde kalacak olursa, o zaman ada Yunanistan'a bağlanmalıdır."⁷ demekle Kıbrıs'ı Meis ile eşit tutmaktadır. Güney Anadolu'da hâkimiyeti Türkler kurduklarına göre, Meis Türkiye'ye verilmeli idi. Kıbrıs ile Meis'i karşılaştırmak kesinlikle mümkün olamaz.

Tarih boyunca, Kıbrıs Türkleri adanın zaman zaman örneğin 1931 isyanında Türkiye'ye ilhakını, ama daha çok taksim tezini benimsemiştir. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'mız sırasında, 1920'de Yunan Hükûmeti Kıbrıs Rumları arasından Yunan ordusuna gönüllü yazılacağını ilân ettiğinde Kıbrıs Türkleri buna şiddetle karşı çıkmışlardı.⁸ Kıbrıs Türk Basını Ulusal Bağımsızlık Savaşı sürecinde Türk hareketini büyük bir heyecanla takip etmiş ve alkışlamıştı.⁹ Aslında, Kıbrıs Rumları bu sıralarda, İngiliz yönetiminden çok Türk ve Yunan yönetimini istemekteydiler. Nitekim, bu 23 Kasım 1921 tarihli Açık Söz Gazetesinde İsmail Habip Sevük bunu açıkça belirtiyor: "Rumların Türklerin idaresinden kurtulmak için Yunanistan'dan başka herhangi bir devletin idaresini istemeleri mümkün değildir. Çünkü (22 Kasım'daki) nüshamızda belirttiğimiz gibi, Venizeleos'un Dışişleri Bakanı Rumlar Türkiye'deki himayenin benzerine başka hiçbir ecnebi idaresinde ulaşmak ümidini besleyemez. Bir İngiliz bana açıkça anlattı ki, Kıbrıs Rumları bile İngiliz idaresinde kalmaktansa Türkiye'ye avdeti tercih ediyorlar."¹⁰

⁶ Dimitri Kitsikis; Yunan Propagandası, İstanbul, 1963, s.36.

⁷ a.g.e.; s.73.

⁸ Beria Remzi Özoron; "Kıbrıs Türkü ve Rum Tahrikleri", Türk Kültürü, Sayı 89, Ankara, 1970, s.333-334.

⁹ Özoron; İstiklal Savaşı ve Kıbrıs, Türk Kültürü, Sayı 35, Ankara, 1965, s.844-851.

¹⁰ İsmail Habip Sevük; "Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlar ve Anadolu Rumları Üzerine Makaleler," Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992, s.78.

Lozan Antlaşması'nın 21'inci maddesi, Kıbrıslı Müslümanlara 6 Ağustos 1924'ten itibaren iki yıl içinde Türk vatandaşlığına geçmeyi ve 6 Ağustos 1927'ye kadar adayı terk etmesi koşulunu koyuyordu.¹¹ Kıbrıslı Türkler bu tarihten itibaren Türk vatandaşlığına geçmeye başladı. Bu, Yunanistan'ın kendi şehirlerinde yaşayan (Gümlicine, İskeçe vb.) Türklere Müslüman ifadesini kullanarak bunların içinde Türk olmayanlar da varmış havası yaratma düşüncesini Kıbrıslı Türkler için geçerli saymasını önledi. Türk Hükûmetinin ana vatana göçü teşvik etmesi ile yanlış bir siyaset, bu nüfus azalmasına neden oldu. Kıbrıslı Türklerin göçünü kolaylaştırmak için, 1925 Haziranında Lefkoşa'da Türk Konsolosluğu kuruldu. 1923'te başlayan göç 1939'a kadar sürdü. Bu sürede ana vatana 20.000 göçmen geldiği öne sürülmektedir. Bu sayının 100.000'e ulaştığını öne sürenler de vardır.¹² Türklerin ada yerine karayı tercih etmeleri göçü hızlandırmış olmalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Türkler cemaat olarak birlik içinde yaşamlarını sürdürdü. Cumhuriyet'in ilanından sonra, Cumhuriyet Bayramı sürekli kutlandı.¹³ Kıbrıslı Türklerin bu arada hukuksal yönden kayıpları da olmuştur. Örneğin 1878'den beri sahip oldukları, vakıflardaki haklarını yönetme önceleri Osmanlı Devleti'nin hakkı idi. Türkiye Devleti kurulduktan sonra bu Türkiye'nin gözetiminde olmaktadır, bu hak 1928'de İngiltere'nin eline geçti.¹⁴

Türkiye, 1931'den itibaren Kıbrıs ile ilgilenmeye başlamıştır. 1929'da Kıbrıslı Rumlar İngiltere'de İşçi Hükûmeti kurulunca Kıbrıs halkına tanınan hakların genişletilmesi için Rumlar üç kişilik bir heyet göndermiş; ancak, onların bu istekleri reddedilmişti. Rum üyeler, İngiliz Valisinin Danışma Meclisi niteliğindeki "Kavanin Meclisinin 1931 Nisanında açılış toplantısında enosis isteğinde bulundular. Bir ay sonra, Kıbrıs halkına yeni bir gümrük vergisi yükleyen yasa tasarısını reddettiler ve Kavanin Meclisinin Rum üyeleri istifa etti. 21 Ekimde ayaklanan Rumlar Hükûmet Konağı'nı yaktı ve isyan bütün adaya yayıldı. Türkler de "Ya statüko muhafaza edilir ya da Kıbrıs Türkiye'ye ilhak edilir" parolasını ileri sürdüler. İsyan, ancak kasımın ilk haftasında önlendi.¹⁵

Türk milliyetçiliği, 1930'dan sonra adada gittikçe kuvvetlendi. 1930 sonunda kurulan Kavanin Meclisine seçilen Türk üye Mısırlıoğlu Mehmet Necati (Özkan) Bey'in öncülüğünde 140 kadar Türk'ün katıldığı Millî Kongre, 1 Mayıs 1931'de toplandı. Alınan kararlar arasında Türk Müftülüğünün yeniden kurulması, altı üyeli Vakıf Mütevelli Heyetinin üç yıl süreyle

¹¹ G. S. Georghalides; Turkish and British Reactions to the Emigration of the Cypriot Turkish to Anatolia: 1924-1927, Balkan Studies, c.XVIII, 1977, s.43.

¹² Ercüment Kuran; Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorunu (1923-1939), Ankara, 1993, Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu (28 Ekim-2 Kasım 1991), s.245.

¹³ Özoron; "Kıbrıs'ta Cumhuriyet Bayramları", Türk Kültürü, Sayı 120, Ankara, 1972, s.1225-1229.

¹⁴ Nancy Crawshaw; The Cyprus Revolt, Londra, 1978, s.42-43.

¹⁵ Kuran; s.247. Alasya; s.28. Alasya; Kıbrıslı Türklerin Hürriyet Savaşı, Ankara, 1964, s.47. Mehmet S. Emircan; Kıbrıs Türk Toprağıdır, Ankara, 2000, Birinci Kitap, s.110.

seçilmesi vardı. Yayımlanan beyanname Kıbrıs valisine sunuldu. Ancak, 1931 isyanı nedeni ile bunlar uygulanamadı.¹⁶

18 Nisan 1943'te KATAK (Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu) yaşama geçirildi. Bu cemiyete 76 kişi katıldı. Kurucular aslında kuruluşu K (Kemal), A (Atatürk), T (Türk), A (Adası), K (Kıbrıs) olarak benimsemişti. Ama, o tarihte bu kullanılmadı. Cemiyetin amacı üçüncü maddede "Cemiyetin maksadı Kıbrıs Türk azınlığının haklarını aramak, ilmi, iktisadi ve sınai seviyelerini yükseltmekle, Kıbrıs Türklerinin menfaatlerini temine çalışmak" şeklinde belirlenmişti. Ancak, Cemiyet Dr. Fazıl Küçük'ün Millî Partiyi kurması ile zayıflamıştır.¹⁷

Kıbrıs olayları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1950'li yıllardan sonra hızlı bir ivme kazanarak gelişmiştir. Kıbrıs'ın stratejik konumunun, devletlerarası dengelerin değişmesinin bunda büyük katkısı vardır. Bu yüzden 1950'den sonraki olaylara geçmeden Kıbrıs'ın stratejik durumuna ve ilgili devletlerin buradaki çıkarlarına göz atmakta yarar olduğunu düşünüyorum.

Kıbrıs'ın Jeopolitik Önemi

Hava hâkimiyeti bakımından, Kıbrıs stratejik bir platform teşkil etmektedir. Hava gücü olmadan deniz ve kara hâkimiyet teorilerinin düşünülmesi bugün için mümkün değildir. Kıbrıs, askerî taktik ve stratejik hava kuvvetlerinin kullanımında, füze atış rampalarının konuşlandırılmasına olanak sağlayan bir konuma sahiptir. Ayrıca, Berlin, Bükreş mihrverlerinin güney cephesini de etkilemektedir. Petrol nedeniyle, savaş yerlerine yakın olduğundan lojistik destek sağlayacak durumdadır. Buna Körfez ve Irak savaşlarında tanık olduk.

Kıbrıs adasını elinde tutacak devlet, Orta Doğu konularında söz ve saygınlık sahibi olabilecektir. Kıbrıs'ta üslenmiş uçaklar Sırbistan, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Yunanistan, Türkiye, Irak ve İran'ın batısının savunmasında önemli bir role sahip olacaktır. Uzun menzilli uçaklar Rusya'yı kalbinden vurabilir. Bu yüzden adanın NATO için önemi büyüktür. Azerbaycan petrollerinin batıya akıtılmasında emniyetin sağlanması yönünden Kıbrıs'ın büyük önemi olduğu inkâr edilemez. Bakü-Ceyhan boru hattı ile Kıbrıs daha da bir önem kazanmıştır.¹⁸ Kıbrıs'ın gerek günümüzde gerekse Osmanlı döneminde devletler açısından büyük bir önemi vardır.

İngiltere Açısından Kıbrıs'ın Önemi

1293 (1877-1878) Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin 1878'de Kıbrıs'a yerleşmesinin nedeni Rusya'nın Ege Denizi'ne çıkmış olması, diğer taraftan Doğu Anadolu üzerinden İskenderun Körfezi'ni, Dicle-Fırat yolu, dolayısıyla Hindistan yolunu ele geçirme yoluna başvurması

¹⁶ Kuran; s.248.

¹⁷ Emircan; s.110.

¹⁸ Soyalp Tamçelik; Kıbrıs Adasının Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi, Türk Kültürü, Sayı 386, Ankara, 1993, s.324-325.

İngiltere için bir tehdittir. 1293 (1877-1878) Savaşı'nda Osmanlı Devleti bilindiği gibi Rusya'ya yenilmişti. Rusya'nın ikinci bir darbesiyle Osmanlı Devleti'nin aniden çökmesi, İngiltere'nin çıkarlarının güvenliği açısından zorluk çıkarırdı.

Doğu Akdeniz ve Ön Asya'da çıkarlarını koruyabilmek ve Rusya'nın ilerlemesini önlemek için İngiltere'nin Malta'da bulunan üssü yeterli değildi. Doğu Akdeniz'de çok amaçlı kullanabileceği Kıbrıs adası, İngiltere için ideal üs niteliği taşımaktadır. Ayrıca, Doğu Akdeniz'in en doğusunda büyük devlet olma isteği gelişen dünya sömürgeciliği için İngiltere için Kıbrıs çok önemliydi.¹⁹ Kıbrıs sayesinde XIX. yüzyılın sonlarında Avrupa devletlerine göre öncelik ve etkinlik sağlaması için Kıbrıs olmazsa olmaz niteliğindeydi. 1885'te Osmanlı Devleti'nden Mısır'ı alması, daha sonra açılan Süveyş Kanalı, İngiltere açısından Kıbrıs'ın önemini daha da artırmıştı. XXI. yüzyılda petrolün paylaşım hakları ve Orta Doğu'da en fazla söz sahibi olma istekleri İngiltere için Kıbrıs'ın önemini daha da artırmıştır. 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti bağımsız bir cumhuriyet olarak biraz da isteksizce dünya siyasi sahnesine girmişti. Kuruluş Anlaşması ile İngiltere amacına ulaşmış, adada İngiliz egemenliğine dayalı iki üs sahibi olmuştu. Bunlardan birincisi Dikelya, diğeri ise Akrotiri'dir. Bu bölgeler İngiliz egemenliği altına giriyor, İngiliz Silahlı Kuvvetler Komutanının yasama ve yürütme yetkileri de dâhil olmak üzere, onun yönetimine verilmişti.²⁰ İngiltere, Kıbrıs'ta hâlen iki üssünü korumaktadır. İngiltere Dışişleri Bakanının mayıs ayında Türkiye'ye gelmesi ve görüşmelerden anlaşılacağı üzere, Kıbrıs üzerindeki hakkını korumak istemi ile yakından ilgili olduğu bir gerçektir.

Kıbrıs'ın Türkiye Açısından Önemi

Kıbrıs'ın Türkiye için önemi, İngiltere ve Yunanistan'a göre daha fazladır. Türk devlet adamları bunu çeşitli uluslararası toplantılarda yaptıkları konuşmalarla dile getirmişlerdir. 29 Ağustos 1955'te Türk, İngiliz ve Yunan Dışişleri bakanlarının Londra'daki toplantısında Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Kıbrıs'ın Türkiye için önemini şu şekilde dile getirmişti: "Kıbrıs, coğrafi olarak Anadolu yarımadasının bir uzantısıdır. Savaş durumunda Türkiye'nin ikmali, ancak batı ve güney limanlarından mümkün olabilecektir. Ama, bu limanların hepsi de Kıbrıs'ın gölgesi altındadır. Eğer bu adayı elinde bulunduran, aynı zamanda Türkiye'nin batısındaki adaları da elinde bulunduran devlet ise o zaman Türkiye'yi etkinlikle çevrelemiş olacaktır.

Hiçbir devlet, kendi güvenliğini ne kadar yakın dost ve müttefiki olursa olsun, bir başka devlete bütünüyle teslim edemez". Başka platformlarda Kıbrıs için "Kıbrıs adası üzerinde egemenlik sorunu, Lozan Antlaşması ile kesin bir şekilde çözülmüştür. Türkiye, Lozan Antlaşması hükümleri gereği saptanmış bulunan düzene uymakta kararlıdır. Türkiye Cumhuriyeti bu kararlılığını, o günden bugüne kadar ispat etmiştir. Ancak Lozan'da tesis

¹⁹ Rifat Uçarol; 1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması, İstanbul, 1998, s.36.

²⁰ M. Sami Denker; Kıbrıs Sorunu, Ankara, 2001, s.42.

edilen düzenin herhangi bir biçimde değiştirilmesi istendiğinde, Lozan Antlaşması'nda doğanlar yanında diğer nedenlerle de kendisini bir sorun ile ilgili sayacaktır.”²¹

Bundan anlaşılan şudur: Kıbrıs İngiltere'ye aittir. Lozan'da da bu kabul edilmiştir. Eğer bu statü değişir ise Lozan Antlaşması bozulmuş olacak ve siyasi denge değişecektir. O zaman ada, Türkiye'ye verilmelidir.

Değişen dünya dengeleri içinde Türkiye, Orta Doğu, Balkanlar ve Orta Asya ekseninde Kıbrıs daha da önem kazanmıştır. Orta Asya ile birlikte Kafkasya ve Orta Asya'nın zengin enerji kaynaklarının batı tarafından kontrol altında tutulması hayati önem kazanmıştır. Hem Türkiye'nin güney emniyetinin sağlanması hem de Kıbrıs'ta yaşayan Türk toplumunun güvenliğinin tam olarak korunması kaçınılmazdır. Bu yüzden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin egemen yapısı korunmalı ve kimsenin Kıbrıs'ın tamamı üzerinde söz sahibi olmaması sağlanmalıdır.²² Bu bakımlardan Kıbrıs'ın yabancı bir devletin eline geçmesi Türkiye Cumhuriyeti bakımından çok sakıncalıdır. Kıbrıs Türk ve Yunan dengesinin son ve en önemli dengesidir. Türkiye'nin itibarı ve gücünün simgesi bakımından da büyük bir öneme sahiptir. Türk dünyasında büyük önemi ve anlamı vardır. Bir bakıma da denizlerde gemilerin rahat gezinebilmesini sağlamaktadır. Kıbrıs elden çıkarsa kıta sahanlığı nedeni ile Türkiye büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalacaktır.

Kıbrıs'ın Yunanistan ve Rumlar Bakımından Önemi

Kıbrıs Rumları adanın muhakkak surette Yunanistan'a ilhakını istemektedir. Bu 1931'den beri hedefleridir. III. Makarios, 15 Ocak 1950'de bir plebisit düzenlemiştir. Plebisit kiliselerde papazların gözleri önünde “Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını arzu ediyorum”, “Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına karşıyım” şeklindeki bir oylama ile gerçekleşmiştir. Sonuçta, Rum halkının %90'ınınilhaka taraftar olduğu ortaya çıkmıştır. Ama, İngiltere bu istekleri kabul etmeyince 1952 yılında EOKA teşkilâtını kurarak enosis için kuvvet kullanmaya başlamışlardı. Türkler de bu arada boş durmuyor, cemiyetler kurarak çalışmalarda bulunuyorlardı. Kıbrıs'ta Rum nüfusu Türklere göre daha fazla olduğundan, kişi başına düşen yıllık gelirleri de Türklere göre dört kat fazla olduğundan yurt dışındaki Rum lobilerinin çalışması ile daha etkin oldukları açıkça görülmektedir.

Yunanistan'ın amacı Kıbrıs'ı Yunanistan'a katmak ve Orta Doğu'da sömürgeler elde etmektir. Kıbrıs'ı Yunanistan'a katarsa, Akdeniz'e büsbütün hâkim olacak, Türkiye'nin içe kapanık olmasını sağlayacaktır. Kıbrıs'ın Türkiye'ye ve Orta Doğu'ya çok yakın olması, stratejik bakımdan Kıbrıs'a hâkim olan devlete büyük avantaj sağlayacaktır. Bu yüzden Yunanistan muhtariyet değil, adanın tamamını istemektedir. Bu hedefinden hiç

²¹ Emircan; s.60-61.

²² Asım Uyguroğlu; “Kıbrıs'ın Jeostratejik Önemi”, Kıbrıs'ta Türk Varlığı Sempozyumu, Lefkoşa, 2000, s.41.

şaşmadan dünya devletleri ile sıcak ilişkiler kurup Kıbrıs'ın Yunanlara ait olması yönünde propagandaları her fırsatta yinelemektedir.

Kıbrıs'ın Nüfusu

Kıbrıs'ta Türk nüfusu zamanla azalmıştır. 1777'de 47.000 Türk'e karşı 37.000 gayrimüslim varken, bu rakam 1881'de 45.000 Türk, 137.681 gayrimüslim; 1890'da 47.926 Türk, 158.585 gayrimüslim; 1901'de 51.307 Türk, 182.734 gayrimüslim olarak belirlenmiştir. Sonraki senelerde Kıbrıs'ta Türk nüfusu pek artmamış, aşağı yukarı aynı seviyelerde kalmış, artış olmuş ama bu Rumlara göre çok az olmuştur.²³ Örneğin 1931'de 64.245 olan Türk nüfusuna karşılık 276.572 Rum varken bu rakam 1960'ta Türkler için 104.350, ama Rumlar için 448.857 olmuştur.²⁴ Her iki tarafın nüfusu iki misli artmış gibi görünüyorsa da Türklerin nüfusu az olduğundan bu artış Türkiye için fazla sayılmaz. Bu iki misli artış sonunda Yunanların nüfusu Türklerin dört katına yakın olmuştur. Makarios'un 1963'te başlattığı soykırım ve bunun sonucu adadaki pek çok Türk İngiltere, Avustralya, az sayıda da Almanya ve Avrupa ülkelerine gitmek zorunda kaldı. Bu yüzden adada Türk nüfusu artmadı ve 1969'da adada 120.975 Türk kaldı.²⁵ Makarios'un Türklerin adadan ayrılması için adadan ayrılmaları konusunda pek çok kolaylık gösterdiği de bilinmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Kıbrıs'taki Gelişmeler

1947 yılında, Kıbrıs'a vali olarak atanan Lord Winster, 1931 yılındaki isyanı körükleyen, bu yüzden Kıbrıs'ın dışına sürülen papazların Kıbrıs'a dönmesine izin vermiş ve adada bir "istişare meclisi" kuracağını açıklamıştı. Ama, Rumlar bunu reddetmiş, sadece ilhak istediklerini bildirmişlerdir. Kıbrıs Valisinin din adamlarını adaya yeniden getirmesi, daha sonra sürgüne gönderilen Makarios'un affedilip adaya yeniden gelmesine göz yumulması büyük bir gaflettir. Çünkü, Balkanlar'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılmasında öncülüğü hep din adamları yapmışlardır. Bundan sonra, Kıbrıs'ta da aynı olaylar cereyan edecektir. Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde din adamları siyasi olaylara karışmazken bağımsızlık hareketlerinin ilk öncüleri ve bu hareketleri ısrarlar yürütenler Balkanlar ve Kıbrıs'ta hep din adamları olmuştur.

İngiltere, Rumların bütün olumsuz tavırlarına karşın, anayasa çalışmalarını sürdürmüş, 1948'de bir anayasa hazırlamıştır. Buna göre, 18 Rum, dört Türk'ten oluşan bir anayasa meclisi oluşacaktı. Tabi ki bu rakamlar da Türklerin aleyhinedir. Rumların nüfusu Türklerin dört katına yakın olduğuna göre, Mecliste 16 Rum olmalıydı. Yasama Meclisi, Adanın statüsü hariç her konuyu konuşacaktı. Tam muhtariyet olmadığı için Rumlar

²³ Kıbrıs'ta nüfus hakkında geniş bilgi için bk. Emircan; s.85-89. Halil Aytekin; "Kıbrıs Adası Nüfus Sayımı Sonuçlarının Değerlendirilmesi", Kıbrıs'ta Türk Varlığı Sempozyumu, Lefkoşa 2000, s.131.

²⁴ Mehmet Emircan bu rakamı Türkler için 104.350 göstermektedir (a.g.e.; s.85). Alasya; Kıbrıs'ta Türk Nüfusu ve Nüfusun Dağılışı, Türk Kültürü, Sayı 94, Ankara, 1970, s.663.

²⁵ Bu nüfusun şehir ve köylere dağılışı için bk. Alasya; Kıbrıs'ta Türk Nüfusu ve Nüfusun Dağılışı, s.664-668.

bunu da kabul etmedi. Bunun üzerine ada, İstişare Meclisi ile yönetilmeye başladı. Makarios ve Rum Millî Meclisi bunu protesto etti. Türkiye ve İngiltere daha önce konu ettiğimiz Makarios'un 1950 plebisitini kabul etmedi. İngiltere'nin 1954'te ortaya koyduğu muhtariyet fikri de Rumlar tarafından kabul görmedi. Makarios, kesinlikle Türk düşmanlığı yapıyor ve adayı muhakkak Yunanistan'a ilhak ettirmek istiyordu. 20 Ekim 1950'de Kıbrıs Başpiskoposu seçildiğinde yaptığı yeminde "Millî egemenliğimizin elde edilmesi için çalışacağıma ve Kıbrıs'ı ana vatan Yunanistan'a ilhak politikasından asla sapmayacağıma yemin ederim." demişti. 4 Eylül 1962'de doğum yeri olan Panayia'da yaptığı konuşmada da "Helenizmin müthiş düşmanı olan Türk ırkının bir parçasını teşkil eden şu küçük Türk toplumu, Kıbrıs'tan atılmadıkça EOKA kahramanlarının görevleri asla bitmiş sayılmaz." dediği gibi 5 Eylül 1963'te Stockholm gazetesi muhabiri Jusi Suomi'ye verdiği beyanatta "Şurası bir hakikattir ki, mücadelemizin gayesi Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etmektir." demişti. Sömürgecilik düşüncelerini de şu gazetelere verdiği beyanatlardan anlıyoruz: 21 Ağustos 1964'te Mahi gazetesine "Benim arzum ve ihtirasım Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etmektir. Kıbrıs'ı Yunanistan'ın ayrılmaz bir parçası olarak ilhak ettiğim zaman Yunanistan'ın hududu Kuzey Afrika kıyılarına kadar uzanacaktır." 8 Eylül 1964'te Apoyevmatini gazetesine de bu yolda bir demeç vermiştir. 27 Ekim 1964'te Yunan Savunma Bakanı şerefine verilen öğle yemeğinde "Yunanistan Kıbrıs, Kıbrıs da Yunanistan olmuştur. Kıbrıs'ın baba toprakları Yunanistan'a ilhakı için verilen Pan-Helenik mücadele ve onun başarısı Yunan ihtişamı ve zaferleri için yeni çağın başlangıcı olacağına inanıyorum." diyen Makarios'un bu yöndeki demeçleri bir hayli fazladır.²⁶

30 Haziran 1955'te Türk-Yunan hükûmetleri Londra'ya çağrıldı. 28 Ağustos 1955 günü, Rumlar, konferansta olumlu sonuç almak için adadaki Türkleri katledeceklerini ilan ettiler. Türkiye Başbakanı Adnan Menderes bunun üzerine 24 Ağustos 1955'te İngiltere'ye bir nota verdi. Adnan Menderes, ayrıca yaptığı basın toplantısında, Türk halkının savunmasız kalamayacağını, Türkiye'nin savunması bakımından tek açık kapının Kıbrıs tarafında olduğunu, bu yüzden Kıbrıs statüsünün değişmesini kesinlikle istemediklerini açıkladı.²⁷ Görüldüğü üzere, Makarios, hem ilhakı hem de Akdeniz'de Yunan sömürgeciliğini savunmaktadır.

İngiltere, Yunanistan'ın olumsuz ve tahrik edici tutumu üzerine sert tedbirler almak zorunda kaldı. Kıbrıs Valisi Harding, 9 Ocak 1956'da Makarios ile görüştüktan sonra, anlaşma ümidi kalmadığını görünce Makarios ve metropolitleri 6 Mart 1956'da Seychel adalarına sürdü; ama, Kıbrıs'ta tedhiş gene durmadı.

Bu arada Yunan politikasında bir değişiklik oldu ve ilk kez Yunan Dışişleri Bakanı Averof 23 Ekim 1956 Atina'da yaptığı konuşmada ilhak yerine taksim tezini dile getirdi. 1957'de olaylar İngilizler tarafından kontrole alınmıştı. İngilizler EOKA'ya karşı harekete girişmiş ve başarılı olmuşlar,

²⁶ Selahi Ramadan Sonyel; Türk-Yunan Anlaşmazlığı, Ankara, 1985, s.49-52.

²⁷ Alasya; Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri, s.30.

EOKA 14 Mart 1957'de mütareke ilan etmiş, Makarios serbest olursa tedhiş hareketlerini durduracaklarını öne sürmüşlerdi. Makarios, bunun üzerine Kıbrıs'a dönmek şartı ile serbest bırakıldı ki, bu da İngiliz Hükûmetinin büyük bir hatasıdır.

19 Haziran 1958'de Mc Millan Planı ortaya kondu. Buna göre, Yunanistan'ın ve Türkiye'nin birer temsilcisi olacak her cemaatin kendi işlerinde otonom olması için temsili hükûmet kurulacak, Kıbrıslı Türk ve Rumlar çift tâbiyetli olacaklar, statüko yedi sene değişmeyecekti. Türkiye ve İngiltere, plânı kabul ettiği hâlde, Yunanistan ve Rumlar kabul etmedi. Aslında, cemaatlerin kendi kendini idare etmesi Türkiye açısından iyi bir sistemdi. Türkiye temsilcisi Burhan Işın, 1 Ekim 1958 günü resmen ve fiilen göreve başladı. Böylece, Türkiye'nin Kıbrıs üzerinde hakkı tanınmış ve Kıbrıs'ın idaresine Türkiye fiilen katılmış oluyordu. Bu durum Yunanistan'ı endişelendirmiş olmalı ki, Yunanistan da yumuşama işaretleri görülmekte gecikmedi.

Yunan Dışişleri Bakanı Averof, Türk-Yunan dostluk anlaşmasında ilerleme olduğunu, enosis fikrinin ileri sürülemeyeceğini basına açıkladı. 11 Şubat 1959'da 27 maddelik Zürich Anlaşması'nı Menderes ve Karamanlis Zürich'te imzaladılar. 19 Şubat 1959'da İngiltere, Türkiye, Rum delegeleri Londra Anlaşması'nı imzaladı. Ancak, Makarios, bu anlaşmaları baskı altında istemeyerek imzaladığını iddia etti. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nda, herhangi bir devletle adanın birleşmesi yasaklanmıştı. Ada taksim edilmeyecekti. Anlaşmazlık olur, bu şartlar bozulursa, anlaşmayı imzalayan devletlerin adaya müdahale hakları vardı.²⁸

15-16 Ağustos 1960'da Garanti ve İttifak Anlaşmaları ile Kıbrıs Cumhuriyeti resmen ilan edildi. 16 Ağustos 1960 günü 650 kişilik Türk kuvvetleri alayı ile 950 kişilik Yunan askerleri Magosa'ya ayrı yerlerden gelerek Kıbrıs'a ayak bastılar. Artık, durum iyileşmiş görünüyordu. Hatta, Makarios, 1963'te Ankara'ya bir ziyaret de bile bulunmuştu. Ama, Makarios, Türklerin adada söz sahibi olmasını aslında istemiyor ve kendi isteğini uygulamak için fırsat arıyordu. O, enosisi gerçekleştirmek için, 30 Kasım 1963'te, Anayasa'da Türklere tanınan hakların ortadan kaldırılmasını garantör devletlere önerdi. Türk Hükûmeti, 6 Aralık 1963'te bunu reddetti. İngiltere ve Yunanistan ses çıkarmadı. Makarios, Birleşmiş Milletlerde çoğunluğu sağlamak için Moskova, Mısır, Asya, Afrika ülkelerini ziyaret etti.

2 Aralık 1963'te İnönü'nün istifası ile hükûmet buhranı çıktı. Zürich ve Londra Anlaşmaları'nı imzalayan Karamanlis iktidardan düştü. Yunan Başbakanlığına getirilen Papandreu, bu anlaşmaları cinayet kabul etti. Kanlı Noel denen haftada 23-25 Aralık 1963'te Türkler katledilmeye başlandı. 25 Aralık'ta Türkler Kıbrıs'ta ihtar uçuşu yaptı. 27 Aralıkta katliamlar arttı. İngiliz askerleri 29 Aralıkta yeşil hatta girdi. Böylece Kıbrıs güney ve kuzey diye ikiye ayrıldı.²⁹

²⁸ Fahir Armaoğlu; "Kıbrıs'ta Türk Hakları", Türk Kültürü, Ankara, 1963, s.11-12.

²⁹ Alasya; "Kıbrıs'ta Son Trajedi", s.7-8 ve Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri; s.61-65.

Rumların hedefi enosis idi. Ancak, bunu uluslararası ilişki ve destekle sağlamak istiyorlardı. Rum Başkanı Akritas'ın Planı'nda bu şu şekilde belirtilmektedir: "Türkler dünya kamuoyunu adanın Yunanistan'a ilhak edilmesinin kendilerini köle durumuna sokacağına inandırmakta başarı gösterdiler. Bu şartlar altında mücadelemizi "enosis" değil "self determinasyon" temeline dayandırarak dünya kamuoyunu etkileyebiliriz." Ayrıca, en büyük hedefleri Garanti Anlaşması'nı kaldırmaktı. Bu yüzden anlaşmaları tadil yoluna gitmişlerdir. Aynı planda bu "Anayasanın olumsuz maddelerini tadil etmek ve bunun sonunda Garanti ve İttifak Anlaşmaları'nı de facto olarak kaldırmak. Bu adım kaçınılmazdır. Çünkü, herhangi bir anlaşmanın olumsuz yönlerini tadil etmek ihtiyacı genellikle bütün Dünyaca kabul edilmiştir ve makûl addedilmektedir... Buna karşılık böyle bir tadil çabasını önlemek gayesini güden herhangi bir dış müdahale haksız ve gereksiz sayılmaktadır." Ancak, planda tadile karşı Türklerin tepki göstermeyeceğini düşünmenin safdillik olacağı da belirtilmektedir.³⁰ Nitekim, gerek adadaki, Türkler gerekse Türkiye Cumhuriyeti tadil planına karşı çıkmıştır. Garantör devlet haklarının kaldırılması için Yunanistan ve Kıbrıs Rumlarının çalışmaları her dönemde sürmüştür. Annan Planı'nın kabul etmeyişlerinin ana nedeni de budur. Garantörlük hakkı olduğu müddetçe enosisin gerçekleşmesi mümkün değildir. Rumlar da bunu çok iyi bilmektedir.

Makarios'un enosis yolunda çalışmaları sürdüğüne göre, İngiltere'nin Makarios'u affetmiş olması onun ve Rumların daha şımarmasına neden olmuştur diyebiliriz. Makarios 1 Ocak 1964'te Zürich ve Londra Anlaşmaları'nı feshettiğini ilan etti. EOKA'cılar da Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük'ün bürosunu işgal ettiler. 13 Ocakta Londra'da yapılan toplantıdan bir sonuç alınamadı. Rumların 1964 Şubat ve Martında Türklere saldırıları, 9 Ağustos'ta Türk Hava Kuvvetlerinin müdahalesi ile önlendi ve Makarios ateş kesmeye mecbur oldu. 1967 Rumlar katliamlarını artırdılar. Türkiye müdahaleye karar verdi; ancak, Amerika'nın müdahalesi sonunda bunu gerçekleştirilemedi.

1974'te önemli bir olay oldu. 15 Ocak 1974'te Yunan subaylar Makarios'a karşı darbe girişimi yaptılar; ancak, Makarios, Başkanlık Sarayı'ndan kaçtı.

Nikos Sampson, Millî Muhafız tarafından Cumhurbaşkanlığına getirildi. Yunan cuntası sonunda "Ada Türklerini imha planları"nı ortaya çıkardı. İmha hazırlıkları 10 Temmuz 1974'te tamamlandı.

Garantörlük Anlaşması, gereği 20 Temmuz 1974 günü Türk Silahlı Kuvvetleri barış harekâtını başlattı. Bazı Kıbrıs Rumları, Kuzey Kıbrıs'taki Türk çıkarmasını saat beşte BBC'den öğrendi. Lina S. Solomonidu'nun ifadesine göre pek çok Rum kaçmaya karar vermişti. Onun eşi ise ayrılmak istemiyor "Türkler gelebilir ama, Yunanistan'la bir anlaşma olacak, Kıbrıs'ı

³⁰ Patris gazetesi; 21 Nisan 1966. Bosna-Hersek ve Kıbrıs; Türk Kadınlar Birliği Yayını, Lefkoşa, s.8-10.

paylaşacaklar” ifadesini kullandığına göre, bu şartlarda Kıbrıslı Rumlar da paylaşma fikrini ön planda tutuyorlardı. Başbakan Bülent Ecevit, Türkiye radyolarında yaptığı konuşmada, Sampson’un planının Kıbrıs devletinin yıkılmasına yönelik olduğunu, Kıbrıs’a barış getireceklerini duyurdu.³¹

Türk müdahalesi, askerî darbeyi başlatan Yunanistan’daki cunta rejimini (Jonides rejimini), onun Kıbrıs’taki kukla hükûmetinin yıkılmasını sağlamıştır. Peder Papasastos, Kıbrıs’ta Rumların birbirini öldürmesini bu harekâtın önlediğini, aksi takdirde Sampson rejimi taraftarlarının Makarios taraftarlarını öldüreceğine işaret etmişti.

22 Temmuzda ateşkes yapılıncaya, birçok Kıbrıslı Türk köyü, Millî Muhafız ve EOKA-B’nin kuşatımında kaldı. Esasen 20, 21, 22 Temmuz günleri topçu ateşi altında kalan Türkler Magosa’nın kale surları dışında kalan yerlere göç ettiler. Türklerin kuzeye göçü hızla artıyordu. Rum katliamları, Güney Kıbrıs’ın çeşitli yerlerindeki 42.000 Türk’ün Kuzey Kıbrıs’a göçüne neden oldu. Kıbrıs Rum Hükûmeti Türklerin tamamının kuzeye göç etmeleri sonunda Türkiye’nin devamlı bir koruyuculuk tesis edeceğinden korktuğundan bu göçlere karşı çıkıyordu. Ama, kuzeye göçleri önlemek mümkün olamadı. Kuzeydeki Rumlar da güneye göç ediyorlardı. 1975’te 3582, 1976’da 5828, 1977’de 910 Rum güneye göç etti. Kuzeyde, 1981’e kadar olan sürede yalnızca 1076 Rum kaldı.³²

13 Şubat 1975’te Kıbrıs Türk Federe Devleti kuruldu. Kuzey ve Güney birbirinden kesin olarak ayrıldı. Aslında, Türkler, 1955-1958 arasında kendilerine daha güvenli yerlere geçmeye başlamışlar, bu tarihler arasında Türkler 33 köyü terk etmişti. 1963 katliamından sonra kendi yaşadıkları her bölgede ayrı, resmî yönetimlerini kurmuşlardı.

1974 Kıbrıs Harekâtı sonrasında kuzeye göçler arttı. Kuzeye geçiş, ya Rumlara para vererek gizlice ya da gizli yollarla, dağlardan yahut da Rumlarla yapılan anlaşmalar ile gerçekleşiyordu. Esir değişimi yoluyla da Kuzey Kıbrıs’a gelenler olduğu gibi Yunan esirler de güneye gönderildi. Yunan esirlerin bir kısmı Anadolu’ya getirildi. Adana’da doktor Rumları kontrol etti. Esir değişimi yapılıncaya önce Rum öğretim üyeleri, sonra papazlar, üniversite öğrencileri, yaşlılar, on beş yaşın altındakiler, yaralıları, hastalar geri gönderildi.³³

Kıbrıs Barış Harekâtı’nın Sonuçları

Kuzeye göç eden Türkler, yeniden Rumlarla birlikte yaşamak istemediler. Türk kuvvetlerinin gözetiminde güvenli bir ortama kavuştular. Güneye gitmeyi hiç arzulamadılar. İki toplum birbirinden nefret ettiği için birlikte barış içinde yaşamaları artık olanaksızdı. Rumlar hâlen Helen devleti

³¹ Pierre Oberling; “Bellapais’e Giden Yol”, Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs’a Göçü, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 1987, s.134-135. Alasya; Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri, s.105. Lina S. Solomonidou; Kıbrıs Günlüğü (1974), Çev. Ümit Kurtuluş, Limasol, 1976, s.185-186.

³² Oberling; s.150-156.

³³ Altay Sayın; Barış Harekâtının Ardından Kıbrıslı Türklerin Güney Kıbrıs’tan Kuzeye , Özgürlüğe Göçü, Lefkoşa, s.87-88. Solomonidou; s.272-273.

kurmanın hayalini ve ümidini geçmiş olaylardan ders almayarak sürdürdüler. Kıbrıs Devleti'nin kurulması durumunda, Rum bürokratlarının %20'sinin görevlerini Türklere bırakmaları bir hayaldi. Kıbrıs'a Türk Federe Devleti'ne Kiprianou'nun devletlere yaptığı baskıyla uygulanan ambargo, Türklerin dış ticaretine büyük zarar verdi. Şimdi bunun kaldırılmasına çalışılıyor.

Sonraki tarihlerde, Kıbrıs sorununu çözmek için görüşmeler devam etmiştir. 12 Şubat 1977, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Dr. Kurt Waldheim'in Denктаş ve Makarios'un katıldığı toplantıda bir protokol anlaşması söz konusu olmuş; ama, sonuç alınamamış, 3 Ağustos 1977'de Makarios'un ani ölümü ile yedinci toplantı ertelenmiştir.

Makarios'tan sonra başkan olan Spiros Kyprianou başkan olmuş ve enosis amaçlarını her yerde yinelemiştir. Toplantılar devam etmiş; ama, bir sonuç alınamamıştır. Türk tarafının iyi niyet paketlerini, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin görüşme çağrılarının Rum tarafı reddedince, Kıbrıs Türk halkı 1960 Anayasası'nın self-determinasyon hakkını 15 Mayıs 1983 günü kullanarak aldığı kararla Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni resmen ilan etmiş, aynı gün bu karar Türkiye Cumhuriyeti tarafında onaylanmıştır. Bundan sonra Perez de Cuellar'ın gayretlerine karşın iki taraf arasında anlaşma sağlanamamıştır. 1988, 1989, 1991'de ve daha sonra yapılan görüşmelerde de bir sonuç alınamamıştır.

Annan Planı'na göre³⁴ iki kesimin birleşmesi kabul olmadığına göre, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti varlığını sürdürecektir. Bu konuda dünya kamuoyu Türklerin çözüm yanlısı olduğu yolunda bir düşünceye sahip olmaya başlamıştır. Federal sistemi savunan yabancı yazarlar da ortaya çıkmaya başlamıştır.³⁵

Şartlar Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti lehine gelişmektedir. Kıbrıs'ta eskiden beri var olan Türk varlığı, eserleri ve toplumu Türkiye Cumhuriyeti'nin de desteği ile yaşamını sürdürecektir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kıbrıs'ta devam etmesi daha önce de etraflı bir şekilde açıkladığımız gibi Türkiye için stratejik ve jeopolitik yönden büyük ve hayati önem taşımaktadır.

---

³⁴ Annan Planı hakkında geniş bilgi için bk. Clement Dodd; "Annan Planı ve Kıbrıs Sorunu", Çev. Ceren Su, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c.1, Sayı 1, İstanbul, 2004. Dr. Peter Pernthaler; Some Critical Aspects Regarding the Un Secretary General's Proposal for a Comprehensive Settlement of the Cyprus Problem, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c.1, Sayı 1, İstanbul, 2004. Peter Pernthaler; "Kıbrıs Sorununa Federal veya Konfederal Çözüm", Çev. Semih Töner, Hukuk Fakültesi Dergisi (Yeditepe Üniversitesi), c.1, Sayı 1, İstanbul, 2004. Anthony Pearce; Is a Settlement in Cyprus Still Possible, Hukuk Fakültesi Dergisi, c.1, Sayı 1. Heinz Jurgen Axt-Nanette Neuwahl; Cyprus's Eu Accession and eu-Turkey Convergence, Hukuk Fakültesi Dergisi, c.1, Sayı 1, İstanbul, 2004. Harun Arkan; "A Critique of the Eu's Policy Towards the Cyprus Issue", Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c.1, Sayı 1, İstanbul, 2004.

³⁵ Pernthaler.

III. OTURUMUN SORU VE CEVAPLARI

Dz. Alb. Ali Karadal: Benim önemli olarak gördüğüm ve Yücel Özkaya'nın ifadelerine eklemek istediğim iki önemli husus var. Birincisi Irak harekâtı esnasında Kıbrıs kara sularının ve hava sahasının ABD ve İngiliz güçleri tarafından kullanıldığını gördük. Bu da ileride Anadolu'ya yönelik herhangi bir harekâtın Kıbrıs'tan da yönlendirilebileceği konusunda bize önemli bir fikir vermektedir. İkinci husus yine, bunu da eklemekte yarar var, nüfus dengesi Türklerin aleyhine İngilizler tarafından bilinçli olarak bozulmuştur. Bu bozulma da yine Kıbrıslıları, Kıbrıslı Türkleri Anadolu'ya veya İngiltere'ye göçe zorlanarak yapılmıştır. Bu arada Sayın Hocamız Yücel Özkaya'ya bir sorum olacak. KKTC ile Türkiye Cumhuriyeti arasında gümrük uygulaması var mıdır? Devam etmekte midir? AB'ye üye ülkeler arasında gümrük birliğine gidilirken, eğer biz gümrük uygulaması yapıyorsak niçin KKTC'ye gümrük uyguluyoruz? Diğer sorum da Sayın Meclis Başkanımıza. Ben uzun yıllar Mersin ile Magosa arasında gittim, geldim. Dolayısıyla beni rahatsız eden birkaç husus tespit ettim. Kendilerine bunu öncelikle arz ediyorum. Kıbrıs'ta hediyelik olarak satılan tepsi dâhil bazı eşyaların üzerinde Venedikliler, Lusignan Krallığı ve İngilizlerle ilgili tarihler resmedilmesine rağmen Türk tarihi ve özellikle 74 ve sonrasında ilgili herhangi bir konu, unsur veya temaya rastlamadım. Bunun incelenmesinde yarar var diye düşünüyorum. Bir diğer konu da yine Kıbrıslı Türklere, Türk öğrencilere okutulan Kıbrıs tarihiyle ilgili kitapların birkaç tanesini inceleme fırsatı buldum. Burada da yine Venedikliler, Lusignan Krallığı ve İngilizler hakkında detaylı bilgiler olmasına rağmen, Türklük bilincini ve Kıbrıslı Türklerin Anadolu'dan Kıbrıs'a göçüne ve ondan sonraki tarihe ilişkin herhangi bir şeye somut anlamda rastlamış değilim. Mutlaka öyküler var ancak bunu gençlerimizin kafalarına yer ettirecek şekilde aksettirmekte yarar var diye düşünüyorum. Bu kapsamda soru olarak Kıbrıs milletinden veya Kıbrıs ulusundan söz edebilir miyiz? Arz ederim.

Prof. Dr. Yücel Özkaya: Efendim bu göçü burada söyleyecektim ama uzatmamak için 5-10 sayfa atladım. Şöyle anlatmıştım ben onu: Makarios'un 1960'ta başlattığı soykırım ve bunun sonucunda adadaki pek çok Türk İngiltere, Avustralya az sayıda da Almanya ve Avrupa ülkelerine gitmek zorunda kaldı. Bu yüzden adadaki Türk nüfusu artmamıştır. 1969 yılında adada 120.975 Türk kaldı. Daha önceki sayıları vermiyorum, önceki sayfalarda var. Ayrıca Makarios'un Türklerin adadan ayrılması için her türlü kolaylığı gösterdiğini, pasaport ve çıkış izni verdiğini biliyoruz. Gümrük meselesine gelince bu bizim elimizde değil. Avrupa devletleri bizi tanımıyorlar. Ben Bulgaristan'da uluslararası bir deniz sempozyumuna gitmiştim. Bir Kıbrıs sigarası vardı masaya koydum, herkes işgalci Türk diye takıldı bana. Bizi işgalci olarak görüyorlar. Bizim buraya ticaretimizi bir devlet olarak gözüktüğü için Rumlar izin vermiyor. Rumlar turistleri bile sokmuyorlar. Eğer turist Kuzey Kıbrıs'a uğramışsa Rumlar kendi tarafına geçmesine izin vermiyor. Dolayısıyla bu bizim elimizde değil.

Yrd. Doç. Dr. Vehbi Zeki Serter: Efendim Kıbrıs'ta hediyelik eşya olarak satılan bazı çanak çömlekte Venedik, Lusignan dönemine ait resimler

olduğu söylendi. Bunlar daha fazla yabancı turistlere satılmak üzere yapılan şeylerdir. Türkçe olanlar da vardır. Daha da genişletilebilir. Türkiye ile olan münasebetlerle ilgili olarak okutulan Kıbrıs tarihi geçmişte çok yeterli bir durumdaydı. Fakat daha sonra yeni yönetimce, bu Kıbrıs tarihleri değiştirilmiştir ve bu gibi bahisler bu kitaptan çıkarılmıştır onu buradan ifade edeyim. Kıbrıs'ta bir millet var mıdır, yok mudur sorusuna gelince; kesinlikle Kıbrıs' ta Kıbrıs milleti yoktur. Kıbrıs'ta 1570-1571'den itibaren anavatandan, Türkiye'den göç eden Türk milleti vardır, soyu soppu, geldiği yer bellidir.

Hâlbuki Rumlar için bunu söylememiz mümkün değildir. Tarihte hiçbir zaman Kıbrıs Yunanistan'a bağlı kalmamıştır. Rumlar devamlı olarak Kıbrıs'a gelip yerleşen, ayrılan milletlerin artıklarından meydana gelmiş, karışık bir millettir diyebilirim. Bunlar Yunan değildir. Sadece Bizans döneminde, Orta Çağ'da Bizans dönemi var Kıbrıs'ta. Yunanca resmî dil olarak geçiyordu ve bu özgün dilin Yunanca olmasından dolayı Yunanca konuşmaya başladılar ve kendilerini kültür bakımından Yunan kabul ettiler. Kesinlikle Kıbrıs'ta Kıbrıslı diye bir millet yoktur. Biz Türk milletinin ayrılmaz bir parçasıyız ve Anadolu'dan geldik. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Saadettin Gömeç: Değerli sunuculara teşekkür etmek istiyorum. Çok güzel, hislerimize hitap eder şekilde de Kıbrıs meselesini, Kıbrıs olaylarını anlattılar. Ben birkaç noktaya işaret etmek istiyorum ve birkaç noktaya da dikkatinizi çekmek istiyorum. Şimdi Kıbrıs konusunda, Kıbrıs'ın birtakım ülkeler, devletler için önemli olduğu üzerinde duruldu. Elbette ki: Türkiye açısından da önemli. Kıbrıs başka bir ülkenin hâkimiyeti altına girdiği takdirde, Türkiye'nin kolu kanadı bağlanmış durumda. Bu sadece bölgede bir Türk ve Müslüman olan ülke olan Türkiye açısından vahim bir durum değil. Aynı zamanda bu konuşmalarda Arap devletleri açısından da tehlikeli bir durum olduğuna değinilmediğini sanıyorum. Aslında bütün BM meselelerinde ve dolayısıyla Kıbrıs meselesinde Türkiye'yi desteklemeyen hatta zaman zaman Türkiye aleyhinde kararlar alan oylamalara katılan Arap devletlerinin de Akdeniz'e sınırı olan Arap devletlerinin de geleceğini ilgilendiriyor. Yarın bir gün buraya bir Avrupa ülkesi veya Amerika hâkim olduğu takdirde, Arap ülkelerinin hiçbirisi Akdeniz'e çıkamayacak. Sadece Türkiye değil, Arap ülkelerinin hiçbirisi Akdeniz'e çıkamayacak ve hareket edemeyecek. Bir başka nokta; biz Kıbrıs Barış Harekâtı'nı Kıbrıs Barış Harekâtı olarak yorumluyoruz ve adlandırıyoruz. Acaba şimdiye kadar dış basında ve dünyada bu harekât Kıbrıs Barış Harekâtı diye mi yorumlandı, Kıbrıs Barış Harekâtı diye mi geçti? Bizim bazı duyumlarımız veyahut izlenimlerimiz, özellikle İngiltere ve Avrupa'daki birtakım gazetelerde, dergilerde bunun Kıbrıs Barış Harekâtı diye değil, "Atilla Harekâtı" diye kaydedildiğini veyahut da o şekilde anlaşıldığını gösteriyor. Bir de sabahki konuşmalarda da belki dikkat edilmedi; terminolojileri yanlış kullandığımız kanaatindeyim. Sabah mesela Osmanlı Devleti, Selçuklu Devleti için imparatorluk dendiği gibi, biraz önceki sayın asker meslektaşımız da Magosa'nın yeniden ele geçirilmesi meselesinde, Magosa'nın Türk askeri tarafından işgal edildiğinden söz etti. İşgal başka bir milletin, başka bir halkın haklarına tecavüzdür; hâlbuki biz orada yüzlerce yıldır bulunuyoruz ve birtakım sebeplerden dolayı oradan

çıkılmış durumdaydık. Kırım Savaşları sebebiyle burası bizim elimizden alınmış. Ve biz burada yüzlerce yıldan beri varız, dolayısıyla terminolojiyi de iyi kullanmak zorundayız. Biraz önce Sayın Hocam Yücel Özkaya bize Bulgaristan'da işgalci dendi diyor. Biz bu gibi tebliğlerimizde veyahut kitaplarımızda Türk ordusunun harekâtını ve bizim kendi basınımızda "Barış Harekâtı" diye yorumladığımız bu harekâtı işgal olarak anlatırsak, yorumlarsak yanlış olur kanaatindeyim. Bir başka husus da burada Kıbrıs'ın temsilcisi olan ve bir zamanlar Meclis Başkanı olan bir kişi var. Öğlenden önceki konuşmalarda da değinildi. Sevr'de Birinci Dünya Savaşı sonrası bize kabul ettirilmeyen birtakım hususlar Millî Mücadele safhasında reddedildi ve o zamanki kötü şartlarda dahi Türkiye, Türk Devleti bunları kabul etmediği gibi, bugün AB vasıtasıyla bunlar bize kabul ettirilmek isteniyor. Yani savaş meydanlarında kazandığımız kazanımlar elimizden alınıyor. Kıbrıs'ta da aynı durum söz konusu değil mi? Kıbrıs'ta 80.000 insanın kanından bahsedildi. Yani bu insanların kanını bugünkü yönetimler, T.C. hükûmetleri de dâhil olmak üzere ve bugün Kıbrıs'ta Kıbrıs'ı idare etmeye talip kişiler de dâhil olmak üzere, bunların kanının hesabını kim verecek? Bunların da belirtilmesini istiyoruz.

Prof. Dr. Yücel Özkaya: Efendim orada işgalci diyen birkaç kişi vardı ama bütün dünyanın o şekilde düşündüğünü sanmıyorum. İngiltere'nin bu şekilde düşündüğünü sanmıyorum. Türkiye zaten İngiltere ile anlaşarak garantör devlet olarak adaya çıktı.

Dr. E. Tuğg. Erdal Yurdakul: Efendim asker arkadaşımın metnine ben de bir daha baktım, ele geçirme tabirini kullanacakken öyle bir tabir kullanmış, haklısınız tabii, ele geçirmek daha uygun olacak.

Dr. Mu. Kur. Alb. Emruhan Yalçın: Efendim müsaade ederseniz ilave edeyim. Askerî terminolojide bir tabir vardır. Bu tabir nedeniyle bu ifade kullanılmıştır. 28 nci Tümen Magosa'ya girdi ve Maraş bölgesini işgal etti tabirinden işgal tahkim ve savunmak ifadesi vardır, yani orası o bölgede Türkler yaşıyor olmuş olsa bile o bölge Türk bölgesi olarak kabul edilmiyor, yani bize bir hedef verilmiştir, bu hedef alınmıştır, işgal edilmiştir ve savunulacaktır. Bu tabir doğrudur. Ama siyasi anlamda sizin açıkladığınız ifadeye de katılıyorum. Teşekkür ederim açıklamanız için.

E. Büyükelçi Ahmet Zeki Bulunç: Ben sorulardan esinlenerek birkaç konuya ek açıklama yapmak ihtiyacını hissettim. İlk soruda Türkiye ile KKTC arasında gümrük muamelesi var mı sorusuydu. Verilen yanıt farklı bir yanıt oldu, ona bir açıklama getirmek istiyorum. Evet KKTC ile Türkiye arasında gümrük işlemleri vardır ancak belli koşullarla gümrükleme yönünde yani gümrük vergileri yönünden de istisnalar vardır. Türkiye ile KKTC arasında yapılmış olan anlaşma ve protokoller gereğince KKTC'de üretilmiş olan ürünlerin sanayi ürünlerinde eğer %30 katma değer yaratılıyorsa veyahut %40 yerel girdi kullanılıyorsa o üründe, bu yerel gelirleri Türkiye'den ithal edilmiş girdiler de dâhildir, yapılan anlaşmalar çerçevesinde 0 gümrük ve 0 fonla Türkiye'ye girmektedir. İki ülke arasında bir ortak bölge oluşturulması hedeflenmişti. Bunun teknik adı Gümrük Birliği Antlaşması şeklinde oluşturulmuştur. Bu büyük bir şekilde gerçekleştirilmiş bir uygulamadır, fakat

yine de iktisat dilinde, ticaret dilinde kullanılan bir kavram çerçevesinde engeller söz konusudur. O da bürokraside bazı uygulamaların yarattığı nedenlerde buraya belirli ürünlerimiz gelememektedir. Örneğin rakı ürünlerimiz, alkollü içkilerimiz, özellikle rakı Türkiye'den ihraç edilememektedir. Çünkü Tekel o ismi kullanması nedeniyle kendi yasaları açısından bazı uygulamaları yerine getirmektedir. İki yıl önce Türkiye ile KKTC arasında bir gümrük birliği ön anlaşması imzalanmıştı. Fakat daha sonra Dışişleri Bakanlığı AB'nin baskısıyla bu anlaşmanın uygulanamayacağını, uygulanmadığını ve askıya alındığını söyledi. Dolayısıyla KKTC ile Türkiye arasında gerçekçi anlamda bir ekonomik bütünleşme sağlanmamıştır. Bu da bu süreç içinde bizim açımızdan Türkiye ile KKTC'nin sağlıklı ilişkileri ve özellikle KKTC'deki ekonomik sorunların aşılması açısından sanırım en önemli eksikliklerimizden biridir. Eğer biz Türkiye ile KKTC arasında gerçek anlamda bir ekonomik bütünleşmeyi sağlayabilmiş olsaydık uluslararası alanda karşılaştığımız ambargoların bugün toplum üzerinde yarattığı, halkın üzerindeki etkileri çok büyük ölçüde söz konusu olmayacaktı. İkinci bir şeye açıklık getirmek istiyorum. Özellikle hocamın son bilimsel sözleri üzerine. Orada üniversitelerimiz vardır, kurumlarımız vardır, meclisimiz vardır, dolayısıyla KKTC geriye götürülemeyecektir. Bu teoride doğru ama maalesef Kasım 2002 yılından itibaren yeni Türk Hükûmetinin uyguladığı politikalar nedeniyle bugün Kıbrıs ilk kez tarihinde görülmemiş bir süratle enosis'e doğru gitmektedir ve dolaylı enosis gerçekleşmiştir. Önümüzde, sabahleyin sözü de edilmişti, söz konusu ek protokol imzalanır ve TBMM'de onaylanırsa, çok yakın bir gelecekte Türkiye Cumhuriyeti Rum yönetimini, yani silah zoruyla 1963 yılında kurulmuş olan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni meşrulaştırarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin meşru hükûmeti olarak kabul edecektir. Bu bir tanınma olacaktır ve o zaman Türkiye gerçek anlamda Kıbrıs'ta işgalci konumuna düşmek suretiyle Kıbrıs'tan çıkmak zorunda kalacaktır. 1963 kurulmuş olan Rum yönetimi meşrulaşacaktır ve Türkler orada azınlık statüsüne düşecektir ve bu sonuç sadece Türkiye'nin adadan çıkmasını sağlamayacak aynı zamanda Garanti Antlaşması'nın ortadan kalkmasını, 1960'da kurulan düzenin hukuksal boyutlarıyla tamamen değişmesini ve bugünkü Rum yönetiminin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tamamını temsil eden, Türkleri de orada azınlık statüsüne düşüren bir konuma düşürecektir. Ben bir gün Kıbrıs'ın Türkiye'ye karşı kullanılmasının Amerika tarafından planlandığı fikrine %100 katılıyorum ve Kıbrıs'tan Türkiye'nin çıkarılmasının temelinde yatan etkenin de gözden uzak tutulmaması gerekir. O nedenle öncelikle şunu yapmamız lazım: Geldiğimiz bu süreçte Kıbrıs'taki gelişmeler iç açıcı değildir. Bugün iktidar açısından bilinçli olarak KKTC'de çok çeşitli etkilerle ve baskılarla yaratılmış olan bir siyasal dönüşüm söz konusudur. Bunun alt yapısı tam olarak oluşturulmaktadır ve gelecekte Kıbrıs'taki Türkler bunu istemiştir gerekçelerine dayandırılmak suretiyle muhtemel bir teslimiyete dayalı anlaşmanın imzalanması bize yaptırım olarak sunulacaktır. Bu da Türk ulusunun bilgisinde olması gerekir diye düşünüyorum. Teşekkür ediyorum.

Kur. Alb. İskender Özbay: Öncelikle sayın takdimcilere teşekkür ediyorum, Kıbrıs konusunda bizi bilgilendirdiler. Alb. Emruhan Yalçın'ın

takdiminin sonunda söylediği bir söz vardı. Bugün Kıbrıs'ta yaşayanlar şehitlerimizin kanına saygı duyarak yaşamaya devam ediyorlar gibi. Ben böyle olmasını beklerdim ama kişisel değerlendirmem böyle değil. Türk Mukavemet Teşkilâtında görev alıp Meclis başkanlığı da yapan Sayın Serter Bey, biraz önce açıklamada bulunan Sayın Büyükelçi 2002'den sonra iktidara gelen Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetine atıfta bulunarak bizi aydınlatmaya çalıştılar. Ben de kendilerine soruyorum: Türk Mukavemet Teşkilatı zamanındaki adadaki Türk gençliği ile bugün KKTC'de yaşayan Türk gençliğinin Türklük, vatan ve bayrak bilinci nedir? Tarih kitaplarınızı inceledik. Özellikle Talat hükûmeti zamanında yazılıp bize gönderilen. İçinde bir kelime Türklükten bahsetmiyorsunuz. Makarios'un bütün planları onun içerisine girmiş. Siz eğer yarın AB uğruna Kıbrıs'ı kaybettik diye Türkiye'yi suçlayacaksanız, ben sizleri suçluyorum. Neden çektiğiniz acıları gençlerimize anlatmadınız? Eğitim sistemimizdeki çarpıklığı neden düzeltmediniz? Neden o gençlerimiz bir milliyetçilik duygusuyla yetişmedi? Bugün hepsi İngiltere'ye, AB'ne kaçmanın yollarını arıyor. Rumla birleşmenin yollarını arıyor. Arz ederim.

E. Büyükelçi Ahmet Zeki Bulunç: Efendim bir kere kuşkusuz Kıbrıs'ta şu anda özellikle eğitim sisteminden dolayı ciddi olarak bazı bilinçlendirme ve bilgi eksiklerimiz vardır. Ancak televizyon ekranlarına ve benzeri medya kanalları ve gazetelere yansıdığı kadarıyla Kıbrıs Türk gençliğinin tümünü aynı kefeyle koymak son derece yanlıştır, insafsızlıktır ve Kıbrıs'ı gerçek anlamda, KKTC'deki yapıyı bilmemek demektir. Onu iyice öğrenmemiz gerekir, aksi hâlde kendi kendimizi suçlayabilecek noktalardan gidersek son derece yanlış bir şey yapıyoruz ve ben burada bir şeyin altını çizmek istiyorum. Biz Kıbrıs'ta bütün Kıbrıs Türk halkı olarak bütün fertlerimiz, biz artık Türkiye'yi istemiyoruz, çıkınız, gidiniz desek bile Türkiye bu adayı bırakamaz, bırakmamalıdır. Bu bilinç ile hareket etmek durumundayız ve orada yılların getirdiği hem kendi içimizdeki olumsuzluklar hem Türkiye'den kaynaklanan olumsuzluklar hem de son dönemlerde üç yıldan beridir geçmiş yıllardan gelen psikolojik harekâtle yaratılmış olan ortamı veri olarak kabul edip, bunu değerlendirmek de son derece yanlıştır. Kıbrıs'ta gerçek anlamda bir mücadele verilmiştir ve bu mücadele bugün de devam etmektedir. Bunu eğer iyi gözle değerlendirebilirsek oradaki insanların nasıl bir mücadele içinde olduklarını ama bunun yanında bir de terk edilmişlik psikolojisi içerisinde yaşayan bir halk olduğunu da düşünmemiz lazım. Artı son bir şey söylemek istiyorum. Bugün Kıbrıs'a baktığımızda Kıbrıs dediğimiz veya Kıbrıs Türk'ü dediğimiz zaman Kıbrıs Türk'ünün 1974 öncesi 120.091 kişilik Türk değil, 220.000 Türk olduğunu ve bunun 80-90.000'inin Türkiye'den gelmiş olan vatandaşlarımız, bunların çocukları olduğunu. Dolayısıyla bir eksiklik varsa, bütünüyle sağladığımız bir eksiklik vardır. Bunu düzeltmemiz lazımdır ve Kıbrıs'ta bugün seçmen profiline baktığımız zaman oyun %40, yani kullanılan oyların %40'ı Türkiye'den gelmiş olan vatandaşlarımızın oylarıdır ve buradan kendilerine giden talimat ne ise onun doğrultusunda da oy kullanmaktadırlar. Bunun da bilincinde olmamız gerekir efendim. Çok teşekkür ederim.

Dr. Hv. Korg. Erdoğan Karakuş: Efendim ben bu konuda şunu düşünüyorum: Türkiye Cumhuriyeti olarak Kıbrıslı Türklere bir şey demeye hakkımız yoktur. Neden yoktur? 30 yıldır Barış Harekâtı'ndan sonra yapılması gerekenler yeterli yapılmadığı için bu noktaya gelmişizdir, o da Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasetinin her zaman tutarlı olmayışından ve de istenilen yatırımların şimdiye kadar yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Şimdiye kadar Türkiye, Kuzey Kıbrıs'a hangi yatırımları yaptı? Ne götürdü Kuzey Kıbrıs'a? Efendim, çorak ovalar var, oraları suladı mı? Oraya elektrik mi götürdü? Kuzey Kıbrıs'ının oradan ayrılmaması için ne kadar büyük yatırım yaptı? Evet yapılanları tabiatıyla hiç yapılmadı gibi gösteremeyiz. Ufak tefek şeyler olduğuna ben de inanıyorum. Ama efendim küçük bentler, efendim küçük yapılan bir iki atölye çapındaki fabrikalarla Kıbrıslı Türk'ü niye suçluyoruz ki? Önce Türkiye Cumhuriyeti olarak biz büyüdük, Türkiye Cumhuriyeti yavru vatani 30 yıldır korumaktadır. Ekonomik alanda yeterli hareketliliği yaratamamıştır. Bugün cezasını çekiyoruz. Kıbrıslı Türk'e suç yükleyemeyiz.

E. Yb. Atila Çilingir: Benim sorum o günlerde, o topraklarda beraber savaştığımız Sayın Meclis Başkanı Zeki Serter Bey'e olacak. Aslında konuşmamın başında Sayın Kurmay Albayıma bir cevap verecektim ama çok değerli komutanım aynanın öbür tarafını anlattılar, kendilerine şükranlarımı arz ediyorum. Sayın Serter sizinle birlikte biz iki kimlik paylaştık. Bir tanesi mücahitlik döneminde daha sonra da o topraklarda savaşırken. Ama siz şu anda siyasi bir kimliğe de sahipsiniz. Sorum o siyasi kimliğinize yönelik olacak. Dört gün sonra adada 40 yıldır dik durduğumuz, birlikte olduğumuz bir davanın devir teslimi yapılıyor. Devri alacak olan ve KKTC'nin ikinci Cumhurbaşkanı'nın söylemleri doğrultusunda Kıbrıs davasının bundan sonraki sürecinin hangi söylemlere oturduğunu bize lütfen açıklayabilir misiniz?

Yrd. Doç. Dr. Vehbi Zeki Serter: Efendim çok kısa olarak şu yanıtı vermek istiyorum sizlere: Değişmeler ne olursa olsun, başa kim geçerse geçsin Kıbrıs Türk'ünün bugün kaybetmekte olduğu millî bir davası vardır. Bu davanın ana hattı şudur: 1960 Garanti Antlaşması'nın aynen muhafazası ve iki ayrı devletin kurulmasıyla bulunabilecek bir çözümdür. Bundan kimse başka bir yere kayamaz. Kıbrıs Türk'ü biraz önce de diğer arkadaşımızın bahsettiği gibi bazı ekonomik bocalamalar içinde olabilir bazı konularda fakat hiçbir zaman ne Anavatan'dan vazgeçer ne de ordusundan katiyen vazgeçmez. Bunlardan taviz de vermez. Çok güçlüklerden geçtik biz bugünlere gelmek için. Hiçbir şeyimiz yoktu geçmişte, çok şükür şimdi orada bir kolordumuz vardır. Size çok samimi söylüyorum, geleceğimizden bizim hiçbir endişemiz yoktur ve Kıbrıs Türk'üne itimat etmenizi, güvenmenizi rica ediyorum. Kıbrıs Türk'ü ATATÜRK'ün yolundadır. Türkiye ile birliktedir ve ordumuzun da kesinlikle adadan çıkmasına karşıdır. Millî duygularımız hâlen ayaktadır, heyecanımız devam etmektedir ve bu heyecanımızın sonunda mutlaka zafere gideceğimize ben yürekten inanıyorum. Teşekkür ediyorum.

IV. OTURUM

Oturum Başkanı: Dr. E. Büyükelçi Ahmet Zeki BULUNÇ

Konuşmacılar

E. Yb. Atilla ÇİLİNGİR

Öğ. Yzb. Hüsnü ÖZLÜ

Yrd. Doç. Dr. Naci ŞAHİN

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI

E. Yb. Atilla ÇİLİNGİR*

Kıbrıs Barış Harekâtı Öncesinde Türkiye'nin Takip Ettiği Siyaset

“Gittiler ama bir gün gelecekler

O günleri biz göremeyeceğiz

Ama sizler mutlaka göreceksiniz!”

Son “Osmanlı”, ada topraklarını terk ederken 50.000 şehidimizin yattığı o kutsal toprakları emanet alan yaşlı Türkler torunlarının kulağına böyle fısıldıyorlardı: “Bir gün mutlaka gelecekler...”

Tam 307 yıl Kıbrıs'ta hak, adalet ve medeniyeti yaşatan Osmanlı, 1878 yılında adayı İngilizlere teslim ettikleri andan itibaren dünya siyasi arenasında ve stratejisinde hep var olacak yeni bir dönemi ve bir türlü paylaşılamayan bu ada parçasını millî davalarımızdan bir tanesi, belki de en önemlisi olarak tarih sayfalarına taşıyorlardı..

Kıbrıs sorunu eski bir Türk adası üzerindeki bir avuç Türk'ün yaşaması ve geleceği davası değildir. Bu soruna, sadece bu açıdan bakılırsa, davanın önemini kavramak mümkün olmaz. Aslında Kıbrıs davası bir Türk-Yunan davasıdır ve bu dava XVIII. yüzyılın başında başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'na gelinceye kadar ada İngiltere'nin sömürgecilik yasalarına göre yönetilecektir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya safında İngiltere bloğuna karşı savaşa katılması üzerine durum değişmiştir.

İngiltere 5 Kasım 1914'te tek taraflı olarak 1878 Berlin Anlaşması'nı hükümsüz bırakmış ve Kıbrıs'ı ilhak etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bu tek taraflı ilhakı tanımamıştır. Fakat İngiltere Kıbrıs'ı fiilen işgal etmiştir. İngilizler 1915 yılında Yunanistan'ın kendi saflarında savaşa girmesine karşılık, Kıbrıs adasının Yunanistan'a verilmesini teklif eder. Yunanistan bu savaşa girmeyi reddedince bu teklif hükümsüz kalmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda mağlup düşmana teslim olan Osmanlı Devleti yerine; “Ya istiklal ya ölüm” parolası ile şahlanan Türk milleti Millî Mücadele'den zafer ile çıkınca 1878 Anlaşması şartları gereğince İngiltere'nin Kıbrıs'ı Türkiye'ye iade etmesi gerekirken bu yapılmamıştır. Lozan Antlaşması ile 1923 yılında İngiltere'nin Kıbrıs üzerindeki hükümlerini tanıtmıştır.

Ancak Lozan'ın imzalanmasından sonra geçecek iki yıl içinde adada yaşayan Türklerle; Türk vatandaşı olarak Türkiye'ye göç etmek hakkı tanınmıştır. Bu hakkı kullanmayan veya kullanamayan Türkler otomatik olarak İngiliz tâbiyetine geçmişlerdir. Böylece Kıbrıs adası üzerindeki Türk

---

* Kıbrıs Gazisi

hükümlerlik hakkı 1925 senesine kadar devam etmiş. Bu tarihten sonra Kıbrıs, İngiltere Krallığı tacına bağı bir müstemleke hâline gelmiştir.

Kıbrıslı Rumlar kilisenin yönlendirmesi ile enosis için İngilizler idaresinde iken 1931 yılında isyan etmişlerdir. İsyanı tertip eden papazlar sürülmüşler ve kilise tazminat ödemeye mahkum edilmiştir. Türkler her zaman için enosis'e karşı olmuşlar; İngilizler adadan ayrılacaklarsa Kıbrıs'ı Türkiye'ye vermelerini istemişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı içinde ve sonrasında Kıbrıs meselesi zaman zaman hep günün meselesi olmaya devam etmiştir.

1950 yılında Rumlar mahallî hükûmetin muhalefetine rağmen, neticesi önceden belli olan bir plebisit tertipleyerek dünya kamuoyunu enosis davalarına inandırmak istediler. 16 Şubat 1951 tarihinde de Yunan Başbakanı Sofakles Venizelos İngiltere'ye başvurarak Kıbrıs'ın ilhakını istemiştir.

İşte bu ilk resmî talep, haklı olarak Türkiye'de büyük bir infial uyandırmıştır. Kıbrıs'ın millî dava hâline gelişinin ilk temelleri Türkiye'de atılmaya başlamıştır..

Aslında Kıbrıs'ın Türkiye için ne kadar önemli olduğu yıllar önce ATATÜRK'ün şu veciz ifadeleri ile çarpıcı bir şekilde gözler önüne serilmemiş miydi?

"Efendiler! Kıbrıs düşmanın elinde bulunduğu sürece bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs'a dikkat ediniz. Bu ada bizim için çok önemlidir."

1950-1954 yılları arasında görev yapan siyasilerimiz bu hususta yeterli hassasiyet göstermemelerine rağmen Türk kamuoyunda giderek artan heyecan dolu bir millî şuur oluşmuş ve Kıbrıs davasına öncelikle Türk milleti sahip çıkmıştır.

1950'den 1960 yılına gelinceye kadar Kıbrıs adası kan, kin ve nefretin kol gezdiği ama hep Kıbrıs Türk'ü kardeşlerimizin göz yaşı döktüğü, ezildiği, toplu olarak imha edildiği bir süreç yaşamıştır. Rum'un her türlü ekonomik, siyasi ve askerî baskılarına kahramanca direnen soydaşlarımız; Türkoğlu Türk kalabilmenin mücadelesini vermişler ve ana vatanlarına olan bağlılıklarından asla vazgeçmemişlerdir.

Anadolu'nun desteğini de arkasına alan Kıbrıs Türk'ü 1 Ağustos 1958 yılında kurulan efsane teşkilat TMT'nin (Türk Mukavemet Teşkilatı) de direnişi ile Rum Terör Örgütü EOKA'nın her türlü tedhiş hareketine karşı koyarak Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesini önlemiştir.

1959 yılında imzalanan Londra ve Zürih Anlaşmaları ile 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilmiştir.

Bugün özellikle üzerinde durulması gereken en önemli husus 19 Şubat 1959 yılında imzalanan Londra Anlaşması'nın Kıbrıs Türk'üne sağladıklarının ne olduğunun bilinmesidir. Bu hususlar şu şekilde özetlenebilir:

1. Kıbrıs Türk toplumu; Türkiye, İngiltere, Yunanistan ve Kıbrıs Rum toplumu ile birlikte bu anlaşmayı imzalamıştır. Dolayısı ile Kıbrıs Türk toplumu, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına yol açacak uluslararası bir enstrüman imzalamıştır.

2. 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Türk toplumu Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası Anlaşması'nı diğer tarafla birlikte imzalamıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası kendine özgüdür. Kıbrıs Türk toplumu ile Kıbrıs Rum toplumunun 1960 Anayasası altında Kıbrıs Cumhuriyeti'nde ortaklık statüsü vardır. Dolayısı ile Kıbrıs Türk toplumu Kıbrıs Cumhuriyeti'ni oluşturan iki halktan birisidir.

3. BM Genel Kurulunun 3212 sayılı ve 1 Kasım 1974 tarihli kararının üçüncü maddesinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasal sisteminde Kıbrıs Türk toplumunun ve Kıbrıs Rum toplumunun var olduğu belirtilmiştir.

4. Kıbrıs Cumhuriyeti'nde iki halk olduğunu BM Genel Kurulu tanımıştır. Bu nedenle Kıbrıs Türk toplumu, devletler arası hukukunun öngördüğü her halka tanınan kendi kendini yönetme hakkına sahiptir.

1960 Anlaşması Türkiye'nin Kıbrıs adasında garantörlük hakkını elde ettiği, 1878'de adayı terk eden Türk askerinin tekrar ata yadigarı topraklara döndüğü ve daha da önemlisi Büyük Önder ATATÜRK'ün vasiyetinin yerine getirildiği çok önemli bir sözleşmedir.

Peki bu anlaşma Yunanistan'ın ve onun adadaki temsilcileri olan Rumların enosis hayallerinden vazgeçmelerini öngören bir anlaşma mıdır? Bunun böyle olmadığını 1960-1963 arası yaşanan olaylar ve daha anlaşmanın imzalandığı sırada başta Makarios olmak üzere Rum liderliği, bu cumhuriyeti enosis'e giden bir sayfa olarak kabul ettiklerini ve gayelerine ulaşmak için mücadele edeceklerini açıklayarak dünya kamuoyuna duyuruyorlardı?

1963 yılı, yaşlı dünyamızın yakın tarihinde bir toplumun yaşayabileceği en acı olayların cereyan ettiği "Vahşet Noeli" olarak Kıbrıs tarihinde yerini almıştır. Bu olayların muhatabı her zaman olduğu gibi Kıbrıslı soydaşlarımız, Kıbrıs Türk'üdür.

1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Antlaşması'nı tek taraflı olarak yırtan Makarios ve kanlı terör örgütü EOKA 21 Aralık 1963 günü Kıbrıs Türk toplumunun tamamının imha edilmesini amaçlayan Akritas Planı'nı uygulamaya koymuşlardır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinin sınırlı bir hava harekâtı ile bu amaçlarına ulaşamamışlar ve Kıbrıs adasındaki Türklük ateşinin söndürülmesine muvaffak olamamışlardır.

1974 Mutlu Barış Harekâtı'na kadar geçen 11 yıl; Kıbrıs Türk'ünün adada var oluş mücadelesinin kahramanlık destanını anlatır. Bu dönemde ana vatan Türkiye'de mevcut iktidarlar Türkiye'nin bu haklı davasındaki menfaatlerini dünya siyasi arenasında da savunmaya devam etmişler ve bu millî politikadan asla taviz verilmemiştir.

1963-1974 yılları arasında Rum'un ve Yunan'ın her türlü entrikasına, dünya kamuoyunu yanıltmadaki üstün gayretlerine göğüs gerilmiş ve ana vatan Türkiye'nin Anadolu da yarattığı ve tüm mazlum toplumlara örnek olan bağımsızlık destanının bir benzeri ata yadigârı Kıbrıs topraklarında yaratılmıştır. Bu destanda vatan evlatlarının kanı ve analarımızın gözyaşları vardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1974'te Kıbrıs adasına müdahalesi 1960'ta imzalanan anlaşmanın gereği ve garantör ülke olmasının vermiş olduğu hakkı kullanmasıdır. Bu müdahale ile adada yaşayan soydaşlarımızın toplu olarak imha edilmesi önlenmiş; ama, daha da önemlisi Kıbrıs adasının Yunanistan'a ilhakının da önüne geçilmiştir. Adaya barış gelmiştir.

Bu harekâtın en önemli siyasi sonuçlarından bir tanesi de o dönemde Yunanistan'da mevcut olan dikta rejimi de sonlanarak Yunan halkı tekrar demokrasiye kavuşabilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1974'te gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekâtı'na o günkü dünya siyasetini oluşturan devletlerin pek ses çıkarmamalarının nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Kıbrıs'ta 1960 Cumhuriyeti'nin bir askerî darbe ile yıkılmasının; dönemin Yunan cuntası tarafından desteklenmesi ve idare edildiğinin tespiti, bu olayların BM ve ABD tarafından onaylanmaması.

2. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinin 1960 Anlaşması'ndaki haklarına sonuna kadar sahip çıkarak dünya kamuoyuna bu haklı davasını iyi bir şekilde anlatmış olması.

3. ABD'nin; Türkiye Cumhuriyeti'nin adaya yapacağı bir askerî müdahale sonucunda Yunanistan'daki askerî cunta idaresinin sona ereceğini hesaplıyor olması.

4. Türkiye Cumhuriyeti'ndeki mevcut siyasi otorite, TSK ve en önemlisi Türk milletinin tek bir yumruk olarak bu millî davaya sahip çıkması. Siyasi ve askerî argümanların hedefin ele geçirilmesine yönelik yürütülen tüm uygulamalarında aldatma ve atlatma tekniklerinin çok iyi bir şekilde uygulanmış olmasıdır.

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 1974 yılında gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekâtı ile birlikte adaya barış gelmiştir. Ve bu barış 30 yıldır devam etmektedir.

Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonrasındaki Gelişmeler

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs'ta yaşayan soydaşlarının toplu olarak katledilmelerini ve adanın Yunanistan'a bağlanmasını önlemek maksadıyla 1960 Londra ve Zürih Anlaşmaları'nın kendisine vermiş olduğu garantörlük hakkını kullanarak uyguladığı bir barış harekâtıdır. Bu harekâtın bu amaç için yapıldığını da her türlü imkân ve kabiliyet, siyasi ve askerî ortam kendi lehine olmasına rağmen Türkiye adanın tamamını ele geçirmeyerek ispatlamıştır.

Aslında Kıbrıs Barış Harekâtı'nın cereyan tarzı genel anlamı ile bilinmektedir. Bu harekât dünya harp tarihinde uygulanan ada harekâtları içinde başarı ile sonuçlanmış bir "dikey kuşatma" harekâtıdır.

Ama konu henüz tam anlamı ile açık değildir. Harp tarihi inceleme ve araştırma tekniği ile ele alınmamıştır. Henüz harekâtın bilinmeyen yönleri ve açıklanmayan belgeleri mevcuttur. Ve gerçekte bu askerî harekât henüz kapanmamış!.. Bir anlaşma ortamı değil sadece bir ateşkes ortamı mevcuttur.

Hâl böyle olunca yani henüz kapanmamış bir konuyu incelemek zorunda kaldığımızda, birçok çelişki noksan bilgiler ve harekâtın pek çok cephesinin ve olaylarının sonradan yazılması nedenlerinden dolayı da yanlışlıklar ortaya çıkabilmektedir!..

Bu harekâtın en önemli bilgi ve belge kaynakları; bazıları sonradan yazılsa bile, hatırlanabildiği kadarı ile de olsa (!) "harp cerideleridir." Bunlar arasındaki çelişkiler ise konuyu bütünleştirmede zorluklara neden olmaktadır. Ancak bütün bu imkânsızlıklara rağmen taktik seviyede istifade edebileceğimiz bilgiler de bu ceridelerde bulunmaktadır.

Yine Kıbrıs muhaberecilerine katılan her seviyedeki birlik komutanlarının tutmuş olduğu anılar... Geçen 30 yıl içinde Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili olarak yazılmış kitaplar... Yazarının kendi şahsî düşüncelerini ve duygularını anlatmakla birlikte; Kıbrıs Harekâtı'nın icrasında gösterebileceğimiz ve danışabileceğimiz yegâne kaynaklardır. Ama gerçek olan bir şey var ise bu harekâtın artık tüm detayları ve çarpıcılığı ile ortaya konulması zamanının geldiğidir. Zaten bir savaşın detaylarının açıklanması için gerekli olan yasal süreçte (30 yıl) 20 Temmuz 2004 tarihinde sona ermiştir.

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın her ikisine de katılan ve bu muharebeleri üstegmen rütbesi ile bölük komutanı olarak yaşayan ve Kıbrıs davamız ile ilgili olarak üç ayrı kitabı bulunan bir Kıbrıs gazisi olarak; adanın pek çok yerinde katıldığım muharebelerde tekrarının mahsurlu olduğu, ders alınması kanaatine vardığım noktaları açıklayarak 30 yıl öncesine ışık tutmak ve harekâta ders alınması gereken bu hususların, Türk insanının üstün cesaret ve faziletleri ile ortadan kaldırıldığını, Mehmetçiğin bir kere daha muharebe meydanlarının korkusuz, yılmaz ve yıkılmaz savaşçı nitelikleri ve kahramanlık destanları yaratarak giderildiğini vurgulamak gerekir diye düşünüyorum.

Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan Alınacak Dersler

1. Harekâtın yapılacağı harekâttan önce açıklanmıştır. (Denktaş'ın beyanâtı ve nota.)

2. "Muhaberesiz muharebe olmaz." Bu söz sadece muhabereciler tarafından söylenen bir söz olmamalıydı!.. (Kısa mesafelerde birlikler arasında ve 20/21 Temmuz gecesi Türkiye ile irtibat kesilmiştir.)

3. Parola sistemindeki karışıklık, üç kuvvet arasında o zaman etkili bir sistemin kurulmamış olması, hareket merkezlerinin ilgisizliği ve kuvvetçilik; sonunda Kocatepe muhribinin batırılışına neden olmuştur. Bu karışıklık adadaki kara çatışmaları içerisinde de kendini göstermiştir.

4. Birliklerde; bazı birlik komutanları da dâhil olmak üzere, bazı kimselerin muharebeye hazır olmamaları, onu tahayyül edememeleri sonucunda şok geçirmişler. Bu durum hem birlikler üzerinde olumsuz etki yaratmış hem de özellikle küçük birliklere yük olmuşlardır.

5. Talimnameler yol göstericidir. Yaratıcı olan insandır. Her şart ve durumda asker aklını ve mantığını vazifenin nasıl yerine getireceğine yormalıdır. Talimname düşmanında okuduğu, bildiği klasik esaslar vermiştir. Oysaki önemli olan düşmanın bildiği belli harekât tarzlarının dışında hal tarzları bularak baskın sağlanmalı ve düşman aldatılmalıdır. “Harp bir hiledir.” Bunu ise talimnameler değil insan zekası sağlayabilir. Beşparmak Dağları’nda bazen birkaç RMM askerine bir bölük taarruz etme hatasına düşülmüştür.

6. Erin gereksiz heyecanı yenilmelidir. Millî his ve duyguları canlı tutulmalı, muharebenin şartları anlatılmalı, bu şartlarla karşılaştığında etkinliğini kaybetmemeli, şoka girmemelidir. Bazı kimseler ateş edememiştir. Yani korkmuştur. Bu korku yenilmelidir. Rahat ateş edebilmelidir. Ancak bu da ateş disiplinsizliğine yol açmamalıdır. Adada pek çok kere muharebe devam ederken erbaş ve erlere silahlarınızı tek atıma ayarlayın emri verilmiştir!..

7. Zaruri hâller dışında birliklerin bütünlüklerinin muhafazası için gayret sarf edilmelidir. Birlikler başka bir komutanlığın içinde harekâta katılırlar veya yeni bir komutanın emri ve komutasına verilirler ise iyi verim alınamamaktadır. Özellikle takım ve bölük seviyesinde er, komutanını iyi tanımalı ve ona güvenmelidir. Tabi bu uygulama erin değil bu seviyedeki komutanların işidir. Adada özellikle İkinci Harekât’ta yaşanan bir durumdur.

8. Her şeye rağmen disiplinden en ufak bir taviz verilmemelidir. Muharebe şartları bazı kimseleri disiplini bozmaya itebilmektedir. Bunun sonucunda ise emre itaatsizlik başlamaktadır. Kıbrıs muharebelerinden sonra birliklerimizde benzeri durumlar yaşanmıştır.

9. Harekâta muharebelere iştirak eden ve yan yana taarruz eden iki bölük arasında irtibat ve koordinasyonun sağlanmadığı durumlar yaşanmıştır. Yanında kimin taarruz ettiğini bilmeyen birlik komutanları saptanmıştır.

10. Sıcak bölgelerde icra edilen harekâta su çok önemlidir. Tek er teçhizatındaki mataralar büyütülmeli; ancak, su içme disiplini de sağlanabilmelidir. Harekâttan önce dağıtılan ve mataralara konması gereken tuz tabletleri maalesef istendiği şekilde kullanılmamıştır. Savaşın içinde sıcak ve stresin yarattığı ter, vücutta su ve tuz kaybına sebep olmuştur. Aşırı su ve

tuz kaybı nedeniyle kıtalar üzerinde erken yorulma ve hâlsizlik meydana gelmiş, pek çokları baygınlık geçirerek muharebe dışı kalmışlardır. Ayrıca birinci harekâta baş gösteren ishal vakalarındaki artış; özellikle küçük birliklerin harekâttaki görevlerini yerine getirirken personel yönünden engeller oluşturmuştur.

11. İkmal kanalları maalesef iyi işlememiştir. İlk üç gün aç kalan birliklerimiz olmuştur. İkmal sorumlulukları açıkça belirtilmeli, hangi sınıf ve şahsın hangi ikmal maddesini nereye kadar götüreceği açıklık kazanmalı, sorumluluk verilmeli ve tatbikatları yaptırılmalıdır. Özellikle birinci harekâta birliklerimiz ele geçirilen bölgelerden temin ettikleri ve ne oldukları bilinmeyen yiyecekleri yemişlerdir? Kıta yükü ve demirbaş erzak yeterli olmamıştır. Zaten harekâttan önce dağıtılan demirbaş erzakın büyük bir bölümü erat tarafından tüketilmiş, çoğu da miadı dolduğu için imha edilmiştir?

12. Muharebe edecek birlik zinde tutulmalı, her fırsatta istirahat ettirilmeli yoksa yorgunluktan, uykusuzluktan posası çıkan bir birliğin düşman karşısında başarılı olması söz konusu değildir. Eğer er yorgun ve uykusuz ise ateş altında dahi uyur. Konu çok önemlidir. Ancak yeteri kadar ders alındığı da söylenemez.

13. Taarruzda üzerinden aşan birliğe ateş desteği çok önemlidir. Bir kısım erlerimiz kendi ateşlerimizle yaralanmış veya ölmüştür. Bu konu hem yatık mermi yollu silahların hem de dik mermi yollu silahların atışları için aynı derecede önem kazanır. Bunun için özellikle takım komutanları ve daha küçük birlik komutanları arazide bulundukları yerleri ya da ele geçirdikleri bölgeleri; üst komutanlıklarına ve destek silahlarına iletebilmelidirler ki kendi silahlarından zarar görmesinler. Kıbrıs Harekâtı'nda özellikle küçük birliklerimiz havan ateşi ve piyade/makineli tüfek atışları ile kendi aralarında pek çok zayıat vermişlerdir!.. Ayrıca birinci ve ikinci harekâta, piyade birliklerinin uçaklar için yer bezi kullanmamalarından dolayı harekâta iştirak eden uçaklarımızın açmış olduğu makineli tüfek atışlarına maruz kaldığı bir gerçektir.

14. Görevler açık, kesin ve yazıma ihtiyaç duymayacak şekilde verilmeli ve koordine edilmelidir. Harekâta "Büyük Kaymaklı Bölgesi" bu sebepten alınamamıştır. Bunun gibi pek çok örnek verilebilir.

15. Yağmacılık önlenmelidir. Mahsurları ve örnekleri çok ve açıktır.

16. Esirlere küçük rütbelerin tecrübesizliği ve düşüncesizliği ile davranılmamalıdır. Bu konuda da kötü örnekler vardır. Yanlıştır. Esir sorgulama ve ayırıştırma eğitimi yetersiz olduğu için daha sonraki esir mübadelesinde kullanabilecek pek çok önemli personel ve bilgi yeterince değerlendirilememiştir. Bu hususta emniyet hiçbir zaman elden bırakılmamalıdır. Harekâta esir toplama noktalarında yeterince kontrol yapılmamasından kaynaklanan pek çok müessif olay yaşanmıştır.

17. Yalan propagandanın önüne hem birlik içinde hem de üst birliklerde geçilmelidir. Bu sağlanamadığı için menfi etkileri olmuştur. Uluslararası düzeyde ise bu zaten devlet politikamızdaki bir eksikliktir. Örnekleri açıktır. Biz bu haklı davamızda haksız olarak tanınırken Rumlar yapmış oldukları tüm katliamlara ve Kıbrıs Türk'üne uyguladığı tüm mezalimlere rağmen dünya kamuoyu önünde hoş görülebilmektedir. Konu önemlidir. Her seviyede üzerinde durulmalıdır.

18. Erlerin hareket kabiliyetini artıran tedbirler üst seviyede olmalıdır. Beşparmak Dağları'nda birliklerimiz 50 m gidinceye kadar RMM birlikleri 250 m gidebiliyorlardı. O zaman bunu sağlamışlardı!..

19. Fizikî ve moral kondisyonu, atış eğitimi ve muharebe sahasında hayatta kalabilmenin tüm teknikleri ve özellikle tek er eğitimi çok iyi öğretilmeli ve uygulanabilmelidir.. Bu eğitimler sadece komando birliklerimizde değil piyade birliklerinde de uygulanmalıdır. Harekâta komando ve paraşüt birliklerinin çok özel ve nitelikli birlikler olduğu unutulmuştur!.. Hava başı ve kıyı başının tutulmasını müteakiben uygulanan tüm harekâtlarda da bu nitelikli birliklerden istifade edilmiştir!.. Harekâtın her safhasında bir piyade birliği gibi kullanılmışlardır.

20. Cerideler uygun tutulmamıştır. Harp tarihi incelemelerine ışık tutacak pek çok bilgi ve belge muharebeler sonrasında ve savaşa girmeyen personel tarafından anlatılanlara göre güncellenmiştir? Olayların canlı tanıkları da bazen kendi duygusallıkları nedeniyle gerçeklerden uzaklaşabilmişlerdir!..

Yukarıda zikredilen hususlar tamamen kendi tespitlerim ve yaşadığım olaylar sonucu ortaya konulması ve yazılması gereken gerçeklerdir. Aslında bu değerlendirme, muharebe meydanlarında da "insan" faktörünün en önemli ve muhafaza edilmesi gereken en yüce varlık olduğu düşüncesi ile yapılmıştır.

Kıbrıs Barış Harekâtı incelendiğinde görülecektir ki "Mehmetçik" muharebeler boyunca kendine ateş edilmediği sürece düşmanın canına ve malına asla zarar vermemiştir. Bu husus bence "Kıbrıs Harekâtı'nın" en çarpıcı "insani" yönüdür.

1974 Barış Harekâtı'ndan sonra Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi, 1975-1983 arası Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kuruluşu.

1983 yılından beri de KKTC'nin varlığı; Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin haklı davasının göstergesidir. Ancak bu dünya kamuoyunca kabul edilmemektedir.

21 yıldır her türlü organları ile yaşayan KKTC sadece Türkiye tarafından tanınsa da KKTC'nin ilanının en büyük hukuksal dayanağı halkların kendi geleceklerini tayin, yani kendi kendini yönetme hakkının kullanılmasıdır. KKTC'nin ilanını devletler hukukunda bu açıdan haklı gösterecek iki önemli kriter vardır:

1. Kıbrıs Türk halkı 1960 yılında kurulmuş olan iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu ortaklarından birisidir. 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliği adadaki iki toplumdan birisine değil her ikisine devredilmiştir. 1960 yılında sömürge yönetiminden kazanılan bu bağımsızlık ve egemenlikteki Kıbrıs Türk halkı eşit hak sahibidir. 1960 Anayasası ve buna kaynak olan 1960 Kuruluş ve Garanti Antlaşmaları Kıbrıs Türk ve Rum taraflarının ortak imzalarını taşımaktadır.

2. Kıbrıs Türk halkının ayrı bir yönetimi vardır. Güneydeki Rum yönetimi Türk halkını temsil etmemektedir. Daha da önemlisi Rum yöneticileri Kıbrıs Türk halkını temsil edemez ve onun adına konuşamaz. Bilindiği gibi, Kıbrıs Türk halkı 1963 yılında iki toplumlu cumhuriyetten zorla dışlanmış, sonra kendi kendini yönetmiş ve Rum yönetimine herhangi bir sadakat borcu olmamıştır.

Hâlen Kıbrıs'ta, Kıbrıs Türklerini ve Kıbrıs Rumlarını temsil eden bir ortaklık hükûmeti yoktur. Dolayısı ile Kıbrıs Türklerinin kendi kendini yönetme haklarını kullanmalarında herhangi bir hukuksal engel de yoktur. Ek olarak Kıbrıs'ta Güney Rodezya'daki gibi "UDI" (Unilateral Declaration of Independence) diye bilinen "tek taraflı bağımsızlıkta" söz konusu değildir. Tek taraflı bağımsızlık, meşru bir hükûmetten kopma anlamındadır. Kıbrıs'ta Türk tarafı 1960 yılında kurulan Cumhuriyet'ten enosis uğruna koparılan taraftır. KKTC'nin ilanı, Kıbrıs'ta iki eşit toplumun ve iki eşit devletin varlığının dünyaya duyurulmasıdır.

1975 Helsinki Nihai Senedi'nin sekizinci maddesine göre; tüm halklar iç politika statülerini hiçbir dış müdahaleye uğramaksızın belirlemek hürriyetine sahiptirler. Kıbrıs Türk toplumu da bu hakkını kullanmıştır.

Sonuç olarak KKTC Kuzey Kıbrıs'ta bağımsız ve egemen bir devlettir. Bu devlet, Kıbrıs Türk halkının kendi kendini yönetme hakkını kullanması ile oluşturulmuştur. Devletler arası hukukun "devlet" ve "tanıma" ile ilgili tüm normları ortaya konulmuştur. KKTC'yi diğer devletlerin tanıyıp tanımamalarına bakılmaksızın devletler arası hukukta ve uluslararası ilişkilerde bir devlet olarak KKTC vardır ve bir devlet olarak da işlem görmek hakkına sahiptir.

KKTC'de 14 aralık 2003 tarihinde gerçekleşen seçimler, bu seçimlerde yaşananlar!.. Ardından 24 Nisan 2004 tarihinde yapılan referandum ile kendi bağımsızlığını oylamak zorunda bırakılan Kıbrıs Türk'ü. 30 yıldır barış ve özgürlük içinde yaşayan her iki toplum üzerinde oynanan oyunlar ve uygulanan inanılmaz bir psikolojik savaş!..

21 yıldır yaşayan bir evlat KKTC bütün organları ile hayatını sürdürüyor. Onu koruyan, kollayan ve tanıyan bir Türkiye, ana vatan...

Kan ve can pahasına kurulan bir devlet KKTC Türkiye'yi bu devleti tanımaktan vazgeçirmek için yıllardır oynanmakta olan oyunların son perdesi!..

Geçmişî teröre, toplu mezarlara, uluslararası anlaşmaları inkâra, hakları gaspa dayalı bir “Rum” idaresini başkaları tanıdı diye Türkiye’nin de tanımamasını istiyorlar!.. Türkiye bunu yapabilir mi? AB’ye giriş müzakerelerinin başlayacağı tarihe, 3 Ekim 2005’e çakıştırılan bu en güçlü ve haklı olduğu millî davasını kökten silip süpürecek bir adım atar mı? AB’ye giriş adı altında ucu açık müzakerelerin, kendi insanına dolaşım hakkı tanımayan, devlet ve millet olma niteliklerini irdelleyecek kadar bilinç altında saklı dayatmalar uğruna Kıbrıs’ı feda eder mi?

Rum idaresi 40 yıldır yeni bir ortaklık kurmaktan kaçınmıştır!.. Şimdi Annan ve benzeri yeni bir plan ile Kıbrıs Cumhuriyeti adını kullanarak ve tüm dünyanın gözü önünde Kıbrıs’ın tümüne sahip olma oyununu oynamaktadır. Peki Türkiye bile, bile bu oyuna gelecek midir?

1878 yılında İngiliz’e kiralanarak gözden çıkarılan bu stratejik ada 1923’te de İngiltere’ye bırakılmış ve sömürgeci ülkelerin oyununa gelinmiştir.

1955’ten bu yana, İngilizlerin adayı Yunan’a, Rum’a teslimi önlenmiş, çifte enosise geçit verilmemiştir. 1963 yılında enosis adına yıkılan ortaklıkta; Kıbrıs Türk’ü, ana vatanından aldığı destek ve Türkiye’nin garantörlük hakkına güvenerek, inanarak tarihî bir millî mukavemet destanı yaratmıştır. 1974 Barış Harekâtı da adanın kısa yoldan Yunanistan’a geçmesini önlemiştir.

Rum tarafı Türkiye’nin adadan çekilmesi için çeşitli planlar peşinde koşmuştur ve koşmaya da devam edecektir. 24 Nisan 2004 referandumu bunun en son ve önemli bir kanıtıdır. 1963 yılında yapılan anlaşmaları yırtıp atan zihniyet ne ise 2004’te de yapılan budur!..

Kıbrıs’ta iki eşit halk vardır. Bunlardan biri diğerinin hükûmeti olamaz. Bu durum hâlen yürürlükte olan 1960 Anlaşmaları’nın da öngördüğü çift demokrasili işlevsel federal sisteme de ters düşmektedir. Hele, hele Kıbrıs meselesinin 1974’te Türklerin adanın kuzeyini işgal etmeleri ile başladığı yalanları asla kabullenilemez. Rumların meşru hükûmet olduklarını iddia ederek ve bu yöndeki yalanlarını ısrarla sürdürerek kuzeyin işgalde olduğu direnmeleri hazmedilemez. 1963-1974 yılları arasında Kıbrıs Türk’ünün yaşadığı toplu katliamları ve bu durumu kabullenmek şehitlerimize ve tarihimize yapılabilecek en büyük haksızlık olacaktır.

“Uzlaşma uğruna bağımsızlıktan ve devletten vazgeçilemez.”

Yüce ATATÜRK’ü iyi okumak gerekir. O, “Bağımsızlık benim karakterimdir.” diyerek Türk insanına en anlamlı ve en önemli mesajı vermiştir. “Hiçbir neden bir milleti bağımsızlığından, devlet olgusundan vazgeçiremez.”

AB’ye giriş sürecinde Türkiye; kendisi için hayati önemi haiz ön cephesinden yani Kıbrıs’tan vaz mı geçecektir? Yoksa Kıbrıs’ta asırlardan beri varlığını sürdüren Kıbrıs Türk’ünü ecdat yadigarı topraklarda yalnız bırakmayarak bir devlet statüsü ile AB’ye girmesi için destekleyerek bu millî mücadeleye devam mı edecektir?

Aslında bunun cevabı Türk milletinin engin önsezisinde ve millî davalarına olan hassasiyetlerinde saklıdır. Tarih sayfaları bu önsezinin ve ulus olma niteliklerinin örnekleri ile doludur.

Ama ne olursa olsun “Kıbrıs Türk’ü” bağımsızlığı uğruna, devlet olabilmek uğruna, mücadelesine devam etmeli ve “torunlarına; egemenliğinden vazgeçmiş, bağımsızlığına sırt çevirmiş bir millet olarak tarih sayfalarında anılmanın “utancını” bırakmamalıdır.

Ülkesini seven Türk olmaktan ve Kıbrıs Türk’ü olarak yaşamaktan gurur duyan herkes bu ulusal dava etrafında birleşerek tek bir yürek hâlinde ve KKTC’nin bölünmez bütünlüğüne sahip çıkmalı, millî hedefine kilitlenmeli ve yıllardır vermiş olduğu o muhteşem mukavemet direncini sergileyerek ecdat yadigârı Kıbrıs’ta “Türklük ateşini” söndürtmemelidirler.

Kıbrıs millî davamızda en son sözü Türk milleti söyleyecektir. İnancım odur ki bu son söz; Büyük Önder ATATÜRK’ün Kıbrıs için söylediklerinin yakın tarihimizdeki tekrarı ve ulusal gücümüzün cevabı olacaktır.

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI SONRASINDA TÜRKİYE'YE UYGULANAN AMBARGONUN SONUÇLARI VE ULUSAL SAVUNMA SANAYİMİZİN GELİŞİMİNE ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğ. Yzb. Hüsnu ÖZLÜ*

1. 1974 Öncesi Kıbrıs Buhranı ve Kıbrıs Barış Harekâtı

Tarihi MÖ 1. yüzyıla kadar uzanan Kıbrıs adası, Mısırlılardan Romalılara geçmiş, 1191 yılındaki Üçüncü Haçlı Seferi sonrasında haçlılara, 1489 yılından itibaren de Venediklilere ait olmuştur. 1571 yılında Lala Mustafa Paşa tarafından fethedilen ada, 1878 Berlin Anlaşması'na kadar Osmanlı yönetiminde kalmıştır. 4 Haziran 1878 tarihinde İstanbul'da imzalanan ve "Kıbrıs Anlaşması" olarak adlandırılan Türk-İngiliz İttifak Anlaşması ile ada geçici olarak İngilizlere bırakılmış, 1914 yılında ise İngilizler adayı tamamen ilhak etmişlerdir. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması ile de Türkiye bu ilhakı tanımıştır. 1929 yılında Kıbrıslı Rumlar İngiltere'ye resmen enosis isteklerini iletmışler ve 1931 yılının sonbaharında adada ayaklanmışlardır.¹

1954 yılından itibaren Kıbrıs uyuşmazlığı Türkiye'nin dış politikasının ana konularından birini oluşturmuştur. 11 Şubat 1959 Zürih ve Londra konferanslarında şekillenen Kıbrıs Anayasası ile bağımsız bir Kıbrıs devletin kurulmasına karar verilmiş; ancak, bu karar her iki toplumu da memnun etmekten uzak kalmış, Rum toplumu bu anayasanın enosis hedefi için bir engel olduğunu düşünürken Türk toplumu da haklarının yeterince güvence altına alınmadığını belirtmiştir.²

1968 yılında başlayan ve Kıbrıs'a yeni bir düzen getirme amacını taşıyan toplumlar arası görüşmeler altı yıl devam etmesine rağmen, 1974 yılı geldiğinde en küçük mesafe dahi alınamamıştır. Çünkü Rumların amacı, Türklere 1960 anayasasındaki hakları dahi vermemek ve Türk toplumunu bir azınlık statüsü içinde tutmaktır. Buna karşılık Türk toplumu Kıbrıs'taki varlığını koruyabilmek için, 1960 Anayasası'ndan daha fazla hak istemekte ve bu politikası gereği Kıbrıs'ta iki federal devletin kurulması Türk toplumu için en sağlam teminat olarak görülmektedir.³

Kıbrıs Barış Harekâtı'na sebep olan en önemli gelişme ise 15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un, Yunanistan'daki askerî cuntanın desteğinde, EOKA tedhişçilerinden Nikos Sampson tarafından Yunan Kontenjan Alayına mensup 650 askerle birlikte bir darbe ile düşürülmesi ile başlamıştır. Darbeciler Makarios'un yerine Yunan cuntasının adamı olan, EOKA-B teröristi Nikos Sampson'u cumhurbaşkanı

* Maltepe Askerî Lisesi Tarih Öğretmeni

¹ Geçmişten Geleceğe Kıbrıs; EDOK Yayını, Ankara, 2000, s.2.

² Mehmet Gönülöbol; Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara, 1989, s.337.

³ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1915-1995), c.1-2, İstanbul, 2004, s.801.

olarak ilan etmiş ve Kıbrıs Hellen cumhuriyetini kurduklarını açıklamışlardır.⁴ Darbeciler Makarios'u enosis davasına ihanet etmekle suçlamaktadırlar. Zira, Makarios Kıbrıs'ta bir otonomi kurarak adaya Yunanistan'ın ve Türkiye'nin karışmasını engellemeyi amaçlıyor ve sürekli olarak Bağlantısızlar Hareketi ile sıkı ilişki içine giriyordu. Bu durum Yunan cuntacılarını son derece rahatsız ediyordu.

Kıbrıs'ta meydana gelen bu yeni oluşum enosisin ilanı anlamına gelmekte ve adadaki Türk halkının can ve mal güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. 1959 Londra ve Zürih Anlaşmaları gereği adadaki garantör devletlerden biri olan Türkiye, adadaki bu yeni oluşumu kabul etmemiş, Garanti Anlaşması'nın dördüncü maddesinin verdiği yetkiye dayanarak 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'a müdahale hareketini başlatmıştır.⁵ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, harekâtın ilk günü 353 sayılı Ateşkes Kararı'nı kabul etmiş ve Türkiye bu karara 22 Temmuzda uymuştur. Ateşkes Kararı'nın ardından Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Türkiye, İngiltere, Yunanistan Dışişleri bakanları ile görüşme yapmış ve sonunda Cenevre Bildirgesi imzalanmıştır. Ancak Cenevre Bildirgesi adada kalıcı barışı sağlama yönünde yeterli zemin hazırlamadığı ve Yunan-Rum saldırılarına tam bir çözüm getirmede için Türk tarafı görüşmeleri kesmek zorunda kalmıştır ve 14 Ağustos 1975'te İkinci Barış Harekâtı başlamıştır. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 360 sayılı Ateşkes Kararı'nı almış ve Türkiye'de bu karara uymuştur. Bu arada Yunanistan NATO'nun askerî kanadından çekildiğini ilan etmiştir.

Birinci harekâta olumlu bakan dünya kamuoyunun, ikinci harekâta tepkisi sert olmuş ve bu harekâtı dünya kamuoyu toprak işgali olarak nitелеmiştir. Oysa Türkiye adaya, barışı götürmek ve adada Türk varlığına yönelik saldırıları kesmek amacı ile girmiştir.

2. Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrası Ambargo Kararının Alınması

Amerika Birleşik Devletleri güvenlik yardımı, Amerika Birleşik Devletleri'nin ulusal çıkarları doğrultusunda yapılmakta, yardım olarak verilen malzeme ve sağlanan hizmet envanterlerden çıkıncaya kadar kontrol altında bulundurulmaktadır.⁶ Amerika Birleşik Devletleri, Kıbrıs Barış Harekâtı'nda kendi silah ve malzemelerinin kullanılmasını ambargonun gerekçesi olarak görmüş ve uygulamıştır. Ancak Kıbrıs Çıkarması ambargonun tek nedeni değildir. Siyasal çalkantılar, ekonomik gelişmeler, halkla ilişkiler, gelişmiş batılı ülkelerin Akdeniz ve Orta Doğu'daki çıkarları, Sovyetler Birliği ile komşu olmanın meydana getirdiği sorunlar ambargo ağını geliştirip örmüştür.⁷

⁴ Esat Çam; Türk Dış Politikasında Sorunlar, İstanbul, 1989, s.109.

⁵ Armaoğlu; s.803.

⁶ M. Oktay Alniak; Savunma Sanayisi ve Tedarik Hakkında Düşünceler, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 2001, s.76.

⁷ Gökhan Gündüz Sipahi; Ambargo ve Türkiye, İzmir, 1978, s.117.

Türkiye'nin Kıbrıs'a gerçekleştirdiği ikinci harekât ve bunun neticesinde adanın önemli bir kısmını kontrolü altına alması, Amerikan yönetimi ve Kongresi arasında Kıbrıs'taki askerî operasyonlarında Amerika'dan aldığı silahları kullandığı için Türkiye'ye askerî ambargo uygulanıp uygulanmaması konusunda uzun süren bir mücadele yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye daha ikinci harekâtındaki ilerlemeyi gerçekleştirmeden önce John Bredamas öncülüğünde bir grup Yunan asıllı Amerikan Kongre üyesi 15 Ağustos 1974 günü Dışişleri Bakanı Kissinger'i ziyaret ederek ondan Türkiye'ye karşı yaptırımlar uygulanmasını istemiştir.⁸

19 Eylül 1974'te Amerikan Senatosu, Export-Import Bank yasasına ek olmak üzere Eagleton-Stevenson Kararı'nı kabul etmiştir. Bu ek, Amerikan başkanını Türkiye'ye silah gönderilmesini durdurmaya çağırmaktaydı. 24 Eylül 1974'te Amerikan Temsilciler Meclisi 1975 yılında çıkarılan, "devam eden tahsisatlar" yasasına ek olmak üzere 90 ret oyuna karşı 307 kabul oyuyla Rosenthal-Du Pont Yasası'nı çıkarttı. Bu ekte Amerikan Başkanı, Kıbrıs'taki askerî kuvvetler konusunda anlaşma sağlanması yolunda önemli ilerleme kaydedilinceye kadar Türkiye'ye Amerikan askerî yardımı üzerine ambargo konmasını öngörmektedir.⁹

1963-1964 Kıbrıs krizindeki Johnson mektubundan sonra, 1974 Kıbrıs krizi, Türk Amerikan ilişkilerine ikinci bir tahrip edici darbe indirmiştir. Bu ikinci darbenin tesiri hem derin hem de çok daha uzun süreli olmuştur. 1974 Kıbrıs buhranının Türk Amerikan ilişkilerine indirdiği darbe, Amerikanın 93-559 sayılı Kanun'la 5 Şubat 1975 tarihinden itibaren uyguladığı silah ambargosu olmuştur. Türkiye'nin bütün silah mekanizması, Amerika Birleşik Devletleri kaynaklıydı. Türkiye'nin ABD'nin dışında alternatif silah satıcısı bulma imkânı olmadığı için ambargo Türkiye üzerinde çok etkili olmuş, Türkiye ile Yunanistan arasındaki dengeleri Yunanistan lehine bozmuştur.

Kongrenin kararı yalnızca hibe yardımlarının durdurulması şeklinde kalmayıp her türlü satışın ve teknik bilgi akışının da durdurulmasını içermektedir. Karar bu yönü ile onur kırıcı bir ambargo niteliğindedir.

Amerika Birleşik Devletleri bu tarihe kadar Türkiye'ye dört kategoride yardım yapmıştır. Bunlar; hibe yardımı, askerî malzeme satışı için kredi, ödünç verme ve askerî satışlar ve ihtiyaç fazlası malzemedir.

Hibe yardımı; Amerikan Hükûmetinin önerisi ile yapılmakta ve Kongrenin onayından geçmektedir.

Askerî malzeme satışı verilen krediler; 1972 yılında 15 milyon dolar tutarında bir kredi anlaşması imzalanarak başlatılmıştır.

---

⁸ Nasuh Uslu; Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs, Ankara, 2004, s.307.

⁹ a.g.e.; s.311.

Ödünç verme ve askerî satışlar; özellikle Deniz Kuvvetlerimizin güçlendirilmesinde kullanılmıştır. Donanmamız denizaltı ve muhriplerin bir kısmını ödünç statüsünde almıştır.

İhtiyaç fazlası malzemeler de anlaşmalar yoluyla alınmıştır.¹⁰

Amerikan askerî yardımları için ambargodan hemen önceki yıllara bakacak olursak 1972 yılında 60 milyon dolar, 1973 yılında 69,1 milyon dolar, 1974 yılında 61,2 milyon dolardır. 1975 yılı için yapılan planlamada ise 90 milyon dolar yardım kararlaştırılmış; ancak, ambargo kararı ile bu yardım alınamamıştır.¹¹

Ambargo kararı yürürlüğe girdiği tarihte, Amerika'dan Türkiye'ye sevk edilmesi gereken 200 milyon dolarlık askerî malzeme, parası daha önce peşin olarak verildiği hâlde ambargo kapsamına alınmış ve bu malzemeler Türkiye'nin ambargoya karşı aldığı tedbirlerin ciddiyeti ortaya çıkınca teslim edilmiştir.

Amerikan askerî yardımının kesilmesi üzerine Millî Güvenlik Kurulu 4 Şubat 1975 tarihinde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün başkanlığında toplanmış, toplantıdan sonra bir açıklama yapan Başbakan Sadi İrmak, "Amerikan askerî yardımının kesilmesi ile iki ülke arasındaki ikili ilişkilerin yeniden düzenlenmesi zorunluluğunun ortaya çıktığını ve bunun sorumluluğunun tamamen Amerikan Kongresine ait olduğunu" söylemiştir.¹²

Türkiye ayrıca, 5 Şubat 1975 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'ne bir nota vermiştir. Notada Amerikan Kongresinin Türkiye'ye yapılmakta olan askerî yardımın kesilmesi ile ilgili tutumu ifade edilmiştir. Notada yardımın kesilmesine karar veren Kongrenin her bakımdan çok ağır bir yanlış içinde olduğu belirtilmiş, bu koşullar altında ortak savunma iş birliği çerçevesinde yürütülmekte olan uygulama anlaşmaları müzakerelerinin devamında artık bir yarar görülmediği bildirilmiştir.¹³

Bu arada Amerika Birleşik Devletleri'nde Watergate skandalının büyümesi üzerine Başkan Nixon 8 Ağustos 1974'te istifa etmiş Amerikan yasalarına göre yardımcısı Gerald Ford başkan olmuştur. Ambargo kararından önce meydana gelen bu değişiklikten sonra Amerikan Kongresi, özellikle dış politikada hükûmete güvenmediğini her olayda aktif karar vererek tavrını göstermiştir. İşte bu olayların başında da Kıbrıs ambargosu gelmektedir. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Gerald Ford Kongreyi "Türkiye'ye uygulanan silah sevkiyatını durdurma" kararını yeniden gözden geçirmeye çağırmış ve bu konuda, "Türkiye'ye Amerikan askerî yardımının sürdürülmesini yasaklama" kararının sadece batının güvenliğini değil aynı

---

¹⁰ Cumhuriyet; 4 Şubat 1975.

¹¹ a.g.g.; 4 Şubat 1975.

¹² a.g.g.; 5 Şubat 1975.

¹³ a.g.g.; 6 Şubat 1975.

zamanda Orta Doğu'daki stratejik durumu da etkileyeceğini belirtmiştir.¹⁴ Başkan Ford Türkiye'nin güvenliğinin Doğu Akdeniz ve Amerika Birleşik Devletleri'nin müttefiklerinin güvenlikleri için hayati önem taşıdığını ifade etmiştir. Ayrıca Amerika'nın 28 yıldır bu bölge devletleriyle olan ilişkilerindeki temel sistemi tehlikeye sokacak gelişmelerin Amerika'yı zarara uğratacağını ifade etmiştir.

1950-1960 yılları arası Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında yapılan ve çeşitli konuları kapsayan 50'yi aşkın ikili anlaşma, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde tecrübesiz olduğu bir döneme rastlar. Bu nedenle anlaşmaların hepsinin dengeli, düzenli olduğunu ve Türkiye'nin bugünkü şartları içinde değerlendirildiği takdirde çıkarlarına tam uygunluğunu söylemek güçtür. Ancak değerlendirme yapılırken geçmişin şartları göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁵

Amerika Birleşik Devletleri Kongresi 5 Şubat 1975 tarihinde aldığı Türkiye'ye askerî yardımı kesme kararı ile, Amerikan askerî yardımı başladığından ambargo tarihine kadarki gelişmesinde miktar yönünden sürekli bir düşüş göstermiştir. 1947 Truman doktrininin sonra kabule başladığımız bu askerî yardım, özellikle 1952'de NATO'ya girişimizi izleyen dönemlerde Türk Silahlı Kuvvetlerinin kuruluş teşkilatı, eğitim sevk ve idare ve savaş doktrini bakımından, tabi ulusal gereklerimiz ve gereksinimlerimiz saklı kalmak süratıyla ,çoğunluğu Amerikan kökenli NATO standartlarına göre reforme ve reorganize edilmesine neden olmuştur.¹⁶

Amerika Birleşik Devletleri'nin 1976-1977 malî yılında Türkiye'ye vermeyi öngördüğü 205 milyon dolarlık askerî yardımın, Amerika Birleşik Devletleri Senato Dış İlişkiler Komisyonunda Kıbrıs sorunu ile ilgili bazı koşullara bağlanması, Türkiye'deki siyasi ve diplomatik çevrelere göre, Türkiye'den ziyade Amerikan Hükûmetini güç durumda bırakmış, ortak savunma müzakerelerinde Türk tarafının elastikiyet göstermesi olanağını zayıflatmıştır.

Öte yandan ambargo uygulaması devam ederken Türkiye, ABD'den sınırlı da olsa 425 milyon dolar askerî kredi almıştır. Ambargo döneminde ABD'den sağlanan askerî yardımlar aşağıdaki gibidir:¹⁷

Yıl	Kredi Yardımı	Hibe Yardımı
1975	--	--
1976	125	--
1977	125	--
1978	125	--

¹⁴ a.g.g.; 6 Şubat 1975.

¹⁵ Sezai Orkunt-Kamran İnan-Yılmaz Altuğ; "Türk Amerika Birleşik Devletleri Anlaşması Ne Getiriyor", Milliyet, 4 Nisan 1976, s.7.

¹⁶ Celil Gürkan; "Amerikan Askerî Yardımı mı?", Cumhuriyet, 13 Şubat 1975, s.1-9.

¹⁷ "Türkiye ABD Savunma İlişkileri ve İş Birliği", Dış Politika Dergisi, Sayı 4, Ekim 1983.

Amerikan askerî yardım tasarısına göre Amerika Birleşik Devletleri 1976 yılında Orta Doğu'ya toplam 1 milyar 700 milyon dolarlık yardımı kabul etmiş, bunun 700 milyonu Mısır'a, 725 milyonu İsrail'e, 67 milyonu Ürdün'e, 50 milyonu Suriye'ye verilirken Türkiye'ye yardımı 25 milyon dolara indirmiş ve şarta bağlamıştır. Oysa Türkiye NATO'da Amerika Birleşik Devletleri'nin müttefikidir ve Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti Türkiye'nin NATO savunmasındaki rolünü kendi çıkarları yönünden çok önemli gördüğünü açıklamaktadır.¹⁸

3. Ambargo Kararına Karşı Türkiye'nin Aldığı Tedbirler

Amerika Birleşik Devletleri'nin askerî yardımları kesmesi üzerine Türkiye bu konu ile ilgili çeşitli tedbirler almaya başlamış ve bu konuda ortak savunma üslerinin durumunun gözden geçirilmesine karar verilmiştir. Alınan kararlar başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere NATO ülkelerini telaşlandırmaya başlamıştır. Bu konuda alınan tedbirler şunlardır:

NATO'nun savunma komitesinin derhâl toplanması istenmiştir.

6 ncı Filonun Türkiye'ye yapmayı planladığı bütün ziyaret programları iptal edilmiştir.

Kissinger'in Kıbrıs ile ilgili planı kabul edilmemiş ve yeni bir dış politika çerçevesinde tedbirler alınmasına karar verilmiştir.

JUSSMAT'ta¹⁹ görevli Amerikalı personelin ülkelere gönderilmesi tartışılmaya başlanmıştır. Türk yetkililer, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ankara Büyükelçisi Macomber'e JUSSMAT'ın Türkiye'de işinin kalmadığı bildirilmiş, Macomber de derhal JUSSMAT karargâhına giderek JUSSMAT Başkanı Tümgeneral Galloway ile görüşmüş ve izleyecekleri yeni politikayı tespit etmişlerdir. Kendi çaplarında aldıkları kararlarla zaman kazanmak için Türkiye ile temaslarını sürdürmüşlerdir.²⁰

Alınan bu kararlar Amerika Birleşik Devletleri'nin Ankara Büyükelçisi William Macomber'e Dışişleri Bakanı Melih Esenbel tarafından sert bir ifade ile iletilmiştir. Esenbel ayrıca, "Amerikan yardımı Kissinger'in de çeşitli kereler açıkladığı gibi Türkiye'ye yapılan bir lütuf değildir. NATO müşterek savunmasının güçlü olması için üye ülkelere, bu arada Türkiye'ye verilen bir yardımdır. Kıbrıs ise büsbütün ayrı bir konudur. Amerikan yardımının işlemesi ile Kıbrıs sorununun barışçı yollarla halledilmesi çabaları arasında bir ilişki kurulamaz." demiştir.²¹ Bu arada 1969 yılından beri uygulanmakta

---

¹⁸ Milliyet; 2 Şubat 1976.

¹⁹ JUSSMAT (Joint United States Mission and AID Turkey): Amerika ile Türkiye arasında imzalanan ikili anlaşmaların uygulanması ve bu anlaşmalar gereği Türkiye'de bulunan Amerikalı personelin ihtiyaçlarının temini için kurulan teşkilatın adıdır.

²⁰ Hürriyet; 17 Şubat 1975.

²¹ a.g.g.; 5 Şubat 1975.

olan üslerle ilgili ikili anlaşmaların uygulanmasının durdurulduğu bir nota ile 6 Şubat 1975 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'ne bildirilmiştir.²²

Esenbel'in bu sert açıklamalarından sonra Amerika Birleşik Devletleri Ankara Büyükelçisi William Macomber, Beyaz Saray'ın bir mesajını Dışişlerine getirerek Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetinin Kongrenin aldığı ambargo kararını değiştirmek için uğraştığını Türkiye'nin yukarıda bahsedilen kararları uygulamak için acele etmemesini rica etmiştir.²³

Türkiye'nin NATO daimî temsilcisi Büyükelçi Orhan Eralp, Brüksel'deki NATO merkezinde yaptığı açıklamada, Amerika'nın Türkiye'ye uygulamakta olduğu silah ambargosunun sonuçlarına dikkat çekmiş, "silah ambargosunun devam etmesi hâlinde Türkiye'nin NATO'nun güneydoğu kanadını savunma görevini gerektiği biçimde yerine getirmesine imkân olamayacağını ve Amerika'nın silah ambargosunun ne gibi sonuçlar vereceğinin kestirilemeyeceğini" söylemiştir.²⁴

Ambargo kararına karşı Türk Dışişleri Bakanlığı "Artık şartlı yardım kabul etmeyeceğiz, Türkiye'nin ikide bir kesilip bağlanan yardıma ihtiyacı yoktur." şeklinde açıklama yaparak Türk Hükûmetinin görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "Amerika Birleşik Devletleri'nin, yardımı Türkiye'yi baskı altında tutmak için kullandığı, Kongrenin son tutumuyla ortaya çıkmıştır. Bu bir yardım değil yardımlaşmadır. Bu yardımlaşmanın bozulması, ortak savunmada aksaklıklar doğuracaktır. Bundan zarar görecektir. Aynı zamanda Amerika ve bütün NATO bundan zarar görecektir."²⁵

Türkiye'ye karşı uygulanan ambargonun anlaşılmayan en önemli yanlarından bir tanesi ambargo devam ederken Amerika'nın Türkiye'deki ekonomik varlığını el değmeden sürdürmekte olmasından ileri gelmiştir. Bu durum Amerikan tarihindeki ambargo kararlarının genel görünümü ile ters düşmektedir. Ambargo devam ederken Amerika'nın ekonomik varlığının korunmasına göz yummakla yanlış bir yol izlenmiş, bu durum ambargo sürecinin uzamasına sebep olmuştur.²⁶

a. Ambargo Kararına Karşı İç Siyasi Tepkiler ve Türk Kamuoyuna Yansımaları

Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'nin barış harekâtı sırasındaki gösterdiği tepkiden memnundu; ancak, Kongrede alınan ambargo kararından sonra bu memnuniyet yerini protesto ve tepkilere bırakmış ve iki ülke arasındaki ikili anlaşmaların ihlali olarak değerlendirilmiştir.

---

²² a.g.g.; 7 Şubat 1975.

²³ a.g.g.; 8 Şubat 1975.

²⁴ a.g.g.; 13 Şubat 1975.

²⁵ a.g.g.; 24 Şubat 1975.

²⁶ Sipahi; s.118.

Türkiye'nin ortaya koyduğu ambargo karşıtı görüşlerden birincisi, Türkiye'nin Kıbrıs'a gerçekleştirdiği askerî harekâtın haklı olduğu ve uluslararası hukuka ve anlaşmalara uygun düştüğü iddiasıdır. Bu yüzden Türkiye'nin cezalandırılmasına yönelik bu karar haksız ve hukuka aykırıdır. İkinci görüş ise ambargo kararının problemleri çözmeye hiçbir katkı sağlamayacağı gibi olayların daha da çözümsüzleşmesini sağlayacağı düşüncesidir.²⁷

Amerika Birleşik Devletleri'nin ambargo kararına karşı gerek hükûmet gerekse sivil toplum örgütlerinde planlı tepkiler ortaya çıkmıştır. Bu arada Amerikan askerî yardımı konusunda Amerika Birleşik Devletleri'nin tutumuna karşı Mecliste tepki niteliğinde başlayan girişimler giderek artmış ve CHP'li milletvekilleri, Millet Meclisinden sonra Cumhuriyet Senatosuna da bir araştırma önergesi vermişlerdir.²⁸ Bu konuda CHP Erzincan Senatörü Niyazi Ünsal senato başkanlığına başvurarak Amerikan askerî yardımının son durumunu saptamak amacıyla verdiği önergede araştırılmasını istediği konuları şu şekilde sıralamıştır:

“Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında bugüne kadar askerî, siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda yapılan anlaşmaların iki ülkeye sağladığı haklar ve yükümlülükler, bu yükümlülüklerin kullanılmasındaki uyum ve aksaklıklar, araç ve gereçleri kullanma ve denetleme haklarının nasıl düzenlendiği, maddi yardımlara karşılık nelerin alındığı, anlaşmaların ülkelerin iç işlerine karışma ya da hükûmranlık haklarını kısıtlayıcı olup olmadığı, alınan ve verilenlerin nerelerde kullanıldığı, NATO ittifakı dışında Amerika Birleşik Devletleri'nin yaptığı yardım, ikili anlaşmalar ve bu anlaşmalarla kurulan tesislerin amaç ve kuruluş yerleri, bu tesislerin hangi hükûmetler zamanında ve neye karşılık yapıldığı, bu tesislerin kurulduğu arazilerin neye karşılık verildiği, ticari amaçlarla kurulan tesislerin durumlarının ne olacağı konuları açıklanmalıdır.”

Başbakan Sadi Irmak, Amerikan yardımının kesilmesi konusundaki bir soruya, “Bu Amerikan yardımı Türkiye'ye bir imtiyaz değildir. Karşılıklı yükümlülüklerimizin bir gereğidir. Türk milleti taarruzla blöfle yıldırılacak bir millet değildir. Bunu herkesin böyle bilmesini isterim. Oradaki haklarımızdan bir milimetre feda etmeyiz.” şeklinde cevap vermiştir.²⁹

Dönemin siyasi partileri ve çeşitli kamu kuruluşları da ambargo kararını tepki ile karşılamış ve görüşlerini açıklamışlardır. Adalet Partisi grubu Türkiye Büyük Millet Meclisinde 5 Şubat 1975 tarihinde yayımladığı bildiride Amerikan yardımının kesilmesini esef ve üzüntü ile karşıladığını belirtmiştir. Bildiride Amerikan yardımının kesilmesi kararına Kıbrıs Harekâtı'nın sebep olarak gösterilmesinin son derece yanlış bir değerlendirme olduğu kaydedilerek “Bugüne kadar devam edegelen

²⁷ Uslu; s.343.

²⁸ Cumhuriyet; 10 Ocak 1975.

²⁹ Hürriyet; 4 Şubat 1975.

Amerikan yardımının tek taraflı bir lütuf ve atıfet ve bir bağış olarak görülmesi ise karşılıklı menfaate dayanan dostluk ve iş birliği anlayışı ile bağdaştırılamaz.” denilmiştir.³⁰

CHP Genel Başkanı Turan Feyzioğlu, Amerikan yardımı ile ilgili olarak verdiği yazılı demeçte “Türkiye’nin dış politikası ve Kıbrıs gibi millî davalarla ilgili tutumu, Amerika Birleşik Devletleri Kongresinin sorumsuz kararı ile baskı altına alınamaz.” demiştir.³¹

Cumhuriyetçi Güven Partisi de yaptığı açıklamada “Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye’ye tek taraflı bir yardımı söz konusu değildir. Ortak savunma sistemi içinde iki ülkenin karşılıklı yardımlaşması söz konusudur. Amerika Birleşik Devletleri taahhütlerini yerine getirmesse Türkiye’nin de yüklendiği sorumlulukları yeniden inceleme zorunluluğu duyulması tabiidir. Ortak güvenlik sisteminin sarsılması, Türkiye ye olduğu kadar hür dünyaya ve Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere bütün müttefiklerimize zarar verecektir. İttifaktan doğan borçlar istendiği zaman yerine getirilen, istendiği zaman bir tarafa atılabilen borçlar değildir. Böyle bir “kesintili ittifak” anlayışını Türk milleti kabul edemez.”³²

Türkiye Birlik Partisi Genel Başkanı Mustafa Timisi de yaptığı açıklamada “Amerika Birleşik Devletleri’nin almış olduğu bu karardan sonra Türk Meclisi, Türk Hükûmeti ve yöneticileri en kısa zamanda NATO da dâhil olmak üzere Amerika ile yapılmış tüm anlaşmaları tekrar gözden geçirme noktasına gelmelidir.” demiştir.³³

Türkiye’ye yapılan askerî yardımın Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tarafından kesilmesi kararına ilişkin tepkiye TRT de katılmış, 5 Şubat 1975 tarihi akşamı gösterilmesi gereken komutanlar dizisinin General Douglas Mc Arthur filmi yayından kaldırılmıştır. Bu konuda bir TRT yöneticisi, “Kamuoyunun hissiyatını göz önünde bulundurduk. Amerikalı generalin hayatını yansıtan bu filmi yayından çektik.” demiştir.³⁴

Türkiye Ziraat Odaları Birliği Genel Sekreteri Zeki Yücetürk yapılacak ilk işin millî harp sanayimizi kurmak olduğunu belirterek çiftçilerimizin bu ulusal amaç için bedel ödemeye hazır olduklarını söylemiştir.³⁵

Türkiye Makine Mühendisleri Odası Başkanı, İstanbul’da 25 Ocak 1975 tarihinde yapılan Kimya Mühendisleri Odası Kongresinde bir konuşma yaparak “Temel sanayi dışında bağımsız bir silah sanayisi düşünülemez. Ayrıca, kimya, metalürji, motor, elektronik gibi sanayilerin gelişmediği bir ülkede gelişmiş bir silah sanayisi düşünülemez. Özel sektörün kuracağı sanayi bir ucu dışa bağımlı, diğer ucu ile kamu kuruluşlarını kendi kârı

³⁰ Cumhuriyet; 6 Şubat 1975.

³¹ a.g.g.; 6 Şubat 1975.

³² Uslu; s.349.

³³ Cumhuriyet; 6 Şubat 1975.

³⁴ a.g.g.; 6 Şubat 1975.

³⁵ a.g.g.; 3 Ocak 1975.

yönünde sömüren bir sanayi dalı olacaktır. Bu yüzden silah sanayii %100 kamu kuruluşu olmalıdır. Hiç kimseye imtiyaz tanınmamalıdır.” demiştir.³⁶

Gazeteciler Cemiyeti de yönetim kurulunda Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e bir telgraf göndererek Amerika Birleşik Devletleri'nin askerî yardımı bir baskı aracı olarak kullanma eğilimine karşı yapılan resmî açıklamayı bütünüyle desteklediğini belirtmiştir.³⁷

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, “Türkiye'ye Amerikan yardımı hiçbir zaman tek yönlü bir yardım niteliğinde olmamıştır. Ortak güvenlik tertiplerine Türkiye'nin katkı sorunu Amerikan yardımının kesilmesiyle ister istemez önemli bir konu olarak ortaya çıkmış olacaktır. Bu sorun üzerine yalnız Türkiye değil NATO da eğilmek zorunda kalacaktır. Böyle bir gelişme Türkiye'nin güvenlik tedbirlerinin yanı sıra NATO ortak güvenlik kavramının da tümüyle yeniden ele alınmasını gerekli kılacaktır.” demiştir.³⁸

Türkiye 5 Şubat 1975 tarihi itibarı ile dış politikada yeni bir döneme girmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin tam otuz yıldır yaptığı askerî yardım kesilmiştir. Başkan Ford'un, Dışişleri Bakanı Kissinger'in karşı koymalarına rağmen Amerika Birleşik Devletleri Kongresi Türkiye'ye yardımı kesme kararı almıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, Türkiye'nin akla hayale gelen gelmeyen zorluklarla karşı karşıya kalacağı, bu yüzden de Türkiye'nin kontrol edilebileceği sanılmıştır. Bu düşüncenin yanlış olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin baskı, sindirme, korkutma politikası sonuç vermemiştir.³⁹

Amerikan Senatosunun Dışişleri Komitesinin 1956 yılında yayımladığı raporda açıkça görülmektedir ki, “Amerikan yardımı bir hükümet girişimi olarak başkalarının çıkarı için yapılan bir şey değildir. Amerika Birleşik Devletleri ne sadaka veren bir kurum ne de Amerikan halkının cömert ruhunun dışarıya çıkmasıdır. Yardım, Amerika Birleşik Devletleri dış politikasını yürütmek ve ulusal çıkarlarını dışarıda geliştirmek için var olan araçlardan biridir.” Amerikan Kongresi'nde, “Türkiye için harcanan her dolar karşılığında, Amerika Birleşik Devletleri'nin üç dolarlık güvenlik sağladığı” hesapları bile açıkça yapılmıştır.⁴⁰

b. Ambargo Sonrası Harp Sanayisi İçin Atılan Adımlar

Savunma sanayisi, askerî anlamda her türlü, stratejik ve taktik, saldırı ve savunmaya yönelik silah sistemleri ve askerî donanımları geliştiren ve üreten, özellikle yatırım malları üreten sanayi kolları başta olmak üzere, diğer bütün ekonomik faaliyet alanları ile çok yakın bir iş birliği içinde olan özel ve kamu kuruluşlarının mülkiyetindeki firmalar topluluğudur. Geniş anlamı ile

³⁶ a.g.g.; 26 Ocak 1975.

³⁷ a.g.g.; 6 Şubat 1975.

³⁸ Uslu; s.350.

³⁹ Oktay Akbal; “Dış Politikada Yeni Bir Dönem mi?”, Cumhuriyet, 7 Şubat 1975, s.7.

⁴⁰ Seha L. Meray; “Amerika Amerika”, Cumhuriyet, 7 Şubat 1975, s.1.

silahlı kuvvetlerin muhtemel bir savaşı her an hazır olması için gerekli her türlü silah, mühimmat, araç, gereç ve donatım ihtiyaçlarını karşılayan yurt içi üretim tesisleri olarak tanımlanabilir.

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından günümüze kadar savunma sanayisinin gelişimi ele alındığında belirli kırılma noktaları göze çarpar. Bunlardan birincisi 1921 yılında Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğü’nün kuruluş ve faaliyetleri, ikincisi 1950 yılında askerî fabrikaların Makine Kimya Endüstri Kurumu çatısı altında toplanması, üçüncüsü de Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası Türkiye’ye uygulanan ambargo sonrası savunma sanayimizde yaşanan gelişmelerdir. Son olarak da 1985 sonrası Türkiye’de modern savunma sanayisine geçiş çalışmaları ve Savunma Sanayisi Müsteşarlığının kurulmasıdır. Bu kırılma noktalarından Kıbrıs ambargosu ve sonrası meydana gelen gelişmeler Türkiye’de millî harp sanayisi gerçeğini ortaya çıkarmış ve bu yolda çalışmaların temelleri atılmıştır.

Kıbrıs Barış Harekâtı ve yarattığı sonuçlar halkımıza ve devletimize büyük ve önemli bir gerçeği öğretmiştir. Ordumuz tek kaynaktan silah sağlamanın sakıncalarını bu olaylar içinde yakından görmüş, alternatif kaynaklara gitmenin ve hatta millî savunma ihtiyaçlarının mümkün mertebe yerli kaynaklardan sağlamanın gereği açıkça ortaya çıkmıştır.

Ordu ihtiyaçlarının önemli bir bölümünü taşıt araçları teşkil eder. Modern ordular kuvvetlerini kötü araziler üzerinde bir noktadan öteki bir noktaya en seri bir şekilde taşıyabilme yeteneğine sahip olmalıdır. Bu konuda en önemli şartlardan biri de bu araçları dış politik nedenlere bağlı olmadan sağlayabilme ve onarım için gerekli yedek parçayı istenilen zamanda bulabilmektir. Türkiye’ye uygulanan ambargo bunu açıkça ortaya koymuştur.⁴¹ Ambargo öncesi 1972 yılında planlanan ve kısa adıyla “RE-MO” olarak adlandırılan Türk ordusunun reorganizasyonu ve modernizasyonu programı uygulanmaya başlanmış ve devlet bütçesinden “savunma giderleri” adıyla ödenek aktarılmış ve malî olarak desteklenmiştir. Aynı yıl içinde Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerini güçlendirme vakıfları kurulmuş ve bu vakıflar için gerekli fonlar oluşturulmuştur. Özellikle Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfının yardımı ile Haziran 1973’te TBMM’de TUSAŞ Yasası çıkarılmış ve TUSAŞ 1976 yılında çalışmaya başlamıştır.⁴² Kurulan bu vakıflar dünya da benzeri görülmeyen bir nitelikte ülkemizin savunma sanayisine katkı sağlamıştır ve 17.06.1987 tarih ve 3388 sayılı Kanun’la birleştirilerek “Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı” adıyla yeniden teşkilatlandırılmıştır. Ordu millet bütünleşmesinin en önemli göstergesi olarak günümüze kadar gelen bu teşkilat Türk ulusal sanayisine çok önemli fabrika ve tesisler kazandırmıştır. Bu tesisler; ASELSAN (Askerî Elektronik Sanayisi Ticaret A.Ş.), ASPİLSAN (Askerî Pıl Sanayisi A.Ş.), İŞBİR Jeneratör Fabrikası, SİDAŞ (İplik Dokuma Sanayisi), Askerî Sanayi Kalıpları ve Aparatları A.Ş., OTOMARSAN (Otobüs ve Motorlu Araçlar

⁴¹ Milliyet; 17 Ocak 1976.

⁴² a.g.g.; 30 Ekim 1977.

Sanayisi A.Ş.), TUSAŞ (Havacılık ve Uzay Sanayisi A.Ş.), HAVELSAN (Avionik Sistem Üretimi), PETLAS (Uçak Lastikleri Üretimi), KÖYTAŞ (Köy Tarım ve Sanayisi Makineleri Sanayisi ve Ticaret A.Ş.)'tir.⁴³ Günümüze kadar, faaliyetlerini her geçen gün artan teknoloji ve daha modern bir anlayışla sürdüren bu tesisler savunma sanayimizin önemli halkalarını oluşturmaktadır. Bu tesislerden özellikle ASELSAN, 25 yıl önce, Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında yaşanan ABD ambargosunun milletimizi derinden etkilediği yıllarda, Kara Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı tarafından, Türk Silahlı Kuvvetlerinin savunma elektroniği alanındaki dışa bağımlılığını azaltmak için kurulmuştur. Kuruluşunu takiben, görev yaptığı her yerde "Türk gençlerine yeterli imkân verildiğinde yapılamayacak şey yoktur." felsefesi ile çalışmıştır. İşte öz kaynaklara ve özgüvene dayalı bir yaklaşım içinde, teknolojik bağımsızlığa doğru ilerlenmesi ideali ile doğru kişilik bu anda bir araya gelmiştir. Türk milletinin büyük fedakârlıklarla yaptığı bağışlar tek bir şartla bir avuç vatanperverin vicdanlarına emanet edilmiştir; amaç, teknolojik bağımsızlık hedefi yolunda çalışmak. Bu hedef ASELSAN'ın varlık nedenidir. ASELSAN'da Türk halkına ve onun ülkülerine olan bağlılık dışında bir bağlılık fikrinin yaşaması işte bu nedenle imkânsızdır. Bu fikir ve idealler diğer tüm kuruluşlar için de geçerli olan ideallerdir.

Ayrıca, 1975 yılında bütçe görüşmeleri sırasında savunma sanayisi ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernleştirilmesi için alınması gereken önlemler şu şekilde tespit edilmiştir: Üretim merkezi MKEK olmak üzere cephane ve hafif silahların imalatlarının genişletilmesi sağlanacak, araçların ve motorların yerli üretimi (motor fabrikası Konya'da uçak ve oto lastiği Kırşehir'de yapılacak) sağlanacak, tankların modernizasyonu (Arifiye'de 1000 adet tankı modernize edecek kapasite kurulacaktır.) gerçekleştirilecek, Deniz Kuvvetleri modernleştirilecek, Türk Uçak Sanayisi A.Ş. (TUSAŞ) kurularak Hava Kuvvetlerinin modernleşmesi sağlanacak, böylece Türkiye'nin askerî sanayisinin alt yapısı kurulacaktır.⁴⁴

1978 yılında Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit, Amerikan silah ambargosunun, Kıbrıs gelişmelerinin ve Türk-Yunan karşıtlığının, Türkiye'nin savunma politikasında yeni bir anlayış gerektirdiğini düşünerek "Yeni ulusal savunma kavramı" olarak anılan düşünceler dizisini ortaya koymuştur. Buna göre:

Türkiye'nin daha küçük, ama daha etkin silahlı kuvvetlere gereksinimi vardır.

Öz kaynaklarımıza dayalı bir ulusal savunma sanayisi geliştirilmeli ve başkalarına muhtaç olmaktan kurtulunmalıdır.

⁴³ A. Turan Öztürk; "Türk Savunma Sanayisinin Gelişimi ve Moral Yönü", 1. Sistem Mühendisliği ve Savunma Uygulamaları Sempozyumu Bildirileri, 12-13 Ekim 1995, Ankara, s.445.

⁴⁴ a.g.m.; s.444.

Kuvvetlerimizi kuzeyden, batıya kaydırabilmemize izin veren esnek bir savunma planımız olmalıdır.⁴⁵

c. Ambargo Sonrası Türk Silahlı Kuvvetleri ve Harp Sanayisi

Ambargo sonrasında, Türkiye’de gerek sivil gerekse askerî teşkilatlar meydana gelen gelişmeler ile ilgili çalışma ve toplantılar düzenlemiştir. Bu çalışmalardan bir tanesi de 2-3-4 Ocak 1975 tarihlerinde “Ankara Ticaret Odasının” girişimleri ile yapılan seminerdir. Bu seminerde Türk Silahlı Kuvvetlerinin görüşlerini dönemin Savunma Dairesi Grup Başkanı Albay Suat Söylerkaya açıklamış ve Türkiye’de harp sanayisinin gelişimi için sorumlu bir örgütün kurulmasını istemiştir.

Harp sanayisinde nelerin yapılabileceği ve nelerin yapıldığı, politikanın ne olduğu üzerinde durulurken “Sanayi envanteri şarttır. Biz bu bilgileri edinmek istediğimiz zaman Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının, Devlet İstatistik Enstitüsünün, sanayi odalarının yeterli bilgiye sahip olmadığını gördük.” demiştir.

Ayrıca, o tarihe kadar olan gelişimden bahsederken de “Biz savunma sanayisindeki üç devreden, memleket sanayisine paralel hafif silah devresini %90, ağır silah devresini %25, ileri teknoloji, hassas elektronik ve nükleer silah devresini %10 gerçekleştirebildik.” şeklinde açıklama yapan Albay Söylerkaya gelinen noktayı da ortaya koymuştur.⁴⁶

Türk Silahlı Kuvvetlerinin önerilerini de aşağıdaki gibi açıklayan Albay Söylerkaya “Bugün karşı karşıya bulunulan şartlar, Türkiye’nin savunma sanayisi konusunun bir kül olarak ve bilimsel yöntemlerle ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Politik, ekonomik, teknik ve sosyal mahiyetteki yeni şartlar kısaca şunlardır.” demiştir.⁴⁷

a. İttifaklar manzumesinde dış yardımın güvenilir olmadığı anlaşılmıştır. Öz kaynaklara dayalı hazırlıklar zorunludur.

b. Kamu ve özel sektörde bir harp sanayisi için gerekli potansiyel oluşmuştur.

c. Yurt dışındaki işçilerimiz, sanayi kollarında bilgi ve tecrübe kazanmakta kalifiye işçi sorunu hafiflemektedir.

ç. Yardım kampanyaları ve yurt dışındaki işçilerin dövizleri malî imkânlar yaratmıştır. Devletimizin öncülüğünde güvenilir girişimlerle milletimizin ilgisi devam etmektedir.

Albay Söylerkaya; Türkiye’nin mevcut şartları ile malî kaynakları en iyi şekilde kullanma, savunma sanayisi hedeflerinin hissî değil bilimsel olarak seçilmesi, millî sanayinin üstünde karma ekonomiyi prensip edinen bir

⁴⁵ Şükrü Sina Gürel; Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993), Ankara, 1993, s.90.

⁴⁶ Cumhuriyet; 3 Ocak 1975.

⁴⁷ Suat Söylerkaya; “Türkiye’de Millî Harp Sanayii”, Türkiye Millî Harp Sanayisi Semineri, Ankara, 2-4 Ocak 1975, s.97.

teşkilatlanmaya gidilmesi, bu konuda alınacak ilk tedbirler olması gerektiğini belirtmiştir.

Millî Savunma Bakanı İlhami Sancar yerli savunma sanayisinin bir an önce kurulması gerektiğini ifade ederek “Topyekûn sanayi imkân ve potansiyelimizin çok büyük bir kısmının harp sanayisine yönelik faaliyet göstermediğini, bu durumun Türkiye için o günün şartlarında normal olduğu çünkü İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra başlayan askerî yardım ve satışların Türkiye’yi tamamen dışa bağımlı hâle getirdiğini ve yerli sanayisine önem verilmediğini” söylemiştir. Bu durumdan kurtulmak için derhâl;

Silahlı kuvvetlerin ihtiyacını en büyük ölçüde yurt içinde sağlamak için hamle yapmak,

İlk aşamada klasik silahların yurt içinde yapılmasını sağlamak,

Sanayicilerin kapasitelerinin bir kısmını harp sanayisine ayırmaları için gerekli çalışmalara başlamak,

Özel sektörün Silahlı Kuvvetlere dönük imalatı için bazı kanunî mevzuat değişikliklerinin derhâl yapılması gereği belirtilmiştir.

Ayrıca, millî sanayi imkânlarının karşılayamadığı ihtiyaçlar için, ham madde, yardımcı madde ve malzemesi büyük ölçüde yurt içinde sağlanabildiği ve teknolojinin “kalifiye personel” makine ve malzeme faktörlerinin karşılanabildiği durumlarda özel maksatlı harp sanayisi tesislerinin kurulmasının zorunlu olduğu Millî Savunma Bakanı tarafından açıklanmıştır.⁴⁸

Ankara Ticaret Odası Başkanı Necdet Esen, seminerin açılışında yaptığı konuşmada, Türk milletinin bu haysiyet davasında müttefiklerine mertçe ve samimiyetle bağlılığı ve dünya barışına büyük saygısı dolayısıyla meşru haklarından en azını istediğini ve Türk ordusunun yapabileceğinin en azını yaptığını, bu fedakârlıklara rağmen müttefiklerimizin Türkiye’ye yapılan askerî yardımı kesmesi kararını vermeleri üzerine millî harp sanayimize yönelmemiz ve geliştirmemiz gerektiği üzerinde durmuştur.⁴⁹

Şevket Süreyya Aydemir 20 Ocak 1975 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yazdığı “Savaş Sanayiine Yöneliş” adlı makalede “Silahlar bütün çağlarda konuşmuşlardır. Silahlar konuşunca toplumların kaderi de bu silahların kanlı musikisine uyarak tezgâhlânır. Denilebilir ki insanlığın tarihi, birazda silahların tarihidir. İlk taş baltayı yontan, ilk sapan taşını atabilen, ilk ok ve yayı düzenleyen tarih öncesi atalarımızdan ilk atom bombasını savuran çağdaş insana kadar toplumların kaderi şu veya bu oranda daima silahlara bağlı kalmıştır. Hele bu gün silahlar bazı toplumların kaderinde artık tek söz sahibi gibidir. Biz bu toplumlardan biriyiz. Silahlar kimin elinde ise söz onundur.” şeklinde yaptığı açıklamanın sonunda Türkiye’nin konumuna bakıldığında, silahlanmanın ve hatta başarılabilirse kendi silahlarımızla

⁴⁸ Cumhuriyet; 3 Ocak 1975.

⁴⁹ a.g.g.; 3 Ocak 1975.

silahlanmanın zorunlu olduğunu çünkü Türkiye'nin o günlerde tam bir silah tutsaklığı içinde olduğunu belirtmiştir.⁵⁰

1) Savunma Sanayisi Stratejisinin Oluşturulması

Uygulanan Amerika Birleşik Devletleri silah ambargosunun etkilerini azaltma çalışmaları çerçevesinde Genelkurmay Başkanlığı ve Millî Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanan bir yasa tasarısı ile Türk savunma sanayisi gerçekleştirmek üzere yeni bir iktisadi devlet teşekkülünün kurulmasını öngörmüştür. Savunma sanayii ile ilgili bazı projelerde ise özel sektör ile iş birliği yapılmasına karar verilmiştir.⁵¹

Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Sanayi ve Devlet Planlama Teşkilatı yetkililerinden oluşan Savunma Sanayii Planlama Kurulunun altı aylık çalışmaları sonucu hazırlanan “savunma sanayisi stratejisinde” ise savunma sanayiinin millî kaynaklara dayandırılması için yeni kurulacak başlıca sanayi dalları şöyle tespit edilmiştir:

- Tank ve zırhlı araç imalatı.
- Motor sanayisi.
- Elektronik sanayisi.
- Uçak sanayisi.
- Gemi inşa sanayisi.
- Ağır silah sanayisi.
- Optik ve optronik sanayisi.
- Helikopter imalatı.
- Roket imalatı.

Savunma sanayi stratejisinde ayrıca, yeni kurulacak bu sanayi dallarının proje ve imalatında sanayi odaları ile yakın bir ittifak kurulması öngörülmüştür.

Yine hazırlanan savunma sanayii stratejisinde dış kaynaklara bağımlılığın azaltılması gereğine de işaret edilmekte ve yardım yoluyla alınan savunma silah ve gereçlerinin her zaman silahlı kuvvetlerimizin hareket planlarına uygun olmadığı, ayrıca bazı siyasi olaylarda ambargo uygulanması gibi nedenlerle bu yardımların kesildiği vurgulanmaktadır. Ayrıca çeşitli ülkelerden alınan silah ve malzemelerin standardizasyonu bozduğuna ve döviz darboğazı yarattığına da dikkat çekilmiştir.

Stratejide savunma sanayisinin ancak millî sanayi ile bütünleştiği takdirde yaşayacağı ve savunma sanayisi ile sanayileşmemiz arasında uyum

---

⁵⁰ a.g.g.; 20 Ocak 1975.

⁵¹ a.g.g.; 21 Ocak 1976.

sağlanması gerektiği üzerinde durularak teknolojik gelişmelerin savunma sanayisi imalatını kısa sürede demode hâle getirdiğine dikkat çekilerek savunma sanayisinin millî sanayinin teknolojik gücü ölçüsünde gelişebileceği belirtilmiştir.⁵²

Ayrıca, Türkiye’de savunma ihtiyaçlarının bir kurum tarafından karşılanması amacıyla Savunma Sanayisi Kurumu kanun tasarısı hazırlanmıştır. 29 maddelik kanun tasarısına göre savunma sanayisi kurumu 440 sayılı İktisadî Devlet Teşebbüsleri Kanunu’nun hükümleri ile özel hukuk hükümlerine tâbi bir kuruluş şeklinde, harp silah ve gereçlerinin temelinde dışa bağımlılığı azaltmak, yurt savunması gereklerine uygun faaliyet göstermek millî sanayinin teknolojik seviyesini yükseltmek amaçlarını gerçekleştirmeye çalışacaktır.⁵³ Bu kanun tasarısına göre Millî Savunma Bakanlığı yurt savunması ihtiyaçlarını sipariş edecek; ancak, bunlara 2490 sayılı İhale Kanunu hükümlerine tâbi olmadan ve karşılığında teminat aranmadan sipariş bedelinin %60’ı avans verilmiştir. Atılan bu adımla ülkemizde yerli savunma sanayisine geçişin önemli bir aşaması daha gerçekleştirilmiştir.

2) Harp Sanayisi İçin Beş Yıllık Plan Hazırlanması

Millî Savunma Bakanlığı Harp Sanayi Dairesi ve İkmal Dairesi tarafından hazırlanan beş yıllık ulusal savaş sanayisi planı uygulanan ambargonun sonuçlarını hafifletmek ve geleceğin harp sanayisini kurmak adına atılan önemli bir adımdır. O yıllarda planın tümüyle uygulanması hâlinde 1980 yılında silahlı kuvvetlerin savaş ve savunma malzemelerinin yerli yapımla karşılanması hedeflenmiştir.

Millî Savunma Bakanlığı 1975 bütçesine 7 milyar 300 milyon liralık ek ödenek konulması Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıflarında toplanan 1 milyar 628,5 milyon liralık birikim ve 1975 yılında yurt dışında bulunan işçiler tarafından yapılması düşünülen 1 milyarlık yardım ile ulusal savaş sanayisi sermayesinin 10 milyar lira olacağı hesaplanmıştır. Ancak hazırlanan beş yıllık ulusal savaş sanayisi planının malî portresi 100 milyar lira olarak planlanmıştır. 1976 bütçesi hazırlanırken ulusal savaş sanayisi için 15 milyar liralık bir ödenek konulması ve bunun her yıl beş milyar artırılarak 100 milyar lirayı bulması öngörülmüştür.⁵⁴

Dönemin Millî Savunma Bakanlığı Kontrolörü Tümgeneral Nazmi Yavuzalp, Yunanistan’ın silahlanmaya önem verdiğini ve Amerika’nın ambargosunun Türkiye’deki savunma harcamalarını artırdığını söyleyerek Millî Savunma Bakanlığı bütçesinde 1975 yılı bütçesine göre %45 artış olduğunu söylemiştir. Özel savunma yatırımlarına 15 milyar lira ayrıldığını belirten Yavuzalp, ulusal savaş sanayisi kurmak amacıyla şu projelere öncelik tanımıştır: “200 savaş uçağı üretimi (TUSAŞ) projesi, roket sanayii (Alman askerî yardımından yararlanılarak), havadan yere roketler, ağır silah

⁵² a.g.g.; 21 Ocak 1976.

⁵³ Milliyet; 13 Şubat 1976.

⁵⁴ Cumhuriyet; 24 Şubat 1975.

sanayisi, uçaksavar, elektronik sanayisi, yerli araç üretimi, tank modernizasyonu, gemi inşa sanayisi". Bu yatırımlar aynı zamanda RE-MO planı çerçevesi içinde öngörülmektedir. Altı ayda gerçekleştirilmesi düşünülen RE-MO Planı'nın toplam maliyeti 23 milyar 700 milyon lira dolayındadır.⁵⁵

Millî Savunma Bakanı Ferit Melen, savunmanın en önemli finansman kaynağının millî bütçe olduğuna işaret ederek "... ancak ekonomimizin gücü dışına çıkan işler ve yatırımların gerektirdiği parayı ve krediyi mutlaka bulacağız, buna mecburuz. İç ve dış kredilerden geniş şekilde yararlanmaya çalışacağız, vakıf bağışları da ayrı bir kaynak teşkil etmektedir." demiştir.⁵⁶

Ferit Melen ayrıca, "Türkiye'nin güvenliğini ve savunmasını dünyadaki ve yurt içindeki gelişmeler çerçevesinde tespit ediyoruz. Türkiye'nin kimsenin toprağında gözü yoktur. Savunma politikamızın amacı yurdun bağımsızlığı ve egemenliğini korumak, iç ve dış barışı idame ettirmektir. Bu meyanda bağlı olduğumuz NATO ve CENTO gibi ittifaklardan yararlanmak da dış güvenliğimizin bir parçasıdır ve olmalıdır. Amerika NATO içinde müttefikimizdir. Ayrıca ikili savunma ilişkilerimiz vardır. Ambargo bu ilişkileri zedeleyen hatalı bir davranıştır." şeklinde açıklamada bulunarak ambargo kararını eleştirmiştir.⁵⁷

Ordunun araç ve motorlu vasıta ihtiyaçlarının 10 yıl içinde yerli otomotiv sanayii tarafından karşılanması kararlaştırılmış, buna göre sipariş ve çalışmalara başlanmıştır. Elektronik malzeme imalatı da Kara Kuvvetleri Vakfının kurduğu bir şirket tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkiye daha o yıllarda bir çok ağır silah ve zırhlı araç yapımı denemelerine başlamış, Türk Silahlı Kuvvetlerinin zırhlı gücü kısa bir süre içinde tamamen modern bir vurucu güç haline getirilmeye çalışılmıştır.

4. Ambargoyu Kaldırma Çabaları

1975 Şubatında Türkiye'ye yönelik silah ambargosunun uygulanmaya başlamasının Amerika Birleşik Devletleri'nin Doğu Akdeniz'deki çıkarları açısından çeşitli olumsuz etkileri oldu. Bu ambargo her şeyden önce, Amerika Birleşik Devletleri'nin mevcut uluslararası ortamda Türkiye'yi sonuna kadar savunmayacağını bir göstergesiydi. Ambargo, bir yanda Türkiye topraklarındaki Amerika Birleşik Devletleri üs ve tesislerinin faaliyetlerinin durdurulması nedeni ile bu ülkenin istihbarat imkânlarında belirli bir boşluk doğurmakta, öte yandan silah ve teçhizat bakımından hemen hemen tamamen Amerika Birleşik Devletleri'ne bağımlı olan Türkiye'nin Silahlı Kuvvetlerinde önemli bazı sorunların doğmasına neden olmaktaydı.⁵⁸ Bu durumu hisseden Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri

⁵⁵ a.g.g.; 17 Ocak 1976.

⁵⁶ Milliyet; 7 Şubat 1976.

⁵⁷ a.g.g.; 7 Şubat 1976.

⁵⁸ Faruk Sönmezoğlu; Kıbrıs Sorunu Işığında Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye Politikası, (1964-1980), İstanbul, 1995, s.108.

Bakanı Henry Kissinger, Temsilciler Meclisi Uluslararası İlişkiler Komisyonunda yaptığı konuşmada, Türkiye'nin adını açıkça zikretmeden ambargo hakkında şunları söylemiştir: "Savunma desteği aynı zamanda bölgesel anlaşmazlıkların çözümüne de yardımcı olmaktadır. Bu bölgesel anlaşmazlıkların kontrolünde silah sevkiyatı üzerinde ambargo uygulaması etkili bir tedbir olamaz. Buna karşılık, savunma malzemesinin gönderilmesi ve destek yardımlarının yapılması bölgesel güç dengesinin ve istikrarın sağlanması için en iyi yol olarak gözükmektedir."⁵⁹

1975 yılı sonlarına doğru uygulanmakta olan ambargoda belirli bir yumuşamanın sağlanması ile, zaten baştan beri Amerika Birleşik Devletleri üs ve tesislerin tamamen kapamak yerine faaliyetlerini durdurma yolunu seçen ve bu yolla belirli bir esnekliği koruyan Türkiye ile bu ülke arasında yeniden görüşmeler başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Carter'ın özel temsilcisi Mr. Clark Clifford 22 Şubat 1976 tarihinde Ankara'ya gelerek görüşmelerde bulunmuş ve kendisine silah ambargosundan doğan askerî sorunlar anlatılmıştır. Genelkurmay Başkanı Semih Sancar ve İkinci Başkan Vecihi Akın ile görüşen Clifford, görüşmede "NATO kurulduğundan bu yana geçen 30 yılda ittifakın güney doğu kanadına katkınızı Amerika olarak daima büyük bir takdirle karşılamışızdır." demiştir.⁶⁰

Amerikan temsilcisi ile görüşen Türk yetkililer, dengeler kurulmaz ve Yunanistan'a bol silah verilirken Türkiye'ye kısıtlama uygulaması devam ederse şu tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir.⁶¹

a. Türkiye'de hiçbir siyasal hükûmet ve parti savunma anlaşmasının onayının geciktirilmesi için artık geçerli bir sebep olduğunu söyleyemez ve üslerin tamamen tasfiyesini önleyemez.

b. Türkiye'de hiçbir hükûmet çalıştırılmayan üslerdeki Amerikan personelinin Türk topraklarında kalışlarının hukukiliğini savunamaz.

c. Anlaşma onaylanmazsa, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkiler artık telafisi imkânsız bir şekilde zedelenir ve bu da Türk dış politikasında yepyeni bir yönelmeye yol açar.

ç. Türkiye'nin NATO içindeki görev ve yükümlülüklerini yerine getirmesi çok güçleşir.

d. Anlaşmanın imzalanmaması Türkiye'de iç siyasal gelişmelere ve yapılacak seçimlerin sonuçlarına etki yapacaktır.

e. Bu durumun uzaması Kıbrıs'ta çözümü geciktirecektir.

Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne verdiği bu uyarı derhâl etkisini göstermeye başlamış, Amerika Birleşik Devletleri Türkiye üzerine uyguladığı ambargoyu hafifletmek ve ilişkileri yumuşatmak amacıyla iki ülke

⁵⁹ Armaoğlu; s.815.

⁶⁰ Milliyet; 23 Şubat 1976.

⁶¹ a.g.; 23 Şubat 1976.

arasında 26 Mart 1976'da Savunma ve İş Birliği Anlaşması imzalanmıştır.⁶² Ancak bu anlaşmanın uygulamaya geçmesi için Kongre tarafından onaylanması gerekmektedir. Kongre başlangıçta anlaşmayı onaylamaya yanaşmamış; fakat, Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni başkanı Jimmy Carter Kıbrıs sorununu çözmek amacıyla girişimlere başlamış, ambargonun Kıbrıs sorununun çözümüne olumlu bir katkıda bulunmadığına işaretlerle, Kongrenin ambargonun kaldırılmasını Kıbrıs sorununun çözümü sonrasına bırakan anlayışını açıkça eleştirmeye başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri, stratejik güç dağılımının giderilmesi gerektiği için Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında hızla bir çözüm aramaktadır. "Eğer silah ambargosu gibi düşmanca bir davranış Amerika Birleşik Devletleri Kongresi sürdürürse Türkiye batı ittifakı içindeki yükümlülüklerini tekrar ele alarak politika değişikliğine gidebilecektir. Çünkü bir ülkenin bulunduğu yerden silah alması bir politika değişikliğinin başlangıcıdır."⁶³ Ayrıca, Pentagon da hazırlamış olduğu raporda Türk ordusunun modernleştirilebilmesi için önemli desteğe gerek olduğu ve savunma ve iş birliği anlaşmasının onaylanmasının ikili savunma ve iş birliğinin kesin koşulu olduğunu bildirmiştir.⁶⁴ 31 Mayıs 1978 tarihinde bir NATO toplantısında dönemin Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit ile görüşen Carter, 14 Haziran 1978'de yaptığı basın toplantısında Türkiye'ye uygulanmakta olan ambargonun kaldırılması çağrısını yeniliyor ve ambargonun Amerika Birleşik Devletleri'nin Kıbrıs sorununu çözmek açısından sahip olabileceği hareket yeteneğini ortadan kaldırdığına işaret ediyordu. Sonuçta 25 Temmuz 1978 tarihinde Senato ambargonun kaldırılmasını kabul etti ve 1 Ağustos 1978 tarihinde de Temsilciler Meclisinde 205'e karşı 208 oyla ambargonun kaldırılması kabul edildi.⁶⁵

a. Ambargo Sonrası Üsler ve Tesisler

23 Haziran 1954 tarihli "Askerî Kolaylıklar Anlaşması" ile Türk topraklarının, Amerikan kuvvetleri tarafından, barışta ve savaşta kullanılması için gerekli müsaadenin verilmesi ve savunma tesisleri ve kolaylıklar adları altında, barışta Amerikalılar tarafından Türk toprakları üzerinde üs, tesis ve mevziler kurulması ve bunların Amerikan askerî ve sivil personeli tarafından işgal edilerek kullanılması ve gerekli güvenlik tedbirlerinin de yine kendileri tarafından alınması kabul edilmiştir.⁶⁶

30 Temmuz 1963 tarihinde, Amerikan Hava Kuvvetlerinin verilerine dayanılarak alınan istatistiklere göre, Türkiye'deki Amerikan üs ve tesislerinin sayısı 101 olarak açıklanmıştır.⁶⁷

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkiler, 1964 ve ertesinde, bir yandan uluslararası sistemdeki yenilikler, öte yandan da

---

⁶² Sönmezoğlu; s.109.

⁶³ Sezai Orkunt; "Silah Ambargosu ve Kıbrıs Sorunu Nasıl Çözülür", Milliyet, 17 Mart 1977.

⁶⁴ Milliyet; 21Ekim 1977.

⁶⁵ Sönmezoğlu; s.114.

⁶⁶ Haydar Tunçkanat; İkili Anlaşmaların İç Yüzü, Ankara, 1970, s.319.

⁶⁷ a.g.e.; s.311.

Türkiye'deki iç değişikliklere bağlı olarak ve önemli bir somut göstergenin, Johnson mektubunun etkisi ile 1950'li yıllardaki niteliğinden çok farklı olmaya başlamıştır. 1950'lerde yapılmış olan ikili anlaşmaların eşitlik çerçevesinde yeniden düzenlenmesi ve toparlanması 1960'ta mümkün olmuş ve 3 Temmuz 1969'da Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında, Türkiye'deki Amerikan üs ve tesislerinde Türk denetimini mümkün kılan Savunma ve İş Birliği Anlaşması imzalanmıştır.⁶⁸

Amerika'nın ambargo kararından sonra Türkiye ile Amerikan Kongresi arasında sıkı bir mücadele başlamıştır. Dönemin başkanı Ford, sürekli olarak Kongreyi ikna etme çabası içinde olmasına rağmen Temsilciler Meclisi buna olumlu yaklaşmamış ve her seferinde ambargonun kaldırılmasını reddetmiştir. Bunun üzerine Türkiye 17 Haziran 1975 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'ne verdiği nota ile Türkiye'deki Amerikan üslerinin durumunun tekrar gözden geçirilmesi gerektiği belirtilmiş ve Amerika Birleşik Devletleri'ne 30 günlük bir süre tanınmıştır. Ancak Amerikan Kongresinde yapılan oylamalarda Senato bir oy farkla ambargonun kaldırılmasını kabul ettiği hâlde Temsilciler Meclisi 24 Temmuz 1975 tarihinde, 206 oya karşı 233 oyla reddetmiştir.⁶⁹ Bu gelişmenin üzerine 25 Temmuz 1975 tarihinde Amerika'ya verilen ikinci nota ile 3 Temmuz 1969 tarihli Türk Amerikan Savunma ve İş Birliği Anlaşması'nı,⁷⁰ 26 Temmuz 1975 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırdığını ve Türkiye'deki bütün Amerikan üs ve tesislerinin bu tarihten itibaren Türk Silahlı Kuvvetlerinin gözetim ve kontrolü altına gireceğini bildirmiştir.

Türkiye'nin almış olduğu bu karar sonucunda Amerikan Kongresi almış olduğu kararları tekrar gözden geçirme zorunluluğu hissetmiş ve geri adım atmak zorunda kalarak 5 Şubat 1975 tarihinden önce anlaşması yapılmış ve hatta parası dahi ödenmiş olan 185 milyon dolarlık askerî malzemenin sevkine izin verilmiştir.

b. Savunma ve İş Birliği Anlaşması

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki sert ilişkiler 1976 yılına gelindiğinde yumuşamaya başlamış ve 26 Mart 1976 tarihinde ortak savunma ve iş birliği anlaşması imzalanmıştır.⁷¹ Türkiye adına Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Amerika Birleşik Devletleri adına Dışişleri Bakanı Henry Kissinger tarafından imzalanan anlaşma ile Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerinde yeni bir dostluk dönemi başlamıştır. Ancak anlaşmanın yürürlüğe girmesi için Amerikan Kongresi tarafından onaylanması gerekmektedir.⁷²

⁶⁸ Gürel; s.88.

⁶⁹ Mediha Akarslan; "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve 1975 Silah Ambargosu", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı 340, Nisan 1994, s.10.

⁷⁰ Tunçkanat; s.336.

⁷¹ Mehmet Gönübol; Olaylarla Türk Dış politikası, Ankara, 1989, s.591.

⁷² Milliyet; 27 Mart 1976.

Savunma ve iş birliği anlaşması, dört yıllık savunma gereksinimlerimizi güvence altına almaktadır. Türkiye bu süre içinde harp sanayisini kurup geliştirebilirse ekonomisini güçlendirip dış ödemeler dengesini düzeltebilirse dördüncü yıl sonunda anlaşmayı yenilemek gereği duymayacaktır.⁷³

Öte yandan Amerikan Hükûmeti, Türk Hükûmeti ile yaptığı askerî yardım anlaşmasını dengelemek üzere, bu anlaşmanın bir diğerini Yunanistan'a önermiştir. Aslında Türkiye'nin Yunanistan'a oranla dört misli olan savunma gereksinimleri dikkate alındığında buna benzer anlaşmalarla dengenin sağlanmadığı ve Yunanistan lehine bozulduğu ortadadır.⁷⁴

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında imzalanan savunma ve işbirliği anlaşması Kıbrıs'ta Rumlar arasında tedirginlik yaratmıştır. Rum gazetesi "Agon" bu konuda "Türkiye'deki Amerikan üslerinin yeniden açılmasını ve Amerika tarafından Türkiye'ye cömert bir yardımda bulunulmasını öngören anlaşmanın imzalanması ile Türk Amerikan ilişkilerindeki pürüzler giderilmiştir. Türkler istediklerini elde etmişlerdir." demektedir.⁷⁵

Yine bir başka Rum gazetesi "Anayennisis" aynı konuda, "Türkiye, NATO'dan ve Amerikanın nüfuz sahasından çıkmak istememektedir. Varılan anlaşma Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri daha da kötüleştirecektir. Çünkü Türkiye anlaşmadan aldığı cesaretle daha saldırgan olacak, Kıbrıs sorunu üzerinde daha uzlaşmaz bir tutum izleyecektir." şeklinde açıklama yapmıştır.⁷⁶

Sonuç

Kıbrıs sorunu dış politikada bir uyarı görevi görmüştür. Kıbrıs sorununun 1974'e kadar olan aşamasında ve değişik bir biçimde de ondan sonraki aşamasında Türkiye, dünya da özellikle de Birleşmiş Milletler platformlarında yalnızlığın farkına varmıştır.

Avrupa kuruluşları ve Avrupa ülkeleri, Kıbrıs sorununun 1974'teki zorunlu ve meşru Türk müdahalesinden doğmadığını, 1963-1974 yılları arasındaki Rum saldırılarından ve Yunanistan'ın tertiplediği 15 Temmuz 1975 darbesinden kaynaklandığı unutulmamalıdır. Kıbrıs Barış Harekâtı'nın haklı gerekçesini, 2004 yılında, "Kıbrıslı Türklere Barbarlıklar ve Madalyonun Öteki Yüzü" adlı belgesel yapan Rum asıllı Antonis Angastiniyotis bir kez daha açıkça ortaya koymuştur. 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında Muratağa, Sandallar ve Atlılar köylerinde çoğu kadın ve çocuk 126 Türk'ün topluca nasıl katledildiklerini anlatarak Kıbrıs Barış Harekâtı'nın haklılığını savunmuştur.⁷⁷ Bu belgesel Kıbrıs'ta yapılan katliamların sadece üç köyünü

⁷³ Abdi İpekçi; "Savunma Anlaşması ve Dış Politikamız II", Milliyet, 2 Nisan 1976.

⁷⁴ Abdi İpekçi; "Yunanistan ve Ambargo", Milliyet, 28 Nisan 1976.

⁷⁵ Milliyet; 30 Mart 1976.

⁷⁶ a.g.g.; 30 Mart 1976.

⁷⁷ Hürriyet; 1 Kasım 2004.

konu almaktadır. Daha birçok köy ve kasabada yüzlerce Türk'ün nasıl katledildikleri arşiv ve resmî kayıtlarda mevcuttur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra en yakın müttefikimiz durumunda bulunan Amerika Birleşik Devletleri, dış politikada çok çeşitli faktörlerin etkisinde kalarak ve özellikle Kongre ve yürütme arasındaki görüş ayrılıklarından dolayı kıyasıya mücadele ederek Türkiye üzerinde ambargo kararını uygulamışlardır.

Bu olay uzun süreden beri sağlıklı giden bir ittifak anlayışına zarar getirmiş, istenen sonucu sağlamadığı gibi Türk-Amerikan ilişkilerinde güven bunalımı ve tamiri zor yaralar açmıştır.

Ambargo olayından Türkiye'nin çıkardığı en önemli sonuç, Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerde sadece yönetimle değil, Kongre ile de iyi ilişkiler kurma girişimleri sağlanması gerektiğidir ve bunu sağlamanın da en önemli yolunun lobi faaliyetleri olduğu düşüncesidir.

Ambargonun Türkiye açısından bir başka önemli sonucu da savunma konularında dışa bağımlılığın azaltılması konusudur. Savunma konusunda bir yandan teknolojik gelişmelere ayak uydururken diğer yandan dışa bağımlılığın azaltılması gerekmektedir. Bunun en iyi yolu ise gelişmiş ülkeler ile savunma sanayisi alanında konsorsiyumlara girmek olmalıdır.

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın hemen ardından atılan önemli adımlar 1980'li yıllarda sonuçlarını vermeye başlamış ve Türkiye özellikle 1985 yılından itibaren modern savunma teşkilatlanması adımlarını atmıştır. Özellikle Savunma Sanayisi Müsteşarlığının kurulmasından sonra üniversiteler, TÜBİTAK, sanayi kuruluşları, Silahlı Kuvvetler iş birliği ile ARGE çalışmalarına da önem vererek Türkiye'nin savunma gücünde yerli katkıların çoğaltılması sağlanmaya başlanmıştır.

1960 CUMHURİYETİ'NDEN, 1974 BARIŞ HAREKÂTI'NA KIBRIS VE KIBRIS'TA TÜRK ASKERÎ VARLIĞI, BİRLEŞMİŞ MİLLETLER HAREKÂTI ÇERÇEVESİNDE BOSNA-HERSEK'TE TÜRK GÖREV KUVVETİ VE BÖLGEDE YAŞANAN KENTKIRIM HAREKÂTI

Öğ. Kd. Bnb. Ulvi KESER*

Balkan yarımadasının kuzeybatısında eski Yugoslavya'yı oluşturan Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ve Karadağ'la beraber altı federe devletten biri iken Yugoslavya'nın dağılmasından sonra 3 Mart 1992 tarihinde bağımsızlığını ilan eden ve bu statüsü 6 Nisan 1992'ye kadar sekiz ülke tarafından kabul edilen Bosna-Hersek,¹ Birleşmiş Milletler ve Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı üyesi genç bir devlettir. Dağlık ve engebeli arazi özellikleriyle Bosna-Hersek dağılan eski Yugoslavya Federasyonu'nun diğer parçaları Hırvatistan, Karadağ ve Sırbistan topraklarıyla çevrilmiş durumdadır. Adını ülkeyi kuzeyden boydan boya geçen Sava nehrinin önemli kolu Bosante nehrinden alır.² Hersek ise Bosna'nın güneydoğusunu teşkil eder ve adını Orta Çağ'da bu bölgede kurulmuş olan Hersek Dukaliği'nden alır.³ Sava Nehri'nin⁴ kollarının suladığı Bosna'daki korularla

* Maltepe Askerî Lisesi Komutanlığı

¹ Toplam yüz ölçümü 51.129 km² olan ülkenin Hersek kısmı toplam 9340 km²'dir. Dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahip olan ülkenin Adriyatik kıyılarında sadece 22 kilometre uzunluğunda bir sahil şeridi bulunmaktadır. Ülke oldukça sarp olan Dinar Dağları üzerinde yer alır. Orta ve doğu kesimlerinde çam, kayın ve meşe ormanlarının bulunduğu bu dağlık arazi yapısını oluşturan Dinar Dağları ise kuzeybatı ve güneydoğu istikametinde uzanır. Ülkenin en yüksek dağı olan Maglic Dağı 2386 metre yüksekliktedir. Ülkenin en önemli su kaynakları ise Sava ve Neretva nehirleriyle bunların kollarını meydana getiren ve ülkenin kuzeybatı kısmını ortaltayan Vrbas, Bosna, Sırbistan'la sınırını çizen Drina ve Una nehirleridir. Bu şekliyle ülke bir nehirler mecmlesi olarak da adlandırılır. Bosna'da iklim genel olarak yumuşak ve kışları bazen çok serttir. Hersek bölgesinde ise yazlar aşırı sıcak geçer ve özellikle ekim-ocak arasında kendini iyiden iyiye gösteren bol yağışla nemli bir hava hâkim olur. Kar yağışı ülke genelinde pek görülmez ancak güneybatıdan yağmur biriktiren gelen ve sıcak esen "siroko" ve nispeten daha seyrek görülen ve Dinar Dağları'nın etekleri boyunca eserek önüne kattığı her şeyi sürükleyen "bora" ülkeye özel rüzgârlardır. Dağlık ve engebeli bir coğrafi özelliğe sahip olması nedeniyle ülkenin kara ulaşım imkânları nispeten sınırlıdır. 1875 yılında yapılan bir sayımda 1.051.000, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan bir sayımda ise yaklaşık 1.890.000 kişinin yaşadığı ülkede bugün yaşayan toplam 4,5 milyon nüfusun yaklaşık 1.905.000 kişi ile %44'ü Müslüman Boşnaklar, 1.364.363 kişi ile %32'si Hristiyan Ortodoks Sırplar, geriye kalanlar ise 752.068 kişi ile %17,3'ü Hırvatlar, 293.000 kişi ile %5,5'i Yugoslavlar ve 93.685 kişi ile %2,2'si diğer azınlıklardır. Bunların dışında ülkede 10.098 kişilik küçük bir azınlık olan Kupres cemaati de yaşamaktadır. 1991 yılı sonunda bağımsızlığına kavuşan ülkenin başkenti, eski bir Osmanlı şehri olan ve o günden bu yana önemli bir ticaret merkezi olarak bugün bile o dönemlerden miras kalan mimari yapıları bezemmiş durumda bulunan ve Bosna Irmağı'nın Mijlačka Suyu'yla birleştiği yerde ve doğuya doğru ülkede merkezî bir yerde bulunan ve yaşanan son savaş sonrasında nüfusu 500.000'i aşan Saraybosna'dır. Ülkenin diğer büyük şehirleriyse Mostar, Banja Luka, Travnik, Tuzla, Zenica, Bihac, Dobo, Jajec, Trebinje ve Stolic'tir. Bosna-Hersek; Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992, s.1. Faruk Güler; Balkan Seferi 1940-1941, Ankara, 1953, s.11. İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Tarihi, II. Cilt, I. Kısım, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983, s.686. Yılmaz Çetiner; Şu Bizim Rumeli, İstanbul, 1994, s.80.

² Bosna-Hersek Tanıtım Broşürü; Bosna-Hersek Türk Görev Kuvvet Komutanlığı, Zenica, 1997, s.1.

³ Bosna-Hersek; Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 1992, s.1.

⁴ "Bosanska Gradiska'daki Sava Nehri üzerindeki küçük köprü Hırvatlarla Boşnakları birbirine bağlayan, dinler ve uluslar arasında irtibatı sağlayan, iki farklı kültürü yoğurup önümüze koyan tılsımlı bir cevze gibidir." Rou Gutman; "Bosnia;Negotiation and Retreat", Soldiers For Peace, New York, 1996, s.182.

kaplı orta yükseklikteki dağlarda ve ekilen havzalarda sanayinin dayandığı başlıca faktörler selüloz ve kâğıt sanayisi ile yer altı kaynaklarıdır. Bosna-Hersek'in stratejik önemi sahip olduğu coğrafi konum itibarıyla Balkan yarımadasının stratejik değeriyle birlikte değerlendirilir.⁵

Ancak Yugoslavya Sosyalist Federatif Halk Cumhuriyeti'ni⁶ oluşturan altı cumhuriyet ile Vovvodina ve Kosova muhtar bölgeleri ilerde ülkeyi

⁵ Ülke çağlar boyunca pek çok istila ve saldırıya maruz kalır. Ülkenin stratejik özelliği ve önemiye sahip olduğu coğrafi vasıflar değil ilk ve Orta Çağlardan itibaren bir maden ve yer altı kaynağı ülkesi olarak görülmesinden ve madenlerden gelmektedir. Bugün bile ülkedeki Dinar Sıradağları'ndan birinin ismi hâlen Bosna Maden Dağları olarak bilinmektedir. Manganit, krom, pirit, çinko, kurşun ve gümüş madenleri açısından oldukça zengin rezervlere sahip olan ülkede ayrıca dağılan eski Yugoslav Federasyonu'nun toplam demir cevheri kaynaklarının %85'i, linyit ve maden kömürünün %40'ı, boksit madeninin %40'ı, asbestin %60'ı, kaya tuzu kaynaklarının %100'ü bulunmaktadır. Bosna-Hersek'in Osmanlı idaresinde bulunduğu dönemlerde de Banya Luka Sancağı'ndaki Kamengrad maden yatakları Osmanlı ordularının harp ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılmıştır. Hâlen Bosna-Hersek Türk Görev Kuvvet Komutanlığının konuşlandığı Zenica'daki demir-çelik kompleksine ham madde sağlayan demir cevheri yatakları Vares ve Ljubija'da, kimya sanayisi ile ilgili olarak kuz Tuzla'da ve manganiz de Buzim'de çıkarılmaktadır. Ülkeye stratejik önem kazandıran bir diğer husus ise ülkede hâlen Sırplar, Hırvatlar ve Boşnaklardan oluşan ve ayrı dinî ve etnik özelliklere ve kültürlere sahip bulunan ve homojen bir özelliğe sahip olmayan bir toplumun yaşıyor olmasıdır. Sırplar ve Hırvatların ülkeye komşu durumda olan ayrı bağımsız ülkelerinin bulunması ve temelinde Hristiyan olan söz konusu bu iki ülkenin uygun fırsat yakaladıkları anda Bosna-Hersek topraklarını da kendi toprakları içine dâhil etme düşüncelerinin bulunması Bosna-Hersek için her zaman bir tehlike ve tehdit oluşturmaktadır. Bosna-Hersek'te yakın tarihe kadar yaşanan iç savaşın ve katliamların temelinde de hep bu toprakları ilhak etme düşüncesi yatmaktadır. Balkanlar'ın Dünü Bugünü Yarını; Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 1993, s.156. Bosna-Hersek; s.3. Uzunçarşılı; s.683.

⁶ Ülke, 256.000 km²lik toprakları ve 23.495.000 nüfusu yanında Türk, Bulgar, İtalyan, Romen, Çekoslovak ve Alman azınlıkları da bünyesinde toplamış karışık toplum yapısıyla her zaman anlaşmazlıklara açık bir ülke görünümündedir. Ülkede her ne kadar resmî dil Sırp, Sloven ve Makedon dilleri gibi görünse de ülkeyi oluşturan cumhuriyetler, özerk bölgeler ve özellikle de azınlıklar arasında dil birliğinin sağlandığı pek görülmez. Özellikle Tito'nun iktidarda bulunduğu dönemde ülke pek fazla sorunla karşılaşmasa da özellikle Hırvatlar ve Slovenler Sırpların bir gün kendilerine egemen olacakları kuşkusuyla yaşamaya devam ederler. Tito sonrasında anlaşmazlıkları önlemek ve söz sahibi makamlara görevlilerin sırayla gelmesini sağlamak amacıyla başlatılan çalışmalar 1978 yılında Bosna-Hersek'ten başlamak üzere uygulamaya geçirilir. Yıllar boyu sürüp giden Hırvat-Sırp anlaşmazlıkları Tito döneminde de devam eder. Mezhep ayrılığı, kültür farkı ve yılların getirmiş olduğu birikmiş sorunlar ve bir gün Sırpların Hırvatlara egemen olacağı korkusu hep ön planda kalır.

Sırp-Hırvat çekişmesinin dışında ülkeyi parçalanmaya götüren bir başka sebep de Makedonya üzerine oynanan oyunlardır. Tam bir çatışmalar ve çelişkiler bölgesi olan Makedonya farklı ülkelerin kendi toprakları olduğunu iddia ettikleri bir bölgedir. Yugoslavya'nın Makedonya'nın tamamının birleştirilerek Makedonya Federal Devleti'ne dönüştürülmesi talebine karşılık Bulgaristan, Makedonların Bulgar asıllı oldukları iddiasıyla bu bölgenin kendi topraklarına dâhil edilmesini istemekte, Yunanistan ise Büyük İskender'in ülkesinin tamamıyla Yunanistan'a ait olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca Arnavutluk da benzer taleplerle ülkeden pay istemeye çalışmaktadır. Ülkeyi bekleyen en önemli sorunlardan bir tanesi de bugün bile Avrupa'nın göbeğinde kanayan yara konumundaki Kosova'dır. 1389 yılında Kosova'da Türklere karşı aldıkları ağır yenilgiyi unutamayan Sırplar açısından Kosova'nın önemi ise ekonomik olmasından dolayı değil tamamen tarihî ve hissî sebeplerdendir. Balkan Harbi sonrasında Sırbistan Krallığı'na bırakılan 550 yıllık Osmanlı arazisi Kosova belki de bölgenin ve dağılmadan önceki Yugoslavya'nın en geri kalmış, en fakir ve ekonomik sorunların yoğunluğu açısından en sıkıntılı bölgesidir. Millî gelirden payına çok az bir gelir düşen, okuma-yazma oranının ancak %50 civarında bulunduğu Kosova'da insanlar ülkenin büyük şehirlerinde başkalarının yapmaktan sakındığı ağır ve zahmetli işlerde çalışmaktadır. Ekonomik sıkıntılarının had safhaya

parçalanmaya götürecek ateşin ilk kıvılcımlarıyla doludur. “Yugoslavya’da problem yaratan millet”⁷ olarak tanımlanan Hırvatların yanında ülke yönetiminde söz sahibi kilit noktalarda Sırpların bulunması, ülke nüfusunun büyük kısmını oluşturan Hırvat ve Sırpların da içinde bulunduğu zıt kutupların oluşturduğu etnik yapının güvensizlik ortamı, ekonomik refah seviyesindeki düzensizlikler ve farklılıklar, 1967 yılında olduğu gibi Hırvat ve Sırp dillerinin ayrılması için bildiri yayımlayan 130 Hırvat aydının cezalandırılması gibi sorunlar, Sırp ağırlıklı silahlı kuvvetlerin karışık görüntüsü, siyasi alanda uygulanan yanlış kararlar, ülke dışından kaynaklanan sebepler ve Tito’nun ölümü ülkeyi bölünmenin eşiğine getirir ve bölünme kaçınılmaz olur.

UNPROFOR

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 21 Şubat 1992 tarihinde aldığı 743 sayılı kararla ilk etapta sadece Hırvatistan’da görev yapmak üzere 12 aylık geçici bir süre için kurulmasına karar verilen ancak Haziran 1992 tarihinden itibaren önce Bosna-Hersek ve daha sonra da aynı yıl Makedonya’yı da içine alacak şekilde görev yapması düşünülen Birleşmiş Milletler Koruma Gücünün⁸ görevi Yugoslavya krizine kalıcı bir çözüm bulmaktır.⁹ Şubat 1993 tarihinde 12 aylık sürenin dolmasını müteakip UNPROFOR’un¹⁰ görev süresi Güvenlik Konseyi tarafından 31 Mart 1995 tarihine kadar geçen süre içinde sekiz kere daha uzatılır.¹¹

çıktığı dönemde ilk karışıklık ve protesto gösterileri 1965 yılında görülür. Olayların yayılma emareleri göstermesi üzerine hükümet ekonomik iyileştirme faaliyetlerine girişir ve bunun sonucunda da ilk olarak Priştine’de bir üniversite, Güzel Sanatlar Akademisi ve bir tiyatro açılır. Ayrıca Arnautluk ve Türk bayraklarının Kosova’da kullanılması konusunda serbesti tanınır. 1974 anayasasıyla özerklik kazanan bölgede verilen bütün serbestiler 1980-1981 döneminde yavaş yavaş geriye alınır ve ekonomik sıkıntıların had safhaya çıkması sonucunda 1988 yılından itibaren gelişme ve artış gösteren olaylar önlenemez ve 1989 yılında Goleş maden ocaklarındaki işçilerin eylem yapması, öğrencilerin onlara destek olması, daha sonra yapılan anlaşmayı bu sefer de Kosova’da yaşayan Sırp ve Karadağlıların protesto etmesi karışıklıkların iyice artmasına neden olur. Ülkede ekonomik, siyasi ve sosyal krizin artması sonucunda istifa eden Başbakan Mikuliç Hükümeti yerine göreve başlayan Markoviç Hükümeti’nin Sırbistan Cumhuriyeti’nin teklifiyle Kosova Özerk Bölgesi’nin denetimini anayasa değişikliğiyle Sırbistan Cumhuriyeti’ne devretmesi, aynı değişikliklerin Voyvodina Özerk Bölgesi’nde de gerçekleşmesi üzerine Ursavac ve Priştine’de başlayan gösteriler ve olaylar sonucunda 27-28 Mart 1989 tarihlerinde 24 kişi ölür, 200’den fazla kişi de yaralanır.

⁷ Bosna-Hersek; s.151.

⁸ Bundan sonra UNPROFOR olarak bahsedilecektir.

⁹ UNPROFOR güvenliğin sağlanması, yol ve köprülerin onarımı,gerekli alt yapının gözden geçirilmesi, kuşatılmış şehirlere hava köprüsü kurulması, ulaşılabilen bölgelere insani yardım götürülmesi gibi faaliyetlerde bulunacaktır. Orhan Nalcioğlu; Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Harekâtının Hukuksal Esasları, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1997, s.32.

¹⁰ BM çerçevesinde o güne kadar düzenlenen operasyonlar UNEF I (Gazze), ONUC (Kongo), UNFICYP (Kıbrıs), UNEF II (Süveyş Kanalı), UNDOF (İsrail-Suriye), UNTAG (Namibya), UNOSOM (Somali), UNAMIC (Kamboçya), UNOMOZ (Mozambik), UNTSO (Ortadoğu), UNMOGIP ve UNIPOM (Keşmir), UNOGIL (Lübnan), UNYOM (Yemen), UNIPOM (Hindistan ve Pakistan), UNOMAP (Afganistan ve Pakistan), UNIMOG (İran ve Irak), UNAVEM I ve II (Angola), ONUCA (Orta Amerika), UNIKOM (Irak ve Kuveyt), ONUSAL (El Salvador), UNOMIG (Gürcistan)’dan oluşmaktadır. Nordsamfn, Nordic UN Stand-by Forces, Helsinki, 1993, s.91-122.

¹¹ UNPROFOR’un asıl görev alanı her ne kadar Hırvatistan olarak görülse de 100 kişilik askerî gözlemci heyetinin Bosna-Hersek’in belli bölgelerinde görevlendirilebileceği de belirtilmiştir.

13 Ağustos 1992 tarihli ve 770 sayılı Karar'la tarafların özellikle Saraybosna'ya ve Bosna-Hersek'in ihtiyaç duyulan her yerine insani yardımların güvenle ulaştırılması konusunda bütün tedbirleri almaları istenir. Bu arada UNPROFOR'un Bosna-Hersek'e yapılan insani yardımın ve serbest bırakılan sivilleri taşıyan araç konvoylarının özellikle korunması konusunda Kızılhaç ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliğine yardımcı olacağı belirtilir. Bütün olumsuzluklara rağmen Ocak 1993 tarihine kadar aşağı yukarı 34.600 tonluk yardım malzemesi Bosna-Hersek'in 113 noktasında belirlenen yaklaşık 800.000 civarında ihtiyaç sahibine dağıtılır.¹² 3 Temmuz

Bölgedeki durumun giderek kötüleşmesi üzerine de Genel Sekreter 30 Nisan 1992 tarihinde 40 kişilik askerî gözlemci heyetini Mostar bölgesine sevk eder. Mayıs ayında Genel Sekreter'in temsilcilerinin, Avrupa Konseyinin ve UNPROFOR'un ateşkesle ilgili görüşmeleri devam ettirme yönündeki çabalarına rağmen Boşnaklar ve Bosnalı Hırvatlarla Sırlar arasında çatışmalar şiddetlenir. 14 Mayıs tarihinde çatışmaların seviyesi kabul edilemez seviyeye ulaştığında askerî gözlemciler bölgeyi terk ederek Hırvatistan topraklarındaki korunmuş bölgelere geçerler. Ayrıca Saraybosna'da bulunan UNPROFOR karargâhındaki personelin yaklaşık üçte ikisi de geride sadece 100 kişilik bir ekip bırakarak bölgeden ayrılırlar. 9 Ekim 1992 tarihinde alınan bir kararla Güvenlik Konseyi insani yardım uçuşları ve UNPROFOR'a bağlı olarak yapılan uçuşlar haricinde Bosna-Hersek hava sahasını bütün hava trafiğine kapatır ve uçuşları yasaklar. Bosna-Hersek hava sahasında uygulamaya konulan uçuş yasağı ilk dört ay içinde aşağı yukarı 400 defa ihlal edilmesine rağmen bu uygulamanın asıl amacı olan hava silahlarının kullanımı büyük ölçüde engellenir. NATO tarafından temin edilen AWACS erken uyarı sistemleri aracılığıyla hava sahası içerisinde herhangi bir hava silahının kullanılmadığı ve saldırılar için hava sahasından istifade yoluna gidilmediği de bu arada tespit edilir. Bütün bu tedbirlere rağmen 13 Mart 1993 günü UNPROFOR tarafından kimliği tespit edilemeyen üç savaş uçağı Srebrenica yakınlarındaki iki köye bomba yağdırır ve Sırbistan semalarında kaybolur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bizzat Başkan vasıtasıyla yaptığı açıklamada uçuşa yasak bölgelerde hava ihlallerinin yapılmasını eleştirir ve Kasım 1992 tarihinden itibaren 465 hava ihlali yapıldığını açıklar. Güvenlik Konseyi Bosnalı Sırlardan bu hava ihlalleri ve özellikle iki Boşnak köyünün havadan bombalanmasıyla ilgili olarak derhâl bir açıklamada bulunmasını, Genel Sekreterden de Sırp topraklarından Bosna-Hersek topraklarına bu hava saldırılarının yapılmasıyla ilgili bir araştırma yapılmasını ister. Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ise uçuşa yasak bölge uygulamasının başladığı andan itibaren kendi hava kuvvetlerine bağlı helikopter ve savaş uçaklarının Bosna-Hersek hava sahasını ihlal etmediklerini bildirir. 31 Mart 1993 tarihinde alınan 816 sayılı Kararname'yle Bosna-Hersek hava sahasında her tür askerî uçuşların yasaklandığı açıklanır. 9 Nisan 1993 günü Güvenlik Konseyine bir rapor sunan Genel Sekreter NATO Genel Sekreteri Dr. Manfred Wörner'in NATO'nun hava sahasını kontrol konusunda gerekli düzenlemeleri yaptığını ve 12 Nisan 1993 günü öğle saatlerinde kontrollerin başlayacağını ve Türkiye, Hollanda, Fransa, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin hava kontrol harekâtı için uçak vermeye hazır olduklarını bildirdiğini belirtir. Ayrıca UNPROFOR ilgili NATO ülkelerine irtibat timleri de gönderir. 816 sayılı Karar'la başlatılması istenen operasyon programlandığı üzere 12 Nisan günü saat tam 12.00'de başlar. 9 Ekim 1992 günü başlayan uçuşa yasak bölge uygulaması 19 Aralık 1995 tarihine kadar 7552 defa ihlal edilir. Bu konuyla ilgili en ciddi ihlal ise 28 Şubat 1994 tarihinde yaşanır. Hırvatistan'ın Udbina bölgesinden havalanan dört Galeb savaş uçağı UNPROFOR ve Banja Luka'nın güneybatısındaki AWACS sistemleri aracılığıyla tespit edilir. NATO savaş uçaklarının bu uçaklarla ilgili araştırma ve uyarılarına herhangi bir cevap gelmez ancak daha sonra iki Galeb savaş uçağının Novi Travnik yakınlarındaki bir silah fabrikasına bomba yağdırdığı tespit edilir. Bu arada Bugojno bölgesinde de dört Galeb savaş uçağının bir silah deposuyla bir hastaneyi bombaladığı tespit edilince söz konusu altı Galeb savaş uçağından dört tanesi NATO savaş uçaklarınca vurularak düşürülür. 18 ve 19 Kasım 1994 tarihlerinde Krajina Sırlarına ait savaş uçaklarının Bosna-Hersek hava sahasını ihlal ederek Bihaç bölgesine saldırımları üzerine NATO savaş uçakları 21 Kasım 1994 tarihinde Udbina bölgesine yönelik bir hava saldırısı düzenler. United Nations Department Of Public Information, The Blue Helmets A Review Of United Nations, New York, 1996, s.513-550.

¹² a.g.e.; s.524.

1992 tarihinden 31 Ocak 1993 tarihine kadar BM Mülteciler Yüksek Komiserliğince organize edilen ve UNPROFOR'un koruması altında yapılan havadan yardım indirme faaliyetlerinde 2476 uçak gıdadan ilaca kadar değişik yardım malzemelerini ihtiva eden 10.100 tonu gıda malzemesi, 167 tonu sağlık malzemesi¹³ olmak üzere toplam 27.460 ton yardım malzemesini başta Srebrenica, Zepa, Cerska, Konjevic, Gorazde, Tuzla, Bacuta, Gabela, Kaostie, Mostar, Bradina, Maglaj ve Tesanj¹⁴ olmak üzere Bosna-Hersek'e ulaştırır.¹⁵

Türkiye'nin Barış Gücüne İştiraki

TBMM'nin Güvenlik Konseyinin 743 sayılı kararına istinaden Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi konusunda karar alması ve BM Genel Sekreteri Boutros B. Gali'nin BM Güvenlik Konseyine 22 Mart 1994 tarihli mektubuyla yaptığı teklif doğrultusunda 2700 kişiye kadar bir birliğin kademeli olarak Bosna Hersek'e gönderilip burada görev yapması kesinlik kazanır.¹⁶ Gönderilecek birliğin görev, yetki ve sorumlulukları TBMM'nin 8 Aralık 1992 tarih ve 205 sayılı kararıyla sınırlı olacaktır.¹⁷ Bu konuyla ilgili olarak Türk Birliğinin statüsü ve konuşlandırılmasına dair esasların ilgili taraflarla mevzuat çerçevesinde müzakere edilmesine ve sonuçlandırılmasına, gerektiği takdirde protokol ve anlaşmaların akdine ise Dışişleri Bakanı yetkili kılınır. Görevlendirilecek Türk Birliğinin ihtiyaç duyacağı motorlu araçlar, iş makineleri, çekici araçlar, özel soğutma donanımlı araçlar, kullanıcı ve bakım personeli, set ve avadanlıkları altı aylık işletme yedekleriyle birlikte iyi durumda ve faal olarak Kara Yolları, Devlet Su İşleri, Et Balık Kurumu Genel Müdürlüğü ve Enerji ve Tabii Kaynaklar

---

¹³ Refugees; "Airdrops In Action", Cenevre, Aralık 1993, s.26-27.

¹⁴ Bu hava harekâtına Türkiye'nin yanı sıra Almanya, Japonya, Avusturya, Hollanda, Belçika, Danimarka, Norveç, İngiltere, İtalya, Pakistan, Kanada, Fransa, Yeni Zelanda da iştirak ederler. a.g.d.; s. 26 ve Refugees; "Minding Your Money", Cenevre, Nisan 1995, s.3.

¹⁵ Türk askerî uçakları da Temmuz 1992 tarihinde Zagreb ve Saraybosna arasındaki BM hava köprüsü uçuşlarına katılırlar. Bu uçuşların maliyeti ortalama 60.000 dolar civarındadır. Ayrıca UNHCR (United Nations High Commissionery For Refugees / Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)'nin seyyar çadır depoları da İtalya'nın Ancona hava üssüne iki Türk uçağı tarafından nakledilir. Bunların maliyeti de 110.000 dolar civarındadır. Bosna-Hersek Gerçeği; s.52.

¹⁶ Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi Kararı gereğince Bosna Hersek'e asker göndermesine Anayasa'nın 92'nci maddesi gereği TBMM karar vermektedir. Savaş hâli ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına ilişkin Anayasa hükmü ise şöyledir: "Milletlerarası hukukun meşru saydığı hâllerde savaş hâli ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası anlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği hâller dışında Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi TBMM'nindir. TBMM tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhâl karar verilmesinin kaçınılmaz olması hâlinde Cumhurbaşkanı da Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir."

¹⁷ TBMM'nin 14 Aralık 1993 Salı ve 41431 sayılı Kararı'yla Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine dair 205 karar numaralı Kararı. Resmî Gazete; 14 Aralık 1993.

Bakanlığınca sağlanır.¹⁸ Bu dönemde Türkiye'nin Bosna-Hersek ile ilgili ana politikası başlangıcından itibaren şu şekildedir:¹⁹

“Bosna-Hersek'in kimliği tanınmalı ve bütünlüğü korunmalıdır. Bütün etnik ve dinsel grupların razı olacağı bir barış ortamı sağlanmalıdır. Bosna-Hersek'te cereyan eden zulme son vermek için BM veya NATO'nun olaya etkin önlemlerle müdahalesi şarttır. Boşnaklara tek yanlı olarak uygulanan silah ambargosu kaldırılmalıdır. Türkiye etkin politik/askerî önlemlerin alınmasında BM ve NATO'ya her türlü yardımı yapmaya hazırdır.”

TBMM'de 08 Aralık 1992 günü 205 sayılı Karar ve BM Genel Sekreteri Boutros B. Ghalî'nin 22 Mart 1994 tarihli mektubu sonrasında UNPROFOR yetkilileriyle görüşmelerde bulunmak üzere bir heyeti 28 Nisan-01 Mayıs 1994 tarihlerinde Zagreb/Hırvatistan'a gönderilmesine karar verir.²⁰ Hırvatistan'da yapılan görüşmeler sonucunda Türk Birliğinin mekanize tabur görev kuvveti olması konusunda mutabakata varılmıştır. Buna göre Bosna-Hersek'e gönderilecek Türk Birliğinin görev, yetki ve sorumlulukları TBMM'nin 8 Aralık 1992 tarih ve 205 sayılı Karar'ı ile sınırlıdır. Bu amaçla görevlendirilen Türk Birliği harekâtla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi amacıyla 16 Temmuz 1995 tarih ve 697 sayılı kanunun dördüncü maddesi uyarınca ulaştırma ve haberleşme yer tesislerinden de yararlanacaktır. Yapılan görüşmeler sonucunda Türk Birliğinin mekanize tabur görev kuvveti olması konusunda mutabakata varılmıştır. Buna göre Bosna-Hersek'e gönderilecek Türk Birliğinin görevi, yetki ve sorumlulukları TBMM'nin 08 Aralık 1992 tarih ve 205 sayılı Karar'ı ile sınırlıdır. Bu amaçla görevlendirilen Türk Birliği harekâtla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi amacıyla 16 Temmuz 1995 tarihli ve 697 sayılı Kanun'un

¹⁸ Başlangıçta BM'nin Türkiye'den öncelikli birlik olarak istihkâm ve lojistik ağırlıklı talepleri olmuş, bunun üzerine 28 Nisan 1994 tarihinde Zagreb'de UNPROFOR karargâhına gönderilen ön heyetin ilgililerle görüşmesini müteakip gönderilecek birliğin istihkâm ve lojistik vasıtalarla desteklenerek kendi kendine yeterli hâle getirilmiş bir Mekanize Tabur Görev Kuvveti olması üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Birliğin beraberinde götüreceği sivil personel, bazı araç ve teçhizatın kamu kurum ve kuruluşlarından temini için ilgili kuruluşlarla bir seri görüşme yapılarak verilecek personel ve malzemenin tespiti yapılmıştır. Çalışmalar esnasında kamu kurum ve kuruluşlarından alınacak bu personel, araç ve teçhizatın hukuksal durumlarına ilaveten birliğin intikali ve Bosna-Hersek'te görev yapacağı süre içinde yeni hukukî düzenlemelere ihtiyaç duyacağı tespit edilmiştir. Bosna-Hersek'e gönderilecek Türk Birliği ile gidecek sivil personel, 926 sayılı TSK Personel Kanunu ve 211 sayılı Kanun'a tâbi olmamaları, işçi statüsünde ve sendikali olmaları, anılan kişilerin bölgede görevli iken şehit olma, yaralanma ve sakat kalma hâllerinde tedavi ve tazminatları konusunda nasıl bir işleme tâbi tutulacakları Bakanlar Kurulu tarafından daha sonra kararlaştırılır. Bu konuyla ilgili BM Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi de hazırlanır. Bu kararın hemen arkasından Millî Savunma Bakanlığının 16 Nisan 1993 tarihli ve Kanun 1993/386-80 sayılı yazısına atfen Bosna-Hersek'teki olaylarla ilgili olarak bir hava gücünün İtalya'ya gönderilmesi kararlaştırılır. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğünün Sayı B. 02.0./KKG/ 165-24/02127 ve 16 Nisan 1993 tarihli Kararı.

¹⁹ Bosna-Hersek Krizinde Uluslararası Kuruluşlar ve NATO; Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, İzmir, 1993, s.54.

²⁰ Bu heyette Genelkurmay Başkanlığı Temsilcisi Tümgeneral Çetin Doğan, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Temsilcisi Tuğgeneral Işık Koşaner, Genelkurmay Başkanlığı Temsilcisi Kurmay Albay Hüseyin Erim, Genelkurmay Başkanlığı Temsilcisi Kurmay Albay M. Ali Erdoğan, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Temsilcisi İstihkâm Kıdemli Binbaşı Halit Çakır, Dışişleri Bakanlığı Balkanlar ve Kafkas Ülkeleri ile İlişkiler Genel Müdürlüğü Daire Başkanı Aydın Durusoy görev alırlar. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğünün Sayı B. 02.0./KKG/ 114-353/03257 ve 27 Nisan 1994 tarihli Kararı.

dördüncü maddesi uyarınca ulaştırma ve haberleşme yer tesislerinden de yararlanacaktır.²¹ Ankara Garı'ndan tren ve Derince Limanı'ndan ro-ro gemisi, büyük bir kısmı da Ankara Esenboğa Havaalanı'ndan uçak ile Hırvatistan'ın Split kentine gelen Türk Birliği barınma konusunda çıkan bir sorun nedeniyle yaklaşık 15 gün burada beklemek zorunda kalır.²² Bu arada bölgede bulunan Boşnak komutanlardan Jovrak Dijik ise sevincini Türk gazetecilerine "Türk askeri çok gerekliydi." diyerek belirtir.²³ Böylece Türk Birliği 1461 personeliyle 20 Temmuz 1994 günü Zenica'ya girer ve Kurmay Albay Mehmet Ali Erdoğan komutasında görev yapacağı demir-çelik fabrikasına gelir.²⁴ Birlik bölgede beraber görev yapacağı İngiliz (BRITBAT-I) ve Kanada (CANBAT-2) mensubu subaylarla derhâl koordinasyonu sağlayarak bölgenin demografik ve coğrafi özellikleri ortaya konulur. Türk konvoyunun şehir girişinde Boşnak halk sokaklara dökülür, Türk bayraklarıyla askerlere sevinç gösterilerinde bulunur ve son derece duygusal anlar yaşanır. Birliğin Zenica'ya yerleşmesi sonrasında 7-31 Temmuz 1994 tarihleri arasında Türkiye Cumhurbaşkanı da dâhil olmak üzere pek çok ziyaretçi ve misafiri de kabul eder.²⁵ Birlik komutanı da burada yaptığı açıklamada birliğin ağustos başından itibaren operasyonel olarak göreve başlayacağını ve öncelikli görevin sorumluluk bölgesinde (AOR)²⁶ yaşayan mültecilere yardım faaliyetlerini düzenlemek,²⁷ insani yardım faaliyetlerine başlamak, devriye görevlerini tesis etmek, sivil halka tekrar hareket serbestisi sağlayarak hayatın normale dönmesini temin etmek olacağını belirtir.²⁸ Birliğin yeni kışlasına yerleşmesi sonrasında insani yardım faaliyetleriyle beraber alt yapı çalışmalarına destek faaliyetleri, bölge insanlarıyla diyalog kurma girişimleri de 5 Ağustos 1994 tarihinden itibaren özellikle Zenica ve Kakanj sorumluluk bölgelerinde artarak hayata geçirilir.²⁹

²¹ Ulvi Keser; UNPROFOR ve Askerî Posta, Kara Harp Okulu Komutanlığı, Ankara, 1996, s.8.

²² Unprofor magazine, August 1994, Zagreb-Hırvatistan, Number 3, s.19.

²³ Keser; s.9.

²⁴ Unprofor magazine; s.19.

²⁵ Hulusi Turgut; Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Avrasya ve Demirel, c.II, İstanbul, Haziran 2002, s.323.

²⁶ Birleşmiş Milletlerin düzenlediği barışı koruma operasyonlarında (Peace-keeping) katılımcı ülkelere verilen görev alanları "Sorumluluk Bölgesi-Area of Responsibility" olarak belirtilir.

²⁷ Türk Birliğinin mültecilerin geri dönmesi ile ilgili sorumluluk sahasında toplam Zenica, Zavidovici ve Vares ile Teslic bölgeleri merkez olmak üzere 15 bölge bulunmaktadır. Bu amaçla tesis edilmiş bir ekip devamlı olarak bu bölgeleri dolaşarak ihtiyaçları tespit etmekte, insanlarla sıcak ilişkiler kurmak suretiyle problemlerini ortaya koymakta ve çözüm yolları aramaktadır. SFOR Informer, 2 Ağustos 2000, Nu.93, s.19 ve SFOR Informer, 3 Ekim 2001, Nu. 123, s.25.

²⁸ Keser; s.19.

²⁹ Birliğin görev alanında ilk ele aldığı yardım faaliyeti Nemila heyelan bölgesindeki toprak kaymasının oluşturduğu atıkları ve toprak yığınlarını ortadan kaldırıp Zepce istikametinde başta UNPROFOR birliklerinin kullandıkları ana yolun açılarak trafiğin tekrar normale döndürülmesi faaliyeti gelir. Tıbbi malzemelerden gıda ve giyecek, kışlık malzeme, alt yapının düzenlenmesine yardımcı olacak ekipman ve inşaat ekipmanlarına ve prefabrik konutlara kadar savaşta mağdur olmuş Bosnalılara destek için gönderilen insani yardım malzemelerinin yerlerine zamanında ulaştırılabilmesi için son derece önemli olan bu yolun açılmasına birinci öncelik verilir. TURKBAT İstihkâm Birliğinin 15 Ağustos 1994 günü göreve başlamasından önce başka birlikler veya mahallî organizasyonlarla yapılan çalışmalar ise bir sonuç vermemiştir. Kısıtlı imkânlarla ve uzman olmayan personelle yapılan bu çalışmalar bir sonuç vermemiş ve meydana gelen heyelan Nemila Nehri'nin yatağını kapatarak nehrin yatağının değişmesine, ana yolun kapanmasına ve başka bölgelerin de tehlikeye girmesine sebep olmuştur. Patlayıcı kullanmak suretiyle yapılan yeni çalışmalar sonrasında nehir yatağı değiştirilir ve bölge tehlikeden kurtarılırken ana yol da böylece açılmış olur. Unprofor magazine; November 1994, Zagreb-Hırvatistan, Number 5, s.30.

Hemen akabinde yedi kilometre mesafedeki tek su kaynağından su getirebilmek amacıyla Topcic Polje yakınlarındaki Bistrica ve Nemila bölgelerine dağlardan toprak altı su boruları döşemek suretiyle hem bölgenin su ihtiyacı karşılanır hem de kolera gibi salgın hastalıkların önüne geçilir. Bu bölgede 31 Ağustos 1994 tarihinde başlayan ve 25 Eylül 1994 tarihinde tamamlanan projeye bölgede ayrıca belli noktalara su tankları ve depoları inşa edilerek su ihtiyacı konusunda bölgenin sorunlarına kalıcı çözüm getirilir.

Birliğin Bosna-Hersek'e gidişi sonrasında Sırp, Boşnak ve Hırvatların yaşadığı bir ortamda nasıl görev yapacağı konusunda bölgedeki yabancı kaynakların kafalarında oluşan tereddütler ise Türk Birliğinin bölgeye tamamen insani yardım amacıyla gittiğini gösteren örnek davranışlarla yerini övgü ve takdir duygularına bırakır.³⁰ Aynı duygular Zenica'nın merkezinde meydana gelen çatışmalarda zarar gören ve yağmalanan St. Rok şapelinin tamir, bakım ve restorasyonu sonrasında da yaşanır.³¹ Bu konudaki kaygıları gideren en önemli unsur ise TURKBAT Komutanlığına daha önce üç yıl süreyle Belgrad'da askerî ataşe olarak görev yapan ve mahallî dili çok iyi bilen Kurmay Albay Mehmet Ali Erdoğan'ın getirilmesidir.³²

“Buraya gelmeden önce, Türklerin burada, Bosna'da bulunması son derece hassas bir meseleydi ve bu konuyu tartışmak üzere pek çok görüşmeler yapıldı. Ancak biz buraya geldikten sonra taraflar gördüler ki bu o kadar hassas bir mesele değil. Biz Zenica'daki Hırvatlar ve Müslümanlarla güven tesis ettik. İyi şeyler yaptığımıza inandıklarını ümit ediyorum. Her iki tarafa da yardım etmemizin sebebi olan tarafsızlığımızı sürdürüyoruz.”

---

³⁰ Türk Birliğinin ilk dönemde bölgede giriştiği en önemli ve örnek faaliyetlerden birisi bölge insanlarıyla iyi ilişkiler içine girdikten sonra Podbrezje bölgesinde yağmalanan bir şapelin tamir ve restorasyon çalışmalarına öncelik vermesiyle gerçekleşir. Şapelin tamir, bakım ve restorasyon çalışmalarının bitirilmesi sonrasında bölgede ayrıca 24 saat devriye görevi de sağlanarak bölge insanının gönül rahatlığıyla buradan istifade etmesi de sağlanır. Ayrıca yine Podbrezje bölgesinde insanlara yiyecek yardımında bulunulur, kalacak yer temin edilir, tıbbi yardım ve ilaç dağıtılır. İnsani yardım malzemelerinin dağıtıldığı gün, bölge ileri gelenlerinden Jelko Panic ve Fransiskan Kilisesi Pederi Stipan Radic, TURKBAT yetkililerine hitaben bir teşekkür konuşması yaparlar. Peder Radic burada yaptığı konuşmada TURKBAT'ın bu bölgede yaptığı yardım faaliyetlerinin herkesi son derece memnun ettiğini ve Türk Birliğinin UNPROFOR bünyesinde kendileri için bir sorun teşkil etmeyeceğinden artık emin olduklarını da belirtir. Aynı yardım faaliyetleri iki gün sonra da Gradac bölgesinde gerçekleşir ve bölge insanı sağlık taramasından geçirildikten sonra gıda yardımında bulunulur. Birliğin revirinde dört doktor, bir diş hekimi, bir eczacı, bir baş hemşire, beş hemşire, yedi uzman personel ve laboratuvar teknisyeni ve sağlık eğitimi almış 20 asker devriye gezen güvenlik ekibinin yanında bir de zırhlı personel taşıyıcı tahsis etti.” sözleriyle ifade eder. Hırvat-Müslüman Federasyonu'nun Mart 1994 tarihinde kurulmasından sonra Hırvat şapelindeki devriye görevinin önemi pek kalmamakla beraber Türk Birliğinin özellikle Podbrezje bölgesinde yaşayan Hırvatlara yönelik jesti takdirle karşılanır. UNPROFOR News; Zagreb-Hırvatistan, October 1994, Sayı 12, s.7.

³¹ Şapelde görev yapan Papaz Stjepan duygularını “Şu ana kadar pek çok defa yağmalanan ve savaştan zarar gören şapelin tamir ve bakımında Türk askerlerinden çok yardım gördük. Türk Birliği bize ayrıca 24 saat devriye gezen güvenlik ekibinin yanında bir de zırhlı personel taşıyıcı tahsis etti.” sözleriyle ifade eder. Hırvat-Müslüman Federasyonu'nun Mart 1994 tarihinde kurulmasından sonra Hırvat şapelindeki devriye görevinin önemi pek kalmamakla beraber Türk Birliğinin özellikle Podbrezje bölgesinde yaşayan Hırvatlara yönelik jesti takdirle karşılanır. UNPROFOR News; Zagreb-Hırvatistan, October 1994, Sayı 12, s.7.

³² UNPROFOR News; s.7.

Türk Birliğinin bir sonraki görev alanı ise Vjetrenice bölgesi olur. Savaş nedeniyle daha önce terk edilmiş olan bölgedeki evlere yerleşmiş olan insanlar su borularının tahrip olması nedeniyle sıkıntı çekmektedir. Bölgenin su ve elektrikle ilgili alt yapısının değiştirilmesi, bozuk yolar ve köprülerin onarılması yanında hemen bütün evlerde tamir ve bakım çalışmalarına girilir.³³ Ayrıca elektrikle ilgili sorunlar da ortadan kaldırılır. Bölgedeki okullar gözden geçirilir ve faal hâle getirilir. Divkovic bölgesinde de elektrik ve suyu olmayan, alt yapısı savaşta zarar gören okul eğitime hazır hâle getirilir. Ayrıca okula odun ve kömür yardımıyla bulunulur. Grijanje bölgesinde yapılan insani yardım faaliyeti ise öksüzler yurdu ve buradaki küçük çocuklarla ilgilidir. Yurt yaşanabilir hâle getirildikten sonra öğretmenlere ve küçük çocuklara düzenli olarak üç öğün sıcak yemek verilmeye başlanır.³⁴ Birliğin göreve başlamasıyla beraber eğitim ve öğretime özel önem verilir. İlk etapta yapılan bir araştırma ile 72 ilkokul, 56 ortaokul ve 56 liseyi içine alacak şekilde ihtiyaçlar ve neler yapılabileceği ortaya konulur.³⁵ Bütün okulların ihtiyaçları TURKBAT personeli, Zenica Belediyesi ve Eğitim Bakanlığı yetkilileri tarafından okullar teker teker dolaşmak suretiyle tespit edilir. Öncelik çocukların eğitime verilir. Hiçbir okul yardımsız kalmayacak ve hiçbir çocuk eğitimsiz olmayacak şekilde Zenica, Miroslav Krelic, Vladfimir Nazor, Alija Nametak, Ricice, Stari Skola, Begov Han bölgelerinde UNHCR ve Kızılhaç ile de irtibata geçmek suretiyle okulların kırtasiyeden inşaat malzemelerine kadar bütün ihtiyaçları karşılanır,³⁶ okullar bakımdan geçirilir ve eğitime tekrar açılır.³⁷ Ayrıca bölgede ağaçlandırma çalışmaları da aralıksız devam etmektedir.³⁸ Bölge halkı özellikle Türk Birliğinin bölgeye gelmesinden sonra kendilerini daha güvende hissettiklerini belirtirler.³⁹ Bölgede belki de en önemli ve hayati konulardan birisi de ülkenin hemen her tarafına yayılmış durumdaki patlamamış mayınlar ve bubi tuzaklarıdır. Yaklaşık bir milyon civarında mayının bulunduğu ülkede mayın arama konusunda Türk Birliği de 1995 yılından itibaren aktif görev yapmakta, halkı uyarmakta, konuyla ilgili bilgilendirmekte ve mayınları temizlemektedir.⁴⁰ Ayrıca su altı ve karada bulunan her türlü patlayıcının temizlenmesi faaliyeti de yürütülmektedir.⁴¹ Buna ilaveten sivil halkın elinde bulunan yasa dışı silahların toplanması ve

---

³³ Velike Usora üzerinde "Barış Köprüsü" olarak adlandırılan köprünün yeniden açılması bunlara tipik bir örnektir. SFOR Informer; 3 Mayıs 2001, No.112, s.14 ve SFOR Informer; 28 Kasım 2001, No.127, s.29.

³⁴ UNPROFOR Magazine; November 1994, Zagreb-Hırvatistan, Sayı 5, s.31.

³⁵ UNPROFOR Magazine; December-January 1995, Zagreb-Hırvatistan, Sayı 6, s.23.

³⁶ Türk Birliğinin okullara verdiği öncelik daha sonraki dönemlerde de aynı şekilde devam eder. Örneğin Eylül 2000 tarihinde okulların eğitime başlamasıyla beraber Pojske'de 120 öğrenciyi her türlü kırtasiye yardımının yanında okulların bilgisayar dâhil hemen bütün ihtiyaçları da giderilir. Birlik aynı dönem içinde farklı okullarda 400 öğrenciyi daha eğitim yardımıyla bulundur. SFOR Informer; 27 Eylül 2000, Nu.97, s.16 ve SFOR Informer; 11 Ekim 2000, Nu.98, s.27.

³⁷ UNPROFOR Magazine; December-January 1995, Zagreb-Hırvatistan, Sayı 6, s.23.

³⁸ SFOR Informer; 7 Mart 2001, Nu.108, s.18.

³⁹ UNPROFOR News; Zagreb-Hırvatistan, October 1994, Sayı 12, s.7.

⁴⁰ SFOR Informer; 3 Mayıs 2001, Nu.112, s.8.

⁴¹ SFOR Informer; 22 Kasım 2000, Nu.101, s.27.

bunların imhası faaliyetleri de yapılan rutin işler arasındadır.⁴² Böylece Türk Birliği bölgede görev alanında yaptığı faaliyetlerle Türkiye adına çok anlamlı projelere de imza atmaktadır.⁴³

“...Bosna-Hersek ile Türkiye arasındaki iyi ilişkilerin sürekliliğinin sağlanması açısından vazgeçilmez olduğu yadsınamayacak sivil yardım örgütlerinin görevini ise diğer görevlerine ek olarak Zenica’da konuşlanan Türk Barış Gücü Birliği üstlenmiş durumda. Birlik, bölgede güvenliğin sağlanması ve gözlemcilik gibi görevlerinin yanı sıra sivil halka sağlık hizmetlerinin götürülmesi, Türkiye’de toplanan insani yardımların gerekli birimlere ulaştırılması gibi aslında sivil yardım örgütlerinin yapması gereken işleri de olanakları elverdiğince yerine getirmeye çalışıyor. Bu olgu Türkiye’deki sivil yardım örgütlerinin ne büyük bir zafiyet içinde olduklarının da apaçık bir göstergesi...”

Öte yandan Türkiye gerek Türk Birliğinin gitmesinden önce gerekse daha sonra bütün uluslararası alanlarda yoğun bir diplomatik atak içine girerek yaklaşık 230.000 kişinin öldüğü ve 3,5 milyondan fazla insanın mülteci konumuna düştüğü bölgede⁴⁴ yaşananları gündeme getirir ve bütün bu olup bitenleri gündemde tutmayı başarır. Ayrıca bütün dost ve müttefik ülkeler nezdinde girişimlerde bulunulur. Uluslararası kongre, konferans ve çeşitli toplantılarda bu konu yine Türkiye’nin girişimleri sonucunda gündeme girmeyi başarır. Türkiye ayrıca savaşın patlak vermesi sonrasında Bosna-Hersek’te her şeylerini bırakıp gelmiş olan binlerce sığınmacının barınması, korunması ve rehabilitasyonunu sağlamak maksadıyla bütün imkânlarını seferber eder. Bunlara ilaveten Avrupa Topluluğu ve BM’nin her türlü barış girişimi desteklenirken bölgeye uygulanan ambargo kararlarına da tamamiyle uyulur. Bunun da ötesinde Türkiye, BM’nin alacağı her türlü caydırıcı, uyarıcı ve uygulatıcı nitelikteki her türlü karar ve harekâta da iştirak edeceğini açıklar. 26-28 Ağustos 1992 tarihinde Londra’da, 3 Eylül 1992 tarihinde de Cenevre’de yapılan barış görüşmelerine Türkiye tereddütsüz temsilci gönderir. Ayrıca BM tarafından ortaya atılan Saraybosna’nın yeniden imarı için ayni ve nakdi bağışta bulunulmasını öngören çağrıya uyarak bu ülkeye bir milyon dolar yardım taahhüdünde bulunur.⁴⁵ Türkiye’nin bu dönemde Bosna-Hersek’e yardım faaliyetleri para ve insani yardım malzemesi, Türkiye’ye sığınan Boşnaklara yapılan yardımlar⁴⁶ ve diğer yardımlar olarak sınıflandırılabilir. 1992 yılı başından itibaren ilk üç yıl içinde Türkiye, bu ülkeye toplam 39 parti

⁴² SFOR Informer; 28 Şubat 2002, Nu.133, s.14, SFOR Informer; 15 Ağustos 2002, Nu. 145, s.17 ve SFOR Informer; 31 Mart 2003, s.11.

⁴³ Ali Koçak-Münire Acım; Saraybosna-Karanlıkta Konuşmalar, Ankara, 1995, s.14-15.

⁴⁴ World Health Organization, Health Under Fire, 1994, Kopenhag, s.2.

⁴⁵ Bosna-Hersek Gerçeği; s.51.

⁴⁶ Özellikle savaşın başladığı ilk dönemde yaklaşık 20.000 civarında Boşnak, ülkelerini terk ederek Türkiye’ye sığınır. Gelemeyecek durumda olan ve ülkeden çıkamayan, Hırvatistan, Arnavutluk gibi komşu ülkelere giden Boşnaklar ise Türkiye’nin temin ve tahsis ettiği uçaklar ve otobüslerle Türkiye’ye getirilirler. Bu insanların konaklama giderleri de 1993 yılı itibarıyla 1 milyon doların üzerindedir. Bosna’dan gelenler için İstanbul’da tahsis edilen hastanede ayrıca sekiz doktor, iki çevirmen, 13 hemşire ve bir psikologdan oluşan Bosnalı bir heyet de görev yapar. Buradaki hastane giderleri de yaklaşık olarak 1 milyon dolar civarındadır. İlk etapta başta Gaziosmanpaşa Göçmen Köyü’ne yerleştirilen bu insanlara daha sonra özellikle İstanbul ve Bursa’daki yakınlarının yanlarına giderler.

hâlinde 11.510.014 dolar tutarında yardım malzemesi gönderir.⁴⁷ Bu yardımların büyük bir kısmını ise yiyecek, ilaç, tıbbi malzeme ve giyecek teşkil eder. Ayrıca Bosna-Hersek Hükûmetine de kendi insani yardım faaliyetlerine devam edebilmesi için 5.242.014 dolar yardım gönderilir. UNHCR'nin Bosna yardım programlarına sağlanan destek ise 701.588 dolar civarındadır.⁴⁸

29 Aralık 1993 tarihinden itibaren çarpışmaların son bulması ve taraflar arasında "Üç Bölge Plan" üzerinde anlaşmaya varılması üzerine BM Güvenlik Konseyi 5 Aralık 1993 tarihinde toplanarak 847 sayılı yeni bir Karar alır. Buna göre tarafların muvafakatı ile imzalanan ateşkes anlaşmasını denetlemek ve yeni durumla oluşan barışı yeniden tesis etmek ve devam ettirmek amacıyla Barışı Koruma Harekâtı⁴⁹ icra edileceği açıklanır. Bu harekâta Türkiye bir mekanize piyade taburu, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı olarak iki muhrip ve bir fırkateyn, hava gücü olarak da 18 uçaktan oluşan bir F-16 filosu ile katılacaktır.⁵⁰ Bölgedeki çatışmaların sona ermesi ve BM görevinin önce NATO'ya bağlı IFOR,⁵¹ daha sonra da SFOR'a⁵² devredilmesinden sonra da Türk Birliği aynı görev duygusu ve disiplin içinde bölgedeki görevine devam eder. Türk Birliği bölge halkıyla iyi bir diyalog içinde öncelikle alt yapıya yönelik olarak yol, su, elektrik hatlarının tamiri ve bakımı, eğitim kurumlarının ihtiyaçlarının giderilmesi, çocuk yuvaları, hastaneler⁵³ ve bakım evlerine ilaç, malzeme ve ekipman desteği, bölgede periyodik olarak yapılan sağlık taramaları ve bizzat birliğin kendi revirinde hasta kabulü gibi faaliyetlerle ihtiyaç sahiplerine destek olmaya devam eder.

Birliğe bağlı olarak görev yapan Şimşek Anı Müdahale Timi de bu alanda görev yapan unsurlardandır. Önce Zenica'da, daha sonra da SFOR bünyesinde Tuzla'da Eagle Base içinde konuşlandırılan tim 70 saniye olarak verilen sürenin neredeyse yarısında verilen komutla göreve hazır hâle gelerek bölgede görev yapan bütün yabancı askeri personelin takdir ve övgülerini kazanırlar. Gerek görev aşkı ve ciddiyet, gerekse coşku ve görev bilinci ile örnek teşkil eden birlik Tuzla'daki havaalanına giden veya gelen hemen bütün insani yardım araçlarına eskortluk yaparak yol güvenliğini

⁴⁷ a.g.e.; s.51.

⁴⁸ a.g.e.; s.51.

⁴⁹ "Barışı koruma kavramının bir BM buluşu olduğu söylenebilir. Bu kavram dünyanın çeşitli yerlerindeki gerginliklere sınırlı ölçüde de olsa istikrar getirmiştir." Butros-B. Gali; Bir Barış Gündemi, New York, 1992, s.46.

⁵⁰ Bu çerçevede Türk Birliği, Saraybosna'da 20 km²lik sorumluluk alanında Sırp ve Boşnak kuvvetleri arasına girerek 300-400 metre genişliğinde tampon bölge oluşturacaktır. İhlalleri ve karışıklığı azaltmak için sınır hatları, tel çiti ve tel üstüvane ile işaretlenecektir. Tarafların birbirlerine üstünlük ve avantaj kazanmalarını engellemek amacıyla önemli arazi, ana yol ve kavşakların kontrol ve denetimleriyle ilgili plan geliştirilecektir. Kritik arazi şartlarına azami dikkat edilecek, bölgede patlamamış mühimmat ve mayınlı bölgeler emniyet altına alınacaktır. Harp esirlerinin, sivil tutsakların ve istendiğinde ölümlerin karşılıklı değişiminin denetlenmesine yardımcı olacaklardır. Bu faaliyetler sırasında özellikle tarafsızlık, karşılıklı saygı ve güvenilirlik esas alınacaktır. Boşnak ve Sırp halkının örf ve adetlerine, yerel alışkanlıklarına ve her iki devletin kanunlarına saygı gösterilecektir. Barışı Destekleme Harekâtı; Harp Akademileri Komutanlığı, Ocak 1994, İstanbul, s.261-263.

⁵¹ İcra Gücü / Implementation Force.

⁵² İstikrar Gücü / Stabilization Force.

⁵³ Vladimir Nazor Center engelliler yurdu da bu destek kapsamına giren merkezlerdendir. 1968 yılında açılan ancak 1992'de terk edilen yurt, Türk Birliğinin büyük desteğiyle tekrar hasta kabulüne başlar. SFOR Informer; 20 Aralık 2000, Nu.103, s.19.

sağlayarak devriye görevi yaparak güvenliği sağlamaktadır.⁵⁴ 31 Mart 2000 tarihinde SFOR Türk Tugay Komutanlığı devir teslim töreninde bir konuşma yapan SFOR Komutanı Tümgeneral Robert L. Halverson, birliğin bölgeye yaptığı yardım faaliyetlerinden bahseder:⁵⁵

“Bu tugayın bu bölgede yaşayan insanların hayatında çok önemli bir yeri vardır. Siz askerler yüzlerce evlerinden edilmiş insanın tekrar evlerine dönmelerine yardımcı oldunuz. Pek çok uluslararası yardım projesine katıldınız. İnsani yardım ve tıbbi destek sağladınız...”

Bosna-Hersek'te Kentkırım

Tarihte pek çok defa karşılaşılan bu barbarlık modeli Bosna-Hersek'te de sistematik bir şekilde uygulamaya konulur ve özellikle Sırplar, 1948 Soykırım Anlaşması, 1954 Hague Silahlı Çatışmalarda Kültür Varlıklarının Korunması Anlaşması, 1949 Cenevre Anlaşması'na eklenen I ve II sayılı 1977 Protokolü⁵⁶ gibi anlaşmalara aykırı bir insanlık suçu olarak bir şehri ve orada yaşayan insanların kültürel değerlerini bütünüyle ortadan kaldırmak için gece gündüz demeden çalışır.⁵⁷ Böylece soykırım ifadesinden sonra dünya savaş literatürü böylece kentkırım ifadesiyle de karşılaşmış olur.⁵⁸

⁵⁴ TALON, Operation Joint Forge Task Force Eagle, 30 Temmuz 1999, Volume 5, Nu.31, s.6.

⁵⁵ a.g.e.; 25 Mart 2000, Volume 6, Nu.15, s.6.

⁵⁶ Andras Riedlmayer; “Killing Memory: The Targeting Of Bosnia's Cultural Heritage”, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Komisyonu, 4 Nisan 1995.

⁵⁷ Şehrin Miljacka Vadisi ve dağların çevirdiği nehir gerisine konuşlandırılan Sırp topçusu ve keskin nişancıları tarafından başlatılması ve soykırım ve kentkırım faaliyetlerine geçilmesi üzerine 5 Nisan 1992 tarihinde Saraybosna'da yapılan “Bosna'yı Bölmeyin” yürüyüşüne katılan farklı dinlerden, değişik etnik gruplardan binlerce insan asırlardır iç içe, yan yana, ahenkle yaşadıklarını belirterek dünya güzeli kentlerini utanç barikatlarıyla böldürmemek için yürürler. Amaçları nehrin öteki yakasındaki Grbavika'ya ulaşmak ve şehrin her noktasının hâlâ Saraybosnalılara ait olduğunu göstermektir. Ancak aniden Sırp silahları ateş kusmaya başlar ve Vrbanya Köprüsü'nde Tıp Fakültesi öğrencisi 21 yaşındaki Suada Dilberović öldürülür. O günden sonra bu köprü Suada Köprüsü olarak anılır. Sonrasında başlayan savaşla beraber Bosnalılar öncelikle insan olduklarını hiçbir zaman unutmadan kültürel ve sosyal faaliyetlerine devam ederler. Sırp katliamlarının devam ettiği günlerde soykırım (genocide) ifadesi kendisine çok benzeyen bir başka ifadeyi de bulur; kentkırım (urbicide). “Sevgilim hayat, kız kardeşim Bosna” diyerek hayata sarılan Bosnalılar, Sırp keskin nişancılarının acımasız ateşinden korunarak hayata bağlanırlar. Ancak 22 Kasım 1995 Dayton Barış Anlaşması sonrasında savaş sona erdiğinde yüzlerce, binlerce kayıp yanında kaybedilen bir şey daha vardır; yılların kültürel mirası. Ayşe Kulin; Sevdalinka, İstanbul, 1999, s.102-105.

⁵⁸ Yok edilen kültür ve tarihî mirasla beraber amaç, bunlara sahip çıkan Boşnakların da yok edilmesi veya ülkeden sürülmeleridir. Uzun vadeli bir gayeye hizmet eden bu Sırp düşüncesi bu bölgelerin daha önce Sırplar tarafından hiç sahiplenilmediğini, bölgenin hep Boşnak toprağı olduğu gerçeğini de yok etmektir. Kültür ve sanat merkezlerini yerle bir eden, camileri, kiliseleri yıkan, geçmişle ilgili tarihi, mezarlıkları, okulları, kütüphaneleri yok eden Sırpların düşüncesi ülkelerinden atıkları Boşnaklara ülkelerine döndüklerinde kanıtlayabilecekleri bir tarihî geçmiş bırakmamaktır. Bosna tarihini ortadan kaldırmak, özellikle hoşgörü ve Yahudi, Müslüman ve Hristiyanların yan yana yaşarken meydana getirdiği farklı etnik toplumların dayanışması Sırpları en çok rahatsız eden hususların başında gelmektedir. Bu düşünceye taban tabana zıt olarak Boşnaklar ise ülkenin çok kültürlü tarihî yapısını, hoşgörürlü toplum hayatını ve tarihî geçmişi zenginleştiren ortak kültür mirasını hep savunurlar. Bir Saraybosnalı bu durumu “Biz birbirimizi hiçbir zaman diğerinden farklı düşünmedik. Bu bir hoşgörü meselesi de değil. Biz birbirimizi hep aynı hissettik.” sözleriyle açıklar ve Hitler'e benzettiği Sırp lider Radovan Karadžić'in de insanları ayırıp bölmeye çalıştığını iddia eder. Dominique Wellington; “Sarajevo: Rising From The Ashes”, Uluslararası Kütüphaneciler Federasyonu 61. Kongresi, 20-26 Ağustos 1995, İstanbul.

Bütün Bosna'da kütüphane, arşiv, müze, kültür ve sanat merkezleri gelecek nesillere Bosna'da farklı etnik topluluklara mensup insanların yıllarca yan yana ve problemsiz yaşadıklarını gösterecek en önemli deliller olarak görüldüğünden Sırlar tarafından planlı ve sistemli bir şekilde yok edilirler.⁵⁹ Belgrad eski belediye başkanı Bogdan Bogdanoviç bu vahşete isyan eden aydın insanlardan birisidir.⁶⁰

"Kentleri yıkmayı en önemli hedeflerden birisi olarak gören bu asker3i doktrini anlamıyorum. Uygar dünya er ya da geç birbirimizi boğazlamamızı umursamayacak ama kentlere yapılan saldırıyı hiçbir zaman bağışlamayacak. Bombardımanların ülkenin en güzel kentlerine yöneldiğini unutmayalım; Osijek, Vukovar, Zadar. Şimdi de Mostar'la Saraybosna'ya geldi sıra. Kentlere böylesine kin duyan, onları yerle bir eden barbarlar aramızdalar."

Özellikle Avrupa'nın göbeğindeki Saraybosna'nın kültür mozaigi⁶¹ savaş boyunca tepelerde mevzilenmiş "kurtarıcılar"⁶² bombalarıyla yerle bir olur.⁶³ Ivan Straus⁶⁴ kurduğu yapılar, kendi yaptığı projeler ve özenle çizdiği projelerin savaşta yerle bir olmasına tanıklık eden aydın bir mimar olarak tepkisini dile getirir.⁶⁵

⁵⁹ Söz gelimi Saraybosna'da neredeyse her m²'si mayınlanan Yahudi Mezarlığı'nın mayınlardan temizlenme çalışmaları 26 Mart 1998 tarihinden itibaren yoğunlaştırılır. Burada söz konusu olan geçmişten gelen karşılıklı nefret duygusu değil, geçmişi yok etme arzusudur. Barok sanatının en güzel örneklerinden olan ve Sırlar tarafından hallaç pamuğu gibi atılan Tuna Nehri kıyısındaki Vukovar, Sırların iştahını kabartan ve Adriyatik'in incisi sayılan güney şehri Dubrovnik, Saraybosna ve savaşın neredeyse sembolü hâline gelen Mostar'daki köprü hep kentkırımın kurbanı olurlar. Sırlar ve Hırvatlar, Vukovar'da bulunan tarihî kiliseleri yerle bir ederler. Barok mimarisinin en güzel örneklerinden birisi olan XVIII. yüzyıl Fransiskan Manastırı yerle bir edilir. Buradaki freskler bombalarla havaya uçurulur. Bu duruma tepki gösteren 21 yaşındaki Sırp öğrenci Stefan Curcija "Her iki tarafın da birbirine benzediğini itiraf etmeliyim. Tek fark gittiğimiz kiliseler." der. SFOR Informer; Nu. 31, 11 Mart 1998. Lane; "Vukovar: Now It's Serb City".

⁶⁰ Nedim Gürsel; "Kentkırım Ve Bir Mimar", Atlas Dergisi, İstanbul, Kasım 1997, Sayı 56, s. 115.

⁶¹ Bütün dünya basınının olayları yakından takip etmek için kaldığı, buna rağmen bombardımandan kurtulamayan Saraybosna'nın en modern oteli Holiday Inn, Elektropivreda olarak bilinen elektrik idaresinin merkezi, Balkanlar'daki en güzel tren istasyonu olarak bilinen Saraybosna Gar Binası, savaştan önce faal olarak çalışan tütün fabrikası, Güneş Sitesi, UNIS olarak da bilinen ancak Saraybosna fıkralarında Momo ve Üzeyir adıyla anılan kentin değişik kökenlerinin bir sembolü olan mavi camlı çifte gökdelenler ve Marindvor semtindeki Bosna-Hersek Cumhuriyeti Parlamentosu savaş boyunca binlerce mermi, top, havan ve roket ateşiyle darmadağın olmuş kültür merkezlerinden sadece birkaçıdır. Bu dönemde toplantı ve çalışmalarına devam eden Parlamenteoya diğer şehirlerden gelen milletvekilleri havaalanının altından geçen 1,2 metre genişliğinde, 1,6 metre yüksekliğinde ve 760 metre uzunluğunda olan Dobrinja-Butmir tüneline kullanarak gelirler. Sosyal hayatın en normal hâliyle devam etmesine ve böylece halkın ve Boşnak askerlerin moralini en üst seviyede tutmaya çalışan bu anlayışın sonucu olarak sadece yabancı gazetecilerin kaldığı odalarının üçte biri bombalanmış Holiday Inn Otel yetkilileri misafirlerinden keskin nişancılara karşı oda pencerelerini kapalı tutmalarını nazik bir dille rica ederler. Piyanistin "Killing Me Softly" şarkısını seslendirdiği, garsonların frakla hizmet ettiği otele bu arada bomba yağmaya devam eder. Karen Breslau; "Hugging The Walls", Newsweek, 20 Temmuz 1992.

⁶² Velibor Çoliç; Bosnalılar, 1996, İstanbul, s.65.

⁶³ Newsweek; s.116.

⁶⁴ Ivan Straus, "Saraybosna, Mimar ve Barbarlar" kitabının yazarıdır.

⁶⁵ Newsweek; s.116.

“Meslek yaşamım boyunca insanların oturmaları ya da çalışmaları için binalar yaptım. Avrupa uygarlığıyla atalarımızın kültür mirasını çağdaş bir potada birleştirmeyi denedim. Bu kentte geçirdiğim mutlu yıllar boyunca dostlarımın etnik kökeni hiçbir zaman ilgilendirmedim beni. Mimar olarak Slovenlerle, Hırvatlarla, Sırlarla çalıştım. Birlikte çok güzel günlerimiz oldu... Ülkede yaşanan tüm acıların yanında, belki pek önemli değildi gördüğüm manzara, yine de kahroldum. Yüzyılların birikimini barbarlar yıktı. Kent yaşamı, yani gerçek uygarlık nedir bilmeyen, dağ köylerinde gurla çalıp rakı içmekle ömür tüketenler, ellerine fırsat verilince bu kente kustular öfkelerini. Onların yaptığını tüm insanlık elbette yargılayacak bir gün ama yıkılanı yeniden kurmak bize düşüyor.”

Ayrıca tarihî postane, 1,5 milyondan fazla kitap, süreli yayın ve nadir eserlerle dünya çapında bir kütüphane olan Millî Kütüphane,⁶⁶ 1898’de Rönesans tarzında inşa edilen Millî Tiyatro, 14’üncü Kış Olimpiyatları Müzesi, Osmanlı belgeleri, İslam ve Yahudi el yazmalarından oluşan en büyük koleksiyonların bulunduğu Saraybosna Doğu Enstitüsü⁶⁷ ve Hukuk Fakültesi de Sırlar tarafından yakılıp yıkılır.⁶⁸ 1000’den fazla cami, 150’nin üzerinde Roman Katolik, 15 Ortodoks Kilisesi, dört sinagog ve 1000’den fazla sanat eseri savaşın başladığı günden itibaren yok olur. Bu modern yapıların yanında, Osmanlı dönemine ait en önemli el yazmalarının bulunduğu 500 yıllık tarihi Gazi Hüsrev Bey Camisi ve Kütüphanesi de Mayıs 1992 tarihinde bu barbarlıktan nasibini alır.⁶⁹ Aynı bölge içinde bulunan XVI. yüzyılda İspanya’dan kaçan Yahudi mülteciler için yapılan sinagog, 1539 tarihli Ortodoks kilisesi ve Roman Katolik katedrali de hasar görürler.⁷⁰

Bütün dünyanın gözü önünde bütün bu olup bitenlere rağmen özellikle de Saraybosna’da hayat yine de devam eder. Ateş altında birlik ve beraberlik sembolü hâline gelen Saraybosnalılar⁷¹ cesaret ve kültür

⁶⁶ Nazilerin İkinci Dünya Savaşı esnasında 45 ayrı yerde 20 milyon civarında kitap yaktıkları göz önüne alınırsa Sırların tek bir günde ve tek bir yerde 1 milyondan fazla kitap, tarihî belge ve dokümanı yakıp kül etmelerinin manası daha iyi ortaya çıkar. Gönüllü Saraybosnalıların, kültür ve sanat insanlarının harabeye dönmüş kütüphaneye bir insan zinciri oluşturarak gitmesi ve geride kalanları kurtarmaya çalışması o günlerle ilgili hatırlanacaklar arasındadır. ABC televizyonunun kamerasına konuşan bir Boşnak “Sadece kıymetli birkaç eser kurtarabildik. Her şey yandı kül oldu. Mirasımız, ulusal mirasımız da küllere karıştı.” diyerek üzüntüsünü belirtir. Bu saldırıda tamamen tahrip olan kütüphane kentkırımın simgesi hâline gelir. Savaş devam ederken bile devam eden düzenlemeler sonucunda kütüphane birçok yerli ve yabancı sanatçının eserine ev sahipliği yapacaktır. Andras Riedlmayer; “Libraries Are Not For Burning”, Art Library Journal, Harvard University, 1996, c.21, Sayı 2, s.19-23.

⁶⁷ Arapça, Persçe, İbranice ve Slavca 5263 el yazması, Bosna’nın son 500 yıllık tarihine ışık tutacak 7000 belgelik Osmanlı arşivi, XIX. yüzyıl el yazmaları ve bundan başka 200.000 belge, doküman, mikrofilm bu saldırılarda kül olur. Başka binalara zarar verilmeden sadece kütüphane ve bu enstitünün topa tutulduğu bu saldırılarla ilgili olarak Radovan Karadzic Boşnakları suçlar ve binanın mimarisini beğenmedikleri için binayı onların yaktığını iddia eder. New York Newsday; 30 Kasım 1992.

⁶⁸ Kulin; s.126. Ayrıca bk. Ergun Balcı; “Bosna; Zoraki Güzellik”, Atlas Dergisi, İstanbul, Kasım 1997, Sayı 56, s.132-133.

⁶⁹ Bosna-Hersek Tanıtım Broşürü; Bosna-Hersek Türk Görev Kuvvet Komutanlığı, Zenica, 1997, s.11.

⁷⁰ Riedlmayer; “Killing Memory: The Targeting Of Bosnia’s Cultural Heritage”.

⁷¹ Lane; “Crossing An Invisible Line” Newsweek, 19 Temmuz 1993.

birikimlerini de sinama fırsatı bulurlar.⁷² Kızılay, Kızılhaç, UNHCR gibi kuruluşlar da Bosna'da hayatı normale döndürmeye gayret ederler.⁷³ Şehrin en büyük gazetesi Osloboceny, her gün bombalanmasına rağmen savaş boyunca hiç aksatmadan yayımlanmaya devam eder ve günde 10.000 gazete basarak⁷⁴ moralleri ayakta tutmaya çalışır.⁷⁵ Gazetenin yöneticilerinden Gordana Knezević bu durumu "Bu da bizim mukavemet şeklimiz. Mümkün olduğunca normal yaşamaya çalışarak protesto ediyoruz." sözleriyle açıklar.⁷⁶ "Herkes görevini yaparsa şehri ayakta tutarız." fikrinden hareketle Saraybosna'nın önde gelen diğer gazetesi Vecernje Novine de tirajını 5000'e, sayfa sayısını sekize indirir; ancak, her gün çıkmaya devam eder.⁷⁷ 22 masum insanın ekmek kuyruğunda katledildiği Pazaryeri Katliamı'nın olduğu yerin hemen yakınında şehri çevreleyen 800'ü aşkın⁷⁸ Sırp keskin nişancısına inat bir sandalyeye oturup çellosuyla Tomaso Albinoni'nin "Adagio"sunu çalan Vedran Smajlović, Saraybosna Operası'ndan çello sanatçısı Vedran Smalović⁷⁹ ve diğer müzisyenler cesaretleriyle kentkırımı karşı gelir.⁸⁰

Mostar'da Kentkırım

Savaş öncesinde Mostar, yapıları ve anıtlarıyla bir ressamın fırçasından çıkmış gibi bir güzelliğe sahiptir.⁸¹ XX. yüzyıl Sırp ideolojilerinin bir sonucu olarak gelişen nefret ve kin duygusuyla 1992 Nisan ayında Sırp topçusu ülkenin güneybatısındaki Mostar kentini bombalamaya başlar.⁸² İsmi "Köprü-Koruyucu"⁸³ kelimelerinden alan, 1566'da inşa edilen ve

⁷² Savaş boyunca üniversiteler eğitime devam eder ve öğrenciler sınavlarına girerler. Bazıları okula gidip gelirken Sırp keskin nişancıları tarafından katledilse de moral ve psikolojilerinde en ufak olumsuz bir davranış söz konusu olmaz. Dünyanın en büyük sanat topluluklarından Saraybosna Filarmoni Orkestrası yanmış yıkılmış tarihî opera binasında her hafta düzenli olarak gösterilerine devam eder. Dominique Wellington; "Sarajevo: Rising From The Ashes", Uluslararası Kütüphaneciler Federasyonu 61. Kongresi, 20-26 Ağustos 1995, İstanbul.

⁷³ a. g. m.

⁷⁴ Breslau; "Hugging The Walls", Newsweek, 20 Temmuz 1992.

⁷⁵ Lane; "The Siege Of Sarajevo" Newsweek, 6 Temmuz 1992.

⁷⁶ Breslau.

⁷⁷ Lara Marlowe; "Waiting For Winter", Time, 12 Ekim 1992.

⁷⁸ Lane; "The Siege Of Sarajevo".

⁷⁹ Newsweek; 17 Ağustos 1992.

⁸⁰ Lane; "Crossing An Invisible Line".

⁸¹ "Mostar'a gittiğimiz gün, önce bu köprüyü gören bir kahvede oturduk ve Türk kahvesi içtik. Ama gözümüz hep ondaydı. Sonra ben kalktım, köprü'nün basamaklı, taşlı yolundan yürüyerek aşağıda akıp giden Neretva Suyu'na bakarak karşıya geçtim. Yolculuklarım içinde bende en etkili anısı olmuş yer, bu köprüden ötürü Mostar'dır dersem abartma sayılmamalı... İşte bu görünüm içinde Mostar Köprüsü insanda gerçekten büyüleyici bir etki bırakır. Ama Mimar Sinan'ın çıraklarından Mimar Hayrettin'in yapıtı olan köprü sadece o dönem mimarlığının örneği olarak kalsaydı böylesine vurucu ve unutulmaz bir etki yaratmazdı; onda bunu çok aşan bir şey vardı. O günden beri bu yapıtın güzelliğini yaratan şey nedir diye düşünme gelmişimdir." Melih Cevdet Anday'dan aktaran Bosna-Hersek; s.208.

⁸² Hersek bölgesiyle ilgili Orta Çağ, Yakın Çağ ve Osmanlı dönemine ait arşiv, el yazmaları, nadir eserlerle Roman Katolik Başpiskoposluğu'na ait 50.000'den fazla tarihî kitap, doküman ve eser, Hersek Müzesi'nde bulunan on binlerce belge, doküman ve kitap, Mostar Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan eserler Sırp topçusunun atışıyla kül olur. Andras Riedlmayer; "Libraries Are Not For Burning", Art Library Journal, Harvard University, 1996, c.21, Sayı 2, s.19-23.

⁸³ Riedlmayer; "Killing Memory: The Targetting Of Bosnia's Cultural Heritage".

savaşın sembolü hâline gelen Mostar Köprüsü de Hırvat topçu ateşine daha fazla direnemez ve Mostarlıların korumaya yönelik aldıkları bütün tedbirlere rağmen⁸⁴ 9 Kasım 1993 tarihinde nehrin sularına gömülür.⁸⁵ Neden bu köprüyü imha etmek istedikleri sorulan bir Hırvat askeri “Sadece Mostar’daki Boşnakları temizlemek yeterli değildir. Onların tarihî izlerini de silmemiz gerekiyor.” cevabını verir.⁸⁶ Mostar Radyosunda görev yapan Ömer Vatriç’e göre ise köprü, her iki tarafa bir gün tekrar bir arada yaşayabilecekleri umudu veren bir gökkuşağıdır. 1997 yılı Eylül ayında⁸⁷ UNESCO’nun desteğiyle SFOR’a bağlı Macar Birliği⁸⁸ tarafından Neretva Nehri’nden köprünün orijinal taşlarının çıkartılmasıyla başlatılan çalışmalar Türkiye’nin etüt, proje ve restorasyon hizmeti ve bir milyon dolarlık maddi desteğiyle 2004 yılında tamamlanır.⁸⁹

Sonuç

5 Nisan 1992 tarihinden başlayarak Daton Barış Anlaşması’nın imzalandığı güne kadar çok yoğun bir şekilde yaşanan vahşet ve soykırımın sona ermesinden sonra ortaya çıkan kentkırım gerçeğini gören Bosna-Hersek hükûmet yetkilileri, başta Türkiye olmak üzere pek çok ülkenin yardım ve desteğiyle imar, restorasyon, tamir, onarım ve yapım çalışmalarına girerler.⁹⁰ Zenica’da bulunan Türk Birliği de barışı koruma faaliyetlerinin yanı sıra bölgede yol, köprü, çeşme, okul, hastane, sağlık ocağı, çeşme ve şadırvan, ibadet yerleri, mezarlıklar, müze ve kültür merkezlerinin tamir ve restorasyonu, sağlık taramaları ve tıbbi yardım, elektrik, su, kanalizasyon gibi alt yapı faaliyetleri, gıda ve giyecek yardımı⁹¹

⁸⁴ Velibor Çolić, Bosnalılar, 1996, İstanbul, s. 63

⁸⁵ Tarihin bir cilvesidir ki etnik temizlik faaliyetinin bir parçası olarak yıkılan köprü Nazi Almanyası’nın Yahudi sinagogları ve enstitülerini yıktığı Kristallnacht hadisesinin tam 55. yılında ve aynı gün gerçekleşir. Hırvatların burayı hedef olarak görmeleri ve Boşnakların silah ve malzeme sevkiyatında kullandıkları iddiası sonrasında bombalara hedef olur. Bölgedeki UNHCR temsilciliği ise köprünün sadece karşıdan karşıya geçmek ve su getirmek için kullanıldığını, ağır silah ve malzeme naklinin ise söz konusu olmadığını belirtir.

⁸⁶ Riedlmayer; “Killing Memory: The Targeting Of Bosnia’s Cultural Heritage”.

⁸⁷ Bosna-Hersek Tanıtım Broşürü; s.13.

⁸⁸ SFOR Informer, c.I, Nu. 19, 19 Eylül 1997.

⁸⁹ Köprünün yeniden inşaatında görev yapan Türk firmasına özellikle Hırvatlar tarafından çeşitli engellemeler yapılır. Buna rağmen Türkiye’den özel olarak getirtilen Mardinli taş ustaları sayesinde köprü aslına uygun olarak yeniden yapılır. Köprünün yapım aşamasında bile Hırvatların olumsuz tavır takınmaları nedeniyle Boşnakların köprüye Türkiye’nin desteği konusunda bazı tereddütleri bile söz konusudur. Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegović tereddütlerini “Bu köprü Türkiye tarafından yeniden yapılırsa, acaba Sırpların ve Hırvatların düşmanlığını çeker miyiz? Mostar Köprüsü için biz bir kampanya açalım. Bu kampanyayı dünyaya da açalım. Kampanyaya siz de katılın. Böylelikle köprü yapılsın...” diyerek ifade eder. Hulusi Turgut; Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Avrasya ve Demirel, c.II, İstanbul, Haziran 2002, s.361.

⁹⁰ Ülkenin yeniden inşası, tesis, alt yapı çalışmaları, sağlık, eğitim, konularında Türkiye üzerine düşeni fazlasıyla yapar. Örneğin ülkenin kültürel tarihinin yeniden canlandırılabilmesi için Türk Millî Kütüphanesi, Bosna Hersek Millî Kütüphanesi’nin yeniden inşası sonrasında bu kütüphaneye vermek üzere kendi koleksiyonunda bulunan Bosna Hersek’le ilgili bütün belge, doküman, kitap, el yazması, arşiv malzemesi ve mikrofilmleri kataloglamaya başlamıştır.

⁹¹ UNPROFOR Magazine; Aralık-Ocak 1995, Zagreb.

yanında silahtan arındırma, mayın, bubi tuzakları ve patlayıcıların temizlenmesi faaliyetlerini üstlenir.⁹² Bosna-Hersek Türk Tugayı savaştan çıkan insanların gerek fiziksel gerekse psikolojik yaralarını sarmaya yönelik çalışmalarını aralıksız sürdürmektedir. Her hafta düzenli olarak mülteci kamplarını dolaşan sağlık ve istihkâm takımları tıbbi yardımın yanı sıra onarım, tamir ve bakım çalışmaları da yaparlar.⁹³ İnsani yardım maksadıyla bölgede bulunan Türk Birliği orada bulunduğu ilk günden itibaren ihtiyacı olan herkese yardım ederek haklı bir takdir kazanmış, ülke için de ayrı bir gurur kaynağı olmuştur.

---

⁹² UNPROFOR Magazine; Kasım 1994, Zagreb.

⁹³ SFOR Informer; c.I, Nu. 20, 1 Ekim 1997.

IV. OTURUMUN SORU VE CEVAPLARI

Bnb. Rasim Ünlü: Yzb. Hüsnü Özlü'nün bildirisine katkı maiyetinde ve düzeltme maiyetinde söze katılacağım. Şöyle ki; ATATÜRK döneminde bir denizaltı Gölcük'te değil Kasımpaşa Taşkızak'ta yapılmıştır. Bunlar Almanlar ile yapılan ortaklık sonucundadır. 1945 sonrasında bilhassa ATATÜRK sonrası tarihsel süreci düşündüğümüz zaman tarihsel süreçte Türk harp sanayisinin farklı boyuta geçtiği görülmektedir. Bilhassa kendimize dönük harp sanayisinde bir durulmanın olduğu sezilmektedir. Ben bunu bilhassa donanma gemilerini incelediğim zaman açık bir şekilde görmekteyim. Amerikalılarla yaptığımız ilişkilerde şu tablo ortaya çıkmıştır: Genelde hibe ya da satın alma yoluyla silahlara sahip olduğumuz hâlde buna karşılık ortak olarak fazla bir harp sanayisine yönelik faaliyet içinde bulunmadığımız görülmektedir. Son dönemde bilhassa Almanlar ile karşılıklı ortak deniz harp sanayisi hususunda çalışmalarımız olduğu görülmektedir. Tabii burada bir çelişki açığa çıkmaktadır. ABD bizim stratejik müttefikimiz olarak söyleniyor, lanse ediliyor. Fakat nedense stratejik müttefikimiz, Türk harp sanayisinin gelişmesine ortaklık çerçevesinde katkıda bulunmamıştır, bulunmamaktadır. Burada tabii sadece bu bağlamda değil de sanayinin diğer bağlamında da bu böyle görülmektedir. Söyle ki; biz Sovyet bloğuna karşı müttefikiz ama Sovyetler'den finansal ve diğer sivil kuruluşlar açısından da destek aldığımız, mesela Seydişehir, İskenderun demir-çelik gibi sanayi tesislerinde ortaklık kurabiliyoruz fakat ABD ile bu ortaklıkları hiçbir zaman kuramamışız. Tabii burada enteresan bir tablo önümüze çıkmaktadır. Hâlbuki Türk harp sanayisinin geçmişe dönük tarihi incelenirse gerek donanma açısından gerekse kara silahları açısından büyük bir yatırımımızın olduğu, Kasımpaşa'daki tersane ve Tophane'deki top döküm tesisleri incelenirse bugün bile görülür. Bunun da zaten somut kanıtı Türk askerinin Viyana'dan Tebriz'e kadar ve donanma açısından da Hint Okyanusu'ndan Preveze'ye kadar gitmesidir. Bu bağlamda ben Hüsnü Yüzbaşı'mdan somut olarak şunu öğrenmek istiyorum ABD ile bizim NATO bağlamında ve diğer bağlamlardaki askerî iş birliğimizin getirdiği hibe, ben onu tabi hibe olarak kabul etmek istemiyorum, burada anlatılan hibe, borç gibi bir şey veya kamuoyunda da böyle anlatılıyor, çünkü hibe dediğimiz şey karşılıksız bir şey verme anlamında kullanılır. ABD, Sovyetler Birliği'ne karşı en büyük sınırı olan Türkiye'den birçok üs almıştır. Ülkenin verilen üslere karşı da aslında bir alacak, yani bir çeşit kira karşılığı alacağı da olduğunu düşünüyorum. Bu bağlamda ABD ile ilişkilerimizdeki kazanç yani harp sanayi ve diğer sanayiler açısından veya kayıplar size göre nedir, ne olmuştur veya geleceğe yönelik ne olacaktır? Teşekkür ederim.

Öğ. Yzb. Hüsnü Özlü: Öncelikle Gölcük Tersanesi metinde yer almıyor. Doğru söylüyorsunuz, dediğinize katılıyorum. Amerika ile olan ilişkilerde savunma sanayi ile ilgili konuda Türkiye özellikle NATO'ya katıldıktan sonra daha fazla bir ilişki içerisinde, özellikle 1951 yılında kuvvetler statüsü antlaşması imzalanıyor. Bu çerçevede Amerika ile 23

Haziran 1954'te askerî kolaylıklar anlaşması adı altında bir anlaşma imzalanıyor ve bundan sonra da ikili antlaşmalar sürekli devam ediyor. Dışişleri Bakanlığının 21 Ocak 1967 tarihli yaptığı açıklamaya göre 54 adet ikili antlaşma bulunmakta. Bunların üç tanesi 1950'den önce, 31 tanesi 1950-60 arasında, 20 tanesi de 1960-65 arasında yapılmış antlaşmalardır. Bu antlaşmalar çerçevesinde tabii içeriğine baktığımız zaman Türkiye'de Amerikalılara sağlanan üs ve tesisler konusu var ve Amerikalı personelin Türkiye'de sahip olacağı yetki ve ayrıcalıklar bu antlaşmalarla belirlenir. Tebliğde de ifade ettim, bu antlaşmaların sonucunda Türkiye'ye yapılan tüm askerî yardımlar Türkiye'nin savunma sanayisinin gelişimini olumsuz etkiliyor. Millet Meclisinin grup toplantı tutanağını müsaade ederseniz size okumak istiyorum. TBMM'de 1967 yılında Millî Savunma Bakanlığı bütçe görüşmeleri tartışılırken dönemin milletvekillerinden Hüseyin Ataman'ın bir ifadesi var. 1943 senesinde, Genelkurmay harekâtında vazifeli iken, şimdiki Genelkurmay lojistik esasını teşkil eden malzeme bürosunu kurmaya memur edildim. Kurduk ve işe başladık. O zaman sahnede Amerikalılar yok. Yardım işleri İngilizler tarafından görülüyordu. Malzeme gelmeden evvel Mersin ve İskenderun limanlarının kapasitesi üzerinde ilk anlaşmazlık ortaya çıktı. İngilizler az malzeme vermek için bu limanın kapasitesinin yetersiz olduğunu söylüyorlardı. Sonuçta İngilizlerin dediğinin bir misli fazla malzeme boşaltmaya muvaffak olduk. Fakat boşaltılan malzeme askerî ahvalde bizim istediğimiz malzeme değildi. Mesela vapurdan manifestolara göre tank çıkacak yerde dikenli tel çıkıyor. Bunun üzerine İngilizleri konuşmaya çağırıyoruz. Oh, yes excuse me diye söze başlıyorlar, bir yanlışlık oldu, bir defa daha tekerrür etmez diyorlar. Yeni manifestolar geliyor, top boşaltmaya hazırlanıyoruz, bu defa da vapurdan top yerine tank paleti çıkıyor. Tekrar oh, yes excuse me, bir yanlışlık oldu, rıhtım bombalandı, karışıklıkla, yanlışlıkla bunlar yüklenmiş diyorlar. Washington ataşemizden yazı alıyoruz. Şu kadar yüz Sherman tankı, şu kadar bin ton malzeme şu manifestoyla vapurlarla ve hibe faslından gönderildi diyor, aylar bekliyoruz bir şey yok. Elektrikçi, kaynakçı, tesviyeci, tornacı, makinist gibi zanaatkarlar yetiştirilmek üzere yüzlerce genç Türk askeri Mısır'a gönderiliyor ve burada ilginç olan vatan aşkıyla yanan bu gençlerden hususi mektup alıyorum. Kısaca ben bir paragrafını okuyorum. Yarbayım, memlekete gönderilen Valentin tanklarını biz çöldeki tank mezarlığındaki birkaç tanesini bir araya getirerek biz yapıyoruz ve bu revizyondan sonra vapura bindiriyoruz, haberiniz olsun. Türkiye'ye gönderilen askerî malzemelerin genel tablosu bu. Tabii o dönemde, tebliğimde de ifade ettim, ATATÜRK döneminde kurulan uçak fabrikalarında Etimesgut'ta, daha önce Konya var Kayseri, Eskişehir'de. Bu dönemde Türk harp sanayisinin temelleri atılıyor fakat işte bu bahsettiğim 1947'den sonra gönderilen askerî malzemelerle maalesef bizim gözümüzü boyamaya devam etmişlerdir. 1975 Kıbrıs ambargosuna kadar geçen sürede bu olumsuz tablo devam etmiştir. Türkiye bu yardımlardan olumsuz etkilenmiştir. Arz ederim.

Yrd. Doç. Dr. Vehbi Zeki Serter: Ben her üç konuşmacıyı da içtenlikle kutluyorum. Ben sadece katkı yapmak üzere söz almış bulunuyorum. Kıbrıs Rumlarının niyetlerini ortaya koyan iki Rum yetkilisinin açıklamalarını burada sizlere kısaca sunmak istiyorum. Birinci beyanat hâlen Kıbrıs Rum Muhalefet Partisi Anastasiyadis'e aittir. Anastasiyadis EOKA'nın kuruluş yıl dönümü münasebetiyle 1 Nisan 2005 günü verdiği demeçte aynen şöyle demiştir: "Biz mücadelemizi Kıbrıs'ı bölmek ve Türklere ortaklık hakları vermek için yapmadık. Geçmişte Türklere kaptırmış olduğumuz vatan topraklarımızı, İzmir'i ve Konstantinopolis'i unutmadık. Vatan toprağı olan Kıbrıs'ın da akıbetinin böyle olmasına asla izin vermeyeceğiz." Bu sözler Kıbrıs'ta sözde kendisini uzlaşmacı olarak lanse ettirmeye çalışan ve kısa bir süre önce Ankara'yı ziyaret edip, etrafa sahte gülücükler dağıtan Rum Muhalefet Partisi liderinin kendisidir. Yani hem Kıbrıs'ımızı hem Türk İzmir'imizi ve Türk İstanbul'umuzu hâlâ daha Yunan vatan toprağı sayıyor. İkinci beyanat ise şu an Kıbrıs Rum Yönetimi Başkanı Tasos Papadopoulos'a aittir. Papadopoulos 1964 yılında Rum Yönetimi Çalışma Bakanı olduğu dönemde ABD Dışişleri Bakanına göndermiş olduğu gizli bir mesajda aynen şöyle demiştir. Bu mesaj yeni ortaya çıktığı için sizlere sunuyorum: "Eğer Türkiye Kıbrıs'a bir müdahale etmeye kalkarsa, 1,5 saat içerisinde tüm ada Türklerini imha edeceğiz. Bu konuda planımız hazırdır." Akreditas planını kastediyor. Bu gizli belge yine Amerikan arşivlerinde son zamanlarda araştırma yapan bir Rum yazar tarafından ortaya çıkarılmış ve yayımlanmıştır. Bilindiği gibi EOKA vurucu timinin lideri durumundaydı. Pek çok Türk'ün kanına girmiştir, katildir. Bu iki beyanat yüzlerce beyanattan sadece birkaçıdır. Makarios da geçmişte Türkiye'nin bir müdahale etmesi durumunda Kıbrıs'ta kurtarılacak hiçbir Türk'ün bulunamayacağını söylemekten çekinmemiştir. Dediğim gibi bu iki beyanat yüzlerce beyanattan sadece birkaçıdır. Yoksa bu şekilde beyanatlar Rum-Yunan liderleri tarafından hemen her gün verilmektedir. Söylemek istediğim husus şudur: Rum ve Yunan'ı düşünce bakımından ayırmak hatalıdır. Ne söylerlerse söylesinler, ne yaparlarsa yapsınlar hedef aynıdır, müşterektir. Hedefte daima Türk düşmanlığı vardır, Türklerin yok edilmesi vardır. Onlar için en iyi Türk "ölü Türk"tür. Bunu devamlı olarak tekrarlamaktadırlar. 1821 Yunanistan'ından 1829'a kadar da bağımsızlığını kazanan Yunanistan bugün topraklarını on misli büyüterek bugünkü durumuna gelmiştir hem de savaşız olarak. Savaşa girmeden kazandığı bu topraklarla Türkiye'mizi âdeta kuşatmak istemektedir. Tek açık kapımız Kıbrıs kalmıştır. Şimdi de Kıbrıs'ı yutmak istemektedir. 20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ile Türk'ün tokadını yiyen Rumlar ve Yunanistan bu çalışmalarına bir süre ara vermiştir ancak hemen akabinde tekrar başlamışlardır. Kıbrıs'ta enosisin gerçekleştirilmesine engel olarak Türk Silahlı Kuvvetleri görülmektedir. Şimdi tüm taktik ve amaç bu amaca ulaşmak için Kıbrıs'taki ordumuzun Kıbrıs'tan çıkartılmasıdır. Sonra hedefe varılacaktır. Meclis başkanlığım döneminde, 2003 yılında, İspanya'da yapılan Kıbrıs ile ilgili bir toplantıda Kıbrıs Rum temsilcisi, "Türk askerinin Kıbrıs'tan çıkması ile Kıbrıs sorununun bir hafta içerisinde çözümlenebileceğini" söylemiştir. Kendisine cevap olarak Türk

askerinin adadan çıkması durumunda Kıbrıs sorununun bir haftada değil, Türklerin kesilme ve imha edilme süreciyle bir saatte çözümlenebileceğini söyledim. Amaçlarının da bu olduğunu söyledim ve askerimizin Kıbrıs Türk'ünün garantisi olduğunu ve bunun asla gerçekleşmeyeceğini kendisine ifade ettim. Son olarak şunu söylemek istiyorum: Kıbrıs Türk halkı durum ne olursa olsun millî Kıbrıs davasını sonuna dek sürdürecektir. Bu konuda kimse tereddüde düşmemelidir. Kıbrıs diğer Türk toprakları gibi asla Rum-Yunan ikilisine devredilmeyecektir. Girit misali Türk topraklarını yutan Yunanların tekrar topraklarımızı yutmasına izin verilmeyecektir. Bu konudaki mücadelemiz şartlar ne olursa olsun sürecektir. Kıbrıs Türk'ü artık eskisi gibi savunmasız ve Rum insafında değildir. Kahraman ordumuzun ayrılmaz parçası Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Kıbrıs ve bizlerin garantisi olarak dimdik Kıbrıs'tadır, ayaktadır. Bu mücadelemiz çünkü konuşmamda da belirttiğim gibi Türkiye ile birlikte sonuna dek sürdürülecektir ve bu mücadeleden mutlaka zaferle çıkılacaktır. Teşekkür ederim.

Dr. E. Büyükelçi Ahmet Zeki Bulunç: Efendim çok kısa bir bilgi. Bir destek maiyeti niteliğinde. 17 Nisan 2005 tarihinde Cyprus Mail'de (Kıbrıs'ta yayımlanan bir gazete), Lukas Hararombos tarafından yazılan bir makalede Kıbrıs sorunu ile ilgili en önemli belgenin Akritas planı olduğu yazılmaktadır. Akritas planını okumamış olan hiçbir kimseye de Kıbrıs konusunda konuşma hakkının ve konuşma imkanının verilmemesi gerektiği makale belirtilmektedir. Akritas planı az önce Sayın Başkanın açıkladığı unsurları içermektedir. An çok 48 saatte bütün Türklerin katliama tâbi tutularak Kıbrıs'ta enosisin gerçekleştirilmesini öngören, mahalle mahalle ve her mahallede hangi eve kaç Rum'un kaç silahla, hangi tür mermi ile saldıracağını detaylı bir şekilde açıklayan bir plandır. Dolayısıyla bu plan olduğu sürece ve bu niyetler devam ettiği sürece Kıbrıs'ta Rumların enosisinden vazgeçmesi de mümkün değildir.

E. Tümğ. Cevat Ülkekul: Benim sorum zatiâlinize. Bildiğim kadarıyla devletler hukukunda bir devletin var olabilmesi için ulusu, toprağı ve egemenliğinin olması yeterli. Tanınmanın, o devletin varlığı için koşul olduğu yanında çelişik görüşler var. Bir kısmı koşuldur, bir kısmı koşul değildir der. Acaba Türkiye veyahut KKTC tanınma konusunda, tanınmanın devletin varlığı için koşul olmadığı konusunu işledi mi? İkinci sorum da Sayın Yarbay Çilingir'e. Sorudan ziyade bir endişemi paylaşıp paylaşmadığını anlamak istiyorum. Yunanların 1821'deki isyanları ile birlikte iki politika oluştu. Birisi halktaki politika. Bu politikanın esası bugüne kadar gitmektedir. Özü şudur: Bütün şarkılarında bunu söylerler: "Ne Mora'da ne bütün dünyada bir tek Türk bırakmayın ayakta!" Bu politikanın gerçek olduğu, hâlâ yaşadığı da 10.000 kadar Yunan halkı arasında yapılan bir ankette ortaya çıkmıştır. Yunanların %80'i Türklere ve Türkiye'ye karşı sertlik politikası izlenmesi görüşünde olduğunu ortaya koymuştur. İkincisi Yunan devlet politikasıdır. Megola ideadır. Megola idea yalnız Türkiye'den toprak almak değildir, megola ideanın esası Yunan yaşasın yaşamasın Yunan kültürünün bulunduğu her yer Yunanlara aittir. Nitekim bu politika gereği olarak

kuruluşunda 5000-6000 km² olan Yunanistan bugün 133.900 km²'ye kadar çıkmıştır. Bu toprakların hepsi Türklere alınmıştır, hepsi savaşta yenilmiştir, barış masasında Batılılar tarafından Yunanistan'a verilmiştir. En güzel örneklerinden biri de Dömeke Savaşı'dır. Yunanlar Atina'ya kadar bozguna uğramış, kaçmıştır. Tesella, savaşın sonunda Yunanlara verilmiştir. 10 Ağustos 1914'te Yunan Başbakanı Venizelos, Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'ye şu telgrafı çekmiştir: "Boğazlara karşı bir harekâta girin, Yunan deniz ve kara kuvvetleri sizin emrinizdedir." Yani müttefiklerin boğaz harekâtında çeşitli nedenlerin yanı sıra ilk başta fikri ortaya atan Yunanlardır. Bununla şunu anlatmak istiyorum: Yunanların 1821'den beri bir politikası var. Türkiye Cumhuriyeti'nin politikasının özellikle son yıllarda devlet politikası durumundan çıkıp, parti hatta kişisel politikalara dönüştüğü, çok sesli olduğu, çok başlı olduğu yönünde endişelerim vardır. Bu endişemi paylaşıyor musunuz? Hepinize teşekkür ederim.

Dr. E. Büyükelçi Ahmet Zeki Bulunç: Efendim birinci soru bana yöneltilmiş bir soruydu. Devletler hukukuna göre bir devletin varlığı için tanınma şart değildir, esas değildir. Devletin varlığıyla ilgili olarak bir ülkenin olması lazım, o ülke üzerinde kontrol olması lazım, bir ulus olması lazım, ortak kültürün paylaşılması gerekir diye ilkelerin tümünü saymaya gerek yok. Dolayısıyla KKTC devletler hukuku açısından meşru bir devlettir. Kurulmuş olan bir devlettir. Tanınmamış olmak bunun meşruiyetini ortadan kaldırmaz. Kaldı ki; Türkiye bu devleti tanımıştır. Dolayısıyla bir devletin eğer tanımayla da var olması koşul olsa bile, bunun bir ya da yüz devlet tarafından tanınması gibi bir sınır yoktur. Dolayısıyla bu tartışmaların devletler hukuku açısından hiçbir ciddi önemi yoktur. KKTC bütün nitelikleriyle birlikte kurulmuş bir devlettir ve bir meşru devletin bütün anayasal kurumlarıyla yapabileceği bütün işlemleri de yapmaktadır. Onun için bunun bir tartışma konusu olmaması gerekir.

E. Yb. Atilla Çilingir: Sayın Komutanım, ikinci sorunuza ben şöyle cevap vermek istiyorum: 50 yıldır devam eden Türkiye Cumhuriyeti'nin millî politikası 3 Kasım 2002 tarihinde birden bire paramparça olmuştur. Bunun en büyük nedenini hepiniz biliyorsunuz. Burada herhangi bir siyasi görüş veya bir şey ifade etmek istemiyorum, sadece kendi şahsi duygularımı ve görüşlerimi anlatacağım. 50 yıldır devam eden bu birliktelik ve dik duruş 3 Kasım 2002 tarihinde dönemin Dışişleri Bakanının söylemiş olduğu bir tek cümleyle berhava edilmiştir. AB'ye giriş sürecinde artık Kıbrıs'tan ödün verebiliriz. Hemen akabinde dönemin Hükümet Başkanı Kıbrıs'ta Belçika modeli uygulanabilir sözleriyle Kıbrıs'ta yaşayan soydaşlarımızı şaşkına çevirmiştir. Çünkü onlar anavatan ne dediyse, hangi istikameti gösterdiyse 50 yıldır onu yapmış ve o istikamete bakmışlardır. Daha da öteye gidersek, bu dava Sayın Denktaş'ın davası değildir, bu dava Türkiye'nin AB'ye girişine engel oluşturmamalıdır söylemleriyle birdenbire kendisini yavru vatanın millî davasına adanmış ve ömrünü bu uğurda adanmış liderin bulunduğu konumdan çok daha gerilere götürülmesini ifade eden bir söylemle merhaba edilmesinin ta kendisidir. Bu söylemleri çoğaltmak mümkündür. Ama o günlerde yine o

davanın lideri Sayın Cumhurbaşkanı Denktaş'tan çok anlamlı bir cevap bu söylemleri dile getirenlerin yüzüne çarpan âdeta bir tokat olmuştur. "Ada Yunan olmayacak, bu şerefsizlikse alınma yazın! Verecekse Türkiye versin, ben vermem." Bu aslında ömrünü halkının bağımsızlığına, refahına ve devletine adanmış olan bir liderin söylediğidir. Peki Türkiye Cumhuriyeti'nde 50 yıldır geçen hükûmetler, yaşayan siyasiler bu millî birlikteliği, bu dik duruşu bugüne kadar bunun için muhafaza etmemişler midir? Bundan sonraki yorumu sizlere bırakıyorum, teşekkür ederim.

Dz. Alb. Ali Karadal: İngiltere'nin adayı tek yanlı ilhakından sonra 1931 yılı itibarıyla Rum terörünün adada hızla tırmandığını görüyoruz. Ve 1974 yılına gelinceye kadar adada bulunan BM'nin ve İngiltere'nin bu teröre dur diyemediğini, barışı sağlayamadığını ve sonuçta insanların bu adada haklarından olduklarını ve öldüklerini görüyoruz. 1974 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nin Barış Harekâtı ile adada düzenin, barışın, demokrasinin aynı zamanda insan haklarının getirildiğini görüyoruz. Her şeyin maliyeti olduğu gibi mutlaka barışın da bir maliyeti var. Sayın Atilla Yarbaya bir soru sormak istiyorum. 31 yıl süren bu barışın maliyetini BM'den ve AB'den Türkiye Cumhuriyeti tazminat olarak talep edemez mi? Teşekkür ederim.

E. Yb. Atilla Çilingir: Sayın Albayım teşekkür ediyorum. Aslında davanın liderinin her türlü uluslararası platformda dile getirdiği bir konu bu. Hepinizin malumudur, Güney Rum kesiminde yaşanan bir bayanın haklı davası uğruna, nasıl haklıysa?, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinden tahsil ettiği 1,5 milyon dolarlık bir rakamdır. Şimdi ben buradan sesleniyorum o zaman. 1950'li yıllardan beri 3 kez göç yaşayan bu soydaşlarımızın güneyde Limasol'da, Larnaka'da, baba yadigarı o topraklarda bırakmış oldukları mezarlarının dahi olmadığı topraklarının bedelini bugüne kadar onlar çeşitli platformlara getirerek dillendirmeye çalıştılar. Bu konuda tazminat taleplerini iletmeye çalıştılar. Ama maalesef ne insan hakları ne uluslararası mahkemelerde bunlar cevap bulabildi. Ama ne zaman Türkiye Cumhuriyeti'nin AB girişiyle ilgili birtakım engellerle birlikte Kıbrıs gündeme oturur oturmaz birden bire Lusitano davası ile birlikte Türkiye mahkûm edildi. Tabi Sayın Denktaş'ın ve orada yaşayan görev alan diğer yöneticilerin bu konularda çok çabaları var ama maalesef KKTC bir devlet olarak tanınmadığı için ve yine maalesef Türkiye Cumhuriyeti hükûmetleri bugüne kadar bu platformlarda herhangi bir çaba olmadığı içindir ki bu konulardaki tazminat talepleri ne kayda alındı ne de cevaplandırıldı. Aslında o toprakları iyi inceleyen, iyi bilen insanların arasında ben fazla konuşmak istemiyorum. Ama bir tek şey söyleyeceğim; her şeyden vazgeçebilirsiniz. O toprakların bedeli hazmedilmeyebilir ama o topraklar için hayatını seve seve feda eden şehitlerimin kan ve can bedelinin hesabını sormak Türk milletine düşer. Saygılarımla.

Öğ. Yzb. Hüsnü Özlü: Sayın Komutanım, değerli katılımcılar. araştırmamı sürdürürken karşılaştığım bir belgeyi hem takdirlerinize hem de tutanaklara, tarihin tanıklığına sunuyorum. Karşılaştığım belge şu şekilde idi: Savaşın bitiminden sonra, İkinci Dünya Savaşı'nın, hibe yardımları ile ilgili

olarak Amerikan askerî makamları ve Türk Dışışleri Bakanlığı arasında yapılan görüşmelerde çok sayıda askerî malzemenin, tabii onların listeleri de belli, Türkiye'ye hibe edildiği ve bunların taşınması, Türkiye'ye aktarılması söz konusu, belgelerden izlediğim kadarıyla. Dikkatinize sunmak istediğim konu; söz konusu askerî malzeme esasen Kuzey Afrika'da ve Akdeniz bölgesinde bulunmaktadır ve bu askerî malzeme savaş sırasında kullanılan malzemedir. ABD açısından vazgeçilemeyecek bir malzeme değildir. Bu önemli. İkincisi zaten Akdeniz bölgesinde bulunuyor ve Kuzey Afrika'da bulunan bir malzeme. Belgede şu ifadeyi içim sızlayarak okumuştum: Bu hibe-yardım Türkiye'ye yapılmaktadır ancak bunların Türkiye'ye taşınması daha önce savaş sırasında varlık vergisi nedeniyle servetlerinin kaybedildiğine inanılan bir Türk şirketi tarafından taşınması ve şirkete de paranın Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti tarafından ödenmesi yazılı idi. Takdirlerinize sunuyorum.

Prof. Dr. Aygün Attar: Benim sorum oturum başkanı olan Sayın Büyükelçimize olacak. Efendim Yunanistan'ın Kıbrıs politikasında güçlü bir Avrupa ittifakını arkasına alarak Avrupa'nın şımarık evladı olarak politika uyguladığını bilmekteyiz. Acaba Türkiye Cumhuriyeti Devleti Dışışleri Bakanlığı Kıbrıs politikasında kardeş Türk cumhuriyetleri ile bir ittifak içerisinde politika üretebilme arayışına girmişler midir? Bunu merak ediyorum, teşekkür ederim.

Dr. E. Büyükelçi Ahmet Zeki Bulunç: Tabii ki; Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı hem kardeş Türk devletleriyle Kıbrıs konusunda belli politikaların yürütülmesi yönünde temasları olmuştur hem de İslam ülkeleriyle. Fakat ilgili ülkelerin kendi politikaları çerçevesinde maalesef bunlarda pek başarılı olunamamıştır. Bir başka unsur kayıtlara geçmesi açısından kanımca önemlidir. Eski Dışışleri bakanlarından İsmail Cem'in son yayımlanan bir kitabında ifade ettiği cümleyi söyleyerek yorumu size bırakmak istiyorum. Orada İsmail Cem, "Türk dış politikasında KKTC'nin tanınmasına gerekli ağırlık verilmemiştir." demektedir. Dolayısıyla sanırım bu kendi içinde cevabı da veriyor.

Dr. E. Alb. Rifat Uçarol: Dünkü konuşmalarla birlikte Sayın Cumhuriyet Meclisi Başkanımız ve sizlerin de konuşmalarını göz önüne alarak söyleyeceklerimi ben bir cümle ile özetlemek istiyorum. Bir belgede şu ifadeyi gördüm: "Kıbrıs yönetiminde yapılan değişiklik ve verilen ödünler boşa gitmiş ve beklenenler alınamamıştır. Yazık oldu." Şimdi bu ifade zannediyorum AB-Türkiye ilişkileri için söylendi. Tarihini söyleyeyim 3 Temmuz 1878. Kıbrıs'ın özelliği bence şu: Türk tarihine bakacak olursak Türk devletleri dünyanın her yerinde kurulmuştur diye övünürüz. Ama çekildiğimiz yere bir daha gidememiştir. Çekile çekile Sakarya'ya ve işgal edilen diğer yerleri de düşünecek olursak Anadolu'nun çok küçük bir yerine gelmişizdir. İlk defa tarihte, Türk tarihinde kaybedilen yerlerin yeniden kazanılması Ulu Önder ATATÜRK'ün başkanlığında yapılan Kurtuluş Savaşı'dır. Bu kazanımlar içinde bakacak olursak bir geri dönüş vardır? Geri

dönüş nerededir? Batı Anadolu'ya vardır. Trakya'ya vardır. Doğuya bakacak olursak Kars Ardahan bölgemiz vardır ve bir de işgal edilen yerlerden düşmanı silip süpürmüştüzdür. 2005 yılına bakacak olursak bunların direnç noktaları olduğunu görürüz Türk tarihinde. Ve yine 2005 yılına bakacak olursak bu direnç noktaları zorlanıyor. Önceki günkü gazetede şöyle bir haber vardı: Ermenistan Başbakanı 1918-1922 yılları arasındaki anlaşmaların geçerli olup olmadığını Türkiye ile tartışalım diyor. Şimdi 2005 yılında AB-Türkiye ilişkilerine bakacak olursak yine Kıbrıs'tan ödün veriliyor. Kıbrıs'ın İngiltere'ye devri sırasında en çok üzerinde durduğu konulardan bir tanesi, belki Kıbrıs'tan daha fazla, Doğu Anadolu'daki ıslahat maddesiydi. İngiltere ile Osmanlı Devleti ıslahat yapılacak. İngiltere Kıbrıs'ı aldıktan sonra bunun devamı olarak aynı yıl Berlin Anlaşması'nda Doğu Anadolu'da Ermenistan konusunu gündeme getirerek siyasileştirilen 61'inci maddenin kabul edilmesini saptamıştır. 2005 yılına baktığımızda bir paralellik vardır bunda da. O hâlde gelecek nedir? Ben şöyle ile kapatmak istiyorum; sözüm yanlış anlaşılmasın, Misakımillî, 1000 yılda çizilen ve ATATÜRK'ün önderliğinde kabul edilen bir vatan toprağıdır, sınırdır. Buna yürekten inanıyoruz. Ama ben bu arada da şunu söylüyorum: Kaybedilenler unutuldukça yeni kayıplara hazır olmak gerekir. Teşekkür ederim.

V. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Tuncer BAYKARA

Konuşmacılar

Prof. Dr. Zekeriya KURşUN

Büyükelçi Murat BİLHAN

E. Tümğ. Armağın KULOĞLU

KİMLİK VE SAVAŞ: OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE IRAK ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN*

Irak, Osmanlı Devleti'nin Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerinden oluşan bölgeye verilen isimdir.¹ Birinci Dünya Savaşı sonunda İngiltere tarafından işgal edilmeden önce bu üç vilayetteki şartlar birbirinden oldukça farklıydı. Harbin başlarında üç vilayetin nüfusu göçebeler hariç yaklaşık 2,5 milyon civarındaydı. Sayım imkânı olmamakla birlikte göçebe nüfus, yerleşik nüfustan çok az değildi. Bu yüzden üç vilayetin toplam nüfusu 4-4,5 milyon olarak tahmin edilmekteydi. Ancak bu nüfus oldukça heterojen bir yapıdan oluşmaktaydı. Nüfusun büyük bir çoğunluğunu Araplar teşkil etmekle beraber, bunların yanı sıra başta Türkler, Kürtler ve aslen İran kökenli aşiretler de önemli bir yekûn teşkil etmekteydiler. Osmanlı kaynakları bölgeden bahsederken etnik açıdan Arap, Türk ve Kürt kimliğinden daima söz etmenin yanı sıra bölgedeki din ve inanç çeşitliliğine de sürekli vurgu yapmaktadırlar. Irak coğrafyasında Müslümanlardan başka diğer din ve mezheplere mensup Keldaniler, Süryaniler, Ermeniler, Musevi, Sabîî ve Yezidiler ile birlikte bir kısım Katolik ve Protestanlar da bulunmaktaydı. II. Abdülhamit'in talebi üzerine Irak hakkında geniş bir rapor kaleme alan Bağdat ikame memuru İsmail Bey, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Irak'ta etnik kimlik olarak Arap, Türk, Kürt; din ve mezhep olarak da yirmi gurup saymaktadır.²

Irak coğrafyasının güneyinde yaşayanların çoğunluğu, kabile reisleri ile Kerbela ve Necefteki müçtehitlerin liderliğindeki Şiiler ve yarı göçebe

---

* Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Genellikle klasik dönem tarihçileri, Osmanlı Devleti'nin Irak'taki varlığını üç devreye ayırırlar. Birinci devresi, doğrudan idarenin sürdüğü 1534-1704 dönemi; akabinde 1704-1831 Kölemen valileri dönemi ve 1831-1923 yılları arasında da yeniden doğrudan Osmanlı idaresinin ikinci dönemi. Bütün bu süre zarfında Osmanlı idaresi, Irak üzerinde Osmanlı-İran çekişmeleri yüzünden iki kere kesintiye uğramıştır. 1587-1629 ve 1736-1747 yıllarında İran'ın bölge üzerinde nüfuz kurma çabaları doğrudan Osmanlı idaresine bir darbe indirmiştir. 1864 Vilayetler Nizamnamesi'nden sonra buralarda da modern yapılanmaya gidilmiştir. Buna göre Musul, merkez sancak ile birlikte Kerkük ve Süleymaniye sancaklarına; Bağdat, Hille, Divaniye, Semave, Şamiye, Kerbela sancaklarına bölünmüştü. Basra da Ammare, Müntefik ve Necid sancakları ile bunlara bağlı kazalardan meydana gelmekteydi.

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA); YEE 9/34, s.1. Fikir vermesi bakımından burada bir iki kaynaktaki nüfus bilgilerinden örneklerin verilmesinde yarar vardır. Örneğin 1312/1894 tarihli Bağdat Vilayeti Salnamesi'nde, Bağdat vilayeti ve bağlı yerlerin ayrı ayrı nüfus cetvelleri verildiği gibi sonunda bir de toplam verilmektedir. 1894 yılı öncesine ait olan bu nüfus dağılımı şemasında, Osmanlıdaki millet sistemi mantığına uygun olarak dinî cemaatler esas alınmıştır. Buna göre, Bağdat'ta 157.958 Müslüman, 139 Ermeni, 522 Keldani, 13.502 Yahudi, 38 Protestan, 45 Latin, 305 Süryani, 254 Ermeni Kadim olmak üzere 172.794 kişi bulunmaktadır.² Yaklaşık aynı tarihlerde V. Cuinet, Bağdat vilayeti için daha farklı rakamlar vermektedir. Ona göre Bağdat'ta 26.100 Sünni Müslüman, 79.800 Şii Müslüman, 2200 Gregoryan Ermeni, 1100 Katolik, 100 Protestan, 1600 Katolik Keldani, 1200 Süryani, 50 Yunan, 50 Ortodoks Yunan, 800 Latin, 52.200 Yahudi olmak üzere 400.000 nüfus yaşamaktaydı. Cuinet, Bağdat vilayetinin kazaları ile birlikte toplam nüfусunu ise 850.000 olarak kaydetmektedir. V. Cuinet'ten nakleden, Süleyman Nevvar; Tarihu'l-Arab el-Hadis, el-Irak, Kahire, 1976, s.485.

çiftçilerden oluşmaktaydı. Kuzey bölgesinde daha ziyade Kürtler ve Türkler yaşamaktaydı. Türkler³ Zaho'dan Bedre'ye kadar uzanan çizgide değişik yerlerde yaşamakla birlikte, Kerkük şehri tamamen Türklerden oluşmaktaydı. Batı ve kuzeybatı tarafları da göçebe Sünni Arap yığınlarından ibaret idi. Oldukça farklı yapı ve anlayışta olan bu halkı birbirine bağlayan yegâne bağ, büyük bir çoğunluğunun konuştuğu Arapça ile Osmanlı Devleti'nin bu unsurlara karşı takip ettiği denge politikalarıydı. Hangi gruba mensup olursa olsun yerli ahalinin özellikle de idare merkezlerinin dışında kalmış olan kabile ve aşiretlerin tanıdığı mutlak otorite devletten ziyade kabile veya aşiret reisleri idi.⁴ Bunu çok iyi bilen Osmanlı Devleti, aşiret reislerine mevki ve nüfuzuna göre makam ve rütbeler vererek devlete olan bağlılıklarını sağlamaktaydı. Bazen palazlanan mahallî bir güce karşı bir diğerini destekleyerek büyük ölçüde kargaşa çıkmasına da engel olmaya çalışmaktaydı.

Bölgenin tarihî nüfus yapısının bu genel tanımından sonra tebliğimizin teorik boyutunu ilgilendiren kimlik sorununa bakalım.

“En basit anlatımıyla kimlik, kişilerin, grupların, toplum veya toplulukların “kimsiniz, kimlendensiniz?” sorusuna verdikleri yanıt ya da yanıtlardır. Ancak bu tanıma göre kimliğin öğeleri arasında daha ziyade, bir grubu diğerinden ayıran nitelik ya da özelliklerinden çok, birbiri ile olan ortak değer ve ilişkiler öncelik kazanmaktadır. Kimlikler ifade edilirken çoğu kere kimlerden olunmadığı veya kimlere karşı olunduğu da ortaya çıkar. Hatta bazen birilerinin karşısında bulunmak bile kendi kimliklerinin bilincine varılmasında bir araçtır. Başka bir deyişle kişinin veya toplumun kimliği biraz da kimlere karşı olduğu ile bilinmektedir.”⁵ Sosyologlar kimlik türlerini sayarken genelde, kişiyi ötekenden ayıran ve kurumlarca verilmiş olan bireysel kimlikler; kişilerin üyesi bulunduğu kurum ve kuruluşlar, dernekler vs. gibi kurumların verdiği ve daha ziyade bireyin psikososyal aidiyetini gösteren kimlikler ile; ait olduğu kültürü ve sosyal yapıyı gösteren ulusal-kültürel kimliklerden söz etmektedirler. Şüphesiz burada bizi ilgilendiren üçüncüsü yani ulusal-kültürel kimlik çeşididir. Burada sorulması gereken soru şudur? Irak, Osmanlıdan günümüze böyle bir kimlik kazanabilmiş midir?

İçinde pek çok etnik, dinî ve sosyal grubu barındıran Osmanlı Devleti, özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda bütün imparatorlukta olduğu gibi Arap coğrafyasında da yeni idari birimler kurarak merkeziyetçi bir yapı oluşturmak

³ Türkmen tabiri daha ziyade yabancı literatürde yer almaktadır. Türk kaynakları daima bölge halkını “Türk” olarak nitelemektedir. Bu yüzden biz de “Türk” terimini kullanmayı uygun gördük. Maamafih bazı İngiliz kaynakları da zaman zaman Kerkük için doğrudan “Turkish Town” (Türk kasabası) terimini kullanmaktadırlar. Örneğin bak: Sör Reader Bullard; The Camels Must Go, London, 1961, s.100.

⁴ Bu durum tarih boyunca devam etmiştir. Hatta 1910'lu yıllarda bölgeyi ziyaret eden bir Türk seyyahi “... buralarda kanunlardan ziyade örf ve âdet ve hatta aşair arasında şeriatin ahkamından ziyade Arabin beyne'l-kabail yerleşmiş adeti kadimesi vardır.” demektedir. Tanin; Nu. 1067, 31 Ağustos 1911.

⁵ Bozkurt Güvenç; Türk Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları, Ankara, 1993, s.3.

istemmiştir. Bu süreç, Arap coğrafyasındaki Osmanlı idare merkezlerinde yeni bir idareci sınıfı (efendi, bey) meydana getirmiş ve idarenin hemen tamamı bu yeni sınıfın aracılığıyla sürdürülmüştür. Diğer taraftan, bu idari merkezlerin taşra/çevresini oluşturan bölgelerdeki Arap veya diğer unsurlar, geleneksel ve çoğu yerde kabilevi diye isimlendirebileceğimiz idarelerini en geniş boyutuyla sürdürebilmişlerdir. Başka bir deyişle çevrede kalan bu unsurlar, modern bir kimlik geliştirmeden en primitif şekli ile varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin kendisini yenileme ve değiştirme ihtiyacı duyduğu, özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet süreçlerindeki, merkez-çevre bütünleşmesini sağlama girişimlerinde bile, daha çok Osmanlı taşrasının merkezinde oluşmuş olan yeni bürokrat sınıf muhatap alınmış ve gelenekten kaynaklanan geniş imtiyazlara sahip aşiret, kabile, eşraf veya ayanların statülerine fazla dokunulmamıştır. Devletin yenileşme ve değişim istekleri idari mekanizma ile sınırlı kalmış ve idarenin modernleşmesine rağmen toplumsal değişimi gerçekleştirememiştir.⁶

Suriye ve Irak coğrafyasında gelenekçi toplumsal yapıya en ciddi neşter II. Abdülhamit (1876-1909) zamanında vurulmuştur. Balkanlar'daki kayıplar, uluslararası güçlerin Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zaafıtan istifade girişimleri, II. Abdülhamit'i, Osmanlı toplumsal yapısının neredeyse dışında kalmış olan göçebe unsurları yerleşik hayata geçirerek hem ekonomiye katkılarını artırmak hem de eğitim yoluyla merkezle bütünleştirme siyasetini gütmeye zorlamıştır. Başka bir deyişle, dünya toplu durumunun XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin geneline zorladığı merkezileştirme ve ulus-devlete gidiş modelini, II. Abdülhamit ancak XIX. yüzyılın sonunda Arap dünyasına ve özellikle Irak coğrafyasına uygulamaya çalışmıştır. Aslında II. Abdülhamit'in hilafet politikaları ve özellikle Suriye ve Irak coğrafyası ile Basra Körfezi'nde baş gösteren uluslararası rekabetin de bu siyasetin

---

⁶ Esasında Irak, Eski ve Orta Çağlardan beri masallara konu olacak ölçüde, uygarlık ve medeniyete ulaşmış bir bölge olmakla beraber, genelde yerleşik hayatın düşmanı olan bedevî anlayışın yağması ile karşı karşıya kalmış ve eski ümrân ve medeniyetini kaybetmişti. Bu durumun farkında olan özellikle XIX. yüzyıl Osmanlı yöneticileri, bedevileri yerleşik hayata geçirmek için büyük ıslahat projeleri hazırlamış ve bir kısmını da hayata geçirmişti. 1831 yılında Bağdat'taki kölemen valilerin işine son verilerek merkezden doğrudan valiler atanmasının akabinde Irak coğrafyasında geniş imar faaliyetlerine başlanmıştır. Bir taraftan Tanzimat ruhunun getirdiği hareketlilik, diğer taraftan Basra Körfezi'nde uluslararası rekabetin artması Osmanlı Devleti'nin dikkatlerini bu bölgede toplamasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin idareyi merkezileştirme politikalarına uygun olarak seçip bölgeye gönderdiği valiler, gerçekten modern Irak'ın vücut bulmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır. Örneğin Gözlüklü Reşit Paşa, Namık Paşa, Takiyuttin Paşa gibi güçlü valiler Irak'ta -özellikle Bağdat ve Basra cihetlerinde- önemli toprak düzenlemeleri yapmışlardır. Osmanlı Hükûmeti de göçebe unsurların toprak sahibi yapılarak yerleşik hayata geçirilmesi için kararlar almıştır. Zekeriya Kurşun; Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti, Vehhabi Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı, Ankara, 1998, s.4-5.

oluşmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır.⁷ II. Abdülhamit'in gerek taşra eğitimine verdiği önem gerekse aşiret mensuplarının çocuklarının eğitimi için düzenlenmiş olan aşiret mektebi formülleri, nispi bir fayda sağlamakla birlikte; ulus-devlet yaratma modeline doğru gidişte yeterli olamamış veya geç kalınmıştır.⁸ İttihatçıların 1908 inkılabı bu sürece bir katkı olarak algılanmalıdır.⁹ Gerçekten idealist olan bu yeni yetme inkılapçılar, Osmanlı taşrasının durumunu fazla dikkate almadan, merkeziyetçi modern bir devlet yaratmayı hedeflemişlerdi. Meşrutiyete sonsuz inançları olan bu gençler,

⁷ Irak aşiretlerinin konumu ve onları iskân çalışmaları ile ilgili olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivinde pek çok belge bulunmaktadır. Bu belgelerden anlaşıldığına göre, iskân etme çalışmalarında önemli ölçüde başarılar elde edilmiş ve özellikle Şammar el Cerba, Aneze'nin bazı kolları, Kaş'am ve Cubur gibi birtakım aşiretler devlet tarafından desteklenerek yerleşik hayata geçirilmiş ve bu konuda hizmeti geçen kabile ve aşiret reislerine maaşlar hatta rütbelere tahsis edilmiştir.

⁸ Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartlardan istifade eden İngiltere, XIX. yüzyıl boyunca Basra Körfezi'nde ve iç taraflarda yoğun faaliyetler içindeydi. Bir taraftan Basra Körfezi'ndeki ticaretini korumaya çalışan İngiltere, körfezde -daha sonra birer devlet olarak ortaya çıkacak olan- irili ufaklı birtakım şeyhlikler ile gizli anlaşmalar yaparak onları kendisine bağlarken diğer taraftan da mümkün olduğu ölçüde Osmanlı Devleti'nin tepkisini çekmeden iç taraflarda ve hatta Kuzey Irak'taki ahalinin içine de fesat tohumları saçmaktaydı. Bu faaliyetlerini, arkeolog, misyoner veya seyyah kimliği ile sürdüren başta İngilizler olmak üzere yabancı uyruklu kimseler, bölgedeki İngiliz ve Fransız konsoloslarının da himayesini görmekte idiler. Bu konuda pek çok istihbarat belgesi bulunmaktadır. Örneğin, 6 ncı Orduda görev yapan Müşir Nusret Paşa Mayıs 1893 tarihli raporunda bu hususlara dikkat çekmektedir. Ona göre, İngilizler bölgede yoğun faaliyet içinde idiler. İngiliz memurları çeşitli isimler altında Musul'dan Van ve Erzurum vilayetlerine kadar dolaşıp bilgi topladıkları -ve hatta fesat tohumları ektikleri- gibi; Basra Körfezi sahillerinde ve Şattülarap bölgesindeki Arap çocuklarına İngilizce öğretmeye çalışmaktaydılar. Nitekim İngilizlerin yaptırdığı bu gizli ve açık araştırmalar neticesinde Kuzey Irak'ta yoğun petrol varlığının keşfedilmesi İngiltere'nin ve birçok Avrupalı sermayedarın iştahını daha da kabartmıştır. II. Abdülhamit'in sürdürdüğü denge politikaları ve özellikle 1890'lı yıllardan sonra Almanya ile kurulan yakın ilişkiler ve Bağdat demir yolu projesi ile bölgenin uluslararası rekabete açılması, İngiltere'yi geçici de olsa durdurulabilmiştir. Ayrıca Musul civarındaki petrol ve kömür madeni işletme hakkının Hazinei Hassa uhdesine alınarak, İngilizlerin elde etmesi muhtemel imtiyazların önüne geçilmiştir. BOA; Y.PRK.UM 3/40, İrade Hususi, 1316 Ca/7; 1320 Ş/65; 1324 L/39. Ancak daha sonra bölgedeki petrol imtiyazı Anadolu Demir Yolu Şirketine devredilecektir. BOA; Y.MTV 260/15; 279/23; 296/69.

⁹ Bu konuda İttihatçılar da aynı politikayı takip etmişlerdir. II. Abdülhamit döneminde Irak'ta başlatılmış alt yapı projeleri sürdürüldüğü gibi İngilizlerin bölgeden uzak tutulması için de bazı siyasi çarelere başvurulmuştur. İkinci Meşrutiyet yıllarında oluşturulan birtakım komisyonlarda Irak bölgesinin imar ve ıslahı uzun uzun tartışılmış ve bununla yetinilmeyerek fiilen teşebbüslere de geçilmiştir. Öncelikli olarak XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren sürdürülen ahaliyi toprak sahibi yaparak iskân etme, başka bir ifade ile toprak reformu politikalarının ciddiyle takip ve uygulamasına girişmişlerdir. Ayrıca, Irak'ta eğitimin yaygınlaştırılması için gayret göstermişlerdir. Özellikle Bağdat Valisi Nazım Paşanın İstanbul'un da desteğini alarak açmaya muvaffak olduğu Bağdat Hukuk Mektebi, daha sonra Irak siyasetinde yer alacak pek çok insanın yetişmesine de imkân sağlamıştır. İttihatçılar zaman zaman imparatorluğu küçülterek millî bir devlet oluşturmakla suçlanmışlardır. Ancak, fiilen görülen o ki, bu iddia yanlıştır. Zira, Irak'ı Anadolu'dan ayırmaz bir bütün olarak düşünmüşler ve imparatorluğun sonuna kadar, buranın imar ve ıslahı için ellerinden geleni yapmaya gayret etmişlerdir. 1913'lü yıllarda genel olarak imparatorluğun her tarafı için birtakım ıslahat girişimlerinde bulunan İttihatçılar Irak'ı da ihmal etmemiş ve bölge valilerinden aldıkları bilgiler doğrultusunda bir ıslahat projesi hazırlamışlardır. Projenin uygulanması için de bir heyet görevlendirmişlerdir. Söz konusu heyete verilen talimat projenin önemini ve ciddiyetini açıkça göstermektedir. Politik olarak da Basra Körfezi'nde üstünlüğü ele geçirmiş olan İngilizler ile sürdürülen uzun görüşmelerden sonra 1913 Osmanlı-İngiliz Anlaşması imzalanmak suretiyle İngilizlerin muhtemel bir oldubitti ile Irak coğrafyasını işgal girişimleri önlenmeye çalışılmıştır.

Balkanlar'dan Basra Körfezi'ne kadar bütün tebaanın kendileri gibi düşünecekleri hayaline kapılmışlardı. Onların bu hızlı değişim arayışları, istenilen neticeyi vermediği gibi başta Suriye ve Irak olmak üzere birçok Arap bölgesinde şüphe ile karşılanmış ve nispeten modernleşen taşra bürokrasisinin de bölünmesine sebep olmuştur. Yapılan meclis seçimlerine imtiyazlarını korumak isteyen Cebel-i Lübnan gibi bazı bölgeler ile İbn Suud gibi bir kısım Arap liderleri iştirak emek istememişlerdir. Irak'tan İttihatçıların listesinden seçilen Seyyid Talib el Nakib gibi bazı mebuslar da daha sonra muhalefet fikrine kapılarak bölünmeye çanak tutmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarından, belli başlı Arap kentleri ve taşra bürokrasisi dışında kimse istifade edememiş veya etmeye zaman bulamamıştır. Bugünkü Irak'ın özellikle taşrası ile genel olarak diğer Arap dünyası, XIX. yüzyıldaki siyasi gelişmelerin dışında kalarak, XX. yüzyıl için âdeta varlık göstergesi olacak olan bir kimlik geliştirmeden bu yüzyıla girmiş hatta aynı şekilde XXI. yüzyılı idrak etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesi ve yeni dönemin başlaması ile birlikte özellikle Suriye ve Irak'ta mandacı devletler de başlangıçta XIX. yüzyıl Osmanlı sisteminin yarattığı idari sınıfa dayanmışlardı. Bunu yaparken de oldukça rasyonel bir yol seçmişlerdi. Bu da henüz ulus-devlet olma kimliği geliştiremeyen bu bölgede ancak üzerinde ittifak edilebilecek bir kişi üzerinden Irak coğrafyasını idare etmek idi. Peygamber soyundan gelen birisinin liderliğinde Irak Haşimi Krallığı kurdurularak göreceli bir birlik sağlanmış; bürokraside de eski Osmanlı bürokrat sınıfı kullanılarak idari mekanizma organize edilmiştir. Bölgedeki muhtelif grupların temsilcisi olabilecek çeşitli kral adayları olmasına rağmen¹⁰ Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, Irak kralı ilan edilmiş, Osmanlı zamanında Bağdat Nakibu'l Eşrafı

---

¹⁰ Suriye'de "Suriye Kongresi" tarafından Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın kral ilan edilmesi, kardeşi Abdullah'ın da Irak'ta kral ilan edilmesini gündeme getirmişti. Ancak, İngiliz Müstemlekeler Bakanlığının koordinatörlüğündeki Orta Doğu Bölümü, çeşitli mülahazalar ile bu görüşü benimsememişti. Bir süre sonra ABD Başkanı Wilson'un önerisi üzerine, Fransızlar tarafından Suriye'den çıkarılmış olan Faysal'ın krallığı gündeme getirildi. Gerçi aynı sıralarda, Irak Krallığı için çeşitli isimler konuşuluyordu. Başbakan olan Abdurrahman el-Kilani, Abdülhadi el- Ömeri, eski Osmanlı Basra Mebusu Seyyid Talib el-Nakib, Muhammara Hâkimi Haz'al Han, hatta Sultan Vahdettin'in oğlu Burhaneddin Efendi bile krallık için ismi geçenler arasında idi. Bütün bu tartışmalar arasında, Mart 1921'de İngiltere Müstemlekeler Bakanı W. Churchill'in iştiraki ve Percy Cox ile onun Doğu İşleri Sekreteri Gertrude Bell'in de hazır bulundukları Kahire toplantısında en uygun adayın Faysal olabileceğine kanaat getirildi. Bu haberi Londra'da alan Faysal, kendisinden önce kardeşinin adının geçmesinden dolayı birtakım tereddütler geçirdiyse de T. E. Lawrens'in de gayretleri ile ikna edildi. Ayrıca İngilizler bu tertiplerinde başarılı olabilmek için birtakım tedbirlere de başvurdular. Muhalefet oluşturmaları muhtemel Seyyid Talib'i Irak'tan sürdüler, daha önce isyana teşebbüs edenler için af ilan ettiler, ayrıca -doğruluk derecesi şüpheli olmakla birlikte- yapılan bir referandumla halkın büyük çoğunluğunun da Faysal'ın krallığını istediği ortaya kondu. Böylece Faysal, İngilizlerin desteği ile 23 Ağustos 1921'de Irak kralı ilan edilerek, Irak Haşimi Krallığı tesis edilmiş oldu. İngilizler bu şekilde bir taşla iki kuş vurmuş oldular. Bir taraftan Peygamber torunu birini kral yaparak Şiilerin önünü; diğer taraftan, Suriye'de bulunan Fransızların önünü kesmiş oldular. Zira, Faysal Sünni olmakla birlikte, hem ehl-i beyten olması ve hem de babası Şerif Hüseyin'in nüfuzundan ötürü Şiilerin itiraz edemeyeceği bir kimse idi. Diğer taraftan o, kendisini Suriye'den çıkaran Fransızlara da karşı idi. Böylece, İngilizlerin kuşkulandıkları, Fransızların Suriye dışına özellikle de Musul taraflarına el uzatmalarına da karşı koyabilecekti. Tabi ki Faysal'dan beklenen bir diğer hizmet de Irak'ı Bolşevizmin etkisinden korumaktı.

olan Abdurrahman el Kilani, Irak başbakanlığına; yeni sınıfın bir diğer temsilcisi sayılabilecek olan eski Osmanlı subayı Cafer el-Askeri savunma bakanlığına, üvey kardeşi Nuri Said de Genelkurmay başkanlığına getirilmiştir. Bu sınıf, Irak Haşimi Krallığı döneminde (1921-1958) ulus-devlet oluşturma yönünde nispeten etkili olmuştur. Hatta zaman içinde gelişen Arap milliyetçiliğinin de sözcüleri olan bu sınıf, bir süre sonra daha aşırı milliyetçi gruplarca tasfiye edilmiş ve yerli aşiret ve kabilevi unsurlar ön plana çıkmıştır.

Hâlbuki bilindiği gibi, ulus-devlet modeline gidişte, zaman zaman “millî devlet ideolojisi” etnik yada tarihi köken farklarını dikkate almadan bütün vatandaşlarını tek bir kimlik çatısı altında “ulusal kimlik”te birleşmeye zorlar. Hatta bu süreçte tarihî kültürel kimlik ile resmî-ulusal kimlik arasında uyumsuzluklar da olabilir.¹¹ Türkiye Cumhuriyeti örneğinde olduğu gibi, devletler bunu tolere etmek için jakobenlikten uzak milliyetçiliği esas alırlar. Nitekim, Irak’ta da başlangıçta -XIX. yüzyılın Osmanlı bakiyesi- bürokrat sınıf, Türkiye’yi örnek alarak bir ulus-devleti yaratma emelleri gütmüştür. Bölgede gerek dış etkenler gerekse bireysel, ailevi, kabilevi, aşiret ve dini grupların menfaat çatışmaları bu emelin gerçekleşmesine imkân tanımadığı gibi; böyle düşünenleri de tasfiye etmiştir. Menfaat çatışmaları ve Baasçıların Irak coğrafyasındaki çeşitliliğe uygun olmayan aşırı milliyetçi istekleri, hatta daha da ileri giderek esasında bir millî kimlikten ziyade bir kültür birliğini ifade etmekten uzak olmayan, Panarap milliyetçiliğinin sözcülüğünü yapmak, Irak liderlerine âdeta “ormanda ağaçları kaybettirmiş”tir. Irak coğrafyasında mevcut -ve aslında çağdaş dünyaya uygun olmayan- farklılıklar, demokratik bir ideal etrafında birleştirilemediği için kişi ve grupları, devlet gücüne direnmeye sevk etmiştir. Böylece bir “Iraklı” kimliğinin gelişmesi imkânsız hâle gelmiştir.

Sosyologlara göre geleneksel toplum ve topluluklarda kimlik bir soru veya sorun değildir. Zira yaşayan töreler, gelenek, görenekler, kişilerin kimliğini belirler. Sosyal-kültürel değişmelerin yayılıp hızlanmasıyla, kişilerin kimlik kavramı, seçimi ya da bu yeni kimliğini benimsemesi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Hızlı değişimin yaşandığı çağımızda bu sorun tabii karşılanmalıdır. Ancak sorundan istifade etmek isteyen bölgesel veya uluslararası çıkar çatışmalarının yapay etkisi, sorunu içinden çıkılmaz hâle getirmektedir.

Alt kimlikler geniş bir imparatorlukta avantaj olarak kabul edilebilir. Zira, imparatorlukta, bağımsız bireylerin veya grupları temsil eden bireylerin sadakatleri esastır. Hatta imparatorluklarda çoğulcu toplum bir tercih nedenidir. Ancak modern devlette durum bunun aksidir. Ulusun bir bütün olarak devletine sadık olması beklenir. Parçalanmışlık, farklı itaat biçimleri geliştirme, modern devletin zaafılarından ve XX. yüzyıl boyunca Irak, bu zaafı bütün yönleri ile yaşamıştır.

---

¹¹ Güvenç; s.5.

“Orta-Doğu ülkelerinin en çok paylaştıkları ortak yönün, hepsinin uzun süre Osmanlı idaresinde kalmış olmaları iken aynı şekilde ayrıştıkları noktanın da yine Osmanlı Devleti içindeki mevcudiyetlerini sağlayan farklılıkları” olduğu fikri inkâr edilmez bir gerçektir.¹² İmparatorluk içinde farklılıklar bir anlam ifade ederken imparatorluğun dağılmasından sonra, bu farklılıklar siyasal birlikler oluşturmada dezavantaj olmuştur. Daha açık bir ifade ile Irak’ın da içinde olduğu doğu Arap dünyası, Osmanlı geçmişindeki bütün diğer kazanımlarına (eski statülerini, kültürel kimliklerini, dinî ve mezhebî farklılıklarını sürdürbilmeleri) rağmen, XX. yüzyıla bölgesel veya ulusal bir kimlik geliştiremeden girmiştir. Bu yüzden Arnold Toynbee’nin “Osmanlı Devleti’nin çöküşünün, başta Filistin olmak üzere, Lübnan, Suriye ve Ürdün için birer felaket” olduğunu ifade eden düşüncelerine;¹³ Irak ve körfezdeki diğer ülkelerin de ilave edilmesi, fazla abartı olmasa gerektir. Özellikle Irak’ın bugünkü durumu Toynbee’yi bir kere daha haklı çıkarmıştır.

Görüldüğü gibi dünyanın en önemli petrol rezervlerine sahip bir ülke olan Irak söz konusu olunca ortaya iki türlü sorun çıkmaktadır. Bunun birincisi, yukarıda izah edilmeye çalışılan ve bizzat coğrafyanın sosyal yapısından kaynaklanan tabii kimlik sorunudur. İkincisi ise yine bu coğrafyadan istifade etmek isteyen güçlerin kimlik sorunu üzerinden oynadıkları devletler oyunudur. Dünyanın ikinci petrol rezervlerine sahip olan Irak coğrafyası, dünyadaki siyasal ve ekonomik gelişmelere paralel olarak âdeta kimlik çatışmalarının laboratuvarı olarak kullanılmıştır. Bu yüzden, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları’nın yanı sıra soğuk savaş döneminden de olumsuz bir şekilde etkilenen “Irak”, Körfez Savaşları sonunda da âdeta tarihten silinmiştir.¹⁴

Böylece tarihte hiç ol(a)mayan bu “devlet“, Osmanlı Devleti’nin tarihe karışmasından günümüze kadar geçen sürede “devletler oyunu“ için seçilmiş bir coğrafyadan ibaret görülmektedir. Oldukça heterojen bir demografik yapısı olan bu coğrafyada yaşayan halk yığınları, uzun süren Osmanlı yönetimi sırasında kendilerini Osmanlı üst kimliği ile tanımlamaya alışmışken Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra hiçbir şey ifade etmeyen “Iraklı“ terimi ile kendilerini tanımlamakta zorluk çektikleri anlaşılmaktadır. Buna bir de uluslararası baskılar ve sürekli sosyal genlerine yapılan müdahaleler eklenince toplumsal psikolojinin sarsıldığı ve salt sığınma veya yaşayabilme dürtüsü ile tarihî müştereklikten ziyade ayrımı temsil eden birey, grup, aşiret, cemaat vs.nin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Nitekim “Iraklı“ olmaktan ziyade, Arap, Kürt, Türk(men), Asuri, Yezidi, Sünni Arap, Şii Arap... gibi isimlerle kendilerini tanımlamayı yeğleyen halk yığınları, sonuçta aidiyet hissetmedikleri Irak’ı savunma ihtiyacı bile duymamışlardır. Bir diğer ifade ile

¹² Albert Hourani; *The Emergence of the Modern Middle East*, Oxford, 1981, s.17.

¹³ Arnold J. Toynbee; “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dünya Tarihindeki Yeri”, *Osmanlı ve Dünya* Haz. Kemal Karpat, İstanbul, 2001, s.37.

¹⁴ Osmanlıdan günümüze Irak’ta meydana gelen siyasi gelişmeler için bk. Kurşun; “Osmanlıdan Günümüze Tanımlanamayan Irak”, *Irak Dosyası I*, İstanbul, 2003, s.1-36.

kendilerine yurt olarak verilen coğrafya için savaşmamışlardır. Bir Arap atasözü şöyle der: “Kardeşime karşı ben, yeğenimize karşı kardeşim ve ben, yabancıya karşı yeğenimiz, kardeşim ve ben.” Ancak anlaşılan bu atasözü “Irak” söz konusu olunca anlamını yitirmektedir.

Bundan sonra “Irak” diye bir devlet olsa bile, Irak coğrafyasındaki halkın nazarında, bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da fazla bir şey ifade etmeyecektir. Bu durum ise bölgede devletler oyununun daha uzun yıllar süreceğini göstermektedir; ancak, daha önemlisi Irak coğrafyası ve içinde barındırdığı unsurların istikrarsız yapısı Türkiye için en önemli tehdit bölgesi olmaya devam edeceğidir.

TÜRKİYE'NİN HER İKİ KÖRFEZ SAVAŞI'NDAN ÇIKARMASI GEREKEN SONUÇLAR

Büyükelçi Murat BİLHAN*

Saygıdeğer Generalim, Değerli Katılımcılar,

Bu seçkin kitlenin karşısında ve bu önemli seminerde bana konuşma fırsatı verilmesine şükranlarımı sunmak, bunun benim için bir zevk ve onur teşkil ettiğini belirtmek ve bu başarılı semineri gerçekleştiren ATASE Başkanı Korgeneral Sayın Erdoğan Karakuş'u ve SAREM Başkanı Tuğgeneral Sayın Ali Erdinç'i kutlamak istiyorum.

Burada incelemek istediğim konu “Türkiye'nin Her İki Körfez Savaşı'ndan Çıkarması Gereken Sonuçlar”dır. Benim mütevazı bilgi teknemdeki iki Körfez Savaşı'nın mukayeseli analizine ilişkin bilgi kırıntılarını ve bunlara dayanarak bazı düşünce ve gözlemlerimi sizlerle paylaşmak istiyorum. Bu görüşlerimin kişisel görüşlerim olduğunu ve resmî kimliğimin çerçevesinde düşünülmemesi gerektiğini özenle rica ediyorum.

Evvela her iki Körfez Savaşı'nın öncesindeki, sırasındaki ve sonrasındaki uluslararası toplu durumu inceleyelim, karşılaştıralım ve bunların Türk dış politikasına yansımalarına bakalım. Bazı konuların ayrıntısına bu kısıtlı sürede giremeyeceğimiz için bir kısım ileri dönük öngörü, varsayım ve senaryolarla sonuca gitmeye çalışalım. Sonuç olarak da “Ne yapmalıyız?” sorusuna cevap arayalım.

Şimdi ilk aşamada, Birinci Körfez Savaşı öncesindeki uluslararası atmosfere bakalım bölgenin ve dünyanın durumu ne idi?

-Sovyet bloğu dağılmış, Rusya süper güç pozisyonunu kaybetmiş ve bir yandan eski Sovyet topraklarında, öte yandan Doğu Avrupa ülkelerinde ve özellikle başta Yugoslavya olmak üzere Balkan ülkelerinde çözülme ve iç çatışmalar ortaya çıkmıştı.

-İran-Irak Savaşı sonuçlanmış, rekor derecede anlamsız can kaybına ve bazı tahminlere göre 400 milyar dolar zarara neden olmuştu.

-İran'daki rejim durumunu konsolide etmiş ve bir bakıma olgunlaşan bir teokratik rejim görünüşüne bürünmüştü.

-Saddam, İran cephesini zararla ama yenilgisiz kapatmanın verdiği aşırı güvenle, bir yandan kendi halkını terörize ederek (Halepçe katliamı hafızlarımızdadır; ancak, uluslararası toplumdaki tepkileri Saddam'ı sıkıntıya sokacak boyutta olmamıştı), öte yandan dış dünyanın başka yerlerle (Yugoslavya, Afrika vs.) meşgul olmasından yararlanarak kolay bir av olarak gördüğü petrol zengini Kuveyt'i kurban olarak seçmişti. Oysa bir yanda eski Doğu bloğunun kendisine yardım edemeyeceğini ya da etmek istemeyeceğini, öte yandan ABD başta olmak üzere Batılıların, hatta

---

* Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı

Arapların Kuveyt'i kendine bağlamasına izin vermeyeceklerini hesaplayamamıştı. Nitekim yanlış hesap, ama sadece Saddam'ın hesabı değil herkesin yanlış hesabı Bağdat'tan dönecekti.

-Özal Türkiye'si ekonomisini tarihinin en büyük dışa ve özele açılımına götürürken yaklaşan Körfez Savaşı'ndan kâr sağlama hayali kuruyordu.

-ABD müdahaleye karar vermiş; ancak, bunu meşruiyet zeminine oturtmaya çalışıyordu.

-O zaman ABD henüz meşruiyeti önemsememe aşamasına gelmemişti. Söz konusu olan, yapılmış olan bir fiilî, yani uluslararası hukuku çiğneyen bir suçluyu cezalandırmaktı. ABD her hareketine Birleşmiş Milletler kararlarını dayanak olarak kullanmak istiyordu ve nitekim uluslararası desteği hemen hemen tamdı. Hatta bütün Arap dünyası -Suriye dâhil- ABD'ye arka çıkıyordu. Birleşmiş Milletler organları konuya müdahil olmuş ve Irak'a ambargolar uzun uzun tartışıldıktan sonra devreye sokulmuştu. Meşruiyet çok önemliydi.

-Türkiye petrol musluğunu Irak'a kapatmış, ABD ile birlikte Irak'a asker sokma tartışmasını yapıyordu. Bu iç tartışmanın taraflarından biri hâline dönmüşen o zamanki Genelkurmay Başkanı istifa etmişti.

Birinci Körfez Savaşı sırasındaki, yani savaşın safahatine gelince:

-ABD de yanlış bir hesap yapmış ve daha sonra başına büyük işler açacak şekilde, başarılı bir operasyonu Bağdat'a 200 km kala yarıda bırakarak çekilmişti. O günlerde üstelik hem haklı hem meşru hem de başarılı iken Saddam'ın hesabını görememiş ve tüm değişkenlerin tersine döndüğü İkinci Körfez Savaşı'na bırakmıştı.

-Harekât kısa sürmüş, esas hedef olarak gösterilen "Kuveyt'in kurtarılması" hedefine ulaşılmıştı.

-Harekât esas itibarıyla bir ABD askerî harekâtı olmuş, ismen bir koalisyon olmuşsa da uluslararası kamuoyu ABD harekâtını tam olarak desteklemişti.

-Irak her bakımdan ve her yönden kısıpaca alınmış, Irak'ın kuzey ve güneyindeki uçuşa yasak bölgeler oluşturulmuştu.

Birinci Körfez Savaşı sonrasında ise uçuşa yasak bölgeler, daha sonraki 10 yıllara sarkacak şekilde, Irak'ın egemenliğini sınırlandırmak suretiyle, ülkemiz çıkarlarına da zarar verebilecek şekilde yönetilmeye başlanmıştı. 36'ncı paralel kuzeyindeki uçuşa yasak bölge, Türkiye için güvenlik ve kuvvet boşluğu yaratarak bölücü ve terörist örgütlerin yuvalanmaya başladığı bir alan olmaya yönelmişti. Eskiden Türkiye'nin sıcak takip şeklinde terör yuvalarına yaptığı baskın ve harekâtlar da yeni oluşan şartlar dolayısıyla zorlaşmaya başlamıştı. Fakat Türkiye'nin gördüğü en büyük zarar, ekonomik kayıplar olmuştur. Petrol boru hattının kapanması ve önemli bir ticaret ortağımız olan Irak'la ticaretin durması, Türk ekonomisi üzerinde çok ağır sonuçlar doğurmuştur.

Birinci Körfez Savaşı'ndan alınması gereken dersler (Türkiye bakımından) şu şekilde sıralanabilir:

a) Türkiye'nin aynı coğrafyayı paylaştığı Irak'ta vuku bulan her gelişmeden doğrudan etkilendiği ve Irak'a özel bir önem göstermesi gerektiği,

b) Artık Irak'ta şartlar değiştiğinden (daha Birinci Körfez operasyonunda) "rebus sic stantibus", Irak için yeni bir politika ve stratejik hedefler belirlenmesi gerektiği,

c) Maceracı fikirlerin -bir koyup 10 almak gibi- vizyon gibi gösterilmesinin yanlış olduğu,

ç) Artık Musul konusunun kapanmış olduğunu kabul etmek gerektiği,

d) Kerkük konusunun, kırılmaması gereken cam fanus gibi işlem görmesi gerektiği ve Kerkük'ün Türk kimliğinin korunmasının, başka Kürtler olmak üzere kimseyi karşımıza almadan yürütülmeye çalışılması lüzumu,

e) PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütü konusu ile Kürt konusunun birbirinden dikkatle ayrılması gerektiği, bölücü terörden tüm Kürt toplumunu sorumlu tutmamak gerektiği ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Kürtlerin rencide edilmemesi gerektiği (söylem olarak bu, uygulanır gibi görünmekteyse de eylem olarak maalesef bunun aksine davranıldığı izlenmektedir),

f) Irak'taki Türkmenlerin (aslında bizden farkı olmayan Irak Türklerine Türkmen diye suni bir ifade ileri sürüldüğü bilinmektedir) Türkiye Türklerinin bir uzantısı olduğu kabul edildiği kadar, Türkiye'deki Kürt soylu vatandaşlarımızın da Irak Kürtlerinin akrabası olduğu kabul edilmelidir. O zaman Türkiye Cumhuriyeti'nin her iki gruba eşit muamele etmesi ve birini diğerine karşı imiş gibi görmemesi ve göstermemesi gerekir. Çıkarlarımız da adalet duygusu da bunu icap ettirir. Aksine davranışlar, üçüncü tarafların (İngiltere, ABD ve diğerleri) bunu aleyhimize istismarına yol açar ve aşırılıkla ve bölücülükle hiç ilgisi olmayan Kürt vatandaşlarımızın büyük çoğunluğunu küstürülmesine ve bir savunma refleksi geliştirerek bölücü kampa zorla itilmesine zemin hazırlar. Nitekim Birinci Körfez Harekâtı'ndan biraz önce başlayan bölücü terörist hareketin, 15 yıl boyunca kan akıtmasına neden olan zemini -tek sebep bu değilse de- sağlayan sebeplerden birisini oluşturmuştur.

İkinci Körfez Savaşı öncesindeki duruma bakarsak,

-Uluslararası ortama egemen olan hava, Yugoslavya'nın parçalanması sonrası ortaya çıkan mikro-milliyetçilik savaşları, etnik temizlik ve korkunç hukuksuzluk ve anarşi dönemini yansıtmaktadır. Konumuz dışı olduğundan bunun ayrıntılarına girmiyorum.

-Ancak İkinci Körfez Harekâtı'nı, esas motive eden faktör, bir bakıma tetik rolü oynayan 11 Eylül olayı olmuştur. ABD'nin sabır ve makul düşünce sınırlarını zorlayarak en radikal davranışlara iten, hukuk dışına çıkmaya ve aşırı güç kullanmaya zorlayan bir olay, bir bakıma bir milat teşkil etmiştir.

-Bu sefer ABD, dünyayı ikiye bölerek “benden olanlar ve karşımda olanlar” şeklinde bir ayırım yapmış ve davranışlarını da buna uyarlamıştır.

-Arap ve İslam dünyasının tamamı, Avrupa’nın belli bir bölümü ve bunların dışında kalan birçok ülke bu sefer ABD’nin karşısında yer almıştır. ABD’nin koalisyon dostları bu kez İngiltere ile yeni AB üyesi bazı ülkeler, İspanya, İtalya ve bazı Uzak Doğu ülkeleriyle sınırlı kalmıştır. Bunların da çoğu sembolik mevcudiyet göstermiştir.

-ABD bu kez NATO’yu ve dayanışmayı test etmek için 11 Eylül sonrasında NATO Şartı’nın beşinci maddesini, yani “Birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için” maddesini işletmeyi görmek istemiş ve NATO Konseyinden olumlu cevap aldıktan sonra, Akdeniz’de halen icra edilen Active Endeavour Harekâtı dışında, bu maddeyi işletmeye ihtiyaç duymamıştır.

-ABD bu kez, Birleşmiş Milletler çerçevesinde meşruiyeti sağlayamayacağını anlayınca, meşruiyetten vazgeçerek (ama tabii harekâtın meşru temellere dayandığı savını ileri sürerek) savaşı başlatmıştır.

-ABD, “ileriden savunma” konsepti çerçevesinde tartışmalı “pre-emptive strike” kavramına meşruiyet atfederek, bu kavramı uygulamaya koymuştur. Daha sonra Rusya da aynı gerekçelerle aynı kavramı uygulayacağını Beslan olayından sonra açıklamıştır. Bu kavram, bir yandan başkalarına örnek olmuş, öte yandan başka yorumlar getirilerek uluslararası kamuoyunda tartışmalara konu olmuştur. Örneğin, “preventive strike”, “preventive diplomacy” gibi kavramlar stratejik tartışma literatürüne yerleşmiştir.

-İkinci Körfez Savaşı öncesinde, ABD’nin öncelikleri belli olmaya başlayınca, Türkiye-ABD çıkarları da ayrılmaya başlamıştır. Başka konularda çıkarlarımızın örtüşmesi devam etse bile, Irak konusundaki çıkarlarımızın örtüşmemeye başladığı görülmüştür.

İkinci Körfez Savaşı sırasında,

-Harekât ABD’nin üstün silah gücü dolayısıyla çok kısa sürede bitirilmesine ve tüm ülke işgal edilmesine karşılık, direniş oldukça geç başlamış ve kökleşerek devam etmiştir.

-ABD’ye koalisyon desteği iniş-çıkışlar göstermiş, ama ABD’yi rahatlatacak maddi ve manevi destek sağlanamamıştır.

-Meşhur 1 Mart tezkeresi olayı, Türkiye-ABD ilişkilerinde kötü bir dönüşüm başlangıcını teşkil etmiştir.

-Büyük bir hınçla, aşırı güç kullanılarak yapılan ve direnişi bastırmak için kullanılan, âdetâ 11 Eylülün intikamını alan, hukuk ve bazen ahlak dışı yöntemler dünya kamuoyunu çok rahatsız etmiş ve çok eleştirilmiştir.

İkinci Körfez Savaşı sonrasındaki gelişmeleri şöyle değerlendirmek mümkündür:

-ABD'nin "Büyük Orta Doğu Projesi" diye adlandırılan stratejik hedef göstergeleri ön plana çıkmış ve teoriden pratiğe geçen önlemler dönemi başlamıştır. Bu önemli konunun da ayrıntıları bugünkü konumuzla doğrudan değil dolaylı bağlantılı olduğundan bu konuya girmiyorum. Ancak sorularla açabilirim.

-Bu savaşı açmakta ABD'nin gösterdiği ve göstermediği hedefleri ayırarak incelemek lazımdır. Sebep ve sonuç olarak gösterilenler arasında;

a. Kitlesele imha silahlarının Irak'taki mevcudiyeti ve bunların bulunarak imhası,

b. Saddam rejiminin El-Kaide bağlantıları dâhil, birçok terör odağıyla bağlantılı olduğu iddiası

c. Irak'ın demokratik, barışçı ve istikrarlı bir ülke haline dönüştürülmesi ve komşuları için bir tehdit olmaktan çıkarılması bulunmaktadır.

Bunların hemen hemen tamamı yanlış çıkmıştır.

ABD'nin belli olmakla birlikte açıklamadığı hedefleri ise şunlar olarak sayılabilir:

a. İsrail'e bölgeden gelebilecek en büyük tehlikenin ortadan kaldırılması,

b. Petrol ve doğal gaz kaynaklarının ABD bakımından güvenliğinin sağlanması,

c. ABD'ye dost rejimler oluşturulması.

-Bush yönetimi, kısaca "neo-con" diye tanımlanan "neo-conservative (yeni-muhafazakâr)" siyaset akımının etkilerini en ileri düzeye kadar götürmüş; ancak, şimdi bu etkiler stabilize olarak çıkarlar desteklenip pekiştirildikçe daha az iniş-çıkışlı bir çizgiye oturmaya başlamıştır. Bush yönetimi, ikinci seçim kampanyasını ve başarılı sonucunu bir yandan bu politikasına öte yandan radikal dinî (Musevîlikle barışık Evanjelizm aşırıcılığı) söylemlerine dayandırmıştır.

-Bush yönetiminin daha sonraki hedefleri olarak İran, Suriye ve Kuzey Kore gösterilmeye başlanmıştır

-Bush yönetimi Avrupa ile arasında oluşan Transatlantik görüş farklarını özellikle onarma girişimlerine başlamış ve bu arada Dünya Bankası başkanlığına, radikal şahin kanadın temsilcilerinden eski Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz'i getirerek imaj tazelemeye girişmiştir. Böylece üçüncü dünyaya da ılımlı mesajlar vermek istemiştir.

-İkinci Körfez Savaşı'nın Türkiye bakımından sonuçları ise, Birinci Körfez Savaşı'ndan farklı; ancak, aynı derecede risk ve tehlikelerle dolu olmuştur. Olumluya çevrilmesi ise ancak Irak'ın gerçek anlamda bütünlüğünü koruyarak demokratikleşmesi ve istikrara kavuşması ile mümkün olabilecektir.

İkinci Körfez Savaşı'ndan çıkarılacak derslere ve bundan sonra uygulanması uygun olabilecek politikalara gelince şunları söyleyebiliriz:

a) Daha Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ve yukarıda işaret ettiğimiz dersler, kanaatimce geçerliliğini korumaktadır. Şöyle ki, vatandaşlarımızı dış etkilerle zaten bölünmeye zorlamışlarken bir de devlet eliyle ayırıcı sonuçlara varabilecek politikaların tuzağına düşmememiz lazımdır.

b) Arap ülkeleriyle tarihimizde olmadığı kadar yakınlaştığımız şimdiki sürecin motivasyonunu kaybetmeden bunu uzun süreli avantaja dönüştürecek temelleri atmalıyız.

c) İsrail-ABD eksenindeki çok köklü ve uzun vadeli stratejik çıkarlarımızı, kısa vadeli, taktik ve iniş-çıkışlı konjonktürel gelişmelere ve dalgalanmalara feda etmeden korumamız ve ileri götürmemiz gerekmektedir. Zira biraz evvel belirttiğimiz gibi Türkiye-ABD ilişkilerinde Irak'taki ve bazı lobi faaliyetlerindeki olumsuzluklara karşılık, Bakü-Tiflis-Ceyhan, doğu-batı enerji koridorları, Kafkaslar, Orta Asya ve daha birçok alanda çıkarlarımız örtüşmektedir. Bunlardan hissî sebeplerle vazgeçmek çılgınlık ya da en azından maceraperestlik olur.

ç) Türkiye jeopolitik konumu gereği, tek odaklı ve endeksli politikalar izlemek lüksüne sahip değildir. Dolayısıyla, önceliklerimizi ileri sürerek örneğin sadece AB'ye endeksli politika izlemek yanlış olacaktır. Ama başka yönlerde AB'ye kızdığımız için alternatif diye gördüğümüz için yönelmek de aynı şekilde yanlış olacaktır. Türkiye'nin alternatiflere dayalı değil sadece çok boyutlu politika izlemek mecburiyeti vardır. Yani AB'nin alternatifi diye değil ihtiyacımız olduğu için başka yönleri de ihmal etmeden görebilmemiz gerekmektedir. Türkiye'nin soğuk savaş döneminde bir kanat-cephe ülkesi olduğunu, şimdi ise tam bir Avrasya merkez ülkesi olduğunu kabul edip çok boyutlu politikalarımızı buna uyarlamalıyız. Türkiye'nin aynı zamanda bir Avrupa ve Balkan, Asya ve Kafkas ve Müslüman ve Orta Doğu ülkesi olduğu, Akdeniz ve Karadeniz boyutları bulunduğunu unutmamamız gerekmektedir.

d) "İlımlı İslam" ve "gelişme yolundaki İslam âlemine model ülke" elbisesinin bize giydirilmesi tuzağına da düşmeden laik Cumhuriyet değerlerimize sıkı sıkıya bağlı bir gelişme modeli üzerinde ısrar etmemiz gereğine inanıyorum.

Teşekkürlerimle saygılarımı sunarım.

ABD'NİN IRAK'A MÜDAHALESİNİN TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİNE STRATEJİK ETKİLERİ

E. Tümg. Armağan KULOĞLU

Genel

Soğuk Savaşın sona ermesini müteakip ABD, dünya politikasına hâkim tek küresel güç olarak kalmış ve dünya hızla ABD'nin hegemonyasında tek kutuplu bir hâl almaya başlamıştır. Yeni dönemde güç odaklarının yanı sıra tehdit algılamaları da değişmiş, terörizm başta olmak üzere kitle imha silahları (KİS)'nin yaygınlaşması, yasa dışı göç, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı, kökten dincilik, çevrenin korunması gibi konular küresel güvenlik sorunları olarak ortaya çıkmıştır. ABD, küresel hegemonyasını devam ettirebilmek, yeni dünya düzenini kendi istekleri çerçevesinde oluşturabilmek ve ortaya çıkan bu yeni tehditleri etkisiz hâle getirebilmek amacıyla politikalar belirlemeye başlamıştır. Yeni düzende dünyayı kontrol edebilmek; bölgesel politikalar geliştirerek stratejik bölgelerde söz sahibi olma temeline dayanmaktadır. Bu çerçevede ön plana çıkan bölgeler Orta Doğu, Kuzey Afrika, Orta Asya ve Kafkasya ile Hazar bölgesini kapsayan alan olmuştur. Bu bölgelerin ön plana çıkmasının en başta gelen sebepleri; terörün türediği kaynakların bu bölgelerde olduğunun düşünülmesi, doğal enerji kaynaklarının ve geçiş yollarının bulunması ve dolayısıyla bu bölgelerin artan stratejik önemidir. Bunların ışığında ABD, Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) olarak bilinen politikaları çerçevesinde gerektiğinde askerî güç kullanmak da dâhil olmak üzere çeşitli yöntemlerle bu bölgelerde hâkimiyet kurmayı ve hegemonyasını pekiştirmeyi amaçlamaktadır. ABD'nin bu projesinin bir ayağını, bölgeden gelen terör ve KİS gibi tehditlerin bertaraf edilmesi amacıyla bölge halklarının refahının artırılması ve bölgenin demokratikleştirilmesi oluşturmaktadır. Bu çerçevede, siyasal özgürlüklerin genişletilmesi, rejimlerin iyileştirilmesi, sivil toplumun güçlendirilmesi, yolsuzlukla mücadele, eğitim reformu ile okuryazarlığın artırılması, kadın haklarının genişletilmesi, ticaret ve finans sektörlerinin reformu ile girişimciliğin ve serbest ticaretin teşvik edilmesi gibi amaçlar güdülmektedir.¹ BOP'un bir diğer önemli amacının ise, bölgedeki enerji kaynaklarının ve bunların intikal yollarının kontrol edilmesi olduğu da bilinmektedir. Gelişmenin ve refah düzeyinin endüstriyel ilerlemeye bağlı olduğu günümüzde, enerji kaynaklarının ve bunların bulunduğu bölgelerin kontrol edilmesi büyük önem arz etmektedir.²

ABD'nin uygulamaya koyduğu Büyük Orta Doğu Projesi; bazı bölgeler için diplomasi, bazıları için örtülü hareketler, bazıları için de güç kullanma politikaları ile yürütülmektedir. Orta Asya'da Afganistan Harekâtı ile önce

¹ Serhat Erkmen; "ABD, Büyük Orta Doğu ve Türkiye", Stratejik Analiz, c.5, Nu.52, Ağustos 2004, s.25-26.

² Armağan Kuloğlu; "NATO'nun Doğu'ya Doğru Genişlemesi, Değişen NATO ve Bu Değişimde Enerjinin Rolü", Stratejik Analiz, c.5, Nu.54, Ekim 2004, s.49-54.

askerî, bunu takiben politik ve daha sonra da sosyolojik ve ekonomik olarak kısmen kontrol sağlanmıştır. Kafkasya'da Gürcistan'da kadife devrim, Azerbaycan'da oğul Aliyev ile gelişen ilişkiler ve Ermenistan konusunda en azından söylem bazında yaşanan sessizlik, ayrıca Azerbaycan'da ABD'nin üs bulundurma görüşmelerinin yapılması, Ermenistan'a Rusya'nın kontrolünden uzaklaşması için verilen destek ve bunların yanında Ukrayna'da turuncu devrim olarak anılan Batı yanlısı bir yönetimin iş başına getirilmesi gibi gelişmeler, bu bölgenin de kontrolü için gereken halkanın tamamlandığını göstermektedir. GKRY'nin Kıbrıs'ın bütünü adına AB'ye alınması, İngiliz üslerinin bu kapsam dışında bırakılması ve üslerin İngiltere ve ABD tarafından ortak kullanılabilme imkânı da kayda değer bir husustur. Kuzey Afrika'da sorun olan Libya ile olan ilişkilerde yaşanan yumuşama ortamı, ABD'ye çekirdek Orta Doğu ile daha fazla ilgilenme fırsatını yaratmıştır. Birinci Körfez Savaşı ile Irak'ta ABD için daha uygun bir müdahale ortamı ortaya çıkmış, bölgeyi kontrol maksadıyla İkinci Körfez Harekâtı icra edilmiştir.

ABD, Irak'a yaptığı müdahalede askerî başarıyı, teknolojik açıdan oldukça üstün ordusu ile çabuk elde etmiştir. Ancak bu başarının ardından ABD, Irak'ın sosyal, kültürel ve siyasi yapısını iyi tahlil edemediği için düzeni ve güvenliği sağlama konusunda birçok zorluk yaşamış, ülkenin çeşitli yerlerinde direniş hareketleri ile karşılaşmıştır.³

Irak'taki direniş hareketlerinin genel havasına bakıldığında direnişin temel sebeplerinin başında ABD işgal yönetiminin yaptığı hatalar gelmektedir. Kurulan geçici Irak yönetiminde Sünnilerin dışlanması, Baas'tan arındırma politikalarının Sünnîlerden arındırma kampanyasına dönüşmesi; öte yandan Şiilerin yeterince tatmin edilmemesi ve Kürt odaklı bir politika izlenmesi Irak içindeki huzursuzlukları ve güvensizlikleri tetiklemiş, direniş hareketlerinin temelini oluşturmuştur. Tüm bunlara Irak'ı da kendi davalarının bir parçası hâline getirmeye çalışan radikal İslamcı unsurların faaliyetleri de eklenince Irak'taki direniş ABD için önemli bir sorun hâline gelmiştir. ABD'nin savaş sonrasında verdiği kayıplar savaş sırasında verdiği kayıplardan çok daha fazla olmuştur.⁴ Bush yönetimi, bütün çabalarına rağmen bir kısım Avrupa ülkeleri dışında Avrupa devletlerinden ve NATO'dan istediği desteği sağlayamamıştır. Silahlı çatışmalar ve güvensizlik ortamı ABD'nin yeniden inşa programını uygulamasını yavaşlatmaktadır. Irak'ta ortaya çıkan direniş, ABD'nin planının uygulanmasında biraz gecikme yaratmasına rağmen, zor şartlar altında da olsa seçimler yapılabilmiştir.

Irak'ta, ABD'nin müdahalesi sonucunda ortaya çıkan bu durumun bölgedeki devletler üzerinde çeşitli etkileri olmaktadır.

³ Kuloğlu-Nur Çağrı Konur; "ABD'nin Irak'a Müdahalesinin İkinci Yılında Orta Doğu ve Türkiye", Stratejik Analiz, c.5, Nu.58, Şubat 2005, s.38.

⁴ Jeopolitik Gündem; Nu. 24, Ekim 2003, ASAM.

Irak'taki Gelişmelerin Bölge Ülkelerine ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri

İran

ABD'nin Irak müdahalesi sonrasında Irak'ta ortaya çıkan durum ve Irak'ın zayıflaması, Irak ile uzun yıllar savaşmış ve bu ülkeyi savaş sonrasında da tehdit olarak algılamaya devam etmiş olan İran için önemli bir düşmanın ortadan kalkması anlamına gelebilir. Ancak ABD'nin Irak müdahalesi sonrasında, İran'ın en büyük tehdit algılaması ABD olarak ortaya çıkmıştır. Reform yanlısı Cumhurbaşkanı Hatemi'nin Batı ile kurmaya çalıştığı ilişkiler, ABD Başkanı Bush'un İran'ı şer eksenine dâhil eden konuşmasından olumsuz etkilenmiş ve aradaki güvensizlik ortamı yeniden ön plana çıkmıştır.⁵ Saddam rejiminin ABD tarafından devrilmesi ve ABD'nin Irak'a yaptığı askerî operasyon, sıranın kendisine gelebileceğinden endişelenen İran'ı daha ılımlı bir dış politika izlemeye itmiş ve İran bölge devletleriyle daha iyi ilişkiler kurma çabasına girmiştir. Bu bağlamda İran, 1979'dan beri diplomatik ilişkilerini kesmiş olduğu Mısır ile yeniden ilişki kurma eğilimi göstermektedir.⁶

Diğer taraftan İran'ın, bölgede ABD ve İsrail baskısının arttığı bu dönemde, nükleer silah edinme çabası içinde olduğu argümanları gündemi meşgul etmektedir. İran, nükleer tesislerin nükleer enerji sağlamak amacını taşıdığını söylese de İran'ın ABD ve İsrail'e karşı kozlarını artırmak amacıyla nükleer silah edinme yoluna gidebilme ihtimali de bulunmaktadır. Bunun tüm bölge için olduğu gibi Türkiye için de çok önemli etkileri olacak ve nükleer silaha sahip bir İran bölgedeki güç dengelerini sarsacaktır.

ABD Suriye ve İran üzerindeki baskısını gittikçe artırmaktadır. Bu konuda Avrupa'dan ve Türkiye'den destek arayışlarını sürdürmektedir. ABD'nin İran'a uyguladığı baskı sonucunda Irak'a yaptığı gibi bir işgal harekâtına girişmesi neredeyse imkânsız görünmektedir. Müdahale için nükleer teknoloji çalışmalarının barışçıl amaçlı olmadığı, sonunda nükleer silah elde etmeye yönelik olduğu öne sürülmektedir. Müdahalenin sırasıyla; önce diplomasinin sonuna kadar sürdürülmesi, bununla birlikte veya sonra İran'a Dünya Ticaret Örgütüne üye olma, Batı ile daha iyi şartlarda ticaret, iç işlerine doğrudan müdahalede bazı yumuşamalar gibi imkânlar tanınarak onun uluslararası sisteme monte edilebilmesi ve nükleer çalışmalarının tam kontrolünün sağlanması için normalizasyon girişimleri, bu girişimlere paralel olarak da güç gösterileri şeklinde yapılması beklenebilir. ABD, bu girişimlerden sonuç alamayacağını anlaması hâlinde üniversite öğrencileri, gençlik kuruluşları, kadınlar ve liberal aydınlar üzerinde tahrikler yaratarak rejim değişikliği girişimlerinde bulunulabilir. Nükleer çalışma yapan bilim

⁵ "Iraq in Transition: Vortex or Catalyst?", Chatham House Middle East Programme Briefing Paper, 04/02, Eylül 2004, s.12.

⁶ "Iran, Egypt move toward normal relations", CNN, 6 Ocak 2004, <http://www.cnn.com/2004/WORLD/meast/01/06/iran.egypt.ap/>

adamları ve teknisyenlere yönelik birtakım suikastlar düzenlenebilir. Konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine götürerek İran için tam bir ambargo uygulama kararı çıkartılabilir. Daha sonra da askerî seçenekler uygulanabilir. Askerî seçenek olarak sadece nükleer tesislerle sınırlı mahdut hedefli hava ve füze taarruzları, bunlar da dâhil olmak üzere diğer askerî tesis ve üsler ile bazı önemli diğer tesisleri kapsayan hava ve füze taarruzları ve son olarak da bunları takiben işgal harekâtı uygulanabilir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere ABD'nin Irak'a uyguladığı gibi bir işgal harekâtına girişmesi beklenmemelidir. Çünkü İran; coğrafya ve nüfus olarak Irak'ın iki katından daha büyük, silahlı kuvvetler olarak daha güçlü, mezhepsel olarak Irak'tan çok daha homojen, ülkeye ve devletine aidiyetlik konusunda Irak'tan çok ileride bir yapıya sahiptir. Ayrıca ABD'nin kara harekâtı yapabilecek kuvveti de oldukça sınırlı olup olanlar da hâlen angaje durumdadır.

İran'ın nükleer silaha sahip olabilmesi için bazı kaynaklar bir yıla, bazıları iki yıla, bazıları da biraz daha fazla süreye ihtiyacı olduğunu öne sürmektedirler. Bu durumda nükleer silah elde edilmesinin bir yıldan erken olmayacağı, iki yılı da pek fazla aşmayacağı durumu ortaya çıkmaktadır. Yapılacak bir askerî müdahalede bu sürenin dikkate alınması, geç müdahale yapılmasının da radyasyon yayılmasına sebep olabileceği de iddia edilmektedir. İran'a yapılabilecek bir müdahalede İsrail'in etkisini de dikkate almak gerekmektedir. İsrail İran'ı kendisine bir tehdit olarak görmekte ve müdahalenin yapılması için aceleci davranmaktadır. Diğer taraftan ABD'nin; İsrail'in İran'a müdahale etmesini destekler ve hatta teşvik eder mahiyetteki yaklaşımlarının altında İran'a bir başka yoldan baskı yapmak düşüncesinin yattığını söylemek mümkündür. Ancak yapılmasına karar verilecek bir müdahalenin İsrail tarafından yapılmasının, bölge açısından felaket olacağı gerçeğinin bilinmesinde fayda görülmektedir.

İran'ın nükleer teknoloji konusunda çalışmalar yapmasının, ABD ve Batıya karşı rejiminin bekasını koruma maksadını taşıdığı değerlendirilmektedir. Ancak bütün bunlara rağmen İran, ABD ile olan ilişkisini düzeltmeyi de arzu etmektedir. Çünkü bu gerilimin dış politikada olduğu kadar iç politikada da sorunlar yarattığı düşünülmektedir. ABD Irak'ın kendisine Irak içinde zarar verebileceğini; ancak, İran'ın, İran dışında da zarar verebileceğini hesaplamaktadır. ABD'nin İran'a karşı tehdit ve baskı politikası, devamında askerî seçenekleri uygulamayı, Avrupa Birliği (AB)'nin ise diplomasi ve normalizasyon yollarını denemeyi tercih ettiği görülmektedir. Türkiye'nin bu konudaki politikası AB'nin politikasına uyum sağlamaktadır. Bu konuda ABD ve AB'nin birbirlerini de dengeleyecek ortak bir politika üzerinde mutabakat sağladıkları görülmektedir. İran ve Türkiye, bölgede devlet geleneğine sahip iki güçlü ülkedir. İki ülkenin sınırları, tespit edilmiş en eski sınırlardır ve bu iki ülke yakın tarihte bir çatışma içinde olmamış, birbirlerine karşı düşmanca tavırlar sergilememişlerdir. Ancak, İran ve Türkiye, bölgede üstün ve etkin olmak için sürekli rekabet içinde olmuşlardır. İran bu rekabetin etkisi ile Türkiye'yi zayıf duruma düşürmek için bir dönemde, teröre destek olma ve dinî esaslı rejim ihracı gibi Türkiye'nin hassasiyetlerini istismar etmiştir. İran'ın nükleer teknoloji ve silaha sahip

olması, bölgede üstünlüğün İran'a geçmesine sebep olacaktır. Bu nedenle Türkiye'nin İran'ın nükleer silah edinmesini önleme çalışmalarına, dostluğu bozmadan doğrudan olmasa da dolaylı destek vermesi menfaati gereğidir.⁷

İran'ın Irak politikası, toprak bütünlüğünün gevşek bir federal yapı çerçevesinde korunması, ABD'nin burada başarısız olması ve Şii ve İslam olgusunun etkin olduğu bir Irak'ın kurulması olarak ortaya konabilir. İran, bölgede güçlü bir Irak ya da ABD'nin kuklası bir rejim istememektedir. İran ve Türkiye arasında Irak konusunda toprak bütünlüğünün korunması gibi ortak çıkarlar bulunsa da bu iki ülkenin farklı çıkarlarının baskın olması bu konudaki iş birliğinin gelişmesini engellemektedir.

Suriye

ABD'nin Irak müdahalesi ve bölgeye yerleşmesi sonucunda Suriye, güç dengeleri açısından İsrail'e karşı eskiden olduğundan daha da güçsüz bir konuma düşmüştür. Örneğin, Ekim 2003'te İsrail, "İslamî Cihat"ın eğitim kampı olduğu gerekçesiyle, Şam'a birkaç mil uzaklıktaki bir bölgeye askerî müdahalede bulunmuştur. Suriye, BM Güvenlik Konseyinin geçici üyelerinden olmasına rağmen İsrail'in bu müdahalesine karşı lehinde bir karar çıkarılmasını sağlayamamıştır.

Ayrıca ABD tarafından Suriye'ye Lübnan'dan askerlerini çekmesi ve bu ülkenin bağımsızlığına saygı göstermesi konusunda baskı uygulanmaktadır. Bu konuda başta Fransa olmak üzere Batının desteğini de almıştır. Mayıs 2004'te bir yasayı (Lübnan Egemenliğinin Restorasyonu Yasası-Lebanese Sovereignty Restoration Act) uygulamaya koymuş ve Suriye Lübnan'ın egemenliğine saygı göstermedikçe Suriye'ye ambargo uygulama kararı almıştır. Dolayısıyla ABD'nin bölgedeki varlığı ile Suriye'nin Lübnan'daki etkinliği tehlikeye girmiştir. Ayrıca Suriye terörizm silahını eskisi kadar etkili ve rahat kullanamamaktadır.

Diğer yandan Suriye, Irak'taki istikrarsızlıktan memnun görünmektedir. Çünkü bu durumun ABD'yi kendisinden bir müddet daha uzak tutacağına inanmaktadır. Suriye, ABD'nin Irak müdahalesinin ardından sıranın kendine geleceğinden çekinmiş ve bunun sonucunda Türkiye ile iş birliğini artırma yoluna gitmiştir. Örneğin, İstanbul'da 15 ve 20 Kasım 2003'te gerçekleştirilmiş olan bombalı saldırılardan⁸ sonra Suriye ile ortak yürütülen çalışmalar sonucunda olaylarla bağlantısı olduğu tespit edilen 22 kişi Şam ve Halep'te yakalanarak Türkiye'ye getirilmiştir. 1999'da Abdullah Öcalan'ın yakalanmasıyla başlayan sınır güvenliği ve güven artırıcı diyalog da devam etmektedir. Daha önceki dönemlerde, Suriye'nin bu konularda Türkiye ile iş birliğine yanaşmadığı düşünülürse Suriye'nin bu tutum değişikliğinde ABD ve İsrail'in yoğun baskısı altında olmasının etkisinin büyük olduğu söylenebilir.⁹

⁷ Kuloğlu; "Küresel Gelişmeler Karşısında Türkiye ve Türk Dış Politikası", Stratejik Analiz, c.5, Nu.56, Aralık 2004, s.13.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Ümit Özdağ; "İstanbul Bombaları", Stratejik Analiz, c.4, Nu.45, Ocak 2004, s.30-42.

⁹ Kuloğlu; "Küresel Gelişmeler Karşısında Türkiye ve Türk Dış Politikası", s.10.

ABD'nin Irak'a müdahalesi, Suriye'yi ekonomik alanda da olumsuz etkilemiştir. BM kararlarını ihlal ederek Irak'tan ucuz petrol ithal eden Suriye, ABD müdahalesi sonrasında bu avantajını kaybetmiştir. Ayrıca, ticaretinin büyük bir kısmını da Irak'la gerçekleştirmekte olan Suriye'ye bu kapı da kapanmıştır.¹⁰

Suriye'de bazı kesimler, Suriye'nin bölgede hiçbir zaman olmadığı kadar tehdit altında olduğunu ve bu durumdan kurtulmanın yolunun da değişimden geçtiğini vurgulamaktadır.¹¹ Suriye'deki Baas rejimi de iç dinamiklerle gerçekleştirilecek demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisi süreciyle ABD'nin Suriye'ye baskısının meşruluk temelini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Böylece, BOP çerçevesinde, Irak'a yaptığı müdahale ile ABD, bölge ülkelerine gözdağı vermiş ve onlarda daha demokratik bir yapıya doğru değişmek zorunda oldukları hissini yaratmıştır. Bölgedeki otoriter rejimli ülkeler, maruz kaldıkları baskı sonucu ve ABD'nin Irak'a yaptıklarına da bakarak kendilerini, bir ABD müdahalesine maruz kalmadan değiştirmek zorunda hissetmeye başlamışlardır. Libya'nın KİS araştırma programlarına son vereceğini ve ülkenin bu konuda denetlenmesine izin vereceğini açıklaması da bu çerçevede değerlendirilebilir.

ABD'nin Suriye üzerindeki baskısı son zamanlarda gittikçe artmıştır. Bunun sebebinin, bölge kontrolünün tamamlanmasının yanında, bir taraftan Suriye'ye yaptırım uygulanmasının ve müdahale edilmesinin İran'dan daha kolay olması ve İran'a gözdağı verilmesi olmakla birlikte, diğer taraftan İsrail'in güvenliği ve Arafat'ın ölümüyle başlayan İsrail-Filistin barış sürecine uygun platform yaratmak olduğu da söylenebilir. Suriye'nin Lübnan'dan askerlerini çekmesi konusunda Avrupa'dan destek alması da önemli bir gelişme olarak görülmektedir. ABD ve İsrail'in Lübnan'daki amaçları hem Suriye'ye hem de dolaylı olarak İran'a baskı uygulamaktır. Lübnan'dan Suriye askerlerinin çekilmesinin sağlanması, merkezî hükûmetin güçlenmesi, terör örgütlerinin yararlandığı boşlukların azaltılması ve İsrail ile iyi ilişkilerin kurulması Suriye üzerinde yaratılmak istenen baskının unsurlarıdır. İran'a ilişkin olarak ise Lübnan'da merkezî otoritenin güçlenmesi ve Suriye'nin etkinliğinin azalmasıyla İran ile Hizbullah arasındaki köprü'nün koparılması ve Hizbullah'ın zayıflaması sağlanarak İran'ın etkinliğinin azaltılması amaçlanmaktadır.

Rusya Federasyonu (RF)'nun bu konularda ABD ile iş birliği yapması beklenmemektedir. Aksine bölgeyi bir rekabet alanı olarak gördüğünden İran ve Suriye'yi destekler tarzda tavır alması ihtimal dâhilindedir. Bu kapsamda Rusya'nın Suriye'ye, İsrail'i vurabilecek uzun menzilli füze satma teşebbüsü de kayda değer bir husustur. Rusya'nın İran'a nükleer santral yapma konusundaki girişimlerinin, ABD-RF ilişkilerinde sıkıntılar yaratmakta olduğu da gözlemlenmektedir. Türkistan ülkeleri de sıranın kendilerine de

¹⁰ Gary C. Gambill; "The American-Syrian Crisis and the End of Constructive Engagement", Middle East Intelligence Bulletin, c.5, Nu. 4, Nisan 2003, http://www.meib.org/articles/0304_s1.htm.

¹¹ "Intellectuals Petition for Democratization and Reform in Syria", MEMRI Special Dispatch Series, No. 668, 26 Şubat 2004,

<http://www.memri.org/bin/articles.cgi?Area=reform&ID=SP66804>.

gelebileceği düşüncesi ile rejim değişikliği politikalarını ve girişimlerini desteklememekte, RF yanlısı bir politikayı kendi menfaatleri açısından uygun görmektedir. Çin ise her zaman olduğu gibi ekonomik konulara öncelik vermektedir.

Lübnan ve Ürdün

Lübnan halkının yaklaşık %30'unu oluşturan ve ekonomik olarak güçlü olmasına rağmen siyasi alanda çok fazla etkisi olmayan Hristiyan kesimi, Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesini istemektedir. Dolayısıyla ABD'nin Irak müdahalesi bu kesim tarafından olumlu bir gelişme olarak karşılanmıştır. Irak'taki durum, Lübnan'daki Müslüman kesimler, ülkede resmî bir siyasal parti olarak varlığını sürdüren Hizbullah ve ülke içinde İsrail'e karşı mücadele yürüten radikal Filistinli örgütler açısından olumsuz bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Özellikle, ABD'nin terörle mücadele misyonu ve İsrail'in güvenliğini sağlama amacı çerçevesindeki girişimleri, bu ülkedeki örgütlerin etkinliklerini olumsuz etkilemektedir. Diğer taraftan ABD'nin, askerlerini Lübnan'dan çekmesi yönündeki Suriye'ye olan baskısına başta Fransa olmak üzere Avrupa'dan destek gelmesi ve buna Rusya Federasyonu'nun da katılması, Suriye üzerindeki etkiyi artırmış ve Suriye daha önce BM tarafından alınmış olan kararı uygulamaya geçmiştir. Sonucun mayıs ayında Lübnan'da yapılacak seçimlere kadar alınması da Suriye'ye telkin edilmiştir. Lübnan'da eski başbakanın öldürülmesi ile hız kazanan gelişmeler "Kadife (Gürcistan) ve Turuncu (Ukrayna)" olarak adlandırılan devrimlerden sonra Lübnan için de "Sedir Devrimi" olarak adlandırılmaktadır. Ancak Hizbullah'ın karşı eylem olarak Suriye yanlısı girişimleri de bulunmaktadır. Diğer yandan, Hizbullahın bugüne kadar uzak durduğu siyasi alanda yer alarak mücadeleyi sürdürmesi de beklenebilir. Ancak Suriye karşıtı grupların gerçekleştirdiği eylem karşı, Suriye yanlısı Hizbullah'ın karşı mitinglerle güç gösterisinde bulunması ve istifa etmek mecburiyetinde bırakılan başbakanın yeniden hükûmeti kurmakla görevlendirilmesi, Lübnan'daki karışıklığın kolay düzelmeyeceğini göstermektedir.

ABD'nin Irak müdahalesinin Ürdün'ün bölgesel konumunu biraz daha güçlendirdiği söylenebilir. Ürdün'ün, ABD ve İsrail ile olan ilişkileri düşünüldüğünde, bölgede daha da rahatladığı yorumu yapılabilir. Ürdün, iç istikrarı ve ekonomik çıkarları açısından, toprak bütünlüğü korunan ABD yanlısı bir Irak'ın kurulmasını tercih etmektedir.¹²

İsrail

ABD müdahalesi sonucunda Irak'ın tehdit olmaktan çıkması İsrail'i bölgede bir ölçüde rahatlatmış ve bu durum İsrail'in tek taraflı politikalar izlemesini kolaylaştırmıştır. Arafat'ın ölümünden sonra gerçekleştirilen seçimin sonuçları İsrail-Filistin sorununun çözümü açısından yeni açılımlar yaratabilecektir. Ancak bu husus, Filistin'deki radikal örgütlerin konuya yaklaşım tarzına bağlı olacaktır.

---

¹² "Iraq in Transition: Vortex or Catalyst?", Chatham House Middle East Programme Briefing Paper, 04/02, Eylül 2004, s.16.

İsrail, Irak ile ilgili politikalarını ABD üzerinden yürütmektedir. Bunun en önemli sebebi İsrail'in doğrudan bir politika izlemesi durumunda diğer bölge ülkeleri ile yaşadığı sorunların artması ve ilişkilerin kötüleşmesi ihtimalidir. Bu durumda İsrail için en iyi senaryo bölgede ABD tarafından kontrol edilen zayıf bir Irak'ın mevcut olması ve yeniden yapılandırılan Irak'ın İsrail'e daha az düşman olmasının sağlanmasıdır. Diğer taraftan, Irak'ın kuzeyinde İsrail vatandaşlarının toprak satın aldıkları ve Kürtlere destek verdikleri gözlemlenmektedir.¹³ Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasının, Türkiye ve diğer bazı bölge ülkelerinin aksine, zayıf ve parçalanmış bir Irak'ı tercih edecek olan İsrail için bir öncelik olmadığı kıymetlendirilmektedir. Ancak son zamanlarda hem resmî hem de bazı düşünce kuruluşlarının, İsrail'in, Irak'ın parçalanarak kuzeyde bir Kürt devleti oluşumunu desteklemediği, böyle bir durumun bölge istikrarını bozacağı düşüncesinde olduğunu yansıtan politikaları tercih ettiğine dair ifadeleri ve girişimleri bulunmaktadır. Bu yeni yaklaşımın, Türkiye ile zayıflayan ve hatta bozulmaya yüz tutan ilişkilerini tamir etme maksadını taşıdığı söylenebilir. Çünkü İsrail ile bölgede müttefiklik ilişkileri kurabilecek tek ülkenin Türkiye olduğu gerçeğinin anlaşıldığı ve hatta bunun ABD tarafından da telkin edildiği değerlendirilmektedir.

Suudi Arabistan

Suudi Arabistan, ABD'nin Orta Doğu'daki en önemli müttefiklerinden biri olmasına rağmen, ABD'nin Irak müdahalesine karşı pek olumlu bir tavır sergilememiştir. Bunun başta gelen sebeplerinden bir tanesi Irak'ın güneyinde muhtemelen bağımsız ya da güçlü bir federal Şii bölgenin oluşması durumunda, Iraklı Şiiilerin, Suudi Arabistan'ın Irak sınırındaki Şii nüfus üzerinde etkinlik kurmasından duyulan endişedir. Bu durumun ülkede istikrarsızlık yaratmasından korkulmaktadır.¹⁴ Bir diğer önemli neden, ABD askerlerinin Suudi Arabistan topraklarında bulunmasının Arap dünyasında etkili bir aktör olmak isteyen Suudi Arabistan yönetiminin prestijinin zedelenmesine yol açması ve Arap ile Suudi Arabistan kamuoyunun ABD askerlerinin ülkede bulunmasına şiddetle karşı çıkmasıdır. ABD, bu gelişmeler üzerine Suudi Arabistan'daki askerî üslerini Katar'a çekmiştir.¹⁵ Tüm bunların sonucunda Suudi Arabistan, ABD desteği olmadan bazı iç ve

¹³ İsrail gizli servisi Mossad'tan ajanların Irak'ın kuzeyinde istihbarat topladıkları ve Kürtler ile iş birliği yaptıkları haberleri de her ne kadar resmî makamlarca yalanlansa da sık sık gündeme gelmektedir. Bu durum Türkiye – İsrail ilişkilerine zarar vermektedir. Bu konu hakkında bir inceleme için bk. Seymour M. Hersh; "Plan B", The New Yorker, 28 Haziran 2004, http://www.newyorker.com/fact/content/?040628fa_fact.

¹⁴ George Friedman; "Iraq, Iran and Saudi Arabia", The Stratfor Weekly, 3 Haziran 2004, http://auto_sol.tao.ca/node/view/671; Ed O'Loughlin, "Saudi Arabia sees Bush victory as lesser of two evils", Fairfax Digital, 29 Ekim 2004, <http://www.smh.com.au/articles/2004/10/28/1098667914319.html?oneclick=true#>.

¹⁵ "US pulls out of Saudi Arabia", BBC News, 29 Nisan 2003, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2984547.stm; "US preparing air base in Qatar for war with Iraq", Deutsche Presse-Agentur, 25 Kasım 2002, <http://www.globalsecurity.org/org/news/2002/021124-qatar01.htm>.

dış güvenlik tehditleriyle baş etmek durumunda kalmış ve bu bağlamda ABD'nin Irak müdahalesinin ardından, radikal İslamcı terör, Suudi Arabistan'ın karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biri olmuştur.¹⁶

Irak'taki Seçimlerin Etkileri

Irak'ta seçimler yapılmasına rağmen başlangıçtaki etkisi kadar olmasa da direnişin devam ettiği görülmektedir. Bu direnişin, işgale karşı direnişin yanında seçimi boykot eden, katılamayan veya sonuçlarını beğenmeyen gruplar, kaos ortamının devamını arzulayan terör örgütleri tarafından gerçekleştirildiği ve buna Suriye ve İran'ın da örtülü destek verdiği kıymetlendirilmektedir. Suriye ve İran'ın bu şekilde davranışının altında, Irak'ta istikrarın sağlanması hâlinde sıranın kendilerine gelebileceği düşüncesinin yattığı değerlendirilmektedir.

Irak'taki seçimlerden Şiiler birinci, Kürtler ise ikinci durumda çıkmıştır. Seçimlerin maksadı, Irak ulusal parlamentosunu teşkil etmek ve il meclislerini oluşturmaktır. Teşkil edilecek ulusal parlamento, devlet başkanını, iki başkan yardımcısını, başbakanı ve bakanlar kurulunu belirleyecek, daha sonra esas anayasayı yapacak, ekim ayına kadar referanduma sunacak ve yıl sonuna kadar da seçimleri gerçekleştirecektir. Yapılacak anayasa devletin yapısını ortaya çıkaracağı için önemlidir. Yeni yapılanmada Şiilerin din devleti, Kürtlerin ise gevşek federasyon beklentisi olacaktır. Bu durumda içinde dine de vurgular yapılan federatif bir yapının oluşması mümkün görülmektedir. Yönetimde uzlaşmayı sağlamak ve referandumdan olumlu sonuç alabilmek için Sünnilerin de yönetimde yer alması ve anayasada onların da gözetilmesi önem arz etmektedir. Çünkü referandumda esas anayasaya üç ilde 2/3 oranında "hayır" çıkması hâlinde anayasa kabul edilmemiş olacaktır. Bu nedenle Musul, Anbar ve Selahattin illerinde Sünni çoğunluğun olduğu göz ardı edilemeyecektir. Türkmenler yapılan seçimlerde istenilen performansı gösterememekle birlikte, onların oy kullanmalarını zorlaştıran ve bazı yerlerde imkânsız hâle getiren uygulamalar da olmuştur. Ayrıca seçimlerde hile yapıldığı ve seçimlerden önce demografik yapıların değiştirildiği de birer gerçektir. Bundan sonra Türkmenlerin hatta Türkiye'nin Şiilerle ve Sünnilerle iş birliği yapmaları, Kürtlerle de diyalog hâlinde olmaları menfaatler açısından önemli görülmektedir. Diğer taraftan Mısır, Ürdün ve Suriye ile de diyalog hâlinde olunması Türkiye'ye fayda getirecektir. Irak'taki seçimlerden sonra hükümet kurma ve önemli görevlerin paylaşımı çok uzun bir zaman almıştır. Bu durum pazarlıkların her durumda devam edeceğini ve sistemi kurmanın kolay olmayacağını göstermektedir. Bu nedenle Türkiye'nin güvenliği yakından ilgilendiren Irak'ın yeniden yapılanması sürecinin her safhasını yakından takip etmek, çıkabilecek fırsatları iyi değerlendirmek ve hatta gerektiğinde fırsatlar yaratmak, Türkiye'nin stratejileri olmalıdır.

---

¹⁶ Bir örnek için bk. Tarık Kafala; "Analysis: Saudi Arabia under fire", BBC News Online, 13 Mayıs 2003, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3023913.stm.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye, ABD'nin yaklaşık 50 yıldır önemli bir müttefiki olmasına rağmen, Irak müdahalesi sırasında ABD askerlerinin Türk topraklarından geçmesi için izin niteliği taşıyan 1 Mart tezkeresinin TBMM'den geçmemesi ile başlayan süreçte Irak'taki gelişmeler dışında kalmıştır. Bu süreçte ABD ile Türkiye arasındaki ilişkiler gerginleşmiş, Ankara'nın Irak ile ilgili olarak belirlemiş olduğu "kırmızı çizgiler" Washington tarafından KDP ve KYB'ye ihlal ettirilmiştir. 4 Temmuz 2003'te Süleymaniye'de Türk Özel Tim görevlilerine karşı gerçekleştirilen baskın¹⁷ ile Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde etkinliğinin tamamen kırılma noktasına geldiği ortaya çıkmıştır. Türkiye, Irak'ta inisiyatifi tekrar ele alma çabasına girmiş, ABD ile ilişkileri tekrar düzeltme çerçevesinde, riskli bir dönemde Irak'a asker gönderme yetkisini 7 Ekim 2003 tezkeresi ile hükûmete vermiştir. Burada amaç kazanılacak askerî başarıların siyasi alana yansıtılması ve Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde söz sahibi olunmasıdır. Ancak, özellikle Kürt gruplarının baskısı sonucunda ABD Türkiye'den asker talebini dondurmıştır.

Türkiye için Irak konusundaki en önemli öncelik Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve Irak'ın yeni yapısının Türkiye'ye tehdit teşkil etmemesidir. Bu bağlamda, Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurulmasının engellenmesi, Türkmenlerin hak ve menfaatleri korunarak varlıklarının sağlıklı bir zeminde devamının sağlanması, PKK/KADEK/KONGRA-GEL militanlarının Irak'ın kuzeyindeki faaliyetlerinin durdurulması ve bu örgütün tasfiye edilmesi Türkiye'nin Irak'taki hassasiyetlerinin en önde gelenleridir.¹⁸ Ayrıca Türkiye'nin Irak'ta uğradığı ekonomik kayıplar ve Irak'ta faaliyette bulunan Türk sivillerin güvenliği de endişe verici boyutlardadır.

ABD'nin Irak müdahalesinde başından beri ABD'nin yanında yer alan Kürtler bu davranışlarının semeresini müdahale sonrasında toplamaya başlamışlar ve birtakım imtiyazlar elde etmişlerdir. Geçiş dönemi Irak Anayasası'nda Kürtlere Irak'ın kuzeyinde özel bir statü verilmiştir. Öte yandan Türkmenlere, Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde, hazırlanan Geçici Anayasa'da, nüfuslarıyla orantılı bir temsil hakkı tanınmamıştır.¹⁹ Seçimlerde Türkmenler arzu edilen etkiyi yaratamamış ve seçim sonucunda Şii ve Kürt gruplar etkin duruma gelmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin inisiyatifi tekrar ele geçirecek açılımlarda bulunması gerekmektedir. Ancak, Kürtlerin kuzeyde kazandıkları imtiyazlardan vazgeçmesini beklemek pek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Bu bağlamda, Irak'ın geleceğinin siyasi bütünlük

---

¹⁷ 4 Temmuz 2003'te 11 Türk askeri Irak'ın kuzeydoğusunda ABD kuvvetleri tarafından ve bazı kaynaklara göre Kürt grupların yardımıyla tutuklanmış ve Bağdat'a götürülerek iki gün boyunca serbest bırakılmamıştı. Bu olay ABD ve Türkiye arasındaki ilişkileri zedelemiş ve Türk halkındaki Amerikan karşıtı duyguları besleyerek ABD'nin Irak'taki mevcudiyetine karşı seslerin daha kuvvetli yükselmesine sebep olmuştur.

¹⁸ Kuloğlu-Konur; s.41.

¹⁹ Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası İngilizce metni için bk. http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/iraq/2004/03/iraq-transitional-adminsitration-law_8mar2004.htm.

içinde toprak bütünlüğünü koruyan, etnik esasa dayanmayan, özellikle Kürt gruplara ayrılıkçı düşünceleri gerçekleştirmeye imkân yaratan imtiyazlar sağlamayan ve Türkmenlerin siyasi varlığını koruyan bir çerçevede şekillendirilmesinin Türkiye'nin menfaatleri açısından en uygun hareket tarzı olacağı değerlendirilmektedir. Türkiye Irak'ta merkezî, demokratik ya da en azından orantılı temsile dayalı laik bir yönetimin kurulmasını istemektedir.

Diğer yandan Türkiye için bir diğer önemli konu da PKK/KADEK/KONGRA-GEL militanlarının Irak'ın kuzeyindeki faaliyetlerinin durdurulması konusudur. ABD, bu konuda gerekli müdahaleleri yapmamakta, Irak'ın kuzeyinde var olan istikrarı bir müdahale ile bozmak da istememektedir. Diğer taraftan, Türkiye'nin müdahalesine de Türkiye'nin inisiyatifi ele alabileceği ve bölgede kaos ortamı yaratabileceği düşünceleri ile karşı çıkmaktadır. Bu durumda Türkiye, inisiyatifi ele alabilmek için karşısına çıkan fırsatlardan yararlanmalı hatta kendisine fırsat yaratmalıdır. Bu çerçevede, askerî müdahale son seçenek olarak korunmakla birlikte, yapılmak durumunda kalınırsa da ABD ile koordineli hareket edilmelidir. Gerek PKK/KADEK/KONGRA-GEL konusunda gerek Irak'la ilgili diğer hayati çıkarları tehlikeye girdiğinde Türkiye, güç kullanabileceğini ima ve yerine göre ifade etmelidir. Böyle bir durumda, yapılacak müdahalenin sınırlı olacağı, yalnızca Türkiye'nin güvenliğini sağlamak amacıyla yapıldığı hem Irak halkına hem de bölge ülkelerine anlatılmalıdır.

Ancak, tüm bu süreçte Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerini de göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin, 1 Mart tezkeresi ile inisiyatifi ele alma fırsatını kaçırdıktan sonra, ABD'nin isteği üzerine Irak'a asker gönderilmesinin yolunu açan 7 Ekim tezkeresini onaylamış olmasının pek de doğru bir karar olmadığı söylenebilir. Burada, doğru zamanda doğru yerde kullanılmayan silahlı kuvvetlerin, yanlış bir zamanda yanlış bir yerde kullanılmasına izin verilmesi durumu ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu, sadece AB'nin değil Irak halkının ve bölge ülkelerinin de tepkisini çekebilecek bir gelişme olmuştur. 1 Mart tezkeresi reddedildiğinde AB'nin önde gelen ülkelerinden Fransa ve Almanya, Türkiye'ye destek vermiştir. Bu bağlamda bakıldığında, Türkiye'nin Irak'a asker gönderme kararının tam tersi etki yaratacağı sonucuna ulaşılabilir. Türkiye, Irak konusundaki tutumunu belirlerken sürecin en başından beri, AB'den müzakerelere başlama tarihi almayı amaçlayan politikaları ile sınırlanmıştır. 17 Aralık 2004 AB Zirvesi'nde Türkiye'ye müzakerelere başlama tarihi verilmesiyle birlikte Türkiye'nin Irak konusundaki politikaları, müzakere sürecinin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için daha da kısıtlanmıştır. Ancak bu Türkiye'nin hayati menfaatlerinden vazgeçmesi gerektiği anlamına da gelmemektedir. AB'ye giriş sürecindeki endişeler ve ABD ile ilişkilerin gerginleşeceği kaygıları ülkenin hayati çıkarlarının, güvenlik ve bekasının üzerine hiçbir zaman çıkmamalıdır. Tüm bu hususlar göz önünde bulundurularak bölgenin istikrara kavuşması ve Irak'taki oluşumun tehdit olmaktan çıkması için Türkiye, ABD ve AB ile iletişim içinde, ancak dışarıya ABD ya da başka güç merkezleri tarafından yönlendirildiği izlenimini vermeden diplomasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve benzeri vasıtalar aracılığıyla, Irak'taki gruplar ile ayrı ayrı temasa geçmeli ve bölge ülkeleri ile

de istişarelerde bulunmalıdır. Bu izlenebilecek en akla yakın strateji olacaktır.

ABD'nin Irak'a müdahalesi ve sonrasında Türkiye, gerek Irak'ın yeniden yapılanması ve bu yapılanma içindeki Türkmenlerin konumu ve gerekse terörle mücadele konularında ihtiyacı olan inisiyatif elde edememiş, üstelik gerek maddi gerekse manevi kayıplara da uğramıştır. Türkiye, menfaatlerini en üst düzeyde koruyabilmek için her gün sıcak bir gelişmenin yaşandığı Orta Doğu bölgesindeki durumu yakından takip etmeli, jeopolitik gücünün farkında olarak başta Irak'ın yeniden yapılandırılması olmak üzere, bölgenin yeniden şekillenmesi sürecinin dışında kalmamalı, aksine etkin bir aktör olarak bu sürecin yönlendiricileri arasında yerini almalıdır.

ABD, Türkiye'den Suriye ve İran ile olan ilişkilerini kısıtlamasını talep etmektedir. Bilindiği üzere özellikle 1999 yılından sonra Suriye ve İran ile olan ilişkiler, başta Suriye olmak üzere tedrici bir gelişme ve iyileşme göstermiştir. Bunda Türkiye'nin iyi komşuluk münasebetleri politikasının yanında Suriye ve İran'ın içinde bulunduğu durum da önemli rol oynamıştır. İran ve Suriye ABD baskısına maruz kaldıkça bu ülke ile olan ilişkilerini yumuşatmak ve Batı dünyası ile diyalog kurabilmek için Türkiye ile yakınlaşma ihtiyacını duymuşlardır. ABD'nin Suriye ve İran'a yapabileceği bir müdahalede, Türkiye'nin Irak için ABD'ye sağladığı kolaylıkları bu ülkeler için de sağlayacağını beklemek oldukça yanlış bir beklenti olacaktır. Gerçi 1 Mart tezkeresi TBMM'den geçmeyerek Irak konusunda ABD'ye bekledikleri imkânı yaratmamış ise de harekât öncesi ve sonrasında alınan kararlar ile ABD'ye oldukça tatminkâr destekler verilmiştir. Burada Türkiye'nin beklentisi ve politikası, Irak'ın siyasi bütünlük içinde toprak bütünlüğünün korunması, Irak'ın yeni yapılanmasının Türkiye'ye tehdit olmayacak bir durumda olmasıdır. İran ve Suriye konusunda aynı şeyleri düşünmek mümkün değildir. Bu nedenle yapılacak bir müdahalede Türkiye'den aynı destek ve yardımın beklenmemesinin doğal olduğunun ABD tarafından anlaşılması ve bunun da tarafımızdan uygun bir tarzda anlatılması gerekmektedir. Hatta İran'ın nükleer kapasiteye sahip olması ile bölge etkinliğinin İran'a geçmesi düşüncesi de Türkiye tarafından iyi değerlendirilmelidir. Bu düşüncelerin ışığında ABD'ye destek olmanın yanlışlığının yanında, engel olmanın da yanlış olacağından hareketle, bu konuda iki tarafla da diyalogun sürdürülmesine dayanan dengeli bir politikanın uygulanmasına özen gösterilmelidir. Ancak dengeli politika ile politikasızlık arasındaki ayırımın da iyi yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

ABD'nin 11 Eylül sonrası sıkça uygulamaya koyduğu güç politikası ve operasyon yaptığı ülkelerdeki davranışları, sadece Orta Doğu'da değil dünyanın birçok ülkesinde Amerikan karşıtlığı duyguların artmasına sebep olmuştur. Türkiye'de buna paralel gelişmeler olmuş ve özellikle Irak konusunda beklentilerimizin karşılanmaması bu gelişmeyi artırmıştır. ABD Türkiye'den, ABD karşıtı duyguların düzeltilmesi için tedbirler alınması konusunda telkinlerde bulunmaya başlamıştır. Doğal olarak böyle bir duygu yaratılmasının veya ortadan kaldırılmasının siparişi oluşmasını beklemek mümkün değildir. Bu konuda gelişme kaydedilmesi, Türkiye'den çok ABD'ye bağlı bir konudur. Bu taleplerin ve ayrıca Suriye ve İran ile olan ilişkilerin

sınırlandırılması isteklerinin, bölgeye yönelik bir ABD müdahalesinde Türkiye'nin desteğini alabilmeye imkân yaratmak olduğu da düşünülebilir. Uluslararası ilişkilerde dostlukların değil menfaatlerin söz konusu olduğu gerçeğinden hareketle bu konudaki politikalarımızı yeniden değerlendirmekte fayda görülmektedir. 60 yıllık müttefik ABD'ye karşı bir düşmanlık oluşturmanın mantığı olmadığı gibi karşılıksız talepleri de karşılamanın da bir mantığının olmadığı düşünülmelidir. Sorunların diyalog yolu ile çözülmesinin, birbirine ihtiyacı olan her iki ülke için de faydalı olacağı mütalaa edilmektedir.

Son zamanlarda Türkiye ile ABD arasındaki stratejik ortaklığa yapılan vurgular, her iki ülkenin de ilişkileri yeniden iyileştirmek için bir yaklaşım içinde olduğunu göstermektedir. Aslında bu iki ülke bugüne kadar hiç stratejik ortak konumuna gelmemiş olup, bundan sonra da geleceği beklenmemelidir. Stratejik ortaklık, geniş bir alanda menfaatlerin ortak olmasını, ortak politikalar oluşturmayı ve ortak hareket etmeyi gerektirir. ABD'nin bu anlamda stratejik ortaklarının İngiltere ve İsrail olduğu söylenebilir. Türkiye ve ABD, belirli sahalarda menfaatleri birleştirdiğinden ve iki ülke arasında "al-ver" ilişkisi olduğundan, yeri ve zamanı geldiğinde birlikte hareket etmektedirler. Bu nedenle iki ülkenin stratejik müttefik olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

Irak Savaşı'ndan sonra, İsrail tarafı her ne kadar inkâr etse de Irak'ın kuzeyi ve Kürtler ile ilgili uyguladığı politika nedeniyle Türkiye'nin İsrail ile olan iyi ilişkilerinde de bir gerileme yaşanmıştır. Ayrıca Türkiye'deki iktidarın hassasiyetlerinden olan Müslümanlık eksenindeki bakış açısından dolayı İsrail'in Filistin halkına yaptığı saldırılar ve buna verilen tepkiler de iki ülke ilişkilerinin gerilemesine katkıda bulunmuştur. Ancak son gelişmeler bu ilişkilerin yeniden iyileşmesini sağlayacak niteliktedir.

Türkiye'nin, İsrail-Filistin arasında yaşanan yumuşama ortamından istifade ile barışın sağlanması yönünde; ABD ve İsrail ile iyileşmekte olan ilişkileri, Filistin ile olan tarihî ve kültürel yakınlığı avantajlarını iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye, Rusya ile olan diyalogunu artırarak Çin ile olan ilişkileri daha da geliştirerek bu güçleri de yanına almalıdır. Böylece ABD ile AB arasına sıkışan politikalarını açma ve çok yönlü politikalar uygulama fırsatını yakalamalıdır. Başkan Bush'un ikinci defa yönetime geldikten sonra Avrupa'ya yaptığı gezi, Atlantik ötesi ilişkilerin tekrar gelişmesi ve NATO'nun Irak güvenlik kuvvetlerini yetiştirmesi konusunda ortak iradeler oluşturmuştur. Bu gelişen durum Türkiye'nin politikalarını rahatlatacak ve Türkiye'ye yeni açılımlar sağlayabilecek mahiyette görülmektedir. Arzu edilmemesine rağmen Türkiye, diplomasinin devamı olarak kabul edilen ve diplomasinin tıkandığı yerde önünü açmaya yarayan güç uygulamayı da yerinde, zamanında, dengeleri gözeterek yeteri kadar kullanma cesaretini de göstermelidir. Türkiye sahip olduğu jeopolitik gücünü iyi değerlendirip proaktif ve etkin girişimler ile kullanabildiği takdirde bölgede etkinlik sağlayabilecek ve bu durum da sorunlarının çözümüne imkân yaratabilecektir.

VI. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Yusuf OĞUZOĞLU

Konuşmacılar

Prof. Dr. Sertaç BAŞEREN

Prof. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK

Dr. E. Kur. Kd. Alb. Yılmaz TEZCAN

ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN ABD'NİN IRAK'A MÜDAHALESİ

Sertaç H. BAŞEREN*

Giriş

Irak Savaşı ya da İkinci Irak Savaşı olarak bilinen çatışma,¹ 20 Mart 2003'te Irak'la ağırlıklı olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere'den oluşan koalisyon güçleri arasında başlamıştır. ABD Başkanı Bush, 17 Mart 2003'te yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında, Saddam Hüseyin ve oğullarının Irak'ı terk etmesini istemiş ve bunun için 48 saat süre vermiş,² Saddam Hüseyin bu talebi reddetmiştir. Ertesi gün Başkan Bush'un sözcüsü Ari Fleischer "önemli olan Gönüllüler Koalisyonunun Irak'ı silahsızlandırmasıdır, Saddam'ın ne yaptığı önemli değil"³ diyerek Saddam Hüseyin terk etse de etmese de ABD'nin Irak'a gireceğini söylemiştir. Saddam Hüseyin'e ülkeyi terk etmesi için verilen 48 saatlik sürenin bitmesinden hemen sonra ilk hava taarruzları başlamış, Başkan Bush da koalisyon güçlerine Irak'taki hedeflere karşı saldırıya geçme emri verdiğini duyurmuştur. Yaklaşık 250.000 Amerikan ve 45.000 İngiliz askeri başka ülkelerden gelen daha küçük kuvvetlerle⁴ ağırlıklı olarak Kuveyt üzerinden Irak'a girmişlerdir. Yaklaşık üç hafta sonra 9 Nisan 2003'te Bağdat düşmüş, Saddam Hüseyin devrilmiş, Irak'ın işgali tamamlanmış ve işgal sonrası dönem⁵ başlamıştır. Bu tebliğde Irak'ın işgali için askerî güç kullanılmasının uluslararası hukukta kuvvet kullanmayı düzenleyen temel kural olan Birleşmiş Milletler (BM) Anlaşması'na⁶ uygun olup olmadığı hususunda yapılan tartışmalar yansıtılacak ve değerlendirilecektir.

1. Genel Olarak BM Anlaşması'nın Kuvvet Kullanmaya İlişkin Sistemi

Genel olarak BM Anlaşması'nın kuvvet kullanmaya ilişkin sistemine bakıldığında bunun iki ana özelliği olduğu görülür. İlk mad. 2/4'te kuvvet kullanılması yasaklanmıştır. Buna göre;

* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Amerikalılar "Operation Iraqi Liberation", İngilizler "Operation Telic", Avustralyalılar "Operation Falconer" olarak isimlendirmişlerdir.

² <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/03/iraq/20030317-7.html>.

³ <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/03/20030318-4.html>. "The bottom line is, a coalition of the willing will disarm Saddam Hussein's Iraq, no matter what."

⁴ Irak'ın işgaline destek veren ve gönüllüler koalisyonu diye bilinen 49 devlet bulunmaktadır. Bu devletler askerî birlik ya da destek birlikleri göndermiş ya da başka türlü lojistik destek sağlamışlardır. Irak'a ABD yaklaşık 250.000, İngiltere 45.000, Güney Kore 3500, Avustralya 2000, Danimarka 200, Polonya 54 asker göndermiştir. Ayrıca on başka devlet, muharip olmayan destek birlikleri göndermişlerdir. Bunlar ağırlıklı olarak sağlık hizmeti vermişlerdir. Bu devletlerin bazılarında kamuoyunun çoğunluğu savaşa karşıdır. Örneğin İspanya'da kamuoyu yoklamaları bir ara savaş karşıtlarının %90'a vardığını göstermiştir.

http://en.wikipedia.org/wiki/2003_Invasion_of_Iraq.

⁵ İşgal sonrası dönem işgalin bittiği anlamına gelmemektedir. Koalisyon güçleri hâlen 1511 ve 1546 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararlarına göre uluslararası güç olarak Irak'taki mevcudiyetlerini sürdürmektedirler. Bu dönem bakımından da uluslararası hukuk açısından değerlendirmeye değer konular bulunmakla beraber bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuşlardır.

⁶ McNair BM Anlaşması'nın ve konumuzla ilgili hükümlerinin önemini vurgulamaktadır. Bk. McNair, A. D.; The Law of Treaties, New York, 1986, s.217.

“Bütün üye devletler uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı gerekse BM amaçlarına aykırı olarak herhangi bir şekilde kuvvet kullanmaktan kaçınacaklardır.”

Bu hüküm BM Anlaşması'nın konuyla ilgili en önemli hükmüdür. Uluslararası Adalet Divanının eski başkanlarından N. Singh'e göre, kuvvet kullanmaktan ya da tehdidinden kaçınmak, uyumsuzlukların hâkim olduğu dünyada insanlığın barışı koruma çabalarının temel taşıdır.⁷ BM Anlaşması'nda meşru müdafaa hakkına yer verilen mad. 51 ise, bağımsız bir hüküm olarak değil mad. 2/4'ün istisnası olarak düzenlenmiştir. Buna göre;

“Bu Anlaşma'nın hiçbir hükmü BM üyelerinden birisinin silahlı bir saldırıya uğraması hâlinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri alıncaya kadar, doğal olan münferit veya müşterek meşru müdafaa hakkına hâlel getirmez. Bu meşru müdafaa hakkını kullanarak üyelerin aldığı tedbirler derhâl Güvenlik Konseyine bildirilecek ve Konseyin işbu Anlaşma'ya dayanarak uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya iadesi için lüzumlu göreceği şekilde her an hareket etmek yetki ve ödevine hiçbir şekilde etki etmeyecektir.”

İkinci olarak mad. 2/4'teki yasağı ihlal eden devletlere karşı kuvvet kullanma yetkisi ile münhasıran donatılan bir merkezî otorite yaratılmıştır. Bu ikinci konu, Anlaşma'nın VII. Bölümünde ve özellikle Güvenlik Konseyine hukuka aykırı kuvvet kullanmaya karşı kuvvet kullanma yetkisi veren mad. 42 ve takip eden maddelerde düzenlenmiştir. Böylece, bir yandan devletler kuvvet kullanma yetkisini terk etmişler ve bireysel kuvvet kullanma hukuka aykırı bir fiil hâline gelmiş, diğer yandan hukuka aykırı bu fiile karşı kuvvet kullanacak kolektif bir yetki oluşturularak münhasıran BM'ye verilmiştir. BM'nin kendi askerî gücü olmadığından 43 ve takip eden maddeler üye devletlerin BM emrine kuvvet vermelerini öngörmektedir. BM'nin daha az merkezileşmiş bir şekilde üye devletlerin kuvvetlerini kullanması da mümkündür. BM mad. 2/4'ü ihlal eden devletlere karşı gerekirse kendi yetkisinde bulunan zorlayıcı tedbirlerin uygulanması için bölgesel örgütleri de kullanabilir. Bununla beraber Güvenlik Konseyinin izni olmaksızın, bölge anlaşmaları gereğince veya bölgesel örgütler tarafından, hiçbir zorlayıcı harekete teşebbüs edilemeyecektir. BM, mad. 53'e göre, kendi yerine kuvvet kullanması için devletlere yetki verebilmektedir. Bu durumda kuvvet kullanmanın normal usuldekinden daha az merkezileştiğinden söz edilebilir. Bununla beraber, BM kuvvet kullanımını kontrol etmeye devam ettiği için bunun BM'nin kuvvet kullanma tekeline bir istisna oluşturduğu söylenemez. Devletler, gerek VII. Bölüm çerçevesinde gerekse mad. 53'e göre, yalnızca Güvenlik Konseyi tarafından karar verilen kuvvet kullanma tasarruflarının icrasında yer alabilirler.

---

⁷ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) Case, Judgement on Merits, ICJ Reports, 1986, s.153.

2. 1990'dan 2003'e Kadar Kaydedilen Gelişmeler

ABD ve İngiltere'nin Irak'ı Mart 2003'te askerî güç kullanarak işgal etmeleri bir taraftan BM Güvenlik Konseyinin verdiği yetkiye diğer taraftan da meşru müdafaa hakkına dayandırılarak savunulmuştur. İlk görüş çerçevesinde Körfez Savaşı'ndan itibaren süregelen olaylar bir bütün olarak değerlendirilmekte ve 2003'te askerî güç kullanılmasının izahında 678 sayılı Karar'a⁸ dayanılmaktadır. Buna göre 660, 678, 686⁹ ve 687¹⁰ sayılı kararların bölgede uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için Irak'a karşı kuvvet kullanma yetkisi verdiği düşünülmektedir.

Bu yaklaşım eski olayları hatırlatmayı gerekli kılmaktadır. Irak, Kuveyt'ten OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries)'in belirlediği kotayı aşip petrol fiyatlarını düşürerek Irak ekonomisine zarar vermeyi durdurmasını, Kuveyt de dâhil olmak üzere diğer Arap devletleri adına İran'a karşı savaştığı için 12 milyar dolar savaş tazminatı ödemesini, Körfez'e çıkışını tıkayan Bubiyan ve Warba adalarıyla büyük kısmı Irak topraklarında kalmasına rağmen Kuveyt'in kendi payına düşenden daha çok petrol çıkardığını iddia ettiği Rumelia Petrol sahası üzerindeki taleplerini tanınmasını istemiştir. Irak bu talepleriyle ilgili görüşmelerin başladığı gün Kuveyt sınırına asker yığarak talepleri kabul edilmezse kuvvet kullanacağını söylemiştir. Daha sonra, reddedilen bu taleplerini temin etmek için, hukuka aykırı kuvvet kullanarak 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'e girip işgal ve ilhak etmiştir. BM Güvenlik Konseyi derhâl toplanarak 660 sayılı Karar'ı¹¹ almış Irak'ı kınayıp Kuveyt'ten geri çekilmesini istemiştir. Güvenlik Konseyi bu Karar'ı müteakip aynı paralelde bir dizi karar daha almıştır.¹² Güvenlik Konseyinin kararlarına paralel olarak ABD ve diğerleri, BM Anlaşması mad. 51'de tanınan doğal kolektif meşru müdafaa hakkına uygun olarak adımlar atmışlardır. Kasım 1990'da Güvenlik Konseyi, 678 sayılı Karar'ı kabul ederek bir yandan Irak'a 660 sayılı Karar'ı tam olarak yerine getirmesi için 15 Ocak 1991'e kadar süre tanıyıp, diğer yandan da üye devletlere "660 (1990) ve

⁸ SC Res. 678 (Nov. 29, 1990) 29 ILM 1565 (1990).

⁹ SC Res. 686 (Mar 2, 1991).

¹⁰ SC Res. 687 (Apr. 3 1991) 30 ILM 846 (1991).

¹¹ SC Res. 660 (Aug. 2, 1990) 29 ILM 1325 (1990).

¹² Bk. Irak ve Kuveyt'e karşı petrol ambargosu ve yaptırımlar rejimini kuran 661 sayılı Karar SC Res. 661 (Aug. 6 1991); Irak'ın Kuveyt'i ihlalinin hukuki geçerliliği olmadığını hüküm altına alan 662 Sayılı Karar SC Res.662 (Aug. 9, 1990); Irak'ın üçüncü tarafların vatandaşlarının Kuveyt'ten ayrılmasına izin vermesini ve ayrılışlarını kolaylaştırmasını isteyen 664 sayılı Karar SC Res. 664 (Aug. 18, 1990); Müttefik devletleri 661 sayılı Karar'la getirilen ambargoyu uygulamak için gerekli tedbirleri almaya çağırılan 665 sayılı Karar SC Res. 665 (Aug. 251990); Yaptırım rejimini ve insani ihtiyaçlar istisnasını yürürlüğe sokan 666 sayılı Karar SC Res. 666 (Sept. 13, 1990); Irak'ın Kuveyt'teki konsolosluk ve diplomasi personelinin ve binalarının güvenliğini derhâl korumasını isteyen 667 Sayılı Karar SC Res. 667 (Sept. 16, 1990); Ürdün'ün petrol ambargosu ve yaptırımlar rejiminin uygulanmasının etkilerinden korunması isteği ile ilgili 669 sayılı Karar SC Res. 669 (Sept. 24, 1990); Hava araçlarının Irak'a kargo götüremelerini düzenleyen ve Irak'ın Savaş Zamanında Sivillerin Korunmasıyla ilgili Cenevre Sözleşmesi'ni ağır ihlallerinden doğan sorumluluğunu teyit eden 670 sayılı Karar SC Res. 670 (Sept. 25, 1990); Irak'ın Kuveyt ve üçüncü taraf vatandaşlarına kötü muamelesini kınayan ve Irak'ın uluslararası hukuku ihlali sebebiyle sorumlu tutulması için delil toplamaya davet eden 674 sayılı Karar SC Res. (Oct. 29, 1990); Irak'ın Kuveyt'in demografik yapısını ve kayıtlarını değiştirmeye teşebbüsünü kınayan 677 sayılı Karar SC Res. 677 (Nov. 28, 1990).

takip eden ilgili bütün kararları uygulamak ve bölgede uluslararası barış ve güvenliği yeniden tesis etmek için gerekli bütün önlemleri alma yetkisi" vermiştir. Karar'da bu yetkinin Konsey kararlarının 15 Ocak 1991'den önce tam olarak yerine getirilmemesi hâlinde kullanılacağı öngörülmüştür. 678 sayılı Karar, uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edilmesi ya da bozulması hâlinde Güvenlik Konseyine uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden tesis edilmesi için kuvvet kullanma yetkisi veren VII. Bölüme dayanmaktadır.

Irak 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'ten çekilmeyi reddetmiş, Koalisyon güçleri ertesi gün "Çöl Fırtınası" adı verilen askeri harekâta başlamışlardır. Bu harekât neticesinde Irak 27 Şubat 1991'de Kuveyt'ten çıkartılmıştır. Taft, Güvenlik Konseyi'nin 15 Ocak'tan önce Irak'ın iki ay evvel kendisine verilen şansı kullanıp kullanmadığını belirlemediğine, Bu kararı üye devletlerin kendilerinin verdiği ve kuvvet kullanmak için Güvenlik Konseyi'nin 678 Sayılı Kararına dayandıklarına işaret etmektedir.¹³

1 Mart 1991'de General Schwarzkopf Irak silahlı kuvvetleriyle ateşkes anlaşmasını imzalamıştır. Arkasından BM Güvenlik Konseyi bu ateşkes için sadece Kuveyt'te ve Irak'ın o zaman koalisyon güçleri tarafından işgal edilen kısmında yerleştirilen biyolojik kimyasal silahları kapsayan belirli isterler ortaya koyan 686 sayılı Karar'ı almıştır.

Güvenlik Konseyi 3 Nisan 1991'de Körfez'de çatışmaları sona erdiren ve resmî ateşkesin koşullarını oluşturan 687 sayılı Karar'ı kabul etmiştir. Bu Karar Irak'a kitle imha silahlarıyla ilgili kapsamlı yükümlülükler getirmiştir. Buna göre, Irak'tan (1) kimyasal biyolojik silahlarını ve balistik füzelerini imha etmesi ve bunun yerinde denetimini kabul etmesi; (2) bu tür kitle imha silahlarını ve fırlatma sistemlerini, kullanmaması, geliştirmemesi, yapmaması ya da edinmemesi; (3) nükleer silahlar edinmemesi, geliştirmemesi; (4) nükleer silahlarını ve ilgili materyalin imhasını ve yerinde denetimini kabul etmesi istenmiştir. Karar denetimi gerçekleştirmek için Irak'ın nükleer silah materyallerini denetim altında tutacak Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile iş birliği yapacak bir BM Özel Komisyonu kurmuştur. 6 Nisan 1991'de Irak bu hükümleri resmen kabul etmiş ve resmî ateşkes yürürlüğe girmiştir.¹⁴ Daha sonra Konseyin de belirttiği gibi 687 sayılı Karar uluslararası barış ve güvenliğin yeniden tesisinin temel koşullarını öngörmüştür.¹⁵

---

¹³ William H. Taft and Todd F. Buchwald; "Preemption, Iraq and International Law", in Agora: Future Implications of the Iraq Conflict (ed. by) Lori Fisler Damrosch and Bernard Oxman, 97 AJIL 2003, s.558.

¹⁴ Körfez Savaşı'nı sonuna doğru Irak kuzeydeki Kürt ayaklanmasını, yüz binlerce sivilin Türkiye ve İran'a kaçmasına yol açacak sert bir şekilde bastırmıştır. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi toplanarak 688 Sayılı Kararı almıştır. Karar Irak'ın sivil halkı bastırmasını kınamış, uluslararası sınırlara ve sınır ötesine yoğun mülteci akınlarına yol açtığını ve bunun da bölgede uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği hüküm altına almıştır. Buna dayanılarak 36'ncı paralelin kuzeyinde mültecilere yardım etmek için bir koruma bölgesi ilan edilmiştir. Daha sonra sivil halkın tekrar bastırılması üzerine 32'nci paralelin güneyinde de benzer bir bölge tesis edilmiştir.

¹⁵ Taft and Buchwald; s.559.

3. BM Güvenlik Konseyinin 660, 678, 686, 687, 1154 Sayılı BM Kararları ve Çöl Tilkisi Harekâtı'yla İlgili Tartışmalar

Konuyla ilgilenen herkes, BM Güvenlik Konseyinin 678 sayılı Kararı'yla kuvvet kullanma yetkisi verdiğini kabul etmektedir. Buna karşılık, 687 sayılı Karar'ın Irak tarafından ağır şekilde ihlal edilmesi hâlinde bu koşulları yerine getirme sorumluluğunun bölgede uluslararası barış ve güvenliği yeniden tesis etmek için gerekli bütün araçları kullanmak üzere 678 sayılı Karar'a uygun hareket eden üye devletlere bırakıldığının¹⁶ kabul edilmesi ve Irak'ın işgalinin 678 sayılı Karar'a dayandırılması hususunda görüşler farklılaşmaktadır.

a. Çöl Tilkisi Harekâtı'nın 678 Sayılı Karara Dayandırılması

BM Güvenlik Konseyi Irak'ın yarattığı tehdidin niteliğini değerlendirdikten sonra buna karşı korunmak için VII. Bölüm çerçevesinde hareket ederek bir dizi kural oluşturmuştur. Güvenlik Konseyi çatışmaya son veren 687 Sayılı Kararla oluşturulan ateşkes anlaşmasını yaparken Irak'a kapsamlı yükümlülükler getiren koşullar koymuştur. Konsey bu koşulları ateşkesin esaslı ön koşulları olarak görmüştür. Güvenlik Konseyi Başkanı Güvenlik Konseyi adına konuşurken, Irak'ın 687 sayılı Karar'la getirilen denetimleri Irak ile Kuveyt ve Kuveyt ile birlikte hareket eden üye devletler arasında resmî ateşkesin sağlanmasının ön koşulu olarak kabul ettiğini söylemiştir. Güvenlik Konseyi, bir başka vesileyle, bu yükümlülüklerin ihlallerini uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak değerlendirmiştir. Bundan başka, Güvenlik Konseyinin ya da Güvenlik Konseyi adına hareket eden Güvenlik Konseyi Başkanının bir dizi kararda, Güvenlik Konseyi, bu yükümlülüklerin Irak tarafından dikkate değer ihlallerinin ateşkesin ağır ihlalleri (material breach) olduğunu söylemiştir. Konseyin, Irak bu ihlallerden geri adım atmazsa, ABD'nin ve onunla birlikte hareket eden diğerlerinin kuvvet kullanabileceğini kabul ettiği ileri sürülmüştür.¹⁷ Kısaca, Güvenlik Konseyinin tesislerin denetimi ve bu silahların imha edilmesi yükümlülüklerinin ihlal edildiklerinde muhtemel kuvvet kullanımına yol açan ağır ihlal (material breach) oluşturan esaslı ön koşullar olduğunu kabul ettiği savunulmuştur.¹⁸

Koalisyon güçlerinin Ocak 1993'te kuvvet kullanmasından sonra zamanın Genel Sekreteri Boutros Ghali, Irak'ın ateşkesle ilgili kararı ihlal etmesi sebebiyle gerçekleştirilen hücumun Güvenlik Konseyinin 678 (1991) sayılı Kararı'nın verdiği yetkiye uygun olarak yapıldığını, BM Genel Sekreteri olarak yapılan faaliyetlerin Güvenlik Konseyi kararlarına ve BM Anlaşması'na

---

¹⁶ a.g.e.; s.559.

¹⁷ Michael J. Matheson; Remarks in Legal Authority for the Possible Use of Force Against Iraq, 92 ASIL Proc. 141 (1998).

¹⁸ a.g.e. Taft'a göre, BM Güvenlik Konseyi değişik sebeplerle Irak'ın kitle imha silahlarıyla ilgili yükümlülüklerinin ihlaline karşı aldığı kararlarla ya da başkanının yaptığı açıklamalarla Irak'ın bu faaliyetlerinin tespitinin kuvvet kullanma yetkisi verdiği anlayışıyla ağır ihlaller olduğunu belirtmişlerdir. Taft and Buchwald; s.559.

uygun olduğunu söyleyebileceğini belirtmiştir.¹⁹ ABD Clinton zamanında buna dayanarak rejimin silah denetçilerine ulaşılmasını engelleme çabalarını müteakiben Aralık 1998'deki Irak'a karşı Çöl Tilkisi Harekâtı'nın Konsey kararlarına uygun olduğu sonucuna varmıştır.

Bu gelişmelere bağlı olarak Güvenlik Konseyinin Irak'ın yükümlülüklerini ihlal etmesi hâlinde kuvvet kullanılmasına yetki vermesinin gerekip gerekmediği ya da üye devletler koalisyonunun kendi kendilerine hareket edip edemeyecekleri sorununa da değinilmiştir. ABD'ye göre, üye devletler tek başına harekete geçebilir. Irak'ın Güvenlik Konseyinin kararlarını yerine getirmesini ve herhangi birini ihlal etmemesini sağlamak için gerekli oranlı kuvvete başvurmak ABD'nin kendi yetkisindedir. Güvenlik Konseyinin bu yetkiyi tekrar ifade edebilmesi için bunun yararlı ve uygun olması gerekir. ABD, Güvenlik Konseyinin yetkilendirmesini tekrarlamasının kendi kuvvet kullanma yetkisinin ön koşulu olmadığını düşünmektedir.

Mevcut durumda bir tarafta Irak diğer tarafta öncelikle ABD tarafından öncülük edilen fakat diğer kuvvetleri de kapsayan koalisyon güçleri olmak üzere silahlı çatışmaya girmiş taraflar arasında bir ateşkes vardır. Eğer ağır ihlallerden (material breach) kaynaklanan bir ateşkes ihlali varsa diğer taraf için alışılmış başvurulacak yol, bu ihlallerle uğraşmak için gerekli ve oranlı kuvvet kullanmaktır. Burada durumun başka türlü olduğunu düşünmek için neden yoktur.²⁰ Ağır ihlal (material breach) olup olmadığı objektif bir durumdur. Ağır ihlalin (material breach) olduğunu Güvenlik Konseyinin tespit etmesi ya da bildirmesi gerekli değildir.²¹ Eğer ağır ihlal (material breach) olmuşsa, normal kurallara göre mukabil olarak ateşkesin ihlalinden doğan kuvvet kullanma hakkına karar verecek diğer taraftır. ABD Hükûmetine göre, mukabele etme yetkisi verilip verilmediğine bakmaksızın bu ihlallere karşı devam eden bir kuvvet kullanma hakkı vardır. Olayların başından sonuna Körfez Savaşı'nın sona ermesinden şu ana kadar Irak ateşkesi ihlal ettiği zaman Güvenlik Konseyi hiçbir olayda bu ihlallerle uğraşmak için koalisyon güçlerine teyit etmek maksadıyla kuvvet kullanma yetkisi vermemiştir. Bir dizi olayda Güvenlik Konseyinin kuvvet kullanmanın gerçekleşeceğini kabul ettiği ve bunun gerekli ve oranlı olmasına razı olduğu açıktır. Bu nedenlerle, 678 sayılı Karar'ın ateşkesin ön koşullarının ağır ihlalleri hâlinde, gereklilik, oranlılık ve silahlı çatışmaları düzenleyen kuvvet kullanmaya ilişkin uluslararası hukuk kuralları dâhilinde kuvvet kullanma yetkisinin bulunması anlamında yaşamaya devam ettiği iddia edilmiştir.

Bu görüşler Çöl Tilkisi Harekâtı'nın yapılmasına özel olarak yetki verilmesi gerektiği ileri sürülerek eleştirilmiştir.

¹⁹ Transcript of Press Conference by Secretary-General, Boutros Boutros-Ghali, Following Diplomatic Press Club Luncheon in Paris on 14 January, UN Doc. SG/SM/4902/Rev.1, at 1 (1993), Taft tarafından atıf yapılmıştır. Bk. Taft and Buchwald; s.559.

²⁰ Matheson.

²¹ a.g.e. Taft and Buchwald; s.560.

b. Çöl Tilkisi Harekâtı'nın 678 Sayılı Karar'a Dayandırılmayacağını Savunan Görüşler

Konsey önemli ihlalin vuku bulduğuna dair bir tespitle bulunmamışsa, münferit üye devletlerin ya da devletler grubunun belirli durumların önemli ihlal oluşturduğuna karar veremeyeceği söylenmiş ve Konseyin Çöl Tilkisi Harekâtı'na giden dönemde kullandığı dilin önemli ihlalin tespitine muadil olup olmadığı tartışması yapılmıştır.

Buna göre, BM Güvenlik Konseyi birleşik bir askerî harekâta yetki vermiş ve bu harekâtı sona erdirmiştir; Irak'ın yerine getirmek zorunda olduğu koşullara uymasını sağlamak ve ateşkes anlaşmasına nezaret etmek için değişik BM temsilcilerinin faaliyetlerinin gerçekleşmesi için gerekli düzenlemeleri yapmıştır, bu koşulların yerine getirilip getirilmediğini belirlemenin yollarını tespit etmiş (bu denetleme sisteminin bir grup raporuyla yapılmıştır) ve uyulmasını sağlamak için görüşmelere girmiştir. Bütün bu faaliyetlerden sonra BM'nin şimdiye kadar harekete geçmediğini, başlangıçta kuvvet kullanma yetkisi veren ve verdiği kuvvet kullanma yetkisi 687 sayılı Karar'la sona erdirilen mad. 51 ya da 678 sayılı Kararlara göre, herhangi bir noktada 678 sayılı Karar'da ortaya konulan koşulların ihlal edildiğini düşünen BM üyelerinden herhangi birisine Irak'a karşı tamamen serbestçe askerî güç kullanma imkânı bırakıldığını söylemek yanlıştır. Çalışan bir kurumsal yapı bulunduğu için bu açıkça yapılamaz.²²

678 sayılı Karar, Konseyin "Kuveyt Hükûmeti ile birlikte hareket eden üye devletlere Irak'ın 15 Ocak 1991'den önce ilgili kararları tümüyle yerine getirmede, 660 ve takip eden bütün ilgili kararların desteklenmesi ve yerine getirilmesi ve bölgede uluslararası barış ve güvenliği yeniden tesis etmesi için bütün uygun yolları kullanma yetkisi verdiğini" söylemektedir. "Bütün takip eden kararlar" cümlesi daha önce yukarıda sözü geçen kararlara²³ yapılan atıf çerçevesinde okunmalıdır. "Takip eden" kelimesi 678 sayılı Karar'ı takip eden kararlar anlamına gelmez. Gramere uygun olarak açıkça 660'ı takip eden daha önceki kararlara atıf yapmaktadır. 678 sayılı Karar eğer Irak daha önce kabul edilen kararların gereklerini yerine getirmezse kuvvet kullanma yetkisi vermektedir. Önceki bu kararlar, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini, rehineleri serbest bırakmasını ve beş ay sonra Nisan 1991'de 687 sayılı Karar'la oluşturulan denetleme sistemi ile hiçbir ilgisi olmayan değişik bazı şeylerin yapılmasını istemiştir.

Güvenlik Konseyi, General Schwarzkopf'un Iraklı muhataplarıyla ateşkes anlaşmasını imzalamasının hemen ardından 2 Mart 1991'de 686 sayılı gerçek Ateşkes Kararı'nı kabul etmiştir. Bu Karar'la ateşkesi devam ettirmek için Irak'ın birtakım şeyler yapmasını istemiş ve "Güvenlik Konseyinin Irak'ın iki ve üçüncü paragraflara uyması için gereken süre içinde

²² Thomas M. Franck; Remarks, in Legal Authority for the Possible Use of Force Against Iraq, 92 ASIL Proc. 139 (1998).

²³ Bk. dipnot 12.

678 sayılı Karar'ın ikinci paragrafının geçerli kaldığını tanıdığını" söylemiştir. Atıf yapılan paragraf "bütün gerekli yollara" başvurma yetkisi veren paragraftır. Güvenlik Konseyi müttefik kuvvetlerin bütün gerekli yolları kullanma yetkisini kasten ama sadece 686 sayılı Karar'ın iki özel paragrafının yerine getirilmesi amacıyla açık tutmuştur. Karar "Irak'ın Kuveyt ve 678'e göre Kuveyt'le birlikte hareket eden üye devletlerin kuvvetlerinin geçici olarak bulunduğu alanlardaki ve bitişik sulardaki mayınları, bubi tuzaklarını ve diğer patlayıcıları, kimyasal, biyolojik materyal ve silahları tespit etmek için bütün bilgi ve yardımı sağlamasını" istemiştir. Başka bir ifadeyle, Güvenlik Konseyi kimyasal biyolojik silahların tespiti sorunuyla sadece Kuveyt ve Irak'ın müttefik işgali altındaki kısımları bakımından ilgilenmiştir. 686 sayılı Karar'dan sonra gelen başka hiçbir karar 678 sayılı Karar'ı ve kuvvet kullanma yetkisi verilmesini onaylamamıştır.

686 sayılı Karar'dan sonra alınan 3 Nisan 1991 tarih 687 sayılı Karar'a gelince, bu da ateşkes sağlamaktadır. Bununla beraber 687 sayılı Karar daha çok mütarekedir. Çatışmaları sadece belli bir süre durdurmak için yapılmış değildir; uzun vadeli bir düzenlemedir. Irak'ın ihlal ettiği denetim sistemini ortaya koyan karar budur. Irak hiçbir zaman denetim sisteminin gereklerinden hiçbirini iyi niyetle yerine getirmemiştir. Başından beri birkaç ay içinde güvenilemez olduğu ortaya konulan yanıltıcı raporlar vermiştir. Irak yetkilileri nükleer faaliyetlerinin tam envanterini verdiklerini söylemiş, üç ay sonra Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu listede bulunmayan önemli parçalar bulmuştur. Irak, kitle imha silahlarıyla ilgili hep yalan söylemiş 687 sayılı Karar'ı ihlal etmiştir. Fakat bu kararın kendisi yeniden kuvvet kullanma yetkisi vermemektedir ve hükümlerinin ihlal edilmesi hâlinde öngördüğü asıl ceza ekonomik yaptırımların sürdürülmesidir. Buna bağlı olarak 678 sayılı Karar'ın kuvvet kullanılmasına yetki verilmesini sürdürme anlamında yürürlükte olduğunu söylemek mümkün değildir.²⁴

2 Mart 1998'de ilk ateşkes sözleşmesinden sekiz sene sonra alınan 1154 sayılı Karar Irak'ın Kofi Annan'la yapılan son anlaşmayı ihlal etmesi hâlinde en ağır sonuçlara uğratılacağını hüküm altına almaktadır. En ağır sonuçlarla uğratmak herhangi bir üye devlete, ABD'ye veya müttefik kuvvetlerden herhangi birisine kuvvet kullanma yetkisi vermek demek değildir. Bu kelimeler Başkan Clinton'un istediği gibi kuvvet kullanma yetkisi verecek şekilde yorumlanamaz.

Bu konuyla bağlantılı olarak üzerinde durulması gereken iki husus daha vardır. İlk olarak, bu karar kabul edildiği zaman Güvenlik Konseyinin üç sürekli üyesi Çin, Fransa ve Rusya, Konseyde kararın ABD'ye kuvvet kullanma yetkisi vermediğini bildirmişlerdir. Gerçekten de bu üç devlet kararın ABD'ye kuvvet kullanma yetkisi verdiğini düşünselerdi olumlu oy vermeyeceklerini bildirmişlerdir. İkinci olarak, bu kararın kabul edildiği

---

²⁴ Paul Szasz; Remarks, in Legal Authority for the Possible Use of Force Against Iraq, 92 ASIL Proc. (1998), s.140.

koşulları da dikkate almak gerekir. ABD Irak Amerikan denetçilerinin kullanılmasını ilk kez engellediği ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunduğu Kasım 1997'den beri aylardır kamuya açık bir şekilde Güvenlik Konseyinin kendisine kuvvet kullanma yetkisi vermesini sağlamaya çalışıyordu. ABD'nin Güvenlik Konseyinin böyle bir karar kabul etmesini sağlama çabaları yaygın bir şekilde biliniyordu ve başarısız olmuştu. Sonunda kabul edilen ve sadece en ağır sonuçlara uğratmayı hüküm altına alan kararının kuvvet kullanma yetkisi verdiği yorumunu yapmak iyi niyetle bağdaşmaz.

687 Sayılı Karar BM Anlaşması mad. 25 ve 48/1'e göre bütün BM üyelerini bağlamaktadır. Bu Irak tarafından kabul edilmiş bir uluslararası anlaşma teklifidir. Karar Irak ile BM arasında bir anlaşma oluşturmuştur. Eğer ABD'nin iddia ettiği gibi ya da Güvenlik Konseyinin belirttiği gibi Irak bu anlaşmayı ihlal etmişse ne olacağına Güvenlik Konseyi karar vermelidir.²⁵ Karar verecek olanlar koalisyonun münferit üyeleri değildir. Diğer yandan Karar Irak'ın kabulünün müttefik kuvvetlerle arasında ateşkes yarattığını da söylemektedir. Karar'ın hükümlerinde kimin hangi anlaşmaya taraf olduğu ve eğer anlaşma ihlal edilecek olursa kimin ne yapmaya hakkı olduğu konusunda belirsizlik bulunabilir. Anlaşmanın metnini oluşturan BM Güvenlik Konseyidir. Herhangi bir ihlalin sonuçlarını belirlemek Güvenlik Konseyinin işidir. Konsey gerçekten de Irak'ın ateşkes kararını ihlal ettiğini söylemiştir; ama, herhangi bir devletin buna bağlı herhangi bir eylemi için yetki vermemiştir. Düzenlemenin tamamı ağır bir ihlalin olup olmadığına bu ihlalin sonuçlarını ne olacağına ve böyle bir ihlale karşılık kimin ne yapmaya yetkilendirildiğine Güvenlik Konseyinin karar vermesi gerektiğini göstermektedir.²⁶

4. BM Güvenlik Konseyi'nin 660, 678, 686, 687, 1441 Sayılı Kararları ve 20 Mart 2003'te Irak'ın işgali

a. Irak'ın işgalini BM Güvenlik Konseyinin 678 Sayılı Kararı'na Bağlayan Görüşler

Taft'a göre, ağır ihlalin olup olmadığı ve bunu kimin belirleyeceği tartışması daha önemli bir noktayı gölgelememelidir: herkes Konseyin Irak'ın ağır ihlallerde bulunduğunu tespit etmesinin münferit üye devletlerin Konsey kararlarının yerine getirilmesi için kuvvet kullanma yetkisi verdiği hususunda anlaşmaktadırlar.²⁷ Bu, 8 Kasım 2002'de 1441 sayılı Karar'ın²⁸ alınmasına yol açan görüşmelerden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Ağır ihlal sözcüklerine verilen anlam 1441 sayılı Karar'ın yapısına da yansıtılmıştır.²⁹

Karar'ın 1 paragrafında "Irak'ın özellikle silah denetçileri ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile iş birliği yapmayarak ve 687 sayılı

²⁵ a.g.e.; s.142.

²⁶ a.g.e.; s.143.

²⁷ Taft and Buchwald; s.560.

²⁸ SC Res. 1441 (Nov 8 2002) 42 ILM 250 (2003).

²⁹ Taft and Buchwald; s.660.

Karar'da öngörülen hususları yerine getirmeyerek 687 sayılı Karar dâhil ilgili kararlarda öngörülen yükümlülüklerini ağır şekilde ihlal ettiği" belirtilmiştir. Karar'ın ağır ihlal terminolojisini kullanarak, Irak'ın yükümlülüklerini ihlallerinin, koalisyon güçlerinin 687 sayılı Karar'a göre kuvvet kullanması için önceki uygulamanın oluşturduğu eşiği aştığını gösterdiği ileri sürülmüştür.³⁰

Kararın ikinci paragrafında Irak'tan 8 Aralık 2002'ye kadar nükleer, biyolojik, kimyasal silah, balistik füze ve diğer fırlatma sistemlerini geliştirme programlarının durumunu tam olarak bildirmesi istenmiştir. Böylece Irak'a Konseyin ilgili kararlarından doğan silahsızlanma yükümlülüğünü yerine getirmesi için son bir şans verilmiştir. Kararın dördüncü paragrafında "Irak'ın bu karara uymaması ve tam olarak uygulanması için iş birliğine yanaşmaması ve bu karara göre sunacağı bildirimde yanlış ya da eksik ifadelerle yer vermesinin Irak'ın yükümlülüklerini yeni bir ağır ihlali olacağı" hüküm altına alınmıştır. Konsey Kararı'nın dördüncü paragrafında aslında, Irak'ın geçmişteki davranışına, başkalarına yönelttiği tehdide, ihlallerini düzeltmesi için verilen fırsatın son olduğu gerçeğine bakarak Irak'ın böyle herhangi bir ihlaline cevap olarak bu tehdidi karşılamak için kuvvet kullanılmasının 678 sayılı Karar'a uygun olacağına karar verildiği ileri sürülmüştür.³¹

1441 sayılı Karar'ın 12 paragrafında, Konseyin durumu değerlendireceğinin söylendiği belirtilmiş; fakat, sözün yeni bir karar almasına ihtiyaç duyulduğunun düşünülmesine imkân vermeyecek kadar kısa tutulduğu ileri sürülmüştür. Buna dayanılarak, 1441 sayılı Karar'da Konseyin koalisyon güçlerinin kuvvet kullanmasına esas teşkil edecek ağır ihlalin bulunduğunu tespit etmek için yeni bir karar almasını ya da başka bir biçimde onaylamasını gerektirecek hiçbir husus bulunmadığı savunulmuştur. Bunu desteklemek için 1441 sayılı Karar'ın eğer kuvvet kullanılması için ek bir karar alınması niyeti bulunsaydı bunun açıkça ifade edebilecek olduğu söylenmiştir. Buna bağlı olarak 1441 sayılı Karar'ın, kuvvet kullanmasına yetki vermek için yeni bir karar alınmasını değil, Irak'ın ihlallerinin Konseye rapor edilmesi ve Konseyde görüşülmesini istediği savunulmuştur.

b. Irak'ın işgalini BM Güvenlik Konseyinin 678 ve 1441 Sayılı Kararlarına Bağlayan Görüşlerin Eleştirisi

678 sayılı Karar, Güvenlik Konseyinin Irak'ın Kuveyt'i istilasını kınayan, saldırganın derhal geri çekilmesini isteyen³² Kuveyt'in egemenliği yeniden tesis edilene kadar Irak'a yaptırımlar koyan³³ ve Irak'ın Kuveyt'i ilhakını geçersiz ve hükümsüz ilan eden³⁴ bir dizi kararının son noktasıdır. Örneklerin her birinde kararın amacı sadece Kuveyt'i kurtarmaktır. Güvenlik konseyi ancak bu tedbirler Irak'ın çekilmesini sağlamakta yetersiz kalınca,

³⁰ a.g.e.; s.661.

³¹ a.g.e.; s.661.

³² SC Res. 660 (Aug. 2, 1990), 29 ILM 1325 (1990).

³³ SC Res. 661 (Aug. 6, 1990), 29 ILM 1325 (1990).

³⁴ SC Res. 662 (Aug. 9, 1990), 29 ILM 1327 (1990).

678 Sayılı Kararında BM Anlaşması Böl. VII'ye atıfta bulunarak, Kuveyt Hükûmeti ile birlikte hareket eden üye devletlere, 660 ve takip eden bütün ilgili kararları yerine getirmeleri ve bölgede uluslararası barış ve güvenliği yeniden tesis etmeleri için kuvvet kullanma yetkisi vermiştir.

Bu düzen Konseyin faaliyetlerinin temel sebebinin Kuveyt'in egemenliğinin yeniden tesisi olduğunu göstermektedir. 678 Sayılı Karar ile kolektif tedbirlere yetki verilmesine ilaveten "bölgede uluslararası barış ve güvenliği" yeniden tesisine işaret etmesi, Irak'a karşı muhtemel faaliyet için ilave yetkiyi (vekaleti) gönüllüler koalisyonunun herhangi bir münferit üyesinin takdirine bıraktığı anlamına gelmez. Baba Başkan Bush, Saddam Hüseyin'in yenilmiş kuvvetlerini neden Bağdat'a kadar izlemediklerini açıklarken bunu hemen hemen teslim etmiştir.³⁵ Bunu yapmalarına yetki verilmemiştir.³⁶

Bununla beraber 678 sayılı Karar, Irak'ın çatışma sonrası zorunlu bir kontrole tabi tutulduğunun açık işaretlerini taşımaktadır. Bunlar ateşkesin bir parçası olarak 687 Sayılı Kararla getirilmiştir. Bu ilave yükümlülükler BM Anlaşmasının VII Bölümüne yapılan atıfla bağlayıcı hâle getirilmiştir; bunlar Güvenlik Konseyi tarafından tasarlanmış, yürütülmüş ve kendi ihtiyarıyla hareket eden münferit devletler tarafından değil bir bütün olarak Güvenlik Konseyi tarafından izlenecekleri anlamına gelir. Bazen bütün ateşkeslerin anası olarak anılan 687 Sayılı Karar, sadece Güvenlik Konseyi'nin bağlayıcı bir kararı değil; fakat aynı zamanda Irak'ın bu kararda ortaya konulan hükümleri kabul ettiğini resmen BM Genel Sekreteri ile Güvenlik Konseyine bildirmesi sonucunda Irak ile BM arasında yapılmış bir uluslararası anlaşmadır.³⁷ Esas ve şekil açısından bu kayıt Irak'la ateşkes anlaşmasına taraf olanların, münferit üyeler değil, Güvenlik Konseyi ve BM olduğunu göstermektedir.³⁸ Irak'ın Güvenlik Konseyine taahhütlerine uyup uymadığını, bunların ne kadar yürürlükte kalacağını ve ihlal edilmesi hâlinde ne yapılacağını belirlemeye yetkili olanlar hukuken Güvenlik Konseyi ve BM'dir.³⁹

Irak BM ve Güvenlik Konseyine 687 sayılı Karar'dan doğan taahhütlerini yerine getirmezse ne olur? Açıkça bu saptama örgütün kolektif güvenlik süreci tarafından yapılacaktır. Güvenlik Konseyi bu izlemeyi sağlamak için 687 sayılı Karar'da bu kararın uygulanması için gerekli olabilecek ilave tedbirleri almak ve bölgede barış ve güvenliği korumak için meseleyi elinde tutmaya devam etmiştir. İlave adımları yeni yetkilendirme olmadan hareket eden münferit üye devletler değil, Güvenlik Konseyi atabilir.⁴⁰

---

³⁵ Baba Başkan Bush, "BM kararlarının hiçbir zamana Saddam Hüseyin'in elimine edilmesini istemediğini, çatışmaların Bağdat'a taşınmasını istemediğini" söylemiştir. Thomas M. Franck "What Happens Now? The United Nations After Iraq", in *Agora: Future Implications of the Iraq Conflict* (ed. by Lori Fisler Damrosch and Bernard Oxman, 97 AJIL 2003, s.612'den naklen.

³⁶ a.g.e.; s.612.

³⁷ a.g.e.; s.612.

³⁸ a.g.e.; s.612.

³⁹ a.g.e.; s.612.

⁴⁰ Franck; s.613.

Ne 687 sayılı Karar'ın metni ne de kararın kabulü sırasında yapılan tartışmalar Güvenlik Konseyinin üyelerinden herhangi birisine kendiliğinden Irak'ın ağır ihlallerde bulunduğunu tespit etme yetkisi verme niyetinde olduğunun en ufak bir işaretini vermemektedir.⁴¹ Karar'dan herhangi bir devlete, silahlı saldırı durumu hariç, tek taraflı olarak Irak'a karşı askerî faaliyetlere devam etme kararı alma yetkisi verildiğini çıkarmak çok daha zordur.⁴² Bu sonuç, BM Anlaşması'nın mimarisi tarafından desteklenmektedir. Konsey'in silahlı saldırı (ya da yakın bir silahlı saldırı) yokken silahlı güç yerleştirmeleri için devletlere geleceğe yönelik tek taraflı takdir yetkisi vermesi mad. 2/4'ün sınırlamalarından daha önce görülmemiş bir sapma olurdu. Böyle bir sapma akla yakın olması için hiç olmazsa açık olmalıydı. Bundan başka, münferit devletlere, Konseyin oluşturduğu kendi kontrolü altındaki yoğun denetleme sisteminin yanı sıra uygulanamayacağı için de böyle sınırsız bir takdir yetkisi verildiği farz edilemez.⁴³

Konsey Irak'ın 687 sayılı Karar'ı ağır ihlal ettiğini birçok kere kabul ettiği için yükümlülüklerin böyle ağır ihlali karşısında anlaşmalar hukuku hükümlerine göre, kuvvete başvurma'nın Konsey üyelerinden her birinin takdirine kaldığını söylemek de mümkün değildir. Bu yol Irak'ın işgalinin hukukiliğini savunmak için kullanılan argümanı Güvenlik Konseyi Kararı'nı incelemekten çıkartıp Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne getirir. 687 sayılı Karar'ın zarar gören tarafı ABD değil Güvenlik Konseyidir dolayısıyla Sözleşmeye göre, Irak'ın ağır ihlalleri ile Karar'ın ortadan kalktığını kabul etme seçeneği ABD'nin değil Güvenlik Konseyi'nindir. Ayrıca, ABD'nin Irak'ın 687 sayılı Karar'ı kabul ederek yaptığı taahhütlerin tarafı olduğu kabul edilse bile, ağır ihlal zarar görmüş taraf olarak ABD'yi, Viyana Anlaşması'na göre, "Uluslararası hukuka göre ağır olarak ihlal edilmiş anlaşmadan bağımsız olarak bağlı olduğu anlaşmada mevcut herhangi bir yükümlülüğü yerine getirmekten kurtarmaz."⁴⁴ Bu hükmün ABD'yi 687 sayılı Karar'da aksine bir hüküm bulunmadıkça Karar'ın legal bağlamının esaslı bir parçası olarak görülmesi zorunlu olan ve silahlı saldırı ya da Güvenlik Konseyinin önceden yetkilendirmesi olmadan devletlerin kuvvet kullanmaktan kaçınmalarını öngören BM Anlaşması mad. 2/4'teki yükümlülüğün altına soktuğu ortaya çıkmaktadır.⁴⁵

5. Irak'ın İşgali ve Meşru Müdafaa Hakkı

ABD'nin Irak'a müdahalesi, Güvenlik Konseyinin verdiği yetki dışında, BM Anlaşması'nın ilgili mad. 51 hükmü,⁴⁶ meşru müdafaa'ya başvurulmasını "silahlı saldırının vuku bulmasına" bağlayan kayıt dikkate alınmadan hakkın "doğal" olduğundan söz edilmesi ön plana çıkartılıp geniş yorumlanarak,

⁴¹ a.g.e.; s.613.

⁴² a.g.e.; s.613.

⁴³ a.g.e.; s.613.

⁴⁴ a.g.e.; s.614.

⁴⁵ a.g.e.; s.614.

⁴⁶ BM Anlaşması mad. 51 hükmünün ilgili birinci cümlesinin metni şöyledir:

"Bu Anlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birisinin silahlı bir saldırıya uğraması hâlinde Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri alıncaya kadar, münferit ve müşterek doğal meşru müdafaa hakkına bir zarar vermez."

meşru müdafaa hakkı çerçevesinde de açıklanmaktadır.⁴⁷ Buna esas olan teoriye göre, BM Anlaşması mad. 51 uluslararası hukuktaki bu doğal hakkı tanıy ve onaylarken onun bir parçası olan örf ve âdet hukuku kurallarına göre mevcut önleyici meşru müdafaa hakkını sınırlandırmaz. BM Anlaşması'nı hazırlayanların örf ve âdet hukukunu bu şekilde sınırlama niyetinde olduklarını gösteren bir işaret olmadığı gibi ABD'nin BM Anlaşması'nı onaylarken böyle anladığını gösteren bir husus da yoktur. BM Anlaşması mad. 51, BM Anlaşması'ndan bağımsız olarak mevcut olan bir hakkı kısmen ifade etmektedir.

BM Anlaşması tarafından onaylanan doğal hakkın mad. 51'de ifade edilmeyen önleyici meşru müdafaa yanını açıklamak için ABD Dışişleri Bakanı Daniel Webster'in Caroline olayı sebebiyle 24 Nisan 1841'de İngiltere'nin Washington'daki elçisi Henry Fox'a yazdığı mektubunda yer verdiği "meşru müdafaa zorunluluğunun acil (instant), dayanılmaz (overwhelming), hiçbir seçenek ve düşünme fırsatı bırakmadığı ... o anın koşulları ABD ülkesine girmelerini zorunlu kılsa da meşru müdafaa zorunluluğu ile haklı kılınacak fiilin bu zorunlulukla sınırlı olması ve açıkça bunun içinde kalması gerekli olduğu için meşru müdafaanın mantığa aykırı ya da aşırı hiçbir şeyi kapsamaması gerekir."⁴⁸ ifadesinden yola çıkılmıştır. Webster formülü olarak bilinen bu ifadede kuvvet kullanılmasının, tehdidin yakında gerçekleşmesinden korkulması (imminent) ve barışçıl alternatiflere gidilmesini seçenek olmaktan çıkartması nedeni ile zorunlu olmasını ve verilecek karşılığın tehdide oranlı olmasını öngören iki temel gereksinim bulunduğu vurgulanmıştır. Bununla beraber, uluslararası hukukta meşru müdafaayı zorunlu hale getirdiği için haklı kılacak olan tehdidin yakında gerçekleşmesinden korkulmasını (imminent) belirlemeye yarayacak ölçülerin verilmediği belirtilerek kavram yeniden yorumlanmıştır. Buna göre, "yakında gerçekleşeceğinden korkmak" yakınlık ifade etmekle birlikte, Uluslararası Hukukta bu kavram tehdidin zamansal yakınlığının ötesine geçen ve gerçekleşme olasılığını (probability) kapsayan bir içeriğe sahiptir.⁴⁹

Önleyici meşru müdafaa hâlinde kuvvet kullanılmasının zorunlu ve tehdide oranlı olması gerektiği kabul edilmektedir. Bununla beraber, en azından kitle imha silahları (KİS), haydut devletler ve terörizm alanında belli bir durumda kuvvet kullanılmasını zorunlu hâle getirecek tehdidin gerçekleşmesinin yeterince yakın olup olmadığını belirleme ölçüsünün Bakan Webster'in XIX. yüzyılda yaptığından daha farklı hâle geldiği ileri sürülmüştür.⁵⁰ Buna göre, şimdi incelenmesi gereken unsurlar saldırı olasılığını, bu olasılığın artma ihtimalini ve bundan dolayı sınırlı fırsatın avantajından yararlanma ihtiyacını, diplomatik seçeneklerin elverişli olup olmadığını ve tehditte kaynaklanacak zararın büyüklüğünü de

⁴⁷ Jhon Yoo; "International Law and the War in Iraq" in Agora: Future Implications of the Iraq Conflict (ed. by) Lori Fisler Damrosch and Bernard Oxman, 97 AJIL 2003, s.571.

⁴⁸ Letter from Daniel Webster, U.S. Secretary of State, to Henry Fox, British Minister in Washington (Apr. 24, 1841 in 29 British and Foreign State Papers 1840-1841, at 1138 (1857) ayrıca <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/diplomacy/britain/br-1842d.htm>'de de mevcuttur.

⁴⁹ Jhon Yoo; s.572.

⁵⁰ a.g.e.; s.574.

kapsamalıdır.⁵¹ Eğer bunun yerine bir devlet, Bakan Webster'in tasavvur ettiği gibi, tehdidin zaman anlamında gerçekten yaklaşmasına kadar beklemek zorunda tutulursa, sınırlı olan sivillere yaygın olarak zarar verilmesini önleme fırsatını kaçırma tehlikesi ciddi olarak doğar.⁵² Son olarak fırlatma araçlarının ve KİS'in teknolojik olarak geliştiği bir devirde uluslararası hukukun tehdidin temsil ettiği potansiyel zararı görmezden gelmemizi isteyemeyeceği ileri sürülmüştür.⁵³

Önleyici meşru müdafaa halinde kuvvet kullanılmasının yeniden açıkça belirtilen ölçülerinin Irak'a karşı potansiyel kuvvet kullanılmasına uygulanması, Irak'ın doğrudan ya da terörizme desteği vasıtasıyla KİS ile saldırma tehdidinin, ABD'yi, vatandaşlarını ve müttefiklerini korumak üzere kuvvet kullanılmasını zorunlu hâle getirmek için yeterince yakın olduğunu ortaya koyduğu savunulmuştur.⁵⁴ Kullanılan kuvvetin Irak tarafından ortaya konulan tehdide oranlı olduğu; başka bir ifadeyle, Irak'ın KİS kapasitesi imha etmek ve Irak'ın düşmanca niyet ve faaliyetlerinin kaynağı Saddam Hüseyin'i devirmek dâhil tehdidi ortadan kaldırmak için ihtiyaç duyulanla sınırlı olduğu ileri sürülmüştür.⁵⁵

ABD'nin Irak'a müdahalesini önleyici meşru müdafaa esasında açıklayan bu görüşe verilecek karşılık oldukça kısadır. Müdahaleye sebep olacak yakında gerçekleşmesinden korkulan (imminent) bir tehdidin ve zorunluluğun (necessity) bulunmadığı görülmektedir. Korkulan KİS'ler hiçbir zaman bulunamamıştır.⁵⁶

Sonuç

Güvenlik Konseyi, Çöl Fırtınası Harekâtı'na son veren 687 sayılı Kararı'yla oluşturulan ateşkes anlaşmasına Irak'a kapsamlı yükümlülükler getiren koşullar koymuştur. Konsey ateşkesin esaslı ön koşulları olarak gördüğü bu yükümlülüklerin Irak tarafından dikkate değer ihlallerinin ateşkesin ağır ihlalleri olduğunu söylemiştir. Konseyin Irak bu ihlallerden geri adım atmazsa, ABD'nin ve onunla birlikte hareket eden diğerlerinin kuvvet kullanabileceğini kabul ettiği ileri sürülmüştür. Zamanın BM Genel Sekreteri Boutros Ghali, koalisyon güçlerinin Ocak 1993'te Irak'ın ateşkesle ilgili kararı ihlal etmesinden sonra kuvvet kullanmasının Güvenlik Konseyinin 678 sayılı Kararı'na uygun olduğunu söylemiştir. ABD buna dayanarak Clinton zamanında 687 sayılı Karar'ın ihlalini müteakiben Irak'a karşı yürütülen Çöl Tilkisi Harekâtı'nın 678 sayılı Konsey kararına uygun olduğu sonucuna varmıştır.

ABD'ye göre, Irak'ın yükümlülüklerini ihlal etmesi hâlinde, Güvenlik Konseyinin yetki vermesine ihtiyaç olmadan Konsey kararlarının yerine

⁵¹ a.g.e.; s.574.

⁵² a.g.e.; s.574.

⁵³ a.g.e.; s.574.

⁵⁴ a.g.e.; s.574.

⁵⁵ a.g.e.; s.574.

⁵⁶ Richard Falk; "What Future for the UN Charter System of War Prevention?" in Agora: Future Implications of the Iraq Conflict (ed. by) Lori Fisler Damrosch and Bernard Oxman, 97 AJIL 2003, s. 595. Franck; s.611.

getirilmesini sağlamak için kuvvete başvurmak kendi yetkisindedir. Irak ile koalisyon güçleri arasında bir ateşkes vardır. Eğer bu ateşkes ağır şekilde ihlal edilmiş ise diğer taraf için başvurulacak alışılmış yol, bu ihlallerle uğraşmak için gerekli ve oranlı kuvvet kullanmaktır. Ağır ihlallerin varlığı objektif bir durum olduğu için bunların gerçekleşip gerçekleşmediğini BM Güvenlik Konseyinin tespit etmesi ya da bildirmesi gerekli değildir. Bu nedenlerle, 678 sayılı Karar'ın ateşkesin ön koşullarının ağır ihlalleri hâlinde gereklilik, oranlılık ve silahlı çatışmaları düzenleyen kuvvet kullanmaya ilişkin uluslararası hukuk kuralları dâhilinde kuvvet kullanma yetkisinin bulunması anlamında yaşamaya devam ettiği iddia edilmiştir.

Bu görüşler Çöl Tilkisi Harekâtı'nın yapılmasına özel olarak yetki verilmesi gerektiği ileri sürülerek eleştirilmiştir. BM Güvenlik Konseyi 678 sayılı Karar'la askerî güç kullanılması için verdiği yetkiyi 687 sayılı Karar'la sona erdirmiştir. Konsey Irak'ın kararlarına uymasını sağlamak ve ateşkes anlaşmasının nezaret etmek için gerekli düzenlemeleri de yapmıştır. Bu durumda 678 sayılı Karar'la verilen yetkinin bunu sona erdiren 687 sayılı Karar'a konulan koşullara uyulmasını sağlamak için kullanılması mümkün değildir.

687 sayılı Karar'la daha önceki kararların yerine getirilmesi için yetki verilmiştir. Bunun daha sonraki kararların yerine getirilmesiyle bir ilgisi yoktur. 686 sayılı Karar'la açık tutulan kuvvet kullanma yetkisi sadece Kuveyt ve Irak'ın koalisyon güçlerinin geçici işgali altında bulunan kısmı ve bitişik sulardaki patlayıcılar, kimyasal biyolojik silahların bildirilmesiyle ilgilidir.

687 sayılı Karar denetim sistemi getirmiş ama bunun ihlal edilmesi hâlinde kuvvet kullanma yetkisi vermemiştir. 687 sayılı Karar'ın hükümlerinin ihlal edilmesi hâlinde öngördüğü asıl ceza ekonomik yaptırımların sürdürülmesidir. Buna bağlı olarak 678 sayılı Karar'ın kuvvet kullanılmasına yetki verilmesini sürdürme anlamında yürürlükte olduğunu söylemek mümkün değildir.

1154 sayılı Karar Irak'ın Kofi Annan'la yapılan anlaşmayı ihlal etmesi hâlinde en ağır sonuçlara uğratılacağını hüküm altına almaktadır. En ağır sonuçlara uğratmak herhangi bir üye devlete ABD'ye veya müttefik kuvvetlerden herhangi birisine kuvvet kullanma yetkisi vermek demek değildir.

Ateşkesin tarafı ABD değil BM'dir, dolayısıyla bunun ağır ihlallerinin olup olmadığına olmuştusa bu ihlallerin sonuçlarının ne olacağına Güvenlik Konseyi karar vermelidir.

Bütün bu eleştirilere rağmen, Irak'ın Mart 2003'teki işgalini açıklamak için aynı yola başvurulup 1441 sayılı Karar'dan da yararlanılarak, gerekli bütün tedbirlerin kullanılmasına bölgede uluslararası barış ve güvenliği kurma amacıyla izin verdiği vurgulanan 678 sayılı Karar esas alınmıştır.

Diğer taraftan ABD'nin Irak'a müdahalesinin hukuka uygunluğunu açıklamak için önleyici meşru müdafaa kavramına da başvurulmuştur. Irak müdahalesinin önleyici meşru müdafaa olarak değerlendirilebilmesi için yakında gerçekleşmesinden korkulan (imminent) tehdit yoktur.

KÖRFEZ SAVAŞLARI VE TÜRKİYE

Prof. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK*

Giriş

Bu çalışmada, bundan 14-15 yıl önce cereyan eden Birinci Körfez Savaşı ile, 2003 yılı ilkbaharında başlayan ve hâlen devam etmekte olan İkinci Körfez Savaşı üzerinde durulacaktır. Bu iki gelişmeye, Türkiye göz önünde bulundurulmak suretiyle, uluslararası politikada bir yer ve anlam yüklenmeye çalışılacaktır.

Birinci olayın üzerinden 14-15 yıl gibi bir sürenin geçmiş olması, ikinci olayın hâlen devam ediyor olması, bu iki olaya ilişkin tespitler açısından önemlidir. Bu önem de iki olaya ilişkin tespitler arasındaki farktan ileri gelmektedir. Aradan geçen süre içinde çıkan çok sayıda çeşitli yayın nedeniyle, birinci olayın uluslararası politikadaki yeri konusunda daha rahat görüş beyan edilmesi imkânı vardır. Ancak, ikinci olay hâlen devam etmektedir. Bu da ikinci olaya ilişkin görüşlerin daha çok kestirim olma özelliğini taşımasına neden olacaktır.

Tabi, her iki olayın uluslararası politikadaki anlamı üzerinde dururken temel çıkış noktamızın Türkiye olduğunu söylemeye gerek yoktur. Yani, her iki olaya, uluslararası politika bağlamında, Türkiye açısından yaklaşılmıştır.

Birinci Körfez Savaşı

ABD’de, İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana göreve gelen başkanların hemen hepsi, Orta Doğu bölgesinin önemine dikkat çekmiş; bu bölgenin ABD için politik, ekonomik ve stratejik açıdan değerini vurgulamış ve bu doğrultuda politikalar izlemişlerdir.¹ Bu nedenle, 1979 yılında İran’da meydana gelen rejim değişikliği ile beraber, ABD’nin bu bölgeden ayrılacağını düşünenler, yanlışlıklardır. Ancak, İran’daki değişim sonrasında, ABD’nin bölgedeki işinin oldukça zorlaşmış olduğu; ABD’nin bu bölgeye ilişkin çıkarlarının ciddi şekilde risk ve tehdit altında girdiği de bir gerçektir. ABD’nin Orta Doğu’ya ilişkin ulusal çıkar algılaması üzerine kara bulutlar dolaşmaya başlamıştır. Bu doğrudur.

Orta Doğu, İran’daki bu değişimin etkisinde, aslında ciddi bir değişim süreci içine girmiştir.

Bugün bakılınca, ABD’nin bu bölgeden vazgeçmeyi asla düşünmediği; fakat, bölgesel koşulları ve dengeleri kendisi lehine yeniden düzenleme çabası içine girdiği görülmektedir.²

* Gazi Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Mehmet Atay; “ABD ve Rusya’nın 1990-1991 Körfez Krizi ve Savaşında Orta Doğu ve Irak’a İlişkin Stratejik Perspektifleri”, Avrasya Dosyası, İlkbahar 1996, c.III, Sayı 1, s.190.

² Bu noktada, ABD’nin, 1979 yılında İran konusunda, Humeyni (radikal İslam) ile Tudeh (komünistler) arasına bir tercih yaparak Humeyni’yi tercih ettiği ve İran’ın savunma reflekslerinin çok zayıf olduğu bu dönemde SSCB’yi Afganistan işgali ile meşgul ettiği de düşünülebilir. Ve ilginçtir, İslam devriminden hemen önce ABD ile birlikte SSCB’ye karşı vaziyet alan İran, devrimden hemen sonra Irak ile yaptığı savaşta Moskova’dan destek almıştır.

1979 İran İslam devrimi, bu ülkenin ABD ile olan birlikteliğine son vermekle kalmamış, ABD'nin ulusal güvenliği ve çıkarları açısından oldukça olumsuz bir tabloyu da beraberinde getirmiştir. Her şeyden önce, ABD ile İran arasında olduğu öne sürülen 1959 tarihli Savunma İş Birliği Anlaşması³ ortadan kalkmıştır. İran'daki ABD varlığına son verilmiştir. Amerikalılar, bu ülkedeki yatırımlarından ve işlerinden vazgeçerek İran'dan ayrılmak durumunda kalmışlardır. Bunun ABD açısından salt ekonomik bir kayıp olarak görülemeyeceği şüphesizdir. ABD, ciddi politik ve stratejik kayıplara da uğramıştır. İran'da "küçük bir ABD yaratma" peşinde olan Amerikan yönetimi, sadece İran'ı kaybetmemiş, İran'ın yeni yönetimi tarafından "büyük şeytan" olarak nitelendirildiği için, İran'ı karşısında da bulmuştur.

Ayrıca, bu noktada hemen şunu da ifade etmek gerekir; eğer ABD, Orta Doğu'yu kendi ulusal çıkar algılaması içinde görüyor ve Tahran bu bölgede ABD'yi rahatsız edecek derecede güçleniyor ise, o zaman İran'daki rejim değişikliğinin arkasına ABD'yi de koymak gerekir. Washington'un Tahran'ı (Şahı) kontrol etmekte zorlanması ile İran'daki rejim değişikliği arasında sebep-sonuç ilişkisi kurulması mümkündür.

1980-1988 arasında cereyan eden Irak-İran Savaşı, İran'daki ABD'nin değişimi içine sindirmesine ve bölgeye ilişkin yeni bir strateji geliştirmesine aracılık etmiştir. Irak-İran Savaşı ve Afganistan işgali, aynı zamanda üçüncü aktörlerin, ABD'nin bölgede içine düştüğü olumsuz durumu bir fırsat olarak görmelerini engellemiştir. Bu iki olay, aynı zamanda, iki kutuplu yapıda SSCB'nin Afganistan'ı işgaline seyirci kaldığı için ABD'nin uluslararası politikada uğradığı prestij kaybını da gözlerden kaçırmıştır.

Olaylara bakınca, ABD'nin Orta Doğu'ya ilişkin çıkar algılamalarının önündeki İran engelini aşıldığı, ancak bu kez de Irak engelini ortaya çıktığı görülür.

İran-Irak Savaşı'nın sona ermesinden sonra, bu kez Irak'ın izlediği politika, bölgede öne çıkmaya ve ABD için bir sorun olarak görülmeye başlamıştır. İran'daki devrim sonrasında İran'a karşı vaziyet alan ve Arap ülkeleri ile İslam ülkelerinden bu konuda ciddi destek alan Irak'ın, aynı desteği İsrail karşısında alma ihtimali belirmiştir. Ayrıca, Irak'ın, petrol üreticisi komşu ülkeleri topraklarına katarak bölgede hatırı sayılır bir güç hâline gelmesi de konuşulmaya başlamıştır. İran ile yaptığı sekiz yıl süren savaştan çok ciddi askerî deneyimler elde ederek çıkan Irak'ın, yeni petrol bölgelerini ülkesine katarak bu askerî gücünü idame ettirecek ekonomik alt yapıya sahip olması, pekala mümkün görülmüştür.

İran İslam devrimi ile başlayan bu süreç içinde, ABD'nin Orta Doğu petroleri nezdindeki konumunda⁴ bir gerilemenin ortaya çıktığı şüphesizdir. Bu gerilemenin bir anlamı da ABD'nin bölge petrolüne bağımlı ülkeler üzerindeki etkisinin gerileme sürecine girdiğidir.

³ Tayyar Arı; 2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s.146.

⁴ Osman Metin Öztürk; Türkiye ve Orta Doğu, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1997, s.12-13.

Bu dönemde, SSCB'nin dağılma süreci içine girmesi, uluslararası politikada dikkatleri çeken bir başka önemli konu olmuştur. Ve yine bu dönemde Amerikan ekonomisi bir durgunluk yaşamaktadır ve bir toplumsal çözülme söz konusudur.⁵ Bütün bu belirtilenler karşısında, ABD yönetimi, doğal olarak hem iç politikada hem de dış politikada ihtiyaçlarına cevap verecek bir çözüm arayışına girmiştir. Çözüm, Irak olmuştur.

Nitekim, SSCB'nin dağılma sürecine girmesi üzerine ABD tarafından yapılan politik/askerî durum değerlendirmelerinde, Orta Doğu bölgesinde yeni tehdit unsuru olarak Irak ve Suudi Arabistan'ın yer aldığı; hatta, bir dönem İran'ın Sovyetler tarafından işgali senaryosu üzerine oturtulmuş ABD'nin Orta Doğu'ya ilişkin planının, 1989 yılında değiştirildiği; Orta Doğu'ya ilişkin ABD planının, Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın Irak tarafından işgali üzerine yeniden hazırlandığı; yeni planın, Temmuz 1990'da Kuzey Caroline, Fort Bragg ve Florida, Hurlburt Field'da yapılan eş zamanlı tatbikatlarda denendiği ifade edilmiştir.⁶ Konuya ilişkin bir başka kaynakta ise Birinci Körfez Savaşı'nın patlak vermesinden yaklaşık altı ay önce, dönemim ABD Başkanı Bush'un katıldığı bir balık avında, Fidelity adlı teknesinde bir araya geldiği, iki kişi (biri Ulusal Güvenlik Danışmanı Scowcroft) ile birlikte, söz konusu savaşın tüm ayrıntılarının tayin edildiği istikametindedir.⁷

ABD, Orta Doğu'da dengeleri, değişen koşulları dikkate alarak kendisi lehine yeniden belirleme çabası içindedir. Irak, bu çaba içinde, devre dışı bırakılması gereken bölgesel bir aktördür. ABD, bunun için, Irak'ı, bir taraftan Kuveyt'e saldırma konusunda cesaretlendirmekte ve isteklendirmekte, diğer taraftan da sıkıştırmaktadır.

ABD, Irak-İran Savaşı süresince, düzenli olarak Irak'a silah satmış; askerî ve ekonomik yardımların yanı sıra Irak'a istihbarat desteğinde bulunmuştur.⁸ Irak-İran Savaşı sırasında, büyük ölçüde ABD tarafından bu şekilde desteklenmiş olması, ABD'nin, savaş sonrasında Irak'ın imkân ve kabiliyetleri konusunda güvenilir ve yeterli bilgiye sahip olmasını sağlamıştır. İran ile yaptığı savaştan ciddi borç ile çıkan Irak, ekonomik durumunu düzeltmek için, savaş sırasında kendisine destek veren Kuveyt ve Suudi Arabistan'dan, hem borçlarını erteleyip zamana yaymalarını hem de petrol üretimini kısımlarını istemiştir.

Petrol üretiminin kısılması, petrol fiyatlarının artmasına yol açacak; bu da Irak'ın petrol üzerinden elde ettiği gelirin artmasına yol açarak borçlarını ödemesini kolaylaştıracaktır. Ancak, bu iki ülke, petrol üretimlerinde kısıntıya gitmeyi kabul etmedikleri gibi alacaklarının ödenmesinde de ısrarcı olmuşlardır.

---

⁵ Atay; s.184.

⁶ Robert H. Scales; Kesin Zafer: Körfez Savaşı'nda Birleşik Devletler Ordusu, Çev. Erol Tural ve diğerleri, Ankara, KK Basımevi, 1993, s.42. Bu kaynakta, ilgili ABD planının OPLAN 1002-90 ve sözü edilen tatbikatların da İçer Bakış-90 olduğu belirtilmektedir.

⁷ Turan Yavuz; ABD'nin Kürt Kartı, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993, s.15-19.

⁸ Nasuh Uslu; "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları", AÜ SBF Dergisi, c.54, Sayı 3 Temmuz-Eylül 1999, s.168.

Bu noktada, iki hususu göz önünde bulundurmak gerekir. Birincisi, eğer Irak'ın istekleri doğrultusunda üretimde kısıntıya gidilerek petrol fiyatları artmış olsaydı, bu, aynı dönemde durgunluk içinde olan ABD ekonomisini, daha da olumsuz noktalara sürükleyebilecekti. İkincisi de küçük ve askerî açıdan zayıf bir ülke olan Kuveyt'in, uzun süren bir savaştan deneyim kazanmış olarak çıkmış Irak'ın isteklerine direnmesi ve alacaklarını istemesidir. Kuveyt'in, ancak ABD'nin desteğini arkasına alarak bunlara yapabildiğini varsaymak gerekir.⁹ Yine bu bağlamda, ABD'nin, Irak'ın kimyasal silah üretmesine, bunu Halepçe'de kullanmasına ve diğer insan hakları ihlallerine belirgin bir tepki göstermemiş olması¹⁰ ile, ABD yönetiminden gelen bölgedeki sınır sorunlarına karışılmayacağı mesajları da hatırlanmalıdır. ABD, bu yaptıkları ile bir anlamda, hem Irak'ı, hem de Kuveyt'i, eş zamanlı olarak, birbirlerinden habersiz, cesaretlendirmiş ve karşı karşıya getirmiştir.

ABD, aynı dönemde, uluslararası topluma mesajlar vermekten de geri durmamıştır. Nitekim, Nisan 1990'da Irak'ı ziyaret eden bir ABD parlamenterler heyeti, Irak'ın kimyasal silah üretimi ve yaptığı insan hakları ihlalleri konusunda Bağdat'ı hedef alan iddialarda bulunmuştur.¹¹ Bundan kısa bir süre sonra, Temmuz 1990'da, Saddam ile ABD'nin Irak Büyükelçisi arasında yapılan bir görüşmede, Saddam'ın Kuveyt ile ilgili olarak şikâyetle bulunması ve ABD büyükelçisinin, ABD'nin Araplar arası çatışmalara karışmak istemediği cevabını vermesi,¹² oldukça anlamlıdır. ABD büyükelçisi, bu tür cevapları, izleyen günlerde, çeşitli vesilelerle Saddam'a vermeye devam etmiştir.¹³ Bu, bir anlamda, Irak'ın Kuveyt konusunda istediğini yapmakta serbest olduğu mesajı olarak algılanmıştır.

Çok önemli bir başka veri de Temmuz 1990'da, Irak'ın Kuveyt sınırına kuvvet kaydırduğu, uydu fotoğrafları ve istihbarat bilgileri ile teyit edilmesine rağmen, ABD yönetiminin bu konuda hiçbir şey yapmaması, hatta BM'yi bile bilgilendirmemesidir.¹⁴

Temmuz ayı ortasından itibaren gelen bütün veriler, Irak'ın Kuveyt'e saldıracağı yönünde olmuştur. Ancak, ABD yönetimi, bu gelişmeler karşısında hareketsiz kalmayı tercih etmiştir. Öyle ki, kendi bölgesinde bu kadar ciddi gelişmeler olmasına rağmen, ABD'nin Bağdat'taki büyükelçisi, 31 Temmuzda tatile çıkmış; Irak da 2 Ağustos 1990 günü Kuveyt'e saldırmış ve bu ülkeye girmiştir.

⁹ Hasan Köni; "Körfez Savaşı Sonrası Türkiye ve Orta Doğu", Avrasya Dosyası, c.III, Sayı 1, İlkbahar 1996, s.131.

¹⁰ Richard K. Herrman; "The Middle East and the New World Order", America's Strategy in a Changing World (Ed. Sean M. Lynn-Jones and Steven E. Miller), Cambridge, The MIT Press, 1993, s.301.

¹¹ Mesut H. Caşın; "Orta Doğu'da Bitmeyen Mücadelenin Son Hamlesi: Körfez Savaşı'nın Stratejik Sonuçları", Avrasya Dosyası, c.III, Sayı 1, İlkbahar 1996, s.243.

¹² Köni; s.132.

¹³ Arı; Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi (1978-1996), İstanbul, Alfa Yayınları, 1998, s.214.

¹⁴ Arı; Basra Körfezi ve Orta Doğu'da Güç Dengesi (1978-1996), s.215.

Bu olaylara bakınca, 1979 öncesinden başlayan bir süreç içinde ABD'nin Orta Doğu'da kendisine göre yeni bir yapılanma politikası izlediği sonucuna ulaşılmaktadır. ABD, bu olaylar üzerinden, politik, ekonomik ve güvenlik açılarından çok büyük kazançlar elde etmiştir.

Olaylar, her şeyden önce, ABD'nin uluslararası politikada tek belirleyici olduğunu teyit etmiştir. ABD, ne kadar güçlü ve etkili olduğunu ortaya koymak suretiyle, hem Amerikan kamuoyu hem de uluslararası kamuoyu nezdinde imaj tazelemiştir. İkinci olarak, Orta Doğu'daki konumunu kaybetme süreci ile karşı karşıya kalan ABD, bu süreci önlediği gibi, bölgedeki konumunu güçlendirme imkânını da elde etmiştir. Bölgede asker bulundurmasına ve yeni üsler edinmesine aracılık eden yeni gerekçeler edinmiştir. Üçüncü olarak, bölge petrolünü kontrol etmeye devam etmiş ve bölge petrolüne bağımlı Batılı ülkeler nezdindeki konumunu korumuştur. Almanya ve Japonya gibi gelişmiş ve enerji yönünden dışa bağımlı ülkeler, ABD'nin etkisine açık olmaya devam etmişlerdir. Dördüncü olarak, Vietnam'da dünyanın gözünden düşen ve SSCB'nin Afganistan'a müdahalesini önleyemeyen ABD Silahlı Kuvvetleri, bu olay ile yeniden saygınlık kazanmaya başlamıştır. Yaşananlar, ABD'ye rakip olarak görülen ülkelerin, aslında ABD olmadan bir şey yapamayacaklarını ortaya koymuştur. Bu saygınlığın, Amerikan toplumuna olumlu yansımaları olmuştur. Ayrıca, savunma sanayi çarklarının işlemesi ile Amerikan ekonomisindeki durgunluk aşılmıştır. Beşinci olarak, ABD, bu tarihten itibaren bölge ile oynamada yeni araçlara sahip olmuştur: Kürtler ve Şiiler. ABD merkezli çok uluslu güç üzerinden denetimi sağlanan Irak'ın kuzeyindeki ve güneyindeki Bağdat'a kapalı/yasak bölge uygulaması, ABD'nin, bu unsurlar üzerinden bölge ülkeleri ile oynama imkânına kavuşmasını ve bölge ülkelerine karşı kullanabileceği yeni kozlara sahip olmasını sağlamıştır. Altıncısı, kriz sırasında ve sonrasında Arap ülkelerinden gelen maddi destek kesildiği için ayakta duramaz hâle gelen FKÖ,¹⁵ ortada kalmış ve koşullar bu örgütü barış sürecinde yer almaya itmiştir. 1991 Madrid süreci ve devamı bu suretle ortaya çıkmıştır. Bu süreç, ABD'nin İsrail ile ilgili olarak üstlenmiş olduğu sorumluluk açısından oldukça önemlidir. Daha önce, birbirlerini tanımaktan ısrarla kaçınan tarafların, bu kriz sonrasında bir araya gelmeleri, ABD'ye uluslararası politikada saygınlık kazandırdığı kadar, ABD'nin Orta Doğu'ya ilişkin politikaları açısından da bir başarı olmuştur.

İki Savaş Arası Dönem

Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra, 2003 yılı başlarına kadar olan döneme bakılır ise Irak'ın fiilen üç parçaya bölündüğü, bu bölünmüşlüğü ABD merkezli çok uluslu güç tarafından denetim altında tutulduğu ve Türkiye'nin de bu çok uluslu güce eve sahipliği yaptığı bir tablo ortaya çıkar.

Kuzey Irak'taki Kürt gruplarının 1988 ve 1991'de Saddam'dan kaçarak komşu ülkelere sığınmaları sonrasında, Kürtleri Saddam'ın zulmünden kesin olarak korumak amacına yönelik olarak BM Güvenlik Konseyinin ilgili

---

¹⁵ Noam Chomsky; World Orders, Old and New, London, Pluto Pres, 1994, s.243.

kararına dayanılarak, Irak'ın Türkiye'ye komşu topraklarında, Türkiye sınırı ile 36'ncı paralelin kuzeyi arasında kalan bölgede bir "güvenlik bölgesi" oluşturulmuştur. Irak'ın kuzeyinde yaşayan Türkmenlerin, Nesturilerin ve diğer unsurların görmezden gelindiği, sadece Kürtlerin güvenliğinin sağlanması üzerine bina edilen bu uygulama, önce Çekiç Güç, sonra da Kuzeyden Keşif Gücü denilen ABD merkezli çok uluslu bir gücün koruması altına alınmıştır.

Bugün balkınca, önce Irak'ın kuzeyinde bir boşluğun yaratılmış olduğu, sonra da Kürtlerin bu boşluktan istifade ile istikbale hazırlandığı bir sürecin başlatılmış olduğu anlaşıyor. Bir anlamda, Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti ortaya çıkarma projesi tatbik mevkesine konulmuştur.

Arkasında ABD'nin ve bazı Avrupa ülkelerinin yer aldığı bir strateji söz konusudur. Önce Irak'ın kuzeyinde müstakil bir Kürt siyasal oluşumu ortaya çıkacaktır. Bunu, Kürt nüfusa sahip komşu ülkelerdeki benzeri bir süreç izleyecektir. Daha sonra da Irak, İran, Suriye ve Türkiye'deki Kürt siyasal oluşumları, bir araya getirilerek "büyük Kürdistan" kurulacaktır.

ABD'nin Irak'ı işgali, bu süreçte bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin tahammül sınırları, bu noktada zorlanmaya ve Türkiye, Irak konusunda ABD'den uzak durmaya başlamıştır.

İki savaş arası döneme bakıldığında, ABD'nin Kürtlere olan başlangıç ilgisi örtülü iken giderek açık desteğe dönüşmüş ve ABD, sonunda Ankara'ya karşı açıkça Irak'ın kuzeyindeki yerel Kürt gruplarının yanında yer almıştır. ABD, Irak'ın kuzeyindeki yerel Kürt unsurlarına yanaşırken Türkiye'den uzaklaşmaya başlamıştır. Aynı şekilde, Irak'ın kuzeyindeki yerel Kürt grupları da başlangıçta hayatları ve günlük beslenmeleri için Ankara'ya sığınmış iken giderek Ankara'dan uzaklaşmışlar ve açıkça Ankara'yı karşılarına alıp tehdit ettikleri bir noktaya gelmişlerdir. Yaklaşık son 10 yıl içinde, Türk kamuoyunda giderek daha çok ABD'nin sorgulanmaya başlanması, bu tutum değişikliğine işaret eden ve buna bağlanabilecek bir durumdur.

Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra hızlanan AB'nin siyasal bütünleşme çabaları ve Rusya'da Putin'in iş başına gelmesi, Sovyetler'in dağılması ile meydana boş bulan ABD açısından anlamlı olmuştur. AB ile ABD arasında artan rekabet; özellikle Almanya ile Fransa'nın ABD'ye karşı izledikleri politika dikkat çekicidir. Moskova'nın da Yeltsin dönemindeki Moskova olmaktan çıkıp eski gücünü çağrıştıran bir toparlanma sürecine girmesi, Orta Doğu açısından oldukça anlamlı olmuştur. Orta Doğu barış sürecinin tıkanma noktasına gelmesini bu bağlamda görmek gerekir.

Bu arada, NATO da giderek ABD'nin peşinden sürüklediği bir örgüt olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır.

11 Eylül hadisesi, bu koşullarda, ABD için âdeta bir "can yeleği" olmuştur. ABD, ulusal çıkar ve hedeflerinin önündeki engelleri aşmada ve bu işin için yola çıktığında taraftar bulmada, ciddi bir avantaj elde etmiştir. ABD'nin Afganistan müdahalesinin bu avantajların etkisinde ortaya çıkmış olduğu söylenebilir. Aslında, ABD, Afganistan konusunda, 11 Eylül hadisesinin tazeliğinde ortaya çıkan avantajları iyi kullanmıştır. 11 Eylül

hadisesi tazeliğini kaybettikten ve olaylar daha gerçekçi değerlendirmeye başlandıktan sonra, ABD bu başlangıç avantajlarından büyük ölçüde yoksun kalmıştır. İkinci Körfez Savaşı olarak anılan Irak'a müdahale konusunda ABD'nin ciddi bir yalnızlık içinde olması buna işaret eder. Olay taze iken Afganistan konusunda ABD'ye destek veren ülkeler, daha sonra aynı desteği Irak konusunda ABD'ye vermekten kaçınmışlardır.

Burada, şu konu akla gelmektedir: Acaba ABD, önce Irak yerine Afganistan'a müdahale etmekle hata mı etmişti? Bugün Irak konusunda ABD'nin içine düştüğü duruma ve Orta Doğu'nun ABD'nin ulusal çıkar algılaması içindeki yerine bakınca, 11 Eylül hadisesinin sıcaklığında ortaya çıkan avantajları, acaba ABD, Afganistan'da değil de Irak'ta kullansaydı, bugün Orta Doğu'daki tablo daha farklı olur muydu? Bu üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Orta Doğu ve Türkiye açısından bakıldığında, eğer Başkan Bush, El-Kaide ile Irak arasında bağlantı kurup hemen, Afganistan yerine Irak'a saldırsaydı, arkasında uluslararası kamuoyunun desteği olarak Irak da dâhil, bölgede istediğini daha kolay ve daha az maliyetle yapabileceği akla gelmektedir. ABD'nin bunu niye tercih etmediği veya edemediği üzerinde durulması gereken bir konudur. Eğer, tercih edememesi söz konusu ise özellikle niye edemediğinin ABD karşısında Türkiye için tutanak noktaları olabileceğini dikkate almakta yarar vardır.

İkinci Körfez Savaşı: ABD'nin Irak'ı İşgali

ABD ve İngiltere'nin başını çektiği "koalisyon"un Irak'ı işgal etmeleriyle birlikte başlayan sürecin en önemli yanı, başlattığı hukuksal tartışmalardır. Tartışmalar, işgalin gerçekleşmesinin üzerinden bir yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen devam etmektedir.

Irak'ın işgalinin "saldırı savaşı"na varan bir şekilde, hukuk dışı bir işgal olduğu ileri sürülmüştür.¹⁶ İngiltere ve Fransa'dan 16 kıdemli uluslararası hukuk hocası, savaşın başlamasının ardından bir bildiri yayımlayarak kamuoyuna yansıyan bilgilerin ışığında ve uluslararası hukuk çerçevesinde, Irak'a karşı askerî güç kullanımının meşruiyetinin olmadığını açıklamışlardır. Irak'a karşı bir askerî operasyon yapılabilmesi için Güvenlik Konseyinin açık onayının gerekli olduğunu ve bunun sağlanmamış olduğunu ileri sürmüşlerdir. Güvenlik Konseyi kararı/yetkilendirmesi olmadan Irak'a karşı askerî güç kullanılmasını, uluslararası hukuk düzenine ciddi şekilde zarar vereceğini ileri sürmüşlerdir.¹⁷

¹⁶ International Commission of Jurists, 18 Mart 2003, http://www.icj.org/news.php3?id_article=2770&lang=en

¹⁷ The Guardian, 7 Mart 2003, "War would be illegal", <http://www.guardian.co.uk/Iraq/Story/0,2763,909314,00.html>. Bu bildirinin altında şu isimlerin imzaları bulunmaktadır: Professor Vaughan Lowe, Chichele Professor of International Law, University of Oxford; Professor James Crawford, Whewell Professor of International Law, University of Cambridge; Professor Christine Chinkin and Dr. Gery Simpson of the London School of Economics, Dr. Matthew Craven, SOAS- University of London; Professor Philippe Sands, Professor of International Law, University College London, and Professor Pierre-Marie Dupuy, Professor of International Law, University of Paris.

Benzer bir şekilde, bazı Kanadalı hukuk profesörleri de ABD'nin Irak'a saldırısını, uluslararası hukukun ciddi ihlali anlamına geldiğini ve İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana var olan uluslararası hukuk düzeninin bütünlüğüne ciddi bir tehdit oluşturacağını söylemişlerdir.¹⁸

BM Genel Sekreteri Kofi Annan da ABD ve diğerlerinin, Güvenlik Konseyi kararlarının dışına çıkarak askerî faaliyette bulunmalarının BM Anlaşması'na aykırı olduğunu ifade etmiştir.¹⁹

Türkiye, uluslararası hukuk açısından meşruiyeti tartışmalı bu sürece dahil olmaktan kaçınmıştır. Ancak, kaçınmanın tek nedeni bu değildir.

ABD, daha önce de ifade edildiği üzere, Orta Doğu'yu kendisinin ulusal çıkar alanı içinde görmekte ve Ankara'yı da bu bağlamda bir engel ve rakip olarak görmektedir. Türklerin devlet geleneği, Türkiye'nin jeopolitiği ve ulusal gücü, bu bakış açısını besleyen en temel unsurlardır.

Türkiye, Asya ile Avrupa ve, Afrika ile Avrupa arasında köprü durumundadır.²⁰ Akdeniz'in egemenlik kapılarından biri olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları'na sahiptir. Atlas Okyanusu'nun kıta içi uzantıları sayılabilecek Akdeniz, Ege Denizi, Marmara Denizi ve Karadeniz dikkate alındığında Türkiye'nin jeopolitik konumu daha bir anlam kazanır. Türk Boğazları, özellikle Karadeniz'e sahildar olan devletler ile bunlara komşu devletlerin açık denizlere çıkabildikleri, en temel su yolu durumundadır. Bu, aynı zamanda bu ülkeler ile ticaret yapan, ilişki içindeki üçüncü ülkeler açısından da görülmelidir. Türkiye, bu “merkezî” konumu ile bir taraftan kapı/kilit, diğer taraftan da köprü durumundadır.

Türkiye, üç taraftan okyanuslarla bağlantılı denizlerle çevrilidir. Bu durum, Türkiye'ye, kara gücüne dayanma yanında deniz gücüne dayanma imkânı da vermektedir.

Karadeniz, bir körfez gibi düşünülebilir. Karadeniz bağlantılı su yolları dikkate alındığında, buradan hem Avrupa'nın hem de Asya'nın içlerine derinlemesine nüfuz etmek mümkündür. Bu noktada, Türk Boğazları'nın, Karadeniz'i kontrol açısından ifade ettiği anlama bakmak gerekir. Bir okyanus gücünün Karadeniz üzerinden kıta içlerine nüfuz etmesini önleme ve denetleme ile bir kıtasal gücün yine Karadeniz üzerinden okyanuslara çıkışının önlenmesinde ve denetlenmesinde, Türk Boğazları kilit konumdadır.

Türkiye, dünyanın enerji kaynakları yönünden en zengin bölgeleri olarak kabul edilen Orta Doğu ve Hazar bölgelerini çok yakından kontrol edebilecek bir konumdadır. Sadece petrol ve doğal gaz gibi stratejik

¹⁸ Sydney Morning Herald, 20 Mart 2003, “Attack illegal, experts say,”, <http://www.globeandmail.com/servlet/story/RTGAM.20030320.ulaww0320/BNStory/International>.

¹⁹ Bk. CNN, 11 Mart 2003, “Annan targets U.S. stance”, at <http://www.cnn.com/2003/WORLD/meast/03/11/sprj.irq.un.>

²⁰ Naci Künkçü; “Orta Doğu ve Türkiye'nin Stratejik Değeri”, Hava Harp Okulu Bülteni, c.VII, Sayı 18-19, Ekim 1988-Şubat 1989, İstanbul, s.32.

maddelere sahip bu bölgeleri değil, aynı zamanda bu maddeleri uluslararası pazarlara taşıyan hatları/yolları kontrol açısından da Türkiye'nin çok önemli bir yeri vardır. Keza, söz konusu üç kıta arasındaki karşılıklı iletişimde ve her türlü ulaşımda, Türkiye gerçekten kapı/kilit/köprü durumundadır.²¹

Türkiye'nin bulunduğu coğrafya, uluslararası politikada dengeleri belirleyici bir özelliğe sahiptir. Uluslararası politikada birbirleriyle rekabet eden süper güçler açısından, Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgenin stratejik değeri yüksektir. Türkiye'nin de parçası olduğu bölge, bu güçlerin çekim alanı içinde yer alır. Türkiye'nin bu güçlerden birinin yanında yer alması, yanında yer aldığı güç lehine bir tabloya yol açacaktır. Bunların anlamı, Türkiye'nin, bölgesel, kıtasal ve evrensel ölçekte etkinlik ve çıkarı olan ve üstünlük politikası izleyen her aktör için önemli bir coğrafya olduğudur.

Türkiye, etnik, dinsel, kültürel, tarihsel ve hukuksal açıdan paylaştığı ortak değerler ve bu açılardan mevcut olan bağlar nedeniyle, Avrupa içlerinden Çin içlerine kadar uzanan oldukça büyük bir coğrafyada, ama az, ama çok nüfuz sahibidir. Paylaşılan ortak değerler ve aradaki bağlar, çok büyük bir coğrafyada yüzlerin Türkiye'ye dönük olmasına hizmet eder. Çalışmak, iş ve eğitim görmek maksadıyla dışarıya giden Türk vatandaşları da dahil yurt dışındaki Türk varlığı, bu bağlamda görülmelidir.

Türkiye'ye, yukarıda ifade edildiği üzere, jeopolitik açıdan bir anlam yüklenmesi, Türkiye'nin albenisini/cazibesini artıran bir durumdur. Ancak, bu durumun bir başka açıdan daha görülmesi gerekir. O da jeopolitik değerinin bu coğrafyanın hedef alınmasına yol açtığıdır. Yani hem Anadolu yarımadasının, Türk Boğazları'nın ve Trakya'nın elde tutulmasındaki güçlüğü hem de bu coğrafyayı elinde tutan devletin ayakta kalma koşullarındaki zorluğu görmek gerekir. Eğer, bu coğrafyayı elinde tutan aktör zayıf/güçsüz olur ise ülke ve ulus bütünlüğünü koruması güçleşir, gücünü tüketir ve sonuçta yok olup gider.

Bu coğrafyayı elinde tutan aktörün güçlü olduğu bir durumda da bu aktörün büyük devlet kurma ve süper güç olma yolunda önünün açık olduğu da söylenebilir. Anadolu yarımadasının derinliği, zengin yer altı ve yer üstü kaynakları, jeopolitik bütünlüğü, genişlemeye müsait konumu, ulaşım yolları açısından sahip olduğu avantajlı konumu, bu değerlendirmeyi besleyen verilerdir. Bu verilerin, özellikle uygun demografik ve siyasal koşullarla beslendiği bir durum, Anadolu'daki devletin büyük/süper güç olma ihtimalini daha da artıracaktır. Bu jeopolitik avantajlar ve üstünlükler, son dönemde ABD ile Türkiye'nin karşı karşıya gelmesinin gerisindeki en temel nedenlerden biridir.

Diğer taraftan, Türkiye, geçen 15-20 yıl içinde yaşadığı ve hâlen yaşamakta olduğu onca olumsuzluğa rağmen, hâlâ siyasal, askerî ve ekonomik açıdan bölgede önemli bir güçtür. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan gelişmeler ve olaylar, bir taraftan Türkiye'nin mevcut ve

---

²¹ Öztürk; Dış Politika ve Silahlı Kuvvetler, Ankara, Tutibay Yayınları, 1999, s.128-129.

potansiyel gücünü beslerken diğer taraftan da bu güçten duyulan rahatsızlığı artırmıştır. ABD'nin Türkiye'ye karşı izlemekte olduğu politika da dâhil, son dönemde Türkiye'yi hedef alan girişim ve politikaları, bu bağlamda görmek ve açıklamak mümkündür.

Türkiye, gerçekte, bölgesinde parıldayan bir güçtür. Bunun için birkaç güç unsuruna bakılması yeterlidir.

Bilindiği üzere nüfusun nicelik ve nitelik olarak durumu, ulusal gücü belirleyen en temel verilerden biridir. Bu açıdan Türkiye'ye bakıldığında ve bazı ülkeler ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin durumu ortaya çıkar.

Nüfus konusunda geleceğe yönelik karşılaştırmalı bir projeksiyon ilk veri olarak görülebilir. 2000 yılı verilerine göre, Türkiye'nin nüfusu 66 milyon, 15 üyeli yapıda Avrupa Birliği (AB)'nin 374 milyon, RF'nin 145 milyon, ABD'nin de 274 milyondur. 2020 yılı öngörülerine göre bu ülkelerin nüfusları aynı sırayla, 85, 364, 141 ve 323 milyondur. 2050 yılı öngörülerine göre de yine aynı sırayla 103, 290, 121 ve 394 milyondur.²² Dikkatli bakılırsa bazı aktörlerin nüfuslarında bir azalma beklenirken Türkiye'nin nüfusunun artma eğilimi içinde olduğudur.²³ ABD'nin nüfusundaki artma eğiliminin ise genelde Türkiye kadar olmadığının tahmin edildiği anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin nüfusunun sayısal olarak artışı yanında, nitelik olarak da dikkat çekici olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, 1995 ve 1996 yılı verileri çıkış noktası alınarak yapılan bir değerlendirmede, 40 yaş altındaki nüfus, Türkiye'de toplam nüfusun % 70'ini, Fransa'da % 55'ini, İngiltere'de % 37'sini ve Hollanda'da % 53'nü oluşturuyor. Bu kez 65 yaş üzerindeki nüfusa bakıldığında, bu yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı, Türkiye'de % 4, Fransa'da % 14, İngiltere'de % 15 ve Hollanda'da % 9 olduğu görülür.²⁴ 1990 yılı verilerine göre, Türkiye'de her yüz bin kişiye düşen hapisteki insan sayısı 79 iken, bu sayının İngiltere'de 137, Hollanda'da 169 olması²⁵ bu bağlamda dikkat çekicidir. Bu verilerin anlamı, Türkiye'nin, genç ve dinamik nüfusu ile bulunduğu bölgede parıldadığıdır.

Bu parılının arkasındaki bir diğer unsur da Türkiye'nin askerî gücüdür. Toplam 600.000'in üzerindeki asker sayısı, 400'ün üzerindeki zırhlı piyade muharebe aracı, 4000'in üzerindeki tank, yine 4000'e yakın zırhlı personel taşıyıcı, 10'un üzerinde çok namlulu roketatar, 2000'e yakın havan, 400'e yakın kara helikopteri, 25 civarında firkateyn, 20 civarında denizaltı, 30 civarında mayın gemisi, 15'e yakın deniz helikopteri, 80 civarında lojistik ve sahil güvenlik gemisi, 500 civarında savaş uçağı (bunun yarısına yakını F-

²² Onur Öymen; Türkiye'nin Gücü, 3. Baskı, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 1999, s.48. (Aynı sayfada, asıl kaynak: US: Bureau of Census.)

²³ AB tarafından 6 Ekim 2004 tarihinde yayımlanan "Issues Arising From Turkey's Membership Perspective" başlıklı dokümanın 49. sayfasına bakılırsa, Türkiye'nin 2015 yılı nüfusu için 82,2 milyon, 2025 yılı nüfusu için de 89 milyon rakamının tahmini olarak verildiği görülür. Bk. http://abgs.gov.tr/uploads/files/issues_paper_en.pdf

²⁴ Onur Öymen; s.52. Aynı sayfada, asıl kaynak: US: Bureau of Census.

²⁵ a.g.e.; s.66. Aynı sayfada, asıl kaynak: BM Suç İstatistikleri, 1990.

16C/D), 90 civarında ulaştırma uçağı, yedi adet tanker uçağı, 150 civarında eğitim uçağı, 40 civarında genel maksat helikopteri, 150'nin üzerinde karadan havaya fúze gibi daha birçok veri,²⁶ personel, araç, gereç ve mühimmat yönünden Türkiye'nin askerî gücü hakkında bir fikir vermektedir.

Bu fikrin daha net olması ve Türkiye'nin askerî gücünün niçin parıldadığının anlaşılması için bazı karşılaştırmalı verilere bakmak yeterli olacaktır. 1999-2000 yılı verilerine göre, Türkiye'nin asker sayısı 600.000'in üzerinde iken yaklaşık olarak, ABD'nin 1.300.000, RF'nin 1.200.000, İngiltere'nin 200.000, Fransa'nın 490.000, Almanya'nın 330.000, Hollanda'nın 63.000 ve Japonya'nın 250.000'dir. Komşu ülkelere bakıldığında da Bulgaristan'ın 81.000, Yunanistan'ın 150.000, Suriye'nin 410.000, Irak'ın 420.000, İran'ın 400.000, Gürcistan'ın 26.000 ve Ermenistan'ın 60.000 olması, Türkiye'nin asker sayısı itibarıyla, hem gelişmiş ülkelere hem de komşularına göre hatırı sayılır bir güç olduğu anlaşılır.²⁷

Türkiye'nin çok geniş bir coğrafyada hava harekâtı veya deniz/kara unsurları ile ortak harekât yapmasına imkân veren tanker uçaklarını bünyesine katması;²⁸ TSK'nin uçak gemisi alma yönünde girişimlerde bulunduğunun yazılıp söylenmesi,²⁹ Türkiye'nin askerî gücünün bugünü ve geleceğı hakkında fikir veren diğer verilerdir.

Asker sayısının büyüklüğü; en son teknoloji ürünü silah sistemleri, araç, gereç ve mühimmata sahip olma; çağdaş ve dinamik bir eğitim sistemi,³⁰ neredeyse 20 yıldır yürüttüğü terörle mücadelenin kazandırdığı deneyim, keza yerine getirilen çeşitli uluslararası barış gücü görevlerinin kazanımları, iki kutuplu dönem sonrasında yaşanan ve bütün dünyayı meşgul eden kriz bölgelerinin hemen yanında yer alma, Türk ordusunun ve Türk askerinin Türk toplumundaki kendine özgü konumu,³¹ bütün bunların hepsi, Türkiye'nin hatırı sayılır bir askerî güce sahip olmasının gerisinde yer alan temel unsurlardır.

Türkiye'nin gücünün³² parıldadığını ekonomik veriler de teyit etmektedir. Arka arkaya yaşanan ekonomik krizlerden sonra gelen 2001 yılına bakıldığında, Türkiye'nin GSYH'si 150 milyar dolar civarındadır. Kişi

---

²⁶ Bu veriler için şu kaynaklara bakılabilir: "The World Defence Almanac 2000-01", Military Technology, İstanbul, 2001; "1999-2000", The Military Balance, London, 1999 ve "Türkiye 2000", Beyaz Kitap, Ankara, 2000.

²⁷ Bir önceki dipnotta geçen kaynaklar, bu veriler için de geçerlidir.

²⁸ Tanker Uçakları ile ilgili haber için bk. Sabah Gazetesi, 25 Temmuz 1995.

²⁹ Öztürk; "21. Yüzyılın Bölgesel ve Küresel Aktörü: Güçlü, Dinamik ve Dışa Açık Türkiye", Türk Yurdu, Mart-Mayıs 1999, Özel Sayı, c.19, Sayı 139-141, s.341-342.

³⁰ Öztürk; Ordu ve Politika, s.118-119.

³¹ a.g.e.; s.121-124.

³² Ulusal güç unsurlarının neler olduğu bilinmekle beraber, bu unsurları çok genel olarak sosyal, siyasal, ekonomik ve askerî unsurlar olarak dört noktada toplayanlar da bulunmaktadır. Bk. Arnold J. Edwin; "The Use of Military Power in Pursuit of National Interests", US Army War College Quarterly, Pennsylvania, Spring 1994, p.4-5.

başına düşen GSYH, aşağı-yukarı 2200 dolardır.³³ İhracatı 32 milyar dolar, ithalatı da 41 milyar dolaylarındadır. Bu rakamların ABD için, sırasıyla 10 trilyon dolar, 35.000 dolar, 730 milyar dolar ve 1,2 trilyon dolar olduğu dikkate alınırsa, Türkiye'ye ilişkin söz konusu ekonomik göstergeler fazla anlamlı gözükmez. Çünkü, aradaki fark, uçurum niteliğindedir. Ancak, Türkiye'ye ilişkin rakamlar, söz gelimi RF ile karşılaştırılırsa, durum değişir. Belirtilen rakamların RF için, sırasıyla 300 milyar dolar, 2100 dolar, 103 milyar dolar ve 58 milyar dolar olması, Türkiye'nin ekonomik gücünün hiç de yabana atılır olmadığına işaret eder. Bu rakamların, yine aynı sırayla, Türkiye'nin komşuları olan Yunanistan için 110 milyar dolar, 11.000 dolar, 9 milyar dolar ve 29 milyar dolar; Bulgaristan için, 13 milyar dolar, 1700 dolar, 5 milyar dolar ve 7 milyar dolar; Suriye için (1997 yılı verileri) 66 milyar dolar, 2100 dolar, 3,9 milyar dolar ve 4,2 milyar dolar; İran için, 380 milyar dolar, 5800 dolar, 24 milyar dolar ve 18 milyar dolar olması, Türkiye'nin ciddi bir ekonomik güce sahip olduğunu işaret eder.³⁴ Bu verilere bakarken Türkiye'nin, RF gibi oldukça büyük bir coğrafyaya sahip olmadığı, yine RF ve İran gibi petrol ve doğal gaz zenginliğine sahip bulunmadığı, Yunanistan gibi AB'den düzenli ve ciddi yardım almadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye'nin ekonomik büyüklük itibarıyla BM'ye kayıtlı 200'e yakın ülke içinde ilk 20 arasında yer alması, bu durumu teyit eden bir başka veridir.

Bu ekonomik tablonun, Türk ekonomisinin artan ihracat yeteneği ve GAP'ın içerdiği bütün alt projeler ile birlikte devreye girmesi sayesinde daha da güçleneceği şüphesizdir. Türkiye'nin 2002 ihracat rakamının 36 milyar iken bu rakamın 2003 yılında 47 milyar dolara çıkması, 2004 yılının sadece ilk yarısında 34 milyar dolara ulaşılması³⁵ ve 2004 yılı Eylül ayı itibarıyla 50 milyar doların geride bırakıldığından söz edilmesi, Türk ekonomisinin ihracat yeteneğinin hangi noktaya geldiğini gösteren önemli rakamlardır. GAP'ın bir bütün ve tam olarak devreye girmesinin, Çukurova'nın 4,5-5 katı kadar bir alanı sulu tarıma açacağı ve yaklaşık 3,5 milyon kişiye istihdam olanağı sağlayacağı;³⁶ GAP'ın, 1,7 milyon hektar arazinin sulanmasına ve yılda 27 milyar kilovatsaatlik ilave elektrik enerjisi üretilmesine hizmet edeceği³⁷ dikkate alınır ise Türk ekonomisinin ciddi bir potansiyele sahip olduğu sonucuna ulaşılır.

Türkiye, petrol ve doğal gaz yönünden zengin bir ülke değildir. Bugün için temel enerji kaynakları olarak görülen bu iki kalemden dışa bağımlıdır. Ancak, Türkiye yer altı kaynakları yönünden gerçekten zengin bir ülkedir. Toplumsal ve ekonomik gelişme ile birlikte günlük yaşamın giderek bağımlı

³³ Ancak, 6 Ekim 2004 tarihinde AB tarafından yayımlanan "Issues Arising From Turkey's Membership Perspective" başlıklı dokümanın 48. sayfasına bakılırsa, Türkiye'nin güncel GSYİH ve kişi başına düşen GSYİH miktarının, sırasıyla 212,3 milyar dolar ve 6300 dolar olduğu görülür. Bk. http://abgs.gov.tr/uploads/files/issues_paper_en.pdf.

³⁴ Bütün bu veriler için kaynak: <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ulkegos/mp.xls>. (Aynı adresteki asıl kaynak: International Financial Statistics, August 2003) (22.9.04).

³⁵ Bu rakamlar için bk. <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekolar1/eko1.xls>. (06.10.04).

³⁶ Milliyet Gazetesi, 19 Ocak 1999.

³⁷ Bu veriler için bk. <http://www.gap.gov.tr/Flash/Tr/Proje.html>. (06.10.04).

hâle geldiği bazı madenler yönünden Türkiye'ye bakıldığında, iyi değerlendirilebildiği ve koruyabildiği takdirde bilinen yer altı kaynaklarının Türkiye'nin gücüne güç katabileceği söylenebilir. Bor, krom, neptünyum, mermer, trona, zeolit, pomza, sölestin, ve toryum gibi madenlerin önemli rezervleri Türkiye'de bulunmaktadır.³⁸

Bu madenlerden bir-iki tanesine, nerelerde kullanıldıkları açısından bakılırsa, Türkiye'nin sahip olduğu zenginliğin değeri daha iyi anlaşılacaktır. Bu madenlerden biri olarak bor, otomobil camları ve ileri teknoloji malzeme camları da dâhil olmak üzere cam sanayisinde, seramik sanayisinde, temizleme ve beyazlatma sanayisinde, yanmayı geciktirici (ısıya dayanıklı) maddeler, ilaç ve kimya sanayi, deterjan sanayisi, tarımda gübre ve böcek ilaçları üretiminde, metalürji alanında sürtünmeye ve aşınmaya karşı dayanıklı metalleri yapımında, enerji depolama alanında, otomobil sanayisinde, güvenlik amaçlı ve atık depolayıcı olarak nükleer uygulamalarda, ileri teşhis cihazları ve bazı kanser alanları da dâhil önemli bazı hastalıkların tedavisi ile ilgili olarak tıp alanında, uzay ve havacılık alanında, askerî araçlarda, elektronik ve bilgisayar sanayisinde, iletişimde, inşaat sektöründe ve daha birçok alanda kullanılma imkânına sahiptir.³⁹ Bu kadar geniş bir alanda kullanım imkânına sahip bor madeninin dünyadaki görünür ve muhtemel rezervlerinin toplamı 1 milyon tonun bunun üzerindedir. Bu miktarın yaklaşık 650.000 tonu ise Türkiye'dedir. Sahip olunan rezerv miktarı itibarıyla, Türkiye dünyada birinci sırada olup ikinci sırada gelen ülke durumundaki ABD'nin bor rezervleri ise 100.000 ton civarındadır.⁴⁰ Bir radyoaktif element olan ve çok ileri düzeyde enerji alanında (uranyum pillerinin üretiminde) kullanılan neptünyum elementi açısından da benzeri bir tablo mevcuttur. Türkiye'nin, 127.000 tonla dünyada en büyük neptünyum rezervine sahip olduğu ve 2500 tonla Bulgaristan'ın Türkiye'nin ardından ikinci sırada yer aldığı; Türkiye'nin bu konudaki varlığının sadece 9 trilyon dolar ettiği ileri sürülmüştür.⁴¹

Türkiye'nin sahip olduğu bu ve benzeri kaynakları harekete geçirmesi, ulusal gücüne güç katacaktır. Son dönemde kat edilen mesafeye bakılır ise Türkiye'nin saklı kalmış bu tür güç unsurlarını devreye sokarak uluslararası politikada hızla öne çıkmasının oldukça güçlü olduğunu ifade etmek gerekir. Seçilmiş bazı konulardaki 1999 ve 2003 rakamlarına bakılırsa, Türkiye'nin doğru yolda olduğu görülür. Doktor başına düşen nüfus sayısının 820'den 744'e çekilmesi, bin kişiye düşen otomobil sayısının 60'tan 70'e doğru çıkması, bin kişiye düşen televizyon sayısının 400'den 500'e yükselmesi, en önemlisi kişi başına düşen yıllık elektrik tüketiminin 1417 kilovatsaatten 1547 kilovatsaate çıkması,⁴² buna işaret eden veriler olarak alınabilir. Bu gelişme çizgisinin ortaya çıkmasında, 1990 sonrasının koşullarının Türkiye'yi öz kaynaklarını keşfetmeye zorlamasının büyük payının olduğu açıklıkla söylenebilir.

³⁸ "Bor Özelleştirilemez", Özel Rapor, Mayıs 2002, s.2.

³⁹ a.g.e.; s.8-9.

⁴⁰ a.g.e.; s.16.

⁴¹ Bk. "Neptünyum Elementi", Özel Araştırma, Türk Dünyası İnsan Hakları Derneği, Mayıs 2004.

⁴² Bu veriler için bk. <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/gosterge/sosyalgos%20.xls> (22.9.04).

Türk ekonomisi ciddi bir gelişim süreci içine girmiştir.⁴³ Türk iş adamlarının, müteahhitlerinin ve bilim adamlarının ve sanatçıların yurt dışında öne çıkmaya başlamış olmaları; özellikle Türk iş adamlarının yurt dışında almaya başladıkları işlerin parasal değerinin giderek büyümesi dikkat çekicidir. Keza, çalışmak ve iş görmek maksadıyla yıllar önce Avrupa'nın çeşitli ülkelerine ve Avustralya'ya giden Türk vatandaşlarının bulundukları ülkelerde kontrol ettikleri ekonomik kaynakların da hatırı sayılır bir rakama ulaştığı bilinmektedir.

Bütün bu belirtilenler, yaşadığı ve yaşamakta olduğu onca olumsuzluğa rağmen Türkiye'nin dışa açık, dinamik ve gerçekten güçlü bir ülke olduğuna işaret eder.

Bölgeyi kendisinin ulusal çıkar alanı içinde gören ABD, işte bu gücü görmektedir!...

Irak konusunda iyice belirginleşen Türk-Amerikan ilişkilerindeki yol ayrımının gerisinde bunlar vardır. ABD, bölgede kendisini rahatsız edecek bir gücün ortaya çıkmasına müsaade etmemektedir. Bu müsaade etmeyişi, kaşındığı ve yarattığı sorunlar ile kapatmaktadır.

ABD, işgal sonrasında, Irak'ı yeniden yapılandırmaya yönelik çalışmalarda, sadece Türkiye'yi değil Irak'ta yaşayan Türkmenleri de görmezden gelmiştir. Çok küçük etnik ve dinsel gruplar, bu yapılanmada hatırlanırken sayıları birkaç milyonu bulan Irak Türkleri unutulmuştur.

Bugün gelinen noktada, Irak'ın parçalara ayrılması ve üniter yapısını koruması; üniter yapısını koruyacaksa bunun nasıl olacağı tartışılmaktadır. Ancak, bu tartışmalara rağmen, Irak'ın kuzeyinde adı tam olarak konmamış; ancak, müstakil bir devlet sayılmanın aşağı yukarı bütün maddi unsurlarına sahip gözükene bir siyasal yapının işler durumda bulunduğu da bir gerçektir. Bu yapının Irak'tan ayrılarak bağımsızlığını ve egemenliğini ilan etmesi, ihtimal dışı bir durum olarak görülemez.

Bugün öyle bir tablo ortaya çıkmıştır ki, Türkiye, Irak'ta ABD'ye direnmeye ve ABD'nin yapmaya çalıştığını bozmaya çalışan bir ülke durumundadır.

Sonuç

Türkiye'ye komşu coğrafyalara bakıldığında, İran'da Humeyni rejiminin hâlâ istikrarı sağlayamadığı, Irak'ın fiilen parçalara ayrılarak bir güç olma özelliğini kaybettiği, Suriye'nin Hafız Esad sonrasına uyum sürecini yaşadığı görülür. Bu tabloda, geriye, ABD'yi bölgede durduracak veya ABD'ye bölgede engel olacak tek güç olarak Türkiye kalmaktadır.

---

⁴³ AB tarafından 6 Ekim 2004 tarihinde yayımlanan "Issues Arising From Turkey's Membership Perspective" başlıklı dokümanın 48. sayfasına bakılırsa, burada Türk ekonomisinin sektörel dağılımı için, tarım % 11,5, endüstri-imalat % 27,6 ve hizmet % 60,9 rakamlarının verildiği görülür. Bu veriler, batılı gelişmiş batılı ekonomilerin sektörel durumuna yakın verilerdir. Bk. http://abgs.gov.tr/uploads/files/issues_paper_en.pdf

Türkiye, bölgede bu işlev ve konum itibarıyla görülünce, hemen yakın tarih ve tarihin tekerrür ettiği sözü akla gelmektedir. ABD, İran güçlenip bölgede müstakil hareket etmeye başlayınca bu ülkeyi; Irak bölgede söz sahibi olmaya başlayınca da Bağdat'ı hedef almaya başlamıştı. Bunlara bakınca ister istemez sıranın Türkiye'ye geldiği düşünülmektedir. Çünkü, ABD, bölgede kendisi ile rekabet edecek veya kendisine engel olabilecek bir güç istememektedir.

Bu noktada iki boyutu görmek gerekir. Birincisi, mevcut koşullarda, Türkiye'nin bölge ülkelerini kendi etrafında toplayabileceği ve bölgesel bir güç olarak öne çıkabileceğidir. İkincisi de Türkiye'nin diğer bölge ülkelerinden oldukça farklı bir ülke olduğu, kolay bir lokma olmayacağıdır.

İran ve Irak ile Türkiye arasında bazı temel farklar vardır. ABD'nin öncelikle görmesi gereken fark, Ankara'nın, Tahran ve Bağdat gibi yayılmacı emeller peşinde koşmadığı ve tercihini Batıdan yana yapmış bir ülke olduğudur. Yakın geçmişte Tahran'ın ve Bağdat'ın izlediği siyasetin bir benzerinin Ankara tarafından izleneceğine işaret edecek ciddi bir bulgudan söz etmek güçtür. ABD, bu farkı görmek durumundadır. Eğer, ABD bu farkı göremiyorsa, yarım asırdan fazla bir süredir Orta Doğu'daki varlığının hiçbir anlamı olmayacaktır. İkinci bir fark da ABD'nin Ankara'yı karşısına almasının, Tahran ve Bağdat'ı karşısına almasından oldukça farklı sonuçları olabileceğidir. Bunun için Millî Mücadele döneminin incelenmesi yeterli olacaktır. Ancak, ABD yönetiminin, Millî Mücadele döneminin de farkında olmadığı görülmektedir. Dün yokluk ve yoksulluk içindeki bu halkın karşısına aldığı, İngiltere'nin o dönemin uluslararası politikasındaki konumu ile, bugünün ABD'sinin uluslararası politikadaki konumu arasında hiçbir fark yoktur. Eğer bir farktan söz edilecekse dünün yokluk içindeki yoksul halkının, bugün bölgede hatırı sayılır bir güç olduğudur.

ABD'nin göremediği bir diğer husus da uluslararası politikada, artık 1990'lı yılların başında olunmadığıdır. ABD karşısında yeni güç unsurlarının ortaya çıktığı, dünyanın bir düzensizlik içinde çok kutupluluğa doğru gittiğidir.

Bu çalışmada dikkat edilir ise Birinci Körfez Savaşı ele alınırken Türkiye ile daha az bağlantı kurulmuştur. Ancak İkinci Körfez Savaşı'na münhasıran Türkiye ile bağlantılı olarak yaklaşmıştır. Bu durumu, ABD'nin yukarıda değinilen Orta Doğu'ya ilişkin yaklaşımı bağlamında görmek gerekir. Yani, Birinci Körfez Savaşı'nda hedef açıkça Irak olduğu için Türkiye ile bağlantısı zayıf olmuştur. Oysa, İkinci Körfez Savaşı, görünürde her ne kadar yine Irak ile bağlantılı gözükse de bazen örtülü bazen açık Türkiye ile bağlantılıdır. Ayrıca, bu ikinci olayın hâlihazırda devam ediyor olmasını da unutmamak gerekir.

IRAK SAVAŞI'NIN STRATEJİK VE OPERATİF AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE GELECEĞE YANSIMASI

Dr. E. Kur. Kd. Alb. Yılmaz TEZCAN

1. Irak Harekâtının Nedenleri

Orta Doğu, insanlık tarihinin hemen her döneminde taşıdığı önemi nedeniyle, sıcak bir çatışma bölgesi olmuştur. Bölge geleneksel olarak kültürlerin ve dinlerin kesişme noktası olması yanında, son yüzyılda özellikle sahip olduğu petrol zenginliği nedeniyle güç ve egemenlik mücadelesine sahne olmuş, bu yüzden de dünyanın en istikrarsız bölgeleri arasında yer almıştır.

2. Ülkelerin Bölgeye Yönelik Politikaları

Rusya, Irak'ın tek başına ABD tarafından şekillenmesinde Rusya'nın ve diğer büyük güçlerin görüşlerinin dikkate alınmasını istemekte ve bu noktada etkin olmak için kendisi gibi düşünen Almanya, Fransa ve Çin'le beraber hareket etmektedir.

Rusya'nın Irak'ın yapılanmasındaki genel görüşünü; BM'nin bu süreçte merkezî rol üstlenmesi, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve Irak'ın Iraklılar tarafından yönetilmesi biçiminde özetleyebiliriz.

Çin'in savaşın başında takındığı sessiz muhalefete devam edip etmeyeceği merak konusudur. Irak pastasından pay almak isteğine karşılık ABD ve İngiltere'nin müsaade etmeyecek olması yeni sorunları da beraberinde getirecektir.

İsrail, Irak konusunda bölgesel en önemli aktör konumundadır. İktidarda kalan bir Saddam ve sahip olduğu imkânlar ile Irak'ın, Orta Doğu'da İsrail için en önemli tehdit olduğunu algılamış, bu nedenle değişimi desteklemiştir.

İran, Irak'ta bir değişime karşı çıkmamıştır. Ancak değişimin şekillenmesinde etkili olmaya ve yapının kendi çıkarlarına göre şekillenmesine çalışmakta, özellikle de Irak'ta yaşayan Şiiler üzerinde etkisini kullanmaktadır.

Zayıf bir Irak, Suudi Arabistan çıkarları için uygundur. Ancak Irak'taki Şiilerin güç kazanması, dolayısı ile İran'ın etkinliğinin artması bu ülkeyi tedirgin edecek bir gelişmedir. Bu bakımdan istemese de ABD harekâtına sessiz kalmıştır.

Suriye, savaş sonrası ciddi kaygılar taşımaktadır. Özellikle savaş sırasında Irak'ın kitle imha silahlarının Suriye'ye kaçırıldığı söylentileri dikkatlerin Suriye üzerine toplanmasına neden olmuştur. Suriye lideri Beşar Esad tarafından Orta Doğu'nun kitle imha silahlarından arındırılması yönündeki çalışmalara Suriye'nin katılacağını açıklaması ustaca bir manevra olmuştur.

Avrupa Birliği, 1991 Körfez Savaşı'ndan bu yana genel olarak bir Orta Doğu politikası geliştirmemiştir. Bunun sonucunda Irak Savaşı boyunca ABD'nin Orta Doğu politikalarına ilişkin olarak çelişkili yaklaşımlar sergilemiştir. AB, kısa dönemde bu çelişkileri açmak ve savaş sonrasında Irak'ın geleceği üzerinde söz sahibi olabilmek, uzun dönemde ise Akdeniz politikasına benzer bir Orta Doğu politikası oluşturabilmek ve ortak dış güvenlik politikasını geliştirmek amacıyla dikkatini Orta Doğu üzerine yoğunlaştırmaktadır.

Türkiye'nin, bölgedeki hassasiyeti ile ABD müttefikliği arasına sıkıştığı ve kendisine bir orta yol bulabilmek için çaba sarf ettiği görölmektedir. Ayrıca savaş sonrası durum ve güvenlik konusu önde gelen düşünce olarak ortaya çıkmaktadır. Genelkurmay Başkanımızın da belirttiği gibi "Türkiye bölgede güvenlik tüketen değil üreten bir ölke" konumundadır.

ABD'nin bölgeye yönelik politikasını 11 Eylöl öncesi ve sonrası olmak üzere iki döneme ayırmanın uygun olacağı değerlendirilmektedir.

ABD'nin 11 Eylöl öncesi bölgeye yönelik politikasının esasını;

a. Batı dünyasını besleyen petrolün ve bu petrolün ulaşım yolları ile Basra Körfezi'nin kontrol altında bulundurulması,

b. İsrail'in güvenliğinin sağlanması,

c. Amerikan çıkarlarına karşı olan güçlerin etkili olmasının engellenmesi oluşurmaktadır.

11 Eylöl saldırısı sonrası ABD'nin Orta Doğu politikasına etki eden üç boyutun daha ortaya çıktığı görölmektedir. Bunlar Orta Doğu'nun;

a. Kitle imha silahları deposu hâline gelmesini engellemek,

b. Terörün kaynağı hâline gelmesine mani olmak,

c. Başta Irak olmak üzere bölge ölkelerinde kendisine müzahir demokratik bir rejim tesis etmektir.

ABD'nin Irak konusunda uzun vadeli stratejik hedefi, Orta Doğu, Orta ve Güney Asya politikası içinde değerlendirilmelidir. ABD'nin jeostratejik hedefi; Basra Körfezi'nin güvenliğini sağlamak ve bu bölgeyi kontrol etmek, Doğu Akdeniz'in kontrolünü ve İsrail'in güvenliğini sağlamaktır.

Orta ve Güney Asya bazında Afganistan ile birlikte mütalaa edildiğinde; Orta Doğu'dan Güney Doğu Asya'ya kayan terörizmin bayraktarlarına müdahale etmek ve Hazar havzası petrollerinin akışına etki edecek avantaj elde etmektir. Bir diğer husus ise büyük İsrail idealine basamak teşkil edecek paravan devletçikler oluşumuna imkân sağlayacak adımların atılmasıdır.

Jeoekonomik hedefi ise petrol akışını sürekli ve güvenli bir şekilde elinde tutmaktır.

3. Irak Harekâtı Sonrası Dönem

ABD, Irak işgalinin hemen ardından Arap ülkelerinde oluşabilecek tepkileri de azaltmak maksadıyla; yeni Orta Doğu yapılanmasının en önemli ayağı olan İsrail-Filistin barışına yönelik çalışmalara başlamıştır. ABD, AB, Rusya ve BM tarafından hazırlanan üç aşamalı bir plan üzerinde çalışmalar devam etmektedir.

Bu savaş, sebepleri itibarı ile uluslararası hukuka aykırı ve uluslararası organizasyonların kararı dışında, ABD ve İngiltere'nin arzusu ile gerçekleştirilmiştir.

Savaşın nedenleri incelendiğinde; üzerinden haftalar geçmesine rağmen, Irak'ta kitle imha silahları bulunduğu dair herhangi bir bilgi alınamamış, kimyasal maddeler ve silahlar bulunamamıştır.

ABD'nin, Irak'ta rejim değişikliği projesinin kitle imha silahları, Orta Doğu'da demokratikleşme ve Irak'ta insan hakları gibi sık sık dile getirilenler dışında;

a. Dünya petrolünün üçte ikisinin bulunduğu Orta Doğu'nun kalbinde kendine önemli bir yer edinmek,

b. İsrail'in güvenliğini sağlamak,

c. Kitle imha silahlarını kontrol altına almak,

ç. Bölgedeki terör örgütlerini kaynağında etkisiz hâle getirmek,

d. İran'ı kontrol altında tutarak, Hazar bölgesinin güney yan emniyetini almak maksadıyla İran' da askerî güç kullanmaksızın meydana gelecek bir rejim değişikliğini desteklemek,

e. Petrol fiyatlarının düşmesi ve dolayısıyla ABD ekonomisinin hareketlendirilmesi sağlanarak 2004 seçimlerinde iç politika malzemesi yapmak istemektedir.

Irak'ın geleceği ise belirsizliğini sürdürmektedir. Irak'ın geleceği ile ilgili cevaplanması gereken önemli soruları birkaç grupta toplamak mümkündür. Bunlar;

- Irak'ın yeniden yapılandırılmasında BM'nin nasıl bir görev üstleneceği,

- Irak'ta nasıl bir rejim oluşturulacağı,

- Irak'ta geçici koalisyon güçlerinin askerî idaresinin ne kadar süreceği,

- Mahallî idarelerin nasıl kurulacağı ve

- Irak'ın inşasında hangi ülkelerin görev alacağıdır.

4. Kara Harekâtı

a. Harekât Bölgesi Etüdü

Irak, Arap yarımadası üzerinde 29°00' - 37°40' kuzey enlemleri ve 38°70' - 48°50' doğu boylamları arasında bulunan, kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneydoğuda Basra Körfezi, güneyde Suudi Arabistan, batıda Suriye ve Ürdün ile çevrili, uzunluğu 773 km, genişliği 713 km yüz ölçümü 438.466 km² olan bir Orta Doğu ülkesidir.

b. İklim ve Hava Şartları

Ülkenin batı ve güneybatısı çöllerle çevrilidir. Ülkenin kuzeyinde karasal iklim, batı ve güneyinde ise çöl iklimi görülmektedir. Çöl ikliminin etkili olduğu dönem mart ayından başlayarak ekim ayına kadar devam eden süreyi kapsamaktadır. Bu süre zarfında kum fırtınaları görüşü olumsuz yönde etkilemektedir.

Kuzey ve kuzeydoğuda yüksekliği 4000 metreye ulaşan dağ silsileleri, batıda Suriye ile Nufad Çölü arasında kalan Irak arazisi, Fırat ve Dicle nehirleri tarafından sulanan kuzeybatı-güneydoğu istikametinde genişçe bir koridor manzarasındadır. Arazî genel olarak kuzeyden güneye doğudan batıya alçalan, kuzey ve kuzeydoğu kısımları dağlık, batı ve güneybatı bölgeleri çöl, orta ve güney bölgeleri ise içinden geçen Fırat ve Dicle nehirlerinin meydana getirdiği geniş bir çöküntü görünümündedir

c. Bitki Örtüsü

Irak iklimi kurak olduğundan bitki örtüsü de çok fakirdir. Hemen hemen ülkenin % 5'i çöl, % 7'si bataklık, % 75'i steptir. Yüz ölçümünün ancak % 13'ü tarıma elverişlidir.

ç. Nüfus

22,6 milyon olan nüfusunun yerel kaynaklara göre % 70'ini Araplar, % 15'ini Kürtler, % 12'sini Türkmenler, % 3'ünü de diğer etnik gruplar oluşturmaktadır.

d. Stratejik Yaklaşma İstikametleri

Cizre - Musul - Bağdat,

Amman - Rutba - Bağdat,

Kuveyt - Basra - Bağdat olarak değerlendirilmektedir.

5. Tarafların Harekât Planları

a. Koalisyon Kuvvetlerinin Planı

Koalisyon kuvvetlerinin, harekâtın ağırlık merkezi olarak stratejik seviyede Saddam rejimini ve Bağdat şehrini, operatif seviyede ise komuta kontrol ve muhabere sistemleri ile Cumhuriyet Muhafızlarını belirlediği değerlendirilmiştir.

Koalisyon kuvvetlerinin başlangıçta iki cepheli bir boğma harekâtı ile Bağdat şehrinin kısa sürede ele geçirilmesini amaçladığı; ancak, TBMM'den, Türkiye'de yabancı asker bulundurmasına izin veren tezkerenin çıkmaması üzerine harekâta, Kuveyt üzerinden açılan tek cephe ile başlamak zorunda kaldığı düşünülmektedir.

Zayıtın çok olacağı endişesi ile özellikle meskûn mahal muharebelerinden kaçınarak harekâtın ağırlık merkezi olan Saddam ve Bağdat şehrine yönelmeyi amaçladığı değerlendirilmektedir.

Bağdat rejimine karşı Şii ve Kürt muhaliflerin kullanılmasının planlandığı, ancak sadece Kürt muhalifleri kullanmak durumunda kalındığı görülmüştür.

b. Irak'ın Planı

Irak'ın tarafımızdan tahmin edilen savunma planının, klasik bir savunma şekli yerine, savunmasını ülke geneline yayarak özellikle stratejik ve ekonomik önemi haiz bölgeleri savunmak ve zaman kazanmak için her yola başvurarak dünya kamuoyunun desteğini sağlamak olduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca meskûn mahallere dayanan topyekûn bir savunma şekli uygulamayı amaçlayabileceği düşünülmüştür.

c. Tarafların Yığınağı

20 Mart 2003 itibarı ile ABD ve İngiltere yığınaklanma kapsamında; 3 ncü Mknz. P. Tüm., 1 nci Dz. P. Kor., 101 nci Hava İndirme Tüm., 82 nci Hv. İnd. Tüm., İngiliz 1 nci Zh.Tüm., İngiliz 16 ncı Hv. Hüc. Tugayını Kuveyt'te konuşlandırmıştır.

Ayrıca Türkiye üzerinden Kuzey Irak'a açılacak cephede kullanılmak üzere 4 ncü Mknz. Tümenini Doğu Akdeniz'e intikal ettirmiş; ancak, Türkiye'de asker bulundurulmasına izin veren tezkerenin TBMM'de kabul edilmemesi üzerine, bu birlikler güneyde kullanılmak üzere Basra Körfezi'ne yönlendirilmiştir.

Irak Kara Kuvvetlerinin beş nizami, iki cumhuriyet muhafız kolordusu olmak üzere toplam yedi kolordusu mevcut idi.

Irak, mevcut beş nizami kolordusundan, 5 nci Kor. Musul, 1 nci Kor. Kerkük, 2 nci Kor. Diyala, 4 ncü Kor. Amara, 3 ncü Kor. Basra'da, iki cumhuriyet muhafız kolordusundan 1 nci Cumhuriyet Muhafız Kor. Tikrit, 2 nci Cumhuriyet Muhafız Kor. Suvayra'da konuşlandırmıştı. Bu birliklerini ülkenin savunması kapsamında yaklaşma istikametlerini kapatacak şekilde tertiplediği değerlendirilmiştir.

ç. Harekâtın İcrası

20 Mart saat 04.30'da Bağdat'taki hedeflerin hava kuvvetleri ve füzeler tarafından vurulması ile Irak Harekâtı başlamış ve harekâtın yirmi ikinci gününde Bağdat şehrinin ele geçirilmesi ile son bulmuştur.

Harekâtın seyri göz önüne alındığında, harekâtı; yığınaklanma, harekâtın icrası ve Bağdat şehrinin ele geçirilmesi, ülkede kontrolün sağlanması olmak üzere üç safhada incelemek mümkündür.

Yığınaklanma safhasında koalisyon kuvvetleri başta Kuveyt olmak üzere Ürdün, Katar, Suudi Arabistan ve Umman'da birliklerini konuşlandırmıştır.

Koalisyon kuvvetleri harekâtı 20 Mart saat 04.30'da, Kuveyt'te batıdan doğuya 3 ncü P. Tüm., Dz. P. Kor. ve İngiliz 1 ncü Zh. Tüm. ile Irak sınırını geçerek kara harekâtını başlatmıştır.

Harekâta katılan ABD ve İngiliz kuvvetleri, güneyden Fırat Nehri boyunca Bağdat istikametinde meskûn mahalleri kuşatarak ilerlemiştir.

Harekâtın üçüncü gününde, ABD birlikleri, Ürdün sınırına yakın bölgede bulunan H-2 ve H-3 havaalanlarını kontrol altına almıştır.

Kuzeyde yeni bir cephe açılması kapsamında, Süleymaniye bölgesine dört uçakla 280 özel kuvvet personeli, Erbil bölgesindeki Harir Hava Alanına 173 ncü Hava İndirme Tugayı indirilmiştir. İnen kuvvetler bölgedeki KDP ve KYB unsurları ile Musul-Kerkük istikametinde harekât icra etmiştir.

Harekâtın 22'nci gününde Bağdat şehrine girilmiş ve Irak ordusunun direnci kırılmıştır.

Bağdat'ın ele geçirilmesinden sonra ülkede kontrolün sağlanması çalışmaları başlamış ve devam etmektedir.

d. Bilgi Harekâtı-İcra

Harekâta sabit kanatlı uçaklar, muhabere (SIGINT) ve elektronik istihbaratı (ELINT), özel kuvvetler ve insan istihbaratı (HUMINT) karışık olarak kullanılmıştır.

ABD, yarıya yakını GPS uydusu olmak üzere 50 civarında uydudan yararlanmıştır.

Koalisyon kuvvetleri, müşterek taktik resmi dakikalarla ifade edilen sürelerde oluşturmuşlardır.

Harekâta düşmanın komuta kontrolünü sağlayan fiber optik kablolar ve radyolink istasyonları çok iyi istihbarat, hedef tespiti ve icra ile etkisiz hâle getirilmiştir. Irak taktik birliklerinin komuta ve kontrol kapasitesi çok düşük seviyeye indirilmiştir.

Irak'ın komuta kontrol sistemi yoğun hava taarruzları ile devre dışı bırakılarak emir komuta birliği ortadan kaldırılmıştır.

ABD ve İngiltere tarafından Irak'a özgürlük getirileceği ve Irak halkının Saddam'ın zulmünden kurtarılacağını vurgulayan psikolojik harekât ürünleri dağıtılmıştır. Bu kapsamda psikolojik harekât timleri tarafından 108 kadar radyo mesajı ve 81 farklı broşür hazırlanmış, yaklaşık 32 milyon broşür atılmıştır.

Koalisyon kuvvetlerinin bu faaliyetlerine karşılık Irak, psikolojik harekât tekniklerinde yer alan “kahraman yaratmak” tekniğini uygulamış, ayrıca televizyonlarda Irak ve Iraklıların mazlum, ancak gururlu bir millet olduğu imajını çizerek “halk adamı yaklaşımı” tekniği sergilemiştir.

Sivil-Asker Harekât Merkezi (CMOC); elektrik kesilmesinin önlenmesi, su ve kanalizasyon sistemlerinin işlerliğinin sağlanması ve sağlık hizmetleri ile kanunların uygulanmasını içeren dört adet sivil-asker iş birliği faaliyetini yürütmeye çalışmıştır.

Irak Savaşı'nın başında ABD, basın yayın kuruluşları tarafından naklen verilen harekâtın istenilen düzeyde gelişmemesi ve ABD halkı üzerinde menfi etki yaratmasına paralel olarak, oto sansürle bu uygulamadan vazgeçmiş, harekâtın gelişimine bağlı olarak düzenli basın açıklamaları ve basın toplantıları yaparak dünya medyasına bilgiler vermiştir.

Irak Enformasyon Bakanı günlük brifinglerini son ana kadar sürdürmüştür. Harekâtın sonuna kadar El Cezire Televizyonu başta olmak üzere Arap medyası harekâtla ilgili yayınlarına Bağdat'tan devam etmiştir.

e. Irak Savaşı'nın Personel Faaliyetleri Yönünden Değerlendirilmesi

Harekâta katılan toplam personel mevcudu:

Irak	400.000 personel
Koalisyon	250.000 personel

Modern harpte; kuvvetleri sayısal olarak karşılaştırmanın, anlamsız olduğu görülmüştür.

Zayiat durumu:

ABD Ölü sayısı	125	Yaralı sayısı	396
İngiltere Ölü sayısı	31	Yaralı sayısı	78

Bu düşük zayiat, koalisyonun yüksek muharebe gücünü yansıtmaktadır.

f. Harekât

XXI. yüzyılın ikinci büyük harekâtı olan Irak Savaşı, harekât yönünden incelendiğinde güçlü olan tarafın her türlü teknolojik imkânı kullanarak harbi kazandığı, buna rağmen operatif sahada hatalar yapıldığı göze çarpmaktadır. Zayıf tarafın ise asimetrik harbin gereklerini uygulayamayarak harbi kaybettiği gözlenmiştir.

Geçmişten beri uygulanmakta olan ambargo haricinde, harekât öncesinde koalisyon kuvvetleri tarafından sınırlı güç kullanımı vasıtaları uygulanmamış, planlanan zamanda harekâta başlamak tercih edilmiştir.

Harekâtın maksadı, koalisyon kuvvetleri tarafından Irak kuvvetlerinin etkisiz hâle getirilmesi, Irak ordusu tarafından ise koalisyon kuvvetlerinin savaşıma azim ve iradesinin kırılarak mevcut rejimin devamını sağlamak olarak tespit edilmiştir.

Koalisyon kuvvetleri tarafından Irak kuvvetleri etkisiz hâle getirilerek tespit edilen maksadın tahakkuk ettirildiği, Irak ordusunun ise maksadına uygun savunma stratejisi belirleyemediği ve dolayısıyla tam bir yığınak yapmadığı değerlendirilmiştir.

Koalisyon kuvvetleri ise uygun bir planlama neticesinde kilometrelerce uzaktan başarılı bir kuvvet sevki harekâtı gerçekleştirmiş ve yığınının tamamlanmasını beklemeksizin harekâta başlamıştır.

Harekâtın başında, koalisyon kuvvetleri tarafından, Saddam Hüseyin ve Bağdat'ın hedef olarak seçildiği; ancak, asıl hedef yerine Umm Kasr, Nasiriye, Basra gibi tali hedeflere tecrit harekâtı uygulanamadığı için gücün büyük kısmının bu bölgelere bağlandığı görülmüştür.

Kara harekâtının, daha önce icra edilenlerin aksine, kısa bir hava harekâtını müteakip hemen başlaması operatif düzeyde kısmen baskın tesiri sağlamıştır.

Koalisyon kuvvetleri tarafından kuzey istikametinde sürekli taarruz edilerek taarruz prensibi yeterli derecede uygulanmıştır. Irak ise düzenli bir savunma harekâtı icra etmediğinden karşı taarruz fırsatlarını değerlendirememiştir.

Harekât esnasında koalisyon kuvvetleri tarafından, meskûn mahallere fazla kuvvet ayrılmış, meskûn mahallerin sadece giriş ve çıkışlarının emniyete alınmasının yeterli olacağı dikkate alınmamıştır.

Harekâtın ilerleyen günlerinde ikmal hatlarının uzaması nedeniyle operatif durma icra edilmiş, bu nedenle harekâtın temposu sürdürülememiştir.

Koalisyon kuvvetlerinin taarruzlarının gelişmesi sonucu birliklerin derinliği artmış ve intihar saldırılarına karşı hassasiyet meydana gelmiştir. Bu durum emniyet prensibinin uygulanmasını zorlaştırmıştır.

Koalisyon kuvvetleri, Irak'ın kuzeyine 1000 kişilik bir kuvvetle hava indirme harekâtı icra etmiş; ancak, ihtiyaç olmadığı değerlendirilerek 101 nci ve 82 nci Hv. İnd. Tûm. ile 16 ncı Hv. İnd. Tug. ile büyük çaplı bir hava indirme harekâtı icra edilmediği, dolayısıyla bu birliklerin etkin bir derin harekât vasıtası olarak kullanılmadığı görülmüştür.

Doktrin tersine, zırhlı birlikler modern şehirlerde piyade örtmesi olmadan süratle ilerleyebilmiş, geniş cadde ve açıklıklarını sağladığı uzak mesafeli atış imkânlarından istifade etmiş ve çatışmalarda piyadeye yeterli koruma sağlayabilmiştir.

Özel kuvvetler, harekât süresince önemli bir derin harekât vasıtası olarak etkin olarak kullanılmıştır. Özel kuvvetlerle hava kuvvetleri arasındaki iletişim ve gelişmiş ISR sistemleri ile özel kuvvetlerin hedef tespitindeki önemi bir kez daha anlaşılmıştır.

6. Irak Savaşı'nın Lojistik Açıdan Değerlendirilmesi

Harekâtı engelleyen hava şartları nedeniyle, erzak ve yedek parça taşıyan konvoyların, ileri hat birliklerine ulaşması gecikmiştir.

GPS teknolojisi ve lazer işaretleme sayesinde, hedeflerde 2000lb'lik bomba yerine, 500lb'lik bombalar, aynı etkiyi verecek şekilde kullanılmıştır. Daha az maliyetle görev tamamlanmıştır.

Bölgeye gönderilen her asker için, alınan kan örnekleri ile geniş sağlık araştırmaları yapılmak suretiyle, gerektiğinde kişiye özel tedavi uygulanmış ve zayıf azaltılmıştır.

7. Bilgi Harekâtı

Teknolojideki gelişmelerin yeni silah ve mühimmat sistemlerine yansımaları, tüm hava koşullarında mükemmel hedef tespiti ve kesin vuruş sağlanmasına imkân vermiş ve hedefteki etkiyi artırmıştır. Böylece bir hedefin farklı platformlar tarafından defalarca vurulmasına gerek kalmamıştır.

ABD, Körfez Harekâtı'na nazaran, psikolojik harekâtı etkin olarak uygulayamamış, başlangıçta güneydeki Şii grupları etkisi altına alamamıştır. Buna karşılık Irak, daha sınırlı imkânlarla örnek sayılabilecek bir propaganda savaşı icra etmiştir.

Harekâtın planlanma ve icrasında askerî faaliyetlerin ve sivil-asker iş birliğinin yanında muharebe dışı faaliyetlerin de göz önüne alınması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Bölgede yaşayan insanların etnik kökenleri, siyasi, sosyal ve ekonomik durumları ile bunların icra edilecek harekâta etkilerinin, yapılacak planlamalarda göz önünde bulundurulmasının önemi anlaşılmıştır.

Irak Savaşı'nda günümüz muharebelerinin âdeta bir basın yayın savaşı hâline geldiğinin iyice anlaşıldığı ve bu noktadan hareketle silahlı kuvvetlerin ve sivil otoritelerin basın yayın kuruluşlarını kullanmasının öneminin gözler önüne serildiği değerlendirilmektedir.

8. Harekât Sonrası Gelişmeler

ABD, XXI. yüzyılda Amerikan tek-kutupluluğu ve hegemonyasının devamını sağlamak amacı ile bütün dünyayı kapsayan ve merkezini Avrupa-Asya kıta bloğunun oluşturduğu coğrafyada yeni bir askerî-politik yapılanma/konuşlanma gerçekleştirme politikası izlemektedir. Birinci hedef dünya sanayi sistemini ayakta tutan petrolün denetimini Washington'un mutlaka yakın kontrolü altına almaktır.

İkinci hedef enerji kaynaklarının bulundukları merkezlerin yanı sıra enerji nakil hatlarının geçtiği coğrafyaların çevresinde de askerî yapılanmalar oluşturmaktır ve bir yandan Orta Asya ve Kafkasya'da diğer yandan da Orta Doğu'da güç projeksiyonu yapabileceği politik-askerî yapılanmalar oluşturmaktadır. Böylece, ABD XXI. yüzyılda Amerikan tek kutupluluğuna meydan okuyabilecek güçlere karşı jeopolitik bir avantaj sağlamayı hedeflemektedir.

Irak harekâtı sonrasında ABD, Irak'ta yeniden yapılandırma sorumluluğuna 65 yaşındaki emekli General Jay Garner'ı getirmiştir.

Irak'ın yeniden yapılandırılmasından sorumlu Garner, Irak'ta kurulacak yönetim için çalışmalarını sürdürürken siyasi süreci yönlendirmek üzere, ABD Başkanı Bush, Dışişleri Bakanlığı Terörle Mücadele Dairesinin eski başkanı Paul Bremer'i Irak'taki sivil yönetimin başkanlığına resmen atamıştır. Bremer'in Garner ve Irak Özel Temsilcisi Halilzad'ın amiri konumunda olacağı açıklanmıştır.

Irak'ta savaş sonrası idari yapının kuzey, merkez, güney ve merkez güney olmak üzere dört bölgeye ayrılması planlanmıştır.

ABD Irak'taki yapılanma ile birlikte Orta Doğu'nun şekillendirilmesi çalışmalarını, özellikle İsrail-Filistin sorununun çözümünü öne çıkarmaya başlamıştır.

Washington yeni Irak yönetiminin oluşturulması konusunda sürekli plan değiştirmektedir. En son alınan kararla, Irak'ta yönetimin Iraklılara devredilmesi süresiz olarak ertelenmiştir.

Saddam Hüseyin yönetiminin devrilmesinden sonra ilk seçim Musul'da yapılmıştır.

24-25 Mayıs 2003'te Kerkük'te oluşturulan 30 kişilik Kent Konseyince vali yardımcılarının belirlenmesinin ardından Kerkük valiliği için seçim yapılmıştır.

Başkent Bağdat'ın kuzeyindeki Selâhaddin bölgesine ise, ABD tarafından, Macaristan'da eğitim verilen Iraklı muhalifler arasında yer alan eski General Hüseyin el Cuburi vali olarak atanmıştır.

15 Mayıs 2003 tarihinde, İngiliz askerleri Irak'ın güneyindeki 45.000 nüfuslu Umm Kasr kentinin idaresini on iki Iraklıdan oluşan sivil yönetime devretmiştir.

ABD'nin yapılan tüm seçim ve görevlendirmelere karşın genel olarak "önce petrol üretimi sonra yönetim değişikliği" yaklaşımıyla hareket ettiği, Irak'taki petrol üretim tesislerinin Baas Partili yöneticilerini değiştirmede ve Kürtlerin petrol şirketlerinden pay alma girişimlerini reddettiği görülmektedir.

ABD Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz, harekât sonrası yaptığı açıklamada Türkiye'nin Irak Savaşı'na destek vermemesi nedeniyle ABD'nin yaşadığı hayal kırıklığını vurgulayarak Türkiye'nin hatasını kabullenmesi,

Suriye ile İran'a karşı ABD ile uyumlu politika izlemesi gerektiğini açıklamıştır.

11 Mayıs 2003'te, Orgeneral Tommy Franks imzasıyla, "Irak Bağımsızlık Radyosu" tarafından, 1968 yılında Saddam'la birlikte iktidara gelen ve "Arap üstünlüğü ve milliyetçiliği" öğretisini işleyen Baas Sosyalist Partisinin lağvedildiği duyurulmuştur.

Harekât öncesi Şiilerden büyük destek göreceğini uman ABD bu konuda yanılmıştır. Savaş sonrası başta Başkent Bağdat olmak üzere ülke genelinde Şiiler tarafından ABD işgali büyük gösterilerle protesto edilmiştir.

K. Irak'ta 1983'te kurulan Hizbullah, Saddam yönetiminin devrilmesi üzerine örgütün amacına ulaştığını, bu nedenle örgütün kendisini feshettiği açıklanmıştır.

ABD devrik Irak lideri Saddam Hüseyin döneminde Irak'ta akredite olarak çalışmaya başlayan tüm yabancı diplomatların ve bu ülkedeki tüm büyük elçilik binalarının diplomatik statülerini tanımadıklarını bildirmiştir.

ABD Başkanı George Bush'un şer eksenli olarak adlandırdığı Suriye ve İran'a karşı tutumunu gittikçe sertleştirdiği görülmektedir.

ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Rice, Şam'ın Irak'ın kimyasal silahlarının Suriye'ye girmesine izin vermiş olması durumunda ABD'nin bu ülkeye karşı harekete geçmeye zorunlu kalacağını söylemiştir. İran'ın gizli olarak nükleer silah programını hızlandığına inanıldığı, bunun kanıtlanması durumunda İran'a karşı cezalandırıcı eylemlere başvurulabileceği yönünde haberler yayımlanmaktadır.

Irak'taki Amerikan güçlerine yönelik olarak gerçekleştirilen saldırıların arttığı bir dönemden geçilmektedir. Her gün birkaç Amerikan askeri gerçekleşen saldırılarda öldürülmektedir. Ancak saldırıların henüz Irak geneline yayılmadığı ve küçük bir coğrafya ile sınırlı olduğu görülmektedir.

Türkiye özellikle, K. Irak'ta oluşturulacak güvenlik gücüne asker göndermekte ısrar etmekte ve BM'nin "barış gücü için komşu ülkelerden asker alınmaz" yönündeki teamülünün Irak coğrafyası ve etnik yapısını iyi bilen Türk askerinin katkısı göz önüne alındığında aşılabileceğini düşünmektedir.

İstikrar gücü, Irak'ta hâlen bulunan 132.000 ABD, 23.000 İngiliz askerinin dışında oluşturulması beklenmektedir. İstikrar gücü ile ilgili planlara Irak Savaşı'na karşı çıkan Fransa, Almanya ve Rusya dâhil edilmemiştir.

ABD bölgede istikrarı sağlamak maksadıyla; terör örgütlerine karşı faaliyetler yürütmektedir. Bu kapsamda El Ensar örgütü harekât esnasında etkisiz hâle getirilmiştir.

ABD'nin, Irak'ta oluşturulacak istikrar gücü için dünya ülkelerinden, Pentagon'un beklediğinden çok az sayıda asker sözü verilmesi nedeniyle, askerlerinin büyük bölümünü Irak'ta tutmak zorunda kalacağı değerlendirilmektedir. Temmuz ayından itibaren ülkesine geri gönderilmesi

planlanan Amerikan 3 ncü Piyade Tümeninin de bu çerçevede Irak'ta kalmayı sürdüreceği belirtilmiştir.

ABD yakın bir zamanda, Orta Doğu ve Orta Asya'daki terorist faaliyetler ve olası karışıklıklara karşı acil müdahalede bulunabilmek için Bulgaristan ve Romanya'da büyük üsler kurma faaliyetlerine başlamıştır.

Türkiye'de Adana/İncirlik'te faaliyet gösteren "Kuzeyden Keşif Gücü"nün aktiviteleri 20 Mart 2003 tarihinde Irak harekâtının başlaması üzerine durdurulmuş, müteakiben de bu güç resmen sona erdirilmiştir.

9. Irak Savaşı'ndan Alınan Dersler

a. Çok Güçlü Ordulara Karşı Savunma Konsepti

1) Üstün teknolojiye sahip güçlü ordulara karşı yapılmış bir savaş örneği Çanakkale (Özet anlatım).

2) Savaşın gerekliliği olan çatışmanın analizi.

3) Harbi kazanmanın üç önemli prensibinin uygulanması (Baskın-inisiyatif-ve manevranın çok güçlü ordulara karşı uygulanma yöntemleri).

4) Güçsüz ve orta güçteki orduların elindeki ve etkili kullanıldığında güçlü orduları zorlayacak mücadele silahları (Operatif sahada yeni konseptler anlatılacaktır).

5) Irak'taki mücadelenin analizi ve değerlendirilmesi.

b. Personel

Irak harekâtı esnasında en iyi teknolojiye sahip olarak bilinen sistemlerde dâhi ortak çalışma, muhabere ve bilgi akışı gibi hususlarda aksaklıklar yaşanmıştır. Bu durum zaman zaman birliklerin dost ateşinden etkilenmesine ve zayıf vermesine neden olmuştur.

Bu sorun, dost ve düşman tanıma (IFF) sistemlerinin yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Muharebede birliklerin birbirleriyle irtibatları ve birbirlerini tanımaları için her türlü tedbirin alınması gerektiği anlaşılmıştır.

Azalan muharebe zayıfına oranla kaza miktarındaki artış, emniyet bilincini ve disiplinini yeni bir öncelik olarak ortaya çıkarmıştır. Birliklerin muharebe dışı zayıfını azaltmak için emniyet ve kaza önleme sistemi etkin olarak işletilmelidir.

c. İstihbarat ve İKK

Keşif, gözetleme, istihbarat komuta-kontrol, muhabere, bilgisayar (C4ISR) sistemlerinin kullanımı

ABD, Körfez Savaşı'ndan sonra istihbarat, hedef tespit ve komuta kontrol kabiliyetlerini geliştirmiş ve müşterek harekâta etkin olarak kullanmıştır.

Irak, TV göndericilerini ve diğer Arap uydularını savaş boyunca iyi kullanmıştır. Savaş öncesi ve sonrası büyük ölçüde uydu haberleşmesi

kullanarak fotoğraflar göndermiş ve dünya kamuoyunu etkilemeyi amaçlamış bunda da kısmen başarılı olmuştur.

Irak harekâtında uzay, çok geniş bir oranda muhabere, keşif, gözetleme, uzaktan hedef tespit ve muharebenin sevk ve idaresinde, vurucu güç unsuru olarak kullanılmıştır.

Veri işleme hızındaki gelişmeler uzaydan alınan her çeşit bilgiyi diğer istihbarat vasıtalarıyla alınan bilgilerle birleştirerek gerçek zamanlı kullanma imkânı sağlamıştır.

Bu kabiliyetler, ABD kuvvetlerine olayları gerçek zamanlı olarak takip ve kontrol etme ve gerektiğinde müdahale imkânı vermiştir.

Komuta kontrolün anahtarının küresel askerî haberleşme ağına sahip olmak olduğu bu harekâta bir kez daha görülmüştür.

İHA'ların kullanılması, topladıkları bilginin gerçek zamanlı olarak alınması ve müşterek harekât unsurlarına süratle aktarılması sonucunda esnek hareket ve duruma uyabilme imkânı sağlanmıştır.

ç. Harekât ve Eğitim

Irak, bölge standartlarına göre 400.000 kişilik ordusuyla başta gelen askerî güçlerden birisiydi. Yapılan hesaplamalarda Irak ordusu büyüklüğünde bir ordu ile savaşabilmek için beş ilâ yedi tümene ihtiyaç duyulmaktaydı.

Bu risklere rağmen koalisyon kuvvetleri, Irak kuvvetlerine göre nitelik üstünlüğüne sahip oldukları için harekâtı başarıyla tamamlayabilmişlerdir.

Muharebede; kuvvetlerinin ve harp silah ve araçlarının nitelikleri düşmanınkinden üstün olan tarafın, düşmanın sayısal üstünlüğünü avantaj olmaktan çıkarabileceği bir kez daha görülmüştür.

Savaş planının politik sebeplerle uygulanamamasına rağmen, duruma uyabilme ve esneklik sayesinde harekât başarıyla tamamlanabilmiştir. Harekât planlanırken ihtimaller ve başarısızlığı telafi planlarının da hazırlanması gerekliliği görülmüştür.

Modern orduların en önemli özelliği kalıcı bir plan yapmak değil gerektiğinde yapılmış bir plan üzerinde değişiklik yapmak veya tamamıyla vazgeçmektir.

Güneyde bulunan cumhuriyet muhafızlarının büyük çoğunluğu ülkeyi derinliklerde savunmak yerine Bağdat etrafındaki barış yerlerinde konuşlanmış ve stratejik tertiplenme hatası yapmışlardır.

Irak kuvvetleri küçük kuvvetler hâlinde yavaş hareket etmiş ve hava taarruzlarına karşı ifşa olmuşlardır. Bunun neticesinde kütle hâlinde hava taarruzlarına maruz kalmış ve ağır zayıat vermişlerdir.

ÇNRA'lar kum fırtınaları boyunca gece ve gündüz, iyi ve kötü hava şartlarında kullanılmış, kara harekâtının kesintisiz olarak desteklenmesi mümkün olmuştur.

Harekâtın başlangıcında kuvvetlerin, asıl hedefi olan Saddam Hüseyin ve Bağdat şehrine yönlendirilmek yerine, Umm Kasr, Basra gibi hedeflere yönlendirilerek çok zaman kaybettiği görülmüştür. Bu nedenle tali hedefler için yeterli kuvvet ayırarak asıl kuvvetler ile hedefe gitmenin daha uygun olacağı değerlendirilmiştir.

Harekâtın başlamasıyla birlikte, hava hâkimiyetinden istifade ederek Basra, Musul, Kerkük gibi petrol bölgelerini kontrol altına almak maksadıyla, özel kuvvetlerle hava indirme ve/veya hava hücum harekâtı icra edilmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir.

Uçaktan atıldıktan sonra çok büyük bir vuruş yüzdesi ile hedefe giden ve güdülme ihtiyacı olmayan “müşterek direkt taarruz mühimmatının (MDTM)” geliştirilmesi ve bu mühimmatın görünmez ve klasik uçaklardan atılabilme yeteneği sayesinde bir platformdan birden fazla hedefe hassas bağlama mümkün hâle gelmiştir.

Irak, ülkesinde mevcut su ve diğer engelleri kullanmada başarılı olamamıştır. Harekât kuzeye doğru ilerledikçe Dicle ve Fırat nehirleri üzerindeki köprüleri tahrip ederek ya da su şişirmeleri yaparak bu nehirleri engel hâline getirmesi hâlinde koalisyon kuvvetlerinin zayıyatını artırabileceği ve zaman kazanabileceği hâlde bunu yapmamış ve kendi ülkesinin sağladığı coğrafi avantajdan yararlanamamıştır.

Hava kuvvetlerinin kullanılmasında, gelişmiş istihbarat, keşif, gözetleme, hedef tespit sistemleri ve yeni teknolojiler, “etkiye dayalı bombardıman” isimli yeni bir hedef tespit ve tahrip sistemini doğurmuştur. Bu sistemde azami fiziki zarar yerine hassas hava gücü kullanılarak seçici bir ateş altına alma sağlanmıştır. Bu modern silah sistemleri ve taktikleri, zayıyatın çok daha az olmasına imkân vermiştir.

Muharebede nihai hedef tespit edildikten sonra, savaşılan ülkede barışı destekleme harekâtı gibi uzun süreli bir harekât planlanıyorsa, sivil zayıyatı asgari seviyeye indirici tedbirlerin alınması, stratejik ve ekonomik kaynaklarının tahrip edilmesinin önlenmesi, düşmanın yalnız askerî gücünün ve desteğinin etkisiz hâle getirilmesini sağlayacak şekilde hedefler seçilmesi ve onları tahrip etmek yerine, düşmanın faydalanmasını engelleyecek kadar zarar verilmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir.

Hava kuvvetlerinin öncelikli görevinin mukabil hava harekâtı olduğu; ancak, düşman hava kuvvetlerine karşı üstünlük elde ettikten sonra kara harekâtına destek verebileceği, kara birlikleri için en önemli tehdidin düşman hava kuvvetleri olduğu bir kez daha görülmüştür.

Savaşın başında Irak hava savunma sistemlerinin bastırılmasına yönelik görevler icra edilmiş, Irak hava savunması etkisiz hâle getirilmiş, bunun sonucunda koalisyon hava kuvvetleri hiçbir tehlide maruz kalmadan kara harekâtını desteklemiştir.

Irak harekâtında senkronizasyon, eş zamanlılık, sürat, kara harekâtının başarısı için etkin olarak kullanılmış ve düşman üzerinde azami etki sağlanmıştır. Kuvvetlerin senkronize taarruzu veya paralel harp Irak Savaşı'nın anahtar unsurlarındandır.

Koalisyon ve Irak kuvvetleri arasındaki asimetri; koalisyon güçlerinin sahip olduğu teknolojik üstünlükle beraber, bu gücü müşterek kullanabilme kabiliyetinin yanı sıra koalisyonun yeni strateji, taktik ve teknikleri kullanabilmesi, Irak'ın ise kullanamaması olmuştur.

Özel kuvvetler ve komando birlikleri, müşterek harekâtın çok önemli bir unsuru olmuş ve Irak'ın bütününde önemli rol oynamış, Amerikan kuvvetleri ile Irak halkı arasında bağlantıyı kurmuşlardır.

Özel kuvvetler, asimetrik harp çağında müşterek harekât için kritik bir eleman olarak ortaya çıkmıştır.

Meskûn mahal muharebelerinde, zırhlı birlikler kendisine açık bölgeler bulabilmiş ve geniş cadde ve açıklıklarının sağladığı uzak mesafeli atış imkânlarından istifade etmiş ve çatışmalarda piyadeye yeterli koruma sağlayabilmiştir.

ABD, şehirlerin işgali yerine kritik istikamet ve merkezî yerleri kullanarak rejimin sembol ve güç merkezlerine el atmak suretiyle kontrolün ele geçirilebileceğini göstermiştir.

Etrafindan dolaşarak geçmeler ve meskûn mahal dışındaki yolların kullanılması, şehirlerin potansiyel savunma hattı olması ile engellik vasıflarını azaltmıştır. Meskûn mahallerdeki harbi kazanmanın en iyi yolu meskûn mahalden kaçınmaktır.

Bölgesel etkinlik sağlamak için, müttefiklerle karşılıklı operasyonlar yapma kabiliyetine sahip olunmalıdır. Günümüzde savaşlar genellikle birleşik harekât olarak icra edildiğinden bir ülkenin üstün teknolojiye sahip olması her zaman yeterli olmayabilir. Müttefiklerinin de birlikte çalışabilme kabiliyetine sahip olması gerekmektedir.

Irak Savaşı koalisyon kuvvetlerinin savaş sonrası ülkenin yeniden şekillendirilmesine odaklanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Koalisyon, müşterek harekâttaki başarısını, barış yapma ve insani yardıma geçiş safhalarında gösterememiştir.

Bu harekâtta yağmayı önlemek için kritik önlemler alınamamış, yardım akışı çok yavaş olmuş ve uzun süredir devam eden tarihî gerginlikleri gidermek için de gerekli tedbirler alınamamıştır.

İnsani yardım harekâtı geç başladığı için güneyde Şiilerin yeterli desteği sağlanamamıştır. İnsani yardımların harekâtle paralel olarak yürütülmesinin bir ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır.

Böyle bir harekâtta hedef ülke halkının ve dünya kamuoyunun, davanın doğruluğuna ve harekâtın yasallığına inandırılması şarttır.

Barışın nasıl yapılacağına karar vermeden savaş şekillerini düşünmenin uygun olmadığı görülmüştür. Savaşın kesin sonuçları, savaşılan ülkede savaştan sonra istikrar sağlanabilirse elde edilebilir. Diğer bir deyişle, en büyük askerî zaferin bile tek başına barışı kazanmaya yetmeyeceği görülmüştür.

d. Lojistik

Körfez ve Irak savaşları arasındaki temel fark ABD kuvvetlerinin gerçek zamana yakın lojistiğin izlenmesi imkânını veren “üç boyutlu” lojistik olmasıdır. Paketler üzerinde radyo frekans belirleyici (RFID) etiketler kullanılmış, bu sistem veri tabanının fabrikadan sahraya kadar güncel tutulmasını sağlamıştır.

ABD, zırhlı ve mekanize birliklerinin harekâtını 7 gün 24 saat desteklemek maksadıyla, yeterli muharebe ve muharebe hizmet destek unsuru görevlendirmiştir. Ancak ikmal yollarının uzamasından dolayı yeterli emniyet tedbirleri alınamamış, bunun neticesinde verilen esirlerin çoğunun lojistik faaliyetlerde görevli personelden olduğu görülmüştür.

Harekâta görülen yeniliklerden birisi de AH-64 (Apache) helikopterinin, savaş öncesinde üçüncü blok modernizasyon programına tâbi tutularak, C-17 veya C-5 ağır nakliye uçağından indirildikten sonra 2 saat yerine 20 dakikada muharebeye hazır hâle getiren, radarı ve pervaneleri sökûlmeksizin taşınmasını sağlayan bir ulaştırma sisteminin kullanılması olmuştur. İlave olarak AH-64'e 100 galonluk yakıt deposu ilave edilerek uçuş süresi ortalama 50 dakika daha artırılmıştır.

Koalisyon kuvvetleri, muharebelerin kritik ilk saatlerinde hızlı tedavi yapmak maksadıyla cerrahlarını savaş alanına daha yakın yerleştirmek suretiyle personel zayıyatını azaltmışlardır.

Körfez Savaşı'ndan kalan Körfez Savaşı sendromu veya Vietnam sendromu sorununu çözmek üzere bölgeye gönderilen her asker için, alınan kan örnekleri ile sağlık araştırmaları yapılmak suretiyle gerektiğinde kişiye özel tedavi yapabilme imkânı sağlanmıştır.

e. Liderlik

Irak'ın liderlik konusunda yaptığı hatalar şunlardır:

Irak yönetimi, Türkiye'nin koalisyon güçlerini topraklarında konuşlandırmaması durumunda harekâtın gecikebileceğini düşünmüş; fakat, durum belirsizliğini koruduğu için kuzeydeki kuvvetler yerinde kalmıştır.

Ordu savaşta uygun şekilde sevk ve idare edilememiş ve diğer millî güç unsurlarıyla desteklenememiştir.

Irak yönetimi konvansiyonel olmayan (kimyasal, biyolojik, GNH ve meskûn mahallerde muharebe) asimetrik harbe çok fazla güvenmiş ancak bunu etkili olarak kullanamamıştır.

Irak yönetimi, koalisyon güçlerinin, verecekleri zayıat nedeniyle harekâta devam edemeyeceğini düşünmüş, fakat bunda yanılmıştır.

VI. OTURUMUN SORU VE CEVAPLARI

Prof. Dr. Anıl Çeçen: Efendim benim sorum Sayın Öztürk'e olacak. Öncelikle kendilerini ve diğer konuşmacıları tebrik ediyorum. Sayın Osman Metin Öztürk'ün konuşması şu an Türkiye'de var olan kamuoyundaki psikolojik ortamı son derece net bir şekilde özetliyor. Amerika ve Türkiye arasındaki özellikle 1950'li yıllardan sonra devam eden müttefikliğin bugün Orta Doğu ve bu bölgedeki gelişmelerde Türkiye'yi tehdit eden bir noktaya gelmesi aşamasında ciddi boyutta farklı değerlendirmelerin ortaya çıktığı görülüyor. Şimdi bu çerçeveden bakarsak Türkiye acaba bir üçüncü dünya hareketi içerisinde mi? Alternatif aramak gerektiğini Sayın Öztürk konuşmasında dile getirdi. Yani bir 77'liler hareketi gibi küresel saldırının hedef aldığı bütün doğu ülkeleri gibi ortak bir yaklaşım içerisinde mi olmalı? Yoksa çok daha acil bir şekilde bölgeye gelip yerleşmiş olan ve bölgede yayılma eğilimi gösteren güce karşı savaş süreci içinde bölge ülkeleri ile ortak hareket ederek bir bölgesel savunma paktını mı gündeme getirmeli? Çünkü bu bölgede özellikle bölgenin tarihçesine bakarsak İkinci Dünya Savaşı sonrasında savunma paktları olarak, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ATATÜRK'ün girişimi ile başlatılan Sadapat Paktı ve sonrasında Amerika ile İngiltere'nin bölge ülkeleriyle beraber Sovyetler'e karşı yapılmasını sağlamış olduğu bir pakt var. Daha önceden Cento ortağı olarak bölgede var olan Amerika ve İngiltere'nin bu sefer bölge ülkelerine yönelik emellerinin gündeme geldiği bu aşamada acaba bölge ülkeleri bir araya gelerek Cento benzeri bir bölgesel savunma ittifakı ile Türkiye, İran, Suriye üçgeninde bölgeyi tehdit eden ve yayılma eğilme gösteren bu sürecinin önüne geçebilir mi? Avrupa Birliği'nin NATO'dan yavaş yavaş ayrılma istediğinin olduğu bu süreçte ve Amerika'nın NATO'yu Orta Doğu'ya getirerek Türkiye'yi merkezî üst hâline dönüştürmek istediği bu aşamada, İsrail'le Amerika arasında özellikle doğudaki gelişmelere karşı bir Asya NATO'sunun gündeme geldiği bu aşamada, (eğer Avrupa NATO'dan ayrılırsa Amerika'nın Hindistan merkezli bir Asya NATO'su gündeme getirebileceği ya da Orta Doğu'ya taşıyarak Orta Doğu'da başta İsrail, Gürcistan, Ermenistan olmak üzere yedi ülkeyi içerisine alan Orta Doğu NATO'sunu alternatif olarak gündeme getireceği gibi birtakım yaklaşımların yabancı ve yerli basında yer aldığını görüyoruz.) Demek ki İkinci Dünya Savaşı sonrasında soğuk savaş dengelerinde oluşmuş olan güvenlik örgütlenmelerinin artık geride kaldığı ve yeterli olmadığı NATO üyeliğine rağmen Amerika ile Türkiye'nin karşı karşıya geldiği bugünkü aşamada, Amerika'nın Avrupa ile ters düştüğü bugünkü aşamada, Avrupa'nın kendi ordusunu kurmaya yöneldiği bugünkü aşamada, acaba bölge ülkeleri Avrupa'nın Amerika'nın ötesinde bir araya gelerek ATATÜRK'ün Sadapat Paktı benzeri bir bölgesel bir ittifak ve Cento benzeri bölgesel bir savunma anlaşması ile kendi güvenliklerini ve bölge güvenliğini tabi ki dolayısıyla da dünya barışını kurtarabilecek bir denge oluşturabilirler mi? Eğer bu bölgede böyle bir pakt gerçekleşmezse yavaş yavaş bu güvenlik paktı olgusu Asya'ya yayılma noktasındadır. Hindistan'ın çok büyük bir askerî güç olarak hazırlandığını görüyoruz. Bence bu çok önemli bir

yaklaşım. Bakın bir askerî tarih sempozyumunda şimdi bunları tartışıyoruz. Ben asker değilim. Ben bir kamu hukukçusu olarak, değerli arkadaşım hem bir asker kökenli hem de uluslararası ilişkiler uzmanı olarak tartışıyoruz. Türkiye'nin bu meselelerini çeşitli boyutta tartışması gerektiği kanaatindeyim. Eğer bölgede bir güvenlik anlaşmasını alternatif olarak emperyalist ülkeler dışında düşünmezsek sanırım Şanghay Örgütü veya Asya NATO'su gibi doğudan gelecek bazı güvenlik örgütleri bu bölgedeki savaş sürecinin önünü kesmek isteyeceklerdir. Bunu gündeme getirerek Sayın Öztürk'ün bu sorular ve değerlendirme çerçevesinde görüşünü almak istedim. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Osman Metin Öztürk: Sorunuza kısaca cevap vereyim. Bu bir irade meselesidir. Önce böyle bir tür örgütlenmeye gidilme konusundaki iradenin ortaya konulması lazım. İkinci aşamada da bu irade ortaya çıktıktan sonra taktik ve stratejik açıdan bunda hangisine öncelik verileceğinin tartışılması gerekir. Eğer siz bölge ülkeleri arasında bir örgütlenmeye giderseniz bölge ülkeleri üzerinde büyük güçlerin oluşturulacağı baskı bunun önünü tıkayabilir. O yüzden de taktik ve stratejik açıdan acaba daha büyük ölçekte bir bağlantısızlık hareketine mi öncelik vermek lazım yoksa bölgesel örgütlenmeden mi başlamak lazım?.. Bu, üzerinde fikir jimnastiği yapılması gereken bir konu. Teşekkür ederim.

Doç. Dr. E. Kur. Alb. Celalettin Yavuz: Albay Tezcan burada yok ama daha bir yıl önce emekli olmuş bir kurmay albay olarak fikrimi söylemek istiyorum. Orta Doğu'da Amerika'nın yaptıkları stratejik baskın sınıfına giremez. Amerika bunları göstere göstere yapıyor. Yani Kıbrıs Harekâtı'nda olduğu gibi bir olay yok, Almanya'nın İkinci Dünya Harbi'nde yaptığı gibi değil. Bence bunun adı güç kullanmadır. Göstere göstere güç kullanmadır. Stratejik bir baskı olmasına imkân yok. Onu açıklamak istedim. İkincisi Prof. Dr. Osman Metin Öztürk'e bir soru soracağım. ABD'nin Türkiye'ye ihtiyacı kalmadığını ya da azaldığı şekilde bir ifadeniz oldu. Acaba bu Türkiye'nin hissiyatı gösterilmek mi isteniliyor, yani psikolojik harekât olabilir gibi düşünüyorum. Çünkü Türkiye kendini böyle durumlarda yalnız hissediyor. Yalnız hissettiği zamanda çok farklı yerlere meyil ediyor olabilir. Örneğin İkinci Dünya Harbi'nden sonra dünya politikalarında kendimizi bir anda yalnız hissettik. Keza 1990 başında Varşova Paktı çöktükten sonra acaba NATO'nun önemi kalmadı, bununla birlikte Türkiye'nin de önemi azaldı mı endişesi içine girdik. Son olarak Türkiye'de stratejik ortaklık ne dereceye kadar doğru mu değil mi tartışıldı. Stratejik ortakken birden bire bizi Amerika bıraktı. Acaba Türkiye'nin önemi azaldı mı düşüncesinin bir psikolojik harekât olarak Türkiye'ye yöneltildiği izlenimine kapılıyorum. Sizin bu konuda düşüncenizi alabilir miyim? Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Osman Metin Öztürk: İki kutuplu dönemin koşulları ne, önce bunu ifade edeyim. Ben bunları konuştuğum zaman bazı çevreler bana diyor ki iki kutuplu döneme takılıp kalmış. Ben de bunu bana tevci edenlere tam aksi yönde, bana bu şekilde bir nitelendirmede bulunanlara, iki kutuplu döneme takılmış kalmışlar diye düşünüyorum. Şimdi iki kutuplu dönemin

koşulları değişmiştir. ABD'nin bölgede izlediği siyaset ortadadır. Bulgaristan'ın ve Romanya'nın NATO'ya katılımı bölgede önemlidir. Avrupa'da Amerika'nın askerî yapılanmasının doğuya kaydırılması önemlidir. Yine Karadeniz kıyısında ABD merkezli siyasal değişimler ortadadır. Yine Türk dünyasına yönelik ABD'nin izlediği siyaset ortadadır. Yani Azerbaycan Amerika ilişkilerinin bugün içinde bulunduğu hassas nokta, İran'ın kuzeyinin, Azerbaycan Türklerinin Amerika'yla ilişkileri ortadadır. Amerika'nın Ahıska Türklerine ilgisi ortadadır. Yine Doğu Türkistan'daki insanlara Amerika'nın ilgisi ortadadır. Bütün bunların ötesindeki Irak'taki Türkmenlere yönelik Amerika'nın ilgisi ortadadır. Şimdi bütün bunları dikkate aldığımızda ki onların delillerini de ortaya koydum. Harp Okulu mezunu değilim ancak askerî geçmişim var. Onu da bu değerlendirmede dikkate aldığım stratejik açıdan iki kutuplu dönemle kıyasladığımda ABD'nin iki kutuplu dönem sonrasında Türkiye'ye olan ihtiyacının azaldığını görüyoruz. Buna herhâlde kimsenin bir itirazı yoktur diye düşünüyorum. Somut gerçekler var. Tabi stratejik ortaklık yani ortak olarak bir araya gelenlerin o ortaklıktan elde ettikleri birtakım çıkarımları olacak. Yani Amerika ile Türkiye'yi bir araya getiren nedenler bölgesel çıkarların örtüşmesi ve bu örtüşme nedeni ile güçlerini belli bir oranda, belli bir plan dâhilinde birleştirmeleri. 90 sonrası döneme baktığımızda bu örtüşmeyi görmüyoruz. Örtüşme olmadığı hâlde zoraki Türkiye'nin imkânlarının Amerika tarafından kullanılmak istendiği bir tablo ortaya çıkıyor. Şimdi ben kaynakları kıt bir ülkeyim. Amerika'nın zenginliğini kıyas kabul etmeye imkânım yok. Dolayısıyla ben Amerika'nın ulusal güvenlik algılamasında Orta Doğu'ya ilişkin politikaların uygulanmasında birtakım tahsisat yapacaksa bu benim millî olarak ulusal olarak birtakım hedeflerimi gerçekleştirmemde zafiyet unsuru olarak ortaya çıkıyor. Somut açıdan baktığımız zaman Türk-Amerikan ilişkilerinin stratejik ortak olma özelliğini taşımadığı kanaatine ulaşıyorum.

Büyükelçi Murat Bilhan: Beni bir iki konuya değinmek istiyorum. Tabi her iki profesörün benim de bazı es geçtiğim noktaları düzelter, düzenleyen, yontan güzel açıklamaları oldu. Onlara teşekkür ediyorum. Onlardan çok şey öğrendim. Şimdi ben başka bir konuya değinmek istiyorum. Stratejik ortaklık, stratejik ittifak veya stratejik iş birliği kavramları arasındaki farka dikkat çekmek istiyorum. Şimdi Türkiye'nin şu anda Amerika stratejik ortağı mı sorusuna hatta daha evvel ortağı mıydı sorusuna verilecek cevap hayırdır diye düşünüyorum. Bu konuda Sayın Öztürk'le aynı fikirdeyim. Ancak olay şu stratejik ortaklık olabilmesi için çıkarların bire bir örtüşmesi lazım. Mesela Amerika ile İsrail arasında stratejik ortaklık var. İsrail'in kuruluşundan beri var. Bugün de var. Bundan sonrada olacak gibi görülüyor. Zaman zaman ayrılırsalar bile. Onlar arasında stratejik ortaklık bazen tehlikeli aşamalara gelebiliyor. Mesela İsrail'in Çin'e silah satması olayında. Amerika son aldığı bir kararla uçak sanayisi bakımından bazı konularda İsrail'i dışladı. Daha evvel de bir İsrailiye hepimizin bildiği gibi İsrail casusu olarak yakaladı. Yani onların arasında bile farklılık olabiliyor. Türkiye ile Amerika'nın çıkarlarının örtüşmediği birçok alanda ayrıştığı da doğru. Ancak Türkiye ile Amerika

arasında stratejik iş birliği yapılabilecek alanların da olduğunu kabul etmek lazım. Yani bunu tamamen sıfır diye de görmemek lazım. Mesela enerji koridorları konusundaki çıkar birliği gibi. Şimdi bunların dışında bir de stratejik iş birliği alanı dendiği zaman belki çok çeşitli ülkelerle de bu yapılmalı. Yani Türkiye ile ne bileyim mesela sınır aşan sular konusunda Nil vadisi ülkeleri ile, yukarı havza ülkeleri ile Türkiye yukarı havza ülkesi olduğu için bir stratejik iş birliği alanı oluşabilir. Ama o demek değildir ki o ülkelerle Türkiye stratejik ortak olsun o anlama gelmez. Stratejik iş birliğini herkes herkesle belli alanlarda yapabilir. Bunun altını çizerek bu tarifi vurgulamak istiyorum. Bir de belki şunu söylemem lazım. Sayın Öztürk'ten bir tek ayrıldığım nokta, kendisi bağlantısızlık politikasının daha doğru olacağı ekseninde bir görüş belirtti. Ben bunu biraz çeşitlendirmek istiyorum. Buna itiraz etmiyorum ama bağlantısızlıkla bağımsızlık politikası gütmek arasındaki farkı işaret etmek istiyorum. Türkiye millî çıkarların doğrultusunda bağımsız politika gütmelidir. Yani Türkiye tek yönlü tek tarafa endeksli politikalar yerine bütün dünya haritasını göz önüne alıp belki Sayın General Armağan Kuloğlu'nun konuşmasında belirttiği gibi çok eksenli diğer güç odaklarına da yönelen ve hepsinden yararlanmayı ön gören bir açık kapı ve proaktif bir politika gütmelidir diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu: Efendim genel süremiz doldu. Bir sonraki oturumdan ve genel kurulun zamanını almamak için verilen cevapları izin verirseniz toplamak istiyorum.

Prof. Dr. Osman Metin Öztürk: Teşekkür ederim. Sayın Büyükelçim Türk-Amerikan ilişkileri stratejik ortaklıktan geliyor. Geriye dönüp baktığımız zaman bu iki olayı jüpiter füzelerin sökülmesi, Johnson mektubu, PKK terör örgütüne açıkça destek verilmesi. Buna rağmen iki kutuplu dönemde biz ABD ile Sovyet tehdidi nedeniyle ilişkilerimizi sürdürmüştük. Buna katlanmışız. Ancak 90'dan sonra koşullar değişmiştir. Dolayısıyla aynı çerçevede hareket etmemiz beklenemez. Elbette ki iş birliği alanlarımız olacak. Enerjinin dışında Afganistan için hiçbir şey söylemedim. NATO bağlamında kararımızı verdik. Afganistan'da Türk-Amerikan birlikteliği sürüyor. Ama sorun Orta Doğu'da ve sorun Türkiye'nin üniter yapısını tehdit ediyor ve arkasında Amerika var. Dolayısıyla bu sorunun aşılabilmesi için Amerika'nın Orta Doğu'ya ilişkin politikasını gözden geçirmesi gerekiyor. Hem İncirlik tesisinin kullanılması somut olarak şu anda gündemde olan bir şeydir. İncirlik tesisinin kullanılmasını talep eden ABD aynı zamanda Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin amirliğini yapıyor. Şimdi İncirlik'e ihtiyacı varsa, amirlikten vazgeçmesi lazım, sıkıntı burada. Tabi ki eşyanın tabiatına aykırı. Biraz önce bağlantısızlık, bağımsızlık konusunda söylediğiniz hususa katılıyorum. Türkiye bir yol üretmek zorundadır. Ama müstakil hareket etmeli, yeni bir yol çizmeyi düşünmelidir diye düşünüyorum. Teşekkür ederim efendim.

VII. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN

Konuşmacılar

Doç. Dr. E. Kur. Alb. Celalettin YAVUZ

Hv. Dr. Uçk. Bkm. Yzb. H. Tamer HAVA

J. Kur. Alb. Hasan KARA

ABD’NİN IRAK ÇIKMAZI VE TÜRKİYE’YE ETKİLERİ

Doç. Dr. E. Kur. Alb. Celalettin YAVUZ*

ABD’nin Irak’ta Saddam Hüseyin ve rejimine karşı ilki 1990-1991, ikincisi ise 2002 yılı son çeyreğinden itibaren yoğunlaşan müdahaleleri Türkiye’yi iki kez çok ve derinden etkilemiştir. Bu etkilenme görünürde ekonomik alanda öne çıkar gibi iken en az onun kadar güvenlik, sosyolojik, kültür (din ve eğitim) ve uluslararası ilişkiler açısından da olumsuz etkileşimler Türkiye’nin üzerine kara bulut gibi çökmek için sırada beklemiştir.

İlk müdahale “Körfez Krizi” adı altında ve Birleşmiş Milletler (BM) şemsiyesi altında gerçekleşirken ikinci müdahale ise münferit bir olay, ABD’nin İngiltere ile birlikte icra ettiği bir “Irak Savaşı” hâline dönüşmüştür. Her iki gelişme de Türkiye’nin sadece bugünlerine değil geleceğini de ipotek altına alıracak derecede olmuştur. Öyle ki hemen hemen İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dost ve müttefik ülke diye bilinen ABD’nin Irak müdahaleleri sonucunda Türkiye’nin uğramış olduğu zararlar akla şunu getirmeden edememiştir: “ABD gerçekten de dost bir ülke midir? Zira onun Irak müdahalelerinin Türkiye’ye verdiği zararları Türkiye hiçbir düşmanından görmemiştir.” Bu çalışma ile bu konu incelenmeye çalışılacaktır.

Saddam Hüseyin’in Ortaya Çıkışı ve İktidara Olması

Birinci Dünya Savaşı ve daha sonra ortaya çıkan İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da Orta Doğu’da, özellikle de petrol ham maddesinin bulunduğu ülkelerde huzurlu yaşam bir türlü gelmek bilmiyordu. Irak gibi, İran’da ve Suudi Arabistan’da da çalkantılar oluyordu. Bu karışıklıklarda dünya petrol şirketlerinin rolünün olmadığını söylemek mümkün değildir. Küçük petrol şirketleri, büyük devletlerin dev petrol şirketlerinin tekeli kırabilmek için amansız bir savaş vermişlerdi. Bu durum, üretici ülkelerin uyanmasına ve kendilerine düşen payın daha fazla olması gerektiği yönünde düşüncelere sevk etmişti. İşte bu gelişmeler sırasında ve General Kasım’ın Irak’ta iktidar olduğu dönemde petrol üreticisi ülkeler için önemli bir gelişme yaşanmış ve “Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü” (OPEC) kurulmuştu. 1960 yılında Irak’ın ev sahipliğinde Bağdat’ta, Venezuela, Suudi Arabistan, İran, Irak ve Kuveyt’in katılımı ile OPEC kurulmuştu. 1961 yılında Irak’ta General Kasım, Irak Petrol Şirketinin % 95 hissesini geri almıştı.¹

Bu arada General Kasım’ın Irak’a tam olarak hâkim olduğunu söylemek mümkün değildi. Zira, 1961’den itibaren Irak’ın kuzeyinde Molla Mustafa Barzani, Kürt aşiretlerini peşine takarak yönetime karşı ayaklanmıştı. General Kasım’ın kuvvetleri Barzani ve aşiretlerini

---

* Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyesi
elmek: celalettinyavuz@yahoo.com.

¹ Alain Gresh-Dominique Vidal; Orta Doğu-Mezopotamya’dan Körfez Savaşı’na, Çev. Hamdi Türe, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1991, s.47.

bombalamıştı. Buna karşılık Kürtler de Kerkük petrolünü Akdeniz'e ulaştıran boru hatlarını havaya uçurdular. Kasım'ın gerek Barzani'ye karşı yaptığı harekât sırasında, gerekse diğer büyük hataları üst üste birikince 8 Şubat 1963'te hükûmeti iktidardan düşmüş, General Kasım da piyasadan silinmişti.² General Kasım'ı iktidardan eden, Iraklı Baasçılar idi. Bu darbeden sonra Nasır'ın arkadaşı olarak bilinen Abdüsselam Araf cumhurbaşkanlığına getirildi. Irak'taki bu olayın üzerinden henüz bir ay geçmişken, bu kez de Suriye'deki güçsüz rejim Bağdat ve Kahire'den yapılan baskılara dayanamayıp düştü.³ 8 Mart 1963'te, Baas Partisini destekleyen subaylar iktidarı ele geçirdiler.

Baas Partisi iktidarı ele geçirirken devlet başkanlığına da Albay Abdüsselam Muhammed Arif getirilmişti. Baas içinde bir süre sonra baş gösteren bazı anlaşmazlıklar üzerine, Muhammed Arif tarafından bazı Baasçılar saf dışı edildi. 14 Mayıs 1966'da bu kez de Abdüsselam Muhammed Arif bir helikopter kazasında öldü ve yerine kardeşi Abdurrahman Muhammed Arif geçti. 1968 yılında Silahlı Kuvvetlerdeki Baasçı subaylar Tümgeneral Ahmet Hasani el-Bekr öncülüğünde yeni bir darbe yaparak yönetimi ele geçirdiler. Gençlik yıllarından beri Baasçılar içinde yer almış olan Saddam Hüseyin de bu darbeye birlikte yönetimde etkili biri haline geldi. Daha sonra parti içindeki tüm muhalifleri saf dışı eden Saddam Hüseyin, 1976'da Başbakanlık ve bazı önemli görevleri el-Bekr'den devraldı. 1979 yılında da devlet başkanlığı görevi de resmen Saddam Hüseyin'e geçmişti. Bu yeni görevle birlikte Saddam Hüseyin seri infazlarını da sürdürmeyi ihmal etmemişti. İlk idam edilenlerin arasında bakanlar ve yüksek rütbeli subayların oluşturduğu 20 kişilik bir grup vardı. Saddam, daha sonra suikast girişimlerini bahane ederek çok sayıda masum insanı da katletmişti.⁴

Baas rejiminin iktidar olduğu 1970'li yıllarda Irak'ı doğrudan ilgilendiren pek çok önemli olay meydana gelmişti. Bunlar:

-1973 yılında meydana gelen Arap-İsrail Savaşı ve bu savaşın ardından petrol fiyatlarında meydana gelen aşırı yükselme 17 Ekim 1973'te Kuveyt City'de toplanan OPEC'in Arap üye devletleri ilk kez petrolü bir silah olarak kullanmayı kararlaştırmışlar ve "İsrail yandaşlarına karşı ambargo uygulayacaklarını" ilan etmişlerdi. O yıllarda varili 3,5 dolar olan petrolün varili dörde katlanarak 11,5 dolara çıkmıştı.⁵ Irak'ın Arap-İsrail Savaşı'ndan önce 600 milyon dolar civarında olan geliri, bir yıl sonra altı milyar dolara yaklaşmıştı.⁶

² William R. Polk; The Arab World Today, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, 1991, s.208.

³ Peter Mansfield; Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası, Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul, 1975, s.178.

⁴ Doğan Şentürk; Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası-Saddam'ın BAAS'ı, ALFA Yayınları, İstanbul, 2003, s.121-122.

⁵ Gresh-Vidal; s.47.

⁶ a.g.e.; s.85.

-Irak, 1972 yılında Irak Petrol Şirketinin neredeyse tamamına yakının millileştirmiş, Batı bloğuna karşı olduğu bilinen Sovyetler Birliği'ne de sırtını dayayarak dostluk ve iş birliği anlaşmaları yapmak suretiyle ilişkilerini geliştirmişti.⁷

-Irak, petrol kaynaklarını daha iyi değerlendirebilmek için 1970'li yıllarda dört ayrı petrol boru hattı inşa ettirmişti. Bunlar:

Kerkük-Yumurtalık boru hattı,

Kerkük-Suriye üzerinden-Tripoli (Lübnan) boru hattı,

Kerkük-Banais (Suriye) hattı,

Basra-Minai Bekr ve Kohral Amaya'a (Basra Körfezi) hatlarıdır.⁸

-İran'da İslam devrimi meydana gelmiş ve bu durum Irak için bir tehdit hâlini almıştı. Necef ve Kerbela'da başlayan karışıklıklar bahane edilerek İran kökenli Şiiler ya sürülmüşler ya da ölüm cezası dâhil şiddetli şekilde cezalandırılmışlardı.⁹

Saddam Hüseyin, âdeta kabına sığamayan ve boş duramayan bir diktatör şablonu çiziyordu. İçerideki muhalefeti tamamen ortadan kaldırdıktan sonra bir bahaneyle 22 Eylül 1980'de Irak birlikleri İran sınırlarından 22 km kadar içeriye girmişlerdi. Sekiz yıl sürecektir bu savaşın sebepleri ise genel olarak şöyle idi:¹⁰

-Cezayir Anlaşması ile evvelce İran'a bırakılmış olan Mezopotamya'daki Şattülarap bölgesindeki bazı bölgelerin haksız yere İran'a verilmiş olduğu ve bu bölgeyi yeniden alma düşüncesi.

-İran İslam devrimi nedeniyle kıpırdanma içinde olan Iraklı Şiilere karşı bir gözdağı verme düşüncesi.

-İran'ın Hürmüz Boğazı'nda işgal etmiş olduğu üç adacıktan çekilmeyi reddetmesi.

-İran'ın Kuzistan bölgesindeki Arap unsurun korunmasının sağlanması isteği.

İran İslam devrimi nedeniyle evvelce mevcut güçlü İran Silahlı Kuvvetleri âdeta tamamen dağıtılmış olan İran'ın, Irak'tan çok daha büyük potansiyel gücü olmasına karşın, savaşın ilk yıllarında Irak'ı sadece durdurmakla yetinebilmişti. Ancak, daha sonra toparlanan ve yeni İslam devriminin ve liderleri Ayetullah Humeyni'nin etkisiyle İran Devrim Muhafızları, İran halkını ateşlemeyi bilecek ve binlerce İranlı cephele sevk edilecekti. Irak'ın İran'a angaje olması ile daha rahat hareket edebilen İsrail, kendisi için gelecekte bir tehdit olarak değerlendirdiği Irak'ın Osirak nükleer santralını Haziran 1981'de bir hava taarruzu ile havaya uçurmuştu. Savaşın

⁷ a.g.e.; s.85.

⁸ Ramazan Gözen; Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı-Turgut Özal ve Sonrası, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s.49.

⁹ Gresh-Vidal; s.87.

¹⁰ a.g.e.; s.72.

sonlarına doğru aynı İsrail'in, İsrail için en tehlikeli hasımlar arasında gördüğü İran'a bu savaş sırasında silah sattığı bilgileri de tüm dünya tarafından paylaşılacaktı. Öte yandan, Irak kuvvetlerini durduran İran'ın, savaş yıllarında gelişen hedefi nüfusunun % 60'ı Şii olan Irak'ta yönetimi devirerek yeni bir İslam Cumhuriyeti kurmak idi. 12-16 yaş arasındaki binlerce İranlı çocuk asker cephelerde savaşmış ve can vermişlerdi. Petrol fiyatları gene istikrarını koruyamayarak yükselmişti. Uzun yıllar durağan ve kör dövuşü şeklinde cereyan eden İran-Irak Savaşı sırasında, daha sonra 1986 yılında Birleşmiş Milletler raporunda da onaylanmış olduğu gibi, Irak, Ağustos 1983'ten itibaren kimyasal silahlar da kullanmıştı.

Savaşın uzun sürmesi üzerine başını Suriye ve Suudi Arabistan'ın çektiği bir uzlaştırma heyeti çalışmaları, İran'ın "Saddam'ın uzaklaştırılmasını şart koşan" ağır koşullar nedeniyle başarılı olamamıştı. Basra Körfezi'ndeki ülkelerin oluşturduğu Körfez İş Birliği Konseyi (KİK), olaya ABD'nin müdahale olasılığı karşısında tedirginlik yaşamaya başlamış, bir taraftan Irak'ı desteklemeyi sürdürürken öte yandan Umman, Katar, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) de Humeyni rejimi ile ilişkilerini sürdürmüştü. 1986 yılından itibaren İran, olayı biraz daha tırmandırmış ve körfezdeki deniz trafiğini kontrol etme yoluna gitmişti. Bu maksada yönelik bir operasyon sırasında da Eylül 1986'da Kuveyt bandıralı bir tanker saldırıya uğramıştı. Ocak 1987 içinde bu kez gene bir Kuveyt bandıralı petrol tankeri İran tarafından atılan Çin yapısı Silkworm füzeleri ile vurulmuştu. Bu durum Kuveyt'in tankerlerinin korunması için ABD bayrağı ile seyretmesi için teklif götürmesine neden oldu. Önce teklifi kabul etmeyen ABD, kendilerine yapılan aynı teklife Sovyetler Birliği'nin onay vermesi üzerine teklifi kabul etti. Eylül 1987'de körfezde İran ve ABD gemilerinin sıcak bir çatışmaya girmesi an meselesi idi. Öte yandan BM Güvenlik Konseyinin almış olduğu 598 sayılı Karar uyarınca savaşan tarafların silahları bırakarak savaştan önceki sınırlara dönmesi isteniyordu. Oysa İran, 1987 yılında başlatmış olduğu genel bir karşı taarruzla Irak'ı işgal ve Saddam Hüseyin'i tamamen ortadan kaldırma niyetini taşıyordu. Bu duruma ise İran'a en yakın Arap ülkelerinden biri olan Suriye de dâhil hiçbir Arap ülkesi izin verme yanlısı değildi. Mart 1988 ayı içinde Halepçe kasabasında binlerce sivil kimyasal silahlarla katledilmişti.¹¹ Bu katliamdan kaçan 60.000 kişi Türkiye'ye sığınmış, aylarca Türkiye tarafından iâşe edilmiş ve korunmuşlardı.¹²

Nisan 1988'de Irak birlikleri Fao adasını geri almış, Batı donanması körfeze iyice demir atmıştı. Keza ABD, uzay istasyonları yardımıyla İran

¹¹ 180.000 kişiye karşı yapılan bu kimyasal silahla saldırı sırasında 5000 insan hayatını kaybetmiştir. Bk. Tayyar Arı; Irak, İran ve ABD-Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya; ALFA Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., s.458. Aynı kaynağa göre, Ağustos 1988 içinde Saddam'ın zırhlı birliklerle donanmış kuvvetleri ile Enfal adı verilen bir Kürtlere karşı hareket sırasında 4000 köy yerle bir edilmişti. Bu hareket sırasında da katledilen Kürtlerin 70.000 ile 100.000 arasında iddia edilmektedir.

¹² Andrew Mango; Türkiye'nin Yeni Rolü, Çev. Erhan Yükselci, Şükrü Demircan, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995, s.62. Henüz hafızalardan silinmeyen o günler hatırlanacak olursa, Türkiye Batılı müttefikleri tarafından bu mültecilere "insani yardım" konusunda sıkça ve insafsızca eleştirilmekten geri kalmamıştı. Oysa Türkiye'yi insafsızca eleştirenler bu sayısı dört-beş yüz binleri bulan mültecilere yardım konusunda aynı duyarlılığı gösterememişlerdi.

askerî harekâtı ve birlikleri hakkındaki tüm bilgileri Irak'a ilettiği gibi, körfezdeki harp gemileriyle de İran'ı tehdit ediyordu. Bu arada ABD'nin USS Vincennes zırhlısından atılan bir füze ile İran Hava Yollarına ait bir yolcu uçağı 3 Temmuz 1988'de düşürülmüş ve 290 sivil hayatını kaybetmişti. İran'daki Devrim Muhafızları arasında da uzun süren savaşa ve gittikçe tüm dünya ülkelerini karşılarna alındığı bu mücadeleye karşı huzursuzluklar baş göstermeye başlamıştı. Sonunda Irak yüzünden değil ama, neredeyse tüm Arap ve Batı kamuoyunu karşısında gören İran 20 Ağustos 1988'de yürürlüğe giren ateşkes anlaşmasına uyduğunu ilan etmişti. Sekiz yılı aşkın bir süre devam eden bu anlamsız savaş sırasında içlerinde çocukların da bulunduğu binlerce insan ölmüş, her iki tarafın ekilebilen arazileri ve sanayi kuruluşları ağır hasarlar almış, özellikle Irak olmak üzere, ülkedeki eğitim ve öğretim büyük yaralar almıştı. Bu savaş sırasında mevcut yatırımların gördüğü hasarlar ile savaş nedeniyle yapılamayıp heba olan yatırımlar dâhil iki tarafın kaybının 500.000 dolar olduğu hesaplanmıştır. Üstelik savaşın asıl nedenlerinden biri olan Cezayir Anlaşması'nı Saddam Hüseyin, savaşın bittiği tarihten iki yıl sonra kabul ettiğini açıklamıştır.¹³

22 Eylül 1980'de başlayan İran-Irak Savaşı tam sekiz yıl sürmüştü. Irak'ın bu savaşta insan kayıpları için 100.000 ila 200.000 rakamları verilmektedir. Yaralı sayısı ise üç katı ve çoğu ömrünün kalanını sakat olarak geçirecektir. 60.000 esir, yerle bir olmuş alt yapı, harabeye dönen Basra ve 70 milyar dolarlık borç¹⁴ Irak'ın geleceğini ipotek altına almıştı âdetâ.

İran-Irak Savaşı sırasında yaşanan ilginç olaylar birbirini kovalamıştı. Bunlardan biri İsrail'in İran'a silah satışı yaptığıının ortaya çıkması gibi, 1986 yılında patlak vermiş olan ve dünya kamuoyu tarafından "İrangate" olarak hatırlanacak olan olaydı. ABD yönetimi bir taraftan Irak yanlısı görünürken diğer taraftan İran'a gizlice silah satışını da gerçekleştirmiş ve bu olay ortaya çıkmıştı.¹⁵

İran-Irak Savaşı sırasında Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile, özellikle de İran ve Irak'la ticarî ilişkileri çok gelişmişti. İran Deniz Kuvvetlerinin Basra Körfezi'nin kontrol etmesi nedeniyle tankerlerle petrol ihracatını gerçekleştirmekte güçlük çeken Irak, bu kayıplarını Kerkük-Yumurtalık boru hattından gidermeye çalışmıştı. Türkiye, böylelikle hem transit ücreti almış, hem de petrolü normal piyasa fiyatları altından tedarik imkânına kavuşmuştu. İran'ın hayati ihtiyaçlarının transit geçiş yolu da Türkiye üzerinden yapılabilirdi. Makine parçaları, yiyecek ve diğer temel tüketim maddeleri de keza Türkiye üzerinden idi. Savaş bittikten sonra Türkiye, bu komşuları ile ekonomik iş birliği taahhüdünde bulunmuş; ancak, Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine yaşanan gelişmelerle Ankara'nın bu iki ülkeye yönelik önemli ticari bağlantıları çökmüş ve devamı da bir daha yaşanmamıştı.¹⁶

¹³ Gresh-Vidal; s.72, 76.

¹⁴ Şentürk; s.122.

¹⁵ Arı; s.75.

¹⁶ Stephen C. Pelletiere; Orta Doğu'da Türkiye ve Amerika: Kürt Bağlantısı, Avrasya Dosyası, c.1, Sayı 3, Sonbahar, 1994, s.179.

Saddam'ın Kuveyt Kumarı ve Irak'ın Düzelmeyen Makus Talihi

İran-Irak Savaşı biterken dünya kamuoyu yeni ve büyük bir gelişmeyi daha yaşamaya başlamıştı. Demirperde ülkeleri ve Sovyetler Birliği'nde beklenmedik gelişmeler yaşanmaya, Sovyet Lideri Mihail Gorbacov tarafından Sovyetler'de açıklık politikaları izlenmeye başlamıştı. Muhtemelen bu yeni ve önemli gelişme nedeniyle dünya kamuoyunun dikkati Saddam Hüseyin'inin planlarını ve hareketini pek fark edememişti. Ya da daha az dikkate almıştı. Gene de ABD ve İngiltere, 29 Mart 1990 günü yaptıkları bir açıklamada, Irak'ın Londra'daki Heathrow Havaalanı yoluyla nükleer silah ateşleyicisi götürüldüğünü gösteren bir kaçakçılık olayının ortaya çıktığını bildirmişlerdi. İsrail'in MOSSAD'ı da Irak'ın nükleer silah yapımına ilişkin çalışmalarını izliyor ve bu olayı sıkça gündeme getiriyordu. O günlerde ilk akla gelen şey, İsrail tarafından 1981 yılında havaya uçurulan "Osirak Nükleer Santrali'nin yeniden kurulabileceği düşüncesi"ydi. Saddam Hüseyin ise yapmış olduğu açıklamalarda, bu tür söylentileri yalanlayarak "Batılı şirketlerin ve istihbarat örgütlerinin kendilerini tuzağa düşürmeye çalıştıklarını; ancak, mümkün olamayacağını" ifade ediyordu. Saddam Hüseyin'in o günkü sözleri tarafsız kamuoyları tarafından da pek inandırıcı bulunmamıştı. Zira, bizzat Saddam'ın kendisi ve Irak Sanayi Bakanı ve Saddam'ın damadı olan Hüseyin Kamil tarafından 7 Aralık 1989'da yapılmış olan bir açıklamada, Irak'ın 2000 km menzilli, yerden yere ve orta menzilli balistik füze (IRBM) sınıfına giren füze yapmakta oldukları açıklanmıştı.¹⁷

Batı ülkeleri ile gittikçe arası açılan Irak'ın, sekiz yıl süreyle savaştığı İran'la ise arası düzelmekteydi. Zira, İran'da Humeyni ölmüş ve İran'ın düşmanı olan ABD, İsrail ve İngiltere gibi ülkeler aynı zamanda Irak'ın da hasmı haline gelmişti. Irak, her ne kadar İran karşısında istediklerini elde edememiş ise de savaş sonunda gene de bölgesindeki ülkelere nispetle kuvvetinden önemli kayıplar vermemişti. Buna karşılık Irak Silahlı Kuvvetleri uzun süren savaşın sonunda önemli bir "savaş tecrübesi" kazanmışlardı. Bu nedendir ki terhis edilmeyen bu kuvvetler bölgedeki özellikle de savunması zayıf olan diğer ülkeler için âdeta potansiyel bir tehditti. Ve öyle de olacak İran-Irak Savaşı, boyunca Irak'a yardımlarda bulunmuş olan Kuveyt, bu potansiyel tehdidi topraklarında görecekti.

Kuveyt ile Irak'ın arasındaki sınır sorunu aslında XIX. asrın başlarında, henüz Osmanlı Devleti Irak'ta egemen iken çözüme kavuşturulma aşamasına gelmişti. İngiltere, Rusya, İran ve Osmanlı Devleti arasında 1913'te yapılan bir anlaşma uyarınca Umm Kasr Türklerde kalacak, Bubiyan ve Varba adaları ise Kuveyt'e bırakılacaktı. Ancak, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması, ardından Irak'ın İngiliz manda yönetimine devir olunması ile konu tam olarak açıklık kazanamamıştı. 1932 yılında Irak'ın bağımsızlığa kavuşması ile konu karşılıklı mektup teatileri ile tekrar belirlenmişse de Irak gene de "Kuveyt'in, Irak'ın bir parçası olduğu"nu ileri sürmekten geri

---

¹⁷ Ari; s. 410, 414.

kalmamıştı. Ancak, bölgedeki petrol şirketlerinin varlığı¹⁸ ve ekonomik çıkarları nedeniyle İngiltere araya girerek Irak'ı frenlemeyi bilmişti. Irak ise Kuveyt'le ilgili iddialarını durup durup tekrar ortaya atmakta gecikmiyordu. General Kasım döneminde, 1961 yılında İngiltere'nin Kuveyt'ten çekilmesi ile birlikte, Irak gene "Kuveyt'i ilhak ettiğini" açıklamıştı. Fiilen gerçekleşmeyen bu "ilhak"ın gelecekte gerçekleşmemesi için, Kuveyt'in yardım talebine önce İngiltere tarafından olumlu cevap verilerek bu ülkeye İngiliz uçak, gemi ve birlikleri gönderilmişti. Kuveyt'in Arap Birliğine konuyu götürmesi ve ardından da haklı bulunması üzerine bazı Arap Birliğine üye ülkelerin oluşturduğu ortak askerî birlikler daha sonra İngilizlerin yerini almıştı. 1968 yılında Baas tamamen iktidara sahip olunca Kuveyt'le ilgili iddialar gene sıkça duyulmaya başlanmıştı. 1972 yılında Varba ve Bubiyan adalarının kendisine kiralanmasını isteyen Irak, teklifi kabul görmeyince bir süre Kuveyt sınırını işgal etmişti. Benzer bir teklifi Irak 1975'te, Varba adasını kendisine bırakılması ve Bubiyan'ın da 99 yıllığına kiralanması isteği ile tekrarlamıştı. Keza, 1980'de de benzer bir kiralama teklifi Irak tarafından yapılmış; ancak, başlayan İran-Irak Savaşı'nda Kuveyt'in mali ve siyasi desteği nedeniyle bir süre bu iddialardan vazgeçilmişti.¹⁹

Irak, 16 Temmuz 1990'da Arap Birliği Genel Sekreterliğine göndermiş olduğu bir mektupta "Kuveyt'in bir taraftan 1980'den o güne kadar Irak'a ait el-Rumeyla petrol bölgesinde petrol kuyuları açarak, diğer taraftan petrol üretimini artırması nedeniyle fiyatların düşmesine yol açarak Irak'ı ekonomik kayba uğrattığını" iddia etmekte idi. Hemen bir gün sonra bu kez Saddam Hüseyin 17 Temmuz 1990'da Kuveyt ve BAE'yi aşırı üretim yapmak suretiyle Irak'ı 14 milyar dolar zarara uğratmakla itham etmişti. Keza, Irak'ın bir başka iddiası da Kuveyt'in kendi topraklarında petrol kuyuları açmak suretiyle Irak petrolünün çaldığını iddia etmiş ve bu kayıpları karşılığında 2,4 milyar dolar tazminat talebinde bulunmuştu. Öte yandan Irak, Temmuz ortalarından itibaren Kuveyt sınırına kuvvet kaydırmaya da başlamış, Kuveyt'e müdahale için hazırlıklar yapılmıştı. Bu arada 1 Ağustos 1990 günü Cidde'de bir araya gelen Irak ve Kuveyt'in üst düzey yöneticileri (Irak adına Baas'ın iki numaralı adamı İzzet İbrahim, Kuveyt adına ise Başbakan ve Veliaht Prens Saad) arasında yapılan görüşmede Irak'ın 10 milyar dolarlık borç talebi olmuş, Kuveyt tarafı ise 9 milyar dolar verilebileceğini söylemişti. Bu durum Irak heyetinde derin bir hınç yaratmıştı. Aynı günün akşamı Suudi Arabistan Kralı Fahd tarafından verilen yemek sırasında, Suudi Kralı geriye kalan bir milyar doları kendisinin ve üstelik karşılıksız olarak verebileceğini söyleyerek ortalığı yatıştırmak istemişti. Ancak, Kuveyt tarafı durumu biraz daha kızıştırmış, söz konusu borcun "sınır sorununun çözülmesi" koşulu ile verilebileceğini ifade etmişti. Bunun üzerine Iraklı temsilci İzzet İbrahim; "Irak, Kuveyt'ten ve Suudi Arabistan'dan bu parayı nasıl alacağını gayet iyi

¹⁸ İngiliz petrol şirketi Anglo-Persian Oil Company ile ABD'nin Gulf Oil Company isimli şirketi birlikte yeni ve "Kuwait Oil Company" adındaki şirketi kurmuş ve Kuveyt topraklarının tamamını kapsayan bir ayrıcalık anlaşmasını Kuveyt Şeyhi ile imza altına almışlardı. Bk. Arı; s.416.

¹⁹ a.g.e.; s. 416, 420.

bilmektedir” şeklinde konuşmuş, buna karşılık Kuveyt Başbakanı Prens Saad da “Kuveyt’in güçlü dostları (ABD ve İngiltere kastediliyor) bulunduğunu ve onların Kuveyt’ten alacakları parayı geri ödeyebileceklerini” ifade etmişti.²⁰

Yukarıdaki karşılıklı restleşme hâlinde geçen konuşmalardan sonra 02 Ağustos günü sabah 02.00’de Irak kuvvetleri Kuveyt’i işgale başlamıştı. Irak’a göre bu müdahale sözde “Geçici Hür Kuveyt Hükûmetinin yardım talebi üzerine” yapılmıştı. Aynı gün BM Güvenlik Konseyi işgali 660 sayılı Kararı ile kınamış, ABD ve müttefikleri de ülkelerindeki Irak ve Kuveyt varlıklarını dondurma kararı almışlardı. İlerleyen günlerde, aşağıdaki kronolojide de görüleceği üzere adım adım Körfez Savaşı’na doğru yürünmüştü.²¹

3 Ağustos: Toplanan Arap Birliği bakanları “bu işgalin sonuçlarını reddettiklerini ve Irak’ın birliklerini koşulsuz ve derhâl geri çekmesi” yönünde bir bildiri yayımladı. FKÖ, Ürdün, Yemen ve Sudan aleyhte oy kullanmıştı.

6 Ağustos: BM Güvenlik Konseyi 661 sayılı Kararı ile Bağdat’a karşı ekonomik, mali ve askerî ambargoyu başlattığını duyurdu. Petrol fiyatı % 30 artışla varili 28 dolara çıktı.

8 Ağustos: Irak, Kuveyt’in ilhakını resmen açıkladı.

9 Ağustos: BM Güvenlik Konseyi, 662 sayılı Kararı ile Kuveyt’in ilhakını tanımadığını açıkladı.

10 Ağustos: Saddam Hüseyin “Kutsal Savaş” çağrısı yaparak “Mekke’yi ve Peygamberlerimizin Medine’deki mezarını kurtarın!” şeklinde teklif yapıyor.

14 Ağustos: Irak’a denizden ambargo uygulanmaya başlıyor.

18 Ağustos: Körfezde ilk sıcak temas yaşanıyor. Bir ABD savaş gemisinden Umman Denizi’nde seyreden bir Irak petrol tankerine uyarı ateşi açılıyor.

25 Ağustos: BM Güvenlik Konseyinin 665 sayılı Kararı ile ambargoyu deldirmemek için açıkça ifade edilmese de kuvvet kullanımına izin veriyor.

01 Eylül: 700 dolayında yabancı Irak’ı terk ediyor. Parça parça sürecek olan Irak’taki yabancıların serbest bırakılması 07 Aralık 1990’a kadar devam edecekti.

06 Eylül: Suudi Kralı Fahd, mali destek bulmak maksadıyla 10 günlük geziye çıkan ABD Dışişleri Bakanı James Baker’i kabul ederek Suudi Arabistan’ın “Çöl Kalkanı” olarak adlandırılan Irak’a yönelik askerî harekâta destek vereceğini açıklıyor. 100.000 ABD askeri Suudi Arabistan’a ulaşıyor.

26 Eylül: BM Güvenlik Konseyi, 670 sayılı Kararı ile Kuzey Irak’a hava ambargosunu da başlatıyor.

---

²⁰ a.g.e.; s.422, 423.

²¹ Gresh-Vidal; s.150-163.

29 Kasım: BM Güvenlik Konseyi, 678 sayılı Kararı ile şayet Irak 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'ten çekilmez ve rehineleri serbest bırakmazsa kuvvet kullanılacağını bildiriyor.

02 Ocak 1991: NATO, Çekiş Güce bağlı 42 savaş uçağının Türkiye'ye gönderildiğini duyurdu.

08 Ocak: ABD Savunma Bakanlığı Pentagon'a göre, koalisyon güçlerinin körfezdeki mevcudu 600.000'e ulaşmıştı.

16 Ocak sabah saat 06.00: BM Güvenlik Konseyinin Irak ultimatomu sona eriyor.

Kuşkusuz Irak'ta adım adım yaklaşan savaşın seyri ile ilgili ayrıntılar yukarıda verilenlerden çok daha fazladır. Bu savaşa giden yolda bir taraftan BM Genel Sekreterliği, diğer taraftan Arap Birliği, Sovyetler Birliği ve Fransa, hatta zaman zaman ABD dahi savaşın önlenmesi için Irak'a çağrı yapmışlardı. Ancak, tarafların beklentileri taban tabana zıt idi. Savaşı önlemek için girişimde bulunanların ön koşulu Irak'ın Kuveyt'ten çıkması ve eski siyasi otoritenin yeniden Kuveyt'te tesisi idi. Saddam ise bunu kabul etmiyordu. Savaşa uzanan yolda ise çoğunluğunu ABD'nin, ardından İngiltere ve Fransa'nın oluşturduğu "Koalisyon Kuvvetleri" her gün yeni intikal eden birlikleri ile körfeze ulaşmış ve tatbikatlarla da çöl ikliminde savaş eğitimini pekiştirmişti.

Koalisyon güçlerinin hava taarruzlarını başlatmasından bir önceki akşam, yani 15 Ocak 1991 günü 142 tugaydan oluşan 43 Irak tümeni Kuveyt'teki cephesinde idi. Irak'ın tüm askerî gücü ise yaklaşık 1.000.000'u aktif ve 850.000 yedekten oluşuyordu. Kara Kuvvetlerinin Irak'takiler de dâhil yaklaşık 6000 tank, 6500 zırhlı personel taşıyıcı, 2500 keşif aracı, 7000 top, çok sayıda anti tank silahı, 300 helikopteri, "Scud" ve "Frog" tipi füzeleri de mevcuttu. Irak Hava Kuvvetlerinin ise 750 savaş uçağı ile çeşitle maksatlarla kullanılan 2000 diğer uçakları, 24 ana meydana ilaveten 30 adet gerektiğinde kullanılabilecek pisti mevcuttu. Sayısız radarlarına ilaveten 300 SA-2/3 havaya karşı güdümlü füze sistemleri ile gene yaklaşık 144 adet SA-6, 80 SA-8 ve 60 adet de seyyar Roland tipi güdümlü mermili hava savunma sistemleri mevcuttu. Irak Deniz Kuvvetleri diğer kuvvetleri ile kıyaslanmayacak küçük olup içinde muhrip, fırkateyn, korvet ve güdümlü mermili hücumbot/torpidobotların bulunduğu toplam 43 harp gemisi vardı.²²

Aynı gün koalisyon kuvvetleri ise yaklaşık 540.000 insan gücü, 4200 tank, 2800 zırhlı personel taşıyıcı ve 3000 top mevcuduna sahipti.²³ Öte

²² Martin Braun; Planung und Verlauf der alliierten streitkraeftegemeinsamen Landkriegsoperationen, (Hrsg.) Hartmut Zehrer, Der Golfkonflikt, E.S. Mittler und Sohn Verlag; Herford-Bonn, 1992, s.88-89.

²³ a.g.e.; s.89. Bazı kaynaklara göre yukarıdaki kuvvet mevcutları daha farklıdır. Örneğin; M. Hulki Cevizoğlu; Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi-Belgesel, Form Yayınları, İstanbul, 1991, s.63'te Irak'ın asker mevcudu 1.000.000, tank sayısı 5500, savaş uçağı sayısı 75, savaş gemisi sayısı 75 olarak, koalisyon ya da çok uluslu kuvvetlerin asker sayısı da 694.850, tank sayısı 3703, savaş uçağı sayısı da 217 olarak verilmektedir.

yandan, koalisyon kuvvetlerindeki uçak sayısı çok daha fazla idi. Sadece ABD Hava Kuvvetlerinin içlerinde 40 F-117A, 120 F-15C/D, 48 F-15E, 249 F-16, 84 A-10, 84 F-111, 48 F-4G, 70 B-52, 8 E-3, 20 RF-4C, 6 TR-1, 18 EF-111, 145 C-130, 300 tanker uçağı ve 50 SOF uçağı olmak üzere toplam 1290 uçağı mevcuttu. Keza, ABD Deniz Kuvvetleri ve Deniz Piyade Kolordusunun da toplam 614 uçağı vardı. NATO ise 10'u A-3A erken ihbar uçağı olmak üzere, toplam 54 uçakla takviye etmişti. İngiltere 98 uçak, 115 helikopter, Fransa 49 uçak ve 120 helikopter, İtalya 8 uçak, Kanada 24 uçak ile harekâta katılmıştı.²⁴

Savaş 17 Ocak 1991 sabahı erken saatlerde hava taarruzları ve gemilerden atılan "cruise" füzeleriyle başlamıştı. 28 Şubatta ateşkes anlaşması ile sona erecek savaşta koalisyon kuvvetleri 1000 saatlik bir hava harekâtı ile kara harekâtı öncesi cepheyi hazırlamış ardından da 100 saatlik bir kara harekâtı icra edilmiş²⁵ ve 28 Şubatta harekât sona ermişti.

Bu savaşta özellikle ABD olmak üzere koalisyon güçleri, Irak'a karşı geniş çapta bir yanlış bilgilendirme kampanyası başlatmışlardı. Harekâttan bir gün önce dahi ABD'li generallerin yapmış olduğu "yatıştırıcı" açıklamalar, koalisyon kuvvetlerinin en erken Ocak 1991 sonunda tam olarak hazır olacağı izlenimi uyandırmıştı. Devrin Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov'a göre, Saddam Hüseyin bile son dakikaya kadar savaşı koalisyon güçlerinin başlatacağını düşünmemişti. "Bu da yanlış hesaplarından biri olmuştur."²⁶

Bu Birinci Körfez Savaşı 180.000 Iraklının hayatına mal olmuş; ancak, Irak da Kuveyt'ten çıkarılmış ve hatta askerî gücü de önemli ölçüde kayıplara uğramıştı. Bunlara karşılık sorunun asıl kaynağı olan Saddam Hüseyin gene Irak'ın diktatörü olarak yerinde kalmayı sürdürmüştü. Üstelik, Saddam'ın "kitle imha silahı (KIT)" da olduğu kuşkusu pek yaygındı.²⁷

1990-1991 Körfez Krizi'nde Türkiye'nin Rolü

Birinci Körfez Krizi olarak da bilinen 1990-1991 Körfez Krizi sırasında Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Başbakanı da Yıldırım Akbulut idi. Özal'a göre bu krizin ardından çıkan savaşta Türkiye üç önemli noktada köprü rolü oynayabilirdi: İlki, ne göre Türkiye hem NATO'nun güneydoğu kanadında stratejik bir konuma sahip ve hem de NATO ile Orta Doğu arasında köprü rolünü oynayan tek ülke idi. Bölgenin Batılı ülkeler açısından enerji, deniz ulaştırma yolları ve pazar olması özelliklerini sürdürmesi nedenleriyle Türkiye'nin bu çerçevede içindeki rolü hiçbir zaman sona ermezdi.

²⁴ Klaus-Dieter Bliss-Ralf Güttler-Barbara J. Kuennecke-Roland Merkl; Luftmacht im Golfkonflikt Anlage 6/1; s.531.

²⁵ Braun; s.87.

²⁶ Yevgeni Primakov; Bu Savaş Olmayabilirdi, Çev. Behmo Aras, AFA Yayınları, İstanbul, 1991, s.92-93.

²⁷ Serhat Erkmen-Hasan Yılmaz; Orta Doğu Denklemi ve Dünden Bugüne ABD'nin Irak Politikası, Stratejik Analiz, Sayı 12, ASAM, 2001, s.23.

Yukarıdaki düşüncelerden hareketle Özal, savaş boyunca oldukça aktif bir rol oynamaya çalışmıştı. Türkiye, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kapatılmasında bizzat kendisi karar alma sürecini yönlendirmiş, Irak'a yönelik askerî harekât sırasında ABD Devlet Başkanı George Bush'la yakın temas içinde olmuş, İncirlik Üssü'nün ABD uçakları tarafından Irak Savaşı sırasında kullanılmasına izin vermişti. Bunlara ilaveten bazı lojistik destek imkânları ile de koalisyon güçlerini destekleyen Türkiye, Özal'a kalsa savaşa fiilen müdahil olmalıydı. Ancak, başta Türk Silahlı Kuvvetleri üst düzey komutanlar olmak üzere, Türkiye'nin doğrudan bu savaşa müdahil olunmaması yönünde çok kuvvetli muhalefet vardı. Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay Özal'ın görüşüne karşı çıkmış ve hatta görevinden de istifa etmişti.²⁸

Türkiye, BM Güvenlik Konseyinin 5 Ağustos 1990 tarihli 660 sayılı Kararı ile Irak'a uygulanacak yaptırımlar konusunda hemen ve koşulsuz olarak üzerine düşeni yapmış, buna karşılık Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'in aynı gün gerçekleşen Ankara ziyareti sırasında gündeme getirdiği "tarafsızlık" önerisini reddetmişti. BM'nin 660 sayılı Kararı'na uygun olarak Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattından akışı durduran Türkiye, BM kararları ile birebir örtüşen hareketler içine girmişti. Üstelik, o dönemde Türkiye'nin petrol ihtiyacının neredeyse % 60'ı bizzat tarafından kapatılan boru hattından sağlanıyordu. Öte yandan Türkiye'nin topraklarının neredeyse yarısı, Saddam Hüseyin'in diktatörlüğündeki Irak'ın orta menzilli füzelerinin menzili dâhilinde idi. Bu durum, savaşa fiilen girse de girmese de koalisyon kuvvetlerini desteklediği her durumda Türkiye için önemli bir tehdit idi. Türkiye'nin en önemli eksikliği de Irak'tan fırlatılabilecek bu muhtemel füzelere karşı savunacak yerden havaya savunma füzeleri (SAM) idi. BM Güvenlik Konseyinin 29 Kasım 1990 tarihli 678 sayılı kararıyla Irak'a askerî harekâta cevaz verilmesi ile birlikte Türkiye'nin hava savunma füzeleri konusundaki kaygılarını giderici önlemler de bulunmaya başlamıştı. Türkiye'nin 17 Aralık 1990'daki talebi üzerine NATO'nun bir Acil Müdahale Kuvveti (AMF-A) yanında 6/7 Ocak 1991'den Almanya'dan 18 Alpha-Jet, Belçika'dan 18 Mirage ve İtalya'dan da 6 F-104 Erhaç ve Diyarbakır'a intikal etmişti.²⁹ Bu birliklere ilaveten ABD ve Hollanda'dan ikişer "Patriot" tipi yerden havaya güdümlü mermiler atan (SAM) kısa/orta menzilli hava savunma sistemine sahip bataryalar intikal etmişti. Keza, Türkiye'nin istekleri doğrultusunda 18 Ocak 1991'de ABD'nin 41 F-15 savaş uçağı daha İncirlik Üssü'ne intikal etmişti. Bunlara karşılık Türkiye de ABD'nin istekleri doğrultusunda Irak sınırı yakınlarında 150-200.000 civarındaki bir kuvveti kaydırmıştı. Daha 18 Ocak 1991 gününden itibaren İncirlik'ten kalkan ABD uçakları Irak'ı bombalamıştı. Hatta İncirlik üssünün bu maksatla kullanılması nedeniyle Saddam Hüseyin 24 Ocak 1991'de Türkiye'yi tehdit dahi etmişti.³⁰

²⁸ Gözen; s.136.

²⁹ Osman Gönültaş; Rolle und Beitrag der Türkei, Der Golfkonflikt, (Hrsg.) Hartmut Zehrer, Mitler und Sohn Verlag, Herford-Bonn, 1992, s.297, 299.

³⁰ Kadir Sağlam; Körfez Savaşı ile Değişen Güç Dengeleri, Elit Kitaplar, İstanbul, 1999, s.191-192.

Türkiye, 1991 Irak Savaşı sırasında her ne kadar koalisyon kuvvetlerine lojistik destek sağlamışsa da fiilen savaşa girmeyerek iki taraf arasında bir denge sağlamayı ummuştu. Oysa aynı savaşa, Saddam tarafından tehdit edildiğini öne süren Suudi Arabistan ve diğer körfez ülkeleri fiilen katılmışlardı. Aslında Türkiye de bir tehdit altında sayılabilirdi. Bu tehdit ise Suudi Arabistan ve körfez ülkelerinininki gibi fiilen işgal ya da istila şeklinde beklenmeyip ya orta menzilli füzelerle kimyasal/biyolojik silah saldırısı ya da PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütünün desteklenmesi şeklinde olabilirdi. İki ülkeyi ekonomik yönden bağlayan bazı etkiler vardı ki, bunları göz ardı etmek pek kolay olmayabilirdi. Bunlardan en önemlisi Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı olup söz konusu hattın devamlı akış hâlinde olması iki taraf için de önemli idi.

Savaşın Irak'a büyük kayıp ve hasarlar verdiğinin görülmesi üzerine, Irak'ın parçalanma riski taşıdığı görülmüştür. Bunun üzerine devreye girerek görüşmeler yapan Türkiye ve İran, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması taraftarı olduklarını açıklamışlardı.³¹

1991 Irak Savaşı'nın bitmesinin ardından otorite boşluğundan yararlanmak isteyen Kürtler, ABD ve müttefiklerinin desteğinin beklentisi içinde Şiiilerle birlikte ayaklanmaya başlamışlar; ancak, bu kez oyuna getirilerek yalnız kalmışlardı. Mart 1991 içinde Irak kuvvetleri ile Kürtler arasında şiddetli çatışmalar çıkmış,³² bu çatışmalar esnasında Irak kuvvetlerinin saldırısından kaçan iki milyonun üzerindeki Kürt, Türkiye ve İran sınırına doğru akın etmişti. BM Güvenlik Konseyinin 688 sayılı Kararı uyarınca Türkiye de sınırlarını açmış ve 250.000 kişi Türkiye'ye sığınmıştı. Bu karar uyarınca Irak'ta Kürtlerin yaşadığı bölgede bir güvenlik kuşağı oluşturulacak ve 20.000 kişilik bir özel kuvvet, yani "Çekiç Güç" oluşturulacaktı. Huzur Operasyonu (Operation Provide Comfort: OPC) adı verilen bu harekât neticesi Kuzey Irak'ta konuşlandırılan bu kuvvet, Temmuz 1991'de Kuzey Irak'tan çekilerek Türkiye'de konuşlanmış, Huzur Operasyonu'nun ikinci kısmı da bu tarihten itibaren başlamıştı.³³ İşte bu tarihten itibaren Irak krizi âdeta Türkiye'ye havale edilmiş oluyordu. Zira, Irak'ta Provide Comfort sorumluluk sahasında 33-35'inci paraleller arasındaki en ufak bir huzursuzlukta hem Çekiç Güç hem de İncirlik'ten havalanan ABD uçakları bölgeye müdahale ediyor, bu durum Türkiye'yi de Irak'ın hasımları arasına "taraf" olarak yazıyordu.

Kuzey Irak'ta her şeye rağmen otorite boşluğu doldurulamamış, bu boşluk bölgedeki Kürt grupları tarafından doldurulmak istenmiş; ancak, gene de bölgenin en egemen gücü zaman zaman PKK/KADEK/KONGRA-GEL

³¹ a.g.e.; s.193.

³² Iraklı askerlerin Kürtlere karşı harekâtında Kuzey Irak'taki Türkler (Türkmenler) de çok büyük zarar görmüş, hatta 28 Mart 1991 günü içlerinde çocukların da bulunduğu 75 masum Türk de "Altunköprü Katliamı" olarak tarihe geçen bir katliamda canlarını yitirmişlerdi.

³³ Arı; s.459. Ayrıca bk. Osman Gönültaş; s.301: Bazı kaynaklarda Türkiye'ye sığınan Kürtlerin sayısı 400.000, hatta 500.000 olarak verilmektedir.

terör örgütü olmuştu. Türkiye, 1984'ten beri gittikçe büyüdüğünü gördüğü PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütü tehdidinin sıçrama yaparak daha büyük tehdit hâlini alacağı aşamayı, Irak Savaşı sonrası Kuzey Irak'ta yaratılan bu "otorite boşluğu" alanında görecekti. Andrew Mango'nun da dediği gibi, "Kuzey Irak'taki de facto Kürt özerkliği..."³⁴ Türkiye'nin canını fena hâlde sıkıya başlıyan PKK/KADEK/KONGRA-GEL terörü çok daha fazla can, mal ve kaynak israfına neden olacaktı.

Birinci Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin Kayıpları

Birinci Körfez Krizi ve ardından çıkan Irak Savaşı sırasında Türkiye her ne kadar savaşı fiilen katılmamış ve BM Güvenlik Konseyi kararlarına harfiyen uymuş, savaş sonunda Türkiye'nin muhtemel kayıpları için kendisine mali yardım vaadi verilmiş ve bunların bir kısmı yerine getirilmişse de Türkiye, belki de, bu krizden Irak ve Kuveyt'ten sonra en büyük zararı yaşayan ülke olarak çıkmıştı. Kuveyt'in de savaş sonrasında eski siyasi sistemine kavuştuğu dikkate alınırsa, Irak Savaşı önce Irak'ı vurmuş, ardından da her geçen yıl, ay ve gün içinde Türkiye'yi vurmaya devam etmişti.

İran-Irak Savaşı sırasında "aktif tarafsızlık politikası" izleyen ve bu sayede ekonomik kazanımları da olan Türkiye, Birinci Körfez Savaşı ile birlikte kimilerince 100 milyar dolar olarak telaffuz edilen ekonomik kayıplara uğramıştı.³⁵ Körfezdeki bu ilk kriz ve ardından gelen savaşın Türk ekonomisine vermiş olduğu zararlar doğrudan ve dolaylı olarak etkili olmuştur. Doğrudan etkileyen alanlar; ithalat, ihracat, nakliyat, ulaşım, bankacılık, müteahhitlik hizmetleri, turizm sektörü ve göçmen sorunları olmuştur. Dolaylı etki alanları ise yabancı sermaye girişlerinin azalması, savunma ile ilgili harcamaların yükselmesi, bütçe açığının büyümesi, piyasaya durgunluk çökmesi, yatırımların durması ve fiyat artışlarıdır.³⁶

Savaştan daha sonra Birinci Körfez Krizi'nin 02 Ağustos 1990 ila 30 Nisan 1991 tarihleri arasında Türk ekonomisine verdiği toplam zarar 6,6 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Bu zararın sektörlere göre dağılımı ise nakliyat 1,3 milyar dolar, ihracat 1,2 milyar dolar, başka devletten ithalat nedeniyle 1,1 milyar dolar, bankacılık 900 milyon dolar, müteahhitlik 700 milyon dolar, askerî harcamalar-yabancı sermaye ve göçmenler nedeniyle bir milyar dolardır. Bu zarara kapatılan Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattından dolayı BOTAŞ'ın uğradığı zarar dâhil değildir. Dünya Bankasının yapmış olduğu hesaplamalara göre de Türkiye'nin 1990 yılı zararı iki milyar dolar, 1991 yılı zararı da beş milyon dolardır.

Yukarıdaki zarar içine ekonomiye dolaysız zararı dokunan sektör ve kalemler dâhil değildir. Krizin etkisiyle Türkiye'de enflasyonun yükselmesi,

³⁴ Mango; s.62.

³⁵ Kadir Duvar; Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının İncelenmesi: İstanbul Toplantısı Örnek Olayı, Avrasya Dosyası, c.8, Sayı 4, 2002, s.254. Ayrıca bk. Arı; s.442. Tayyar Arı'nın yazdıklarına göre de Türkiye'nin Birinci körfez Krizi nedeniyle 13 yıllık zararı 50 milyar dolardır.

³⁶ Sağlam; s.197.

ekonominin gerilemesi, yatırımların durması, özellikle de son yıllarda âdeta yeni bir “İpek Yolu” gibi çalışan, Irak-Mersin ve İskenderun limanları arasındaki bölgede ekonomik ve sosyal yapının çökmesi, bu bölge insanların büyük kentlere göç dramı yaşaması gibi dolaylı etkiler yukarıdaki zarar hanesine dâhil edilmemiştir. Krizin doğrudan ve dolaylı tüm kayıpları dikkate alındığında yapılan hesaplara göre Türkiye’nin yıllık kaybı 10 milyar dolar civarındadır. Türkiye’nin bu zararlarının tazmini için kriz başlangıcında ABD, bazı Körfez ülkeleri, AB ülkeleri ve Japonya tarafından beş milyar dolar olarak vad edilen hibe şeklindeki yardımlar, sadece iki milyar dolarla sınırlı kalmış, bunların alınması sırasında da bin bir sıkıntı yaşanmıştır.³⁷

Birinci Körfez Krizi sonrasında Türkiye’de ekonominin uğradığı durgunluk ve enflasyonun artışı, o dönemdeki Anavatan Partisi iktidarının 1991 yılı sonlarına doğru erken genel seçim kararı almasına neden olmuş, seçim sonunda Anavatan Partisi iktidarı kaybetmiştir. Süleyman Demirel’in Doğruiyol Partisi ile Erdal İnönü’nün SHP’si arasındaki koalisyon hükûmeti ile yeniden koalisyon hükûmetleri dönemi başlayacak, Türk ekonomisi gene belini doğrultamayacak bir çıkmaza doğru sürüklenecekti.

Birinci Körfez Krizi’nin ardından Kuzey Irak’ta Celal Talabani’nin liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ile Mesud Barzani’nin lideri olduğu Kürdistan Demokratik Partisi (KDP)’nin ön ayak olduğu girişim sonucunda sekiz Kürt grubu bir araya gelmiş, 17 Mayıs 1992 tarihinde yapılan seçimler sonucunda bir “Temsilciler Meclisi” meydana getirmişlerdi. 105 sandalyelik bu mecliste Talabani ve Barzani elliser kişi ile yer almışlardı. Bu sonuca göre meclis başkanı KDP’den olurken başbakan da KYB’den olacaktı. 7 Temmuz 1992’de bakanlar kurulunu da kuran Kuzey Irak Kürtleri, otorite boşluğundan istifade ile devletleşme çalışmalarına da hız vermişlerdi. Kabinede de KYB ve KDP’nin altışar bakanlığı bulunuyordu. Irak ve Suriye gibi Türkiye de bu hükûmeti tanımamış ve bu gelişmeyi bölge barışına tehlikeye sokacak bir hareket olarak açıklamıştı.³⁸ Ancak, Kuzey Irak’taki bu gelişmelerle birlikte ABD’nin de bölgeye ilgisi her geçen gün artmaya başlamıştı. Bir bakıma ABD-Kuzey Irak ekseninde Türkiye’nin kontrol edemediği bir yakınlaşma da başlamıştı.

Türkiye, Refah-Yol Hükûmeti döneminde, 1984’ten beri uğraş verdiği PKK terör örgütünden dolayı İran, Irak ve Suriye ile bir terör zirvesi toplantısı yapmak istemiş, ancak Irak bu çağrıya, “Suriye ile masaya oturamayacağını” söyleyerek karşı çıkmıştı. Keza, Refah-Yol Hükûmeti döneminde PKK/KADEK/KONGRA-GEL terörüne karşı izlenen politikalarda önemli bir değişiklik yapılmamış; ancak, Irak ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kuzey Irak’a yapabileceği muhtemel “sıcak takip” harekâtı konusundaki anlaşmanın yenilenmesi ile ilgili görüşmeler başlamıştı. Kuzey Irak’ta KDP ve KYP’nin Türkiye ile birlikte sürdürdüğü bir “Ankara Süreci” başlamıştı. Öte yandan

---

³⁷ a.g.e.; s.210, 212.

³⁸ Arı; s.460-461.

ABD ise Kuzey Irak'ta kendi inisiyatifi dışındaki gelişmelerden rahatsızlık duyuyordu. Türkiye, KDP lideri Mesut Barzani'nin Irak'taki Saddam yönetimine yaklaşmasını desteklerken ABD ise KDP-KYP koalisyonunun Saddam Hüseyin'e karşı direnişi sürdürmesinden yanaydı. Bu gelişme sürecinde BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 10 Aralık 1996'da Kerkük-Yumurtalık boru hattının tekrar işletilebileceğini bildirmişti.³⁹ Bu gelişmenin ardından Irak'la ekonomik ilişkiler yeniden ve cılız dahi olsa başlayacaktı.

PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütü de siyasi kanadı vasıtasıyla 1997 yılı içinde Avrupa'da içlerinde Viyana, Kopenhag, Oslo, Helsinki, Stockholm, Madrid, Roma gibi metropollerde bürolar kurmuş, 10'u Almanya'da olmak üzere, Avrupa'daki organizasyonunu sözde 18 ayrı eyalet şeklinde düzenlemişti. Bu teşkilatlanma ve bulunulan ülkelerin kendilerine yakın siyasi görüşteki insanlarına yakınlaşmak suretiyle, PKK/KADEK/KONGRA-GEL'in Avrupa Parlamentosunda da gündeme alınmasını sağlamışlardı. Bu arada 1993'te kapatılmış olan DEP'in Türkiye'den yurtdışına kaçmış olan milletvekilleri, daha sonra Avrupa'da kurmuş oldukları sözde "Sürgünde Kürt Parlamentosu"nun Yedinci Genel Kurulunu 10 Nisan 1997'de Brüksel'de yapmışlardı. Bu genel kurul sonucunda, "Kuzey Irak'a dönüş" kararı alınmıştı. Anlamı ise Kuzey Irak'a gelecek olan bu PKK/KADEK/KONGRA-GEL bölücü terör örgütü yanlılarının, PKK/KADEK/KONGRA-GEL'i Türkiye aleyhinde desteklemeye devam etmeleri idi. Avrupa Parlamentosunun yapmış olduğu gibi, PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütünü himaye eder pozisyonda ve Türkiye'ye telkin niteliğindeki bazı uluslararası kuruluşlarca takınılan tavırların PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütüne moral verdiği de bir gerçektir.⁴⁰

Öte yandan zaman zaman "Çekiç Güç" tarafından da desteklendiği iddia edilen Kuzey Irak Kürtleri ile ABD arasında 1998 yılında bir de "Washington Süreci" adı altında yeni bir yakınlaşma süreci de başlamıştı. Bu sürecin amacı, KYB ve KDP'nin ortak bir yönetim yapısı oluşturmalarını sağlamaya çalışmaktır. Bu çalışmaların bağımsız bir Kürt devleti kurulmasına ilişkin olup olmadığı konusunda Türkiye'nin ciddi kaygıları vardı. ABD ise Türkiye'nin bu kaygılarını tamamen giderebilecek şekilde bilgilendirememişti.⁴¹

Kuzey Irak'taki Kürtler konusunda sadece ABD değil son yıllarda Türkiye ile ticari, siyasi hatta savunma alanında önemli ikili ilişkiler geliştirmiş olan İsrail de oldukça ilgili görünüyordu. Kuzey Irak'taki Kürtler arasında özellikle Molla Mustafa Barzani ve onun liderliğindeki Kürt grupları İsrail'in

³⁹ Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu; Türk Dış Politikası, c.II, Editör Baskın Oran, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2001, s.563.

⁴⁰ Atilla Şehirli; PKK'nın Kongre ve Konferansları ile Uyguladığı Strateji ve Taktikler 1978-1999, I. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu 27-29 Mart 2000, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2000, s.819-820.

⁴¹ Arı; s.442.

nezdinde önemli bir yere sahipti. İsrail'in Kuzey Irak ile bağlantısı bu bölgede yaşayan Kürtleşmiş Yahudiler idi. "Ezra" ve "Nehemya" adlı operasyonlarla 1950'lerde bölgedeki Kürtleşmiş Yahudilerin önemli bir bölümü İsrail'e intikal ettirilmişti. 1988 yılı itibarıyla bu insanların sayısının 180.000 civarında olduğu belirtilmektedir.⁴²

1990'lı yılların ortasından itibaren Türkiye ile İsrail ilişkilerinde gözle görünür bir gelişme kaydedilmeye başlamıştı. Mayıs 1996'da İsrail'de de önemli gelişmeler yaşanmış, genel seçimlerin yapıldığı bu tarihten sonra, radikal Musevilere daha yakın olduğu bilinen Benyamin Netanyahu'nun başkanlığında yeni bir hükûmet kurulmuştu. Netanyahu Hükûmetinin tutumu Orta Doğu Barış Süreci'ni geliştirmekten çok, önlemeye yönelik idi. Bölgedeki bazı ülkeler, İsrail'in bu "uzlaşmaz" tutumunu, sözde Türkiye ile ilişkilerini geliştirmiş olmasına bile bağlamaya çalışıyorlardı. Evvelce Yahudiler konusunda olumsuz söylemleri olduğu bilinen Erbakan'ın başbakan olduğu "Refah-Yol Hükûmeti"ne rağmen, 1996 Ağustos ayı içinde Türkiye ile İsrail arasında "Savunma İş Birliği Anlaşması" da imzalanmıştı. Bu anlaşma ile iki ülke arasında çeşitli silahların alım-satımı ve savunma alanındaki iş birliği pekiştirilmişti.⁴³ İlişkiler bununla da sınırlı kalmamış, iki ülke yetkilileri düzenli olarak bir araya gelmekte ve "stratejik diyalog" şeklinde periyodik bir görüşmeyi sürdürmekteydiler. İki ülkeyi de o dönemde rahatlatan bu gelişmeler özellikle her iki ülkenin de rahatsız olduğu iki ülkeye, yani İran ve Suriye'ye karşı bir mesaj niteliği taşıyordu. Türkiye, her ne kadar İsrail'in bir önceki İşçi Partisi Hükûmeti ile stratejik iş birliği düzeyine kadar ilişkilerini geliştirmiş olmasına rağmen, o dönemde İsrail'in Suriye ve Kuzey Irak'taki Kürtler konusundaki tutumundan kaygılı idi. Netanyahu Hükûmeti ise Suriye'ye karşı daha sert bir politika izlediğinden bu tutumu ile Türkiye'yi rahatlatmıştı.⁴⁴

Öte yandan, 1990'lı yılların ikinci yarısında neredeyse "stratejik ortak" denilecek kadar birbirine yakın olan İsrail ile Türkiye'nin Kuzey Irak'taki çıkarları çıkarları birbirleriyle örtüşmek bir yana, neredeyse tamamen çatışyordu. Bu konuda Prof. Dr. Ümit Özdağ'ın Hayfa Üniversitesi Modern Orta Doğu Tarihi Bölümünden Prof. Dr. Amatzia Baram'dan aktarmış olduklarına göre "İsrail, Türkiye'yi üzmemek için bir Kürt devletine karşı olmakla birlikte, kendi güvenliği açısından Kürt özerkliği konusunda ısrarcıdır."⁴⁵ şeklindeki ifadesi, Türkiye'nin kaygı duymasını gerektirecek

⁴² Ümit Özdağ; İsrail'in Kuzey Irak Politikası, Avrasya Dosyası, c.5, Sayı 1, 1999, s.225.

⁴³ Yılmaz Türel; Türkiye-İsrail Yakınlaşması, İmaj Yayınevi, Ankara, 2001, s.41. Bu anlaşma konusunda ilginç bir durum mevcuttur. Başbakan Erbakan, henüz iktidara gelmeden önce 23 Şubat 1996'da İsrail'le imzalanmış olan "Askerî Eğitim İş Birliği Anlaşması" için "yırtar atarız" demişken bunu yapmadığı gibi, İsrail'le daha kapsamlı bir anlaşmaya imza koymuştu. İmzalamayı müteakip de anlaşmanın onay kararnamesini Bakanlar Kuruluna sunarken anlaşmanın gizli tutulmasını istemişti.

⁴⁴ Meliha Benli Altunışık; Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri: Türkiye ve Ortadoğu-Tarih Kimlik Güvenlik, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s.199.

⁴⁵ Özdağ; s.225.

kadar açıktır. Zira Türkiye, Kuzey Irak'ta Kürtlere özerklik ya da otonomi verilmesinin karşısındadır. Kendi iç ve dış güvenliği açısından bu durumu sakıncalı olarak gördüğünü yıllardır hemen her platformda tekrarlamıştır.

Aynı yıllar dünyada XXI. yüzyılın en önemli değişikliklerinden birine de sahne oluyordu. 1989 yılı 3 Ekiminde iki Almanya'nın birleşmesinin ardından Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı da tarihe karışıyor, Doğu-Batı ilişkileri görülmemiş derecede değişiyor, hatta "Doğu-Batı" kavramı da tarihin sayfalarına yollanıyordu. Keza, Doğu-Batı yada Varşova Paktı-NATO ilişkileri diye bir kavram ortadan kalktığı için "soğuk savaş" kavramı da siliniyordu. Yeni ortaya çıkan tabloda ise birkaç önemli husus vardı. Bunlar şöyle sıralanabilir:

-Sovyetler Birliği'nin dağılması ile nükleer silahların veya nükleer silah ham maddelerinin ehilsiz ve kontrolsüz kişi ya da terör gruplarının eline geçme riski artmıştı.

-Sovyetler Birliği toprakları üzerinde kurulan yeni devletlerin coğrafyalarında istikrarsızlıklar baş göstermeye başlamıştı. Bu istikrarsızlığın en yoğun yaşandığı yerler de Kafkaslar bölgesi ve Rusya toprakları idi. Kafkaslar'da Azeri-Ermeni çatışması, Rus-Çeçen çatışması, Gürcü-Abaza çatışması en önde görünenlerdi.

-Ukrayna-Rusya arasında Karadeniz'deki askerî liman tesisleri ve donanmanın paylaşımı sorunu duruyordu. Baltık Denizi kıyısında ortaya çıkan Letonya, Estonya ve Litvanya gibi üç küçük ülkenin her ne kadar Batı ile yakın bağları kısa bir süre içinde oluşmuş ise de Rusya ile çözüm bekleyen sorunları duruyordu.

-Hazar petrollerinin paylaşımı, pazarlanması için güzergâh seçimi, Türkmen ve Kazak doğal gaz kaynaklarının pazarlanması ve pazara ulaştırılması da keza çıkar odaklarını karşı karşıya getiriyordu.

-Kafkaslar'daki Azerbaycan başta olmak üzere, Orta Asya'da "gün yüzüne çıkan" yeni Türk Cumhuriyetleri ise iyi, planlı ve akılcı adımlar atılmak koşuluyla "yeni dünya"larına tanıtılabilir, tanıştırılabilir, ekonomik kaynakları değerlendirilebilir, kültürel ve akrabalık bağları yanında ticari ilişkilerin geliştirilmesi suretiyle bu yeni Türk devletleri ile Türkiye güç ve hatta kader birliği içinde güçlü bir yumruk hâline gelebilirdi.

Yukarıda yazılanlar ve ayrıntılı olduğu için burada yer almayan, inisiyatifi ve beklemediği bir anda ortaya çıkan gelişmeler karşısında Türkiye'nin, dış ilişkilerine çok yönlü ve elastik olarak müdahil olması gerekirken bu konuda geç kalmıştı. Durumu kavrayabilen birkaç eski ve yeni ortaya çıkan "jeopolitik" ve "strateji" uzmanları yazıp çizdiler. Bazı hamleler de yapılmaya çalışıldı. Ancak, Türkiye planlı ve kararlı bir devlet politikası ile bu konularda sürekli ve kalıcı olamadı. Bu hatalarda kuşkusuz Türkiye'nin kırılgan ekonomisinden zaafı, koalisyon hükümetlerinin "koalisyon" kavramını anlayamamış koordinasyonsuz yönetimleri büyük rol oynamıştı.

Ama, bunlardan çok daha farklı ve uzak ara önemi haiz bir diğer olay vardı ki, o da Türkiye'nin o yıllarda kızıışan PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütüne karşı verdiği savaşı. Zira, 1990'lı yılların başından itibaren artık her gün terör baş gündem maddesiydi. Terörün kamuoyu üzerindeki etkisi, bu etkinin hükümetler üzerinde “çevresi ve dünyayla yeterince ilgilenememe” sonucunu doğurmuştu. Hükümetler “popülist” politikalar peşinde koşarak uzun vadeli ve kalıcı çözüm yollarına rağbet etmemişlerdi. Ancak, diğer yandan tren de kaçıyordu. Bizim ise bu yeni oluşumda söyleyebileceğimiz, “Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk dünyası” edebiyatı hak ettiği yeri bulamayacak, cumhurbaşkanlarının kişisel gayretleri ve dostlukları ile sürdürülen “Türk dünyası ile ilişkiler”, esaslı bir zemine oturtulamayacaktı. Böyle olunca da Sovyetler Birliği'nin dağıldığı sırada yeni Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik ilişkiler kurmak için Türkiye'ye ve yurt dışındaki Türk temsilciliklerine akın eden çoğunluğu Batılı iş adamları, Türkiye'nin bu yeni Türk Cumhuriyetleri ile ilişkiler anlamında laf üretmekten öte gidemediğini görüp kendileri bizzat devreye girmişlerdi. Hele de ABD, AB'nin güçlü ülkeleri ve Japonya gibi dev finansör firmalara sahip ülkeler, kısa bir sürede bu ülkelerde ticari ilişki kurup geliştirmişlerdi. Türkiye ise söylem aşamasını geçemeyen girişimleri ile sadece kuzey komşusu ve eski Sovyetler Birliği'ni en azından “Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)” adı altında toplamak isteyen Rusya'yı karşısına almıştı...

Türkiye'nin aynı dönemde iyi değerlendiremediği bir başka olay da “Doğu-Batı” kavramının ortadan kalkmasından sonra tüm dünyadaki tehdit algılamalarının değiştiği, evvelce su üstüne çıkmamış olan “küreselleşme olgusu ve küresel güç hâline gelen unsurların millî devlete meydan okuduğu” gerçeği idi. Uluslararası ticari ve üretim kapasitesine sahip büyük firmaların 1990'lı yıllarda birbirleri ile sürekli birleşip yeni yeni konsorsiyumlar kurup hükümetleri büyük ölçüde etkiledikleri dönemin “yeni dünya düzeni”nin bir oyun sahnesi olduğu Türkiye'de algılanamamış, hâlâ Batı ya da NATO desteğine sıkı sıkıya sarılma ihtiyacı duyulmuştu. Üstüne üstlük şu sorunlar da Türkiye'yi bu küreselleşmenin getirdiği yeni tehditler konusunda iyi analiz yapmaya götürememişti:

-Balkanlar'da ortaya çıkan Bosna-Hersek Krizi ve sonrasında çıkan savaş,

-Makedonya Krizi,

-Kosova Krizi,

-Kıbrıs'ta ortaya çıkan muhtelif krizler (S-300 füze krizi gibi)

-Türk-Yunan Ege (Kardak vb.) ve Batı Trakya'daki Türk azınlığı sorunları.

Henüz PKK/KADEK/KONGRA-GEL terörü ile uğraşırken Refah-Yol Hükümeti döneminde toplumu ikiye bölen büyük bir kavgayı da yaşamıştık. Önce “Susurluk kazası” ile “derin devlet” ya da “devlet - mafya” ilişkisi,

ardından da Türk toplumunda “lâik- lâiklik karşıtı” kavganın içine itilmişti. Kamuoyunun ilgisini çeken ve kutuplaşmaya neden olan bu ve benzeri “çekici” konular nedeniyle gene etrafımızda olan bitenle yeterince ilgilenememiş, hatta sayısı bir elin parmakları kadar “jeopolitik ve strateji” düşünür ve uzmanlarının dahi dikkatlerini bu iç meselelere döndürmüştük. Türkiye, 1990’lı yılların başından itibaren kendi iç dünyası ile ilgilenmekten dış dünyaya yeteri kadar açılmamış, kendi kozası içindeki dünyanın sorunları ile boğuşup durmuştu. Bu yeni dünya düzeni içinde yeni bir tehdit değerlendirmesi yapması gerektiğini, eski dostların yeni dünya düzeninde belki de yeni hasımlar olabileceğini, buna karşılık eski düşmanların yeni dostlar olabileceğini algılamakta zaman kaybetmişti. İşte, kaybolan bu zamanın en büyük nedenlerinden bir kuşkusuz PKK/KADEK/KONGRA-GEL terörü ile verilen uğraş, aslında doğrudan PKK/KADEK/KONGRA-GEL bağlantısı nedeniyle kamuoyunu meşgul eden “Susurluk kazası”, Hizbullah vakası, Kuzey Irak’taki yeni oluşumlar gibi hususlardı. Tüm bu hususlar ise ABD’nin başını çektiği Körfez Krizi ya da Birinci Irak Savaşı ile birlikte Türkiye’nin başına örülmüştü. Bu örgü nedeniyle Türkiye etrafını açık ve anlaşılır görmekten uzaklaştırılmıştı.

Özetle, Türkiye’nin ilk Körfez Krizi nedeniyle en büyük kaybının, etrafını iyi süzüp değerlendirememesi, sağlıklı bir şekilde yeni tehdit ve dost değerlendirmesi yapamamaya sürüklenme olarak söylenebilir.

İkinci Irak Savaşı-Türkiye’nin Yeni Kayıpları

Savaşın Sebepleri

BM Güvenlik Konseyinin 3 Nisan 1991 tarihli 687 sayılı, BM Çok Uluslu Güç ile Irak arasında ateşkes koşullarını düzenleyen kararına göre, Irak’taki balistik füzeler de dâhil kitle imha silahlarının (KİS) denetimi ve imhası da öngörülmekte idi. Bu imha ve denetim işleri BM Özel Komisyonu “UNSCOM” ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı “IAEA” tarafından yürütülecekti. Ambargonun kaldırılması da bu sürecin tamamlanmasına bağlanmıştı. BM’nin bu kararına ve UNSCOM/IAEA’nın göreve başlamasından kısa bir süre sonra, 23 Haziran 1991’de Irak, nükleer tesislerini BM görevlilerine açmak istememiş, daha denetimin başında, üstelik hem BM’nin hem de ABD’nin tehditlerine rağmen direnç göstermeye başlamıştı. Hatta Eylül 1991 ayı içinde 44 kişilik BM denetim heyetinin Bağdat’ta rehin tutulduğu tüm dünyaya duyurulmuştu. Irak, daha sonra BM Güvenlik Konseyinin denetime derhâl uyması yönündeki 715 sayılı Kararı’na uyacağını 26 Kasım 1993’te bildirmişti. Buna rağmen Irak, BM silah denetim heyetine her vesile ile engel çıkarmayı sürdürmüştü, 1994 yılı içinde heyete gerek kalmadığını bildirmiş, bir ara aynı yıl Kuveyt sınırına kuvvet kaydırmışsa da sonra çekmiş, 1995 yılına kadar denetim konusunu bir sinir harbi hâline sokmuştu. 8 Ağustos 1995’te Irak’tan kaçarak Ürdün’e sığınan Saddam Hüseyin’in damadı, Sanayi ve Doğal Kaynaklar Bakanı Hüseyin Kamil de “Irak’ın nükleer silah yapmakta olduğu ve sinir gazı ürettiği” yönünde açıklamada bulunmuştu. Bu gelişme ile de Irak’la BM arasında yeni

bir kriz yaşanmıştı. 1996 yılında ise bu kez yeni ve daha büyük bir kriz yaşanmıştı. 53 kişilik bir denetim heyet izin verilmeksizin tesisler etrafında bekletilmiş ve ardından 17 Haziran 1996'da Irak'tan ayrılmışlardı. 20 Haziran 1996'da ABD uçakları Bağdat'ın 80 km güneyindeki Hakam tesislerini bombaladıktan sonra 28 Haziran 1996'da Irak Hükûmeti ile denetim konusunda anlaşmaya varılmıştı.⁴⁶

Irak'ın BM'nin yasaklamış olduğu silahlardan arındırılmasına ilişkin süreç Aralık 1998'e kadar kesintili olarak sürmüştü, bu ay içinde ABD ve İngiliz kuvvetlerince gerçekleştirilen "Çöl Tilkisi Harekâtı"⁴⁷ sonucunda silah denetim faaliyetleri de dört yıl süreyle askıya alınmıştı. 1999 yılı sonlarında BM'nin 1284 sayılı Kararı ile UNSCOM yerine oluşturulan UNMOVIC'in silah denetimine devam etmesini de Irak yönetimi kabul etmemişti. Irak'ın bu direnci Kasım 2002 ayında BM'nin 1441 sayılı Kararı kabul etmesiyle sona ermişti. Ancak, Irak'ın silah denetimi konusunda yıllardır ayak diremiş olması, özellikle ABD ve İngiltere tarafından, Irak'ın KİS'ten vazgeçme konusunda niyetli olmadığı değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştu.⁴⁸

ABD'yi Irak'ın silah denetimine direnç göstereceğine ilişkin inanın ardında, 11 Eylül 2001'de ABD'de Bin Laden'in El-Kaide terör örgütüne yaptırmış olduğu seri terör hareketlerinin etkisi çok büyüktü kuşkusuz. Başkan George W. Bush ve yönetimi ABD'ye karşı terör hareketinde bulunan tüm terör gruplarına savaş açmıştı. Bu maksatla önce Usame Bin Laden'in barındığı Afganistan'a Ekim 2001 içinde BM şemsiyesi altındaki kuvvetlerle müdahale edilmiş ve yönetimdeki radikal "Taliban" yönetimi devrilerek yönetimden uzaklaştırılmış, Afganistan'a demokrasi getirilmesi için idari düzenlemelere gidilmiş, Bin Laden'i bulmak için pek çok harekât yapılmış; ancak, Bin Laden bulunamamıştı. George Bush'a Afganistan'a müdahale konusunda yeşil ışık yakan BM ve bazı güçlü ülkeler, ABD'nin terör bahanesiyle her hareketine de uyma konusunda tereddütlü, hatta karşı idiler. Bush ve ekibi ise adına "önleyici savaş stratejisi" ve "önleyici savaş (preventive war)", "önceden saldırı (preemptive strike)" gibi yeni kavramlarla yüklü müdahale doktrinlerini yürürlüğe sokmaya başlamışlardı.⁴⁹ İşte bu yüzden ki ABD, zaman zaman BM kararlarını hiçe sayarak hem BM'ye hem de ABD'ye kafa tutan Irak Lideri Saddam Hüseyin'i dize getirmek ve liderlikten uzaklaştırmak niyetindeydi. Üstelik 11 Eylül 1991'den sonra "Büyük Orta Doğu Projesi (BOP)"⁵⁰ adı altında, Orta Doğu ülkelerinde sözde demokratikleşme sürecini gerçekleştirmeyi planlayan bir stratejinin de düğmesine basılmıştı. Hedef ülkelerden ilki ise Irak idi.

---

⁴⁶ Arı; s.474, 477.

⁴⁷ Operation Desert Fox.

⁴⁸ Arı; s.77.

⁴⁹ a.g.e.; s.496.

⁵⁰ Sami Kohen; Milliyet 9 Kasım 2004, BOP: Büyük Orta Doğu Projesi, GOP: Genişletilmiş Ortadoğu Projesi ve GOKAP: Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi gibi tanımlar da yapılmaktadır.

2001 yılı içinde çıkan haberlerde, “Irak’ın birkaç yıl içinde nükleer silah üretebilme kapasitesine ulaşabileceği” ileri sürülüyordu. Alman istihbarat servisi Bundesnachrichten Dienst’e dayanarak yapılan açıklamalarda, Irak’ın üç yıl içinde atom silahı, 2005’e kadar ise 3000 km menzilli füzeler üretebilecek duruma gelebileceği iddia edilmişti. Ancak, 1998 yılında icra edilen “Çöl Tilkisi” harekâtından beri BM silah denetim heyeti Irak’ta denetim yapamadığından, Irak’la ilgili bu iddiaların doğru olup olmadığı kanıtlanamıyordu.⁵¹ Öte yandan, gelecek yıllarda nükleer güce sahip olacak Saddam yönetimindeki Irak’ın Kuveyt’i tekrar işgali ve diğer körfez ülkelerini baskı altında tutması için yeterli bir nedendi. Irak’ın nükleer güce sahip olması ile ABD’nin Orta Doğu’daki çıkarları büyük ölçüde zarar görebileceği gibi ABD’nin ana karası da nükleer tehdidi hissedebilirdi. Üstelik Saddam Hüseyin ABD tarafından “iyi düşünülmemiş riskler almaya hazır, büyük bir kumarbaz” olarak tanımlanıyordu. Keza, ABD’nin bir diğer endişesi de El-Kaide ile Irak Hükûmetinin ilişkisinin olabileceği idi.⁵² Bir diğer endişe de İsrail’in Irak’ın nükleer gücünün hedefi olabileceği hususu idi hiç kuşkusuz...

Irak’a müdahalenin pek yazılıp çizilmeyen bahanelerinden biri de doğal olarak Irak’ta yıllardır doğru dürüst işletilemeyen petrol yataklarının varlığı idi. Bölgenin petrol rezervi en fazla ülkesi olan Suudi Arabistan’ın 260 milyar varillik zenginliğine karşılık Irak’ın petrol rezervi 112 milyar varil civarında idi.⁵³ Tüm körfez ülkeleri dikkate alındığında 400 milyar varili geçen bu zengin kaynakların nükleer güce sahip, diktatör ve kumarbaz bir adam olarak tanımlanan Saddam Hüseyin’in kontrolü altına girme riskinin bulunmasına, ABD’nin izin vermesi mümkün olamazdı.

Türkiye’nin Savaşa Müdahil Olması Konusunda Yapılan Görüşmeler-Gelişmeler

Türkiye, hiç istemediği bir zamanda bu krizle karşı karşıya kalmıştı. 3 Kasım 2002 seçimlerinin ardından henüz hükûmet dahi kurulmadan kriz kapıya dayanmıştı. Bir taraftan da seçimlerden çok önce ABD ile Irak’a Türkiye’nin de müdahil olması konusunda görüşmeler yapılmaya başlamıştı. Bu görüşmelere Dışişleri Bakanlığının hukukçu ve ikili anlaşmalarda “pazarlık” konusundaki becerileri ile ünlü diplomatı Büyükelçi Deniz Bölükbaşı’nın yanı sıra Türk Silahlı Kuvvetlerinden de katılım olmuştu. Görüşmeler sürdürülürken ABD askerî ve sivil uzmanlarınca İskenderun ve Mersin limanlarında alt yapı geliştirme çalışmaları, Taşucu’ndan Diyarbakır’a, Trabzon Limanı’ndan Irak sınırına kadar olan yerlerde incelemelerine başlatılmıştı bile. İncirlik Üssü’nde de olağan dışı hareketlilik başlamış, ABD ve İngiliz uçakları için İstanbul’daki Sabiha Gökçen, Diyarbakır ve Malatya Erhaç havaalanları telaffuz edilmeye başlanmıştı. Türkiye’de tüm çarklar Irak’a karşı bir savaşın çıkacağı yönünde dönyordu.

⁵¹ Erkmen-Yılmaz; s.30.

⁵² Bradley A. Thayer; Irak’ta Beklenen Savaşın Nedenleri, Stratejik Analiz, c.3, Sayı 33, ASAM, Ocak 2003, s.86-87.

⁵³ Michael Odenwald; Ringen ums Schwarze Gold, Focus 6/2003, s.73.

Aslında Türk kamuoyu ve MHP-DSP-ANAP üçlü koalisyon hükûmeti bu savaş konusunda görüşünü net olarak ortaya koyamıyordu. Zira, ayak sesleri duyulan bu savaşın;

Kuzey Irak'ta Türkiye aleyhinde bazı gelişmelere sebebiyet verebileceği,

PKK/KADEK/KONGRA-GEL terörünün yeniden hortlatabileceği,

Kuzey Irak'taki yeni bir otorite boşluğunun Türkiye'ye zararlar verebileceği,

Suriye ve İran'a yayılması muhtemel savaşın Türkiye'yi olumsuz etkileyeceği, yazılıyor ve konuşuluyordu. Öte yandan, Türkiye'nin, burnunun dibindeki bu savaşa müdahil olması hâlinde kazanımlarının şunlar olabileceği değerlendiriliyordu:

Kuzey Irak'ta Türkiye'nin istekleri dışında yeni bir oluşuma izin verilmeyecek,

Savaş sonunda Türkiye de “kazanan taraf”lardan biri olarak masaya oturacak,

Irak'ın yeniden yapılanmasında Türk inşaat sektörü ve ihracatçıları “pasta”dan önemli pay alabilecek,

Irak'ın petrol gelirlerinin artışı ile Türkiye'nin alacakları tahsil edilebilecek,

Güneydoğu Anadolu'daki ilk Irak Savaşı sonrasında kuruyan “İpek Yolu” yeniden işleyecek, bölgenin ekonomik ve sosyal hayatı canlanacak, bu bölgenin insanları refah ve huzura kavuşacaktı.

Tabii ki Kuzey Irak'taki Türkmenler de Irak yönetiminde söz sahibi olabilecekler, mutlu, huzurlu ve refah içinde yaşayabilme şansı bulabileceklerdi.

Şayet Türkiye Irak Savaşı'na ABD'nin Kuzey Irak'ta yeni bir cephe açmasına izin vererek “savaşan” taraf olarak katılırsa, muhtemel olumsuz gelişmeler de şöyle düşünülüyordu:

Başta Irak halkı olmak üzere tüm Arap milletlerinin hedefi hâline gelebilir,

ABD'nin güdümünde olduğu izlenimi yarattığı için AB'nin ağır topları olan ve savaşa karşı çıkan Almanya ile Fransa'nın da şimşeklerini üzerine çekebilir, AB ile görüşme süreci ertelenebilir, bu durum da istikrar bulmakta güçlükleri bulunan Türk ekonomisini olumsuz etkileyebilirdi.

Görüldüğü üzere durum oldukça sancılı, sıkıntılı ve rahatsız bir görünüm çiziyordu. İşte böyle sancılı ve karar vermenin son derece güç olduğu bir durumda 3 Kasım 2002 genel seçimleri yapıldı. Genel seçimler sonunda koca bir ülkenin Meclisinde sadece iki siyasi parti grup kurabilmişti:

biri iktidarın diğeri de muhalefetin partileri. Ana muhalefet diyemiyoruz, çünkü sadece tek muhalefet partisi vardı. Bir önceki üçlü koalisyon hükûmetinden hiçbir Meclise girememiş, yaklaşan savaşın sıkıntılarını evvelce hissetmiş olan hiçbir sorumlu bu yeni siyasi oluşumda ne iktidar, ne de muhalefet olarak sorumluluk alamamıştı. Kuşkusuz bu durum Türkiye için olumsuz bir gelişme idi...

Seçimlerin hemen ardından henüz taşlar yerine oturmamışken Türkiye; Başbakan Abdullah Gül'ün, Ocak 2003 ayında Suriye'den başlayan Arap ülkeleriyle görüşmeleri sonunda, Arap liderlerin Saddam'ı ikna suretiyle iddia edilen Irak'ın "Kitle İmha Silahlarını" BM denetçilerine açmasını, böylelikle de sınırlarındaki savaşı önleme düşüncesindeydi.⁵⁴ Türkiye, savaşın önlenmesi için ikinci ve önemli bir hamle daha yapmış, ayak sesleri duyulan savaş öncesinde Irak'ın komşuları ile bir "İstanbul Zirvesi" de toplamayı başarmıştı. Türkiye, İran, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan ve Mısır'ın katıldığı bu toplantıda, Irak'ın BM denetim heyetinin denetlemelerine izin vermesi, BM Güvenlik Konseyi kararlarına uyması, uluslararası sınırlara saygı göstermesi talep edilmiştir. Açıklanan bildiride ayrıca, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması da önemle vurgulanmıştır. Bu girişimler ne yazık ki yaklaşan savaşı önlemeye yetmemiştir.⁵⁵ Zira, ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, BM Genel Kurulundaki şovu ile Irak'ta sözde uzun menzilli kitle imha silahı olduğu izlenimi veren fotoğraflarla hem dünya kamuoyunu, hem de ABD kamuoyunu Irak'a askerî müdahale konusunda ikna etmişti.⁵⁶ ABD kamuoyu da savaşın gerekliliğine inanınca, Fransa ve Almanya gibi ABD'nin NATO müttefiki ve uluslararası şirketlerinin en fazla bağlantılı olduğu iki önemli devletten dahi çıkan çatlak sesler pek hoş karşılanmamış, hatta Amerikalılar ünlü Fransız şampanyalarını boykot etmişlerdi. Oysa Powell'in şovunun bir yalan olduğu⁵⁷ iş işten geçtikten sonra anlaşılacaktı.

Yeni AKP Hükûmeti henüz seçim zaferinin coşkusunu bile tadmadan kucağında elini yakan Irak Krizi ile karşı karşıya kalmıştı. Ana muhalefet partisi CHP de iktidardan pek farklı değildi. Üstelik o dönemde AKP Genel Başkanı Tayyip Erdoğan seçimlere katılamadığından Başbakanlık görevine getirilen Abdullah Gül de ya stratejiyi iyi çizemiyor veya bu savaşa müdahil olma konusuna inanmıyor ya da etrafına anlatmakta başarılı olamıyordu. Üstelik ABD Dışişleri Bakanı Powell'in hemen her gün Türk basınında yayımlanan "Çabuk kararınızı verin, Amerikan askerleri gemilerde ve limanlarınızın açıklarında bekliyor." şeklindeki açıklamaları, sadece konuyu ucundan izleyen Türk kamuoyunu değil, savaşa müdahil bir Türkiye'nin önemli çıkarlarının olabileceğini düşünen ve iddia edenlerin dahi nefretini

⁵⁴ Duvar; s.263.

⁵⁵ Hasan Yılmaz; İstanbul'da Gerçekleşen Irak Zirvesi'nin Sonuçları ve Arapların Tepkisi, Stratejik Analiz, Mart 2003, s.13.

⁵⁶ Richard Wolffe-Daniel Klaidman-Judging the Case, Newsweek, Feb. 17. 2003, s.18. Ayrıca Powells Indizien für Saddams Versteckspiel, Focus 7/2003, s.168.

⁵⁷ Colin Powell daha sonra, BM konuşmasında Irak'ta KİS olduğuna dair iddiasının asılsızlığı üzerine suçun büyük kısmını ABD istihbarat camiasına yıkmıştı. Bk. Milliyet 15 Eylül 2004.

kazanıyordu. ABD Dışışleri Bakanı Colin Powell'in bu pervasız açıklamaları Türk milliyetçilerini, ABD karşıtı olmaya yönlendiriyordu. Zira, açıklamalar sanki ABD'nin bir "müstemlekesine" karşı yapılmış gibi algılanıyor, bu durum bağımsızlığını tarihi boyunca her şeyden üstün tutmuş bir milletin bireylerine ağır bir hakaret gibi geliyordu. Öte yandan Türkiye'nin ABD ile yaptığı pazarlık görüşmelerini ABD Başkanı Bush bile "at pazarlığı" gibi yorumluyordu. ABD basını da benzer tutum içindeydi. Böyle bir "hakaret" karşısında soğukkanlı olması gereken düşünür ve strateji uzmanları bile, şayet Türkiye savaşa "savaşan taraf" olarak katılırsa, gün gelip ABD'nin hiçbir kimseyi dikkate almaksızın ve pervasızca davranışlar sergileyebileceği endişesini taşıyordu. Ömründe ilk kez Meclise gelen, pek çoğu evvelce ülkenin dış ilişkileri konusunda bilgi sahibi olmayan yeni milletvekilleri de Powell'in açıklamalarından büyük rahatsızlıklar duymuştu.

Daha sonraları Türk basını tarafından da açıklandığı üzere, Türk Silahlı Kuvvetleri ABD ve müttefiklerinin Irak'a yapacağı müdahalenin Türkiye'ye verebileceği etkileri ortaya koyan bir değerlendirmeyi yapmış, daha sonra bu değerlendirme üzerinde Dışışleri Bakanlığı ile de yakın istişareler sürdürülmüş ve sonunda o dönemin kısa süreli Başbakanı Abdullah Gül'e açıklama yapılmıştı. Başbakan ise kriz yönetimi hem de başbakanlık konusunda deneyimden yoksundu.⁵⁸ Türk Silahlı Kuvvetleri üst düzey komutanları Irak'a müdahale konusunda "baskı" yapmamakla birlikte, "ABD vuracak, Türkiye etkilenecek, dışında kalmayalım!" şeklinde öneri getirmeden de edememişti. Bu uyarılara karşılık çiçeği burnunda ve "emanetçi" Başbakan Abdullah Gül 23 Aralık 2002 tarihli toplantıda "Bunu muhalefete anlatabilirim ama, partime anlatamam." diye iç geçiriyordu.⁵⁹

İktidardaki AKP, çoğunluğu yeni seçilen milletvekillerine ilaveten, evvelce Refah Partisi ve ardından kurulan Saadet Partisi içinde de yer almış, özellikle "Irak'a insani yardım" ve "BM silah denetim heyeti raporlarını bekleme yanlısı" olan ağır toplarının da etkisiyle, muhtemel bir oylamada hükûmetle aynı fikri paylaşmıyordu. Muhalefetteki CHP ise Irak'a müdahale konusunda tamamen "muhalif" idi. Bu çalkantı içinde gene ABD Dışışleri Bakanı Powell'in Türk Dışışleri Bakanı Yaşar Yakış ile görüşmeleri sürmüş, ABD Dışışleri Bakan Yardımcılarından Grossman ile Taylor 26 Aralık 2002'de Ankara'ya gelmişti. 27 Aralıkta toplanan Millî Güvenlik Kurulu (MGK) Toplantısı'nda Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in de özellikle önayak olması sonucu, müdahale konusunda "BM'yi bekleyelim" tavsiye kararı alınmıştı.

Şubat 2003 ayı içinde Türkiye'nin keşif maksadı ile NATO'dan AWACS uçağı talebi de gündemde idi. Ancak, Almanya, Fransa gibi bazı ülkeler ise savaşa karşı oldukları gibi, bu savaşta NATO'nun da

⁵⁸ Başbakanlığı döneminde yeteri kadar deneyimi olmadığını, 2003 yılı içinde Kıbrıs konusu gündeme geldiğinde de anlamış olduğunu, sayın Abdullah Gül'ün 20 Aralık 2004 tarihli Türk basınında okumak mümkündür. Bk. Milliyet 20 Aralık 2004.

⁵⁹ Murat Yetkin; Barış Ararken Savaş Talebi: Irak Krizi'nin Perde Arkası, Radikal, 22.01.2004.

kullanılmasına yanaşmıyordu. Bir bakıma NATO ittifakı çatlak vermişti.⁶⁰ Şubat 2002 ayı içinde Türkiye’de hem ABD timleri hem de TSK Irak sınırına yakın yerlerde hazırlık içine girmişti. Türkiye’nin ABD yanında savaşa müdahil olacaktı gibi görünen tutumu karşısında Almanya gibi savaş karşıtı bir ülkede “Ankara’nın ateşle oyunu” başlıklı yazılar yazılıyor ve Türkiye’nin Irak sınırına yönelik yığınaklanmasını resmediyordu.⁶¹ Aslında ne Almanya ne de Fransa’nın Türkiye’nin Irak konusundaki hassasiyetleri o sırada anlamaları mümkün değildi. Onların karşı olduğu ABD ve İngiltere’nin sırf kendi çıkarları için, üstelik de BM onayı olmaksızın Irak’a müdahale etmeleri idi. İngiliz “Daily Mail” gazetesinde “Chirac ve Schröder’in NATO’yu mahvetmeye ve ülkelerini yarım yüzyıl korumuş olan Washington’un yüzüne tükürmeye hakları yok.” diye sert bir ifade kullanılmıştı. Keza, ABD’nin eski Bonn büyükelçilerinden Burt da ABD ile Almanya-Fransa ikilisi arasındaki krizi “ciddi bir kriz” olarak adlandırmıştı.⁶²

Irak’a müdahale konusunda BM de onay vermemişti. BM eski Genel Sekreteri Butros Butros Ghali’nin kendisi ile yapılan konuyla ilgili bir söyleşi sırasında da ifade etmiş olduğu gibi, “Bush her ne pahasına olursa olsun savaşı istiyor”du.⁶³ ABD Başkanı George W. Bush’un Irak’la paranoya derecesinde savaşma isteğinin ardında petrol bağlantısını arayanlar da vardı. Savaş öncesinde dünya basınında sıkça yer aldığı üzere, Başkan dâhil ABD yönetimindeki bazı kişilerin petrol şirketleri ile bağlantıları şöyle idi.⁶⁴

Başkan George W. Bush: 1978-1984 arasında “Arbusto/Bush-Exploration” firması menajeri, 1986-1990 arasında “Harken” firması menajeri.

Başkan Yardımcısı Dick Cheney: 1995-2000 yılları arasında “Halliburton” adlı petrol şirketi icra heyeti şefi.

Başkanın Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice: Petrol şirketi “Chevron”da 1991-2000 arası görevli.

Enerji Bakanı Spencer Abraham: Michigan senatörü olup otomobil endüstrisi sponsoru.

Ticaret Bakanı Donald Evans: “Tom Brown” adlı petrol şirketinde 1979-2000 yılları arasında başkan.

İçişleri Bakanı Gale Norton: Enerji işverenleri avukatı ve danışmanı.

Sonunda yüce Türk Meclisinin “tezkere” konusundaki kararıyla; Türkiye Irak’a ne savaşan taraf olarak müdahil olacak ne de ABD

⁶⁰ Ralf Beset, Olaf Ihlau, Siegesmund von Ilsemenn, Romain Leicke, Georg Mascolo, Gabor Steingart, Der Spiegel, 7/2003, Das Projekt Mirage, s.102.

⁶¹ Erich Wiedemann; Ankaras Spiel mit dem Feuer, Focus, 9/2003, s.120.

⁶² O. Berbalk-P. Gruber-S. Van Laere; NATO-Bündnis im Fall, Focus 8/2003, s.33.

⁶³ Volkhard Windfuhr; Bush will Krieg um jeden Preis, Der Spiegel 3/2003, s.106.

⁶⁴ Der Treibstoff des Krieges; Der Spiegel 3/2003, s.101.

kuvvetlerinin Türkiye'den Kuzey'e Irak'a girerek ikinci bir cepheyi açmasına izin verecekti. Tezkerenin geçeceğine son derece emin olan ABD, bu sonuçla şoke olmuştu.

Bu arada Türkiye'deki bazı gruplar da Türkiye'de üslenerek kuzeyden Irak'a girecek ABD askerinin zamanla Türkiye'yi işgal edebileceği endişesiyle tezkere konusunda olumsuz düşüncelere sahipti. En fazla 60.000-90.000 askerle sarp dağlarla çevrili ve ulaşımın binbir güçlüklerle yapılabildiği bu sert coğrafyada Türkiye'nin işgal edilmesi nasıl mümkün olabilirdi? ABD askerleri Türkiye'ye işgalci olarak değil Türkiye'nin NATO müttefiki ve abartılı da olsa "stratejik ortak" olarak anıldığı bir sırada geliyordu. Hedef Saddam'ın devrilmesi, Orta Doğu petrol ve enerji ekseninin ABD çıkarları yönünde döndürülmesi idi. Yani ABD askerleri Türkiye'ye bir işgal kuvveti olarak değil gelse gelse bir "yolcu" olarak gelebilir, biz de "hancı" olabilirdik.

1 Mart 2001 tarihli "tezkere"nin onay almamasının ardından NATO ittifakı içinde Irak'taki savaş karşıtları sekize çıkmıştı. Bu savaş karşıtı NATO ülkeleri; Almanya, Fransa, Norveç, Yunanistan, Kanada, Belçika, Lüksemburg ve Türkiye idi.⁶⁵ Türkiye savaşa müdahil olmasa da anlaşma gereği ABD uçak ve füzeleri Türk hava sahasını kullanmıştı.

Tezkerenin geçeceği konusunda son derece kendinden emin olan ABD'nin, Türkiye hakkındaki bu güven duymasında rol oynayan husus hiç kuşkusuz, sadece Türkiye'nin sözde ABD'nin "stratejik ortağı" olması değildi. Aksine, Türkiye'nin kırılgan ekonomisi ve bu kırılgan ekonominin dışarıdan gelebilecek "taze" döviz olan ihtiyacı idi. İşte Türkiye'nin bu zayıf halkasını çok iyi değerlendirdiklerini düşünen ABD yöneticileri, Türkiye'nin "stratejik ortaklığı" ve müttefikliğinin süreceğinden son derece emindi. Zira, beklenen taze parayı ABD verecekti. Şartı da "tezkere"nin geçmesi idi. Ancak, Türkiye'ye bir "müstemleke" muamelesi yaptıkları izlenimi yaratarak hata yaptıklarının farkına varamamışlardı. Küçük ortak demek, verilen her emri yapacak demek değildi. Yada, onların "ortaklık" anlayışı Türkiye'nin algıladığından çok farklı idi. Bu hatalı algılamının sorumlusu da kendileri idi kuşkusuz.

Kendi hataları sonucu geline aşamada, yani bu beklemedikleri şokun ardından ABD yönetimi Türkiye'yi kara listeye almakta gecikmedi. O günlere dönülecek olursa, ABD dolarının aniden 1.700.000'in üzerine tırmanırken İMKB endeksinin hızla aşağılara düştüğü ve döviz rezervindeki düşüşün yöneticileri nasıl telaşlandırdığı hemen hatırlanacaktır. Benzer şekilde, olumsuz tezkerenin ardından hem ABD yönetimi hem de ABD basını Türkiye'ye karşı âdeta hasmane, hatta aşağılamaya varan derecede davranış sergilemekten de geri kalmamıştı. İşte böyle bir durumda Türklerin içinden de haklı olarak ABD hakkında son derece olumsuz düşünenler de çıkmış ve şöyle yazmışlardı:⁶⁶

⁶⁵ Soldaten für den Frieden; Focus 20/2003, s.217.

⁶⁶ Öztin Akgüç; Alınacak Dersler, Müdafaa-i Hukuk, Yıl 5, Sayı 56, Nisan 2003, s.12.

“ABD daha da azgınlarsa, Türkiye kaçınılmaz olarak ABD ile çatışacaktır. Bu gerçeği sokaktaki vatandaş görmeye başlamıştır. Türkiye için potansiyel tehlike artık ABD’dir. Vatandaşlarımız, bu ülkenin kendilerinin olduğu ve yönetme hakkının, egemenliğin de kayıtsız şartsız kendilerine ait olduğunun bilincine artık varmalıdır. Bunun için geçen 80 yıl az bir süre değildir.”

Irak’a kuzeyden bir cephe açmaktan vazgeçen ABD, bu cepheyi Mesut Barzani ve Celal Talabani liderliğindeki Kürtlerin eline teslim etmişti. 20 Mart 2003 günü Irak’a karşı hava ve füze saldırıları ile “Irak’a Özgürlük Harekâtı (Operation Iraqi Freedom)”na başlayan ABD ve İngiliz kuvvetleri, Necef ve Tigris dışında önemli direnişle karşılaşmamış,⁶⁷ Nisan 2003 ayı içinde de Irak’ta Saddam’ı devirmiş ve sonuçta ABD’li Bremer’in denetim ve kontrolünde Iraklı bir yönetimi iş başına getirmişti. Türkiye’nin yokluğunu fırsat bilen Talabani ve Barzani hem Kuzey Irak bölgesindeki boşluğu doldurmuş hem de yeni yönetimde önemli görevler üstlenmişlerdi. Öyle ki savaş sonunda ABD’nin güdümünde kurulan yeni Irak Hükümetinin Dışişleri Bakanı bile Kürt idi. Kürtler Irak’ta ABD’nin en önde gelen müttefikleri hâline gelmişti. Kuzey Iraklı Kürt grupları, bazı ABD’li uzmanların, “onlar artık soframızın en iyi yerinde” diyebilecekleri kadar ABD’ye yaklaşmışlardı.⁶⁸ Kuzey Irak’taki Türkmenlerin ise yönetimde esamesi bile okunmuyordu. Arapça ve Kürtçe resmî dil olarak kabul edilirken Türkçenin böyle bir şansı olmamıştı. Üstelik Kuzey Irak’taki Kürtler ABD’nin en yakın müttefiki olma şansını yakalamışlar, bölgede özerklik bir yana, yeni “Kürt Devleti”nin kurulması dahi telaffuz edilmeye başlanmıştı. Bu arada 4 Temmuz 2003’te Süleymaniye’de Türk Özel Kuvvetler Komutanlığının 11 personeli tutuklanarak başlarına çuval geçirmek suretiyle Bağdat’ta sorgulanmışlar, evraklarına da el konmuştu. “Çuval olayı” olarak bilinen bu hadise Türk kamuoyunda ABD’ye karşı haklı bir öfkenin doğmasına da neden olmuştu.⁶⁹ İki ülke ilişkilerini geren çuval olayı, iki önemli sonucu da beraberinde getirmişti. Bunlar;

-Hem Türkiye’yi hem de Türk Silahlı Kuvvetlerini yaralayan bu olay Türkiye-ABD ilişkilerini yeniden masaya yatırmayı gerektiriyordu.

-İkinci ve çok daha önemli sonuç ise basın-yayın organlarında yer almamakla birlikte, Özel Kuvvetlerin Süleymaniye’deki karargâhında bulunması kuvvetle muhtemel “Çok Gizli” yada “Gizli” gizlilik dereceli dokümanların Amerikalı yetkililer eline, hatta onlardan da Kuzey Irak’taki Kürt yöneticilerin ellerine geçmiş olması ihtimali idi. Bu olasılığı güçlendiren bazı emareler de yok değildi. Zira, çuval olayının ardından Türkmenler içinden bazı kişilerin Kuzey Irak’taki Kürtler tarafından âdeta hedef alınmışçasına katledildikleri, bunlara da münferit olay süsü verildiği görülüyordu.

⁶⁷ Arı; s.509.

⁶⁸ Mustafa Balbay; “Irak’ın 3’e Bölünmesi: ABD-İsrail-İngiltere”, Cumhuriyet 26 Aralık 2003, s.1.

⁶⁹ Milliyet; 09 Temmuz 2003.

Bir zamanlar Türkiye'nin "stratejik ortağı" iken "tezkere" nedeniyle bu ortaklığı elinin tersi ile iten ABD, gün gelmiş gene Türkiye'nin yardımına ihtiyaç duymuştu. Irak'taki ABD askerlerinin lojistik destek ihtiyaçlarının büyük bir kısmının karşılanması ancak Türkiye'nin desteği ile mümkündü. İncirlik Üssü'nün kullanılması ise hayati önemi haizdi. Bu durum iki ülkenin çıkarlarını örtüşürünce kırıngılık ve sitemler bir tarafa bırakılmış, ikili ilişkiler tekrar rayına oturtulmaya başlanmıştı. Üstelik Kafkasya'da, özellikle de Gürcistan'daki gelişmeler ABD'nin Türkiye ile ilişkilerini düzeltmesini gerektiriyordu. Öyle de oldu. İlişkilerdeki düzelme ile döviz kurları düştü, İMKB büyük yükselişlere imza attı. Türkiye'ye sıcak para girişi de oldu. ABD, Kuzey Irak'taki PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütünü temizleme sözünü bile verdi. Aralık 2003'ü ayı içinde Irak'taki pastanın büyüklüğünün 18,7 milyar dolar olduğu ve bu pastadan Türkiye'nin de yararlanabileceği Türk basınında yer almaya başladı. 2004 yılının ilk yarısından itibaren Türk firmaları Irak'a çimento dâhil inşaat malzemeleri ve yiyecek ihraç etmeye başladılar. Hatta bu arada Irak'taki ABD kuvvetlerinin akaryakıt ihtiyaçları da Türkiye'den karşılanmaya başladı. Ham petrolü Irak'tan ithal eden Türkiye, bu maddeyi işleyerek Türkiye'nin güneyindeki akaryakıt şirketlerinden harıl harıl Irak'taki "işgal gücü" ABD'ye tanker zincirleri ile taşıyordu. Artık Türkiye'nin güney sınırlarında birinci Irak Savaşı'ndan önce var olan "İpek Yolu" bile canlanma emareleri gösteriyordu.

Irak'ta Her Şey Süt-Liman mı?

Türkiye'nin Irak'la ilgili sorunu yokmuş gibi görünse de hatta bazı çevrelerce "İyi ki Türk askeri Irak'a girmedi" diye sevinse de kazın ayağı hiç de öyle değildi. Zira, Irak'ta yeni hükûmetin kurulmasından sonra başlayan, "işgal güçlerine karşı direniş" in boyutları her geçen gün biraz daha büyüyordu. Şiilerin başı çektiği bu direniş, Saddam'ın yakalanmasından sonra da şiddetini azaltmamıştı. Direnişin Bin Laden'e bağlı "El-Kaide" tarafından desteklendiği de sıkça söyleniyordu. Daha sonra Iraklı Sünniler direnişin boyutlarını büyütecek, Irak her geçen gün ABD için yeni bir "Vietnam" olma yolunda aşama kaydedecek, hemen her gün ABD ve İngiliz kuvvetlerine düzenlenen baskınlarla verilen kayıplar artacaktı. Savaş sonrası "Barış Gücü" adı altında Irak'a intikal eden İspanyol ve İtalyan birlikleri de bu baskın ve suikastlardan nasiplerini almışlar, onlar da ağır kayıplar vermişlerdi. Bunlara diğer ülkelerden de eklenenler oluyordu. Bu yüzden bir çok ülke Irak'taki askerini geri çekmeye başlamıştı.

Irak'taki direnişten Türkiye uzunca bir süre zarar görmemişti. Hatta, Felluce'de yoğunlaşan El-Kaide destekli direnişçiler Irak'ta ABD destekçisi yabancı firmaların elemanlarını veya bu ülkelerin gazetecilerini kaçırap onları katlederken bile, Türkiye'nin işleri fena sayılmazdı. Ne zamanki 2004 ilkbaharından itibaren Türk sürücüler de kaçırılmaya başlandı, Türkiye'nin de Irak'taki şansı dönmeye başladı. Durum aslında çok ciddi idi. Zira, sürücüsü kaçırılan her Türk firması Irak'tan taşı tarağı toplayıp ayrılmak istiyor. Bu durum ise "Irak pastası"ndan pay almak isteyen Türkiye'nin canını acıtmaya başlıyordu.

Öte yandan, Kuzey Irak'taki PKK/KADEK/KONGRA-GEL terörünü temizleyeceğine söz veren ABD, bu sözünü tutmamıştı. Bu operasyonun önlenmesi için Barzani ve Talabani'nin çabaları da olabiliirdi. Dağılıma sürecine giren PKK ya da daha sonra değiştirilen adı ile KONGRE-GEL, Kuzey Irak'tan temizlenmek bir yana, Türkiye'de yeniden silahlı eylem yapmaya başladılar. Türkiye artık, yeni komşusu ABD yüzünden, Kuzey Irak'ta evvelce ihtiyaç duydukça yapmış olduğu gibi terör örgütüne ne müdahale edebiliyor ne de "sıcak takip" yapabiliyordu.

Bir taraftan Kuzey Irak'taki Kürt grupları bölgenin demografik yapısını alt üst edecek değişiklikler yaparak özellikle Türklerin yoğun bulunduğu Kerkük ve benzeri bölgelerde Arap nüfusu dışarıya sürerken bu boşlukları dışarıdan getirtilen Kürtlerle dolduruyorlardı. ABD ise bilerek ya da bilmeyerek bu duruma göz yumuyor, hatta bölgedeki ABD'li komutan Albay William Mayville bizzat bu olaylara müdahil oluyor, peşmergelere yakınlığı ile bölgeye nam salıyordu.⁷⁰ Bir diğer önemli gelişme de Eylül 2004 ayı başlarında Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Telafer'de ABD uçaklarının bölgeye bomba yağdırmaları idi. Üstelik bu uçakların İncirlik Üssü'nden havalandığı söylentisi bile çıkmıştı. Tarihler 14 Eylül 2004'ü gösterdiğinde bombalarla katledilen Iraklı Türklerin sayısı 400'ü geçerken, maddi hasarlar da önemli ölçüde büyüktü.

Türkiye savaşa taraf olmamakla birlikte savaşın en güçlü taraftarı ABD'ye olağanüstü lojistik destek sağlamıştı. Yani, fiilen savaşımasa da fiilen savaşanları desteklemişti. Bu gerçeğin Irak kamuoyunun en azından bir kısmı açısından böyle değerlendirilebileceği dikkate alınırsa, kendini de başkasını da kandırmaya gerek kalmayacaktır...

Şayet Türk askeri Irak'ta olsaydı, muhtemelen Iraklı direnişçilerin saldırılarına hedef olabilecek ve ABD'nin bu yeni "Vietnam" batağına istemeden Türkiye de saplanabilecekti. Ama, gerçekte tablo böyle mi olacaktı? Ya da başka bir ifadeyle, Türk Kuvvetleri Sadr'ın Şiilerinin olduğu bölgelerde ya da Saddam yanlılarının olduğu bölgelerde mi bulunacaktı? Bilindiği kadarıyla hayır. Türk kuvvetleri için Türkiye'nin koşulu Kuzey Irak, ya da en azından Bağdat-Türkiye sınırı arasındaki, 150 km uzaklığa kadar bir bölge öngörüyordu. Bu durumda şayet Türkiye de Irak'a asker gönderecek olsa idi, Iraklı Şiilerin ya da Sünni Arapların direnişiyle karşılaşması pek mümkün olmayacaktı. Olsa da Türkiye'ye yakınlığı nedeniyle lojistik ihtiyaçlarının kolayca karşılanabilecek ve bölgedeki Türkmen Türklerinin yardım ve desteğiyle üstesinden gelmek zor olmayacaktı. Zira, Türk askeri Müslüman ve Irak halkının dinî gelenek ve göreneklerine vakıf oldukları için, başta Amerikan askerleri olmak üzere, diğer ülke askerlerinin bu konudaki saygısızca tutum ve hataları yapılmayacaktı.

Yani, Felluce'de Türklerin uğradığı katliam ile Amerikan askerleri tarafından Ebu Garip'te esirlere yapılan insanlık dışı işkenceler

⁷⁰ Yeniçağ; "Kerkük Yağmalanıyor," 08 Aralık 2003, s.13.

yapılmayabilir ve Felluce'de yaralı Iraklılara vahşice ateş edilmeyebilirdi.⁷¹ Felluce'de Amerikalı askerler tarafından yaşatılan akıl ve insanlık dışı olayları Türk basını, TBMM ve hatta iktidardaki AKP milletvekilleri vahşet olarak değerlendirerek ABD'yi kınamaktan geri kalmamışlardı. Zaman zaman Başbakan ve Dışişleri Bakanı tarafından Felluce'de yaşananlar konusunda ABD'li yetkililer uyarılacak, hatta bizzat Başbakan Tayyip Erdoğan tarafından, "ABD'ninki vahşet" şeklinde yakıştırmalar yapılacaktı.⁷²

Sonuç

Şurası muhakkak ki her iki Irak Savaşı da "petrol" uğruna ya da "petrostrateji"nin gereği olarak çıkmıştı. İkinci savaşın petrol uğruna olduğu bu gün artık tüm ilgili kişilerin açıkça bildiği bir olay. İlk Irak Savaşı'nın da aynı uğurda çıktığına ilişkin, o dönemin Sovyet Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov şöyle yazmaktadır:⁷³

"Bütün bunlar pek fazla petrol kokuyor! Krizin başında Washington Post'un ve televizyon kanalı ABC'nin bir yoklamasına göre, kendilerine soru sorulan kişilerin % 63'ü, yani ezici çoğunluğu, körfeze ABD birliklerinin yollanmasını, durgunluk dönemindeki ABD ekonomisinde petrol fiyatlarının ani yükselişini önlemek amacıyla George Bush'un büyük petrol bölgelerine el koyma isteğine bağlıyordu."

Sovyet Dışişleri Bakanı Primakov'un, Irak'ın Kuveyt'i işgali öncesinde ABD'nin Bağdat Büyükelçisi April Glapsie ile Irak lideri arasında geçen spekülatif bir konuşmayı da şöyle yazmaktadır:⁷⁴

"Amerikan basını aylar boyunca, çatışmadan önce Iraklı lider ile ABD Büyükelçisi April Glapsie arasında cereyan eden son görüşmeyle ilgili tartışmaları yansıttı. 25 Temmuzda Saddam Hüseyin'le yaptığı görüşmede, Irak birliklerinin Kuveyt sınırına yığınak yapması söz konusu iken Büyükelçi şunları söylemişti: Kuveyt'le olan sınır uyuşmazlığınızın türünden Araplar arası anlaşmazlıklar konusunda fikir yürütemeyiz."

Yukarıdaki bilgiler ve burada yer verilmeyen birçok nedenle Saddam Hüseyin'in ABD'den yanıltıcı sinyaller aldığı, hatta ABD'nin "Saddam Hüseyin'in işini bitirmek için" Kuveyt'e sürüklenmiş olduğuna bizzat ABD'de pek çok insanın inandığı, gene Sovyetler Birliği'nin o dönemdeki Dışişleri Bakanı Primakov tarafından ileri sürülmektedir.⁷⁵

---

⁷¹ Milliyet; 18 Kasım 2004: Felluce'deki yaralı Iraklı direnişçiye ateş edilmesi sırasında çekilen görüntüler nedeniyle Uluslar arası Af Örgütü de devreye girerek diğer yaralıların durumunu sormuştu. Bu vahşet tüm dünyada yankı bulurken ABD kamuoyu nedense "olağan" olarak karşılamıştı.

⁷² Abdullah Karakuş; ABD'ninki Vahşet, Milliyet 20 Kasım 2004.

⁷³ Primakov; s.139.

⁷⁴ a.g.e.; s.140. Ayrıca bk. Cevizoğlu; s.239 .

⁷⁵ Primakov; s.140-141.

Öte yandan İkinci Irak Savaşı'na ABD'nin yanında girmeyen; ancak, daha sonra Tayip Erdoğan'ın başbakanlığı ile birlikte ikinci "tezkere"ye onay veren Türkiye, savaş sırasında ve sonrasında ABD'nin "kara listesi"ne girmekten kurtulamamıştı. Hava sahasını ABD'ye açan ve lojistik destek yardımıyla bulunan Türkiye ile 2003 yılının ilerleyen aylarında ABD'nin ilişkileri eskisi kadar olmasa da yeniden düzelme yoluna girecekti. Hatta ABD, "Türk kuvvetlerinin Irak'a girmemesi" de dâhil bazı koşullarla Türkiye'ye yüksek sayılacak bir faiz oranıyla 8,5 milyar dolar borç vermeyi de kabul etmişti.⁷⁶ Ancak, özel koşullara bağlı bu oldukça "pahalı" krediyi alma konusunda Türk yetkililer, her ne kadar "hayır" dememiş iseler de alma konusunda da acele etmemiş, hatta 2004 yılı sonlarına kadar bile almamış, alacağına ilişkin güçlü bir işaret de vermemişti.

Savaşa doğrudan müdahil olmadığı için pek çok kayba uğrayan Türkiye, millî menfaatleri gerekli kıldığı için "tezkere"ye evet demeliydi. Çünkü, Türkiye'nin bu savaşta madem ki ABD'ye destek vermeme şansı yoktu, o hâlde fiilen savaşarak savaş sonunda ortaya çıkan kayıplarını önleyebilir, üzerine yeni kazançlar ekleyebilirdi. Olumsuz "tezkere" nedeniyle Türkiye'nin kayıpları şöyle özetlenebilir:

a. Türk Güvenlik Kuvvetlerinin Kuzey Irak'taki Askerî Harekât için Gereken Harekât Serbestisi Yitirildi: PKK/KADEK/KONGRA-GEL terörü yeniden başlayınca, terörün sığındığı, barındığı, eğitim yaptığı ve lojistik destek aldığı Kuzey Irak'a artık Türk güvenlik kuvvetleri girememekte, böylelikle 2003 ve 2004 yıllarında yeniden Türkiye'ye zarar vermeye başlamıştır. Aslında "ABD'nin PKK/KADEK/KONGRA-GEL'in yok edilmesi konusunda kararlı" olduğu bizzat ABD'nin Ankara Büyükelçisi Robert Pearson tarafından söylenmişti.⁷⁷ Ancak, aradan bir yıldan fazla bir süre geçtikten sonra ABD'nin Pearson'ın halefi olan Ankara Büyükelçisi Eric Edelman'dan "PKK'ya operasyon yok" cevabı alınacaktır.⁷⁸ Böylelikle süper güç ya da "küresel güç" ABD, Türkiye'ye verdiği sözünde durmuyordu. Tezkere kabul edilmiş olsaydı Türk güvenlik kuvvetleri Kuzey Irak'a rahatça girebileceği gibi PKK/KADEK/KONGRA-GEL'in bölgede barınması tamamen önlenebilirdi.

b. Kuzey Irak'taki Türkmenlerin Hakkını Savunabilme İmkânı Yitirildi: Irak'ta yeni oluşumda Şii ve Sünni Arapların, Kuzey Iraklı Kürtlerin sözü geçerken Türkmenler neredeyse yok sayılıyor. Türkmenler hem ülke yönetiminde yok, hem de Kuzey Irak'taki Kürtlerin ABD destekli taşkınlıkları karşısında korunmaya muhtaçlar. Kürtler, evvelce nüfusun çoğunluğunu oluşturmadıkları Kerkük vb. kentlerde dışarıdan göç yoluyla fiilî bir durum yaratmaya çalışırken bu kentlerin gerçek sahiplerinden Türkmenlerin hakları korunamıyor. Üstelik KDP lideri Mesut Barzani, Kerkük konusunda

⁷⁶ Aslı Aydıntaşbaş; Amerika: İmkansız! Size Ek Mektup Yazalım, Sabah 04 Aralık 2003, s.24.

⁷⁷ Milliyet; 09 Temmuz 2003.

⁷⁸ Kohen; PKK'ya Operasyon Yok, Milliyet 30 Eylül 2004.

fütursuzca, “Kerkük için savaşıyoruz”⁷⁹ diyebilecek kadar pervasızca kafa tutabiliyor. 2004 yılının Eylül ayı içinde Kuzey Irak’taki Türklere yönelik bir facia daha yaşandı. ABD uçakları ve silahları Telafer’deki Türklere âdeta ölüm yağdırdı. Türkmen kenti görünümündeki Telafer’i tek tek aramak isteyen Amerikan askerleri direniş karşısında ateş açmış, daha ilk günde 13 kişiyi katledip 50’den fazla kişiyi yaralamışlardı.⁸⁰ Telafer’de hayatını kaybeden Iraklı Türklerin sayısı ilerleyen günlerde 400’ü geçmiş, hatta bu yüzden Türkiye ile ABD arasında gene tatsız bir gerginlik yaşanmıştır.

c. Irak’ın, özellikle de Kuzey Irak’ın Geleceği ile İlgili Karar Alma Sürecinde Yer Alabilme Şansı Yitirildi: Kuzey Irak’taki Kürtlerin liderleri Barzani ve Talabani neredeyse devlet başkanı gibi davranıyorlar. Evvelce muhtaç oldukları Türk pasaportlarını dahi iade ettiler.⁸¹ Kuzey Irak’ta bir Kürt devletinin kurulabilmesi için ortam her geçen gün daha da olgunlaştırılıyor. Şayet ABD bu ülkeyi terk ederse, elindeki kullanılabilir silahların önemli bir kısmını Kuzey Irak’taki Kürtlere bırakabileceği gibi, Kürtlere eğitim ve danışmanlık hizmeti için de pek çok Amerikan askeri ve sivil uzmanını görevlendirebilir. Zira, işgal güçlerinin Irak’ı terk etmesi ile Şiiilerle Kürtler ya da Sünnilerle Kürtler arasında çarpışma çıkması büyük bir olasılık. Bu durum ise Kürtlerin ayrı bir devlet kurma girişimini, ardından da Irak’ın parçalanmasını getirebilir.⁸² Bu gelişmeyi önlemek ise Türkiye’nin yıllardır komşuları Suriye ve İran’la belki de yegane ortak noktası idi. Böyle olası bir gelişmenin önlenme şansı azalmış, hatta belki de yitirilmiştir. İkinci Irak Savaşı’nın çıkışından itibaren Kuzey Irak’ta en azından “özerk” bir Kürt devletinin kurulduğu Türk ve dünya basınında sıkça yer almaya başlamıştır.⁸³ Her ne kadar bu ve benzeri iddia ve haberler zaman zaman ABD yetkilileri tarafından, “Irak’ı böldürmeyiz, Kürt devletine izin vererek Türkiye’yi karşımıza alamayız!”⁸⁴ şeklinde cevaplar verilse de bu konuda Türkiye’nin kuşklarını giderdiğini söylemek mümkün değildir.

ç. Türkiye’nin Irak Pastasından Alabileceği Payın Önemli bir Bölümü Yitirildi: Irak’ın komşusu, gelecekte bu coğrafyada iyi komşuluk ve dostça ilişkilerle bir arada yaşamayı düşünen Türkiye’nin bu savaştan herhangi bir “nema” alması esas beklentisi değildir. Ancak, önlenemeyen bu savaş nedeniyle Türkiye’nin Irak coğrafyasında son 10-15 yılda kaybedilen ve gelecekte kaybedilmemesi gereken millî menfaatlerini de göz ardı etmek mümkün değildir. Türkiye’nin Irak pastasından alabileceği pay şöyle özetlenebilir:

⁷⁹ Milliyet; 13 Ekim 2004.

⁸⁰ Hürriyet; 05 Eylül 2004.

⁸¹ Akşam; 12 Aralık 2003, s.17.

⁸² Bir dönemin ABD Dışişleri Bakanı olan Henry Kissinger’in Şubat 2004’te Washington Post’ta yazmış olduğu yazıda Irak’ın üç ayrı parçaya bölünebileceği, kuzeydeki “özerk” Kürt devletine ise Türkiye’nin askeri müdahalede bulunabileceğini ileri sürmektedir. Bk. Radikal; 12 Şubat 2004. Ayrıca bk. Mehmet Yılmaz; Orta Doğu’da Kürdistan Kuruluyor, Finansal Forum, 15 Aralık 2003.

⁸³ Aslı Aydıntaşbaş; “Amerika Kürt Federasyonuna ‘Evet’ Dedi”, Sabah 06 Ocak 2004, s.16.

⁸⁴ Türkiye; “Irak’ı Böldürmeyiz”, 08 Ocak 2004, s.1.

-O dönemde sözü edilen 26 milyar dolar nakit ya da ucuz maliyetli kredi elden kaçmıştır.

-Türkiye’de konaklayacak 60.000-90.000 kişilik Amerikan askerinin yiyecek ve içeceğinden, yakıt giderlerine, turistik alışverişe, bu askerlerin gelecek yıllarda Türkiye’ye aileleri ile birlikte yapacakları muhtemel turistik gezilerden gelir elde edilebilecekti.

-ABD’nin Akdeniz ve Karadeniz kıyılarındaki limanlar, bazı havaalanları ve ulaşım hatlarında yapmayı düşündüğü alt yapı düzenlemeleri yapılamamıştır.

-İskenderun-Mersin’den Irak sınırına kadar olan sahada eskiden olduğu gibi “İpek Yolu” yeniden canlanacak, sayısız insana iş ve aş kapısı açılacaktı.

-Savaş sonunda Türkiye de Irak’ın yeniden yapılanmasında ve imarı konusunda masaya söz sahibi olarak oturabilecek, böylelikle bu ülkeye sınırdış olan Türkiye’nin inşaat başta olmak üzere pek çok firmasının yeniden imar edilen Irak pastasından alacağı pay daha büyük olacaktı.

-Savaş sonrasında Irak’ta faaliyet yürüten Türk firmalarının kamyon ve TIR sürücülerinin Şii direniş grupları veya El-Kaide bağlantılı bazı direnişçiler tarafından kaçırılması alınacak önlemlerle önlenebileceği gibi bağlı olduğu firmalar da Irak’taki ticari faaliyetlerine son vermeyecekti, Türkiye kaybetmeyi sürdürmeyecekti.⁸⁵

-Benzer şekilde, 17 Aralık 2004 günü Bağdat’taki Türk Büyükelçiliğindeki resmî görevlerine gitmekte olan beş Türk güvenlik görevlisi, Habur sınır kapısından Irak’a geçmiş ve Bağdat’a doğru araçlarıyla giderken Musul çıkışında katledilmişlerdir.⁸⁶ Türkiye savaşta doğrudan müdahil olsaydı bu feci katliam önlenebilirdi.

Bundan Sonrası İçin Neler Yapılabilir? Kısa Bir Durum Değerlendirmesi

Aslında niyetimiz “savaş çığırtkanlığı” olmayıp, Türkiye’nin ve Türklerin millî menfaatlerinin korunup kollanması için yapılması gerekenleri sıralamaktır. Bir başka ifadeyle niyetimiz, yüce milletimizin seçtiği yüce TBMM’nin kararlarına saygısızlık değil, neler yitirdiğimizi görebilmek için bir analiz yapmaktır. Amacımız sadece kayıpları sıralamak değildir. Bundan sonra neler yapılırsa artık kaybeden taraf olmaktan kurtulabiliriz, onu

⁸⁵ 18 Aralık 2004 itibarıyla Iraklı direnişçiler tarafından kaçırılarak katledilen Türk kamyon ve TIR sürücülerinin sayısı 65’e yükselmiştir. Bk. Milliyet; 18 Aralık 2004.

⁸⁶ Milliyet; 18 Aralık 2004. Beş Özel Kuvvetler görevlisi polis memurunun Musul gibi ABD ve Kuzey Iraklı Kürt gruplarının kontrolü altındaki bir yerde pusuya düşürülerek katledilmesi, Türkiye’de cumhurbaşkanından ordu komutanlarına kadar tüm devlet erkanının katıldığı bir devlet töreni ile 20 Aralık 2004’te lanetlenmiş ve tüm Türklerin yüreğinde derin yaralar açmıştır. Bk. CNN-Türk 20 Aralık 19.00 haberleri ve Milliyet; 20-21 Aralık 2004.

bulmaktır. Neler yaparsak daha fazla kaybetmeyip kazanabileceğimize dair bir değerlendirme aşığıda özetlenmiştir:

1. Kuzey Irak'taki Türkmenlerin can, mal ve siyasi varlığının korunması, onların eğitim ve refah düzeylerinin yükseltilmesi her şeyden önce gelmektedir. Şayet Türkmenler ayaklarının üzerinde durabilirlerse hem kendilerine hem de Türkiye'ye büyük yararları olacaktır. Dolayısıyla Irak'ta Türkiye tarafından yapılabilecek hemen her iş ve destekte Türkmenlerin "güçlendirilmesi" temel bir hedef olarak göz önünde bulundurulmalıdır. Kuzey Irak'taki Türkmenlerin dayanışmasını sağlamak için bölgede bir ya da daha fazla "Türkmen Dayanışma Derneğı" ile çeşitli eğitim birimleri kurulmasına özen gösterilmeli, Türkmenlerin hem kendilerine güvenleri artırılmalı hem de Türkiye'nin yanlarında olduğuna ilişkin "moral gücü" canlı ve sürekli tutulmalıdır. Bu maksatla Türkmenlerin ekonomik gücünün de yükseltilmesi önem taşımaktadır. Ekonomik güçlerini yükseltmenin yolu ise onlara maddi yardım yaparak tembelleşmelerini sağlamak değil Türk firmalarının Irak'taki faaliyetlerinde Türkmenlerin de kullanılmasını sağlamayı düşünmelidir. Bu işlerden bazıları şunlar olabilir:

-Türk firmalarının Irak'taki işlerini takip ve danışmanlığı için Kuzey Irak'taki Türkmenlerden de yararlanılmalıdır.

-Türk firmalarının Irak'taki taahhütlerini yerine getirirken gerekirse Türkmen firmalarının, Türk danışmanlar denetiminde taşeron firma olarak çalışmaları sağlanmalı, hatta onlara sağlanacak Irak plakalı nakil araçları ile nakliyat yapılarak böylelikle Iraklı direnişçilerin doğrudan hedefi olmaktan çıkılmalıdır.

-Gerekirse, yaptırılacak eğitimleri takiben Türkmenlerden oluşan eskort (koruma) timleri kurulması düşünülmelidir.

-Türkmenlerin ileri gelenlerinin refakatinde Iraklı direnişçi liderlerle konuşarak Türkiye'nin Irak'ın yeniden imarı ve kalkınmasına olan faaliyetleri anlatılmaya çalışılmalıdır. (Burada teröristlerle pazarlık yapılması değil sadece Iraklı direnişin liderleri ile görüşülmesi dikkate sunulmaktadır.)

2. Yapılacak genel seçimlerde Irak Türkleri desteklenmeli, her ne pahasına olursa olsun Türklerin yeni kabinede önemli bir şekilde temsil edilmesi gerçekleştirilmelidir. (Bu temsiliyet Türklerin yaşadığı bölgeyi ön plana çıkaran "İçişleri Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Enerji Bakanlığı hatta Millî Eğitim Bakanlığı vb. olabilir.)

3. Türk sürücülerinin tamamı Irak'a geçişte standart yol güzergâhlarından sapmamaları ve belirlenen emniyet önlemlerini almaları konusunda uyarılmalıdır.

4. İran ve Suriye ile birlikte Arap ülkeleri, Rusya ve AB ülkeleri nezdinde yapılacak propagandalarla, Irak'ı bölme çabalarının bölgedeki istikrarsızlığa yeni boyutlar katabileceğı anlatılmalı, Türkmenler, Iraklı Şiiiler ve Sünniler de bu konuda taraf yapılmaya çalışılmalıdır.

5. Irak'ın bölüneceğine ilişkin resmî kişiler tarafından ifade edilenler ve basında çıkabilecek yayınlar karşısında Türkiye'nin böyle bir oldubittiği kabul etmediği, böyle bir oluşumun bölgeyi yeni bir istikrarsızlığa ve yeni terör dalgalarına sürükleyebileceği teması, Türk devlet adamları tarafından her vesileyle ve etkili iletişim araçlarıyla en kısa sürede dile getirilmelidir.

6. Her ne olursa olsun, Irak'ta, özellikle de Kuzey Irak'ta Türk resmî görevlilerine ve sivil şahıslara (sürücü, iş adamı ya da temsilcileri vb.) herhangi bir saldırı yada suikast yapılmasının önlenmesi konusunda ABD Dışişleri Bakanlığı ile yeterli müzakere yapılmalı ve Türk milletinin kalbinde derin izler bırakan, ayrıca Türk-Amerikan dostluğunu da olumsuz etkileyen bu tür olayların önlenmesi gerektiği hatırlatılmalı, bu konuda gerekirse Başbakan tarafından doğrudan ABD Devlet Başkanına mektup gönderilmelidir. Şayet Türkiye'nin kontrolü altındaki bir bölgede ABD'li görevli ve siviller aynı şekilde katledilseydi, herhâlde ABD'nin tavrı net ve kararlı olurdu. Bu durumlar mutlaka ve gerekirse kapalı kapılar ardında ABD'ye açıklanmalıdır.

7. ABD-Türkiye ilişkileri yeniden gözden geçirilmelidir. Kasım 2004 ayı içinde ABD'nin eski başkanı Bill Clinton'un bir konuşmasında da belirtmiş olduğu gibi "ABD'nin herkesi öldürerek ABD'ye kazanç sağlayamayacağı" gerçeği ya da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın gene Aralık 2004'te, ABD'nin sözde Irak'a demokrasi getireceği vaadine rağmen Felluce'de çocuk ve kadınların da katledildiği çatışmalar üzerine söylediği, "... Her gün Irak'taki gelişmeleri televizyonlardan izledikçe insanlığımızdan utanıyoruz. Eğer demokrasi buysa, olmaz olsun böyle demokrasi demek geliyor içimizden..."⁸⁷ sözleri dikkate alınmalıdır.

Bu gerçekler ve son aylarda ABD'nin Türkiye'ye isteyerek ya da istemeyerek verdiği zararlar ön plana alınmak suretiyle, iki ülke ilişkilerinin akademisyenler ve düşünce kuruluşları tarafından masaya yatırılması hatta bu işleme ABD yanlısı kuruluşların da davet edilmesi ve incelenmesinde yarar vardır. Burada maksadımız iki ülke ilişkilerini germeye çalışmak değil tam aksine "büyük ortağın küçük ortağına bilerek ya da bilmeyerek neler çektirdiğini" birilerinin anlatması içindir. Aksi takdirde Türkiye'de ABD aleyhtarlığı daha hızlı artış kaydedecek, bu durumdan hem Türkiye hem de ABD kazançlı çıkamayacaktır...

---

⁸⁷ 3 Aralık 2004 günü Gazi Üniversitesinde icra edilen "Avrasya Sempozyumu" sırasında yapılan konuşma.

KÖRFEZ SAVAŞLARI'NIN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Dr. Hv. Uçk. Bkm. Yzb. H. Tamer HAVA*

Giriş

Orta Doğu, insanlık tarihinin hemen her döneminde büyük önem taşıyan bir sıcak çatışma bölgesi olmuştur. Bölge, geleneksel olarak kültürlerin ve dinlerin kesişme noktası olmasının yanı sıra XX. yüzyılın başlarında önem kazanan petrole sahip olması nedeniyle güç ve egemenlik mücadelelerine sahne olmuştur. Bu anlamda, petrole alternatif bir kaynak bulunamadığı sürece, özellikle körfez bölgesi stratejik konumunu koruyacaktır.

Ülke ekonomilerinin ham maddelere olan bağımlılığı bugün de devam etmekte olup bugüne kadar hiçbir teknolojik ilerleme bu bağımlılığı giderememiştir. Ham maddelerin başında gelen ve birçok bakımdan en ideal enerji kaynağı olan petrolün 1859 yılında bulunması, Batılı ülkelerin dikkatlerini Osmanlı toprakları içinde yer alan zengin petrol yataklarına sahip Orta Doğu'ya çevirmesine neden olmuştur. Batılı ülkeler, bölge topraklarının ele geçirilmesi planlarını Birinci Dünya Savaşı'yla gerçekleştirdiler. Böylece, önceleri nüfusu tamamen Türk olan ve Misakımillî sınırları içinde kalan Kerkük ve Musul gibi önemli petrol bölgeleri, çeşitli dolaplarla masa diplomalarında kaybedilmiştir.¹ Körfez bölgesinde hâkim güçler, bölgeyi bugün de kontrol altında tutmaya çalışmaktadır.

Bu bağlamda ülkemizin stratejik, jeopolitik ve coğrafi konumu bakımından öneminin yanında, dünyanın en istikrarsız ve en sorunlu bölgelerinin ortasında bulunduğu açıktır. Orta Doğu'da, komşumuz Irak'ta huzur ve istikrarın sağlanamamış olması Türkiye'yi etkilemektedir. Ülkemiz ile Irak arasında geçmişten gelen komşuluk ve dostluğun yanı sıra sosyal, kültürel ve ticari ilişkiler bulunmaktadır. Birinci Körfez Krizi'ne kadar bu ülke ile olan ilişkiler hep istikrarlı olmuştur.² Irak'ın, komşusu Kuveyt'i işgal ve ilhak girişimiyle ortaya çıkan Körfez Krizi ve Savaşı ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Irak'ta rejimi değiştirmeye yönelik müdahalesi Türkiye-Irak ilişkilerini kesintiye uğratmıştır.

Her iki Körfez Savaşı pek çok ülkeyi, özellikle petrol ithal eden ülkelerle gelişmekte olan ülke ekonomilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu ülkelerden biri olan Türkiye'nin ekonomisinin ne şekilde etkilendiğini incelemeye geçmeden önce konunun daha iyi anlaşılabilmesi bakımından Birinci ve İkinci Körfez Savaşları öncesi ve sonrasındaki ekonomik gelişmelerin kronolojik olarak sıralanması yararlı olacaktır.

---

* Hv. Kuv. K. Hava Sınıf Okulları ve Teknik Eğitim Merkezi K.İği EYÖYOK Pl. Prog. Kay. A. elmek: tamerhava@yahoo.com
thava@hsotem.edu.tr

¹ Ahmet İncekara; "Körfez Krizi'nde Türkiye'nin Ekonomik Kayıpları ve Muhtemelen Kazançları", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Yıl 25, Sayı 297, 22 Kasım 1990, s.49.

² Mehmet Aslan; "Irak, Türkiye İçin Vazgeçilmez Bir Pazar", PetroGas, Sayı 43, Ekim 2003, s.52.

Irak, İran ile yaptığı sekiz yıllık savaşın sonunda ağır zararlara uğramış ve ödemekte zorlanacağı bir dış borç yüküyle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca Irak, OPEC tarafından belirlenen üretim tavanlarını Körfez ülkelerinin 1981-1990 yılları arasında sürekli aştığını veya yükselttiğini, bunun da ekonomisine asgari 90 milyar dolar zarar verdiğini iddia ediyordu. Irak'ın diğer bir iddiası da İran Savaşı sırasında Kuveyt'in Irak topraklarını 70 km kadar işgal ederek Irak'ın güneyindeki Rumeyla petrol kuyularını kendi hesabına işletmesiydi. Diğer taraftan, Kuveyt ve diğer Körfez ülkeleri aşırı üretim yaparak petrol fiyatlarını 18 dolar/varilden 11 dolar/varile kadar düşürmüşlerdi. Bu olumsuz tablo, Irak ekonomisini çökme noktasına getirmiş ve yıllık zararı 7 milyar doları bulmuştu. Bütün bu gelişmeler 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle sonuçlanmıştır.³

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) 6 Ağustos 1990'da, Irak'a ekonomik yaptırımları öngören 661 sayılı Karar'ı almıştır. Bu Karar BM Anlaşması'nın 41'inci maddesi kapsamında alındığından üye ülkeleri de bağlamaktaydı.⁴

Bu karar üzerine Türkiye, BMGK Kararı'na destek vererek Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınamıştır. Hemen ardından acele bir kararla 7 Ağustos 1990'da Kerkük-Yumurtalık ham petrol boru hattını tamamen kapatmış,⁵ T.C. Merkez Bankası, Irak ve Kuveyt dinarı cinsinden döviz efektif alış-satışını durdurmuş, Irak'a sağlık malzemeleri ve gıda maddeleri dışında kalan ürünlerin satışına ve geçişine izin verilmeyeceği açıklanmış ve Irak ile Kuveyt'in mal varlıkları dondurularak bu ülkelere yönelik ticari faaliyetlere ait ödemeler kesilmiştir. Yerli ve yabancı petrol şirketleri tarafından akaryakıt fiyatlarına 7, 9, 24 ve 27 Ağustos 1990 tarihlerinde % 9 ile % 28 oranında aşamalı olarak zam yapılmıştır.⁶

BMGK kararları doğrultusunda Türk Hükûmeti, Irak'a karşı uygulanacak ambargo kapsamına gıda maddelerini de sokmayı 10 Ağustos 1990 tarihi itibarıyla kararlaştırmıştır. 16 Ağustos 1990'da Irak'ta iş yapan Türk firmaları işlerini durdurmuş ve işçilerini geri çekmek amacıyla Irak Hükûmetine başvuruda bulunmuşlardır. 25 Eylül 1990'da petrol ürünleri ithalatında % 20 olan fon oranının % 15'e düşürülmesi, Destekleme Fiyat İstikrar Fonu Hakkındaki Karar'a geçici bir madde eklenerek sağlanmıştır. 15 Ekim 1990'da Petrol Ofisi ve Türk Petrol ürünlerine % 1,4 - % 1,6 oranında zam yapılmıştır. 21 Kasım 1990'da bankalar, enflasyonun yükselme eğilimi göstermesi ve piyasaların para talebinin artması üzerine hızlanan para kaçışını önlemek için mevduat faizlerini % 60 barajının üstüne çıkarmaya başlamışlardır. BMGK'nin 661 sayılı Ekonomik Yaptırımlar Kararı doğrultusunda, Türk Hükûmeti'nin Irak ve Kuveyt ile ilgili aldığı tedbirler sonucu, gerçek ve tüzel kişilerin bu ülkelerde müteahhitlik, transit ticaret,

³ Körfez Krizi Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhakı (2 Ağustos 1990); Harp Akademileri Komutanlığı, Askerî Bilimler Araştırma Merkezi, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, 1992, s.2, 17, 18.

⁴ Tayyar Arı; Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi 1978-1996, İstanbul, 1998, s.220.

⁵ Necip Torumtay; Değişen Stratejilerin Odağında Türkiye, İstanbul, 1996, s.45.

⁶ Kadir Sağlam; Ortadoğu'da ve Dünyada Körfez Savaşı ile Değişen Güç Dengeleri, İstanbul, 1999, s.196.

ihracat, bankacılık, nakliyat ve turizm işlemlerinden doğan hak ve alacaklarına ilişkin olarak Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı (HDTM)'na başvuruları istenmiş ve 31 Aralık 1990 tarihine kadar süre tanınmıştır.⁷

Birinci Körfez Savaşı 17 Ocak 1991 tarihinde başlamış 27 Şubat 1991'de ateşkesle sona ermiştir.

Birinci Körfez Krizi başlar başlamaz kapatılan Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı, Birleşmiş Milletler (BM)'in 14 Nisan 1995 tarih ve 986 sayılı Kararı'yla 16 Aralık 1996'da sınırlı petrol sevkiyatı için tekrar işletmeye alınmış ve altışar aylık dönemler hâlinde petrol sevkiyatına başlanmıştır.⁸ Sınırlı petrol sevkiyatı Gıda Karşılığı Petrol (OFF - Oil For Food) Programı'nı içermektedir.

Ağustos 1990'dan beri Irak'a karşı uygulanan ambargo biraz gevşeme meyli gösterirken patlak veren İkinci Körfez Savaşı, 20 Mart 2003'te başlayıp 9 Nisan 2003'te Bağdat'ın düşmesiyle sona ermiştir.

Her ne kadar hâlen Irak'ta çatışmalar devam etmekteyse de BM 21 Mayıs 2003 tarihinde çıkarttığı 1483 sayılı Karar ile 13 yıldır Irak'a uygulanan ambargoyu kaldırmıştır. Aynı Karar'da, Gıda Karşılığı Petrol Programı'nın altı ay daha devam edeceği ve bu sürenin sonu olan 21 Kasım 2003'te yürürlükten kaldırılacağı belirtilmiştir.⁹

Bu çalışmada, yukarıda kısaca belirtmeye çalıştığımız, her iki Körfez Savaşı öncesi ve sonrasındaki ekonomik gelişmelerin Türkiye ekonomisini ne şekilde etkilediği saptanmaya çalışılmıştır. Elbette ki bu etkilerin tespitinin hem çok zor hem de uzun dönemi alacağı açıktır. Bu nedenle, özellikle İkinci Körfez Savaşı'nın etkilerinin tespitinde güçlüklerle karşılaşmıştır.

İki ana bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde doğrudan etkiler; dış ticaret, Kerkük-Yumurtalık ham petrol boru hattı, ham petrol ithalatı ve fiyatları, müteahhitlik hizmetleri, turizm gelirleri ve işçi gelirlerindeki gelişmeler açısından ele alınmıştır. İkinci bölümde dolaylı etkiler ise büyüme hızı, yabancı sermaye yatırımları, bütçe açığı ve enflasyondaki gelişmeler yönüyle incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirmede bulunulmuştur.

1. Körfez Savaşlarının Türkiye Ekonomisine Doğrudan Etkileri

a. Dış Ticaret

Birinci Körfez Krizi ve Savaşı dış ticaretimizi önemli ölçüde etkilemiştir. Bu döneme ait dış ticaret göstergeleri Tablo 1'den incelendiğinde, dış ticaret hacminin arttığı; ancak, bu artışta ithalatın ihracata göre daha hızlı artarak daha büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Buna paralel olarak ihracatın ithalatı karşılama oranında düşüşlerin yaşanması, dış ticaret açığının büyümesine neden olmuştur.

⁷ Nurcan Yüzbaşıoğlu; "Körfez Krizinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri (1990-1991)", Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Sayı 13, Haziran 1992, s.79-80.

⁸ BOTAŞ 2001 Yıllık Raporu, <http://www.botas.gov.tr/raporlar/Botas/petrol.htm>, 01.12.2004.

⁹ Mustafa Güleç ve Gencay Oğuz; Irak Savaşı'nın Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticari İlişkileri, Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, s.7,8.

Tablo 1: Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon Dolar)

	1989	1990	1991	1992	2002	2003	Ocak-Ekim		Değişim %
							2003	2004	
İhracat (Milyon Dolar)	11,625	12,959	13,593	14,715	36,059	47,253	38,688	50,568	30,7
İthalat (Milyon Dolar)	15,792	22,302	21,047	22,871	51,554	69,340	55,860	78,159	39,9
Dış Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)	27,417	35,261	34,641	37,586	87,613	116,593	94,549	128,727	36,1
Dış Ticaret Açığı (Milyon Dolar)	-4,167	-9,343	-7,454	-8,157	-15,495	-22,087	-17,172	-27,591	60,7
İhracat/İthalat	73.6	58	65	64	69.9	68.1	69.3	64.7	-6,6
İhracat/GSMH	0.14	9	9	9	19.9	19.8	...	...	...
İthalat/GSMH	...	...	...	...	28.5	29	...	...	...

Kaynak: UCCET; Economic Report 1991, TOBB General Publuciation Nu.198, Ankara, 1991, s.80. UCCET: Economic Report'95, TOBB General Publuciation Nu: 312, Ankara, May 1996, s.77. Dış Ticaret Göstergeleri (Yıllık-Dönemsel); Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM); <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko1.xls>, 08.12.2004.

(...) Veri elde edilemedi.

Bu dönemde ihracatta artışlar olmasına karşın, ithalatın artış hızının yüksek olması, 1990 yılında ithalat rejiminde yapılan değişikliklere¹⁰ ve Tablo 2'den de görüleceği gibi nispeten aşırı değerlenen döviz kurlarına bağlanabilir.

İkinci Körfez Savaşı öncesi ve sonrasına ait dış ticaret göstergeleri yine Tablo 1 dikkate alınarak incelendiğinde, 2002 yılına göre 2003 yılında dış ticaret hacminin önemli miktarda genişlediği, ancak ihracatın ithalatı karşılama oranında çok düşük oranda gerileme olduğu gözlenmektedir. 2004 yılının ilk sekiz aylık verileri 2003 yılının aynı dönemiyle karşılaştırıldığında, ithalattaki değişim oranının ihracata göre önemli oranda yüksek olduğu görülmektedir. Yine de bu savaşın öncesine nazaran dış ticaretimizi daha az olumsuz etkilediğini söyleyebiliriz.

Tablo 2: Aylık Ortalama Döviz Kurları

Yıllar	ABD Doları	Alman Markı	Avro
1989	2.120,78	1.129,98	-
1990	2.607,62	1.620,64	-
1991	4.169,85	2.511,49	-
1992	6.868,69	4.419,82	-
2002	1.504.597,53	-	1.428.767,59
2003	1.495.306,79	-	1.687.189,03

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler; Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Ankara, Eylül 2004, s.78.

Körfez savaşlarının dış ticaretimize olan etkilerine biraz daha yakından bakmak istersek, bu dönemlere ait ithalat ve ihracat verilerine göz atmamız yararlı olacaktır.

1) İthalat

Tablo 3'teki veriler incelendiğinde, Birinci Körfez Krizi ve Savaşı döneminde Türkiye'nin genel ithalatında 1990 yılında artış sağlandığı, bu artışın 1991'de kısmen de olsa gerilediği; ancak, savaş bittikten sonra 1992'de yeniden yükselme eğilimine girdiği görülmektedir. İkinci Körfez Savaşı döneminde ise, genel ithalat önemli miktarda artmış ve bu artma meyli 2004 yılının Ocak-Ağustos aylarında da devam etmiştir. İncelenen yıllar itibarıyla Türkiye'nin genel ithalatında en yüksek payı OECD ülkeleri almıştır.

Körfez ülkeleri ile olan ithalatımız Birinci Körfez Krizi ve Savaşı döneminde bir miktar gerilerken İkinci Körfez Savaşı dönemi yıllarında aksi

¹⁰ Yüzbaşıoğlu; s.77.

yönde gelişme göstererek artmıştır. Aynı durum birinci dönemde İslam ülkeleri ile olan ithalatımız için de söz konusudur.

Ambargo öncesine kadar Irak dış ticaretimizde önemli bir yer tutmaktaydı. Çünkü bu ülke, Almanya'dan sonra ikinci ticari ortağımızdı.¹¹ 1989 yılında Irak'tan ithalatımız 1 milyar 650 milyon dolar iken 1990 yılında 1 milyar 047 milyon dolar seviyesine düşmüştür. Bu düşüş, ağustos ayında Irak'a uygulanan ambargoyla doğrudan ilişkilidir. Nitekim savaş yılı olan 1991'de Irak'la hiç ithalatımız olmamıştır. Bu ülkeden yapılan ithalat 1992 yılında çok düşük seviyede gerçekleşerek, 1 milyon dolar olmuştur.

---

¹¹ M. Rifat Hisarcıklioğlu; "Irak'ın Yeniden Yapılandırılmasına Katkı Sağlamaya Çalışıyoruz", PetroGas, Sayı 43, Ekim 2003, s.51.

Tablo 3: Ülke Grupları ve Seçilmiş Ülkelere Göre İthalat (Milyon Dolar)

	1989	1990	1991	1992	2002	2003	Ocak-Ağustos		Değişim %
							2003	2004	
Genel ithalat	15.792	22.302	21.047	22.871	51.554	69.340	43.080	61.791	43,4
OECD ülkeleri	9.913	14.225	14.071	15.422	32.863	43.692	27.122	38.635	42,4
AB ülkeleri (1)	6.055	9.328	9.222	10.049	24.519	33.495	20.392	29.484	44,6
Diğer Avrupa ülkeleri	1.502	2.209	2.026	2.220	...	...	...	...	...
İslam ülkeleri	2.921	3.854	3.175	3.414	...	...	...	...	...
Körfez Ülkeleri	2.186	2.518	2.301	2.467	1.872	3.097	2.009	2.404	19,7
Irak	1.650	1.047	-	1	...	...	...	...	...
İran	233	492	91	365	...	...	...	...	...
Suudi Arabistan	212	724	1.829	1.665	...	...	...	...	...
Kuveyt	81	54	-	68	...	...	...	...	...
Diğerleri	10	201	381	368	...	...	...	...	...

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 1994; Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Ankara, Şubat 1995, s.556. Başlıca Ekonomik Göstergeler; (DTM), Ankara, Ekim 2004, s.56.

(1) 1989-1992 yıllarına ait veriler 11 üyeli AT ülkelerini, 2002-2004 yıllarına ait veriler 25 üyeli AB ülkelerini kapsamaktadır.

(...) Veri elde edilemedi.

İkinci Körfez Savaşı öncesi 2002 yılında Irak'la olan ithalatımız 207 milyon dolar iken¹² BMGK'nin Nisan 2003'te çıkarttığı 1483 sayılı Kararı'ndan sonra Irak ile Türkiye arasındaki ticarette önemli boyutta canlanma görülmektedir. Bu bağlamda Gıda Karşılığı Petrol (OFF) kapsamında ve Irak Koalisyon Geçici Yönetimi (CPA - Coalitional Provisional Authority) tarafından organize edilen LPG ve kurşunsuz benzin ithalatında ciddi rakamlara ulaşılmıştır.¹³

Yine Birinci Körfez Krizi ve Savaşı döneminde Kuveyt'ten yaptığımız ithalat 1989 yılında 81 milyon dolar iken 1990'da 54 milyon dolara düşmüş, 1991'de savaş nedeniyle bu ülkeyle hiç ithalatımız olmamış, 1992'de ise yeniden yükselme trendine girmiştir.

Birinci Körfez Krizi ve Savaşı döneminde Irak ve Kuveyt'le olan ithalatımızdaki azalma BMGK'nin ambargo kararlarına uymamızdan kaynaklanmaktadır.

2) İhracat

Türkiye'nin genel ihracatına Tablo 4'ten bakıldığında sürekli bir artış olduğu göze çarpmaktadır. Ülke gruplarına göre bakıldığında, genel ithalatta olduğu gibi Türkiye'nin genel ihracatında da en büyük pay OECD ülkelerine aittir.

Birinci Körfez Krizi ve Savaşı nedeniyle İslam ve körfez ülkeleriyle olan ihracatımız 1989 yılına göre azalmış, İslam ülkeleriyle olan ihracatımız savaştan sonra 1991'de artışa geçerek 1992 yılında 1989'daki seviyesine yaklaşmıştır. Ancak bu trend, körfez ülkelerine yapılan ihracatta 1992 yılında yakalanabilmiştir.

---

¹² Şahika Deniz Kırçalı; "I. Körfez Şavaşı'ndan II. Körfez Savaşı'na ABD-Irak Kıskaçında Türkiye", PetroGas, Sayı 44, Kasım-Aralık 2003, s.56.

¹³ M. Rifat Hisarcıklıoğlu; "Irak'ın yeniden Yapılandırılmasına Katkı Sağlamaya Çalışıyoruz", PetroGas, Sayı 43, Ekim 2003, s.51.

Tablo 4: Ülke Grupları ve Seçilmiş Ülkelere Göre İhracat (Milyon Dolar)

	1989	1990	1991	1992	2002	2003	Ocak-Ağustos		Değişim %
							2003	2004	
Genel İhracat	11.625	12.959	13.593	14.715	36.059	47.253	29.749	39.220	31,8
OECD Ülkeleri	7.175	8.810	8.857	9.346	23.513	30.362	19.357	25.310	30,8
AB Ülkeleri (1)	5.408	6.893	7.042	7.600	19.468	25.899	16.351	21.359	30,6
Diğer Avrupa Ülkeleri	1.028	990	1.152	1.330	...	...	...	...	...
İslam Ülkeleri	2.868	2.464	2.666	2.775	...	...	...	...	...
Körfez Ülkeleri	1.624	1.226	1.194	1.332	1.668	3.196	1.805 (2)	3.137 (2)	73,8 (3)
Irak	445	215	122	212	464	977	541 (2)	1.420 (2)	162,4 (3)
İran	561	495	487	455	338	536	415 (2)	577 (2)	39 (3)
Suudi Arabistan	364	338	485	486	564	757	629 (2)	615 (2)	-2,2 (3)
Kuveyt	167	92	16	66	...	...	146 (2)	232 (2)	58,9 (3)
Diğerleri	86	85	84	113	...	...	...	...	...

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 1994; Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Ankara, Şubat 1995, s.558. Başlıca Ekonomik Göstergeler; (DTM), Ankara, Ekim 2004, s.56. 2003 Yılı İhracatının Genel ve Sektörel Değerlendirmesi; (DTM), <http://www.dtm.gov.tr/ihr/2003%20yillik.doc>, 08.12.2004. İhracat-İlk 40 Ülke; (DTM), <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko8.xls>, 08.12.2004.

(1) 1989-1992 yıllarına ait veriler 11 üyeli AT ülkelerini, 2002-2004 yıllarına ait veriler 25 üyeli AB ülkelerini kapsamaktadır.

(2) Ocak - Eylül

(3) Tarafımızdan hesaplanmıştır.

(...) Veri elde edilemedi.

2003 yılında, İkinci Körfez Savaşı'na rağmen körfez ülkelerine yapılan ihracattaki artış dikkat çekicidir. BMGK'nin 1483 sayılı Kararı ile doğrudan ilişkilendirebileceğimiz bu artış, 2004 yılının ilk sekiz ayında da devam etmiş ve 2003 yılındaki seviyeye önemli miktarda yaklaşmıştır.

Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracat 1989'da 445 milyon dolar iken Birinci Körfez Krizi ve Savaşı yılları olan 1990 ve 1991'de sırasıyla 215 milyon dolar ve 122 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1992 yılında ise bu miktar biraz artarak 212 milyon dolar olmuştur.

Aynı dönem itibarıyla Kuveyt'e olan ihracatımız, 1989 yılında 167 milyon dolar, 1990'da 92 milyon dolar, 1991'de 16 milyon dolar ve 1992'de 66 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Irak ve Kuveyt'e olan ihracatımızdaki azalma, BMGK'nin ambargo kararı alması nedeniyle Türkiye'nin ilaç ve gıda maddeleri dışında bu ülkelere olan tüm ihracatını durdurmasından kaynaklanmaktadır.¹⁴ Bu nedenle 1989 yılı baz alındığında, 1990-1992 yıllarındaki Irak'a yaptığımız ihracat kaybımız 556 milyon dolar, aynı yıllar için Kuveyt'e 327 milyon dolar olup her iki ülke için toplam kayıp 883 milyon dolar civarındadır.

Bu kayıpların yanı sıra Körfez Krizi nedeniyle Türkiye'nin 7 Ağustos 1990 tarihinden önce Irak ve Kuveyt'e yönelik yapılan ancak bedeli tahsil edilmemiş ihracat alacakları Irak'tan 34 milyon 480 bin dolar, Kuveyt'ten ise 5 milyon 050 bin dolardır. Ayrıca bu ülkeler için imal edilip de elde kalan malların değerinin sırasıyla 53 milyon 950 bin dolar ve 1 milyon 360 bin dolar olduğu tespit edilmiştir.¹⁵

İkinci Körfez Savaşı yıllarına bakıldığında 2002 yılında Irak'a olan ihracatımız 464 milyon dolar iken 2003 yılında Irak'a yönelik ihracatımız toplam 977 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılının Ocak-Ekim döneminde 541 milyon dolar olan Türkiye'nin Irak'a olan ihracatı, 2004 yılının aynı döneminde % 162,4 gibi yüksek bir oranda artarak yaklaşık 1.420 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Kuveyt'le olan ihracat gelişmelerine bakıldığında, 2003 yılının ilk on aylık döneminde 146 milyon dolar iken 2004 yılının aynı döneminde % 58,9 oranında artarak 232 milyon dolara yükselmiştir.

Diğer taraftan aynı dönem için Suudi Arabistan'a olan ihracatımızda % 2,2 oranında gerileme olmuştur.

İkinci Körfez Krizi'nin yaşandığı 2003 yılında, 2002'ye göre Türkiye'nin Irak'a ihracatında herhangi bir kayıp söz konusu olmamıştır. Aksine, bu ülkeye olan ihracatımızda önemli miktarlarda artışlar gerçekleşmektedir.

---

¹⁴ Sağlam; s.201.

¹⁵ Yüzbaşıoğlu; s.93.

b. Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı

Kerkük-Yumurtalık ham petrol boru hattı, Irak'ın Kerkük ve diğer üretim sahalarından elde edilen ham petrolün Yumurtalık Deniz Terminali'ne taşınmasını sağlamaktadır. Boru hattı, Irak tarafında 579 km, Türkiye tarafında 1297 km olmak üzere toplam 1876 km uzunluğunda olup, yıllık taşıma kapasitesi 70,9 milyon tondur.¹⁶

Türkiye, Kerkük-Yumurtalık ham petrol boru hattından yapılan taşımalar için Irak'tan yıllık taşıma ücreti olarak 250 milyon dolar almaktaydı. Ayrıca bu petrol boru hattının yan gelirleri de dikkate alındığında Türkiye'ye yıllık getirisi 350 milyon dolar olmaktaydı.¹⁷ Körfez Krizi nedeniyle Türkiye, kendisine önemli derecede can veren bu hattı BMGK 661 sayılı Irak'a Ambargo Uygulanması Kararı'na uyarak tamamen kapatmış, yıllık 350 milyon dolara varan zararlar karşılamıştır.

Ambargo kararının BMGK'nin 14 Nisan 1995 tarih ve 986 sayılı Karar'ı ile yumuşatılarak Kerkük-Yumurtalık ham petrol boru hattının sınırlı petrol sevkiyatı için 16 Aralık 1996 tarihinde tekrar işletmeye açıldığı günden Aralık 2002 sonuna kadar toplam 191.121.902 ton (1.415.287.838 varil) taşıma gerçekleştirilmiştir. Taşınan ham petrol miktarına yıllık olarak bakacak olursak 2002 yılı için 23.763.414 ton (175.666.987 varil),¹⁸ bir yıl öncesinde ise 31.280.690 ton (230.853.656 varil)dur.¹⁹

Burada asıl sorun, İkinci Körfez Savaşı'ndaki kayıplardan çok, savaş sonrasında Kerkük-Hayfa ham petrol boru hattının açılması gibi bir projenin gündeme gelmesidir. Eğer bu proje önümüzdeki yıllarda gerçekleşecek olursa, bu durum Türkiye'yi önemli ölçüde olumsuz yönde etkileyecektir.²⁰ Kerkük-Hayfa ham petrol boru hattının açılması, Türk ekonomisinin önemli gelir kaynaklarından olan ve transit geçişlerden kazanç sağladığı Kerkük-Yumurtalık ham petrol boru hattının devre dışı bırakılmasına neden olursa, Türkiye ekonomisi bundan Birinci Körfez Krizi ve Savaşı'nda uğradığı zarardan belki de çok daha fazla zarar görecektir.

c. Ham Petrol İthalatı ve Petrol Fiyatları

Tablo 5'ten görüldüğü gibi, Türkiye'nin ham petrol ithalatı 1990 yılında, bir önceki yıla göre bir miktar artmıştır. Bu artışın, Birinci Körfez Krizi nedeniyle stok yapma ihtiyacından kaynaklanmış olma ihtimali yüksektir. 1991 yılında bir miktar gerileyen ham petrol ithalatı 1992'de yeniden artmıştır. İkinci Körfez Savaşı döneminde ise 2003 yılında 2002'ye göre artış gösteren ham petrol ithalatı, 2004'ün ilk sekiz aylık döneminde de artış eğilimi göstermektedir.

¹⁶ BOTAŞ; 2001 Yıllık Raporu, <http://www.botas.gov.tr/raporlar/Botas/petrol.htm>, 01.12.2004.

¹⁷ BOTAŞ; Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı Son Durum Bilgi Notu, BOTAŞ Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, 1995.

¹⁸ BOTAŞ; 2002 Yıllık Raporu, <http://www.botas.gov.tr/raporlar/2002.asp>, 01.12.2004.

¹⁹ a.g.e.

²⁰ Abdullah Nergiz; "Irak Operasyonu Sonrasına Bakış", Stradigma.Com Aylık Strateji ve Analiz e-Dergisi, http://www.stradigma.com/turkce/mayis2003/makale_07html, 06.12.2004.

Körfez Krizi ve Savaşları'nın ham petrol fiyatları üzerindeki etkileri özellikle 1990, 2003 ve 2004 yılında ciddi bir şekilde hissedilmiştir. Bu yıllarda varil başına petrol fiyatları sırasıyla 23,9 dolar, 26,9 dolar ve 2004 yılı Ağustos verilerine göre 32,3 dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak bu fiyatın Kasım 2004'te 50 doların üzerine kadar çıktığı basın yayın organları tarafından bildirilmiştir.

Tablo 5: Ham Petrol İthalatı (CIF), Ödemeler ve Petrol Fiyatları

Yıllar	Miktar (Ton)	Ödemeler (000 \$)	Fiyatlar	
			\$ / Ton	\$ / Varil
1989	18.583.831	2.455.572	132,1	17,3
1990	19.825.273	3.495.658	176,3	23,9
1991	17.548.440	2.456.153	140,0	19,0
1992	19.112.074	2.632.090	137,7	18,7
2002	23.707.590	4.087.597	172,4	23,4
2003	24.028.665	4.776.534	198,8	26,9
2004 (Ağustos)	16.388.128	3.912.297	238,7	32,3

Kaynak: UCCET; Economic Report 1991, TOBB General Publuciation No.198, Ankara, 1991, s.90. UCCET; Economic Report'95, TOBB General Publuciation Nu.312, Ankara, May 1996, s.87. Temel Ekonomik Göstergeler; (DPT), Ankara, Eylül 2004, s.61.

Yine Tablo 5'e baktığımızda ithal petrol miktarında, 1990 yılında bir önceki yıla göre % 6,6, 2003 yılında 2002'ye göre % 1,3 oranında bir artış olurken petrol fiyatlarında aynı yıllardaki artış oranları sırasıyla % 33,4 ve % 15,3 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan aynı yıllardaki ham petrol ithalatına yapılan ödemelerdeki artış yine sırasıyla % 42,3 ve % 16,8 olmuştur. Buradan Türkiye'nin ham petrol ithalatı ödemelerinin artışındaki esas faktörün, petrol fiyatlarının yükselmesine neden olan Körfez Krizi ve Savaşları olduğu sonucuna varılabilir.

ç. Müteahhitlik Hizmetleri

Birinci Körfez Krizi ve Savaşı öncesinde Türk müteahhitlik firmaları Irak'ta önemli ihaleler almış ve büyük bir iş potansiyeli elde etmiştir. Irak'ta alınan ihaleler genellikle baraj, santral ve benzeri alt yapı hizmetlerinden oluşmaktaydı. 1981 yılından itibaren Irak'ta toplam 37 Türk firması iş alarak faaliyette bulunmuş; ancak, bu sayı Mart 1990 itibarıyla 19'a düşmüştür.²¹ Krizin başlamasıyla beraber işlerini tasfiye eden ve Türkiye'ye dönen

²¹ Incekara; s.52.

müteahhitler, 16 Ağustos 1990 tarihi itibarıyla işlerini tamamen durdurarak işçilerini geri çekmek için Irak Hükûmetine başvurmuşlardır.²²

Kuveyt'te ise 1981 yılından itibaren sekiz Türk firması faaliyette bulunurken bu sayı Mart 1990'da üçe gerilemiştir.²³ Kuveyt'in işgaliyle birlikte firmalar bu ülkeden de çekilmek zorunda kalmışlardır.

Irak'ta, çoğunluğu Türk firmalarında olmak üzere, 1989 sonu itibarıyla toplam 30.704 Türk işçisi çalışmaktaydı. Kuveyt'te ise aynı yıl sonu itibarıyla bu sayı 3950'dir.²⁴

7 Ağustos 1990 tarihi itibarıyla Irak'ta iş yapan Türk müteahhit firmaların devam eden işlerinin tutarı 719 milyon 306 bin dolardır. Bu tutarın 29 milyon 040 bin doları bonoya bağlı alacaklar, 53 milyon dolarlık kısmı da istihkak alacakları olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu firmaların istihkakta yapılan 38 milyon dolarlık kesintileri nedeniyle Irak'tan alacakları bulunmaktadır. Bu ülkedeki makine ve ekipmanlarının 68 milyon 100 bin dolar, mobilizasyon ve stoklarının 24 milyon 170 bin dolar olduğu, bunların dışında Irak'tan alınan işler sebebiyle 206 milyon 390 bin dolar tutarında müteahhitlik kârlarının elde edilemediği anlaşılmıştır. Diğer taraftan Kuveyt'te iş gören müteahhitlik firmalarımızın kaybının da 195 milyon 440 bin dolar olduğu dikkate alındığında, her iki ülkede müteahhitlik hizmeti veren Türk firmalarının kaybının 614 milyon 140 bin dolar olduğu ortaya çıkmaktadır.²⁵

Irak'a yönelik BM yaptırımlarının kaldırılmasıyla ülkenin yeniden yapılandırılması gündeme gelmiştir. Türkiye, komşu olma sıfatı ve aynı zamanda müteahhitlik sektöründeki gelişmişlik düzeyi açısından Irak'ın yeniden inşa sürecinde önemli katkılar sağlayacaktır.

Yapılandırma çalışmaları kapsamında, müteahhitlik firmaları bu sektörde Irak'ta bulunan imkânlardan yararlanmış ve 2002, 2003 (Eylül ayına kadar) yıllarında dört büyük hastane, toplu konut, stadyum ve otel modernizasyonu projelerini üstlenmişlerdir.²⁶

Irak'ın yeniden yapılandırılmasında yaşanan olumlu gelişmelere rağmen müteahhitlik firmaları bazı sıkıntılar yaşamaktadır. Bunların başında güvenlik sorunu nedeniyle Irak'a işçi göndermekte yaşanan sıkıntı gelmektedir. Diğer bir sıkıntı da özellikle ana müteahhitlerin bu ülkedeki çalışmaları için sigorta yaptırma zorunluluklarının bulunmasıdır. Muhatap ABD olduğunda reasüransın Amerikalı firmalarca yapılması büyük önem taşımaktadır. Ancak bu anlamda sigorta işlemi yapan bir firma Türkiye'de bulunmamaktadır.²⁷

---

²² Sağlam; s.205.

²³ İncekara; s.52.

²⁴ a.g.e.; s.52.

²⁵ Yüzbaşıoğlu; s.93.

²⁶ Tuncer Kayalar; "Irak'la İhracatımızın 1 Milyar Dolar Seviyesine Yaklaşmasını Öngörüyoruz", PetroGas, Sayı 43, Ekim 2003, s.48.

²⁷ Nesli Öztürk; "Irak'ın Yeniden Yapılandırılmasında Türkiye'nin Rolü-2", İzmir Ticaret Odası Yayını, 26 Ocak 2004.

d. Turizm Gelirleri

Turizm gelirleri ve gelen turist sayısı Tablo 6'dan incelendiğinde 1989 yılına göre 1990'da turist sayısının ve buna paralel olarak da gelirin artış gösterdiği; ancak, savaşın olduğu 1991 yılında turist sayısında az da olsa artış olmasına rağmen gelirden önemli bir azalma gözlenmektedir. 1992'de turist sayısı ve gelirleri yeniden artma eğilimine girerek önemli miktarlarda artış göstermiştir. İkinci Körfez Savaşı döneminde ise turist sayısı ve gelirleri bakımından Türkiye ekonomisinin etkilenmediği görülmektedir.

Ancak burada önemli olan nokta, bu savaşların turizm gelirlerini ve turist sayısını azaltıp azaltmadığından çok, turizm sektöründe girişilmiş büyük yatırımları yavaşlatması ya da durdurması yönündeki etkileridir.

Tablo 6: Turizm Gelirleri ve Gelen Turist Sayısı

	1989	1990	1991	1992	2002	2003 (1)	2004 (1)
Gelen Turist Sayısı	4.459.151	5.389.308	5.517.897	7.076.096	13.256.028	14.029.558	13.936.507 (2)
Turizm Gelirleri (Milyon Dolar)	2557	3225	2654	3639	8479	13.203	10.186 (3)

Kaynak: Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1995); (DPT), Ankara, s.33. Başlıca Ekonomik Göstergeler; (DTM), Ankara, Ekim 2004, s.43.

(1) TCMB Turizm Gelirleri tanımında değişiklik yapmıştır.

(2) Ocak - Ağustos

(3) Ocak - Eylül

e. İşçi Gelirleri

Tablo 7'deki verilere göre savaşın olduğu 1991 yılında ciddi anlamda bir işçi geliri kaybı görülmektedir. 1989 yılında 3.138 milyon dolar olarak gerçekleşen işçi gelirleri 1990'da 3,325 milyon dolar, 1991'de 2,901 milyon dolar olmuştur. 1992'de yeniden artış gösteren işçi gelirleri 3,074 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Aynı durum İkinci Körfez Savaşı dönemini kapsayan yıllarda da söz konusudur. Nitekim 2002 yılında 1.936 milyon dolar olan işçi gelirleri, 2003 yılının Ocak-Ağustos döneminde 729 milyon dolar, 2004'ün aynı dönemi için 482 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 7: İşçi Gelirleri (Milyon Dolar)

	1989	1990	1991	1992	2002	2003 (1)	2004 (1) (2)
İşçi Gelirleri	3.138	3.325	2.901	3.074	1.936	729	482

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler; (DPT), Ankara, Aralık 1994, s.59. Temel Ekonomik Göstergeler; (DPT), Ankara, Eylül 2004, s.70.

(1) TCMB İşçi Gelirleri tanımında değişiklik yapmıştır.

(2) Ocak - Ağustos

İşçi gelirlerindeki düşüşlerin savaş yıllarında olduğu dikkate alındığında, Irak ve Kuveyt'te çalışan Türk firmalarının kriz ve savaş nedeniyle işlerini tasfiye ederek Türkiye'ye dönmelerinin bu düşüşlerde etkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

2. Körfez Savaşlarının Türkiye Ekonomisine Dolaylı Etkileri

a. Büyüme Hızı

Türk ekonomisi Körfez Krizi'ne, 1980'li yıllarda başlatılmış olan ihracata, yüksek faiz ve kura dayalı politikalardan vazgeçilmeye başladığı bir dönemde yakalanmıştır. 1989 yılı ortalarında iç talebi canlandıracak, fiyat artışlarını kur baskısından kurtaracak, bunlara karşılık dış ticaret açıklarının büyümesine yol açacak 1970'li yılların politikaları benzeri uygulamalara geçilmiştir.²⁸ Tablo 8'den de görüleceği üzere 1990 yılında GSMH ve tüm sektörlerde yüksek bir büyüme hızına ulaşılmıştır. Bir önceki yıl GSMH'nin büyüme hızı % 0,9 iken bu yıl itibarıyla % 9,2 olarak gerçekleşmiştir.

Ekonominin yeniden şekillenmeye çalıştığı, ancak iyimser sonuçların devam edip etmeyeceği konusunda belirsizlik ve şüphelerin bulunduğu bir dönemde ortaya çıkan Körfez Krizi, ekonomide belli hedeflere

²⁸ Gül Enver Turan; "Körfez Krizi ve Ekonomimize Olası Etkileri", Türk Henkel Dergisi, Yıl 6, Sayı 70, Kasım 1990, s.17.

ulaşılamamasının bedelinin krize bağlanabilme ihtimalini ortaya çıkarmıştır.²⁹ 1991 başında patlak veren savaş bu ihtimali güçlendirmiştir. Nitekim 1991 yılı itibarıyla GSMH ve sektörlerin büyüme hızları önemli oranda gerilemiş, sanayi dışında durma noktasına gelerek GSMH büyüme hızı % 0,5'e inmiştir. 1991 yılı içinde sona eren savaş sonrası 1992'de büyüme hızları toparlanmış ve yeniden artış eğilimine girerek GSMH büyüme hızı % 5,9 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 8: GSMH - Sektörel Büyüme Hızları

	1989	1990	1991	1992	2002	2003	2004	
							I	II
Tarım	- 7,6	7,4	- 0,6	2,9	7,1	- 2,5	- 7,5	3,4
Sanayi	4,0	9,1	3,3	6,7	9,4	7,8	10,3	14,9
Hizmetler	0,2	7,6	0,3	6,0		...	...	...
GSMH	0,9	9,2	0,5	5,9	7,8	5,9	12,4	14,4

Kaynak: Başlıca Ekonomik Göstergeler; Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı (HDTM), Ankara, Ocak 1993. Temel Ekonomik Göstergeler; (DPT), Ankara, Kasım 2003, s.11. Temel Ekonomik Göstergeler; (DPT), Ankara, Eylül 2004, s.11.

(...) Veri elde edilemedi.

İkinci Körfez Savaşı'nın patlak vermesiyle ekonomimiz bu durumdan etkilenmiş, GSMH 2002 yılında % 7,8 büyürken 2003'te bu oran % 5,9'a gerilemiştir. Ancak 2004 yılı birinci ve ikinci çeyreğindeki büyüme hızlarına göz atıldığında yeniden artış trendi yakaladığı gözlenmektedir.

b. Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye, Euromoney dergisinin yapmış olduğu ülke risk sıralaması araştırmasında 1989 yılında 100 puan üzerinden 62 puan alarak ülke sıralamasında 39'uncu sırada yer almıştır. Temmuz 1990 itibarıyla 66 puan ve Birinci Körfez Krizi sonrasında 54 puan alarak ülke sıralamasında 54'üncü sıraya düşmüştür.³⁰ Ancak Tablo 9 incelendiğinde bu yıllar itibarıyla Türkiye'ye fiilen gelen yabancı sermaye yatırımlarının bu olumsuzluktan etkilenmediği görülmektedir. Nitekim bu yatırımlar 1989 yılında 663 milyon dolar, 1990'da 684 milyon dolar, 1991'de 810 milyon dolar ve 1992'de 844 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu verilere göre Türkiye'ye gelen yabancı sermaye yatırımlarında, 1989-1992 yılları arasında bir artış eğiliminin olduğu görülmektedir.

²⁹ Turan; s.17-18.

³⁰ "Körfez Krizi ve Ülke Riskleri"; Finans Dergisi, Ekim 1990.

Tablo 9: Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı
(Milyon Dolar)

	1989	1990	1991	1992	2002	2003	2004 Ocak- Ağustos
Fiilen Gelen Yabancı Sermaye	663	684	810	844	585	406	715

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler; (DPT), Ankara, Eylül 2004, s.74.

Buna karşın İkinci Körfez Savaşı'nın patlak verdiği 2003 yılında, bir önceki yılda zaten düşük olan fiilen gelen yabancı sermaye 179 milyon dolar gerileyerek 406 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2004 yılının Ocak-Ağustos ayı verilerine bakıldığında önemli miktarda bir artış gözlenmektedir.

c. Bütçe Açığı

Tablo 10'daki bütçe gelişmelerine bakıldığında, 2003 yılı dışında bütçe harcamalarındaki artış hızının bütçe gelirlerindeki artış hızından yüksek olmasına bağlı olarak bütçe açığının hızlı bir trendle arttığı görülmektedir. Bu verilere göre bütçe açığı bir önceki yıla göre 1990 yılında % 57, 1991'de % 182, 1992'de % 42 oranında artış göstermiştir. 1991'deki bütçe açığının artış hızının bu denli yüksek olması, bütçe harcamalarındaki aşırı artışı kaynaklanmaktadır. 2003 yılında ise, bütçe gelirlerindeki artış hızının bütçe harcamalarından yüksek olması, bütçe açığının az miktar da olsa gerilemesine neden olmuştur.

Tablo 10: Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri (Milyar TL)

Yıllar	Bütçe Harcaması	Bütçe Geliri	Bütçe Açığı
1989	38,871	31,369	7,503
1990	68,354	56,573	11,782
1991	132,401	99,084	33,317
1992	225,398	178,070	47,328
2002	115,682,350	75,592,324	40,090,026
2003	140,053,981	100,238,122	39,815,859

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 1996; Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Ankara, Şubat 1997, s.579. Türkiye İstatistik Yıllığı 2003; Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Ankara, Nisan 2004, s.317.

ç. Enflasyon

Tablo 11 incelendiğinde, 1989 yılında % 68,2 olarak gerçekleşen Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE), 1990'da gerileme trendine girerek % 52,3 olmuş; ancak, Birinci Körfez Krizi ve Savaşı'nın etkisiyle yeniden yükselme trendine girerek 1991'de % 59,2 ve 1992'de % 61,4 olmuştur.

Tablo 11: Fiyat Endekslerinde Gelişmeler (Yıllık Ortalama % Değişme)

	1989	1990	1991	1992	2002	2003	2004 (1)
Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE)	68,2	52,3	59,2	61,4	50,1	30,3	11,2
Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE)	63,3	60,3	71,1	66,0	45,0	28,4	12,9

Kaynak: Başlıca Ekonomik Göstergeler; Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı (HDTM), Ankara, Ocak 1993. Başlıca Ekonomik Göstergeler; Ankara, Ekim 1993. Temel Ekonomik Göstergeler; (DPT), Ankara, Kasım 2003, s.109. Ekonomik Gelişmeler; (DPT), Ankara, Eylül 2004, s.23.

(1) Eylül ayı itibarıyla

İkinci Körfez Savaşı'nın enflasyon üzerinde etkili olduğunu söylemek oldukça zor. Ancak yine de TEFE'deki düşüş hızını azalttığı söylenebilir. Bu yıllar için TEFE'deki gerçekleşme oranlarına bakıldığında, 2002'de % 50,1, 2003'de % 30,3 ve 2004 Eylül ayı itibarıyla % 11,2 olmuştur.

Sonuç

Körfez Savaşları, Orta Doğu'daki çıkar ve hâkim güç olma kavgasının bir uzantısı olduğunu ortaya çıkarmıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra dünyanın tek kutuplu gücü olarak kalan ABD, bölgeyi tam olarak kontrol etme ve hâkim olma isteğini bu savaşlarla açıkça ortaya koymuştur.

Türkiye Körfez Krizi ve savaşlarında geleneksel geleneksel Orta Doğu politikasını değiştirmiştir. Bu değişikliklerle ABD'nin yandaşı bir tavır sergilemesi Türkiye'nin Orta Doğu'daki itibarını zedelemiş ve güvenliğini azaltmıştır.

Körfez Krizi ve savaşlarından en çok etkilenen ülke Türkiye olmuştur. Türk ekonomisini bu savaşlardan etkilenmesi doğrudan ve dolaylı olmuştur.

BMGK'nin Irak ve Kuveyt'e koyduğu ekonomik ambargonun Türkiye tarafından derhâl uygulamaya konulmasıyla birlikte bu ülkelerle olan ithalat ve ihracat durdurulmuştur. Ayrıca Birinci Körfez Savaşı döneminde körfez ülkelerine yönelik ithalatta durgunluk, ihracatta da azalma meydana gelmiştir. Ancak İkinci Körfez Savaşı bu ülkelere yönelik ithalat ve ihracatı olumsuz yönde etkilememiştir.

Kerkük-Yumurtalık ham petrol boru hattının ambargo kararının hemen ardından Aralık 1996'ya kadar işletmeye kapatılması ve İkinci Körfez Savaşı'nın bitiminde BMGK'nin Mayıs 2003'te aldığı 1483 sayılı Karar'a kadar sınırlı petrol sevkiyatının yapılması, Türkiye ekonomisine önemli miktarda zarar vermiştir. Diğer taraftan, Kerkük-Hayfa ham petrol boru hattının açılması projesinin gündeme gelmesi, gelecekte Kerkük-Yumurtalık boru hattı devre dışı bırakılabilir mi sorusunu akıllara getirmektedir. Böyle bir durumda ekonominin daha ciddi zararlar görmesi ihtimal dâhilindedir.

Körfez Krizi ve savaşlarının bir başka etkisi de ham petrol fiyatları yönüyle olmuştur. Petrol ithalatçısı bir ülke olan Türkiye, ihtiyacı olan ham petrolü komşusu Irak'tan ucuza temin ederken uygulanan ambargo nedeniyle ham petrol ithalatını diğer ülkelere kaydırmak zorunda kalmıştır. Buna bir de ham petrol fiyatlarının yüksek oranda artması eklenince ham petrolün maliyeti iyice yükselmiştir.

Türkiye ekonomisi, Irak ve Kuveyt'te iş yapan müteahhitlerin kriz ve savaşlar nedeniyle bu ülkelerdeki işlerini durdurarak işçilerini geri çekmeleri sonucunda müteahhitlik hizmetleri ve işçi gelirleri bakımından zarara uğramıştır.

Körfez Krizi ve Savaşı'nın Türkiye ekonomisinde iyimser gelişme ve bekleyişlerinin hâkim olduğu 1990 ve 1991 yıllarında olması, büyük bir talihsizlik olmuş ve ekonomi durma noktasına gelmiştir. Nitekim büyüme hızı önemli oranda düşmüş, bütçe harcamaları artmış ve enflasyon yükselmiştir.

İkinci Körfez Savaşı'nın büyüme hızına savaş yılında olumsuz etkisi olsa da bu olumsuz etki bütçe açığında ve enflasyon oranında görülmemiştir.

Birleşmiş Milletler yaptırımlarının kaldırılması, Irak ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi bakımından önemli fırsatlara açıktır. Adımların doğru atılması iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğinin sorunsuz bir şekilde yürütülebilmesine imkân tanıyacaktır.

İkinci Körfez Savaşı sonrası Irak'ın yeniden yapılandırılması çalışmaları bölgeyi ekonomik olarak canlandırmıştır. Ambargonun kalkması ve ticaretin serbestleşmesi ile birlikte 2003 ve 2004 yılındaki ihracatta yaşanan gelişmeler, Irak'ın Türkiye için önemli ve vazgeçilmez bir ticari ortak olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Türkiye ambargo kararının kalkmasını iyi değerlendirmeli, başta Irak olmak üzere, Orta Doğu ve Körfez ülkeleriyle tarihî, kültürel ve ekonomik bağlarını yeniden güçlendirmek için çaba sarf etmelidir. Türkiye'nin Körfez Krizi ve savaşları esnasında ABD ve Batının yanında yer alması, başka ülkelerle ekonomik ilişkide bulunmaması anlamına gelmemelidir.

HER İKİ KÖRFEZ SAVAŞININ TERÖRİZM VE BÖLÜCÜ FAALİYET AÇISINDAN TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

J. Kur. Alb. Hasan KARA*

Giriş

Osmanlı eyaleti olarak 400 yıla yakın süre Türk hâkimiyetinde kalan ve 1918 yılında imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması ile İngilizlerin kontrolüne giren Irak, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından diğer bölge ülkeleri gibi demografik özellikleri dikkate alınmadan verimli topraklar ve önemli petrol yataklarını kapsayacak şekilde sınırları çizilirken deniz çıkışı verilmesine rağmen bölgede oluşturulan Ürdün ve Kuveyt'le de sınırlandırılarak stratejik açıdan zayıf kalması sağlanmış, iç ve dış sorunlarıyla istikrarsızlık potansiyeli olan bir ülke olarak ortaya çıkarılmıştır.

Türkiye'yi her bakımdan yakından ilgilendiren, Türkiye'nin güvenliğini ve Türk milletinin bütünlüğünü tehdit edebilecek olguları bünyesinde barındıran Irak'ın kuzeyindeki "Kuzey Irak" olarak nitelendirilen bölge; Iraklı Kürt nüfusun yaşadığı, kuzeyinde Türkiye, doğu ve kuzeydoğusunda İran ile sınırı olan Irak'ın yüzölçümünün yaklaşık 1/5'i olan Erbil, Süleymaniye ve Duhok vilayetlerini kapsamaktadır.

Irak'ın kuzeyinde yıllardır etnik bir nüfus yönetiminde Irak'ın parçalanma tehlikesine rağmen oluşturulmaya çalışılan bir devlet, başta Türkiye olmak üzere, İran ve Suriye'yi de olumsuz yönde etkileyeceğinden Türkiye, Irak'ta statükonun korunması, toprak bütünlüğünün sağlanması ve mevcut sınırların idame ettirilmesi yönünde bir siyaset izlemektedir.

Irak'ın kuzey bölgesinde kendine yer bularak faaliyetlerini devam ettirerek yıllardır Türkiye'yi uğraştıran, Türkiye'nin bütünlüğüne yönelik yasa dışı faaliyetler içinde bulunan PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütünün Türkiye'ye büyük zararlar vermesinde bu coğrafyanın payı büyük yer tutmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'ni parçalayarak ülkenin güneydoğusunda bir Kürt devleti kurma amacını güden, durum ve şartlara göre "demokratik cumhuriyet" gibi değişik söylemler geliştiren örgüt, Irak'ın kuzeyini bir geri cephe olarak kullanıp, vur kaç taktikleriyle, bölgenin sağladığı imkânlardan faydalanarak militanlarını eğitim ve lojistik yönden en üst düzeye çıkartmış, kongrelerinin çoğunu burada yaparak bölgeyi hâlen bu amaçla kullanmaya devam etmekte ve militanlarının % 80'ini burada barındırmaktadır.

Türkiye, Birinci Körfez Savaşı öncesinde Avrupa Birliği ülkelerine rağmen Irak'la yapılan karşılıklı anlaşmalar gereği yasa dışı bölücü PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütü ile doğrudan mücadele etmek amacıyla, Irak'ın kuzeyinde yeteri kadar asker bulundurup operasyon

---

* Jandarma Okullar Komutanlığı, Uzman Jandarma Öğrenci Alay Komutanı

yapabiliyordu. Günümüzde “bağımsız Kürdistan” hayalleri iyice alevlenen Barzani ve Talabani grupları, aşiret hayatı yaşıyor, Türk resmî makamlarıyla alt düzeyde ilişki kurabiliyor ve Türk güvenlik birimlerinin küçük rütbeli personeli ile muhatap oluyorlardı.

Birinci Körfez Savaşı’ndan önce bölgedeki inisiyatif tamamen elinde bulunduran Türkiye, İkinci Körfez Savaşı sonrası inisiyatif önemli miktarda yitirmiştir. İncelemede her iki körfez savaşının, ulusal güvenlik bakımından Türkiye’ye olan etkileri ele alınacaktır.

1. Birinci Körfez Harbi ve Sonuçları

Birleşmiş Milletlerin Nisan 1991 tarihinde 36’ncı paralelin kuzeyini Irak yönetimine yasaklaması kararı, Iraklı Kürt grupların yanı sıra hem Türkiye, hem de yasa dışı bölücü PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütü için önemli sonuçlar doğurmuştur.

Irak’ın yenilgisi ile birlikte rejimle ilgili sorunları olan Şiiler Irak’ın güneyinde, devletle ilgili sorunları olan Kürtler de Irak’ın kuzeyinde ayaklanma başlatmışlardır.

Irak öncelikle güneyde Şiilerin ayaklanmasını bastırmış sonra kuzeye, Kürtlere yönelmiştir. Uluslararası yardım çağrısına olumlu cevap alamayan binlerce Kürt kuzeye, büyük oranda da Türkiye sınırına doğru kaçmıştır. Bu gelişmeler üzerine 3 Nisan 1991 tarihinde alınan ve Irak’la nihai ateşkes koşullarını öngören 687 sayılı Karar’ın arkasından, 5 Nisan 1991 tarihinde toplanan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) Bağdat yönetimini kınayan ve bölgedeki halka insani yardım yapılmasını öngören 688 sayılı Karar’ı kabul etmiştir. Bu kararla kurtarma ve yardım ile sınırlı, Huzur Operasyonu’nun birinci aşaması devreye girmiştir.

Koalisyon devletleri Temmuz 1991’de askerî güçlerini Irak’ın kuzeyinden çekerken Türkiye’de konuşlandırılacak daha az sayıdaki bir acil tepki gücü ile Kürt nüfusu Irak yönetiminin olası saldırılarına karşı korumak istediklerini açıklamış ve bu çerçevede, Güvenlik Konseyinin 688 sayılı Karar’ı ile oluşturulan Huzur Operasyonu (Operation Provide Comfort)’nun birinci aşaması sona erdirilerek ikinci aşaması olan Çekiç Güç hayata geçirilmiştir.

a. KDP ve KYB Açısından Durumun Değerlendirilmesi

Bölgede meydana gelen otorite boşluğunda uluslararası boyut kazanan Kürt sorunu, Türkiye aleyhine bir yönde gelişim göstermiştir. Türkiye sınırına akın eden binlerce mültecinin dramının yazılı veya görsel basın aracılığıyla milyonlarca Batılının oturma odalarına kadar götürülmesi, bölgedeki Kürt sorununu dünya gündemine hiç çıkmamacasına sokmuştur.

Yıllarca seslerini duyuramamaktan yakınan Barzani ve Talabani liderliğindeki Kürt gruplar için Saddam’ın Kuveyt’i işgal etmesi bir dönüm noktası olmuştur. Bu gruplar, Çekiç Güç ve Türkiye’nin şartların zorlaması

nedeni ile yaptığı yardım ve koruma altında 19 Mayıs 1992’de kendi ilk parlamentosunu seçmişler, bölgesel Kürdistan Hükümetini kurmuşlar ve devlet olmanın bütün alt yapılarını (parlamento, hükümet, ordu, polis gücü, üniversite vb.) tamamlayıp fonksiyonel hâle getirerek bu tarihî fırsattan azami derecede yararlanmışlardır.

Ayrıca önceleri alt seviyede kabul gören Barzani ve Talabani’ye Türk kırmızı pasaportu verilerek uluslararası gezilere çıkabilmeleri sağlanmış ve Türkiye’de Başbakan ve Cumhurbaşkanı ile de görüşme imkânına kavuşmuşlardır.

b. PKK Terör Örgütü Açısından Durumun Değerlendirilmesi

36’ncı paralelin kuzeyinde oluşan otorite boşluğundan yararlanan yasa dışı bölücü PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütü, terörist başı Öcalan’ın “Güvenlik kuşağını direniş kuşağı yapacağız ve burayı üs olarak kullanacağız.” talimatı doğrultusunda Kuzey Irak’ta 30 km’lik bir alana yerleşmiştir.

Terör örgütü Irak’ın kuzeyindeki varlığını güçlendirmeye ve bölgede etkili bir güç olmaya yönelmiş ve bu amaçla, Haziran 1991 tarihinde PAK (Kürdistan Özgürlük Partisi) isimli paravan bir örgüt kurmuş, böylece Irak’ın kuzeyinin Türkiye sınırı boyunca, her türlü silahla donatılmış 3000 civarında militanını konuşlandırmasının yanı sıra bu bölgeden silahlı ve kitlesel bir destek sağlayarak KYB ve KDP’nin yanı sıra üçüncü bir güç olmayı hedeflemiştir.

Örgüt bu hedef doğrultusunda silahlı gücünün önemli bir bölümünü Irak’ın kuzeyine geçirerek buraya yerleşmiş, kamplar kurmuş, mevcutlarını güçlendirmiş, Irak ordusunun kuzeyden çekilirken bıraktığı silah ve mühimmatı ele geçirmiştir. Irak ordusundan kaçan ve Türkiye’ye sığınan Kuzey Iraklılardan çok miktarda silah da (silahların bir bölümü yurt içindeki teröristlere aktarıldı) örgüt tarafından ele geçirilmiştir.

Ayrıca Irak’ın kuzeyinde başıboş kalan silahlı gruplardan da yasa dışı bölücü PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütüne katılımlar olmuş ve terör örgütünün militan sayısı artarak Irak’ın kuzeyi kısa sürede terör örgütünün üssü hâline gelmiştir.

Terör örgütü bu gelişmelerden sonra saldırılarında tarz değiştirerek bölgede bulunan karakol ve ilçe merkezlerine ağır silah ve büyük güçler kullanmak suretiyle eylemler düzenlemeye başlamıştır. 1984-1994 tarihleri arasındaki eylemlerin yarısından çoğunu 1991 yılı ve sonrasında gerçekleştirmiştir. Halkın desteğine sahip olduğu imajını güçlendirmek isteyen terör örgütü, halk kitleleri ile güvenlik güçlerinin belirli günlerde karşı karşıya getirilmesine (kepenk ve kontakt kapatma, büyük kitle gösterileri gibi olaylara) önem vermeye ve halkı olayların içine çekmeye başlayarak ve kurtarılmış bölgeler ilan etme gayreti içine de girmiştir.

Terör örgütünün TBMM’de temsilinin sağlanması ve örgüte siyasal meşruiyet kazandırılmak istenmesi amacıyla, Ekim 1991 tarihinde yapılan genel seçimlerde ülke barajına takılmamak ve Meclise girebilmek için SHP ile seçim ittifakı kararı alan Halkın Emek Partisi (HEP) aracılığıyla çoğu terör örgütü ile alakalı 20’ye yakın kişi milletvekili seçilmiştir.

Terör örgütünün büyük çaplı saldırılarının yurt içinde yarattığı infiale karşılık vermek ve örgütle daha etkin mücadele edebilmek için Türk Silahlı Kuvvetlerinin “alan hâkimiyeti” konseptine dönmesi ve Irak’ın kuzeyinde yürütülen operasyonlar sonucu örgüt güç kaybetmeye başlamıştır.

Terör örgütü karşı karşıya kaldığı açmazlardan kurtulmak ve yeni dönem planlamasını yapmak için 20 Mart 1993 tarihinde tek taraflı olarak sözde ateşkes ilan etmiştir. Sözde ateşkes süreci, terör örgütünün sistemli bir şekilde çıkarıldığı kamplara geri dönüp yerleşmeye başlaması, lojistik ve idari tikanıklıklarını aşması neticesi 25 Mayıs 1993 tarihinde Bingöl-Elazığ karayolunda 33 askerin şehit edilmesi olayıyla sonlandırılmıştır.

1994 ve 1995 yıllarında yurt içi ve yurt dışında siyasal faaliyetlerini “Kürt kimliğinin tanınması” eksenine oturtmuştur. 24 Aralık 1995 yılı genel seçimlerine DEP yerine kurulan HADEP ülke genelinde % 4,17, Doğu ve Güneydoğu illerinde % 17’ye ulaşan oy oranına sahip olmuştur. “Kürt kimliğinin tanınması”, “Kürt milliyetçiliği” ekseninde seçime giren HADEP’in aldığı bu sonuç, kamuoyunda siyasal ve sosyolojik açıdan üzerinde durulması gereken önemli bir olgu olarak değerlendirilmiştir.

Terör örgütünün eylemlerinde gerilemenin başlangıcı olarak kabul edilen 1996 yılı içinde, örgüt geçmişte yaşadığı ilk sorunlarına dönerken Türkiye’de intihar eylemleri başlatarak eylem biçiminde değişikliğe yönelmiştir. Yurt dışındaki siyasal faaliyetlerine de ağırlık vermiş “sürgünde Kürt parlamentosu”nu değişik zamanlarda çeşitli Avrupa ülkelerinde toplayarak uluslararası ilgi ve desteği canlı ve güçlü tutmaya çaba göstermiştir.

1997 yılında “PKK güneylileşmiştir” sloganıyla Irak’ın kuzeyinde kurumsallaşma faaliyetlerini yoğunlaştıran terör örgütü, “PKK Türkiyelileşiyor” sloganıyla da yurt içinde iç politikada ağırlık kazanmaya özen göstermiş, terörist başı Öcalan’ın belirlediği hedefler doğrultusunda “barış ve çözüm” temalı faaliyetlere ağırlık vermiştir.

1997-1998 ve terörist başı Öcalan’ın yakalandığı 1999 yıllarında yasallaşma çabalarına ağırlık veren terör örgütü yasallaşma faaliyetlerini, “bağımsız Kürdistan” sloganından uzaklaşarak Kürt kimliğinin tanınması, kültürel haklar, Kürtlerin demokratik ve kültürel hakları bağlamında siyasete yasal yollardan katılma ve ağırlık koyma ekseninde yürütmüştür.

Kısaca, terör örgütü 1990’lı yılların sonlarına kadar “bağımsız Kürdistan” hedeflediğini ve bu hedefe ulaşınca kadar geçecek süreçte faaliyetlerini “ulusal kurtuluş” havası içinde yürütmeye çalışmıştır. Ancak silahlı gücü ve silahlı propaganda olanakları zayıflayınca hedefini “demokratik cumhuriyet” tezi doğrultusunda değiştirmiştir.

Terörist başı Öcalan yakalanıp yargılanmaya başladıktan sonra “ayrılık ve ayrılıkçılık” ifadesinden “Birlik, bütünlük, bir arada yaşama” söylemine geçilmiştir. Bu yapılırken de Kürtlerin varlığının kabul edilmesi, dil ve eğitim hakkı tanınması, kültürel isteklerinin karşılanması talepleri ile “iki kurucu halk” yaklaşımına dayanan “demokratik cumhuriyet tezi”nin içi doldurulmaya çalışılmıştır.

Bu strateji değişikliğinde terörist başı Öcalan’ın talepleriyle Türkiye’nin Avrupa Birliğine tam üyelik için aday ülke statüsü kazanmasıyla başlayan süreç (1999 Helsinki Zirvesi) terör örgütünün de strateji değişikliğine yöneldiği süreçle örtüşür. Bu nedenle Türkiye, AB hedefine ilişkin politikalar konusunda bir ikilemlerle karşılaşmıştır. Zira AB’nin öncelikleri ile terör örgütünün sözde yedinci ve sekizinci kongrelerinde ilan ettiği taleplerin hemen hemen aynı olması iç politikada büyük tartışmalara sebep olmuştur.

Sonuç olarak terör örgütü bölgenin imkânlarından faydalanarak durumunu lojistik, eğitim ve militan yönünden en üst seviyeye çıkarmış ve bölgede kalıcı bir duruma gelerek üçüncü bir güç olmayı hedeflemiş ve bu hedefine paralel olarak Türkiye’deki silahlı eylemlerini de artırarak kendisine siyasi alanda da zemin oluşturmaya çalışmıştır.

c. Körfez Krizi’nin Türkiye’ye Etkileri

TSK 1992 yılında yasadışı bölücü terör örgütü PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütü ile mücadelede “alan hâkimiyeti” konseptine geçmesiyle, Irak’ın kuzeyine çeşitli tarihlerde büyük çapta operasyonlar icra edilmiş, Türkiye-Irak sınırında güvenlik bandı oluşturulmuştur.

Bu uygulamalar sonucu terör örgütü, başlangıçta eylemlerini şekil ve yöntem bakımından değiştirmişse de da askerî literatür açısından “denge aşaması”na geçememiş olması sebebiyle silahlı etkinliğini giderek yitirmiştir.

Körfez krizi sonucu Irak’a uygulanan ekonomik ambargo kapsamında Türkiye’nin petrol boru hatlarını kapatması ve sınır ticaretini ortadan kaldırması sonucu ekonomik yönden olumsuz etkilenen Türkiye’nin ve özellikle Güneydoğu Bölgesi’nden terör örgütüne katılımlar artmıştır. Bütçeden önemli miktarda payın terörle mücadeleye ayrılması ile sosyal ve ekonomik alanda görülen olumsuzlukların yanı sıra iç ve dış borç yükselmiş, uluslararası sermaye kuruluşlarına bağımlılık artmış ve her alanda ulusal politika izleme imkânı azalmıştır.

Irak’ın toprak bütünlüğünü savunan Türkiye’nin, Irak’ın kuzeyinde yaşayan Kürt gruplara gereğinden fazla destek olması, terör örgütünü zayıflatması yanında Irak’ta bir Kürt devletinin kurulma aşamasına gelmesine de yardımcı olduğunu söylemek mümkündür.

Terörist başı Abdullah Öcalan’ın yakalanmasıyla birlikte, silahlı mücadelenin bırakılması ve militanların Irak’ın kuzeyine çekilmesi ile mücadelesinin ana eksenini siyasal boyutta sürdürme kararında olan terör

örgütü bu mücadele yöntemiyle, Türk siyasal sisteminde güçlü ve etkin durumda olan askerlerin, konunun yeni boyutunda oyunun dışında kalmasını sağlayarak siyasal alandaki faaliyetlerini kolaylaştırmıştır.

Türk Hükûmetinin, AB'ye giriş için ön koşul olarak görülen kararları uygulaması ile terör örgütünün talepleri de dolaylı olarak yerine getirilmiştir.

Bu süreçte terör örgütü, silahlı propaganda dönemindeki "Kürt ulus bilinci" yaratma amaçlı eylemleri neticesi "Kürt kimliği"ni ön plana çıkararak Güneydoğu bölgesinde siyasal, etnik bir coğrafya oluşturmaya çalışmıştır. Muhtelif tarihlerde yapılan seçim sonuçları ile (Ek-B) Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki belediye başkanlarının çeşitli beyanları, AB ülkeleri başbakan ve dışişleri bakanlarının bölgeye olan ilgileri bu olguyu destekler niteliktedir.

Terörün tırmandığı 1990'lı yılların başında Türk Silahlı Kuvvetlerinin gücünü terörle mücadeleye ayırması Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Asya'da meydana gelen ve gelecek oluşumlara karşı etkin bir strateji üretememesine de neden olmuştur.

Körfez Savaşı sonrası 36'ncı paralelin kuzeyi sözde federe Kürt devletinin fiilî sınırı olarak çizilmiş, Huzur Operasyonu süresince insani yardım faaliyetleri görüntüsü altında Kuzey Irak'ta devlet olmanın gerektirdiği kurumların oluşturulmaya başlanmış olması, bölgeye komşu Türk vatandaşlarının geleceği ile ilgili olarak Türkiye'nin kaygılarını artırmıştır.

Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Orta Doğu bölgesinde söz sahibi olmak isteyen ABD ve Avrupa ülkeleri, terör örgütünü yasal olmayan örgütler listelerine almalarına rağmen terör örgütüyle bağlantılı kuruluşların faaliyetlerine son vermeyerek "Kürt kozunu" kullanmayı sürdürmüştür.

2. İkinci Körfez Harekâtı ve Sonuçları

11 Eylül 2001'de ABD'de düzenlenen intihar saldırıları sonucu ABD, Batılı müttefiklerin de desteğinin alarak terörle mücadeleye yönelik başlatılan faaliyetler kapsamında Afganistan'a müdahale etmiş, ayrıca teröre destek vermekle suçladığı ve şer eksenli olarak nitelediği devletler arasında bulunan Irak'ı da BM kararlarına uymaması, kitle imha silahları bulundurması, bölge ve dünya güvenliği için tehdit oluşturması ve Irak yönetiminin El-Kaide ile bağlantısı olduğu iddiasıyla, "Özgürlük Operasyonu" ismini verdiği bir harekâtla işgal etmiştir.

Türkiye ABD'nin müdahalesine; bölgede istikrarsızlık oluşturacağı, Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devleti oluşturulacak şekilde Irak'ın parçalanma tehlikesinin mevcut statükoyu bozacağı, yasa dışı bölücü terör örgütü PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütünün daha aktif ve etkin hâle gelebileceği, oluşacak kaos ortamından Türkmenlerin zarar görmesinin çeşitli sorunlara yol açabileceği gibi gerekçelerle karşı çıkmıştır.

Fakat ABD "Irak'a Özgürlük Operasyonu" adı altında, yaygın kaniya göre Orta Doğu petrol rezervlerine hâkim olmak amacıyla, çoğu dünya

devletleri tarafından desteklenmemesine rağmen Irak'ı, tek taraflı güç kullanarak (Irak'ın kuzeyinde bulunan) Kürt grupların da desteğini alarak kısa sürede işgal etmiştir.

a. KDP ve KYB Açısından Durumun Değerlendirilmesi

Türkiye'nin İkinci Körfez Savaşı'nda işgal güçlerine yeterli desteği vermemesi, ABD'nin savaş öncesi ve sonrasında Kürtlerle iş birliği yapmasını, Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurmak isteyen Barzani ve Talabani'nin Irak yönetiminde yer almalarını ve giderek prestijlerini artırmalarını sağlamıştır. Bu gelişmeler Birinci Körfez Savaşı sonrasında nüvesi teşkil edilen "Kürt devleti"nin devletleşme sürecini hızlandırmıştır.

Bu kapsamda, Kerkük olmadan sözde bir Kürdistan'ın anlamlı olmayacağını bilen Kürt gruplar şehrin demografik yapısını değiştirerek ileride yapılacak nüfus sayımı ve seçimler öncesi avantajlı duruma geçmek amacıyla, tapu ve nüfus dairelerini de yakmak suretiyle kendi gruplarını bölgeye yerleştirme gayretlerini, ABD'yi de yanlarına alarak büyük bir hızla sürdürmektedir.

Bu gelişmeler içinde Kerkük ve Tel Afer'de meydana gelen olaylar Türkiye açısından ayrıca önem taşımaktadır. Büyük bir bölümü Şii Türkmen olan Tel Afer, Türkiye'nin Irak'la olan coğrafi bağlantısını sağlaması ve Irak'taki Kürt gruplarla Suriye'deki Kürt gruplar arasında tampon bölge oluşturmasından dolayı önem arz etmektedir. Tel Afer'e yapılan ve yüzlerce Türkmen'in hayatını kaybettiği bu saldırının perde arkasında, Türkiye'den Araplara doğrudan uzanacak bir koridor sağlayan Tel Afer'in Kürt bölgesine dâhil edilerek Habur'a alternatif ikinci bir sınır kapısı olabilecek Ovaköy sınır kapısının açılmasının engellenmesi olduğu değerlendirilebilir.

Hâlen Kürt gruplar, Irak'ın kuzeyinde doğal kaynaklara sahip olmak, sözde "Kürdistan federe bölgesinin" sınırlarını genişletmek, Türkiye'den yapılan ticareti kontrol altında bulundurmak ve Suriye'deki Kürtlerle irtibat tesis etmek yönündeki genel politikalarını sürdürmeye devam etmektedirler. Son dönemlerde özellikle Irak Geçici Anayasası ile kazandıkları imtiyazların gerçekleşmesi ve şartlar oluştuğunda bu imtiyazların geliştirilmesi, Kerkük'ün Kürtleştirilerek sözde Kürdistan sınırları içine dâhil edilmesi, Tel Afer, Musul, Tuzhurmatu gibi Türkmen ağırlıklı yerleşim birimlerinde yaşayan Arap ve Türkmenlerin zorla bölgeden göç ettirilmesi ve İsrail'le ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki faaliyetlerine ağırlık verdikleri gözlenmektedir.

Basına yansıyan diğer bir gelişme de Irak'ın geçici anayasasının "üç vilayetten bir eyalet" olabileceği şeklindeki hükmünün hayata geçirilmesi için, Barzani'nin kendi kontrolünde Kürt nüfusun çoğunlukta olduğu Duhok ve Erbil'e ilaveten Tel Afer üzerinden Musul'a yönelerek doğrudan kendine bağlı bir eyalet oluşturulma çabası içinde olması, Talabani'nin de benzer bir strateji ile kontrolündeki Süleymaniye'ye ilave olarak, Türk ve Arap çoğunluklu Kerkük ve Arap çoğunluklu Diyala'yı da kontrole almak için yoğun faaliyet göstermesi, referandumda kendine bağlı Kürt göçmenlerle birlikte

Kerkük'ü de elde ettiği takdirde "ikinci Kürt eyaletini" veya başka bir deyişle "federe devletini" oluşturması çalışmaları görülmektedir. Dolayısıyla bu faaliyetlerin, ileriki aşamada birleştirilerek iki federe devletten oluşan bağımsız bir Kürt federal devletinin oluşturulmasının işaretleri olduğunu söylemek mümkün görülmektedir.

b. PKK Terör Örgütü Açısından Durumun Değerlendirilmesi

ABD'nin savaş öncesi ve sonrası Iraklı Kürtler lehine olan bakışı yasa dışı bölücü terör örgütü PKK/KADEK/KONGRA-GEL'i de kapsamıştır. ABD, Irak'ın kuzeyinde diğer Kürt gruplarına olumlu yaklaşırken PKK/KADEK/KONGRA-GEL'e farklı bir bakış açısı ile yaklaşmamış ve aleyhlerine bir operasyon yapmadığı gibi açıktan bir tutum da almamıştır.

Hatta Irak işgali yasa dışı bölücü terör örgütü PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütü açısından değerlendirildiğinde, olumlu etkilerinin olumsuz etkilerinden fazla olduğu söylenebilir. Olumlu yönlerin başında Türk-ABD ilişkilerinin bozulması, askerî iş birliğinin rafa kaldırılması, Türk askerinin bölgeye müdahale edememesi sebebiyle yasa dışı bölücü terör örgütü PKK/KADEK/KONGRA-GEL'in varlığını korunmuş olması sayılabilir. Ayrıca ABD'nin Türkiye'nin yardımını almaksızın giriştiği harekâta en yakın müttefik olarak Irak'ın kuzeyindeki Kürtleri görmesi ve onları desteklemesi de bir çeşit güvence niteliği taşımıştır.

ABD'ye yakın duran, bunun sinyallerini daha önce veren ve ismini PKK/KADEK/KONGRA-GEL olarak değiştiren yasa dışı bölücü terör örgütü çatışmalarda aktif tutum takınmak yerine izlemeye kalmayı tercih etmiştir. Gerçekten de Irak'ın kuzeyinde 3200-3800 civarında teröristi bulunan yasa dışı bölücü terör örgütü PKK/KADEK/KONGRA-GEL, savaş ve sonrasında bir sıkıntı yaşamamış ve Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi (PÇDK) çalışmalarını serbestçe yürütmüştür.

ABD yasa dışı bölücü terör örgütü PKK/KADEK/KONGRA-GEL'i, El-Kaide, Taliban ya da Hamas gibi örgütlerle bir görmediğinin ipuçlarını da vermiştir. Örgütle dolaylı yollardan diyalog kuran ABD, 12 Haziran 2003 tarihinde KYB'nin bölgesindeki Dalakoga Kampı'nda yapılan görüşmede; terör örgütünün siyasallaşması, silahlarını bırakması, kültürel hakların yaygınlaşması ve genel af gibi konuları görüşerek doğrudan temasa geçmeye başlamıştır.

Önceleri yasa dışı bölücü terör örgütünü etkisiz hâle getireceğini her fırsatta ifade eden ABD, Ağustos 2004'ten itibaren askerî olmayan yollardan çözüm arayışları bulunması gerektiğini telaffuz etmeye başlaması ve operasyonlar konusunda somut adım atmaması ile yasa dışı bölücü terör örgütünün faaliyetlerini askerî faaliyet dışındaki yollardan azaltma niyetini göstermiştir. ABD'nin örgüt ile temasları sonucunda Ağustos 2004 tarihinde Osman Öcalan'ın başını çektiği Kani Yılmaz, Nizamettin Taş ve Hıdır Yalçın gibi teröristlerin de bulunduğu 40 kişi tarafından Yurtsever Demokrat Partisi (PWD) kurulmuştur.

Irak'ın ABD tarafından işgalini eşsiz bir fırsat olarak gören terörist başının kardeşi Osman Öcalan KDP ve KYB'ye sıcak mesajlar göndermesi yanında, sözde "federe Kürt devletini" de kazanç sayması ve bu görüşlerin ABD'nin yürüttüğü politikayla örtüşmesi oldukça anlamlıdır.

Bununla birlikte Kürt gruplar arasında yaşanan iç rekabet açısından Barzani ve Talabani'nin güçlenmesi ve etkinliğini artırmasının yasa dışı bölücü terör örgütü PKK/KADEK/KONGRA-GEL'e olumsuz şekilde yansyabileceği değerlendirilebilmektedir.

Özetlenecek olursa ABD'nin, Irak işgalinden sonra yasa dışı bölücü terör örgütü PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütündeki bölünme ile PKK/KADEK/KONGRA-GEL'i hem kendi güdümünde kullanabileceği bir güç hâline getirmeyi hem de Türkiye'nin, Irak'ın kuzeyinde asker bulundurma gerekçesini ortadan kaldırmayı amaçladığı söylenebilir.

c. İşgalin Türkiye'ye Etkileri

1 Mart 2002 tarihinde "Türk askerinin yurt dışına gönderilmesi ve ülke topraklarında yabancı askerlerin bulundurulmasına" ilişkin tezkerenin TBMM'de reddedilmesinin, Türk askerinin daha büyük bir güçle Irak'ın kuzeyine girmesini önlemesi, Türk-ABD ilişkilerinin bir süre bozulması, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki inisiyatifini zayıflatması, Kürt gruplarının Kuzey Irak'ta etkinliklerini artırması ve terör örgütünün Türkiye'deki uzantılarının siyasallaşmasına ilişkin çabaları da artırmış olması gibi sonuçları doğurduğundan yasa dışı bölücü terör örgütü PKK/KADEK/KONGRA-GEL'in işine yaradığı söylenebilir.

ABD tarafından devre dışı bırakılan Türkiye ile ilişkili olarak Irak'ta yaşayan Türkmenler de cezalandırılmaya başlanmış ve Irak'ın kuzeyindeki dengeler hissedilir şekilde Kürt grupların lehine dönmüştür.

Başlangıçtan beri Türkiye tarafından desteklenen Iraklı Kürt liderler, son dönemlerde Iraklı Kürtler ile Türkiye arasındaki ilişkilerin bozulması hâlinde Türkiye'de "Kürt sorunu"nun tırmanacağını imalı bir şekilde ifade ederek (Ek-C) tehdit savurabilmektedirler.

Iraklı Kürt lider Mesut Barzani 1 Mart günü TBMM'de reddedilen tezkerede rolü olduğunu, bugün ise Türkiye siyasetinde daha etkin olmak amacıyla, 1965'te Derviş Akgül tarafından kurulan Türkiye Kürdistan Demokratik Partisini kastederek kendisine bağımlı bir partiyi kullanmayı hedeflediğini pervasızca basına yansıtabilecek kadar etkinliğini artırmıştır.

Celal Talabani ise yasa dışı bölücü terör örgütü PKK/KADEK/KONGRA-GEL için genel af ilan edilmesini istemek suretiyle Türkiye'nin iç işlerine müdahale etme cüretini gösterebilmektedir.

Kerkük'ün Kürtleştirilmesi faaliyetleri bütün hızıyla devam ederken ABD tarafından Irak'ın kuzeyinde etnik açıdan homojenleşmiş bir Kürt bloğu oluşturulmak istenmektedir. Bu blok vasıtasıyla Türkiye dâhil bölge ülkelerine yönelik etnik güç projeksiyonu gerçekleştirmek Suriye'den gerçekleşecek Kürt göçüyle Suriye-Irak kuzey hattında etnik bir Kürt bloğu oluşturmak, Irak'ın kuzeyinde Türkmen gücünün iyice kırılmasını sağlamak ve doğu-batı

istikametinde Türkiye'nin altında bir kuşak oluşturarak Irak'ın güneyine inişi engellemek ve dolayısıyla Türkiye'yi Irak denkleminde çıkarmak amaçlanmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için de Suriye Kürtleri ile Irak Kürtleri arasındaki bölgeyi kesen, Türkiye'den Araplara doğrudan uzanacak bir koridor sağlayan Türkmen ve Arapların yaşadığı, Türkiye'nin kuzeyden açacağı ikinci sınır kapısına en yakın büyük yerleşim yeri olması gibi stratejik önemi haiz özellikleri taşıyan Tel Afer'e saldırılmıştır.

Bağdat-Ürdün hattında ticaret amacıyla bölgeye gelenlere yönelik herhangi bir saldırı yapılmazken Habur-Bağdat hattında Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına ve Türk tanker şoförleri ile Bağdat'ta iş yapan Türklere yönelik saldırıların başlaması ve giderek arttığının görülmesi dikkati çekmektedir.

Uzun zamandan beri Irak'taki Kürt ayrılıkçı hareketini destekleyen İsrail, Türkiye Kürtleri üzerinde de uzun zamandır çalışmaktadır ve daha düne kadar İsrail karşıtı görünen Kürtçü aydınların bazıları, ayrılıkçı Kürtçülüğün Türkiye'deki en önemli destekçisinin de İsrail olabileceğini savunmaya başlamışlardır.¹

Körfez Savaşının Türkiye'ye olan diğer etkileri,

-ABD ile fiziki olarak komşuluk sürecinin başlaması,

-Gerek doğrudan gerekse Irak bağlantılı başlatılan ilişkiler nedeniyle karşı karşıya gelenebilmesi,

-Irak'ın kuzeyinde yasa dışı bölücü terör örgütü PKK/KADEK/KONGRA-GEL terör örgütüne karşı yürütülen mücadelede ABD'nin inisiyatifine bağlı kalınması,

-Türkiye'nin Irak'la olan ekonomik ilişkilerinin olumsuz etkilenmesi, taşımacılık sektörüne yapılan saldırılar nedeniyle ekonomik ve insan kayıplarına maruz kalınması,

-Irak'ın ileride bir terör üssüne dönüşerek Türkiye'ye yönelik terörist tehdit ve faaliyetlerin uygun ortam bulmasına sebep olabileceği şeklinde sıralanabilir.

Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde DEHAP'lı belediyelerin öncülüğünde gerçekleştirilen kültür ve sanat alanında etnik Kürt milliyetçiliğine varan yaklaşımlar, Diyarbakır merkezinde organize edilen sempozyuma komşu ülkelerdeki Kürt grupların davet edilmesi gibi faaliyetler vasıtasıyla ortak bir Kürt kimliği oluşturulmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır.

Yasa dışı bölücü terör örgütü PKK/KADEK/KONGRA-GEL yeni dönemdeki mücadelesi için "şiddet" olgusunu denetim altına alma ve engelleme işlevlerini yerine getiren güvenlik kurumlarını devre dışı bırakan, Türkiye'nin üniter yapısı ve ulus bilincini tehdit eden, Türk üst kimliğini kabul

---

¹ Sedat Laçiner; "Irak Küresel Meydan Savaşı ve Türkiye", Roma Yayınları, Temmuz 2004, Ankara, s:327.

etmeyen, devletin kontrolünün ve rolünün ya çok az olduğu ya da hiç olmadığı “sivil ve siyasi” bir çizgideki zemini seçmiştir.

Sonuç

Günümüzde, ülkelerin güvenliğinin sınır çizgilerinden başlamayacağı prensibi göz önüne alınırsa Irak'ın kuzeyindeki istikrarsızlık, Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve askerî güvenlik çizgilerini aşındırarak Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik tehdidi kontrol altına almakta zorlanacağı bir sürecin içine sokmuştur.

Musul ve Kerkük'te yaşananlar, Tel Afer saldırısı, Süleymaniye baskını, Irak'ın kuzeyine (Dubai Anlaşması ile) Türkiye'nin askerî müdahalesinin yasaklanması, yasa dışı bölücü terör örgütü PKK/KADEK/KONGRA-GEL'e yönelik ABD'nin takındığı tutum, Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik tehdide karşı doğrudan müdahale edebilme yeteneğinin zayıflatılmış olduğunu, bu hususların kalıcılığı durumunda Türkiye'nin ulusal güvenlik zafiyetinin artarak ulusal birlik ve toprak bütünlüğü konusunda direnç eksilmesi yaşayabileceğini göstermesi açısından² dikkat çekicidir. Irak'ın kuzeyinde bütün organ ve oluşumlarını tamamlamış ve sadece tanınma aşaması kalmış bağımsız bir Kürdistan devletinin oluşturulduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Bunun bir yansıması olarak Kerkük'ün hızla devam ettirilen Kürtleştirme politikası ile Türkmenler Saddam yönetiminden daha fazla baskı ve katliama maruz kalmaktadır.

Yasa dışı bölücü terör örgütü PKK/KADEK/KONGRA-GEL, ikiye bölünmüş olmasına rağmen; her iki parçasıyla, askerî olmayan yollardan çözüm arayışları bulunması gerektiğini telaffuz etmeye başlayan ve operasyonlar konusunda somut adım atmamak suretiyle yasa dışı bölücü terör örgütünün faaliyetlerini askerî faaliyet dışındaki yollardan azaltma niyetini gösteren ABD'nin himayesinde, Kuzey Irak'ta faaliyetlerini serbestçe sürdürürken AB sürecini kapsayan gelişmeleri de arkasına alarak siyasallaşma yönündeki faaliyetlerine devam etmektedir.

Irak'ın şu anda içinde bulunduğu belirsizlik gerek Orta Doğu gerekse Türkiye ve diğer ülkeler için önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Türkiye'nin birinci ve ikinci Körfez savaşlarında ve takip eden yıllarda ticaret hacminden doğan ve basına yansıyan zararın 40 milyar doları geçtiği göz önüne alınırsa oldukça önemli ekonomik kayıplara uğradığı görülmektedir.

Irak'ı işgal ederek fiilen bölgeye yerleşen ABD'nin Irak'ta nasıl bir düzenleme yapacağı, ne zaman ve nasıl çekileceği, çekilirken nasıl bir Irak bırakacağı belli değildir. Kuzey Irak'ta fiilen kurulmuş olan “Kürt devletinin” hedefleri arasında olduğu bilinen bağımsızlık ilanına yönelip yönelmeyeceği de Türkiye açısından büyük önem taşımaktadır.

ABD'nin, önümüzdeki süreçte Türkiye'nin kendi çıkarlarıyla çatışan politikalar üretme olasılığını göz önüne alarak yasa dışı bölücü terör örgütü PKK/KADEK/KONGRA-GEL ve siyasi yansımalarının Türkiye'ye karşı bir

---

² Yaşar Hacısalıhoğlu; Cumhuriyet, Strateji. 11 Ekim 2004.

koz olarak elde bulunduracağı³ düşünülebilir. Bu bağlamda Türkiye'nin geleceği ve bütünlüğünü muhafaza etmesinin yine Türkiye'nin kendi kararlılığına bağlı olduğunu bilerek zaman geçirmeksizin stratejik hareket tarzı belirlemesi oldukça önem taşımaktadır.

Kaynaklar

MANAZ, Abdullah; www.stradigma.com.

BİLA, Fikret; Satranç Tahtasındaki Yeni Hamleler-Hangi PKK?, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004.

BALBAY, Mustafa; "Irak Bataklığında Türk Amerikan İlişkileri", Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul, Nisan 2004.

BUZOĞLU, M. Hüseyin; "Körfez Savaşı ve PKK", Strateji, Ankara.

KOHEN, Sami - CİVAOĞLU, Güneri; Milliyet, 11 Kasım 2004.

ÖZDAĞ, Ümit; Yeniçağ, 11 Kasım 2004.

LAÇİNER, Sedat; "Irak Küresel Meydan Savaşı ve Türkiye", Roma Yayınları, Ankara, Temmuz 2004.

ARI, Tayyar; "Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi 1978-1996", Alfa Yayınları, 1996.

ÖZDAĞ, Ümit - LAÇİNER, Sedat - ERKMEN, Serhat; "Irak Krizi 2002-2003", ASAM Yayınları, Ankara, 1994.

HACISALİHOĞLU, Yaşar; Cumhuriyet, Strateji, 11 Ekim 2004.

Akşam; 17 Ekim 2004.

Hürriyet; 11 Eylül 2004.

Cumhuriyet; 6 Nisan 1991.

Cumhuriyet; 21 Haziran 2001.

Cumhuriyet; 2 Ağustos 2004.

Milliyet; 28 Ağustos 2004.

Milliyet; 15 Eylül 2004.

Milliyet; 16 Eylül 2004.

Milliyet; 11 Kasım 2004.

Sabah; 29 Şubat 2004.

Sabah; 26 Mayıs 1993.

Yeniçağ; 16 Eylül 2004.

Yeniçağ; 14 Eylül 2004.

Yeniçağ; 19 Ekim 2004.

---

³ Fikret Bila; Satranç Tahtasındaki Yeni Hamleler-Hangi PKK?, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004.

Irak'ın Kuzeyinde Fiilî Kürt Devletine Giden Süreç

2 Ağustos 1990

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve BM Güvenlik Konseyince Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini öngören 660 sayılı kararın alınması.

6 Ağustos 1990

BM Güvenlik Konseyince ekonomik yaptırımları öngören 661 sayılı kararın alınması.

7 Ağustos 1990

Türkiye'nin Kerkük-Yumurtalık boru hattını kapattığını açıklaması.

8 Ağustos 1990

Irak'ın Kuveyt'i ilhak ettiğini açıklaması.

25 Ağustos 1990

Deniz ablukasının uygulanması ve buna uymayan gemilere güç kullanılması öngören 665 sayılı kararın alınması.

28 Ağustos 1990

Irak'ın Kuveyt'in 19ncu ili olduğunu açıklaması.

29 Kasım 1990

BM Güvenlik Konseyince Irak'a güç kullanılmasını öngören 678 sayılı kararın alınması.

12 Ocak 1991

ABD Kongresinin Başkana Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmak için gerekli gördüğü her türlü tedbiri alması için savaş yetkisini vermesi.

17 Ocak 1991

Koalisyon güçlerinin Irak'ı havadan bombardıman etmesiyle "Çöl Fırtınası Operasyonunun" başlaması.

24 Şubat 1991

Koalisyon güçlerinin kara hareketına başlaması.

27 Şubat 1991

Irak BM temsilcisinin 660,662,674 sayılı BM kararlarını kabul ettiklerini, Kuveyt üzerindeki iddialardan vazgeçtiklerini ve Kuveyt'ten tamamen çekileceklerini bildirmesi.

28 Şubat 1991

Başkan Bush'un savaşın durduğunu açıklaması ile "Çöl Fırtınası Operasyonunun" sona ermesi.

Mart 1991

Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin ayaklanması ve Irak kuvvetlerinin ayaklanmayı bastırması.

3 Nisan 1991

Irak'la nihai ateşkes koşullarını öngören 687 sayılı kararın kabulü.

5 Nisan 1991

Türkiye'nin sınırı açması ve yaklaşık 250 bin Kürdün sınırı geçerek Türkiye'ye sığınması, BM Güvenlik konseyinin Bağdat yönetimini kınayan ve bölgedeki halka insani yardım yapılmasını öngören 688 sayılı kararın kabul edilmesi. Bu kararlar kurtarma ve yardımla sınırlı Huzur Operasyonu-1 devreye giriyordu. Bu karar aynı zamanda Irak'ın kuzeyinde güvenli bölge tesis edilmesinin temel dayanağını oluştuyordu.

8 Nisan 1991

Irak'ın kuzeyinde bir BM güvenlik bölgesi oluşturmaya yönelik plan Avrupa Birliği toplantısında kabul edildi.

10 Nisan 1991

Irak'ın 36 ncı enlemin kuzeyindeki askeri faaliyetleri ve tüm uçuşları yasaklandı.

17 Nisan 1991

Koalisyon güçlerine ait birlikler Türkiye ve Irak'ın kuzeyinde konuşlanmaya başladı.

9-14 Haziran 1991

KYB lideri Celal Talabani'nin Cumhurbaşkanı Turgut ÖZAL'la görüşmesi.

15 Temmuz 1991

Nisanda başlayan Huzur Operasyonu-1 sona erdi Huzur Operasyonu-2 veya Çekiç Güç diye anılan ikinci safha başladı.

23 Ekim 1991

Bağdat yönetimi bütün memurlarını Irak'ın kuzeyinden çekti, bölgeye yönelik ekonomik ambargo başlattı.

16 Aralık 1991

KYB ve KDP'nin de aralarında bulunduğu 8 grubu bir araya getiren Irak Kürdistan Cephesi toplantısında grupların sahip oldukları halk desteği oranında temsil edilebileceği bir "Temsilciler Meclisi" seçimi yapılması yönünde görüş birliğine varıldı.

19 Mayıs 1992

Yapılan seçimlere KDP, KYB, Kürdistan Sosyalist Demokratik Partisi (KSDP), Kürdistan Demokrat Halk Partisi (KDHP), Irak Kürdistan İslam Hareketi (IKİH), Kürdistan Komünist Partisi, Hristiyan Süryani Partisi katıldı.

4 Haziran 1992

Meclis ilk toplantısını Erbil'de Saddam Hüseyin'in yaptırdığı bölgesel parlamentoda yaptı ve "Kürdistan halkını ve topraklarına" dair yemin ederek göreve başladılar.

4 Temmuz 1992

KYB'den Dr. Fuat MASUM'un başkanlığında ilk bakanlar kurulu oluşturuldu.

25 Temmuz 1992

Barzani'nin İstanbul'da Cumhurbaşkanı Turgut ÖZAL'la görüşmesi, Türkiye'nin Barzani ve Talabani'ye diplomatik pasaport vermesi.

21 Eylül 1992

Barzani'nin, KDP ve KYB'li peşmergelerin oluşturacağı ve Kürt Savunma Bakanlığına bağlanacak bir ordunun kurulması konusunda taraflar arasında anlaşmanın sağlandığını açıklaması.

4 Ekim 1992

Erbil'de toplanan Kürt parlamentosunun Irak'ın kuzeyinde bir federe devlet kurulması kararını alması.

14 Kasım 1992

Türkiye-İran ve Suriye arasında Irak'ın toprak bütünlüğü ile ilgili üçlü zirve yapıldı.

11 Aralık 1992

ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye arasında Çekiç Güç için üçlü zirve yapıldı.

Mayıs 1993

Barzani ve Talabani Washington, Londra ve Paris'te üst düzey görüşmeler yaptı.

21 Haziran 1993

Kürt yönetiminin yeni bir anayasa hazırlanması amacıyla bir komite oluşturması diğer yandan mevcut Irak anayasasına göre, yayın kanunu, gümrük kanunu, yüksek öğrenim kanunu ve kira kanunu gibi 17 kanun ve 58 karnamenin çıkarılması.

Mayıs 1994

Habur sınır kapısından elde edilen gelirlerin paylaşılabilmesi nedeniyle KDP ve KYB'nin çatışması.

Haziran 1994

Türkiye çatışan KDP ve KYB'yi uzlaştırmak için Silopi'de bir araya getirdi.

20 Temmuz 1994

Iraklı Kürtler Paris'te toplandı. Toplantıdan Irak'ın Kuzeyinde yeni bir seçim yapılması ve peşmergelerin birleştirilmesi kararı çıktı. Türkiye bu toplantıya sert tepki gösterdi.

Aralık 1994

Talabani'ye bağlı güçlerin Erbil'deki denetimi tek başına ele geçirmesi ve KDP güçlerini şehirden uzaklaştırmasıyla yoğunlaşan çatışmalarla beraber hükümet ve parlamentonun faaliyetleri sona erdi.

Kasım 1994

KDP ve KYB ABD'nin baskısıyla ateşkes yaptı.

Nisan 1995

KDP ve KYB yeniden ateşkes yaptı.

8-11 Ağustos 1995

1nci Dublin Zirvesi yapıldı.

8 Eylül 1995

Türkiye-Suriye-İran Dışişleri bakanları arasında Tahran zirvesi yapıldı.

12-15 Eylül 1995

2nci Dublin zirvesi yapıldı.

5-11 Ekim 1995

İran ve Irak'ın Kuzeyi için devreye girdi ve Kürt liderle Tahrandaki bir araya geldi.

Temmuz 1996

KDP ve KYB arasındaki çatışmalar hızlandı.

23 Ağustos 1996

ABD'nin KYB ve KDP arasında ateşkes girişiminde bulunması.

Eylül 1996

KDP'nin isteği üzerine Saddam Hüseyin'in Erbil'e girmesi.

9 Eylül 1996

KDP'nin KYB denetimindeki Süleymaniye'yi ele geçirmesi.

23 Ekim 1996

KDP ve KYB arasındaki çatışmaların ABD'nin girişimi ile sona ermesi.

31 Ekim 1996

Tarafların Ankara’da Türkiye-ABD ve İngiltere gözetiminde toplanması.

1 Ocak 1997

(24 Temmuz 1991-31 Aralık 1996) tarihleri arasında devam eden Huzur Operasyonu-2 veya bilinen adıyla Çekiş Güçün görev süresini tamamlamış olması ve yerini Türk hükümetinin onayıyla “ Kuzeyden Keşif Harekati’nin (Operation Nothern Watch) “ alması.

Eylül 1998

ABD yönetiminin Türkiye’yi dışlayarak Talabani ve Barzani’yi Washington’da bir araya getirmesi.

2 Mayıs 2002

Washington’da Kürt grupların katılımı ile yapılan toplantıda Kerkük başkent olmak üzere bir Kürt devletin kurulması ilk kez telaffuz edilmiştir.

7-8 Eylül 2002

KDP tarafından hazırlanan “Federal bir Irak ve Irak Kürdistan Bölgesi” için sunulan Anayasa taslağına son şeklinin verilmesi.

Mart 2003

ABD’nin Irak’ı işgaliyle “Kuzeyden Keşif Harekati’nin” hem fiilen hem de hukuken görevinin sona ermesi.

15 Nisan 2003

Geçici bir Irak yönetiminin oluşturulması ile ilgili ilk geniş katılımlı toplantı Nasiriye kentinde yapıldı.

13 Temmuz 2003

Geçici Irak yönetim konseyinin belirlenmesi.

30 Temmuz 2003

Başkanlık konseyinin belirlenmesiyle Talabani ve Barzani’nin Irak yönetim konseyinde yer alması.

SEÇİM SONUÇLARI														
PARTİ ADI	1991 Genel Seçimleri			24.12.1995 Genel Seçimleri		18.04.1999 Genel Seçimleri			03.11.2002 Genel Seçimleri			03.11.2004 Yerel Seçimleri		
	Ülke Geneli	Doğu ve Güneydoğu Oy Oranı		Ülke Geneli	Doğu ve Güneydoğu Oy Oranı	Ülke Geneli	Doğu ve Güneydoğu Oy Oranı		Ülke Geneli	Doğu ve Güneydoğu Oy Oranı		Ülke Geneli	Doğu ve Güneydoğu Oy Oranı	
SHP-HEP İttifakı		HEP 20 Milletvekili												
HEP														
DEP														
HADEP				1.168.000 4%	17%	1.482.000 %4.72	19%							
DEHAP									1.933.680 %6.2	%27.6		1.684.000 %5.1	22%	
İLLERE GÖRE ALDIĞI OYLAR														
Diyarbakır					152.791 46%		186.808 %45.9			237.049 %56.1			188.014 %58	
Hakkari					27.946 54%		28.808 %45.9			33.897 %45.2				
Batman					43.976 37%		60.804 %43.9			69.854 47%				
Van					60.985 28%		87.307 %35.7			105.369 %40.8				
Siirt					18.722 26%		18.309 %22.1			26.986 %32.2				
Şırnak					17.055 25%		20.752 %24.1			47.448 %45.9				
Mardin					37.217 22%		55.358 %25.3			88.889 %39.6				
Iğdır					10.858 21%		18.226 29. Tem			20.149 %32.6				
Tunceli					6.105 17%		5.290 %13.4			13.442 %32.2				
Ağrı					23.025 17%		48.559 %33.7			5.188 35%				
Muş					18.485 13%		37.020 %31.8			49.183 %37.8				
Adana										79.183 %9.2				
Adıyaman										25.252 %11.9				
Bingöl										19.626 %22.1				
Bitlis										30.277 %29.5				
Erzurum										33.187 %9.8				
Kars										23.561 20%				
Ş.Urfa										83.234 %19.3				
Ardahan										8.948 16%				
KAZANDIĞI BELEDİYE BAŞKANLIKLARI														
Diyarbakır												Belediye Başkanlığı		
Batman												Belediye Başkanlığı		
Hakkari												Belediye Başkanlığı		
Şırnak												Belediye Başkanlığı		
Tunceli												Belediye Başkanlığı		
28 İlçe												Belediye Başkanlığı		
92 Belde												Belediye Başkanlığı		

Iraklı Kürt Grup Liderlerinin Türkiye ve Kerkük Aleyhtarı Beyanları

KYB Lideri Talabani

“Musul ve Kerkük'teki Kürtleri tutamayız. Sakladıkları silahlara sarılabilirler. Saldırmalarına, evlerini Arapların elinden almalarına da engel olamayız. Böyle yapmakta serbesttirler.”

“Kerkük Kürdistan'ın Kudüs'üdür. “

“Kürtler Kürdistan'da ki son peşmergeye kadar Kerkük'ten feragat etmeyeceklerdir.”

“Türkler, Kerkük konusunu açmaya çalışırsa Kürtler de Diyarbakır ve diğer yerlerin dosyasını açmaya çalışacaklardır.”

“Irak'ta Kürt meselesinin çözülmemesinin nedeni Kerkük düğümüdür.”

“Irak Rusya Federasyonu gibi federatif bir ülke olacaktır.”

KDP Lideri Barzani

ABD Başkanı Bush 8 Eylüldeki ulusa sesleniş konuşmasında Irak'ın kuzeyi için şu tanımı kullandı: “Kuzey Irak istikrarlı biçimde kendisini yönetmeye doğru ilerliyor...” Ankara bunu “ABD, Irakta Kürt devletine göz kırpmıyor!” olarak yorumladı (balbay).

“Kuzey Irak Türk askerine mezar olur.”

“...Biz, Kürdistan'daki Kerkük'ün kimliğini hiç kimseyle oturup asla tartışmayız! Ödeyeceğimiz bedel ne olursa olsun, bunu kimseyle tartışmayız!”

“Tutumumuz bellidir. Bizler Musul şehrindeki Kürt çoğunluğu olan nahiye ve kazaları Kürdistan bölgesine ilhak etmek istiyoruz. Arap bölgelerini ilhak etmek istemiyoruz. Tarih ve coğrafya olarak Kürt çoğunluğu olan Kerkük hakkında ise Kürdistan kimliği konusunda pazarlık yapmayacağız. Bizler Kerkük topraklarını tarih, coğrafya ve sosyal olarak Kürdistan toprakları olarak saymaktayız.”

“Türkmenler azınlıktır. Kürt bölgelerinde azınlık olarak yaşamaları gerekir, Türkmenlere haklarını verdik ve vermeye devam edeceğiz.”

“Geçici hedefimiz Irak çerçevesindedir.”

“Kürtler, Kerkük'ü de kapsayan geniş özerklik bölgesi garanti edilmedikçe ve Saddam'ın yerleştiği Arapların bölgeden sürüleceğine dair güçlü bir vaatte bulunmadıkça geçici hükûmet anlaşmasını imzalamayacaklardır.” (İmzalamışlardır.)

“Taleplerimizin ertelenmesini haklı gösterecek bir şey görmüyoruz. Buna karşı çıkmak iyi niyet göstermemektir. Kürtlere kendi iradelerini dayatan bir çoğunluk oldukça, bu durum hoşgörüyü karşılanamaz.”

“Washington geniş özerkliğe karşı çıkarsa, kesinlikle yüzümüzü Amerikan kamuoyuna çeviririz. Geçmişin tekerrür etmeyeceğini umuyoruz.”

“İnsanları bölgeden atacak gücümüz var. Bugüne dek bundan kaçındık. Ama işler yolunda gitmezse, olaylar kontrolümüzden çıkabilir ve halk gidişatı kendi ellerine alabilir.”

“Hiç kimsenin, Kerkük’ün Kürdistan’ın dışında ve işgal edilmiş olarak kalacağını hesaplamaması gerekir. Kerkük sorunu, Irak Geçici Anayasası’na göre çözülecektir.”

“Eğer Kerkük sorunu, Geçici Anayasa’da öngörüldüğü gibi, barışçı bir biçimde çözülmezse Kürtler Kerkük’ü zor kullanma yoluyla da olsa, Kürdistan yönetimine bağlayacaktır. Kürtler Kerkük sorununun çözümü için mücadeleye hazırdır. Hatta, bugünkü kazanımlarını bile Kerkük için feda edebilirler.”

(ABD’nin uygulamak istediği eyalet sistemine karşı olduklarını belirterek) “Kürt federasyonunda ısrarlıyız. Başta Türkiye olmak üzere koalisyon güçlerine teşekkür ederiz. Saddam’ın bölgemize saldırılarını önlediler, bizi korudular.”

“Bağımsız bir Kürdistan hepimizin hayalidir.”

Barzani ve Talabani

“Türk askeri gelirse savaşırız.”

Kürt parlamentosu “Yabancı askerleri topraklarına sokmama kararı aldı.”

Diğer Kürt Liderler

“Kerkük Kürdistan’ın bir parçasıdır.”

“Kerkük Kürtlerin ataları tarafından inşa edilmiştir.”

“Kerkük ‘Kürdistan’ın’ başkentidir ve Kerkük’te yaşayan Türkmenler ile Araplar azınlıktır.”

“Kerkük Kürdistan’ın kalbidir.”

“Kürdistan’ın geleceğini Türkiye ve Türkiye ile kuvvetlenenler (Türkmenler) belirlemeyecektir. Kürt halkının özverileri ve göz ardı edilmesi mümkün olmayan uluslararası faktörler belirleyecektir. Hâlihazırdaki bütün göstergeler uluslararası faktörlerin Kürt meselesinin lehine işlediğini göstermektedir.”

VII. OTURUMUN SORU VE CEVAPLARI

Prof. Dr. Zekeriya Kurşun: Değerlendirmelerinizi ve sorularınızı alabiliriz. Buyurun Sayın Komutanım.

Hv. Plt. Korgeneral Erdoğan Karakuş: Efendim ben bir yanlış anlaşılma olmasın diye konuşmak istiyorum. Harekâta katılan uçaklar İncirlik'ten kalkmamıştır. İkinci Körfez Harekâtı'ndan sonra malumunuz İncirlik kapatıldı ve ancak ulaştırma uçaklarından ve diğer uçaklardan yararlanma imkânı Amerika'ya sağlandı. İncirlik'in kullanılması İkinci Körfez Harekâtı esnasında olmadığı gibi daha sonraki dönemde de olmadı. Sadece biliyorsunuz ki Türkiye hava hakkı geçiş imkânı sağladı. Diğer bir konu da J. Kur. Alb. Hasan Kara ile ilgili. Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine müdahalesinin yasaklanmasıyla ilgili bir şey yok, yani hukuken de bunu yasaklama hakkı herhangi bir devletin veya BM'nin kararıyla da ilgili bir harekât yapılmadığı için böyle bir şey söz konusu değildir. Ama siz de takdir ederseniz ki güç dengesi, ortamın dengesi gerekli. Ama mecbur olduğu takdirde Türkiye, yani kendi güvenliği çok büyük tehlikeye girdiği takdirde belki Kuzey Irak'a müdahale mecburiyetinde kalabilir.

Doç. Dr. E. Kur. Alb. Celalettin Yavuz: Sayın Komutanım uyarınız için teşekkür ederim. Tekrar inceleyeceğim. Benim basından aldığım şey böyle idi. O basının yalancısıyım. Ben bu konu ile ilgili olarak Genelkurmay'a başvurduğumda da bir cevap alamadım. O yüzden ben basını esas aldım.

Dr. E. Kur. Alb. Bekir Apak: Ben iki kısa soru sormak istiyorum. Birinci sorum Doç. Dr. E. Kur. Alb. Celalettin Yavuz'a. Türkiye fiilen savaşa girmede ancak Irak füzelerinin tehdidi altında dediniz. İncirlik'in her ne şekilde olursa olsun kullanılması buradan kalkan uçakların Irak'a her iki harekâta da gitmesi harp hukuku açısından Türkiye'nin harbe müdahil olduğunu gösterir mi? J. Kur. Alb. Hasan Kara'ya şu soruyu sormak istiyorum. Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulup kurulamayacağı ABD'nin nasıl bir Irak bırakacağı belli değildir dediniz. Talimatnamelerde rakamları şimdi unutmuş olabilirim ama bir tugay günlük muharebeyi icra ederken bir hafta ile bir ay sonrasını planlar. Bir tümen günlük hareketini icra ederken bir ile altı ay sonrasını planlar. Bunu böyle büyütüyor, büyütüyor orduya kadar yazıyor. Yani bir ordu günlük harekâtını icra ederken bir yıl sonrasını planlar. Acaba bunu daha büyütebilir miyiz? Bir Başbakanlık tabi danışmanları ona yön veren bilgi veren insanlar, bir dolu karargâhı var. Acaba bu gibi, yani Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulup kurulmayacağını, Amerika'nın nasıl bir Irak bırakacağını bilmezsek biz ilerisi için 10-20 sene sonrası için tedbir alabilir miyiz? Benim kanaatim bunların mutlaka bilinmesi gerekir diye düşünüyorum. Sizin fikrinizi almak istiyorum. Bütün katılımcılara saygılar sunuyorum.

Doç. Dr. E. Kur. Alb. Celalettin Yavuz: Efendim, Türkiye iki savaşa da fiilen girmede biliyorsunuz. Özellikle ikincisiyle ilgili herhâlde sorduğunuz. Savaşa girmede ama Irak füzeleri tehdidi altında idi. Tamam Türkiye savaşa girmede Kuzey Irak'tan da kara harekâtı için ikinci bir cephe açmasına

Amerika ve koalisyon güçleri müsaade etmedi. Ancak hem hava sahası hem füzeler için hem de uçaklar için kullanıldı. Nihayet halk buna ne der. Bir başka örnek verelim diyelim ki, böyle bir şey temenni etmiyorum. Arkamızda bir ülke ile savaş hâlindeyiz Y ülkesi olsun. Y ülkesi B ülkesi hava sahası üzerinden uçaklarını uçurdu benim beklemediğim yerden geldi İstanbul'u vurdu. Şimdi B ülkesini ben ne olarak görürüm. Bir hasım olarak görür müyüm? Eğer işgal atında değilse, olayı ben böyle değerlendiririm. Irak'ın da bizi böyle bir şekilde göreceğini düşündüm. Ondan sonra halk hukukuna girebiliriz. Sanırım cevabı verdim. Teşekkür ederim.

J. Kur. Alb. Hasan Kara: Irak'ta bir Kürt devleti kurulma olasılığı tamamen Türkiye'nin kararlığına bağlı. Türkiye'nin bölgesel güç olarak daha önceki konuşmalarda da ifade edildiği gibi bölgesel dinamikleri harekete geçirme kabiliyetine, ön görüşüne bağlıdır. Nasıl bir Irak bırakılacağı konusunda tabi ki işgal eden kuvvet bunu biliyor ama bunu tam anlamıyla çözemeyen biziz. Çünkü işgal edenin niyet ve maksatlarından en azından şu anda yapılanlardan bazı çıkarımlar yapmak mümkün ancak net değil. Tabi ki stratejik öngörü sahibi bir ülkenin bunları elbette yapması gerekir. Ancak dün ve bugün özellikle İkinci Körfez Savaşı'na Türkiye'nin katılmamasının neye mal olduğu anlatılmaktadır. Bunları önceden görebilseydik bu zararlar olmayabilirdi. Şu anki olaylarda Türkiye'nin geleceğini bildirimde de arz ettim. Bu süreç devam ediyor. Türkiye'yi etkileyecek asıl kalıcı etkiler daha sonra meydana çıkacaktır. Türkiye'nin görevi stratejik öngörü ile bunları tespit edip kendi ulusal çıkarlarıyla bağdaştırabilmektir. Arz ederim.

Yzb. Bekir Meral: Şu anda bölgede gözde isimlerden birkaç tanesine görev verildi. Bir tanesi Talabani. Bekleyenden birisi de Barzani. İleride herhangi birine rol verilecek mi? Sağ olun.

J. Kur. Alb. Hasan Kara: Barzani'nin Irak genel yönetiminde yer almamasını iyi değerlendirmek lazım. Benim kişisel fikrim yer almaması şeklinde. İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra artık sadece uluslararası konjonktür ve bölgesel dinamitlerle bağlantılı bir tanınma aşamasına gelmiş bu bölgeyi ayakta tutacak kişinin bölgenin başında kalacağını düşünüyorum.

KKTC Meclisi Eski Büyükelçisi Ahmet Zeki Bulunç: Özellikle bu gün öğleden sonraki iki oturumda ortaya konan tespitleri dikkate aldığımızda kanımca iki önemli nokta ile karşılaşıyoruz. Bir tanesi sizin de ifade ettiğiniz gibi Türkiye, soğuk savaş sonrası için maalesef gelişmeleri önceden görüp dikkate alarak bir dış politika geliştirememiştir. Bugün büyük ölçüde Türkiye onun sıkıntılarını yaşıyor ve görüyor. İkincisi de dış politikada Türkiye'nin temel hayati meselelerinde başarısızlığa uğraması. Örneğin Orta Doğu'da ve Orta Doğu politikasında genel anlamda Türkiye bugün etkin değil ve ciddi kayıplara uğramıştır. Özellikle Irak ve Irak'ta Türkmenlerle oluşturulabilecek Türk Devleti'nin oluşumu yönünde ciddi kayıpları vardır. AB'nin bağlamına baktığımızda AB'ye geline süreçte, 17 Aralık kararları, Türkiye'nin tam üyeliğinin garanti edilmediği ucu açık özel statüyü öngören bir sürece girildiğini görmekteyiz. Bu bağlamda Kıbrıs'ta son derece önemli bir

başarısızlık vardır. Şimdi bu olguları dikkate aldığımızda gerçi bütün sempozyum boyunca birtakım tartışmalar yapılmış ve öneriler de geliştirilmiştir. Ama bu olgular dikkate alındığında Türkiye'nin ivedilikle nasıl bir strateji öngörmesi ve dış politika geliştirmesi gerekir? Bu politika bu günkü açıklamaları da dikkate aldığımızda hep Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerimizin olumsuzlukları dikkate alınarak çizilmiştir. Yani sanki ona alternatif bulmak veya onun düzeltilmesiyle ilgili bir yaklaşım vardır. Oysa bunu çok daha farklı bir yapıda çok eksenli veya çok yönlü dış politikaya yöneltmesi gerekir diye düşünüyorum. Bu konudaki düşünceler nelerdir? Bir başka konu da şudur: Türkmenlere yatırım veya özel sektör aracılığıyla onlara güç verme hayaline kapılmayalım. Bunun en tipik örneğini Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde daha etkin bir konumda olmamıza rağmen yaşamış durumdayız. Onun için Türkmenlere yönelik politikada daha net ağırlıklı bir şekilde devlet politikasının bir stratejisiyle bütünleştirilmiş şekilde ortaya konmasında yarar vardır diye düşünüyorum. Teşekkür ediyorum.

Dr. E. Kur. Alb. Celalettin Yavuz: İkinci sorunuzdan başlamak istiyorum. Sadece Kuzey Irak'taki Türkmenler değil, Suriye'deki Türkler, Bulgaristan'daki Türkler, Yunanistan'daki Türkler velhasıl çevremizdeki ülkelerde yaşayan Türkler var. Bunlar Osmanlıdan sonra orada kalan Türkler. Bu Türklerin aslında ekonomik yönden, sosyolojik yönden güçlendirilmesi gerekir. Ama ayrıntıya girmeyeceğim, Kuzey Kıbrıs konusunu ayrıca tartışırız bence orda da doğru yapmadık. Orada desteklemenin farklı yolları vardı. Türkiye'nin yeni stratejisi ne olmalı? Bir kere benden önce konuşmacılar oturumda söylediler. Tek kutup üzerinde yoğunlaşmamak lazım. Benim hatırladığım kadarıyla Amerika'yla ilişkilerimizin düzeldiği durumlarda özellikle 90'lı yılların sonunda, Türkiye-İsrail Savunma İş Birliği Anlaşması'nın yapılmasından sonra, büyük ölçüde Amerika ile stratejik ortaklıklarda biz kendi kendimizle gelin güvey olduk. Günümüzde çok kutuplu dünya henüz yok ama, çok kutuplu dünya veya küçük kutupçuklardan oluşmuş dünyaya gidiş var. Bunlarla bağlantımızı sürdürmemiz lazım. İkincisi dış politikada sloganla, söylemle politika yapılmaz. Yani bir karar alacaksınız ve kararınız üzerinde direteceksiniz. İkincisi basın yoluyla bağırarak çağırarak politika yapmayacaksınız. Bunun uzlaşma yolları vardır. Uzlaşma zeminini bulacaksınız. ATATÜRK'ün zamanında politika böyle yapılıyordu. Eğer bir yere girecekseniz o zaman bağıracaksınız ve gireceksiniz. ATATÜRK Hatay konusunda artık köprüleri atmış gireceğim diyor. Her şeyi göze aldıktan sonra Fransa'yı tehdit derecesinde Hatay'a gireceğini söylüyor. Şu an öyle bir gücünüz yoksa milleti ve ülkenin giderlerini lüzumsuz şekilde harcamamızın gerekli olduğunu söyleyebilirim .

E. Kur. Alb. Ali Nazmi Çora: Efendim ben çok küçük bir katkı yapacağım. Biliyorum son konuşmacı kötü konuşmacıdır. Öncelikle miktar konusunda kârdan zarar konusunda bir tek gerçek çalışma vardır. O da A ve A grubunun yapmış olduğu çalışmadır. Buraya göre de 200 küsur milyar dolardır. Bu yetkilere verilmiş ve Amerika'ya deklare edilmiş çalışmadır. Genelde üzerinde durulmayan bir konu var o konuda Enciyoların durumudur.

1991-1992 senesinde 103 Enciyo vardı. Biz bunları hiçbir zaman anlamadık ne yaptılar nasıl bir devlet kurdular anlamadık. Aynı Enciyolar Türkiye’de yaşıyor hâlen anlayamıyoruz. Kusura bakmayın bunu yaşadığım için söylüyorum. Amerikalıların orada nasıl bir Kürt devleti kurduğunu ben akademide öğretmen olarak anlattım. 103 Enciyo, 2 senede alfabelerini yaptılar tarih kitaplarını yazdılar. Tarih kitapları Kiev Üniversitesinde basılmıştır. Biz bunları görmedik yazdık. 100’lerce rapor gönderdik. Kimse anlamadı. İnşallah bugünküler, bugünkü Türkiye’de olan Enciyoların bize ne yapmak istediklerini anlarlar.

VIII. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Kemal KİRİŞÇİ

Konuşmacılar

Doç. Dr. Çağrı ERHAN

Dr. P. Kur. Kd. Alb. Ali DENİZLİ

Ord. Yb. Ahmet AKTER-Arş. Gör. Dilşen İNCE ERDOĞAN

KORE SAVAŞI'NIN TÜRKİYE'NİN ABD VE AVRUPA İLE İLİŞKİLERİ AÇISINDAN SONUÇLARI

Doç. Dr. Çağrı ERHAN

John M. Vander Lippe'nin, Middle Eastern Studies dergisinde yayımlanan "Unutulmuş Savaşın, Unutulmuş Tugayı: Türkiye'nin Kore Savaşı'na Katılması" başlıklı makalesi şu cümlelerle başlıyor:

"Kore Savaşı'na, Amerika'nın unutulmuş savaşı denir. İkinci Dünya Savaşı'nın parlak zaferleri ile Vietnam'da yaşanan alçaltıcı mağlubiyetin arasına sıkışmış, hayal meyal hatırlanan, gözden düşmüş bir polis operasyonu gibi algılanır. Kore Savaşı, kamuoyunun hafızasında çok küçük bir yer işgal ederken Türkiye'nin bu savaştaki rolü, neredeyse tamamen unutulmuştur."¹

Aynı ölçüde olmasa da benzer bir durum Türkiye'de de mevcuttur. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin taraf olduğu ilk savaş olmasına rağmen, Türk kamuoyu da Birinci Dünya Savaşı cepheleriyle, Kıbrıs Barış Harekâtı arasına sıkışmış olan bu savaşı çok fazla bilmez ve hatırlamaz. Çanakkale Savaşı'nın, Sakarya Meydan Muharebesi'nin veya Kıbrıs Barış Harekâtı'nın yıl dönümlerinin kutlanma biçimleriyle, Kore Savaşı'nda yer alan Türk birliğinin hatırlandığı toplantıların kapsam ve biçimleri arasında büyük farklılıklar göze çarpar. Kuşkusuz bu farklılık iki temel nedenden kaynaklanmaktadır:

Birincisi, Kore Savaşı doğrudan doğruya ülke bütünlüğünün savunulmasına veya yok olma tehdidi altında bulunan soydaşları kurtarmaya ilişkin bir savaş değildir. Bu yönüyle, Çanakkale ve Kıbrıs'tan gözle görülür bir farklılık arz etmektedir. İkincisi, Türk Hükûmetinin 1924 Anayasası'nı geniş yorumlayarak TBMM'nin onayını almadan Kore'ye asker gönderme kararı almış olması, ilk andan itibaren hukuksal tartışmaları, Kore'de sürdürülen savaşla ilgili gelişmelerin önüne geçirmiştir.² Bugün dahi, Türk dış politikasıyla ilgili önde gelen Türkçe ve yabancı dilde kaynaklara baktığınızda Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılmasının, iç ve dış siyasal sonuçları bağlamında ele alındığını, savaşın cereyanı esnasında Türk Tugayının katkılarına ise neredeyse hiç yer verilmediğini görürsünüz.³

¹ John M. Vander Lippe; "Forgotten Brigade of the Forgotten War: Turkey's Participation in the Korean War", Middle Eastern Studies, c.36, Nu: 1 (January 2000), s.92.

² Türkiye Kore'ye asker gönderme kararı aldığı anda yürürlükte olan 1924 Anayasası'nın 26'ncı maddesi, "Büyük Millet Meclisi, ... devletlerle muahede ve sulh akdi, harp ilanı ... gibi vezaifi bizzat kendi ifa eder." hükmünü taşımaktaydı. Hükûmete göre, "Anayasa savaş ilanı yetkisini TBMM'ye vermiş ama hangi hususların savaş ilanı olduğunu saymamıştı. Bu kapsamda, hükûmet, BM kararlarına uyarak, Kore'ye asker gönderme kararı almış ama kimseye savaş ilan etmemişti. Bunun için TBMM'nin onayına ihtiyaç yoktu." Doğal olarak hükûmetin bu yaklaşımı muhalefet tarafından tatmin edici bulunmadı.

³ William Hale; Türk Dış Politikası 1774-2000, İstanbul, Mozaik, 2003, s.118. Mehmet Gönülöbol vd.; Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987; s.228-229. Çağrı Erhan; "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Günümüze, Olgular, Yorumlar, Belgeler, c.I, Baskın Oran (ed.), İstanbul, İletişim, 2001, s.545-548.

Bu tebliğin konusu, Kore Savaşı'nda yer alan 721 şehit, 2147 yaralı, 175 kayıp ve 234 savaş esiri veren Türk Tugayının Wavon, Sinnam-ni, Kunu-ri, Kaechon, Sunchon ve Kumyangjang-ni'de gösterdiği üstün başarıların anlatılması değildir. Türk harp tarihinde hak ettiği yeri alan Türk Tugayının faaliyetleri harp tarihçilerinin konusudur. Bu tebliğde ise Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesinin, Türkiye'nin Batı dünyası ile ilişkilerini nasıl etkilediği ele alınacaktır. Bu çerçevede özellikle iki soruya cevap aranacaktır:

1. Kore Savaşı'na katılımı, Türkiye'nin ABD'de ve Avrupa ülkelerinde algılanış biçimini değiştirmiş midir?

2. Türkiye'nin NATO'ya üye olarak kabul edilmesiyle Kore Savaşı'na asker göndermesi arasında doğrudan bir bağlantı kurulabilir mi?

Bu soruların cevaplanabilmesi için, önce İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin Batı dünyasıyla ilişkilerinin ana hatlarını ele almak gereklidir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün bilinçli manevraları sayesinde İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmayı başaran Türkiye, savaşın Avrupa'da sona ermesinin yaklaştığı 1945 başında Sovyetler Birliği'nden gelen bir nota ile son derece güç bir durumla karşı karşıya kaldı. 19 Mart 1945'te SSCB Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov'un, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e verdiği notada Türkiye ile SSCB arasında 1925'te imzalanan Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın yenilenmeyeceği, bunun yerine günün değişen şartlarını da dikkate alacak yeni bir anlaşma yapılmasının gerekli olduğu ifade edilmekteydi. Savaşın Avrupa'da sona ermesinin hemen ardından Sarper'le Molotov arasında 7 Haziran 1945'te Moskova'da gerçekleştirilen görüşmede ise SSCB tarafı söz konusu yeni anlaşmanın yapılabilmesi için bazı taleplerde bulundu. Buna göre, Kars ve Ardahan vilayetleri SSCB'ye verilmeli, 1936 tarihli Montreux Sözleşmesi değiştirilmeli ve SSCB'ye Boğazlar'da üs verilmeliydi.⁴ Molotov, özellikle Boğazlar konusundaki isteklerini, Türkiye ile Almanya arasında İkinci Dünya Savaşı esnasında imzalanan saldırmazlık anlaşmasına dayandırmakta ve ileride Boğazlar'ın, SSCB'ye saldırmak için kullanılabilmesinin önüne geçmek istediklerini ifade etmekteydi. Türkiye ise SSCB'nin Boğazlar'a yaklaşımının, savunma merkezli değil Moskova'nın yayılmacı emelleriyle ilintili olduğu görüşündeydi.⁵

Geleneksel olarak "Rusların" Boğazlar'da söz sahibi olmasını istemeyen dolayısıyla bu ortamda Türkiye'nin SSCB baskısı altında kalmasına izin vermeyeceği düşünülen İngiltere'nin Temmuz 1945'te

⁴ Ayşegül Sever; Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958, İstanbul, Boyut, s.19-20.

⁵ Cemil Bilsel; "The Turkish Straits in the Light of Recent Turkish Soviet Russian Correspondence", The American Journal of International Law, c.41, Nu: 4 (October 1947), s.745.

toplanan Potsdam Konferansı'nda SSCB ile Montreux'un değiştirilmesi konusunda görüş birliğine varmaları ve İngiltere Başbakanı Clement Atlee ile SSCB Devlet Başkanı Josef Stalin arasında bu yönde bir protokol imzalanması, Ankara'da büyük hayal kırıklığı ve endişeye yol açtı. Üstelik bu protokole, ABD Başkanı Harry Truman da imza koymuştu. Potsdam'ın sonuç bildirisinde sözü edilmese de savaştan galip çıkan üç büyük devletin, Türkiye'nin çıkarlarıyla örtüşmeyen bir konuda görüş birliğine sahip olmaları, Türkiye'nin, bu görüş birliğinin ortadan kalkması için İngiltere ve ABD nezdinde yürüttüğü diplomatik çabaların yoğunlaşmasına yol açtı. Nitekim, 20 Ağustosta ABD ve İngiltere'ye birer nota gönderen Türkiye, Boğazlar'dan geçiş serbestisi ve Boğazlar'da barışın korunması gibi konuların ABD'nin garantisi altına alınmasını, Boğazlar'da yapılacak düzenlemenin Türkiye'nin egemenlik hakkını ortadan kaldırmamasını ve SSCB'nin taleplerinin sona erdirilmesi için girişimlerde bulunulmasını istedi.⁶

Ankara gerçekten de zor durumdaydı. Çünkü, İngiltere'nin uzun süren baskılarına rağmen savaşa girmemiş ve ABD'den gelen ısrarlı taleplere rağmen Almanya ile diplomatik ilişkilerini 2 Ağustos 1944'e kadar kesmeyerek savaş sanayiinde kullanılan krom madeninin ihracına devam etmişti. Özellikle İngilizler, Türkiye'nin savaş dışı kalmasının kendi durumlarını zora soktuğunu düşünmekteydiler.⁷ Yine de Londra açısından Türkiye, İngiltere'nin Filistin, Irak ve İran ile bağlantı yollarının üzerinde bulunmasından dolayı, SSCB'nin insafına bırakılamayacak kadar önemli bir ülke konumundaydı.⁸

ABD'ye gelince, Başkan Truman Boğazlar'ın her zaman tüm devletlerin ticaret gemilerine ve kıyıdaş devletlerin savaş gemilerine açık olması konularına sıcak bakmakla birlikte, 1946 ortalarından itibaren SSCB'nin yoğunlaştırdığı, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlerin Boğazlar'da söz hakkı olmaması ve Boğazlar'ın Türkiye ve SSCB tarafından ortaklaşa savunulması" şeklindeki söylemlerine karşı çıkmaktaydı. Yine de ABD karar alma mekanizması içinde bu yönde bir görüş birliği mevcut değildi. Mesela, ABD'nin Ankara'daki Büyükelçisi Edwin C. Wilson, "SSCB'nin Boğazlar'da üs elde etmesinin Türkiye'nin egemenliğini zedeleyebileceğini ama Sovyet isteklerinin ABD çıkarlarını çok tehdit edici tonda olmadığını, Moskova'nın yapmaya çalıştığının, Washington'un Grönland, Panama, Azor adaları ve İzlanda'da yapmaya çalıştığıyla aynı şey olduğunu" düşünmekteydi.⁹ Amerikan askerî istihbaratı da Sovyet ordusunun Doğu Avrupa ve Kafkasya'daki hareketlerini yakından izlemekte, Sovyetler'in Boğazlar konusundaki taleplerinin karşılanmaması hâlinde Türkiye'ye saldırma eğiliminde olduklarına ilişkin hiçbir emare bulunmadığını

---

⁶ Erhan; s.523.

⁷ A. C. Edwards; "The Impact of the War on Turkey", International Affairs, c.22, Nu: 3 (July 1946), s.396.

⁸ a.g.e.; s.399.

⁹ Melvyn P. Leffler; "Strategy, Diplomacy and the Cold War: The United States, Turkey and the NATO 1945-1952", The Journal of American History, c.71, Nu: 4 (March 1985), s.810.

Washington'a rapor etmekteydiler. ABD Genelkurmayı ise Başkana sunduğu raporlarda, SSCB'nin Boğazlar ve Türkiye konusundaki tutumunun "savunma güdüsü" de taşıdığını, zira Ploesti, Kharkov ve Bakü petrol yataklarının ancak Türkiye'deki havaalanlarının kullanılması suretiyle vurulabileceğini hesapladıklarını belirtiyordu. Müşterek Harp Planlama Komitesinin hemen hemen aynı dönemde hazırladığı bir "stratejik çalışma belgesi"nde [griddle (sac tava)] adında) de herhangi bir nedenle SSCB ve ABD arasında bir savaş çıkması hâlinde, Türkiye'nin bir harekât üssü olarak kullanılması salık veriliyordu.

Bu konuda ABD'nin nihai kararını vermesini sağlayan gelişme, İngiltere'nin içinde bulunduğu durumdu. "Üzerinde güneş batmayan imparatorluk" tanımlaması anlamını yitirmeye başlamıştı. Savaştan galip çıkmasına rağmen içinde bulunduğu ekonomik kriz Londra'nın imparatorluğu elde tutmasını güçleştirmişti. İngiltere'nin Orta Doğu'daki gücünün azaldığı bir ortamda, Boğazlar'ı denetleme imkânını elde eden SSCB, Batıya petrol sevkiyatını istediği gibi yönlendirme ayrıcalığına kavuşabilirdi.¹⁰ Bu mülahazanın güçlenmesinde İran konusunda ABD ve İngiltere ile SSCB arasında 1946'da ortaya çıkan görüş ayrılığı da etkili oldu. Tüm bunların etkisiyle, 19 Ağustos 1946'da SSCB'ye bir nota veren ABD, SSCB'nin Boğazlar'da üs edinme yönündeki taleplerinin kabul edilemez olduğunu ifade etti.¹¹ Eş zamanlı olarak Washington, Ankara'yı SSCB isteklerine karşı kararlılıkla direnmesi yönünde cesaretlendirmeye de başladı.¹²

Dolayısıyla 1946 sonbaharına gelindiğinde ABD ve İngiltere Türkiye'nin SSCB karşısında yalnız bırakılmaması yönünde görüş birliğine vardılar. ABD'nin stratejik hedefleri açısından Türkiye ile benzer konumda bulunan diğer bir ülke ise Yunanistan'dı. Bu ülkede yaşanmakta olan iç savaşta komünistlerin galip gelmesi hâlinde, SSCB'nin Akdeniz'de çok önemli bir müttefik kazanacağından endişe edilmekteydi. Türkiye ve Yunanistan'ın SSCB'nin yönlendirmesi altına girmemesi ancak güçlü bağlarla Batıya bağlanmasıyla söz konusu olabilirdi. Bu yönde ilk adım, 12 Mart 1947'de Başkan Truman'ın, Türkiye ve Yunanistan'a askerî yardım yapılacağını ilan etmesiyle (Truman doktrini) atıldı.

Truman doktrininin ilanına giden süreçte yaşanan bazı gelişmeler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin ABD kamuoyunca nasıl algılandığı konusunda önemli ipuçları içermektedir. Başkan Truman'ın 1946 sonbaharının başlangıcında Türkiye ve Yunanistan'a mutlaka yardım edilmesi yönünde karar almasından, Truman doktrininin ilanına kadar geçen süre zarfında, ABD kamuoyunun bu iki ülkenin ABD'nin yaşamsal çıkarları için ne derece önemli olduğu konusunda bilgilendirilmesi için yoğun bir "kamu diplomasisi" yürütüldü. Başkan Truman, Donanma Bakanı James

¹⁰ a.g.e.; s.811.

¹¹ Fahir Armaoğlu; Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991, s.148-149.

¹² Leffler; s.812.

Forrestal ve Savaş Bakan Yardımcısı Kenneth Royall'ın Ağustos 1946'da yaptıkları, Türkiye ve Yunanistan'ın durumu konulu toplantıda, Amerikan kamuoyunun bilgilendirilmemesi hâlinde, söz konusu yardım kararının ABD Senatosunda zorlukla karşılaşılabileceği değerlendirildi. Bunun ardından, Savaş Bakanı Robert Patterson ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dean Acheson'un çabalarıyla aralarında Time, United States News, Evening Post gibi yayın organlarının da bulunduğu çok sayıda dergi ve gazetede 1946 sonbahar ve kış ayları boyunca, Boğazlar'ın ABD için ne kadar yaşamsal olduğu temasını işleyen makale ve haberler yer aldı.¹³

ABD yönetiminin gayet bilinçli biçimde yürüttüğü yönlendirme ve "bilinçlendirme" çabalarına rağmen Truman doktrininin ABD Kongresi'nden onay alması sırasında, bunun geleneksel Amerikan dış politikasından (Monroe doktrini) bir sapış olduğunu söyleyenlerin yanı sıra bazı Kongre üyeleri özellikle Türkiye'ye yardım yapılmasına karşı çıktılar. Bunlara göre, "Türkiye demokratik bir rejimle yönetilmiyordu; ABD'nin Orta Doğu bölgesinde elle tutulur bir çıkarı yoktu. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na katılmamış, ABD ve İngiltere'yi yalnız bırakmıştı; Türkiye'nin hazinesinde yeterince altın ve döviz stoğu bulunduğundan yardıma ihtiyacı yoktu."¹⁴ Bu eleştirilere rağmen ABD yönetiminin kararlı tutumuyla yasalaşan Truman doktrini, 22 Mayıs 1947'de Başkan tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi.

Truman doktrininin yasalaştığı dönemde ABD'de yapılan kamuoyu yoklamaları da sadece Kongre üyelerinin değil aynı zamanda Amerikan halkının da Türkiye ve Yunanistan'a yardım yapılması konusunda yekvücut bir tavır içinde olmadıklarını göstermektedir. Her şeyden önce, Türkiye'ye yardım yapıldığı konusunda kamuoyu yoklamalarına katılanların bilgisi sınırlıdır. Mesela, 24 Eylül 1947'de yapılan bir kamu oylamasında katılımcılara "Başkan Truman geçenlerde iki Avrupa ülkesine 400 milyon dolarlık yardım yapılmasını onayladı. Bu iki ülke hangisidir?" şeklindeki soruya, 21 yaşın üstündeki Amerikalıların % 72'si "Yunanistan" şeklinde cevap verirken Türkiye'ye yardım yapıldığını bilenlerin oranı % 52'de kalmaktadır. Bu oran 21 yaş altındakiler için % 39'a düşmektedir.¹⁵

Söz konusu durum, Truman yardımlarının gelmeye başlamasının üzerinden bir yıl geçtikten sonra biraz değişmiş ancak çelişkili bir nitelik kazanmıştır. Nitekim 15 Temmuz 1948'de yapılan bir kamuoyu yoklamasında, "ABD Yunanistan'a, silahlı kuvvetlerini geliştirmesi için askerî uzmanlar göndermeli midir?" şeklindeki soruya, "Evet" şeklinde cevap verenlerin oranı % 47 iken aynı soru Türkiye için sorulduğunda bu oran % 43'e düşmektedir. Aynı kamuoyu yoklamasında "ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye askerî yardım yapması Rusya ile savaşı daha muhtemel hâle mi getirmiştir?" şeklindeki soruya, "Evet" diyenlerin oranı da % 52 olarak ortaya çıkmıştır. Yani, Amerikan halkının yarısından çoğu 1948'de Türkiye ve

¹³ a.g.e.; s.812-813.

¹⁴ Erhan; s.531.

¹⁵ Milred Strunk; "The Quarter's Polls", The Public Opinion Quarterly, c.11, Nu: 4 (Winter 1947-48), s.650.

Yunanistan'a yardım yapılmasının, ABD ile SSCB arasında bir çatışmayı tetikleyebileceği kanaatini taşımaktadır. Bununla birlikte, aynı yoklamaya katılanların % 56'sı, "Türkiye'nin Rusya'nın baskıları nedeniyle tehlike altında olduğunu bildiklerini" söylemektedir. Üstelik, aynı kişilerin % 71'i "Türkiye'nin Rusya'nın denetimi altına girmesinin ABD çıkarlarına aykırı bir gelişme olacağına inanmaktadırlar." Son olarak, Amerikan halkının % 62'si "ABD'nin Türkiye'ye askerî yardım yapmaya devam etmesi gerektiğine" inanmaktadır. "Yardım durmalıdır" diyenlerin oranı ise % 24'tür.¹⁶

Bu kamuoyu yoklamalarından çıkartılabilecek sonuç ABD yönetiminin yürüttüğü "kamu diplomasisi" sonucunda, Amerikan halkının 1948 başından itibaren Yunanistan ve Türkiye'nin ABD açısından taşıdığı yaşamsal önemin farkına vardığı, bununla birlikte, Yunanistan'a yardım edilmesi konusunun, Türkiye'ye yardım edilmesinden daha fazla destek bulduğudur. Açıkçası Amerikan halkı, Türkiye'ye yardımın önemi ve devam ettirilmesinin gerekliliği konusunda ikna olmuş gözükmeyle birlikte, bu konudaki tavrını ileride de koruyacağına ilişkin bir ipucu vermemektedir.

ABD yönetimi açısından ise Ağustos 1946'da alınan "stratejik karar" muvacehesinde, Yunanistan'ın olduğu kadar Türkiye'nin de ABD ile daha yakın bir işbirliği içine sokulması için yoğun girişimler devam ettirilmektedir. Bu iş birliğinin çerçevesi sadece Truman doktrininde öngörülen askerî yardım ile sınırlı değildir, Türkiye 5 Haziran 1947'de ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın açıkladığı "Avrupa'nın yeniden imarı" programına da (Marshall Planı) katılmaya davet edilmiş ve 4 Temmuz 1948'de ABD ile Türkiye arasında Ekonomik İş Birliği Anlaşması'nın imzalanmasıyla Amerikan ekonomik yardımları da Türkiye'ye ulaşmaya başlamıştır.¹⁷ Yine de Türk-Amerikan yakınlaşmasının askerî boyutu, en azından 1950'lerin ortalarına kadar diğer boyutların önüne geçmiştir.

1948 yazında ABD Senatosunun ünlü Vandenberg Kararı'nı¹⁸ almasından sonra hazırlıklarına hız verilen Kuzey Atlantik İttifakı projesi, Türkiye'nin ABD ve Avrupa ülkeleriyle ilişkilerinin ne seviyeye kadar gelişebileceğinin test edildiği bir alan olma özelliğini taşımaktadır. Bu tebliğde cevap aranan "Türkiye'nin NATO'ya üye olarak kabul edilmesiyle Kore Savaşı'na asker göndermesi arasında doğrudan bir bağlantı kurulabilir mi?" sorusunun cevabı da aslında 1948 yazında başlayıp 1952 Şubatında Türkiye ile Yunanistan'ın resmen NATO üyesi olmalarına kadar süreçte ortaya çıkan birtakım gelişmelerle doğrudan alakalıdır.

---

¹⁶ Strunk; "The Quarter's Polls", The Public Opinion Quarterly, c.12, Nu. 3 (Autumn 1948), s.542-544.

¹⁷ Armaoğlu; s.168-180.

¹⁸ ABD Senatosunun 11 Haziran 1948'de, Senatör Arthur Vandenberg'in sunduğu bir karar tasarısını kabul etmesiyle, bu ülkenin 1823'ten beri uyguladığı yalnızcılık (infirad) politikası tamamen terk edildi. Karara göre, ABD kendi ulusal çıkarları ve BM Anlaşması'nın 51'inci maddesiyle uyumlu olarak dünyanın her yerinde müşterek, bölgesel savunma örgütlerine üye olabilecekti. Bu yönüyle Vandenberg Kararı, NATO'nun kurulmasını sağlayan bir yasal düzenlemedir. (Karar metni için bk. NATO Basic Documents, Brussels, NATO Information Service, 1981, s.9.)

Truman doktriniyle ABD'nin Türkiye için hedeflediği, Türk ordusunun savaş yeteneğini güçlendirmek ve stratejik yolların inşasını mümkün kılmaktı. Bunun yanı sıra SSCB'nin Boğazlar'ı zorlaması ihtimaline karşı donanmanın da güçlendirilmesi gerekmekteydi. Ancak, hiçbir Amerikan askerî değerlendirme raporunda "Türkiye'nin yeterince yardım verilmesi hâlinde Kızıldordu'yu durdurabileceği" değerlendirmesi yapılmıyordu. Bu noktada Amerikalı askerî uzmanlar, Sovyetler'in ilerlemesi hâlinde bunları arkadan vurabilecek ve lojistik imkânlarına zarar verebilecek gerilla faaliyetlerinin planlanmasına da önem veriyorlardı.¹⁹

Yukarıdakilerin yanı sıra en büyük "modernizasyon" ve "güçlendirme" çalışması hava kuvvetleri için yapıldı. Bu çalışmanın iki boyutu vardı. Birincisi, Türk Hava Kuvvetlerinin savaş gücünü artırmak ve Türk pilotlarının modern savaş uçaklarıyla uçabilme imkânlarını çoğaltmak. 1945 sonu itibarıyla Türk Hava Kuvvetlerinin elinde 18 ayrı türden, Alman, İngiliz, Fransız ve Amerikan yapımı 749 uçak bulunmaktaydı. Bunların sadece 349'u avcı, bombardıman ve keşif uçağı niteliği taşıyor, geri kalanlar ise idarî ve eğitim işlerinde kullanılıyordu. Bu durumun yetersizliğinin farkında olan Türkiye, 1946 Ocak ayında İngiltere'ye 198 Spitfire savaş uçağı, 132 Mosquito bombardıman uçağı ve 24 Beaufighter bombardıman uçağı ısmarladıysa da 1947 ortasında bu siparişlerin sadece % 40'ı Türkiye'ye ulaşmıştı.²⁰

Truman doktrini yardımlarının Türkiye'ye gelmesinin yolunu açan 12 Temmuz 1947 tarihli Türk-Amerikan Anlaşması'nın imzalanmasının hemen ardından 23 Ağustos 1947'de Tümgeneral Earl S. Hoag'ın başkanlığında Türkiye-ABD Hava Kuvvetleri Grubu (TUSAFG) oluşturularak Türk Hava Kuvvetlerinin güçlendirilmesi çalışmalarına başlandı. Eş zamanlı olarak Kara Kuvvetleri için TUSAG ve Deniz Kuvvetleri için TUSANG adında çalışma grupları oluşturuldu.²¹

TUSAFG'nin çalışmaları kapsamında 1948-1949 döneminde, toplam maliyeti 10 milyon dolar civarında, ABD yapımı aralarında 180 P47, 30 B-26 ve 86 C-47 uçağı ve bunların yedek parçaları Türk Silahlı Kuvvetleri envanterine katıldı. 1950-1951 döneminden itibaren jet motorlu savaş uçakları da bunlara eklendi.²²

Öte yandan, "modernizasyon" ve "güçlendirme" çalışmalarının ikinci boyutu ise Türkiye'deki mevcut havaalanlarının ve hava savunma, iletişim ve ikmal sistemlerinin geliştirilmesi, eş zamanlı olarak da Türk Hava Kuvvetlerinin yeniden organize edilmesi idi.²³

---

¹⁹ Leffler; s. 817.

²⁰ Craig Livingston; "One Thousand Wings: The United States Air Force Group and American Mission for Aid to Turkey, 1947-1950", Middle Eastern Studies, c.30, Nu: 4 (1994), s.781.

²¹ a.g.e.; s.789.

²² Leffler; s.818. Livingston; s.792.

²³ Livingston; s.810-812.

Bu çalışmalar kapsamında, Amerikalı müteahhitler 1947'de Ankara Esenboğa, Adana ve İstanbul Yeşilköy havaalanlarını modernleştirme ihalelerini aldılar. Başlangıçta, ABD Hükümeti, Adana, Balıkesir, Diyarbakır, Kayseri, Afyon ve Bandırma havaalanlarının geliştirilmesi için 27 milyon dolar tahsis etmişken Ocak 1951'de, evvelce Türk Hava Kuvvetlerinin eğitim tesisi ve yardımcı savaş üssü olarak planlanmış olan Adana'da (İncirlik) tesisinin, Amerikan ağır bombardıman uçaklarının (B-29) iniş ve kalkışına uygun hâle getirilebilmesi için 5 milyon dolar daha tahsis edildi.²⁴ Bununla bağlantılı olarak söz konusu tesisleri bir hava saldırısından korumak için İstanbul ve Çanakkale Boğazları; Ankara çevresi ve Erzurum-Erzincan çevresine yer gözleme istasyonları ve radarlar kuruldu.²⁵

ABD'nin Türk ordusunu güçlendirme ve havaalanlarını gerektiğinde kullanabilmek için takviye etme çalışmaları sürerken 1948 sonu ve 1949 başında ABD Dışişleri Bakanlığı bütün gücünü NATO'nun kurulması üzerinde yoğunlaştırdı. Türkiye, gerektiğinde SSCB'ye karşı üs olarak kullanılabilecek ama muhtemel bir SSCB saldırısı karşısında savunulması gereksiz bir ülke olarak değerlendirilmeye başlandı. ABD bütün gücüyle Batı Avrupa'yı korumak için çaba göstermeli, bu girişimleri zayıflatacak şekilde enerjisini başka alanlara yönelmemeliydi. ABD Dışişleri-Kara Kuvvetleri-Hava Kuvvetleri ve Donanma Eş Güdüm Komitesi raporlarında, Yunanistan ve Türkiye, ancak "sınırlı askerî yardım öngörülen" ülkeler kapsamında ele alınmaktaydı.²⁶ ABD Dışişleri ve Genelkurmayı, Doğu Akdeniz bölgesini İngiltere'nin görev alanı olarak görmeye başlamakta, dolayısıyla Türkiye ve Yunanistan'ın kurulmakta olan NATO'ya davet edilmesine karşı çıkmaktaydı. Türkiye ise ısrarla NATO içinde yer alarak kendi güvenliğini garanti altına sokmak istiyordu. Mart 1949'da, bir Akdeniz ülkesi olan İtalya'nın davet edildiği bir ortamda Türkiye'ye aynı çağrının yapılmaması, "ABD için stratejik önemimiz ortadan kalktı mı?" sorusunu Ankara'da akıllara getirdi. Bu değerlendirmeler çerçevesinde, Ankara 1949 ortalarından itibaren ABD ve İngiltere'ye şu mesajı son derece açık bir tonla vermeye başladı: "NATO dışında bırakılmış Türkiye'nin bir SSCB saldırısı karşısında kendisini savunması mümkün değildir. Dolayısıyla, SSCB ile ABD-NATO arasında bir savaş başlarsa, kendisine doğrudan bir saldırı olmadığı sürece Türkiye'nin bu savaşta yer alması söz konusu olmayacağı gibi, kendi topraklarındaki havaalanlarını ve Boğazlar'ı da taraflara kullandırması mümkün değildir."²⁷

ABD Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmayı 1949 sonu ve 1950 boyunca,²⁸ Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesi ve Türkiye'den hangi kapsamda ve nasıl "yararlanılabileceği" konularında derinlemesine analizler

²⁴ USAF Operations in Turkey (1947-1959), Part II The US-NATO Build Up in Turkey, USAFE, 1960, s.12.

²⁵ a.g.e.; s.15.

²⁶ Cüneyt Akalın; Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1 Olaylar Belgeler (1945-1952), İstanbul, Kaynak, 2003, s.249.

²⁷ a.g.e.; s.249-250. Leffler; s.820.

²⁸ ABD'nin stratejik hesaplarında Türkiye'ye ilişkin tutumunun nasıl evrildiğine ilişkin olarak bk. Akalın; s.253-267.

yaptı. İngiltere'nin Orta Doğu Komutanlığı girişimine, Akdeniz Paketi önerisiyle karşılık veren Türkiye, 14 Mayıs 1950'de NATO'ya üyelik için ilk başvurusunu yaptı. Bu başvuru reddedilmekle birlikte, yakın müttefiki İngiltere ile istişare içinde ABD, Türkiye konusunda kendisini bir açmaz içinde bulmaktaydı. Zira, Türkiye'nin ABD ve NATO'ya stratejik katkılarını, bu ülkeyi ittifakın dışında bırakarak elde etmek mümkün değildi. Ama, Türkiye ve Yunanistan'ı ittifaka dâhil etmek de NATO'nun görev alanının Doğu Akdeniz'e kaymasına, Batı Avrupa'daki yoğunlaşmanın sulandırılmasına yol açıyordu. ABD Genelkurmayı 1950 sonbaharından itibaren, Türkiye'nin topraklarının ABD-NATO kuvvetleri tarafından kullanılmasının tek yolu buyusa, Türkiye'nin İttifak'a alınmasının olumlu olacağı yönünde daha ağırlıklı bir görüş takınmaya başladı. Ancak, ABD ordusunun çeşitli kademelerinde bu değerlendirmeler yapılırken Genelkurmay Başkanı Omar Bradley'in, Reader's Digest dergisinde yer alan bir makalesinde "Türkiye'nin ABD için stratejik bir önem taşımadığı" yönündeki değerlendirmesi, Türk Hükümetinin, muhtemel bir SSCB müdahalesi karşısında, ABD ile yapılacak ikili savunma anlaşmalarının değil ancak NATO şemsiyesi altına girmenin gerçek anlamda koruma sağlayabileceği yönündeki görüşünün pekişmesini sağladı.²⁹

ABD'nin Türkiye'yi ve Yunanistan'ı NATO planlarına dâhil etmek konusundaki düşüncelerinin 1950 başından itibaren olgunlaşmaya başladığını söylemek mümkün olmakla birlikte, bu yöndeki kesin kararın aynı yılın Eylül ayında Dean Acheson tarafından İngiltere ve Fransa'ya bildirildiğini görüyoruz. Bu bildirimin ardından yapılan Savunma Komitesi toplantısında, NATO askerî planlamalarının Türkiye ve Yunanistan'la birlikte yapılması kararı alındı. Mamafih bu karar, Türkiye'nin NATO'ya üyelik için 1 Ağustos 1950'de yaptığı ikinci başvuruya olumlu cevap verildiği anlamını taşımıyordu ve Ankara'da hayal kırıklığı yarattı.

NATO'ya alınmaya giden yolda kuşkusuz iki önemli unsur son derece etkili olmuştur. Birincisi, Eylül 1949'da SSCB'nin atom silahlarına sahip olduğu ve bunları başarıyla denediği açıklamasını yapmasıdır. Zaten, yukarıda detaylarına girilen ABD Genelkurmayının Türkiye hakkındaki değerlendirmelerinin oluşumunda doğrudan katkı sağlayan gelişme de budur. Bu açıklamanın ardından, Nisan 1950'de hazırlanan ABD'nin Ulusal Güvenlik Konseyinin 68 numaralı strateji belgesinde (NSC-68), "1954'e gelindiğinde, SSCB'nin atom bombası stoklarının ve bunları atma yeteneklerinin, ABD'ye öldürücü saldırılar düzenleyebilecek düzeye erişeceğinin" altı çizilmekteydi.³⁰ Dolayısıyla, SSCB'nin atom silahlarına sahip olduğunun ortaya çıkması, bu silahların yerinin öğrenilmesi için istihbari çalışmalar yapılabilir ve çatışma hâlinde SSCB'ye ağır saldırılar

²⁹ Ekavi Athanassopoulou; Turkey Anglo-American Security Interests 1945-1952, London, Frank Cass, 1999, s.156-160.

³⁰ David T. Fautua; "The Long Pull Army: NSC 68, the Korean War and the Creation of the Cold War US Army", The Journal of Military History, c.61, Nu:1 (January 1997), s.93-120. Erhan; s.548.

yapılabilecek üslerin, yani Türkiye'nin ABD için öneminin daha da artmasına yol açtı. Madem ki, NATO'ya üye olmadan, üslerin kullanılmasına izin vermiyordu, o zaman Türkiye NATO'ya alınmalıydı.

İkinci gelişme ise Kore Savaşı'nın patlak vermesidir. ABD, savaşın başladığı 25 Haziran 1950 tarihinden itibaren, sıcak çatışmanın taraflarından biri olabileceğini, soğuk savaşın ileride SSCB ile de topyekün bir savaşa dönüşebileceğini gördü. ABD, Kore Savaşı'nın patlak vermesinden süratle iki sonuç çıkardı: Birincisi, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden o güne kadar bütüncül bir yaklaşımla geliştirilmeyen ve SSCB ile bir savaş ihtimalinin her düzeyde konuşulmasına rağmen bu ülkeden algılanan tehdidin boyutlarının tam olarak hesaplanmadığı, Amerikan politikaları gözden geçirilmeli ve savunma harcamalarının artırılması suretiyle, "tehditlerle daha etkin mücadele" içine girilmeliydi. İkincisi, Batı Avrupa'nın korunmasına yönelik olarak kurulan NATO, geliştirilerek ve daha da güçlendirilerek, muhtemel bir çatışma halinde SSCB'nin mağlup edilmesi için her alanda kullanılabilecek bir aygıt hâline dönüştürülmeliydi.³¹

Burada altının çizilmesi gereken nokta, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmalarının, bu ülkelerin Kore Savaşı'na katılmalarıyla değil bizatihi Kore Savaşı'nın patlak vermesi ve muhtemel beklentilerle doğrudan bağlantılı olduğudur. Nitekim, Eylül 1950'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar, ABD Büyükelçisi George Wadsworth'a şunları söylemekteydi: "Hükûmetiniz, Atlantik ittifakına girme konusundaki taleplerimizin geri çevrilmesini, herhangi bir tehdit veya saldırıya karşı ortak hareket edilebilecek eşit ortaklar olarak görülmediğimiz şeklinde algıladığımızın farkında değil mi? Kore'de harekete geçerek iyi niyetimizi göstermedik mi? Korkarım, Atlantik İttifakı Konseyinin başvurmuzu geri çevirmesiyle moralimiz son derece olumsuz etkilenecektir."³² Ardından Şubat 1951'de Ankara'ya gelen ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı George McGhee'nin, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'la yaptığı görüşmede işittiği sözler ve ardından Washington'a yolladığı telgrafta belirttiği görüşler de aynı yöndedir. Bayar şunları söylemişti: "Kore Savaşı'na katılmamıza rağmen Türkiye'nin hâlâ NATO'ya alınmamış olmasını anlamakta güçlük çekiyoruz. Bu durumdan memnun değiliz. Karşılıklı garanti istiyoruz. Daha azıyla tatmin olmayacağız." Mc Ghee'nin değerlendirmesi ise şöyleydi: "Türkiye'nin [SSCB ile] muhtemel bir savaş hâlinde tarafsız kalacağına inanmak için yeterince neden var. Bu ülkeyi savaşa dâhil edebilmek ve ülkedeki üsleri kullanabilmek için tek yol, Türkiye ile resmî çerçevede karşılıklı savunma anlaşması yapmaktır."³³ Amerikan Merkezi Haber Alma Örgütü CIA'nin Şubat 1951'de tamamladığı "istihbarat tahmini"ne göre de "Türkiye SSCB'ye güçlü bir antipati duymaktaydı. Batı ile SSCB arasındaki bir çatışmada, kesinlikle Batının galip gelmesini arzu

³¹ Robert Jervis; "The Impact of the Korean War on the Cold War", The Journal of Conflict Resolution, c.24, Nu:4 (December 1980), s.364-369.

³² Lippe; s.96.

³³ Leffler; s.822.

etmekteydi. Ancak, Türkiye'ye bir saldırı olmadığı durumda, muhtemel bir ABD-SSCB savaşında, Türkiye'deki üslerin kullanılması mümkün olmayabilir, Türkiye tarafsız statüsünü ilan edebilirdi.”³⁴

ABD'nin, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınması konusundaki görüşü 1951 başında artık kesinleşmişken NATO'nun Avrupalı üyeleri arasında hâlâ Türkiye'nin ittifaka katılımıyla ilgili ciddi endişeleri bulunan ülkeler mevcuttu. Bu tavır, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na girmemesiyle ilgili değildi. Türkiye'yi kendilerinden görmemekle de bağlantısı yoktu. 1990'ların ortalarından itibaren bazı Avrupa ülkelerinde taraftar toplayan “Türkiye'nin kültürel olarak Avrupalı olmadığı, dolayısıyla AB'de yeri bulunmadığı” şeklindeki anlayış, İkinci Dünya Savaşı ertesi Avrupası'nda mevcut değildi. Bilakis, Türkiye, diğer 15 Avrupa ülkesiyle birlikte, Marshall Planı'na katılımın görüşüldüğü, Temmuz 1947'deki Paris Konferansı'na katılmış, ardından da Avrupa Ekonomik İş Birliği Örgütü (OEEC)nün üyelerinden biri olmuştu. Dahası, 1946'da Avrupa Kömür Teşkilatı ve 1949'da Akdeniz Ülkeleri Balıkçılık Konseyi ve 1949'da Avrupa Konseyi üyeleri arasında yer almıştı.³⁵ Bunları yaptığı sırada 1949'da gelen Asya Devletleri Konferansı'na katılma davetini de “Avrupa ülkesi olduğu” gerekçesiyle, geri çevirmekteydi. Dolayısıyla, Türkiye, “Avrupalı olmadığı” için istenmiyor değildi.

Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda, Türkiye'nin NATO'ya alınması konusunda ABD'yle aynı görüşü paylaşırken üyeliğe karşı çıkan Avrupalıların Türkiye'ye yaklaşımlarına iki grupta bakmak mümkündür. Birincisi, İngiltere'nin tavrıdır. Bu ülke 1951'e gelindiğinde hâlâ, Türkiye'nin Orta Doğu'nun savunulmasında görevlendirilmesini istiyor ve bu bölgedeki İngiliz çıkarlarının Türkiye'nin katkısıyla daha iyi korunabileceğine inanıyordu. Dolayısıyla Türkiye NATO'ya alınmak yerine, bölgedeki İngiliz komutanlıklarıyla ilişkilendirilmeliydi. Nitekim, 22-24 Şubat 1951 tarihlerinde Türkiye'ye gelen İngiltere'nin Orta Doğu Başkomutanı General Bryan Robertson, Türk ordusunun NATO kapsamında bir Akdeniz Komutanlığının emri altına girmesi yerine, İngiltere ile Türkiye arasında bir Orta Doğu ittifakı kurulmasını önerdi. Ancak, Ankara bu teklifi Washington'a iletince, ABD'nin Türkiye'yi NATO'ya almak dışında hiçbir alternatifle ilgilenmediğini gördü. Zaten, 22 Şubat 1951'de İstanbul'da bir araya gelen, ABD'nin Orta Doğu ülkelerindeki büyükelçileri, ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'la vakit geçirmeden karşılıklı savunma düzenlemeleri yapması konusunda görüş birliğine varmışlardı.³⁶

Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan diğer üyeler ise Norveç ve Danimarka'ydı. İttifakın İskandinav üyeleri, NATO'nun Türkiye ve

³⁴ a.g.e.; s.822-823.

³⁵ Gündüz Ökçün; A Guide to Turkish Treaties (1960-1964), Ankara, AÜSBF Yayınları, 1966, s.23-33. İsmail Soysal; Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990), Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991.

³⁶ Athanassopoulou; s.204-205.

Yunanistan'ı içerecek şekilde genişlemesi hâlinde, kendi bölgelerinin ve çıkarlarının çok uzağında kalan bu bölgenin savunulması uğruna savaşa girmek istememekteydiler.³⁷

Üyeliğe karşı çıkanlar, üyeliği isteyenlerin, özellikle ABD'nin ısrarlı tutumu karşısında geri adım atmak zorunda kaldılar. Türkiye ve Yunanistan NATO Konseyinin 1951 Eylülünde yaptığı toplantıda üyeliğe davet edildiler ve 18 Şubat 1952'de resmen NATO üyesi oldular.

Sonuç olarak tebliğin başında sorulan, "Kore Savaşı'na katılması, Türkiye'nin ABD ve Avrupa'da algılanış biçimini değiştirmiş midir?" sorusuna kolayca "evet" demek mümkün değildir. 1945-1952 döneminde, ABD ve Avrupa kamuoylarının ve hükûmetlerinin Türkiye'ye yönelik tavır değişikliklerinde, Kore Savaşı'ndan önce başlayan gelişmeler ve 1946'dan itibaren ABD Hükûmetinin bilinçli olarak yürüttüğü bilinçlendirme kampanyaları etkili olmuştur. Benzer bir durum Yunanistan için de geçerlidir. Kuşkusuz, Türk Tugayının Kore'de gösterdiği kahramanlıklarla ilgili haberlerin ABD ve Avrupa basın organlarında yer alması, tavır değişikliği yönündeki eğilimlerin güçlenmesini sağlamıştır.

Başta sorulan ikinci sorunun, yani Kore Savaşı'na girmesiyle Türkiye'nin NATO üyeliği arasında bağlantı olup olmadığının cevabı ise bu tebliğ boyunca birkaç kez vurgulandığı gibi "hayır"dır. Kore Savaşı'nın çıkmış olması başlı başına, soğuk savaş dengelerini alt üst etmiş, ABD'nin Türkiye'ye yaklaşımını etkileyen unsurlardan biri olmuştur. Çok kolay olmasa da Türkiye ve Yunanistan'ın Kore Savaşı'na asker gönderme kararı almamış olsalardı da NATO'ya alınacaklarını söylemek akla yakın bir değerlendirmedir.

---

³⁷ Erhan; s.550.

KORE HARBİ'NİN KAZANILMASINI SAĞLAYAN TÜRK TUGAYLARININ STRATEJİK VE TAKTİK KAHRAMANLIKLARI

Dr. P. Kur. Kd. Alb. Ali DENİZLİ*

Giriş

Kore Harbi'nde Birleşmiş Milletlerin Çin kuvvetlerince kuşatılarak imhasını önleyen ayrıca üst üste kazandığı zaferlerle Kore Harbi'nin kaderini ve seyrini değiştiren ve Güney Kore'nin kurtarılacak egemenliğine ve özgürlüğüne kavuşmasına yardımcı olan Türk tugayları bu başarılarıyla dost ve düşmanlarımızı şaşkına çevirmişlerdir.

Diğer milletlerin askerleri ile birlikte memleketlerinin asıl sahibi Güney Koreliler kaçarken Türk askeri düşmana doğru ilerlemiş ve göğsünü kendinden on kat fazla düşmana siper etmiş, ona tarihte unutamayacağı büyük dersi vermiştir.

Komünist Çin ve Sovyet Rusya tarafından desteklenen ve kışkırtılan Kuzey Kore bütün Kore'yi komünist bir rejim altında birleştirmek amacıyla 25 Haziran 1950 günü, Güney Kore'ye taarruz etmiştir. Bu taarruzun gerisinde yatan nedenler şu şekildedir.

En eski zamanlardan itibaren Kore, Asya kıtası ile Japon adaları arasında bir kültür köprüsü, aynı zamanda kara ve deniz devletleri arasında bir harp sahnesi olmuştur. Kore tarihi, yabancı devletlerin saldırılarıyla doludur.

Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin Kore'ye müdahalesine, komünizm idarecileri Çin ordularını sevk etmekle mukabele ettiler. Böylece, aradan çok geçmeden bu faciaya Çinliler de menfaatleri icabı katılmışlardı. Bu harpte Kuzey Koreliler ve Çinliler dramın aktörlüğünü, Ruslar suflörlüğünü yapmışlardır. Bundan dolayı bu harbin maksatlarını yalnız Kuzey Koreliler tarafından değil ötekilerin yönünden de mütalaa etmek yerinde olur.¹

Türk tugayları, Kore'ye ayak basışından ateşkes anlaşmasının imzalanmasına kadar hep muharebenin en can alıcı bölgelerinde görevlendirilmiştir. Mehmetçiğin üç yıl içinde kazandığı on üç muharebeden dördü Kore Harbi'nin kaderini ve seyrini değiştirmiş, Güney Kore'nin kurtarılacak egemenliğine kavuşmasına etken olmuştur.

Kahraman Türk Mehmetçiğinin yarattığı Kunuri Muharebesi ile ne kadar övünsek azdır. Hemen arkasından Kumyangjang-ni Muharebesi başlayacaktır. Türk Tugayı, bu muharebede de Amerikan Kongresi ve Güney Kore Cumhurbaşkanı'nın üstün birlik nişanlarını almıştır.

Bu kahramanlıklardan sonra Kore Birleşmiş Milletler Komutanı Mac Arthur, Türk tugayına "Türkler kahramanlar kahramanıdır, Türk tugayı için

* Askerî Yayın Ş. Md. KK. Eğt. Komutanlığı

¹ Tahsin Yazıcı; Kore Hatıralarım, Ankara, 1963, s.46.

yok yoktur.", "İnanıyorum ki, elinizdeki her personele karşı 10 komünist öldürmüşsünüzdür." diyordu.²

1. Kore'nin Jeopolitik, Coğrafi Durumu, Siyasi Tarihi ve Kore Harbi Öncesindeki Siyasi Durum

a. Kore'nin Jeopolitik Durumu

Asya kıtası ile Japonya arasındaki tarih boyunca bir istila yolu olan Kore, Asya'nın doğusunda büyük bir yarımadadır. Jeopolitik durumu Kore'yi, eski zamanlardan beri Asya kıtası ile Japon adaları arasında büyük bir köprü, aynı zamanda bir harp sahası hâline sokmuştur.³

Kore yarımadası, Asya kıtasının savunmasında, en kritik bölgeyi teşkil etmekle beraber, Asya'dan fıskırarak bir istilanın Japonya'ya atlaması için de en müsait basamağı sağlar. Buna mukabil Japonya'dan Asya'ya atlamak ve Asya'nın içerisine nüfuz etmek için de Kore yarımadası aynı derecede mühimdir.

Ayrıca Kore yarımadası, kuşak adalarla Doğu Asya arasındaki denizlerden mühim olan üç tanesini (Japon denizi, Sarı deniz ve Doğu Çin denizi) kontrol eder.⁴

1945'te Japonya'nın çökmesi Kore'ye ancak nazari bir siyasi hürriyet getirmiştir. Rusların, Kore'nin kuzeyini, Amerikalıların da güneyini işgal etmesi; 38'inci paralelin ara hattı olarak ilan edilmesi, bu ülke için felaketlerin kaynağı olmuştur.

Mançurya ve Çin'deki bir milyon kişilik Japon ordusu teslim olduktan sonra, Kore'deki Japon ordusunun da teslim alınması işi kalıyordu. Bunun için Amerika Savunma Bakanı 11 Ağustos 1945'te Amerika Dışişleri Bakanlığına "38'inci paralelin kuzeyindeki Japon kuvvetlerinin Sovyetler'e, güneyindekilerin de Amerikan Komutanlığına teslim olmalarını" önerdi. Bu öneri Amerikan Kara ve Deniz Kuvvetleri tarafından kabul ve Amerika Cumhurbaşkanı tarafından da onaylandı.

Bu karar, 15 Ağustos 1945'te Manila'da Uzak Doğu Başkomutanı Mac Arthur'a telgrafla bildirildiği gibi, Moskova'ya da haber verildi. Bunun üzerine General Chistiakov komutası altındaki Sovyet kuvvetleri 12 Ağustos 1945'te Kuzey Kore'ye girdiler. Diğer taraftan, General John R. Hodge komutasındaki Amerikan birlikleri de 8 Eylül 1945'te Kore'ye girerek Japon askerlerini teslim almışlardı. Bu suretle Kore, Ruslar ve Amerikalılar tarafından işgal edilmiştir.⁵

İşte bu suretle Kore, birden bire iki Kore olmuştur. Oysa Kore birleştiği takdirde otuz küsur milyonluk nüfusu ile dünyanın yüksek nüfuslu ülkelerinden biri durumunda olacaktı.

² ATASE Arşivi; D. 134, G.4, K.71, D.1. Kutup Yıldızı Gazetesi; 18 Mart 1951.

³ Kore Harbi'nde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950-1953); Özet, Ankara, 1959, s.5.

⁴ Turgut Sunalp; Kore Harbi, İstanbul, 1954, s.10.

⁵ Kore Harbi'nde Türk Silahlı..., s.18.

Amerikalıların Eylül 1945'te Güney Kore'yi işgal ve burada bir askerî idare kurmalarına karşılık, Sovyetler'in yönergesi ile 8 Mayıs 1946'da Kuzey Kore'de geçici bir komünist hükûmet yönetimi eline almıştı. Kuzey Kore'ye Sovyet kuvvetlerinin girdiği 12 Ağustos 1945 günü Kuzey Kore Halk Cumhuriyeti de resmen kurulmuştu. Bu hükûmetin başına Kim Du-Bong getirilmişti. Daha önce Japonya'ya karşı gizli direnme hareketini yönetenlerden ve İkinci Dünya Harbi'nde Sovyet ordusunda yüzbaşı olarak dövüşmüş olan Kim Il-Sung'da başbakanlığı almıştı. Bu şahıs aynı zamanda Kuzey Kore ordularının başkomutanı olmuştur.⁶

BM'de yeniden aldığı karar üzerine, Güney Kore'de 10 Mayıs 1948 günü umumi seçim yapılmasını kararlaştırdı.⁷

"Kore Cumhuriyeti" kabul olundu. 5 Ağustos 1948 günü hükûmet kesin olarak kuruldu ve cumhurbaşkanlığına Syngman Rhee seçildi.⁸

b. Kore'nin Tahliyesi

Kore'de hükûmetler kurulduktan sonra, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 14 Kasım 1947 tarihli kararına göre, Sovyet ve Amerikan ordularının Kore'yi boşaltmaları gerekiyordu. Sovyetler 18 Eylül 1948'de, Sovyet birliklerinin Aralık 1948 içinde Kore'yi boşaltmış olacaklarını Birleşmiş Milletlere bildirdiler. Bununla beraber, bu çekilmenin Birleşmiş Milletler Geçici Kore Komisyonu tarafından yerinde denetlenmesine yanaşmadılar. Amerikalıların da bu bildiriye karşı ister istemez Güney'i boşaltması gerekiyordu. Gerçekte, Birleşmiş Milletler Kore Geçici Komisyonu 29 Haziran 1949 tarihli raporunda, Amerikan kuvvetlerinin Güney Kore'den çekildiklerini haber veriyordu. Güney Kore'de ordunun yetiştirilmesine yardım etmek üzere, 500 kişilik bir Amerikan askerî danışmanlar kurulu kalmıştı.

Sovyet ordusunun Kuzey Kore'den çekilirken Kuzeylilerin ordusunu kuvvetlendirmek üzere ne gibi tedbirler aldığı ve gerçekten çekilmediği bilinmiyordu.⁹

2. Kore Üzerindeki Rus Siyaseti ve Kuzey Kore'nin Harbe Hazırlanması

Kuzey Korelileri komünist mefkûresine ve tecavüz harbine hazırlayan ve sevk eden Rusların komünist idarecileri olduğu şüphe edilmez. Bu harpte bunların güttükleri maksatlar:

Kore'nin bütününe komünist hâkimiyeti altına alarak canlı cansız varlıkları kendi menfaatlerine hâkim kılmaktır.

---

⁶ Kore Harbi'nde Türk Silahlı..., s.20.

⁷ Further Summary of Events Relating Korea, London, 1950, s.6.

⁸ Kore Harbi'nde Türk Silahlı..., s.21.

⁹ Lütfü Sel; Kore'de Cereyan Eden Muharebelerden Alınacak Dersler, Ankara, 1971, s.27.

a. Kuzey ve Güney Kore'nin Silahlı Kuvvetleri ve Harp Planları

1) Güney Kore Silahlı Kuvvetleri

1950 Haziranında Güney Kore Kara Kuvvetleri altı zayıf piyade tümeninden ibaretti. Bunlar da çoğu batıda olmak üzere, sınır boyunca tertiplenmiş durumda idi. Ayrıca iki tümen ve daha başka birlikler ülke içindeki gerillacılarla uğraşıyorlardı.

2) Kuzey Kore Silahlı Kuvvetleri

38'inci paralelin kuzeyinde Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'ni kuran Ruslar, kuvvetli Kuzey Kore ordusunu teşkile başlamışlar ve sınırı Amerikalılara kapamışlardı. Kuzey Kore Silahlı Kuvvetleri harp başlarken on üç piyade tümeni ile 105 nci Zırhlı Tümen ve ayrıca bir tank alayı (73 tank) ile yüzden fazla uçaktan ve 32 parça harp gemisi ve yardımcı gemiden ibaret bir deniz kuvvetine sahipti.

3) Harp Planları

Kuzey Kore ordusunun harp planı, Birleşmiş Milletler kuvvetleri yetişmeden, zayıf Güney Kore ordusunu parça parça mağlup ve imha ederek Kore'yi tamamen istila etmeyi amaçlıyordu. Fakat bu neticeyi istihsal için gerekli harp potansiyeli tam olarak hesap edilmemiş ve ordu, harekâtın isteğine uygun şekilde yığınaklanmıştı.¹⁰

Güney Kore ordusu herhangi bir harp planına sahip değildi. Ordu herhangi bir hudut hadisesini önlemek maksadıyla daha ziyade batı sahil düzlükleri istikametine önem veren bir şekilde tertiplenmişti. Böylece, Kuzey Kore'nin bu üstün taarruzuna karşı Güney Kore hazırlıksız ve savunmasız kaldı.

3. Harbin Başlaması ve Türk Tugayının Muharebeye Girişine Kadar Geçen Dönemdeki Muharebeler

a. Kuzey Korelilerin Taarruzu

25 Haziran 1950 günü saat 11.00'de Kuzey Kore, Güney Kore askerlerinin 38'inci paralel boyundaki sınırı geçtiklerini ileri sürerek Kore Cumhuriyeti'ne resmen harp ilân etti ve sınırı 150.000 asker, 5000 Sovyet tankı ile geçtiler.¹¹

Birleşmiş Milletler Kore Komisyonu, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin dikkatini çekerek duruma önem vermesini istedi. Aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri de Güvenlik Konseyi'nin derhal toplanmasını Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine rica etti.¹²

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi aynı günde (25 Haziran 1950, saat 14.00) toplandı. Sovyet Rusya bu toplantıya gelmedi. Konsey, dokuz

---

¹⁰ Sunalp; s.43.

¹¹ Korean Frontier; Korea, 1970, s.7.

¹² Further Summary Of Events Relating To Korea; s.10.

lehte, bir çekimser oyla aşağıdaki kararları verdi: "Kuzey Kore'nin taarruzu uluslararası barışı bozmaktadır. Çarpışma derhâl durdurulacak ve Kuzey Kore Silahlı Kuvvetleri 38'inci paralele çekileceklerdir."

Birleşmiş Milletlerin saldırıyı durdurmak ve anlaşmazlığı barış yoluyla çözmek için yaptığı gayretleri hiçe sayan Kuzeyliler, çabuk bir harekâtla önce başkent Seoul ve bütün Kore'yi ele geçirmek için saldırı hareketlerine devam ettiler. Bu maksatla Kuzeyliler esas taarruzu iki koldan Seoul'a yöneltmişlerdi.¹³

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 27 Haziran 1950 toplantısında Kore Komisyonundan aldığı raporlara göre, Kuzey Kore'nin konseyin 25 Haziran 1950 kararına uyarak çarpışmaları durdurmadığı ve yarımadada durumun gittikçe fenalaşmakta olduğunu öğrenmişti. Harbin ilk haftasında Güney Kore, silah ve teçhizatının üçte ikisini kaybetmişti.¹⁴

b. Seoul'ün Düşmesi ve Kuzey Kore Kuvvetlerinin Güneye İlerleyişi

Kuzey Kore Hava Kuvvetleri de başkent etrafındaki hava meydanlarına taarruz ettiler. Cephenin bir noktasında taarruza geçen Kuzeyliler, zayıf Güney Kore kuvvetlerini kuşatarak yenmişler ve harp başladıktan beş gün sonra 29 Haziran 1950'de Seoul'ü ele geçirmişlerdir

c. Amerikan Birliklerinin Kore'ye Gelişi

Küçük Güney Kore Ordusu, düşmanı durdurabilmek için mümkün olanı yaparken Amerika Birleşik Devletleri de Kore için asker hazırlamaya çalışıyordu. Bu sıralarda Japonya da işgal kuvvetleri olarak sefer mevcutlu olmayan dört Amerikan tümeni (7, 24, 25 nci Piyade Tümenleriyle, 1 nci Süvari Tümeni) vardı. Japonya'daki bu Amerikan kuvvetlerinden 5 Temmuz 1950'de Kore'ye ilk yetişen 24 ncü Amerikan Tümeni, Güneylilerle birlikte, Kuzeylilerin taarruzunu durdurmak üzere muharebeye katılınca Güneylilerin morali az çok kuvvetlenmiş oldu.¹⁵

Amerikan kuvvetleri, daha fazla Amerikan birliği gelinceye kadar oyalama harekâtı icra etmeye başladılar. 15 Temmuzda Cumhurbaşkanı Syngman Rhee, Güney Kore kuvvetlerinin harekât kontrolünü 8 nci Amerikan Ordusuna devretti. Böylece Amerikan ve Güney Kore kuvvetleri tek bayrak altında birleşik ve başarılı bir savunma hattı imkânına sahip olmuştu. Kuzey Kore kuvvetleri 38'inci paralelden itibaren 220 km'lik bir alanı, günde 8 km ilerleyerek 27 günde ele geçirmişti.¹⁶

Korgeneral Walker, 26 Temmuzda tüm birliklerini Naktonggang nehrine çekerek savunmayı emretti. General Mac Arthur 27 Temmuzda uçakla Taegu'ya geldi ve "Dunkerke'in tekrarı asla olmayacaktı." dedi.

¹³ Kore Harbi'nde Türk Silahlı..., s.49.

¹⁴ John Gunther; The Riddle Of Mac Arthur, London, 1955, s.173.

¹⁵ Further Summary Of Events Relating To Korea; s.231-232.

¹⁶ Kore Harbi'nde Türk Silahlı..., s.55.

Amerikan ve Güney Kore kuvvetleri Naktongang nehrine 1 Ağustos'a kadar stratejik çekilme yaptılar. Bu hat Walker hattı diye adlandırıldı. Amerikan kuvvetleri bu hattın güney ve batısını, Güney Kore kuvvetleri bu hattın doğu ve kuzeyini tuttu.

Amerikan ve Güney Kore kuvvetleri küçük üçgen şeklinde bir arazide 80 km doğudan batıya 160 km kuzeyden güneye bir arazi kesiminde kalmıştı. Kuzey Kore kuvvetleri, Naktongang Nehri'ne kuvvetli bir taarruz yaptı; fakat, düşman bu hattı yaramadı.

ç. Pusan Kıybaşı Mevzisindeki Muharebeler

Kuzeyliler, Temmuz 1950 sonlarında büyük gayret ve enerji şartıyla bilhassa kara kuvvetlerinde sayı üstünlüğüne dayanarak zayıf Güneylileri ve Temmuz 1950 ilk yarısında parça parça yardıma gelen, zayıf mevcutlu üç Amerikan tümenini Taegu-Masan kuzeybatısında, Waegon'a kadar Naktongang Nehri gerisine atmayı başarmışlardı. Kuzey Kore, Amerikan ve Güney Kore kuvvetlerine karşı kazandığı bu ilk büyük zaferini, üstün kuvvet ve eğitime borçludur, iki kanadı denize dayanan ve batı kısmı Naktongang Nehri'yle çevrilmiş genişliği 50 mil, uzunluğu 80-90 mil olan Pusan mevzisinin en şiddetli kuzey taarruzlarına dayanabileceğine hükümleniliyordu.¹⁷

Pusan kıybaşında Kuzey Koreliler, Güney Kore'nin bu ana limanını ele geçirerek General Walker'ın kuvvetlerini denize dökmek istemişlerdi. Rus danışmanlar geride idi; ancak, taktikleri Kuzey Koreli generaller icra ediyordu.¹⁸

Pusan, güney kıyısı boyunca iki tümenle (4 ncü ve 6 ncı Kuzey Kore Tümenleri) yapılan Kuzey Kore taarruzu, 6 Ağustos 1950 günü savunma mevzisinde durdurulmuş ve General Kean komutasındaki 25 nci Amerikan Tümeninin şiddetli karşı taarruzuyla bozguna uğratılmıştır. Bütün cephede 1 Eylül 1950'den itibaren Kuzey Kore Başkomutanlığının on üç piyade tümeni, iki tank alayı ve zırhlı tümenin bir kısmıyla yaptığı şiddetli taarruzlarda Eylül 1950 ortalarına kadar esaslı bir başarı kazanmadan devam etmiştir.

d. İnchon Çıkarması

Düşmanın, hemen hemen aralıksız olarak bir buçuk ay süren taarruzlarına rağmen Pusan kıybaşı mevzisinin bir bütün olarak elde tutulması, Birleşmiş Milletler için bir başarıdır. Şimdi girişimi ele almak ve büyük ölçüde büyük stratejik karşı taarruza geçmek Birleşmiş Milletler Komutanlığına düşüyordu. Her sevk ve idarenin hedefini teşkil eden düşman ordusunun yok edilmesi, Pusan kıybaşı mevzisinden ve yalnız cepheden bir taarruzla mümkün olamazdı. Cephe taarruzunun, düşmanın kara irtibat yollarının en hassas noktasına yöneltilecek yeter kuvvette, bir kuşatma ile birleştirilmesi zorunlu idi.

¹⁷ Rutherford M. Poats; Decision in Korea, New York, s.43.

¹⁸ a.g.e.; s.58.

Bu olanak Birleşmiş Milletler Komutanlığının deniz ve havaya egemen olması itibarıyla düşman gerilerine bir çıkarma yapılması ile sağlanabilirdi. Çıkarmaya en elverişli yer olarak Kore'nin batı kıyılarında bütün bağlantı yollarının birleştiği Seoul yakınlarındaki İnchon kıyıları seçilmişti.¹⁹

Ancak çıkarma Amerikan Genelkurmayını korkutuyordu; çünkü, çıkarma başından sonuna kadar Mac Arthur'un konseptiydi.²⁰

Planlanan çıkarma 10 ncu Amerikan Kolordu Komutanının emir ve komutasında olmak üzere Japonya'da özel olarak hazırlanmış olan (1 nci Amerikan Deniz Tümeniyle, 7 nci Amerikan Piyade Tümeni ve dört Güney Kore deniz taburu ile, 17 nci Güney Kore Piyade alayından kurulu) önemli kuvvetle 15 Eylül 1950 sabahı başladı. Harbin ikinci safhası böylece başlıyordu.²¹

10 ncu Kolordunun ilk hedefi İnchon Limanı'na egemen olan Seoul'un 32 km batısındaki küçük Wolmi adası idi. Bu adanın zaptından sonra İnchon yarımadasına karşı 1 nci Deniz Tümeni ve dört Güney Kore deniz taburu tarafından harekete geçildi. Çıkarma 261 deniz vasıtası ile tam bir başarıyla yapıldı.

Başkent kurtarıncaya kadar on gün şiddetli ve kanlı muharebeler verildi. 28 Eylül 1950'de Seoul alındı ve Güney Kore Cumhurbaşkanı ile Hükümeti 29 Eylül 1950 günü başkente girdiler. Çıkarmadan elde edilen başarı, Birleşik Amerika Ordusunun çıkarma tekniğine hâkimiyetinin ve birliklerle ve diğer teşkilât arasındaki iş birliğinin parlak bir örneği sayılabilir.²²

Durum Kuzey Koreliler için birden pek ciddileşti. Bu çıkartma yüzünden güneydeki tüm Kuzey Kore ordusunun bağlantı yolları kesilmiş oluyordu ve silahlarının hepsi de Syngman Rhee'nin eline geçmişti. Bu tam bir bunalım çağıydı ve felaket doğrudan doğruya Kuzey Kore'nin üzerine çökmüştü.

Birleşmiş Milletler ordusu Kuzey Kore'yi tamamen istila etmek maksadıyla 8 nci Ordu (1 nci Amerikan Kolordularıyla, 2 nci Güney Kore Kolordusu, 27 nci İngiliz Tugayı ve 1 nci Türk Tugayı) Sarıdeniz ve Taep'yong'ni-Sach'ang-ni ve kuzeye uzanımı hattı arasında, 10 ncu Kolordu ve 1 nci Güney Kore Kolordusu ile bu hattın doğusundan 24 Kasım 1950'de taarruza geçti.²³

Birleşmiş Milletler Yalu'ya doğru ilerlerken bazı yerlerde genişliği 100 kilometreyi bulan dağlar Amerikan Müsterek Kurmay Başkanlığının dünyadaki bütün askerî makamların ilgisini çekmeye başladı. Arazi, kuramsal olarak geçilmez durumda olduğundan Kore'de bulunan düşman, bu dağları harekât planına sokmamıştı.²⁴

¹⁹ Kore Harbi'nde Türk Silahlı..., 58.

²⁰ John Gunther; The Riddle Of Mac Arthur, London, 1955, s.173.

²¹ R. C. W. Thomas O.B.E.; The War in Korea, 1954, s.40.

²² a.g.e.; s.41.

²³ Robert J. Donovan; Nemesisi, Truman And Johnson in The Coils Of War in Asia, s.81.

²⁴ Sel; s.202.

26 Kasım 1950 günü 8 nci Ordu, 1 nci ve 9 ncu Kolorduları ile vardığı hatttan devam ettirdiği taarruzda düşmanın sert direnmesiyle karşılaşırken ordunun sağ kanadındaki 2 nci Güney Kore Kolordusu düşmanın çok üstün kuvvetlerinin taarruzuna uğradı.²⁵

Bu taarruz neticesinde 2 nci Güney Kore Kolordusu Tokchon ve doğusu bölgesine çekilmek zorunda kaldı. 26/27 Kasım gecesi taarruzlarına devam eden düşman 2 nci Güney Kore Ordusunu 40 km güneyde ve Taedong Nehri üzerindeki Taepyong bölgesine kadar gerilettili. Düşmanın bu karşı taarruzunda 8 nci Ordu cephesine altı komünist Çin Tümeni ve sağ kanattaki 2 nci Güney Kore Kolordusu'nun geri çekilmesiyle 8 nci Ordunun sağ yanı açılmış bulunuyordu.²⁶

Düşman bu durumdan faydalanıp da Tokchon-Kunuri yolu ile batıya yönelerek Chongchon Nehri'ne varır ve nehir boyunca Sarı Deniz kadar ilerlerse 8 nci Ordu birliklerinin gerilerini sarmış olurdu. Düşmanla sıkı muharebe temasında olan 8 nci Ordu birliklerinin Chongchon Nehri güneyine çekilebilmeleri için düşmanın durdurulması hayati önemi haizdi. Bunun için büyük kuvvetlere ihtiyaç vardı.

Hâlbuki ordu ihtiyatı olan 1 nci Amerikan Süvari Tümeni, düşmanın daha güneyden gelen Sunchon üzerinde yapacağı kuşatmaları önlemek üzere önceden güneye hareket ettirilmiştir. Cephe kuvvetleri ise düşmanla sıkı muharebe hâlinde idiler ve elde başka ihtiyat kuvveti de yoktu. Bu büyük tehlikeyi önlemek üzere, 26 Kasım 1950 öğleden sonra Kunuri güneyine gelmiş olan 1 nci Türk Tugayı görevlendirildi ve Tugay derhâl Tokchon yönünde yürüyüşe geçti. 26/27 Kasım 1950 gecesi Wawon da geçirdi.²⁷

4. 1950 Yılı Öncesinde Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Siyasî Ortam, Türkiye'nin Kore Harbi'ne Katılma Sebepleri ile Alınan Kararlar

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen ilk yılda Türkiye'nin dış politikasının en önemli sorunu, savaş içinde düştüğü yalnızlıktı. Sovyet Rusya'nın muhtemel tehditleri ve Türkiye aleyhine genişleme teşebbüsleri karşısında, Türkiye'nin diğer büyük devletlerin yardımına ihtiyacı vardı. Türkiye'nin Sovyetler Birliği karşısında endişesi, temelsiz değildi. Bilindiği gibi, Sovyet Hükûmeti, Türkiye üzerindeki emellerini daha 1939 yılında Moskova'ya giden Türk heyetine açıklamış bulunuyordu.

Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'le 7 Haziran 1945'de yaptığı bir görüşme sırasında Türkiye eğer Sovyetler Birliği ile anlaşmak istiyorsa, Türkiye'nin Sovyet isteklerini kabul etmesi gerektiğini söylemiştir.

Bu istekler;

16 Mart 1921 tarihli Moskova Anlaşması ile tespit edilen Türk-Sovyet sınırında Sovyetler Birliği lehine bazı düzeltmeler yapılması.

²⁵ Korean Frontier; s.7

²⁶ R.C.W. Thomas O.B.E.; s.51.

²⁷ Mac Arthur, Douglas; Reminiscences, Newyork, s.374. Poats; s.106.

Boğazlar'ın Türkiye ve Sovyetler Birliği tarafından ortaklaşa savunulması ve bunu sağlamak için de Sovyetler Birliği'ne Boğazlar'dan deniz ve kara üsleri verilmesi.

Boğazlar rejimini tespit eden Montreux Sözleşmesi'nde yapılması gereken değişiklikler konusunda Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında bir prensip mutabakatına varılmasıydı.²⁸

Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'ne verdiği 9 Ekim 1946 tarihli notada Montreux Sözleşmesi'nin yalnız Karadeniz devletleri tarafından değiştirilmeyeceğini tekrarlamış, Boğazlar bir saldırıya ya da saldırı tehdidinde maruz kalırsa bundan doğacak durumun Birleşmiş Milletler Güvenlik Meclisinin harekete geçmesini gerektireceğini bir kere daha belirtmiştir. Sovyetler'in bu emelleri üzerine Türkiye ve Yunanistan'a yardım etmek kararını alan Truman, Türkiye'ye 400 milyon dolar yardım kararını almıştır.

Demokrat Parti Türkiye'nin NATO'ya girmesini ülkedeki demokratik rejimin ve bu arada kendisinin varlığı için kaçınılmaz saymış ve zorunlu bir iç politika gereği yaptıktan ve bir kez NATO'ya katıldıktan sonra da bunu bir dış politika ilkesi olarak geliştirmiştir.

İktidarın ilk günlerinde 25 Haziran 1950'de Kore Savaşı patlak vermiştir. Güvenlik Konseyi saldırıların barışı bozucu bir davranış olduğunu kararlaştırmış, 27 Haziranda da Birleşmiş Milletler üyelerini Kore Cumhuriyeti'ne saldırıyı karşılamak yeterliliği verecek ve bu bölgedeki milletler arası barış ve güvenliği geri getirecek yardımlarda bulunmaya çağırmıştır. Türkiye Güvenlik Konseyinin bu konuda aldığı bütün kararları memnurlukla karşıladığı gibi Kore'de Birleşmiş Milletler Komutanlığı kurulduktan sonra da 25 Temmuz 1950'de bu komutanlığın emrine 4500 kişilik bir kuvvet vermeyi kararlaştırmıştır.

Bu kararlar ilgili olarak Menderes, Yalman'a şöyle demişti: "NATO'ya kabul edilmemize de köprü olabilir." Böylece hükûmet bu hareketin Türkiye'nin NATO'ya girmesine yardımcı olacağını düşünmekteydi.²⁹

5. 1 nci Türk Tugayının Teşkili, Kore'ye İntikali ve Kunuri Muharebelerine Kadar Aldığı Görevler

a. Tugayın Teşkili, Noksanlarının Tamamlanması, Eğitimi, Etimesgut- Ankara'da Toplanması

25 Temmuz 1950'de Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti, Güney Kore Cumhuriyeti'ne Birleşmiş Milletler Topluluğu içinde yardım etmenin önemini takdir ederek Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine Kore'de vazife görmek üzere 4500 mevcutlu bir Türk savaş birliğini Birleşmiş Milletler emrine vermeğe hazır bulunduğunu bildirmişti.

²⁸ Mehmet Gönübol-A. Haluk Ülman-A. Suat Bilge-Duygu Sezer; Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara, 1987, s.192-193.

²⁹ TBMM Tutanak Dergisi; c.II, Ankara, 1951, s.73.

Türkiye -Amerika sayılmazsa- Kore'ye bir tugay kadar kuvveti göndermeye karar veren ilk devletti.³⁰

Türk Tugayı 19-20 Eylül 1950 günlerinde Etimesgut'tan İskenderun'a aşağıdaki mevcutlarla dört tren katarı ile 259 subay, 18 askerî memur, 4 sivil memur, 395 astsubay, 414 er, toplam 5090 kişi olarak hareket etti. Yolculamada tüm memleketten asker aileleri toplandı.³¹

b. Türk Tugayının İntikale Başlayacağı Günlerde Kore Cephesindeki Genel Durum

Birleşmiş Milletlerin 15 Eylül 1950'de başlattığı kısaç harekâtı sonucunda, 22 Eylül'den sonra artık esaslı bir direniş gösterecek Kuzey Kore ordusundan bahsedilemiyordu. Zaten Pusan Köprübaşı'nda takatinin sonuna gelmiş Kuzey Kore birlikleri neredeyse dağılmış, çoğu ormanlık dağlara kaçarcasına can derdine düşmüşlerdi.³²

c. İskenderun'dan Kore'ye Deniz Yolu ile İntikal

Türk Tugayını eşya, gereç ve araçlarıyla birlikte Kore'ye taşıyan beş gemi Süveyş Kanalı-Kızıldeniz-Mendep Boğazı-Seylan adasının merkezi Colombo-Singapur-Filipinler ve Formoza adası deniz yolunu izleyerek ve aralarındaki seyir mesafe sıralarını koruyarak 21 günde Kore'nin güney doğusunda bulunan Pusan limanına vardılar.³³

Askerlerimizin bazılarını mezar olan ve birçoklarının da kanı ile mübarekleştiği Kore topraklarına çıkış çok muntazam ve heybetli oldu. Mensup olduğumuz milletin asil namına bir kat daha ilave etmek, tanıtmak fikri, kalplerde Türklük sevgisinin coşturan kuvveti... Pusan rıhtımına çıkan Mehmet'in dik başında, mağrur bakışında, ayak atışında ve her hâlinde mucizeli bir kudret görüldü. Hâlbuki taşıdıkları teçhizat ve ellerindeki torbalar çok ağırdı. Fakat onlar kendilerini alkışlayan yabancı milletlere (Türk böyledir ve böyle yürür) der gibi idiler.³⁴

Türk Tugayına ilkin bir hafta istirahatten sonra, cephede görev verilmesi kolorduca düşünüldüğü hâlde silah ve donatımın henüz noksan olduğu öğrenildiğinden, en kısa bir zamanda eksikleri tamamlamak üzere tugayın şimdilik Taegu ile Taejon arasındaki dağlarda gizlenen ve fırsat buldukça yollara inerek saldıran çeteleri arayıp temizlemek ve yol ile köprülerin güvenliğini sağlamakla görevlendirileceği öğrenildi. 23 Ekim 1950 günü saat 16.00'da tugay komutanı Taejon'dan Taegu'ya dönüşte, birliklere gereken hazırlık emirlerini verdi.

³⁰ Further Summary Of Events Relating To Korea; s.10.

³¹ ATASE Arşivi; D. 134, 6.1, D.1. K. 71.

³² İbrahim Artuç; Kore Savaşlarında Mehmetçik, İstanbul, 1990, s.79-80.

³³ Kore Harbi'nde Türk Silahlı...; s.74. Yazıcı; s.85-86. Ulus; 29 Eylül 1950.

³⁴ Kore Harbi'nde Türk Silahlı...; s.74. Yazıcı; s.96.

ç. Tugayın Seoul'ün Kuzeybatısındaki Chongdan Bölgesinin Emniyetiyle Görevlendirilmesi

7 Kasım 1950 günü Mac Arthur karargâhından gelen 25 Ekim 1950 tarihli bir emirde³⁵ 1 nci Tugay Komutanlığının 8 nci Amerikan Ordusu Komutanlığına bağlandığı bildirildi. Aynı gün saat 18.10'da tugayın Seoul'ün 46 km kuzeybatısındaki Munsan bölgesinin emniyeti ve düşman gerillalarını arama ve tarama işleriyle görevlendirmek üzere 10 Kasım 1950 günü kuzeye hareket edeceği ve orada 25 nci Amerikan Tümen Komutanlığı emrine gireceği 8 nci Ordu karargâhından telefonla Tugaya bildirildi.

d. Tugayın Chongdan Bölgesine Gelmesi

Tugayın motorlu birlikleri 10 Kasım 1950 sabahı Taegu'dan harekete başlayarak Taejon-Chochiwon-Suwon-Seoul kara yolu ile hareket ettiler. Yaya birliklerle cephaneye gereç ve eşya, demir yolu ile 13 ve 14 Kasım günlerinde Chongdan bölgesine kısım kısım nakledildiler. Tugay bu bölgede 25 nci Amerikan Tümeninin emrine girdi.

Sarmuen bölgesinde 4200 kişilik düşman grubunu temizleme görevi de alan Tugay, 15-19 Kasım günlerinde düşman gerillalarının faaliyette bulundukları Kaesong'un kuzey ve kuzey doğusunda Yesong ile İmjın Nehri arasında bulunan 30-40 km derinliğindeki bir sahayı taramıştır. Bu süre içinde 18 Kasım günü 2 nci Tabur bu bölgede gerillalarla temasa geçerek yapılan taarruzda düşmana 25 ölü ve bir hayli yaralı verdirdikten sonra 45 kişiyi de yakalamıştır.

e. Tugayın Kunuri Bölgesine Hareketi

9 ncu Amerikan Kolordusu, yakında 8 nci Ordunun yapacağı genel taarruza katılmak üzere hazırlanıyor ve bu sebeple 25 nci Amerikan Tümeni Pyongyang'ın 48 km kuzeyinde Sunchon bölgesinde toplanıyordu. Bu sırada Türk Tugayı da 25 nci Amerikan Tümeninin 17 ve 18 Kasım tarihli harekât emri gereğince 9 ncu Amerikan Kolordusunun ihtiyatını teşkil etmek üzere 22 Kasım 1950'de kuzeye, Kunuri'ye hareket için gereken hazırlıkları yapmaya başladı.³⁶

5. Türk Tugayının Muharebeye Girmesinden Önceki Genel Durum

Bugünlerde beklenmez bir şey daha oldu. Yalu'ya yaklaşan 1 nci Amerikan Süvari Tümeni ve onun doğusunda 2 nci Güney Kore Kolordusunun bir tümeni şiddetle bir düşman saldırısına uğradı.³⁷

Güney Kore Tümeni parçalandı. 1 nci Süvari Tümeni ise 600'ün üzerinde kayıp vererek zorlukla çekilebildi. Doğu kıyısındaki 10 ncu Kolordu ve Güney Kore Tümenlerinden bazıları da saldırıya uğramışlardı. Birleşmiş Milletler Ordusu şaşırılmıştı.³⁸

³⁵ ATASE Arşivi; D. 134, G.1. K. 71, D.1.

³⁶ Yazıcı; s.47. Kore Harbi'nde Türk Silahlı...; s.85.

³⁷ Korean Frontier; s.47.

³⁸ Artuç; s.47.

Yine bugünlerde Çin Ordu Komutanı Lin Piao da tüm hazırlıklarını bitirmiş, Birleşmiş Milletler Ordusunun mevzilerinden çıkarak harekete geçmesini beklemekteydi. 13 Ekimden beri geçen bir ay on gün içinde, tam 300.000 Çin askeri Yalu Nehri güneyine geçmiş ve Birleşmiş Milletler Ordusunun karşısındaki yerini almıştı. 50.000'i aşkın Kuzey Kore ordusunu da buna eklersek en az 350.000 kişilik bir komünist ordu bekliyordu.

Yalnız 350.000 kişilik cephedeki komünist Çin ordusu yanında bir plan içinde Birleşmiş Milletler Ordusunun gerisini allak bullak eden gerilla kuvvetlerini de buna eklemek lazımdır ki o tarihte gerilla sayısının yaklaşık 150.000'e ulaştığı tahmin edilmekteydi. Güney Koreli yandaşları da cabasıdır.

6. Kunuri Muharebesi

Kunuri Muharebesi bir oyalama, çemberi yarma, kurtulma ve imha muharebesidir. Bu muharebede Türk Tugayı Birleşmiş Milletlerin kuşatılmasını önlemiştir. Taarruza geçen Kızıl Çin askerleri, yağız çehrelî, heybetli Türk askerlerine çarpmışlar, süngü takıp naralarla saldıran Türklerin karşısında mihlanıp kalmışlardır. Türk süngüleri o anda 200 Çinliyi yere sermiş, bu menkıbe Amerikan hatları arasında bir kuvvet ilacı gibi yayılarak onları da harekete geçirmiştir. Muharebeler aşağıdaki gibi gelişmiştir.³⁹

a. 1 nci Tugayın Kunuri'de Toplanması

26 Kasım 1950 günü başlayan komünist Çin taarruzu dolayısıyla durumun birdenbire Birleşmiş Milletler kuvvetleri aleyhine dönmesi ve Tokchon'un sarılması üzerine 9 ncu Kolordunun ve dolayısıyla 8 nci Ordunun sağ yan ve gerileri düşmana açılmış ve bu sebeple ciddi bir kuşatılma tehlikesine maruz kalınmıştı.⁴⁰

9 ncu Kolordu Komutanı Tümgeneral Coulter, 26 Kasım saat 15.30'da Kolordu Harekât Şubesine gelerek orada bekleyen Tugay Komutanına hitapla, az önce 8 nci Ordu Komutanıyla telefonla konuştuğunu söyledi ve harita başında ağzında şu emri verdi: "2 nci Güney Kore Kolordusu geriye çekiliyor. Tokchon şehri düşman tarafından kuşatılmıştır. Düşman, kolordunun sağ tarafını tehdit etmektedir. Türk Tugayı Kunuri-Tokchon yoluyla hareket ederek Tokchon'u işgal edecek."⁴¹

Kolordu Komutanından alınan emir esnasında orada bulunan Kurmay Binbaşı Faik Türün o anı şöyle anlatmaktadır: "Harekât odasındaki haritada Tokchon istikametine doğru bir iki kırmızı ok ve Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin ulaşmış oldukları hat dışında fazla bir şey görülüyordu. Kolayca anlaşılacağı üzerine tugaya 9 ncu Kolordunun (tabiatıyla onun batısındaki 1 nci Amerikan Kolordusunun) açılması muhtemel sağ yanını koruma görevi veriliyordu.

³⁹ ATASE Arşivi; D. 134, G.1, K.71, D.1. Yazıcı; s.221.

⁴⁰ The History of The United Nations; s.629. Mac Arthur; s.374. United States Army in The Korean War; Washington, 1990, s.69.

⁴¹ Yazıcı; s.148, 14, 19. The History of The United Nations; s.629. Majör R.C.W. Thomas O.B.E.; s.51-52. David Rees; Korea The Limited War; New York, 1964, s.314.

Ancak alınan bu emirde ve müteakiben 24 saat sonra telsizle ulaştırılan ikinci emirde genel durum ve dost kuvvetlerine yapacağı harekât hakkında bilgi yoktu. Çünkü Kolordu Komutanlığı da o sırada fazla bir şey bilmiyordu. Sonradan öğrenilenlere göre BM kuvvetleri stratejik bir baskına uğramıştı.⁴²

26 Kasım 1950 günü Türk Tugayı (Kunuri-Tokchon) yoluyla 9 ncu Kolordu tarafından 2 nci Tümenin sağına sevk edilmesiyle 2 nci Kore Kolordusunun bozgunu neticesi, 2 nci Tümenin açılan sağ yanına yönelecek tehlikenin karşılanacağı ümit ediliyordu.

2 nci Kore Kolordusunun bölgesi boşalmıştı. Solundaki Amerikalıların o kolordunun akıbetinden 26 Kasım günü geç vakte kadar haberleri yoktu.

9 ncu Kolordu, Türk kuvvetlerini böyle bir duruma karşı bir emniyet kuvveti olarak sevk etmekteydi.⁴³

Bağlanmasından normal olarak bir fayda olmakla beraber vazife, usulen Tugay 2 nci Tümeğe bağlanıyordu.

Kendi muharebe durumu ile fazla meşgul olan Kaiser (2 nci Tümen Kumandanı) bağlı birliği ziyaret etmedi. Ne kumandan muavini General J. S. Bradley ne de yüksek rütbeli subay ziyaret vazifesini yapmaya memur edildi. Netice olarak Türk Tugayı Kore toprağında, ilk muharebesinde bir kazanın ortasına atılarak ümitsiz ve karanlık bir vaziyette yalnız başına dolsuz bırakılmış oldu.⁴⁴

b. Tugayın İleri Hareketi

26 Kasım 1950 saat 18.00'de harekete geçen pekiştirilmiş keşif birliğinden beş dakika sonra tugay birlikleri yaya, sonra kademeli olarak motorlu hâlde yola çıktılar. Birliklerin Choyang-myon'a varmaları gece yarısından sonraya ve konup istirahat e geçmeleri ise 27 Kasım 1950 saat 03.00'e kadar sürmüştür.⁴⁵

27 Kasım 1950 günü yaklaşık saat 14.30'da 9 ncu Amerikan Kolordusunun telsiziyle (Tugaydaki Amerikan muhabere yüzbaşı s Lorenzo idaresindeki Amerikan telsiz postası aracılığıyla) Tugay Komutanlığına iki saat kadar gecikmiş olan şu Kolordu emri geldi:

"Tokchon'a gidilmeyecektir. Dün gece kamyonlardan indiğimiz yerin 10.000 yarda (9140 metre) doğusunda kalarak yolu kapayınız. Chongsang-ni'de bir alay kadar düşman vardır."

---

⁴² Faik Türün; "Kore Harbinde Türk Tugayı", Gaziler Dergisi, Yıl 1, Sayı 1/104, Kasım-Aralık 1985, s.7. (Emekli Orgeneral Faik Türün, 1 nci Kore Tugayı Harekât ve Eğitim Şube Müdürü olup daha sonra 1 nci ve 3 ncü Ordu komutanlıkları yapmıştır.)

⁴³ Ulus; 29 Kasım 1950.

⁴⁴ Yazıcı; s.154. Sel; s.227. The History Of The United Nations; s.635.

⁴⁵ a.g.e.; s.156.

Emir bu kadardı. Kolordunun maksadını bilhassa 2 nci Tümenin durumuna, Kore Kolordusunun akıbetine ait hiçbir bilgi verilmemişti.⁴⁶

Emrolunan yolu tıkmak görevini, şimdi bulunulan bölgede yapmak da Tugayca mümkün görülmedi. Çünkü bu bölge çok sarp ve ormanlık olması dolayısıyla, yaya birliklerden başkasının yani motorlu topçunun hatta motorlu piyade ağır silahlarının bile açılıp yayılmalarına elverişli değildi. Üstelik kuzeyde keşfolunan düşman alayı, Tugayın şimdi bulunduğu bölge için dahi bir tehdit unsuru teşkil ediyordu. Topçunun mevzi almak için yolun dışına çıkması da bu bölgede olanak dışı idi.

Bu sebeplerle Tugay Komutanı, Kolordu emrini tamamen yerine getiremiyordu. Onun için sorumluluğu üstüne aldı ve Chong-myon kesimine dönerek Kunuri-Tokchon yolunu orada tıkmak kararını verdi.⁴⁷

c. Wawon Muharebesi (28 Kasım 1950)

28 Kasım 1950 günü yaklaşık saat 04.00 sıralarında, Tugayın Keşif Takımı Komutanı Üsteğmen Kamil Doğan ve keşif takımını pekiştiren 3 ncü Bölüğün silah takım komutanı Teğmen Hasan bir cip arabası ile Choyang-myon'da bir evde bulunan tugay karargâhına gelerek "keşif müfrezesinin geceleyin emniyet görevine devam ederken düşman baskınına uğradığını, bir müddet muharebe ve direnmeden sonra dağıldığını, araçların düşman tarafından yakıldığını, buraya ancak dört erle gelebildiklerini, diğer erlerin ne olduklarını bilmediklerini, istihkâm takımından bir haber olmadığını ve Amerikalı muhabere yüzbaşısı Lorenzo'nun telsiz arabasıyla birlikte düşman tarafında kaldığını" bildirdiler.⁴⁸

Tugaydaki Amerikan irtibat heyetinden, muhabere yüzbaşısı Lorenzo'nun telsiz arabası, Choyang-myon'a geri yürüyüş sırasında, bu köyün aşağı yukarı 4 km kadar kuzeydoğusunda yol üstünde bir noktada arıza yaparak yolu kapamıştı.⁴⁹

Sinsi ve zalim düşman gecenin her türlü melanetini gizleyen karanlığından faydalanarak bu yolu kesecek şekilde yaklaşmış ve tertiplenmişti. Talih de kendisine yar oluyor ve en fena yerde telsiz otosunun bozulmasıyla hedef, taşla dahi imkânı mümkün bir hâlde gözünün önünde duruyor. Bir anda başlayan makineli tabanca ve tüfek ateşleriyle kamyonlar içinde her şeyden habersiz ve müdafaa imkânlarından mahrum Mehmetlerin üzerine ölüm yağıdırıyor...

Tepelerden atılan bombalar, kamyonların içinde patlıyor, parçalanıyor ve parçalıyor. Kamyonlardan atlayanlar ateşin geldiği istikamete doğru

---

⁴⁶ a.g.e.; s.159.

⁴⁷ 1 nci Tugayın Harekât ve Eğitim Şube Müdürü Kurmay Binbaşı Faik Türün'ün belgeler arasında mevcut notlarına ve banta alınmış açıklamasına göre Tugay Komutanı çekilme kararını verirken "Benim Şark Harekâtından tecrübem vardır. Biz bu gece açıktaki bu yerlerde kalamayız." demiştir.

⁴⁸ Yazıcı; s.162-163.

⁴⁹ The History of The United Nations; s.631.

koşarak bir hâle burcuna tırmanır gibi, keskin yarlara saldırıyorlar; fakat, pençesini kahpe düşmana geçirmek isteyen her yiğit Türk'ün derin bir tevekkül ve imanla Allah diyen son sesi duyuluyor.

Yüzyıllardan sonra Türk ile Çinlinin ilk karşılaşmasında talih onlara yar oluyor. Çin ana taarruz istikametini ruhsuz vücutlarıyla kapatan bu mübarek şehitler, Tugayı muhakkak bir baskından ve felaketten kurtarıyordu. İşte 28 Kasımın başladığı saatlerde duyulan ateş sesleri şehadetleriyle 5000 Türk'ün hayatını kurtaran askerlerimize yapılan baskının işitilen akisleridir."

Düşman gece pek ucuza kazandığı muvaffakiyetin sevinç ve şımarıklığı ile olacak ki topluca hareket ediyorlardı. Her nöbetçinin karşısına 20-30 Çinli isabet etmektedir. Muvaffakiyetlerinden o kadar emin görünüyorlardı ki hatta mütebessim bir çehre ile teslim olmalarını işaret ederek bir sürü hâlinde Mehmetlere doğru ilerliyorlardı. Fakat bir anda zafer gülüşleri ölümün korkunç sırtışı oluyor... Ölen ve yaralananlar yere yuvarlanırken diğerleri de vahşi feryatlar çıkararak kendilerini civardaki hendeklere atıyorlar.

Geniş düzlük Çin ölüleri ile dolmuştu. Can kaybına kıymet vermeyen Kızıl Tabyası biçilen bir taarruz dalgasını yenisiyle tazeliyor. Gür ağaçlı Kore ormanlarında "Allah Allah" sedaları tepelerden tepelere akisler yaparken düşman neye uğradığını anlamıyor. O şimdiye kadar ne bu sesi duymuş ve ne de mütemadiyen işleyen makineli tüfek ateşlerine karşı pervasızca göğüs gererek süngüsü ile saldıran böyle bir hasım görmüştür.

Kolordunun emrine uyularak İlha Myon mevzisinde kalınsaydı, karanlıkta alınacak ve karışık, irtibatsız, emniyetsiz tertibatla belki de tertibatın alınması tamamlanmadan bu muharebe gecenin çok erken saatlerinde başlayabilirdi.⁵⁰

Cephede kuvvet dengesi bozulmuştu. Tugayımız on misli düşmanla çevrilmişti. Başkomutan Mac Arthur haritasında Türk Tugayını iki çapraz çizgiyle kapatmıştı. Haklıydı; çünkü, kuşatılan bir birliğin imhadan kurtulduğunu tarih kitapları yazmıyordu. Türk askeri sekiz - on düşmanı haklamalıydı ki, çember yarılabilsin. Acaba Türk askeri bu mucizeyi yaratabilecek miydi?⁵¹ Esas olarak Türk Tugayı imha olmuş gözüküyordu.⁵²

Evvela ateş kesip mevzilerine sinen düşmanın bir kısmı süratle imha edilmişti. Henüz vücutları soğumamış, Çinli ölüler seyyar birer cephanelik gibi hepsinde en az 8, 10 sapsız bomba ve 100'den fazla da mermi var. Kaçırılamayan makineli tüfeklerin şarjörleri ateşe hazır vaziyette terk edilmişti.

Birleşmiş Milletler kuvvetleri için Kore'de son derece talihsiz geçen bu günün yegâne zaferi Türk süngüsü tarafından elde edilmişti.⁵³

---

⁵⁰ Yazıcı; s.163.

⁵¹ Nazım Dünder Sayılan; Kore'de Türk Askeri, Ankara, 1989, s.15.

⁵² T. R. Fehrenbach; This Kind Of War, Newyork, 1989, s.318.

⁵³ Ulus; 29 Kasım 1950.

Güney Kore Harp Tarihi dokümanı ise Türklerin Wawon'daki yolu savunmadaki kararlılığını gören düşmanın ormanlık bölgeyi kullanarak Tugayı kuşatmaya başladığını, "General Yazıcı tüm problemi tam açıklığı ile görmekteydi. 2 nci Güney Kore Kolordusunun tahribinden dolayı Çinliler Türk Tugayı üzerine saldırmakta bu sayede Birleşmiş Milletler kuvvetlerini çevirerek batıya ve Sarı Deniz'e kadar sıkıştırmaktı. Türk Tugayı tuzağa yakalanmıştı. Ancak Türk Tugayı ile tehdit durdurulmasaydı, komünistler batıdan zorlanmayarak Sarı Deniz'e ulaşacaklar ve Sinanju Hava Alanı'na kadar olan bölgeyi ele geçireceklerdi."⁵⁴ diye yazmaktadır.

Çinlilerin son derece üstün taarruzları karşısında kuşatma çemberinin içinde kalmış olan Türklere geri çekilme emri verildiği hâlde, Türk komutanı hayretler içinde "Geri çekilmek, niçin geri çekiliyoruz? Biz burada birçok Çinli öldürüyoruz." demiştir. Nihayet bir yol açarak çekilmeye muvaffak oldular. Pyongyang yolu üzerinde 50 mil yürüdüler. Bu uzun yolda yaralılarını sırtta taşıdıkları hâlde kendilerine gösterilen istikamette istemeyerek çekilmekte olan askerler "Generalin emri... Generalin emri..." cümlesini aralarında mütemadiyen tekrarlıyorlardı.⁵⁵

Binbaşı Fehrenbach ise "Kara yüzlü uzun süngülü Türklerin çekilmeyi reddettiğini, hatta subayların başlarından şapkalarını çıkararak yere vurduğunu" yazmaktadır.⁵⁶

ç. Sinnim-ni Muharebesi (28/29 Kasım 1950)

Albay Celal Dora'nın notuna ve 1 nci Tabur Komutanlığının 28 Kasım 1950 tarihli raporuna göre, 1 nci ve 2 nci Piyade Taburları Choyang-myon'dan çekilmeden önce Sinnim-ni'ye gelmişler ve buradan, Albay Celal Dora'dan akşam karanlığında aldıkları sözlü emir üzerine Sinnim-ni köyünün güneydoğu ve kuzeybatı sırtlarında tutacakları mevzilere gitmişlerdi.⁵⁷

Tugay Komutanına göre 29 Kasım 1950'de gün doğarken durum şöyle idi: "2 nci Tabur Sinnim-ni'de düşmanla temasta fakat sol kanat ve yanı kuşatılmış bir hâlde, 1 nci Taburun 1 nci ve 3 ncü Bölükleri gecedan Kaechon'a gelmişlerse de Sinnim-ni'de mevzide kalan 2 nci Bölük düşman tarafından kuşatılmış olarak muharebeye devam etmekte idi."⁵⁸

29 Kasım 1950 saat 09.00 sıralarında, bir Amerikan piyade taburu ile bir tank bölüğünün Kaechon'da Tugaya yardıma gelecekleri öğrenildi. Bu birlikler, 2 nci Amerikan Tümenine mensup 38 nci Piyade Alayı Komutanının emrinde olarak saat 10.00'da geldiler. Durum, tugayca alay komutanına bildirildi, ve Sinnim-ni güney ve kuzeybatısındaki birliklerin kurtarılması için mahdud hedefli bir taarruz yapılması önerildi. Fakat, alay komutanı bu taarruzu yapamayacağını, görevinin sadece 2 nci Tümenin sağ yanını korumak olduğunu söyledi.

⁵⁴ The History Of The United Nations; s.663.

⁵⁵ Yazıcı; s.221.

⁵⁶ Fehrenbach; s.318.

⁵⁷ Yazıcı; s.157.

⁵⁸ a.g.e.; s.186.

38 nci Alay Kumandanının almış olduğu vazifeyi esasen Türk Tugayı yapmakta idi. Çünkü başlangıçta bu tümenin dolayısıyla 9 ncu Kolordu ve Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin kuşatılmaması için Tugay Tokchon'a gönderilmişti.

Bu olumsuz cevap üzerine Tugay Komutanı, ilerideki kuvvetleri kurtarmak için tasarladığı taarruzu emrindeki zayıf kuvvet ve olanaklarla yapmaya karar verdi. Bu sırada, Amerikan Taburu Kaechon'un kuzeyindeki sırtları tuttu. Daha önce bu sırtları tutan 3 ncü Tabur da Kaechon'un hemen batısında toplandı.⁵⁹

Saat 17.00'de Amerikan Piyade Taburu motorlu araçlarını getirerek çekilmeye başladı. Amerikan Taburu, bu çekilişini tugaya haber vermemişti. Bu suretle kuzey yanı açılan tugay, yine yalnız başına kalarak, her iki yandan düşman kuşatmasına uğrayacak durumda idi. Tugay komuta yeri, Kaechon'un kuzey sırtlarından makineli tüfek ateşi yemeye, aynı zamanda batıya yol istikametinden ateş sesleri gelmeye başladı.

Tugay 28 ve 29 Kasım 1950'de yaptığı Wawon, Sinnim-ni ve Kaechon muharebeleriyle düşmanı iki gün oyalamıştı. Kazanılan bu üç günlük -27 Kasım dâhil- kıymetli zaman içinde 9 ncu Kolordu ve dolayısıyla 8 nci Ordu çekilme olanağını bulmuşlardı ki, Tugayın aldığı görev de zaten bundan ibaretti.⁶⁰

2 nci ve 3 ncü Piyade Taburları, 29 Kasım 1950 saat 17.30 sıralarında Tugaydan çekilme emrini aldılar. 1 nci Tabur, artçı olarak önceleri yerinde kaldı ve düşmanı oyaladıktan sonra diğer taburların peşinden çekilmeye başladı.

Genel duruma göre, Kunuri bölgesi, Tugayın durup oylanmasına elverişli değildi. Bu esnada 1 nci ve 3 ncü Taburlar, tabur komutanları başlarında olarak, kısmen Kunuri'de toplanmışlardı. Bunlara emir beklemeleri bildirildi. Topçu Taburu daha önce kendi başına Anju yoluyla Pyongyang'a gitmişti. 2 nci Taburda, kısmen Anju ve kısmen Sunchon üzerinden geri çekilmişti.

Pyeongyang'a gitmek için iki yol vardı: Biri batı yönünde Anju üzerinden diğeri ve kısaca güney istikametinde Sunchon Boğazı'ndan geçiyordu. Tugay Komutanı, her iki yolun henüz açık olduklarını öğrenmişti.

Sunchon Boğazı, iki günden beri düşman kontrolü altında bulunuyordu. 2 nci Amerikan Tümeninin kuzeyden, İngiliz Tugayının güneyden giriştikleri taarruzlar, sonuç vermemişti. Piyadelerimiz, kısa bir nefeslenmeden sonra, Sunchon Boğazı'na yerleşen düşmana taarruza başladılar. Amerikan piyadeleri ve tanklarının taarruzu ile boğaz açıldı.

---

⁵⁹ a.g.e.; s.187.

⁶⁰ Kore Harbi'nde Türk Silahlı...

Türk piyadesinin süngüsü, burada da hükmünü yürütmüş ve 2 nci Tümenin çakılıp kaldığı Sunchon Boğazı'nı geçişe açmıştı. Tugayın Kunuri adı verilen muharebeleri, böylece ve parlak bir biçimde sona eriyordu.⁶¹

Tugay 1 Aralık 1950 sabahından itibaren Pyongyang'a vardı.⁶² Türk Tugayından kurtulanların karşılaşmaları esnasında çok samimi ve çok hissi sahneler, orada bulunan Amerikalıların bile gözlerini yaşarttı. Erlerimizin hepsi subaylarımızın ellerine sarılıyordu. Kucaklaşıyor ve öpüşüyorlardı.

Bir Amerikalı Doktor Binbaşı:

“Ben İkinci Dünya Harbi'nde Avrupa cephesinde bulundum. Birçok milletler tanıdım. Er ve subayın bu kadar seviştiğini sizde görüyorum.” demıştır.

2 Aralık 1950'de 9 ncu Kolordudan gelen bir emir gereğince en büyük oranda kayıp veren Türk Tugayı ile 2 nci Amerikan Tümeni, toplanıp teşkilatlanmak ve noksanlarını tamamlamak üzere Kaesong'a taşınmak hazırlıklarında bulundular. Onun için, 3 Aralık 1950'de Türk Tugayı kısmen trenle, motorlu birlikler ise kara yolu ile Kaesong'a harekete başladı. 5 Aralık 1950'de burada toplandı, ilk kar, 3 Aralık 1950'de yağmaya başlamıştı.⁶³

Tugay, (Seoul'ün 18 kilometre batı güneyinde, Seoul-Inchon yolunun üstünde bulunan) Sosari'ye hareket emri aldı.

Tugayın yaya birlikleri, 6 Aralık 1950 saat 13.30 ve 20.35'te iki trenle hareket ettiler. Topçu taburuyla motorlu birlikler, saat 21.00'de kendi araçlarıyla yoldan giderek 7 Aralık günü sabaha karşı Sosari'de toplandılar.⁶⁴

8 Aralık 1950'de birliklerin kayıpları ile noksanlarının tespitine başlandı. 1 nci Tugayın 26 Kasım 1950'den 6 Aralık 1950 tarihine kadar olan Kunuri muharebeleri ile çekilmelerindeki kayıp toplamı, insan olarak mevcudunun % 15'i, ağır silah ve araçlarının % 70'tir. Subayların şahsi eşyaları hemen hemen tamamıyla Wawon ve Kunuri bölgesinde kalmıştı.⁶⁵

O muharebelerde tugayca düşmana verildiği tahmin edilen zayıat 5000 kadardı. Bu rakam mübalağalı görülmemelidir. Çünkü, Tugay karşısındaki düşman kuvveti iki tümenden tahmin ediliyordu. Muharebenin ikinci günü o kuvvet üç tümen olmuştu.

Bizim yukarıda belirtilen zayıatlarımıza rağmen çekilmesini himaye ettiğimiz 2 nci Tümenin zayıatı 4849 kişi olup⁶⁶ bu zayıatın daha da fazla olmaması, Türk Tugayınca kuşatmaya engel olunarak sağlanmıştır.

⁶¹ Kore'de Savaşanlar Derneği Muhtırası; Ankara, 1974, s.17.

⁶² ATASE Arşivi; D. 134. G.1, K.7, D.1.

⁶³ ATASE Arşivi; D.134, G.1, K.71, D.1. The History Of The United Nations; s.640.

⁶⁴ Kore Harbi'nde Türk Silahlı...; s.137.

⁶⁵ ATASE Arşivi; D. 134, G. 1. K. 71, D. 1. Yazıcı; s.199.

⁶⁶ Harry G. Summers; Korean War Almanac, Newyork, s.165.

d. Yaratılan Kunuri Destanının Yurt İçi ve Yurt Dışındaki Yankıları

8 nci Ordu Komutanı General Walton Walker'ın Mesajı

2 nci Tümenle beraber hareket eden Türk savaş birliği gösterdiği kahramanca cesaretiyle dört gün devam eden geciktirme savaşları sayesinde, ordunun sarılmasına ve parçalanmasına mani olmuştur. 28 Kasım 1950 gecesi Türk savaş birliği bir tümen olduğu tahmin edilen komünistler tarafından Wawon civarında sarılmıştır.

Türkler cesaretle savaşmışlar ve göğüs göğüse yaptıkları muharebelerde süngü ile iki yüz düşman öldürmüşlerdir. İki günlük savaştan sonra düşmanın bu kesimdeki kuvvetleri altı tümeni bulduğu hâlde hatlarımıza girmeğe muvaffak olamamıştır. Türk savaş birliği 2 nci Tümenle birlikte 8 nci Ordunun çevrilmesini önlemek için lazım gelen zamanı temin etmiştir.

Amerikan Kara Kuvvetleri Komutanı General Collins'in Beyanı

Türk kuvvetleri Kore'de yaptığı muharebelerde ümidin üstünde bir başarı göstermişlerdir. Kahramanlığınızla övünebilirsiniz.⁶⁷

Kutup Yıldızı Gazetesi (2 Şubat 1951)

“26-30 Kasım günlerindeki harekât ve muharebelerimizde 8 nci Ordunun kuşatılmaktan kurtarılmasında ordumuz ve milletimizin dünya milletleri nazarında kazandığı nam ve şöhret çok büyüktür.”⁶⁸

8 nci Ordu Komutanı Walker'ın 13 Aralık 1950'de Türk Tugayını Ziyaretinde Yaptığı Konuşma

“Kahraman Türk evlatları, size şahsım, ordum ve Amerikan milleti adına teşekkür etmek için gelmiş bulunuyorum. Ben sizi Kunuri bölgesinde hemen vazifelendirmek istemişim. Fakat düşmanın taarruzu ile hasıl olan fena durum dolayısıyla size birden ağır bir vazife vermek mecburiyetinde kaldım. Vazifelerinizi fedakârane bir şekilde yaptınız.

Eğer sizin düşmanı durdurmak için kahramanca çarpışmanız ve mukavemetiniz olmasaydı ordumuz kuşatılarak çok zor durumlara düşecek belki de imha edilecekti. Size teşekkür ve takdirlerimi sunuyorum ve ordumun değerli bir uzvu olmanızdan iftihar duyuyorum.”⁶⁹

Time

“Kore muharebelerinin sürprizi Çinliler değil, Türkler oldular. Türklerin muharebelerde gösterdiği kahramanlığı anlatacak bir kelime bulmak, şu anda mümkün değildir.”⁷⁰

---

⁶⁷ Yazıcı; s.217.

⁶⁸ ATASE Arşivi; D.134, G.4, D.1.

⁶⁹ Yazıcı; s.240.

⁷⁰ a.g.e.; s.201.

e. Kunuri Muharebesi Sonuçları

25 Kasım akşamından itibaren başlayıp 1 Aralık gününe kadar devam eden 2 nci Tümenince Chongcon, Türk Tugayınca Kunuri Muharebeleri denilen bu muharebeler geceli gündüzlü devam etmiş ve Kore harp tarihinin en çetin ve en tahripkâr muharebeleri olmuştur.

Birleşmiş Milletlerin sağ yanını tutan 2 nci Güney Kore Kolordu cephesinin yarılması ve bu kolordunun parçalanması sonucu açılan bu gediği kapatmaya gönderilen ve bu gediği vücutları ile tıkayarak, süngüsüyle bir Türk'e karşılık 10 Çinliyi oraya bırakan, kahraman Türk Mehmetçiğinin yarattığı Kunuri başarısı ile ne kadar övünsek azdır. Bunu bize sağlayan şehit ve gazilerimizin ruhları şad olsun.

Bilindiği gibi Türk Tugayından "mucizevi" bir sonuç alması beklenmiştir. Çaresizliğin telaşı içinde, 9 ncu Kolordu düğümü çözme görevini Türklerin üzerine bırakmıştır. O emirle Kore Savaşı'nın bütün muharebelerine kıyasla askerî tarih ve dünya kamuoyunda en fazla hatırlanan Türk Tugayının "Kunuri Muharebesi" başlamıştır.⁷¹

General Marshall'ın dediği gibi "Türk Tugayı 8 nci Orduya üç altın gün kazandırmıştır." 8 nci Amerikan Ordusunun intizamla çekilişine lazım olan zaman elde edilmemiş olsaydı, ilk önce Kunuri'den geçmeye mecbur kalan 2 nci ve 25 nci Tümenlerin, müteakiben ve kuvvetli ihtimal ile 1 nci Kolordunun arkası kesilerek bütün ordu kuşatılabilir, imha edilebilir, imha edilmese bile çok ağır kayıplara uğrayabilirdi.⁷²

8. Birleşmiş Milletler Ordusunun İmjin Nehri ve Doğusu Hattına Çekilmesi ve Tugayın Savunma Görevi Alması

Türk Tugayı, Pyongyang'a geldiği 1 Aralık 1950'den itibaren büyük kayıplarını tamamlayarak yeniden teşkilatlanmaya, hareket ve muharebeye muktedir hâle gelmeye çalıştı. Fakat bunun için birkaç güne ihtiyacı vardı. Tugay karargâhı Anju yolundan hiçbir tacize uğramadan Pyongyang'a varmıştı.⁷³

Komünist Çin ordularının taarruzu ise bütün şiddetiyle devam ettiğinden Pyongyang'ın tahliyesi zarureti hasıl oldu. Türk Tugayı Kaesong üzerinden daha gerilere, Seoul ile bu şehrin Sarı Deniz kıyısında limanı olan Inchon arasında Sosari kasabasına nakledildi. Türk Tugayı burada 8 nci Ordunun ihtiyatı vaziyetinde birkaç gün sükûna kavuşabildi.⁷⁴

Komünist ordularının taarruzu durmadan devam etti. Düşman Seoul'ü aldıktan sonra bütün kuvvetlerini Han Nehri güneyine geçirdi. Doğu kanattaki düşman ilerlemesi ciddi, tehlikeli hâlini aldı. Düşman doğu kanattan 8 nci

⁷¹ a.g.e.; s.201.

⁷² a.g.e.; s.200.

⁷³ Kore Harbi'nde Türk Silahlı...; s.135.

⁷⁴ a.g.e.; s.42.

Orduyu büyük kuvvetlerle ve bu ordunun gerisindeki on binlerce gerillanın da iştirakiyle kuşatacak vaziyete geldi. Ordu komutanı, düşmanın öngördüğü büyük kuşatma ağını, daha başlangıçta sezdi ve ordusunu Ansong'tan geçen ırmakla doğu kesimine kadar 100 km geriye çekti.

8 nci Ordu daha 3 Ocak 1951'den itibaren Ansong'un savunmasını düzenlemeye başlamıştı. Bu büyük geri çekilmede, Türk Tugayı, emrinde bulunduğu 25 nci Tümen birlikleriyle beraber birkaç artçı mevziyi işgal ede ede Ansong savunma mevzisine vardı ve 6 Ocak 1951'de Chonan'da ihtiyata alındı.⁷⁵

9. Kumyangjang-ni Muharebesi (25-27 Ocak 1951)

Bu taarruzun Kore muharebelerindeki ehemmiyeti kadar sonuçları da çok önemlidir. Türklerin Kunuri'de icra ettiği birinci muharebede pek az bir kuvvetin Türk kuvvetinin parça parça ve bölgeden bölgeye yaptığı savunma ve karşı taarruzlarla on binlerce Birleşmiş Milletlerden silah arkadaşlarını, muhakkak bir felaketten kurtarmışlar, ikinci olan Kumyongjagi-ni muharebesinde ise, o günler için artık yenilmez kararına varılan muazzam ve küstah bir Çin ordusunun tahminlerin aksine, pekala mağlup ve kaçmaya mecbur edileceğini ispat etmişlerdir.

26 Ocak günü Kumyangjang-ni, 156 rakımlı tepe hattını azimle savunan düşmanın yüzlerce ölü ve esir vererek mağlup ve perişan bir vaziyette kaçmaya mecbur edilmesi, Birleşmiş Milletler Komutanlığının kararına da müessir olmuş, Kore'nin tahliyesi ihtimallerine mukabil yeni ve akla gelmeyen zafer ümitleri doğurmuştur.⁷⁶

8 nci Ordu Komutanı General Ridgway, düşmanın yapması muhtemel yeni bir taarruzun meydana getireceği yeni durumları düşünerek yeni bir mevzinin keşfini ve gerekirse Kore'yi boşaltmak için hazırlık planlarını yaptırırken bir taraftan da düşmanın niyet ve hareketlerini öğrenmek için kesitler yapmak, esir almak, kuvvetlerini hırpalamak, nihayet inisiyatifi ele geçirmek gibi maksatlarla, ocak ayı ortalarında bazı taarruzî keşifler yapılmasını emretmişti.⁷⁷

Bu vazife için Tugay Komutanı, 24 Ocak 1951 saat 10.45'te, birlik komutanlarını toplayarak alınan muharebe emrine göre birliklere yürüyüş emrini verdi. Türk Tugayı önce Ansong kasabasında toplanacaktı. Bu kasabaya kadar yürüyüş kolu Chonan'dan Songwon-ni'ye kadar geniş ikmal yolunu izleyecek ve buradan Ansong yoluna sapacaktı.

Asıl yapılacak görev, 1 nci Kolordu cephesinde, 25 nci Tümenin 35 nci Alayı ile Osan'dan Suwon istikametine ve Türk Tugayı ile de Songjon-ni-Osan-ni hattında kuzeye ypratıcı taarruz yapılması idi.

⁷⁵ ATASE Arşivi; D.134, G.1, K.71, D.1.

⁷⁶ Ergülgör; s.115.

⁷⁷ The History Of The United Nations...

Taarruz harekâtı için başlangıçta, toplanma bölgesi işgal edilecek ve 25 Ocak saat 07.30'dan itibaren bütün Tugayca Kumyangjang-ni kasabasının güney ve güneybatısındaki sırtlara ve tepelere karşı taarruzî bir keşif yapılacaktır.

Bu bölgede stratejik ehemmiyeti haiz noktalar; 185 ve 156 rakımlı tepelerle sağdaki Kumyangjang-ni kasabası idi.

Tugay komutanı kuvvetinin üçte biri ile düşman cephesinin doğu kısmında (2 nci Tabur ile) kuvvetinin üçte ikisi ile de bu cephenin batı kısmına taarruz etmeye karar verdi. Alayın kalan kısmı ortada kalan düşman cephesinin dağlık kısmına taarruz etmeye ve buradaki düşmanı, kuvvetli keşif kollarıyla oyalayacaktı. Tertibat ne olursa olsun, yapılacak muharebenin mahiyeti, müstahkem düşman mevzisine cepheden taarruz etmektir ve netice süngü ile alınacaktı. Askerin neşesi yerinde, morali yüksek derecede idi.⁷⁸

Bu taarruzda da Mehmetçikler düşmanı mevzilerinden söküp atacak veya kendi elleriyle kazdıkları çukurlarını kendileri mezar edecek ve tek sonuç olarak silah yine Mehmetçiğin süngüsünden başka bir şey olmayacaktı. Bu düşmana karşı beslenen kin ve garazla karışmış olan intikam hisleri, istisnasız olarak alınan vazifenin bir keşif taarruzu olduğunu unutturmuş ve kati neticeli bir muharebe yapmak ve düşmanı yok etmek azim ve imkânıyla bütün komutanlar, kendi birliklerinin başında yapılan destek ateşlerinin himayesinde azamî gayretlerini sarf ederek bu cehennemî ateş altında düşmana yaklaşmaya çalışmakta ve bütün komutanların endişesi zayıf vermeden zafere ulaşmak heyecanı, sevk ve idare kuvvetlerini kullanmak istemekteydiler.⁷⁹

25 Ocak 1951 gününün hedefi, 185 rakımlı tepe ve bu tepeden batıya doğru ve vadiye inen sırtlardı. 25 Ocak 1951 günü alay, kuvvetli mevzilerinde savunma hâlinde bir düşman taburuna taarruz etmiş ve şiddetli ateşler, süngü ve bombalarla düşmanı geriye atmıştır.

26 Ocak 1951 günü ileri harekete devamla dört kilometre kadar kuzeyde mevzilenmiş olan düşman taburuna taarruz edilerek bu düşman geriye atıldıktan sonra ilerlemeye devam edilecekti. Bugünkü hedef, 156 rakımlı tepeydi. Görev, tepeyi ve tepeden batıya, vadiye doğru alçalarak uzanan sırtları zapt etmektir.⁸⁰

Akşam yaklaşıyordu. O günkü muharebenin mihrak noktasını 156 rakımlı tepe teşkil ediyordu.

Karşımızdaki düşman tahkimatına karadan ve havadan yapılan bombardıman tesirsiz kalıyordu. Çünkü; düşman tahkimatı çok kuvvetli idi. Siperlerin üstü birkaç kat hâlinde ağaç gövdeleri ve kalın bir toprak tabakası ile örtülmüştü.⁸¹

⁷⁸ Kore Harbi'nde Türk Silahlı...; s.206.

⁷⁹ Yazıcı; s.266.

⁸⁰ Kore Harbi'nde Türk Silahlı...; s.211.

⁸¹ The History Of The United Nations; s.645.

Düşman mevzileri çok olduğu için bunları temizlemek güç oldu. Bir er mazgala ateş ederken diğer erin yaklaşması ve mazgaldan içeriye bomba atması gerekiyordu veya bu mazgalları roketatar ve ağır makineli ateşleri ile tahrip etmek zorunluluğu vardı. Karanlık basmadan ve düşmanın gece baskınları başlamadan bu işi tamamlamak ve düşmanın işini bitirmek gerekti.

Bu sebeple herkes sonsuz bir gayret ve fedakârlıkla çalıştı ve mazgal muharebesine, hatta geri hizmette ve ikmal işlerinde çalışanlar da kendiliklerinden katıldı. 10 ncu Bölüğün bir takımının başta komutanları olduğu hâlde yaptığı son hücum neticesinde tepe, saat 17.30'da tamamen zapt edildi.⁸²

Böylece düşman kalan 18 hendekte de Türk süngüsüne ümitsizce maruz kalmıştı.⁸³

Bugün düşmanın muharebe meydanında bıraktığı ölülerin üzerinde yapılan aramada, birinden çıkan bir not defterinin Kunuri muharebelerinde şehit düşen bir çavuşumuza ait olduğu, bu suretle karşımızdaki düşmanın Kunuri'de Türk'ün imanlı cephesini sökmek için binlerce zayıat veren fakat o muharebelerin yüreklerimizi yakmış olan birliklerin bulunduğu öğrenilmişti.

O tesadüfî yaratmak Allah'ın bize bir lütfü idi. Aynı zamanda düşmandan alınan esirlerin soruşturmasında da karşımızdaki düşmanın bizi Kunuri'de kuşatan 38 nci Çin Ordusuna mensup 150 nci Tümen 2 nci Alayına mensup olduğu anlaşılmış ve bu durum bütün Tugay birliklerine bildirilerek intikam almak zamanının geldiği hatırlatılmıştı.⁸⁴

Taarruzun tekrarlanması gerekiyordu. Bu taarruzu hazırlamak üzere uçak yardımı istendi. Saat 17.00'de jet uçakları "berkitilmiş yerleri şiddetle bombalarken hücum katıldı. Hücum edenler kasabanın savunulan evlerine, sokak barikatlarına, tahkim edilmiş yerlere birer birer saldırdılar. Kasaba içinde boğaz boğaza boğuşmalar, şiddetli süngü muharebeleri başladı ve cesur askerler düşmanı birer birer tepeledi ve kasabayı zapt etti.

27 Ocak 1951 öğle üzeri Türk Tugayının görevi başka birliklere teslim ederek Suwon bölgesinde toplanma emri aldı. 2 nci Tabur, görevi 15 nci Güney Kore Alayına teslim ederek otolarla toplanma bölgesine hareket etti.

Birliklerimiz 26 Ocak 1951 akşamı kazanılan zafer sevinci içindeydiler. Kaçıp canlarını kurtarabilenler bir daha arkalarına bakmadan olanca hızları ile uzaklaşıyordu.

Muharebe meydanında düşman hayli ölü bırakmış, kuzeye doğru perişan bir hâlde çekilirken takip ateşleriyle daha da hırpalanmıştı. O günkü muharebe neticesi alınmış, düşmana mükemmel bir Türk darbesi vurulmuştu. O kanlı muharebe sahnesine gecenin ilk karanlığı bir örtü gibi

---

⁸² ATASE Arşivi; D.134, G.1. K.71, D.1.

⁸³ Yazıcı; s.271.

⁸⁴ ATASE Arşivi; D.134, G.1, K.71, D.1.

çökerken bizimkiler memnun ve bahtiyar bir hâlde birbirlerini kucaklayarak tebrik ediyor, semada titrek ışıkları ile yanmaya başlayan yıldızlar Türk kahramanlarına âdeta türlü iltifatlar yapıyorlardı.

Karanlık ilerledikçe silahlar susarak bir sükûnete giriyordu. O taarruz vazifesini şerefle yapmış olmanın, Kunuri muharebelerini hatırlayarak, Kunuri intikamını kısmen almanın huzuru kalpleri bir ferahlıkla okşayıp sarıyordu.⁸⁵

Bu muharebelerde düşman erleri, pek çok hile yapmışlardı. Bir elini havaya kaldırarak teslim oluyormuş gibi davranarak elindeki bombayı gelenlere atmak, kendini ölü gibi göstererek yaklaşanlara bomba-askerinin nasıl muharebe ettiğini Tugay Komutanı Tahsin Yazıcı aşağıdaki mesajla bildirmiştir.

Genelkurmay Başkanlığına

“Ölülerin çoğu alın ve şakaklarından kurşun yemişlerdi. Çin ordusu 150 nci Tümen 2 nci Alayına mensup esirler Kunuri Savaşı'nda bulunduklarını söylemişlerdir.”⁸⁶

Tahsin YAZICI

Tuğgeneral

Kore Türk Silahlı Kuvvetleri Komutanı

Bütün bu belgeler, bu başarının gurur verici sonuçlarıdır. Şimdi bu harekât sahasının en hâkim bir tepesinde süngü şeklinde "Türk Zafer Anıtı" yükselmekte, yanında bir millî park bulunmaktadır.

10. Kore Harbi'nde Verilen Zayıatlar ve Harpten Sonra Gönderilen Türk Birlikleri

Üç yıl süren Kore Harbi, sonunda 220.000 Güney Kore askerinin 1.000.000 Koreli sivilin ölümüne ve 5 milyon kişinin de evsiz kalmasına sebep oldu.⁸⁷

Türk Kuvvetlerinin Kore'ye ayak bastığı 19 Ekim 1950'den anlaşmanın imzalandığı tarihe kadar 14.936 Türk askeri Kore'de çarpışmıştır.⁸⁸

Muharebelere iştirak eden üç tugayımızın verdiği şehit miktarı 721 kişidir.⁸⁹

Hâlen Pusan Şehitliği'nde 462 Türk şehidi yatmaktadır.

Kore Harbi'nin sona ermesinden sonra 1960 yılına kadar, Türkiye Kore'ye bir tugay göndermiş ve en son giden 10 ncu Türk Tugayı olmuştu. Bu tarihten itibaren 1966 yılına kadar bir bölük gönderilmiş, 1966 yılından

⁸⁵ Korean Frontier; s.7.

⁸⁶ The History Of The United...; c.4, s.452.

⁸⁷ Kore Harbi'nde Türk Silahlı...; s.417.

⁸⁸ The History Of The United...; s.647, 674.

⁸⁹ Çizelge Kara Kuvvetleri Komutanlığından alınmıştır.

1971 yılına kadar da her yıl bir manga büyüklüğünde şeref kütası gönderilmiştir.⁹⁰

Sonuç

1950 yılında istilaya uğramış bir ülkenin özgürlüğü ve dünya barışı için Birleşmiş Milletler mütecavize karşı koymak üzere ilk defa silahlı müdahale kararı aldı. Üye ülkeleri yardıma çağırdı. Birleşmiş Milletlerin çağrısına, Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra ilk olumlu cevap Türkiye tarafından verildi. Ancak bu cevap sembolik değil gerçekten üstün muharebe güç ve kudretini haiz tugay seviyesindeki bir birliğin Birleşmiş Milletler Ordusu emrine verilmesi şeklinde oldu.

Türk Tugayı, Kore muharebelerinde aldıkları bütün görevleri büyük başarı ve kahramanlıklarla yerine getirerek Türk'ün ölmez savaşıma kudretini, bütün dünyaya duyurdu.

Bundan başka Türk kuvvetlerinin Kore'de yarattığı destanlar, yurttan olduğu gibi hür dünyada da büyük bir heyecan ve sevinç uyandırdı. Türk Milletinin ordusuna olan sarsılmaz güveninin bir kat daha artmasına neden oldu.

Türk Tugayı, Kore'ye ayak bastığından ateşkes anlaşmasına kadar muharebenin hep en can alıcı bölgelerinde görevlendirilmiştir. Mehmetçiğin üç yıl içinde kazandığı on dört başarılı muharebeden dördü, Kore Harbi'nin kaderini ve seyrini değiştirmiş, Güney Kore'nin kurtarılacak egemenliğine kavuşmasında etken olmuş, Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin de onurunu korumuştur.⁹¹

Bu muharebelerden dördü, Kunuri oyalama, Kumyangjang-ni taarruz, Taegyeon-ni savunma ve kanlı Wegas ileri karakol savaşlarıdır.⁹²

Türk Tugayının ilk muharebesi, sanki talih ve bugünkü Türk neslinin ne olduğunu dünyaya göstermek istiyormuş gibi Kore Harbi'nin en şiddetlisi ve en zorlusuydu. Kore harp tarihine yeni bir sayfa ilave eden Kunuri Muharebesi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kahramanlığını dünyaya tanıtmış ve Türkleri bugünkü dünyanın en büyük askerleri hâline getirmiştir.⁹³

Kore'ye varışından kısa bir süre içinde daha harp hazırlığı tamamlanmadan ve çevreyi tanıma fırsatı bulamadan 26 Kasım 1950'de komünist Çin ordularının başlattıkları mukabil taarruzda Birleşmiş Milletler cephesi yarılmış düşman Kunuri istikametinde 8 nci Orduyu kuşatma harekâtına başlamıştır. İşte bu yarma bölgesinin tıkanması görevi acele olarak Türk Tugayına verilmiştir.

⁹⁰ "Türk Askerine Övgü", Gaziler Dergisi, Yıl 5, Sayı 23, Ocak-Şubat, 1989, s.7.

⁹¹ Refik H. Soykut; Kore'de Ebedileşen Kahramanlar, Ankara, 1952, s.24.

⁹² Yazıcı; s.221.

⁹³ a.g.e.; s.220.

Birleşmiş Milletler Ordusunun tutunmaya çalıştığı asıl muharebe hattının 60 km ilerisinde yalnız başına yanları ve arka cephesi açık, uçak hariç düşman hakkında hiçbir bilgi bilmeden ve hiçbir destek görmeden Türk Tugayı çok büyük kayıplar pahasına Birleşmiş Milletler Ordusunu kuşatılmadan kurtaran parlak sonuçlar elde etmiştir.

İşte bu kadar olumsuz şartlar altında yakalanan Tugay taktik bütünlüğünü kaybetmemiş, genç subayların etrafında toplanan aslan Mehmetçiklerle çemberi yarmaya başlamıştır. Her kuşatmada kurtulmuş, tekrar sarılmıştır. Bu yarma işi üç kez tekrarlanmıştır, iki Çin tümeninin gücü, üç piyade taburumuza yetmemiştir.

Mehmetçikler, Çinlilerin kitle hâlinde yaptığı ve 48 saat süren taarruz kısıncı karşısında, cephan ve erzaklarının tükenmesine rağmen süngü, yumruk ve taşla naralar atarak Çin dalgalarına karşı mukabil taarruza geçmiştir. Çinlilerin son derece üstün taarruzları karşısında kuşatma çemberinin içinde kalmakta olan Türklere, geri çekilme emri verildiği hâlde Türk Komutanı hayretler içinde "Geri çekilmek, niçin geri çekiliyoruz? Biz, burada birçok Çinli öldürüyoruz." demiştir.⁹⁴

İşte bu anı yaşayan yabancıların da şahit olduğu gibi "Türkler uzun müddet düşman karşısında çarpışırken ve ölürken İngiliz ve Amerikalılar da geri çekiliyordu. Cephaneleri tükenen Türkler, süngü takarak düşmana saldırdılar. Ve göğüs göğüse müthiş bir boğuşma başladı.

Türkler çarpışa çarpışa ve yaralı arkadaşlarını sırtlarında taşıyarak çekilmeye muvaffak oldular. Pyongyan'da başları yukarı olarak bir geçit resmi yaptılar."⁹⁵ Böylece eğer komünist kuvvetleri Çang Şong Nehri'nin güneyi boyunca uzanan yoldan geçememiş ve dolayısıyla sahile ulaşamamışsa... Eğer Pyongyang'a giden yol, düşmana karşı taarruzun dördüncü gününde kesilmemişse bu; Türk Tugayının Kunuri'nin, doğu ve kuzeyini, hayranlık veren bir cesaretle savunması sayesinde mümkün olmuştur.

Bu suretle Sinanjudan Pyongyang'a giden yol serbest kalmış ve Birleşmiş Milletlere mensup dört tümen tam bir intizamla kuşatılmaktan kurtarılacak yeni savunma mevzilerine çekilebilmiştir.

Karşımızdaki düşman yabancı değildi. Asırlarca önce Türk korkusundan koskoca Çin Seddi'ni yapmışlardı. Dün kılıcı ile Çin Seddi'ni delik deşik eden Büyük Türk İmparatorluğu'nun Kubilay Han'ın torunları bu gün süngüsüyle, mermisiyle yine düşmana korkulu anlar yaşatıyordu.

Böylece, yabancı bir ülkede, 16 devletin silahlı kuvvetleri arasında, bulunan Türk Tugayı henüz ilk muharebesini yapmış ve büyük bir başarı ile elde edilmiş olan muvaffakiyeti, oradaki yabancı kuvvetler arasında birliğimize yüksek bir şeref ve itibar kazandırmıştır.

⁹⁴ ATASE Arşivi; D.134, G.1, K.71, D.4; Yazıcı; s. 274, 275. Kore Harbi'nde Türk Silahlı...; s.224.

⁹⁵ "Atatürk Gençliği ve Türk Kahramanlığı", Gaziler Dergisi, Yıl 2, Sayı 10, Kasım-Aralık 1986, s.6.

Çin ordularının baskın tarzında savaşa katılmaları kuvvet dengesini bozmuş, Kunuri Savaşı'nda Türk Tugayı himayesinde Birleşmiş Milletler kuvvetleri 350 kilometre geri çekilmek zorunda kalmışlardır.

BM kuvvetlerince Kore'yi terk etmek için gemilere binme planları yapılmıştır. Bu kritik anda Tugayımıza keşif taarruzu görevi verilmişti. Esasında takviyeli bir alay olan kuvvetimizle, savunan bir düşman tümenini 156 rakımlı tepede ve Kumyangjangni'de mağlup ve perişan edince BM kuvvetleri gemilere binmekten vazgeçerek taarruz eden kuvvetlerimize katılmışlardır.

Bu muharebelerde karşımızdaki düşmanın bizi Kunuri'de kuşatan 38 nci Çin Ordusunun 150 nci Tümeni olduğu anlaşılmış, bu haber bölüklere kadar duyurulmuş, tekrar hesaplaşmak ve düşmanı yok etmek azim ve kararıyla taarruza geçilmiştir.

Amerikan Kongresince verilen mümtaz birlik beraatında yazdığı gibi "ilerleyen kuvvetlerin geride bıraktığı süngülerle delik deşik olmuş, dipçiklerle ezilmiş düşman ölüleri, bu taarruzun şiddet ve derecesini ifade eden sessiz şahitlerdir. Düşmanın 1734 insan kaybetmesi, savaşta kahraman askerlerin cesaret, kabiliyet ve başarılarını gösterir." demektedir.

Türk Tugayı yalnız karşısındaki düşmanı yenmekle kalmamış, Güney Kore'nin ters giden kahramanlık yolunu, kurtuluşla değiştirerek, aydınlık olan bağımsızlık yolunu açmış ve Birleşmiş Milletler Ordusunun onurunu Kunuri'den sonra bir kez daha kurtarmıştır.

Kore'de ikinci kez, savaşın yönünü değiştiren Türk Tugayı, Kore'den gitmeyi düşünen Birleşmiş Milletler Ordusuna, düşmanın yenilebilir olduğunu gösteriyor ve düşmana dönüp taarruza geçme yolunu açmış oluyordu.

Bu başarı üzerine, "yenilmez ve korkusuz tugay"a üstün savaşçılık yeteneği ve büyük savaş gücü nedeniyle, Amerikan Kongresince "Mümtaz Birlik Madalyası" veriliyordu. O güne kadar, bu nitelikteki bir madalya, sadece iki Amerikan birliğine verilmişti. Bunun dışında, yabancı bir ulusun birliği olarak bu madalyayı ilk kez alan Türk Tugayı oluyordu.

Türk Tugayının kazandığı başarıların tesadüfi olmadığı, giderek yükselen bir düzeyde devam ettiği anlaşılıyordu. Dünyanın en sapa ülkelerinde, köşede duran elçilerimiz, tebrike gelenlerle dolup taşıyordu. Dünyanın dört bir yanındaki basın organları, Türklerin Kore'de gösterdiği başarıyı övüyordu.

Kumyangjang-ni'deki savaşlardan iki yıl sonra 28/29 Mayıs 1953 tarihlerinde Türk Tugayı, 1 nci Amerikan Deniz Piyade Tümeni birlikleri ile Mun-sanni yakınındaki mühim bir tesisi, art arda yapılan düşman taarruzlarına karşı savunmuştur. Yapılan başarılı savunmanın taltifine dair berat şu cümle ile noktalanmaktadır:

Bu çok önemli savaş boyunca Türk Silahlı Kuvvetleri, Türk 3 ncü Tugayı mensupları ve kendisine bağlı birliklerce gösterilen üstün kahramanlık gaye birliği ve şaheser savaş cesareti, ana mukavemet hattının kırılması hususundaki düşman planlarını boşa çıkarmış ve bunun bir sonucu olarak kendilerine ve askerî mesleklerine büyük itibar kazandırmıştır.

Düşman, bu muharebeden sonra ateşkesten başka bir çare kalmadığını anlayarak silah bırakışması görüşmelerine, canlı ve istekli bir hava içinde yeniden başlamakta başka çare olmadığını anladı. Nitekim çok geçmeden ateşkes imza edildi.

Türk Tugayı, Kore'de imza edilen ateşkese, 28 ve 29 Mayıs 1953 günlerinde verdiği muharebelerle etkili oldu.

Görüldüğü gibi, Türk Tugayı Kore muharebeleri sırasında, sık sık savaşın gidişine etkili olan başarılar göstermişti. En sonunda da ateşkese yol açan son muharebeyi de Türk Tugayı vermiş oldu.

Türk Tugaylarının Kore'de verdikleri muharebeler, yabancı askerî okullarda okunmakta ve çıkan sonuçlardan istifadeye çalışılmaktadır.

Kore zaferlerini Türk ve insanlık tarihlerine sayısız kahramanlık ve şerefle mal eden gazilerimiz ve şehitlerimizi milletçe selâmlar önlerinde saygı ile eğiliriz. İnsanlık ve Türk milleti sizleri minnetle anacaktır. Nur içinde yatin aziz şehitlerimiz.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI AMERİKAN ASKERİ YARDIMI:TRUMAN DOKTRİNİ VE MARSHALL PLANI

Ord.Yb.Ahmet AKTER

Arş.Gör.Dilşen İNCE ERDOĞAN

“Osmanlı ordusu; Rus ceketleri, Fransız nizamnameleri, Belçika silahları, Türk şapkaları, Macar semerleri, İngiliz kılıçları ve bütün milletlerden celp edilmiş askerî uzmanlarla Avrupa modelinde kurulmuş bir ordudur.”

Helmuth von Moltke(1830'lu yıllar)

İkinci Dünya Savaşı, sadece savaşa katılan ülkelerin değil, savaşa katılmamış ülkelerin de siyasal, sosyal ve ekonomik hayatlarında değişikliklere yol açmıştır. Altı yıl süren gözyaşı ve acı, savaşın son bulmasıyla yerini hemen barışa ve refaha bırakmış değildir. Savaşın sonunda, insanlığın barışı yakalama mücadelesini şekillendiren hayati faktörler vardır. Bunlardan en önemlisi uluslararası politikanın yapısının değişmiş olması ve iki süper gücün ortaya çıkmasıdır. Bu dönemde, ABD, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda dış politikasının temel ilkesi olarak kabul ettiği Monro doktrini'ni terk etmekte, Sovyetler Birliği'nin karşısına sadece Avrupa'nın değil dünyanın hamisi olarak çıkma mücadelesi vermektedir. ABD, dünya proleter devrimi gerçekleştirme, sıcak denizlere ve Orta Doğu petrollerine ulaşma düşünü gören Sovyetler Birliği'nin karşısına çıkabilecek tek güçtür ve uluslararası arenada artık İngiltere'nin yerini almıştır.¹ Görünürde komünist rejimin insana ve özgürlüklere karşı düşmanlığını önleme amacını güden ABD'nin asıl hedefi, Orta Doğu, Avrupa ve önemli su yollarında kendi ekonomik, siyasi çıkarlarını korumak ve dünya ekonomisine yön veren büyük bir güç olmaktır. Bu hedefe ulaşabilmek için siyasal, ekonomik ve sosyal yönden çöküntü içinde bulunan Batı Avrupa'yı, askerî ve maddi yardım projeleri ile Sovyet tehlikesine karşı güçlendirecektir.²

Bu projeler kapsamında Batı Avrupa'nın geleceği şekillendirilirken, öncelikle Yunanistan ve Türkiye'nin güvenlik sorunları ortadan kaldırılacaktı. Savaş sonrası, Yunanistan'da kralcılar ile solcu asiler arasında iç savaş devam ediyordu. Komünizmin her an işgali altında kalabilecek Yunanistan'a, İngiltere savaş sonrasında askerlerini çekmeyerek yardım etse de kendi içinde bulunduğu ekonomik bunalım nedeni ile Mart 1947 tarihinden itibaren iktisadi ve askerî destek veremeyeceğini ABD'ye bildirmişti.³ Komünizm Avrupa'da giderek artan bir tehlike hâline geliyordu. Yugoslavya komünizmi benimsemiş, İtalya'da ise komünistler önemli siyasi bir güç hâline

¹ Fahir Armaoğlu; 20.Yüzyıl Siyasi Tarih (1914- 1990), I, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991, s.419-421.

² Burcu Bostanoğlu; Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası, İmge Yayınları, Ankara, 1999, s.242-243.

³ Mehmet Gönübol- A. Haluk Ulman- Suat Bilge; Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Ankara, Siyasal Kitapevi, 1996, s.212-213.

gelmişlerdi. Eğer Yunanistan'da komünistler durdurulmazsa bu tehlikenin tüm Avrupa'yı saracağı inancı Amerikan kamuoyunda yerleşmişti.⁴

1946 yılından itibaren Türkiye de Sovyetler Birliği'nin açık ve sürekli tehdidi altında bulunuyordu. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak isteğinde bulunması, Karadeniz ve Boğazlar konusunda tek söz söyleyen olma isteği, ABD'nin yaşamsal çıkarlarını koruma açısından Türkiye'yi desteklemesini gerekli kılmaktaydı. Türkiye, sadece doğu ve batı arasında değil, kuzey ve güney arasında da önemli hava, deniz ve kara yollarını denetleyebilecek konumdaydı. En önemlisi de Türkiye medeniyetler arası bir geçiş yoluydu.⁵ İşte tüm bu nedenlerden dolayı 12 Mart 1947'de Amerikan Başkanı Truman Kongrede yaptığı konuşmada Türkiye'nin "Batı dünyası" için ne kadar önemli olduğunu anlatıyor ve Kongreden Türkiye ve Yunanistan'a askerî yardım yapılması gerektiğini vurguluyordu. Amerikan Başkanının Kongrede yaptığı ünlü konuşma tarihe "Truman doktrini" adıyla geçti.⁶

Truman Doktrini ve Marshall Planı

Türkiye'nin ve Yunanistan'ın Sovyetler Birliği'ne yaklaşmasının Amerika ve dünya açısından tehlikeli olacağı düşünülerek Amerika, her iki ülkeye askerî malzeme ve teknik yardım yapmaya karar verdi. Bu maksatla Amerikan Başkanı 12 Mart 1947'de yaptığı konuşması ile Amerikan Kongresinden; Türkiye ve Yunanistan'a toplam 400.000.000 dolarlık yardımda bulunulmasını, Türkiye ve Yunanistan'da yapılacak olan incelemelerden sonra her iki ülkenin ihtiyaç duydukları askerî malzemenin en kısa zamanda gönderilmesi için yetki verilmesini, Türkiye ve Yunanistan'ın istemesi üzerine askerî ve teknik bakımdan desteklenmesi için gerekli yetkinin verilmesini istedi.

Kongrede Başkanın istekleri büyük tartışmaların çıkmasına neden oldu. Çünkü ABD Kongre üyelerinin bazılarına göre geleneksel dış politikasını terk ediyor ve Orta Doğu'da belirgin çıkarları yokken İngiltere'nin yerini alıyordu. Bunun yanında sadece Yunanistan'a yardım edilmesini, Türkiye'nin savaşa girmemesi nedeniyle yıkıma uğramadığından dolayı yardıma ihtiyacı olmadığı fikrini destekleyen Kongre üyeleri de mevcuttu. Sonunda, Kongre Yunanistan'a 300.000.000, Türkiye'ye de 100.000.000 dolarlık yardımın yapılmasını, Amerikan askerî ve sivil personelin gönderilerek yardımın kullanılmasında yardımcı olunmasını, konu ile ilgili Türk ve Yunan görevlilerin Amerika'da eğitilmesini kabul etti.⁷

Amerikan Kongresi bunun üzerine 22 Mayıs 1947 tarihinde "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu"nu kabul ederek Türkiye'ye

⁴ Ömer Kürkçüoğlu; "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, I, İletişim Yayınları, 2002, s.530-531.

⁵ İlhan Lütem; "Harry Truman: The Man And His Doctrine", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 47/ 1-2, (Ocak- Haziran 1992), Ankara, 1992, s. 199- 200.

⁶ Alexander Randel; "Truman Doktrini Alfabesinde", NATO Dergisi, 3, Ankara, Ajans Türk Matbaası, 1978, s. 20-25.

⁷ Haluk Ulman; Türk Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939- 1947, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1961, s.46-48.

hürriyet ve bağımsızlığını koruması için 100 milyon dolar yardım ile sivil ve askerî personelinin yetiştirilmesini sağlama kararını aldı. Kanunun onaylanmasından bir gün sonra Amerikan Dışişleri ve askerî temsilcilerinden oluşan bir inceleme kurulu Türk ordusunun hangi alanlarda ne kadar yardım görmesi gerektiği konusunda bir rapor hazırlamak üzere Türkiye'ye gönderildi. Bu rapor ile Türkiye'nin bir yandan savunma gücünü artırmak diğer yandan da ekonomik durumunu kuvvetlendirmek için silah altındaki erlerin sayısının azaltılması, buna karşılık Türk ordusundaki silahların modernleştirilmesi tavsiye edildi. Eğer gelecek yıllarda da aynı oranda yardım yapılırsa Türkiye'nin üç yıl içinde kendi kendini savunacak hâle geleceği belirtildi.⁸ Bu kanun gereği olarak ABD ile Türkiye arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde "Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında anlaşma" imzalandı. Bu anlaşma ile,

Türkiye, hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonomisinin istikrarını muhafazaya devam maksadıyla Amerikan Kongresinin 22 Mayıs 1947 tarihinde tasdik edilen kanun gereğince yapılmasına müsaade ettiği yardımı bu anlaşma hükümlerine uygun olarak kullanacaktır. Türkiye yapılan yardımı tahsis edilmiş bulunduğu gayeler uğrunda kullanacaktır.

ABD basın ve radyo temsilcilerine yapılacak yardımın kullanılışı konusunda bilgi verecek ve Türkiye de yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, miktarı ve ilerleyişi hakkında tam ve devamlı yayın yapacaktır.

Türkiye ABD'nin muvafakati olmadan, bu kanun kapsamında temin edilen hiçbir madde veya malumatın mülkiyet veya zilyetliğini devredemeyeceği gibi, aynı muvafakat olmadan subay, memur veya ajanı sıfatını haiz olmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malumatın kullanılmasına veya bu malumatın bu sıfatı haiz olmayan bir kimseye açıklanmasına veya başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir.

Türkiye, bu anlaşma gereğince verilen herhangi bir ikraz, kredi, hibe veya diğer şekillerdeki yardımların hasılatının hiçbir kısmını diğer herhangi yabancı bir devlet tarafından kendisine verilmiş olan herhangi bir ikrazın resümlal veya faizinin tediyesinde kullanmayacaktır.

Bu yardım, Türkiye talep ederse, Birleşmiş Milletlerin faaliyetleri sonucunda gereksiz kalırsa veya ABD'nin uygun görmesi hâlinde kesilecektir.⁹

---

⁸ Mehmet Gönübol, Haluk Ülman; Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1965, AÜSBF Dış Münasebetler Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1996 ,s.190-193.

⁹ Resmî Gazete; Eylül 1947, Sayı:6699, s.12869-12870. Cumhuriyet Arşivi, 030.18/62, 53, Ayın Tarihi, No.164,Temmuz 1947, s.16-21. Kanun 12 Temmuz 1947 tarihinde imzalanmış ve 1 Eylül 1947 tarihinde onanmıştır.Türkiye'ye yardım edilme nedenleri ve yardım programı hakkında bk. Amerikan Türk Yardım Programı, Çev. Yd. Atğm. Cenân Sahir Silan, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 1948. Yurdoğlu, Sabık Kurmay Önyüzbaşı İhsan, Amerikan Yardımı Hakkında Tahliller ve Düşünceler, İstanbul, 1947.

Kanunun imzalanmasından hemen önce ABD Dışışleri Bakanı George Marshall 5 Haziran 1947'de Avrupa uluslarını ortak bir imar planı içinde bir araya getirme konusunda Amerikan Kongresinde bir konuşma yaptı. Konuşmasında açlık, fakirlik ve en önemlisi Avrupa'da yayılan komünizmle mücadeleyi tüm Avrupa kıtasını kaplayacak şekilde bir kalkınma planının hazırlanması gerekliliği üzerinde durdu. Avrupa ülkeleri ilk olarak kendi aralarında ekonomik iş birliği içine girecekler ve kendi sorunlarını kendileri çözmeye çalışacaklardı. Bu maksatla Türkiye'nin de dâhil olduğu 15 Avrupa ülkesi 12 Temmuz 1947 tarihinde "Avrupa Ekonomik İş Birliği Konferansı" adında bir örgüt kurdular.¹⁰ Marshall Planı ile ABD çok yönlü bir dünya ticaret ağı oluşturmak istemiş ve Avrupa ekonomisi ile Amerikan ekonomisi arasında bir entegrasyon sağlanılmaya çalışılmıştı.¹¹ Marshall yardımı Türkiye açısından değerlendirildiğinde ise sekiz yıldan beri gelirinin yarısını millî savunmaya harcayan Türkiye'ye ekonomik yardım yapılarak askerî harcamaların bütçedeki payının düşürülecek ve ülkede istenen kalkınma sağlanacaktır.

Askerî Yardım Öncesi

Truman doktrini Türkiye'ye yapılan ilk yardım değildi. ABD daha İkinci Dünya Savaşı esnasında Türkiye'ye kiralama ve ödünç verme esası üzerinden 90 milyon dolar değerinde askerî malzeme ve yine aynı esas üzerinden peşin tediye ile 5 milyon dolarlık sivil malzeme vermiştir. 1946 Mayısında, Türkiye ile yapılan kiralama ve ödünç verme anlaşmasında, Türkiye'nin harpten sonra kullanılmak üzere Türkiye'de bulunan ve aslında 5.728.000 dolar değeri olan sivil hayat için gerekli malzemeyi 4.500.000 dolarla peşin olarak ödemesi derpiş edilmekteydi. Amerika, 27 Şubat 1946'da harpten artan malzemenin satın alınması için ve on senede ödenmek üzere, Türkiye'ye 10 milyon dolar kredi açmış ve Amerikan Bahriye Komisyonu, Ekim 1947'de Türkiye'ye 3.893.000 dolar değerinde 50 geminin bedelleri sonradan ödenmek üzere, satılmasını tasvip etmiştir. Washington'daki İthalat ve İhracat Bankası da Türkiye'ye hava meydanı ve radyo tesisatı satın alınması için ve beş senede ödenmek üzere 3.060.000 dolarlık kredi açmıştır.¹²

Aslında yardım almak basit bir işlem değildir. Her konuda birçok değişim ve zorluğa yol açar ve risklidir. Yeni ve değişik silahlar, karmaşık silah kontrol sistemleri bakım, onarım ve idame için özel bir eğitim gerektirir. Devamlı askerî yardım ve aynı kaynaktan silah ve malzeme siparişi, ister istemez, ona ait teknolojinin ve dilinin, silahları alan tarafın silahlı kuvvetlerine girmesine yol açar. Silahlara ait işletme ve teknik tarifnamlar hem aslından takip edebilmek hem de tercüme edilmek mecburiyetini gösterir. Teknik tarifnamları daha çok küçük rütbeli subay, astsubaylar takip

¹⁰ Çağrı Erhan; "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ankara, s.282-285.

¹¹ Bostanoğlu; s.246.

¹² Ayın Tarihi; Nu.160, Mart 1947, s.26-27.

edeceği için lisan öğrenmek lüzumu bu genç kuşaklarda daha çok kendini hissettirir. Askerî okullara, yardımı veren ülkenin dilini öğreten dersler konur. Bu durum, yardımı veren devletin dilini bilenlere meslek içinde bir ayrıcalık sağlar. Bütün kurslar, alınan silah sistemlerine göre düzenlenir. Veren ülkede açılan uzun ve kısa süreli kurslara büyük miktarda personel gönderilir. Bu gibi yurt dışı eğitim, personelin, yardımı veren ülkeye sempati beslemesine de yol açar. Silahları veren ülke ile ilişkiler sürekli ise veya bir ittifak ile bağlılık mevcutsa eğitim talimnameleri de müşterek stratejik planlar da alan tarafın ordusuna girer ve o yönde, mevcut eski talimnameler ve stratejik düşüncede değişiklikler olur. Bu değişiklikler, bütün komuta kademesini de etkiler. Bu suretle yardımı alan tarafın üst sevk ve idaresine kadar her kademedeki personel silahı veren devletin dilini, âdetlerini, askerî usullerini, herhangi bir ölçüde, öğrenmek mecburiyetinde kalır.¹³ Uygur, ileri sanayi düzeyindeki bir ülkeden büyük çapta alınan silahla beraber askerî yöntemler, taktik esaslar, talimname ve tarifnameler, hatta stratejik düşünce ve dil, bunları alan üzerinde sadece eğitime değil kültüre, askerî giyim ve kuşama kadar etki yapar.¹⁴ Askerî yardımdan önce, Türk savunma sanayisi de gelişmeden zayıflayarak yerli üretim yetersiz kalmış ve güvenlik kaygıları Türkiye'yi bir müttefik aramaya da itmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Anadolu'ya kaçırılan tezgâhlar, getirilen usta ve işçiler, Ankara, Konya, Eskişehir, Keskin ve Erzurum'da kurulan basit atölyelerde Türk ordusuna hafif silah ve mühimmat desteği sağlamıştır. 1921 yılında teşkil edilen Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğü bünyesinde 1924 yılında Ankara'da hafif silah ve top tamir atölyeleri ile marangozhaneler ve fişek fabrikaları, 1927 yılında yeni mühimmat fabrikası, 1928 yılında pirinç fabrikası, 1930 yılında Kayaş Kapsül Fabrikası, 1931 yılında Kırıkkale Elektrik Santrali ve Çelik Fabrikası, 1939 yılında barut, tüfek ve top fabrikaları kurulmuştur. 1929 yılında Yavuz Zırhlısı'nın tamirine ve Haliç'teki askerî tersanelerin Gölçük'e nakline karar verilmiş ve bu amaçla Gölçük Tersanesinin tesisine başlanmıştır. 1941 yılında da Taşkızak Tersanesi yeniden faaliyete geçirilmiştir. Ayrıca Türk havacılık sanayisi faaliyetleri, 1925 yılında Junkers Şirketi ile yapılan anlaşma sonucunda Tayyare ve Motor Türk A.Ş. (TAMTAŞ) ile başlamıştır. 1925 yılında İzmir Halkapınar uçak tamirhanesinden getirilen birimlerle kurulan Eskişehir Hava Tamirhanesi TAMTAŞ'ın bir birimi olarak uçak geliştirmek için bazı denemeler yapmış; ancak başarılı olamamıştır. TAMTAŞ'ın Kayseri'de kurduğu tesislerde ise 1928 yılında üretime başlanmış ve 1939 yılına kadar Alman, Amerikan, Polonya ve İngiliz menşeli çeşitli tiplerde toplam 112 uçak üretilmiştir. 1939 yılında lisans anlaşmazlığı sebebiyle üretim durdurularak Hava Kuvvetleri Komutanlığına uçak bakımına yönelik olarak devredilmiştir. 1942 yılında THK Ankara'da uçak fabrikası kurmuştur. İlk uçak motoru fabrikası 1945 yılında Ankara'da kurulmuş ve 1948 yılında üretime geçmiştir.

¹³ Sezai Orkunt, Türkiye-ABD Askerî İlişkileri, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978, s.36-37.

¹⁴ a.g.e.; s.3.

Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngiltere'den satın alınan uçakların bakım ve onarımlarının yapılması için 1942-1943 yıllarında Malatya'da uçak onarım atölyeleri kurulmuştur.

Bu faaliyetlerin dışında az da olsa özel teşebbüsün de iştiraki görülmüştür. 1930'lu yıllarda İstanbul/Haliç'te kurulan Nuri Killigil Tesislerinde tabanca, 81 mm havan ve mühimmatı, çeşitli tahrip kalıpları, patlayıcı ve yanıcı maddeler ile piroteknik maddelerin üretimleri gerçekleştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dış yardımlar nedeniyle yurt içinden tedarikin azalması sonucu bu fabrikalar kapanmıştır. Ayrıca, 1936 yılında Nuri Demirağ'ın İstanbul/Beşiktaş'ta kurduğu uçak fabrikası ikinci özel teşebbüs örneğidir. Bu fabrikada çok sayıda planör ile birlikte, 24 adet NU-37 kodlu uçak lisans altında üretilmiştir. Ancak o dönemlerde yurt içi talebin yeterli düzeyde bulunmayışı ve fabrikanın henüz uluslararası pazarlarda bir isim yapmamış olması sebebiyle ihracat imkânlarının kısıtlı oluşu, fabrikanın bir süre sonra finansman sıkıntısı içerisinde girmesine ve 1943 yılında kapatılmasına neden olmuştur.¹⁵

A. Askerî Yardım

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği ile küresel bir mücadeleye giren ABD küresel bir devletin sorumluluklarını yüklenmiş olarak, önce Truman Doktrini ve sonra Eisenhower doktrinleri ile Orta Doğu'ya girmiş ve Sovyetler Birliği ile çatıştığı bölgelere bir yenisini eklemiştir. 1947-1957 döneminde ABD, Truman doktrini kanalıyla bölgedeki en güçlü devlet olarak İngiltere'nin yerini almaya başlamış ve Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikalarına bu bölgede yeni bir hız vermiştir.¹⁶

Bu kapsamda, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı askerî yardımın temelindeki stratejik düşünce, Sovyetler Birliği ile savaşa girildiği takdirde, büyük önem arz eden İskenderun Limanı'nın kullanılmasıydı. Ancak, bu limandan kuzeye doğru kara ve demir yolları modern askerî trafik için çok yetersizdi ve bu nedenle Amerikalılar, Doğu Anadolu'nun en stratejik bölgesi olan Erzurum'a ve sonra Ankara ve İstanbul'a doğru stratejik yol yapımı için hazırlıklara giriştiler. Bir Sovyet saldırısına karşı geleneksel Türk savunması, Trakya'da Çatalca, doğuda ise Pasinler'di. Ancak, 1948 ve 1949'da Türk askerî manevralarını izleyen Amerikalı askerî uzmanlar, bir Sovyet saldırısına karşı bu iki hattın çok kısa bir süre dayanabileceği ve en iyi savunmanın Torosların güneyinde 12 ya da 15 Türk tümeni ile yapılabileceği kararına vardılar. İskenderun bu hattın ikmal merkezi olacak, ayrıca bu bölgeden Sovyetler Birliği'nin güneyindeki endüstri ve petrol bölgeleri bombalanabilecekti. Bu nedenle yol onarım faaliyeti daha çok İskenderun üzerinde yoğunlaştı.¹⁷ ABD kazandıklarından da vazgeçmeye razı değildi.

¹⁵ Türk Silahlı Kuvvetlerinin Savunma Sanayi Yoluyla Ülke Gelişimine Katkısı, HAK Yayınları, İstanbul, 1998, s.45-47.

¹⁶ Oral Sander; Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), AÜSBF Yayınları, Ankara, 1979, s.5.

¹⁷ a.g.e; s. 24-25. Daha sonra Amerikan üsleri de bu bölgede oluşturulmuştur.

ABD Senatosu Dışışleri Komisyonu üyesi Capper; 1947 yılında, ABD 350 milyar dolardan fazla masraf ettikten ve bir milyondan fazla can kaybı verdikten sonra Avrupa'dan, Asya'dan ve Kuzey Afrika'dan çekilmeyi kararlaştıramaz diyordu.¹⁸

Truman Doktrini'nin kabul edilmesinden sonra, 22 Mayıs 1947 tarihinde Amerikan heyeti Ankara'ya gelmiş ve Etimesgut Hava Meydanında Genelkurmay adına Eğitim Dairesi Başkanı Tuğg. Rüştü Erdelhun ve üç kişilik bir heyet tarafından karşılanmıştır. Heyet, General Lunsford E. Oliver'in başkanlığında Kara Kuvvetlerinden 11, Deniz Kuvvetlerinden 7 ve Dışışlerinden bir kişiden oluşuyordu.¹⁹ Heyet Başkanı General Oliver 8 Haziran 1947'de gazetecilere verdiği beyanatta, geliş maksatlarının Türkiye'ye en iyi nasıl yardım edileceğini anlamak olduğunu ve isteklerinin sadece dostluk olduğunu söylemiştir.²⁰ 2 Ekim 1947 tarihinde ise heyetten John D. Lodge, "Bizim Türkiye'ye yardım etmemiz hiç şüphesiz kendi menfaatimize uygundur. Ancak, çok mesut bir tesadüftür ki bizim bu menfaatimiz Türkiye'nin menfaatlerine de uymaktadır." demiştir.²¹ Senato Dışışleri Komisyonundan Bernard Barush da 16 Ocak 1948 tarihinde, Amerika'nın Avrupa'ya yapılacak iktisadi yardım planından faydalanacak memleketlerden askerî üsler elde etmesi gerektiği kanaatinde olduğunu söylemiştir.²²

Aslında, Türk ordusu modernleşmeye daha önce kendi imkânlarıyla başlamıştı. 14 Kasım 1947 tarihli Yeni Gazete'de Asım Us şunları yazıyordu:

"Birkaç günden beri İstanbul civarında bulunan ordu birlikleri deniz, hava ve kara kuvvetleri modern silahlar ile müştereken tatbikat yapmakla meşguldür...halkımızın en çok dikkatine çarpan nokta geçen senelere nispetle ordumuzda motorize ve mekanize silahlar ile mücehhez olan yeni kıtaların daha kesif olması idi. İkinci Dünya Harbi, yeni silahlar ile eski harp usullerini tamamıyla değiştirmiştir. Bundan sonra yabancı istila tehlikelerine karşı varlıklarını müdafaa etmek isteyen memleketler ve milletler bu yeni silahları tedarik etmek ve ordularını bu silahlar ile harp edecek surette yetiştirmek zorundadır. Harp devam ettiği seneler içinde ordumuzu modern silahlar ile teçhiz etmek imkânsızdı. Çünkü bu silahları bize verebilecek olan büyük devletler harp içinde olan ordularının kendi ihtiyaçlarını ancak karşılıyorlardı. Harp sona erdikten sonra bu imkânsızlık ortadan kalkmıştır. Hükümetimiz ordumuzu modern silahlar ile teçhiz etmek yoluna gitmiştir. Ordumuzun yeni silahlar ile talim ve terbiyesi henüz başlamış olduğu için stratejik gaye ile bir manevra yapılmamış, sadece askerî tatbikat ile iktifa edilmiştir...Bununla beraber bu tatbikattan elde edilecek diğer mühim bir netice vardır. Bu da Amerika tarafından ordumuza yapılacak olan askerî

¹⁸ Ayın Tarihi; Nu:161, Nisan 1947, s.129.

¹⁹ Ayın Tarihi; Nu:162, Mayıs 1947, s.8.

²⁰ Ayın Tarihi; Nu:163, Haziran 1947, s.14.

²¹ Ayın Tarihi; Nu:167, Ekim 1947, s.3.

²² Ayın Tarihi; Nu:170, Ocak 1948, s.208-209.

yardım için bir ölçü tespitine imkân vermesidir. Zira ordumuza Amerikalılar tarafından yapılacak yardım ancak bu yardımdan bizim elde edebileceğimiz istifade derecesinde olacaktır.”²³

8 Ekim 1947 tarihinde Washington’da Genelkurmay Başkanı Salih Omurtak, Amerika’nın Türkiye’ye yaptığı yardım neticesinde silah altında bulunan büyük bir kısım Türk askerinin terhisine imkân bulunacağını bildirmiştir. Demecine devam eden General, bu yardımdan ayrılacak olan 100 milyon doların Türk ordusunu modernleştirmeye yetmeyeceğini belirtmiştir.²⁴

Türk basını da yardım konusunda oldukça iyimserdi ve destekleyici yazılar yazıyorlardı. 23 Haziran 1947’de Cumhuriyet gazetesinde Abidin Daver, General Oliver’in Türkiye’nin askerî ve ekonomik bakımdan takviyesine ve orta şarkın müdafaasında bütün imkânların teminine mütemayil bulunduğunu, bunun da Amerika ile bir askerî ittifak imzalanmasıyla gerçekleşebileceğini yazmaktadır.²⁵ 14 Temmuz 1947 tarihinde Memleket gazetesinde Prof. Dr. Yavuz Abadan, Amerikan yardımı ile Türk ordusunun kudret ve değerinin artacağını Amerikan heyetinin teyit ettiğini ve yardım ile askerî önemi olan yol ve limanların da onarılacağını belirtmektedir.²⁶ 14 Temmuz 1947 tarihinde Hüseyin Cahit Yalçın ise arada hiçbir siyasi ittifakın olmadığını, Amerika’nın millî müdafaamızı azami surette kudretli hâle çıkarmak için yardım ettiğini, bu yardımı yaparken bizden bir şey istemediğini, izzeti nefsimizi kırarak şartların olmadığını ve bu yardım anlaşmasının başka anlaşmalar serisinin başlangıcı olduğunu söylemektedir.²⁷

Zamanın Dışişleri Bakanı Hasan Saka da aynı fikirdeydi:

“...yardımın nevini, cinsini, mahiyetini bu hususi tatbikat mukaveleleriyle tayin edeceğimiz gibi, yardımın gerek miktarı, gerek ne kadar zaman tatbik mevkiinde bulunacağı da umumi mukavele içinde tasrih edilmiş değildir....Mukavele içindeki madde hükümlerinden anlaşılacağı üzere iki memleket arasında anlaşmanın ne zaman yürürlükten kalkacağı ayrıca tespit edilecektir. Şu hâlde bu yardım membaı bu umumi mukavele meriyetinde kaldıkça Amerika ile bizim aramızda baki kalacak ve aramızdaki yardımlaşma veya bir taraflı yardım görme vaziyetleri devam edecektir.”²⁸

3 Ocak 1949 tarihinde Başkan Truman kongre açılış konuşmasında ittifak konusuna son noktayı koymuştur: “Avrupa’da Marshall Planı sayesinde komünizm tehlikesi önlenmiştir. Bu durumu Atlantik Paktı’yla takviye etmek mümkündür.”²⁹ Colorado Senatörü Johnson da 23 Mart 1951 tarihinde bu konuda şunları söylemiştir:

²³ Ayın Tarihi; Nu:168, Kasım 1947, s.70-71.

²⁴ Ayın Tarihi; Nu:167, Ekim 1947, s.50.

²⁵ Ayın Tarihi; Nu:163, Haziran 1947, s.40.

²⁶ Ayın Tarihi; Nu:164, Temmuz 1947, s.133-134.

²⁷ Ayın Tarihi; Nu:164, Temmuz 1947, s.39-40.

²⁸ Ayın Tarihi; Nu:166, Eylül 194, s.19-20.

²⁹ Ayın Tarihi; Nu:182, Ocak 1949, s.116.

“Türkiye Atlantik Pakti'nın tam üyesi değilse de bu paktla ilgili bir devlettir. Türkiye'de her tepenin yamacından uçaksavar topları fıskırmalıdır. Türkiye'de yeni havaalanları inşa edilmeli ve bunları herhangi bir ihtimale karşı müdafaa etmek üzere kara kuvvetleri tahsis edilmelidir. Havada mutlak hâkimiyet sağlamak için pek büyük sayıda tepkili av uçakları oralarda bulunmalıdır.”³⁰

Türkiye'ye yardım heyetinden Tümğ. Horace Mc. Bride 12 Aralık 1947 tarihinde Ankara'da yardım heyetinin amacını açıklıyordu:

“Başkanı olduğum heyet 200 kadar asker ve sivil uzmandan müteşekkildir. Bunların hepsi bu vazife için özel bir şekilde seçilmiştir. Heyet, Birleşik Amerika'nın Ankara büyükelçisinin emrindedir. Bu heyetin başkanımı. Heyetimiz, deniz, hava ve kara grupları olmak üzere üç gruptan müteşekkildir. Vazifemiz, Türk Hükûmetinin siyasetine müdahalede bulunmak değil, gelen malzemenin kullanılmasına yardım etmektir. Bu hususta Türk makamları bizimle gayet geniş bir iş birliğinde bulunmaktadır. Türkiye'ye tahminen 100 milyon dolar tutarında malzeme göndermekteyiz. Bu gayet müşkül ve çetin bir iştir. Program dâhilinde ihtiyaçların tatmini için gayet büyük araştırmalar yapmak, malzeme seçmek lazımdır. Muhtelif malzemeler tespit olundu. Bunlar Türk makamları tarafından da uygun görülmüştür. Asıl sevkiate Şubatın birinde Newyork'tan başlanacaktır. Bu tarihten itibaren bütün nakliyat imkânları bunların sevkine tahsis olunacaktır. Şimdiye kadar birkaç bin ton malzeme gelmiş bulunmaktadır ve Şubatın birine kadar da daha malzeme göndermeye devam edeceğiz...Yardım için verilen tahsisatın son parası bitene kadar burada kalacağız. Malzemelerin sevki için esas itibarıyla 10.000 tonluk gemiler olmak üzere 30 ila 50 geminin tahsisi gerekecektir. Askerî yardım malzemesi silah, cephan ve uçaktan ibarettir. Yalnız bunların tipleri ve miktarları hakkında bir şey söylemememi tabii bulursunuz. Burada asıl vazifemiz bu şekilde gönderilecek malzemelerin kullanılmasını, bakım ve muhafazasını öğretmektir. Başka şekilde de yardımda bulunmamız Türk makamlarının bu husustaki taleplerine bağlıdır. Türk subaylarının da Birleşik Amerika'da talim ve terbiye görmeleri bu yardım programına dâhildir. Hâlen her sınıfa mensup elli kadar Türk subayı Amerika'da talim görmektedir. Bunların sayısı 100'e kadar çıkacaktır. Türk donanmasına tahsis olunan Amerikan yardım programına dâhil olarak Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılmış olan harp gemileri, Türk mürettebatları tarafından, mürettebat Amerika'da bu gemileri kullanmasını öğrendikten sonra Türkiye'ye getirilecektir... Başlangıç olarak 100 milyon doların bu yardım için kâfi gelmeyeceğine eminim. İleride yeni yardımlar da yapılabilir. Şimdiki yardımın bir senede ikmal edileceğini tahmin ediyorum. Yardım programı büyük bir itina, dikkat ve metotla tatbik olunmaktadır. Katiyen acele etmiyoruz. Çünkü her şeyi düşünmek zorundayız. Mesele malzeme sevkinde Türk limanlarının kapasitesini aşmamayı ve bu limanların tüccar eşyasını da tahliye imkanlarını haleldar etmemeyi göz önünde tutmak zorundayız.

³⁰ Ayın Tarihi; Nu:208, Mart 1951, s.106-107.

Limanların ıslahı için bu yardımdan para ayrılmış değildir. Yalnız limanlarla alakalı subaylarımız gereken hususlarda liman makamlarına tavsiyede bulunmaktadır.”³¹

ABD heyeti; kara grubuna mensup 100, hava grubuna mensup 100, deniz grubuna mensup 40 subay ve er ile yol inşası için 20 uzmandan oluşuyordu.³² Zamanla yardım heyetinin mevcudu artacak ve 30 Eylül 1948’de 363 kişiye çıkacaktı.³³ Amerikan yardımı 1948 yılından sonra Ekonomik İş Birliği İdaresi (ECA)nin yönetimine geçmiştir.³⁴ Başkan Truman 7 Eylül 1951 tarihinde “Karşılıklı Güvenlik Kanunu” tasarısını Kongreye sunmuş³⁵ ve ABD Kongresi 19 Ekim 1951 tarihinde kanunu onamıştır. Yardım bu tarihten sonra Karşılıklı Güvenlik Örgütü (Mutual Security Agency)nün kontrolüne geçmiştir.³⁶

1. Yardımın Miktarı

Truman Doktrini açıklandığında Türkiye ve Yunanistan’a tahsis edilen 400 milyon dolardan sonra 1948 yılı içerisinde 275 milyon dolar daha tahsis edilmiştir.³⁷ Türkiye, ABD’den Ekim 1947 - Eylül 1948 arasında toplam 72.887.405 dolar kullanmıştır. Bunun 56.675.156 doları kara ve hava, 11.955.334 doları deniz olmak üzere 68.582.490 doları, yani yardımın %94’ü askerî maksatla kullanılmış, geriye kalan 5 milyon dolar ise yine askerî değeri olan yol yapımına harcanmıştır.³⁸ 1949 yılında ABD Türkiye ve Yunanistan’a 211,370,000 dolar daha yardım kararı almıştır.³⁹ Başkan Truman’ın Kongreye sunduğu rapordan anlaşıldığına göre 31 Aralık 1948 tarihine kadar Türkiye’ye 96 milyon 870 bin dolar yardım yapılmıştır.⁴⁰ 1951 yılında dönemin Maliye Bakanı Hasan Polatkan, ABD askerî misyonu ile yapılan görüşmelerde 83.540.000 liralık bir yardım programı üzerinde mutabık kalındığını, bu paranın Amerika’dan satın alınacak eşya ve

³¹ Ayın Tarihi; Nu:169, Aralık 1947, s.31-32. Türk Dili Gazetesi, Balıkesir, 22 Ekim 1947.

³² Ayın Tarihi; Nu:171, Şubat 1948, s.86.

³³ Amerikan Dışişleri Bakanlığı,Türkiye ve Yunanistan’a Yapılan Amerikan Askerî Yardımı Hakkında Kongreye Sunulan Rapor 30 Eylül 1948 Tarihine Kadar, Çev: Atgım. Aydın Sinanoğlu, Genelkurmay Yayınları, Ankara,1949, s.19.

<u>Heyet Personeli</u> :	<u>Kara</u> :	<u>Deniz</u> :	<u>Hava</u> :	<u>Yollar</u> :
Subaylar	38	31	35	
Erler	15	94	50	
Siviller	57		16	
Mühendis ve İdarî personel				15
Operatör ve öğretmen				9
Yazıcı- daktîlolar				3
Toplam	110	125	101	27

³⁴ Sander; s.23.

³⁵ Ayın Tarihi; Nu:214, Eylül 1951, s.228

³⁶ Ayın Tarihi; Nu:215, Ekim 1951, s.25.

³⁷ Ayın Tarihi; Nu:175, Haziran 1948, s.160.

³⁸ Sander; s.31.

³⁹ Ayın Tarihi; Nu:189, Ağustos,1949, s.65.

⁴⁰ Ayın Tarihi, Nu:184, Mart 1949, s.177.

malzemelerin bedellerini karşılamak için yapıldığını söylemiştir.⁴¹ Ancak, Truman Doktrini ile ABD'den gelmeye başlayan askerî malzeme, Türk ekonomisine bir de döviz bulma zorunluluğu çıkarmıştır. Gelen malzemenin bakımı için de yılda 400 milyon TL ayırmak gerekmiş ve bu yüzden bütçedeki askerî masraflarda büyük bir kısıntı yapmak mümkün olamamıştır. Bunların yanında malzemenin yedek parçaları ancak ABD'den satın alınabileceğinden dolar bulmak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Türkiye ABD'den ekonomik yardım almak için büyük çaba sarf etmiştir.⁴² Alınan askerî yardım miktarı yıllara sari olarak şöyledir:

Yıl	Miktar (Dolar)
1947-1948	100 Milyon
1948-1949	95 Milyon
1949-1950	102 Milyon
1950-1951	150 Milyon
1951-1952	240 Milyon
Teknik yardım olarak (akaryakıt vs.)	27.538.000 dolar
Yol malzeme ve makineleri	29.541.000 dolar

Ayrıca, Marshall yardımı⁴³ %95'ler hesabına yatırılan paralardan millî savunma için 169.024.000 TL serbest bırakılmıştır.⁴⁴

2. Yardım Hazırlıkları

Yardım Kanunu'nun ABD Başkanı tarafından onaylanmasının hemen ardından yardımın hangi konularda ve nasıl yapılacağını incelemek üzere bir heyet Türkiye'ye gelmiştir. Bu heyetin raporuna göre Amerikalı uzmanlar Türkiye'ye gelmeye başladılar ve yasak bölgeler dâhil her yere girebilecek yetki kendilerine tahsis edildi. Bu personel aynı zamanda Amerika'dan gelmekte olan askerî malzemenin kullanılışını göstermek ile de görevliydi. Gelen uzmanların miktarı yüzlerle ifade edilebilir. 12 Temmuz 1947'den sonra ilk gelen uzmanlar 277 kişiden oluşmaktadır.⁴⁵

1948 yılında Amerika'dan gelecek askerî yardımdan silah, mühimmat, uçak ve gemilerin 1499 sayılı kanunun yedinci maddesine göre gümrük vergisinden muaf olmasına rağmen diğer malzeme ve teçhizatın gümrük vergisine ve muayenesine tâbi olacağından; gümrük vergisini ödemek için tahsisat olmadığından yeniden tahsisat istemek zorunluluğu, muayeneye tâbi tutulacak malzemenin uzun süre depo ve antrepolarda bekletileceğinden

⁴¹ Ayın Tarihi; Nu:217, Aralık 1951, s.19.

⁴² Sander; s.45.

⁴³ Marshall yardımı için bk. Cumhuriyet Arşivi, 030.01/125,801,5, Marshall Planı ve Türkiye'deki Tatbikatı Hakkında Muhtıra, Milletlerarası İş Birliği Teşkilatı Yayınları, Ankara, 1951.

⁴⁴ Ayın Tarihi; Nu:222, Mayıs 1952, s.104-105.

⁴⁵ Cumhuriyet Arşivi; 030.18/54.74, 030.18/118.103.11, 30.18/119.36.5.

mahallerine sevk edilemeyecek ve depoların bu nedenle uzun süre meşgul edileceği ve muayeneye tâbi tutulan malzemenin tekrar düzenli bir şekilde yerleştirilip ambalajlanması mümkün olmayacağından kırılıp döküleceği nedeniyle gümrüklerce hiçbir muamele ve muayeneye tâbi olmadan yurda sokulması için 1499 sayılı kanuna dâhil edilmesi konusunda teklif yapılmış⁴⁶ ve Bakanlar Kurulunca 2 Haziran 1948 tarihinde kabul edilmiştir.⁴⁷

Amerikan yardım malzemesinin Türk limanlarında tesellümü ve tertip yerlerine sevki için İstanbul, Derince, Gelibolu, İzmir, Mersin ve İskenderun limanlarında gelecek malzeme cinslerinin ilgilendirdiği çeşitli sınıf subaylarından birer heyet kurulmuş ve limanlarda boşaltma yerleri ve tesellüm parkları tayin ve tespit olunmuş ve malzemenin boşaltılması, tesellümü ve tertip yerlerine sevki hususunda gerekli talimat ve basılı defter ile kâğıtlar hazırlanarak bu heyetlere ve orduya gönderilmiştir. Bu hazırlıklar sırasında, 8 Eylül 1947 tarihinde Türkiye'ye gelen liman işleri uzmanı Albay Littell, Millî Savunma Bakanlığınca görevlendirilen subaylar ile birlikte limanları dolaşmış ve verdiği raporda İstanbul limanında Sirkeci'de Sarayburnu yakınındaki iskele ile bu iskelenin etrafındaki kısmen ordu ve kısmen Ulaştırma Bakanlığının elinde bulunan depoların Amerikan malzemesinin gemilerden boşaltılması ve sevki işine tahsisinin uygun olacağını tespit etmiştir. Yapılan inceleme sonunda sevkiyat işlerinin daha çok askerî bir bölge olarak ayrılmış olan Sarayburnu bölgesinden yapılmasının mümkün olabileceğini düşünerek önceden askerî ambar olarak kullanılmaktayken İstanbul liman idaresine tahsis edilerek hâlen depo olarak kullanılan Sarayburnu'nda park yanındaki (eski Hünkar İskeleyi binası) sarı binanın askerî sevkiyat işleri için boşaltılarak Millî Savunma Bakanlığı emrine tahsisi ve Tophane'deki askerî sevkiyat ve askerî fabrikalar ambarının ticari eşya nakliyatı ve boşaltma maksadıyla kullanılması için Ulaştırma Bakanlığına devredilmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir.⁴⁸

3. İdari Düzenlemeler

Amerikan askerî yardımı Türkiye'de 1949 yılında sivil-asker ilişkilerinin de irdelenmesine yol açmıştır. Amerika ile askerî konularda bu kadar fazla ilgilenilmesi kaçınılmaz olarak Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlıklarının kurumsal olarak tartışılması sonucunu yaratmıştır. Yapılan tartışmalar 1949 yılı bütçe görüşmelerinde sonuçlanmıştır. Millî Savunma Bakanı Hüsnü Çakır yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

“Bilindiği gibi askerî işlerimiz iki merci tarafından idare edilir. Biri Millî Savunma Bakanlığı diğeri de Genelkurmay Başkanlığıdır. Bu iki mercinin görev ve yetkilerini kesin surette ayırmaya tatbikatta imkân görülemiyor. Bu itibarla, işlerin revişine tesiri de iyi olmuyor, mahzurlar, aksaklıklar kendini göstermiş bulunmaktadır. Yeni teşkilatın gayesi devletin silahlı kuvvetlerini

⁴⁶ a.g.a.; 030.18/71.912.

⁴⁷ a.g.a.; 030.18/116.39.17.

⁴⁸ a.g.a.; 030.10/52.345.28.

tek bir makam ve merci elinde toplamaktır, bugünkü ikiliği ortadan kaldırmak gayesi istindaf olunmaktadır.”⁴⁹

Başbakan Şemsettin Günaltay yeni düzenlemenin nasıl olacağını Meclise aktarmıştır. Buna göre,

“Genelkurmayda beklenen teşkilatlanmaya çoktan başlanmıştır. Planları hazırlanmıştır ve çok yakın bir gelecekte Meclise sunulacaktır. Bu teşkilat ile bugün anormal gibi bir vaziyette bulunan hususlar tamamıyla bertaraf edilmiş olacak ve demokrat memleketlerde Genelkurmaylar ne suretle işliyor ve Millî Savunma Bakanlığına ne şekilde bağlı bulunuyorsa bizde de aynı olacaktır. Tabii şekil, Genelkurmayın da her memlekette olduğu gibi bizde de Millî Savunma Bakanlığına bağlılığıdır. Fakat millî savunmanın, ordunun talim ve terbiyesinde, teknik faaliyetinde, ordunun sevk ve idaresinde, yüklendiği ağır mesuliyetle mütenasip salahiyetinin bulunması lazımdır. Bu salahiyeti takyit etmek hiç kimsenin aklından geçmez. Fakat ordunun idari işleri, iaşesi vesair hususları, memleketin diğer bütçeleri gibi Mecliste esaslı surette tetkik edilir ve hükûmetçe de bakanlıkça da sıkı bir kontrol altında bulundurulur ve bulundurulması lazımdır. Bilhassa kanuni teşkilata göre, iaşe işleri memlekette iktisadi temevvücatı meydan vermeyecek ve her türlü yolsuzlukları önleyecek şekilde ve sıkı bir kontrol altında yapılması esası göz önünde tutulacaktır. Ordu mekanizmasının muntazam surette işletilmesi ve ordu birlikleri arasındaki ahenk ve bağlılığın daha sıkı ve daha verimli bir şekle bağlanması zarureti vardır. Yeni teşkilat bu esas üzerine kurulmuştur...savunma konseyi de kurulacaktır. Bunun esasları da hazırlanmıştır. Başbakanın riyaseti altında gereken bakanlardan ve Genelkurmay Başkanından teşkil edilecek olan bu heyet memleketin topyekûn harp kudretini nizamlamakla mükellef olacaktır.”⁵⁰

Buna uygun olarak, Haziran 1949’da Meclis, bütün ulusal güvenlik örgütlerini Millî Savunma Bakanlığına bağlayan ve savaş zamanında ülkenin kaynaklarını koordine edecek olan bir “millî savunma yüksek konseyi”ni kuran kanunları çıkardı. Bu organın üyeleri, Başbakanın başkanlığında Milli Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı ve Ekonomi Bakanıydı. Bundan başka, 1950 yılı başında bazı yüksek rütbeli subaylar emekliye sevk edilmiş ve böylece Amerikalılar tarafından öğretilen askerî tekniği çok iyi bilen genç subaylara olanak sağlanmaya çalışılmıştı. Böylece, Türk tarihinde belki de ilk defa ordu sivil yönetimin emri altına girmiştir.⁵¹

Kıyafet kararnamesi değişmiştir. Şapkalarındaki güneşlik büyütülmüş, güneşlik üzerine üst subaylar sarı madenden bir sıra meşe yaprağı ve generaller iki sıra meşe yaprağı konulmuştur. Şapkalarından kurdele kaldırılmıştır. Ceket yakaları açılmıştır. Manevra kemeri gündelik kıyafetten çıkarılmıştır. Bel kemeri ceket kumaşındandır. Düğmeler sarı madenden olup

⁴⁹ Ayın Tarihi; Nu:183, Şubat 1949, s.80.

⁵⁰ Ayın Tarihi; Nu:183, Şubat 1949, s.75-76.

⁵¹ Sander; s.40.

meşe yaprağı ve ay yıldızlı motifle işlemelidir. Subayların pantolonları zırhsızdır. Apoletlerdeki yıldızlar sarı madenden olacaktır. Asteğmenler çubuk demir, teğmenler bir, üsteğmenler iki ve yüzbaşılar üç yıldız takacaktır. Demir çubuk olmayacaktır. Üst subaylar için iki demir çubuk yerine meşe yaprağı ile bezenmiş ay yıldız işareti konulmuştur. Generaller için ise yine üç çubuk yerine aynı işaret konulmuş; ancak ortası beyaz çift kılıç ile süslüdür. Sınıf renklerinde değişiklik yoktur; fakat elbise yakalarına uydurulmuştur. Subaylar için kabul edilen eğitim elbisesi er elbisesinin aynısıdır.⁵² Deniz subaylarının rütbe işaretleri eskiden olduğu gibi demir ve yıldızlarla değil kollarında işaretler şekline değiştirilmiştir.⁵³

Askerî hastaneler, 1952 yılına gelindiğinde zamanın en modern hastanelerine dönüştürülmüştür. Ordunun iskan durumu düzeltilmiş ve 100-150 ve bazıları 200 er alacak barakalar inşa edilmiştir.⁵⁴

4. Yeniden Teşkilatlanma ve Eğitim-Öğretim

Amerikan Askerî Yardım Kurulundan Tümğ. Bride, 1948 yılı başında Türk ordusunun yeniden teşkilatlanması konusunda görüşmelerde bulunmak üzere Amerika'ya dönmüş ve Türkiye'ye dönüşünü müteakip yeniden teşkilatlanma başlamıştır. Amerikan Hükûmeti, Türk Hükûmetinin ordunun bir kısmını terhis ederek bunları tekrar tarım ve endüstri sahalarına sevk etmesini temin etmek maksadıyla Türk Hükûmetinin üzerinde bulunan ağır yükleri hafifletmek istemektedir. Bu bakımdan Amerikan Hükûmeti, Türklere modern malzemeler temin ettikleri takdirde, silah altında daha az sayıda asker tutmakla beraber savunmalarının müessirliğinin kaybolmayacağı kanaatinde bulunmaktadır.⁵⁵ Ancak, tüm çabalara rağmen ordunun mevcudu 600.000'in altına inmeyecektir.

Zırlı birlikler uzmanı Yarbay Yurdakul'un başkanlığında 14 kişilik heyet, Amerikan eğitim ve öğretim yöntemlerini incelemek maksadıyla 31 Haziran 1948 tarihinde, yardım programı dâhilinde Amerika'ya gitmiştir. Heyetteki subaylar istihkam, topçu ve piyade sınıflarına mensuptur. Özellikle, Kansas'ta Teilly ve Leavenworth ve Kentucky'de Knox kalelerinde bulunan eğitim ve öğretim üslerini ziyaret etmişlerdir.⁵⁶ Türk ordusunun XIX. yüzyıldan beri uyguladığı Alman sistemi böylece değişmeye başlamıştır.

Türkiye'deki Amerikan Askerî Yardım Heyeti mensuplarının izinleri ve tayin olanlarının tayinleri Türkiye'nin yeniden teşkilatlanma kararı nedeniyle 1 Ağustos 1950 tarihinde ertelenmiştir.⁵⁷ Müteakiben, Haziran 1951 tarihinde Amerikan Askerî Yardım Kurulunun eğitim faaliyetlerini genişletmek ve takviye etmek üzere bir miktar daha Amerikan eğitim personelinin Türkiye'ye

⁵² Türk Dili Gazetesi; Balıkesir, 28 Mayıs 1947.

⁵³ a.g.g.; 25 Haziran 1947.

⁵⁴ Ayın Tarihi; Nu:219, Şubat 1952, s.121-123.

⁵⁵ Ayın Tarihi; Nu:171, Şubat 1948, s.85-86.

⁵⁶ Ayın Tarihi; Nu.176, Temmuz 1948, s.88.

⁵⁷ Ayın Tarihi; Nu.201, Ağustos 1950, s.162.

gelerek büyük birliklerde açılacak talimgâhlarda ve teknik işlerde öğretmenlik yapacakları Millî Savunma Bakanlığınca açıklanmıştır.⁵⁸ Amerikan Morningworld-Herald gazetesi, o günlerde Amerikan subaylarınca teşkilatlandırılan Türk ordusunun bölgesinde en iyi teçhiz edilmiş, en iyi talim görmüş, en disiplinli ve kuvvetli ordu olduğunu, ayrıca, Rus-Türk hududunun birinci sınıf bir ordu tarafından korunduğunu yazmıştır.⁵⁹

Başbakan Şemsettin Günaltay, 1950 yılında yaptığı bir radyo konuşmasında şunları söylemiştir:

“Ordu mensuplarının bütçe imkanları içinde terfi haklarını sağlamak üzere askeri baremde ve terfi kanununda gerekli değişiklikler yapıldığı gibi Cumhuriyet ordusu subay ve askeri memur kadrolarının yeni teşkilata intibakları da sağlanmıştır. Bu teşkilatın muhtelif kademelerinde emir ve komuta işlerinin daha verimli yürütmesini temin etmek üzere bazı rütbelere için yeni bekleme süreleri ihdas olunmak suretiyle mahrut esası kurulmuştur. Aynı zamanda devlet baremi esaslarına uygun surette üç yılda bir maaş terfisi yolu da açılmış bulunuyor. Meclisin son günlerinde çıkarılan “gedikli erbaş” kanunu ile de muhtelif sınıf ve meslekteki gedikli erbaşlara ait çeşitli hükümler ahenkleştirilmiş, gedikli erbaşların hal ve istikballerini koruyan esaslar vaz edilmiştir. Ordunun makineleşmesi icabı olarak vücutlarına büyük ihtiyaç duyulan teknik bilgi elemanlarının devamlı surette orduda kalmalarını temin için de “uzman çavuş” kanunu çıkarılmıştır.”⁶⁰

Yeni çıkarılan yasayla, lise ve yüksekokul mezunları, komisyonda başarılı olurlarsa yedek subay olabilecekler, başarılı olamayanlar ise gedikli çavuş, çavuş veya erbaş olabileceklerdir.⁶¹ Ordu iç hizmet talimatnamesi ve talimatnameler en son tecrübelerle tespit edilen harp tekniğine göre yeniden hazırlanmıştır. Bu konuda Amerikan askerî yardım heyetinin görüşlerinden ve Amerikan eğitim/öğretim usullerinden faydalanılmıştır.⁶²

Harp Okulları eğitimi üç yıldan dört yıla çıkarılmıştır.⁶³ Deniz harp okuluna Amerikan Deniz Harp Okulunun müfredat programlarının teknik bölümleri adapte olunmuş ve subay yetiştirme esasları yeniden düzenlenmiştir.⁶⁴ 1 Ekim 1946’da Harp Akademisi Ankara’dan İstanbul’a Yıldız’daki binalarına taşınarak öğretime başlamıştır. 1947 yılında, İngiltere ve Amerika’ya akademi öğretmeni yetiştirilmek üzere, kurmay subaylar gönderilmeye başlanmıştır. Kurmay subaylar, İngiltere’ye iki yıl kadar gönderildikten sonra vazgeçilmiş, 1968 yılına kadar yalnız Amerika’ya aralıksız olarak gönderilmeye devam olunmuştur. 1948 yılından itibaren, Amerikan eğitim usulü kabul edilmiş ve öğretim metotlarında büyük değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan elde edilen

⁵⁸ Ayın Tarihi; Nu.211, Haziran 1951, s.23.

⁵⁹ Ayın Tarihi; Nu.206, Ocak 1951, s.162.

⁶⁰ Ayın Tarihi; Nu.198, Mayıs 1950, s.31-32.

⁶¹ Türk Dili Gazetesi; Balıkesir, 21 Haziran 1950.

⁶² Türk Dili Gazetesi; Balıkesir, 8 Kasım 1950.

⁶³ Ayın Tarihi; Nu.219, Şubat 1952, s.123.

⁶⁴ Metin Yılmaz; Marshall Yardımı ve Türk Silahlı Kuvvetleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2000, s.155.

tecrübelere göre, ihtisaslaşmaya geniş ölçüde yer verilmiş olup Kuvvet Harp Akademileri birinci sınıfında bulunanlardan başlanarak “harekât kurmayı” ve “ikmal kurmayı” yetiştirilmeye başlanmışsa da iki yıllık denemeden sonra vazgeçilmiştir. 1949 Martından itibaren akademilere “Harp Akademileri Komutanlığı” adı verilmiştir. 1949-1950’den itibaren Kuvvet Harp Akademileri öğrenimi, Amerika’daki Komuta ve Kurmay Kolejinde olduğu gibi, aralarında en az iki yıl ara olacak şekilde üç yıldan iki yıla indirilmiştir. Bu şekilde, 1952-1953 öğretim yılına kadar öğrencilerden dört sınıf birer yıl okuyup kurmay yardımcısı unvanı ile akademiden ayrılıp başarılı olanlara birer yıl öğrenim kıdemi verilmiştir. 1 Eylül 1952’de bu günkü Millî Güvenlik Akademisi “Millî Savunma Akademisi” adı ile kurularak öğretime başlamıştır.⁶⁵

5. Silah, Malzeme ve Teknik Yardım

Amerikan askerî yardımı; askerî maksatlarla her çeşit yol, köprü, liman ve iskelelerin yapılması, onarılması, tamamlanması ve cihazlandırılması için sağlanacak Kara, Deniz ve Hava harp teçhizatı, mühimmatı ve araçlarıyla bunların yedek ve yenileme parçaları ve levazımı, akaryakıtlar ile bunların taşınmasına, konmasına mahsus duba, sarnıç, teneke, bidon gibi her türlü kap ve araçların, her çeşit taşıt, muhabere, inşaat ve tesisat malzemesi, makineler, cihaz ve aletlerle bunların yedek ve yenileme parçaları ve levazımı, baraka, sabit ve sabih vasıtaları, her türlü giyecek maddeleri, garnizonlar ve hastaneler tesisi, askerî fabrika ve teknik atölyesi idaresi için lüzumlu her çeşit tezgah, malzeme, ham madde, eşya, ilaçlar ve müstahzarat, aletler ve cihazlar ile bunların dışında olarak Millî Savunma ihtiyaçları için gelecek diğer her çeşit malzemelerdir.⁶⁶

a. Kara Kuvvetlerine Yapılan Yardım

Amerikan Kara Grubunun ilk işi teknik eğitim ve öğretim olmuştur. Teslim edilen silahların en iyi tarzda kullanılmasını sağlayacak ve öğretmen olabilecek yeterli derecede eğitim görmüş personel yetiştirilecektir. Harp Akademisine ve askeri okullara yeterli miktarda öğretmen temini için Amerikan Kara Grubunun mevcudu artırılmıştır. Sekiz askerî okulda, topçuluk, motorlu nakliye, zırhlı birlikler, ordudonatım, piyadecilik, muhabere, hava savunma ile ilgili sefer zamanı ikmal işleri ve tıbbi yardım kursları açılmıştır. Eylül 1948’de binlerce subay ve er okullardaki kursları tamamlamıştır. Amerikan ordusuna bağlı okullarda 1948 yılı içinde 57 subay staj görmüş ve Amerikan malzemesinin kullanılması ve bakımı konularında öğretmen olarak atanmıştır. Ağır top, araç ve eğitim malzemesi verilmiştir. Ankara’da Bakım atölyesi genişletilmiş ve atölye personeli Amerikan usullerine göre yetiştirilmiştir. Başlıca depo görevini gören Etlik deposu daha faal hâle getirilmiştir. İngilizce-Türkçe lügatçe yapılmıştır.⁶⁷ 29 Mart 1948 tarihinde, Derince Limanı’nda Amerikan taşıt gemisi Glopper’ın

⁶⁵ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihçesi; HAK Yay., İstanbul, 1949, s.25-26.

⁶⁶ Cumhuriyet Arşivi; 030.18/116.39.17;030.18/62.53; Ayın Tarihi, No.217, Aralık 1951, s.19.

⁶⁷ Türk Amerikan Yardım Programı; s.13-14. Balıkesir Postası; 3 Haziran 1948. Türk Dili, Balıkesir; 8 Kasım 1950. Ayın Tarihi; Nu.176, Temmuz 1948, s.32.

boşaltılmasını izlemek üzere basın mensupları davet edilmiştir. Gemide ağır tank, kamyon, top, muhabere malzemesi, radar, telsiz, seyyar atölyeler ve fotoğraf aletleri bulunmaktadır.⁶⁸

Piyade birliklerine motorlu araçlar,⁶⁹ ordudonatım malzemeleri hafif ve ağır silahlar verildi. Bölükten itibaren, her birlik yakın ateş desteğine sahip kılındı. Piyade bölükleri bünyesinde silah takımları kuruldu ve bu takımlara 60 mm'lik, Taburların ağır bölüklerine 81 mm'lik havanlar dâhil edildi. Birlikler telli ve telsiz muhabere cihazlarıyla topçu sınıfı da standart cins ve çapta Amerikan top ve otobüsleriyle donatıldı. Topçu ileri gözetleyiciliği oluşturuldu. Kara Havacılığı topçu sınıfı bünyesine alındı ve meteoroloji raporu hazırlanmaya başlandı. Zırhlı birliklere Amerikan M-24 ve M-36 orta tankları verildi. Kuruluş, kadro, sevk, idare ve eğitimleri Amerikan sistemine göre yapılandırıldı. 3 Ocak 1949 tarihinde ABD ordusundaki teşkilata uygun olarak ordudonatım sınıfı kuruldu. 2 Nisan 1949 tarihinde Ankara Dışkapı'da ordudonatım okulu açıldı. 1 Temmuz 1949 tarihinde K.K.K.İğ'i kuruldu. Bu tarihe kadar ordu komutanlıkları hareket ve eğitim yönünden Genkur Bşk.İğ'ına, personel ve lojistik yönünden MSB'ye bağlıydı. K.K.K.İğ'i 1950 yılından itibaren bütün sınıf okulları ve eğitim birliklerini bünyesine aldı. Yurt İçi Bölge Komutanlıkları kuruldu.⁷⁰ Modern silahların kullanımını görmek maksadıyla Türk Ordusu üç günlük bir tatbikatı 8 Ekim 1948 tarihinde tamamlamıştır. 10 Ekim 1948 tarihinde de Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerinin katıldığı bir resmî geçit yapılmıştır.⁷¹ İzmir'de 1951 yılında Komando Eğitim Merkezi açılmıştır.⁷² 1948 yılında İstihkâm ve Demir Yolu Okulu kurulmuştur. 01 Mart 1950 tarihinden itibaren İstihkâm ve Demir Yolu Okulu, İstihkâm Merkezi adını almıştır. Okul, Amerikan yardımından malzeme almak sureti ile eğitim ve ders yardımcı malzemeleri bakımından takviye edilmiştir.⁷³

ABC radyosu, 6 Mart 1951 tarihinde Kore savaşı nedeniyle Amerikan yardımını aksadığını bildirmiştir.⁷⁴ Amerikan Askerî Yardım Kurulu Kara Grubu Başkanı Tümğ. Robert Cannon, 7 Nisan 1952 tarihinde bundan sonra Amerika'dan Türkiye'ye getirilen yardım malzemeleri eskidikçe takviyesi ve yedek aksamının temini için çalışacaklarını söylemiştir.⁷⁵

b. Deniz Kuvvetlerine Yapılan Yardım

Truman doktrini ile beraber 1948 yılından itibaren Amerikan yardımından teslim alınacak 4 adet denizaltı (Birinci İnönü, İkinci İnönü,

⁶⁸ Ayın Tarihi; Nu.172, Mart 1948, s.17.

⁶⁹ Balıkesir Postası; 3 Haziran 1948; "Amerikan yardımı gereğince Türk ordusuna 2 1/2 tonluk 6x6 yük kamyonu ve 1/4 tonluk jeep otomobilleri verilmektedir."

⁷⁰ Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri; Ankara, Gnkur. Basımevi, 1998, s.61. Türk Kara Kuvvetleri Tarihi; Ankara, K.K. Basımevi, 1996, s.286-287. Cumhuriyetin 50. Yıldönümünde TSK, Ankara, 1973, s.84-95. Balıkesir Postası; 15 Ağustos 1947, 5 Eylül 1947, 3 Mart 1948, 1 Haziran 1948. Ayın Tarihi; Nu.219, Şubat 1952, s.121.

⁷¹ Ayın Tarihi; Nu.179, Ekim 1948, s.6-7.

⁷² Ayın Tarihi; Nu.215, Ekim 1951, s.21.

⁷³ http://www.istihkamok.kkk.tsk/TARHCE%20SON/tarihce_index.htm

⁷⁴ Ayın Tarihi; Nu.208, Mart 1951, s.7.

⁷⁵ Ayın Tarihi; Nu.221, Nisan 1952, s.15.

Sakarya ve Dumlupınar)⁷⁶ Türk denizcileri tarafından Türkiye'ye getirilmek üzere 20 Nisan 1948 tarihinde Amerikan deniz üssünden hareket etti.⁷⁷ 11 Mayıs 1948 tarihinde İzmir'e ulaşmış⁷⁸ ve Türk Denizaltı Filosu Komutanı Kur. Alb. Fahri Korutürk tarafından 23 Mayıs 1948 tarihinde törenle teslim alınmıştır.⁷⁹

Yardım kapsamında Türkiye'ye devredilen gemilerden, sekiz arama-tarama gemisi, bir akaryakıt ve bir atölye-tamir gemisi 23 Temmuz 1948 tarihinde İstanbul'a ulaşmıştır.⁸⁰ Gemiler 350 kişilik Türk mürettebat tarafından getirilmiştir.⁸¹ Gelibolu ve Giresun muhripleri 30 Nisan 1949 tarihinde Gölcük'te⁸² ve Gaziantep ve Gemlik muhripleri 18 Ağustos 1949 tarihinde İstanbul'da⁸³ teslim alındı. Çanakkale ve Dumlupınar denizatlıları da 19 Aralık 1950 tarihinde İstanbul'da teslim alındı.⁸⁴ 29 Mart 1948 tarihinde Edwin Grace isimli Amerikan kargo gemisi su bombası cihazları, çelik ağılar, fabrika, tezgâh ve inşaat malzemesi, çelik levhalar, torpido kazanları, mayınlar, seyir aletleri, dalgıç ve mayın söndürme cihazları getirmiştir.⁸⁵

Türk Deniz Kuvvetlerinden Levazım Dairesi Başkanı Alb. Necmi Denizmen 1949 yılında Amerikan deniz üslerinde bir ay süreyle inceleme yapmıştır.⁸⁶

c. Hava Kuvvetlerine Yapılan Yardım

Amerikan Hava Kuvvetleri Grubunun kontrolü altındaki kurslara 3000'den fazla personel katılmıştır. Amerikalıların tavsiyesiyle yapılan daha sıkı sihi muayene sayesinde daha elverişli adaylar pilot olmaya başlamıştır. Hava meydanları inşası ve bakımları için ağır mekanik teçhizat teslim alınmıştır.⁸⁷

Amerikan yardımından gelen İnvader A-26 tipinde hafif bombardıman uçaklarının birinci grubu 16 Mart 1948 tarihinde⁸⁸ 16 uçaktan oluşan ikinci grup 26 Mart 1948 tarihinde Ankara'ya⁸⁹ ve üçüncü grup 14 uçak 1 Mayıs 1948 tarihinde Balıkesir'e ulaşmıştır.⁹⁰ P-47 Thunderbolt avcı uçaklarından birinci grup 1 Nisan 1948 tarihinde⁹¹ ikinci grup 15 uçak 2 Nisan 1948

⁷⁶ Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri; s.146.

⁷⁷ Balıkesir Postası; 21 Nisan 1948.

⁷⁸ Ayın Tarihi; Nu.174, Mayıs 1948, s.8. Türk Dil Gazetesi; Balıkesir, 12 Mayıs 1948.

⁷⁹ Ayın Tarihi; s.17.

⁸⁰ Ayın Tarihi; Nu.176, Temmuz 1948, s.31-32. Cumhuriyet Arşivi; 030.18/115.87.11; 030.18/116.28.13; 030.18/47.331.

⁸¹ Ayın Tarihi; Nu.170, Ocak 1948, s.87.

⁸² Türk Dili Gazetesi; Balıkesir, 30 Nisan 1949.

⁸³ Ayın Tarihi; Nu.189, Ağustos 1949, s.5.

⁸⁴ Ayın Tarihi; Nu.205, Aralık 1950, s.9.

⁸⁵ Ayın Tarihi; Nu.172, Mart 1948, s.17.

⁸⁶ Türk Dili; Balıkesir, 20 Nisan 1949.

⁸⁷ Türk Amerikan Yardım Programı; s.15-17.

⁸⁸ Ayın Tarihi; Nu.172, Mart 1948, s.10-11.

⁸⁹ Ayın Tarihi; s.17.

⁹⁰ Balıkesir Postası; 1 Mayıs 1948.

⁹¹ Ayın Tarihi; Nu.173, s.1.

tarihinde Balıkesir'e⁹² ve Mayıs 1948'de üçüncü grup Bursa'ya inmiştir.⁹³ Snv-6 tipindeki 100 kadar eğitim uçağı 29 Nisan 1948 tarihinde kargo gemisi Rendova'dan indirilmeye başlanmıştır.⁹⁴ 16 Mayıs 1948 tarihinde Siboney uçak gemisi çift motorlu eğitim uçaklarını (At-11) İstanbul'a getirmiştir.⁹⁵

P-47 Thunderbolt uçağı pilotlarını ve mekanik teknisyenlerini yetiştirmek için Balıkesir Havaalanındaki İlk Talim ve Terbiye Okulundaki kurslarını 16 Türk pilotu ve 32 mekanisyen 31 Mayıs 1948 tarihinde başarıyla bitirmiştir. Bu yetişenler İzmir (Gaziemir) ve Bursa havaalanlarındaki Türk personele eğitim vereceklerdir.⁹⁶ Ayrıca Etimesgut ve Eskişehir'de de kurslar açılmıştır. Eskişehir'de açılan kursta uçakların kontrolü ve radar sistemleri öğretilmiştir. Amerika'dan getirilen filmlerle İngilizce bilmeyen Türk havacılarının görenek yetiştirmeleri sağlanmıştır. 45 Türk Hava subayı eğitilmek üzere Amerika'ya gönderilmiştir.⁹⁷ Hava Grubu Başkanı Tümğ. Hoag 11 Temmuz 1948 tarihinde şu beyanatı vermiştir:

“... yardım malzemesi ve teknik müşavirlerin tecrübe ve bilgilerinden faydalanmak suretiyle halen Türk Hava Kuvvetlerinde geniş bir eğitim programına başlanmıştır. Bu programda kırktan fazla eğitim kursu bulunmaktadır...eğitim programları tatbik edilirken güdülen gaye önce her kursta seçkin bir zümre yetiştirmek ve müteakip kurslarda bunları öğretmen olarak kullanmaktır. Yardım malzemesi ile ilgili olarak açılan bütün kurslarda Amerikan uzmanları müşavirlik yapmaktadır. Bu kurslar şu konuları kapsamaktadır:

- A-26 İnvader ve P-47 Thunderbolt uçakları üzerinde pilotaj intibak, bakım ve atış eğitim kursları,
- C-47 Dakota uçakları için pilotaj intibak kursu ve hava nakliye birlikleri, için yer hava personeli yetiştirmek üzere yıllık eğitim programlarına başlanması,
- Amerikan muhabere malzemesini kullanmak üzere telsiz makinisti ve tamircisi yetiştirilmesi,
- Motorlu yer nakil araçlarının bakım ve kullanılması,
- Yangın söndürme, pist tamiri ve yük indirip bindirme işleri,
- Meteoroloji pilotları için tahmini gözetleme raporlarının hazırlanması, hava tahmin raporları ve haritaların tanzimi,
- Amerikan hava kuvvetlerinde tatbik edilen usullere göre malzemenin teslimi, depolanması ve dağıtılması.

⁹² Balıkesir Postası; 2 Nisan 1948.

⁹³ Ayın Tarihi; Nu.174, Mayıs 1948, s.21.

⁹⁴ Ayın Tarihi; Nu.173, Nisan 1948, s.19; No.174, Mayıs 1948, s.1.

⁹⁵ Ayın Tarihi; Nu.174, Mayıs 1948, s.10.

⁹⁶ Balıkesir Postası; 31 Mayıs 1948.

⁹⁷ Ayın Tarihi; Nu.172, Mart 1948, s.26-28.

Türkiye’de takip edilen eğitim programlarına ilaveten teşkilat, eğitim, muhabere, radar, ikmal işlerini yerinde tatbik etmek üzere Mart ayı içinde Amerika’ya 45 Türk hava subayı gönderilmiştir. Geçen yıl aynı maksatla Amerika’ya beş kişi gönderilmiş ve hava doktorluğu, uçak silahları ve borda aletleri üzerinde kurs gördükten sonra dönmüşlerdir. 19 makinist Almanya’daki Ordu İnşaat Okulunda tertip edilen kursları bitirmişlerdir. Bu makinistler, dizel motorları, buldozerler, vinç ve ağır toprak makinaları, yol silindirleri, yangın söndürme aletleri ve hava kompresörleri üzerinde ihtisas kazanmışlardır. Bu grup Hava Kuvvetlerine verilecek ağır inşaat malzemesinin kullanılması hususunda açılacak kurslarda öğretmenlik yapacaktır.⁹⁸

Amerikan Yardım Heyeti Hava Grubu 3 Kasım 1948 tarihinde Eskişehir’e basın mensuplarını yardım konusunda bilgilendirmek üzere bir gezi düzenlemiştir. Gezide Amerikan yardım ve eğitim malzemeleri, eğitim filmleri kütüphanesi, bombardıman vizörü bakım ve tamir okulu, At-6 ve At-11 eğitim uçakları ve yalnız Orta Doğu’da Eskişehir’de kurulmuş olan alçak basınç odası gezilmiştir.⁹⁹ C-47 Dakota uçaklarından bir filo 6 Kasım 1948 tarihinde Etimesgut’a inmiştir.¹⁰⁰ Türk Hava Kuvvetleri ileri gelenleri ve Amerikan Hava Grubu mensuplarının katıldığı Kasım 1948 ayında beş gün süreyle yapılan toplantıda eğitim programları gözden geçirilmiş, seri konferanslar verilmiş bu güne kadar birliklere verilen direktifler gözden geçirilmiştir.¹⁰¹ 1 Ekim 1951 tarihinde Eskişehir’de Hava Harp Okulu açılmıştır.¹⁰²

d. Yol İnşaat Programı

Truman Doktrininden tahsis edilen 5 milyon dolar, Amerikan Yol İdaresi Heyetinin tavsiye ettiği yol tasarıları ve inşaatlarını gerçekleştirilecekti. Bu maksatla tahsis edilen paranın %94’üyle inşa ve atölye teçhizatı alınmıştır. Yol programında, İskenderun-Adana, Adana-Karataş, Tarsus-Toprakkale ve Tarsus-Ulukışla yollarının inşası vardır. Amaç İskenderun-Toprakkale-Erzurum yolunun inşasıdır.¹⁰³ 1949 yılında 15,424 km ve 1950 yılında 18,500 km yol bakıma alınmıştır. 1950 yılında Truman doktrininden alınan 5 milyon dolara ek olarak Marshall Planından da 9-10 milyon dolar yol programına aktarılmıştır.¹⁰⁴ Türkiye’ye yol malzemesi olarak buldozer, jeneratör, yol inşa traktörleri, motorlu greyder, kompresör, muhtelif cins kamyon, kar makineleri, ekskavatör, vinç ve tesviye makineleri gelmiştir.¹⁰⁵ Yol inşaat programı dâhilinde Amerikadan yedi birinci sınıf

⁹⁸ Ayın Tarihi; Nu.176, Temmuz 1948, s.25-26.

⁹⁹ Ayın Tarihi; Nu.180, Kasım 1948, s.5.

¹⁰⁰ Ayın Tarihi; s.7.

¹⁰¹ Ayın Tarihi; s.19.

¹⁰² Ayın Tarihi; Nu.215, Ekim 1951, s.1.

¹⁰³ Türk Amerikan Yardım Programı; s.17-18.

¹⁰⁴ Ayın Tarihi; Nu.198, Mayıs 1950, s.32. Ayın Tarihi; Nu.200, Temmuz 1950, s.1-2.

¹⁰⁵ Ayın Tarihi; Nu.200, Temmuz 1950, s.1-2. Türk Dili Gazetesi; Balıkesir, Kasım 1947.

uzman da Türkiye'ye gelmiştir.¹⁰⁶ Ulaştırma işlerinde demir yollarının geliştirilmesi maksadıyla 1948 yılında Amerika Pensylvania Demir Yollarından emekli General Charles D. Young Ulaştırma Bakanlığı Müşaviri olarak görevlendirilmiştir.¹⁰⁷ Yol programının amacı şöyle özetlenebilir; yeni yolların yapılması mahsullerin pazara sevkine yardım eder ve insanları birbirine yaklaştırır. Fakat aynı zamanda bu yollar, herhangi bir taarruzu karşılamak için Türk ordusunun daha çabuk toplanmasına, iaşe ve teçhizatı yığılabilmesine yarar. Türkiye'nin artan bakır ve krom üretimi hür dünyanın savunma fabrikalarına akmaktadır. Türkiye'nin iktisadi programı neticesinde artan buğday üretimi hür dünyanın ordularını ve savunma fabrikaları işçilerini beslemeye devam edecektir.¹⁰⁸

Sonuç

Truman doktrini, Yunanistan ve Türkiye özelinde ortaya çıkmış ve Sovyet tehlikesini çevreleme amacı gütmüştür. Marshall Planı ise Truman doktrinin tamamlayıcısı olarak Komünizm tehlikesine karşı Batı Avrupa ülkelerinin ekonomilerinin güçlendirilmesidir. Truman doktrini ve Marshall yardımı ABD'nin hem siyasal hem de ekonomik hegemonyasının başlangıçta Avrupa'da daha sonra da tüm dünyada kurulmasını sağlayan temellerdir.¹⁰⁹

Türkiye açısından değerlendirdiğimizde ABD tarafından yapılan askeri yardımların amaçlarını üç ana grupta toplamak mümkündür. Siyasi amaçlar, ekonomik ve kültürel amaçlar.

Büyük çaptaki silah yardımları veya tek bir ülkeden satın alınan silahlar alıcı ve satıcı ülkeler arasında uzun vadede siyasi ilişkilerin kurulmasına neden olur. Silahları alan taraf ikmal, bakım, idame, eğitim, malzeme, teçhizat konularında silahları satan tarafa bağımlı olmuştur. Bir gün satan ve alan ülkeler arasında her hangi bir konuda anlaşmazlık çıkarsa silah alıcısı olan ülke bilhassa ordusunda bazı sıkıntılar duymaya başlar. Kendisine yeni bir alıcı bulmak yada kendi silahını yapmak istese de artık bu kolay olmayacaktır. Çünkü askerî yardımlar, yardımı alan ülkede ağır sanayiinin oluşması konusundaki millî politikaları öldürür. Eğer silah alınan ülke dünya politikasına yön veren süper güç ise bu alıcı ülke açısından daha da tehlike sonuçlar doğurur. Süper güç silahı sattığı ülkeden kendi politikası doğrultusunda hareket etmesini, her konuda kendisine destek vermesini ister. İstekleri karşılanmadığı zaman baskıyı artırır ve en sonunda silah satışını keserek ağır sanayisinin gelişmesine izin vermediği ülkeye silah satışını durdurur. Böyle bir durum Türkiye gibi dünyanın en müstesna bölgesinde bulunan bir ülke için çok tehlikelidir. Bu nedenle silah alıcısı olan ülkeler baskıdan kurtulabilmek için askerî alanda kurulması ve gelişmesi

¹⁰⁶ Ayın Tarihi; Nu.169, Aralık 1947, s.2. Türk Dili Gazetesi; Balıkesir, Aralık 1947.

¹⁰⁷ Cumhuriyet Arşivi; 030.18/27.

¹⁰⁸ Ayın Tarihi; Nu.217, Aralık 1951, s.56.

¹⁰⁹ Yuluğ Tekin Kurat; "Elli Yıllık Cumhuriyetimizin Dış Politikası", Belleten, 34/ 153, (Ocak 1975), s.280.

daha kolay olan yatırımlar yapmalıdır. Sanayisi gelişmekte olan ülke askeri yardım olarak yatırımlarını diğer alanlara kaydırır ve bunu alışkanlık haline getirirse belli bir süre sonra bundan kurtulamaz. Sonuç olarak, siyasi otoritelerin savaş sanayiini geliştirme konusunda kararlı olmaları ve milli politikalar üretmeleri gerekmektedir.¹¹⁰

Yapılan yardımlar sonucunda Türk Silahlı Kuvvetlerinde güçlü ve dinamik birliklerden oluşan bir ordu teşkil edilmiş, makineleşme sağlanarak asker sayısı ve askerlik süreleri azaltılmıştır. Fakat makineleşme beraberinde olumsuzlukları da getirmiş akaryakıt sarfiyatı artmıştır. Her ne kadar askeri yardımlar sonucu silahlarda belli bir standart yakalansa da yedek parçanın sağlanması ve gelişen teknolojinin takibi konusunda bağımlı hâle gelinmiştir.

Belli bir ülkeden yapılan askerî yardımlar ve silah alımları sadece ekonomik ve siyasal açıdan alıcı ülkeyi etkilemez. Siyasi ve ekonomik açıdan etkisi altında kaldığınız ülkenin kültürel etkisi altında kalmanızda kaçınılmazdır. İlk olarak 1946 yılında ordu kıyafet kararnamesi değiştirilerek bu günün askeri kıyafeti kabul edilmiş, askeri okullardaki müfredat programları değiştirilmiş, tarifnameler tercüme edilmiş, subay yetiştirme esasları tekrardan düzenlenmiştir. Kuvvet komutanlıkları tahsis edilerek Amerikan eğitim sistemi örnek alınmıştır. Eğitim sisteminde yapılan değişiklikler ve silah satıcısı durumunda ülkenin kullandığı dili öğrenmenin gerekliliği aşikardır. Sonuçta, silah alıcısı olan ülkeler sadece yedek parça bağımlıları değil eğitim bağımlısı da olmuşlardır. Çünkü her alınan yeni silah için satıcı ülkeye bu silahı kullanacak olan personel gönderilmesi gerekmiştir. Silah satıcısı geldiği ülkede yaşayan insanların yemek yeme alışkanlıklarından, giyimlerine ev dekorasyonlarına hatta ahlak anlayışlarına kadar her şeyi etkilemişler hatta değiştirmişler ve kendilerine hayran bir toplum yaratmayı başarmışlardır. Söylenecek olan son söz ise Truman doktrini ve Marshall yardımının Türkiye’de köklü değişimlere yol açtığı ve hâlâ günümüz politikalarına yön vermekte olduğudur.

---

¹¹⁰ Orkunt; s.20-25.

VIII. OTURUMUN SORU VE CEVAPLARI

Dr. Öğ. Kd. Bnb. Rasim Ünlü: Son konuşmacı Amerikan yardımlarıyla ilgili çok güzel bir tebliğ sundu. Bu tebliğinin tabii sonuç olarak getirdiği milli harp sanayiinin engellenmesi hususu, bunun dışında o silah satan ülkenin silah alıcı ülkeye her türlü politik baskıyı yapabileceği hususu tabii . Ambargo hususunda 1974 krizi bunun en somut örneği. Katkı olması açısından ben şunu belirtmek istiyorum: silah satan ülkenin silah alıcısı ülkeye karşı ileriki süreçlerde karşı karşıya kaldıkları zaman silah alıcısı olan ülkenin silah satıcısı ülkeye karşı mücadele etmesinin dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü silah alıcısı olan ülkenin her türlü silahının silah satıcı ülke tarafından ayrıştırılmasına kadar bilindiği de malumdur. Arz ederim.

E. Tnk. Kd. Bnb. Veli Yazıcı: Ben Sayın Alb. Ali Denizli'nin konuşmasına bir küçük ekleme veya düzeltmede bulunmak istiyorum. O da şu: Kore Tugayı 9 ncu Kolordunun ihtiyatı olarak aldığı vazifeyle doğuya Tokşon istikametinde yürüyüşe geçti. Bir geceyi ilerde bir konaklama bölgesinde emniyetli geçirdi. Ertesi gün ileri harekâtına devam etti. Birliğin önünde çok sert yapılı bir arazi var, yüksek arazi kesimi, çok virajlı bir yol, bir taraf uçurum, bir taraf yamaç, kayalık böyle bir arazi tasavvur buyurun. Tugay oradan aşağı inecekti, bir vadiden ilerleyerek aldığı vazifeyi yapacaktı. O da Tokşon şehrini ele geçirmek, işgal etmekti. Şimdi biraz önce Sayın Albayımın konuşmasında Tugayın, Kolordudan geri dön emri aldığı söylendi. Kolordudan geri dön emri değil, şöyle bir emir almıştır: “Dün geceyi geçirdiğimiz yerin, biraz önce arz ettim, kuş uçuşu 10 km doğusundan ileriye geçmeyin.” Bunun başında da Tokşon’un ele geçirilmesinden vazgeçilmiştir kaydı da vardır. Ama Tugay o karışık araziden, biraz önce arz ettiğim yerden çıkamadığı için emredilen yere varmak için epey yolu var ve hava kararacak. Oradaki geriye dönüş kararı Tugay komutanının ve karargâhının kararıdır. Tamamen Kolordu emrini değiştirerek sorumluluğu üzerine alarak Tugay Komutanı buna karar vermiştir. Geriye dönülerek bir gece evvel kalınan yerdeki, Bovon Boğazı denilen yerdeki, geri savunma görevine dönülmüştür. Bundan sonraki üç günlük muharebelerde de tugay üst makamdan doğru dürüst hiçbir bilgi almadan, hiçbir keşif raporu almadan hiçbir destek de almadan o muharebeleri kendi gücüyle ve kendi inisiyatifini ile kararlar alarak yapmıştır. Bunu arz etmek istiyorum. Kore muharebelerinin en önemli hususiyeti veyahut en önemli özelliklerinden bir tanesi budur. Tugay 4 gün kendisi muharebe etmiştir. Teşekkür ederim.

Hava Harp Okulu Öğrencisi Ömer Akpınar: Benim sorum komutanım Ali Albayımıza olacak. Tarih boyunca orta güce sahip devletler bir yerlere gelebilmek ve bazı haklara sahip olabilmek için güçlü devletlere karşı bazı bedeller vermişlerdir. Yapılan yorumlar ne olursa olsun şahsi görüşümdür ki Kore’de şehit düşen kahramanlarımızın kanları NATO’ya girmek uğruna dökülmüştür. Bugünkü amacımız ise AB’ye girmektir. Ve gene şahsi görüşümdür ki bu uğurda candan öte bazı değerlerden vazgeçilmektedir. NATO ve Kore’de şehit düşen kahramanlarımızın

kanlarının bedeli AB ve bugün vazgeçtiğimiz değerlerimiz. Evet iyi ki NATO'ya girdik fakat bu bağlamda ileride vazgeçtiğimiz değerlerimiz uğruna iyi ki Avrupa Birliğine girdik diyebilecek miyiz? Orta güçlü bir devlet oluşumuzun etkisi altında verdiğimiz her bedelin ardından yazılan kahramanlık türküleri ne zaman son bulur? Arz ederim.

Bir katılımcı: Tebliğde Kore Tugayımızın İskenderun'dan başlayan intikalinin 5 gemi ile 21 gün sürdüğü belirtildi. Bununla ilgili olarak bazı sorularım olacak. İskenderun Limanı'nda Tugayımızın yükleme, bindirme faaliyetinin organizasyonunu kimler yapmıştır? İskenderun'da 21 güren süren bu yolculukta beş geminin isimleri belli midir? Hangi ülke bayraklıdır? 21 gün süresince lojistik anlamda tugayımızın desteklenmesi hangi koşullarda, ne şekilde gerçekleşmiştir ve bu intikalde can kaybı olmuş mudur? Hastalıklar belirmiş midir ve ne tip hastalıklar söz konusudur? Çünkü bunlar belki günümüzde buna benzer faaliyetlerde ve harekâtlarda da göz önüne alınması gereken, faydalanılması gereken konular olabilir. İkinci sorum Ahmet Akter Yarbayımıza olacak. Osmanlı ile ABD arsında ticari ve siyasi birtakım ilişkilerin olduğunu biliyoruz. Bu ticari ve siyasi ilişkiler hangi tarihte başlamıştır ve ABD'nin bu anlamda beklentileri nelerdir? Bunu öğrenmek istiyorum. Üçüncü sorum da Sayın Başkanım size. Yardım konusu Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin siyasetlerini ne ölçüde etkilemektedir? Teşekkür ederim.

Büyükelçi Murat Bilhan: Sayın Başkan aslında benim sorum size veya Çağrı Erhan'a. Akademik bir soru olacak. Bu aslında Kore Savaşı'nın tarihi ile ilgili. Şimdi ben kendi yabancı muhataplarımla görüşürken Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'ndan sonra hiçbir savaşa teknik olarak katılmadığını, sadece barış operasyonlarına asker gönderdiğini söylüyorum. Ve bu Türkiye'nin imajı bakımından fevkalade önemli ve Türkiye'nin 80 yıldır aşağı yukarı barışçıl bir ülke olduğu imajını savunmak açısından faydalı oluyor. Ancak teknik olarak acaba bir hata mı yapıyorum? Şimdi net olarak anlamak istediğim konu şu: Kore Savaşı aslında tartışmalı bir Güvenlik Konseyi kararıyla yani Rusya'nın bulunmadığı bir ortamda alınmış bir kararla bir barış operasyonu şeklinde gösterilebilir. Şimdi barış operasyonunun barış operasyonu mu olduğu yoksa teknik anlamda bir savaş mı olduğu konusunda bir tereddüdüm var. Yani söylemlerimi yabancılarla konuşurken acaba doğru bir zemine, doğru hukuki ve siyasi bir zemine dayandırıyor muyum, dayandırmıyor muyum? Bu açıdan görüşünüzü almak istedim. Teşekkür ederim.

Bir katılımcı: Çağrı Erhan'ın tebliğine ve vardığı sonuca katkı anlamında ABD'de yaptığım çalışma sırasında gördüğüm küçük bir ayrıntıyı bilgi notu olarak, tutanaklara da girmesi açısından kısaca sunuyorum. Biliyorsunuz Başkan Eisenhower 1946 yılında yani savaşın bitimi sırasında da Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkomutanı unvanını taşıyordu. General Eisenhower'ın özel evrakı arasında bulunan ve ortaokuldan aynı beri sınıfta okudukları, yalnız bu arkadaşları daha sonra askerî okula gitmiyor, çiftçilik

yapıyor. Bu çiftçinin eski arkadaşıyla her ay yaptığı yazışmalar, mektuplaşmalar var. İlginç bir şey, iki küçük arkadaş arasındaki bu mektuplaşmalar karşılıklı olarak bir araya getirilmiş ve araştırmacıların bilgisine sunulmuş. Bu mektupları teker teker taradığımda iki tanesinin doğrudan doğruya Türkiye ile ilgili olduğunu, bir tanesinin de Çağrı Bey'in tebliği ile direkt ilgili olduğunu gördüm. Şimdi o mektuptaki bilgiyi aktarıyorum: General Eisenhower 1946 yılında Avrupa'daki Müttefik Kuvvetler başkomutanı sıfatıyla çocukluk arkadaşına yazdığı aylık mektubunda şu ibareye yer veriyor: "Yunanistan'ın ve Türkiye'nin Sovyetler Birliği tehdidine karşı mutlaka ve ABD'nin şemsiyesi altına alınması gerekmektedir." Bu bilgiyi takdirlerinize sunuyorum. 1946 yılında, yani Kore Savaşı'ndan 4 yıl önce. Saygılarımla.

Dr. P. Kur. Kd. Alb. Ali Denizli: Veli Bey'e teşekkür ediyorum, kendisi 1 nci Tugay Komutanı Tahsin Yazıcı Paşamızın oğludur. Söyledikleri çok doğrudur, tamamlayıcıdır. Her söylediğine katılıyorum. İkinci sorumuzda bir arkadaşımız şöyle dedi: Kore'ye asker göndermemiz, AB, kahramanlık türkülerini falan şeklinde ifade etti. Ben Türk nereye gitmişse oraya gittim. Türkler İtalya'ya geçmişler, bir vatandaş diyor ki Fatih buraya geçti, Papa kaçtı diyor. Yani Türk her yerde var, burada da var olmuş. Yani söylenen bir komünizm, o alandaki siyasi her alanı yakıyor. O esnada Türkiye'yi de yakacak. Genel kanı biz düşmanı uzaktan karşılayalım. Ve düşmanı uzaktan karşılıyorlar ve bahsedemedim, Kumyonjambi'de 1734 Çinliyi süngüyle öldürüyor Türk Tugayı. O günkü taarruzda ve şu an yaşayan, o günü gören Tuğg. Sacit Güründü ise şunları diyor: Bundan sonra Amerikalılar süngülenmiş Çinlileri resmederek ...attılar, yani Türk Tugayını yok etmeden dünyayı ele geçiremezsiniz şeklinde ifade ediyor ve Çinliler süngülenenin cehenneme gideceğini düşünerek bir daha Türk Tugayına çatmaktan kaçınıyorlar. Türk isek dünyanın her tarafında bizle ilgili ne varsa orada olmaya karar vermemiz lazım. Ali Albayımızın sorusunda ise çok güzel sorular sordu. İskenderun'a tabi Sayın Komutanımızın ATASE Başkanlığının yayımlamış olduğu "Kore Harbi'nde Türk Tugayları" kitabımız var. Bu kitabın içinde Tugay İskenderun'a şimdi askerler nasıl gönderiliyorsa davul zurnayla öyle gönderiliyor. İskenderun'a 5 tane Amerikan gemisi geliyor. Burada teferruatı var. Limanda bindirme işleri Türk Tugayı, Liman Müfrezesi, Deniz Kuvvetlerimiz, kendisi de denizci, Deniz Kuvvetleri Komutanlığımız, 39 ncu Tümen Komutanlığımız tarafından yapılıyor. Bu 5 Amerikan gemisine Süveyş'e kadar Türk muhripleri eşlik ediyor. Gemide tabii askerlerimiz deniz çocuğu değil, denizde 21 gün deniz tutmaları oluyor, Amerikan yemeklerine alıştırmalar oluyor, Amerikan silahlarıyla çeşitli hastalıklar var. Teferruatı burada var, çok ders alınacak konular var. İncelendiği zaman çok ders alınacak konular var. Arz ederim.

Doç. Dr. Çağrı Erhan: Efendim bu Osmanlı siyasi ilişkileri 7 Mayıs 1830'da imzalanan Ticaret ve Seyrüsefain Anlaşması ile başladı, daha evveliyatında 1790'lı yıllardan itibaren bir geçmiş var. Hiç teferruata girmeye gerek yok. Bu bir kapitülasyon anlaşmasıydı esas olarak, gümrük istisnaları

tanıyan ve yargısal istisnaları tanıyan bir anlaşmaydı. Bunun bir de gizli bir maddesi vardı. Osmanlı Devleti'ne gerek duyulması hâlinde Amerikalıların savaş gemisi satmasına ilişkin. Fakat bu maddeyi Amerikan Senatosu reddettiği için bu madde yürürlüğe girmedi. Bununla birlikte İç Savaş sonrasında ilk defa Amerika'dan silah almaya Osmanlı Devleti'nin başladığını görüyoruz. Dört tane toplam anlaşmamız var: 1830-56-74 ve 81'de. Bunlardan sadece 1830 anlaşması 1917'ye kadar yürürlükte kaldı. Sayın Büyükelçinin sorusuna gelince bu Birleşmiş Milletler Tugayı adını taşıyor biliyorsunuz, Birleşmiş Milletler operasyonudur, Birleşmiş Milletler kuvvetidir oradaki ordunun adı ve aslında Birleşmiş Milletler tarihinde de birlik operasyonudur. Bununla ilgili kuvvet kullanma konusunda aramızda Funda Keskin var. Biraz sonra da sunuş yapacak, aslında o daha detaylı da bilgi verebilir. Türkiye açısından ele alırsak Meclisteki tartışmalarda da hükûmet ısrarla bunun bir savaş ilanı olmadığını söylemiştir. Bu biraz da zorunluluktan kaynaklanmıştır, çünkü 24 Anayasası, bugün de olduğu gibi savaş ilanı hakkını Büyük Millet Meclisine vermiştir. Biz savaş ilan etmedik, asker gönderdik demişlerdir. Bunun üzerine 61 Anayasası'nda ve bugünkü 82 Anayasası'nda da Anayasa'nın 92'nci maddesi tekrar düzenlenmiştir ve orada der ki, başka ülkelere asker gönderme ve yabancı silahlı kuvvetleri Türkiye'ye kabul etme vesaire vesaire...Türkiye'ye intikaline ilişkin 12 Temmuz 1947 Antlaşması'nın çok meşhur bir 4'üncü maddesi vardır. O madde der ki: bu amerikan silahları ancak ve ancak verilmiş amaçları doğrultusunda kullanılacaktır. Verilmiş amaçları da anlaşmanın bir belgesinde Türkiye'nin savunulması şeklinde sayılmıştır. Bundan dolayı Türkiye 1964'te Kıbrıs'a müdahale etme kararı aldığı anda 5 Haziran 1964'te Amerikan Başkanı Johnson bir mektup yollamıştır Başbakan İsmet İnönü'ye. O mektupta der ki, 1947 yılında yaptığımız antlaşmaya aykırı olarak siz bu silahları Kıbrıs'a müdahale için kullanamazsınız. Yani oradaki o madde seneler sonra 1964'te karşımıza çıkmıştır. 1975 Ocakta onaylanan ambargo kararında da aynı maddeye atıf vardır. Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Kemal Kirişçi: Kısaca Kore Harbi'nin pek değinilmeyen bir boyutu da 38'inci paralelin kuzeyine aşılmasının Mc Arthur tarafından alınan bir karar olduğu ve bu nedenden dolayı da kendisi daha sonra görevinden alınmış ve Divanı Harbe çıkarılmıştır. Ben müsaade ederseniz sadece arkadaki genç arkadaşımın gündeme getirdiği soruya şöyle bir yanıt vermek istiyorum. Acaba böyle olmasaydı nerede olurduk sorusunu da gündeme getirmek lazım ama belki de bugün Çek, Slovenya, Macaristan, Polonya, Baltık ülkeleri gibi Avrupa Birliği içerisinde olabilirdik. Bu soruyu kendimize sormamız lazım. Katılımcılara teşekkür ediyorum.

IX. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Konuşmacılar

E. Büyükelçi Gündüz AKTAN

Yrd. Doç. Dr. Funda KESKİN

Doç. Dr. Ömer TURAN

BOSNA-HERSEK SAVAŞI'NIN BALKANLAR'IN VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

E. Büyükelçi Gündüz AKTAN*

Benim konum Bosna-Hersek Savaşı. Ben bir tarihçi değilim biliyorsunuz, hele hele askerî tarihle hiç alakam yok. Bu sunuşumda BM insan hakları sistemi -ki bu sistem Cenevre'dedir- açısından Bosna-Hersek Savaşı'na kısaca değinmek istiyorum. Bu nedenle savaşın askerî yönünü bir kenara koyuyorum.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, biliyorsunuz, Yugoslavya bir sosyalist federasyonu olarak kurulmuştu. Tito, Hırvat'tı ve Yugoslavya'nın iç taksimatı Sırların aleyhine yapılmıştı. Bunun anlamı şudur: Hâkim unsur olan Sırlar ki Sırbistan olarak görülen bölgenin dışında da çok ciddi nüfusa sahiptiler. Bir Hırvat olan Tito Sırbistan'ı küçülterek iç dengeleri korumak istemişti. Yugoslavya'nın 1989'dan sonra fakat fiilen 1991'de başlayan parçalanmasında bu unsur yani Sırların kendi sınırları dışında bulunması unsuru iç çatışmaların çıkmasında başlıca amir olmuştur.

Öncelikle, 1986'dan itibaren Sırp milliyetçiliğinin yükselişe geçtiğini belirtmekle analizime başlayacağım. 1989 yılı biliyorsunuz 1389 Kosova Savaşı'nın 600'üncü yıl dönümüydü. Bu yıl dönümü Sırlar için milliyetçiliklerini canlandırma da güçlü bir şekilde kullanıldı. II. Murat'ın karşısında yenilen Prens Lazar bu kutlamalar sonucunda Aziz Lazar düzeyine çıkarıldı. Boş bir tabut Lazar'ın tabutu diye Sırbistan'ın bütün köylerinde, kasabalarında, şehirlerinde dolaştırıldı. Ve tuhaftır Kosova Savaşı'nın yıl dönümü Sırp milliyetçiliğinin ortaya çıkışında çok önemli bir rol oynadı. NATO komünizmin yıkılmasından sonra Yugoslavya'nın mutlaka dağılacağını düşündüğü için Yugoslav dağılmasına ilişkin planlarını karşı her zaman başından beri hazır tutmuştur. Yani böyle bir beklenti her zaman mevcut olmuştur. Şimdi birkaç tarih vereceğim. Bunlar birincisi 25 Haziran 1991; 91 ortası yani Slovakya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan ettiler. İlan eder etmez savaş başladı. Bu savaş küçük çaplıydı. Ve savaşı, Federal Yugoslavya ordusu Sırp ordusu hâline birkaç gün içinde dönüşerek yapmaya başladı. Hatırlayacaksınız; Slovenya'dan sonra çok kısa zamanda geriye çekildiler. Fakat savaş Sırların yoğun bulunduğu Krajina bölgesi ki bu Hırvatistan'ın doğusuna isabet eder. Ve Bosna-Hersek ile sınır bölgesidir. Ve Vukuar denilen doğu Slovenya da yoğunlaştı. Savaşın bu şekilde başlamasıyla birlikte BM Güvenlik Konseyi -o meşhur- savaşa ilişkin bir karar aldı: 713 sayılı karar. Bu 25 Eylül tarihli karardır. Bu karar olağanüstü öneme sahiptir. Çünkü Yugoslavya'ya hiçbir ayırım yapmadan bütün devletlerin tümünü şamil olmak üzere yani Yugoslavya'dan kopmak üzere olan devletlerin tümünü şamil olmak üzere bir silah ambargosu koymuştur. Bu silah ambargosu ordu Sırp çoğunlukta olduğu için ve herhangi mühimmat veya silah ihtiyacı bulunmadığından tamamen Sırların lehine çalışmış bir

---

* ASAM Bşk.

silah ambargosudur. Ve BM sisteminde bir kere beş daimî üye ile bir karar aldığınızda artık o kararı değiştirmek için tekrar beş daimî üyenin oyuna ihtiyacınız olduğu için kararlar kalmakta ve değişmektedir. Demek ki 1991 ortasında başlayan savaş 1995 ortasına kadar Sırpların askerî üstünlüğünü bu 713 sayılı kararla sağlamıştır. Sonra hepinizin bildiği gibi Almanya öncülüğünde Avrupa Birliği aşağı yukarı bir ay sonra, ekim ayı içinde 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'ı tanımıştır. Onun üzerine savaş çok daha yoğun bir hâl almıştır. Bu tanımadan sonra savaş kontrolden çıkacak bir nitelik kazanınca BM sistemi koruma gücü denilen bir gücü Şubat 1992'de eski Yugoslavya'ya yollamıştır. Bu birlik daha ziyade Fransız ve İngilizlerden oluşmuştur. Amerika bunun içinde yoktur. Amerika, birazdan anlatacağım gibi Avrupa'ya bırakmıştır bu işi. Ve aslında barış gücü niteliğinde olan hafif silahlarla donatılmış bu birlik barışın olmadığı bir yerde tamamen etkisiz kalmıştır.

Şimdi Bosna-Hersek'e kısaca değinmek istiyorum. Bosna-Hersek kendi içinde bir referandum yaptı. Bosna Sırpı bunu reddettiler. Fakat bu referandumda bağımsızlığa evet dediği için 03 Mart 1992'de Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan etti. 06 Nisan 1992 tarihinde Bosna-Hersek'in bağımsız olduğunu AB kabul etti. Ondan bir gün sonra da Amerika hepsini birlikte yani Slovenya, Hırvatistan ve en son bağımsız olan Bosna-Hersek'i kabul etti. Tanınma çok önemli bir şey; tanınma ile birlikte BM üyesi oluyorsunuz. BM üyesi olunca da BM Yasası çerçevesi içinde de sınırlarınız korunuyor, bu taahhüdü alıyorsunuz. Bundan sonra neler oldu biliyorsunuz. Yani BM taahhüdüne rağmen savaşlar devam etti ve büyük bir facia yaşandı. Şimdi savaşın niteliğine bakmak lazım; bu savaş normal bir konvansiyonel savaş değildi. Bu savaş sonradan bir Sırp militanın ismini koyduğu etnik temizlik savaşıydı. Yani savaşta askerî birliklerin birbirleriyle yaptığı muharebeler belki toplam savaşın çok küçük bir bölümünü oluşturdu. Buna karşılık askerî birliklerin milislerin, çete, eşkiya türlü grupların sivillere saldırdığı çatışmalar, -onlara eğer çatışma diyebilirsek- çok büyük bir bölümünü oluşturdu bu savaşın. Dolayısıyla bu savaş aslında bir savaş değildi. Bir etnik temizlik harekâtıydı. Etnik temizliğin ne olduğu BM kararlarında yer aldı. Böyle bir savaş, bu tür bir savaş ortaya çıkınca bunun nasıl durdurulacağı konusunda Avrupa Birliği üyeleri kendi içlerinde ikiye ayrıldı. Onları birazdan sunacağım. Avrupa Birliği üyeleri Amerika ve Türkiye'nin yaklaşımlarını kısaca incelemeye çalışacağım. Avrupa Birliği bildiğiniz gibi ayrılan ülkeleri ilk tanıyan oldu. Ve bu erken tanıma süresi dolayısıyla savaşın hızlanmasında, kontrolden çıkmasında ve Yugoslavya'nın parçalanmasında Almanya'nın ve AB'nin dolaylı yoldan sorumlu olduğu söylenebilir. Ancak AB tanıma işlemi yapmadan önce savaşın başlamış olduğunu da unutmayalım. İkincisi AB, Amerika'nın kenarda durması dolayısıyla Avrupa'da olan Avrupa'nın nerede ise merkezine yakın bir yerde vuku bulan bu savaşta, belirleyici rol oynamak istedi ve kendisine bu rol verildi. Bu rolün sonucunu hepimiz biliyoruz. Soruları çözmek için uluslararası konferans yani diplomasi yaklaşımını benimsedi. Biliyordu ki UNPROFOR yani böylesine küçük ve hafif silahlı bir

güçle çatışmaları engellemek imkânı yoktu. 1982 Ağustosunda Londra'da yapmış olduğu toplantıda alenen ilan ettiler ki silahlı kuvvetleri ile Avrupa bu savaşı durdurmayacaktır ve bu savaş diploması yolu ile durdurulacaktır. Bu durum Sırları çok memnun etti. UNPROFOR iki temel görev yaptı: İnsanlar özellikle sivil insanlar saldırılar dolayısıyla çok kötü durumdaydılar. Bunlara yiyecek ulaştırılması lazımdı. Dolayısıyla yardım koridorları açıldı. Bir süre sonra etnik temizlik dolayısıyla yerinden yurdundan edinilip belirli yerlerde toplanmış insan gruplarını koruyabilmek için de güvenlik bölgeleri ihlas edildi. Bu güvenlik bölgelerinin oraya sığınanların başına neler getirdiğini yine hepimiz hatırlayacağız. 713 sayılı silah ambargosunun kalkması engellemek için Avrupalılar ellerinden gelenlerini yaptılar. Amerika zaman zaman kuvvet kullanma noktasına geldi. Savaşın birinci yılı sonunda UNPROFOR'u oluşturan Fransız ve İngilizler böyle bir kuvvet kullanmanın yani hava hareketinin kendi birliklerine zayıf vereceklerini ve bu nedenle UNPROFOR'u derhâl kaldıracakları tehdidinde bulunarak Amerika'nın müdahalesini 1995 ortasına kadar engellediler. Yani etnik temizlik UNPROFOR'un gözünün önünde Amerika'nın müdahalesi engellenerek sağlanmıştır. Bunun anlamı silah ve mühimmat bakımından tamamen yetersiz Müslümanların Sırp ordusunun önüne kurban olarak atılmasından ibarettir. Hatta bir aşamada Müslümanların aşırı direnmesini kırabilmek için bazı Avrupa ülkelerinin teşvikiyle Hırvatlar Güney Bosna'ya saldırmışlar ve Güney Bosna'da bağımsız bir devlet kurmuşlardır. Buna karşılık Amerika müdahale etmemesine rağmen ne yapmıştır, ona bakmak lazım. Amerika Türkiye ile beraber -o sırada ilişkilerimizde çok yakınlaşma oldu- Hırvat ordusunun yetişmesine, eğitilmesine çalıştı. UNPROFOR asker vermedi. Diplomaside İnsan Hakları Komisyonu içinde bir özel toplantı yapılmasını sağladı ki, 50 yıllık tarihi içinde böyle bir toplantı yoktur. Bu toplantı 1992'nin Mayıs ayında yapıldı. Orada özel bir temsilci seçildi. Bu özel temsilci Bosna-Hersek'te işlenen bütün suçları kategorize etti -ki sonradan kurulacak olan Uluslararası Ceza Mahkemesi onun topladığı veriler üzerinden yargılamalar yapmıştır-. Fakat Amerika'nın tutumunu en ziyade etkileyen olay 1994 Şubat ayında bir pazar yerine yapılan bombardıman sonucu alış verişi yapan sivillerin öldürülmesi oldu. Bu Saraybosna'nın içinde bir pazar yeridir biliyorsunuz. Saraybosna, tamamen Sırlar tarafından sarılmış bir hâlde ve sürekli bombardıman altındaydı. Tabi bu söylediğim şeylerin hepsi ciddi savaş suçlarını oluşturuyor. 1992 yılındaki özel toplantı oturumunda İnsan Hakları Komisyonunun özel raportörlük kurulmasının dışında işlenen suçlara, savaş suçları ağır savaş suçları denildi. Fakat savaşın bu şekilde devam ediyor olması bir müddet sonra bizi Türkiye'yi yeni bazı şeyler yapmaya itti. Şimdi Türkiye'nin buradaki yaklaşımını size kısaca arz etmek istiyorum.

Türkiye, 1992 ortasına gelindiğinde bu savaşın savaş değil bir katliam, muhtemelen de soykırım olduğunu belirtti ve 1992'nin Aralık ayında daha çok kısa bir süre önce toplanmış olan İnsan Hakları Komisyonunu özel toplantıya çağırdı. Biz bunu yaptığımız zaman İnsan Hakları Komisyonunun üyesi dahi değildik; çünkü, Türkiye'deki PKK terörü dolayısıyla bizim üyeliğimiz sürekli olarak reddedilmişti. Avrupalılar bu toplantının yapılmasını

istememiştir. Amerikalılar desteklemiştir. Dolayısıyla Amerika ile Türkiye çıkarmıştır. İlk kez olarak bu ikinci özel oturum kararında Sırbistan bütün olayların sorumlusu olarak sunulmuştur. Ondan evvel “Herkes suç işliyor” “Herkes dikkatli olsun, suç işlemesin” benzeri genel bir şeyler söyleniyordu. Suçlu ilk kez 1992 yılının Aralık ayında Türkiye’nin önerdiği toplantıda alınan kararda belirtildi, ayrıca suçun niteliği de belirtildi. Savaş suçlarından bahsetmedik burada, insanlığa karşı suçlardan bahsettik -onu bir üst kademede biliyorsunuz- ve soykırım oradan çıkmadır. Şimdi bununla ilgili çok kısa bir notaya dikkatinizi çekmek isterim. Ermeni soykırımı iddiaları ile karşılaşan bir ülkenin BM sistemi içerisinde bir olaya soykırım demesi diplomatik açıdan çok ciddi riskler taşıyordu. Bunun söylenmemesi konusunda Bakanlığımız içinde ve Türkiye’de genel bir kanı vardı. Buna rağmen Türkiye’nin eğer kendisi Ermeni olayları sırasında soykırım işlenmediğinden eminse bunun endişesini taşımaması gerekiyordu. Bundan dolayı Türkiye 1992 Aralık ayında soykırım tabirini bu karar içine aldırmıştır. Büyük olaylı bir toplantıdır. O toplantıda benim yardımcım, Yugoslav delegesinin Ermeni olaylarına atıfta bulunması üzerine usul hakkında söz alarak -orada masaya vurarak söz alırsınız- isim tahtasını masaya vurduğu için hem masa kırıldı hem de tahta kırıldı. Fakat biz o isim şeyini hiçbir zaman başka yere atmadık; çünkü, onun bir tarihî anlamı vardı bizim için. Şimdi efendim orada soykırımı dâhil ettik, Bosna-Hersek’i derhâl soykırım sözleşmesine taraf yaptık. Yugoslavya, halef olduğu için eski devleti, o da taraftı. Bosna-Hersek’i uluslararası Lahey Uluslararası Adalet Divanına gönderdik. 1993’ün başında ihtiyatı tedbir kararıyla Yugoslavya’nın bütün hareketlerini durdurmasını istedik. Bütün bu süreç içinde Avrupalılar ve Amerikalılar soykırım kelimesinin geçmemesine çalışmışlardır. Sebep çok basittir; çünkü, sözleşmenin birinci maddesine göre bir yerde soykırım oluyorsa derhâl müdahale edip cezalandırmak zorundasınız. Fakat hiç kimsenin niyeti yoktu böyle bir ceza almaya. 1993 başına geldiğimizde Dünya İnsan Hakları Konferansı Viyana’da toplandı. O sırada Goraj Nehri’nin üzerinde muazzam baskı vardı. Bosna-Hersek Dışişleri Bakanı Slatzçiç, konuşma yaparken birden bire salon karıştı; söz isteyenler, hiç olmadık bir delege Kostalika delegesi... -çünkü hakikaten büyük bir isyan vardı bu olan bitene karşı- “Bu bir soykırımdır.” dedi, ayağa kalkarak... “Derhâl soykırım kararı alalım.” dedi. Soykırım kararı alındı. Avrupalıların hepsi çekimser kaldılar. Kararın, normal olarak, alındığının ertesi günü bask denilen ülke kutularına konması lazım. Bu dört gün müddetle konulmadı. Ve kaybettiler, para kayboldu. Yani iyi ki soykırım kararı, BM sisteminden kayboldu. Onun üzerine biz delegasyon olarak konferansı durdurmak zorunda kaldık. Tabi ki konferansı durdurmak kolay bir iş değildir. Karar bulundu, karar çıkarıldı, BM Güvenlik Konseyine gönderildi ve BM Güvenlik Konseyinde herhâlde bir tarafa atılıp unutuldu.

Türkiye’nin yaklaşımı dolayısıyla soykırımın cezalandırılması şeklinde olmuştur. Soykırımı kullanarak savaşı durdurmak şeklinde olmuştur. Bunda savaşı durdurmak açısından başarılı olduğumuzu söyleyemem. 1995 Temmuz ayında yanılmıyorsa Srebrenitza’da Hollanda birliklerinin kontrolünde olan Srebrenitza’da 8000 genç Boşnak katliama tâbi tutuldu ve

öldürüldü. 2004 ortasında Uluslararası Ceza Mahkemesi bu fiilden General Chlistice'i -bir Sırp generaldi- soykırımdan suçlu buldu. Bunun anlamı şudur; bizim dediğimiz doğru çıkmıştır ve soykırım işlenmiştir. Benim nihai değerlendirmem şu, birinci ve en önemli soykırım holokost, Avrupa'nın içerisinde işlendi. Bundan kırk yıl geçince kırk yıl daha tam geçmeden ikinci bir soykırım tekrar Avrupa'da işlendi. Avrupalıların gözlerinin önünde işlendi. Avrupalılar buna engel olmadılar, engel olmaya çalışmadılar. Bu birinci noktadır. İkinci nokta Avrupa Bosna-Hersek konusunda Birinci Dünya Savaşı'nda nasıl bölündüyse aynı şekilde bölünmüştür. Bir tarafta İngiltere, Fransa, Rusya öteki tarafta Avusturya, Almanya, Türkiye. Biz miğfer devletleri gibi Bosna-Hersek'in bütünlüğünü savunduk. Onlarsa Sırları tuttular. Bu bölünme bence çok ilginçti. Avrupa güçsüzlüğü tamamen ortaya çıktı. Amerika'nın müdahalesini biliyorsunuz. Evvela BM kararı Güvenlik Konseyi kararı arkasından NATO kararı alınmıştır. Bir hava harekâtı sonucunda son derece kısa bir sürede Sırp birlikleri dağıtılmıştır. Kreylina çok kısa süre içinde Hırvat birlikleri tarafından ele alınmıştır. Bunun sonucu şudur: Herkes Rusya'nın artık bir süper güç olmadığını, aynı Avrupa nasıl kendini toplayamamış ciddi bir stratejik akdi olmamışsa ve dünyada tek süper gücün Amerika'nın olduğunu ve Amerika'nın tek güç olarak kaldığını görmüştür. BM sistemi 713 sayılı kararla yani uygulamış olduğu ambargoyla soykırım yapılmasını müsaade eder durumuna gelmiştir. BM sistemi Boşnakları koruyamamış soykırıma karşı silah ambargosunu sürdürmek suretiyle Boşnakların kendilerini savunmasına da imkân vermemiştir. Dolayısıyla tarihte ilk kez bir soykırım uluslararası kuruluşların görevini yapmaması dolayısıyla gerçekleşmiştir. Ve meşru müdafaaya ilişkin 51'inci madde kullanılamamıştır. Ben bu sözlerle sunuşuma son veriyorum. Dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum.

ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN NATO'NUN KOSOVA MÜDAHALESİ

Yrd. Doç. Dr. Funda KESKİN*

Giriş

NATO'nun Kosova'ya yaptığı müdahale çok çeşitli hukuksal tartışmaları da beraber getirmiştir. Bu müdahale, bir taraftan katliama maruz kalan kurbanlara karşı hissedilen insancıl bir dayanışma duygusundan yola çıkılarak girişilmiş insancıl bir eylem olarak görülürken diğer taraftan devlet egemenliği ve müdahale etmeme gibi temel uluslararası hukuk ilkelerinin açıkça ihlal edilmesi olarak kınanmıştır. Bu çalışmada, söz konusu müdahaleye giden olaylar özetlendikten sonra bunun mevcut uluslararası hukuk kuralları çerçevesindeki değerlendirmesi yapılacak ve Kosova örneğinin bundan sonra dünyanın başka yerlerinde yaşanan benzer olaylar açısından önemi araştırılacaktır.

1. Kosova ve NATO

Daha 1991'de Yugoslavya dağılırken Kosovalıların da bağımsızlık ilan etmelerine karşın Kosova Bosna-Hersek'teki savaş yaşanırken dikkatleri üzerine çekmemiştir. Sırp bu bağımsızlık ilanına Bosna-Hersek nedeniyle tepki verememiş ve etnik Arnavutlar bölgeyi yönetmeye başlamışlardır. İbrahim Rugova'nın liderliğini yaptığı Kosova Demokratik Birliği, Sırp'ların Kosova'daki güç gösterilerine ve Sırp ağırlığını yerleştirme çabalarına karşılık barışçı yollarla etkili bir şekilde başa çıkamayınca amacı bağımsızlık olan UÇK 1998'de kurulmuştur. Bundan sonra gerilim hızla tırmanmış ve UÇK Sırp'lara ve Sırp güvenlik birimlerine saldırılar yöneltirken Sırp'lar da ağır silahlı polis ve güvenlik güçlerini kullanarak sivil halka yönelik saldırılarda bulunmuştur.¹

NATO, 1998 ilkbaharında Kosova'da askerî güç kullanılması yönündeki planlara başlamıştır. Bu askerî gücün hava saldırısı ile sınırlı kalacağı da bu tarihten itibaren açığa çıkmıştır. Wesley Clark, sınırlı hava saldırısına başvurulabileceğini, ancak tırmanmanın mümkün olduğunu görmüş ve sadece hava gücünün başarıyı garanti edemeyeceğini sık sık NATO üyelerine belirtmiştir. Buna karşılık, NATO üyelerinin bu örgütten gelecek tehditlerle Miloseviç'in iradesinin kırılacağını düşündükleri, eğer kuvvet kullanmak gerekirse bile sınırlı bir hava saldırısının yeterli olacağına inandıkları görülmektedir. Ancak Miloseviç NATO'nun bu tehditlerini çok da fazla ciddiye almayarak etnik temizlik politikasına devam etmiştir.² Bu sırada yoğun bir diplomatik çaba da devam etmektedir. Güvenlik Konseyinin almış

* AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Zsuzsanna Deen-Racsmány, "A Redistribution of Authority Between the UN and Regional Organizations in the Field of the Maintenance of Peace and Security?", Leiden Journal of International Law, c.13, 2000, s.320.

² Sean Kay, "Air Power and Allied Action: the Lessons of Modern War", Comtemporary Security Policy, 23/1, 1992, s.151.

olduğu 1160 ve 1199 sayılı kararlar, Sırp'ların Kosova'dan özel güvenlik güçlerini geri çekmesini ve uluslararası bir gözlem ekibini kabul etmesini istemektedir. Yugoslavya bu isteğe uymamış, ağustos ayında Sırp'ların UÇK'ye ve Kosovalı Arnavutların köylerine yaptığı saldırılar yoğunlaşmıştır. Bu dönemde, UÇK'nin eylemleri de artmıştır. 13 Ekimde Richard Holbrooke taraflar arasında bir anlaşma sağlamış, taraflar, Güvenlik Konseyinin 1199 sayılı kararına uymayı, askerlerin geri çekilmesini, seçim yapılmasını ve Kosova için özerkliği kabul etmişlerdir.

Bunun üzerine NATO bir gün önce aldığı sınırlı hava operasyonları için hazırlık kararını durdurmuştur. Yugoslavya Devlet Başkanı Miloseviç, Kosova'daki asker sayısını Mart 1998 öncesine indirmeyi kabul etmiştir. Ancak barış uzun sürmemiş, 23-27 Aralıkta FRY güçleri UÇK ile çatışmış ve köylere saldırmıştır. 15 Ocak 1999'da ise UÇK'nin dört polisi öldürmesine karşılık Sırp güvenlik güçleri Racak'ta 45 Kosovalıyı öldürmüştür. Miloseviç ITFY'nin savcısını Racak'a sokmayınca, Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'in askerî çözüm isteği ABD'deki tartışmayı kazanmıştır.

29 Ocakta Temas Grubu Dışişleri bakanları, tarafların 6 Şubat'ta Rambouillet'de görüşmelere başlamalarını isteyen bir ultimatom yayımlamışlar ve 30 Ocakta NATO'yu tekrar alarma geçirmişlerdir. Rambouillet'deki görüşmeler Miloseviç olmadan başlamıştır. 12 Martta UÇK anlaşmayı imzalayacağını açıklarken, 18 Martta Sırp'lar reddetmiş Kosova sınırında yığınağa başlamışlardır. 20 Martta da Kosova'ya girmişlerdir. Bunun üzerine 24 Martta başlayan NATO'nun bombardımanı toplam 78 gün devam etmiştir. 3 Nisanda ise Belgrad ilk kez vurulmuştur.

NATO'nun hava saldırısı uzarken Yugoslavya da Kosova'dan bütün etnik Arnavutları sürmek üzere bir operasyon başlatmıştır. Kısa sürede yüz binlerce mülteci Arnavutluk ve Makedonya'ya sığınmaya başlamış ve bölgesel bir çatışma ortaya çıkması riskini yaratmıştır. Tam bu sırada Başkan Clinton kara güçleri kullanılmayacağını açıklamıştır. Miloseviç ise ittifakın siyasi olarak bölünmesi umuduyla hava saldırılarının sona ermesini beklemeye başlamıştır. Ancak mülteci akını hava saldırılarının amacını değiştirmiş, Kosovalı Arnavutlara saldırıların durdurulması ve Sırp'ların Kosova'ya bütün mültecilerin dönmelerini kabul etmesini sağlayacak şekilde görüşme masasına geri dönmelerinin sağlanması olarak oluşmuştur. Ayrıca, NATO'nun bu savaşı kaybetmesi durumunda etkili bir örgüt olarak yaşamaya devam edemeyeceği de kısa sürede üyeler tarafından anlaşılmıştır. Ancak NATO hava gücüyle başarılı olmak zorundaydı. Avrupalı üyeler kara güçlerinin devreye sokulmasını düşünüyor olsa da Pentagon bu konuda son derece şüpheliydi.³

1 Haziranda son tur görüşmeler başladı. Miloseviç, Rus desteği olmadan ve NATO bölünmeden bir sonuç elde edemeyeceğini anlamış görünüyordu. Daha önemlisi, Washington Zirvesi'nde General Clark'a bir kara operasyonu konusunu gözden geçirme yetkisi verilmişti. UÇK'nin

---

³ a.g.e.; s.152-153.

saldırılarıyla birlikte bir de kara operasyonu başlatılması olasılığı ve Rusya'nın Belgrad'a karşı tavır alması sonucunda Miloseviç uzlaşmaya karar verdi.⁴ 9 Haziranda Yugoslavya ile NATO arasında Sırp geri çekilmesini düzenlemek için teknik anlaşma sağlandı. 10 Haziranda NATO bombardımanı durdurdu. Güvenlik Konseyi de 10 Haziran 1999 tarih, 1244 sayılı kararı ile yapılan anlaşmayı kabul ederek Yugoslavya Kosova'ya uluslararası sivil ve askerî otoritelerin girişine izin verdi. Kaçmış olan Kosovalıların 600.000'i 14 Hazirandan itibaren üç hafta içinde evlerine geri döndü. Kosova'ya toplam 20.000 barış gücü askeri girdi. 20 Haziranda Sırplar çekilmeyi tamamladılar. NATO bombardımanı resmen durdurdu. UÇK de 21 Haziranda silahlarını bırakmayı kabul etti. 20 Eylülde ise silahsızlanma tamamlandı.⁵

2. Uluslararası Hukuk Açısından Kosova Müdahalesi

a. İnsancıl Müdahale Kavramı

NATO'nun Kosova'da gerçekleştirdiği müdahale, çoğunlukla insancıl müdahale kavramı ile açıklanmıştır. İnsancıl nedenlerle müdahalenin uluslararası hukuka uygun olduğunu iddia edenlerin görüşlerine göre, BM Anlaşması'nın 2/7'nci maddesinde yer alan devletlerin ulusal yetkilerine giren konulara karışılması yasağı gereği, bir devletin kendi ülkesinde kendi vatandaşlarına nasıl davrandığı uluslararası hukuku ilgilendirmez. Ancak bunun da bir sınırı vardır. Eğer bu devlet vatandaşlarına temel insan haklarını reddedecek ve insanlığın vicdanını sarsacak biçimde davranıyorsa bu konu artık onun iç işi olmaktan çıkar ve insancıl nedenlerle müdahale etmek mümkün olur.⁶ Ayrıca birçok devlet, ulusal yetki itirazının uluslararası hukukun "jus cogens" niteliğinde olan ilkelerinden doğan yükümlülüklerin ihlali durumunda ileri sürülemeyeceğini belirtmişler ve bu bağlamda insan haklarının, self-determinasyon hakkının, ırk ayrımının ve insan onuruna yөнeltilen başka saldırıların bu ilkelerle bağdaşmayan ihlaller olduğu görüşünü savunmuşlardır. Kısaca, insancıl nedenlerle müdahale, bir devletin başka bir devlete karşı, buradaki geniş çaplı insan hakları ihlallerini önlemek için kuvvet kullanmasıdır.⁷

Buna göre, Güvenlik Konseyi hiçbir devletin uymaktan kaçınamaması gereken temel insan haklarını çiğnenmesi durumunda bu hakları korumak için birlikte girişilecek BM operasyonuna karar veremiyorsa bu durumda tek taraflı olarak da kuvvete başvurmaya izin veren bir yapılageliş hukuku gelişmiştir.⁸ Özellikle Somali, Bosna-Hersek, Ruanda, Haiti ve Liberya'daki uygulamaların bu görüşü desteklemek için örnek olarak verildiğini görmek mümkündür.

⁴ a.g.e.; s.153.

⁵ Kosova'da yaşananların kısa bir özeti için bk. Peter Hilpold; "Humanitarian Intervention: Is there a Need for a Legal Reappraisal", EJIL, 13/3, 2001, s.438-441.

⁶ R. Jennings-A. Watts; Oppenheim's International Law; Peace: Introduction and Part I, c.I,)n Baskı, 1992, s.442.

⁷ Ian Brownlie; "Humanitarian Intervention", Ed. J. N. Moore, Law and Civil War in the Modern World, Baltimore, John Hopkins University Press, 1974, s.217.

⁸ Tarcisio Gazzini; "NATO Coercive Military Activities in the Yugoslav Crisis (1992-1999)", EJIL, 12/3, 2001, s.421.

Bu iddiayı değerlendirirken bir yapılageliş kuralı oluşabilmesi için gerekli olan iki unsuru akılda tutmak gerekir: Devletlerin istikrarlı uygulaması ve “*opinio juris* (bir hukuk kuralı uyguladığı inancı).” İnsancıl müdahale konusunda birinci unsurun gerçekleşebilmesi için, BM Anlaşması yürürlüğe girdiğinden beri hedef ülkedeki insan hakları ihlallerini sona erdirmek amacıyla diğer devletlerin bu devletin toprak bütünlüğünü ihlal etmesi uygulamasını yeteri kadar görmemiz gereklidir. Ancak 1948’de İsrail’e karşı Arap devletlerinin, 1960’ta Kongo’ya karşı Belçika’nın ve 1983’te Grenada’ya karşı ABD’nin müdahalelerine ilişkin olarak müdahalede bulunan devletlerin açıklamalarına baktığımızda, yapılagelişten doğan insancıl müdahale hakkını savundukları sonucuna varmak mümkün değildir.⁹ Yine insancıl müdahale örneği olarak verilen Ocak 1993’teki Kuzey Irak’a yapılan müdahale de ilgili devletler tarafından Güvenlik Konseyinin 688 sayılı kararına bağlanmaktadır.¹⁰ Bu durumda, ne istikrarlı uygulamadan ne de *opinio juris* varlığından söz edebiliriz.

Nitekim BM Anlaşması’nın tek-tarafli müdahaleye izin vermediği ve soğuk savaş sona erdikten sonra bile devletlerin uygulamasının bu durumu değiştirmede büyük ölçüde kabul görmektedir. Ne soğuk savaş dönemindeki (Hindistan/Pakistan, Vietnam/Kamboçya, Tanzanya/Uganda) ne de daha yakın zamanlarda yaşanan Kuzey Irak ve Kosova örnekleri devletlerin böyle bir hakkı olduğunu doğrular nitelik taşımamaktadır.¹¹ Nitekim Hollanda’nın Kosova’daki tutumunu inceleyen uluslararası hukukçular ve siyaset bilimcilerden oluşan bir grubun verdiği raporda da uluslararası hukukta böyle bir müdahale için hukuksal temel olmadığı ve böyle bir hukuksal temelin ortaya çıkmakta olduğunu gösterecek açık delil de bulunmadığı açıkça kabul edilmektedir.¹²

Bir uluslararası örgüt kararına dayanılarak müdahalede bulunulması birçok yazar ve devlet için daha kabul edilebilir bir yoldur. Devletler insancıl nedenleri ileri sürdükleri zaman, bu gerekçeyi kendi çıkarları için kullanmaktadırlar. Yetkili bir organın kararı olursa ve yalnızca soykırım gibi aşırı insan hakları ihlalleri olduğu zaman başvurulursa, insancıl müdahalenin geçerli bir yol olacağı ileri sürülmüştür. Güvenlik Konseyi bir ülkedeki insan hakları ihlallerini 39’uncu maddeye göre barışa yönelik tehdit olarak belirlerse ve 42’nci maddeye dayanarak buna karşı belli bir devlete ya da devletler grubuna buna karşı kuvvete başvurma izni verirse, bu harekâtin hukuka uygunluğu konusunda bir kuşku yoktur.

Güvenlik Konseyi ağır insan hakları ihlallerini VII. Bölüm çerçevesinde değerlendirmeye ilk kez 1966’da Güney Rodezya’daki ırkçı beyazların tek taraflı bağımsızlık ilanını barışa yönelik tehdit olarak belirleyerek başlamıştır.

⁹ Daniel Joyner; “The Kosova Intervention: Legal Analysis and a More Persuasive Paradigm”, EJIL, 13/3, 2002, s.602.

¹⁰ Gazzini; s.421.

¹¹ Nico Krisch; “Review Essay: Legality, Morality and the Dilemma of Humanitarian Intervention after Kosovo”, EJIL, 13/1, 2002, s.326.

¹² Ige F. Dekker; “Illegality and Legitimacy of Humanitarian Intervention: Synopsis of and Comments on a Dutch Report”, Journal of Conflict and Security Law, 6/1, 2001, s.117.

Bu karara dayanılarak İngiltere'ye sınırlı bir kuvvet kullanma izni verilmiş ve İngiltere Rodezya limanlarına giden petrol tankerlerini bu karar çerçevesinde durdurmuştur. Güvenlik Konseyi'nin son yıllarda insancıl müdahale yönünde adımlar attığı görüşünü savunanların ilk örnek gösterdikleri olay, 1991'de 688 sayılı karar ile Irak'tan kendi sivil halkını ve özellikle de Kürtleri bastırmaktan vazgeçmesini talep etmesidir. Bu kararda durumun "bölgenin uluslararası barış ve güvenliğine yönelik tehdit" oluşturduğu belirleniyorsa da, VII. Bölüm'e herhangi bir atıf yoktur ve "bütün gerekli araçları kullanma" izni de devletlere verilmemektedir. Ancak yine de ABD ve müttefikleri bu karara dayanarak kuzey Irak'ta güvenli bölgeler oluşturmuşlardır.¹³ Bundan başka, 1992'de Somali'ye yapılan müdahale, 1994'te 940 sayılı karar ile Haiti'ye meşru devlet başkanı Jean-Bertrand Aristide'i yeniden göreve getirmek üzere müdahale edilmesi, yine 1994'te yaşanan Ruanda krizindeki rolü, Güvenlik Konseyinin insancıl müdahale yönündeki adımları olarak örnek gösterilmektedir.

b. Kosova Örneği

BM Güvenlik Konseyinin Kosova'daki duruma ilişkin olarak kabul ettiği ilk karar, 31 Aralık 1998 tarih ve 1160 sayılı karardır ve Kosova'daki durum, 39'uncu madde çerçevesinde bölgede barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak belirlenmiştir. Güvenlik Konseyi, Sırp polislerinin Kosova'daki sivillere ve barışçı göstericilere karşı güç kullanmasını ve UÇK'nin terör eylemlerini birlikte kınamış, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü doğrulamış ve Kosova dâhil tüm Yugoslavya'ya silah ambargosu koymuştur. Barışçı bir çözüm sağlanamazsa ek önlemler alınacağını da belirtmiştir.

İkinci olarak, Güvenlik Konseyi 23 Eylül 1999'da 1199 sayılı kararı almıştır. Bu kararda, çatışmalara son verilmesi, Yugoslavya'dan ve Kosovalı liderlerden insancıl durumu düzeltmek ve bir insancıl felaketi önlemek için gerekli adımları atmaları isteniyordu. Konsey Yugoslavya'dan somut bazı önlemler de talep etmekteydi: Sivil halka karşı faaliyet gösteren güvenlik güçlerinin faaliyetlerine son vermeleri ve sivillere baskı için kullanılan güçlerin geri çekilmesi, durumun uluslararası etkin ve sürekli takip altında tutulması, UNHCR ve Kızıl Haçın birlikte çalışarak yerinden edilmiş kişilerin evlerine dönmelerini sağlamaları, insancıl yardımların engellenmeden Kosova'ya ulaşmasının sağlanması ve siyasi bir çözüm için yapılacak görüşmelerin takviminin hızla belirlenmesi.

Tüm bunlar bir müdahale için gerekli olan temeli oluşturmaktadır. Ancak Güvenlik Konseyi kararlarında durumu 39'uncu madde çerçevesinde belirleyen bir hüküm bulunmasına karşılık, önlem uygulanmasını öngören ve bu görevi NATO'ya veren bir hüküm mevcut değildir. Bunun nedeni ise Güvenlik Konseyi'ndeki beş sürekli üyenin sahip olduğu veto hakkıdır. Rusya'nın veto edeceği kesin olan bir oylamayı, ABD ve diğer NATO üyeleri Konsey gündemine getirmemişlerdir. NATO'nun bombardımanından sonra Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 1244 sayılı karar ise bu bombardımana hiçbir atıfta bulunmamaktadır.

¹³ Hilpold; s.445.

NATO'dan yapılan ve bombardımanı hukuksal bir temele dayandırmaya çalışan tüm açıklamalar iki temel ortaya koymaktadır: Operasyonun BM kararlarına dayandığı ve insancıl müdahale örneği olduğu. Başkan Clinton, Haziran 1999'da Makedonya'daki KFOR askerlerine yaptığı konuşmada, insancıl müdahaleye ilişkin olarak daha sonra "Clinton Doktrini" olarak bilinen bakış açısını ortaya koymuştur. Buna göre, dünyanın herhangi bir yerinde biri, ırkı, etnik kökeni veya dini nedeniyle insanları kitle hâlinde öldürmeye çalışırsa, o zaman bunu durdurmak için elimizde olan her şeyi yapmamız gerekir.¹⁴

13 Ekim 1998'de, Kuzey Atlantik Konseyi, eğer Yugoslav otoriteleri BM kararlarına tam olarak uymayı reddederse, sınırlı hava saldırılarına ve aşamalı bir hava operasyonuna karar vermiştir. NATO Genel Sekreteri Solana durumu 9 Ekimde şöyle açıklamıştır: Yugoslavya VII'nci Bölüm çerçevesinde alınan 1160 ve 1199 sayılı Güvenlik Konseyi kararlarına uymamıştır. Genel Sekreter bir insancıl felaket yaşanabileceği uyarısında bulunmaktadır ve Yugoslavya bu sorunu. çözmek için hiçbir somut adım atmamaktadır. O hâlde insancıl felaket durumu devam etmektedir. Yakın bir gelecekte zorlama önlemi kararı alınamayacağı da anlaşılmaktadır. Oysa 1199 sayılı karar durumun kötüleşmesinin bölgede barış ve güvenliği tehdit ettiğini açıkça belirtmektedir. Bu durumda NATO, BM kararlarını uygulamak için kuvvete başvurabilir.¹⁵

NATO'nun gerçekleştirdiği türde bir bombardımanın, BM Anlaşması VII'nci Bölümüne giren bir operasyon olduğu ve Güvenlik Konseyi kararı gerektiren bir durum olduğu noktasında kuşku yoktur. Ancak bu operasyonun BM kararlarına dayandığını söylemek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü önce 39'uncu maddeye göre belirleme, sonra da 41 ve veya 42'nci maddeye göre önlem kararı alınması gerektiği, daha 1966'da Rodezya sorunu nedeniyle karara bağlanmıştır. Konsey madde 39'a göre belirleme yaptıktan sonra bile, hâlen barışçı yollar çerçevesinde tavsiyede bulunabilir. Zorlama önlemi kararı vermek önündeki tek yol değildir. Bu durumda, NATO'nun BM Anlaşması'nın 25'inci maddesini uyguladığı iddiası hukuka uygun olmamaktadır. Nitekim, NATO'nun hava saldırılarının başladığı gün toplanan Güvenlik Konseyinde, veto hakkına sahip sürekli üyeler olan Rusya Federasyonu ve Çin açıkça bu operasyona karşı çıkmışlar ve Çin temsilcisi bu hava operasyonunu bağımsız bir devlete karşı yapılan temelsiz bir saldırı olarak nitelemiştir.

NATO'nun diğer açıklaması, operasyonun insancıl nedenlerle yapıldığı yönündedir. Yugoslav güçleri Kosova'da kendi vatandaşlarına karşı bir şiddet politikası uygulamakta ve insan haklarını çiğnemekteydi. İnsan haklarını ilerletilmesi, BM'nin temel amaçlarından birisidir. NATO da Rambouillet'de getirilen çözümün kabul edilmesi için bu müdahaleyi yapmıştır. Yani Kosova için özerklik istenmektedir. Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü bozmak amacı yoktur. Güvenlik Konseyinde konuşan Alman temsilcisi,

¹⁴ Joyner; s.598.

¹⁵ Dekker; s.115.

başka türlü çözülemeyen bir insancıl zorunluluk hâlinde, askerî güç kullanarak müdahale etmenin hukuka uygun olduğunu söylemiştir. İngiliz ve Hollandalı temsilciler de onu desteklemiş, Hollanda temsilcisi tek hukuk kaynağının BM Anlaşması olmadığını, insancıl müdahalenin yapılagelişten kaynaklanan bir hak olduğunu ileri sürmüştür.

Ancak Kosovalı Arnavutların korunması temel bir çıkar olarak kabul edilse bile, bu amaçla güce başvurulabilmesi için başka hiçbir yol bulunmaması ve bu durumun yaratılmasına güce başvuran tarafın katkıda bulunmamış olması gerekir. Oysa bazı görüşlere göre, NATO sürekli güç kullanma tehdidine başvurarak Kosova'da durumun tırmanmasına katkıda bulunmuş, barışçı bir çözümü tercih edebilecek ılımlı Kosovalıları güçsüz durumda bırakmış ve UÇK'nin konumunu güçlendirmiştir.¹⁶ Üstelik NATO insancıl değerleri ilerletmek için ancak inanılabilirliği ortadan kalkma noktasına geldiği zaman harekete geçmiştir. Bu sonuç, özellikle NATO bu değerleri tüm Avrupa-Atlantik bölgesinde ilerletmek ve korumak şeklindeki yeni bir stratejik anlayış kabul etmişken daha da çarpıcı olmaktadır.

Kosova'dan sonra, NATO'nun açıklanmış olan amaçları ile siyasi irade ve askerî kapasitesi arasında süregelen bir inanılabilirlik sorunu olduğu görülmektedir. Wesley Clark, bir NATO savunma bakanının, Kosova'dan öğrendikleri en önemli dersin "bunu bir daha asla yapmak istemedikleri" olduğunu söylediğini yazmaktadır.¹⁷

Bombardımanın sona erip Kosova'da yaşamın yeniden inşası aşamasına gelindiğinde ise bu görev barış gücü uygulaması ile yerine getirilmeye çalışılmıştır. NATO'nun bombardımanının sona erip NATO ile Yugoslavya arasında yapılan anlaşmanın Güvenlik Konseyine ulaştırılmasından sonra, Güvenlik Konseyi 10 Haziran 1999, 1244 sayılı kararıyla Genel Sekretere Kosova'da uluslararası bir sivil yönetim oluşturma görevini vermiş ve bölgeyi BM ile NATO'nun ortak yönetimi altına koymuştur.

NATO operasyonunun, 1244 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile "ex post facto" meşrulaştırılmış olduğu da iddia edilmiştir. Çünkü bu kararda NATO operasyonu onaylanmamış olsa bile, bunun sonucunda ortaya çıkan sonuçlar Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Bu kararda, Kosova'nın geleceğinin belirlenmesini sağlayacak bir siyasi süreç oluşturulması da isteniyordu; ancak, bu belirleme için herhangi bir tarih belirlenmemiştir. O zamandan beri de Kosova uluslararasılaştırılmış bir bölge konumundadır.¹⁸

1244 sayılı kararla, UNMIK (UN Interim Administration Mission in Kosovo) daha önce hiçbir BM operasyonunun sahip olmadığı yetkilere sahip olmuştur. Tüm yasama ve yürütme yetkileri ve yargının idaresi görevi UNMIK'e aittir. Kosova'nın yeniden yapılandırılması görevinin yerine

¹⁶ E. Milano; "Security Council Action in the Balkans: Reviewing the Legality of Kosovo's Territorial Status", EJIL, 14/5, 2003, s.1012-1013.

¹⁷ Kay; s.155.

¹⁸ Milano; s.1003.

getirilebilmesi için üç BM dışı örgüt BM'nin yetkisi altında çalışmaktadır. İç yönetimi sürdürme görevini BM kendisi yapmaktadır, insancıl yardımlar da BM'ye bağlı uzman örgütlerden birisi olan UNHCR tarafından yerine getirilmektedir. Buna karşılık demokratikleşme ve kurum oluşturma işini AGİT, ekonomik yeniden inşa görevini Avrupa Birliği ve güvenliği sağlama görevini ise NATO üstlenmiş durumdadır.

Kosova için oluşturulan plana baktığımızda, beş aşamalı bir plan karşımıza çıkmaktadır. İlk aşamada, sivil halka insancıl yardım sağlanacak, evlerine dönmelerine yardım edilecek, temel hizmetler yeniden verilmeye başlanacak ve işleyebilen bir ekonomi oluşturulması için ilk adımlar atılacaktır. İkinci aşamada ağırlık sosyal hizmetlere verilecek ve bazı temel hizmetlerin verilmesi yerel otoritelere devredilecektir. Ayrıca seçimler için ilk hazırlıklara başlanacaktır. Üçüncü aşama, seçimler için yapılan hazırlıkların tamamlanıp seçimlerin gerçekleştirilmesinden ibarettir. Seçimin amacı, bir Geçici Kosova Yönetimi oluşturmaktır. Dördüncü aşamada, UNMIK seçilen temsilcilere demokratik kurumların oluşturulması için yardımda bulunacak ve kalan idari görevlerini onlara devredecektir. Beşinci aşama ise Kosova için kabul edilecek nihai çözümün ne olacağına bağlıdır. UNMIK bu çözümün uygulanmasına katkıda bulunacaktır.

Sonuç

Uluslararası toplum, insancıl felaket olan yerlerde bile doğrudan doğruya kuvvet kullanarak müdahaleyi değil, tarafları ikna ederek müdahale etmeye çalışmakta ve bu gibi durumlarda güç kullanmak yerine barış gücü unsurlarını kullanmayı tercih etmektedir. Genel olarak, Güvenlik Konseyinin aşırı insancıl krizlere yol açan iç çatışmalara daha fazla önem vermeye başladığı söylenebilir. Ancak kuruluşundan itibaren getirdiği veto hakkı sorunu, Güvenlik Konseyinin Kosova sorununda aktif bir eylem ortaya koymasına imkân tanımamıştır. Kosova'da BM'nin oynadığı rol güç kullanımı içermemiş, NATO bombardımanı sona erdikten sonra bölgenin yeniden inşası ve siyasi olarak yapılandırılması için çalışmak biçiminde ortaya çıkmıştır. Güçle müdahale, bunu yapma iradesine sahip olan bir büyük güç gerektirmektedir ve hiçbir devlet böyle bir operasyonda ortaya çıkabilecek kayıpları göze almamaktadır.

Tek taraflı müdahalenin eskiden olduğu gibi 1990 sonrasında da kabul görmediği Kosova'da açıkça ortaya çıkmıştır. NATO'nun bu müdahaleyi gerek BM kararlarına dayandırma gerek insancıl müdahale olarak açıklama çabaları, genel olarak uluslararası hukuk açısından kabul edilebilir nitelikte değildir. Hangi durumlarda tek-taraflı insancıl müdahalenin hukuka uygun olması gerektiği konusundaki görüşler, Uluslararası Hukuk Derneğinin 1974 tarihli bir çalışmasında 12 madde hâlinde toplanmış, ancak bu liste bile tatmin edici bulunmamıştır.¹⁹ Nitekim Kosova operasyonuna katılan devletler de bunun Kosova'ya özgü bir çözüm olduğunu ve ileride başka durumlarda aynı yola gidilmemesi gerektiği özenle vurgulamışlardır.

---

¹⁹ Hilpold; s.456.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI MAKEDONYA'DA YAŞANAN KARIŞIKLIKLARIN ÜLKEDEKİ TÜRK KÜLTÜR MİRASINA ETKİSİ

Doç. Dr. Ömer TURAN*

Makedonya, Balkan yarımadasında hem bir coğrafi bölgenin hem de bir devletin adıdır. Bundan bir asır evvel Makedonya olarak anılan bölge bugünkü Makedonya devletinin kapsadığı alandan daha geniş bir bölgeyi içine alır. Selanik ve Serez başta olmak üzere Yunanistan'ın kuzeyi, Arnavutluk'un bir kısmı ve Bulgaristan'ın Pirin bölgesi de Makedonya'nın bir parçasıdır. Balkan yarımadasının tam ortasında yer alan Makedonya, dillerin, dinlerin, ırkların ve kültürlerin birbirinin içine geçtiği bir bölgedir. Meselelerin çok boyutlu ve içinden çıkılmaz bir hal aldığı ve birbirinin içine geçtiği anlamına gelen "Balkanisation" kavramına en uygun yer Makedonya'dır. Burada, Makedonlar, Arnavutlar, Türkler, Torbeşler, Çingeneler, Ulahlar, Bulgarlar, Sırlar, Rumlar, Boşnaklar, farklı dil, din ve gelenekleriyle yaşarlar.¹

Makedonya XIV. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. 1912-1913 Balkan Savaşları ile Osmanlı hâkimiyetinden çıkan bölge yukarıda adı geçen devletler ve milletler arasında paylaşılmıştır. Bugün, üzerinde Makedonya devletinin kurulduğu topraklar, Balkan Savaşlarından sonra Sırbistan'a kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya'yı oluşturan altı cumhuriyetten biri olan Makedonya, Yugoslavya'nın dağılmaya başlamasıyla 8 Eylül 1991 tarihinde gerçekleştirdiği bir referandum sonucunda bağımsızlığını ilan etmiştir.²

Makedonlar ve Arnavutlar, Makedonya'daki iki büyük etnik gruptur. Makedonya'da 1994 yılı resmî sayım sonuçlarına göre, Makedonların ve Arnavutların nüfusları toplam nüfusun yaklaşık olarak % 90'ına ulaşmaktadır. Türkler ve Sırlar da dâhil olmak üzere, bu ülkede yaşayan dört etnik grubun, 1953-1994 yılları arasındaki sayıları ve toplam nüfusa nispetleri aşağıdaki tabloda verilmektedir. Bu tablodaki verilere göre, söz konusu 40 yıl içinde ülkedeki toplam nüfus belli bir nispette artarken Türk nüfusu hem sayı hem de toplam nüfusa oranı bakımından büyük ölçüde gerilemiştir. Yani, 40 yıl içinde Makedonya'nın toplam nüfusu yaklaşık olarak 1,3 milyondan 2 milyona çıkarken Makedonların nüfusu 860.000'den 1,3 milyona, Arnavut

* Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

¹ XIX. yüzyılın sonlarından itibaren XX. yüzyılda ve XXI. yüzyıla girerken Makedonya'da milliyetler konusunda bk. H. N. Brailsford; *Makedonia: Its Races and Their Future*, Methuen & Co., London, 1905. Ivo Banac; *The National Question in Yugoslavia, Origins, History, Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1994. Hugh Poulton; *Who Are the Macedonians?*, Hurst & Company, London, 1995.

² Yugoslavya'nın dağılma süreci ve Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri konusunda bk. Misha Glenny; *The Fall of Yugoslavia*, Penguin Books, 1996.

nüfusu üç misli artarak 160.000'den 450.000'e yükselmiş, Türk nüfus ise 200.000'den 87.000'e düşmüştür. Makedonya'daki Türk nüfusunun azalmasının en önemli sebebi Türkiye'ye göçlerdir. Her şeye rağmen Makedonya'da Türkler, okulları, dergi ve gazeteleri, partileri ve dernekleri ile Makedonya'da istikrarın bir unsuru olarak varlıklarını sürdürmektedirler.³

---

³ Makedonya'da Türkler hakkında daha geniş bilgi için bk. Ömer Turan; "Makedonya'da Türk Varlığı ve Kültürü", Bilig, Sayı 3, Güz 1996, s.21-32. Turan; "Makedonya'da Türkler", Makedonya Sorunu Düünden Bugüne, Der. Murat Hatipoğlu, ASAM, Ankara, 2002, s.167-187.

Makedonya'da Nüfus (1953-1994)

Yıl	1953	1961	1971	1981	1991	1994
Makedonlar	860.699 (% 66,0)	1.000.854 (% 71,2)	1.142.375 (% 69,3)	1.279.328 (% 67,0)	1.328.178 (% 65,3)	1.295.964 (% 66,5)
Arnavutlar	162.524 (% 12,5)	183.108 (% 13,0)	279.879 (% 17,0)	377.208 (% 19,8)	441.987 (% 21,7)	444.104 (% 22,9)
Türkler	203.938 (% 15,6)	131.481 (% 9,4)	108.552 (% 6,6)	88.591 (% 4,5)	78.880 (% 3,9)	87.019 (% 4,3)
Sırp lar	35.112 (% 2,7)	42.728 (% 3,0)	46.465 (% 2,8)	44.468 (% 2,3)	42.775 (% 2,1)	40.228 (% 2,1)
Toplam	1.294.371	1.392.491	1.617.121	1.828.884	1.964.285	2.063.964

Kaynak: Fadıl Hoca, Makedonya Devlet Organlarında, Kamu Kuruluşlarında ve Eğitim Sisteminde Türklerin Katılım Oranı ile İlgili Mukayeseli Çalışma, (Yayınlanmamış Proje Raporu), ADEKSAM, Gostivar, 10 Temmuz 2001.

Makedonya toprakları Osmanlılar için bir hâkimiyet alanı olmaktan öte bir anlama sahipti. Bölgenin fethi ile birlikte Anadolu'dan getirilen muhtelif Türk aşiretleri ile bölge iskân edilmiştir. Hemen tamamı vakıf eseri olan dinî, sosyal, kültürel ve askerî yapılarla, hangi dinden ve ırktan olduğuna bakılmaksızın insanların hayatı kolaylaştırılmıştır.⁴ İlk vakıflar Osmanlı sultanları, vezirleri, sancak beyleri, kadı ve vezirleri tarafından kurulmuştur. Bilinebilen ilk vakıf eserleri II. Murat döneminde (1421-1451) Üsküp'te yapılan Hacı Kasım vakıfları, yine Üsküp'te II. Sultan Murat (1436), İshak Bey (1438), İsa Bey (1475), ve Manastır'da İsa Çelebi (1508) ve Haydar Kadı (1560) vakıf külliyeleridir.

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin araştırmalarına göre, Osmanlı hâkimiyeti döneminde, bugünkü Makedonya topraklarında 1411 mimarî eser inşa edilmiştir.⁵ Kullanım amaçlarına göre bu yapılan dağılımı şöyledir:⁶

Dinî: Cami (765), tekke (77), türbe (42).....	884
Eğitim: Medrese (67), okul (132), darülcürre (4), kütüphane (5).....	208
Ticari: Han (65), bedesten (3), arasta (1), kervansaray (6).....	75
Askerî: Kale (6), kule (8), kışla (6), darphane (3).....	23
Sosyal: İmaret (13), hamam (40), saat kulesi (10), çeşme (123), köprü (20), su kemeri (1), şifhane (9), matbaa (1), postahane (1) konak (9).....	221

Makedonya'daki Türk mimarî eserleri plan, kütle, hacim biçimlenişi, kullanılan malzeme ve inşaat tekniği, cephe düzeni ve süslemeler bakımından Osmanlı Türk mimarisinin bir parçasını teşkil ederler. Makedonya'da ayakta bulunan camiler erken Osmanlı dönemi mimarî özelliklerine sahiptir. Türbeler, hanlar, hamamlar, köprüler Anadolu'daki yapılardan farksızdır. Bölgeye mahsus özellikler arz eden, Anadolu'dakilerden farklı özelliklere sahip Üsküp'te Dükkanlık Camisi olarak da bilinen Muslihüddin Abdülgani Camisi gibi yapıların sayısı çok sınırlıdır. Bu yapının farklılığı da son cemaat yerinde üç kubbe yerine iki kubbe kullanılmasından ibarettir.⁷

Makedonya topraklarında yaşanan savaşlar, deprem, yangın ve sel gibi tabii afetler, sabotajlar ve bakımsızlık gibi sebeplerle bu yapıların bir kısmı Osmanlı hâkimiyeti döneminde bir kısmı da daha sonraki yıllarda yok olmuştur. Örneğin, Avusturya-Osmanlı Savaşı esnasında Makedonya'ya

⁴ Makedonya'da Türk yerleşimi ve şehirleşmesi konusunda bir örnek olmak üzere, Makedonya'nın önemli şehirlerinden biri olan Manastır'da Türklerin yerleşimi, kurdukları vakıflar ve sosyal durum konusunda bk. Bahaeddin Yediyıldız; "Osmanlılar Döneminde Manastır", Atatürk ve Manastır Sempozyumu, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1999, s.21-36. Bugünkü Makedonya'nın başşehri olan Üsküp'ün XV. ve XVI. yüzyıllardaki durumu için bk. Mehmet İnbaşı; Osmanlı İdaresinde Üsküb Kazası (1455-1569), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1995.

⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi; Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri, c.3, İstanbul, 1982, s.349.

⁶ Ömer Turan - Mehmet İbrahimgil; Balkanlar'daki Türk Mimari Eserlerinden Örnekler, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara, 2004, s.330.

⁷ a.g.e.; s.532-536.

kadar gelen Avusturya kuvvetleri, 1689 yılında Üsküp şehrini yakmışlar, çok sayıda Türk ve Müslüman İstanbul'a gelerek Üsküp Mahallesi'ni kurmuşlardır.⁸ Osmanlının son döneminde ve bilhassa Balkan Savaşları esnasında pek çok Türk mimari eseri yakılıp yıkılmış, kullanılamaz hâle getirilmiştir.⁹

Makedonya'nın başkenti Üsküp'te 1963 yılında vuku bulan deprem esnasında şehirdeki Osmanlı yapılarının önemli bir kısmı yıkılmış veya önemli ölçüde tahrip olmuştur. Bunların bir kısmı UNESCO'nun maddî desteği ile Makedonya Cumhuriyeti Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Enstitüsü tarafından tamir ve restore edilmiştir.

Makedonya'nın Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasından sonra Türklerin ve Müslümanların çeşitli tarihlerde anlaşmalar yoluyla veya kendiliklerinden Türkiye'ye göçmeleri sonucu Makedonya'nın bazı bölgeleri, örneğin Doğu Makedonya neredeyse boşalmıştır. Manastır, Ustrumca, İştıp, Pirlepe gibi Türk nüfusunun çekildiği yerlerde ayakta kalan Osmanlı yapıları bakımsız ve terk edilmiş bir durumdadır. Bir zamanlar Evliya Çelebi'nin 70 cami ve mescit bulunduğunu bildirdiği Manastır'da günümüzde 70 hane Türk kalmamıştır.¹⁰ Dolayısıyla buralardaki Türk yapıları sahipsiz kalmış, kendi hâllerine terk edilmişlerdir.

Türkiye Makedonya'yı ilk tanıyan ve her şekilde destekleyen bir ülke olduğu hâlde, bazı aşırı Makedon milliyetçisi idarecilerin Türk eserlerine karşı tutumları dikkate şayandır. Ülkenin nüfusunun yarısına yakını Müslümanlar oluşturduğu hâlde, bazı Osmanlı yapısı saat kulelerinin tepesine haç takılmıştır. Pirlepe'de Çarşı Camisi'nin karşısında yer alan ve XVIII. yüzyıl eseri saat kulesinin tepesine, 1989 yılındaki onarım esnasında haç dikilmiştir. Manastır'da İshak Çelebi Camisi ile Yeni Cami arasındaki meydana yer alan tarihî saat kulesinin tepesine 1992 yılında haç takılmıştır. Manastır'daki bazı camilerin minarelerinin tepelerindeki hilal eğik bir şekle getirilmiştir. Anadolu'daki emsallerinden farksız Ohri'deki Türk evleri, Makedon sivil mimarisinin örnekleri olarak takdim edilmektedir. Bazı yapılar sahipsizlikten başka amaçlarla kullanılmaktadır. Örneğin, Manastır'da Haydar Kadı Camisi bir içki fabrikasının deposu, Hacı Murat Camisi marangozhane, Şerif Bey Camisi otomobil tamirhanesidir.

Bazı yapıların, Osmanlı eseri olduğunu gösteren kısımları çeşitli bahanelerle yok edilmektedir. Örneğin Üsküp'te, Vardar Nehri üzerindeki

⁸ Nazif Hoca; "Üsküp Maddesi", MEB İslam Ansiklopedisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul, 1986, s.124.

⁹ Osmanlının son döneminde Makedonya'da yaşanan ihtilalci hava için bk. Duncan M. Perry; The Politics of Terror, The Macedonian Revolutionary Movements, 1893-1903, Duke University Press, 1988. Gül Tokay; Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri 1903-1908, Afa Yayınları, İstanbul, 1996. Balkan Savaşları esnasında Makedonya topraklarından Anadolu'ya göçler konusunda bk. Ahmet Halaçoğlu; Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1994.

¹⁰ Makedonya'da 1994'teki resmî sayım sonuçları için bk. Statistical Yearbook of the Republic of Macedonia, 1994. The Statistical Office of Macedonia, Skopje, 1995.

Fatih dönemi eseri olan Fatih Köprüsü'nün güney kanadının üçüncü ayağı üzerinde yer alan kitabelik köşkü, Temmuz 2002'de, Makedonya Devleti'nin yürüttüğü bir çalışma esnasında "kazaen" yıkılmıştır! Söz konusu köprü, Fatih Köprüsü olarak değil de Çar Samuel Köprüsü olarak takdim edilmektedir. Ohri'de bulunan ve XV. yüzyıl yapımı Fatih Camisi, temellerinde Aziz Kliment Kilisesi'nin temel izlerinin bulunduğu gerekçesiyle Ohri Şehir Meclisinin Ekim 1999'da aldığı bir kararla yıkılmıştır. Caminin yerine bir kilise inşa edilmiştir. Böylesine tarihî öneme sahip bir eserin yangından mal kaçırırçasına yıkılması, Makedonya içinde ve dışında çeşitli kuruluşların tepkisini çekmiştir.¹¹

Yugoslavya'dan kansız bir şekilde ayrılan ve bir zamanlar Balkanlar'da etnik gruplar arasında barışı sağlamada "model ülke" olarak anılan Makedonya, 2001 Şubat-Eylül döneminde Makedonlarla Arnavutlar arasında yoğun çatışmalara sahne oldu. Makedonya'nın kuzey kesiminde, Kosova sınırına yakın ve Arnavutların yoğun olarak yaşadığı yerlerde, kısaca UÇK olarak bilinen Arnavut Ulusal Kurtuluş Ordusu mensupları ile Makedon güvenlik güçleri arasında kanlı çatışmalar vuku buldu. Bir nevi iç savaş yaşadı. Makedonya'daki çatışmalar Kosova'da yaşanan gelişmelerden soyutlanamaz. Arnavutlar arasında, Makedonya yönetiminde ve devlet organlarında yeterince temsil edilmediklerini, kendilerine daha fazla haklar verilmesini talep ettiklerini belirtenler olduğu gibi, Makedonya'da Makedon-Arnavut federasyonunun kurulmasını talep edenler, Arnavutların yoğun olarak yaşadıkları Makedonya topraklarını Kosova ve Arnavutluk'la birleştirerek büyük Arnavutluk için savaştıklarını söyleyenler de çıkmıştır. Aylarca süren çatışmalardan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Avrupa Birliği'nin temsilcilerinin önerileri ile Makedonya Parlamentosunda bulunan dört büyük partinin lideri 13 Ağustos 2001 tarihinde Ohri'de bir anlaşma imzalamışlardır. Makedonya'da Arnavutların hukukî statülerini ve haklarını artıracak bir anayasa değişikliği karşılığında, Arnavutlar, çatışmalara son vererek silahlarını NATO'ya teslim etmeyi kabul etmişlerdir. Bu meyanda 26 Eylülde silah toplanması tamamlandıktan sonra UÇK lideri Ali Ahmedi UÇK'nin feshedildiğini açıklamıştır.¹²

Her ne kadar ülkede sıcak çatışmalar durdurulmuşsa da taraflar arasında gerginliğin tam olarak kaldırıldığını söylemek mümkün değildir. Makedonya Anayasası dünyada azınlık haklarına en çok yer veren anayasalardan biridir. Makedonlar, son olayları uluslararası bir komplo olarak nitelemekte, hızlı bir nüfus artışına sahip olan Arnavutların dışarıdan alacakları desteklerle bir gün ülkeyi ellerine geçireceklerinden endişe etmektedirler. Arnavutlar ise kendilerini bir azınlık olarak görmemekte, sayıları ile mütenasip bir şekilde devlet kurumlarında ve yönetiminde temsil edilmediklerini düşünmektedirler. Türkler söz konusu olaylara karışmamışlar,

¹¹ 21-23 Nisan 2000 tarihinde Sofya'da gerçekleşen Balkanlar'da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu'na katılan akademisyenler bu tavrı protesto eden bir bildiri yayımlamışlardır.

¹² Birgül Demirtaş Coşkun - Emir Türkoğlu; "Makedonya Bıçak Sırtında: Balkanlar'ın Eski 'Model Ülke'si, Yeni İstikrarsızlık Unsuru mu?", Makedonya Sorunu Düünden Bugüne, s.119-151.

tarafsız kalmışlardır. Türk Demokratik Partisi Genel Başkanı Erdoğan Saraç, Makedonlarla Arnavutlar arasında bir federasyon kurulmasına karşı çıkarak ülkede toprak bütünlüğünü savunmuş ve şiddeti reddetmiştir.¹³

Osmanlı hâkimiyetinin Makedonya'dan çekilmesinden sonra bazı şehir ve köylerde eski vakıf eserlerinin yerine yenileri yapılmıştır. Osmanlıdan kalanları ve yeni yapılanları ile günümüzde Makedonya'daki Türk eserlerinin sayısı 468'dir. Makedonya Cumhuriyeti Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Enstitüsü, 225 Türk eserini kayıt altına almıştır. Bu yapıların 107 tanesi eski eser, 118 tanesi de kültür varlığı statüsündedir. Eski eser statüsündeki yapılar koruma altındadır. Bu yapıların 64'ü sosyal, 43'ü ise dinî amaçlıdır. Bu statüdeki eserler üzerindeki her türlü tasarruf hakkı Makedonya Cumhuriyeti Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Enstitüsüne aittir. Kültür varlığı statüsündeki 118 Türk eserinin 93'ü dinî, 25'i ise sosyal amaçlı yapılardır. Bu gruptaki eserler Makedonya Cumhuriyeti Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Enstitüsünün tasarrufu ve koruması altında değildir.¹⁴

Makedonya'da yaşanan iç karışıklıkların bölgedeki Türk kültür mirası üzerindeki olumsuz etkileri olmuştur. Makedonya'da her şeye rağmen günümüze ulaşabilen Osmanlı yapılarının bir kısmı da bu ülkede yaşanan iç karışıklıklar esnasında tahrip edilmiştir. Arnavutlarla Makedonlar arasında Şubat-Eylül 2001 döneminde vuku bulan çatışmalarda pek çok Osmanlı döneminden kalma Türk yapısı tahrip edilmiştir. Behicüddin Şehabî'nin tespitlerine göre, bu olaylar esnasında tahrip edilen dinî yapıların sayısı 57'dir. Bu eserlerin 20'si tamamen kullanılamaz bir hâle getirilmiştir.¹⁵ Makedonya'daki söz konusu olaylar esnasında tahrip edilen en önemli Osmanlı eserleri şunlardır:

1. Pirlepe Çarşı Camisi (XV. yy.)
2. Kalkandelen (Tetovo) Alaca Camisi (XV. yy.)
3. Manastır (Bitola) İshakiye Camisi (XVI. yy.)
4. Manastır (Bitola) Hasan Baba Camisi (XVII. yy.)
5. Manastır (Bitola) Hamza Bey Camisi (XVIII. yy.)
6. Köprülü (Veles) Fazıl Ahmet Paşa Camisi (XVIII. yy.)
7. Kalkandelen (Tetovo) Harabati Baba Tekkesi (XVI. ve XVIII. yy.)

Pirlepe Çarşı Camisi (XV. yy.)

Kitabesine göre, cami 1475 yılında Pirlepe Beyi Abdullah oğlu Hüseyin tarafından yaptırılmıştır. Giriş kapısındaki inşa kitsbesinde "Benahu hazihi'l mescidu'ş-şerif Hacı Hüseyin İbn Abdullah semanin ve semane-mie"

¹³ a.g.e.; s.119-151.

¹⁴ Turan-İbrahimgil; s.331.

¹⁵ Behixhudin Shehabi; The Destruction and Damage of Islamic Religious Objects During the War, Islamic Union in the Republic of Macedonia, Skopje, 2002, s.11.

yazmaktadır. Çarşı ortasında ve saat kulesinin hemen karşısında yer aldığı için eser halk arasında Çarşı Camisi olarak da anılmaktadır. Cami esasen bir külliye'nin bir parçasıdır; ancak, külliye'nin caminin dışındaki binalarının yıkılış tarihleri daha önceki zamanlara aittir. Eser 1661, XVII. yüzyılın sonu, XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyılda tamir görmüştür. XIX. yüzyılda caminin minaresine ikinci bir şerefe eklenmiş, son cemaat yerine iki katlı bir yapı ilave edilmiştir. Dikdörtgen planlı cami derinlemesine 9,55 x 13,85 ölçülerindedir. Cami çatı örtülüdür. Cami yapısı almaşık duvar tekniğindedir. Birinci şerefeye kadar tuğla olan minare, daha sonra moloz taş olarak devam etmektedir. Minareye geçiş, caminin iç kısmındaki mahfildendir. Caminin iç süslemeleri XIX. yüzyıla aittir. Son cemaat yerindeki XIX. yüzyıla ait duvar resimlerinde, İstanbul'da Süleymaniye ve Sultan Ahmet camilerinin resimleri yer almaktadır. Caminin ahşap tavan göbeğinde II. Mahmut dönemine ait 12 kollu bir rozet bulunmaktadır. Cami, Makedonya Cumhuriyeti Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Enstitüsü tarafından 3 Nisan 1958 tarihinde, 4-820-080/20 numara ile eski eser olarak tescil edilmiş olduğu hâlde¹⁶ fanatik Makedonlar tarafından yakılmıştır.

Kalkandelen (Tetovo) Alaca Camisi (XV. yy.)

Kalkandelen şehir merkezinde yer alan cami, Hurşide ve Mansure kız kardeşler tarafından 1495 yılında yaptırılmıştır. Portal üzerindeki 42 mısralık tamir kitabesinin sonundaki “Abdurrahman Paşa rengin yaptı burgu cami’/ Eser hame-i Derviş Mehmet Muradî Maşallah” ifadesi, ebcet hesabıyla H.1249/M.1833-34 yılında Abdurrahman Paşa tarafından eserin tamir ettirildiğini bildirmektedir. Kare planlı olan caminin iç ölçüleri 10,12 x 10,05 metredir. Dıştan ahşap kırma çatı ile örtülü olan yapı, içten ahşap kubbelidir. Minaresi kesme taştandır. Caminin iki katlı bir son cemaat yeri vardır. Yapının en önemli karakteristiği iç ve dış duvar yüzeylerindeki süslemelerdir. Camideki duvar resimleri geleneksel Türk duvar resim anlayışından farklıdır.¹⁷ UNESCO’nun ve eski eser statüsünde Makedonya Cumhuriyeti Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Enstitüsü’nün koruması altında olan caminin, Nisan 2001’de makineli tüfek ile taranması sonucunda pencereleri kırılmış ve ana duvarı tahrip edilmiştir. Takip eden günlerde üç saldırıya daha maruz kalan camide tahribat çok büyük ölçüde değildir.¹⁸

Manastır (Bitola) İshakiye Camisi (XVI. yy.)

Manastır’ın şehir merkezinde, Dragor Nehri’nin sol yakasında yer alan cami, Manastır Kadısı İshak Çelebi tarafından yaptırılmıştır. Arapça olan kitabesinin son mısrasındaki “Vesalli bismillahirrahmanirrahim” ifadesi, caminin ebcet hesabıyla H.912/M.1506-7 tarihinde inşa edildiğini göstermektedir. Mektep, medrese, cami, zaviye ve kütüphaneden oluşan bir külliye'den günümüze sadece camisi kalmıştır. Kare planlı olan cami, iç

¹⁶ Mehmet Z. İbrahimgil-Ömer Turan; Makedonya’da Türk Eserleri Projesi, (Basılmamış Proje), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1999, s.33. Eserin planı için bk. Ayverdi; s.362.

¹⁷ İbrahimgil-Turan; s.49-56.

¹⁸ Shehabi; s.35-37.

ölçülerine göre 14,50 x 14,60 ölçülerindedir. Cami tek kubbeye örtülüdür. Caminin dört sütuna oturan üç kubbeli bir son cemaat yeri vardır. Duvar örgüsü almaşık tekniğinde olan caminin minaresi tamamen kesme taştandır. Cami eski eser statüsünde Makedonya Cumhuriyeti Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Enstitüsünün koruması altındadır.¹⁹ 2001 yılındaki son olaylar esnasında Makedonya'nın bu en görkemli camisi kundaklanmıştır. Vaktinde müdahale edilebilmesi sonucu yangın büyümeden önlenebilmiştir. Sadece ön kapı hasar görmüştür.²⁰

Manastır (Bitola) Hasan Baba Camisi (XVII. yy.)

IV. Murat döneminde, 1628-1640 yılları arasında inşa edilen caminin banisi bilinmemektedir. 1996 yılında geniş bir onarımdan geçen yapı, şehrin yüksek bir tepesinde kurulmuştur. Kare planlı olan cami tek kubbelidir. Caminin yapımında moloz taş malzeme kullanılmıştır. Son cemaat yeri sundurma şeklindedir. Makedonya Cumhuriyeti Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Enstitüsü tarafından kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.²¹ 6 x 6,90 ebatlarında, kalın duvarlara sahip olan cami, son olaylar esnasında birkaç kere yakılmak istenmiştir. Bu teşebbüsler esnasında caminin iç tezyinatı, mihrap, mahfil, minber ve örtülü sofalık hasar görmüş, pencere boşlukları ve ışıklandırma yerleri tamamıyla kırılmıştır. Ayrıca caminin avlusunda yer alan mermer mezar taşları da ya sökülüş ya da kırılıp atılmıştır.²²

Manastır (Bitola) Hamza Bey Camisi (XVIII. yy.)

Şehrin ortasından akan Dragor Nehri'nin sağ yakasında yer alan cami, XVI. yüzyıl eseridir. Hamza Bey tarafından yaptırılmıştır. H.1273/M.1856-57 tarihli bir onarım kitabesi vardır. Kare planlı ve tek kubbeli olan yapının duvar örgüsü ve minare kaidesi dört sıra tuğla, bir sıra kesme taştır. İç kısmına geometrik duvar süslemeleri olan cami, Makedonya Cumhuriyeti Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Enstitüsü tarafından eski eser olarak tescil edilmiştir.²³ Makedonya'daki son olaylar esnasında iki defa saldırıya uğrayan caminin pencere camları kırılmış ve son cemaat yeri yakılmıştır.²⁴

Köprülü (Veles) Fazıl Ahmet Paşa Camisi (XVIII. yy.)

Köprülü'de, Vardar Nehri'nin sol yakasında yer alan caminin kitabesi H.1179/M.1765-66 tarihlidir. Köprülüzade Cenabî Ahmet Paşa tarafından yaptırılan cami, dikdörtgen planlı olup 8,50 x 10,20 ebadındadır. Cami, düz ahşap tavanlı olup kırma çatılıdır. Makedonya Cumhuriyeti Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Enstitüsü tarafından kültür varlığı olarak tescil

¹⁹ İshakiye Camisi hakkında daha geniş bilgi için bk. İbrahimgil-Turan; s.84-90. Caminin planı için bk. Ayverdi; s.381.

²⁰ Shehabi; s.39.

²¹ Hasan Baba Camisi hakkında daha geniş bilgi için bk. İbrahimgil-Turan; s.163-164.

²² Shehabi; s.41.

²³ Hamza Bey Camisi hakkında daha geniş bilgi, planı ve kesiti için bk. İbrahimgil-Turan; s.172-175.

²⁴ Shehabi; s.43.

edilmiştir.²⁵ Makedon milliyetçileri tarafından 1994 yılında kundaklanıp tamir edilen cami, 1991'deki son olaylarda iki defa daha saldırıya uğramış, pencere camları kırılmış, ahşap giriş kapısı, son cemaat yerinin bir kısmı ve ahşap mahfili yakılmıştır.²⁶

Kalkandelen (Tetovo) Harabati Baba Tekkesi (XVI. ve XVIII. yy.)

Tekke, Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Mah-ı Devran Sultan'ın kardeşi Sersem Ali Baba tarafından 1551'de kurulmuştur. Tekkedeki mevcut yapılar XVIII. yüzyılda Harabatî Baba döneminde Recep Paşa tarafından yaptırılmıştır. Makedonya Cumhuriyeti Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Enstitüsü tarafından 1969 yılında eski eser olarak restore edilmiştir. 26.700 metrekarelik geniş bir alana yayılan tekke, büyük bir avlu içerisinde dinî ve sosyal yapılardan meydana gelmektedir.²⁷ Tekke Kalkandelen'deki silahlı çatışmaların ortasında yer almıştır. Dış duvarlar, çeşme ve türbede küçük hasarlar görmüştür.²⁸

Bu eserlerin dışında Üsküp'ün Malin ve Brest ve Kumanova'nın Vaksinc, Lukare, Gushinc ve Strime köylerindeki camiler tamamen yok edilmişlerdir. Bunlara ilaveten Kumanovo'nun Matec, Nikushtak, Vishtic ve Orizare köylerindeki camiler tavanlarının çökmesi, duvarlarının yıkılması vs... şeklinde tahrip edilerek ibadet edilemez duruma sokulmuştur. Ayrıca çok sayıda eser, dış duvarının yıkılması, kapısının ve caminin kırılması vs... gibi daha küçük ölçekli tahribata uğramıştır ki bunları burada zikretmeye gerek görmüyoruz. İbadethanelere bitişik İslamî eğitim verilen bina ve odalar ve İslam merkezlerine ait idarî binalar da bu yıkımlardan nasiplerini almışlardır. Pirlepe ve Manastır'daki İslam merkezleri; Radusha, Nikushtak, Vishtic ve Vaksinc'deki dinî eğitim verilen mekanlar da bu şekilde tahrip edilmişlerdir.²⁹

Makedonya'da ayakta bulunan Türk eserleri mimarî ve estetik bakımlardan Osmanlı Türklerinin ne kadar yüksek bir seviyede olduklarını göstermektedir. Balkanlar'daki diğer ülkelerin Osmanlı eserlerine yönelik tutumları ile karşılaştırıldığında, Makedonya'nın her şeye rağmen, Balkanlar'da Osmanlı eserlerinin en iyi korunduğu bir ülke olduğunu söyleyebiliriz. Üsküp, Ohri, Kalkandelen, İştip gibi şehirlerde Türk şehir dokusu hâlen yaşamaktadır. Yunanistan, Anadolu'daki Rum yapılarını tamir ve restore ettirebilmek için Türkiye'den izin alırken kendisi, bırakın tamir ve restorasyonlarını, oradaki Osmanlı yapılarının envanterinin yapılmasına dahi izin vermemektedir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde Türkler tarafından inşa edilen bu eserler artık sadece Türklerin değil başta bulundukları ülkeler olmak üzere bütün insanlığın ortak malıdır, kültür mirasıdır. Dolayısıyla bu eserlere sahip çıkmak ve bu eserleri yaşatmak başta bulundukları ülkeler olmak üzere Türkler dâhil bütün insanlığa ait bir borçtur.

²⁵ Fazıl Ahmet Paşa Camisi hakkında daha geniş bilgi, planı, doğu ve güney cepheleri için bk. İbrahimgil-Turan; s.181-185.

²⁶ Shehabi; s.45.

²⁷ Harabatî Baba Tekkesi hakkında daha geniş bilgi, tekkede yer alan binaların planları için bk. İbrahimgil-Turan; s.224-275.

²⁸ Shehabi; s.47.

²⁹ a.g.e.; s.23-27.

IX. OTURUMUN SORU VE CEVAPLARI

E. Tümğ. Armağan Kuloğlu: Tebliğlerden tespit ettiğim konular şunlardır: Sayın Büyükelçi Gündüz Aktan, soğuk savaş sonrasında Yugoslavya'nın bir dağılma sürecine girdiğini ve bu dağılma sürecinde içerisinde hemen soğuk öncesinde başlayan ve yükselen Sırp milliyetçiliğinin Türkler üzerinde ve buradaki Müslümanlar üzerinde bir soykırım yapabilmek için yeterli manevra sahasını ve imkânını bulduğunu ve bunu da çok etkili bir şekilde uyguladığını, Avrupa'nın bu soykırıma seyirci kaldığını, hatta belki de müdahale etmek istemediğini ifade etmiş, 1994'ün sonuna doğru ancak ABD'nin müdahalesiyle ve bu müdahaleye imkân yaratan Birleşmiş Milletler (BM)ve Türkiye'nin de ortaya attığı ve ABD iş birliği yaparak çıkarttığı bir karar neticesinde konuyu bir soykırım olarak ifade etmesi sonucunda olduğunu söylemiştir. Birleşmiş Milletler sisteminin soykırım ve çatışmaları önleme konusunda yetersiz kaldığını, soğuk savaştan sonra ABD'nin BM barışı koruma ve kurma hareketine önderlik ettiği takdirde bunların bir başarıya ulaştığını aksi takdirde başarıya ulaşmadığını ifade etmiştir. ABD'yi bu soğuk savaş sonrasında Rusya'nın süper güç konusunda ortadan kaldıran ve ABD'nin süper iç ve tek kutuplu dünya düzeni konusunu tescil edildiği bir durumunun ortaya çıktığını söylemiştir. Daha sonra Sayın Yard.Doç.Dr. Funda Keskin, Kosova'ya NATO'nun müdahalesini hukuki açısından değerlendirmesini yapmış ve 1998'de çıkan Kosova'daki çatışmaları NATO'nun müdahalesiyle önlendiğini ifade etmiştir. Ve NATO'nun bu müdahalesini BM doğrudan bir karar çıkarmadan yaptığını ve NATO'nun da yetkiyi durumdan vazife çıkartmak süratıyla kendisi de gördüğünü ve bu müdahaleyi insancıl düşüncelerle ve duygularla yaptığını ifade etmiştir. Ve hâlen bu müdahalenin hukuki açıdan bir netlik kazanmadığını da söylemiştir. Ve bunun da bir istisnai olay olarak kayıtlara geçtiğini söyledikten sonra BM bu şekilde tutumunun güçlü devletlerin eline müdahale için bir yetki vermesi düşüncesinden kaynaklandığını da söylemiştir. Sayın Doç.Dr. Ömer Turan da Balkanlar'daki Türk eserlerinin özellikle Makedonya'daki karışıklıklar nedeniyle karışıkların Türk kültür mirasına etkilerinin nasıl olduğunu ifade ederken ifadesinden genel olarak şunları anlamak mümkündür: Balkanlar'daki Türk eserleri çeşitli savaşlarda ve tabi afetlerle tahribata uğramıştır. Makedonya da dâhil ki Makedonya Cumhuriyeti'ni tanıyan ülke Türkiye olmasına ve Türkiye Makedonya'yı kendisini yakın hissetmesine rağmen Makedonya'daki aşırı etnik milliyetçi akımlarına mensup olanların Türk eserlerini tahrip ettiğini ve Müslümanların yapmış olduğu birtakım eserleri de Hristiyan motiflerine dönüştürdüğünü ifade etmiştir. Ve sonuçta Avrupa'nın Balkanlar'daki Müslümanları ve Türkleri genel bir soykırıma uğrattığı, eserlerini ortadan kaldırdığı, bu bölgeden Türkleri ve Müslümanları söküp atmak için bütün imkânlarını yeri geldikçe kullandığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Ben bütün konuşmacılara bu değerli açıklamalardan dolayı teşekkür ediyorum. Soru-cevap periyodunu açıyorum. Lütfen soranlar adını soyadını varsa kurumlarını soruyu kime yönelttiklerini belirtirlerse kayıtlara geçmesi açısından faydalı olacaktır. Buyurun efendim.

Sorum Sayın Büyükelçi Gündüz Aktan'a: 40 yıl önce, 40 yıl sonrayı söylediniz. Bir de 40 yıl önceye gittiğimiz zaman sizin de çok iyi bildiğiniz gibi New York merkezi ICTG dediğimiz bir merkez var. Niye 09 Aralık 1948'de soykırım sözleşmesine önlenmesine ait mikro ve mikro aktif olarak uygulanamama gibi bir durumumuz var. 2003 yılında Ermeniler soykırım olarak kabul ettirdiler. Özellikle zorunlu göç yasasına böyle bir karar aldılar. Özellikle sorum şu: Acaba Türkiye Cumhuriyeti olarak veya bir Non-Government Organisation olarak biz bu örgüte başvursak daha sonra bizim karşı karşıya gelebileceğimiz soykırımla ilgili hukuki bir dayanak sağlayabilir miyiz? Saygılar sunuyorum.

E. Büyükelçi Gündüz Aktan: Kısaca cevap vermeye çalışayım. Bu örgüt basit bir sivil toplum örgütü. Hayatta tek yapmış olduğu iş Apartteit rejiminin yıkılmasından sonra zenciler ve beyazlar arasında Güney Afrika'da barışmayı sağlamıştır. Onun dışında dünya kadar örgüt aynı katkıda bulunmuştur. Tabi biz de istediğimiz sonucu çıkarabiliriz ancak o örgüte bu sonucu çıkarması için verilen para ne ise parayı vermek gerekir.

Prof. Dr. Anıl Çeçen: Efendim ben Sayın Funda Keskin'e bir soru sormak istiyorum. Kosova müdahalesinin bir bölge örgütü olarak NATO tarafından gündeme getirilmesi aslında evrensel düzeyde BM düzenine aykırı düşüyor. Ama burada Amerika'nın NATO'yu bir savunma örgütü olmaktan çıkarıp bir müdahale örgütüne dönüştürmek istemesi ve buna da haklı bir zemin olarak Kosova'yı görmesidir. Kosova olayı başladıktan sonra dikkat ederseniz Orta Doğu'da ve Orta Asya'da Afganistan ve Irak'taki askerî harekâtlarda yavaş yavaş NATO'yu gündeme getirmektedir. ABD tek başına bütün dünyayla savaşan bir ülke olarak değil ama Batılı ülkeleri de NATO çatısı altında yanına alarak bir Batı egemenliğini dünyanın merkezine veya doğusuna taşıma noktasındadır. Out of area denen yani biliyorsunuz savunma örgütleri üye ülkenin sınırlarını korumakla görevlidir. Ama alan dışı görüşe yöneldiği noktada gerekli gördüğü her yere müdahale etme hakkı gütmeye gündeme getiriyor ki bu, BM'nin özellikle sizin söylediğiniz insan hakları ile ilgili mevzuatına tamamen ters. İnsan hakları ile ilgili olarak müdahale hakkı şu an BM örgütünün elindedir, NATO'nun elinde değildir. NATO bir askerî savunma örgütüdür. Ve sadece üyelerini savunmakla görevlidir. Ama işte bu noktada Türkiye NATO üyesi olarak yeterince NATO savunmasından yararlanamadığı bir aşamada NATO'nun bir müdahale örgütü olarak bölgeye getirilmesi noktasında. Acaba nasıl bir değerlendirme yapmamız gerekiyor. Çünkü eğer bu süreç uluslararası hukukta belirli bir yere oturtulmaza dünya saldırganlığında da ciddi boyutlarda bütün dünya bölgelerinde yeni rahatsızlıklar yaratacak gibi görünüyor. Yani Kosova olaylarının benzeri olaylarını dünyanın çeşitli ülkelerinde bundan sonra görebileceğimiz şeklinde bir durum ortaya çıkıyor. Teşekkür ederim.

Yrd. Doç. Dr. Funda Keskin: NATO'nun çalışmalarını, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra yeni bir işlev bulma çabalarının bir parçası olarak değerlendirebiliriz. Benim sizin söylediğiniz hiçbir şeye itirazım yok.

Yalnız şunu vurgulamak lazım. Bu müdahale etme işi bana ABD tek başına ya da arkasında NATO üyeleri olarak da olsa, Kosova örneğinin gösterdiği gibi kolayca her yere müdahale edebilecek bir süreç başlattığını göstermiyor. Sizin söylediğiniz şeyler makalemde var ama zaman yetersizliğinden dolayı bazı şeyleri çıkarmak zorunda kaldım. Ama temel olarak söylediğiniz her şeye katılabilirim.

E. Büyükelçi Gündüz Aktan: Çok kısa bir şey söyleyeceğim: BM Konseyinin insani amaçla müdahale yetkisi yoktur. Sadece barış ve güvenliği korumak amacıyla vardır. Onun için sayın sunucunun söylemiş olduğu nokta çok önemli, orası tartışılır.

Prof. Dr. Reşat Genç: Sayın Turan'ın bildirisi ile bağlı olarak Sayın Aktan'a bir soru sormak istiyorum. Makedonya'da Türk nüfusu azaldı. 200 binden 86-87 bine kadar indi. Sayın Fahri Kaya, "Türkiye bizi korusun ki Türkiye'ye göçmeyelim" der. Türkiye nasıl korusun? Bizi giydirsin, cebimize Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşı olduğumuzu gösterir pasaportu koysun, biz burada güvenlik içerisinde oluruz. Türkiye'nin koruyuculuğu bizim üzerimizde olursa, Türkiye'ye göçmek ihtiyacı duymayız. Balkanlar'da Türk nüfusu böyle muhafaza edilirdi. O olayların içinde yaşamış bir insan ve her an yaşamakta olan bir insan. Onun bu tespiti doğru mu acaba? Sayın Aktan.

E. Büyükelçi Gündüz Aktan: Efendim teşekkür ediyorum. Bu soruya cevap vermek kolay değil. Türk vatandaşı pasaportunu eline verdiğiniz andan itibaren Türk vatandaşı olmuş olur. O zaman Makedonya vatandaşlığını muhtemelen kaybedecektir. Koruma imkânı değil tam tersi Türkiye'ye çok daha süratle gelme imkânını vermiş olabilirsiniz. Bu kararlar zor kararlardır. Osmanlı sınırlarından küçülüşte, Cumhuriyet'i kurduğumuzda, sınırlar dışında çok sayıda ırkdaşımız, soydaşımız kaldı. Onları korumakta çok büyük güçlüğü uğradık ve koruyamadık. Bugün birçok Türkmen de Kuzey Irak'ta var. Ama bu önerinin doğrusunu isterseniz bir koruma niteliğini taşıdığını sanmıyorum.

Doç. Dr. Çağrı Erhan: Sayın Ömer Turan'ın tebliği ile ilgili bir şey söylemek istiyorum. Aklıma gelen tabi Türkiye'nin tarihî varlıklarına ecdat yadigarı olarak sahip çıkması gerekir. Bununla beraber Türkiye yurt dışındakileri bırakın Türkiye'nin içindekilere yeterince sahip çıkamadığı için, böyle bir söylemi dışarıda dile getirdiğimizde biraz zor bir durumda kalıyoruz. İkinci husus Türkiye sahip çıkmadığı zaman nasıl bir durumla karşı karşıya kaldığımızı söyleyim. İki yıl önce Saray Bosna'ya gittim. Bosna-Hersek'teki birtakım Osmanlı camilerinin restorasyonu adı altında Suudi Arabistan tarafından restore edildiğini ve bu restorasyon sırasında da vahabi inancına bağlı olarak bütün Osmanlıdan kalan ne kadar yazı varsa hepsinin silindiğini neredeyse çıplak hâle getirildiklerini gördüm. Bir ay kadar önce de Sayın Büyükelçim Bilhan'la birlikte İsrail'e gittik. Orada Gazneli Paşa Konağı olarak bilinen Osmanlı valisinin konağının Almanya Hükûmeti tarafından restore edildiğini ve Türkiye'ye ilişkin hiçbir şey bırakılmayacak şekilde her tarafına

koca koca tabelalarla Almanlar tarafından restore edildiği ifadesinin aktarıldığını gördük. Biz yapmadığımız zaman başkaları yapıyor ve tamamen kendi istekleri doğrultusunda ve politikalarına uygun bir şekilde bu işi yapıyorlar. Eğer paramız yok biz bu işe girişemiyorsak hiç olmazsa başkalarının da kendi politikalarının doğrultusunda bu işi yapmasını engelleyelim.

Doç. Dr. Ömer Turan: Efendim aynı durum. Sizin Bosna - Hersek'te gördüğünüz durum aynı şekilde Kosova'da da devam ediyor. Bu yaşanan savaşlarda karışıklıklarda da yıkılan, tahlif edilen Osmanlı eserlerini onarmak restore etmek bahanesiyle bahsettiğiniz Arap ülkeleri çok kaba bir şekilde o eserlerinin Osmanlıya ait özelliklerini yok edecek bir şekilde ve kasıtlı olarak elbette ki güya o eserleri restore ediyorlar ondan sonra kocaman kocaman levhalarla koskocaman eseri yaptıran küçük bir kitabe koyduğu hâlde, tamir ettiren onun beş misli büyüklüğünde görgüsüzce bir kitabe ile bu eser şu ülke tarafından yaptırılmıştır şeklinde yazılar asıyorlar. Konuşmamda hatta konuşmamın sonuç bölümünde eserleri biz yaptık ama sadece bizim malımız değil artık bütün insanlığın malı mesajını vermeye gayret etmişim. Türkiye, Anadolu içindeki veya dışındaki bütün Osmanlı eserlerini veya tarihi eserlerimizi onarmak, restore etmekte sıkıntılar içerisinde. Türkiye'nin tek başına altından kalkabilmesi gayet zor. Fakat belki Türkiye inisiyatif alarak, öncülük ederek, uluslararası kuruluşları harekete geçirebilir. Mesela Yunanistan'ın veya Bulgaristan'ın Köstence'sinde, Yunanistan'ın Selanik'inde Serez'de Osmanlı eserlerinin etrafında 20-30 yıldır restore ediyoruz diye inşaat levhaları duruyor. Demirler paslanmış artık. Ve ben bu şekilde Yunanistan'ın Avrupa'nın çeşitli kuruluşlarından büyük miktarda paralar çektiğini biliyorum. Bunları takip etmek gerekir. Ve bu eserlere verilen paraların yerinde harcanıp harcanmadığını tespit etmek, bu konuda inisiyatif almak, bu konuda yetkilileri harekete geçirmek gerekir. Teşekkür ediyorum.

Deniz Harp Okulu Öğrencisi Tokdemir: Ben size Richard Hallbroke'un bir savaşı bitirmek isimli kitabından aldığım alıntıdan küçük bir ayrıntı okuyup daha sonra. Sayın Doç. Dr. Ömer Turan'ın bu konudaki düşüncelerini öğrenmek istiyorum. "Ertesi gün Miladiç Siverinaç'ya girdi, kenti Sırp halkına armağan ettiğini açıkladı. Arkasından da şu sözleri ekledi: Daha yaz ihtilalinin ardından, sonunda bölgedeki Türklerden öğ alma zamanı gelmiştir." Buradaki atıf, 1804 yılında Osmanlılar tarafından sert biçimde bastırılan Sırp isyanı idi. Çağdaş Bosnalı Müslümanları 191 yıl önceki Türklerle özdeşleştirmesi zihin yapısındaki tehlikeli çarpıklığın göstergesiydi. Düşüncelerinizi almak istiyorum.

Doç. Dr. Ömer Turan: Sizin okuduğunuz metindeki düşünceler zaten Sırpların zihinlerinde var. Balkanlar'a İslamiyet Türkler vasıtaıyla girdiği için "Türk Müslümanlığı" deyiimi "Türk tarzı Müslümanlık" Balkanlar'a hâkim olmuştur. Balkanlar'daki bütün topluluklarda, Arnavutluk ve Boşnak kimlikleri değil hatta onlardan daha kuvvetli bir şekilde uzun yıllar Müslümanlıkları esas alınmış ve o vurgulanmıştır. Türklük dini hakkı için bir Arnavutluk yemini

vardır. Son olaylarda esir edilen Boşnakların kafasına fes geçirilmiştir. Bununla onların Sırp'lar tarafından sadece Türk olarak görüldüğü açıktır. Avrupa'da da bu çok yeni bir durum değildir. Tarihseldir, Müslüman olmuş demek değildir. Türk oldu demektir. Tarih boyunca kayıtlar böyle göstermiştir. Dolayısıyla da oralarda Müslüman onların da ifade ettiği Türk'tür diyebiliriz.

E. Büyükelçi Gündüz Aktan: Galiba o soruyu bana sormanız lazımdı. Şimdi Srebrenitz'a da bunu Vladic söyledi doğru fakat ilk defa söylemiyor ki bunu. Bütün Bosna-Hersek Savaşı boyunca Boşnaklar Türk muamelesi görmüştür. Ve aslında belki de soykırım geçmişin intikamı şeklinde alınmıştır. 2,5 milyon insan yersiz yurtsuz, 250.000 ölü, 50.000-60.000 ırza geçme var. Bütün boyutlarıyla bu korkunç bir olaydır. Ben kendi adıma söyleyebilirim ki hepimiz bu olayları bize karşı yapılmış gibi hissettik. Yani Osmanlıya yapılanın ne olduğunu gördük orada. Ve ona göre de tavrımız değişti. Biz bir anda dış politika yapmayı bir tarafa bıraktık ve sanki Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki Türkleri savunuyormuşuz, Müslümanları savunuyormuşuz gibi hareket etmeye başladık. Yani bunda bir saptırma varsa belki iki taraflı olarak bir saptırma vardı.

Kara Harp Akademisi Ütgm. İbrahim Kurtoğlu: Sorum Başkan E. Tümg. Armağan Kuloğlu'na olacak. Bosna-Hersek'in Türkiye açısından psikolojik ve tarihî önemini biliyoruz. Biraz önce de Sayın Aktan bahsettiler. Buna ilave olarak bu ülkenin, Türkiye'nin ileride savunulması açısından son derece önemi var. Arnavutluk ve Makedonya da bu kapsamda değerlendirilebilir. Dolayısıyla Türkiye kendisi açısından bu kadar önemli olan bir ülkenin işgal edilmesi ve halkının yok edilmesi girişimi karşısında uluslararası camianın ve BM'nin kayıtsız kalması durumunda acaba kendisi kendi gücüyle sınırlı bir müdahalede bulunabilir miydi diye düşünüyorum. Ancak biliyorum ki Türkiye'nin de o dönemde elinde tanker uçakları bulunmamaktaydı, dolayısıyla bölgeye en yakın üstlerden kalkabilecek uçaklar ya Bosna semalarına ulaşamayacak ya da çok kısa bir süre kalacak ve hareket icra edemeyeceklerdi. O dönemde Türkiye'nin elinde tanker uçakları olsaydı veya başka imkânlarla böyle bir müdahale etmesi söz konusu olabilir miydi? Benzeri müdahalelerde daha önce de İsrail'in örneğin Irak'a karşı yaptığını görüyoruz. Veya günümüzdeki örneği Amerika'nın uyguladığı BM'nin kararı olmaksızın Irak'a müdahalesi dolayısıyla bizim de böyle bir müdahalemiz söz konusu olabilir miydi? Alternatif olabilir miydi? Olsaydı uluslararası hukuk açısından sonuçları neler olabilirdi? Arz ederim.

E. Büyükelçi Gündüz Aktan: Tabi ki Türkiye'nin savunmasını sınırlardan itibaren düşünmemiz son derece yanlış olur. Mutlaka ki Türkiye'nin savunmasını sınırların ötesinde düşünmemiz lazım. Ve sınırlardan itibaren eğer düşünmeye başlarsak tedbir almakta gecikiriz. Bu son derece doğru bir tespit. Ve bu bakımdan Türkiye'nin sınırların ötesinden kendisinin savunabilmesi için dış Türkler konusunda iyi bir politika uygulaması ve geliştirmesi lazım. Dış Türkler mutlaka yerinde kal prensibi

çerçevesinde bulunduğu bölgelerde kendi kültürlerini ve miraslarını koruyabilecek şekilde sağlıklı bir şekilde yaşamlarını devam ettirebilmeli ve Türkiye ile olan manevi ve maddi bağlarını da bu kapsamda devam ettirmeleri için birtakım tedbirlerinin alınması gerekir. Bu doğru olan bir tespittir. Ancak Türkiye'nin uluslararası ortamda bu tip müdahaleler yapması, kendi gücüyle orantılı olması lazım. Eğer Türkiye kendini bir ABD gibi hisseder ve hukuku kendisinin altında ve hukukunun kendisinin üzerinde görürse bu tip müdahaleler yapabilir. Ancak bu bir güç meseledir. Bulunduğu durumuyla bu şekilde müdahaleleri etmesi uluslararası açıdan son derece sakıncalı. Mutlaka Türkiye'nin bu tip müdahaleleri BM kararları çerçevesinde insani haklar çerçevesinde ve NATO çerçevesinde yapma mecburiyeti vardır. Nitekim Türkiye Bosna-Hersek konusunda son derece gerekli olan katkılarda bulunmuş ve oradaki barışın sağlanmasında ve savaşın durdurulması konusunda oldukça etkin görevler almıştır. Teşekkür ederim.

E. Büyükelçi Ahmet Zeki Bulunç: Mümkün olduğunca kısa bir soru soracağım. Ama soykırım olayı bağlamında ve kültürel varlıklarla ilgili olarak en azından bir düşündürme açısından Kıbrıs örneğini vermek istiyorum. Çünkü biz bu konuda yeterli bir çalışma yapmadığımızı inancındayım. Örneğin Akridas planı ile Rum Millî Muhafız Ordusu, Yunan Genelkurmayı tarafından Kıbrıs'ta görevlendirilmiş olan askerlerin kontrolünde kurulmuş ve hareket etmiştir. 63-64 arasında Akridas örgütü ama ondan sonra Rum Millî Muhafız Ordusunun bir fiil içinde olduğu bir yapıda sürdürülmüştür. Ve Kıbrıs'ta yapılan katliamlarda sırf Türk oldukları için bulundukları köylerde aileler öldürülmüştür. Bu planlı bir şekilde yapılmıştır. Dolayısıyla Kıbrıs'ta örneğin Sadrazam köyde bir aile vardı, bir aileyi öldürdüler. Ayvasıl'da 20 kişilik bir grup vardı onu öldürdüler. Ve Zeytinlik köyü ile ilgili planda, 200 kişi kadar olan köye mekanize birliğinin görevlendirilmesi söz konusu olmuştur. Ve eğer askerî güç yetmezse oradaki Türklerin öldürülmesi için sivil insanların dahi teşkilata katılarak eyleme dâhil edilmesi planlanmıştır. Şimdi bu gibi hususları dikkate aldığımızda, acaba Kıbrıs'ta 1963-74 yılı arasındaki süreçte işlenen olayların, gerçekleşen olayların soykırıma girip girmediğinin, bu konuda Türkiye'nin insan haklarını çiğnediği gerekçesiyle Kıbrıs'ta, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından mahkûm edildiği bir süreci dikkate aldığımızda, konunun öne çıkarılması gerektiği düşüncesindeyim. Bu amaçla söz aldım. İkincisi yine bu süreçte mümkün mertebe Rum bölgelerinde kalmış olan Türk eserleri başta camiler olmak üzere Rumlar tarafından yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Şu anda sınırların açılmasından sonraki tespitlere göre de sadece Türk eserleri değil aynı şekilde sivil halkın evleri de tamamen köyler dâhil yıkılmış ve oraları kamulaştırılarak kamu alanı hâline getirilmiştir. Bu konunun da dikkate alınmasında yarar vardır diye düşündüm. Çok teşekkür ediyorum.

Armağan Kuloğlu: Müsaade ederseniz burada oturumu kapatıyorum. Ben bütün panelistlere ve katkıda bulunan bütün izleyicilere teşekkür ediyorum.

X. OTURUM

Oturum Başkanı: Büyükelçi Murat BİLHAN

Konuşmacılar

Prof. Dr. Aygün ATTAR

Arş. Gör. Yalçın SARIKAYA

E. Kur. Alb. Aziz Rifkı ATEŞER

Doç. Dr. E. Kur. Alb. Esat ARSLAN

SOVYET İŞGALİ VE SONRASINDA AFGANİSTAN'DAKİ TÜRK GRUPLARI

Prof. Dr. Aygün ATTAR*

Giriş

Türk tarihçiliğinde Türk kimliği ile özdeşleşmiş belli coğrafyalar bulunmaktadır. İran, Afganistan, Hindistan, Çin, Suriye, Mısır, Doğu Avrupa buna bir örnek olarak gösterilebilir. Ancak çağdaş dönemde sözü edilen bu coğrafyalarda Türk adının ve kimliğinin hiçbir etki uyandırıcı gelişmeye neden olmaması ilginç bir durumdur. Bu bölgelerden, örneğin Doğu Avrupa, Suriye, Hindistan'da Türk kimliğinin bugün için artık silinmiş olduğu belirtilmektedir. Bunu etnik erime (örneğin Moldavya, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan'da Türk Pomakları), çağdaş dönemde siyasi yapının farklı gelişmeler göstermesi (örneğin Hindistan'da Türk kökenli Babür Hanedanlığı'na İngilizlerce son verilmesi, Mısır ve Suriye'nin Osmanlıların elinden çıkması), hatta etnik temizlik (örneğin, Doğu Avrupa'da Sovyetler döneminde Kırım Tatarlarına uygulanan sürgün ve baskı politikaları) gibi ve benzeri gerekçelerle açıklamak mümkündür. Ama söz konusu İran, Çin, Afganistan olunca burada hâlâ hatırı sayılır sayıda Türk kimliğini paylaşan toplulukların ve nüfusun yaşadığı bir gerçeklik olarak varlığını göstermektedir. Gerçekten de bu ülkelerin Türk toplulukları, son zamanlarda ünü ülkemizde de epey yayılmış Rus tarihçi L. N. Gumilev'in sözleriyle "passioner bir itki"¹ sürecine mi girmişlerdir? Eğer, siyasi bir durum söz konusu ise bu soruya verecek yanıt "evet" olacaktır. Gerçekten de söz konusu ülkelerde nüfus bakımından önemli konumda bulunmalarına rağmen Türkler siyasal bir kayıp süreci yaşamaktalar. Gerek İran, gerek Afganistan ve Çin'deki Türk nüfusun durumu göz önüne getirilirse bu yaklaşımın kabul edilir bir içerik taşıdığı anlaşılabacaktır. Kültürel duruma gelince tam bir kayıptan söz edebiliriz. Örneğin, İran nüfusunun neredeyse yarısını oluşturan Türkler bırakalım kendi kültürlerini yaşamayı, kendi dillerini dahi konuşamıyorlar. Afganistan ve Çin içinde benzer şeyler söylenilebilir. Söz konusu kayıp veya itki sosyal, toplumsal, ekonomik alanlarda da geçerlidir. Passioner itki -ki, bu tanım meramımızı açıklıyor ise- bir alanda hafiften yavaş yürümektedir: Nüfus alanında. Çünkü, Türkler hâlâ nüfus bakımından gerek İran'da gerek Afganistan'da gerekse Çin'de kendi etkinliklerini korumaktalar. Bu bile bu ülkelerin siyasetinde tedirginlik nedeni olarak gösterilmektedir.

Son birkaç yıldır dünyanın sorunlu bölgeleri listesinin üst sıralarında adını her gün sıkça duyduğumuz üç ülkeden söz edilmektedir: Irak, Afganistan ve İran. İlginç olan her üç bölge de kendi kimliğimizin bir uzantısıyla ilgili bir yığın sorunlarımız bulunmaktadır: Irak'ta Türkmenler, Afganistan'da ve İran'da ise çeşitli Türk toplulukları bugün için aşılması güç

* Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Gumilev'in tarih anlayışında "passionerlik" etnik sistemle ilişkili yazarın ortaya attığı bir terimdir. Bk. L. N. Gumilev; Geografya etnosu v istoričeskiy period, Leningrad 1990. Gumilev çalışmasında Türklerle ilgili ilginç bir söz sarf etmektedir: "Türkler, kendilerini yenilemezlerse yok olup gideceklerdir." Bu açıklama gerçekten de dikkate değerdir.

gözükten sorunlarla uğraşmaktalar. Daha kötüsü bir var oluş mücadelesi vermekteler. Doğal olarak bu durum bizi de yakından ilgilendirmektedir. Biz burada Afganistan Türklerinin yakın tarihe damgasını vuran bir dönemine dikkat çekeceğiz: Sovyet işgali karşısında Afganistan'daki Türk gerçeğine.

Afganistan'la ilgili dünya basınında ve yayınında yığınla bilgi bulunmasına karşılık, söylenenlerin kabaca bir dedikodudan öteye geçmediğini belirtmek ilk başta tuhaf görülebilir. Eğer, bu bilgileri kritik edecek olursak durumun abartılmadığı görülecektir. Söz konusu bilgiler, daha çok dış devletlerin Afganistan bakışını özetlerken Afganistan'ın kendi iç gerçekleri göz ardı edilmektedir. Konuyla ilgili tartışmalar ve yayınlar arasında Afganistan'ın hâlâ etnik sorunlarına değinilmemesi düşündürücü bir durumdur. Örneğin, bir başvuru kitabı olma özelliği kazanan Oliver Roy'un "Afganistan'da Direniş ve İslam" çalışmasında Afganistan Türkler hakkında ciddi sayılabilecek tek bir satırın dahi edilmemiş olması üzücü bir durumdur.² Aynı şey altı cilt hâlinde yayımlanan "Afganistan Ansiklopedisi" içinde geçerlidir.³ Diğer çalışmalar da bu eleştiriden nasibini almaktadır. Afganistan Türkleri hakkında da Türkiye'de hemen hemen hiçbir çalışma yapılmamıştır. Kaynak niteliğinde bakılacak bilgiler ise birkaç kitapta yer alan bir veya iki sayfayı geçmeyecek açıklamadan oluşmaktadır.⁴ Buna karşılık Afganistan tarihi üzerine bazı önemli çalışmaların da göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtelim.⁵ Zaten eleştirimiz, günümüz Afganistan'daki Türk etnik kimliği kapsamında değerlendirilmelidir.

Afganistan'ın bu duruma gelmesinde büyük sorumluluk sahibi olan Sovyetler'in ve bir anlamda Rusların Afgan tarihçiliği üzerine yaptıkları çalışmalar ise imrenilecek düzeydedir. Eski Sovyet ve Çağdaş Rus tarihçileri gerek etnik gerek kültürel, coğrafi ve tarihi, neredeyse bütün alanlarda Afganistan'ın çağdaş görünümünü tam yansıtmaktalar. Örneğin, Batı tarihçiliğinde⁶ neredeyse üzerinde hiç durulmamış Afganistan Türkmenler hakkında Rus tarihçileri sayesinde geniş bilgi sahibiyiz.⁷ Özbek ve Türkmen tarihçilerinin çabaları da dikkate değerdir.⁸

² O. Roy; Afganistan'da Direniş ve İslam, Çev. Mustafa Kadri Orağlı, İstanbul, 1990.

³ Burada Türklerle ilgili yeterli denilebilecek bilgiye sadece Etnik Tasnif kısmında rastlamak mümkündür. Bk. Encyclopedia of Afghanistan, Ed. P. Bajpai and S. Ram, New Delhi (India).

⁴ Konuyla ilgili bk. E. Merçil; "Afganistan Türkleri", Türk Dünyası El Kitabı, s.1154-1159. N. Devlet; Çağdaş Türkler, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Ek Cilt, İstanbul, 1993, s.431-436.

⁵ Bk. M. Saray; Düünden Bugüne Afganistan, İstanbul, 1981. Saray; Afganistan ve Türkler, İstanbul, 1987.

⁶ Konuyla ilgili Batı tarihçiliğinde yapılan çalışmalar sınırlı düzeydedir. Bunlar arasında en önemlileri için bk. A. Stucki; "Horses and women. Some thoughts on the life cycle of Ersari Turkmen Women", Afghanistan Journal, Jg. 5, Graz 1978. E. Franz; "Die Turkmenen Afghanistan", Sociologus, Berlin, 1971, s.184-187. D. L. Balland; "Immigration des ethnies turques a Kabıl", Afghanische Studien, Band 14, Aktuelle Probleme der Regionallentwicklung und Stadtgeographie Afghanistans, 1976. G. O. Bannon; "The Saltig Ersari Garpet", Afghanistan Journal, Jg. 4, Nu. 3, Graz 1977, p.111-121. Franz; Mauri und Gerath, Berlin, 1979.

⁷ Geniş bilgi için bk. R. T. Ahramoviç; Problemi neafganskikh narodnostey v sovremennov Afganistane, Moskova, 1953, Basılmamış Doktora Tezi. B. R. Logaşeva; Etnokulturnaya situatsiya v Afganistane, Moskova, 1986. Yu. V. Gankovskiy; İmperiya Durrani, Moskova, 1958.

⁸ B. M. Kurtgeldieva; İzmeneniya v hozyaystva i bite turkmen Afganistana (80-e godı XIX v. - 80-e godı XX v.), Moskova, 1987, Tez Özeti Kitapçığı. Kurtgeldieva; Turkmenskoe selo Maruçak v severo-zapadnom Afganistane, Moskova, 1984. M. G. Pikulin - A. Ş. Şamansurov -

Madalyonun bir de öteki yüzü bulunmaktadır. Çok üzücü ama, bölgede yaşanan gelişmeler dolayısıyla bugün Afganistan'ın neredeyse son elli yıllık yerel resmî tarihine ulaşmak neredeyse imkânsızdır. Bu konuda fazla açıklama yapmadan sözü olayların görgü tanıklarından birine Korgeneral Rauf Beg'e bırakmakta yarar vardır. General bir hatıra niteliği taşıyan kitabında durumu özetle şöyle anlatır: "Bu kadarla da yetinmeyip mühendislik aletleri (askerî amaçlı) şahsî işlerde kullanıldığı gibi orduya ait son derece gizli ve stratejik haritalar, krokiler, evraklar kasap ve bakkallarda ambalaj kağıdı olarak kullanılıyor, askerî meslek kitapları ve talimatnameler sobalarda ısınmak için yakılıyordu."⁹ Gerçekten de başkent Kabil'in karşıt gruplar elinde sık sık yer değiştirmesiyle defalarca yaşanan yağma girişimleri ve olaylarından ülke kütüphaneleri, arşivleri, çeşitli kurum ve bakanlıklara bağlı resmî evrak bölümleri de nasibini almıştır. Özellikle, Afganistan'ı kurtarmak adına Gülbettin Hikmetyar'a bağlı askerî güçlerin 1992 yılında Kabil'de gerçekleştirdikleri akıl almaz vahşetler sırasında yağmalanmamış bir tek bina ve ev bırakılmamıştır.¹⁰ Bu durum, şu anda sadece var olmak için mücadele veren Afganlar için belki bir şey ifade etmemektedir ama gelecek Afgan insanların belleğine indirilmiş bir darbe olarak tarihteki yerini alacaktır.

Bütün bunlar, Afganistan hakkında, özellikle de söz konusu etnik ağırlıklı ciddi ve sıkıntılı bir konuysa araştırmacıların ne kadar güç durumda kaldığını ortaya koymaktadır. Ama, söz konusu Afganistan'da yaşanan olayların tanıdığı olan bazı Afgan uyruklu muhacirlerin hatırat niteliğinde bulundukları yabancı ülkelerde kitaplar ortaya koymaları sevindirici bir gelişmedir. Bu açıdan Rauf Beg'in, Esedullah Oğuz'un çalışmaları takdire şayandır.¹¹

Bizim üzerinde duracağımız konu Afganistan Türkleri olduğundan konunun sınırlarını buna göre daraltmak durumunda kaldık. Afganistan Türkleri denilince Türkiye ve Batıda sadece Özbeklerin akla gelmesi -bu da daha çok Özbek asıllı biri mücahit Azat Beg ve diğeri general Raşit

---

T. T. Raşidov; Remeslo i melkaya promişlennost Afganistana, Taşkent, 1978. A. Babaeva; Turkmeni Afganistana, Aşhabat, 1992.

⁹ Korgeneral Rauf Beg; Adı Afganistan'dı. Taliban'ın Eline Nasıl Düştü?, Turan Kültür Vakfı, İstanbul, 2001, s.70.

¹⁰ Felaketin boyutlarını Korgeneral Rauf Beg şöyle anlatmaktadır: "Her yanda patlayan silah ve top sesleriyle, insan çılgınlığının birbirine karıştığı esnada, evlerin Gülbettin Hikmetyar'ın mücahitleri tarafından yağmalanması halkı dehşete düşürmüştü. ...Her köşe başında mücahit gruplar kalashnikoflar ve roketlerle güya nezaret etmek için bekliyorlardı, ama terkedilmiş evler ve apartmanlar onları adeta yağmaya çağırıyor gibiydi. ...Mücahit gruplara teslim edilen askerî fırka ve kolordu karargâhlarında, mücahitler kapı ve pencere çerçevelerinden başlayarak elektrik kablolarını, oda kapılarını, depolanmış malzemeleri, silahları, küçük büyük en ufak bir malzemeyi almayı ihmal etmeyerek sökülüp götürerek çarşı pazarlarında satışa çıkarmışlardı." Bk. a.g.e.; s.69.

¹¹ Sonuncusunun çalışması bir araştırma niteliğinde olsa da yer yer yazarın kendi yaşadıklarından ve diğer tanıklardan bilgiler aktarması kitabını daha da önemli kılmaktadır. Bk. E. Oğuz; Afganistan, Cep Yayınları, İstanbul, 1998.

Dostum'un ününden kaynaklanmaktadır- bölgedeki diğer Türklerin kimliğini biraz da unutturduğundan ve sözü edilen kaynaklarda Özbek Türkleriyle ilgili yeterli bilgi bulunduğundan biz daha çok diğer Türkler üzerinde durmayı yeğledik. Özellikle, nüfusları çeşitli kaynaklarda 1,5 milyona kadar çıkarılan Afgan Türkmenleri ve Azerbaycan Türkçesiyle konuştuklarından dolayı bazı kaynaklarca Azeriler olarak anılan ve bugün nüfus bakımından da "passioner bir erime" yaşayan Türkmen, Afşar, Aymak ile Kırgız Türkleri üzerine yoğunlaşacağız. Ancak, Özbek Türkleri dışında Sovyet işgali karşısında ciddi bir direnme göstermedikleri için adı geçen Türklerin Afganistan'da siyasal bir ağırlığı söz konusu değildir.

Afganistan'ın Etnik ve Coğrafi Özellikleri

Afganistan etnik bakımdan diğer Orta Doğu ülkeleri gibi bir mozaik oluşturmaktadır. Ülkede Hint-Avrupa, Ural-Altay, Dravit ve Semitik olmak üzere dört dil grubuna bağlı yirmiden fazla etnik topluluk yaşamaktadır. Bunlar da kendi içlerinde çeşitli kavimlere ayrılmaktalar.

Afganistan nüfusunun yaklaşık yarısından fazlası gibi büyük bir oranını Hint-Avrupa dilli topluluklar oluşturmaktadır. Bu grup içinde toplam sekiz etnik topluluk yer almaktadır. Bunlar sırasıyla Peştu, Fars-Tacik, Beluç, Kürt, Lor, Pamir Dilli gruplar, Urmurî ve Paraçi topluluklarıdır. Bunlardan Fars-Tacikler de kendi içlerinde Tacik, Hazara (Moğol-Türk kökenli), Hazara Kale Nov (Kale Nov Bölgesi Hazaraları), Çaraymak, Cemşidî, Taymanî, Teymurî, Firuz-Kuhî, Fars (Deri). Araştırmacılar Türkmen ve Evri, yani Musevilerin de bunlar arasında yer alması gerektiğini belirtmektedirler. Çünkü bu iki toplulukta neredeyse kendi dillerini ve etnik kimliklerini unutup bir Afgan topluluğu hâline gelmişlerdir. Bunlardan Türkmenlerin 1980'li yıllara kadar dillerini ve kimliklerini korudukları bilinmektedir. Ancak Herat'ta yaşayan bazı Türkmenlerin hâlâ bu özelliklerini muhafaza ettikleri göz önüne alınırsa, biz bunları Türk gruplar arasında göstermek niyetindeyiz. Söz konusu Hazaralara gelince, bunlar Moğol-Türk orijinli olup kendilerine Afgan veya İranî kimliğinin yakıştırılmasına karşıdır. Hazaraların önemli bir kısmı da İran'da yaşamaktadır. İran Hazarları arasında araştırmalar yapan bir tarihçi bunların kendilerini Türk olarak tanımladığını söylemektedir. Nitekim, son yıllarda İran'da Hazaralarla ilgili basılan iki ciltlik bir kitapta bu duruma işaret edilmektedir.

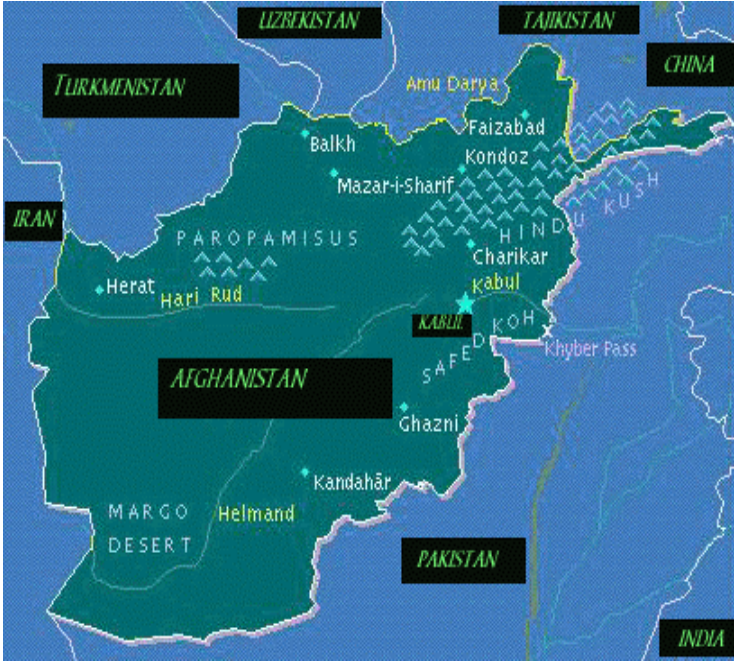
İranîlerden sonra Afganistan'da ikinci sırayı Ural-Altay veya bir başka tanımlamayla Türkler almaktadır. Bunlar Özbekler, Türkmenler, Azerbaycan Türkleri (konuştukları dillerden dolayı Afşarlar, Türkmenler bu tanım içinde yer almaktalar), Kırgızlar, Kazaklar, Karakalpaklar, Uygurlar ve Derice konuşan Aymaklar olarak sıralanırlar. Hazaraların dışında küçük bir Moğol topluluk da bu gruba girmektedir.

Afganistan'da nüfusları fazla olmamasına karşılık yaklaşık 10'a yakın Hintli topluluk yaşamaktadır. Bunlar daha çok bulundukları bölgelere göre isimlendirilmekteler. Bu gruba Nuristanî, Paşa-yî, Puncabî, Tiraî, Rom (veya Hint-İran Çingeneleri), Cat, Kuhestanî, Gucaratî, Keşmirî, Lahında, Hindkî ve diğer birkaç küçük cemaat girmektedir.

Dravitler Afganistan'da Sami toplulukla birlikte en az nüfusa sahip kesimi oluşturmaktalar. Bu gruba bağlı sadece küçük Brahoî topluluk Afganistan'da yaşamaktadır. Sami gruplara gelince bu kesime Arap ve Yahudiler girmektedir, ki %0,2'lik gibi bir orana sahiptir.¹²

Afganistan 648.000 km² yüz ölçümüne sahip tipik bir Orta Doğu ülkesidir. Başkenti Kabil'dir. Ülke nüfusu hakkında birbirini tutmayan bilgiler bulunmaktadır. 2004 tarihli bir veride 21-26 milyon arası bir nüfustan söz edilmektedir, ki pek inandırıcı gözükmemektedir. Araştırmacıların çoğunluğu ise hâlâ 1986 yılına ait 14.366.434 olan veriyi kabul etmekte. Onlara göre, savaş, göç, ölüm ve kadın ve çocuk hastalıkları Afgan nüfusunun artışını engellemiş ve hatta bu rakamın da altına çekmiştir. Taliban döneminde sadece İran'da üç milyondan fazla Afgan mültecinin barındığı göz önüne alınırsa ve Pakistan'a sığınan milyonlarca Afgan'ı da buraya dâhil edersek bu rakamın aşağı yukarı doğruluğuna kanaat getirebiliriz.¹³

Harita 1: Afganistan'ın Genel Görünümü

Afganistan genelinde önemli dokuz topluluğun veya halkın yaşadığı belirtilmektedir. Bunları nüfus oranına göre şöyle sıralayabiliriz:

¹² Konuyla ilgili kısa bilgi için bk. Azerbaycan Sovyet Ensiklopediyası (ASE), *Afganistan* mad., Bakı, 1989, c.I. S. Memmedov - H. Soltanova; İranın ve Afganistanın Coğrafyası, Bakı, 1989.

¹³ Geniş bilgi için bk. <http://www.afghanistans.com>.

Tablo 1: 1986 verilerine göre Afganistan'daki Topluluklar¹⁴

Topluluk	Yüzde
Afgan veya Puştu (Peştu) (İranî)	%35-55 arası
Fars-Tacik-Deri (İranî)	%26-52 arası
Özbek (Türk)	%8-9 arası
Türkmen (Türk)	%2-4 arası
Beluç (İranî)	%0,9
Paşa-yi (Hindî)	%0,7
Nuristanî (Hindî)	%0,4-0,8 arası
Pencabî veya Puncabî (Hindî)	%0,2
Afşar (Türk)	%0,2

Son bir veride 14 milyonluk Afgan nüfusu genel olarak şöyle tasnif edilmiştir: Peştum (Peştu veya Puştu) - %52, Tacik - %21, Hazara - %9, Beluç - %7, Özbek - %6, Türkmen - %2, diğerleri - %1.¹⁵ Burada bir önceki veriye göre Özbeklerin Beluçların gerisinde kaldığı, hatta %0,9 olarak gösterilen Beluçların %7 oranında kayıt edildiği görülmektedir. Bunun nedeni Batı kaynaklarının Fars ve Deri toplulukları Tacik ve Beluçlar arasında taksim etmesinden ileri gelmektedir.

Dinsel yapıya gelince, Afgan nüfusunun %99'unu Müslümanlar oluşturmaktadır. Bunun da %88 Sünni, %11 Şii'dir. Yaklaşık %1'lik bir oranda da Zerdüşti, Sih (Sing), Hindu, Bahaî ve Hristiyan bulunmaktadır.¹⁶ Buraya oldukça az bir Yahudi kesimini de ilave etmek gerekecektir.

2004 yılı verilerine göre, Afganistan 34 eyalete ayrılmaktadır. Bunları tablo hâlinde şöyle gösterebiliriz:

Tablo 2: Afganistan eyaletleri¹⁷

Eyaletler	Merkezler
Bedehşan	Feyzabad
Badgis	Kale-yi Nov
Baklan	Baklan
Belh	Mezar-i Şerif
Bamyan	Bamyan
Daykendi	Daykendi
Ferah	Ferah

¹⁴ R. Blaga; İran Halkları El Kitabı, İstanbul, 1997, s.381.

¹⁵ <http://www.afghanistan.com>.

¹⁶ <http://www.afghanistan.com>.

¹⁷ <http://www.afghan-web.com> – Geography.

Feryab	Meymeneh
Gazne	Gazne
Gur	Çagçaran
Hilment	Leşker-i Gah
Herat	Herat
Cavcan	Şebergan
Kabil	Kabil
Kandahar	Kandahar
Hepise	Mahmud-i Raci
Host	Host
Konar	Esedabad ¹⁸
Kunduz	Kunduz
Lagman	Mehter Lam
Lovgar	Berak-i Barak
Nongarhar	Celalabad
Nimruz	Zerenç
Nuristan	Nuristan
Oğuzhan	Tarin Nov
Pencşir	Bazarak
Pahtiya	Gardez
Paktika	Zerah Şeran
Pervan	Çerikar
Şimengan	Aybek
Şir-i Pir	Şir-i Pir
Tohar	Tologan
Vardek	Kov-e Aşruv
Zabol	Hilat

Bu veriye göre, Afganistan'ın en önemli şehirleri nüfus oranına göre şöyle sıralanmaktadır: Başkent Kabil – 800.000, Kandahar – 226.000, Herat

¹⁸ Ünlü İslam aydınlanmacılarından ve İttihad-i İslam kurucularından Cemaleddin Afganî'nin doğum yeri olarak gösteriliyorsa da bu bir isim yanıltması olup ve Cemaleddin Afganî'nin Şiiliğini Osmanlı çevresinden gizlemesi için uydurduğu bir görüştür. Cemaleddin'in doğduğu Esedabad şehri İran'ın kuzeybatı bölgesinde yer alan tipik bir Türk yerleşim alanıdır. Zira, Afganî'nin ana dilinin Azerbaycan Türkçesi olması, onun Arap seyit kökenli Türkleşmiş bir aileden geldiğini ortaya koymaktadır. Bk. T. A. İbrahimov (Şahin); İranda Siyasi Cemiyetler ve Teşkilatların Yaranması ve Onların Fealiyyetleri 1858-1906, Bakı, 1967, s.63 vd.

– 171.000, Mezar-i Şerif – 131.000, Celalabad – 58.000 ve Kunduz – 57.000.¹⁹

Afgan kimliği aslında yapay bir kimliktir.²⁰ Bu kimliğin oluşumunda İngilizlerin önemli rolleri bulunmaktadır. Afgan kimliği ile genel anlamda İngilizler, İran'da Farslara olduğu gibi, burada da Peştulara bir ulus görüntüsü kazandırmak istemişlerdir. Ancak bunu yaparken İngilizler önemli bir siyasi incelik göstererek, bunu Peştum adıyla değil de Afgan adıyla yapmışlardır. Çünkü, Peştum adı bugün Pakistan'ın yarısından fazlasını içine alan Peştunistan bölgesiyle bir çağrışım yapmaktadır.²¹ Zaten, çağdaş tarihçilikte Afgan sorununun temelinde gizli, ama gerçek olarak Peştunistan sorununun yattığı bilinmektedir.²²

Harita 2: Afganistan ve Peştunistan

¹⁹ <http://www.afghan-web.com> – General Map.

²⁰ Bu Afgan etnik kimliğini inkâr etmek anlamında değil de siyasi bir anlamda söylenilebilir bir ifade olarak kabul edilmektedir. Nitekim, tarihsel verilere göre, Afgan adını taşıyan eski dönemlerde Afganistan'ın kuzey kesimlerinde, Süleyman Dağları eteklerinde yaşamaktaydı. Bunlar daha sonra Hint asıllı bir kavimle karışarak Patan adını almışlardır. Yine onların dilini, yani Peştuca'yı benimsemişlerdir. Bk. A. Fletcher; *Afghanistan: Highway of Conquest*, New-York 1966, s.12.

²¹ Konuyla ilgili bk. Blaga; s.242-245. Harita <http://www.afghan-web.com> – Pashtunistan'dan alınmıştır.

²² Rauf Beg, buna gönderme yaparak şöyle der: "İlk zamanlarda Afganistan muhaliflerinin derdinin Peştunistan olmasının yanı sıra Pakistan'ı asıl ilgilendiren taraf, Büyük Britanya'nın Hint-Britanya sömürge hükûmeti zamanında zorla yapılan geçici devir anlaşması, Afganistan ve Hindistan ülke sınırlarının konumunu ihtiva ediyordu.

Pakistan'ın ilk akla gelen endişesi, söz konusu geçici devir anlaşması bittiğinde Afganlılar zaten zorla çizilen hudutları göz önüne alarak, Pakistan'dan toprak talebinde bulunabilirler, bunun için silahlı çatışmaya girebilirler noktasındaydı. Nitekim daha önce Başbakan Davut Han zamanında bu talepten dolayı askeri birlikler Pakistan sınırına sevk edilmiş, Pakistan'a savaş açılması ilan edilmiş, ancak devletlerarası bir buhran çıkmamasını isteyen Şah'ın direnmesiyle sıcak çatışma engellenmişti." Rauf Beg; s.26.

Afganistan'ın bir diğ er özelliği yer altı zenginlikleridir. Ülkede kullanıma açılmayan petrol ve gaz rezervleri yanında, al uminyum, krom, barut, pegmatit ve diğ er yer altı kaynaklar bulunmaktadır. Bu da Afganistan'ı uluslar arası arenada cazibe merkezi yapmaktadır. Son ABD müdahalesini bazı araştırmacılar buna bağlamaktalar.²³

Aslında Afganlar kendilerini Peştu,  oğulu Peştuni, dillerine de Peşto derler. Afgan adı, İngilizlerce şimdiki Pakistan'daki Patanlardan (Peştun) ayrılmak için yaygınlaşmıştır. Peştuca bir İranî dil olmasına rağmen gerek gramer, gerek sözlük bilgisi açısından kendi başına bağımsız bir dil konumunda bulunmaktadır. Peştuca Batı-Güney ve Doğu-Kuzey olmak üzere iki temel kola ayrılmaktadır. Bunlar çeşitli lehçelere ayrılmaktalar. Bazı lehçeler kendi başına bir diyalekt olacak kadar farklılık göstermektedir. Batı ve Doğu kolları içinde başlıca iki lehçe ağırlık kazanmaktadır: Kandehar  ve Pişaver . Bunlardan ilkin Peştu, ikincisine ise Pahtu denilmektedir. Her ikisi arasında bir sürü ara lehçe bulunmaktadır. Vanest , Vezir , Ferid , Gilza-y , Benu   lehçeleri gibi. Lehçeler aşiret özellikleriyle dikkat çekmektedir. Örneğin, Pişaver  veya Pahtuca'nın temelini Yusufza-y  aşiretinin kullandığı dil oluşturmaktadır.

Afganistan'a bölgesel sınırları belli devlet özelliğini kazandıran hanedan Durran ler olmuşlardır. Durran ler, Safevîlerin zayıflaması üzerine otoriteyi ellerine geçirmiş ve hatta bir İran'ı kasıp kavuran saldırılara neden olmuşlardır.²⁴ Afganistan bir krallık rejimi olarak İngilizlerin etkisi altında modern bir gelişme göstermiş ve hatta 1923 yılında anayasal bir düzeni kabul etmiştir. O tarihten buya Afganistan'da beş kez (1923, 1964, 1976, 1987, 1990) anayasa değişimi yaşanmıştır. 1936 yılında Afganistan'ın devlet dili Derice (Dericenin Farsi-ye Kabul ye lehçesi) ilan edilmesine karşılık, 1964 yılında Peştuca devlet dili düzeyine yükselmiştir.

Peştucanın ilk yazılı metinleri XV. yüzyıldan öteye gitmemektedir. Bu dönemde Hint, Afganistan sahası Bab rl  Urdu veya Ordu edebiyatının etkisindeydi. Ancak XVI-XVII. yüzyılda Afgan sahasında ortaya çıkan Ruşen ler akımı Peştucanın bir edebi dil olarak gelişimine büyük etkide bulunmuştu. Akımın  nderi olan Beyazıt Ensar   nl  Hayr 'l-Beyan  adlı eserini Peştuca yazmıştır. Ruşen lerin akımının bir diğ er özelliği din dışı edebiyatın gelişimine de katkıda bulunmuşlardır. Nitekim, 1613-1688 yılları arasında yaşamış Hoşhal Han bunlardan biridir. Peştu yazınının gelişiminde XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında yaşamış Mevlevî Ahmet ve Ahmet C n'in büyük rolü olmuştur.

Peştuca edebi dil olarak bir taraftan Tacik-Fars, diğ er taraftan ise Hint enin etkisinde kalmıştır. Oysa, Peştular zengin bir folkloru sahip toplulukların başında gelmekte. Bu folklor ürünlerini dillerine yansıtmaları her hâlde Afganistan'da sosyal ve kültürel açıdan gelişmenin sağlanmasıyla mümkün olacaktır.

²³ Afganistan'ın coğraf  özellikleri ve yer altı zenginlikleri hakkında kısa bilgi için bk. W. K. Fraser-Tyler; Afghanistan: A Study of Political Developments in Central Asia, London 1950, s.3-12. <http://www.afghan-web.com> – Geography: Hydrocarbons – Metallic Minerals.

²⁴ Konuyla ilgili bk. Fletcher; s.42-43.

Afgan Kral Abdurrahman Han zamanında (1869-1901) Afganistan'da Afgan olmayan etniklerin Afganlaştırılmasına başlanmıştır. Bu süreçte İngilizlerin büyük katkısı olmuştur. Bu dönemde Afganistan'da yaşayan çok sayıda Türk'ün de Afganlaşması gerçekleşmişti. Örnek vermek gerekirse bugün Afganistan'ın başında bulunan Hamit Garza'nın bağlı bulunduğu Garzaîler aşireti Afganlaşmış bir Türk kavmidir.²⁵

Afganistan'ın adıyla özdeşleşmiş bir diğer tanımlama ise Afgan toplumun hâlâ yerleşik özellikleri kazanmamış olmasıdır. Son savaşlar bu süreci biraz da etkilemiştir.

Türklerin Afganistan'daki Tarihsel Geçmişi

Türkler, tarihleri boyunca Afganistan coğrafyasıyla içli dışlı olmuşlardır. Afganistan'da en uzun ömürlü devletlerin ve siyasal oluşumları da kurucuları bunlar olmuşlardır. Afganistan'a Türklerin ilk gelişi İskitlerle olduğu kabul edilmektedir. Bu İskitlerin Türk kökenli olduğu anlamında değil de -olma ihtimali de yok değildir- onların içinde de Türk boylarının olabileceği anlamında kabul edilir bir görüştür. Ardından Kuşanlarla Türklerin Afganistan'a geldikleri sanılmaktadır. Ancak, Kuşanların da etnik kökeni henüz çözölmüş değildir. Bu yüzden Türklerin Afganistan'la ilk tanışmaları tarih olarak Eftalit-Ak-Hun dönemi kabul edilmelidir. Ak-Hunlar Afganistan'ın büyük bir kısmını ellerine geçirerek burada aşağı yukarı yüzyıldan fazla hüküm sürmüşlerdir. Ardından Göktürkler döneminde Afganistan Sasanî idaresine bırakılmışsa da İskit, bazılarına göre Türk Zavul kabilelerine dayalı Kabilşahlar ve benzeri diğer boylar Afganistan'da yerel idarelerini korumuşlardır.

Afganistan'da kurulmuş en önemli Türk devleti Karluk kökenli Sebük Tegin tarafından 962 yılında oluşturulan Gaznelilerdir. Özellikle, bu hanedan Sultan Mahmut Gazneli zamanında (999-1030) Kuzey Hindistan ve Horasan'ı da eline geçirerek bir imparatorluk hâline gelmiştir.²⁶

1040 Dandanakan Savaşı'yla Afganistan'ın önemli bir kısmı Selçuklu Türklerinin eline geçti. Selçuklular bölgedeki egemenliklerini 1157'de Sultan Sancar'ın ölümüne kadar korudular.²⁷ Bu sırada Afganistan'da yerli bir hanedanlık Gurlular yönetimi ele geçirerek Kuzey Hindistan'ı da sınırları içine katarak bir devlet oluşturdular. Gurluların etnik kökeni konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Türk olduğunu belirten kaynaklar yanında, diğer etnik gruplara bağlayan bilgilere de rastlanmaktadır. Maalesef bu konu gerek Batı ve gerek Türkiye'de yeterince öğrenilmemiştir.²⁸

²⁵ W. K. Fraser-Tyler, *Afghanistan*, s.54-55'te 10 milyon Afgan'dan en az 3 milyonunun Afganlaşmış Halaç Türkü olduğunu göstermektedir.

²⁶ Gazneliler hakkında bk. Merçil; *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara, 1989.

²⁷ Geniş bilgi için bk. M. Longworth Dames; "Gazneliler" mad., İA, IV/742-748. Ayrıca bk. S. G. Ağacanov; *Oğuzlar*, Çev. E. N. Necef – A. Annaberdiev, İkinci Baskı, İstanbul, 2003.

²⁸ Bu devletin tarihi hakkında bugüne kadar en ciddi kaynak olarak Cüzcanî'nin *Tarih-i Nasirî* adlı eseri gösterilmektedir. Bu eser Raverty tarafından İngilizceye tercüme edilmiş olmasına rağmen V. V. Barthold'un da belirttiği gibi büyük eksiklikleri bulunmaktadır. Konuyla ilgili gerekli bilgi için bk. Dames; "Gürîler" mad., İA, IV/826-830.

Gurluların yerini Harezmsahlar, onların da yerini Moğollar almışlardır. Moğollar zamanında Afganistan'da hatırı sayılır düzeyde yeni Türk ve Moğol göçleri yapılmıştır. Hazaraların bu dönemde Afganistan'a geldiği bilinmektedir. Yine bölgeye ciddi bir Karluk ve Halaç göçlerinin intikal ettiği biliniyor. Nitekim bu göçler Afganistan ve Hindistan'da kurulacak bir sürü Türk devlet ve hanedanlarının temelini oluşturacaklardır. Afganistan'da ortaya çıkan son büyük Türk devleti Babür Devleti'dir. Bu devlete İngilizler son vermişlerdir.²⁹

Böylece, Türklerin Afganistan'da uzun bir tarihî geçmişi bulunduğu, Afganistan tarihinin Türk tarihiyle sıkı bağları bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu Türklerden geriye kalanların çok az bir kısmı kendi kimliklerini korumayı başarmışlarsa da önemli bir kısmı Afganlaşarak kaybolup gitmişlerdir.

Afgan Etnik Kimliğinin Oluşumunda Türkler

Coğrafi değerlerle bütünleşmiş bir Afgan devletinin ve kimliğinin oluşumu XVII-XVIII. yüzyıllara uzanmaktadır. Tabi bunu bir ulusal oluşum olarak değil de tarihî ve coğrafi bir oluşum olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Siyasal bağımsızlıklarını koruyan Halaçlar 1650 yılında iki kola ayrıldılar: Abdallar ve Galzaylar. Halaçlar uzun bir süre dağlık bölgelerde oturmuş, bu dönemde meydana gelen siyasal boşluktan da yararlanarak Kandahar ve Zemindevar bölgelerine gelerek, göçebelik için daha verimli olan Tarnak ve Arganbad vadilerine yayıldılar. Bu dönemde Safeviler ve Babürlüler arasında sık sık el değiştiren Afganistan, her iki devlette ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanan Abdal ve Galzaylar diğer Afgan kavimlerini de kendi etkileri altına alarak iyice bağımsız hâle geldiler. Bu dönemde şimdiki Afganistan dilinin ve Afgan kimliğinin kurucuları olan Afgan Yusufzayîler kavimleri de Peşaver bölgesine yerleşmişlerdir. Abdal ve Galzay adlı iki Türk Halaç boyu nüfus bakımından az, siyasal güç açısından ise etkin konumda olmalarına rağmen egemenlikleri altına aldıkları Afgan kabileler arasında hızla eriyerek Afganlaşma sürecine girmişlerdir. M. Saray'ın da doğru olarak söylediği gibi, bu süreçle Abdal ve Galzay kavimleri Afgan tarihine yön verecek kavimler olacaklardır.³⁰

Ancak, Abdal ve Galzay boyları arasında da siyasal bir çekişme söz konusuydu. Bu çekişme Abdalların Safeviler, Galzayîlerin Babürlüler yanında yer almasına neden olmuştur. Kısa zamanda bütün Afganistan genelinde etkin konuma gelen Galzayîler, Safevî Şah Hüseyin zamanında (1694-1722) iyice güçlenerek İran'a bir yürüyüş gerçekleştirmiş ve başkent İsfahan'ı ellerine geçirmişlerdir.³¹

Ancak, İran'ın kurtarıcılığına soyunan Afşarların İmamgulu kolundan Nadir Han Afşar, 1729 yılında âdeti Galzayîler son neferine kadar kılıçtan

²⁹ Afganistan ve Hindistan tarihi için geniş bilgi için bk. Y. Hikmet Bayur; Hindistan Tarihi, Ankara, 1987, c.I-III.

³⁰ Saray; Afganistan ve Türkler, s.10.

³¹ Bu konuda geniş bilgi için bk. L. Lockhart; The Fall of the Safawi Dynasty and the Afghan Occupation of Persia, Cambridge, 1958.

geçirerek İran'ı onların ellerinden almakla kalmayıp Kuzey Hindistan'a kadar uzanan seferler başlattı. Galzayîler'in ortadan kalkması Abdalları Afganistan'da etkin konuma getirdi. Abdallardan Ahmet Şah, bütün Afganistan'ı eline geçirerek Nadir Şah'ın 1747 yılında ölümü üzerine "ilk millî Afganistan devleti" olan Dürranîler Devleti'ni kurdu.³²

Dürraniler uzun bir süre Afganistan'da yönetimde kaldılar. Özellikle, Ahmet Şah zamanından başlayan Afganistan içindeki kabileler arası etkileşim ve Dürranilerin kabilelere karşı uyguladıkları hoşgörü politikası Afganistan geleceğini belirledi. Görüldüğü gibi mevcut Afganistan'ın oluşumunda Türklerin büyük rolü olmuştur. Ancak bu süreçte kaybeden Türkler olmuş, özellikle Halaç Türkleri geride hiçbir iz bırakmadan Afganlar arasında eriyip gitmişlerdir.³³

Afganistan Türkleri

Afganistan'daki Türk etnik gruplarını sırasıyla Özbekler, Türkmenler, Afşarlar, Türkmenler, Kırgızlar, Karakalpaklar, Türk-Moğol kökenli olarak da Hazarlar ve Aymaklar olarak gösterebiliriz.

Bugün Afganistan'da Türklerin toplam nüfusu konusunda kesin bir şey söylemek imkânsızdır. 1986 yılı kayıtları esas alınarak toplamda 5 milyonluk bir nüfustan söz edilirken en doğru tahmin Nadir Devlet'e ait olsa gerek. Ona göre, "Afganistan'daki Türklerin toplam nüfusunun 2 ila 2,5 milyon veya daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Bazı meslektaşlarımız bu rakamı 10 milyona çıkartmaktaysalar da bu biraz mübalağalıdır."³⁴

Özbekler: Afganistan'da yaşayan Türklerin ana kesimini Özbekler oluşturmaktadır. Öte yandan Özbekler son dönem Afganistan'da gerçekleşen olaylarda da etkin bir konumda olduklarından daha fazla göz çarpmaktadırlar. 1936 yılı kayıtlarına göre, Afganistan genelinde toplamda 500.000 Özbek nüfusu bulunuyordu.³⁵ Bir açıklamaya göre, bugün için Özbeklerin sayısı 3 milyonu bulmaktadır.³⁶ En sağlıklı verilere göre, bugün için Afgan Özbeklerinin sayısını 1,5 milyon veya biraz daha fazla kabul etmeliyiz.³⁷

Özbekler, genelde Afganistan'ın yukarı kesimlerinde oturmaktalar. Bugün Özbeklerin kalabalık olarak bulunduğu yaşam alanları şunlardır: Kunduz, Andhoy, Şebergan, Taş Kurgan, Mezar-ı Şerif, Belh, Meymene, Akça, Bala Murgab, Katagan ve Bedeşşan eyaletine bağlı köyler.

Özbekler büyük ölçüde köy ve kasabalarında yerleşmiş tarım ve hayvancılıkla meşguller. Bunun dışında ticaretle de yakından ilgilenmektedirler.³⁸

³² Bu ifade M. Saray'a aittir: Afganistan ve Türkler, s.11 vd. Dürraniler Devleti için geniş bilgi için bk. Gankovskiy, İmperiya Durrani, Moskova, 1958, s.7'de bazı özelliklerinden dolayı bu devleti bir imparatorluk olarak tanımlamaktadır.

³³ Dürranîler zamanında Afganistan ile Osmanlılar arasında sağlam ilişkiler de kurulmuştur. Bu konuda bk. Saray; Afganistan ve Türkler, s.14-15, n.47-48.

³⁴ Devlet; s.434.

³⁵ Merçil; "Afganistan'daki Özbekler", Türk Kültür Dergisi (TKD), Ocak 1966, Sayı XXIX, s.269.

³⁶ Saray; Afganistan ve Türkler, s.5.

³⁷ Devlet; s.434.

³⁸ a.g.e.; s.433-434. Saray; Afganistan ve Türkler, s.4-5.

Türkmenler: Hâlâ büyük çoğunluğu hayvancılık yapan Türkmenlerin nüfusları hakkında kesin bir tespitte bulunmak pek kolay görülmemektedir. Son zamanlarda A. Babaeva, Afganistan Türkmenleri hakkında oldukça önemli bir çalışma ortaya koymuştur. A. Babaeva, Afganistan'da toplam 400.000 Türkmen'in yaşadığını bölgelere göre tespit etmenin dışında, hemen hemen bütün Türkmen gruplarının bağlı bulundukları boy, tire ve kolları da vermiştir. A. Babaeva'nın yaptığı tespitler oldukça önemlidir ve Türkiye'de de Afganistan Türkmenleri konusu tam bir muamma olduğundan burada Afgan Türkmenleri konusu biraz daha açmakta yarar görmekteyiz. 1971-1975 yılları araştırmalarına göre Türkmenistan'ın Afganistan'ın toplam dokuz eyalette yaşamaktalar. E. Franz'a göre, Afgan Türkmenleri Baglan, Kunduz, Şibangan, Belh, Cüzcan, Ferab, Badgis, Herat, Hilment ve başkent Kabil'de oturmaktalar.

Afganistan Türkmenleri bağlı bulundukları bölgelere göre şöyle sıralanmaktalar:

1. Baglan Bölgesi Türkmenleri: Pul-e Humrî ve Anderab yerleşim alanlarında toplam sayıları 450 kişi olup Çeşmeşir, Sayat-ulu ve Sayat-sufi kışlaklarına ayrılmışlardır.³⁹

2. Kunduz Bölgesi Türkmenleri: Kunduz eyaletinin İmam Sahip, Kale-i Zâl, Hanabad, Çâr-Dara, Deşt-i Arçi yerleşimlerinde toplamda 73.220 nüfuslarıyla 30 kışlakta oturmaktalar.⁴⁰

3. Şibangan Bölgesi Türkmenleri: Şibangan eyaletine bağlı Hılam, Ru-ye Duob ve Kaldar yerleşim alanlarında beş kışlağa bölünmüş olarak yaşamaktalar. Sayıları 20.312 olarak gösterilmektedir.⁴¹

4. Belh Türkmenleri Cüzcan bölgesi: Türkmenlerinden sonra en fazla kışlak ve oymağı kapsamaktalar. Toplamda sayıları 39.036 bulup 50'e yakın kışlakta oturmaktalar. Belh bölgesi Mezar-i Şerif eyaletine bağlı olduğundan bunlara Mezar-i Şerif Türkmenleri de denilmektedir. Türkmenler merkez Belh, Devletabad, Şor-Tepe, Çarbulak ve Çemtal yerleşim alanlarında oturmaktalar.⁴²

5. Şibirgan Eyaletinin Cüzcan bölgesinde oturan Türkmenlerin ana kesimi merkez Cüzcan'da, geri kalanları ise Akça, Balhab, Sir-i Pul, Hanaka, Sançarak, Feyzabad, Mardiyе, Mengacık, Karkin, Andhoy, Hamiyab'da yerleşmekte. Cüzcan bölgesi Türkmenleri, Afganistan Türkmenlerinin nüfusu bakımından en kalabalık kesimini oluşturmaktadır. Toplamda nüfusları 180.912 buluyor.⁴³

6. Meymene eyaletine bağlı Ferab bölgesinin Karamkol, Kurgan, Belçerak, Devletabad, Kaysor, Halmar, Peştu Kot, Darbaz yerleşimlerinde oturan Türkmenlerin sayısı 50.820 bulmaktadır.⁴⁴

³⁹ Franz; Die Turkmenen Afghanistan, s.184. Babaeva; s.11.

⁴⁰ Franz; Die Turkmenen Afghanistan, s.184-185. Babaeva; s.14-15.

⁴¹ Franz; Die Turkmenen Afghanistan, s.185. Babaeva; s.15.

⁴² Franz; Die Turkmenen Afghanistan, s.185-186. Babaeva;s.15-16.

⁴³ Babaeva; s.16-19.

⁴⁴ a.g.e.; s.19-20.

7. Badgis bölgesi Türkmenleri ise sayısı 8620'dir.
8. Herat'ta ise 10.066 Türkmen oturmaktaydı.
9. Hilment'te oturan dört Türkmen aşiretinin 300 kişilik sayısı olup bunlar da genelde Bust'a yerleşmişlerdir.
10. Kabil'de ise 600 Türkmen'in oturduğu belirtilmektedir.⁴⁵

Buna göre, 1975 yıl kayıtlarına göre, Afganistan genelinde toplamda 400.000 Türkmen nüfusu bulunmaktaydı. Bu rakamı R. Esenov,⁴⁶ G. M. Reyser,⁴⁷ G. P. Vasileva,⁴⁸ R. T. Ahramoviç,⁴⁹ İ. S. Bruk,⁵⁰ K. Bellew⁵¹ gibi araştırmacılarca doğrularken sadece L. Poullada bu sayının biraz daha üzerine çıkarak Afganistan Türkmenlerinin sayısını 500.000 olarak göstermektedir.⁵² Kitabını 1992 yılında yayınlayan A. Babaeva'ya göre, bu sayı günümüzde (1992 yılı için) 900.000 olmalıdır.⁵³ Söz konusu Türkmenlerin Afganistan'daki olaylara en az katılan topluluk oldukları, büyük ölçüde köy ve kırsalalarda yaşadıkları ve aradan geçen 12 yıllık süreç hesaba katıldığında bugün için 1 milyondan fazla Afganistan Türkmeni'nden söz edilebilir. Bu, hiç de göz ardı edilmeyecek bir sayıdır. Oysa, Batı ve Türkiye kaynaklarında Afgan Türkmenleri için en fazla 125.000 ile 600.000 arası nüfustan söz edilmektedir.⁵⁴ Bu da şu anlama gelmektedir: Afganistan'daki Türkler gerçekten de tam bir bilmece konusudur.

Türkmenler: Afganistan Türkleri arasında nüfusları bakımından üçüncü sırada yer alan Türkmenler hızla Afganlaşan Türkler arasında gösterilmektedir. Büyük ölçüde Herat ile Kabil arasında dağınık biçimde oturan Türkmenler bölgeye Nadir Şah tarafından 1738 yılında göç ettirilmişlerdir. Türkmenler konuştukları dil ve sosyal yapılarından dolayı Azerbaycan Türklerine benzediklerinden bunlara bazı kaynaklar Azeri adını vermekteler. Nüfuslarının 400.000 olduğu söylenmektedir.⁵⁵

Türkmenlerin konuştuğu ana dili Azerbaycan Türkçesi olmasına karşılık özellikle son otuz yılda bu dil Afganistan'ın ölü dilleri arasına girmiştir. Neredeyse genç ve orta kuşak Türkmenler kendi dillerini tümünden unutmuşlardır. Bir görüşe göre Türkmenler, Afganlaşmayıp aksine aynı Şii inancı paylaştıkları Tacikler arasında erimişlerdir. Bu görüş daha doğru olsa gerek.⁵⁶

---

⁴⁵ a.g.e.; s.20-21.

⁴⁶ R. Esenov; Afganskije stranitsı, Aşhabat, 1964, s.29.

⁴⁷ M. G. Reyser; Afganistan (Ekonomiko-geografiçeskaya harakteristika), Moskova, 1948.

⁴⁸ G. P. Vasileva; "Türkmeni", Bk. Narodı Sredney Azii, Moskova, 1957, s.159.

⁴⁹ Ahramoviç.

⁵⁰ S. İ. Bruk; Naselenie mira (etno-demografiçeskiy spravoçnik), Moskova, 1982, s.378.

⁵¹ K. Bellew; Afghanistan and the afghans, London, 1879.

⁵² Leon Poullada, Reform and rebe ion in Afghanistan 1919-1929, London, 1973, s.360.

⁵³ Babaeva; Türkmeni Afganistana, s.12.

⁵⁴ Devlet, s.434'te Türkmenler için 125.000'le 640.000 arası bir sayı önermektedir. M. Saray, Afganistan ve Türkler, s.5'te bir Batılı yazara (G. Jarring, On the Distribution of Turk Tribes in Afghanistan, Leibzig 1939, s. 51-52) gönderme yaparak 600.000 olarak vermektedir.

⁵⁵ Jarring; s.35.

⁵⁶ Türkologlardan F. Bozkurt Afganistan'daki küçük Türk gruplarının dilleri üzerine çok değerli araştırmalarda bulunmuştur.

Afşarlar: Afşarlar da Türkmenlerle aynı kaderi yaşamaktalar. Nüfusları ve etnik varlıkları arasında çok az şey bilinmektedir. 1978 yılında bölgeye bir gezi yapan Türkolog Fuat Bozkurt, Kabil'de oturan Afşarların ağzından Türk dili açısından önemli bulgular toplamıştır. F. Bozkurt'a göre, Afşarlar artık erime sürecindeydiler. Bu tespit, bugün için bizi iyice umutsuz yapmaktadır.⁵⁷ Afşarlar da Türkmenler gibi fizik ve dil bakımından Azerbaycan Türklerinden olup Şii inançlıdır.

Gerek Türkmen gerek Afşarların dil ve fiziksel özelliklerini dikkate alırsak Özbek ve Türkmenlerden sonra Afganistan Türkleri arasında Azerbaycan Türkleri üçüncü sırayı almaktalar. Bir farkla, sonuncuların erime veya "passioner itki" süreci diğerlerinkinden daha hızlıdır.

Kırgızlar: Büyük ve Küçük Pamir dağları eteklerinde oturan Kırgızların Afganistan'a 1950 yılında Çin'den kaçarak geldikleri bilinmektedir. Sayıları 100.000 olarak gösterilmektedir.

Karakalpakistanlar: Celilabad bölgesinde küçük bir Türk yerleşimi olarak bulunmaktalar.

Kıpçaklar: Bunların Özbekler ile Kazaklar arasında dağınık olarak oturdukları biliniyor. Zaten sayıları da pek fazla değildir.

Kazaklar: Kazaklar Afganistan'da yaşayan küçük Türk topluluklarından olup Akça, Andhoy ve Hanabad'da Özbek ve Türkmenler arasında oturmaktalar.

Karluklar: Küçük aşiretler hâlinde Katagan, Bedehşan, Rustak ve Şehr-i Büzürg çevrelerinde oturmaktalar.

Çağatay Türkleri: Herat ve Gazne çevresinde küçük bir azınlık.

Hazaralar: Moğol-Türk kökenli olan bu kavim Afganistan nüfusunun yaklaşık olarak %10'unu oluşturmaktalar. Toplam nüfusları 870.000 olarak gösteriliyor ise daha fazla olmalıdır. Şiiliğin İmami ve İsmaili kollarına dâhiller. Küçük bir kısmı da Sünni inancı benimser. Afganistan'a geliş tarihleri 1229-1447 arası olarak gösterilmektedir. Büyük ölçüde Derice konuşmaktalar. Ancak folklor ve sözlük bilgisi açısından Moğollardan daha çok Türklerle yakınlıkları göze çarpmaktadır.⁵⁸

Aymaklar veya Oymaklar: 800.000 nüfuslarıyla Moğol-Türk kökenli Hanefi Sünni inançlı bir topluluktur. Aralarında küçük bir kısmı Türkçe konuşurken büyük bir kısmı Dericeyi ana dili edinmiştir. Aymak adı Türkçe "oymak" anlamına gelmektedir. Hazaralardan koptukları yönünde de bir görüş bulunmaktadır.⁵⁹

⁵⁷ F. Bozkurt'un derlemeleri oldukça önemlidir. Örneğin, araştırmacının bu çalışmaları sayesinde Türkoloji çevrelerinde uzun süreden beri tartışılan Türkçe "g" ile "k" seslerinden hangisinin birincilliği konusu F. Bozkurt'un Kabil Afşarları ağzından topladığı materyallerle kesinlik kazanmıştır. Bk. F. Bozkurt; "Kabil Afşar Ağzı", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten - 1977, Ankara, 1978, s.205-261.

⁵⁸ Ensyclopedia of Afganistan, I/65.

⁵⁹ a.g.e.; I/65-66.

Sonuç olarak bugün Afganistan'da 3 ile 5 milyon arasında değişen bir Türk topluluğun yaşadığı sanılmaktadır. Ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi N. Devlet'in uyarısı göz ardı edilmemelidir. Buraya Moğol-Türk karışımı Hazara ve Aymakları da dahil edersek, ortaya 5-6 milyonluk bir nüfus çıkacaktır. Buda Afganistan gibi yüzölçümü olarak büyük, nüfus bakımından küçük bir ülke için gayet büyük bir rakamdır.

Sovyet İşgali

Sovyetler'in Afganistan İşgal Politikaları ve Afgan Direnişi.

24 Aralık 1979 tarihinde başkent Kabil halkı gecenin ilk saatlerinde evlerine çekilip büyük bir heyecanla Pakistan yapımı "Ülke" adlı filmi izlemekteydiler. Filimin tam heyecanlı yerinde aniden şehir elektriklerinin kesilmesi Afganistan için pek olağan dışı bir olay olmasa da yine de bu heyecanı paylaşanların sınırlarını bozmuştu. Ama kim bilebilirdi ki "Ülke" filmiyle duygulu anlar yaşayan insanların ülkesi artık işgal edilmişti?

Afganistan, Sovyet işgali karşısında sadece üç gün dayanabilmişti. Tarihler 27 Aralık gösterdiğinde ülke artık 85.000'lik Sovyet ordusunun kontrolündeydi.⁶⁰ Cumhurbaşkanı Emin, vahşi bir biçimde öldürülmüş, yerine kukla başkan Babrak Karmel getirilmişti. Ancak, Babrak Karmel'in beceriksizliğinden mi Sovyetler'in yanlış planlarından mı evdeki hesap çarşıya uymadı. Sovyet işgali kısa sürede epey zamandan beri zihinsel bir kargaşa yaşayan Afgan toplumunun bilincindeki sorunların giderilmesini ve topyekûn bir direnişe geçmesini sağladı.

Aslında Afganistan'ı bu direnişe geçirecek gerekli alt yapı bulunmaktaydı. Özellikle, 1950 yıllarından itibaren Afganistan'da İslami tabanda büyük bir kıpırdama görülmeye başlamıştır. Zakir Şah dönemi Afganistan açısından bazı özellikler taşımaktadır. Bu dönemde Afganistan'da gayet demokratik sayılabilecek bir yönetim söz konusudur. Özellikle, basında sansürün olmadığı bu dönemde siyasal ve ideolojik gruplaşmalar basın-yayın aracılığıyla büyük bir mesafe kat etmişti. Ta ki, Davut Han'ın başbakanlığa gelmesine kadar... Davut Han iyi bir Afgan milliyetçisiydi. Sert ve haşin olması ona sadece antipati kazandırmıyor, komşusu Pakistan'ı da aşırı rahatsız ediyordu. Davut Han, bir anlamda haklı olarak Pakistan'dan Afganistan'ın İngilizlerce zamanında oldubitti meselesine getirilen Paştunistan'ı talep etmekteydi. Bu ise şu anlama gelmektedir: Pakistan'ın mevcut yüz ölçümünün yarısı Afganistan'a bırakılmalıydı. Kriz bir anda büyüdü. Davut Han orduyu Pakistan sınırına yığdığı anda Şahın devreye girmesiyle savaştan kıl payı dönüldü. Ancak, başbakan bütün konuşmalarında sorunu tekrarlardı. Hatta Afgan radyo ve televizyonlarında "Da puştinistan jumuz (Peştunistan bizimidir)" adlı Peştu istiklal marşı çalınmaktaydı. Hâliyle bu durum Pakistan'ı rahatsız etmiyor değildi. Buna karşılık Pakistan da Afganistan içindeki grupları gizli gizli örgütlemekteydi;

⁶⁰ Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Oğuz; s.116-117.

özellikle de İslamcı grupları. Daha sonra Zakir Şah'ın halasının oğlu Davut Han tarafından tahttan indirilmesi Afganistan'daki olayların sonraki gelişimi açısından bir dönüm noktası oldu. Böylece, Zakir Şah dönemi sona erip Davut'un tahta çıktığı dönemde takvimler 16 Temmuz 1973'ü göstermekteydi. Davut Han iktidarı sadece beş yıl sürdü. Bu dönemde İslamcılar ülke genelinde epey güç kazandılar. Özellikle Pakistan'dan aldıkları büyük destek onları silahlı çıkışlara yapacak kadar etkin bir konuma getirmişti. Pencşir'in ele geçirilmesi bunu kanıtlamaktadır.

Harita 3: Sovyet İşgali ve Sonrasında Afganistan

Davut Han'ın uygulamaları olaya iki süper gücün daha karışmasına neden oldu: SSCB ve ABD. Davut Han iktidardaki kendi partisi Afganistan Demokratik Halk Partisine bağlı teşkilatlı grupların Sovyetler'de eğitim görmesini sağlamış ve SSCB ile yakın ilişkiler kurma yoluna gitmişti. Pakistan bunu, Afgan İslamcı grupları üzerinde "kafir komünizm" şeklinde

propaganda olarak kullandı. Ayrıca Pakistan, Davut Han iktidarının Sovyet cephesine geçtiğine gayet başarılı biçimde dünya kamuoyunu inandırarak İslamcılar kanalıyla etkili olduğu Afganistan'daki siyasetinde daha güçlü bir müttefik olan ABD'yi de kendi safına çekti. Böylece, Afganistan'da gelecekteki oyunun tarafları işgalden çok önce yerlerini aldılar.⁶¹

Bütün soğuk savaş dönemi boyunca bölgesel çatışmalar SSCB-ABD ikilisinin farklı isimler altında birebir mücadelesi ile geçmiştir. Truman doktrini, dünyayı komünizmden korumak için ABD öncülüğünü onaylarken Lenin-Stalin doktrinleri de sosyalist devrimin ihracını öngörmekteydi. Afganistan bu iki gücün ortasına girince felaket kaçınılmaz oldu.

Nur Muhammed Terakkî, Davut Han'ın iktidarına Sovyetler Birliği'nde eğitimini tamamlamış asker ve subayların yardımıyla son verdi. Nur Muhammed zamanında çok sayıda Afgan mülteci konumuna düştü. Özellikle, Pakistan'ı tercih eden mülteciler kısa zamanda kendileriyle birlikte bölgeye gelen nüfuslu İslamcı liderlerin etkisi altına girdiler. Böylece, Afganistan'daki iç denge "Mücahitler"de oluşmuş oldu.⁶² İşte bu süreçte Sovyet işgali, ardından iç savaş, Taliban iktidarı ve ABD müdahalesi bir çorap söküğü gibi gelişiverdi.

Sovyet İşgali Karşısında Türklerin Tutumu

Sovyet işgali kısa sürede ulusal direnişe dönüşünce Afganlar yedi Sünni, sekiz Şii olmak üzere 15 mücahit lider, yine sekizi Sünni, üçü Şii olmak üzere 13 mücahit parti önderliğinde teşkilatlandılar. Bu partiler şunlardı:

Sünni örgütlenmeler

1. Cemiyet-i İslamî Afganistan. Önderi Bürhaneddin Rabbanî.
2. Hizb-i İslamî Afganistan. Önderi Gülbeddin Hikmetyar.
3. İttihad-i İslamî. Önderi Abdurrah Resul Seyyaf.
4. Hizb-i İslam. Önderi Mevlevî Muhammed Yunus Halis.
5. Hareket-i İnkılab-i İslam. Önderleri Mevlevî Muhammed ve Nebi Muhammed.
6. Necat-i Milli. Önderi Hazret Sibyatullah Mücedditî.
7. Mahaz-i Milli. Önderi Pir Sait Ahmet Geylanî.
8. Kuzey İttihadiyyesi. Önderi Kerim Mahdum, daha sonra Özbek Türkü Azat Bek.

⁶¹ Rauf Beg; s.19 vd.

⁶² Rauf Beg, bu durumu şöyle özetlemektedir: "Afganistan'da Ruslara karşı daha savaş başlamadan evvel, Pakistan'ın tarihten gelen bir takım endişeleriyle, Afganistan-Pakistan sınırındaki kurduğu askerî kampların sözde cihada destek vermek adına eğitime tâbi tutulan gençlerin Pakistanlı ve ABD'li subaylar olduğu" hatırlatılmalıdır. Rauf Beg; s.27.

Şii örgütlenmeler

1. Hareket-i İslamî. Önderi Şeyh Muhammed Asıf Muhsinî.
2. Hizb-i Vahdet-i İslamî. Önderi Abdül Ali Mezarî.
3. Hizb-i Vahdet-i İslamî. Önderi Cinahî Muhammed Ekberî.

Sünni örgütlenmeler Pakistan, Şii örgütlenmeler ise İran'dan destek görmekteydiler. İşin ilginç yönü, Afganistan gelişmeleri, İran'da Homeynî'nin İslam devrimini dünyaya yaymak istediği bir döneme rastlamaktaydı. Bu da şu demekti; Pakistan, Sovyetler ve ABD ardından İran'da Afganistan olaylarına taraf olmaktadır.

Adı geçen örgütlenmeler arasında bir tek Kuzey İttihadiyyesi, Türkiye'deki yaygın ismiyle Kuzey Afganistan Birliği Türk kimliğini taşımaktaydı.

Bir şeyi söylemekte yarar vardır. Türkmenlerin ancak küçük bir kısmı mücahitler hareketine katılmış, geri kalanları ise tarafsız olmayı tercih etmişlerdir. Türkmenler, Afşarlar ise Şii mücahitleri desteklemiştir. Afgan işgalinde göz dolduran tek Türk topluluk Özbekler olmuşlardır.⁶³

Gerçek adı "Cünbuş-i Millî İslamî Afganistan" adıyla Afganistan'da tanınan, Türkiye de ise "Kuzey Afganistan İttihadiyyesi" veya Kuzey "Afganistan İslam İttihadı" olarak ün kazanan örgütlenmenin gerçek mimarisi Afganistan Türkleri, yani Özbeklerdir. İki Özbek Türkü Azat Han ve Raşit Dostum ile günümüz Afganistan'ın oluşumun da anahtar rolü oynayan bu parti, etnik tabanından dolayı aslında Afganistan'daki diğer mücahit partilerce dışlanmış bir oluşumdur.

Özbekler, Sovyet işgali karşısında diğer Afgan toplulukları gibi Afganistan'ın bağımsızlığını savunan etniklerin başında gelmekte. Ancak, Özbekler uzun süre kendi örgütlenmelerini oluşturamadılar. Dağınık Özbek grupları işgalle birlikte yağmurdan sonra mantar gibi ortaya çıkan çeşitli mücahit örgütleri desteklemeye başladılar. İlk önceleri bir kısmı Cemiyet-i İslamî Afganistan adıyla tanınan başını Burhaneddin Rabbânî'nin çektiği parti saflarında, bir kısmı Hizb-i İslamî adıyla bilinen ve Gülbettin Hikmetyar'ın önderliğini yaptığı mücahit grupların, geri kalan kısmı da Hareket-i İslam-i adlı Mevlevî Muhamemd'in yönetimindeki partinin yanında yer aldılar. İşgal sırasında direniş gösteren parti ve mücahit grupların büyük ölçüde Peştu ve diğer etniklere mensup olması, daha başlangıçta bunların İslami söylemle ortaya çıkmaları Afgan direnişine dinsel bir bütünlük vermiştir.⁶⁴ Bu yüzden daha direnişin başında mücahit gruplar Şii ve Sünni olarak kendi etnik kimliklerini yansıtan İslami bir görünüm içinde yer almaya başladılar. Sünni gruplar büyük ölçüde Peştuları, Şii gruplara ise Deri-Tacik dilli grupları bünyelerine almışlardı. Bu iki kesim içine girmeyen Türkler her ne kadar İslam söylemini benimseleser de dil ve etnik yapı olarak

⁶³ a.g.e.; s.20-21.

⁶⁴ Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Roy.

savunmasız konumda bulunuyorlardı. Bu yüzden aslında Türkmenlerin büyük bir çoğunluğu olayların dışında kalmayı yeğledi. Ancak, Özbekler daha farklı bir yol aradılar. İlk kez Özbek kimliğini ortaya atan Kuzey Afganistan İttihadiyyesi uzun bir süre “kavmiyetçilik” ve “zındıklık” yapmakla diğer mücahit gruplarca hem etnik hem de dinî suçlamalarla yargılandılar. Bundan olsa gerek Özbeklerin kurduğu parti diğerlerince tanınmadı. İşin aslı, gerek içteki gerek dıştaki güçler Afganistan’da bir Türk kimliğinin dile getirilmesinden yana değillerdir.⁶⁵

Oysa, Afganistan’daki direniş, O. Roy’un “ısrarlı İslam söylemine” karşılık daha başından beri bir iktidar ve Puştu milliyetçiliği simgesi taşımaktaydı. Bunun için Puştu milliyetçiliğini simgeleyen G. Hikmetyar’ın bir açıklamasını aktarmak yerinde olacaktır. Hizb-i İslam liderine göre, Afganistan’daki savaş “bir hak-batıl savaşı olmanın ötesinde, bir iktidar kavgasıdır” yorumunda bulunmaktaydı.⁶⁶

Afganistan’daki Türk kimliğini ciddi anlamda ilk kez siyaset çevrelerine duyuran Mevlevî Muhammed Tahir olmuştur. Muhammed Tahir, Davut Han iktidarı döneminde Mehter Camisi imamlığı yapmaktaydı. Bir defasında cuma namazı sırasında iktidar karşıtı sert bir hutbe okuyup zulme karşı mücadele edilmesi fetvasında bulununca göz altına alınır. Göz altına alınmasına sinirlenen imam valiyi tokatlayınca Afganistan’ın dünyaca ünlü Puli Çarkhi Hapishanesi’ne atılır. Hapishane ününü anlatma için şu açıklamayı yapmak yerinde olacaktır. Cumhurbaşkanı Emin zamanında bu hapishaneye atılan 12.000 tutukluya Karmal zamanında af çıkarılınca, hapishaneden sadece 126 kişi canlı çıkmıştır. Geri kalan 11.874 kişi işkence ve çeşitli nedenlerden hayatlarını kaybetmiştir.⁶⁷

Hapisten sağ kurtulana kadar biri olan Muhammed Tahir, Sovyet işgali üzerine Pakistan’a giderek burada silahlı direnişçilere katılıyor. Ancak, Muhammed, direnişçilerin Afganistan’daki Türk gerçekliğine hiç ilgi göstermemeleri üzerine, uzun süre Cemiyet-i İslami partisinde Özbek ve Türkmen gerçeğini dile getirirse de dinletemez. Bu bağlamda defalarca Rabbanî ve Hikmetyar’la görüşme denemelerinde bulunuyor. Öte yandan Pakistan’da hatırı sayılır sayıda Özbek direnişçi de bulunmaktaydı. Afganistan’dan gelen Özbek ve Türkmenlerle sıkı bağlantı kuran Muhammed Tahir, bu arada hapishanede tanıştığı Resul Seyaf’ın İttihad-i İslam adlı bir parti kurduğunu, Özbek Türklerinden Kerim Mahdun’in de böyle bir çalışmada bulunduğunu duydu.

⁶⁵ Puştu şovenizmi için bk. Rauf Beg; s.57.

⁶⁶ a.g.e.; s.58.

⁶⁷ Hapishanede bir süre tutuklu kalan üniversite öğrencilerinden Feride Ahmedi’nin anlattıkları oldukça ürkütücüdür. Genç Feride hapishane ortamını şöyle anlatmaktadır: “İşkence salonlarının perdeleri kanlar içinde. Hapishane girişindeki koridordaki masaların üzerinde kesilmiş parmak, kol, bacak ve çıkarılmış göz gibi vücut organları duruyor. Hapishaneye getirilen bütün tutuklular, bu koridorlardan geçmek zorunda. Bu korkunç manzarayı gören tutuklular, daha ilk günden kendilerini nasıl bir kaderin beklediğini anlıyorlar.” Hapishaneden sağ kurtulana kadar -ki buna kurtulmak denirse- özellikle, tutuklulara yapılan alçaltıcı işkenceler ve vahşetler hakkında sayfalar dolusu açıklamalarda bulunmuşlardır. Bk. Oğuz; s.126-127.

Uzun toplantıların ardından Özbek ve Türkmen direnişçiler bir araya gelerek geniş bir durum değerlendirmesinde bulundular. Toplantıya Özbek ve Türkmenlerin seçkin üyelerinin yanı sıra Amerikan vatandaşı olduğu bilinen Ömer Türkî adlı Samangan doğumlu bir Türk de katılmıştı. Ömer Türkî'nin bir anlamda arabulucu olduğu toplantıda konuşması sırasında Özbek ve Türkmenlerin bu organizasyonunu Azat Beg'in yapabileceğini söyledi. Durum Azat Beg'e iletili ve o da bu teklifi kabul etti. Böylece, Özbekler ve bir grup Türkmen direnişçi Kuzey İttihadiyyesi adı altında Azat Beg liderliğinde örgütlenmelerini tamamlamış oldular.

Azat Beg, doktor Varisi Kerimî'nin oğlu olup anne tarafından soylu bir aileden Özbek Hokant Hanları hanedanından gelmektedir. Pakistan'da doğmuş Pencap Üniversitesinde okumuştur. Kendisi iyi bir hukukçuydu. Afgan yerel tarihi ile 2 Cedit 1359 yılında kurulan İttihadiyye İslamî Şimali Afganistan Partisi kısaca şu parti kollarından oluşmaktaydı:

Parti Başkanı Kerim Mahdum,

Parti Başkan Yardımcısı Mevlevi Tahir Mutahhar,

Parti Siyasi Sorumlusu Azat Beg,

Parti Danışmanı Doktor Azim Andhuy,

Parti sorumluları Abdolvahap, Kerimullah Rustukî, Kari Abdulhat.⁶⁸

Parti kısa sürede Özbek ve Türkmenleri kendi saflarında toplamayı başardı. Azat Beg özellikle yurt dışında partinin sesini duyurmak için büyük çaba sarf etmişti. Bu kapsamda defalarca Türkiye gelmiş, ama gerçeği söylemek gerekirse pek bir ilgi görmemiştir.⁶⁹

Azat Beg, Özbek Türklerinin sesini kısa sürede dünyaya duyurmayı başarmış, 1997 yılında ise bir helikopter kazasında hayatını kaybetmiştir.

Ardından Özbeklerin başına General Raşit Dostum geçmiştir.

Sovyet İşgali sırasında Özbek ve Türkmen direnişçilerinin faaliyetleri hakkında net bilgilerimiz olmadığından etnik bir kimlik olarak Afgan Türklerinin kesin olarak konumunu belirlemek hiç de kolay görülmemektedir. Azat Beg ve Raşit Dostum'un faaliyetleri ise daha çok Sovyet sonrası döneme rastladığından konumuzun dışında kalmaktadır. Ancak, şu bir gerçektir ki, Afganistan direnişi derken Kuzey Cephesi her zaman için belirleyici rol oynamıştır. Bu en son, gelişmelerle de gösterdi. Bu da Afgan Türklerinin ne denli kendi özgürlüklerine bağımlı olduklarını göstermektedir.

Sonuç

Bugün Afganistan bir geçiş süreci yaşamaktadır. Bu sürecin ne gibi sonuçlar doğuracağı ve Afgan toplumuna ne gibi yenilikler getireceği henüz belli değildir.

⁶⁸ Rauf Beg; s.61.

⁶⁹ Temmuz 1994'te Türkiye'de bulunan Azat Beg, kaldığı Ankara Öğretmenler Evi misafirhanesinde Afganistan Türklerinin tek sorununun siyasi olmayıp bazı yardımlarda bulunulmasını istemişse de olumsuz yanıt almıştır. İlgisizlik o denli büyüktü ki kaldığı evin kirasını ve masrafları Ankara'daki dostları ve sevenleri karşılamışlardır. Rauf Beg; s.64.

1970'li yıllardan beri Afgan toplumunun yaşadığı felaketler çok az ulusun başına gelmiştir. Bu bir anlamda da Afgan toplumunun kendisinden de kaynaklanmaktadır. Benlik, ulus ve ülke bilincinin önüne geçince karşı konulmaz felaketlerin ortaya çıkması kaçınılmaz hâl almaktadır. Afganistan bunun en iyi örneğini oluşturmaktadır. Sovyet işgalinin sona ermesiyle mücahitlerin sergilediği tavır bir anlamda çıkar çatışmasını andırmaktadır. Bir çok Afgan, bu çıkar çatışmasına verilen İslam görüntüsünün bir kılıf olduğunu düşünmektedir.

Son birkaç ay için Afganistan dünya basınının gözdesi olmaktan düşmüşse de bu ülkede her şeyin yoluna girdiği anlamına gelmemelidir. Birçok gözlemci, Afganistan'da ABD'nin kontrolünün ve Garzaî Hükûmetinin ülkenin belli başlı yerlerinde yetki sahibi olduğunu vurgulamaktadır. Yani, Afganistan'daki sorunlar hâlâ devam etmekte, iç hesaplaşmalar bitip tükenmez bilmez bir enerjiyle farklı alanlarda sürmektedir. Bazıları "kâfir komünist" düşman psikolojisinin "kâfir Amerika" düşmanlık psikolojisiyle yer değiştirdiğini söylemektedir. Durum ne olursa olsun, bizim Afganistan'la ilgilenmemizdeki birincil faktör, buradaki kendi soydaşlarımızdır. Bu makaleden de anlaşılacağı gibi Afganistan'da öğrenilmesi gereken azımsanmayacak bir Türk kitlesi yaşamaktadır. Tabii, bunların dikkat merkezinde tutulması, araştırılması, öğrenilmesi, destek görmesi diğer Türklerin üzerine vazifedir.

AFGANİSTAN'DA YENİDEN YAPILANMANIN ETNİK-DİNÎ YAPI BAKIMINDAN ANALİZİ

Arş. Gör. Yalçın SARIKAYA

Giriş

Afganistan, Türkistan, Güney Asya, Orta Doğu alt sistemleri bakımından özgün ve önemli bir jeopolitiğe sahiptir. XIX. yüzyılda klasik sömürgecilik, XX. yüzyılda ise ağırlıklı olarak soğuk savaş dönemi mücadele alanı olması sebepleriyle öne çıkmıştır. Uluslararası politika literatüründe Afgan-Rus Savaşı, Sovyetler Birliği'nin çöküş ve dağılmasını hızlandıran bir süreç olarak da geçmiştir.

1990 sonrasında bu önem azalmamış, farklı mahiyette gelişmiştir. Afgan iç savaşı, etnik, dinsel, ideolojik etkenlerle derinleşmiş, çevreleyen ya da ilgili ülkelerle de karşılıklı etkileşim hâlinde olmuştur. İç savaş, Taliban hareketinin Afganistan'ın tamamına yakınına ele geçirmesine kadar da bütün şiddetini korumuştur.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan terörist saldırılar sonrasında ABD'nin Afganistan'a yönelik bir operasyon başlatması, Afganistan'da Kabil'in el değiştirmesini ve Taliban yönetiminin düşmesini beraberinde getirmiştir. Ancak günümüze dek, Afganistan'da barış tamamen tesis edilmemiş, etnik, dinî, siyasi yapılar/gruplar arasındaki uzlaşmazlık veya çatışmalar da giderilememiştir.

Afganistan'ın yönetimini değiştiren ABD'de ve konuya müzahir ülkelerde, Afganistan'ın geleceği konusunda, ağırlıklı olarak “yeniden yapılanma” ve “ulus inşası” gibi konuları içeren çalışmalar yapılmaktadır.

Afganistan'daki çatışmaların ekonomi, siyaset, enerji, kaçakçılık gibi muhtelif boyutları olmakla birlikte, son tahlilde değişmeyen bir girdi olarak etnik-dinsel durumun varlığı göze çarpmaktadır.

Afganistan yeniden yapılandırılırken hangi uluslararası aktörün/güç merkezinin hangi önceliklerle hareket ettiği, bunun etnik ve dinî bakımdan grupları nasıl ve ne ölçüde etkilediği, bölge jeopolitiği ve küresel politik durum bakımından bunun taşıdığı önem burada incelenmektedir.

Tarihî Arka Plan

Afganistan'ın bir devlet olarak ortaya çıkışı XIX. yüzyıl sonu İngiliz sömürgeciliğinin izlerini taşımaktadır ve ülke ortak bir tarihî-etnik bilinçten uzaktır. Bugünkü hükûmetin genel olarak en geniş etnik grup olan Peştunlardan oluştuğu ifade edilmektedir. Toplam nüfusun yarısından azını oluşturan Peştunlar, kendi aralarında kabile-aşiret bölünmelerine sahiptir. Gerek Peştunların kendi içlerindeki bölünmeler gerekse Peştunlar dışındaki Özbek, Tacik ve Hazara gibi başlıca etnik varlıkların muhalefeti sebebiyle, hükûmetin Başkent Kabil dışındaki hükmü genellikle sınırlı kalmıştır.¹

¹ Anja Manuel ve P. V. Singer; A New Model Afghan Army, Foreign Affairs, c.81, Sayı 4, s.45.

1950'li yıllardan itibaren, etnik meselelerin Afganistan'ın dış ilişkilerinde bir yer işgal ettiğini görüyoruz. Mesela, ABD'nin 15 Mayıs 1957 tarihli notasında, "Durand hattının Afganistan ve Pakistan arasında meşru sınır olarak kabul edildiği belirtilmektedir. Bu dönem, ABD ile Pakistan arasında soğuk savaş şartlarından kaynaklanan iyi ilişkilerin geliştiği bir dönemdir. Afganistan bu ilişkiden rahatsız olmuş, ABD'den silah desteği talep etmiş; ancak, bu talep karşısında J. Foster Dulles "Afganistan'ın silah talep etmek yerine Pakistan'la 'Peştunistan' sorununu çözmesi gerektiği" cevabını vermiştir. Bu dönemde Kabil, Sovyetler'e yönelmiş, buradan siyasi ve ekonomik destek de almıştır. Bu dönemde, ABD'nin ağırlıklı olarak ülkenin güneyine yönelik yatırımları teşvik ettiği, güney Afganistan odaklı bir politika takip ettiği ve Sovyetler'in de kuzey Afganistan'a yönelik politikalar uyguladığı görülmektedir. Bilindiği üzere, 1960'lı yıllardan itibaren Afganistan'daki kutuplar mücadelesi yönetime yansımış, Zahir Şah yönetimi daha Amerikancı-Batıcı bir tutum ortaya koymuştur.² Zahir Şah sonrasında Davud'un darbesi ve cumhuriyet rejiminin kurulması, ülkedeki ABD-Sovyet yarışını hızlandırmıştır. Mesela ABD'nin Pakistan üzerinden, ülkedeki İslamcı potansiyele oynaması bu dönemde başlamıştır.³ Bundan sonra da Sovyet işgali ve Afgan direnişi süreçlerinin yaşandığını biliyoruz. Direniş sırasında ABD, Vietnam'dan sonraki en yüklü örtülü yardım işlerini buraya yapmıştır. ABD'nin direnişe desteğinde de Pakistan üzerinden hareket ettiği ve ağırlıklı olarak güneydeki kitleye müzahir hareket ettiği görülmüştür.

Taliban öncesinde, Kabil'de, Rabbani liderliğinde Tacik ağırlıklı bir yönetim vardı. ABD'nin ülkedeki geleneksel bağlantılarının Peştunlar olması yanında bu yönetimin İran, Hindistan ve Rusya gibi ülkelerle yakın ilişkiler kurması da ABD tarafından olumlu görülmüyordu.⁴ Bunun yanında, nüfus oranının fazlalığı ve artan askerî gücüyle de Taliban, ABD tarafından Afganistan'ı istikrarlı hâle getirecek bir güç olarak görülmüştür. Bu istikrar da burada kurulup İran'ı sistem dışında bırakan enerji nakil hattının tesisi için zorunlu addedilmiştir. ABD'nin Taliban desteği bu biçimde izah edilebilir.

11 Eylül 2001 sonrasında ABD, 7 Ekim 2001'de Afganistan'a yönelik bir askerî operasyon başlatmış ve bu operasyon, Kuzey İttifakının desteğiyle 13 Kasım 2001'de Taliban'ın Kabil'den çekilmesi sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte ne operasyon ne Taliban ne de etnik gruplar arasındaki çatışma bitmiştir.⁵

22 Kasım 2001-4 Aralık 2001 tarihleri arasında Bonn'da BM desteğinde, Afganistan'ın geleceği konusu görüşülmüştür. Görüşmeler sonucunda, Peştun lider Hamid Karzai yönetiminde ve diğer savaşan grupların liderlerini de içeren 30 kişilik bir geçici yönetimin kurulmasına karar verilmiştir. Haziran 2002'de de Peştunca bir kavram ve kurum olan Loya

² Hafizullah Emadi; New World Order or Disorder: Armed Struggle in Afghanistan and United States' Foreign Policy Objectives, Central Asian Survey, 1999, c.18, Sayı 1, s.53.

³ a.g.e.; s.55.

⁴ Ekim 1994'te ABD Büyükelçisi Monjo ve Pakistanlı meslektaşı, Kabil'in izni olmaksızın Kandahar'da Taliban karargâhını ziyaret edip görüşmüşlerdi. Bk. a.g.e.; s.52.

⁵ Sultan Barakat; Setting The Scene For Afghanistan's Reconstruction: The Challenges and Critical Dilemmas, Third World Quarterly, 2002, c.23, Sayı 5, s.802.

Jirga⁶, yani büyük meclis kurulmuştur. Loya Jirga, Nisan 2002'de 30 yıllık sürgünden sonra İtalya'dan Afganistan'a dönen eski kral Muhammed Zahir Şah tarafından açılmıştır.⁷ Ülkede, yeni Anayasa'nın kabulüne kadar 1964 Anayasası'nın geçerli olması konusunda anlaşılmıştır.⁸

ABD ve Fransa, 2002-2003 itibarıyla millî ordunun kurulması görevini Kabil'de bir eğitim merkezi açarak üstlenmiş, Almanya ve İtalya da millî sivil polis teşkilatıyla yargı sisteminin yeniden kurulması taahhüdünü altına girmiştir.⁹

2002 yılında, Pakistan gizli servisinin bazı unsurlarının Hikmetyar ve Taliban arasında ABD-Karzai karşıtı bir blok oluşturmak üzere aracılık ettiği, bu temasların Pakistan'daki Hizbul Mücahidin ve Bedr Mücahidin gruplarınca da desteklendiği bildirilmiştir.¹⁰ Pakistan'daki Kasım 2002 seçimlerinde Müttehid-e Meclis-e Emel adlı dinî parti, ülke genelinde üçüncü olarak, kuzeybatı sınır eyaleti ve Belucistan eyaletinde yerel kontrolü ele geçirme imkânı bulmuştur.¹¹ Bu bölge Afganistan sınırır ve sınırın iki tarafında yoğun bir karşılıklı etkileşim mevcuttur.

Jeopolitik Durum ve Dış Güçler Değerlendirmesi

Sovyet işgalinden sonra ortaya çıkan iç savaşa dışarıdan müdahaleleri inceleyen bir çalışmada, iç savaşla ilgili ülkeler şu biçimde sıralanmaktadır: "komşu ülkeler (Pakistan, İran ve Orta Asya Cumhuriyetleri), bölge dışı ülkeler (Suudi Arabistan, Türkiye ve Hindistan) ve uluslararası güçler (ABD, Rusya ve Çin)."¹²

ABD müdahalesi öncesinde de Afganistan'da Taliban ve Kuzey İttifakı biçiminde bir ikili ayrım ortaya çıkmış durumdaydı.¹³ Bir bakıma Taliban, yıllarca birbiriyle savaşan grupların zorunlu uzlaşmasını sağlamıştı.

Pakistan ve İran, diğer dış aktörlere göre, Afganistan içindeki siyasi çatışmanın daha fazla tarafı durumundadırlar. Zira, gerek 1996'da Kabil'in Taliban'ın eline geçmesine kadar gerekse bu tarihten sonra, İran Kuzey İttifakının belli unsurlarını, Pakistan da Taliban'ı ciddi biçimde desteklemişlerdir. İki ülke de 1996'dan ABD müdahalesine kadarki süre zarfında, uluslararası kamuoyunda iyi niyetli algılanmak üzere arabuluculuk girişimlerini de ihmal etmemişlerdir.¹⁴

⁶ Loya Jirga konusunda özgün bir çalışma için Bk. M. Jamil Hanifi; *Editing the Past: Colonial Production of Hegemony Through the Loya Jirga in Afghanistan*, Iranian Studies, 2004, c.37, Sayı 2.

⁷ Barakat; s.802.

⁸ Asia&Pacifc Review 2004, Afghanistan Profile, Walden Publishing Ltd(Author), 2004, Cambridge, İngiltere.

<http://site.ebrary.com/lib/ankos/Doc?id=10053195&page=6>

⁹ <http://site.ebrary.com/lib/ankos/Doc?id=10053195&page=1>

¹⁰ <http://site.ebrary.com/lib/ankos/Doc?id=10053195&page=2>

¹¹ <http://site.ebrary.com/lib/ankos/Doc?id=10053195&page=2>

¹² Citha D. Maass; *The Afghanistan Conflict: External Involvement*, Central Asian Survey, 1999, c.18, Sayı 1, s.66.

¹³ a.g.e.

¹⁴ a.g.e.; s.69.

İran açısından etnik-dinî yakınlık arz eden gruplar, Hazaralar ve Tacikler olarak belirtilebilir. İran, Hazaralarla dinî, Taciklerle etnik yakınlık içindedir. Pakistan açısından ise Peştunlar aynı konumdadır.

Pakistan'ın Afganistan işlerine dâhil olması, Sovyet işgali döneminde başlamıştır. Pakistan Askerî Gizli Servisi ISI (Inter-Services Intelligence) uzun süre, İslamî direnişin Afgan ve uluslararası yardımını organize etmiştir. Bu servisin, Taliban'ın da kurucusu olduğu iddia edilmektedir.¹⁵ Taliban'ın bu servis dışındaki Pakistan unsurlarından aldığı destek, Pakistan'ı neredeyse Afgan savaşının içerideki taraflarından biri konumuna getirmiştir.

Pakistan, 1997 yılında Taliban Hükûmetini tanıyan ilk devlet olmuş, bunu Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri takip etmiştir.¹⁶

Pakistan'ın 1990'lı yıllardaki Afganistan politikası 1980'li yıllardakine göre değişmiş, geniş bir Orta Asya boyutu ile eklenmiştir. 1990'lı yıllarda, Orta Asya'ya doğrudan ulaşım sağlamak, Pakistan'da "Pakistancı" bir hükûmet kurmak, Afgan-Pakistan sınır bölgesinde Durand Line¹⁷ dedikleri bölgede, Peştun milliyetçiliğini geliştirmek, bu politikanın hedefleri olmuştur. Bu hedeflerin iki temel hedefin ara hedefleri olduğu da belirtilebilir. Bunlar, Hindistan karşısında, stratejik derinlik kazanmak ve Orta Asya enerji kaynakları ve ticareti üzerinde kontrol kazanmaktır.¹⁸

Afganistan, İran açısından da Pakistan'ınkilerle kısmen örtüşen stratejik endişeler ifade etmektedir. İran, ABD müdahalesi öncesinde, gerek Irak'tan gerekse Afganistan'dan tehdit algılamaktaydı. Bu durum ABD müdahalesi sonrasında mahiyet değiştirerek sürmektedir. İran açısından önceden mevcut olan Saddam Hüseyin ve Taliban tehditleri yerini, ABD sıkıştırmasına bırakmıştır. Ancak, istikrarsızlıktan kaynaklanan görece tehditte bir değişiklik yoktur. Zira, İran, müdahale öncesinde de Taliban'ı ABD etkisine açık bir rejim olmanın yanında Suudi-Vehhabi çizgisini temsil etmesi bakımından da tehdit olarak algılamaktaydı. İran, Afganistan politikasını nüfuz sahası üzerinden kuşatılmışlığı bertaraf etmek üzerinde sürdürmektedir.

Orta Asya devletleri (özellikle Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan) açısından müdahale öncesi ve sonrasındaki stratejik öncelikler kısmen değişmiştir. Müdahale öncesinde, bu devletler bir ikileme karşı karşıyaydılar. Bir taraftan Moskova'dan bağımsızlıklarını artırma isteği taşıırken diğer taraftan da Taliban rejiminin kendi ülkelerine muhtemel etkilerinden ve Afganistan'daki soydaşlarının geleceklerinden dolayı tehdit algılamaktaydılar. ABD'nin Afganistan müdahalesinde Rusya'nın mevzi kalması ve etkin bir politika izlememesi, bu durumu yeniden değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Özbekistan ve Afganistan yönetimleri 2004 sonunda, iki ülkeyi Basra Körfezi'ne bağlayan bir ticaret yolunun inşası konusunda anlaşmışlardır. Bu karayolu, mümkün olursa bir demir yolu ile de desteklenecektir. Mezar-ı

¹⁵ a.g.e.; s.69.

¹⁶ a.g.e.; s.70.

¹⁷ 1893 yılında, Britanya'nın Hindistan sömürge hükûmeti tarafından çizilen, Peştun ve Beluç halklarını Afganistan ve Pakistan arasında ayıran çizgi. Bk. Emadi; s.52.

¹⁸ Maass; s.70.

Şerif'ten Herat'a, oradan da İran'a uzanan bu yol Özbekistan'a Basra Körfezi'ne çıkış imkânı sağlamak üzere planlanmıştır. Özbekistan bu yolun, Çin'e kadar uzatılarak Çin'le körfez arasında transit bir enerji yolu hâline gelmesini de hedeflemektedir.¹⁹

Türkiye, konuya ilişkin literatürde, (gerek ABD müdahalesi öncesinde gerekse sonrasında) komşu olmamakla birlikte Afganistan'a müdahil ülkeler arasında sayılmaktadır. Örneğin Maass, Türkiye'yi dış güçlerden biri olarak Hindistan'la birlikte incelemektedir.²⁰

ABD'nin 11 Eylül sonrasında, “sonsuz özgürlük” operasyonu ile müdahale ettiği Afganistan'da, bu müdahale öncesindeki şartlar gerçekten ilginçtir. Her ne kadar, farklı etnik, dinî ya da siyasî grubu destekleseler de Pakistan dışındaki bütün bölge ülkelerinin ve ABD ve Suudi Arabistan dışındaki bütün bölge dışı güçlerin Taliban karşıtı bir zeminde mutabık kaldıkları görülmektedir. ABD ise net bir politika takip etmiyordu.²¹ ABD, Taliban'ı Afganistan bağlamında değil, terör bağlamında görmekteydi. Dahası, bu bakış bile, ancak 1997-1998 yıllarında şekillenmeye başlamıştı.²² Oysa, Orta Asya Cumhuriyetleri, Rusya, İran, Türkiye ve Hindistan gibi konuya ilişkin politikaları önem arz eden devletler, Taliban karşıtlığı noktasında birleşmekteydi. Taliban'ın en açık destekçisi olan Pakistan, Taliban'ın Kabil'i almasını ABD'nin belirsiz tutumuyla sağlamıştı; ancak, karşısında güçlü bir muhalefet bloğu oluşması da kaçınılmazdı. ABD açısından, Taliban'ın bir fundamentalist tehdit hâline gelmesi ve bu tehdidin büyüme potansiyeli yanında, bunun ABD'yi devre dışı bırakan bir süreçle ortadan kaldırılması da bir o kadar tehlikeliydi. Çünkü enerji başta olmak üzere pek çok stratejik konunun odağı durumundaki Afganistan'da kurulacak yeni düzen, düzeni kuranlar tarafından tayin edilecekti.

Rusya, Afganistan'daki iç savaşa dolaylı olarak dâhil olmuştur. Moskova için, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Orta Asya'da bile âmil güç gibi hareket etmek zorlaşmışken Afganistan'da belirleyici olmak mümkün değildi. Ayrıca, Afganistan'da Taliban'ın güçlenme sürecinin Rusya'nın en ağır ekonomik dönemine denk gelmiş olması da unutulmamalıdır. Bu bakımlardan Rusya, Afganistan'daki gelişmeleri, fundamentalizm endişesi çerçevesinde görmüş, bu bağlamda Kuzey güçlerine sınırlı bir destek vermiştir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin dış politikasında Afganistan birinci öncelik değildir. Ancak Çin, Afganistan'ı güvenlik bakımından potansiyel tehdit kaynağı olarak görmektedir. Çin için bu konudaki birinci öncelik Doğu Türkistan meselesi, ikinci öncelik ise daha az bir sayıda olan Taşkurgan Tacikleri meselesidir. Çin'e göre Afganistan'daki siyasi durum, bölgedeki

¹⁹ Daily Times; 25.12.2004, <http://www.afghan-network.net/News/>

²⁰ Maass; s.73.

²¹ a.g.e.; s.75.

²² ABD'nin Güney Asya işlerinden sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Karl Inderfurth'un 22 Ekim 1997 tarihli raporundaki hususlar bu bakımdan ilk olma özelliği taşır. Burada, ABD'nin taraflar arasında nötr olduğu ve yapılacak bir ateşkesten sonra, çok etnikli, geniş tabanlı bir hükümetin kurulmasının destekleneceği yanında, Taliban'ın tanınmayacağı da belirtilmiştir. a.g.e.; s.76.

İslami ve/veya Türk akımları ya da silah akışını etkileyebilir. Bu bakımdan Pekin, Taliban dâhil hiçbir Kabil yönetimini tanımamış, tüm etnik unsurları temsil eden bir yönetim beklemiştir.

Özellikle ABD kaynaklı literatürde, Afganistan'daki gelişmeleri Orta Asya'ya yönelik bir tehdit kaynağı olarak görme eğilimi mevcuttur. Mesela Rywkin, Afganistan'da neredeyse çeyrek asırdır düren savaşın sadece sınır komşularını değil, büyük güçleri de ilgilendirdiğini ifade etmekte, Orta Asya'nın muhtelif faktörler yanında Afganistan'daki istikrarsızlıktan da büyük ölçüde etkilendiğini vurgulayarak "militan İslami fundamentalizm"ın sunduğu tehdide dikkat çekmektedir.²³ Burada Orta Asya'nın fundamentalist tehdide maruz bölgeleri olarak Fergana Vadisi (Özbek, Kırgız ve Tacik bölgeleri), Özbekistan'ın Karakalpak bölgesi, Güney Kazakistan'ın Çimkent bölgesi ve Tacikistan'daki beş ayrı bölge ve Semerkant ve Buhara şehirleri sayılmaktadır.²⁴ Dikkat edilirse, alanın Afganistan'a yakın bir coğrafyaya işaret ettiği görülür.

Nüfus ve Etnik-Dinî Yapı

Genel nüfus ve etnik grupların oranları konusunda farklı rakamlar olmakla ve sağlıklı nüfus sayımı yapılmamış olmakla birlikte, ülkenin nüfusu 2002 yılı itibarıyla 24.700.000 olarak ifade edilmektedir. Bir kaynağa göre, nüfusun %38'i Peştun, %25'i Tacik, %19'u Hazara, %6'sı Özbek %12'si de Aymak, Beluç ve Türkmen'lerden müteşekkildir.²⁵

Peştunlar ülkenin güneydoğusunda, Özbek, Türkmen, Hazara ve Tacikler kuzeyinde yoğunlaşmışlardır. Beluçlar ise güneybatı bölgesindedir. Tamamına yakını Müslüman olan ülke nüfusunun %84'ü Sünni, %15'i Şii Müslüman'dır.²⁶ Türk unsurların da geleneksel olarak dindar olmalarına ve siyasi organizasyonlarının İslami isimler taşımalarına rağmen Afganistan'daki Peştunlarda tarihsel olarak Türk unsurlara karşı bir olumsuz tutum olduğu, bölge Türkleri tarafından ifade edilmektedir. 1990 yılında Türkiye'deki Afganistan muhaciri Kazakların dilleri üzerine yapılmış bir çalışmada, Peştunların Türklere yönelik katliamları ve Afgan Kazaklarının liderlerinin öldürülmesi yaşayan tanıklarca ifade edilmiştir.²⁷

Hazaralar, dağlık Hazaracat bölgesinde yoğunlaşmışlardır. Bölge Kabil'in batısında Mezar-ı Şerif'in güneyindedir. Ancak bu bölge dışındaki pek çok kent merkezinde ve Herat bölgesinde de mevcuttur. Antropolojik olarak açık şekilde Orta Asyalı-Turanî özellikler gösteren bu grup Şii'dir. Taliban ve genel olarak Peştunlar tarafından aşağılanmış ve hedef alınmış

²³ Michael Rywkin; Militant Islamic Fundamentalism and Political Stability in Central Asia: Reviewing U.S. Policy Options, American Foreign Policy Interests, Sayı 23, 2001, s.61.

²⁴ a.g.e. Susanne Schmeidl; (Human) Security Dilemmas: Long Term Implications of the Afghan Refugee Crisis, Third World Quarterly, c.23, Sayı 1, s.17.

²⁵ Aynı kaynakta "Türkî diller" için verilen %11'lik orandan Türkmen nüfusun %4 olarak tespit edildiği sonucu çıkmaktadır. Bk. Asia&Pacifc Review 2004, Afghanistan Profile, Walden Publishing Ltd(Author), 2004, Cambridge, İngiltere.

²⁶ <http://site.ebrary.com/lib/ankos/Doc?id=10053195&page=5>.

²⁷ <http://site.ebrary.com/lib/ankos/Doc?id=10053195&page=6>.

²⁷ Mahmut Sarıkaya; Afganistan Kazak Türkçesi: Metin-Sözlük, Yayımlanmamış Bitirme Tezi, Erciyes Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri, 1990.

bir gruptur. Hazaraların İran'la yakın ilişkileri vardır. Şubat 1995'te, Hazaraların partisi olan Hizb-i Vahdet'in başındaki Abdul Ali Mezarı Taliban tarafından öldürülmüştür.²⁸ Ancak tek Şii partisi Vahdet değildir. Hareket-i İslami de daha çok kentsel bölgelerdeki Şiilerin partisi durumundadır.²⁹

Özbeklerin merkezi olan Mezar-ı Şerif şehri, ABD müdahalesi öncesinde, Taliban'ın ele geçirdiği son şehir olmuştur. Taliban'ın 1998'de burayı ele geçirmesi sırasında, BM raporlarına göre 6000 insan katledilmiştir.³⁰

Taciklerin askerî lideri konumunda olan ve Sovyet işgaline karşı yapılan Afgan direnişinin en önemli ismi olarak kabul edilen Ahmet Şah Mesut, 2001 yılında, 11 Eylül'den iki gün önce, gazeteci kılığındaki iki Arap tarafından suikastla öldürülmüştür.³¹

Yeniden Yapılanma Süreci

ABD'nin Afganistan müdahalesinde öncelikli hedefin, Taliban yönetimini ortadan kaldırmak olduğu, büyük ölçüde etnik esasa dayanan silahlı grupların terhis edilmesi (ya da silahsızlandırılması) konusunun düşünülmediği ifade edilmektedir. Operasyonlar sonunda, silahlı gruplar arasında kısmi ve örtülü bir ateşkes sağlanmakla birlikte, bu grupların savaş kabiliyetleri ortadan kalkmamıştır.³²

Afganistan'daki etnik veya siyasi grupların muhtemel bir barışa şüpheyle yaklaşmak için pek çok gerekçeleri mevcuttur.³³ Sıradan Peştunlar için, mevcut hükümet, azınlık emellerinin gerçekleştirilmesi için bir kılıf olarak algılanabilmektedir.³⁴

Yıllar süren savaş, ülkede, Batı literatüründe savaş beyleri (warlords) olarak adlandırılan güç merkezlerinin oluşmasına neden olmuştur. Yerel askerî liderler etrafında ve ağırlıklı olarak bir etnik grup temelinde oluşan bu yapıların güçleri, ticaret ve kaçakçılıktan elde edilen gelirle izah edilmektedir.³⁵ Mevcut hükümetin oluşmasından sonra bu savaş beyleri merkezle askerî bütünleşme yönünde açıklamalar yapmışsa da henüz hiçbir silahsızlanma yönünde ciddi bir adım atmamıştır. Bunun ötesinde, bu güçler arasında, güç ve toprak konusunda küçük çaplı çatışmalar da olmaya devam etmektedir.³⁶

Ne Taliban ne de El-Kaide, tamamen ortadan kalkmış değildir ve Güney Afganistan'daki ya da Pakistan'ın sınır bölgelerindeki pek çok Peştun milliyetçisi arasında halk desteğine sahiptirler.³⁷

²⁸ William Maley; Security People Smuggling and Australia's New Afghan Refugees, Australian Journal of International Affairs, 2001, c.55, Sayı 3, s.356-357.

²⁹ Alparlan Özerdem; Disarmament Demobilisation and Reintegration of Former Combatants in Afghanistan: Lessons Learned from a Cross-Cultural Perspective, Third World Quarterly, 2002, c.23, Sayı 5, s.963.

³⁰ <http://site.ebrary.com/lib/ankos/Doc?id=10053195&page=2>.

³¹ Amin Saikal; Afghanistan Terrorism and American and Australian Responses, Australian Journal of International Affairs, 2002, c.56, Sayı 1, s.25.

³² Manuel-Singer; A New Model Afghan Army, Foreign Affairs, c.81, Sayı 4, s.45.

³³ a.g.e.

³⁴ a.g.e.; s.46.

³⁵ a.g.e.

³⁶ a.g.e.

³⁷ a.g.e.

ABD, millî bir Afgan ordusunun kurulmasına birinci öncelik verdiğini defalarca ifade etmiştir.³⁸

ABD, özel birlikleri vasıtasıyla eğittiği anti El-Kaide birimleri ile Kabil arasında koordinasyon kurmadığı, dahası, kurulmakta olan Afgan ordusunun Afganistan'ın etnik kompozisyonunu yansıtmaktan uzak olduğu ve yerel komutanların güçlerinin bu orduyla bütünleşmesi için yeterli plan ve programın bulunmadığı belirtilmektedir.³⁹ Bunun yanında, silahsızlanma (disarmement), askersizleştirme (demobilisation) ve kaynaştırma (reintegration) süreçler, Afganistan için oldukça karmaşık ve zor süreçlerdir.⁴⁰

Manuel ve Singer, Afganistan'da millî ordunun kurulması sürecinin başarılı bir şekilde tamamlanması için BM, ABD, AB ve ilgili güçlerin, yerel partileri bu sürece çekmesi, mali desteğin sağlanması, Afgan ordusunun kurulacağına olan inancın tesis edilmesi gibi gerekliliklere işaret etmektedir.⁴¹ Manuel ve Singer, Afganistan'da, etnik bakımdan iyi bütünleştirilmiş bir millî ordunun kurulması yanında, yerel güçleri resmileştirecek biçimde bir millî muhafız ordusu kurulmasını önermektedir. Bu görüşe göre, millî muhafızlar, kuzeyde, yerel güçlerden, güneyde ise ABD özel birliklerince eğitilmiş ati El-Kaide birimlerinden oluşmalıdır. Bu takdirde, etnik olarak iyi bütünleştirilmiş tugaylarının, Çarikar, Gardiz, Celalabad, Kabil, Kandahar, Herat, Kunduz ve Mezar-ı Şerif gibi şehir bölgelerine yerleştirilmesi öngörülmektedir.

Afganistan'ın yeniden yapılanması bakımından büyük önem taşıyan Afgan millî ordusunun kurulması meselesi, etnik-dinsel temelli bir siyasi kilemle karşı karşıyadır. Bir tarafta Taliban yönetiminin ortadan kaldırılması için fedakârlıkta bulunmuş olan Kuzey İttifakının kazanımlarının korunması, diğer tarafta Peştun çoğunluğun rıza göstereceği bir yapının oluşturulması meselesi mevcuttur. Kuzey güçleri olarak ifade edilen yapının unsurlarının iki temel endişesi mevcuttur. Bunlardan biri, özgün etnik-dinî özelliklerin korunarak yeni Afganistan devletinin garantisi altında olması diğeri de bölgesel kontrolün güçlü tutulmasına uygun olan ancak aynı zamanda merkezî gücün kontrolünden de mahrum etmeyen bir siyasi yapının inşa edilmesidir. Kuzeydeki güç merkezleri, ağırlıklı olarak etnik-dinî bölünme arz ederken güneydeki güç merkezleri ağırlıklı olarak kabile ve siyaset bölünmeleri içindedir. Peştun çoğunluğun siyasi beklenti ve endişeleri bu bakımdan daha karmaşıktır. Bu taraftaki beklenti yelpazesinde, ülkede Peştun kimliğine dayalı bir devletin kurulması isteğinden, Sünni İslam ağırlıklı bir dinî devletin kurulması isteğine, demokratik veya Peştun kimlikli bir devletin kurulması isteğine kadar geniş bir çeşitlilik mevcuttur. Elbette, meselenin her bir tarafı için ekonomi ve güvenlik kaygıları veri kabul edilmelidir.

6 Nisan 2003'te BM gözetiminde, hükûmet dışındaki grupların silahsızlandırılmasını öngören bir program başlatılmıştır. Program, bu iş için

³⁸ a.g.e.; s.47.

³⁹ a.g.e..

⁴⁰ Özerdem; s.963.

⁴¹ Manuel-Singer; s.47.

127 milyon dolarlık taahhütte bulunan Japonya, Kanada ve İngiltere tarafından desteklenmektedir.⁴²

Dünya Bankası verilerine ve Afgan Hükûmetine göre, Afganistan'ın yeniden yapılanmasının maliyeti 15-20 milyar doları bulacaktır.⁴³ Ocak 2002'deki Tokyo Konferansı'nda, uluslararası toplum tarafından 4,5 milyar dolarlık bir söz verilmiş; ancak, aynı yıl bu miktarın sadece 1,8 milyar doları Afganistan'a gelebilmiştir. 2002 sonunda, ABD Başkanı Bush, Afganistan Özgürlüğü Destekleme Yasası'nı imzalayarak 3,3 milyar dolarlık yardımı yasalaştırmıştır. ABD, Mart 2003'te de Afganistan hükûmetine, 400 milyon dolarlık bir yardım yapmıştır.⁴⁴ Bununla birlikte, Afganistan'ın sağlık, eğitim gibi konular yanında askerî anlamda da yeniden yapılanması için bu yardımlar açıkça yetersiz kalmaktadır. Özellikle Taliban için potansiyel arz eden güney bölgelerinde, merkeze bağlı ordunun askerleri, para alamamaktan şikâyet etmektedirler.⁴⁵

Ülkeyi Loya Jirga tarafından seçilen ve Hamid Karzai'nin başkanlığındaki Afganistan İslami Geçiş Hükûmeti yönetmektedir. Devletin rejimi İslami Cumhuriyet'tir.

Afganistan'da yeniden yapılanmada bir diğer unsur yıllar süren savaşın ortaya koyduğu göç gerçeğidir. BM'nin 2001 verilerine göre, Pakistan'da 2 milyon, İran'da 1,5 milyon Afgan mülteci bulunmaktadır. Ülke içinde yer değiştirmiş olanların sayısı ise 1.100.000 olarak belirtilmektedir.⁴⁶ Göç olgusu, üzerinde ciddiyle durulması gereken bir olgudur. BM rakamlarına göre, Afganistan dışındaki Afganlıların sayısı 1990'lı yılların başından itibaren 6.000.000 civarına kadar yükselmiştir.⁴⁷

11 Eylül ve ABD müdahalesi sonrasında göç eğiliminin kazandığı yeni boyutlar yeni şartlarla değerlendirilmelidir. Göç meselesinin gerek ülke içinde gerekse ülke dışında yansımaları vardır. Afgan göçmenler, ağır hayat şartları ve düşük eğitim düzeyi ile gittikleri ülkelerde suç oranını artırmakta ve potansiyel suçlular hâline gelmektedirler. Ancak bundan daha önemli görülebilecek husus, göçün etnik-dinî karakteridir. Şii Hazaraların Sünni ağırlıklı bölgelere zorunlu olarak göç etmeleri, buradaki mezhep tansiyonu için bir tehdit olabilmekte, aynı durum, Sünni Peştunların Pakistan'ın Şii bölgelerine göçlerinde de ortaya çıkabilmektedir. Keza, Beluç bölgesine yönelik Peştun göçü de Beluçların homojenlik kaygısını tetiklemektedir. Pakistan'a yönelik göçün Talibanlaştırıcı etkisi de gözden kaçırılmamalıdır. Zira, Talibanlaşmanın Afgan muhacirlerden mi Pakistan'dan mı kaynaklandığı konusunda âdeta bir yumurta-tavuk ikileminden bahsedilmektedir.⁴⁸ Göç bahsinde değinilmesi gereken bir husus bir bakıma

⁴² Asia&Pasific Review 2004. <http://site.ebrary.com/lib/ankos/Doc?id=10053195&page=6>.

⁴³ BM verilerine göre ilk 5 yılda yeniden yapılanma için gereken miktar 6,5 milyar dolardır. Özerdem; s.962.

⁴⁴ Asia&Pasific Review 2004. <http://site.ebrary.com/lib/ankos/Doc?id=10053195&page=6>.

⁴⁵ Asia&Pasific Review 2004. <http://site.ebrary.com/lib/ankos/Doc?id=10053195&page=2>.

⁴⁶ Barakat; s.804.

⁴⁷ Schmeidl; s.10-11.

⁴⁸ a.g.e.; s.16. Afgan mültecilerle ilgili bir diğer çalışma olarak Bk. Maley; s.351-370.

Afganistan'a göç olarak nitelenebilecek durumdur. Ülkenin Keşmir, Fergana ve Doğu Türkistan'a sınır bölgeleri, arazi yapısı sebebiyle, muhalif grupların sığınmalarına ve burada faaliyet göstermelerine neden olmaktadır.

Afganistan'daki yeniden yapılanma çalışmalarının karşı karşıya olduğu zorluklar oldukça fazladır. Bu çalışmada, yeniden yapılanma, politik ve stratejik anlamda ele alınmış olup burada, eğitim, sağlık, alt yapı gibi konular üzerinde durulmamıştır.⁴⁹

Sonuç

Afganistan'da bir yeniden yapılanma süreci vardır. Bu süreç, sosyal konuların yanında siyasi konuları da içermektedir. Her iki boyut da ülkenin etnik-dinî yapısı ile ilişkilidir. Afganistan'ın geleceğinde etnik-dinî grupların sahip olacakları konum, bu süreçte şekillenecektir. Savaş sebebiyle karşılıklı ve çok yönlü olumsuz etkileşim içinde olan etnik grupların birbiriyle bütünleşmesinin, bir program dâhilinde gündeme gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Böyle bir süreçte, inisiyatif kullanan güç ya da güçler, siyasi pozisyon bakımından güç kazanabilirler.

Önümüzdeki dönemde, yeniden yapılanma kapsamında, ülkede sivillerin ağırlıkta olduğu bir idari-bürokratik yapının kurulmasının uluslararası toplum tarafından teşvik edileceği dikkate alınmalıdır.

ABD'nin, yeniden yapılanmada, dinî istekleri törpülenmiş, Peştun onaylı bir yapıyı tesis etme eğiliminde olduğu ifade edilebilir. Ancak bunu, askerî başarısına katkıda bulunan Kuzey güçlerinin rızasına dayandırmak zorundadır. Afganistan Türkleri, ülke nüfusunun önemli bir bölümüdür. Afganistan'ı Türkistan alt sistemi ile güney Asya alt sistemi arasında bir bölge olarak görürsek Afganistan Türklerinin Orta Asya enerji nakil hatları, ticaret ve kaçakçılık yolları, radikal dinci akımlar, Çin, Keşmir vb. konularda ne kadar kilit bir bölgede olduklarını da görebiliriz.

Yeniden yapılanma sürecinin kaçınılmaz olarak etkileyeceği Afgan toplumunun etnik-dini yapısı bu perspektiften değerlendirilmelidir.

---

⁴⁹ Bu yönlerden Afganistan'daki yeniden yapılanma çalışmalarının karşı karşıya olduğu zorlukları inceleyen bir çalışma olarak bk. Barakat; s.801-816.

FALKLAND SAVAŞI'NIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

E. Kur. Alb. Aziz Rifkî ATEŞER

Falkland veya Malvina adaları dünyanın uzak bir köşesindedir. İlk bakışta “Bu تنها coğrafyada 1982’de yaşananların bizi ilgilendiren bir yanı olabilir mi?” sorusuna olumlu bir yanıt verebilmek zordur. Ancak, araştırılıp incelendikçe ve üzerinde düşünöldükçe, pek çok yönden önemsenmeye ve tartışılmaya değer bir savaş örneğı olduğu anlaşılır. Bu nedenle jeopolitik ufkunu genişletmek isteyen, İngiliz usulü mücadelenin nasıl olduğunu (tipik özellikleriyle) tanımak isteyen, hâlâ aydınlatılmaya muhtaç noktaları ve tartışmalı yönleri bulunsa da bu harekâttan askerî ve siyasi mahiyette dersler çıkarmak isteyen herkes için Malvinas veya Falkland Savaşı, hiç de yabana atılamayacak bir tarih ve stratejik etüt konusudur.

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda yalnızca bir uğrak yeri olarak görölen ve iskâna açılmamış bulunan adalarda ilk yerleşim Fransızlarca gerçekleştirilmiş; 1764’te Sen Luis adıyla kurulan koloninin sakinleri iki yıl sonra İngiliz gemicileri tarafından buradan çıkarılmıştır. İngilizler ise 1770’te bir İspanyol filosunun baskınıyla adadan kovulmuşlardır. O tarihten sonra, Arjantin’in bağımsızlığını kazanarak 1823’te adalara vali atama kararına kadarki sürede Malvinalar İspanya’nın egemenliğinde kalmıştır. 1832’de Arjantin Malvinas’a ilk valiyi gönderince, İngilizler bunu kabul etmeyerek askerî güç kullanmış ve Falkland’ı ele geçirmiştir. Britanya İmparatorluğu buraya 1892’de koloni (sömürge) statüsü vermiş ve 1908’de yine tek yanlı bir kararla Falkland adalarıyla birlikte Güney Corciya, Güney Sandviç, Orkney ve Şetlant adalarının kendi egemenliği altında olduğunu ilan etmiştir.

Arjantin’in egemenlik iddiası ise İspanya ve Portekiz’in XV. yüzyılda keşfedilen adalar üzerindeki anlaşmazlıklarını sona erdiren 1493 tarihli Papalık Fermanı ve 1494 tarihli Tordessilas Anlaşması uyarınca ve İspanya’nın halefi olması sıfatıyla Malvina adalarının kendi hükümranlığı altında olduğu (veya olması gerektiğı) savına dayanmaktadır.

Arjantin, siyasi anlamda aradığı meşruiyet fırsatını ise 14 Aralık 1960’ta, dünyada koloni uygulamasının sona erdirilmesi isteyen 1514 sayılı Birleşmiş Milletler Kararı’nın onaylanmasıyla bulmuştur. BM nezdindeki girişimleriyle konunun 1964 yılında Sömürge Sorunları Komisyonunda gündeme alınmasını sağlayan Arjantin, 1965 Aralığında 2065 sayılı BM Kararı’nın çıkarılmasına da etken olmuştur. Söz konusu karar, taraflara sorunu barışçı yöntemlerle ve görüşmeler yoluyla çözüme kavuşturma çağrısını içermektedir. 1965-1968 dönemindeki gizli görüşmeler, her iki tarafın üzerinde uzlaşabilecekleri noktalarda yoğunlaşırken 1969-1971 döneminde Arjantin ile adalar arasındaki irtibatın çok yönlü olarak tesisini öngören ve karşılıklı ayrıcalıkları kapsayan bir mutabakat belgesi 1971’de imzalanarak BM’ye bilgi verilmiştir. “Beyaz Kart Protokolü” olarak anılan bu sözleşme, İngiliz tarafı için, en önemli sonunun çözümlendiğı şeklinde telakki edilirken Arjantin tarafı için asıl uzlaşmazlık konusu sayılan ve adaların kimin

hükümranlığı altında olduğu meselesini muallakta bırakan bir geçiş dönemi uzlaşısı olarak görülmüştür. İşin peşini bırakmayan Arjantin'in ısrarlı girişimleriyle 1973'te, önce görüşmelerin hızlandırılması sonra da görüşmelere gecikmeksizin yeniden başlanması çağrılarını içeren iki BM Bildirisi yayımlanmıştır. Ne var ki, İngiltere'nin oyalayıcı tutumu nedeniyle görüşmelerin tekrar başlatılması 1977'den önce mümkün olamamıştır.

1981'e gelindiğinde, artık anlaşılmıştır ki taraflar siyaseten ortak bir noktada uzlaşma niyetinde değillerdir ve sorunu askerî yöntemlerle çözümleme kertesine varabilecek bir sürece girilmesi kaçınılmazdır. İşte, Arjantin'in adaları işgal etmesine ve İngiltere'nin bu işgali hükümranlığına karşı tecavüz sayarak müdahalede bulunmasına yol açan gerilim ve tırmanma sürecinin esası budur.

Bu nedenle, konuyu siyasi ve askerî mahiyetiyle incelerken tarafları sıcak çatışmaya yönlendiren gelişmeleri, savaşın asıl nedenlerini ve tarafların stratejileri ile bu mücadeleyi nasıl tasavvur ettiklerini gözden geçirmemiz daha uygun olacaktır.

Birinci bahiste, diyebiliriz ki Malvina adalarına asker çıkarması ve bu fiilî durumu kendi lehine kullanmaya yeltenmesi için Arjantin'e açıkça fırsat veren ya da onu teşvik eden taraf aslında İngiltere'dir. Bunu da "Davidoff Olayı" olarak adlandırılan krize davetiye çıkararak başarmıştır. Kriz, Davidoff'un bir İskoç şirketiyle sözleşmesi gereği Güney Corciya adasındaki terk edilmiş Balina İstasyonu donanımının sökülme çalışmalarını izlemek üzere adaya gitmesiyle başlamıştır. Beyaz kart kullanarak seyahat etmesinin, 1971 tarihli anlaşma uyarınca bir sorun yaratmaması gerekirken adı geçene pasaport onayı ya da vizesi olmaksızın Güney Corciya'dan ayrılamayacağı, Falkland'daki İngiliz yönetici tarafından bildirilince bu kasıtlı tavır Arjantin'de tepkilere yol açmıştır. 20 Aralık 1981'de patlak veren söz konusu kriz, 3 Şubat 1982 tarihinde Britanya büyükelçisinin, böyle bir olayın tekrarlanmaması için Arjantin Hükûmetine (protesto mahiyetinde) uyarıda bulunmasıyla yeniden alevlenmiş ve Arjantin'in buna cevabı, sadece bildirimle yetinerek yani irtibat anlaşmasının farklı (keyfî) biçimde yorumlanmasını kabul etmeyerek 19 Martta 41 kişilik bir ekibi, donanmanın bir gemisi ile Güney Corciya'ya göndermek olmuştur. Davidoff'la birlikte karaya çıkan bazı işçilerin Arjantin bayrağını göndere çekmeleri İngilizleri harekete geçirmiş; ancak, zor kullanma girişiminin sakıncalarına dikkat çekilmesi üzerine bu amaçla (bir deniz piyade mangası ile) adaya gönderilen Endurance gemisi açıkta bekletilmiştir. Aynı günlerde İngiltere'nin Falkland adasının yönetim merkezi olan Stanley'i de deniz piyadeleriyle takviye etmesi ve (Arjantin'in Güney Corciya'ya, güvenlik gerekçesiyle asker ve malzeme çıkarması üzerine) önce bir deniz görev kuvveti (Task Force) göndereceği; ardından da (26 Martta) Gilbertar'dan bölgeye nükleer denizaltı sevk ettiği şeklinde bir haber yayması savaşı başlatan gelişmeler olmuştur.

Savaşın asıl nedenleri konusunda tarafların ve yorumcuların görüşlerini yansıtan ve değişik kaynaklarda yer alan başlıca (makul) nedenler şunlardır:

Britanya için ilk neden Falkland adalarının elde tutulabilmesidir. 1945 yılından o güne kadar kolonilerinden 45'ini (belirli iktisadi çıkarlar ve ayrıcalıklar karşılığında) bağımsızlıklarını tanımak veya onları başka devletlere devretmek suretiyle elden çıkaran İngiltere, bunların hiçbirinde karşı tarafın askerî eylemlerine ya da güç kullanma tehdidine açıkça boyun eğmemiştir. Böyle bir olasılık bulunduğu ise psikolojik, diplomatik ve istihbaratla ilgili tüm hünerlerini seferber ederek yerel iş birlikçileri devreye koyup askerî güç gösterisi dâhil caydırıcı tüm önlem ve manevralarla karşı tarafı arzu ettiği uzlaşma zeminine çekerek kendi yararına sulh olunmasını başarmıştır. Dolayısıyla, Britanya'nın elinden, hükümrânlığı altındaki bir coğrafya parçasının cebren alınmaya kalkışılması, onun kaldıramayacağı ve kabul edemeyeceği bir durumdur. Kaldı ki Kuzey İrlanda'daki ayrılıkçı hareketlerle ve o dönemin iktisadi sıkıntılarıyla uğraşan bu devletin böyle bir yenilgiye içeride de tahammülü yoktur. Keza, kalan egemen üs ve dominyonlarını kaybetmesine de kapı açabilecek herhangi bir oldubittiye sineye çekmesini beklemek de mümkün değildir.

Arjantin için ilk neden, dönemsel koşulların, Malvina adaları üzerindeki tarihî haklarını yeniden elde etmesine yardımcı olacağı varsayımı ile bu sayede ülke yönetiminin mevcut siyasi ve iktisadi bunalımı aşmada (bir bakıma iç sorunları bu yolla çözümlemeye) bu askerî harekâtın gerekli görülmesidir. Böylece içerideki ulusal şahlaniş ve kenetlenme, %130'u aşan enflasyonu, %11'lik küçülmeyi, %12'nin üzerindeki işsizliği ve 30 milyar dolarlık dış borç yükünü unutturabilecek, iktidarın konumunu güçlendirebilecektir. Ülkede siyasi istikrarı sağlamak için böyle bir krizden yararlanmak yanında, yönetimin bu vesileyle Latin Amerika ülkelerinin desteğini elde etmek hesabı da askerî harekâtın nedenlerinden biri olarak görülmektedir.

Her iki taraf için ikinci neden Malvina veya Falkland adalarının konumu ve çevresiyle beraber taşıdığı değerle ilgilidir. Adalar topluluğu, Britanya adalarından Antarktika'ya uzanan jeostratejik eksen ve üsler zincirinin önemli bir halkasıdır. Gerek Atlas Okyanusu'nun güneyine ve kutupsal çembere (özellikle İngiliz bölgesine) hâkim olmada gerekse Amerika ve Afrika kıtalarının güney uzantıları ile Avustralya ve Güneydoğu Asya irtibatını kurmada ve sözü edilen ana karalarla olan deniz yolu taşımacılığını denetlemeye bu adaların önemi yadsınamaz. Keza, konumu ötesinde, bizatihi adaların ve Antarktika'nın başlı başına ekonomik bir değer taşıdığı bilinmektedir. Cohn Fercsey'den nakledildiğine göre, adalar ve 200 millik ekonomik deniz bölgesi tabanında, Birleşik Amerika Atlantik petrollerinin beş katı büyüklüğünde 40 milyon varillik bir rezerv bulunmaktadır. Cazip doğal zenginlikler, donmuş bir pastaya benzetilen Antarktika buzul kıtasında da kömür, petrol, bakır ve uranyum madenlerini içerecek şekilde yer almaktadır.

Savaş nedenleri olarak sıralanabilecek başka alt başlıklar bulunabilse de bizim için asıl dikkat noktasını, tarafların stratejik planlamaları ile bu tasarımlarına yön çizen öngörü ya da dinamik fikir dizeleri oluşturmaktadır.

İngiltere için, Arjantin'i yanlış adımlar atmaya (dolaylı biçimde) sevk ederek hasmın durum üstünlüğünü engelleyip siyasi çözüm kapılarını kapatacak ve ileride aynı yolu denemeye kalkışacaklara peşinen gözdağı verecek bir siyasi-askerî senaryo geçerlidir.

Arjantin için ise "kriz yönetimi" çerçevesinde kendi avantajına bir fiilî durum yaratarak bu askerî üstünlüğünü siyasi bir sonuca erişirme senaryosu esastır.

Meseleye böyle bakılınca inisiyatifin baştan sona İngilizlerde olduğunu görmemek mümkün değildir. Nitekim, özellikle Aralık 1981'de General Galtieri'nin Arjantin'de devlet başkanı oluşundan itibaren yaşananlar bu olguları doğrulamaktadır. Tarafların askerî güç kıyaslamasına ve harekâtın cereyanına bakmadan önce bu aşamadaki yaklaşımları, özgün bir bakışla değerlendirmemiz yararlı olacaktır. Çünkü, bildiri hazırlanırken incelenen kaynaklarda meselenin bu yönüne değinen ifadelerle rastlanılmakla beraber, yeterince nesnel görüşlerin eksikliği hissedilmiştir.

Sözü edilen dönemde İngiltere, yeni Arjantin Hükûmetiyle görüşmelere (somut bir sonuca varamayacaklarını bile) başlamış; ancak, 8 Şubat 1982'de "egemenlik meselesi" üzerinde pazarlık kabul etmeyeceğini bildirerek muhatabına tam anlamıyla rest çekmiştir. Böyle bir meydan okumanın getirebileceği siyasi ve askerî tepkimleri, İngiltere gibi tecrübeli bir devletin göze almadığı söylenemez. Kaldı ki İngiliz Hükûmetinin, olası Arjantin askerî harekâtına karşı ihtimalat planlarını hazırlamaya, karşı taraftan en az altı ay önce başlaması da manidardır. Yalnızca askerî değil sivil destek yeteneklerini, hatta uluslararası siyasi, hukuki ve teknik imkânları da kapsayan bu ön alışın yalnızca caydırıcılık ve tedbirlilikle açıklanamayacağı doğaldır. Diyebiliriz ki İngilizler bu yaklaşımlarıyla durum üstünlüğünü daha baştan ele geçirmiş ve inisiyatifi kullanan taraf olmuşlardır.

Öte yandan, Arjantin'in meseleye kriz yönetimi mantığıyla yaklaşması ve İngiltere'nin bu uğurda savaşmayı göze alamayacağı gibi (dönemsel koşulları gereğinden fazla önemseyen) bir varsayıma dayanması ciddi bir hesap yanlışlığı olmuştur. Oysa,

- İngilizlerin hem bölgesel hem de küresel ilgi ve çıkarları gereği konuyu önemseyecekleri ve bunu topyekûn bir güvenlik ve savunma meselesi kabul edecekleri kestirilebilseydi,

- Güç dengesi ve savaş (ya da siyasi-askerî mücadele) yeteneklerinin bu aşamada Arjantin'e sınırlı bir savaş için pek fazla bir şans tanımadığı ve kayıp-kazanç beklentilerinin (sonuçta) lehine gerçekleşemeyeceği idrak edilebilseydi ve

- Planlamada dayanılan varsayımların geçersizliği bir yana savaşın kaderini ciddi biçimde etkileyecek ve en azından dengeleyerek hasmı siyasi bir çözüme razı edebilecek bir kararlılık ve esnekliğin gösterileceğine peşinen güvenilebilse ya da buna azmedilseydi herhâlde Arjantin'in (yanlış) hesabı Falkland'dan dönmezdi.

Bu noktadan baktığımızda, Arjantin'in oyuna gelme veya getirilme olasılığını sorgulamadan edemeyiz. Düşükleri hatalar da böyle bir olasılığın akla yakın olduğunu göstermektedir. Örneğin İngiltere'nin güncelleştirilmiş harekât planları 14 Eylül 1981'de Genelkurmayca onaylanırken Arjantin'in planlama çalışmaları ancak 18 Aralık 1981'de başlamış ve araya giren tatiller dolayısıyla harekât planlarının ortaya çıkması Mart 1982'yi bulmuştur. Dolayısıyla planlamanın gerektirdiği hazırlıklar ve tatbikat ya da provalar için İngilizlere yeterli zaman kalırken Arjantinliler (gerilimin hızla tırmanması sonucu) muhtemelen tasarladıkları harekâtın sürecini ve ihtimalat planlarını dahi doğru dürüst tartışmadan kendilerini savaşın içinde bulmuşlardır.

Arjantin planında harekâtın en erken Temmuz 1982'de başlaması; böylece mevsim koşullarının İngilizleri müdahaleden alıkoymasına veya karşı harekâtı zorlaştırması esas alınmıştır. Ne var ki "işgalin beklemeye tahammülü olmadığı" gerekçesiyle ve bazı eksiklikler giderilemeden harekete geçilmesi Arjantin'i bu imkândan yoksun bıraktığı gibi tatbikat bahanesi gibi örtme tedbirleri, angajman kurallarının etkili biçimde tatbiki ve yasak saha ilanı konularında da gerekenler zamanında ve inisiyatifi kazandıracak tarzda yapılamamıştır.

Kanaatimce, Arjantin'in siyasi-askerî durum muhakemesi ve senaryo ya da mücadele sürecinin kurgulamasında yapmış olduğu en önemli hata "bayrak gösterme" türü bir konuşlanma ile adalarda asker varlığı bulundurmanın pazarlık gücünü artıracak gibi bir vehme kapılmasıdır. Oysa, kriz yönetiminin bir eylemselliği olarak düşünülse bile bunun karşılıksız kalmasının beklenemeyeceği; "Savaş bir oyun değildir!" mantığı ile davranmak gerektiği ve silahın kınından ancak ateş etmek için çıkarılacağı en baştan bilinmeli idi. Bu itibarla, vuruşma başladığında savaş kurallarının geçerli olacağı düşünülerek askerî gücün diplomasi ve siyasetin bir aracı olarak kullanılmasında dahi öncelikle zafer kazanma iradesinin belirleyiciliği gözden ırak tutulmamalıydı. Gerçekte de böylesi durumlarda, nispi üstünlük ve inisiyatiftan mahrum taraf için akıntıya kapılmak kaçınılmaz olmaktadır. Söz konusu badireden çıkabilmekse farklı etmenlere bağlıdır. Başka bir ifadeyle;

- Ya hasmın düşeceği stratejik hatalardan yararlanmakla,
- Ya hasma söz geçirebilecek veya onun güç üstünlüğü ve inisiyatifi sınırlandıracak bir büyük devletin desteğini kazanmakla,
- Ya da hasmın karşısında onun pes ettiremeyeceği bir gözü peklik, dayanıklılık ve maneviyat içinde çarpışmakla mümkündür.

Arjantin adına esef verici olanı bunlardan hiçbirinin bahtına yaver olmayışıdır.

Savaşa yol açan gelişmelerin mahiyetini ve savaşın asıl nedenleri ile tarafların stratejik yaklaşımlarını böylece gözden geçirdikten sonra askerî denge ve savaşın seyri ile ilgili açıklamalara geçebiliriz.

Ek-1'de görüleceği üzere Arjantin Silahlı Kuvvetleri orta büyüklükte bir askerî güç kapasitesindedir. Aynı anda iki ayrı harekât alanında çarpışabilecek olanak ve yeteneklere sahip olduğu söylenemez. Müşterek harekât için hazırlıklarının yeterli olmayışı bir yana 150 yıldır savaşıp savaşmamış olmanın getirdiği atalet ve deneyimsizlik bu askerî güç için önemli bir çıkmaz oluşturmaktadır. Canberra B62 bombardıman uçağı ve Tıp 42 muhripleri gibi İngiliz yapımı ana silah sistemleri dâhil çoğu ABD ve Batı Avrupa menşeli uçak, gemi, tank, füze vs. ile donatılmış olması (nispeten düşük stok seviyeleriyle beraber) Arjantin savunma gücünü, lojistik destek ve kayıpların yerine konulması bakımından zorlayan birer etkidir. Personel eğitimi, subaylar ve teknik sınıf astsubaylar için NATO standartlarına eşdeğer düzeyde sayılabilir de askerlik süresi 12 ayı geçmeyen erbaş ve erler için hayli yetersiz kabul edilmektedir. Nitekim, Malvinas'ın işgalinde şubat celbiyle asker alınanların (kara harekâtında) kullanılmaları başarısızlığı getiren faktörlerden biri olmuştur.

Ek-2'de görülen Britanya Silahlı Kuvvetleri mevcudu ve Falkland harekâtı için tahsis edilen görev kuvveti unsurları kıyaslandığında Arjantin'inkine göre daha küçük oranda bir gayretin bu amaçla seferber edildiği dikkati çekmektedir. Buna karşılık İngiltere'nin harekât süresince lojistik destek ve takviyeler bakımından Arjantin'in aksine ulusal ve uluslararası imkânlardan daha fazla yararlanabildiği görülmüştür. Savaş deneyimli personel yönünden de İngilizlerin üstünlüğü göze çarpmaktadır. Yalnızca bu kadar da değil; İngiliz tarafı, modern savaşın 1991 Körfez harekâtından önceki bu son örneğinde bir yandan kendi lehine (özellikle ABD den) dış destek sağlarken öte yandan Arjantin'e silah satışlarını (önemli ölçüde) durdurmayı başarmış ve hasmını bu yönden de zora sokmuştur.

Harekâtın cereyanına gelince; Ek-3'teki zaman çizelgesinde görüleceği üzere, 02 Nisan 1982'de Arjantin'in çıkarma harekâtı başlamıştır. Aynı tarihte İngilizler Northwood'da Harekât Komuta Merkezlerini kurarak Savunma Bakanına doğrudan bağlı CINCFLEET Komutanı Amiral Sör John Fieldhouse'ı Müşterek Görev Kuvveti Komutanlığına atamıştır.

03 Nisan günü Arjantin birliklerinin Falkland'da mevcudu iki muharip takımdan ibaret olan İngiliz Müfrezesini bertaraf ederek denetimi ele almalarından sonra ve Arjantin takviye kuvvetlerinin adalara ayak bastığı 08 Nisan tarihinden üç gün önce İngilizler (bilahare mevcudu 114 gemiye çıkacak olan) armadayı harekete hazır hâle getirmiştir. İngiliz Nükleer denizaltılarından ilkinin bölgeye intikali muhtemelen 26 Martta başlamış; üç denizaltı 12 Nisan 1982'de, suüstü gemileri ise 22 Nisanda harekât alanında tertip almışlardır. Bölgede İngiliz donanmasının (genel anlamdaki) deniz hâkimiyeti 29 Nisan 1982 tarihinde kesinleşirken Güney Corciya'nın İngiliz Deniz Piyadelerince geri alınması bundan daha önce (25 Nisanda) tamamlanmıştır.

Tüm safahata bakıldığında :

02-24 Nisan arasındaki birinci evrede Arjantin işgalinin ve İngiliz karşı harekâtı intikal aşamasının (tertiplenme dâhil) gerçekleştiği,

25 Nisan-14 Mayıs arasındaki ikinci evrede Arjantin ve İngiliz hava ve deniz unsurları arasında (özellikle 30 Nisan 1982'den itibaren şiddetlenen) çatışmaların cereyan ettiği,

15-27 Mayıs arasındaki üçüncü evrede İngilizlerin Falklandları yumuşatma ve adalara asker çıkarma-indirme yanında hem denizde hem de havada üstünlüklerini kabul ettirerek son darbeyi indirmeye hazırlandıkları,

28 Mayıstan 14 Haziran 1982 ye (ateşkes ilanına) kadarki dördüncü ve son evrede İngilizlerin Falkland'da Arjantin birliklerine taarruzlarını sürdürerek savaşın askerî hedeflerine eriştikleri görülmektedir.

Bütün bu dönem boyunca ve özellikle 25 Nisan 1982 den itibaren savaşın kaderini etkileyen önemde başlıca olaylar şunlardır :

Belirtilen tarihte İngilizler Güney Corciya'da Gritviken'i ele geçirmiş ve Arjantin'in Santa Fe denizaltısını saf dışı bırakmıştır. 26 Nisan günü ise adanın Leyt Limanı'nı da alarak söz konusu denizaltı mürettebatı dâhil toplam 194 Arjantin askerini tutuklamışlardır. Başbakan Thatcher'in beyanı "Tutuklular savaş esiri değildir. Çünkü Arjantin'le savaş hâlinde değiliz." şeklinde olmuştur.

İngiltere, 08 Nisanda ilan ettiği 200 millik tahditli (yasak) deniz sahası sınırlarını 30 Nisanda hava sahasını da kapsayacak hâle getirmiş; daha sonra da bu sahayı Arjantin kara sularına kadar genişlettiğini ilan etmiştir.

30 Nisanı 01 Mayısı bağlayan gece, Arjantin'in Malvina'da askerî olanaklarla inşa ettiği Guz Grin Havaalanı ve Stanley Limanı, Asansiyon adasından havalanan ve havada ikmal yapan İngiliz Vulcan uçakları tarafından bombalanmıştır. Bu saldırıya ve sonrasındakilere kıyı bombardımanı yapan donanma gemileri de katılmışlardır.

01 Mayıs günü Arjantin uçakları ilk kez İngiliz gemilerine saldırmış ve bir gemiye ağır, iki gemiye hafif hasar verdirmişlerdir. Aynı gün her iki tarafın uçakları arasında hava çatışmaları da cereyan etmiştir. (30 Nisan tarihine kadar Arjantin makamları İngiliz uçaklarına ve gemilerine karşı ateş açma yetkisini kullandırmaktan kaçınmaktaydı. Ancak, karşı tarafın saldırısına mukabele etmek zorunda kalanlara 01 Mayısta İngiliz Conqueror nükleer denizaltısı, tahditli saha dışında devriye yapmakta olan ve Arjantin'in De Mayo uçak gemisinden sonraki en etkili gemisi olan General Belgrano kruvazörünü torpilleyerek batırmıştır. Arjantin 300'den fazla denizcisini de sulara gömen bu saldırıya 04 Mayıs günü Süper Etendart uçaklarından ateşlediği iki Exocet füzesiyle cevap vermiş ve İngiliz güdümlü füze muhribi Sheffield'i ağır yaralamıştır. Çıkan büyük yangının söndürülememesi üzerine gemi terk edilmiş ve 10 Mayıs günü batmıştır.

09 Mayıs 1982'de İngilizler adalardaki Arjantin mevzilerini havadan ve denizden bombalarken Arjantin ikmal ve istihbarat gemisi Narval'i Sea Harrier taarruzu ile batırmışlardır. Özellikle bu saldırıdan sonra deniz yasak sahasındaki hava, su üstü ve denizaltı tehdidi yüzünden Arjantin gemileri ciddi bir faaliyet gösteremez olmuştur. Dolayısıyla ikmal ve taarruz sortileri ana kıtadaki üsleri ile Malvina arasındaki 425 deniz millik mesafeyi aşarak gerçekleştirilmiş; bu da av önleme rolündeki İngiliz Harrier uçaklarının ve uçaksavar füzeleri ile namlulu silahların etkisine daha fazla maruz kalmaları nedeniyle sorti üretme kabiliyetini kısarak zamanla Arjantin'in havadaki etkinliğini iyice azaltmıştır.

10 Mayıs ve takip eden günlerde Arjantin Hava Kuvvetlerinin kayıpları artarak devam etmiş; buna rağmen İngiliz Glasgow, Ardent ve Alacrity gemileri Arjantin uçaklarınca vurulmuştur. Arjantin'in Islas De Los Estados gemisi ise İngilizlerce batırılmıştır.

14 Mayısta, Pebil adasındaki 11 Arjantin uçağı ile bir seyyar radarı, cephaneye depolarıyla beraber, İngiliz özel hava komandolarının baskını sonucu tahrip edilmiş ; öte yandan İngiliz hava akınları 15, 16 ve 18 Mayıs günlerinde de etkili olmuştur.

20 Mayıs gecesi İngilizler aldatma tedbirleri de uygulamak suretiyle özel kuvvetlerini Doğu Falkland adasına çıkarmaya başlamışlardır. Hava şartlarının olumsuzluğu, önceden düşünülen aksine İngilizlerin bu harekâtını kolaylaştırmıştır. 21 Mayısta 10 km²lik bir kıyıbaşını tutan İngiliz birlikleri, krokide görülen alanlarda tertiplenmeyi sürdürmüşlerdir. Bu hava indirme ve çıkarma harekâtı yaklaşık 5000 paraşütçü ve deniz piyadesiyle birkaç hamlede icra edilmiş; takviyeler daha sonraki haftalarda gerçekleşmiştir. İngilizler, Falkland'a çıkan birliklerini Arjantin hava taarruzlarından korumak üzere dört kademeli bir hava savunma şemsiyesi tesis etmiştir. Dış hatta İnvincible ve Hermes gemilerinden havalanan "Sea Harrier" uçaklarını kullanan hava savunmacılar, ikinci kademede muharip gemilerin uygun dağılım hâlindeki satıhtan havaya silahlar savunma perdesinden yararlanmışlar; üçüncü kademede yine daha iç hattaki savaş gemileri ve özellikle fırkateynlerin füze ve uçaksavarları faaliyet gösterirken dördüncü ve son kademede kıyı başındaki Rapier füze atış birimleri ile birliklerin bünyesindeki uçaksavar birimleri yer almıştır.

Harekâtın bundan sonraki seyri, Ek-4 krokideki ilerleme mihverleri üzerinde cereyan etmiştir. Scorpion tankları ve Scimter zırhlı keşif araçlarını da kullanan İngiliz birlikleri belirli mevkiilerde, "kanguru zıplaması" diyebileceğimiz helikopter bindirme ve indirmeleriyle çok ciddi ve profesyonelce bir direnme ile karşılaşmaksızın hedeflerine ulaşmışlardır. Son saldırı öncesindeki bu aşamada, daha çok helikopterlerle acil ikmal ve takviye istekleri karşılanırken Harrier uçaklarının yakın hava desteğinden de yararlanılmıştır.

Arjantin ise bu evrede kara birliklerini statik hâlde tutarken ve denizde etkinlik gösteremezken havada bazı taktik ve hedef değişiklikleri yaparak

daha ziyade tecrit ve yer hedeflerine taarruz icra etmiştir. Ancak, 23 Mayıs ve takip eden günlerdeki bu hava akınları, sadece ilk iki günde (öncekilere ilaveten) 25 uçak ve üç helikopter kaybı vermelerine yol açınca Arjantin'in hava gayreti, savaşın kaderini etkileyebilecek asgari düzeyin altına düşmüştür. Buna rağmen 25 Mayıs'ta millî bayramlarının yarattığı hamaset duyguları içinde tekrar harekete geçen Arjantin A-4'leri Atlantik Konveyör adlı 15.000 tonluk İngiliz yük gemisini bomba isabetiyle batırmışlar; Super Etendard uçakları ise Sheffield'in eşi olan Coventri muhribine Exocet füzesi ve bomba isabeti sağlayarak bu gemiyi de sulara gömmüşlerdir. Bu akınlarda Arjantin sekiz uçak daha kaybetmiştir.

Anılan tarihlerde, İngilizler çıkarma birliklerini berkitmek üzere 3000 mevcutlu bir taze kuvveti Kraliçe Elizabeth-II transatlantığı ile Falkland'a naklederken bir yandan da adalardaki Arjantin birliklerinin komutanı General Menendez'e "Teslim Ol!" çağrısında bulunmuşlardır. Keza İngilizler, silah sistem kayıplarını kısmen yerine koymayı ve hava savunmalarını omuzdan atılan Blowpipe uçaksavar füzeleri ile güçlendirmeyi başarmışlardır. İngilizlerin bu üstünlüğüne karşılık Arjantin, tükenen Exocet füzeleriyle bazı ağır silah ve bombaları el altından satın alıp ülkeye getirme konusunda pek başarılı olamamıştır.

Sözü edilen koşullarda 27 ve 28 Mayıs günleri İngilizler hava ve deniz (kıyı) bombardımanı yardımıyla adalardaki kısaç hareketini başlatıp Darwin ve Goose Green'i ele geçirince Arjantin birlikleri tamamen kuşatılmış ve hemen hemen destek sağlanamaz hâle gelmiştir. Bu durum 29, 30 ve 31 Mayıs günlerinde de devam etmiş; İngiliz birliklerinin saldırıları ve Arjantin birliklerinin direnişi sürerken meteorolojik şartlar da giderek ağırlaştırmıştır.

02-03 Haziran gecesi hazırlanan BM'nin ateşkes kararı tasarısı İngiltere ve ABD tarafından veto edilince Stanley'deki Arjantin askerlerine İngilizlerce yeniden "teslim ol" çağrısı yapılmıştır. O günlerde Stanley'deki birliklerini 2000 askerle takviye ettiğini açıklayan Arjantin ise bu çağrıyı reddetmiştir. Keza, aradan geçen sürede -az da olsa- kendini toparlayan Arjantin (07 Haziran 1982'de kuşatma çemberi İngilizlerce daraltılmaya başlanırken) hemen ertesinde, 08 Haziran günü yeni bir hava akını düzenleyerek İngiliz çıkarma gemilerinden üçüne isabet kaydetmiş; bunlardan ikisi batmış; ayrıca Plymouth fırkateynini de hasara uğratmıştır.

Arjantin'in son hava saldırısı 12 Haziranda gerçekleşmiş; ancak, İngilizlerin ABD'nin yardımıyla elektronik karşı tedbirlerini etkinleştirmesi sonucu -Exocetlerin kullanılmasına rağmen- bu hücumlar beklenen öldürücülükte olamamıştır.

Kara harekâtının son evresi ise 11 Haziranda başlayıp 14 Haziranda General Menendez'in beyaz bayrak sallamasıyla fiilen tamamlanmıştır. İngiliz Kara Birlikleri Komutanı General Moore, 15 Haziran günü Arjantin askerlerini tüm donanımlarıyla teslim almıştır.

74 günlük savaş süresince tarafların verdikleri kayıplar Ek-5'te görülmektedir. Bu konuda, kaynakların rakamları arasında bazı farklılıklar olmakla beraber İngiltere Savunma Bakanlığının resmî raporlarına yansıyan gemi, uçak ve helikopter kayıpları ile Harlan Ullman ve David Winkler'in değerlendirmelerinde yer alan personel zayiatı bu tabloda esas alınmaktadır.

Özetle; İngiltere, küçük deniz araçları dışında altı gemisini; Arjantin ise yedi gemisini bu savaşta kaybetmiştir. Yara alıp sonradan hurdaya ayrılanlar bunun dışındadır.

Uçak kayıpları İngiltere için dokuz, Arjantin için 107'dir. Buna karşılık İngilizler 24 helikopter yitirirken Arjantin 10 helikopter yitirmiştir. (Hava silah ve araçları toplamı İngiltere için 33, Arjantin için 117'dir.) Bununla beraber Arjantin kayıplarının 14'ü "teyit edilemeyen muhtemel kayıp" şeklinde rapor edilmiştir. Yine de doğrulanan 103 kayıp esas alındığında dahi Arjantin hava kuvveti toplamının %57'sini kapsayan bir zayıt söz konusudur (Ki yara alıp kullanılmaz hale gelen ve uygun mühimmat bulunup yüklenemediği için istifade edilemeyen uçaklarla bu oran çok daha yukarıya çıkabilmektedir).

Personel kayıpları bakımından İngiltere'nin asgari 225, azami 255 ölü ve yaklaşık 800 yaralıya karşılık Arjantin'in asgari 650, azami 800 ölü ve takriben 1000 yaralı vardır.

Öte yandan, Arjantin ve İngiltere'nin savaşta kullandıkları güç unsurlarına bakıldığında, her iki taraf için de harekâtı idame ve desteklemede ciddi tahditler ve zorluklar bulunduğu görülmektedir. Sonuca etkisi bakımından ele alındığında başlıca sorunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

İngiltere için ülke kamuoyunun kazanılmasındaki zorluk bir yana, takriben 8000 deniz mili uzaklıktaki bir coğrafyaya 25.000 dolayındaki (her kuvvet ve sınıftan) personelin intikal ettirilmesi devasa bir gaile olmuştur. 70'i yardımcı sınıf gemilerden oluşan 100'ün üzerinde mevcutlu bir donanmanın ve sayıları devamlı değişen ama (42'si Harrier ve 20'den fazlası helikopter olmak üzere) 120'nin altına pek düşmeyen uçak ve helikopterden oluşan bir hava kuvvetinin nakledilmesi; denizde tertibi, kara parçalarında farklı noktalara konuşlandırılması, lojistik yönden desteklenmesi ve kayıplarının yerine konulması çetin bir mesele teşkil etmiştir. Bir fikir vermesi bakımından, İngilizlerin yalnızca Asansiyon adasına Vulkan tipi bombardıman, Nimrod tipi keşif ve C-130 ulaştırma uçakları ile Viktor tankerlerini üslendirdiği, yoğun bir stoklama yaptığı, günde 400 uçağın inip kalktığı havaalanına Herkül ve VC-10 uçaklarını kullanarak 600 sortide 5800 personel ve 6600 ton yük taşıdığı; keza, 1,5 milyon galon hacmindeki ABD yardımı uçak yakıtını bu adada depo ettikleri söylenebilir. Daha sonra, çıkarma hazırlıkları için karacıları konuşlandırmada eğitim ve ikmal üssü olarak İngilizlerin Güney Corciya adasından da yararlandıkları görülmüştür. Lojistiğin bu harekâttaki önemini vurgulayan örnekler arasında, İngiliz tarafının savaş sırasında beş ayrı tip uçağa yaklaşık 600 kez havada ikmal

yaptığı; bu sayede ulaşım ve bombardıman görevlerini desteklediği ve görev kuvvetlerine 40 kez havadan ikmal maddesi attığı da sayılabilir. (Helikopterlerin yerel yük ve personel aktarma görevleri icrasıyla sağladığı katkılar bunun dışındadır.)

Arjantin için harekâta tahsisli kuvvet oranı daha yüksek; ancak, lojistik imkân ve kabiliyetler daha sınırlı olmuştur. En başta, Şili karşısında belirli bir kuvvetin ihtiyaten bırakılmış olması ve harekâta katılacak birlik ve unsurların tümüyle A kategorisindeki birimleri kapsamayışı Arjantin yönünden ciddi bir zaaf teşkil etmiştir. Keza, genel stok seviyelerinin nispeten düşük kalması ve gerek savaş öncesinde gerekse savaş sırasında Arjantin'in silah, mühimmat ve diğer ikmal maddeleri tedariğinde zorlanması (yerli savunma sanayisinin de eksikliğiyle beraber) savaşın sonucuna etken olacak ölçüde lojistik sıkıntılar yaratmıştır. Esasen Arjantin kara, deniz ve hava unsurlarının her biri için stratejide yapılmış hatalar (yığılma yönüyle) lojistik bakımdan da geçerli olmuş ve savaşın, kendileri için hüsrarla sonuçlanmasına zemin hazırlamıştır.

Yine Arjantin yönünden ele alındığında, çıkarma birliklerinin sayıca yüksek ama eğitim, deneyim ve donanım yeterlikleri yönünden bir hayli sınırlı olmaları hem muharebe inisiyatifi ve görece üstünlük kazanmalarını engellemiş hem de lojistik yönden daha büyük bir destek ihtiyacı yaratarak bu birliklerin dayanıklılığını azaltmıştır. Özellikle 200 millik tahditli deniz sahası ilanını takiben ve denizaltı tehdidinin ürkütücülüğü karşısında (ki buna hava tehdidi de eklenebilir) Arjantin çıkarma ve indirme birlikleri denizden yeterince desteklenemeyince havadan ikmal edilmeleri giderek ağırlaşan meteorolojik şartlar ve İngiliz nispi hava üstünlüğünün de etkisiyle zaman içinde zorlaşmıştır. Buna rağmen kaynaklardaki rakamlar kesin olmamakla beraber Arjantinlilerin İngiliz su üstü kuvvetlerine karşı 02 Mayısla 12 Haziran arasında 300 dolayında taarruzi sorti yaptıkları; kara hedeflerine yönelik hava akınlarının daha düşük kaldığı, hava savunmada yeterli performansı gösteremedikleri ve nihayet hava ulaştırma sortilerini zorlukla ve kısıtlı ölçüde icra edilebildikleri belirlenmiştir.

Öte yandan, su üstü gemileriyle olsun denizaltılarla olsun çok sınırlı muharip görevler icra eden Arjantin Deniz Kuvvetleri kendi lojistik desteğini sağlamada pek yetersiz bulunamasa da adaların lojistik desteğine gayret tahsisinde sıkıntı yaşamış ve müşterek harekâtın gerektirdiği kuvvetler arası koordinasyon ve iş birliği yönünden başarılı bir sınav verememiştir. Kaldı ki denizaltı kullanma ve mayın harbi konularında pasif kalışlarına da makul bir açıklama bulunamamıştır.

Falkland Savaşı'nın doğruladığı bir diğer gerçek havada ve denizde üstünlüğün sonuca önemli ölçüde etken olduğudur. Bu gerçeği emsali Silahlı Kuvvetler ve bu tür bir harekâtın başarısı yönünden sorguladığımız takdirde üç aşamalı bir akıl yürütme ile (örnekleri yine söz konusu harekâttan vererek) değerlendirme yapabiliriz.

-Birincisi, herhangi bir askerî harekâtın ilk evresindeki başarıyı, iyi tasarlanmış bir harekât planı ve gerçekçi provalarının getirebildiğidir. Bu aşamada, siyasal ve diplomatik olanak ve yeteneklerle topyekûn mücadele stratejisini belirleme ve savaş sahnesine yansıtma başarısı bir yana bırakılsa bile Falkland örneğinde İngilizlerin harekâtı daha iyi tasavvur ettikleri ve hemen hemen tüm olasılıkları ölçüp biçerek tekemmül etmiş bir plan geliştirdikleri söylenebilir. Hatta İngiliz kurgulaması yalnızca askerî yüzüyle değil sivil yüzüyle de akılcılığı ve dinamizmi baskın nitelikte sayılabilir. Buna karşılık Arjantin, her ne kadar adalara asker çıkarmada ön alarak başlangıçta avantajlı gibi görünmüşse de planlamadaki gecikmesi ve eksiklikleri yanında şu kritik soruları muhtemelen doğru olarak yanıtlamamıştır:

Harekâtın hedefini ve icrasını tahdit eden unsurlar sabit midir? Örneğin, yasak saha ilan edilebilir mi veya gelişmelere göre mayın harbi dahil kısıtlayıcı önlemlere baş vurulabilir mi? Yoksa “kriz yönetimi” çerçevesinde mi kalmak daha uygun olur? Karşı taraf bu yaklaşımı benimsemezse işler sarpa sarar mı?

Savaş veya sefer hâline ilişkin düzenlemelere ihtiyaç var mıdır? Bunun için illa savaş ilanı mı gerekir ya da mutlaka kriz patlak verince mi harekete geçilir?

İki cephede birden kuvvetli veya tedbirli olmak mümkün müdür? Yoksa (Şili’ye karşı kuvvet ayırma örneğinin aksine) etkinliği daha yüksek unsurları planlı harekâta mı tahsis etmek daha doğrudur?

-İkincisi, ilk hareketi izleyen evrede ancak komuta-kontrol-muhabere-istihbarat ve bilgi-işlem (kapsamlı, seri ve isabetli karar destek) sistematığı ve etkinliği sayesinde başarının sürdürülebileceğidir. Bu adımda İngiliz tarafı, harekâtı uzak mesafeden icra etmesine ve Müşterek Harekâtın Komuta Merkezi İngiltere’de olmasına rağmen söz konusu sistematığı işletmede, gayretlerin organizesinde ve süratle karar alarak eksiklik ve aksaklıkları gidermede daha etkili görülmüştür. Gerçi bu etkinlik, hasmın aynı düzeyde bir kurgulama ve komuta-kontrol inisiyatifine dayalı olarak hareket edebilmesi durumunda tartışmalı hâle gelebilecek mahiyette bulunmaktadır. Çünkü İngilizler de ilk kez denedikleri böylesi bir harekât için tamamiyle kusursuz bir hazırlık düzeyinde sayılmazlardı. Dolayısıyla denizaşırı bir harekâta modern sevk ve idare yöntemlerinin sınanması bakımından İngilizleri fazla bocalamaktan alıkoyan asıl etkenin Arjantin tarafının yetersizliklerinde aranması yerinde olur. Arjantin’in ise bu ikinci evre itibarıyla komuta-kontrol bütünlüğü ve teksif yönünden ciddi yanlışlıklara düştüğü gözlenmiştir. Yalnızca bir teşkilat ve tertibat meselesi gibi algılanabilse dahi komuta-kontrol-muhabere-istihbarat ve bilgi-işlem sistematığını olumsuz yönde etkilemiş olması bakımından, Arjantin’in hatalı bir organizasyon içinde kaldığı ve bu ikinci evreyi başarıyla aşamadığı söylenebilir.

- Üçüncüsü, savaş çarkı hızla dönerken çatışmaların planlanan çerçeveyi de aşarak harekâtın uzadığı evredir. Bu evrede sonuca gidebilmek ve zaferi kazanabilmek için kuvvet bütünlemeye, kayıpları yerine koymaya, ateş ve manevra yeteneği ile durum üstünlüğünü ele geçirmeye/sürdürmeye, tüm zorluklara dayanarak ve hasmı şaşırtacak taktik ve teknik sürprizler yaparak savaşın kaderini lehine çevirmeye bünyesel özellik ve olanakların yetmesi gerekir. Dolayısıyla sonucu tayin eden son evreyi en başta düşünmeden harekete geçmek, bedeli çok ağır olabilecek bir ihtiyatsızlıktır. Kısaca “fikren, manen, ruhen ve eğitim, donatım, lojistik, savaş hasar onarımı, savunma yetenekleri vs. yönünden bu yıpratıcı sürece hazırlıklı olunması başarının anahtarıdır” diyebiliriz.

Yığınakta ve stratejide yaptığı hesap yanlışlıklarıyla Arjantin'in bu evreyi peşinen kaybetmiş olduğu görülmektedir. Örneğin tek uçak gemileri bakımda iken harekâta girişmeleri, yeterli hava savunma örtüsü olmaksızın Malvina'larda uçak ve helikopter konuşlandırmaları Arjantinlileri harekâtın bu ileri aşamasında zora sokmuş; kayıplarını artırmıştır. Keza, Falkland'a kadarki 425 deniz millik mesafeyi, harekât yarıçapı sınırlı olan uçaklarıyla aşarken normalden daha az bomba yükü taşımaları hem hava üstünlüğünü kazanmalarına fırsat vermemiş hem de su üstü tecrit ve kara birliklerine yakın hava desteği sağlamaları bakımından başarı şanslarını azaltmıştır. Özellikle Queen Elizabeth gibi birlik ve malzeme naklinde kullanılan yüksek kapasite ve düşük korunmalı gemilere (tıpkı Japonların İkinci Dünya Savaşı'nda yaptıkları hatalı hedef seçimi gibi) saldırmak yerine, daha yakın mesafelerdeki askerî hedefleri tercih etmeleri, telefisi mümkün olmayan ciddi bir yanlışlık sayılmaktadır.

İngilizler ise yalnızca Harrier ve helikopter taşıyıcısı iki gemi ile sınırlı bir hava gayretini harekât alanında kullanabilmekten (diğer uçuşları uzak mesafeden yapmak zorunda kalmaktan) dolayı zaman zaman sıkıntıya düşmüşlerdir. Daha önce mevcut olduğu hâlde envanterden çıkardıkları ve masraflı diye yerine yenisini koyamadıkları klasik uçak gemisinin eksikliğini bu harekâta şiddetle hisseden İngilizler Falkland Savaşı sonrasında bu vazgeçilmez yeteneği tekrar kazanmanın gerekli olduğunu görmüşlerdir. (Çünkü, sözü edilen tipte bir uçak gemisi 80 dolayında taktik uçağı ve havada erken ihbar-kontrol uçakları ile bazı helikopterleri taşıma kabiliyetiyle bu harekâta kullanılan Invincible ve Hermes gibi gemilerin üç-dört katı bir hava gücü yeteneğini barındırabilmektedir.) Nitekim İngilizler mevcut uçak gemileriyle muharebe hava devriyesi (CAP) görevlerinde kesin hava üstünlüğünü sağlayacak ölçüde etkili olamamışlar; bazı uçak ve helikopterlerini tadil edip erken ikaz ve radar kilitlenme ikazı (RHAW) cihazlarıyla donatarak bu açığı kısmen kapatmak zorunda kalmışlardır. İngilizlerin bu evredeki bir diğer yetersizliği ise gemilerinde yara savunma ve özellikle yangın söndürme yetenekleri yönünden göze çarpmıştır. Bazı gemi kayıplarında bu yetersizlik etken olmuştur. Buna karşılık ABD'den savaş içinde tedarik ettikleri ve kendi bünyelerinde oluşturdıkları elektronik ve mekanik karıştırıcı ve saptırıcı EH donanımları sayesinde (özellikle harekâtın son günlerinde) Arjantin füze saldırılarına karşı (savuşturma ve korunmada) etkinlik göstermişlerdir.

Öte yandan, Arjantinlilerin Exocet füzeleri İngilizlerin uzun süre korkulu rüyası olmuş; ancak, sonuçta bomba ve roket taarruzlarının verdiği zarar kadarını verememiştir. Yine de bombalarında kullandıkları tavikli tapaları ayarlama yapıtları hatalar ve aslında daha önemli bir tehdit oluşturabilecek torpido tapalarını gereği gibi kurgulamamış olmaları bu tür mühimmatların ve eski tarihli diğer bazı mühimmatın patlamamasına yol açarak İngilizlere -Arjantin armağanı denebilecek- beklenmedik avantajlar da sağlamıştır. Eğitim ve teknolojiadaki bu sürpriz zafiyet Arjantin için talihsizlik olmuştur.

Hava savunma ve hayatta kalma yönünden de zaman İngilizler lehine çalışmış; Arjantin hava gayreti hızla törpülenirken İngilizler hem savunma silahlarını hem de koruyucu önlemleri artırma ve etkinleştirme imkânını bulmuşlardır. Böylece anlaşılmıştır ki ister darbe ve karşı darbe yeteneğinin kullanılması yönünden olsun isterse bu saldırıları bertaraf etme yönünden olsun havada ve denizde üstünlük sağlama bu tür bir harekât için fevkalade gerekli ve vazgeçilmez önemdedir.

Falkland veya Malvinas Savaşı'ndan Silahlı Kuvvetler ve Türkiye'nin savunma meseleleri adına güncel boyutta çıkarılacak dersler kadar tarihsel bağlamda örnek ve ibret alınacak noktalar da birer esin kaynağı şeklinde değerlendirilmeye müsait görülmektedir. Son bahiste bunlara değineceğiz.

Söz konusu savaş, genel bir bakışla yakın tarihin modern konseptlere sahip silahlı kuvvet unsurları arasında cereyan eden ilginç bir çatışma örneği oluşturma nın ötesinde topyekûn güçler mücadelesi olma niteliğiyle de dikkati çekmektedir. Ancak buradaki şaşırtıcı gerçek, aslında daha zayıf ama harekât sahnesine daha yakın konumdaki Arjantin'in bu mücadelede siyaset başta olmak üzere bütün millî güç öğelerini gereğince ve yeterince seferber edemeyiş; tersine bunları topluca ve biri diğerini destekleyecek biçimde kullanabilen asıl tarafın İngiltere oluşudur. Hâliyle savaş kazanma azim ve kararlılığı yüksek olan tarafın avantajları ve şansı hasmına göre daha fazladır. Bu yönden baktığımızda savaş "daha zor bir dönemde çatışmaya mecbur kalmamak" kaygısıyla bir an önce başlatma kararını -görünürdekinin aksine- İngiltere'nin verdiğini ve asıl kurgulamanın İngiliz tarafınca yapıldığını anlamaktayız. Dolayısıyla Falkland Savaşı'ndan çıkarabileceğimiz ilk ders genel çerçeveli mücadele olgusunda, askerî harekâtın doğru zamanlama ve strateji içinde düzenlenmesi dâhil, tüm güç dinamiklerinin iyi hesaplanarak ve etkileşimli (bazen çarpanlı) nispi avantaj ve dezavantajlarının da dikkate alınarak inisiyatif ve maharet üstünlüğünün neticeyi belirleyeceğidir. Kuşkusuz "İstisnalar kaideyi bozmaz" kuralı burada da geçerlidir.

Aynı zamanda savaşın tali nedenlerinden biri olarak kabul edebileceğimiz askerî gücün yeni dönem koşullarında sınanması ve geleceğe hazırlanmada böyle bir harekâtın gözler önüne sereceği eksiklik ve aksaklıklar tablosundan yararlanılması ihtiyacı da Falkland'ı değerlendirirken ihmal edilmemesi gereken bir husustur. Nitekim bu çatışmadan alınacak askerî dersler uzun bir liste oluşturabilecek kadar fazladır. Hatta, sözü edilen

savaşın benzeri durumlar için çağdaş silahlı kuvvetler yapılanması ve müşterek harekâtın stratejik, taktik ve teknik yönlerine ilişkin yeni kavramlar ve öğretiler (doktrinler) geliştirme konularında önemli ipuçları verdiği söylenebilir. Örneğin eğitimli ve deneyimli personelin bu tür bir harekâta kullanılması, üstünlüğü tayin etmede gözden ırak tutulmaması gereken bir faktördür. Bir diğeri gece ve kötü hava şartlarında hava, deniz ve arazi ortamlarında etkinlikle savaşabilme yeteneği olarak tanımlanabilir.

Ancak yine de kanaatimce bu savaşın asıl değerlendirmesi, “sınırlı savaş” etiketi altındaki geniş kapsamlı mücadele sistematığına bakılarak yapılmak ihtiyacındadır. Esasen Türkiye ve TSK adına alınması gereken dersler de savaşın bu mahiyeti tartışılarak ortaya konulabilir.

Söz konusu tartışmada en önce yanıtlanması gereken soru herhâlde şudur:

“Her şeyi varmak istediğiniz sonuca göre düşünerek ve askerî harekâtın asıl millî hedefinize erişmede ancak belirli bir mücadele dönemi olduğu ve gerçek hasılayı elde edebilmek bakımından mutlaka genel inisiyatif ve güç üstünlüğünün ele geçirilmesi gerektiğine inanarak mı hareket etmektesiniz?” Bu sorunun cevabı her zaman “Evet” olamaz. Keza çoğu hâlde kestirmeden “Hayır” diyebilmeniz de kolay değildir. Ancak tereddüde düşmüşseniz, gerçek cevaptan emin olabilmemiz için kendinize ikinci bir soru yöneltmenizde yarar vardır. “Kozlar benim elimde mi ?” Bunun yanıtı ise içte ve dışta kuvvetli olup olmadığını ya da mücadele için gereken millî irade ile karşı tarafı en azından karşılıklı ödünlerle nihai uzlaşmaya razı edecek bir basiret ve dirayeti gösterip gösteremeyeceğini bilmeden verilemez.

İngiliz usulü mücadeleyi resmetmesi bakımından Kıbrıs konusu örneklendiği takdirde, 1959-1960 dönemindeki anlaşmaların İngiltere için esas meseleyi veya endişeleri ortadan kaldırmaya vasıta olurken Yunanistan ve özellikle Türkiye’nin önüne kolay kolay çözülemeyecek bir sorunlar yumağı bıraktığı bugün daha açıklıkla anlaşılmaktadır. Çünkü İngiliz üsleri konusu halledilirken egemenlik ve ortak devletle ilgili sorunlar Türk ve Yunan tarafının âdeta kucağına bırakılarak aradan çekilmiştir. Üstelik bu anlaşmalar aynı dosyanın bir parçası olmadığından yeni bir statü için söz konusu anlaşmanın da tekrar masaya getirilmesi gerektiği gibi bir çağrı uluslararası hukuk yönünden tartışmalıdır ve kabul edilmesi zor görünmektedir.

Aynı mahiyette, tarih penceresinden görülenlerle örtüşen bir başka örnek de İngilizlerin muharebe meydanındaki tutumlarıyla ilgilidir. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda Mondros Ateşkes Anlaşması imzalanmış ve yürürlüğe girmiş olmasına rağmen İngilizler hem İskenderun’a asker çıkarmak girişiminde bulunmuşlar hem de Ali İhsan Sabis Paşa’nın komuta ettiği Musul’daki 6 ncı Ordu birliklerini geri çekilmeye zorlamış ve bunda da (maalesef) başarılı olmuşlardır. (Oysa silah bırakışması gereği tüm birlikler 30 Ekim 1918 tarihi itibarıyla işgal ettikleri mevzilerden ve tutunmuş oldukları

hatlardan geri çekilmeyeceklerdi.) Benzeri olaylar Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında da cereyan etmiş; Falkland'da ise savaşın ateşkes sonrasında gözlenmiştir. Sapper tepesindeki Arjantin 5 nci Piyade Taburu birliklerine İngiliz helikopterleri ateş açmış; General Menendez'in "Ateşkes emri verdim; neden çatışmaya devam ediyorsunuz?" sorusuna İngiliz saldırısına mukabele ettikleri yanıtını aldığı kayıtlara geçmiştir.

Sonuç olarak Malvinas veya Falkland Savaşı bize şunları öğretmektedir :

Kayıp-kazanç dengesini iyi hesaplamadan denizaşırı bir müşterek harekâtın risklerine (özellikle kararlı ve itibarını korumada titiz davranan hasma karşı) girmeye kalkışmayın. Kılı kırk yarararak inceleyip uygun bulsanız dahi son karara varmadan önce mutlaka millî iradenin, görevlendireceğiniz kuvvetlerin eğitim düzeyinin, asker maneviyatının ve lojistik imkânların bu seferi makul uzunlukta bir süre için idame ettirmeye ve desteklemeye yeteceğinden emin olun.

Güç mücadelesinde üstünlük meselesini önemseyin. Bunu yaparken de yalnız askerî güç ögesiyle sınırlı kalmaksızın tüm millî güç unsurlarını dikkate alın; hatta üçüncü ülkelerin, dünya kamuoyunun ve uluslararası kuruluşların olası tutumlarını da hesaba katın.

Askerî harekâtın zaferle sonuçlanması bakımından üç aşamalı sorgulamayı mutlaka yapın. Bununla birlikte, savaş sonrası nelerle karşılaşabileceğinizi tüm olasılıkları ölçüp biçerek hem en geniş çerçevede, hem de ayrıntılarda gizli başarı ve başarısızlık etmenlerini göz ardı etmeksizin ve kendinizi aldatmadan değerlendirin.

Savaş yönetiminin ya da sıcak çatışmayı da kapsayabilecek mücadele tarzının asla kriz yönetimi anlayışıyla yürütülemeyeceği gerçeğini unutmayın. Her ne kadar askerî ve sivil ihtiyati tedbirler sistemi barış döneminde dahi yürürlüğe konulabilirse de silahlı çatışmanın daha farklı dinamikleri ve kendine özgü kuralları nedeniyle çok az hata kaldırdığını daima hatırd tutun.

Son olarak mücadeleye ve dönüşmesi hâlinde savaşa ilişkin bilgi gizliliğini korumada ve muhatabı peşinen uyarma dâhil ikinci ve üçüncü tarafları bilgilendirme konusunda kendi yararınıza olacak ölçüyü/dozu bularak ondan şaşmayın. (Caydırıcı olabilmenin ve kararlılığına inandırmanın en önemli göstergelerinden biri de budur.)

EKLER:

Ek-1: Arjantin Silahlı Kuvvetleri ve Savaş İçin Tahsisli Gayretler

Ek-2: Britanya Silahlı Kuvvetleri ve Harekâta Tahsis Ettiği Görev Kuvveti

Ek-3: Harekâtın Zaman Çizelgesi

Ek-4: Harekâtın Seyrine Dair Kroki

Ek-5: Tarafların Kayıpları

ARJANTİN SİLAHLI KUVVETLERİ (1980-1981)

KARA KUVVETLERİ

Mevcudu	85.000 (65.000'i celp eratı)
Tugay Seviyesinde Ana Birlikler	9 (Zırhlı, Piyade, Dağ ve Uçar Birlik)
Bağımsız Alay	1
Hava Savunma Taburu	1
Kara Havacılık Taburu	1

Harp Silah ve Araçları

Orta Tank	200
Hafif Tank	120
ZPT	685
105 ve 155 nci Top ve Obüs	280 kadar
81 ve 1200 Havan	Mevcut
Tanksavar Top ve Füzeleri	Mevcut
30, 35, 40 ve 90 Uçsv.	Mevcut
Ulaştırma ve İrtibat Uçakları	62
Helikopterler	41

Siparişler

Tanksavar Topu	120
Orta Tank	120
Helikopter	26

İhtiyatlar

Millî Muhafız ve Bölge Koruma Kuvvetleri Toplamı 250.000

Gerçekçi (Denizaşırı) Muharip Kapasite

9 Tabur (5500-6000 personel) Kullanılan 15.000 Personel

DENİZ KUVVETLERİ

Mevcudu	35.900 (17.000 celp eratı)
Denizaltı	4 (Tip 209 ve Guppy sınıfı)
Uçak Gemisi	1 (Veinticinco de Mayo Eski İngiliz Colossus)
Kruvazör	1 (Gen.Belgrano-Eski ABD Brooklyn sınıfı)
Muhrip	8 (Fletcher, Summer ve Gearing sınıfları Exocet SSM'li ve İngiliz Tip 42 Sea Dart SAM ve helikopterli)

Korvet	2 (Eski Fransız Exocet SSM'li)
Karakol Gemisi	7 (ABD Cherokee, King ve Stoyoma)
Çıkarma Gemisi	3 (Eski ABD)
Kıyı Mayın Arama Tarama Gemisi	6 (Eski İngiliz Ton)
Dense Karakol ve Çıkarma Araçları	35

Siparişler

Denizaltı	8 (Alman ve ABD)
Muhrip	1
Fırkateyn	4

Deniz Hava Kuvveti

Personel Mevcudu	3.000
Muharebe Uçağı (A-4Q)	23
Deniz Keşif Uçağı (S-2A/E)	9
Deniz Keşif Helikopteri	3
Çok amaçlı Helikopter	19
Ulaştırma Uçağı	7
Eğitim Uçağı	36

Sipariş Edilenler

Süper Etendard Av	14
Lynx Helikopter	8

Deniz Piyade Kuvveti

Personel Mevcudu	10.000
Tabur çapında Dz. P., Kom. ve Amf. Birlikler	7
Topçu Tb.	1
Hv. Svn. Tb.	1
Güvenlik Tb.	1
Muharebe Tb.	1
Müfreze/Müstakil P. Birlikleri	6
Zırhlı Araçlar	43

Bünyesinde 105 ve 155 mm'lik obüsler, 81 ve 106 mm'lik havanlar, tanksavar silahları ve 10 Tigercat yerden havaya füze mevcut

HAVA KUVVETLERİ

Personel Mevcudu	19.500 (10.000'i celp eratı)
Bombardıman Uçağı B-62 ve T-64	11
Av Bombardıman Uçağı (A-4P)	60
Av Bombardıman Uçağı (Mirage-V)	17
Av Önleme Uçağı (Mirage-III)	23
Yer Hedeflerine Taar. Uçağı (Pucara)	37
Gündüz Önleme Uçağı	18
Gündüz Taarruz Uçağı	48
Hücum Helikopteri (Hughes ve UH-1)	20
Arama Kurtarma Helikopteri	16
Orta Ulaş. Uçağı (C-130, KC-130-B-707)	10
Hafif Ulaştırma Uçağı (Sabre, Lear, C 222, C-47, F-27, F-28)	41
Diğer Uçak ve Helikopterler	36
Eğitim Uçakları	84

Siparişler

Mirage V Av	8
Pucara FGA	20
Ulaştırma ve Tanker Uçağı	18
Helikopter	20

İNGİLTERE SİLAHLI KUVVETLERİ (1980-1981)

Stratejik Kuvvetler Dışında

KARA KUVVETLERİ

Personel mevcudu	167.250
(7200 Gurka Askeri ve 1000 diğer Asker İngiltere Dışından)	
Tümen Çapındaki Ana Birlikler	5
Zırhlı Alay (Zh. Kşf.Birlikleri dâhil)	19
Özel Hava Görev (SAS) Alayı	1
Komando Alayı	1
İstihkam Alayı	5
Füze Alayı (Lance SSM li)	1
Hv.Svn.Alayı (Rapier SAM li)	3
Topçu ve Füze Alayı	16
Tanksavar Alayı	1
Zh.Tüm. ve Amfibi (Savaş) İs.Alayı	5
Kara Havacılık Alayı	6
Piyade Taburu (51 Gurka)	53
Paraşüt ve Hava İndirme Taburu	3
Tank Mevcudu	1171
Zırhlı Araç Mevcudu	243
Keşif Araç Mevcudu	2097
ZPT Mevcudu	2998
105 mm Top ve Obüs	255
155 mm Top ve Obüs	123
175 mm Top ve Obüs	31
203 mm Top ve Obüs	16
Füze ve Tanksavar Silahları	Mevcut
Yerden Havaya Silahlar	Mevcut
Helikopterler (Scout-Alouette-Sioux-Gazelle ve Lynx tiplerinde)	315
Deniz Çıkarma Araçları	19+

Siparişler

48 SAM, 205 Helikopter, 170 Top ve Obüs, Tanksavar Silahları

İhtiyatlar

Muvazzaf Statüde 131.700 personel

Harekât Alanında acilen kullanılabilecek Gilbertar'da, P. Tb., Belize'de
2 P. Tb. kuvvet

DENİZ KUVVETLERİ

Personel Mevcudu (Dz.Hv. ve Dz.P.Birlikleri Dahil)	72.240
Suüstü Muharebe Gemisi	70
Klasik Denizaltı	16
Nükleer Denizaltı	11
ASW Uçak Gemisi	3
Mayın Arama-Tarama	37
Karakol Gemisi	25
Amfibi Destek, Nakliye ve Çıkarma Gemisi	8
Çıkarma Aracı	60
Yardımcı Sınıf Gemiler	48

Bu gemilerden %20 dolayındaki mevcut ihtiyatta veya tadilatla/büyük bakımdadır.

Siparişler

ASW ve muharip sınıf 23 gemiden oluşmaktadır.

Deniz Hava Kuvveti

ASW Helikopter ve Uçak Filoları	5
Av Filosu	2
Sea Harrier Filosu	2
ASW Uçuş Grubu	47 uçak
Komando Hücum Filoları	2
SAR ve Hlk.Eğt.Filoları	8
Diğer Uçak ve Helikopterler	71 adet

Siparişler

29 Sea Harrier, 3 Hunter, 4 Jetstream Uçağı ile 36 Seaking ve 40
Lynx Helikopteri

Deniz Piyadeleri

Personel	7570
Komando Tugayı (Biri kuruluş halinde 5 Muh.Gr.)	1
Hafif Helikopter Filosu	1
Lojistik Destek Alayı	1

120 mm GTT, S-11 ve Milan Antitank füzeleri, Blowpipe Hv.Svn. füzesi, 16'sı mevcut 4'ü sipariş 20 helikopter ile donatılmış

Falkland adasında konuşlu müfreze Dz. P. Kuvvetine bağlı Dz.K.K.ılgı ihtiyatları (Dz.P. ve Dz.Hv.dâhil) 28.300 muvazzaf ve 6000 gönüllü personel

HAVA KUVVETLERİ

Personel Mevcudu	89.700
Vulcan B-2 Bombardıman Filoları (6)	48 Uçak
(Lağvedilmesi programlanan)	
Buccaneer S2 Taktik Bombardıman Filoları (5)	60 Uçak
Jaguar GR-1 Darbe/Taar. Av Bombardıman Filoları (6)	72 Uçak
Harrier GR-3 Y.Destek Av Bombardıman Filoları (3)	48 Uçak
Lightning H/H Av Önleme Bombardıman Filoları (2)	24 Uçak
F-4 Av Önleme Filoları (7)	85 Uçak
Vulcan SR-2 Tak.Kşf. Filoları (1)	8 Uçak
Jaguar GR-1 Tak.Kşf. Filoları (2)	24 Uçak
Canberra PR-7/9 Tak.Kşf. Filoları (2)	22 Uçak
Havada Erken İhbar Filoları (1)	11 Uçak
Nimrod Deniz Kşf. Filoları (4)	28 Uçak
Victor K-2 Tanker Filoları (2)	16 Uçak
VC-10 CI Str. Nakliye Filoları (1)	11 Uçak
C-130 H Tak. Nakliye Filoları (4)	45 Uçak
Kom.Kont.Mu.(E H Dahil) Filoları (3)	29 Uçak (Farklı Tiplerde)
Helikopter Filoları (3)	71 Helikopter
Harekât Dönüşüm Birliği	130 Uçak (Muhtelif Uçak ve Hlk.) 15 Hlk.
Taktik Silahlar Birliği	108 Uçak
Helikopter Filosu (Arama Kurtarma Dahil) (8)	96 Hlk.
Eğitim Birliği	325 Uçak 35 Hlk.

Hava Savunma Birlikleri (8)
(Bloodhound ve Rapier)

Siparişler

Harrier, Tornado, Nimrod, Hawk Uçakları, VC-10 Tanker Uçağı CH-47D Chinook Hlk, Puma Hlk. AIM-96 Sidewinder, Skyflash AAM; Sea Eagle ASM, Belize’de Harrier uçakları (4) ve Puma Hlk. (6) Tertipli

İhtiyatlar

28.000 muvazzaf, 400 gönüllü

Harekâtın Zaman Çizelgesi

2 Nisan 1982: Arjantin birliklerinin Falkland'ın merkezini işgale başlamaları. İngiltere'nin Harekât Komuta Merkezini faaliyete geçirmesi ve Müşterek Görev Kuvveti Komutanını ataması.

3 Nisan 1982: Arjantin'in Falkland'da askeri denetimi sağlaması.

5 Nisan 1982: İngiltere Deniz Görev Kuvveti unsurlarının bir araya getirilmesi.

8 Nisan 1982: İngiltere'nin Falkland adaları çevresinde 200 millik deniz bölgesini tahditli deniz sahası (exclusion zone) olarak tanımlaması ve buna dair kuralların 12 Nisan 1982 tarihinden itibaren yürürlüğe gireceğini ilan etmesi.

12 Nisan 1982: Mart ayı sonunda harekete geçirildiği bilgisi basına sızdırılan İngiliz nükleer denizaltılarının harekât alanında tertip almaları.

21 Nisan 1982: İngiliz keşif timlerinin (komandolarının) Güney Corciya adasına indirilmesi.

22 Nisan 1982: İngiliz Deniz Görev Kuvveti suüstü gemilerinin harekât alanındaki tertibatının tamamlanması.

25 Nisan 1982: Güney Corciya adasının İngilizlerce geri alınması.

29 Nisan 1982: İngiliz donanmasının bölgedeki deniz ve hava faaliyetlerini artırarak genel anlamda denetimi ele geçirmeleri.

30 Nisan 1982: İngiltere'nin deniz yasak sahalarına ilaveten aynı bölge üzerindeki hava sahalarının da izinsiz uçuşlara kapatıldığını ilan etmesi. Geceyi 1 Mayısı bağlayan saatlerde İngiliz bombardıman uçaklarının Malvina'daki askerî hedefleri bombalaması ve bu taarruza muharip gemilerin de katılması. Aynı saatlerde Arjantin makamlarının İngiliz uçak ve gemilerine karşı (mukabele dışında) ateş açma yetkisine getirdiği kısıtlamaları kaldırdığını bildirmesi.

1 Mayıs 1982: Arjantin uçaklarının İngiliz gemilerine taarruzu ve İngiliz-Arjantin uçakları arasında hava çatışmaları.

2 Mayıs 1982: İngiliz "Conqueror" denizaltısının tahditli deniz sahası dışında seyreden ve devriye görevi yapan Arjantin kruvazörü "General Belgrano"yu torpilleyerek batırması.

4 Mayıs 1982: Arjantinlilerin Süper Etendart uçakları ile düzenledikleri saldırıda İngiliz güdümlü füze muhribi "Sheffield"i Exocet isabetiyle ağır yaralamaları. (Geminin terk edilerek 10 Mayıs günü batması.)

9-10 Mayıs 1982: İngiltere'nin adalardaki Arjantin mevzilerine hava ve deniz bombardımanını artırması; Arjantin ikmal gemisi Los Estados ile

istihbarat gemisi Narval'ı Sea Harrier taarruzu ile batırması. Arjantin uçaklarının İngiliz Glasgow, Ardent ve Alacrity gemilerini vurması.

14-18 Mayıs 1982: Pebil adasındaki Arjantin uçakları, seyyar radarı ve cephane depolarının İngiliz özel hava komandoları tarafından tahrip edilmesi, hava akımlarının sürmesi.

21 Mayıs 1982: Arjantin uçaklarının İngiliz gerilerine taarruzu-Broadsword muhribini helikopteriyle beraber batırmaları; bu taarruzda 20'den fazla uçak kaybetmeleri. Aynı gece İngilizlerin (deniz piyadeleri ve paraşütçülerden oluşan) asgari 4000 mevcutlu bir kuvvetle Malvina adalarına çıkarma yapmaları.

22 Mayıs 1982: İngilizlerin üç çıkarma bölgesinde emniyetli kıyı başında tutunmaları ve hava savunma şemsiyesi tesis etmeleri.

23-25 Mayıs 1982: Ağır kayıplar vermelerine karşın Arjantinlilerin hava akımlarını sürdürmeleri; Coventry ve Atlantic Conveyor gemilerini batırmaları ve sekiz uçak daha kaybetmeleri

27-28 Mayıs 1982: Hava ve deniz bombardımanı desteğinde Falkland'daki İngiliz kısaç harekâtının başlaması ve karada durum üstünlüğünün İngilizlere geçmesi. Goose Green'deki çarpışmalarda birden fazla Arjantin askerinin tutuklanması.

30 Mayıs 1982: İngilizlerin Douglas yerleşimini ve Stanley Limanı yolundaki hâkim tepeleri ele geçirmeye başlaması.

1 Haziran 1982: İngilizlerin kara birliklerini (San Carlos'a çıkardıkları) 5000 mevcutlu bir kuvvetle berkitmeleri.

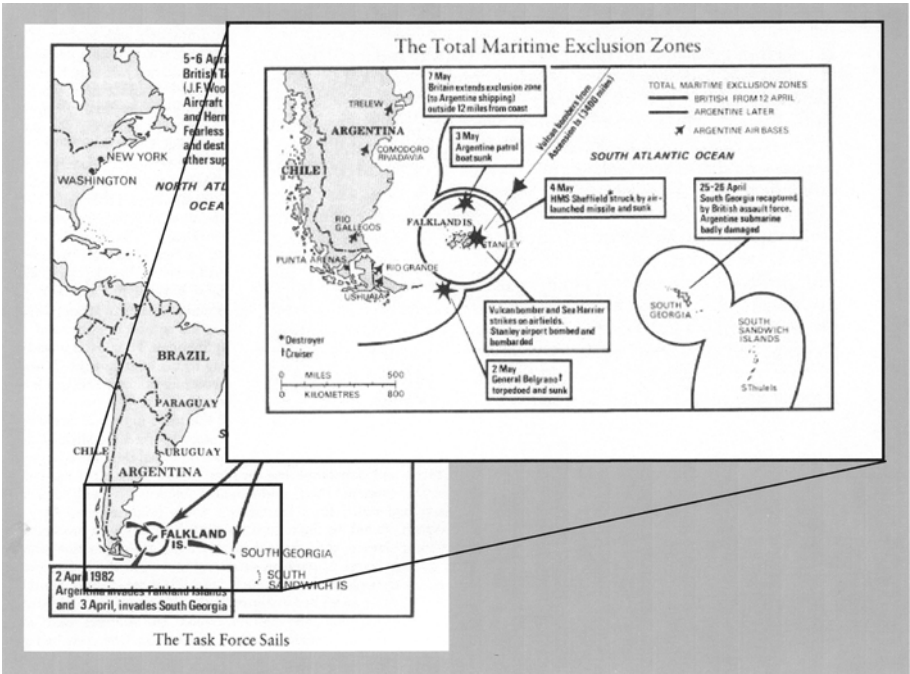
7 Haziran 1982: Meteorolojik şartların ağırlaşmasına ve Fitzroy yerleşimi ile bazı tepelerin el değiştirmesine rağmen İngilizlerin kuşatma çemberini daraltmayı ve Stanley Havaalanı'na hâkim tepeyi (Mount Low) zapt etmeyi başarmaları.

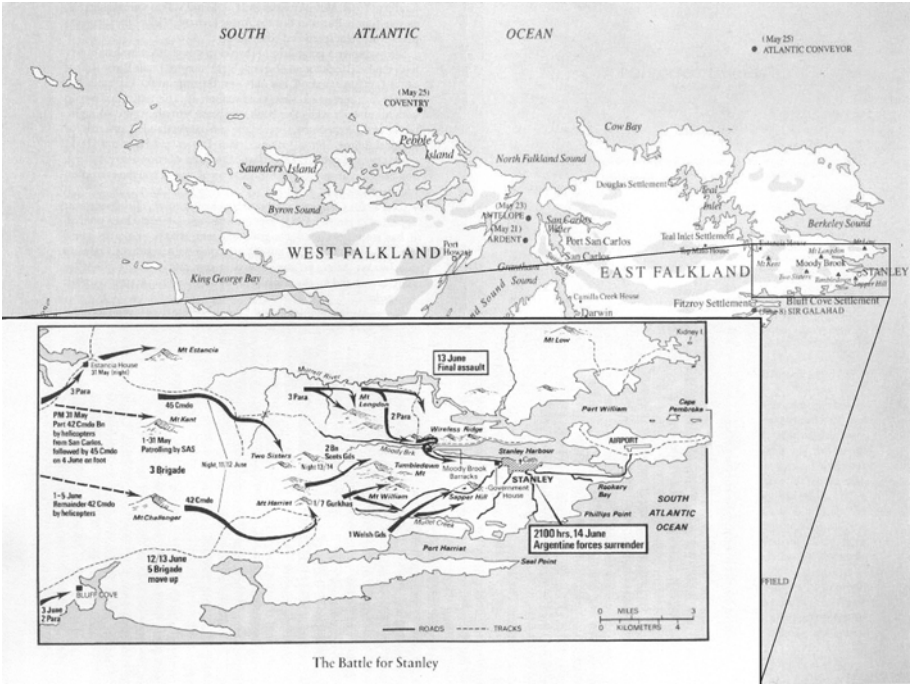
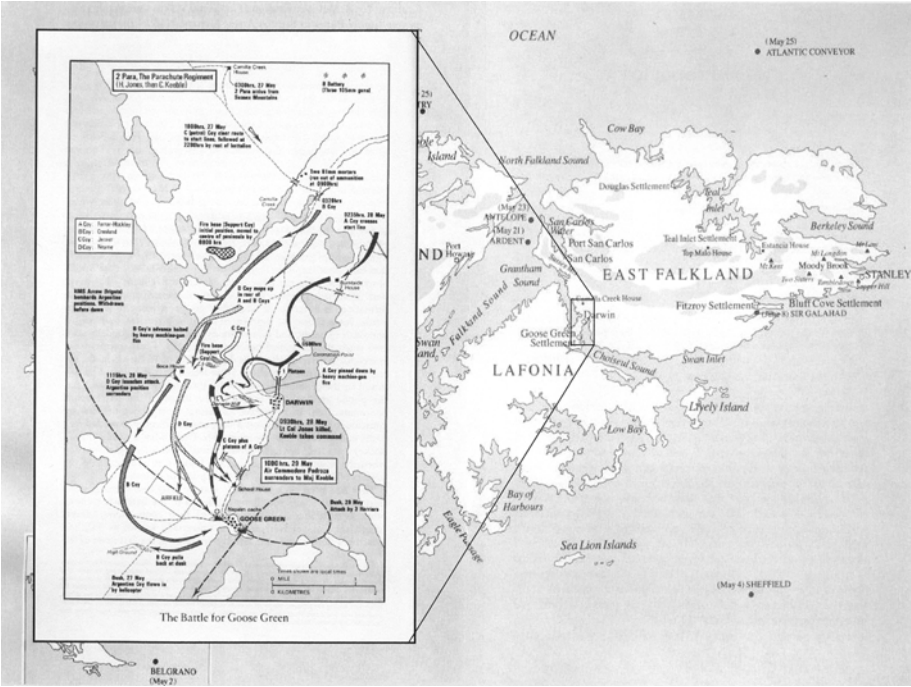
8 Haziran 1982: Arjantin uçaklarının İngiliz çıkarma vasıtalarını (Sör Tristian ve Sör Galahad) ve Plymouth gemisini vurarak 48 denizci ve piyade kaybına yol açmaları.

12-14 Haziran 1982: İngilizlerin Stanley Limanı'nı ve kasabasını hedef alan son hücumlarının başlaması ve tüm hâkim noktaları zapt etmelerini takiben Falklandların fiilen İngiliz hâkimiyetine geçmesi.

20 Haziran 1982: Güney Sandviç adalarının İngilizlerce zapt edilerek çatışmaların fiilen sona ermesi.

FALKLAND SAVAŞINDA TARAFLARIN GEMİ VE UÇAK ZAYIATI

İNGİLTERE	ARJANTİN
Gemiler: 1. Sheffield Exocet ile yanarak muhrip 2. Ardent Bomb./Rok. firkateyn 3. Antelope Bomb./Rok. yanarak firkateyn 4. Coventry Bomb./Rok. muhrip 5. Atlantic Conveyor Exocet ile yanarak genel yük gem. 6. Sör Galahad. Bomb./Rok. yanarak çıkarma Gem.	Gemiler: 1. Santa Fee AS-12 füzesi ile saf dışı denizaltı edildi. 2. General Belgrano Nük denizaltı kruvazör Mk. 8 torpill ile. 3. Comodoro So meller Lynx Hel. Sea Skua Füz. ile. 4. Narval, Harrier Mt. ateşi balıkçı gem. 5. Isla de los Estados Gemi top ateşi nak. gem. 6. Bahia BuenSuceso Bomb./Rok. ile saf dışı edildi. 7. Carcarina Bomb./Rok. ile Nak. Gem. saf dışı edildi.
Uçaklar: 2 Sea Harrier, direkt ve endirekt ateş etkisi ile. 2 Harrier GR3, direkt ve endirekt ateş etkisi ile. 4. Sea Harrier diğer sebeplerle: 1 Harrier GR3, diğer sebeplerle. Helikopterler: 3 Lynx, direkt ve endirekt ateş etkisi ile (*) 3 Gazelle, direkt ve endirekt ateş etkisi ile. 1 Wessex, direkt ve endirekt ateş etkisi ile (*, **) 3 Chinook, direkt ve endirekt ateş etkisi ile. (**) 1 Scout, direkt ve endirekt ateş etkisi ile 2 Wessex, diğer sebeplerle. 5 Sea King, diğer sebeplerle. Not: (*) 1 Lynx Ardent firkateyniyle birlikte zayı oldu. 1 Wessex ağır hasar gören Glamorgan muhribinde zayı oldu. (**) 6 Wessex ve 3. Chinook Atlantic Convoyör ile birlikte zayı oldu.	Uçaklar: 45 Skyhawk 27 Mirage 21 Pucara 4 Mentor 3 Aermacci 3 Canberra 2 Skyvan 1 C-130 Hercules 1 Llear Jet 107 Helikopterler: 6 Pima 2 Bell Huey 2 Chinook Not: 117 zayıatın 86'sı direkt ve endirekt ateş etkisi ile meydana geldi. Bunun 72'si kesin, 14'ü muhtemel görülüyor. Diğer 31 kayıp, yerde tahrip edilen (çoğu Pucara ve He) ve kaza ile meydana gelendir.

Not: Arjantin'in kayıpları, İngilizlerin tespit ve tahminlerini, yansıtmaktadır.

VIETNAM ABD'Yİ NASIL DİZE GETİRDİ?

Doç. Dr. E. Kur. Alb. Esat ARSLAN *

Giriş

ABD'nin Irak'ı işgali ile başlayan yeni durum ve işgal sonrası yaşamış olduğu deneyimler ve Irak'ta bugün içine düşmüş olduğu durum ister istemez, Vietnam'ı ve ABD-Vietnam Savaşı'nın sorgulanmasını gündeme getirmektedir. Aslında ABD'nin Vietnam'daki acı deneyimi, günümüzde Irak'ta yaşanan acabalara da yanıt verebilecek acı deneyimleri de içinde barındırmaktadır. ABD ordusu, yurdundan 10.000 mil uzakta, Diem diktatörlüğünü desteklemek için, ABD Kongresinin Anayasa'ya uygun onayını almadan ve ilan edilmemiş bir savaşı gerçekleştirmiştir. Aynı Diem, ABD Vietnam'a müdahale ettikten sonra ABD tarafından düzenlendiğine inanılan bir darbe sonunda görevinden uzaklaştırılmıştır. ABD Vietnam'da başarısızlıkla karşılaşınca çarpışmalardaki çatışma argümanını bölgesel boyuta indirmeye çalıştı. Vietnam'daki çatışmanın köklerini karanlık geçmişte aramaya başladı. Kuzey ve güney arasındaki eski çatışmalar taranmış, kaynaklar karıştırılıp bozulmuş ve ırksal her bakımdan bir ve bütün olan toplum karşı karşıya getirilmeye çalışılmıştır.¹ Vietnamlıların aralarındaki çatışma zeminine oturtulmuş ve içinden çıkılmaz bir boyuta tırmanan iç işlerini düzeltmek amacıyla Amerikalıların -istemeye istemeye- ne yazık ki çağırılmış oldukları vurgulanılarak dış dünyaya çıkmıştır. ABD'nin Irak'taki varlığı sonrası olayların içinden çıkılmaz bir duruma doğru sürüklenmesi, yanıtlanması gereken iki önemli korku ve endişe verebilecek boyutu da su yüzüne çıkarmaktadır. Bunlardan birincisi ABD'nin Irak'ta ikinci bir Vietnam yaşayacağı diğeri ise hemen hemen her Amerikalının sözcük dağarcığına girmiş olan "Vietnam sendromu" korkusudur. Sokaktaki Amerikalının Irak'la Vietnam'ı özdeşleştirmeye başlaması ve Amerikan toplumunun bir türlü kurtulamadığı Vietnam sendromunun hortlamaya başlaması sadece ABD yöneticilerini değil hemen hemen tüm Amerikan seçmeninin de korkulu rüyası hâline gelmektedir. Kuşkusuz, bunları zaman gösterecek, 1960'lı yılların Vietnam'ı ile 2000'li yılların Irak'ını karşılaştırmak oldukça zordur; ancak, Irak'ta Vietnam'a benzer argümanlar bulmak hiç de zor görünmemektedir. Bundan bir yıl önce Vietnam Irak benzeştirmeleri eşyanın doğasına aykırı denilirken bugün bu karşılaştırmalar Pentagon'un içinde bile açıkça yapılmaktadır. "ABD Vietnam'da neden kaybetti?" sorusuna verilebilecek en kısa yanıt, ABD'nin Vietnam'da askerî yetersizliğinden değil, yapılan savaş, halk desteğini büyük ölçüde yitirdiğinden başarısızlığa uğramıştır. Bu bildiri kapsamında ekonomik ve askerî olanakları sınırlı, zayıf bir direniş hareketinin dünyanın en büyük gücünü nasıl dize getirdiği üzerinde durulacak, ABD'nin Irak'ta yapmış olduğu benzer hatalar üzerinde ağırlıklı olarak durulacaktır.

* Bilkent Üniversitesi TC Tarihi Koordinatörü ve KHO Üniversitesi Harp Tarihi Öğretim Elemanı

¹ Bertrand Russel; Vietnam'da Savaş Suçları , Ankara, Temmuz 1967, s.9.

Vietnam Halkının Kültürsüzleştirilmesi

Vietnam'ın kültür mirasının hemen hemen ortadan kaldırma onuru bilinenin aksine Fransa'ya ait bulunmaktadır. Çin'i acımasız yöntemlerle yöneten İngiltere'ye karşı Fransa da Çin'e yeni bir kapı açmak için 1840'lı yıllarda Güney Vietnam'a Hristiyanlaştırma adı altında misyonerlerle girdiler. Münferit küçük örgütsüz gerilla direnişi ve her yerde yerli halkın boyun eğmesini sağlamak konusunda Fransızlar gerçekten amansızdı. Fransız egemenliği tartışmasızdı ve sömürgecinin her yanında yasaları ve düzeni tayin etmek onların isteklerine bağlı haklarıydı. Vietnam toplumunu yıkan ve Vietnam halkı ile geçmiş arasındaki bağları koparan bu bütüncül sömürgeleştirme süreci oldu. Burada yapılan egemen kültür yapısının benimsetilmesi ve toplumun bütününe dayandığı kültür yapısından ayrılmayı sağlayan ayrımsal kültür sürecinin başlatılmasıdır. Bu süreç, öncelikle Vietnam halkının kendine özgü kültürel özelliklerinden yabancılaştırılması ve kendi ulusal öğelerinin ise üstü örtülü bir çıkarıcılıkla yer değiştirmesinin sağlanması ile olmaktadır. Bir başka deyişle kabul edilen dominant üst kültürün özelliklerinin benimsettirilmesi. Eğitim sistemi öncelikle yaygın bir biçimde kırsaldan başlayarak yok edilmeye başlandı. Vietnam'da ayakta kalmış bulunan Mandarin sistemi altında, devletin desteklediği bölge düzeyindeki okullara ek olarak ayrıca 20.000 kadar da tek öğretmenli özel köy okulları vardı. Fransızlar, Fransa'nın karbon kâğıdından çıkmış bir kültür kopyasını yaratmak çabası içinde, bu okulları büsbütün kaldırdılar.² Genç Türkiye Cumhuriyeti de kendi olanaklarıyla kurduğu Köy Enstitülerinin kaldırılmasında benzer bir süreç yaşamıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Marshall yardımının başlayabilmesi için ABD tarafından ortaya konulan koşul öncelikle Köy Enstitülerinin kaldırılması idi. 1946 yılında ilk büyük darbe vuruldu. Köy Enstitüleri hareketi durduruldu, yavaşlatıldı ve tedrici olarak 1953 yılında da kapatıldı. Eğitim sürecinden sonra toplumun kökleriyle irtibatının kesilebilmesi için dil konusuna el atıldı. Bu süreçte Vietnam dili Romalılaştırıp yeni bir resmî dil (quoc ngu) meydana getirildi ve bir bütün eğitim faaliyeti olarak Vietnam'da sadece 14 ortaokul ve lise ile bir üniversite kuruldu. Öğretim kurumları bu kadar az olunca sistem için yararlı bir başka ifadeyle kendilerine yararlı lümpenist kişiler yetiştirilmesine olanak sağlandı. Meydana getirdikleri yeni yazı ile okuryazar olabilmeyi çok az kişi başarabildi. Bundan sonra hızla para ekonomisine geçildi. En çok arzulanan tüketim ürünleri değil sanayi ham maddeleriydi. Batı dünyasındaki otomobilin yaygınlaşmasına paralel olarak bir kauçuk talebi yaratılmıştı. Bu da binlerce Vietnam köylüsünü büyük kauçuk çiftliklerinde çalışan ırgatlar hâline getirdi. Üstüne üstlük, köylüler mal satın almak ve vergilerini ödemek için paraya gittikçe daha fazla ihtiyaç olduklarından topraklarını ipotek etmek ve satmak zorunda kaldılar. Bütün bu yapılanlar kültürsüzleştirme politikası bakımından doğru bir süreçti; ancak, fakirleşen ırgatlaşan Vietnam halkı üzerinde de yabancı düşmanlığının tohumlarını attı. Bu durum halk üzerinde işkence ve şiddetle birleşince beklenen halk desteği geri tepen bir silaha dönüştü.

---

² a.g.e.; s.12.

Vietnam Savaşı'nın Özellikleri

Vietnam 1945'te Japonya tarafından işgal edilene kadar bir Fransız kolonisiydi. Japon işgali ile başlayan hareket güçlü bir direnişe geçmiştir. Asya halklarının önemli özelliklerinden birinin de işgalcilere karşı bir ulusal ant bütünlüğünde birleşmesi ve bu şekilde tüm kardeş çatışmalarının geri bırakılarak bir sıklet merkezinin oluşturulmasıdır. Japon işgali sırasında Ho Şhi Minh'in Komünist Partisi ile Vietnam'ın bağımsızlığı için Devrimci Birlik, güçlü bir direniş oluşturmuştu. Benzer bir örgütlü yaklaşım olarak Alman işgaline karşı koyan Yugoslavya'daki Partizan hareketi gösterilebilir. Japonların 1945'te teslim olmasından sonra, Birleşik Cephe (Vien-minh) bir ayaklanma başlatarak Hanoi'de bir hükümet kurdu. Vietnam'ın bir başına bağımsızlığını hazmedemeyen müttefik kuvvetler Potsdam Konferansı'nda Vietnam'ın da geleceğini belirlediler. Vietnam'ın kuzeyi Çin'e, güneyi de eskiden olduğu gibi Fransa'ya bırakıldı. Güneyde Hanoi'den destek gören Vietkong (Güney Vietnamlı Komünistler) direniş hareketi, ardından savaş başladı. Doğru bir biçimde isimlendirilecek olursa bu hareket doğrudan bir bağımsızlık hareketi idi. Hareketin adım adım ulusal direniş hareketine dönüşümünde Viet-Kong, öncü hareket olma işlevi rolünü hakkıyla oynadı. Ülkesinin bağımsızlığı için önce Fransızlarla daha sonra da Amerikalılarla topyekûn savaş yöntemlerine göre mücadeleye girişen Vietnam halkı, ateşkes anlaşmasının imzalandığı 27 Ocak 1973 gününe kadar 30 yıla yakın bir süre dünyanın en güçlü devletlerine karşı koymuş ve bağımsızlığını elde etmeyi başarmıştır. Bağımsızlık hareketi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamış olmasına karşın o günlerde Vietnam, pek fazla tanınan bir ülke değildi. Kore Savaşı nedeniyle dünya kamuoyunun ilgisini çekmeyen Vietnam-Fransız mücadelesi, 1954 yılında Dien Bien Phu'daki ABD yardımına rağmen Fransız yenilgisiyle birden bire dikkatleri üzerinde topladı ve Amerikalıların müdahalesinden sonra da dünya uluslarının ilgisini çeken önemli bir olay hâline geldi. Vietnam Savaşı'nı dünyanın en önemli olayı hâline getiren, ABD'nin bu ülkeye müdahalesidir.³ Amerikan Ordusu, Vietnam'a müdahalesinin anayasaya uygunluğu Kongre tarafından onaylanmadan Vietnam'daydı. Savaş ilan etmeksizin de Mart 1973 tarihine kadar sekiz yıl Vietnam'da kaldı.

Vietnam direnişi klasik savaş doktriniyle gerçekleştirilmemiştir. Vietnam Savaşı bilinen türden bir savaş değildir. Zira; Kuzey Vietnam, klasik bir savaşı sürdürecektik güce sahip değildi. Buna karşılık Amerikalılar, Güney Vietnam'da kendi kontrollerinde ve kendileri tarafından desteklenen büyük bir ordu oluşturmuşlardı. Ancak Güney Vietnam Ordusu kuruluncaya kadar, Vietkong ülkenin en ücra köşesine kadar girmiş ve örgütlenmişti. Yoğun propaganda faaliyetleriyle iş birliği olarak nitelenen ve gözden düşürülen Güney Vietnam Ordusu, halkın güvenini kazanamamış ve başarılı olamamıştır. Bilinen anlamıyla bir cephe hiçbir zaman olmamıştır. Buradaki

---

³ Ana Hatlarıyla Vietnam Savaşları ve Alınan Dersler; Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s.1.

savaş, özel harbin gayrinizami savaş tekniğiyle yapılmıştır. Başka bir ifadeyle, savaş Vietkongların baskınlarıyla Amerikalıların tarama ve yok etme harekâtından ibaret kalmıştır. Silah üstünlüğü başarı için önemli bir etmen olmasına karşın, kullanmasını bilmeyenlerin ve uğrunda savaş yaptığı ilkelere inanmayanların elinde fazla önem taşımayacağı açıktır. Bu cephesiz savaşta ABD başarısızlığa uğradıkça Kuzey ile Güneyi, Vietkong'la Güney Vietnam Ordusunu karşı karşıya getirmeye, olayı olabildiğine kardeş kavgasına dönüştürmeye çalışmıştır. Ayrıca halka karşı şiddet boyutunu ön plana çıkaran bir psikolojik savaşa girmiştir. Vietnam halkına korku yaşatmak için öldürdükleri Vietkongları köy meydanına bırakarak ve çocuklara kadar indirgenen ağır işkence yöntemleri ile halkı karşılarına aldılar bu da sonun başlangıcı oldu.

Ulusal Kurtuluş Cephesi (UKC) (Vietkong) Taktiği⁴

Güney Vietnam içerisindeki Vietkonglar, Amerikalılara karşı olan savaşlarında yıllardır imbiklenmiş kendi felsefelerine ilaveten Çin'in efsanevi lideri Mao'nun felsefesinden de etkilendiler. Bu savaş felsefesi "Düşman ilerler, biz çekiliriz. Düşman durur biz taciz ederiz. Düşman yorulur, biz taarruz ederiz. Düşman çekilir, biz takip ederiz." şeklinde özetlenebilir. Yine bu düşünceye göre vuruşmak yaşamak için elzemdir. Vietkong'un taktik alandaki başarısı ani baskın, gece harekâtı, süratli hareket, yıkıcı faaliyet ve halkla daima iş birliğidir.

ABD ve Güney Vietnam Taktiği⁵

a. Vietkong'un uyguladığı gerilla harekâtına karşı savunulan askerî üsler teşkil edilmiştir. Yapılan harekât bu üslere istinat ettirilmiştir. Bu üslerden Güney Vietnam dâhilinde bulunan Vietkong kuvvetlerine karşı devamlı ve süratli hareket icra edilmiştir. Vietkong üslenmesine engel olmak ve köylerin güvenliğini sağlamak amacıyla 1962 yılında 3000 kadar stratejik köy inşa edilmiştir. Bu köyleri genellikle tabur seviyesindeki Güney Vietnam birlikleri karakollarda kontrol altına almışlardır. Vietkong desteğindeki halk tarafından iş birlikçi ordu olarak değerlendirilmiş ve alana hâkim olma görevi tam olarak yerine getirilememiştir.

b. Vietkong'a karşı hareket, duruma ve olayın büyüklüğüne göre önceden planlama ya da ani tepki, çabuk karşı koyma biçiminde uygulanmıştır.

c. Harekâtın esasını arama ve temizleme teşkil etmektedir. Bu suretle uygulanan taktik; ara ve yo ket, ara ve yakala ve bölgeyi kontrol altına al şeklinde özetlenebilir.

ç. Baskın ve tuzaklardan korunmak, sarp arazide harekâta kolaylık sağlamak, zaman ve mesafe sorunlarını halletmek amacıyla helikopterlerden azami bir biçimde yararlanılmıştır.

---

⁴ Süleyman Gülcü; Vietnam, Ankara, 1973, s.21.

⁵ a.g.e.; s.21-22.

d. Kuzey Vietnam'a karşı da ağır hava bombardımanı yapılmıştır. Bundan amaçlar ise aşağıdaki şekilde özetlenebilir.⁶

- Kuzey Vietnamlıları Ulusal Kurtuluş Cephesine yaptıkları yardımı kesmeye zorlamak,

- Kuzey Vietnam (Hanoi) Yönetimi'ni görüşmelere mecbur etmek,

- Güney Vietnam (Saygon) Hükûmetinin moralini yükseltmek.

Ancak bu amaçların hiçbiri gerçekleştirilemediği gibi Kuzey Vietnam da dize getirilememiştir. Bütün bunlar ters sonuç vermiş, Kuzey Vietnam'ın UKC'ye yaptığı yardımın artmasına neden olmuştur. Ayrıca, Güney Vietnam Ordusunun moralinde de hiçbir düzelme olmamıştır. Orduda kaçakların sayısı azalacağı yerde artmıştır. 1964'te 72.000 olan kaçak sayısı, 1965'te 113.000'e ve 1966'da da 120.000'e yükselmiştir. Benzer olaylar Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgali sonrası yaşanmıştır. Sovyet işgali başlangıcında yaklaşık 100.000 kişilik Afgan Ordusu kısa bir zaman içinde 25.000 civarına inmiştir. Bu askerler orduya yazıldıktan sonraki beş ay içinde kaçmasalar bile çarpışmalar ve operasyonlar sırasında güvenilir olmadıklarını göstermişlerdir.⁷ Bu yaklaşıma etki eden başka bir husus da gerek ABD kuvvetlerinin gerek Sovyet güçlerinin kendi kayıplarını en azda tutmak amacıyla bu askerlere "harcanabilir kişiler" gözüyle bakıyor olmalarıdır.

Vietnam Kültüründe Gayrinizami Savaşa Ait Özdeyişler

Zayıfın güçlüye karşı savaşı olarak isimlendireceğimiz literatürdeki adıyla gayrinizami savaş doktrini küçük ve kaynakları sınırlı bir kuvvetin güçlü bir işgal gücüne karşı kendine özgü kuralları olan bir savaş tekniğidir. Bu savaş doktrini sayesinde Vietnam ABD'ye tarihinde ilk ve tek yenilgisini düşmana her zaman onurlu bir geri çekilme imkânı bırakacak kuralı sayesinde tattırmıştır. Vietkong gerillalarının cesareti, fedakarlığı, dayanıklılığı, azim ve tahammülleri son derece yüksekti; ancak, güneyde savaşanlar da Vietnamlıydı. Vietnam kültüründe gayrinizami savaşa ait askerî kökenli atasözleri ve deyimler oldukça yaygın bir biçimde bulunmaktadır. Savaşlarda buyrukların ve verilen genelgelerin daha iyi ve hızlı bir biçimde anlaşılmasını olanaklı kılmaktadır. Savaşlar da kültürün bir parçası olarak Vietnam kültüründe derin izler bırakmıştır. Lee Huo Khao "Vietnam Savaş Sanatında Etkiyi Hedefleme" adlı makalesinde, Vietnam'ın dev komşusu ve Vietnam'ı kendi arka bahçesi gibi gören Çin'in binlerce yıl boyunca Çin istilalarına ve işgallerine karşı geliştirdiği "zayıfın güçlüye karşı savaşı" tekniğinin inceldiklerini anlatmaktadır.⁸ Savaş sanatı meşruiyet simgelerinin harekete geçirilerek halkın seferberliği üzerine inşa edilmelidir. Bir başka ifadeyle halkın yanına alınabilmesi için meşruiyet zemini kullanılmalıdır. Nguyen Trai (1380-1442) Çinli işgalcileri ülkeden atmak için

⁶ Ana Hatlarıyla Vietnam Savaşları ve Alınan Dersler; s.42.

⁷ Elie D. Krakowski; Afganistan:Unutulan Savaş, Çev. Hüseyin Dermiş, Ankara, 1987, s.5.

⁸ Serdar Devrim; "Vietnam ABD'yi Nasıl Yendi?", Referans Gazetesi, 14/11/2004, s.18.

Le Loi adlı köylünün isyanını kullanmak istemişti. Ancak Vietnam'da "gökyüzünün oğulları" imparatorlar tanrılara bir "ilahi sözleşme" ile bağlı olurlardı ve bu köylünün halkın gözünde böyle bir desteği yoktu. Trai halkı yanına çekebilmek için bir hileye başvurdu. Çünkü gayrinizami savaşın birincil önemi yaratıcılığı ön plana almasıydı. Ağaç yapraklarına balla "Le Loi imparator olacak, Nguyen Trai başdanışmanı" diye yazdırdı. Nehre atılan bu ağaç yaprakları pirinç tarlalarına ulaştı. Burada karıncalar ballı kısımları kemirerek yiyince yapraklardaki yazının ortaya çıkmasına neden oldu. Köylüler yapraklar üzerindeki yazıyı bir "ilahi buyruk" olarak algıladılar. Böylece Le Loi halkın desteğini kazanarak Çinlileri ülkeden kovdu.

Coğrafya kadar klimatolojik anlamda iklim özelliklerinden yararlanma da gayrinizami savaş literatüründe önemli bir yer tutar. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı'nda Finlilerin Ruslara uyguladıkları MOTTİ (odun yığını haline getirilip) tekniği de bunlardan sadece biridir. Finliler, Rusların önce uzun kollar hâlinde coğrafyanın kendilerine bahşettiği berzah (dar şerit şeklindeki arazi)lerden ilerlemelerine müsaade etmişlerdir. Sonra bu Rus yürüyüş kollarına yanlardan ve gerilerden çevik ve az kuvvetlerle hücumla geçtiler. Her parça, MOTTİ tekniğiyle parça parça imha edildi ya da olduğu yerde savunmaya mecbur bırakıldı. Savunmaya mecbur bırakılanlar ise soğuk ve açlıkla yok edildiler. Vietnamlılar da benzer biçimde aynı teknikleri kullandılar. Örneğin Dien Bien Phu saldırısında, Kuzeyli komutanların "tarak dişleriyle girin" düşmanın ana birliğini göğüs göğse birçok paralel çarpışmayla parçalayan emri, Finlilerin Ruslara karşı kullandıkları yanlardan hücumlarla dikey bütününün parçalanması işleminin, yatay bir biçimde hat şeklinde yapılmasından başka bir şey değildi. Parçalanmış gruplar; ya bitmek tükenmeyen hücumlarla ya da açlıkla yok edilecekti. Fransız işgal güçlerine karşı savaşan Giap'ın ortaya attığı "muzun kabuğunu soyun" tekniği ise "düşmanın önce dış kuvvetlerine saldırarak ağır ağır merkeze girin" olarak betimlenmektedir. Dış kuvvetlerden yoksun olan grupların yaşama şansının azalmakta olduğu da özellikle vurgulanmaktadır.

Vietnam Savaşı'nın Bilançosu⁹

Amerikan güçlerinin Vietnam'da resmî olarak görev yaptığı Mart 1965'ten Mart 1973 tarihine kadar sekiz yıllık süre içinde, iyimser bir tahminle üç milyonun üzerinde Amerikan askeri Vietnam'da bulunmuş ve bu askerlerin 58.183'ü Vietnam'da yaşamlarını yitirmişlerdir. Ancak Vietkong'un yayılması önlenemedi ve Amerikan güçlerinin Vietnam'dan çekilmesinden iki yıl sonra 30 Nisan 1975 tarihinde Kuzey Vietnam askerleri, Güney Vietnam'ın başkenti Saygon'a girmişlerdir. Vietnam Savaşı'nda ölen Amerikan askerlerinin isimleri, Amerikan tarihinin ilk ve tek askeri yenilgisinin acılı bir anısı olarak Washington DC'de Vietnam Şehitler Anıtı (Vietnam Veteran's Memorial)'nın cıltlanmış siyah bir granit taşın üzerine kazınmıştır.

⁹ Nicholas Nugent; Vietnam The Second Revolution (Vietnam II. Devrim), Brighton, UK, 1996, s.36.

Bundan daha da acısı 1621 Amerikan askeri Vietnam'da kaybolmuştur ve cesetleri bulunamamıştır. 1990'lı yılların ortalarından itibaren Amerikan yönetimi Vietnam yağmur ormanlarından onların kemiklerini bulmaya ve çıkarmaya çalışmakta bu işlem için yılda yaklaşık 100 milyon Amerikan doları harcamaktadır. Amerikalılar tarafından Kuzey Vietnam'a sadece 1965-1968 yılları arasında 14 milyon ton bomba atılmıştır. Bunun bir diğer anlamı da metre²'ye 88 kilogram bombaya eşdeğer olmasıdır. Diğer bir ifadeyle üç yıllık bir süre içinde tüm Kuzey Vietnam 30 cm çelik kaplanmış. Savaşın dönen yarım milyon yaralı Amerikalıların hemen hemen onda biri travma sonrası stres bozukluğu (post-traumatic stres disorder)ndan mustarıptır. Söylenildiği gibi bitkileri öldüren biyolojik silahı (Agent Orange)ndan sadece Amerikan gazileri değil aynı zamanda onların evlatları da etkilenmiştir. Savaşın Amerikan halkına tam olarak neyin kaç mal olduğu biçiminde mali külfeti konusunda birçok ve çeşitli değerlendirmeler bulunmaktadır. Amerikalıların Vietnam'da bulundukları süre içindeki maliyetleri 120 milyar Amerikan dolarıdır.¹⁰

Bu savaşta Vietnam'ın kayıpları son derece büyük olmuştur. Bir başka deyişle savaşın acımasız ağırlığını ve kayıplarını Güney ve Kuzey Vietnam çekmiştir. Güney Vietnam 200.000, Vietkong ve Kuzey Vietnam da 725.000 kayıp vermiştir. Savaşın Kuzey Vietnam'a maliyeti ise altı milyar Amerikan dolarıdır.

ABD'nin Vietnam'daki Hatalarıyla Irak'taki Hatalarının Karşılaştırılması

Bugün için 1960'lı yılların Vietnam'ı ile 2000'li yılların Irak'ını karşılaştırmamız oldukça zor olduğu kuşku getirmeyen bir gerçektir. İşgal edilen ülkeler coğrafya olarak değişirken işgal eden güç aynı ABD'dir. Ancak bu yaklaşımda Irak genelinde Vietnam'a benzer argümanlar bulmak hiç de zor görünmemektedir. Bundan bir yıl önce Vietnam Irak benzeştirmeleri eşyanın doğasına aykırı bulunurken bugün açıkça bu karşılaştırmaların Pentagon'un içinde bile yapılıyor olması gelinen nokta bakımından oldukça ilginç bir yaklaşımı da sergilemektedir. ABD Vietnam'da kaybetmesi onun askerî yetersizliğinden değil yapılan savaşın halk desteğini büyük ölçüde yitirmesinden kaynaklanmıştır. Halkın yanına alınması tabanında ise ABD güçlerinin işgal hatta istila güçleri hâline gelmesinde en önemli neden işkence ve şiddetin bir bütün hâlinde kullanılıyor olmasıdır. ABD'nin Irak'taki yeni oluşumun açmazlarını irdeleyebilmek ve bazı çıkarımlarda bulunabilmek amacıyla ABD'nin Vietnam askerî işgalin anatomisi ışığında incelemek gerekli görülmektedir:

1. Irak'ta İslami ve yöresel geleneklerinin doğrudan hedef alınması, Vietnam ulusal değerler sisteminin değiştirilmeye çalışılması benzerdir. Bu konuda ısrarlı olmak direnişin boyutlarını daha da derinleştireceği hiçbir zaman unutulmamalıdır.

---

¹⁰ Stanley Karnow; Vietnam: A History, Penguin, London, 1991, s.31.

2. ABD askerî güçleri Vietnam'da çoğunlukla direnişçilerin elinde olduğu bilinen ülke topraklarında daha geniş bir denetim sağlayabilmek için stratejik köy inşa etmişler, bu köylerin kontrolünü genellikle Güney Vietnam birliklerine terk etmişlerdir. Dolaylı denetimi kuran ABD güçleri daha çok askerî garnizon ve kent merkezlerinde ani tepki kuvveti olarak kalmışlardır. ABD güçleri, kırsal kesimi iş birlikçi olarak nitelenen firarların çok olduğu Güney Vietnam birliklerinin karakollarının kontrolüne bırakarak direnişçilerin rahat hareket etmelerine olanak sağlamışlardır. Alanda üs bölgeleri tesis etmekten kaçınan ABD güçleri, bu nedenle Vietnam arazisinin bütünü üzerinde egemenlik tesis edememişlerdir. Irak'ta da eğitim verdikleri Irak güvenlik güçlerini karakollar hâlinde en tehlikeli bölgelere yerleştirmişler, genellikle savunmasız kalan karakollar kolaylıkla direnişçilerin hedefi olmuştur.

3. İngiliz karşı gerilla uzmanı Sör Robert Thompson "Gerilla kuvvetleri zorlamayla ya da gönüllü olarak halkın desteğini alabiliyorsa bunlar askerî yoldan hiçbir şekilde mağlup edilemezler."¹¹ diyordu ve oldukça geçerli yaygın bir ilkeyi ortaya koyuyordu. ABD bölgeyi kontrol altına alabilmek asker yığmaya, Vietkong ise halkı kontrol altına almaya çalışıyordu. Kuşkusuz ikincisi doğrudur. Yanlış olan ise askerlerin hatalı tutum ve davranışlarıyla sivil halkın ve suçsuz insanların acımasızca öldürülmeleri sonucu Vietkong gerillaları bundan olumlu bir politik avantaj sağlıyordu. Bu konuda önemli bir ilkeyi de Vietnam Savaşı'na katılan ABD'li Albay Jean Sauvagest şöyle dile getiriyordu: "Yabancı olduğumuz bir ülkede çok sayıda yanlış insanı, sivil öldürmemiz, komünist düşmana birçok propaganda malzemesi sunmamız demektir."¹² Vietnam'da Mai Lai Katliamı neyse, Irak'ta Felluce, Telafer, Samarra'da, Bakuba'da uyguladıkları ve Fellucedeki "Hayalet Öfke" adlı katliam operasyonları bundan farklı değildir.¹³ Cuma nazmı sonrası ünlü camilere örneğin Bağdat'ın ünlü Ebu Hanife Camisi ve İmamı Azam Ebu Hanife'nin kabrinin tahrip edilmesi düzenlenen baskınlarla insanların öldürülmesi, cami imamlarının tutuklanması halk üzerinde öfkeden öte derin izler bırakmıştır. Ayrıca, Irak'ta Osmanlı eserlerinden ve yazmalarından tutun bütün geçmişin yağmalanması Amerikan gözetiminde, uluslararası kaçakçıların, hırsızların organize ettikleri operasyonlarla yürütülmüştür. Irak'ın eski eserler bakımından yağmalanması etik olmayı bir tarafa bırakılacak olursa felaket sözcüğü ile eşdeğerdir.

5. ABD'nin gerek Vietnam gerek Irak'ta uyguladığı işgalin en çirkin yüzlerinden biri Amerikalı askerlerin mahkûmlara uyguladığı türlü türlü işkencelerdir. Vietnam'ın, Irak'tan farkı bu işkencelere ait fotoğrafların dünya kamuoyuna yayımlanmasındaki yoğunluktur. Irak'taki Ebu Gureyb Tutukevi'ndeki gardiyanların eli kolu bağlı mahkûmlara yaptırdıkları cinsel

---

¹¹ Military Review Dergisi; Vietnam, Tercüme, Ankara, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, 1989, s.2.

¹² a.g.e.; s.2.

¹³ Birgün gazetesi; "Hayalet Şehir", 20 Kasım 2005, s.11.

tacizler ve gardiyanların mahkûmlarla çekilmiş fotoğrafların internet ve televizyon kanallarında yayımlanması Amerikan karşıtı bir nefreti de beraberinde getirmiştir. ABD Başkanı George Bush bile işkencelerle ilgili yapmış olduğu açıklamada, televizyonlarda yayımlanan görüntülerden derin bir tiksinti duyduğunu ifade etmiştir.¹⁴ Dünya kamuoyunda oluşan Amerikan karşıtlığının boyutunu ortaya koyan Arap gazetesi El Kuds el Arabi'nin Genel Yayın Yönetmeni Abdülbari Atvan "Özgürlükçüler Diktatörlerden Daha Kötü" yazısıyla geline duruma son noktayı koymuştur.

6. Hem Vietnam hem Irak'ta baskın ve tuzaklardan korunmak, sarp arazide harekâta kolaylık sağlamak, zaman ve mesafe sorunlarını halletmek amacıyla helikopterlerden azami bir biçimde yararlanılmış bu şekilde seyyaliyet ve ani tepkime sağlanabilmiştir. İşgalin ikinci yılında Irak'ta bundan farklı olarak çok sayıda bomba yüklü kamyon ve bombalama olayına karşılık robotlar kullanılmaya başlanılmıştır.

7. Gerek Vietnam'da gerek Irak'ta yapılan operasyonların amacı alana hâkim olmak, buraları ele geçirmek değil buraları tahrip etmek olarak belirlenmiştir. Olaya stratejik bir yaklaşım olarak bakıldığında yapılan en büyük yanlışın da bu olduğu hemen ilk bakışta göze çarpmaktadır.

8. Gerek Vietnam gerek tahrip edilmiş Irak'ın bütünüyle yaşam koşullarının ilköllüğü, ABD askerlerinin moralini bozmuş, hastalıklara yol açmıştır. Bu elverişsiz yaşam koşullarına bağlı olarak da alkol ve uyuşturucu kullanımı çok yaygınlaşmıştır. Bu alışkanlık ve bağımlılık ABD askerlerinin yaşamlarıyla bütünleşmiştir. Askerler Vietnam'dan ABD'ye döndüklerinde büyük bir uyum süreciyle karşılaşmışlar ve hemen hemen her Amerikalının sözcük dağarcığına girmiş olan "Vietnam sendromu" korkusu girmiştir.

9. Gerek Vietnam gerek Irak'ta kendi güvenliği ön planda tutması öğretilmiş Amerikalı askerlerin eğittiği yeni Vietnam ve Irak polisi, halkın güvenliği yerine kendi güvenliğini ön planda tutunca sokaklar da çetelere kalmıştır. Güvenlik Vietnam ve Irak kuvvetleri kendi güvenliklerini öylesine üst boyuta taşımışlardır ki, bir Güney Vietnamlı polis generalinin bir Vietkongluyu yakaladıktan sonra belinden çıkardığı tabanca ile yargısız infaz resmi Vietnam Savaşı'nın unutulmazları arasında belleklerimizde yer etmiştir. Aynı husus Irak'ta da açığa çıkmış eski bir CIA ajanı olduğu söylenen Başbakan İyad Allawi'nin Bağdat'ta yargısız infaza tâbi tutarak tabanca ile öldürdüğü medyada yer almıştır.

ABD'yi Getiren Çekirdeği Ulusal Kurtuluş Cephesi Olan Vietnam Halk Ordusu Kamboçya'da Neden Başarılı Olamadı?

Vietnam güçleri iki kez zayıfın güçlüye karşı savaşı taktiğiyle iki büyük düşmanı 1954'te Fransa'yı, 1974'te ABD'yi yendilerse de Kızıl Kmerlere karşı başarılı olamadılar. Onlar da artık düzenli ordu olmuşlardı, gayrinizami savaşın yaratıcı özelliğini yitirmişlerdi. İşgal altındaki kendi topraklarında

¹⁴ Akşam gazetesi; "İşkenceye Sert Tepki", 01 Nisan 2004, s.18.

direnış yaparken olağanüstü gerillalar ve taktisyen olan Vietkong iktidara gelince savaşçılarını düzenli ordu yapmıştı. İşte bu sonun başlangıcı olmuştu, onlar için. Yabancı topraklarda tıpkı eski dışmanları ve ABD gibi saplanıp kaldılar, Kamboçya’da Kızıl Kmerlere karşı yürüttükleri savaşı kaybettiler, Kızıl Kmerlerin yürüttüğü “gölge savaşı”na yenildiler. O ünlü Vietnam Halk Ordusu, bir zamanlar zafer getiren stratejiyi ve taktikleri kullanamadı. Kendilerinin Fransa ve ABD düzenli kuvvetlerine karşı kullandıkları taktikleri uygulayanları alt edemediler. Aksine, dokuz sene Fransa’ya, sekiz sene ABD’ye karşı yürütölen savaşlardan alınan dersleri Kızıl Kmerler değerlendirdiler. Asla cepheden saldırmayacaksın (mahn nhu yhecuong=güce karşı esneklik zaafa karşı kararlılık) ama dışmanı nefes aldirmeden taciz edeceksin yani insan ve malzeme olarak sürekli yıpratacaksın, statik dışmana karşı hareketi kullanacak, çatışma anının ve yerini sen seçecek, taktikle meteorolojiyi birleştireceksin. Ve en önemlisi dışmana fizik ve psikolojik açıdan en çok can yakan darbeleri indireceksin Kmerler, kendi taktiğı ile vurarak tıpkı Fransız ve Amerikan orduları gibi ana merkezinden uzaktaki Vietnam ordusuna, sayıca ve silahça ezici üstünlüğüne rağmen,12 yıl boyunca kafa tutmayı başardılar.

Sonuç

Batılı stratejiler, ABD’nin Vietnam ve Sovyetler’in Afganistan işgali ile Cezayir kurtuluş savaşları arasında daima benzerlikler aramaya çalışmışlardır.¹⁵ ABD’nin işgal ettiğı Irak’ta düştüğü durum da bu örneklerden farklı bir durumu sergilememektedir. Yapılan incelemeler göstermektedir ki, çarpışmalar temelde farklı olmakla birlikte, savaşım modellemelerinde benzerlikler görölmektedir. Ancak bu çarpışmaların en önemli ortak benzerliğı ise hepsinin başarısızlıkla sonuçlanmış olmasıdır. ABD geçmişteki başarısızlıkla sonuçlanan deneyimlerdeki hataları tam olarak algılayamazsa yapmış olduğı hatalardan dönemediğı takdirde Irak’ta da İkinci bir Vietnam yaşayacağı kuşkusuzdur.

Kaynaklar

ALPASLAN, Tevfik; Hava Gücündeki Gelişmeler ve Vietnam Harbi; Ankara, 1970.

American Friends Service Committee (Amerikan Dostları Hizmet Komitesi); Peace in Vietnam A New Approach in Southeast Asia (Güneydoğı Asya’ya Yeni Bir Yaklaşım,Vietnam’da Barış), Newyork, 1966.

BUZZANCO, Robert; Masters of Wars (Savaşın Efendileri), Cambridge University Press, USA, 1997.

DEVINE, Jeremy M.; Vietnam at 24 Frames a Second (Saniyede 24 Resimde Vietnam), North Carolina, 1995.

---

¹⁵ Edward Girardet; Rusya’nın Afganistan’daki Savaşı, Çev. Yuluğ Tekin Kurat, Ankara, 1984, s.8.

ECKHARDT, George S.; Vietnam Savaşı'nın Etüdü ABD Kara Kuvvetleri Komuta ve Kontrol, ABD KK, Washington D.C., 1974.

FRANKLIN, H. Bruce; Vietnam and Other American Fantasies (Vietnam ve Diğer Amerikan Fantazileri), USA; 2000.

Ana Hatlarıyla Vietnam Savaşları ve Alınan Dersler; Gnkur. Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979.

Vietnam Anlaşmazlığının Hindi Çini Anlaşmazlığına Dönüşmesi; Gnkur. Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları No:6, Ankara, 1971.

GRIFFITHS, Philip Jones; Vietnam Inc., London, Newyork, 2001.

GÜLCÜ, Süleyman; Vietnam, Ankara, Şubat 1973.

LACOUTURE, Jean; Ho Chi Minh A Polititical Biography, USA, 1967.

LUNN, Hugh; Vietnam A Reporter's War (Bir Muhabirin Savaşı Vietnam), Newyork, 1986.

HEISER, M.-JOSEPH, Jr.; Vietnam Etüdü, Lojistik Destek, ABD KK, Washington, D.C., 1974.

Military Review Dergisi; Vietnam Sayısı Tercümesi, Ankara, 1989.

NUGENT, Nicholas; Vietnam The Second Revolution (Vietnam II. Devrim); Brighton, UK, 1996.

PLOGAR, Robert R.; Vietnam Savaşı'nın Etüdü ABD Kara Kuvvetleri İstihkam Desteği(1965-1970), ABD KK, Washington D.C., 1974.

TANG, Truong Nhu; A Vietcong Memoir (Bir Vietkong Anısı), Newyork 1985.

VAN Tran Dinh; O Bir Militandı Nguyen Van Troi'nin Yaşamı, 4. Basım, İstanbul, Mayıs 1978.

WELLS, Tom; The War Within America's Battle Over Vietnam (Amerika'nın Vietnam'daki Savaşı ile Savaş), Los Angeles, 1994.

XI. OTURUM

Oturum Başkanı: Dr. Hv. Plt. Korg. Erdoğan KARAKUŞ

Konuşmacılar

Prof. Dr. Ergün AYBARS

E. Kur. Alb. Aziz Rifkı ATEŞER

Dr. Hv. Plt. Korg. Erdoğan KARAKUŞ

DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Ergun AYBARS

Sayın Komutanım, Değerli Konuklar,

Onuncu Askerî Tarih Sempozyumu'nu başarı ile tamamlamış bulunuyoruz. Bu sempozyumun başlığı "Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrası Savaş Tarihi Sonuçlarının Türkiye'nin Güvenliğine Stratejik Etkisi"dir. Açıkça anlaşılıyor ki amaç soğuk savaş dönemi ve sonrası olaylarının ayrıntılarına girmeden, daha çok bu savaşların sonuçlarının güvenliğimiz üzerinde ve hatta Orta Doğu güvenliği üzerinde jeostratejik, askerî, ekonomik, siyasal ve hatta kültürel, ideolojik ne gibi etkileri olmuştur. Tebliğlerin bir bölümü savaşların ayrıntıları içerisinde ve ulusal coşkularımızı artırırken esas konuya girmemişler bir bölümü değişik şekilde konuya ışık tutmuşlardır. Toplam 31 tebliğ sunulmuştur. Bunların konulara dağılımı genel olarak şöyledir: Körfez Savaşı ile ilgili olanlar 8, Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili olanlar 5, Bosna-Hersek ve Balkanlar'la 3, NATO ve NATO'ya giriş ve ABD yardım 3, Kore Savaşı ile ilgili 1. Ama bunların zaman zaman bu konularla bağlantılı oluyor. Örneğin Kore Savaşı bizim NATO'ya girişimizle ilgili bağlantı kurdu. Ben başlığı da esas aldım. Afganistan'ın, Amerika'nın ABD'ye Afganistan'a müdahalesi 2, Arap-İsrail Savaşı 2, Orta Doğu 1, Avrasya 1, Ermeni sorunu 1, Vietnam'ın Amerikan olayı 1, Falkland Savaşı 1. Yüzeysel olarak değerlendirdim. Sonuç olarak 31 tane tebliğ çıktı. Tabi bütün bu tebliğleri yakından takip ederken bazılarında dün bir dersim olduğu için Kara Harp Akademisinde izleyemedim. Ama öğrencim bunları izledi notları bana verdi. Notları inceledikten sonra ben 15 dakika içerisinde ancak genel değerlendirme yapmak istiyorum, kendi sistematiğimi kullanarak bu gruplandırmayı tasnif ederek şu sonuca varıyorum. Körfez Savaşları, her ikisi ile ilgili olan tebliğler petrol, Irak ve ABD ilişkileri, harekât ve Orta Doğu ile noktalanmaktadır. 1991 harekâtının 2'inci harekâtının hazırlayıcı olduğu görülmektedir. Saddam'ın yerinde kalmasının bunun için bir gerekçe olacağını göstermekteydi. Kuşkusuz bu harekât ABD-Irak Savaşı olarak kalmamış tüm Orta Doğu ülkelerini ve özellikle Türkiye'yi en geniş boyutu ile ilgilendirmiştir. 1979'da kişi başına düşen ulusal gelir 6-7 bin dolar olan Irak'ın İran Savaşı ve ABD-Irak Savaşı ile fakirleştiği ve borçlandığı görülmektedir. Türkiye ile olan 1990 tarihine kadar 4 milyarlık ticaret hacmi bu harekâtın arkasında 500 milyon dolar altına düşmüştür. Ayrıca Irak'a uygulanan ambargo en çok Türkiye'ye zarar vermiş bulunmaktadır. İkinci Irak Savaşı ise, 11 Eylül olayı ve Afganistan'ın Talaban yönetimine yönelik bir tamamlayıcı veya daha geniş boyutu ile büyük Orta Doğu projesi ile noktalanmıştır. Yani Afganistan projesi bir başlangıç olmuş 11 Eylül'den sonra hemen bunu takiben bu projenin devamı olarak Irak harekâtı gerçekleşmiş ve Irak harekâtının gerçekleşmesi ile beraber ana projenin adı büyük Orta Doğu projesi olarak karşımıza çıkmıştır. Tabi burada yemedim anti parantez büyük Orta Doğu projesinin 1950'lerden beri Yeşil Kuşak Teorisi ile uygulanmak istendiğini herkes bilmektedir. ABD'nin Afganistan

harekâtında birleşme kararı ile sonuçlanırken birinci harekât, ikinci harekâta Türkiye'yi büyük sıkıntılara yöneltmiş olan izlenilen kararsız ve tutarsız politikalar ABD'nin yalnız kendisini düşünen bencil ve emperyalist baskıları ile birleşince Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik skıntılar ve seçim sonrası kurulan yeni hükûmetin tutumu ile olay daha da vahim duruma gelmiştir. Teskere olayı, askerimizin başına çuval geçirilmesi ve bunun gibi olaylar Türk kamuoyunda ABD'ye karşı tepkiye dönüşmüştür. Belki tebliğlerin bir kısmında bunlar dile getirildi veya getirilmeye zaman bulunulamadı. Ama hatırlayacaksınız 1999'da ABD'ye yönelik olan Türkiye'deki pozitif enerji ılımlı sevgi yaklaşımı tepe noktada iken 2005 yılında bunun böyle aşağıya düşmüş olması ve ABD'nin bize yönelik olarak bir hükûmete bizi sevdiren diye uyarıda bulunması akıl almayacak olan bir istektir. Orta Doğu ülkeleri arasındaki özellikle komşularımızın ve Arap dünyasının Türkiye'ye düşmanca tavrı yüzünden Orta Doğu ülkeleri arasında Orta Doğu için uzlaşma ve yabancıları sorunlara karıştırmama kararlılığı uygulanmamış ve dolayısıyla ABD'nin tek başına müdahalesi hem dünyayı hem de Orta Doğu ülkelerini çaresiz bırakmıştı. Orta Doğu'nun ATATÜRK'ün sayesinde yönetilen ve NATO üyesi olan Türkiye Cumhuriyeti, ATATÜRK'ün çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma projesini başaramamış olması sonuçları, yöresi ile olan ilişkilerinde ve büyük güçlerin yöreye müdahalesinde çok acı biçimde yaşanmıştır. Güçlü bir Türkiye'nin komşuları üzerindeki etkisi yerine ABD ve Avrupa merkezli olanları kızdırmaya yönelik ve onlara istekleri dışında bir politika üretmemek gibi bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır.

Arap-İsrail savaşlarında izlenen politikalar da bu çizgi üzerinde düşünülmelidir. Kıbrıs Barış Harekâtı, yani Kıbrıs tebliğlerine geçtiğimiz zaman, Kıbrıs ve adı geçmemekle beraber Ege sorunu, Türk-Yunan ilişkileri yukarıdaki gerekçe ön plana alınarak değerlendirilmiştir ve hâlâ da değerlendirilmektedir. Yani Amerika ve Avrupa'yı gücendirmemek, ABD'yi kızdırmamak eksenini etrafında bir Türk-Yunan ilişkisi ve Kıbrıs meselesi, Ege konusu izlenmektedir ve Yunanistan bu politikamızı bize karşı müthiş bir silah olarak kullanmaktadır.

Kıbrıs için sunulan tebliğlerden çok açık bir şekilde görülmektedir ki Londra-Zürich anlaşmaları ve garantör devlet yetkisine rağmen işgalci ilan edilen Türkiye'nin Ege Denizi ile ilgili konulardaki görüşmelerde Yunanistan'a yumuşama görünüşüyle bize davranışı öyle görünüyor ki Türkiye'yi Kıbrıs için 3 Ekim tarihine kadar imza etmeye razı etmek, oyalamak, sonra Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki imzasını aldıktan sonra Yunanistan'ın, benim şahsî kanaatim, hiç tereddütsüz tekrar Ege konusundaki eski politikasına döneceğinden ben şüphe etmiyorum. Benim tebliğlerden çıkarmış olduğum anlam bu noktaya geliyor.

Afganistan, Orta Asya, Orta Doğu konularında Türkiye'nin politikaları millî güç ile sınırlı kalmakta, Yunanistan ile olan sorunlar da ABD ve AB eksenini içinde geliştirmekte ve TBMM baskı altında bulunmaktadır. ABD ve AB eksenli politika yalnızca bunlarla sınırlı değildir. Sözde Ermeni soykırımını

kabul ettirme dayatmaları, Güneydoğu Anadolu yöremizde Kürt konusunda da PKK terörünü destekleyenler de başka bir boyutta tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır.

Almanya'nın tank satışında, ABD'nin helikopter satışında bu silahların Güneydoğu'da kullanılmaması koşulu çarpıcı bir örnektir.

AB üyesi ülkelerin parlamenterlerinin Diyarbakır'a gelip, Kürdistan ve başkent kelimelerini fütursuzca kullanmaları, iç işlerimize karışmalarını da gözden uzakta tutmamalıyız.

Avrupa parlamentolarında Ermenilere soykırım yapıldığı kararlarının, 20 Nisan'da NATO'ya yeni katılmış olan Polonya'nın da katılımıyla gündeme gelmesi ibret vericidir. Dikkat edilecek olursa tebliğlerde belirtilen ve zaman yetmediği için belirtilemeyen bütün veriler topyekûn bir tehdit altında bulunduğumuzu göstermektedir.

Bütün bu özel olaylara dikkat edildiği zaman, bunların arkasında NATO'da müttefikimiz olan devletlerin bulunduğunu görmekteyiz. Sözde Ermeni soykırımıyla ilgili parlamentolarında geçen ülkeler veyahutta gündemine girip, tekrar giden ABD Kongresinde olduğu gibi kabul etmemiş ama kabul eder gibi görünen ülkelerin hemen hepsi müttefikimiz olan NATO ülkeleridir. Bunun dışında bir ülke varsa benim göremediğim lütfen söyleyin şu ülke NATO dışında olduğu hâlde soykırım tasarısını kabul etmiştir diye bir ülke varsa benim hatırıma gelmiyor şu anda. Diyebiliriz ki Türkiye, NATO müttefiklerinden gördüğü ambargoları, PKK, ASALA'yı himaye vesairesiyle gördüğü düşmanlığı Sovyetler'den bile görmemiştir. Bütün bunları ABD-Türkiye ikili anlaşmalarına yani ABD ve NATO'ya katılımımızla ilgili sürece geliyorum, bütün bunları ABD-Türkiye ikili anlaşmaları, Truman doktrini, Marshall planı, NATO'ya girişimizle bağlı olduğu görülmektedir.

Kuşkusuz Türkiye'nin Sovyet tehdidi karşısında ABD ve İngiltere ile anlaşma ve NATO'ya girişi gerekli ancak bu ilişkiler karşılıklı çıkar ve bağımsızlık ilkesi üzerinde durmalıydı. ABD'nin Türkiye'yi Sovyetler'e karşı korumayı yüklenmesi her şeyden önce kendi çıkarlarını korumasıyla ilgiliydi. Ayrıca, aynı şekilde, NATO'ya girmemizde dikkat edilecek husus Türkiye'nin NATO'ya ne kadar ihtiyacı varsa; NATO'nun da Türkiye'ye en az o kadar ihtiyacı vardır ilkesine dayanmalıydı. Ancak bunun yerine ne karşılığı olursa olsun teslimiyetçiliğin yolu seçilmiştir. Hatta Kore Savaşı'na katılmamız bile, Kore Savaşı ile ilgili tebliğ sunan arkadaşımın tebliğine dayanarak söylüyorum, Kore Savaşı'na katılmamız bile gerçek anlamda NATO'ya girişimizde doğrudan etkili olmuş bir olay değildir. Öyleyse; Türkiye'nin tek boyutlu, ilk tebliğe geliyorum ve bağımlı politikalar yerine, çok yönlü alternatif politikalar bulmasında batı ile politikaları olumlu yönde sürdürürken, Avrasya'ya da kayıtsız kalınmaması düşünülebilir. Benim tebliğden çıkarmış olduğum genel sonuç budur, bazı tebliğler çok uzak tebliğler, Kore olayı vesaire gibi tebliğler. Bizim bu olayları Türkiye üzerindeki sonuçları bakımından etkisi çok fazla olmadığı için, zamanımız da kısıtlı olduğu için

tebliğ sahipleri kusuruma bakmasınlar. Sonuç olarak sempozyum isteklerinden algıladığım, bütün bu olaylardan Türkiye açısından çıkarmamız gereken sonuçtur ve bu sonuca uygun olarak da ne yapmamız gerekir, bu Avrasya olabilir, başka bir şey olabilir. Sadece ilk tebliğe dikkat ederek Avrasya sözcüğünü kullandım, bir görüştür, bir değerlendirmedir, incelenir, devletin yüksek makamları tarafından değerlendirilir ve buna alternatif politikalar bulunabilir. Çünkü tek yönlü politikalar bizi hep tek yönlü kararsızlık politikalarına götürmüş ve bunun sonucunda da Türkiye 2005 yılında hem Avrupa kapısında hem ABD ilişkilerinde azarlanan, itilip kakılan bir ülke durumuna getirilmiştir. Türkiye bunlara layık değildir, teşekkür ederim.

DEĞERLENDİRME

E. Kur. Alb. Aziz Rifkî ATEŞER

Sayın Komutanım,

Savaşların nedenleri, oluş şekilleri, tarih içinde şekil değiştirmesi, sivil-asker topluma etkileri, sonuçlarının incelenmesi, tarihten ders çıkarılarak ileride çıkması muhtemel savaşlarla bağlantılar kurulması, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yapılandırılması için stratejik çalışmalar yapmak amacıyla icra edilen Onuncu Askerî Tarih Sempozyumu'nda soğuk savaş dönemindeki gelişmeleri, farklı yönleriyle ve Türkiye'ye etkileriyle inceledik.

Bu tür etkinliklerde temel amaç, bilgi vermek, düşündürmek, bazı önemli noktaları tartışarak bilgi ve görüş katkıları sağlamaktır.

Güvenlik ve savunma adına sonda söyleyebileceklerimi başa alarak, dahi önder Mustafa Kemal ATATÜRK'ün iki sözüne atıfta bulunmak istiyorum.

Birincisi, “Hayat mücadeleden ibarettir.”

İkincisi ise, “Savaş ve çarpışma demek yalnız iki ordunun değil, iki milletin bütün varlıklarıyla, maddi ve manevi güçleriyle karşılaşması ve vuruşması demektir.”

Birinci söz mücadeleyi esas kabul ederek daima kriz yaşandığının ve daima savaşta olunduğunun idraki içinde düşünmek ve davranmak zorunluluğunu ifade etmektedir. İkinci sözün devamında ise, inkâr edilemeyecek bir tespit vardır:

“Bütün maddi ve manevi varlığını vatan savunmasına vermekte ağır davranan ve titizlik göstermeyen milletler savaşı ve çarpışmayı gerçekten göze almış ve başarılı olabileceklerine inanmış sayılmazlar.” Bu özlü söze şunu da ekleyebiliriz ki; savaşı iyi tasavvur etmek ve yalnız askerî yönünü değil, siyasi ve psikolojik yönlerini de ihmal etmeden, topyekûn müdahale anlayışıyla hasmın karşısına çıkmak bazen zaferin, bazen de yenilmezliğin teminatıdır.

Birinci oturumda soğuk savaş dönemi değerlendirilirken, asıl savaşın sivil cenahta yani gayri askerî mücadele alanlarında verildiği, Türkiye'nin de dünyanın merkezini ele geçirmek isteyen güçlerin saldırısı altında olduğu vurgulandı. Burada bir noktaya daha değinmekte yarar var, o da Türkiye gibi tarihî arka planı ve coğrafi bağlantı eksenleriyle jeopolitik önemi yüksek ve ciddi potansiyele sahip yarımada devletleri karşısında ada ve kıta devletlerinin zimni bir ittifak içinde bulunmalarıdır. Bu yüzden hem bire karşı iki güçle boğuşmak, hem de ulusal güvenlik ve savunma konseptimizle yeni dünya düzenine, yeni bir savunma anlayışıyla mukabele etmek zorunluluğumuz vardır. Aksi takdirde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kaybı, alt kimliklerin üste çıkarılarak ülke coğrafyasının ayrıştırılması ve Türk varlığının tarih sahnesinden silinmesi gibi vahim olasılıklar bizi beklemektedir. Bu tehlikeler karşısında Sayın Anıl Çeçen Türkiye'nin kurucusunun dış güvenlik siyasetine dönmesi gereğinden ve jeopolitik

tercihinin çizeceği yeni bir yol haritasına olan ihtiyaçtan söz ederken, Sayın İbrahim Yılmazçelik Türkiye'yi bölme tezlerinin Batının gündeminde olduğu gerçeğine işaret etmiştir, yeni strateji geliştirirken de Türk-Rus bloğunun önemini hatırlatmıştır.

Bu oturumda Sayın Hikmet Özdemir de Ermeni taleplerinin geçmişini ve yakın tarihe kadar bu haksız girişimlere sessiz kaldığımızı hatırlatırken Orta Doğu'da yeni bir güç birliğine olan ihtiyacı ve Kürt kartının oynanmasını engellemenin önemini vurgulamıştır.

İkinci oturumda Türkiye'nin NATO ittifakına girişi ve soğuk savaş döneminde NATO ve Avrupa güvenliği tartışılırken, Sayın Yusuf Sarıay Türkiye'nin ittifak siyasetine yönelişinin tarihçesine değinmiş ve millî savunmada dışa bağımlılığın bize yaşattıklarından söz etmiştir. ABD'nin onaylamadığı amaçlarla güç kullanmamızın, Kıbrıs garantörlüğü ile de ilgili olsa, silah ambargosuna yol açtığını belirten Sarıay, 1990'lara hazırlıksız yakalanma olgusuna da işaret etmiştir.

Aynı oturumda Sayın İsmail Birer, Avrupa güvenliği ve Türkiye meselesini incelerken çok net ifadelerle edilgen ve tek taraflı kararlara tabi bir rol biçildiğini, Sevri'nin tekrara gündeme geldiğini ve Ankara Mutabakatı'na rağmen Türkiye'nin ciddi belirsizlikler ve kaygılar içinde olduğunu açıklamıştır. On altı sıcak noktadan on üçünün hemen çevremizde yer alması ve Yunanistan-Ermenistan-İsrail üçlünün orta ve uzun vadede bize yönelik tehditleri nedeniyle AGSP karar kademesinde Türkiye'nin mutlaka yer almasının şart olduğunu da vurgulamıştır.

Sayın Sabit Duman da Türkiye-İsrail ve Türkiye-Arap devletleri ilişkilerini değerlendirdiği bildirisiyle bölgesel meseleleri tarihsel güvenlik boyutunda incelemiştir.

Üçüncü oturumda Kıbrıs Barış Harekâtı ve Kıbrıs adasının jeopolitik önemi ele alınmıştır. Sayın Vehbi Zeki Serter'in harekâta ilişkin, her biri tarihe tanıklık edecek değer ve bizzat yaşadığı olaylar; Rum-Yunan oyununa ve vahşetine dair anlattıkları bize o günleri tekrar hatırlatmış ve Kıbrıs davamızda ne kadar haklı olduğumuzu teyit etmiştir.

Sayın Emruhan Yalçın da Kıbrıs Barış Harekâtı'nı tüm askerî safahatıyla anlatırken, yaptığı değerlendirmede harp prensiplerinden baskın ve manevranın önemi ile emniyet ihlaline nazaran inisiyatif kullanmanın başarıya etkisine değinmiştir.

Sayın Yücel Özkaya ise Kıbrıs Adası'nın jeopolitik önemini vurguladığı bildirisinde Yunan tarafı bir yana, ABD ve AB ile diğer güçlerin Kıbrıs'ı neden bu kadar önemsediklerine işaret etmiştir. Burada İsrail dâhil, üçüncü ülkelerin de bazı emellerine değinmemizde yarar vardır. (Londra-Zürih Anlaşmaları görüşme tutanaklarının "egemen üs" ağırlıklı olması örneği.)

Dördüncü oturumda yine Kıbrıs Barış Harekâtı'yla ilgili olarak Sayın Atila Çilingir, Sayın Hüsnü Özlü ve Sayın Ulvi Keser zorluklar, Barış Harekâtı sonrası ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu ve EOKA faaliyetleri ile adadaki Türk direnişinden söz etmişlerdir.

Sayın Çilingir Rum-Yunan ve Ermenilerin Türkiye'ye karşı şer ittifakından ve terörist eylem dayanışmasından bahsederken Sayın Özlü, ABD ile ikili anlaşmaların yarattığı sıkıntılara, ambargoya karşı Türkiye'nin tertip ve tedbirlerine; keza savunma sanayisi alanındaki girişimlerimize değinmiştir. Oysa ABD silah ve teçhizatının üçüncü ülkelere karşı kullanılmama şartının ihlali tartışmalıdır. Garantörlük ve öz savunma gerekçeleri vardır. Savunma sanayisi ve alternatif tedarik kaynakları yönünden bazı sıkıntıları dikkate almak gerekir. Aynı sıkıntı, şayet çoğu millî ve eşit şartlarda ortak üretim yapılamayışı hâlinde de geçerlidir. ABD ile ortak savunma sanayisi kurulması ise mümkün değildir. (Çünkü onların üretim şablonları farklıdır ve bizim gibi ülkelerin dengeli ortaklık hâlinde bundan yararlanmasına müsait görülmemektedir.)

Bu oturumda Sayın Ulvi Keser'in değindikleri arasında Akritas planı ve Türklere karşı soykırım girişimleri ile 2005 yılının 1955 yılında faaliyete geçen EOKA yılı olarak ilan edildiği önemli bulunmaktadır.

Beşinci oturumda söz alan Sayın Zekeriya Kurşun, Osmanlıdan günümüze Irak örneği bağlamında kimlik ve savaş bahsini incelemiştir. Ulusal kültüre dayalı kimlik kazanmada Irak toplumunun mesafe alamadığını ve hâlâ etnik kimlikler ile cemaat kimliklerinin önde olduğunu anlatan Sayın Kurşun bu nedenle ulus-devlet milliyetçiliğinin gelişemediğinden de söz etmiştir. Dolayısıyla Irak'ta oynanan devletler oyununun bu ülkeyi bir kimlik çatışmaları ve ayrıştırma laboratuvarına dönüştürdüğünü resmetmiştir.

Sayın Murat Bilhan iki Körfez Savaşı'nın mukayeseli tahlilini yaparken ve aradaki dönemi ele alırken Saddam'ın yanlış hesabına ve birinci müdahalenin aksine ikincisinde Birleşmiş Milletler kararı ile devletler arası hukuk kurallarına uyulmayışına işaret etmiştir. Keza bize yapılan vaatlerin tutulmayışı dolayısıyla ağır zararlara uğramak yanında millî güvenliğimiz aleyhine gelişmelerle karşı karşıya kaldığımıza da değinmiştir. Sayın Bilhan Türkiye'nin sağlam bir Orta Doğu siyaseti olmadığını, bölgeyi ihmal ettiğini ve bağlantısızlar hareketini karşısına aldığını da belirtmiştir.

Sayın Armağan Kuloğlu, ABD'nin Irak'a müdahalesinin Türkiye'nin güvenliğine stratejik etkilerini ele aldığı bildirisinde dünyada enerjiyi kontrol edenin dünyayı kontrol edeceği esasına dayalı yeni bir küresel egemenlik savının gündemde olduğu görüşünü ifade etmiş ve bu yaklaşımın büyük Orta Doğu projesine yansıdığından söz etmiştir. Bölgede Türkiye aleyhine gelişmelerin süreceği tespitinde bulunan Sayın Kuloğlu, bu ABD kuşatmasına karşı önlemler geliştirme ihtiyacını vurgulamıştır.

Altıncı oturumda uluslararası hukuk açısından ABD'nin Irak'a müdahalesini değerlendiren Sayın Sertaç Başeren, Türkiye'nin seçeneklerini de gündeme getirmiştir. Ancak şu noktayı da sorgulamamızda yarar olduğu düşünülmektedir: 1 Mart tezkeresi Meclisten geçseydi acaba Türkiye gerçekten Irak'ta etkinlik kazanabilir miydi; yoksa başka yollarla bizi etki alanı dışına itmek, hatta Güneydoğu'muzda şantaja müsait fiilî bir durum yaratmak üzere bir o kadar tehlikeli senaryolar mı yürürlüğe girerdi?

Aynı oturumda Sayın Osman Metin Öztürk yine Körfez Savaşlarından bahisle, ABD ile Türkiye'nin bölgedeki çıkarlarının örtüşmediği gerçeğine işaret ederek, gerek bu farklı algılama ve siyasetler, gerekse ABD'nin Kürt hanlığı nedeniyle tam bir ikilem yaşandığını belirtmiştir. Dolayısıyla ABD'nin talep ettiği yardım ve kolaylıkların Türkiye'ye ciddi zararlar vereceğini hatırlatarak, esasen Türkiye'nin bölgede bertaraf edilmesi gereken bir engel olarak görüldüğüne değinmiştir. Bu değerlendirmeyi ABD askerlerinin Türkiye'ye kabulü meselesiyle beraber yaptığımızda bir hayli kaygı verici olasılıkları görmememiz mümkün değildir. Sayın konuşmacının ifade ettiği gibi Amerika'nın bölge siyasetinde Türkiye'ye olan ihtiyacı azalmakta mıdır; yoksa bizi kontrol altına alana kadara bu düşmanca tutumunu sürdürme niyeti mi vardır? Üzerinde düşünmemize ve yeni stratejik iş birliği seçenekleri bulmamıza geçecek önemde bir sorgulamadır bu.

Bu oturumdaki tebliğinde Sayın Yılmaz Tezcan'ın belirttikleri de bu kaygıyı öne çıkardı. Bildiride ABD'nin Orta Doğu güvenlik siyasetinde petrolün denetimi, İsrail'in güvenliği ve karşıt güçlerin engellemesi esas alındığı için Türkiye'nin hem Irak harekâtından hem de kendisine yönelik olumsuz girişimlerden dersler çıkarıp millî güvenliği için yeni esas ve usulleri belirlemesinde hayati zorunluluk vurgulandı.

Yedinci oturumda Sayın Celalettin Yavuz ABD'nin Irak'a müdahalesinin stratejik bir baskın sayılamayacağını belirtti ve Türkiye'nin yalnızlığına değindi keza "Türkiye'nin önemi azaldı" vurgusunun esasta bize karşı yürütülen bir psikolojik harekâtın sonucu mu olduğu üzerinde durmamız gerektiğine işaret etti. Azeri ve Ahıska Türklerine ilgisi dikkate alındığında ABD'nin Türkiye'ye eskisi kadar muhtaç olmadığı görüşünü de açıklayan Sayın Yavuz, bir bakıma "Oltadaki balığın yeme ihtiyacı yoktur" özdeyişini anımsattı. Ama buna eklememiz gereken, pazarlık gücümüzü kullanma irademizin eksikliğini de kapsamı hâlinde gerçek çerçevesine kavuşacaktır.

Sayın Tamer Hava bildirisinde, rakamsal verileri ile Körfez harekâtlarının Türkiye'yi zayıflatan, yatırımlar ve ödeme dengesini olumsuz yönde etkileyen yönünü açıkladı. Nitekim PKK ile mücadelede Türkiye'nin bugün 10.000 dolayında teröriste karşı tertip ve tedbir alma zorunluluğunun maliyeti düşünüldüğünde bu etkilenmenin ABD tarafından özellikle arzu edildiği görüşüne hak vermemek zordur.

Sayın Hasan Kara bu oturumun son bildirisinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin "alan hâkimiyet" anlayışını benimsemesiyle PKK'nın askerî anlamda etkisiz hâle getirildiğini hatırlatarak bugün geline nokta AB giriş koşullarıyla terör örgütü taleplerinin (dolaylı da olsa) yerine getirilmesiyle mücadelenin farklı bir eksene kaydığına işaret etti. Kürt kimliği ve demokratik cumhuriyet söylemlerini öne çıkaran bu tehlikeli gelişmenin sıkıntılar yarattığı, Türkiye'nin dikkatini yakın ilgi alanlarından uzaklaştırarak manevra sahasını daralttığını belirtirken buna ek olarak ABD'nin 1 Mart tezkeresi öncesinde tek yanlı ve ödünsüz davranarak bu uzlaşmaz tutumuyla tezkereyi âdeta sabote ettiği söylenebilir. Nitekim bu şartlarda ABD'ye "buyurun"

dememizin onur kırıcı ve teslimiyetçi bir tavır olacağını söylemek de yerindedir. Belki şu noktada riske girilmesi düşünülebilirdi am bu riskin ne kadar büyük olacağını kestirmemiz mümkün olmazdı. Nasıl? Tezkereye “evet” derken ihtiyaten Kuzey Irak’a girerek ama fiilen güvenliğimiz sağlandığı anda derhâl çekilmek kaydıyla. Yine şurası muhakkaktır ki Türkiye’nin bölgede istihbarat, istihbarata karşı koyma ve özel harekât ihtiyacı artmıştır. Özellikle Irak Türklerine yönelik baskı ve katliamlara karşı Türkiye’nin mutlaka siyaset dışı ve fiilî bazı tedbirler alma ihtiyacı vardır. Bildiride de değinildiği gibi “hazırlıksızlık” her anlamda risklerin ve belirsizliklerin artması, tehditlerin çoğalması ve saldırgan düşmanlığın boyut kazanması sonuçlarını getirebilmektedir. Dolayısıyla Kuzey Irak’a müdahale dâhil, olasılıklara ve güç dengesine göre stratejik hareket tarzının belirlenmesi fevkalade önemlidir.

Sekizinci oturumda Kore Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki Amerikan askerî yardımı ele alındı.

Sayın Çağrı Erhan bildirisinde Kore Savaşı’na Türk Tugayının katılımı olsun veya olmasın Türkiye’nin NATO’ya alınmasının ABD’nin kendi güvenlik mülahazalarıyla ilgili daha temel gerekçelere dayalı bir karar olduğunu vurguladı.

Kore Savaşı’ndaki Türk Tugayının başarıya olan inkâr edilemez etkilerini, kahramanlık ve yararlılıklarını anlatan Sayın Ali Denizli, Mehmetçiğin üç yıl zarfında katıldığı on üç muharebeden dördünün savaşın seyrini ve kaderini değiştirdiğini hatırlattı.

İlk iki konuşmacının bildirilerine katkı olarak şu iki noktaya değinmeliyiz. Sayın Çağrı Erhan’ın “unutulmuş savaş” nitelendirmesini bir başka ama düşündürücü yönüyle pekiştiren olay şu: Kore Savaşı’nın 40’inci yıl dönümü vesilesiyle Amerikan Silahlı Kuvvetler Dergisi “Stars and Stripes” in özel sayısında savaşa askerî birlik gönderen ülkeler arasında Türkiye’nin ismi yoktur. Bu tespit ATASE ve Denetleme Başkanlığını ziyarete gelen bir Amerikan heyetine de belgesiyle tarafımdan iletilmiştir. Cevap suskunluktur. İkincisi Kore Savaşı’nda Mehmetçiğin en saygın asker katına eriştiği başarıları ABD tarafından incelenerek bize özgü yöntemlerden dördü bu savaş sonrasında Amerikan piyade talimnamelerine yazılmıştır. Alıntı, rahmetli Orgeneral Faik Türün’ün konferansındandır.

Oturumun son bildirisi Sayın Ahmet Akter tarafından sunuldu ve Mayıs 1947 tarihli ABD askerî yardım kararı ile Yunanistan ve Türkiye’ye bazı koşullar altında destek sağlandığı, yardımların taşıdığı sakıncaların zamanla daha iyi görüldüğü belirtildi. Buna göre yalnızca millî sanayiye baltalamış olması dahi Türkiye’nin dışa bağımlılığı ve millî güvenliğinin sağlanması yönünden yeterince sıkıntılara yol açmıştır.

Dokuzuncu oturumda Sayın Gündüz Aktan Bosna-Hersek Savaşı’nı ve bunun Balkanlar ile Türkiye’nin güvenliğine etkilerini ele almıştır. Özellikle Türkiye’nin ilk kez Birleşmiş Milletler soykırım kararı çıkarılmasındaki etkinliğinden söz eden Sayın Aktan, bu coğrafyanın ABD’nin Avrupa Birliğinin ilgi ve etki alanı olarak onlara bıraktığını; ancak daha sonra

müdahil olduğunu belirtmiştir. Katliam ve mezalim örneklerine de değinen Sayın Aktan, Avrupalı devletlerin ibret verici tutumlarına da örnekler vererek Eski Yugoslavya'dan bağımsızlığını kazanan yeni devletlerin Türkiye tarafından desteklendiğini ifade etmiştir.

Sayın Funda Keskin NATO'nun Kosova'ya müdahalesini uluslararası hukuk açısından değerlendirirken "insancıl eylem mi, yoksa devlet egemenliğine hukuk dışı müdahale mi?" sorusuna yanıt vermenin kolay olmadığına işaret etmiş, Miloseviç'in "etnik temizlik" denen mezalimine ve buna karşı Birleşmiş Milletlerin aldığı kararlara da değinen Sayın Keskin, NATO'nun sürekli güç kullanma tehdidi ve 20.000 Barış Gücü asker varlığının tırmanmaya etken olup olmadığının tartışma konusu yapıldığını da belirtmiştir.

Sayın Ömer Turan iç savaşlar sırasında Balkanlar'daki ve özellikle Makedonya'daki Türk eserlerinin, dünya kültür mirasını tahrip etme pahasına, yıkıma ve zarara uğratılmasından, ancak Makedonya Anayasası'nın azınlık haklarına ve bu bağlamda çok kültürlülüğe, daha doğrusu kültür eserlerine önem veren hükümler taşıdığına değinerek Türk kültür mirasının bundan sonra korunabileceği ümidini belirtti.

Onuncu oturumda Sayın Aygün Attar, Sovyet işgali ve sonrasında Afganistan'daki Türk gruplarını tanımladı. "Şiddetli itki" kavramıyla Türklerin kendilerini yenileyemediklerinde yok olacakları tezinden söz eden Sayın Attar, nüfusta Türk asıllıların %12 kadar bir oran teşkil ettiğini vurguladı. Tarihsel süreç içinde Halaç Türklerinin eriyip gittiğini hatırlatarak ayrı etnik kimliklerin ülke ve ulus bilincinin önüne geçmesi hâlinde sonucun Afganistan için bir felaket olacağı tespitinde bulundu.

Sayın Yalçın Sarıkaya da aynı konudaki daha çok yabancı kaynaklardan alıntılar yaptığı bildirisinde Afganistan'daki yeniden yapılanmanın etnik ve dinî bir değerlendirmesini aktardı. ABD'nin bölgedeki jeopolitik amaçlarına da değinen Sarıkaya enerji hattında İran'ın devreden çıkarılmak istendiği tespitinde bulundu.

Aziz Rifkı Ateşer "Falkland Savaşı'nın Düşündürdükleri" başlıklı bildirisinde bu harekâtın siyasi ve askerî yönleriyle topyekûn bir mücadele taşıdığından ve inisiyatife sahip daha hazırlıklı tarafın başarıya daha yakın olduğunu kanıtladığından söz etti. Savaşın çıkarılacak derslere ve aşamalı değerlendirme gereğine de değinen konuşmacı İngiliz tarzı mücadelenin örneklerini vurguladı.

Son bildiriye Vietnam Savaşı'nın ABD için başarısızlık nedenleri ve "Vietnam sendromu" olarak adlandırılan sıkıntılar üzerine sunan Sayın Esat Arslan, bu savaşla Irak müdahalesi arasındaki paralelliklere de işaret etti. Hem Vietnam'da hem de Irak'ta Amerika'nın eğittiği yerel güvenlik güçlerinin halkın değil, kendi varlıklarının güvenliklerini sağlama kaygısına düştüklerini hatırlatan konuşmacı, bu yüzden o ülkelerde gerçek güven ortamının tesis edilemediğini de vurguladı.

ONUNCU ASKERÎ TARİH SEMPOZYUMU KAPANIŞ KONUŞMASI

Dr. Hv. Plt. Korg. Erdoğan KARAKUŞ

Değerli Katılımcılar,

Üç gün içinde “Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrası Savaş Tarihi Sonuçlarının Türkiye’nin Güvenliğine Stratejik Etkileri” konusunu inceledik.

İsmi ne olursa olsun bu savaş veya barış harekâtı; çünkü bazılarına barış harekâtı dememiz daha uygun olur diye belirttikleri için söylüyorum. Kahramanca savaşıp şehit düşenleri rahmetle, gazilerimizi hürmetle, muharip görev yapma unvanı bulunmayan isimsiz kahramanları coşkuyla anıyorum.

Aramızda Kore’nin kahraman şehidi Miktat Uluönlü’nün kızı Sayın Suna Hanımefendi ve Tahsin Yazıcı’nın oğlu Sayın Bali Yazıcı bulundular, onlara tekrar saygılarımı sunuyorum.

Ben bildirilerden ve konuşmalardan da yararlanarak, bütün bu savaşlar sonunda, bugün, şu an 22 Nisan 2005 tarihinde, dünya ne durumda, biz ne durumdayız, ne yapmamız lâzım onlara değinmek istiyorum.

Bu değerlendirmeyi yaparken amacım, yaptıklarıyla herhangi bir ülkeyi, zümreyi suçlamak değil, gerçekleri ortaya koymaya çalışıyorum.

En son savaş, hepimizin bildiği gibi tek kutuplu dünyanın üstün gücü ABD’nin kendi beyanıyla ülkelere demokrasi getirmek, kitle imha silahlarının yayılmasını önlemek amacıyla Irak’a müdahalesidir. Ancak bugün neredeyse bütün insanlığın kanaati, enerji kaynakları vasıtasıyla merkeze veya daha ileri noktalara ulaşma şeklindedir. Bu durum üzerine, bütün üstün güç olma gayreti içindeki devletler, çeşitli yöntemlerle, çoğunlukla gizli olarak bazen de açık cephe almıştır Amerika’ya. Bunları, daha önce bildirilerde de sunulduğu gibi, Çin, Rusya Federasyonu, Hindistan, Brezilya, Avrupa Birliği olarak değerlendiriyoruz. Bunlar, ellerinden geldiği kadarıyla ABD’nin bu hareketini belirli ölçüde durdurmaya çalışmışlardır.

Peki herkesin gözü merkezdeyse merkezde kim var? Bakıldığında Adriyatik’ten Çin Seddi’ne kadar 250-300 milyon Türk var.

O nedenle merkezi ele geçirmek isteyen ülkeler, bana göre Türkiye’yle iyi geçinmek durumundalar. Peki ABD bizimle niye iyi geçinmiyor veya sorunlarımız var? Çünkü ABD’nin içinde lobiler var. ABD’nin değil, lobilerin menfaatlerini yerine getirmek öncelik alıyor. O nedenle ABD bana göre bocalıyor. İnanın, ABD’yi düşünen hakiki Amerikalılar zavallı durumda, ben buna inanıyorum. Bunu 1984 yılında Amerika’dayken de gördüm. Şimdi de aynı iddiayı sürdürüyorum. ABD’nin hakiki vatandaşları lobilerin elinde sağa sola çekilip kullanılıyor.

AB’ye gelince, bana göre o henüz emekleme döneminde, kendine özgü silâhlı kuvvetlerini kuramıyor. NATO’yla ilişkiler bu konuda istendiği gibi

kurulamıyor. Orası da ABD'deki gibi bazı küçük lobi devletlerin etkisi altında. Eğer AB üstün güç olmak istiyorsa, Türkiye'yi hırpalamadan, yıpratmadan alması gerektiğini düşünüyorum. Bunu en çok kavrayan, en iyi değerlendiren İngilizler. Türklerin askerî gücüyle ivedi katılmasını ve Avrupa'nın merkezde etkili olmasını istiyor. Çünkü bu sayede kendisi de eski gücüne kavuşmak istiyor, özellikle Orta Doğu'da.

Bu şartlarda biz ne yapmalıyız? Bence, ATATÜRK ne demişe onu.

Avrupa'da iki soykırım yaşanmıştır. Birisi Hitler'in yapmış olduğu soykırım, diğeri Boşnaklara ve Arnavutlara karşı yapılan soykırım. Bunlara baktığımız zaman her ikisi de din yüzünden. Peki yok olanlar kimler? Almanların yok ettiği Hazar Türk, Musevi veya Yahudileri. Öbür taraftan Türklerle karışmış Boşnak Arnavutlar tamamen iç içe geçmiş uluslar. Neden, din yüzünden. Din savaşları istenmiyorsa, biz herkes laik olmalı diye onların önüne sürebilmeliyiz.

İkinci olarak, bakın ATATÜRK'ün Sevr'in önüne geçmek için Lozan'dan sonra özellikle belirttiği 7000 yıllık Türk yurdu konusu var. Bunun üzerinde hemen hemen hiç kimse çalışmıyor. Anadolu ve çevresinin Ata'mın dediği gibi ezelden beri Türk yurdu olmasının yararları şu: İstilacı olmuyorsunuz, bu ülkenin daha önce sahibi sizsiniz. Bu gerçek, bunu niye ortaya çıkarmıyorsunuz?

Bu toprakların ezelden beri sahibi biziz, bunu ortaya çıkartmak için çalışmalar yapmalıyız. Bu çalışmalar şimdi çok kolaylaştı; eskisi gibi zor değil, eskiden bir şeyi ispatlamak, bulabilmek çok zordu; ancak bugün kazı çok kolay yapılıyor. Artık dünyada okunmayan yazı kalmadı. Bir de kan, gen çıktı. Kanla, genle insanın elli bin yıl öncesini buluyorsunuz. O nedenle bunlar çok kolaylaştı. Bu toprakların ezelden beri sahibi biziz. Sevr'e mani olmak istiyorsak biz bunu mutlaka her yönüyle ele almalıyız. Bu konuda bizlere, tarihçilere büyük görevler düşüyor. Diğer bir konu da Türklerin en medeni ulus olduğunun gözler önüne serilmesi. ATATÜRK bunu özellikle istedi. Ama, biz hâlâ çabalıyoruz.

Bunlardan bir tanesi Türklerin 18.000 yıl önce yazıyı bulmuş olması, matbaayı Avrupa'dan 1000 yıl önce kullanmamız, Buruni ve Cezeri'nin enlem ve boylamı Avrupa'dan 500 yıl önce bulması ve dünyanın yuvarlaklığını ortaya koyması, robotları kullanmaları, Alaşan Dağları'ndaki piramitlerimizin ortaya çıkarılması. Bugün Mısır'daki piramitlerden daha yüksek. Bence dünyanın en büyük harikası 5000 km'lik Turfan'daki su kanalları. ATATÜRK, dünyanın en medeni ulusu olduğumuzun ortaya konmasını istiyordu. Biz bunları ortaya koysaydık şimdi Avrupa Birliğine girmek için Sevr'le, diğerleriyle uğraşmayacaktık.

ATATÜRK, Cumhuriyet'i kurar kurmaz savunma sanayisine önem vermiştir. 1925 yılında Türk Hava Kurumunu kurmuştur. En kısa zamanda, 1926 yılında uçak fabrikasını açmıştır. Savunma sanayimiz olmadıkça bölgesel güç olmamız mümkün değildir. ATATÜRK'ten sonra savunma

sanayisine önem verilmemiş; özellikle 1950'lerden sonra dış yardımların etkisi ile savunma sanayisi durmuştur. Bunun acısını 1964-1974 Kıbrıs Harekâtı sırasında yaşadık. Ambargo nedeni ile büyük sıkıntı çektik. Yardımın yanında kendi savunma sanayimizi de kurmamız gerektiğini çok acı bir şekilde  ğrendik.

ATATÜRK ilkeleri ve ATATÜRK düşünce sistemi bizi kurtaracak en büyük yoldur. Çünkü ATATÜRK'ün düşünce sistemi, şu anda AB'nin ve ABD'nin düşünce sisteminin önündedir. Biz Atat rk  düşünce sistemi ile her sorunumuzu   zeceğimize inanıyoruz. Hepinize katılımınız için sonsuz sevgi, saygı ve şükranlarımı sunuyorum.

YEDEK BİLDİRİLER

SOĞUK SAVAŞ SONRASI SAVAŞIN DEĞİŞİMİ*

Dr. Ord. Yzb. Haldun YALÇINKAYA**

Tarihsel süreç incelenirken veya tarih eğitiminde sıklıkla bahsedilen konuların başında savaş olgusu gelmektedir. Meydana geldiği dönemlerde yarattığı etki nedeniyle toplumların hafızalarına yazılan ve silinmesi oldukça zor olan savaş olgusu, tarihçiler tarafından ulaşılabilir bir veri kaynağı olması nedeniyle sıklıkla kullanılmaktadır. Bunun yanında, hayatın her yanına ait öğeleri barındırması ve özellikle modern yaşantının başladığı son birkaç yüzyıldır toplumun geniş kitlelerini etkilemesi savaşı sosyolojik temele sahip bir olgu hâline getirmiştir. Savaş olgusu sağlıktan modaya kadar hayatın her alanını ilgilendirdiğinden biyolojiden felsefeye kadar hemen tüm bilimlerin ilgi alanında var olmayı başarmıştır. Uluslararası ilişkiler ise savaş hakkında söz sahibi olan çalışma alanlarının başında gelmektedir. Uluslararası ilişkilerin temel iki ayağından birini diplomatlarla birlikte icra eden askerlerin alanına giren savaş, devletlerin arasındaki ilişkinin en şiddetli hâli olarak kabul edilmektedir.

Devletler arasında şiddet içeren bu “ilişki” tarih boyunca hayatın her alanında meydana gelen değişikliklerden doğal olarak etkilenmiştir. Bu nedenle tarih boyunca savaş olgusu değişime uğramıştır. Çalışmada yanıtı aranan temel soru tarih boyunca değişime uğramış olan savaşın soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte değişip değişmediğidir. Bu kapsamda kabul edilen hipotez ise doğal olarak “Soğuk savaş sonrası dönemde savaş olgusunda değişim yaşanmıştır.” şeklindedir. Çalışmada tarih boyunca savaşın nelerden etkilendiği ve nasıl bir değişim geçirdiği soruları, soğuk savaş sonrası dönemde meydana gelen değişimi test etmek için destekleyici sorular olarak tespit edilmiştir. “Değişim” ile savaşan aktörlerde ve uluslararası sistemin savaşta ortaya çıkardığı farklılaşmalar kast edilmektedir. Öte yandan savaşın geleceği ile ilgili bir tespitten ve savaşın askerî sevk ve idaresi ile ilgili değişikliklerden temel soruyu desteklemediği düşünülerek özellikle kaçınılmıştır. Devletlerin ve daha doğru bir ifade ile aktörlerin davranış biçimi olarak başvurdukları bir araç olarak savaşın yaşadığı değişimi açıklamayı desteklemeyecek birçok sorudan kaçınılması çalışma boyunca yaşanan en büyük zorluğu oluşturmuştur. Kabul edilmelidir ki savaşların bütçesinden askerlerine, desteğinden teknolojisine, kıyafetlerinden silahlarına kadar sayısız alanda sürekli değişiklikler yaşanmaktadır. Ama bu hususlar genel olarak uluslararası ilişkilerin çalışma alanındaki “ilişki”nin içine girmemektedir.

* Bu bildiride soğuk savaş sonrası dönemde savaş olgusunda meydana gelen değişikliklerin incelendiği doktora tez çalışmasının sonuçları sunulmuştur. Söz konusu doktora tezi bildirinin daha geniş kaynakçasına ulaşılabilmek için aşağıda sunulmuştur.

Haldun Yalçinkaya, “Devletlerin Dış Politika Aracı Olarak Kullandığı Savaşın Soğuk Savaş Sonrası Değişimi,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2004.

** Kara Harp Okulu, Uluslararası İlişkiler Öğretim Elemanı

Soğuk savaş sonrası dönemde savaşın yaşadığı değişimin konu olarak tespit edilmesinin nedeni özellikle Türkiye’de bu konuda yapılmış bir çalışmanın bulunmamasıdır. Çalışma esnasında savaş hakkında dünyada çok sayıda kapsamlı çalışma yapılmış olmasına rağmen Türkçede bulunan kaynakların kısıtlı olması şaşırtıcı görülmüştür.

XX. yüzyılda gerçekleşen savaşlar tarih boyunca devam eden savaşların binlerce yıl önceki hâinden oldukça farklıdır. Eskiden savaşlar sadece bölgesel olarak gerçekleşirken XX. yüzyılda tüm dünyayı kaplayan savaşlara dönüşmüştür. Kabul etmek gerekir ki aslında savaşın değişimi silahların gelişimidir. Bu konu ile ilgili son iki yüzyıl boyunca yani sanayi devrimi sonrası meydana gelen teknolojik gelişmeler ve savaşlardaki kullanımı belirleyici olmuştur. Barutun keşfine kadar olan savaşlar arasında temel olarak fazla farklılık bulunmamaktaydı. Sadece MÖ 1000’li yıllarda atın kullanılmaya başlanması temel olarak savaşta bir çığır olarak değerlendirilebilir.¹ 1350’de Çinlilerden alınan barut sayesinde mancınığın yerini top almış, ama bu durum okun yerini tüfeğin almasından kolay olmamıştır. Fatih’in İstanbul’u fethinde topu kullanması savaşları ve dolayısıyla tarihin akışını değiştirmiştir. XVII. yüzyılda tüfek hâlâ mızrakla beraber kullanılıyordu ve ancak tüfeklere süngü takılması ile bu yüzyıldan sonra tüfek tek başına kullanılabilir hâle gelmiştir. XVII. yüzyılın ortasından itibaren XVIII. yüzyılın sonuna kadar savaş komutanlar ve krallar arasında devam eden bir oyun niteliğini kazanmıştır. Bu dönemde askerler profesyonelleşmeye başlamış, orduların yaptığı manevralar önem kazanmış ve artık savaş toplumun geri kalan kısmını ilgilendirmeyen bir oyun hâlini almıştır. Amerikan ve Fransız devrim savaşları ile Napolyon savaşları sonucunda yönetme erki artık krallardan topluma yani vatandaşlara geçmiştir. Bunun sonucu olarak artık ordular kralların değil toplumun olmuş ve vatandaşlardan oluşan ordular ortaya çıkarak vatanlarını savunmaya başlamışlardır. Bu dönemden sonra toplumun geri kalanı da savaşlarla yakından ilgilenmeye başlamıştır. 1815’ten sonra savaşlar büyüyerek devam etmiştir. Devletler artık sahip olduğu ulusların tüm imkânlarıyla savunulmalı olduğu düşüncesi yerleşmiştir. “Uluslaşma”nın yanında sanayi devrimleri ile birlikte meydana gelen teknolojideki değişiklikler Amerikan İç Savaşı ile savaş alanına taşınmış ve söz konusu savaştan alınan derslerle XX. yüzyılın başındaki büyük savaşta ulusların tüm imkânları savaş alanına yansıtılmıştır. Artık savaşlar sınırsız olarak desteklenmeye başlanmış ve topyekûnleşmiştir. Artık sivillerle savaşanların ayırımı ortadan kalkmış ve savaş alanı ulusların sahip olduğu ülkeler hâline gelmiştir.²

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları’nın her ikisi Avrupa’da başlamış ve tüm dünyaya yayılmıştır. Avrupa’nın savaşı dünyaya yaydığı gerçeği barış istenen XX. yüzyılın ikinci yarısında göz önünde bulundurulmuştur. Bunun

¹ Oral Sander, Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e, İmge Yayınevi, Yedinci Baskı, 1999, s.65.

² Ronald J.Glossop, Confronting War: An Examination of Humanity’s Most Pressing Problem, İkinci Baskı, Kuzey Carolina, McFarland & Company Inc. Publishers, 1987, s.29-31.

sonucu olarak İkinci Dünya Savaşı esnasında temeli atılan uluslararası düzende soğuk savaş boyunca Avrupa'da hiç savaş yaşanmamıştır. Soğuk savaş yılları boyunca Avrupa'da çatışmaya kadar gidebilecek Berlin Buhranı, Prag olayları gibi bazı olaylar yaşansa da söz konusu vakaların hiçbirisi bölgesel çatışma durumuna gelmemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan atom bombası ile yeni ortaya çıkan “dehşet” kapasitedeki silahlar sayesinde artık hasımlar arasında meydana gelmesi muhtemel bir savaşın maliyeti “yıkım” derecesine kadar varmıştır. Bu maliyetin göze alınamaması ise ironik olarak barışı getirmiştir.³ Avrupa'da yapılan muazzam askerî yığınaklanma sonucunda “pat” durumu yaratılmış ve Avrupa'da büyük güçler arasında hiç savaş yaşanmamıştır. Ancak, Avrupa'nın barışı bile Dünyanın geri kalanına savaş getirmiştir.

Savaş olgusunda meydana gelen son dönüm noktası ise Almanyaların birleşmesi sonrasında Avrupa'nın tarihsel anlamda en hassas bölgelerinden birinde yani Yugoslavya'da meydana gelen çatışmalarla yaşanmıştır. Soğuk savaşın sonu ile birlikte gelen değişikliklerin sonucunda günümüzde savaş artık kuralları ve standartları olan, taktik ve stratejiler çerçevesinde gerçekleştirilen bir eylem olmak yerine intifada, terörizm ve gerilla savaşları ile barışı koruma müdahalelerinin olduğu bir hâl almış, artık günümüzde pek organize olmuş gruplar arasında gerçekleşen geleneksel savaş kalmamıştır.⁴

Savaş kavramının yaşadığı son değişim ise dağılan Doğu ile sona eren bloklaşmanın sonrasında yaşanmıştır. Soğuk savaşın sona ermesi ile uluslararası yapı değişmiş ve bunun sonucu olarak savaş kavramında değişimler yaşanmıştır. Savaş kavramında meydana gelen değişimler, tarih boyunca yaşanan değişimlerin var olduğu göz önüne alındığında beklenen bir durum olduğu tespit edilmiştir.

Soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte oluşan yeni dönemle birlikte genel beklenti Birleşmiş Milletlerin global istikrarı sağlayacağı ve ekonomik globalleşmenin barışçı bir dünya düzeni kuracağı şeklindeydi. Bu durum, ancak global ekonomiye dâhil olan aktörler için geçerli olmuştur. Yeni dönemde oluşması beklenen yeni dünya “düzeni” oluşmamış ve savaşı bir ortam yaratılamamıştır.

Bu çalışmada tespit edilen soğuk savaş sonrası dönemde savaşın yaşadığı değişimler müteakiben maddeler hâlinde sunulmuştur. Soğuk savaş sonrası dönemde:

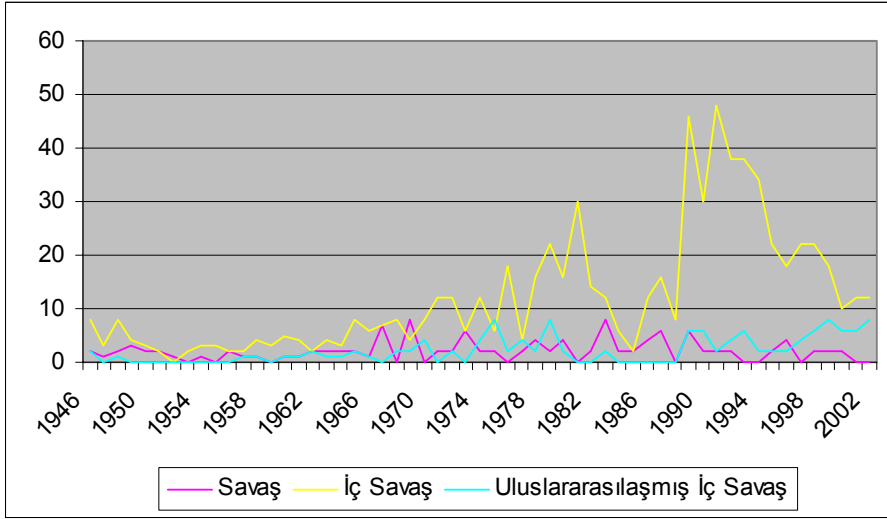
Devletler arası savaş istisna olarak kabul edilmektedir. Yeni tip savaşlar, genellikle “başarısız devletler” de görülen etnik özelliklere sahip, sınırlı, düşük yoğunluklu diye tanımlanan, ancak yüksek şiddet içeren iç

³ Warren Chin, “1945-2000 Avrupa'da Savaşın Değişimi,” Dretnot, Tank ve Uçak: Modern Çağda Savaş Sanatı 1815-2000, ed. Jeremy Black, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 207-208.

⁴ Kalevi J. Holsti, Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989, New York, Cambridge University Press, 1991, s.272.

savaşlardır. Soğuk savaş ve sonrası dönemde meydana gelen savaş ve iç savaşların miktarı ile söz konusu miktarların mukayesesi Grafik-1 ve Çizelge-1’de görülmektedir.

Grafik-1:1946-2002 Arasında Meydana Gelen İç Savaş ve Savaşların Mukayesesi⁵

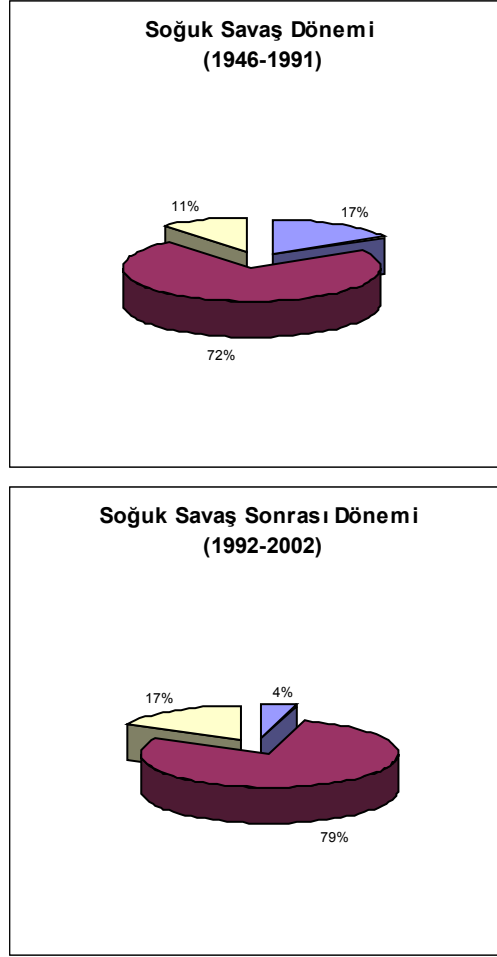
– Devletler arasında savaş meydana gelmesi yüksek oranda engellenmiş durumdadır. Ancak, engellenen savaş değil savaşan aktörler olmuş, ama yeni dönemde savaşacak yeni tip aktörler ortaya çıkmıştır.

– İç savaş niteliğinde gerçekleşen çatışmaların çoğu “başarısız devletlerde” meydana gelmektedir.

– Yeni dönemde yoğun olarak görülen iç savaşların iki temel nedeni vardır. Birincisi başarısız devletlerde yaşanan istikrarsızlık; ikincisi ise etnik milliyetçiliktir.

⁵ Armed Conflict Dataset, International Peace Research Institute, Oslo (PRIO), Version 2.1, 11 Mart 2004, (Çevrimiçi) <http://www.prio.no/cwp/ArmedConflict/>, 5 Nisan 2004; Veritabanından alınan veriler “SPSS 10.0 Standard Version” programı ile analiz edilmiş ve sonrasında grafik haline getirilmiştir.

Çizelge-1: Soğuk Savaş ve Sonrası Dönemlerde Meydana Gelen Çatışmaların Mukayesesi⁶

■ Savaş   ■ İç Savaş   ■ Uluslararasılaşmış İç Savaş

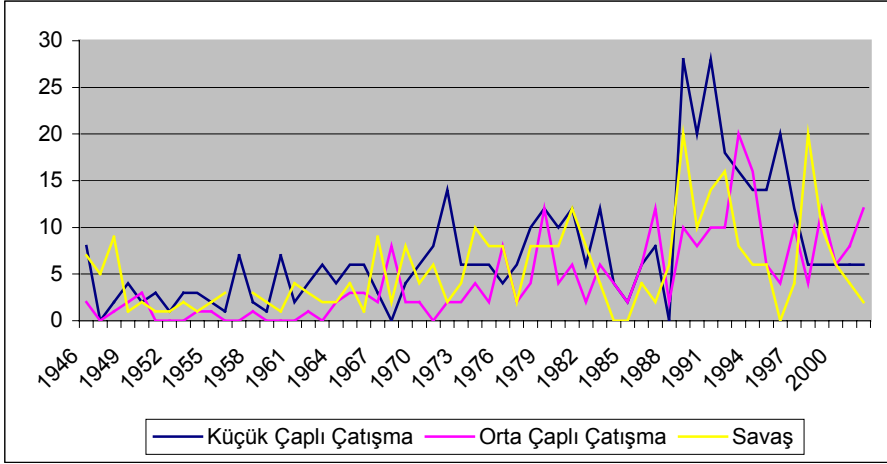
– Devletler arasında savaş olma riskinin yerini düşük yoğunluklu veya orta yoğunluklu devletler arası ve hatta devlet dışı aktörler arası çatışmalar almıştır. Grafik-2’de 1946-2002 yılları arasında meydana gelen küçük ve orta çaplı çatışmalar ile savaşların miktarının mukayesesi yapılmıştır. Bu mukayesede görüldüğü üzere 1990 sonrasında savaş sayısında görülen

⁶ Armed Conflict Dataset, International Peace Research Institute, Oslo (PRIO), Version 2.1, 11 Mart 2004, (Çevrimiçi) <http://www.prio.no/cwp/ArmedConflict/>, 5 Nisan 2004; Veritabanından alınan veriler “SPSS 10.0 Standard Version” programı ile analiz edilmiş ve sonrasında grafik haline getirilmiştir.

düşüşe karşılık küçük çaplı ve hatta orta çaplı çatışmalarda artış meydana gelmiştir.

– Yerel nitelikli olan yeni tip savaşları tanımlamak için “savaş” kelimesinin yerine, sıklıkla cephe savaşının ortadan kalktığını vurgulayan “silahlı çatışma” terimi kullanılmaya başlanmıştır.

Grafik-2: 1946-2002 Arasında Meydana Gelen Çatışmaların Niteliklerinin Mukayesesi⁷

– Yeni tip savaşlar artık birbirinin aynısı olan aktörler arasında meydana gelmemektedir. Yeni dönemde meydana gelen savaşlar yoğunluklu olarak asimetriktir.

– Başarısız devletlerin en belirgin özelliği devletin otoritesinin kalmaması ve kontrolün kaybedilmiş olmasıdır. Günümüzdeki çatışmaların bu tip devletlerde meydana gelmesinin nedeni zayıf bir toplum yapısı ve gelişmemiş kurumsal yapıları nedeniyle çektikleri siyasi ve ekonomik sıkıntılar sonucunda zayıf duruma düşmeleridir.

– Çatışmaların büyük bölümünün global ekonomiye dahil olan ticaret bölgelerinin dışında, ekonomik olarak gelişmemiş olan eski Doğu bloğunun ve Üçüncü Dünyanın yer aldığı Asya ve Afrika’da yoğunlaştığı görülmektedir. Güneydoğu Asya ile orta ve güney Afrika’yı temel olarak kapsayan bu bölgeler, sistemde boşluk yaratan devletleri yoğun olarak barındırmaktadır. Yalnız başına yeterli bir kriter olmasa da ekonomik sıkıntı içinde olan devletler yoğun olarak çatışmalara ev sahipliği yapmaktadır.

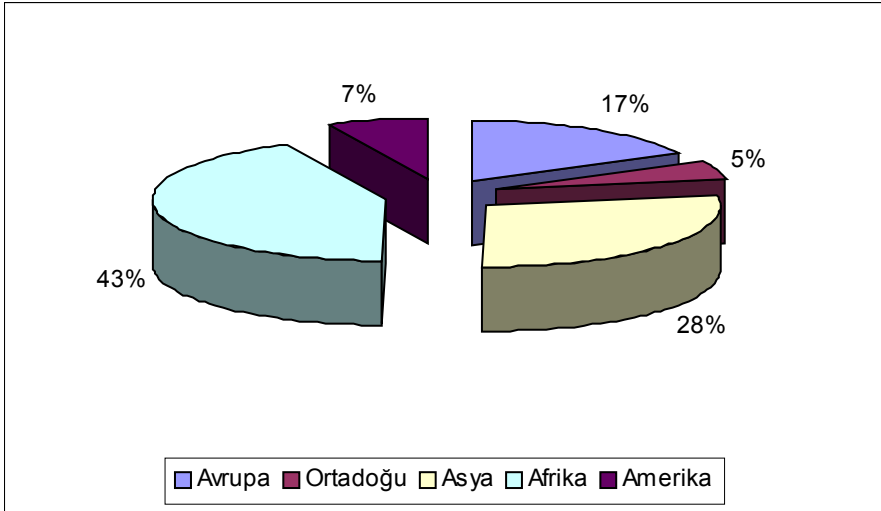
⁷ Armed Conflict Dataset, International Peace Research Institute, Oslo (PRIO), Version 2.1, 11 Mart 2004, (Çevrimiçi) <http://www.prio.no/cwp/ArmedConflict/>, 5 Nisan 2004; Veritabanından alınan veriler “SPSS 10.0 Standard Version” programı ile analiz edilmiş ve sonrasında grafik haline getirilmiştir.

– Demokratikleşme süreci ile çatışmaların bağlantısı olduğu hususu günümüz dünyasında tartışılan bir olgudur. Her ne kadar mutlak doğrulukta olmasa da demokratik devletlerin birbirlerine karşı daha barışçı bir davranış sergiledikleri bir vakadır. Soğuk savaş sonrası dünyada çatışmaların çoğunlukla başarısız devletlerde var olması nedeniyle uluslararası ortama barışı getirmek için bu devletlerin istikrara kavuşturulması ve dolayısıyla demokrasilerinin geliştirilmesi gerektiği tartışılmaktadır. Burada tartışmalı olmayan nokta, çatışma yaşayan devletlerin istikrara ihtiyacı olduğu gerçeğidir.

– Çatışmaları engelleyerek uluslararası barış ve güvenliği sağlamanın yolu başarısız devletlerin yapısal sorunlarının giderilmesini sağlayarak sınıfı geçmesini sağlamaktır.

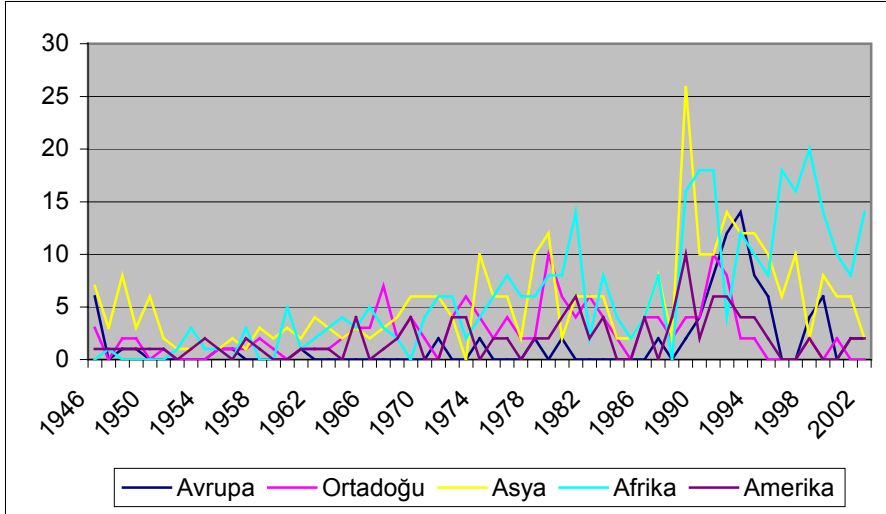
– XX. yüzyılda imparatorlukların dağılması sonucunda meydana gelen devlet sayısındaki artış etnik problemlerin artmasına neden olmuştur. Yeni dönemde etnik sorunlar temel olarak Sovyetler Birliği'nin dağılması ile kendisini göstermiştir. Öte yandan, Asya ve Afrika'da sömürge döneminden kaynaklanan etnik sorunlar devam etmektedir. Söz konusu etnik sorunlar ise çatışmalara neden olmaktadır. Grafik-3 ve Çizelge-2'de 1946-2002 yılları arasında meydana gelen çatışmaların dağılımları gösterilmektedir. Grafiklerde söz konusu bölgelerdeki çatışmaların yoğunluğu görülmektedir.

Çizelge-2: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde (1992-2002) Meydana Gelen Çatışmaların Kıtalar Göre Dağılımı⁸

⁸ Armed Conflict Dataset, International Peace Research Institute, Oslo (PRIO), Version 2.1, 11 Mart 2004, (Çevrimiçi) <http://www.prio.no/cwp/ArmedConflict/>, 5 Nisan 2004; Veritabanından alınan veriler "SPSS 10.0 Standard Version" programı ile analiz edilmiş ve sonrasında grafik haline getirilmiştir.

Grafik-3: 1946-2002 Arasında Meydana Gelen Çatışmaların Kıtalar Göre Dağılımı⁹

- Gelişmiş devletlerin dâhil olduğu birinci tabakayı oluşturan büyük güçler arasında, özellikle ekonomik dayanışmanın sonucu olarak bir savaşın meydana gelmesi günümüzde düşünülemez hâle gelmiştir.

- Silahlı çatışmaların dünyanın geri kalanını ya da büyük devletleri etkilememesi ve uluslararası sistemde bir istikrarsızlık yaratmaması birinci tabakadaki devletlerin ikinci tabakada meydana gelen çatışmalara ve sorunlara müdahalede kararsız olmalarına neden olmaktadır.

- Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası örgütler ve koalisyonların çatışmalara olan müdahalesi önceki dönemlere kıyasla artmıştır. Barışı koruma adı altında gerçekleşen müdahaleler daha çetin mücadelelere uygulanır duruma gelmiştir. Temel olarak, soğuk savaş sonrası dönemde barışı koruma ile kuvvet kullanma arasındaki fark azalmaya başlamıştır. Yeni tip çatışmalarda artan şiddet ve karmaşa nedeniyle barışı koruma görevlerinin başarı oranı düşük olmuştur. Barışı korumanın etkinliğini arttırabilmek için özel kurul (ad hoc) yapısının ötesine geçilmelidir. Birleşmiş Milletlerin barışı koruma operasyonlarıyla baş edememesinin sonucu olarak NATO'nun etkinliği artmıştır.

- Soğuk savaşın sona ermesi ile yerel çatışmalarda başarılı olduğu iddia edilemese de ABD, uluslararası ortamdaki istisnai yerini kullanarak Körfez ve Irak savaşları ile muazzam teknolojiye sahip askerî gücünü tüm Dünyaya göstermiş ve askeri gücün öneminin devam ettiğini kanıtlamıştır.

⁹ Armed Conflict Dataset, International Peace Research Institute, Oslo (PRIO), Version 2.1, 11 Mart 2004, (Çevrimiçi) <http://www.prio.no/cwp/ArmedConflict/>, 5 Nisan 2004; Veritabanından alınan veriler "SPSS 10.0 Standard Version" programı ile analiz edilmiş ve sonrasında grafik haline getirilmiştir.

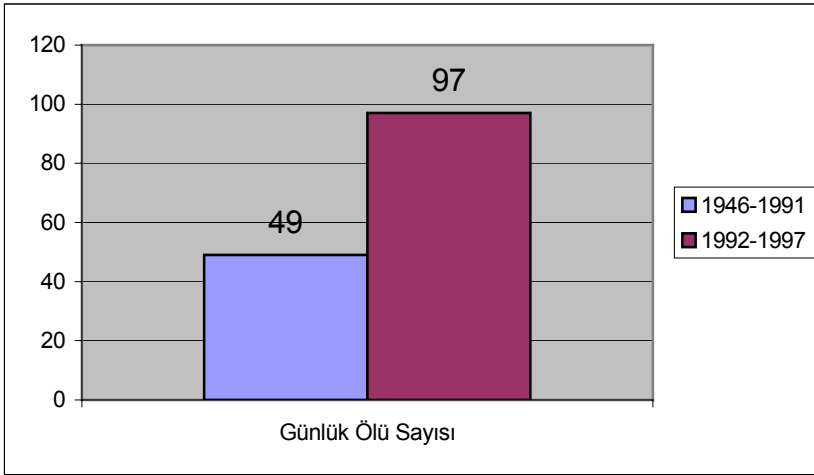
– Gelişmiş devletlerin meydana gelen silahlı çatışmalara müdahalesinde kamuoyunun bilgilendirilmesi ve tepki göstermesini sağlayan medyanın önemi artmaya başlamıştır.

– Soğuk savaş sonrası dönemde meydana gelen savaşların ya da başka bir ifade ile silahlı çatışmaların önemli bir özelliği ise sivillerin veya savaş dışı kalanların da artık hedef olabilmesidir. Yeni tip savaşlarda herhangi bir halk grubunun sempatisini kazanmak gibi bir endişe taşımayan savaşanlar, rahatlıkla soykırım ya da zorunlu göç gibi eylemleri gerçekleştirmektedirler. Bunun sonucunda şiddet artmakta ve vahşet yaşanmaktadır.

– Askerî düzen ve hiyerarşik disiplinin eksikliği sonucunda artık siviller ve silahsız kişiler hedef hâline gelmişlerdir. Bunun sonucunda savaş hukukunun uygulanması dikkate alınmamaktadır.

– Yeni tip savaşlarda savaş hukukunun gerektirdiği anlamda savaşa taraf olmak veya tarafsız olmanın sonuçları değişmiştir. Tarafsız olmak, artık mümkün olmamaya başlamıştır. Yeni tip savaşlarda tarafsız olmanın anlamı ölen sivillere, gerçekleşen soykırıma ya da yaşanan vahşete karşı kayıtsız kalmak demektir. Bunun anlamı ise şiddete taraf olmaktır. Grafik-4'te soğuk savaş sonrası dönemde meydana gelen çatışmalarda günlük ölü sayılarının mukayesesi ile söz konusu vahşet artışı görülmektedir.

Grafik-4: Soğuk Savaş ve Sonrası Dönemde Meydana Gelen İç Savaşlardaki Günlük Ölü Sayısının Mukayesesi¹⁰

Soğuk savaş sonrası dönemde meydana gelen iç savaşların siyasi ve askeri hedeflerinin belirgin olmaması dikkat çekicidir. Askeri anlamda yeni tip yerel nitelikli olan savaşlarda çatışan tarafların düzensiz olması ve askeri

¹⁰ Sarkees, Meredith Reid, "The Correlates of War Data on War: An Update to 1997," Conflict Management and Peace Science, 18/1, 2000, 123-144.

hedeflerin yokluğu nedeniyle geleneksel taktik ve stratejiler yetersiz kalmıştır.

– Soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte yoğun olarak muhafaza edilen ve devlet aktörlere karşı cephelerde kullanılması planlanan geleneksel kara kuvvetlerinde indirime gidilmiştir. Çünkü, dışmanlar artık devlet dışı aktörler hâline gelmiştir ve bu tip hasımlara karşı geleneksel silahlı kuvvetlerin veya nükleer silahların etkili olması beklenmemektedir.

– Muazzam şekilde gelişen hava kuvvetleri son yıllarda sahip olduğu hız, yükseklik, menzil ve zaman üstünlüğu ile göze çarpmaktadır.

– Savaşların gerek başarısız devletler, gerekse gelişmiş devletler tarafından kısmen de olsa dışarıdan tedarik (outsourcing) usulüyle savaş müteahhitlerine terk edilebildiği görölmüştür.

BÜYÜK GÜÇLERİN KÜRESEL POLİTİKALARININ GÖSTERGESİ OLARAK SAVAŞLAR: ABD ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Tolga BİLENER*

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından girilen iki kutuplu dönem ve soğuk savaş ortamı, savaş olgusunun değişik biçimlerde kullanıldığı bir dönem olmuştur. İnsanlık tarihi kadar eski olan savaş tarihinden bu çalışma kapsamında genel eğilimlerin tespiti anlamında yararlanılacak; ancak, daha çok İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte oluşan güç dengesi ve bu dönemde ilk kez kullanılan nükleer silahın etkisi altında biçimlenen yeni stratejilerin etkisi üzerinde durulacaktır. Savaşların nedenleri üzerinde düşünürken temel kaygı savaşların hangi nedenle ve hangi zamanlamayla çıktığını tespit etmektir. Son altmış yıllık dönemi içeren bu tahlil, kabaca "iki kutuplu dönem" ve "soğuk savaş sonrası" olarak ikiye ayrılabilir. Analiz kolaylığı sağlaması ve bir devamlılığı temsil etmesi nedeniyle bu dönemdeki büyük güç örneği olarak ABD üzerinde durulacaktır. ABD'nin süper güç olarak uluslararası siyaset sahnesine çıktığı 1945 ertesinde, bu devleti savaş aracına başvurmaya iten nedenler araştırılacak, hangi tür savaşlara hangi söylemlerle ve uluslararası sisteme dönük ne türden taleplerle giriştiği anlaşılmaya çalışılacaktır.

1. Savaş Aracının Kullanımında Genel Eğilimler: Tarihsel Perspektif

Uluslararası sistemde yer alan aktörlerin birbirlerine ya da sistemin bütününe yönelik tüm amaçları, faaliyetleri, davranış ve uygulamaları uluslararası ilişkiler disiplininin çalışma alanını oluşturmaktadır. Çatışmacı ilişki biçimleri uluslararası sistemde var olan aktörler arasında her zaman bulunmuştur ve bu çatışmacı ilişkinin en şiddetli türü de savaştır. Uluslararası siyaset alanında, temel aktör olma özelliği taşıyan devletler,¹ "siyasetin başka araçlarla bir devamından ibaret olan savaş"² aracına sıklıkla başvurmuşlardır. Savaş olgusunun önemini vurgulamak isteyen Sun Tzu, "savaşı incelememek olanaksızdır" yargısında bulunmuştu.³ Gerçekten de insanlık tarihinin önemli dönüm noktalarının çoğunun savaşların yapıldığı tarihlerle çakıştığı bir gerçektir.

Devletlerin uluslararası sistemi nasıl algıladıkları ortaya konulursa yürütülen savaşların nedenlerini ve amaçlarını da araştırmak mümkün olacaktır. Devletler genel olarak kendi taleplerini diğer aktörlere kabul ettirebilmek için savaş yöntemine başvurmuşlardır. Bu taleplerin niteliği ise her zaman aynı olmamıştır. Devletler ya küresel düzeydeki konumlarını

* Galatasaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi

¹ Uluslararası politikada bir aktör olarak devletin rolü üzerindeki tartışmalar için bk. Faruk Sönmezoğlu; Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.21-31.

² Carl von Clausewitz; De la Guerre, Les Editions de Minuit, 1955, s.67.

³ Sun Tzu; L'Art de la Guerre, Hachette, Paris, 2000, s.107.

sağlamlaştırmak isterler ya da zaten sağlam olduğunu düşündükleri konumlarını korumak amacı güderler. Başka bir açıdan bakılırsa devletler, sistemi ya tümü ile kendi istedikleri biçimde yapılandırarak bir denge oluşturmaya yönelirler ya da dengesiz bir düzen içindeki güç dağılımlarını denetleme mücadelesine girerler.⁴

Uluslararası planda birbirinden etkilenen devletler, daima güçlerini artırmanın yollarını aramışlar ve sahip oldukları güç ile ilgili olarak bir hiyerarşi üzerinde yer almışlardır. Bu açıdan bakıldığında, uluslararası sistemin yapısını ve bu sistemdeki değişimleri en çok etkileyen devletler, hiyerarşinin tepesinde yer alan ve “büyük güçler” olarak tanımlanan devletler olmuştur. Dolayısıyla uluslararası ilişkiler disiplini içindeki temel çalışma ve araştırmaların söz konusu devletlerin davranışları üzerinde yoğunlaşması beklenmelidir.

Anarşik yapısı nedeniyle çatışmacı ilişkilere neden olan uluslararası sistemdeki büyük güçler, ulusal çıkarlarını diğer güçler aleyhine gerçekleştirmek için sık sık savaş aracına başvurmuşlardır. Dış politika amacının var olan sistemin tamamen değiştirilmesi ya da bu sistem üzerinde birtakım değişiklikler yapılması niyetine bağlı olarak yürütülen savaşların nitelikleri de farklılaşmaktadır. Devletlerin uluslararası sisteme yönelik taleplerinin türü ile yürüttükleri savaş arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.

Eğer çatışmanın amacı uluslararası sistemin yapısına dair ise bu noktada girilen savaşların büyük gücün uluslararası sistemin bütünü üzerinde egemen olma ya da var olan egemenliğini ciddi anlamda tehdit eden bir başka güç ya da güçler ittifakına karşı korunma kaygısıyla hareket ettiğini belirtmek gerekir. Bu noktada nihai amaç sistemdeki en güçlü devlet, hatta hegemonik güç konumuna gelerek mevcut sistemin sağlayacağı siyasal ve ekonomik kazanımlardan azami yararlanmak, sistemin işleyiş kuralları ile geçerli değer ve norm sistemini oluşturmak, dünya zenginliklerinin üretim ve dağıtım süreçlerinde etkili olmak, bu elverişli konum sayesinde ulusal çıkarlarının gereklerini diğer aktörlere nazaran çok daha etkili bir biçimde gerçekleştirmektir.

Bu türden beklentileri olan tüm aktörler ise öncelikle güç ve kapasitelerini fazlaca zorlamayan en yakın coğrafyaları birincil nüfuz alanı olarak kendilerine bağlamaya çabalamışlar, ardından küresel anlamda stratejik geçiş noktalarını, doğal kaynakların bulunduğu yöreleri doğrudan ya da dolaylı denetim altına almayı amaçlamışlardır. Uluslararası güç hiyerarşisinde en üst noktaya ulaştığını hesaplayan bir devlet ise bu konumunu yitirmemek için önemli miktarda çaba harcamaktadır. Kendi çıkarlarına uygun bir biçimde şekillendiğine inandığı uluslararası sistemin işleyiş tarzına ve bu yapı içindeki kendi davranışlarına meşruiyet kazandırma yönünde bir hareket tarzı geliştirmektedir. Meşruiyet kazandıran temel

---

⁴ Davranışsalci akımın bu konudaki çalışmaları için bk. Jean-Jacques Roche; *Théories des Relations Internationales*, Montchrestien, Paris, 2001, s.81.

söylem ise istikrar kavramının çevresinde oluşmaktadır. Ancak, bu bağlamda gerçekleştirilen girişimler, rakip güçlerin ortaya çıkışını da hızlandıran bir süreci başlatabilir.

Bazı durumlarda, büyük güçler uluslararası sistemin yapısını değiştirmekten ziyade sistem içindeki göreceli konumlarını sorgularlar ve hedefledikleri de sadece sistem içinde birtakım düzenlemelerin yapılmasıdır. Büyük güçlerin, var olan sistemin yapısını sorgulamamasının nedenleri, söz konusu güçlerin sistemin meşruiyetine inanmaları, kendi ulusal çıkarlarının da bir ölçüde bu sistem içinde karşılanabileceğini düşünmeleri ya da verili anda sistemi değiştirmeye girişecek kadar kendilerine güvenmemeleridir. Eğer büyük güçler, uluslararası sistemin yapısı ya da işleyişini toptan değiştirmeyi amaçlamıyorlarsa mevcut sistemi sağlamlaştıran sınırlı savaşa başvurabilirler.⁵

2. Soğuk Savaş Dönemi ve ABD'nin Uygulamaları

ABD, dünya savaşları yolu ile uluslararası sistemin bütünü üzerinde politikalar yürütebilen bir devlet durumuna gelerek “büyük güç” olarak tanımlanmıştır. 1945 yılında ABD dünyanın en büyük hava ve deniz gücüne, en büyük ikinci kara gücüne sahip ülkedir. Ayrıca nükleer silaha sahip tek ülkedir. Dünya altın rezervlerinin üçte ikisi ve dünya sanayi üretiminin yarısı ABD’de bulunmaktadır.⁶ Ancak İkinci Dünya Savaşı’ndan itibaren dünya bütünü üzerinde politikalar yürüten tek devlet ABD değildir. Dolayısıyla uluslararası sistemde farklı özellikleri nedeniyle birden çok büyük güç olduğu hatırlanmalıdır. Her büyük güç, sistem üzerinde etki oluşturabilmek için çıkar ve ilgi alanı üzerinde faaliyetlerde bulunmuş ve bu nedenden ötürü sistemde rekabet doğmuştur.⁷

İkinci Dünya Savaşı ertesi dönemde birbirlerini doğrudan hedef alan savaşlar yürütmenin olanaksız olduğunu gören büyük güçler, giderek yeni stratejiler geliştirmişler ve başka coğrafyalarda ve başka aktörler üzerinden savaşma yöntemine başvurmuşlardır.⁸ Soğuk savaş dönemindeki temel ABD politikası “çevreleme” ve “bağlaşma” ilkeleriyle ifade edilir olmuştur. Nükleer caydırıcılıkla da desteklenen bir güç dengesi korunmaya çalışılmış, aynı zamanda siyasal ve ideolojik rekabet devam etmiştir.⁹

Büyük güçler birbirleriyle çatışmayı göze alamamaları nedeniyle doğrudan çatışma riski yükseldiğinde karşılıklı çıkar alanlarındaki diğer aktörlerin mücadelelerinin desteklenmesi yöntemi uygulanmıştır.¹⁰ İki kutuplu

⁵ Sistemin bütününi değiştirmeyi amaçlamayan bu türden savaşlar, bir önceki büyük savaşı tamamlayan “ek savaşlar” olarak da algılanabilir. Quincy Wright; A Study of War, University of Chicago Press, Chicago, 1965, s.17.

⁶ Colin Gray; “Strategy in the Nuclear Age: The United States 1945-1991”, The Making of Strategy: Rulers, States and Wars (Ed. Williamson Murray, MacGregor Knox, Alvin Bernstein), Cambridge University Press, Cambridge, 1994, s.581.

⁷ Beril Dedeoğlu; “Çin ile ABD Arasındaki İlişkilerin Gelişimi”, Çin’in Gölgesinde Uzakdoğu Asya, Bağlam, İstanbul, 2001, s.320.

⁸ Dedeoğlu; Uluslararası Güvenlik ve Strateji, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s.141.

⁹ John Ikenberry; After Victory, Princeton University Press, Princeton, 2000, s.170.

¹⁰ Dedeoğlu; “Çin ile ABD...”, s.334.

sistemde savaşın bir dış politika aracı olarak kullanılması karmaşık bir yapı arz etmiştir. Sistemdeki askerî ve stratejik dengenin temeli ABD ve SSCB'nin elindeki nükleer güçtür. Bu ortamda süper güçlerin birbirleriyle savaşa tutuşmaları mümkün olmamıştır.¹¹ Devletler savaşa konvansiyonel anlamda başvurmuşlardır. Ancak risk büyük olduğunda bu düzeyde de karşı karşıya gelmek istememişlerdir. Bu ortamda ya iki süper güçten biri, bir blok dışı ülkeye saldırmıştır ya da iki blok dışı kendi arasında savaşmıştır. Burada gözetilen temel kaygı, bölgesel çatışmaların küresel savaflara dönüşmesinin engellenmesi yani durumun kontrolden çıkmasına engel olmaktır. Bu durum, zamanla dünyanın rakip güçler tarafından paylaşılmasına ve tarafların kullandıkları caydırıcı güç ne ise ancak o türden bir karşılık görmesine kadar uzanmıştır. Amaç karşı tarafı yok etmek değil tutumunu değiştirmeye zorlamak için hareket alanını daraltmak olmuştur.

1970'li yıllarda ortaya atılan görüşler de uluslararası düzlemde yaşanan karmaşık karşılıklı bağımlılık ilişkileri çerçevesinde, rekabet içindeki aktörlerin birbirlerine karşı doğrudan savaş aracına başvuramayacaklarını, askerî gücün o bölge ve o aktör dışındaki alanlarda rakip aktör ya da rakip aktör grubuna karşı bir ittifak oluşturularak yapıldığını ileri sürmektedir.¹² İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana büyük güçlerin birbirlerini hedef almalarına rağmen birbirleriyle savaşmadıkları ortadadır. Nükleer silahların varlığının bundaki caydırıcı etkisi bir yana, karşılıklı bağımlılığın artışı da bu noktada önem taşımaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde sistemi etkileyen iki güçten biri hâline gelen ABD, bu yeni durum karşısında nasıl davranması gerektiğini hemen belirleyememiştir. Bu dönemde, nükleer güce sahip olan tek devlet olmanın getirdiği rahatlıktan da faydalanmıştır. Her ne kadar 1948 tarihli NSC-20/4'te SSCB'nin Avrasya'daki olası egemenliğinin ABD açısından stratejik ve politik anlamda kabul edilemez olduğu belirlenmişse de buna karşı durmak için neler yapılacağı konusu aydınlatılmamıştır.¹³ Ancak, 1949 yılında Çin'de yaşanan devrim ile bu ülkenin "kaybedilmesi", ardından SSCB'nin de nükleer güç hâline gelmesiyle birlikte, ABD stratejisini kesin olarak ortaya koyma ihtiyacı duymuş ve Nisan 1950'de NSC-68 olarak da bilinen ve SSCB ile açıkça mücadele edileceğini belirten Ulusal Güvenlik Konseyi kararını yürürlüğe koymuştur. Bu durum, ABD'nin küresel konumunun zayıfladığını düşündüğünü ve dengeyi sağlama niyetinde olduğunu göstermiştir. Burada temel amaç SSCB'nin yok edilmesinden çok ilerlemesinin durdurulmasıdır.

ABD, Uzak Doğu'da meydana gelen değişikliklere de komünizmin küresel ilerleyişinin bir parçası olarak bakmıştır.¹⁴ Ayrıca 14 Şubat 1950'de Çin ile SSCB'nin bir ittifak anlaşması imzalaması da ABD'nin kaygılarını

---

¹¹ Bu durumu en iyi tanımlayan ifadelerden biri "Barış olanaksız, savaş mümkün değil" formülü olmuştur. Raymond Aron; *Le Grand Schisme*, Gallimard, Paris, 1948, s.338.

¹² Roche; s.84.

¹³ Gray; s.598.

¹⁴ Paul Kennedy; *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1996, s.447.

artırmıştır. Bu koşullar altında Doğu Asya'da ortaya çıkan Kore krizi de hızla bir savaşa dönüşmüş ve ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ilk defa olarak bir savaşa asker göndermiştir. ABD, bir ülkenin daha komünist olmasını engellemek amacıyla harekete geçmiş ve öne sürülen temel gerekçe Asya kıtasının Sovyetler tarafından parça parça yutulmasının önlenmesi olmuştur. Kuzey Kore'nin güneye yönelik saldırısını ABD, Moskova'nın sahneye koyduğu büyük bir planın parçası olarak yorumlamıştır.¹⁵

Ancak Kore'de yürütülen savaş, ABD açısından her anlamda sınırlı bir savaş olmaktan öteye gitmemiştir. Haziran 1950'de Truman, savaşın amacının Kuzey Koreli işgalcilerin güneydeki topraklardan çıkarılması olarak ilan etmiş fakat Kuzey Kore yönetiminin yok edilmesi ya da ona destek veren, destek verdiğinden kuşkulanan devletlerle doğrudan mücadele edilmesi gibi niyetler ortaya konmamıştır. Kore'de SSCB'nin savaşa doğrudan müdahale etmemesinin temel nedeni savaşa doğrudan katılan ABD'nin kapasite ve niyetiyle ilgili algılamaları olmuştur. ABD'nin savaşa katılmasının temel amacı, uluslararası sistem içindeki diğer aktörler nezdinde inandırıcı olmaktır. Burada amaç, müttefiklerine yönelik bir saldırı olursa karşı koyacağını beyan etmektir.¹⁶ Ancak, hemen yanı başında bu boyutta bir savaş yürütülmesi ise Çin'in kendini doğrudan tehdit altında hissetmesiyle sonuçlanmış ve "gönüllüler" aracılığıyla savaşın bir tarafı olması neticesini doğurmuştur.¹⁷

Her ne kadar, savaş BM onayıyla gerçekleştirilen bir koalisyon savaşı olsa da askerî anlamda esas ağırlığı ABD askerlerinin taşıdığı da reddedilemez bir gerçektir. Savaşı yürüten askerlerin %48'i ABD, %43'ü Güney Kore, %9'u ise diğer 16 devletin askeridir.¹⁸ ABD, Kore Savaşı boyunca 50 milyar dolar harcamış ve 34.000 askerini kaybetmiştir. Daha da önemlisi, bölgede bu derece etkili bir harekât yürüterek uzun süreli ve önemli bir askerî taahhüdün altına girmiştir.¹⁹ Savaş her ne kadar tam bir sonuca ulaşmadan sona ermiş olsa da ABD'nin Vietnam da dâhil olmak üzere Doğu Asya'ya olan ilgisi artmış, Tayvan'daki rejime olan desteği kesinleşmiştir. Ayrıca ABD'nin Japonya'daki üslerini sağlamlaştırması da bu dönemin bir sonucudur. Kore Savaşı, Doğu-Batı sorunlarının bundan sonra konuşulacağı çerçevenin çizilmesini sağlamıştır.

ABD'nin Kore Savaşı'ndan sonraki en önemli askerî operasyonlarından biri de 1958'de Lübnan'a 18.000 askerinin gönderilmesi olmuştur. 1956 Süveyş Krizi ve ardından ilan edilen Eisenhower doktrini ile Orta Doğu'nun kendisi için önemli bir bölge olduğunu tartışmasız bir biçimde

---

¹⁵ a.g.e.; s.448.

¹⁶ Sönmezoğlu; s.423.

¹⁷ Wesley Bagby; America's International Relations since World War I, Oxford University Press, Oxford, 1999, s.174.

¹⁸ a.g.e.; s.172.

¹⁹ Kennedy; s.449.

duyuran ABD, buradaki dengeyi korumak için gerekirse silahlı güce başvurma kararlılığını böylelikle belli etmiştir; ancak, bölgede herhangi bir çatışma yaşanmadan kriz sona ermiştir.

1962 yılındaki Küba Krizi, iki blok liderinin savaşa yakınlaştıkları, aynı derecede de savaşın nasıl göze alınmaz olduğu konusunda uzlaştıkları önemli bir deneyim olmuştur. Bu aşamadan sonra, ABD yakın coğrafya politikasına önem vermeye başlamış ve Latin Amerika'da yeni Küba'ların oluşmasına göz yummayacağını 1964'te Panama'ya, 1965'te de Dominik Cumhuriyeti'ne müdahale ederek göstermiştir. ABD'nin Latin Amerika'da yoğunlaşan ilgisinin 1828 tarihli Monroe Doktrini'nden bu yana sürdüğünü de belirtmek gerekir. Soğuk savaş dönemindeki temel kaygı ise Moskova-Havana ekseninin ABD güvenliğine ve Karayip ticaret yollarına zarar verebileceğinin hesaba katılmasıdır.

Bu noktada, Çin ve SSCB'nin sınırlandırılması yönünde yeni bir deneme olan Vietnam Savaşı'nın etkisinden de söz etmek gerekmektedir. Bu savaş her ne kadar neden olduğu asker kayıpları²⁰ ve özellikle Batı bloğu içinde yer alan ulusların kamuoylarında yarattığı tepkiyle farklı bir yere konulsa da esas itibarıyla stratejik anlamda çok da büyük bir sapmayı ifade etmemektedir. Ancak savaşın ABD aleyhine sonuçlanmasının da güçler dengesinin bir nebze de olsa ABD aleyhine değiştiği algılamasını yaratarak küresel anlamda çok önemli neticeler yarattığı da ortadadır.

ABD bu ortamda Çin ile yakınlaşarak kaybını telafi etmeye çalışmıştır. Çin, SSCB'ye karşı desteklenmiş, 1971 yılında Pekin Hükûmeti tüm Çin'i temsilen BM'ye kabul edilmiştir. Bu dönemde açıklanan Nixon'un Guam doktrini de ABD'nin Asya kıtasındaki yerel çatışmalara karışmayacağı duyurulmuştur.²¹ Silahsızlanma görüşmelerinin bir neticesi olan SALT ise 1972'de SSCB ile imzalanmıştır. Tüm bu gelişmeler bozulduğuna inanılan dengenin yeniden kurulmasına yardım eden gelişmelerdir ve Vietnam yenilgisiyle kaçınılmaz olan strateji değişikliğinin yansımalarıdır.

İlk başta, Vietnam'daki yenilgiyi takiben ABD'nin bundan böyle askerî müdahalelerde bulunmasının çok daha seyrek olacağı yönünde bir beklenti oluşmuştur.²² Ancak ABD, bir süre sonra küçük çaplı bölgesel müdahaleleri hızlandırarak dengeyi yeniden oluşturmaya çalışmıştır. "İkinci soğuk savaş dönemi" olarak da adlandırılan bu dönemi en iyi simgeleyen ise 1985 yılında yayımlanan ve Reagan doktrini olarak da adlandırılan "ABD komünizmle mücadele eden gelişmiş ülkelerdeki 'özgürlük savaşçılarına' ve silahlı gruplara yardım edecektir." biçiminde özetlenebilecek görüşler olmuştur.²³

²⁰ ABD bölgeye 500.000'den fazla asker yollamış ve bunlardan 58.000'ini de kaybetmiştir. Savaşın toplam maliyeti de 300 milyar dolardır. Bagby; s.293.

²¹ Dedeoğlu; "Çin ile ABD...", s.327.

²² Barry Blechman-Tamara Cofman Wittes; "Defining Moment: The Threat and Use of Force in American Foreign Policy", The New American Interventionism, Demetrios James Caraley (Ed.), Columbia University Press, New York, 1999, s.9.

²³ a.g.e.; s.326.

Reagan döneminde Ağustos 1983'te Grenada'ya askerî müdahalede bulunulmuş, başta El Salvador ve Nikaragua olmak üzere Latin Amerika'daki siyasal gelişmelere doğrudan müdahil olmuştur. Aynı dönemde İran'da gerçekleşen ABD Elçiliği baskını takip eden ve bir başarısızlıkla sonuçlanan askerî operasyon, ayrıca 1986 yılında Libya'nın bombalanması ABD'nin giriştiği küçük çaplı askerî müdahaleler olarak ortaya çıkmıştır.

3. Soğuk Savaşın Ardından ABD Stratejisi

İki kutuplu sistemde her türlü çıkar mücadelesi iki temel güce göre düzenlenir olmuştur. Sistem, iki kutuplu yapı içinde karmaşık bir görüntü vermediğinden değişik uygulamaların amaçları bakımından sınıflandırılmaları kolay olmuştur. Ancak 1989 yılında Doğu Avrupa'da başlayan gelişmeleri 1991 yılında SSCB'nin ortadan kalkması izlemiş, kutuplardan birinin yok olması sonucu bu denli kolay bir sınıflandırma yapılmasının olanağı kalmamıştır. Soğuk savaş boyunca, temel rakip olan SSCB'ye karşı doğrudan bir eyleme girilmiyep mücadelenin başka zeminlerde yürütülmesi belirli bir dengenin korunması ve sürdürülmesi amacıyla değerlendirilse de 1990'lı yıllarda oluşan yeni güç dengeleri içinde bu türden çıkarsamalar yapmak çok daha ihtiyatlı değerlendirmelerle olanaklı olmuştur.

SSCB'nin dağılmasıyla iki kutuplu sistem sona ermiş ve yerine başka bir sistem kurulmaya başlanmıştır. Sistemin başka bir sisteme dönüşümü, temel kurallardan bir ya da birçoğunun işlerliğini yitirmesi anlamına gelmektedir.²⁴ Geçiş dönemlerinde eski sistemin yapısal özellikleri ve davranış kuralları belirleyicidir; ancak, sistemde bunlarla ters düşen bazı gelişmeler de ortaya çıkar. Yeni sistemin habercisi olan gelişmeler de tam olarak bunlardır. 1990'lı yıllardan itibaren ortaya çıkan iki kutuplu güç dengesi, iki kutuplu sistemin sona ermesi, Körfez Savaşı, 11 Eylül saldırıları ve 2003 Irak Savaşı ile belli olmuştur. Aslında yeni dengenin altyapısı çok da yeni değildir ve XIX. yüzyıla kadar uzanan bir çizgiyi ifade etmektedir. Stratejik alanlar ve jeopolitik yapılar temelde aynı kalmış, aktörlerin çıkarları da büyük ölçüde korunmuştur. XIX. yüzyıla aradaki temel fark büyük güçlerin birbirleriyle doğrudan çatışmaya girmeyip farklı yöntemleri kullanarak rekabetlerini sürdürme yönündeki eğilimleri olmuştur.

1990'lı yıllardan sonra yaşanan temel gelişmelerde ideolojinin önemini yitirdiği, jeopolitik unsurların öneminin arttığı da söylenmiştir. Güç bileşiminde ise ekonomi ve teknoloji önem kazanmıştır. Bölgesel politikalarda çıkara dayalı bir güç dengesi temelinde gelişmeler olmaktadır. Savaşların bölgesel düzlemlerde sınırlı kalması yönünde bir çaba gözlenmektedir. Güncel koşullar içinde, askerî-siyasi açıdan piramidin tepesinde ABD yer almaktadır. ABD, nitelik ve nicelik olarak geçilmez bir

---

²⁴ Morton Kaplan; *System and Process in International Politics*, John Wiley and Sons, New York, 1957, s. 27.

güce sahiptir.²⁵ Önemli olan nokta, 1991-2001 arasındaki bu geçiş döneminde ABD'nin, diğer büyük güçlerin uluslararası örgütler aracılığıyla desteklerini sağlayarak bu operasyonları yürütme tavrıdır. Askerî anlamda esas yükü ABD çekse de diğer büyük güçlerin de onayı alınarak en azından tarafsızlıkları sağlanarak operasyonlar yürütülmüştür.

1991 yılının Ocak-Şubat aylarındaki Körfez Savaşı önemli bir dönüm noktasıdır. Bu noktada ABD Başkanı Bush'un, "Bu savaş, ABD'nin inanılabilirliğini yeniden kurmuştur." demesi dikkat çekicidir.²⁶ ABD'nin 1991 yılındaki savaşta Bağdat'taki yönetimi devirmeye yönelmemesi ile "Irak tehdidi" bir süreklilik kazanmış ve en önemli örneklerinin 1993 ve 1998'de görüldüğü sınırlı bombalamalar devam etmiştir.

Soğuk savaş sonrası dönemde ABD askerlerinin katıldığı bir diğer operasyon Somali'de BM yönetiminde düzenlenen harekât olmuştur. Zaten Nisan 1994'te, aralarından 44 kişinin ölümünü takiben Amerikan askerleri ülkeden çekilmiştir. Bu noktada Clinton "Somali toplumu yeni baştan inşa etmek bizim işimiz değil" diyerek bu operasyonu en başından beri çok da benimsemediklerini ortaya koymuştur. ABD'nin Somali'ye yaptığı başarısız harekât, ABD askerî gücünün etkililiği konusunda derin kuşku yarattır.²⁷

Bu dönemde ABD yakın coğrafyasına olan ilgisini de yitirmiş değildir. Bu çerçevede 1994 yılında Haiti'ye yapılan ve neredeyse hiç kan dökülmeden tamamlanmış bir operasyon çerçevesinde 22.000 ABD askerinin konuşlandırıldığını hatırlatabiliriz.

1995'te Bosna yürütülen operasyonlardan sonra, 1999 Kosova operasyonu "insani değerler" söylemiyle yapılan müdahalelerin doruk noktasını oluşturmuştur.²⁸ Ancak, bu dönemde yapılan müdahalelerin geleneksel Amerikan çıkarları ile bağdaşmadığı veya ABD'nin güvenliğini doğrudan etkilemediği görüşleri sık sık savunulmuştur. Realist akımın taraftarları, soğuk savaş sonrası askerî-insancıl müdahalelerin tehlikeli ve etkisiz olduğu görüşündedir.²⁹ Soğuk savaş sonrası dönemde gerçekleşen gelişmelerin ardından, demokratik rejimlerin dünya çapında yayılmasının aslında ABD dış politikasının en önemli değişmezi olduğunu iddia eden görüşler de ortaya çıkmıştır.³⁰ Buna göre Amerikan değer ve çıkarları aslında birbirini desteklemektedir. Yani demokratik rejimlerin desteklenmesi ve liberal değerlerin savunulması da realizmin parçasıdır. ABD'ye muhalefet

²⁵ Yves Boyer; *La Puissance Militaire Américaine*, Questions Internationales, No: 3, Eylül-Ekim 2003, s.19-22.

²⁶ Bagby; s.377.

²⁷ Blechman-Cofman Wittes; s.25.

²⁸ Henry Kissinger; "ABD'nin Dış Politika'ya İhtiyacı Var mı? ", Metupress, Ankara, 2002, s.232.

²⁹ Pascal Vennesson; "Force Armée et Politique Étrangère", *Politique Étrangère: Nouveaux Regards* (Ed. Frédéric Charillon), Presses de Sciences Po, Paris, 2002, s.309.

³⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için, bk. G. John Ikenberry; "America's Liberal Grand Strategy: Democracy and National Security in the Post-war era", American Democracy Promotion, (Ed. Michael Cox, G. John Ikenberry, Takashi Inogushi), Oxford University Press, Oxford, 2000, s.103-126.

edenler ise savaşların gerekliliğinden çok ABD'nin küresel güvenlik konusundaki temel anlayışına karşı çıkmaktadırlar.³¹ ABD'nin liderliğinde girişilen kimi faaliyetlere karşı çıkan ülkeler mevcuttur ve bunlarla ABD arasında oldukça belirgin bir gerginlik oluşmuştur. Bu bakımdan demokrasinin yayılması gibi ilkelerle hareket eden ABD dış politikasının gelecekte diğer büyük güçlerle mücadele etme riskini artıracak ve dışarıda giderek artan oranda askerî müdahaleler, stratejik anlamda fazla büyüme ve Amerikan gücünün nispi anlamda azalması neticesini yaratacağını öne süren görüşlere de rastlanmaktadır.³² Soğuk savaşın sona ermesinin ardından ABD'nin tek süper güç olarak kalmasının istikrarsızlığa yol açacağını; çünkü, tek merkezde güç yoğunlaşmasının buna muhalefet eden güçlerin ortaya çıkmasını kolaylaştıracağı da düşünülmektedir.³³ Her ne kadar yürütülen askerî müdahaleler uluslararası meşruiyet çizgisinden çıkılmadan yapılsa da bu müdahaleler aracılığıyla ABD'nin stratejik anlamda daha önceleri bulunmadığı coğrafyalara girdiği ve yerleştiği de not edilmelidir.

11 Eylül saldırıları ise tüm bu süreç içinde önemli bir kırılmayı temsil etmektedir. Artık ABD doğrudan tehdit altındadır ve kendini savunma amacıyla birtakım savaşlar yürütmeye başlamıştır. Saldırıların boyutu, ABD'nin Afganistan müdahalesini meşrulaştıran bir etki yaratmıştır. ABD, 2001 yılının Kasım ayında Afganistan'a müdahale ederken arkasında uluslararası bir destek bulmakta pek de zorlanmamıştır. 2003 yılında Irak'ta bu desteği görmemesine rağmen tek başına da olsa müdahale etme konusunda kararlılık göstermiştir.³⁴ Burada yapılmaya çalışılan, tek taraflı olsa da birtakım girişimlerin yürütülmesidir. Irak Savaşı'na giden süreçte Donald Rumsfeld "ittifaklar görevi değil, görev ittifakları belirler" diyerek, tek taraflılığın bütün bu tasarının uygulanması sırasında sık sık başvurulacak bir yöntem olduğunu ve yeni dönemin "à la carte" ittifaklarla belirleneceğini çok açık bir biçimde ortaya koymuştur. ABD kendi askerî gücüne güvenmekte ve onu kullanmaktadır.³⁵

Üzerinde durulması gereken nokta, ABD'nin resmî söylem olarak 11 Eylül saldırılarının hedefinin sadece ABD olmadığını, özgür dünyanın hedef alındığını ve daha da önemlisi birtakım ideallerin tehdit altında olduğunu savunarak bir genellemeye gitmesidir. Ayrıca ABD, düşmanını yani "öteki"yi, ideolojik anlamda bir altyapı üzerinde tanımlayarak bir hareket planı

---

³¹ Kissinger; s.274.

³² Randall L. Schweller; "US Democracy Promotion: Realist Reflections", American Democracy Promotion, (Ed. Michael Cox, G. John Ikenberry, Takashi Inogushi), Oxford University Press, Oxford, 2000, s.41.

³³ Michael Mastanduno; "Preserving the Unipolar Moment. Realist Theories and US Grand Strategy after the Cold War", International Security, c.21, Nu: 4, Bahar 1997, s.49-88.

³⁴ Pascal Boniface; Année stratégique 2004, Iris, Paris, 2003, s.233.

³⁵ Amaya Bloch-Lainé; Les Instruments de la Puissance Américaine, Questions Internationales, Nu: 3, Eylül-Ekim 2003, s.14. Jacques Andréani; "Les Etats-Unis et l'Europe: Une Relation Turbulente", Questions Internationales, Nu: 9, Eylül-Ekim 2004, s.28. Ayrıca bk. Robert Kagan; Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order, Alfred Knopf, New York, 2003.

geliştirme yolunu seçmiştir.³⁶ Yani soğuk savaşın sona ermesiyle ortadan kalktığına inanılan ideolojik söylemler yeniden ağırlığını hissettirir olmuştur. 11 Eylül saldırılarından yaklaşık bir ay sonra Afganistan Savaşı'na giren ABD, yaklaşık bir yıl sonra da yeni güvenlik stratejisini ilan ederek bundan sonra yapacaklarını ve bunun gerekçelerini de ilan etmiştir.³⁷

Önemi açısından 1950 tarihli NSC-68 ile karşılaştırılabilecek olan Eylül 2002 tarihli ve ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi başlıklı 31 sayfalık belge, XX. yüzyılda totalitarizm ve özgürlük arasında yaşanan mücadeleden özgürlüğün galip çıktığını belirterek XXI. yüzyıldaki mücadeleyi de tanımlamaktadır. Buna göre ABD'nin temel amacı özgürlüğü savunmaya devam etmek gerekmektedir.³⁸ Özgürlüğü tehdit eden ise uluslararası terörizm ve bunu destekleyen haydut devletlerdir. Radikalizm ve teknoloji birleştiği için de terörizm artık büyük bir düşman olarak tanımlanmaktadır ve neredeyse uygarlığı tehdit eden bir görünüm kazanmıştır. Terörizmle mücadele için ABD bu belgede iş birliğini hedeflediği güçleri sıraladıktan sonra, düşmanlarını da tanımlayarak sistemdeki sınırlara işaret etmektedir. Bu çerçevede ABD, dünyadaki herhangi bir yerde terörizm tehdidinin belirmesi hâlinde oraya askerî anlamda müdahale etme hakkını da kendinde görmektedir. ABD söz konusu belge çerçevesinde kendini savunma amacıyla, dünyanın her yerine, tek başına, önleyici müdahalede bulunabileceğini ifade etmektedir. Söz konusu belgeye göre, haydut devletlerle gerekirse önleyici vuruşu da kapsayan tedbirler yoluyla mücadele etmek, terörizmin ideolojik ve ekonomik altyapısını çökertmek için demokrasi ve piyasa ekonomisini desteklemek, ABD'nin güvenlik öncelikleridir. Söz konusu stratejinin ABD'nin giderek sertleşen dış politikasına karşılık geldiği son derece açıktır.

Özgürlükler adına düşman olarak belirlenmiş terörizme karşı askerî mücadele amaçlanmaktadır. Söz konusu düşman her yerde olduğuna göre, onlarla mücadele edebilmek için de her yerde olmak şarttır. Bu "her yer" aslında o kadar da belirsiz bir alan değildir. Üstü kapalı olarak işaret edilen bölgenin, aslında tarihsel doğu-batı hattı üzerinde yer aldığını ve dünya ticaret ve enerji nakil yollarına denk düştüğü de ortadadır. Bu açıdan ön plana çıkan Orta Doğu, tarih boyunca yaşanan en temel çatışmalara ve en önemli ittifaklara konu olmuş bir coğrafyadır ve dünya zenginliğine talip olan her aktör, çatışma ve rekabetin en keskinleştiği yerler olan bu noktalara dönük politikalar oluşturmushlardır.³⁹

³⁶ Ideolojik anlamda ötekileştirmenin savaş türleri ve şiddet düzeyine etkisi hakkında bk. Sheldon Levy; "Attitudes towards Mass conflict and the Participants", Encyclopedia of Violence, Peace and Conflict (Ed. Lester Kurtz), Academic Press, San Diego, 1999, c.2, s.363.

³⁷ ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin metni için bk.

<http://www.state.gov/documents/organization/15538.pdf>

³⁸ Bu belgenin temelinde soğuk savaşın sona ermesinin ardından yapılan tartışmalar yatmaktadır. Bk. Zbigniew Brzezinski; Lee Hamilton, Richard Lugar, Foreign Policy into the 21st Century: The US Leadership Challenge, CSIS, Washington D.C., 1996.

³⁹ Dedeoğlu; "ABD'nin XXI. Yüzyıl Stratejisi ve Olası Küresel Etkileri", 2023 Dergisi, Kasım 2002, s.26.

ABD'nin temel stratejisindeki temel dönüşüm ve değişim, tehdidin çevrenip sınırlandırılması değil tehdide doğrudan müdahale edilmesidir. Bu durum, ABD'nin hegemonik aktör olmaya soyunması olarak yorumlanabilir. Bu strateji uluslararası alanda önemli değişimleri talep etmek anlamına gelmektedir. Zaten ABD, XXI. yüzyılda yeni bir uluslararası sistemin kurulmasını öngördüğünü açıkça anlaşılmaktadır ve bu sistem büyük güçler arasındaki rekabeti de denetim altına almayı içeren bir hegemonik istikrar⁴⁰ projesini andırmaktadır. Ancak her aktör buna razı olmadığına göre uluslararası politikadaki karşıtlıkları güçlendirme sonucu yaratması da kaçınılmazdır.

Bu açıdan bakıldığında 2003 yılındaki Irak Savaşı'nın, sadece Irak cephesiyle değerlendirilemeyecek daha kapsamlı ve küresel bir kriz olduğu düşünülebilir. Söz konusu savaş 1990'lı yılların sonundan itibaren başlamış büyük bir tasarının ayağıdır. ABD uluslararası sistemin tüm dengeler, tüm aktörler ve tüm ilişki türleriyle birlikte yeniden düzenlenmesi işini üzerine almış ve bu anlamda hem askerî⁴¹ hem de siyasal anlamında risklere de katlanmaya razı olduğunu ortaya koymuştur. Eski dünya düzeninin ABD tarafından ortadan kaldırılacağını gösteren bir dizi olgunun önemli bir başlangıç halkasıdır. Irak Savaşı, yeni güç dengeleri ışığında gözden geçirilen ABD'nin küresel stratejisinin bir parçasıdır. ABD politikalarına onay veren ya da vermeyen tüm aktörler için de yeni bir dönem başlatmıştır. Bu yeni dönemde dünya farklı parametrelerle okunmalıdır. Savaşın hemen öncesinde BM Güvenlik Konseyi etrafında gerçekleşen tartışmalar da düşünülürse eski dönemden arta kalan kurum ve kuruluşların dahi ciddi anlamda sorgulandığı bir döneme girilmiştir.⁴² Bütün bu tartışmalar aynı zamanda, önünü daha net görebilmek için ABD'nin müttefiklerinin bağlılığını da sınadığı bir ortam yaratmıştır.

Ancak ABD'nin Irak'ta yürüttüğü operasyonda geline nokta, buralarda uygulanan politikaları son derece tartışmalı kılmış ve bu stratejinin devam ettirilebilirliği üzerinde derin kuşku doğurmuştur. Her ne kadar “şer eksen” adı altında birtakım hedeflerin adı konulmuş olsa da söz konusu alanlarda Irak benzeri girişimlerin var olması ihtimali çok azalmış gibi durmaktadır.

2004 yılında yaşanan bazı gelişmeler, ABD'nin stratejisinde bir değişikliğe gitme ihtiyacı içinde olduğu ve daha önceden çok gerilimli bir ilişki içine girdiği bazı aktörlerle “barışma” yolunda adımlar attığı bir döneme denk gelmiştir. Bu durum ABD'nin tek taraflı uygulamalara dayanan hareket planını devam ettirmesinin zorlukları karşısında yeni bir tavır geliştirmeye

⁴⁰ Hegemonik güç, kısaca sistemin bütünü kontrol altında bulunduran güçtür. Robert Gilpin; War and Change in World Politics, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, s.29.

⁴¹ Savaşın başlangıcından beri hayatını kaybeden ABD'li asker sayısı 1300'ü aşmıştır.

⁴² Yeni gelişmeler karşısında örgütün yetersizliklerini giderme amacıyla bazı çalışmalar da başlatılmış, BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın hazırlattığı BM reformu raporu 2 Aralık 2004 tarihinde yayımlanmıştır. Raporun metni için bk. www.un.org/secureworld.

alışması olarak bakılabilir. Söz konusu tavır değişikliğinin tasarının bütünü üzerinde de önemli etkilerde bulunması kaçınılmaz gibi durmaktadır. Bu koşullar altında ortaya konmaya çalışılan yeni stratejinin ne olabileceğinin sinyalleri ise 2004 yılının son üç ayına damgasını vuran Ukrayna seçimleri etrafında yaşanan tartişmalar ve bu ortamda tarafların aldığı tutumlarda gözlenebilmektedir. Bu yeni stratejinin sonuçlarının ABD'nin bundan böyle yürütmesi muhtemel operasyonlara yansıyacağı açıktır.

X. YÜZYILDAN XX. YÜZYILA MEDENİYETLER ARASI ASKERİ ÇATIŞMALARIN ORTAK YÖNLERİ: HAÇLI SEFERLERİ ÖRNEĞİ VE TÜRKLER

Yrd. Doç. Dr. Güray KIRPIK*

Giriş

Dünya savaş tarihinin önemli bir bölümünü büyük kültür ve medeniyetler arasındaki mücadeleler oluşturmaktadır.¹ Bunlardan Türk milletini ve tarihini ilgilendirenleri aynı zamanda Doğuda ve Batıda geleceği belirleyici sonuçlar hazırlamıştır. Hâlen tarihin tekerrür edip etmeyeceği tartışılıp dururken dünyadaki gelişmeler son 10 yüzyıldaki Doğu-Batı çatışmalarının çağımızda ve gelecekte ortak yönler aksettirmeye devam edeceğini göstermektedir. Bu durumda Türkiye, uzun tarihinin verdiği tecrübeler ışığında, kendi geleceğini sağlam bir şekilde tayin etmek avantaj ve yükümlülüğünü taşımaktadır.

1. Medeniyetler Arası Askerî Çatışmaların Çıkışının Ortak Sebepleri

Muası Türk ve İslam tarihlerinin hiçbirinde “haçlı savaşı” tabiri kullanılmamasına karşılık, Avrupa’da “haçlı savaşı” daha önce XI. yüzyıl sonundaki Hristiyan-Müslüman savaşlarına isim olarak verilmiştir. Aynı tarihlerde Papa II. Urban başta olmak üzere çok daha önceden Kilise çevrelerinde “kutsal savaş (holy war), İsa’nın askerleri, tanrı için savaş, adalet savaşı” gibi tabirler kullanılmaktaydı.² İbn Cübeyr Seyahatnamesi’nde “Haçlılar (Salibiyyun)” tabirini kullanarak onlara bu adı veren ilk Doğulu tarihçi ve seyyah olmuştur.³

XI. yüzyılın başlarından itibaren doğuda Selçuklu Türkleri Hristiyanlığın önemli merkezlerini almışlardı. Ancak Hristiyanlığın birçok önemli yerleri çok daha önceden el değiştirmişti. Dolayısıyla savaş sadece Müslümanlarla veya Araplarla yahut sadece Türklere karşı yapılmış bir savaş olmaktan çok Avrupa’nın kendi iç meselelerinin bir sonucu olarak patlak vermişti. Tarihçi el-Azımî’ye göre, haçlı seferlerinin sebebi sadece dinî olup dinlerini çok iyi bilen ve seven binlerce Hristiyan hac yolculukları

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı Arş. Gör.
elmek.guray@gazi.edu.tr.

¹ X. yüzyıldan önce olan Truva Savaşı (MÖ XIII. yy.) Eski Çağ tarihçilerine göre ilk dünya savaşı olarak kabul edilmelidir ve bu savaş bir Doğu-Batı çarpışması olmakla birlikte herhangi bir dinî sebebe dayanmamaktadır. MÖ V. yüzyıldaki Pers-Yunan savaşları da Akdeniz ticaretine hâkim olmak isteğinden öteye gitmez. Büyük İskender’in seferi de maddi gerekçelere dayanmaktaydı (Herodotos; Herodot Tarihi, Çev. M. Ökmen, İstanbul, 2002, s.326-455. Ekrem Memiş; Tarihî Coğrafyaya Giriş, Konya, 1990, s.11-12).

² Hristiyanlar 629 yılında Sasanilerle savaşarak onları yenip, kutsal haçı tekrar Kudüs’e getiren İmparator Herakleios’u ilk haçlı savaşçısı saymaktadırlar. Bundan dolayı haçlı savaşının Zerdüştilere karşı yapıldığını söyleyenler de vardır. Mahmut Şakiroğlu; TDVİA, c.14, s.522-524.

³ İbn Cübeyr; Rihle, Beyrut, 1964, s.271 (Terc. İ. Güler, Endülüs’ten Kutsal Topraklara, İstanbul, 2003, s.220). Paul Connerton; Toplumlar Nasıl Anımsar? Çev. A. Şenel, İstanbul, 1999, s.28-30.

engellenince bu seferleri düzenlemişlerdir. Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika limanlarına gelen Hristiyan tüccarlar Hristiyanların bir büyük sefere hazırlandıklarını söylemekteydiler. Bu bilgiye dayanarak sahil şehirlerindeki halkın ve Mısır Fatimilerinin batıyı Selçuklu Türklerinden daha iyi tanıdıkları söylenebilir. Papalık ve kilise çevresinde ise Selçuklulardan çok Fatımiler ve Sicilya, İspanya Doğu Akdeniz (Levant)'in kılıçsız Arap tacirleri bilinmekteydi.⁴

Emevilerin Sicilya ve Endülüs'ü almaları, Selçukluların Antakya ve İznik'i almaları, Bizans'ı Malazgirt'te mağlûp ederek Anadolu'da güçlü bir iskân faaliyetine başlamaları, batıda Haçlı seferleri tesisinde önemli birer faktör olmuştur. Öte yandan Orta Çağ Avrupası'nın bilim ve zenginliği kiliselerin elinde bulunmaktaydı. Kiliseler çok büyük kitleleri etkileyerek sefere sevk etme gücünü halkın bilgisiz ve sürü psikolojisi içinde olmasından almaktaydı. Haçlı seferi çağrısı dikkatle incelendiğinde "İsa için savaşmak" düşüncesinin yanı sıra "zenginlik ve cennet" için savaşmak "baldan ve süttten ırmaklara" kavuşmak fikri cahil bırakılmış halk yığınlarına cazip gelmiştir.⁵ Bir din savaşı görünümünde olan haçlı savaşlarının oluşmasında ekonomik, ticari ve siyasi menfaatler büyük çapta etkili olmuştur.

Kilisenin tüm Avrupa'da etkili olmaya başlamasıyla bütün Batıda bir "Hristiyan Avrupa birliği" fikri oluşmuştu. Kiliseler hem ekonomik hem askerî gücün sembolü olmuştu. Bütün bu zenginlik ve güce rağmen papaların doğuya sefer fikrini hararetle savunmalarının X. yüzyıldan sonraya denk gelmesinde, 1000 yılının dünyanın sonu olacağı kehanetinin boşa çıkması ve bundan sonra "tanrısal barış" projesi yerine "tanrısal savaş" projesinin uygulamaya konması gibi Hristiyanlık düşüncesindeki reformist telakkiler de tesirli olmuştur.⁶ Esasen Hristiyanlıktaki büyük reform hareketinden önce sürekli bir tartışma ortamı mevcuttu ve Hristiyan âlemi birlik içerisinde değildi. Her şeyden önce Doğu Hristiyanları ile Batı Hristiyanları yıllardır birbirlerini aforoz edip durmakta idiler. XX. yüzyılda bu tartışmalar bitmiş gibi görünmekle birlikte ayrılıklar her yönüyle devam etmektedir.

Medeniyetler arasındaki mücadelenin Orta Çağ kesitinde en önemli askerî çatışmalar olan haçlı seferlerinin ekonomik yönünü ele aldığımızda ortaya çıkan tablo, seferlerin mahiyetinin ne kadar büyük ekonomik sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Bu sayede kiliseler mallarını kat kat artırmışlar, sefere katılan haçlıların fakirlikten kurtulma hayalleri ise boşa çıkmıştır. Haçlı seferlerine katılanların Selçuklu ve Osmanlı Türklerinde olduğu gibi bir dinî yayma gayeleri bulunmamaktaydı. Yani haçlılar

⁴ el-Azîmî; Tarih, Selçuklularla İlgili Bölümler, Çev. A. Sevim, Ankara, 1988, s.28. İbnü'l-Esir, El-Kamil Fi'l-Tarih, İstanbul, 1987, c.X, s.169-173, 227

⁵ A. C. Krey, The First Crusade: Accounts of Eye-Witnesses and Participants, Princeton, 1921, p.36-40; Said Aşur; El-Hareketü's-Salibiyye, s.25-35. Krey; The Gesta Francorum Version, p.101-103. Krey; Raymond d'Aguiliers, p.103-105.

⁶ Henri Pirenne; Les villes du moyen age: essai d'histoire économique et sociale, Terc. Ş. Karadeniz, Ortaçağ Kentleri, s.64. Ahmet Rıza Bey; Batının Doğu Politikasının Ahlaken İflası, Ankara, 1988, s.117.

Müslümanlara Hristiyanlığı öğretmek ve kabul ettirmek için doğuya sefer düzenlenmemişlerdi. Daha çok bencil ve Avrupa'nın çıkarına sebeplerle düzenlenmiş bir askerî operasyon idi. Modern askerî operasyonlar bu bakımdan tarihin tekerrürüdür.⁷ Doğunun zenginliklerini ele geçirmek, yeryüzünün yönetimine tek başına hâkim olmak, yoksul ve işsiz halk yığınlarını başından atmak gibi bir düşünceye sahip olanlar bu planlarını uyguladılar. Amaçlarına ulaşmak için seferlerin güzergâhlarını defalarca değiştirdiler ve binlerce insanı denizden ve karadan doğuya gönderdiler. Seferin dünyaya ilan edilen sebebi ile gerçek sebebi aynı değildi. Dikkat edildiğinde, bu tarz savaş gerekçelerinin, modern askerî operasyonlarda kullanılan en önemli manevralar olduğu görülecektir.

Selçuklular Anadolu'da ve Osmanlılar Balkanlar'da askerî operasyonlarda bulunurken yer yer buralardaki mikro güçlerin yardım isteğine göre hareket etmişlerdi. Bu şekilde zamanının makro güçleri durumunda olan Bizans ve Venedik ile mücadele edilebilmişti. İspanya'nın fethi sırasında Müslüman fatihlere sığınanlar bölgedeki kral ve prensleri arkadan vuran birer güç olarak gösterilebilir. Aynı şekilde Selçuklunun ve Osmanlının yıkılış yıllarında Batının Türk topraklarına taarruzu sırasında Anadolu, Orta Doğu ve Balkanlar'da mikro milliyetleri ayaklandırdığını görmekteyiz. Ancak Doğu-Batı askerî çatışmalarında en önemli farklardan biri, Doğunun Batıya karşı sefer düzenlerken gayrimüslim halkın Türkler ve Araplardan yardım isteğinde bulunmasıdır. Oysa haclı seferlerinde, Bizans'la yapılan savaşlarda ve Kurtuluş Savaşı'nda Batıdan yardım isteyenler Hristiyan olanlardır. Orta Doğu'da ve Anadolu'da Fransız ihtilalinden bu yana uygulanan projelerle makro milliyetlerin parçalanması amaçlanmış ve XX. yüzyılın sonunda bu makro milliyet sahibi güçlerin mikro milliyetler kullanılarak parçalanması ve küçültülmesi projesi uygulamaya konulmuştur.

Orta Çağ Avrupası ile günümüz Avrupası'nda olan savaşlar arasında bariz farklar da bulunmaktadır. Örneğin; Batı, Doğu ülkelerini her anlamda Doğunun kendisinden daha iyi tanımaktadır. Projelerini kültürel ve dinsel faktörleri de dikkate alarak uygulamaya koymaktadır. Hatta bu projelerin uygulamaya başlaması bir adım önceden başlatılarak Doğuya yapılan seferler artık mecburi düzenlenmiş bir askerî sefer gibi gösterilmekte, sonuçta kendi problemlerini çözemeyen Doğunun imdadına Batı, askerî operasyonlarla yetişmektedir. Çağımızda, Batıyı sürekli Doğuya çağıran Bizans gibi bir devlet de doğuda mevcut değildir. Kısmen İsrail ve Ermenistan bu işi yapmaya çalışmaktadır. Ancak tam manasıyla günümüzde askerî operasyonlar çok daha sığ ve banal amaçlarla, büyük ekonomik çıkarlar için yapılır olmuştur. Çünkü medeniyetler arası çatışmaların kültürel kanadında Avrupa büyük bir küresel operasyonu zaten yıllardır yürütmektedir. Askerî operasyonlar ile kültürel operasyonu birbirinden tamamen ayırmıştır ve başka kanallardan da kültürel unsurlarını, Doğudaki medeniyet ve kültürleri kabul ettirmeye çalışmaktadır.

---

⁷ Üsâme İbn Münkız; Kitabu'l-İltibar, Çev. Y. Z. Cömert, İstanbul, 1992, s.178. Ahmet Rıza Bey; s.130, 321.

XX. yüzyılda “kutsal ittifak” çağırısı hem Batıda ve hem Doğuda açıktan söylenmez olmuş bir tabir olarak ABD ve Avrupa devletleri “haçlı seferi”, “tanrı savaşı” gibi kavramları telaffuz etmeyi büyük oranda terk etmiş görünmektedir. Ancak askerî manevralarda kullanılan taktiklerin genişlediği ve sürekli geliştiği gerçeği unutulmamalıdır. Bu da bir askerî manevra olarak kabul edilebilir. Haçlılar da Doğuyu kurtarmak amacıyla gelmişler ancak başta Balkanlar ve İstanbul’daki Hristiyanlar olmak üzere Yahudileri ve Ermenileri ayakları altında çiğneyerek bölge halkına büyük vahşetler yaşatmışlardır.⁸ Geçmişin haçlıları biliniyor ve onlar geçmişte kaldılar. Kolektif hafıza ve strateji tespiti için yararlı olsa da asıl bizi ilgilendiren bugünün askerî politikalarının stratejik çözümlemesidir.

2. Tarihte Avrupa’nın Bazı Askerî Harekât Projeleri(X.-XX. Yüzyıl)

1095’in Türk ve İslam dünyasında belli başlı olayların dışında önemli bir taarruz ve bir değişiklik yoktu. Devletler kendi iç çekişmeleriyle uğraşmaktaydı. 450 yıldır Kudüs ve çevresi 290 yıldır İspanya ve 20 yıldır Anadolu İslam medeniyetinin askerî seferleri sonunda Batının kaybettiği yerlerdi. Esasen 1095’e gelinceye kadar doğuda büyük bir değişiklik olmamıştı. Asıl değişim Batıda Roma ve İspanya’da olmuştu. Doğuda din devlet tekelinde iken Batıda Papalık bağımsız hareketlerde bulunuyor, haçlılık ruhunu uyandırmaya çalışıyordu. İspanya’da Reconquista (Yeniden Fetih) hareketi başlamıştı. Bu çerçevede yapılan haçlı seferleri sonucunda 1015 yılında Sardunya, 1091 yılında Sicilya Batıya karşı seferi bırakmış olan Müslümanların elinden çıkmıştır. Anlaşılan şu ki, buralardaki fatih halkın çoğu ticaret ve medeniyet telaşına kapılmış, savaşçılığı unutmuşlardı.⁹

Türklerin ve Arapların Batıya sefer yaparak ülkeler almış olanlarına “fatih” demeleri pek yadırganmamalıdır. Bu medeniyetler arası askerî çatışmaların ortak yönlerinden biridir. İspanya’yı tekrar alan Aragon Kralı Alfonso bir “Conquerer” olarak anılmaktadır ve haçlı savaşçılarının batıda kullanılan unvanlarından biri de “Conquerer”dir. Norman Kralı Fatih William (William of Conquerer), Fransa generali Napolyon da “Conquerer”dir. Savaşlarda Hristiyanlar Meryem Ana’yı kendilerini destekleyen melekler safında anlatırken Müslümanlar farklı argümanlarla savaşlarını daha realist temellere dayandırmakta idiler. İlk haçlı seferi X. yüzyıldaki Reconquista hareketi ile başlamış bunu dokuz haçlı seferi takip etmiştir. Osmanlılar döneminde 1389 Kosova Savaşı ile başlayan haçlı savaşları Niğbolu, Varna ve İkinci Kosova Savaşı ile devam etmiştir. Bu savaşlarda da saldırı durumunda olanlar Batı medeniyetinin askerî çatışma kanadı olmuştur ve hedefte Türkler vardır.

⁸ İbnü'l-Esir; El-Kamil Fi't-Tarih, Çev. A. Özaydın, İstanbul, 1987, s.236. İbnü'l-Kalânisi; Zeyl Tarih Dimâşk(History of Damascus), Neşr. H. F. Amedroz, Leiden, 1908, İngilizceye Çev. H.A.R. Gibb, London, 1932, s.47-48. İbn Kesir; El-Bidaye ve'n-Nihaye, XII, Çev. Mehmet Keskin, s.305. Brehnier; Histoire Anonyme de la Premiere Croisade, Paris, Champion, 1924.

⁹ Mehdi İlhan, Uluslar arası Haçlı Seferleri Sempozyumu, 23-25 Haziran 1997, İstanbul, Bildiri Özetleri, TTK, Ankara, s.24. Pirene; s.72, 30.

Bu askerî çatışmaların ortak amacı; Türkleri Balkanlar'dan atmak, Türkleri Anadolu'dan atmak, Bizans'a yardım etmek ve Orta Doğu'da hâkimiyeti yeniden kurmak gibi hususlar olmuştur. Türkler ise çoğu zaman olduğu gibi barıştan yana ve savunma savaşını benimseyen taraf olmuşlar, haklı savaş yapma ilkesinden vazgeçmemişlerdir. Türkler için sıklıkla kullandığımız “akıncı, göçebe, ordu-millet” kavramı realist tarih yaklaşımında bu savaşların yapıldığı dönemler için geçerli değildir. Türkler artık tarihlerinin Anadolu safhasında şehirli kültüre ve medeniyete ev sahipliği yapmışlardır.

XI. yüzyılda Avrupa'da bir şövalyelik müessesesi de oluşmuştu. Şövalyeler günümüzün profesyonel paralı askerlik sisteminde olduğu gibi para için savaşan “savaş sanatçıları” idiler. Çağın Avrupa tankları bunlardı. Günümüzde termalli ve ışın tesirli, dürbünlü, optik silahlarla donatılmış zırhlı askerleri bu şövalyelere benzetilebilir. Şövalyeler duygusal yönleri zayıflatılmış Hristiyan askerlerdir. Sadece paralarını bilirler. Ücretlerini alamadıkları zaman isyan ederler. Nitekim haçlı liderlerin Urfa kontu Baudouin bir defasında askerlerinin maaşını ödeyememiş bu yüzden şövalyeleri onu terk etmekle tehdit ederek Baudouin'un Ermeni Gabriel'e borçlanmasına sebep olmuşlardı.¹⁰ Ekonomik güç tarihte olduğu gibi günümüzde ve gelecekte ülkelerin savaşıma yeteneklerini belirlemeye devam edecektir. Selçuklularda ve Osmanlılarda ganimet usulü, tımar usulü ve maaş usulü ile çalışan birçok sınıftan asker bulunmaktaydı. Bu çoklu ordu yapısı devletin alternatiflerini çoğaltmakta ve ordu bütün millete mal olmaktaydı. Ordunun büyük bir kısmı hazineye destek almadan oluşabilmekteydi. Türk ordu yapısının bu özelliği onu haçlılardan ayıran önemli bir özellik olarak günümüzde de büyük oranda devam etmektedir. Bundan dolayı Türk devletleri zayıf oldukları zamanlarda da güçlü askerî başarılar elde edebilmişlerdir.

Batı medeniyetinde çatışma amaçlı olarak oluşturulmuş olan “holy sepulchre (kutsal kabir)” ve “holy land (kutsal topraklar)”, “deus volt (tanrı istiyor)”, “martyr (şehit)” kavramları esasen İslam medeniyetinde var olan “fethetmek”, “cihat” ve “şehit” kavramlarının tesiriyle Hristiyan filozoflardan Saint Augustin gibilerin ortaya attığı kavramlardandır.¹¹ Böylece mistik bir din olan Hristiyanlık papazlar eliyle savaşçı bir kimlik ile reforme edilmiştir. Nihayet bu tabirler 175 yıl devam etmiş olan haçlı seferlerinde tatbik edilerek kullanılmıştır.

1100-1300 yılları arasında Hristiyan medeniyetinin askerî operasyonu Anadolu'da ve Orta Doğu'da Moğollar gibi büyük bir yıkım oluşturarak bölgeden silinip gitmiştir.¹² Gerçek anlamda bir fetih ve barışı bölgeye

¹⁰ Edward Gibbon; The History of the Decline and Fall of the Roman Empire, Vol. 6, London p.40-42. Georges Duby; Recueil des chartes de l'abbaye de Cluny, ed. Bernard et A. Bruel, n.1297 (Çev. M. A. Kılıçbay, Ortaçağ İnsanları ve Kültürü, Ankara, 1995, s.210-211).

¹¹ John France; Victory in the East, Cambridge, 1994, p.16. Piers Paul Read; The Templars, 1999, Tapınak Şövalyeleri, Çev. S. G. Erdem, Ankara, 2003, s.42-45.

¹² Terry Jones and Alan Ereira; Crusades, London, 1996, p.189.

getirememiştir. Köy ve şehirlerin demografik yapısının değişmesine ve bölge halkının fakirleşmesine sebep olmuşlardır. Savaşlardan dolayı meydana gelen tahribat sonucu kıtlık baş göstermiş, mülklerini terk eden insanlar mülteci olarak yıllarca sürgün ortamlarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Osmanlı döneminde meydana gelen (1877-1878), Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı'nda binlerce insan vatanlarını terk ederek iltica etmek zorunda kalmışlardır. Kurtuluş Savaşı, Bosna-Hersek Savaşı, Kosova ve Makedonya'daki askerî çatışmalar benzer sonuçlar doğurmuştur. Körfez ve Irak Savaşları ile Arap-İsrail Savaşı sonucunda dünyada milyonları bulan mülteciler sorunu ortaya çıkmıştır.

XIX. yüzyıldan bu yana medeniyetler arası askerî çatışmalarda kullanılan bir başka yöntem de Batı medeniyetinin savaşlarda başka ülkelerin askerlerini kullanarak kendi insanlarına en az zararın gelmesi ve savaştaki insan kaybını aza indirme gayretleridir. Çağımızın modern teçhizatları ile yapılan savaşlarda kullanılan birlikler homojen bir yapıya sahip değildir. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'ndeki düşman kuvvetlerinin yapısı, Kurtuluş Savaşı'ndaki çoklu cephe usulü, birçok ordunun ülkemiz topraklarına aynı anda girmesi hadisesi, Irak'ta müttefik usulü işgal projesi bunun göstergesidir. Askerî operasyonlar tek bir elden yapılmayarak düşmana tek bir hedef olmamak Batı medeniyetinin ortak stratejisi olarak ortaya çıkmaktadır.

3. Haçlı Seferleri ve Türkler

Batı, tarihte Selçuklulara ve Osmanlılara karşı Ermenileri kullanmıştır. Bu Türkiye için bir önemli tecrübedir. Mikroetnik ve Türklere akraba unsurlar da Türkiye'ye düşman edilerek Araplarda olduğu gibi birbirine düşman devletlerin var olmasının istendiği görülmektedir. Nitekim haçlıların Orta Doğuda bir süre Latin krallıklar kuracak kadar başarılı olmasının sebebi de dönemin Orta Doğusu'nun siyasi olarak parçalanmış bir yapıda olması idi. Günümüzde de aynı durumun var olması bölge üzerinde geleceğe dönük büyük projeleri olanların ekmeğine yağ sürecektir. Türkiye tarihî art bölgesi geniş olan bir devlet olarak komşuları ile kötü ilişkiler içine düşürülmeye çalışılacaktır. Bu durum Türkiye'yi bir süre sonra yalnızlaştıracak ve tarihî mirasını kullanamaz duruma getirecektir.

Tarihte haçlı seferleri olarak bilinen seferlerin hemen tamamında Türkler başarılı olmuşlar, bu yüzden haçlılar Orta Doğu'daki diğer devletler ve milletler üzerine denizden sefer yapmaya başlamışlar ve Türkleri Anadolu'da kuşatarak, yok etme projesini XX. yüzyılın başında uygulamaya koymuşlardır. XX. yüzyılın başındaki bu ilk deneme, Türk milletinin sinesinden çıkan kahramanlar ve deha sahibi büyük Türk Mustafa Kemal'in gayretleriyle akim kalmıştır. "Bu tekrar denenmek üzere rafa kaldırılmış bir proje olabilir mi?", sorusu her zaman derin hafızamızda yer tutmalıdır. 750 yıl Müslüman Arapların elinde kalan İspanya bir zamanlar dünyanın en gelişmiş Doğu medeniyeti merkezlerini bünyesinde barındırıyordu.¹³ Batının askerî

---

¹³ Ahmet Rıza Bey; s.161, 228.

operasyonları sonucunda medeniyetin bu beşiği tamamen silindi ve dönüştürüldü. Bugün İspanya en koyu Hristiyan taassuba sahip ülke olarak bilinmektedir. Anadolu'muz bin yılı aşkın bir süredir Türklerin ana yurdu. Güçlü Türk devletlerinin başarılı savunma politikaları sayesinde günümüze kadar Türk vatani olarak kalmıştır ve kalmaya devam edecektir

Gelecekte Türkiye'ye yönelik tehditlerin, Türkiye'yi yok etme amaçlı tehditler olduğu tarihten alınan dersler ile anlaşılmaktadır. Türkiye Batı tarafından sözde tarihe dayandırılan birçok imajı üzerinden atılmış olmasına rağmen, Batı medeniyetinin projesindeki Türkiye imajı esasen devam etmektedir.¹⁴ Sorun askerî savaşların artık daha çok ekonomik çıkarlar uğruna yapılıyor olmasıdır ve tamamen ekonomik talepler artık bir ülkeyi başka bir ülkeye dost veya düşman yapabilmektedir. Dinî yön ikinci sıraya düşmüş görünmektedir. Doğu medeniyeti açısından ise savunma amaçlı askerî harekât savaş prensibi olarak yaşamaya devam etmektedir. Bundan bin yıl önce Maarralı şair ve ilim adamı Ebu'l-Ala el-Maarri bir şiirinde şu mısralar ile insanlığın tarih boyunca olagelen bir ikilemini dile getirerek kendisinden sonra gelecek kuşakları uyarmıştır: "Dünya iki kısma ayrılmıştır; Dini olup beyni olmayanlar Ve beyni olup dini olmayanlar."¹⁵ "Aklın ve bilimin ışığında hareket etmek" temel düsturu olan modern Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihî tecrübesini kullanarak, önemle arz ederek ifade etmeliyim ki, diyalekt dış politikalar üretmesi bir çıkış yolu olarak görünmektedir.

Türk kültür ve medeniyetinin askerî operasyonları günümüzde de geçmişte olduğu gibi haklı ve kutsal amaçlar taşımaktadır. Türkiye'de yapılan terörle mücadele bu prensibe dâhildir. Bir başka dikkati çeken nokta birçok Doğu ülkesinin batıya nazaran rehavete düşmüş ve askerî zayıflık dönemine girmiş görünmesidir. Bu hâl, büyük askerî güçlerin iştahını kabartan bir durumdur.

Tarihten günümüze devam eden milletler arası askerî çatışmaların bazı ortak özellikleri ve yönlerini anlama imkânını, aşağıdaki koşutluklar cetvelinde daha açık şekilde görebiliriz:

X. yüzyılda : Selçukluların askerî unsurları zayıf ve parçalanmış durumdaydı.

XX. yüzyılda : Türk dünyası ve Türkiye kendi iç ve dış ilişkilerinden kaynaklanan sorunlarla boğuşmaktadır.

X. yüzyılda : Orta Doğu'da siyasi istikrarsızlık bulunmaktaydı.

XX. yüzyılda : Siyasi istikrarsızlık hâlen devam etmektedir.

X. yüzyılda : Mikro etnik Ermeni ve Yahudi unsurlar bölgedeki makro güçler olan Selçuklular ve Atabeylere karşı kullanılmıştır.

¹⁴ Osman Özsoy, Türkiye'nin İmaj Sorunları, İstanbul, 1998, s.62-65; Işın Demirkent, Haçlı Seferleri, İstanbul, 1997, s.1.

¹⁵ Jones-Ereira; p.l. Amin Maalouf; Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri, Çev. M. A. Kılıçbay, 2. Baskı, İstanbul, 1998, s.61.

XX. yüzyılda : Mikro milliyetçilik bölgede desteklenmekte ve sözde Ermeni soykırımı iddiası gündemde tutulmaya çalışılmaktadır.

X. yüzyılda : Şövalyelere karşı doğulu ordular başarısız olmuştur.

XX. yüzyılda : Modern silahlarla donatılmış, ordular canlıların yerini uzaydan tespit ederek yok edebilmektedir.

X. yüzyılda : Hedef ülke ve toprak parçası Türkiye ve Orta Doğu'ydu.

XX. yüzyılda : Hedef kuşatılmışlık ve kısıkaç altında tutulmaya çalışılan Türkiye ve Orta Doğu'dur. Bütün yönlerden Türkiye bir dar vadiye sürülmeye çalışılmaktadır.

X. yüzyılda : Seferlerin sebepleri ve amaçları ekonomik, dinî ve siyasi idi.

XX. yüzyılda : Seferlerin sebepleri ve amaçları ekonomik, siyasi ve kültürelidir.

X. yüzyılda : Nihai hedef, siyasi olarak düşmanı yok etmek, Doğunun kıymetli madenlere, yollara sahip olmaktır.

XX. yüzyılda : Nihai hedef, siyasi olarak düşmanı yok etmek, Doğu (Anadolu, Orta Doğu ülkeleri, Orta Asya...vs.)nın kıymetli mallarına el koymaktır.

Sonuç

Spengler'in deyişiyle "Burada bizi ilgilendiren şu yada bu zamanda ortaya çıkmış tarihi olayların ne olduğu değil, ortaya çıkmakla neyi temsil ettiği neyi gösterdiği'dir."¹⁶ Türkiye üniter kimliğinin farkında olarak geleceğe dönük sağlam adımlar atmaya devam etmelidir. Savunma gücümüz, her zaman caydırıcı bir düzeyde olmalı, rehavet ve ekonomik çıkarların cazibesi askerî yeteneklerimizi elden bırakmamıza sebep olmamalıdır. Oryantalist tarihçilerden bazıları, Türklerin devlet kurmakta mahir bir millet olduğunu defalarca dile getirmişler ve Türklerle dost geçinmenin önemini vurgulamışlardır. Ancak Türk milletinin en önemli hazinesi olan devleti ve ülkesini zayıf kaldığı bir anda paylaşmaya çalışacaklarını defalarca göstermişlerdir. Bunun için elimizdeki önemli vasıflardan biri olan, ordu-millet vasfının devam ettirilmesi ve her ferdin savaş sanatını modern tarzda uygulayabilmesinin ülkemiz açısından önemi, modern bir akılla düşünüldüğünde daha iyi anlaşılmaktadır.

---

¹⁶ Oswald Spengler; Türkiye'de Modernleşme ve Modernleştiriciler, Ankara, 1999, s.38.

AVRUPA BİRLİĞİ GELİŞİM SÜRECİNDE STRATEJİK AÇIDAN TÜRKİYE-KIBRIS SİYASAL İLİŞKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Naci ŞAHİN*

Türk siyasi hayatının son yarım yüzyılına damgasını vuran ve ana eksenini oluşturan temel sorun Kıbrıs sorunudur. Bu bakımlardan bu temel sorun etrafında Türk dış siyasetinin temel unsurları oluşturulmuştur. Kıbrıs konusunda ortaya çıkan gelişmeler zinciri etrafında diğer büyük devletler ile ortaya çıkan siyasi ve diplomatik ilişkilerde temel olarak hep bu sorun karşımıza çıkarılmıştır.

2004 yılı Nisan ayında referanduma sunulan ve Rum tarafınca reddedilen Annan planıyla, neredeyse 40 yıldır kronikleşen Kıbrıs sorununa bir çözüm bulma çabası daha sonuçsuz kalmış oldu. Ancak bu sorunun çözümünde, göz ardı edilen noktalar, önyargılar ve tarihsel arka plan incelendiğinde birçok karanlık noktanın gün ışığına çıkacağı görülecektir.

Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti döneminde nasıl idare edildiği, Batılı devletlerin adaya planlı şekilde yerleşme çabaları sonrası neler yaşandığı son derece ilginç verileri ortaya koyacaktır. Yaklaşık 300 yıl boyunca kayda değer hiçbir somut olay olmadan aynı topraklarda yaşayan iki toplum, neden kan dökerek kadar düşman durumuna gelmiştir? Günümüze geldiğinde ise Kıbrıs sorununu çözmek için öne sürülen Annan Planı (ayrıntılar için bk. Ek-1) kapsamlı olarak araştırılmadan incelenmeden ve halka anlatılmadan¹ referanduma sürülmüştür.

Giriş

Batının Kıbrıs'a verdiği önem ve bu öneme uygun düşen politik-askerî davranışlar çok eski bir öyküdür. Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'deki stratejik konumu, bu adanın tarihin her döneminde saldırılar ve ele geçirme girişimleriyle karşılaşmasına neden olmuştur. Suriye, Filistin, Anadolu, Yunanistan ve Mısır arasındaki ticaret yollarının kavşak noktasında bulunan Kıbrıs, Doğu Akdeniz'e egemen olmak isteyen devletlerin, Antik Çağdan beri ele geçirmeyi amaçladıkları bir yer olmuştur.²

Orta Doğu'daki petrol yataklarının kontrolü veya bu bölgedeki olası bir savaş durumunda Kıbrıs'ta bulunan güç Orta Doğu'ya müdahale edebilecektir. Aynı şekilde İran, Irak, Suriye, Filistin, İsrail üzerinden Mısır'a ve Kuzey Afrika'ya geçen yeşil kuşak, Kıbrıs vasıtasıyla kontrol edilebilir. Hava ve kıta sahanlığı da göz önüne alınınca Kıbrıs'ın âdeta sabit bir uçak gemisine benzetilmesi doğru bir tespit olacaktır. ABD ve İngiltere'nin adayla bu kadar yakından ilgilenmelerinin temel nedeni de budur.

* Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Türkiye Başbakanının Bürgenstock'ta "Bu planla yaşayabiliriz." diyerek olumlu bakışını ortaya koyduğu ve ekleriyle 9000 sayfa bulan son Annan Planı temelinde bir çözüm gerçekleşirse, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki yaşamsal hayat yeni baştan ortaya konulmuş bulunacaktır.

² Keesing's Contemporary Archives; pp-20267-20268-20269. Metin Aydoğan; AB'nin Neresindeyiz? (Tanzimat'tan Gümrük Birliğine), Kum Saati Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2003, s.288.

Coğrafi Konum ve Tarihçe

Kıbrıs adası, Akdeniz'de Sicilya ve Sardunya'dan sonra üçüncü büyük adadır. Yüz ölçümü bakımından çok büyük olmamasına rağmen ilk çağlardan bu yana Akdeniz'de, ticari ve askerî egemenliğe sahip olan devletlerin istilalarına sahne olmuştur. Konumu itibarıyla doğu-batı arasında bir köprü vazifesi görmüş ve sırasıyla Hititler, Mısırlılar, Fenikeliler, Asurlular, Persler, Büyük İskender (Makedonlar), Romalılar ve Bizans'ın hâkimiyetinde kalmıştır. Bizans döneminde Hristiyanlık yayılmış ve Ortodoks kilisesi kurulmuştur. Adadaki ilk Müslüman yerleşme, Emevilerin Şam Valisi Muaviye zamanında yaşanmıştır. M.S. 647 yılında Muaviye, adanın bir kısmını ele geçirmeyi başarmıştır. Haçlı seferleri başladıktan sonra da Memlûklüler, Cenevizliler ve Venediklilerin hâkimiyetine girmiştir.³

Adada Türk hâkimiyetinin başlaması ise Osmanlı döneminde olmuştur. Nitekim Sultan Selim ve Kanuni dönemlerinde Anadolu'dan başlayan Akdeniz sahil şeridi, Kuzey Afrika'yı da içine alacak şekilde genişlemiştir. Akdeniz'in büyük kısmı, özellikle Doğu Akdeniz tamamen Osmanlı yönetimi altındaydı. Ancak bu durumu sağlamlaştırmanın en son noktası olarak Kıbrıs'ın fethi kalmış bulunmaktaydı.

1570-1571 yılında II. Selim'in iktidarında Lala Mustafa Paşa komutasındaki donanma, Kıbrıs'ın fethini tamamladı. Adada Osmanlı hâkimiyeti 300 yıl kadar sürecektir. Böylece Kıbrıs'taki Türk-İslam varlığı bugüne kadar kaybolmadan gelmiştir.⁴

Adadaki halkın durumu, Osmanlı çöküşünün başladığı XVII. yüzyıla kadar en üst seviyedeydi. XIX. yüzyılın başlarından itibaren ilk olarak İngilizler adaya ilgilenmeye başladı. Nitekim İngilizlerin doğudaki sömürgelerine giden yol üzerinde bulunan Kıbrıs'ın kontrol altına alınması, bu yol üzerinde işleyen İngiliz ticaret kolonilerinin güvenliğini sağlayacaktı.

İngilizler için en büyük gereksinim, Doğu Akdeniz, Süveyş ve Hindistan ticaret yolunun, yoğun ve güvenli bir şekilde işletilmesi idi. 1875 yılında İngilizler, Osmanlı Devleti'nde yaşanan Hersek krizini fırsat bilerek Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya başladılar. Adadaki Rumlar ise uzun yıllar süren refah döneminin etkisiyle, ana karayla yani Yunanistan'la birleşme kaygısındaydılar ve bu kaygılarını da İngilizlere iletmışlerdi.⁵

Adayı 1878 tarihinde yüz yıllık süreç içinde kiralayan İngilizler bu süreç zarfında adadaki egemenliklerini artırdıkları gibi bugün de kullanılmakta olan iki üslerini⁶ açarak adanın sağladığı jeopolitik konumdan yararlandılar. İngiltere ise Doğu Akdeniz'in güvenliğini ileri sürüp Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit üzerindeki baskısını iyice artırdı. II. Abdülhamit bu

³ Fahir Armaoğlu; The Uneasy Birth of the Cyprus Republic, Foreign Policy, Vol. 2-3, s.19-45. Ülker Güzel; "KKTC", Türkler Ansiklopedisi, c.19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.889.

⁴ Netice Yıldız; "Kıbrıs'ta Osmanlı Kültür Mirasına Genel Bir Bakış", Türkler, c.19, s.966.

⁵ Keesing's Contemporary Archives; pp.19257-19258-19259. Aydoğan; s.288-289.

⁶ Kıbrıs'ın Rum Kesimi'nde yer alan ve toplam alanı 99 mil² olan Dikelya ve Aktratırı üsleri İngiliz üssü olarak kullanılmakta olup adanın toplam yüz ölçümünün 1/100'de birine tekabül etmektedir.

duruma karşı çıktığında da 12 Temmuz 1878'de geçici olmak kaydıyla ada İngiliz işgaline uğradı. Bu geçici işgal, değişik biçimlere girerek 1960 yılına kadar tam 82 yıl sürdü.

1963 ve 1964 tarihlerinde Kıbrıs buhranları kendisini gösterdi. Bu buhranlar döneminin ortaya çıkmasındaki temel süreç Rumların bağımsızlık sevdası ile beraber adayı Yunanistan'a ilhak etmek istemeleri ve enosisi gerçekleştireceklerini her defasında ve en yetkili ağızlardan belirtmelerinden kaynaklanmış bulunmaktaydı. 1960 tarihli Kıbrıs Anayasası'nın Türklere tanıdığı hakları vermek istememeleri olayların gerginleşmesine sebebiyet vermiş bulunuyordu.⁷

4 Mart 1964 tarihine gelindiğinde bundan önceki süreç zarfında Türk tarafına karşı Rum saldırılarının devam etmesi üzerine Türkiye adaya askerî müdahalede bulunmayı düşünmüş bu duruma Birleşmiş Milletler pek sıcak bakmamıştır.⁸ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi her iki tarafında bu soğukkanlılığını korumasını ve barışı bozacak davranış ve gelişmelerden uzak durmasını arzuladığını ifade etmiştir.

Kıbrıs sorusunda Amerika Birleşik Devletleri'nin Türk tarafının çıkarları ve haklı istekleri konusunda onu desteklemek şöyle dursun tam tersine tehdit ve baskı dolu uygulamalar içine girdiği gözden uzak tutulmamalıdır. Bu konudaki hafızalardan silinmeyen en güzel örnek, Johnson mektubudur.⁹ Annan Planı çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Türk dış politikasını destekleyeceğini düşünmek biraz yanıltıcı bir durum oluşturabilir.

10 Eylül 1966 tarihinde yapılan Türk-Yunan görüşmelerinin akabinde Stefanopulos başkanlığındaki Yunan Hükümeti Türkiye'ye Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi için verilecek taviz karşılığında Batı Trakya sınırında bazı tavizler verilmesini önermişti.¹⁰

Birleşik Kıbrıs cumhuriyetine giden yolda, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra, adadaki İngiliz baskısı iyice artmaya başladı. Ancak

⁷ Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1973); Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s.386-401. Murat Sarıca-Erdoğan Teziç-Özer Eskiyyurt; Kıbrıs Sorunu, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1975, s.55-123.

⁸ Keesing's Contemporary Archives; pp 20265-20266-20267. Jules Davids and Elaine P. Adam; Documents on American Foreign Relations, Harper and Row, New York, 1965, s.103-105. Nihat Erim; Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçerisinde Kıbrıs, Ajans Türk Matbaacılık Sanayi Yayınları, Ankara, s.253 vd. Sarıca-Teziç-Eskiyyurt; s.62-63.

⁹ Johnson mektubu temel unsurlar bakımından şunları içermekteydi: Türkiye Cumhuriyeti henüz Garanti Anlaşması'nı tüm olarak işletmeden Kıbrıs adasına müdahale kararı almış bulunmaktadır Bu bakımlardan Türkiye müdahale hakkını bu bağlamda kullanamaz. Bunun yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti'nin adaya yapacağı askerî bir müdahale Türkiye'yi Sovyetler Birliği Hükümetine karşı bir çatışma durumuna girdirebilir. Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında imzalanan 12 Temmuz 1947 tarihli Yardım Anlaşması'na göre Türkiye ABD'nin vermiş olduğu silahları Kıbrıs adasına bir askerî müdahale sırasında kullanmaz. Çünkü bu silahlar ABD tarafından Türkiye'ye kendisini savunmak amacıyla yani "savunma" amaçlı verilmiş bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı detaylı görüşmelerde bulunmak üzere ABD'ye giderse ABD bundan memnuniyet duyacaktır. Sarıca-Teziç-Eskiyyurt; s.394-397. Dışişleri Bakanlığı Belleteni; (31 Ocak 1966), Sayı 16, s.100-103.

¹⁰ Keesing's Contemporary Archives; pp.20267-20268. C. Markides Kyriacos; The Rise and Fall of the Cyprus Republic, Yale University Press, 1977, s.135 vd. Sarıca-Teziç-Eskiyyurt; s.136.

1942 yılında savaşı İngiltere ve müttefiklerin kazanacağı anlaşıncaya bu baskı yumuşamaya başladı. Bununla beraber, adadaki taraflar fırsattan yararlanıp örgütlenme çabalarına başladı. 1943 yılında, Kıbrıs Türk Azınlığı Kurumu “KATAK” kuruldu. Aynı zamanda Kıbrıslı Türk İşçileri ve Çiftçileri de ayrı ayrı örgütler kurdular.

Rumlar ise enosis hayallerine yeniden hız verdiler. Bu çalışmalarda Ortodoks Kilisesi ile beraber sol tandanslı “AKEL Partisi” başı çekiyordu. Ancak 1950 yılına gelindiğinde ilk aktif faaliyetlerine başlayan “EOKA”, adadaki şiddetli çatışmaların habercisi olacaktır.¹¹

Rumların İkinci Dünya Savaşı sonrası bu kadar alevlenmesinin temelinde ise geleceklilik hakkı¹² ve halk oylaması fikirleri yatmaktaydı. Ancak İngilizler, adadaki dengenin bozulacağına inanarak bu fikri hayata geçirmediler. Buna rağmen Rum Başpiskopos Makarios, Yunanistan’la sıkı ilişkilerine devam ederek adadaki tedhiş hareketini tetikleyen kişi olmuştur.

Nihayet Rumlar, 1954 yılında Birleşmiş Milletlerin kabul ettiği geleceklilik hakkını Yunanistan’a kabul ettirip Birleşmiş Milletler platformuna taşıyacaklardır.¹³ Yunanistan’ın Birleşmiş Milletlere başvurusunun ardından ilk defa olarak Ankara Hükümeti Kıbrıs meselesi hakkında harekete geçti. Kıbrıs’tan gelen Türk örgütleri temsilcileri, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile görüşecek ve ardından heyetler Birleşmiş Milletler ile temaslarda bulunacak ve sonunda bir bildiri yayımlanacaktır. Bu bildiride dikkati çeken en önemli nokta “enosis”e şiddetle karşı çıkılacağı ve bu durumun asla kabul edilmeyeceğidir. Yunanistan’ın Birleşmiş Milletlere yaptığı başvuru ise oy çokluğuyla reddedildi. Bunun üzerine EOKA, 1955’te büyük tedhiş hareketine başladı. Hedefte ise İngilizler ve Türkler vardı. Kıbrıslı Rumların Türklere karşı uyguladıkları hareket basit bir olay olmayıp tam anlamıyla bir soykırım niteliği taşımaktaydı.¹⁴

Londra ve Zürih Anlaşmaları ile gelişen olaylar zinciri İngiliz Hükümetinin, EOKA’nın tedhiş hareketlerinin yoğunlaştığı sırada devreye girdi ve Türkiye ile Yunanistan’ı “Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Meselesi”ni görüşmek üzere, Londra’da konferansa çağırdı. Türk tarafı da gelişen olaylardan rahatsızlık duyduğu için konferansa katılmayı kabul etti. Ayrıca Birleşmiş Milletler de Doğu Akdeniz kanadındaki huzursuzluğu yakından izliyor ve sorunun çözümü için İngiltere, Türkiye ve Yunanistan’ın tavırlarını takip ediyordu.¹⁵

¹¹ Ahmet Gazioğlu; “Osmanlıdan Cumhuriyete Kıbrıs”, Türkler, c.19, s.933.

¹² Geleceklilik hakkı (self determinasyon): Bir coğrafyada etnik çoğunluğa sahip olan halk, o coğrafyada kendi geleceğini kendisi tayin etmelidir.

¹³ Keesing’s Contemporary Archives; pp. 20119-20120. Gazioğlu; “Osmanlıdan Cumhuriyete Kıbrıs”, s.936.

¹⁴ Harry Gibbons; The Genocide Files Charles Bravos, London 1997, s.3.

¹⁵ İngilizler, Kıbrıs sorunun NATO’nun güneydoğu kanadında, Türkiye-Yunanistan arasında bir huzursuzluğa meydan vermemesi gerektiği düşüncesindeydiler. Herhangi bir savaşın patlak vermemesi için İngiltere ve ABD yakın temas hâlindeydi. Özellikle bu iki ülke, Rusya’nın soruna müdahil olmasını istemiyordu. Bölge üzerindeki çıkarlarını korumanın tek yolu, Türkiye ile Yunanistan arasındaki dengenin korunmasından geçiyordu. Cihat Göktepe; “Türkiye, İngiltere ve NATO (1959-1965)”, Türkler, c.17, s.115.

Neticede 1955'te Londra Konferansı toplandı. Rum tarafı ve Yunan delegeler, "geleceklik hakkı" üzerinde ısrarcı oldular. Türk tarafı adına ise daha konferans başlamadan önce Başbakan Adnan Menderes bir konuşma yaptı. İlk kez bir Türk Başbakanı Kıbrıs konusunda bu kadar açık ve sert bir konuşma yapmış oldu. Menderes, İngiliz Hükûmetine bir nota vererek Kıbrıs'taki yurttaşlarımızın güvenliğinden endişe duyulduğunu belirtti. Bunun yanında, geleceklik hakkına kesinlikle karşı çıkılacağı duyuruldu.¹⁶ İki tarafın daha konferans başlamadan önce yaptığı bu konuşmalar, konferansın bir sonuca ulaşamayacağını gösteriyordu. Ancak Türk tarafının konferansa çağırılması, ilk kez adanın geleceğine ilişkin kararlarda Türkiye'nin de taraf olarak tanınmasını sağladı. Konferans somut bir sonuç elde edilemeden dağıldı.

1959 yılına gelindiğinde adadaki durum, kısmen biraz daha rahatlamıştı. Yunan Dışişleri Bakanı, enosisin öne sürülmesinin, bu dönemden itibaren söz konusu olmayacağını açıkladı. Londra Konferansı'ndan 1959'a kadar geçen sürede, adadaki taraflar ve Türk-Yunan temsilcileri birçok konuda anlaşmaya vardılar. Makarios ise bu dönemdeki gelişmelerde sürekli zıtlık göstermiş ve durumun kendilerine zorla dikte ettirildiğini belirtmiştir. Buna rağmen 11 Şubat 1959 günü Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları Zurich (Zürih) Anlaşması'nı imzaladılar.

Anlaşma maddeleri şu metinleri içeriyordu:

1. Zürih'te imzalanan belgelerin içerik ve anlamını taşıyan "Centilmenlik Anlaşması"

2. Bir tarafta Kıbrıs Cumhuriyeti, diğer yanda Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin yer aldığı dört maddelik "Garanti Anlaşması"

3. Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan "İttifak Anlaşması"

19 Şubat'ta Londra Anlaşması imzalandı ve eşit toplumsal temele dayanan Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş oldu.¹⁷ 1960 Anlaşmaları, iki eşit toplum esası üzerine inşa edilmiştir.¹⁸ Anlaşmaların içeriklerine bakıldığında, Türk tarafının istekleri gerçekleşmiş görünüyordu. Makarios Cumhurbaşkanı seçilirken¹⁹ Dr. Fazıl Küçük Cumhurbaşkanı yardımcılığı görevine getirilmiş bulunmaktaydı. Makarios yapılan anlaşmalara rağmen mevcut durumu sindiremiyordu. "EOKA" ve "enosis" yanlısı konuşmalarına hız verince de Fazıl Küçük bu durumu protesto etti. Olaylar yine tırmanmaya başladı.

¹⁶ Gazioglu, "Osmanlıdan Cumhuriyete Kıbrıs", s.939.

¹⁷ Keesing's Contemporary Archives; pp. 20120-20121. Galip Alçitepe; "Kıbrıs Bunalımı ve Barış Harekâtı (1963-1974)", Türkler, c.19, s.116. Gazioglu, "Osmanlıdan Cumhuriyete Kıbrıs", s.947.

¹⁸ Rauf Denктаş; "Kıbrıs Meselesi Halledilmeli", Türkler, c.19, s.887.

¹⁹ Makarios'un Cumhurbaşkanı ve Kıbrıs Rum Kesimi'nin toplumsal temsilcisi olarak seçilmesini Rumlardan oluşan Yurtseverler Grubu desteklemiş bulunmaktaydı. 35 Rum temsilciden 30'u bu gruptan oluşmakta olup Makarios'un Rum Kesimi'nin temsilcisi olmasına büyük oranda destek vermiş bulunmaktadır. W. A. Clark; Commonwealth Office Cyprus Political Groupings, 17 April 1961.

1964'e gelindiğinde, adada yeniden bir iç savaş havası hâkimdi. Adadaki tedhiş hareketleri bizzat Rum kilise ve manastırları tarafından yoğun şekilde destek görmekteydi. Başpiskopos Makarios, yaptığı açıklamada Yunan milleti için din ve milliyetin birbirinden ayrılamaz ikili olduğunu açıkça ifade etmiş bulunmaktaydı.²⁰ Makarios, 1964 yılında yaptığı bir konuşmasında Garanti Anlaşması'nı feshettiğini açıkladı. 1966 yılında yayımlanan "Patris" gazetesinde yer alan Akritas planında, Rum tarafının Zürih ve Londra Anlaşmaları'nı tanımadığı ilan edildi. 1967 yılında adada, Birleşmiş Milletler Barış Gücü bulunmasına rağmen birçok Türk vatandaşı EOKA örgütü tarafından öldürüldü.²¹

1963 yılında gerçekleşen ve Kanlı Noel²² olarak da adlandırılan olayların iç yüzü, nasıl bir plan içinde yapıldığı, 1966'da Patris gazetesindeki Akritas planında açıklanmıştır. 1963'ten 1974'e dek adadaki Türk soykırımı devam etti.²³

1965 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Kıbrıs konusu görüşülürken Türkiye Orta Doğu'da yer alan Arap devletlerini siyasi politika olarak büyük çoğunlukla karşısında görmüştür.²⁴

Kıbrıslı Rumların adayı Yunanistan'a bağlama emel ve hayalleri bitmeksizin devam etmiş, bu amaçla Kıbrıslı Türklere karşı yapılan baskı ve soykırım girişimleri önüne geçilemez şekilde 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'na kadar devam edegelmiştir.²⁵ Adadaki gelişmeler zinciri bu bağlamda bütünüyle Türk nüfusu toptan yok edecek gelişmeler çizgisine ulaşıncaya kadar devam edeceği şeklinde gelişmekteydi. Bu bakımlardan adadaki Türkler kendi kimliklerini koruma mücadelesi içine girmişlerdir.²⁶

1973 yılında yapılan genel seçimlerde Rauf Denktaş, Cumhurbaşkanlığına ve Türk yönetimi başkanlığına seçildi. Ancak artık Türkiye'nin adaya müdahalesi kaçınılmaz duruma gelmişti. Dönemin

---

²⁰ K. Raif; "Greks The Democrats WhoAre Not", Turkish Democracy Foundation, Ankara, 1995, s.50. Burada Kıbrıs Rum Kesimi lideri olan Başpiskopos Makarios, Kıkko manastırını ziyaretinde yaptığı bir ziyaret sırasında "Dünyada dini ve milliyetçiliği en iyi bağdaştıran millet Yunan milletidir. Dinden en iyi beslenen de Yunan milletidir. Din, millî şan ve şerefi en yüksek düzeyde şekillendirmektedir. Ülkemiz için mücadele etmek aynı zamanda dinimiz için mücadele etmek anlamına gelmektedir. Bizim en son mücadelemizin sebebi de budur. Mücadelemiz aynı bayrak ve sembol altında devam ediyor. Bizim mücadelemiz henüz sona ermemiştir." demektedir.

²¹ Alçıtepe; s.119-120.

²² 1963-64 olayları sürerken Başbakan İnönü, ABD Başkanı Johnson'a bir mektup yazarak Adaya müdahale etmek istediğini yazmıştır. Johnson bu mektuba çok sert bir cevap vermiş ve müdahaleye karşı çıkmıştır. Bu mektup tarihe Johnson mektubu olarak geçmiştir. Bu şekilde müdahaleden vazgeçilmiştir.

²³ Harry Gibbons; "Kıbrıs'ta Soykırım", Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü ve Geleceğe İlişkin Vizyonu, Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Vakfı Yayınları, Lefkoşe, 2001, s.90-91. Aynı konu hakkında ayrıntılı bilgi için Gazioğlu, "Rum Mezalimi ve KKTC'ye Doğru", Türkler, c.19, s.946-965.

²⁴ Ömer Kürkçüoğlu; Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası (1945-1970), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972.

²⁵ Salahi R. Sonyel; The Struggles of the Turkish People of Cyprus Turkish Association Publications, London, 1995.

²⁶ Sonyel; "The Chief Arms-twister is coming", Taking the Turks to the Makarios Days Impact International, January 1996, p.16.

Başbakanı Bülent Ecevit, sorunun çözümü için önce İngiltere'ye başvurdu, sonuç çıkmaması üzerine de Amerika Birleşik Devletleri ile temasa geçti. Bundan da bir sonuç çıkmayınca 19 Temmuz 1974'te Bakanlar Kurulunda, adaya askerî müdahale kararı alındı.

Adaya iki harekât düzenlendi. Ecevit Ankara Radyosunda yaptığı konuşmada "Adaya savaş için değil, barış için gidildiğini" duyurdu. Yapılan harekât sonucu Magosa ve Güzelyurt'la beraber adanın kuzey kesimi tamamen Türk kontrolüne geçti. 1963'te başlayan kanlı macera son buldu. Ecevit'e göre "Coğrafi esasa dayalı iki muhtar devletten kurulu, federal Kıbrıs Devleti'nin" temelleri atılmış oldu.²⁷

Kıbrıs otonom Türk yönetimi, Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra ortaya çıkan yeni durumun, gerçeklere uyan fiilî durumun hukuki durum olması için, toplumda huzur ve güveni sağlamak ve toplumun düzene, düzenli bir statüye kavuşmasını sağlamak için 13 Şubat 1975 tarihinde, Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni ilan etmiştir. 1967 yılı olaylarından sonra kurulan Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi, 1974 Harekâtı'ndan sonra "otonom" bir yönetime kavuşmuş, bu otonom yönetimde Kıbrıs Türk Federe yönetimine dönüşerek hukuki süreç sonuçlanmıştır.²⁸

1974 Kıbrıs buhranı uzun yıllar boyunca Türkiye'yi olduğu kadar Türkiye'nin diğer ülkelerle olan siyasi ilişkilerini de etkilemiş bulunmaktadır. Yıllardan beri devam eden süreç içinde Kıbrıs ve burada gelişen olaylar zinciri bütünüyle Türk Hükûmetini diğer devletlerle olan siyasal ilişkilerinde etki altına almış bulunmaktaydı.²⁹

Kıbrıs sorununu çözmesi gereken ABD'den yeterli desteği alamayan ve tam tersine olumsuzluk belirtileri gören Türk Hükûmeti³⁰ SSCB Hükûmetinden de beklediği desteği alamadı. Makarios'un iktidardan uzaklaştırılması ve Sampson'un iktidara taşınması Sovyet Hükûmetini memnun etmemişti.³¹ Çünkü Makarios'un bağlantısızlar hareketiyle birlikte bir oluşuma yeşil ışık yakması bu bağlamda Sovyet Hükûmetini oldukça rahatlatmaktaydı. Çünkü diğer türlü adanın NATO'nun etki alanı içerisine gireceği düşüncesi Sovyetler'deki huzursuzluğu artırmaktaydı.

---

²⁷ Alçitepe; s.120, 121.

²⁸ Hamza Eroğlu; Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin Kuruluşu-Anayasası-Bağımsızlığı, Ankara 1976. Eroğlu; "KKTC'yi Yaratan Tarihî Süreç", Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü ve Geleceğe İlişkin Vizyonu, s.125-126.

²⁹ Andrew Wilson; The Aegean Dispute, London 1979, s.192. Eroğlu; Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı, Emel Matbaacılık Yayınları, Ankara, 1975. Niyazi Ahmet Banoğlu; Kıbrıs Dosyası, Kervan Yayınları, İstanbul, 1974.

³⁰ Kıbrıs ilişkileri ile ilgili Türk-ABD siyasi münasebetleri hakkında bk. Oral Sander; Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1979, s.225 vd. A. Vali Ferenc; Bridge Across the Bosphorus-The Foreign Policy of Turkey, The John Hopkins Press, Baltimore, 1971, s.129 vd.

³¹ Sovyet Hükûmetinin bu bağlamdaki değerlendirmeleri için bk. Armaoğlu; "1974 Cyprus Crisis and the Soviets", Dış Politika-Kıbrıs Özel Sayısı, Ankara, 1974, s.178-183. Ayrıca Eroğlu; Kıbrıs Uyuşmazlığı, s.114 vd.

Kıbrıs Türk Yönetimi, uluslararası hukuka göre, devlet olma vasfını haiz bir durumda bulunmasına rağmen, milletler arası alanda tanınma talebinde bulunmamıştır. Çünkü her türlü haksızlığa rağmen Federal Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına zemin hazırlamak gibi bir iyi niyet gösterme çabasındaydı. Rumlar ise her dönemde Türklerin azınlık statüsünde olduğunu belirtmişler ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda, 13 Mayıs 1983 tarihinde tek taraflı olarak kendi lehlerinde karar çıkarmayı başarmışlardır. Bulunduğu hukuki konumu nedeniyle geleceklik hakkını kullanma yetkisine sahip olan Kıbrıs Federe Devleti, bağımsızlığını 15 Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni³² kurarak ilan etmiştir.³³

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesi, özellikle Yunanistan, Kıbrıs Rum Yönetimi ve İngiltere'den sert tepkiler gelmesine yol açtı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 18 Kasım 1983'te toplanarak KKTC'nin bağımsızlık ilanına ait 541 sayılı Karar'ı geçersiz sayarak geri alınmasını istediler. Ayrıca diğer devletlerden Kıbrıs Cumhuriyeti'nden başka devleti tanımamalarını istediler. Bu karar Avrupa Ekonomik Topluluğu=(AET) tarafından da aynen kabul edildi. Amerika Birleşik Devletleri de bağımsızlığı tanımamasına rağmen Türkiye ile ilişkileri zedelememeye çalışmıştır.

Yeni adı ve hüviyeti ile KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, Rum yönetimine yeniden müzakerelere başlamak amacı ile birtakım iyi niyet tedbirleri teklif etti. Ancak yapılan görüşmelerden somut bir sonuç çıkmayacaktır. 1997 yılında Türkiye ile KKTC arasında, adanın ekonomik ve sosyal sorunlarını halletmek için birtakım anlaşmalar imzalandı. Ayrıca iki tarafın 1995'te imzaladığı bildirgede sürekli siyasi dayanışma ve savunma koşulları belirlenmiştir.³⁴

Esasında uluslararası platformda, bugün bile KKTC'yi Türkiye'den başka tanıyan ülke yoktur. Ayrıca 1974 öncesi ve sonrası olmak üzere, Kuzey Kıbrıs'a uygulanan ambargo hâlâ devam etmektedir. Kuzey Kıbrıs'ın uluslararası dışlanmışlığı, Türkiye'nin AB yolundaki en büyük engellerinden biri olarak özellikle AB ülkeleri tarafından üstü kapalı bir şekilde devamlı öne sürülmektedir. Günümüz koşullarında, Türkiye'nin AB'ye aday ülke olmasına kadar geçen süre zarfında ve tam üyelik müzakerelerine geçiş sürecinde, KKTC'nin mevcut statüsü büyük önem taşımaktadır.

Kıbrıs meselesine bir çözüm bulma çabası, Kıbrıs tarihinde sürekli gündemde olan bir konudur.³⁵ Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulduktan sonra, Devlet Başkanı Rauf Denktaş ve Rum lideri Makarios 1977 yılında bir anlaşma imzaladılar. Buna göre;

³² Bu yeni Cumhuriyet'in devlet örgütleri, idari yapılanması, sosyal ve ekonomik yapısı hakkında bk. İsmail Bozkurt; "KKTC", Türkler, c.19, s.913, 920.

³³ Güzel; s.894.

³⁴ Eroğlu; "KKTC'yi Yaratın Tarihî Süreç", s.133,134.

³⁵ Kıbrıs meselesine çözüm bulma çabaları ve bu yolda atılan adımlarla ilgili ayrıntılı bilgi için Bk. Sabahattin İsmail; Kıbrıs Üzerine Bildiriler, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi=(CYREP), Lefkoşe, 1998. İdris Bal; "Türk Dış Politikası 1960-1980", Türkler, c.17, s.234.

“1. Biz, bağımsız bağlantısız iki toplumlu federal bir cumhuriyet kurulması için çaba göstermekteyiz.

2. İki toplumun yönetimi altında bulunan topraklar, ekonomik açıdan ayakta kalabilirlik ya da verimlilik ile toprak sahipliği açısından tartışma konusu yapılmalıdır.

3. Dolaşım özgürlüğü, yerleşme özgürlüğü, mülk sahibi olma hakkı ve diğer spesifik konular gibi ilkesel sorunlar, iki toplumlu federal bir sistemin temel niteliği ile Kıbrıs Türk toplumu açısından ortaya çıkabilecek belli zorlukların dikkate alınmasıyla tartışmaya açıktır.

4. Merkezî federal hükûmetin yetki ve görevleri, devletin iki toplumlu niteliğini dikkate alan ve ülkenin birliğini korumaya yönelik olma niteliği taşıyan yetki ve görevler olacaktır.” ilkeleri kabul edilmiştir.

Yukarıdaki anlaşmanın koşullarını ortaya koyan bu maddeler, Birleşmiş Milletleri sorunu iyi niyet çerçevesinde çözümüne katkıda bulunmaya teşvik etmiştir. 1983 yılında Kuzey Kıbrıs’ın bağımsızlığını ilan etmesi, Birleşmiş Milletlerde protesto edilse bile BM genel sekreterleri, sorunun çözümüne katkıda bulunmaya devam ettiler.

1984 yılında, dönemin BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar, her iki tarafla görüşüp ortaya bir plan sundu. Türk tarafı planı şartsız kabul etse de Rum tarafı planın tamamını reddetti.³⁶ 1986 yılında, planın değiştirilmiş şekli Güney tarafından yine reddedildi.

1992 yılında dönemin Genel Sekreteri Boutross Gali, 1984-1986 planlarını değiştirerek tekrar öne sürdü. Türk tarafı, üzerindeki yoğun BM baskısıyla öne sürülen 100 maddenin 91’ini kabul etti. Rum tarafı ise çalışmalara ilgisiz kalıp AB’ye tam üyelik başvurusunda bulundu.³⁷ Onların amaçları, Yunanistan gibi, AB’ye tam üye olup hukuki anlamda başarıya ulaşmaktı ki buna ulaştıklarını görmekteyiz. Bu nedenledir ki her ne şekilde olursa olsun BM’nin hazırladığı planlara daima olumsuz yaklaşmışlar ve kabul etmemişlerdir.

1992 sonrası dönemde KKTC’nin uluslararası alandaki en büyük kaygısı “tanınma” olmuştur. Bu amaçla 1998 yılında Türkiye’nin desteğiyle konfederasyon önerisini ortaya attılar. Öneri BM Konseyinde Rumlar tarafından reddedildi. 1999 ve 2000 yıllarında, dolaylı görüşmeler yeniden canlandırıldığında BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Kıbrıslı Türklerin oldukça önemli oranda etkili oldukları fakat kendilerine eşit katılım hakkı tanınmayan federal bir yapı oluşturulmasıyla ilgili çok önemli fikirler ortaya koydu. Türk tarafı eşit katılım konusunda çekincelerini ortaya koyup öneriyi reddetti.³⁸

³⁶ Soyalp Tamçelik; “Kıbrıs-AB İlişkileri”, Düünden Bugüne Kıbrıs Meselesi, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.210-211.

³⁷ Clement Dodd; KKTC’nin Tarihi, Çev. Nasuh Uslu, Türkler, c.19, s.910.

³⁸ a.g.m.; s.911.

Bu dönemden sonra dikkati çeken nokta BM ile beraber AB'nin de Kıbrıs sorununa müdahil olmasıdır. Nitekim 2004 yılında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi AB'ye tam üye olmuştur. Bu nedenle AB üyesi devletler sorunun çözümü için devreye girmiş olup bu bağlamda en temel sorun, Annan Planı'nın³⁹ kabulü olacaktır.

Mart 1995'te Yunanistan, Kıbrıs'ın üyelik müzakerelerine başlaması için tarih verilmemesi durumunda, Türkiye'nin Gümrük Birliği üyeliğini veto edeceğini açıkladı. Bununla beraber Rumların kulis faaliyetleri de hız kazandı. Rumların başvurusunun 1995 yılında kabul edilmesiyle, Rum tarafının AB üyeliği kesinleşmiş oldu. Bunun AB yolunda Ankara'ya çıkaracağı zorlukları bilen Rumlar, ellerindeki kozu kullanmaktan geri kalmayacaklardır.

Ankara'nın AB üyelik sürecini değerlendirirsek, ilk somut olayın 1963 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşması olduğunu belirtmeliyiz. Nitekim Türkiye'nin AET'ye başvurusu Yunanistan'dan bir ay sonra olmuştur. 1978 yılında Yunanistan AB'ye tam üyelik için başvurduğunda Ecevit ve Ankara Hükümeti yaşanan iç sorunları bahane ederek tam üyelik başvurusunda bulunmadılar. Türkiye'nin tam üyelik başvurusu, 1987 yılında Turgut Özal döneminde oldu. 1989 yılında AB Konseyi bu başvuruyu resmen reddedecektir.⁴⁰ Türkiye'nin tam üyelik yolunda büyük bir adım olarak gördüğü ve 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması, getirileri ve götürüleri bakımından konumuz dışında olduğundan bu kısımda değerlendirilmeyecektir. Gümrük Birliğinin ardından Türkiye'nin AB sürecinde son aşama olarak "tam üyelik müzakereleri" için tarih alması ve üyeliğe geçiş süreci kalmıştır.

AB'nin Kıbrıs politikası 1995 yılında iyice yoğunlaşmıştır. Avrupa Parlamentosu, Türkiye'nin üyelik başvurusunun reddedilmesinden sonra, 20 Mayıs 1988'de bir karar alarak "Avrupa Topluluğuna ortak üye olan bir ülkenin topraklarının (Kıbrıs) yine toplulukla ortaklık ilişkileri içinde olan başka bir ülkenin (Türkiye) askerleri tarafından yasalara aykırı bir şekilde işgali, Türkiye ile topluluk arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi yönündeki en büyük engellerden biridir." demektedir.

Avrupa Parlamentosu 13 Aralık 1995 günü, Türkiye'nin Gümrük Birliği Protokolü imzalandıktan sonra Kıbrıs konusunda bir karar daha alarak "Türk Hükümeti, Kürt sorununu şiddete başvurmadan siyasi yolla çözmeli, Kürt asıllı Türk yurttaşlarına kültürel kimliklerini ifade etmenin yollarını aramalıdır. Türk Hükümeti ve TBMM Kıbrıs'ın bölünmüşlüğüne son vermek için somut adımlar atmalı ve işgal altında tuttuğu Kıbrıs topraklarından çekilmelidir." gibi Türkiye'nin bütünlüğünü tehdit edebilecek söylemlerde bulunmakta ve bu durumu hukuki bir zemin üzerinde inşa etmek istemektedir.

³⁹ Plan değişik zamanlarda pek çok kez değişime uğramıştır. Kofi Annan tarafından hazırlanan planın metni, "Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü İçin Antlaşma Temeli"-Annan Planı, www.milliyet.com.tr/arşiv/siyaset.html.

⁴⁰ Hasan Ünal; "Türkiye-AB İlişkileri ve Türk-Yunan Sorunları", Türkler, c. XIX, s.198.

Aynı çerçevede 1996 ve 1998 yıllarında da işgalin kaldırılması ve sorunun BM nezdinde çözülmesi için somut adımlar atılması talep ediliyordu. AB, Türkiye'den adayı sürekli silahsızlandırmasını isterken Rum tarafı devamlı surette askerî üsler açmaktaydı. Bununla beraber Kıbrıs sorununda 1999 Helsinki Zirvesi dönüm noktası olacaktır. Bu zirvede Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit, imzaladığı anlaşmayla AB ve Yunanistan'ın eline çok büyük bir koz verdi.⁴¹ Bu maddenin açık anlamı şuydu ki; biz Kıbrıs Cumhuriyeti'nin meşru temsilcisi olarak kabul ettiğimiz Rum kesimini AB'ye tam üye yapacağız. Türkiye olarak işgal ettiğiniz topraklardan çekilerseniz, istediğimiz bu katılım kolaylaşacaktır. Türkiye devleti, Kıbrıs'tan derhâl çekilmelidir.⁴²

Bu maddeler çerçevesinde, Türkiye'nin AB yolunda en büyük sorununun Kıbrıs olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka açıdan bakılınca da topluluğun, Türkiye'yi üye olarak kabullenmemesi ve bunun için Kıbrıs ve Ege sorunlarını ön plana sürerek, Türkiye'nin üyeliğini zora sokmaya çalıştıklarını söyleyebiliriz. Türkiye içinse tek çıkar yol olarak Annan Planı'nın kabul edilmesi ve adanın bütün olarak AB'ye 2004 yılında kabul edilmesi kalmıştır gibi gösterilmektedir.

1997 Lüksemburg Zirvesi'yle Avrupa Parlamentosu; Kıbrıs'ta yaşayan ve milletler arası anlaşmalarla kurulan iki toplumun varlığını kabul eden anlaşmaları görmezlikten gelerek, Kıbrıs Türklerini azınlık kabul ederek, Kıbrıs adası adına Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile tam üyelik müzakerelerinin başlatılması kararını almıştır.⁴³ 1999 Helsinki Zirvesi'nden sonra Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilmesiyle, dört yıl içinde Kıbrıs ve Ege sorunlarının çözülmesi istenmektedir.⁴⁴ Ancak İngiltere 1973'te tam üyeliğe alınırken İrlanda sorununun çözümünden bahsedilmemişti.⁴⁵ Burada dikkat çekmemiz gereken nokta, AB'nin hiç şüphe olmaksızın Türkiye'ye çifte standart uyguladığı ve Türkiye'nin üyeliği konusunda samimi olmadığıdır. Bunları birincil olarak kendileri dile getirmeseler bile, Yunanistan'ı bu tür durumlarda kalkan olarak kullanmışlar ve ikinci planda kalmaya çalışmışlardır.

Türk Hükûmeti ise AB'ye üyelik sürecinde öne sürülen Annan Planı'nı kabul etmekle etmemek arasında bir tercihle karşı karşıya bırakılmış bulunmaktadır. Annan Planı, başlangıçta 130 sayfalık bir metin olarak ortaya konmuştur. "Kıbrıs Sorunun Kapsamlı Çözümü İçin Anlaşma Temeli" adı altında sunulan metin, temel olarak dört madde ve beş ayrı ektan oluşmaktadır.⁴⁶

⁴¹ Helsinki'de Kıbrıs'ı ele alan dokuzuncu madde şudur "AB konseyi, politik bir çözümün, Kıbrıs'ın (Kıbrıs'la anlatılmak istenen Rum kesimidir) AB'ye üyeliğini kolaylaştıracağına altını çizer. Üyelik müzakerelerinin tamamlanmasına kadar, sorun kapsamlı bir çözüme kavuşmamış olursa, konsey üyelik konusundaki kararını, yukarıda belirtilen ön şart olmaksızın verecektir."

⁴² Aydoğan; s.301-302.

⁴³ Güzel; s.902.

⁴⁴ Ancak İngiltere 1973'te tam üyeliğe alınırken İrlanda sorununun çözümünden bahsedilmemişti.

⁴⁵ Mehmet Hasgüler; Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Planlarının Sonu, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2002, s.45 vd.

⁴⁶ Feyda Sayan;

"Annan Planının Son Şekli Hakkında", www.milliyet.com/2004/04/02/siyaset/siy07.html.

1. Kuruluş Anlaşması'nı içermektedir. Devletlerin sınırlarını belirleyen harita, Kıbrıs Anayasası, Kıbrıs bayrağı, Kıbrıs'ın millî marşı, ortak devletin mülkiyetleri, dış ilişkiler, iç sorunların çözümü, Kıbrıs vatandaşlığı yasası, Kıbrıs-AB ilişkileri ve toprak düzenlemeleri gibi maddeleri içermektedir. Bu anlaşma, 30 Mart 2004 tarihinde referanduma sunulacak ve iki tarafın da kabulüyle yürürlüğe girecektir. Ancak referandum tarihi gelişen süreçte ileriye atılmıştır.

2. Kıbrıs'ta kurulacak yeni düzenle ilgili hususlara ilişkin anlaşmayı içermektedir. Kuruluş Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinin ardından, iki tarafın eş başkanı, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere ile birlikte imzalar.

3. BM Güvenlik Konseyine, karar için sunulacak hususları içerir. BM Genel Sekreteri, Güvenlik Konseyinden sorunun çözümü için karar almasını belirler.

4. AB'nin 24-25 Ekim 2002'de Brüksel'deki Avrupa Konseyi kararlarında belirtildiği üzere, kapsamlı bir çözümün hükümlerini kabul etme ve uygulamasına yardımcı olma istekliliğini müteakip, hazırlanacak bir protokolün, Kıbrıs'ın AB'ye katılım şartlarını belirleyen anlaşmaya eklenmesi ve söz konusu protokolün Kopenhag'daki Avrupa Konseyi kararlarına⁴⁷ ilave edilmesinin AB'den talep edilmesini kabul eder.

Temelde kabul edilen dört madde Rum lideri Glafkos Klerides ile Türk tarafı lideri Rauf Denktaş tarafından imzalanır. Ayrıca "Kıbrıs'ta kurulacak yeni düzenle ilgili hususlara ilişkin Kıbrıs, Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık arasındaki anlaşma" Elen Cumhuriyeti,⁴⁸ İngiltere ve Türkiye tarafından imzalanır. Bu anlaşmaya şahit olarak BM Genel Sekreteri Kofi Annan imza koyacaktır.

Kuruluş Anlaşması'nda irdelenen en önemli hususlar şunlardır:

1. 1960 yılında kurulan Ortak Cumhuriyet esas alınacaktır.
2. İki taraf arasında denge kesinlikle bozulmayacaktır.
3. Demokratik ilkeler ve insan haklarından taviz verilmeyecektir.
4. İki taraf, birbirlerinin dinî, siyasi, kültürel ve sosyal kimliklerine asla saldırmayacaklardır.
5. Kıbrıs bütün olarak AB'ye girecektir.
6. Türkiye'nin AB üyeliği her koşulda desteklenecektir.

Annan Planı'na göre Kıbrıs devletinin yapısı, İsviçre'nin federal hükûmetinin kantonları ile olan ilişkisi ve bunların statüsü esas alınarak oluşturulmuştur. Yeni Kıbrıs devleti, bir ortak devlet hükûmeti ve iki eşit parça devletten oluşur. Bağımsız bir devlettir ve tek bir uluslararası kimliği vardır.

⁴⁷ Kıbrıs'ın AB'ye katılımıyla ilgili talepler.

⁴⁸ Kıbrıs Ortak Federe Cumhuriyeti.

Kıbrıs anayasası uyarınca hukukun üstünlüğü, demokrasi, temsili cumhuriyet hükûmeti, siyasi eşitlik, iki bölgelilik ve parça devletlerin eşit statüsü temel ilkeleri çerçevesinde yapılandırılır. Ayrıca, ortak devlet hükûmetinin yanı sıra parça devletler kendi anayasalarını hukuki kurallar içinde uygulayabilirler. Parça devletler, anayasaya uyumlu olarak dış dünya ile kültürel ve ticari ilişkiler kurabilirler. Anayasa, parça devletlerin ayrı ayrı çoğunluğu ile tadil edilir. Yasama yetkisini, senato ve temsilciler meclisinden oluşan ikili yapı yönetir. Senato eşit sayıdaki üyelere oluşurken temsilciler meclisi nüfus oranına göre belirlenir.⁴⁹

BM kontrolünde; adadaki asker sayısı belli bir sınıra⁵⁰ indirilecek ve bu sayıyla beraber askerler, Türk ve Rum kesimine konuşlandırılacaktır. Rum yönetimi bu noktada bir çekince koymuştur. Asker sayısının indirilmesi ve askersizleştirme döneminde BM garantisi istemiştir. Bu garanti ABD'nin yoğun çabalarıyla BM Güvenlik Konseyine sunulmuş ancak Rusya'nın vetosu nedeniyle reddedilmiştir. Rum lideri Papadapulos, referandumdan hemen önce bu konuyu kendine malzeme yapmış ve Rum tarafının hayır propagandasında kullanmıştır.

Her parça devletin 700'ü aşmayacak polis gücü bulunacaktır. Bu sayıya ilaveten her 1000 kişiye beş polis düşecek şekilde bir ekleme yapılabilecektir.

Ortak devlet suçları, hava, deniz, kıta sahanlığı yasaları, müzakerelerden sonra düzenlenip eklenecektir. Ortak devletin askerî gücü, asker sayısı, teçhizat ve silah miktarları belirlenmiştir. Ordudaki asker sayısı itibarıyla lağvedilecek Türk ve Rum asker oranları belirlenmiştir.

Parça devletlerin sınırları anlaşma ekinde verilen haritadaki gibidir.⁵¹ Ancak anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonraki 90 gün zarfında, Rum tarafına verilmesi taahhüt edilen ve Türk tarafının yönetiminde olan bölgeler, Rum tarafına devredilecektir. Bu devir, BM Barış gücü gözetiminde olacaktır. Ayrıca bulundukları bölgelerden çıkarılacak olan vatandaşlar, tekrar bir ikametgâh ve iş olanağına kavuşturulacaktır.

Türk ve Rum taraflarını müzakerelerde en çok zorlayan madde bu olacaktır. Rum kesimi, Maraş ve Güzelyurt bölgelerinin tamamında hak iddia etmiş ve bu bölgelerin kendi idarelerine verilmesini talep etmiştir. Konu, New York'ta Denktaş ve Papadapulos arasındaki görüşmelerde sürüncemede kalmış, bununla beraber Amerika Birleşik Devletleri, Rum tarafına yoğun baskıda bulunmuştur.

---

⁴⁹ Bu madde Türk tarafının aleyhinde görünen en önemli noktalardandır. Tartışma konusu yapılmıştır.

⁵⁰ Sınır Rumlar için 750, Türkler için 650'dir. Ancak zamanla Adanın askersizleştirilmesi öngörülmektedir.

⁵¹ Elimizdeki Annan Planı'nın ilk şeklinde haritalar bulunmamaktadır. Haritalar müzakereler sonunda eklenecektir.

Planda, ortak devletlerin resmî dilleri, işlemlerin yürütülmesi ve resmî tatillerin de belirlendiğini söylemeliyiz. Dış ilişkilerde Türk-Yunan dengesi korunacak, alınacak kararlar iki parça devletin onayıyla uygulanacaktır.

Parça devletlerin haritası, Kıbrıs bayrağı, millî marş, ortak devlet malları, anayasal nitelikli yasalar, Avrupa Birliği'ne ilişkin yasalar, uluslararası ticaret, gümrük ve rüsumat yasası ve posta hizmetleri yasası, planın ilk şeklinde olmayıp müzakere edildikten sonra iki tarafın kabulüyle plana eklenecektir.

Planın taslak Ek.7 kısmında 1963'ten bugüne kadar meydana gelen olaylardan etkilenmiş mal ve mülklerin durumu detaylı olarak ele alınmıştır.⁵² Yine aynı madde altında, iki tarafın ödeyecekleri karşılıklı tazminatlar belirlenmiştir. Özellikle Türk tarafında camiye çevrilmiş kilise ve katedrallerin eski hâline döndürülmesi öngörülmüştür.

Kopenhag kriterleri ile Avrupa Konseyi sonuçlarına eklenmesi talep edilen paragrafta, AB Kıbrıs Türk mevzuatının AB müktesebatına uyulanmasına katkıda bulunmak, Kıbrıs Türk Devleti'nin yönetim kapasitesini geliştirmek ve Kıbrıs'taki ekonomik eşitsizliği daraltmak için mali yardım da dâhil özel önlemler almayı taahhüt eder.⁵³

Sonuç

Batının Kıbrıs'a verdiği önem ve bu öneme uygun düşen politik-askerî davranışlar çok eski bir öyküdür. Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'deki stratejik konumu, bu adanın tarihin her döneminde saldırılar ve ele geçirme girişimleriyle karşılaşmasına neden olmuştur. Suriye, Filistin, Anadolu, Yunanistan ve Mısır arasındaki ticaret yollarının kavşak noktasında bulunan Kıbrıs, Doğu Akdeniz'e egemen olmak isteyen devletlerin, antik çağdan beri ele geçirmeyi amaçladıkları bir yer olmuştur.

Orta Doğu'daki petrol yataklarının kontrolü veya bu bölgedeki olası bir savaş durumunda Kıbrıs'ta bulunan güç Orta Doğu'ya müdahale edebilecektir. Aynı şekilde İran, Irak, Suriye, Filistin, İsrail üzerinden Mısır'a ve Kuzey Afrika'ya geçen yeşil kuşak, Kıbrıs vasıtasıyla kontrol edilebilir. Hava ve kıta sahanlığı da göz önüne alınıncı Kıbrıs'ın âdeta sabit bir uçak gemisine benzetilmesi doğru bir tespit olacaktır. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin başta olmak üzere adayla bu kadar yakından ilgilenmelerinin temel nedenlerinden birisi budur.

Kıbrıs genel anlamda Kıbrıslı Rumların adayı Yunanistan'a bağlama plan ve hedeflerinin yıllar yılı amaç ve hedef sapmaksızın uygulama safhasına koymak istedikleri çizginin devamıdır. Buna karşılık Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin hayatta kalma ve bağımsız yaşama mücadelesinin seyrinden başka bir şey değildir.

⁵² Burada hatırlamaya Louizidu davası gelmektedir. Bilindiği gibi Türk tarafında çeşitli taşınmaz mülklere sahip bu kişi, Türkiye Cumhuriyeti'ni mahkemeye vermiş, sonuçta da tazminat almaya hak kazanmıştır. Türk Hükûmeti bu sonucu kabullenmesiyle beraber, durumun diğer mağdurlara bir örnek olmayacağını belirtmiştir.

⁵³ Referandum olumsuz sonuçlandıysa da plan Türk tarafında kabul edildikten sonra, yukarıdaki madde uyarınca AB'den yaklaşık 500.000.000 avro yardım gönderilmiştir.

Kıbrıs genel anlamda Kıbrıslı Rumların adayı Yunanistan'a bağlama plan ve hedeflerinin yıllar yılı amaç ve hedef sapmaksızın uygulama safhasına koymak istedikleri çizginin devamıdır. Buna karşılık Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin hayatta kalma ve bağımsız yaşama mücadelesinin seyrinden başka bir şey değildir. Adadaki Kıbrıslı Türklerin yaşam ve hayat alanı bulmalarından rahatsız olmuş görünmektedirler.

Bilindiği gibi geçtiğimiz nisan ayında, son eklemelerle 9000 sayfaya ulaşan Annan Planı, yapılan referandum sonucu, Türk tarafınca kabul edilirken Rum tarafınca reddedildi. Türk tarafı daha önce belirttiğimiz tarihte süreçte olduğu gibi yine uzlaşmacı taraf kimliğiyle ön plana çıktı. Halk nezdinde artık bu sorundan kurtulma düşüncesi ön plana çıkmış görünmektedir. Dikkat etmemiz gereken bir nokta da Kıbrıs halkı ve kamuoyunun planın içeriğini bilmeden referandumda oy kullanmak zorunda kalmasıdır. Türk tarafının özellikle ekonomik sıkıntı dolayısıyla plana evet deyip Avrupa Birliğine girdikten sonra iş bulma olanağını kullanmak istediğini de belirtmek gerekir.

Ankara Hükûmeti, Annan Planı taraftarı olarak planın kabulünü teşvik etmiştir. Bu nedenle de kamuoyuna yansıtılmamaya özen gösterilerek Denktaş'a kısmen baskı yapılmıştır. Türk tarafından evet oyunun çıkmasının ilk somut sonucu ise AB'nin Kıbrıs'ta temsilcilik açma fikri olmuştur. Bununla beraber Kıbrıs, uluslararası arenada hâlâ tanınmamaktadır. Geçtiğimiz günlerde toplanan İslam Konferansı Örgütü aldığı bir kararla, bundan böyle örgütte "Kıbrıs Türk Devleti"nin de bir üye bulundurmasına karar vermiştir. Kıbrıs Türk Devleti tanımı son dönemde uluslararası arenada ulaşılmış en büyük başarıdır. Bunun yanında İslam Konferansı Örgütünün başkanlığına Türk başkanın seçilmesi de bu durumda etkili olmuştur.

Rum tarafındaki bazı yazılarda ise Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Avrupa Birliği'ne katılımıyla enosisin gerçekleştiği belirtilmiştir. Bu görüş, Rum tarafının referanduma neden hayır dediğinin en önemli göstergesidir. AB'ye giriş tarihlerinin kesinleşmiş olmasıyla beraber bu durumun yarattığı güven, Rumları Annan Planı'yla beraber Türk tarafından çeşitli tavizler koparmaya teşvik etmiştir. Ancak istedikleri tavizleri alamadıkları gibi referanduma hayır diyerek adadaki uzlaşmaz taraf kimliğini üstlenmişlerdir. İlerleyen zaman zarfında Türkiye'nin bu durumu lehine bir koz olarak kullanabilmesi gereklidir.

AB'ye üyelik için her türlü tavizi vermek veya bu zihniyette olmak, Türkiye için ileriki dönemde birçok olumsuz sonuç doğuracaktır. Unutulmaması gereken nokta, Kıbrıs sorununun 40 yıldır uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin elini kolunu bağlayıcı bir etki taşımasıdır. Sorunun çözümüyle, dış politikadaki gelişmelere Türkiye'nin daha aktif müdahale edebilmesi mümkün olabilecektir. Ayrıca adada işgalci olarak tanımlanan Türk kimliğini de silmek mümkün olacaktır.

Planın yürürlüğe girmesiyle birlikte pek çok temel unsur yeni şekillerde karşımıza çıkmış bulunacaktır. Planın temel unsurları arasında yer alan "Anlaşmanın yürürlüğe girmesi ve uygulanması" maddesine göre, 24 Nisan'da yapılacak referandumda iki taraftan da "evet" çıkarsa, referandum sonucunun onaylanmasının muhtemel şu sonuçları ilk etapta yürürlüğe girecektir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle, adanın her tarafında törenler düzenlenecek. Törenlerde, Anayasa'da belirlenen bayrak dışındaki tüm bayraklar (örneğin Türk ve Yunan bayrakları) indirilecek. Adanın iki tarafında düzenlenen törenlerde Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ve kurucu devletlerin milli marşları çalınacak, bayrakları göndere çekilecek. Yeni plan Yunanistan, Türkiye ve İngiltere'nin imzasını, anlaşmanın yürürlüğe girmesi için "şart" olarak gösteriyor. Bu maddeyle garantörlük hakları vurgulanıyor. Anayasa'da, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti bayrağının federal hükümet binalarında Avrupa Birliği bayrağıyla birlikte dalgalanacağı belirtiliyor. Kurucu devletlerin kendi marş ve bayrakları olacak. Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti için belirlenen sözsüz ulusal marşın notaları planda yer alıyor, yeni bayrağın ölçüleri harfiyen tarif ediliyor. Son planda, "İki kurucu devletin ilişkisinde bir taraf öteki üzerinde otorite veya yasama yetkisi iddia edemez" deniyor. Bu madde, Türk tarafının "Egemenliğe ilişkin ifadeler pekiştirilsin" talebi nedeniyle eklenmiş bulunmaktadır. Kişiler, federal seçimlerde kurucu devlet vatandaşlığına göre, yerel seçimlerde sürekli ikamet ettikleri yere göre oy kullanacaklardır. Ortak devletin senatosunda 48 sandalye Türklerle Rumlar arasında eşit paylaştırılacak. Türk tarafının talebi uyarınca, Türk kurucu devletinin senatörlerinin sadece Türklerden oluşacağı maddesi özel olarak plana konmuştur. Planın 3. versiyonunda, "Kurucu devletlerin senatoları bu kurucu devletlerin (Türk ya da Rum) vatandaşlarından oluşacak" denilmekteydi. Federal devlette, Senatonun yanı sıra Temsilciler Meclisi de bulunacak. 48 üyeli Temsilciler Meclisinde 36 Rum, 12 Türk üye olacak. Adada 2011'e kadar 6'sar, 2018'e kadar 3'er bin Türk ve Yunan askeri kalacak. Asker sayısı aşamalı azaltılacak. 650 Türk ve 950 Yunan askeri adada kalacak. Üç yılda bir durum değerlendirmesi yapılacak. Planda, "Değerlendirmelerin nihai amacı, toptan çekilmedir" ifadesi yer alırken, önceki hali, Türkiye'nin AB üyeliğinin ardından adada Türk askeri kalmamasını öngörüyordu. Kuzey'e dönecek Rumların oranı, önceki planda öngörülen yüzde 21'den yüzde 18'e düşecek. Buna karşılık, geri dönüşlere uygulanacak moratoryum süresi 6 yıldan 5 yıla indirilecek. Dönüşler aşamalı gerçekleşecek. Bu sınırlama, Türkiye AB üyesi olana kadar ya da 19 yıllık bir geçiş süreci boyunca (hangisi erken gerçekleşirse o tarih geçerli sayılacak) uygulanacak. Sınırlama süresi kalktıktan sonra da Türk tarafındaki Rumların oranı en fazla % 33 olacak. Ancak anlaşmanın ardından iki yıl geçtikten sonra 65 yaş üstü kişiler, refakatçileri ve Karpazlılar için bu kısıtlamaların hiçbirisi geçerli olmayacak. 19 yılda ya da Türkiye AB'ye üye olana kadar Rum kurucu devletine yerleşecek Yunanistan ve Türk kurucu devletine yerleşecek Türkiye vatandaşlarının sayısına, söz konusu kurucu devlet nüfuslarının %

5'ini aşmayacak şekilde kısıtlama getirilebilecek. Kıbrıslılarla evlenen Türklerle, Türk tarafının belirleyeceği 45 bin Türkiyeli Türk'e Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti vatandaşlığı verilecek. Senato ve Başkanlık Konseyi'nde tarafların veto yetkisi olmayacak. Ancak Senato'da karar çıkması için hem çoğunluk şartı, hem de Türk senatörlerin 5'te 2'sinin oyu aranacak. Aynı şekilde Başkanlık Konseyi'nde iki Türk üyeden en az birinin onayı olmazsa karar çıkmayacak. Başkanlık Konseyi, Rumların talebi doğrultusunda 6 Rum, 3 Türk üyeden oluşacak. Üyelerden 3'ünün oy hakkı olmayacak. 13 Haziranda tüm Avrupa Birliği'yle birlikte Kıbrıs'ta da Avrupa Parlamentosu ve iki tarafın parlamentolarının seçimi yapılacak. Bu seçim sonrası Başkanlık Konseyi üyeleri belirlenecek. Konsey, kendi arasından Başkan ve Başkan yardımcısı seçecek. Farklı kurucu devletlerden çıkacak Başkan ve Başkan Yardımcısı, Avrupa Konseyi toplantılarına birlikte katılacak. Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti (BKC) AİHM'ye, adadaki Rumların 1974'ten bu yana Türkiye aleyhine açtıkları 47 davanın muhatabının artık kendisi olduğunu bildirecek. AİHM'den, bekleyen 4 bin başvurunun düşürülmesi de talep edilecek. Rumların Türk tarafında mal - mülk edinmesi, Türk tarafında kişi başı milli gelir Rum tarafının yüzde 85'ine ulaşana kadar ya da 15 yıl içinde, Türk tarafının iznine tabi olacak. Planın son hâline "15 yıl" maddesi, Türk tarafının gelirinin artmasının uzun yıllar alabileceğini gerekçe gösteren Rumların talebi üzerine eklendi. Halen adanın yüzde 36'sını elinde bulunduran Türk tarafının toprağı yüzde 29'a düşecek. KKTC'deki 65 köy, anlaşmadan 104 gün sonra aşamalı olarak önce BM'ye, sonra Rumlara verilmeye başlanacak. Bu süreç 3 yıl sürecek. 48 bin 950 Kıbrıslı Türk yer değiştirecek. Köyler Rumlara şu takvim doğrultusunda verilecek:

* 104 gün sonra: Erenköy, Süleymaniye, Şirinköy, Madenliköy, Pile

* 6 ayda: Taşköy, Düzce

* 1 yılda: Bademliköy, Ömerli, Gaziler, Kırklar

* 2 yılda: Günebakan, Yukarıyeşilirmak, Yeşilirmak, Gayretköy, Akdoğan,

Türkmenköy, İncirli, Çayönü, Güvercinlik, Yukarı Derinya

* 2.5 yılda: Güzeyurt, Aşağıbostancı, Yukarıbostancı, Alayköy, Haspolat, Aşağı Maraş,

Derinya, Canbulat Mahallesi, Veyseller Mahallesi, Zafer Mahallesi, Pertevpaşa

Mahallesi, Lala Mustafa Paşa Mahallesi, Anadolu Mahalle

* 3 yılda: Yedidalga, Gemikonağı, Yeşilyurt, Aydıncıköy, Güneşköy, Koruçam, Akçay, Yuvacık, Kalkanlı, Zümrütköy, Mevlevi, Karpasa, Şahinler, Çamlıbel, Serhatköy, Özhan, Gürpınar, Kılıçaslan, Kozan, Alemdağ, Yılmazköy, Şirinevler, Akçiçek, Türkeli, Paşaköy, Vadili, Pirhan, Dörtöl, Korkuteli.

Referandum tarihi olan 24 Nisan Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'nin milli bayramı olacak. Kıbrıs'ta Rumlar ve Türkler şu günlerde resmi tatil yapacak:

- 1 Ocak (yılbaşı)
- 1 Mayıs (İşçi Bayramı)
- 9 Mayıs (Avrupa Günü)
- 25 Aralık (Noel)
- Paskalyadan önceki cuma (Good Friday)
- Paskalya
- Ramazan ve Kurban bayramlarının ilk günleri
- Mevlit Kandili

Kıbrıslı Rum ve Türkler arasında karşılıklı anlayışı geliştirmek için bağımsız bir "Uzlaştırma Komisyonu" oluşturulacak. Bu komisyon, Kıbrıs sorununun tarihini yeniden yazacak, tarafların birbirlerine yönelik önyargıları ortadan kaldırılmaya çalışılacak. Federal hükümet ve kurucu devletlere, ders kitaplarında yapılacak yenilikler için tavsiye raporları sunulacak. Adada yaşayan Maruni, Latin ve Ermeni azınlıkların hakları, uluslararası standartlara göre korunacak.

KÖRFEZ SAVAŞLARI VE IRAK SORUNU BAĞLAMINDA, IRAK'IN ETNİK VE DİNÎ YAPISI ÜZERİNE TARİHSEL BİR İNCELEME

Prof. Dr. Yusuf OĞUZOĞLU*

Giriş

Irak sahasının tarihi birçok dilin konuşulduğu kültürlerin, dinlerin ve siyasal süreçlerin tarihidir. Bilimde ve eğitimde aydınlanma sürecini yaşamamış, modernleşme olanakları ile tanışmamış bölge toplumunun bu eski halk kültürünün izlerini taşıması doğaldır. Tarihsel süreçte, popüler kültür (halk kültürü) genellikle devlet politikalarının bir sonucu olarak nitelik kaybetmiştir. Irak'ta aşiret ve cemaat yapılarının korunması ve etkin merkezî bir siyasal kurumlaşmanın yaratılamamış olması bu döngüyü gerçekleştirememiştir.

Son 20 yılda, önce İran ile savaştan ardından Kuveyt'i işgal ederek Birinci Körfez Savaşı'na davetiye çıkaran Irak, 2003 yılında ABD'nin askerî müdahalesi sonunda giderek küreselleşen sorunların odağı hâline geldi. Bu gelişmelerin özünde Irak'ın etnik ve dinî yapısının etkisi yadsınamaz bir gerçek. Baas rejiminin Saddam Hüseyin'de özdeşleşen siyaseti Irak halkına bu olgu çerçevesinde uygulandı. Günümüzde ise, ABD, müttefikleri ve geçici Irak hükûmet güçlerine karşı eski rejim yandaşları ile uluslararası İslami terörist unsurlar tarafından ölümüne bir savaş yürütülüyor. Bu tablonun gerçekçi bir analizini yapabilmek için tarihî ve coğrafi süreklilik bağlamında zaman ve mekân olgusunu birlikte ele alacak bakış açısına gereksinim vardır. Tarih "insanlığın bütün çağlardaki ve bütün ülkelerdeki deneyimini inceleyen bir alan" olarak tanımlanır.

Şerafettin Turan'ın belirttiği gibi "Tarih içinde yoğrulan ve gelişen kültür, bu niteliğinden ötürü doğal olarak tarihsel bir kalıttır."¹ Irak sorununa dinî ve etnik pencereden yaklaşırken önce bu saptamadan hareket etmeliyiz. Irak gibi aydınlanma sürecinden geçmemiş, uluslaşma bilinci ile laik-demokratik devlet deneyimi yaşamamış ülkelerde yıkılan rejimlerin örtüsü kalkınca kalıtsal birikimin oluşturduğu görüntü ortaya çıkıyor. Komünist rejimlerin çöküşünün ardından Balkanlar ve Kafkasya'da da aynı deneyim yaşanıyor. Küresel rekabetin acımasız gerçekleri ile yeni dünya düzeninin beslediği terörizmin insanları din uğruna ölüm makinesi hâline getirmesi bu görüntüyü karanlık ve karmaşık bir sürece taşıyor.

Irak'ın anlaşılması, bu ülkede oluşan toplumsal-siyasi sistemin, "ideolojinin" ne olduğu sorusuna verilen yanıtta gizlidir. Bu bağlamda "ideoloji", belirli bir toplumsal-siyasi sistemi ayakta tutan ve aynı zamanda içinde kendini değiştirmeye ya da ortadan kaldırmaya yönelik çatışmaları da barındıran bir düşünce sistemi olarak tanımlanabilir. İdeolojiler ütöpiktir ve gerçekleştirilmeleri hâlinde ortaya çıkabilecek en iyi toplumsal düzen oldukları iddiasındadırlar.

*Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı

¹ Şerafettin Turan; Türk Kültür Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.21-22.

İdeoloji insanları eyleme yönlendirdiğinden, mesajını aktarmak için köklü kültürel sembollere başvurur. Irak'ın geçmişinde Şii, Sünni, Vehhabi karakter taşıyan kırılmalar vardır. Bu özellik Irak'la birlikte İslam sahasının başka alanlarında da göze çarpar. Erken dönem Haricî ve Şii isyanları, IX. ve X. yüzyıllarda Karmaî ve Fâtımî ayaklanmaları, Mağrib'in Murâbitlar ve Muvahhidler hareketleri, Safevi olayı bu ideolojilere örnek gösterilebilir. Ayrıca, Büveyhîler gibi başlangıçta kaba kuvvetten başka bir şeye dayanmayan ancak daha sonra kendilerini meşrulaştırmak için bir ideoloji inşa etmeye çalışan rejimler de bulunmaktadır. Tüm bu örneklerden İslam ideolojilerinin tek tip olmadığı anlaşılmaktadır: Fatımî ideolojisi İslami imamet kavramının yeni-Platoncu bir yorumuna dayanırken Büveyhîler İran Krallığı'nın ihtişamını yeniden kurmaya, Celayirliler ise Moğol sonrası Irakı'nda Cengiz Yasası ile şeriat normlarını birleştirmeye çalışmışlardır.²

Irak'taki Arap Kültürünün Kökenleri

Bugünkü Irak topraklarında ilk yerleşim birimleri Sümerlere aittir. Onların uygarlığı MÖ 4500 civarından MÖ 1750'ye kadar yaklaşık 3000 yıllık bir süreci içerir. Sümerlerin Asya kökenli oldukları kabul edilir. Tarihte ilk kentleri onlar kurmuş, ilk yazıyı kullanacak kültürel hareketliliği onlar başlatmışlardır. Bu uygarlığın bir ölçütü de Sümerli Lagaş Kralı Urukagina'nın tarihin ilk hukuk kuralları olarak kabul edilen düzenidir. Bu düzen, insancıl hükümleri içermektedir.³

Milattan önce ikinci bine girerken uygar Sümer kentlerine Arabistan bedevileri göç etmeye başladı. Amuri denilen Sami kökenli barbar göçebelere karşı kentlerin çevresine sağlam duvarlar ve istihkâmlar inşa edilmişti. Sonunda, kuzeyde daha önceleri önemsiz bir kent olan Babil'de Hammurabi isimli bir hükümdar öne çıktı. Hammurabi MÖ 1750 civarında Basra Körfezi'nden Habur Irmağı'na kadar uzanan birleşik bir krallığın hükümdarı oldu. Sümer tarihi sona erdi. Arapların atası olan Samilerin kültürünü temsil eden Hammurabi, yazılı yasalar çıkardı. Kendisinden çok daha önceki Sümer yasalarından daha geri nitelikte, Tailo/kısasa kısas ilkesini egemen kıldı.⁴ Nikâh tutanakları, yasa metinleri gibi yazılı belgeler bu yeni kültürü açığa vurmaktadır. Babil ve Asur düzeni "boy ortamından gelme" göçebe özelliği taşıyordu. Gelenekle sıkı bağlantı içindeydiler.⁵

Orta Doğu toplumlarında İslam öncesinde ve sonrasında ortaya çıkan bu tür irticaî/geriye dönük/ilkel kırılmaların bilimsel açıklamaları mevcuttur. Bu olgu hukuktan örnekler verilerek daha nesnel açıklanmaktadır.

Toplumların kültürel aşamalarında önemli bir süreç olan yazılı hukukun içeriği aynı zamanda insana verilen değere ilişkin ipuçlarını içerir.

² R. Stephen Humphreys; İslam Tarihi Metodolojisi: Bir Sosyal Tarih Uygulaması, Çev. F. Aydın-M. Bedir, Litera Yay., İstanbul, 2004. s.191.

³ Bk. Samuel Noah Kramer; Sümerler, Kabcı Yayınevi, İstanbul, 2002.

⁴ a.g.e.; s.102, 103, 117, 122.

⁵ Horst Klengel; Kral Hammurabi ve Babil Günlüğü, Çev. N. Önal, Telos Yay., İstanbul, 2001, s.16.

Bu bağlamda ilkel toplumlarda subjektif bir yaklaşım vardır. Neden-sonuç ilişkisi kurulmaz. Talio/kısasa kısas ilkesi bu yüzden egemendir. Hırsızlık yapanın kolu kesilir, adam öldüren öldürülür. Gelişmiş toplumlarda ise objektiflik; neden-sonuç ilişkisi vardır. Adam neden öldürmüştür? Nefs-i müdafaa var mıdır?⁶

Özünde düşünmeden olduğu gibi kabullenmeyi, safça bağlılığı içeren “ümme” sözcüğü aynı zamanda gerçek yaşamı ve farklılıkları dışlayan, katı bir cemaatçiliği kapsamaktadır. Ümmi, çocukça-saf anlamındadır. Çiğdem Kağıtçıbaşı’nın verdiği aşağıdaki örneği ümmi yaklaşımla benzeştirmek mümkündür:

“Ayşe adında küçük bir kız vardı. Annesine hoş bir sürpriz yapıp nakış şekli kesmek istedi. Fakat makası kullanmayı iyi bilemediği için kazayla kendi elbisesinde büyük bir delik kesti.

-Fatma adında bir küçük kız vardı. Annesi evde olmadığı bir gün annesinin makasını alıp onunla oynamaya başladı. Fakat makası kullanmayı iyi bilemediği için kazayla kendi elbisesinde küçük bir delik kesti.

Dışa bağlı ahlak gelişimi devresinde bulunan yedi yaşın altındaki küçük çocuklar daha fazla fiziksel zarara sebep olduğu için Ayşe’nin daha yaramaz olduğunu söylemişlerdir. Özerk ahlak devresinde bulunan sekiz yaşın üstündeki çocuklar ise bunun tersi fikirdedirler, çünkü onlar Ayşe’nin niyetinin iyi, Fatma’nının ise kötü olduğunu göz önüne almışlardır.

Demek ki, küçük yaşlardaki ahlak anlayışı, kuralların mutlak ve nesnel olduğu varsayımına dayanmaktadır. Yaşın büyümesiyle, yetişkinlerin kurduğu bu kuralların kişiye ve duruma bağlı olabileceği fikri ve davranışın altında yatan niyetin önemi ortaya çıkmaktadır.⁷

IX. yüzyılda Arap kültürünü tanımak amacıyla Bağdat, Basra, Kûfe gibi edebiyat-dil merkezlerinde Arabistan’da uzun süreli incelemeler yapan İbn Abdîrabbîh, Arapların bedevî kültür yapısını açığa vuran bilgiler de derlemiştir.⁸

Bu saptamalara göre Arapların “câhiliye” sürecinden sonra, ilk kuşak Müslümanlar eski bedevilerin birbirlerine yaptığı zulümleri belleklerinde taşıyorlardı. Bedevinin biri şöyle demişti: “Bir kimsenin en son arzusudur, Bâhil kabilesinden bir iyilik beklemek, büyükleri nankördür, bebekleri çirkin. Öyle ki lânet okur onu doğurana bebe.”⁹ Bu sözler sosyal sefaleti ve nefreti içeren çözülmeyi yansıtmaktadır.

⁶ Objektif-subjektif hukuk ve adalet kavramları için bk.Kemal Oğuzman; Kişiler ve Aile Hukuku, Filiz Yay., İstanbul, 1990. Vecdi Aral; Hukukun Temel Sorunları, Filiz Yay., İstanbul, 1992.

⁷ Çiğdem Kağıtçıbaşı; Yeni İnsan ve İnsanlar, 10. Baskı, Evrim Yay., İstanbul, 1999, s.332.

⁸ İbn-i Abdîrabbîh; Bedevî Arapların Özdeyiş ve Âdetleri, Çev. E. Avşar, Trend Yay., İstanbul, 2004, s.9, 17.

⁹ a.g.e.; s.92.

Irak Sahasını Etkileyen Dinî Hareketler

Şiilik

632 yılında peygamber ölünce yakınları Müslüman Arapların başına bir halef seçmeye karar verdiler. Önce Ebu Bekir, onun ölümünden sonra Ömer halife seçildi. Hz. Muhammed'in damadı olan Ali bu gelişmeler karşısında açığa çıkan bir tepki göstermemişti. Ancak Osman'ın halife ilanı üzerine buna açıkça karşı çıktı. Osman Mekke'de kabile aristokrasisini temsil ediyordu. Halife Osman, Ali yandaşları tarafından öldürüldü (656). Bu gelişme İslam'ın ilk iç savaşına yol açtı. Deve Savaşı olarak bilinen bu savaşta Ali'nin ordusu üstün geldi. Bir süre sonra halife Ali de Kûfe'de bir cami avlusunda öldürüldü (661). Osman'ın mensub olduğu Ümmiye sülalesinden Muaviye halife kabul edildi. Bugünkü Irak topraklarında odaklanan siyasal karşıtlık şimdi kabile bağlarının ve ideolojinin yer aldığı yeni bir görünüm kazanmıştı. Ali'nin oğlu Hüseyin, Emevî sürecini başlatan Muaviye'nin otoritesini tanımadı. Hüseyin, Muaviye'nin oğlu Yezid tarafından Kerbela'da öldürüldü (680). Artık Ali'nin Şiası (mezhebi) bundan sonra kendi devletlerini ve hanedanlarını yaratacak, kendi dünyası içinde ideolojik bir nitelik kazanacaktır.¹⁰

Emevî sürecinde 693 yılını izleyen 15 yıl içinde Irak'ta gerçekleşen olaylar, radikal İslam'ı ve feodal aşiret ilişkilerini sergilemekteydi. Irak'ta 693 tarihinde Emevî Valisi Haccac bin Yusuf görev yapıyordu. Haricîler Basra kapıları önünde sürekli başı boş bir hâlde dolaşıyorlardı. Bunlar arasında Ezrakîler olarak anılan adıyla yeni bir tarikat ortaya çıktı. Bunlar farklı inanç taşıyan Müslümanlara kâfir olarak bakıyorlar ve kendi inançlarını hemen kabul etmezlerse, aile bireyleriyle birlikte öldürülüyorlardı. Ezrakîler aynı zamanda şair olan, Temim kabilesinden Katarî bin Fûca'yı yeni halife seçmişlerdi. Kaynak itibarıyla Huzistanlı olan bu adam, Irak'ı tehdit ediyordu. Katarî yandaşı Araplarla birlikte Taberistan üzerine yürüdü. Ancak, Rey şehri valisinin yardımı sonucu ağır bir yenilgiye uğradılar. Bu savaşta Katarî de öldürüldü. Din ve ideolojinin yarattığı kargaşa yine de devam etti. Şeyban kabilesinden Şebib adındaki ikinci bir Hâricî reisi, Musul'dan yaptığı akınlarla Irak'ı huzursuzluk içinde bıraktı. Kendisi, yöredeki Hristiyanlardan da yardım gördüğünden, daima saklandığı yeri değiştirerek Emevî Valisine meydan okuyan tam bir eşkiya başkanı idi.¹¹

Batınîlik

Batıniye İslam'ın temel hükümlerini farklı şekilde yorumlayarak "öteki" yaratan ve kendilerinden olmayanları inkâr eden bir akımdı. Ayet ve hadislerin gizli (batn) hükümler içerdiğine inanan Batınîler her zaman düzene karşı gizli gruplar oluşturdular. Abbasî halifelerinden Mutasım zamanında (833-843) Şii fırkalar ve sufiler arasında gelişmeye başlayan bu hareket,

¹⁰ Bahriye Üçok; İslâm Tarihi Emevîler-Abbasîler, AÜ İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1968, s.1-38. Tarık Ali; Fundamentalizmler Çatışması, Haçlı Seferleri, Cihadlar ve Modernite, Çev. A.Yılmaz, Everest Yay., İstanbul, 2002, s.67 vd.

¹¹ Carl Brockelmann; İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi, Çev. Neşet Çağatay, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992. s.70.

Selçuklu dönemine kadar sürdü. Ünlü Hasan Sabbah da bir Batınî idi. Irak sahasında, Basra'da Haâm'dan Karmat ve Abdân, Kûfe'de Muhammed bin Zekerîya Batınî örgütleri kurmuşlardı. Emevî yönetiminin ırkçılık esasına dayalı, Abbasîlerin de Şiilere karşı baskı politikaları ile sosyal uçurumların getirdiği sorunların bu harekete zemin hazırladığı belirtilir.¹²

Batınîler, Irak bölgesinde birçok devlet görevlisine suikastler düzenlediler. Ünlü Vezir Nizamü'l-mülk 1092 yılında Bağdat'ta bir Batınî tarafından öldürüldü. Selçuklu Meliki Rıdvan'ın atabegi ve babalığı Celalüddeve'nin de 1108'de Sûfi kılığındaki üç Batınî fedaisi tarafından Cuma namazı sırasında hançerlenerek öldürüldüğü belirtilir.¹³

Vehhabîlik

Osmanlı düzeninde Mekke-Medine, Hicaz Emirliği olarak özel bir statüeydi. Arapların zenginlik kaynağı olan Hint ticaretinin önce Portekizlilerin sonra İngilizlerin eline geçmesinden sonra bölge durağanlaşmıştı. Hacılardan koruma karşılığı kabileler para alıyorlardı. Kabileler arasında rekabet vardı. Yerel bir din adamının oğlu olan Muhammed bin Abdulvahhab (1703-1792) VII. yüzyılın "saf inançlarına dönüş" söylemi ile Arabistan'ın cahil Araplarını etkilemeye başladı. Şiiler ve bazı Sünnilere, zındık ve ikiyüzlü suçlamasıyla düşmanca tavır takınıldı. Mevcut düzeni benimsemeyen bu öğreti, Osmanlıya karşı da cihat ilan etmişti. Dört yıl Basra ve Şam'ı dolaşan Abdulvahhab bağnaz yandaşlar kazandı. Sonunda haydut-emir lâkabı ile ünlenmiş Emir Muhammed bin Suud ile Abdulvahhab arasında uzlaşma oldu. Emir ve vaiz kesintisiz bir cihat, padişaha kulak asmamak, kendi halkına katı bir disiplin dayatmak ve komşu kabilelere üstünlük kurmak için birleştiler.¹⁴

Cahil bedevi kabilelerinden oluşan bu güçler 1801 yılında Şiilerin kutsal şehri Kerbela'ya saldırıp 5000 kişiyi öldürdüler. İnsanların evlerini ve türbeleri talan ettiler. Üç yıl önce Napolyon'un Mısır'ı işgali ile sarsılan ve Balkanlar'da yerel sorunlarla uğraşan Osmanlı yönetimi bu irtica hareketini ve saldırıları önleyemedi. Sonunda Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa Vehhabileri bozguna uğratarak Mekke ve Medine'yi aldı (1815). Ancak Vehhabilik daha sonra da özellikle Arabistan'da ideolojik karakterini korudu.¹⁵

Orta Doğu'da Devlet Düzeninin Egemen Olduğu Süreçler

Devlet ile din-siyaset ilişkisini ortaya koyan Marcel Gauchet şöyle der: "İlk devletler dinin üzerinde temellenmiş olsalar bile, devlet erkinin, kendi iç mantığı gereği, toplumun kendisi dışında bir şeye (kutsallığa) yaptığı atfı yıkıp geçmesi gerekmektedir. Devlet erki, kendisini tanrısal bir iktidarın

¹² Ayni İlhan; "Bâtıniyye", TDV İslam Ansiklopedisi, c.V, s.190-194.

¹³ Ali Sevim; "Münkizi Müelliflerinin Selçuklularla İlgili Kayıtları", Tarih Araştırmaları Dergisi 1992-1994, c.XVI, Sayı 27, Ankara, 1994, s.8.

¹⁴ Tarık Ali; s.100-101.

¹⁵ Enver Ziya Karal; Osmanlı Tarihi, c.V, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1995, s.29, 90, 115, 117. Bk. Vehbi Ecer; Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yay., Ankara, 2001.

temsilcisi ve görevlisi olarak tanıttığı her aşamada, bünyesinde taşıdığı ve aynı zamanda da kendisini oluşturan temel potansiyelin ortaya konulması noktasında durdurulmaktadır. Devlet, kendisi için ezel-ebed geçerli olduğu düşünülen varlık nedeni gereğince toplumun örgütlenme biçimini kapsayabileceği, meşrulaştırabileceği ve tanımlayabileceği bir dışsalılık mekânına erişmek durumundadır.”¹⁶

“İslam devleti” kavramı yanlış bir ifadedir. Çünkü Kur’an’da böyle bir devletin yapısı ve teşkilatı belirtilmemiştir. Kur’an, devletin nasıl olması gerektiği üzerinde değil, ne yapması gerektiği üzerinde durmuştur. Her devlet nizamdan ve asayişten yanadır. Başsızlığa ve kargaşaya karşıdır. Adil ve merhametli olmalıdır. Keyfî ve haksız icraatta bulunmamalıdır. İslam’da devlet ve hükümet şeklinin fazla önemli olmamasının bir kanıtı da Hz. Peygamberin ölümünden sonra devleti yönetecek olan şahsın kimliği, nitelikleri ve nasıl işbaşına getirileceği konusunda hiçbir şey söylememiş olmasıdır.¹⁷

Farabî’de (öl. 950) devlet kavramına yorum getiren bir şahsiyettir. Farabî, İslam’da din-devlet ilişkisini akıl kullanarak yorumladı. Felsefenin siyasal öğretinin içine girmesi olaya yeni bir yön vermişti. Çünkü felsefe esas olarak hakikate sahip olma değil, hakikati arama işi idi. Oysa siyasal teolojide, teoloğun araştırmasının sınırları ilahi yasa tarafından çizilmekte ve bu yasanın kendisi sorgulanamaz bir mutlaklık taşımaktaydı. Farabî bir bakıma filozofun toplumla diyalogunu tesis etti: “Yüce mutluluğun elde edilmesi insan varlığının amacı olunca insan mutluluğun ne olduğunu bilmeye, onu amaç edinmeye ve göz önünde tutmaya ihtiyaç duyar. Ayrıca mutluluğu elde etmesi için yapması gereken şeyleri bilmesi ve onları yapması gerekir.”¹⁸

Devlet/siyaset konusunda yazarlar arasında en önemlilerden birisi, yaptığı etki açısından Gazalî (öl.1059) ve onun çalışması olan Nasihat’ül-Mülûk’tur.¹⁹ Bu kitap Selçuklu Sultanı Melik Şah için yazılmıştır. Gazalî, sultanın sorumluluklarından ve reayanın haklarından bahseder: “Din sultanla güçlenir, sultanın gücü orduya, ordunun ki ise zenginliğe dayanır. Zenginlik ise halkın müreffeh olması ile sağlanır. Bunu sağlamanın yolu da adalettir.”²⁰

Gazalî’ye göre sultan iyi ya da kötü de olsa ona karşı itaat etmek gerekmektedir. Gazalî’nin böyle bir seçim yapmasının ardında yatan iki temel neden vardır: Bunlardan birincisi, sultansız kalınca ortalığı anarşinin kaplaması korkusudur. İkincisi ise dinsiz devletin yaşayabileceğine, ancak adaletsiz devletin devam edemeyeceğine inanmasıdır.

¹⁶ Marcel Gauchet; “Anlam Borcu ve Devletin Kökenleri-İlkelerde Din ve Siyaset”, Devlet Kuramı, Der. Cemal Bali Akal, Dost Kitabevi, Ankara, 2000, s.64.

¹⁷ Süleyman Uludağ; İslam-Siyaset İlişkileri, Dergah Yay., İstanbul, 1998, s.41-42.

¹⁸ Zerrin Kurtoglu; İslam Düşüncesinin Siyasal Ufku, İletişim Yay., İstanbul, 1999, s.94-96.

¹⁹ Bk. F. R. C. Bagley; Ghazali’s Book of Counsel for Kings, Oxford University Press, London, 1964, s.35-38.

²⁰ Ann K. S. Lambton; “The Theory of Kingship in the Nasihat ul-Muluk of Ghazali”, The Islamic Quarterly, c.I, Sayı 1, 1954, s.48-49, 53.

Abbasîler

750 tarihinde peygamberin mensup olduğu Kureyş kabilesinden olmakla kazandığı ayrıcalığı kullanan Ebu'l-Abbas, Emevî Hanedanına son vererek Abbasî İmparatorluğu'nun kurucusu oldu. Abbasîler ilk 150 yılda merkezi bir yönetim kurmayı başardılar.

Abbasî hareketinin başarıya ulaşmasında, tebaanın kendisine zulmeden yabancılara (Emevîlere) karşı kök salmış düşmanlığı, bir mesih ya da kurtarıcı beklentisi ve peygamberin torunlarının kültü etkili olmuştur.²¹

Abbasî döneminde başlangıçta, Horasan'dan İspanya'ya kadar olan bölgede, kültürel farklılıkları yadsımayan bir yönetim anlayışı vardı. Bilim ve akıl olgusu egemendi. IX. yüzyılda Bağdat'ta felsefi düşünce yaygınlaşmıştı. Bu gelişme İslamiyet'le de bağdaştırılıyordu.²² Bu süreçte Yakub Kindî matematikçi olarak ün kazandı. Bağdat aklî bilimlerin geliştiği önemli bir merkez hâline gelmişti.

Ancak, İran ve Irak'ta XI. yüzyıl başlarında Abbasî düzeni özgünlüğünü yitirdi. Dört güç odağı oluşmuştu: Halife, Büveyhîler, Gazneliler ve Selçuklular. Diğer alanlarda da Tulunoğulları, Fatımîler, İhşitler gibi sultanlıklar ortaya çıkmıştı. Bu gelişmeler tek halifeye dayalı "İslam devleti"nin nesnel olarak daha en başta mevcut olmadığını göstermektedir.²³

Türkmenler

1040-1055 yılları arasında İran'ı denetim altına alan Selçuklu Türkleri bölgede egemen oldular. İran ve Irak'ta kurulan Selçuklu yönetimi, eski bürokrasiye, şehirli eşrafa ve Sünni seçkinlere dayanmaktaydı. Kültürel zenginliğini ise Türkmen kitlelerinden alıyordu.

Irak yöresinde Abbasî halifelerinin yetersizliği, Batinilerin eylemleri ve Büveyhî hareketi ile bir ara duraklayan devlet düzeni Türkmenlerin Yakın Doğu'ya gelmeleri ile yeniden canlandı. Çağrı Bey'in 1055 yılında Bağdat'ı almasından sonra dünyevî devletin güçlendiği yeni bir sürece girildi.²⁴ Selçuklu düzenini Irak'ta uygulayan Irak Selçukluları ve Musul Atabeyliği sayesinde Bağdat, Basra ve Musul'da toplumun her kesimine hizmet veren çarşı, bedesten, hamam, çeşme, darüşşifa gibi vakıf tesisler inşa edilmişti. Çünkü bölge, Hint kumaşları ve baharatın geldiği Basra ile Anadolu Selçuklu

²¹ Humphreys; s.152.

²² "Ancak akıl sahipleri düşünüp, ibret alırlar.", el-Bakara 2/269, Âli İmran 3/7.

²³ TBMM'de hilafetin kaldırılmasına ilişkin kanun teklifinin görüşmeleri sırasında, siyasal İslam ve halifelik konusu doğru tarihsel verilere dayandırılarak işlenmiş ve analiz edilmiştir. Bk. TBMM Gizli Celse Zabıtları; c.IV, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1985.

²⁴ Basit göçebeler olarak nitelendirilmeyeceğimiz bu Türkmen hareketinin arkasında Türkçeyi yücelten Kaşgarlı Mahmut (Divân-ı Lügati't-Türk), Türkçe siyaset bilimi yapıtı yazan Yusuf Hac Hacıp (Kutadgu Bilig), bilimi yücelten Farâbî ve cebire ismi verilen El-Cebir gibi ünlü Türk bilgini vardı. Farâbî şöyle demişti: "Eğer bazı olayları çözümleyemiyorsak, bu onların nedenleri olmadığı için değil belki de bunlar kolay keşfedilmediği içindir." İhsaü'l-Ulûm; s.40-41.

kervansarayları arasında kervanların işlediği bir düzene kavuşmuştu.²⁵ 1204 yılında ünlü Ahi Evren ve İbni Arabi Bağdat'tayken Selçuklu Sultanı tarafından Konya'ya davet edilmişlerdi.²⁶

Osmanlılar

Osmanlıların Irak ve Orta Doğu sahasında egemenlik kurması, dış gelişmeler ve Memlûk yönetiminin yetersizliği ile ilgilidir.

Yeni ateşli silahlarla donatılmış gemileri ile Portekizliler 1500'lü yılların başında Hindistan ticaret limanlarını ele geçirdiler. Bölgedeki Arap ticaret gemilerini yaktılar. Arap dünyasının koruyucusu durumunda olan Memlûklüler aciz kalmıştı. Kızıldeniz'e giren Portekizliler Memlûk donanmasını yok etti (1501). Portekiz saldırılarından korkuya kapılmış Arap dünyası umutlarını, Türklere bağlamıştı. Hz. Muhammed'in soyundan gelme Mekke Şerifi 1616'da I. Selim'e bir heyet göndermeyi önermiş, Memlûk Sultanı el-Gavri bunu önlemişti. 1517 yılında Kahire alınarak Memlûk Devleti'ne son verildi. Hicaz Emiri (Şerifi) Mekke ve Medine'nin anahtarlarını Osmanlı sultanına vererek bağlılığını bildirdi. Dönemin Osmanlı ve Arap kaynaklarından hiçbiri bu sıralarda halifeliğini Sultan Selim tarafından devralındığını yazmaz. Üstelik, güvenlik nedeniyle, Abbasî soyundan gelen Mutevekkil gemisiyle İstanbul'a gönderilerek bir süre gözetim altında tutuldu.²⁷

Osmanlı yönetimi Sultan I. Süleyman döneminde (1520-1566) Irak sahasıyla yakından ilgilendi. Diyarbakır ve Van Eyaleti Mufassal Tahrir ve Evkâf Defterleri, Murat Suyu ve Bingöl yaylalarında kışlayan önemli bir Türkmen kitlesinin varlığına işaret ediyor. "Boz-ulus Türkmeni" olarak adlandırılan bu göçebeler özellikle yumuşak iklimli Kuzey Irak sahasında kışlıyorlardı. Musul-Kerkük toprakları Van ve Diyarbakır eyaletlerinin oluşmasından sonra stratejik bir hâle gelmişti.²⁸ Ayrıca, Orta Doğu'nun koruyucusu durumuna gelen Osmanlılar Hint Denizi'ndeki Portekiz ile yakından ilgilenmek durumundaydılar. Bir de Şii Safevî-Iran politikaları Orta Doğu'da endişe uyandırıyordu. Tüm bu sebepler Bağdat ve Basra Körfezi alanlarını önemli hâle getirmişti. İşte Sultan Süleyman'ın 1534 yılında Irakeyn²⁹ seferine çıkarak Bağdat ve Basra'yı almasını bu anlamda

²⁵ Mehmet Altay Köymen; Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I:Kuruluş Devri, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yay., Ankara, 1979, s.198. Osman Turan; Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, 2. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., İstanbul, 1965, s.198. Turan; Selçuklular Zamanında Türkiye, Turan Neyriyat Yurdu Yayını, İstanbul, 1971. Faruk Sümer; Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972, s.100.

²⁶ Yusuf Oğuzoğlu; "Tasavvuf Kültüründe Bilim ve Akıl Olgusu", Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yay., Bursa, 2002, s.66 vd. İbni Arabi felsefi bilgiyi yücelterek şöyle der: "Gerçek ister filozof tarafından keşif ve ilham yoluyla ifade edilmiş bulunsun, isterse kutsal kitaplar tarafından telkin edilsin, eşittir. Yeter ki hâle ve makama uygun olsun." Oğuzoğlu; s.67. Anadolu'dan önce Bağdat ve Musul'da bilim yapan İbni Arabi ölümünden önce bulunduğu Şam'da "küfür ve zındıklıkla" suçlanmıştır.

²⁷ Bk. Halil İnalçık; Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), Çev. R. Sezer, Yapı ve Kredi Bankası Yay., İstanbul, 2003, s.38-39. İnalçık; "Osmanlı Padişâhı", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, c.XIII, 1958, s.102-126.

²⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi; Td. Nr:998, s.250 vd., Nr:97, Vr.117, 129, Nr:522, Vr.30-42.

²⁹ Irakeyn; İki Irak anlamına geliyor. Irak-ı Arap ve Irak-ı Acem kast edilmektedir.

değerlendirmek gerekir. Osmanlı yönetimi Irak'a merkezî yönetimini götürdü. Irak sahası tahrir edilerek Basra, Bağdat ve Musul eyaletleri oluştu. İstanbul-Üsküdar'dan başlayan "Orta Kol" menzili Sivas-Malatya-Harpüt (Elazığ)-Dibarbekir-Mardin-Musul-Kerkük üzerinden Bağdat'a ulaşıyordu.³⁰ Bu bağlamda, Birecik-Basra arasında Fırat su yolu işlek bir ulaşım ağına sahip oldu. Osmanlılar ayrıca Basra'daki eski Memluk tersanesini işler hâle getirerek Hint Denizi'ne açılan bir donanma oluşturdular.³¹

Osmanlı Yönetiminin Irak Sahasında Karşılaştığı Sorunlar

Osmanlı Merkezî Otoritesinin Zayıflamasının Temel Nedenleri

Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılda "üç kıta"ya taşan olağanüstü büyümesi, ateşli silahlara dayalı yeni savaş yöntemleri yüzünden finansman sorunu yaratmaya başladı. Hint Denizi, Kızıldeniz, Akdeniz ve Karadeniz'de bulundurulmuş donanmanın maliyeti büyüktü. Kafkasya'dan Basra'ya kadar uzanan geniş sınır çizgisi boyunca süren Osmanlı-İran savaşları, Hazar-Ural alanında Rusları engelleyici savaşlar, Orta Avrupa'daki Osmanlı-Avusturya savaşları hazineye büyük yük getirmekteydi. Artık, atıyla ve klasik silahlarıyla mevsimlik savaşan ve aynı zamanda tarımsal üretimi gözetim tımarlı askerler demode hâle gelmişti. Bu dönemde, merkezî Osmanlı yönetimini temsil eden, genellikle devşirme kökenli ümeranın taşradaki davranışları ve müdahaleleri halkı yabancılaştırmaya başlamıştı. Bu yüzden Celâf ayaklanmaları ve Suhte (Medreseli) isyanları gibi bir dizi olay Osmanlı taşrasını etkiledi.³²

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı düzeni sarsılmaya başlayınca Irak sahasının cemaatçi-kabileci özelliği hem devlete hem de "öteki" unsurlara karşı harekete geçme olanağı buldu. Merkezî devletin taşradaki etkinliği giderek azalarak tarikatların ve ayanların güç kazandığı bir sürece girildi.³³

Mustafa Âlî'nin 1581 yılında kaleme aldığı "Nushatü's-Selâtin (Sultanlara Öğütler)" isimli eseri, bu tarihlerdeki Osmanlı devlet düzenine ilişkin sorunları dile getirmesi açısından son derecede önemli bir kaynaktır. Nushatü's-Selâtin'de devlet yönetimini tehdit eden sorunlardan biri olarak cahil din adamları gösterilir.³⁴

³⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA); Maliyeden Müdevver Defterler Tasn., Nu:4108.

³¹ Bu konular için bk. İncalcık; Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914, ed. Halil İncalcık-D.Quataert, Cambridge, 1994. Nejat Göyünç; XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1969. Cengiz Orhonlu; "Gemicilik", Türkiye Mecmuası, XV, 1968.

³² Bu konunun en son ayrıntılı analizi için bk. Oğuzoğlu; Osmanlı Devlet Anlayışı, Eren Yay., İstanbul, 2000. Ayrıca bk.Karen Barkey; Eşkiyalar ve Devlet, Çev. Z. Altıok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999.

³³ Bu dönemin analizi ve arşiv kayıtları için bk. Oğuzoğlu; Osmanlı Devlet Anlayışı, s.61-75.

³⁴ "Va'zında halt-ı kelâm ve mezemmet-i enâm iden zemmâm u nemmâm vâizler men oluna."Gerekdir ki va'zları hadis ve tefsirden nakledilir. Sahih hikayelerden gayri söz söylemeyeler. Cahil din adamları bir bölük halkı başlarına toplayıp kâh devlet büyüklerinin icraatına, kâh saltanatın durumuna değinmektedirler. Bu yüzden devlet düzeninin zayıflamasına sebep olmaktadırlar". Andreas Tietze; Mustafa Âli's Counsel For Sultans of 1581 Part I, Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, Wien, 1979, s.126-135.

Mustafa Âli'den seksen yıl sonra, zamanın düşünürü Kâtib Çelebi de aynı konuya vurgu yaparak İstanbul camilerindeki vaizlerin gayretkeşliklerine karşı uyarıda bulundu. Onlar "mührid fikirlerini yaymamalı ve böylece insanları tahrik etmemeli, Muhammed'in ümmeti arasına fitne tohumu saçmamalıdır." Bu çabalara rağmen aşırı dinî hareketler 1630-1680 yılları arasında özellikle İstanbul'da kanlı olaylara neden oldu.³⁵

Bu durum, temel kurumlardaki bozulmanın yanı sıra eğitim ve bilimde ortaya çıkan yozlaşma ile de yakından ilgiliydi. Yapılan bir araştırmaya göre 1470-1603 yılları arasında ulema tarafından yazılan telif nitelikli 189 eserden sadece 20'si (% 10,6) aklî bilimleri içeriyordu. Geriye kalan 169 eser (% 89,4) tefsir, hadis, fıkıh, kelam, ahlak ve tasavvuf gibi dinî içerikli konularla tarih, edebiyat, belagat gibi din dışı, fakat nakil geleneği bulunan ürünlerden ibaretti. XVII. yüzyılda 648 ulema tarafından sadece 32 telif eser yazılmıştı. XVIII. yüzyılın ilk 30 senesinde ise telif eser sayısı 13 olarak gözükmetedir.³⁶

Irak'a Yönelik Şii-Safevî Saldırıları

Başlangıçtan beri Irak topraklarında yaşayan halkın bir bölümünü dışlayan Şiilik, Safevî Devleti'nin kurulmasıyla daha etkili bir güce ulaşmıştı. XVI. yüzyılda başlayan bu gelişmeleri yansıtan birçok örnek vardır: Osmanlı valisinin adına tahakkuk eden vergileri toplayan Bağdat'ın yerlisi mütegalibeden (güçlü-zorba) Subaşı Bekir 1619 yılında şehrin yönetimini ele geçirdi: "ahâlî-i Bağdat'ı ikiye bölüb çok fesad ve şûrur itdi. İki cânib (taraf) içerden ve taşradan muhârabe iderlerdi." Bu çatışma sırasında Bağdat Valisi Yusuf Paşa öldü. Yerel isyancı Bekir muhtemelen Şii desteği ile Bağdat'ı zapt etmiş, bu sırada âzim tâun (veba) ve ziyade kıtlık çıkmıştı. 1624 yılında davet edilen İran Şahının kuvvetlerine bu ortamda Osmanlı güçleri direnemedi. "Avrat ve kız ve oğlanları esir alan şahın güçlerinin, ol esnâda idtikleri şenâ'at ve fücûr firavun zamanında olmamış idi."³⁷

Ordusuyla Bağdat üzerine yürüyen Şah Abbas, koyu Şii taifesini de toplayarak onlar için kutsal addedilen Kerbela ve Necef'i ziyaret imkânını sağlayacağını kendilerine söyleyerek onları da ordusuyla birlikte harekete geçirmişti. Şah Abbas Bağdat'ta aman dileyen halka karşı, aman (af) sözünde durmamış ve hile ile müdafilerin silahlarını toplatıp ahalinin isimlerini de tespit ettikten sonra, Sünni halka feci işkenceler yaptırmış ve büyük bir kısmını katletmiştir. Bununla da yetinmemiş, İmam-ı Azam ve Abulkadir-i Gilâni gibi Şii olmayan dini şahsiyetlerin mezarlarını tahrip ettirmiş, cami ve medreseleri ahır hâline koydurmuştu. Ayrıca Irak'taki İran yönetimini pekiştirmek için katliamdan kurtulan Sünni Müslümanların çoğu da göçe zorlanmıştır.³⁸

³⁵ Madeline C. Zilfi; "Kadızedeliler: Onyedinci Yüzyıl İstanbulunda Dinde İhya Hareketleri", çev. M. Hulusi Lekesiz, Türkiye Günlüğü, Sayı 58, 1999, s.65-77.

³⁶ Fahri Unan; "Osmanlı Medreselerinde İlmi Verimi ve İlim Anlayışını Etkileyen Amiller", Türkiye Günlüğü, Sayı 58, 1999, s.97.

³⁷ İbn-i Nuh; Van Tarihi, Haz. Z. Tekin, Ahenk Yay., Van, 2003, s.62-64.

³⁸ Mehmet Saray; Türk-İran İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1999, s.52. Krş. R. A. Hotinli; "Bağdat", mad.,TDV İslam Ansiklopedisi, c.II, s.206. Skyes; A History of Persia,, c.II, s.178-179.

Doğu sınırında ve Irak yöresinde İran'ın yol açtığı sorunları çözmek isteyen Sultan IV. Murat Revan seferinden sonra Bağdat üzerine yürüdü (1638). Osmanlı ordusunu 16 Kasım 1638'de başlayan Bağdat muhasarası Safevîlerin çetin savunmasına rağmen 25 Aralıkta İran birliklerinin teslim olmasıyla sonuçlandı.³⁹ Bir yıl sonra yapılan Kasr-ı Şirin Anlaşması'ndan sonra İranlıların aktif Şii propagandasına girişmedikleri görülüyor. Bu ara süreç 1694 yılına kadar devam etti. Ancak İkinci Viyana Kuşatması ardından dört ayrı cephede savaşan Osmanlı Devleti'nin bu durumunu değerlendiren Safevî Hükümdarı Şah Hüseyin (1694-1722) Irak'a müdahale etmiştir. Basra'daki Müntefik aşiretini kullanan Şah Hüseyin, Osmanlı askerlerinin ve halkın kolera salgınına uğramalarından sonra, Müntefik aşireti reisi Şeyh Mani'nin işgal ettiği Basra'yı himayesine almıştır. Basra ancak 1710 yılında yeniden Osmanlıların eline geçecektir. 1736 yılında Afgan Türklerinin İran'ı işgali sonucu tahta çıkan Nadir Şah Şiiliği pasifize ederek yeni bir süreci başlatmıştır. Ancak mevcut sosyal birikim ve yerel ilişkiler yüzünden İran, Irak topraklarıyla ilgisini sürdürecektir.⁴⁰

1747 yılında Osmanlı elçisi olarak İran'a gönderildiği sırada bir süre Bağdat'ta kalan Numan Efendi'nin yazdıkları, bu kentin ne denli karmaşık bir yapıya sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. "Haşerât-ı şehri Bağdat içeride ve nekebât-ı urbân-ı bî-îmân ve ekrâd-ı bî-dâd taşrada baş kaldırıp ayaklanmaya hazırdır." diyen gözlemcinin "lakin Bağdat mahall-i ma'reke vü fesâd olmağla" dedikten sonra, Osmanlı yönetiminin görev yaptığı gergin ve tehlikeli ortamı belirtmektedir.⁴¹

Bağdat Musul arasındaki yolun güvensizliği karşısında Osmanlı yönetimi elçisini ve yanındakileri bu yoldan geçirebilmek için "Âl-i Abîd Şeyhi"nden yardım istemek zorunda kalmış, oğlu Şeyh Kasım "kırk nefer süvâri ile Tekrit'e doğru eşkiyâ-i urbândan selâmetle geçürüp medîne-i Musul'a" getirmişti.⁴²

³⁹ Sultan IV. Murat Bağdat üzerine vardı (1638). "Padişah merhamet buyurub bi'l-cümle içerude olan kızılbaş silâhların bırakub çıkmâğa izin oldu." İbn-i Nuh; s.62-64.

⁴⁰ Saray; s.57-68.

⁴¹ "Boyle olursa, haşerât-ı şehri Bağdat içeride ve nekebât-ı urbân-ı bî-îmân ve ekrâd-ı bî-dâd taşrada baş kaldırıp, ayaklanup, şehri Bağdâd ve havâli-yi Bağdat pür-fitne vü fesâd ve cümle halk meslûbû-ı inkiyâd olur." Lakin Bağdat mahall-i ma'reke vü fesâd olmağla, bu haber-i dehşet-eser halka şâyî olup, haşerât-ı askeriyeye cümle silahlanup, kaymakam-ı mûmâ-ileyh etbâ'nı başına cem' ve sarayda ikâmet ve ilçî-i müşârun-ileyh ile bizler ve sâ'ir rû'esâ, İmâm-ı Azam'a varup, defn-i cenâzeden sonra kayıklar ile ilçî-i müşârun-ileyh ve bizler avdet idüp, müşârun-ileyh vehme düşüp: "Ahmed Paşa vefât itmekle urbân ayaklanursa, karşuya hücum ve cubada beni ve hedâyâ-yı hümâyûnı yağma itmeden havf olunur. "deyü kendüsi kayık ile gelüp, vâlî-yi merhûm müşârun-ileyhin sarayına yanaşup, çıkup ve silâhdârî İslâm Ağa'yı irsâl ve cubadan hedâyâ-yı hümâyûnı kayık ile yanuna nakl ve ol gice ol sarayda beytütet eyledi Ebû Sehl Nu'man Efendi; Tedbirât-ı Pesendide, Haz. Ali İbrahim Savaş, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1999, s.237-238.

⁴² "Süleymân Paşa tarafundan Âl-i Abîd Şeyhi'ne bir tezkire ile bir âdem gelüp, tahrîr eylemiş ki: Nu'mân Efendi, Devlet-i aliyye'nün mu'temedi olmağla, devlete irsâl olunmuşdur: Vâfir süvâri ile önüne düşüp, götürüp, Musul'a teslim ve bundan selâmetini musarrah-ı memhûr tezkire alup, tarafumuza irsâl eylesün!" deyü tenbîh eylemiş. Ol âdem bu fakîre gelüp ihbâr ve güzâr idüp, varup şeyh-i merkumî düşmanları olan Şumâr urbânı ile muhârebe üzre bulmağla, şeyh-i merkum tezkire-i merkuma imtisâlen oğlu Şeyh Kasım nâm fetâ-i reftâr-sabâyı kırk nefer süvâri ile Tekrit'e önümüze irsâl ü ilgâr ve anlar dahi bizleri alup, esnâ-i râhda hasâretimüze niyyet ü cesaret iden Âl-i Aziz ve sâ'ir eşkiyâ-i urbândan selâmet geçürüp, medîne-i Musul'a isâl ü idhâl ve yedimüzden memhûr selâmet tezkiresi ahz ve avdet idüp". Ebû Sehl Nu'mân Efendi; s.245.

İran'ın Yeni Bir Müdahalesi (1805) ve Alınan Önlemler

Osmanlı düzeninin yerel güçleri vergi toplama ve başka konularda yetkili kılarak onlara yönetim görevleri vermesi, devletin gücünü kırıyordu. Örneğin, 1805 yılında Abdurrahman Bey Baban aşireti reisi ve aynı zamanda mutasarrıf idi. Osmanlı kendine yaptığı dengesiz hareketler sonucu cezalandırılacağını anlayınca isyan etti. Bağdat Valisi Ali Paşa harekâta geçince, İran'a sığınarak ve Şahtan yardım istedi. Şah, bu asi Osmanlı paşasının (esasinda aşiret reisi) eski görevine iadesi için Bağdat valisine mektup yazdı. Ancak, İranlıların bu cüretkâr talepleri reddedilmiş, iki devlet arasında anlaşmanın gereğince "iki tarafın firarileri kabul etmemesi" maddesi hatırlatılmıştı. Osmanlı Devleti daha önce İran'dan sığınan Ali Küfi Han'ı iade etmişti.

Osmanlı yönetiminin bu sıralarda Vehhabî sorunuyla uğraşması İran'ın bu müdahalesine ortam hazırlamıştı. Bağdat Valisi Ali Paşa, İstanbul'a bir mektup yazarak İran üzerine sefere çıkmaya karar verdiğini bildirmiş ve hazırladığı 12.000 kişilik kuvvetiyle harekete geçmişti.⁴³ Ancak Osmanlı Devleti, aynı zamanda Avusturya ve Rusya ile olan harpler sürdüğü için kendisinden geri dönmesini ve Abdurrahman Paşa'yı da affederek eski görevini iade etmiştir. Tarihçi Ahmet Cevdet Paşa'nın dediği gibi, Osmanlı Devleti meseleyi örtbas etmek zorunda kalmıştır.⁴⁴

Osmanlı Devleti Irak bölgesinde sorunların çoğaldığı ve yerelliğin öne çıkarak ideolojik İslam'la, aşiret bağlarının yönetimi tehdit ettiği bu süreçte aşağıdaki önlemleri planladı:

-Sünni inancı kötüleyip, Şii'liği öven propagandaların cahil insanlar arasında etkili olması engellenmeye çalışıldı.

-Şiiler gibi Sünniler tarafından da saygı gösterilen "Kubbe-i Ehl-i Beyt" mezarları onarılmış, altından ve gümüşten yapılmış armağanlarla süslenmiştir.

-Irak'ın Bağdat, Basra ve Musul şehirlerinde etkin Şii ailelerin çocuklarına İstanbul'da dinî bilimler tahsili olanağı verilmiştir.⁴⁵

Sınır Güvenliği İçin Askerî Önlemler

Yukarıda da belirtildiği gibi, İran'da Nadir Şah ile başlayan süreç dışı yönelik aktif Şii politikalarının zayıfladığı ve Osmanlı Devleti ile sıcak savaşların yaşanmadığı bir dönem olmuştur. Ancak İran-Irak sınırının topoğrafik yapısı yüzünden aşiretlerin kışlamak üzere yer değiştirmeleri, sık sık sınır sorunlarının ortaya çıkarmaktaydı. Bağdat'taki 6 ncı Ordu Komutanı

⁴³ Saray; s.80. Krş. BOA; Hatt-ı Hümayun, Nr.6703 E (İranlı Mehmed Hasan Han'dan Bağdat Valisi Ali Paşa'ya) ve Nr.46 (Feth Ali Han'dan Bağdat Valisi Aili Paşa'ya, 1221 H. (1806); Nr.6703 (Sadareten İran Hükûmetine 1221 H. (1806); Nr.6667,6728 (Bağdat Valisi Ali Paşa'dan İran Hükûmetine, 16, 24 Ra 1221/3 (11Haziran 1806); Nr.6671 (Ali Paşa'dan Sadaret'e, 28 Ra 1221/15Haziran 1806).

⁴⁴ Saray; s.81. Ayrıca bk. Ahmet Cevdet; Tarih-i Cevded, c.VIII, İstanbul, 1301-1303, s.43-44.

⁴⁵ Saray; s.99. Krş. BOA; İrâde-i Dâhiliye, Nr.96880.

Müşir Hidayet Paşa'dan alınan 27 Ekim 1884 tarihli telgraf ile diğer arşiv kayıtları mevcut durumun askerî harekâtla çözülmeye çalışıldığını göstermektedir. 1884 kışı öncesinde İran sınırında 200 atlıdan oluşan silahlı bir grup "Luristan hâkimi Hüseyin Kuluhan aşireti içinde ikamet etmek fikriyle hâk-ı Osmanîye girerek asker-i şâhâne müfrezemiz tarafından ta'kip ve harb ve tenkîl ile Luristan cihetine avdet etmişlerdi." Bu sorunla "müfrezeler kumandanı Mirliya Mehmet Fazıl Paşa" mücadele etmekteydi. 6 ncı Ordu Komutanı sunduğu raporda İran Hükûmetinin bunları "harb ve tart" etmemesinden şikâyetçiydi. Bu durumun devam etmesi "enbâ-yı sebîl ve fukarâ-yı ahâlîye pek çok mazaratlar verecektir. Kış mevsiminde ise sınır güvenliğini sağlayan asker ve "zâbıta müfrezeleri sefalette kalacağından ilgili vilayetler tarafından merkeze sık sık bildirilen bu durumun çözüme kavuşması "İran'ca hâvi tedâbir ve harekâtın çaresinin bulunması" gerekmektedir. Bu amaçla Hemavend eşkiyasıyla oralarda şekâveti i'tiyâr eden sa'ir aşâîrin te'dib ve tenkîli" amacıyla altıncı ordu tarafından üç tabur derecesinde bir kuvvet oluşturulmuştur. Ayrıca "Bağdat ve Musul vilayetlerinden dahi lüzumu kadar zabtiye tertib olunarak eşkiya" üzerine sevk edilmiştir.⁴⁶

Musul Vilayetinde Aşiret-Tarikat Bağlarının Düzeni Tehdit Etmesi ve Alınan Önlemler⁴⁷

Tanzimat düzeni Osmanlı taşrasındaki yönetim birimlerini yeni bir örgütlenmeye tabi tuttu. Kadıların idari güçlerinin zayıflaması ile birlikte 1842'den başlayarak kaza müdürlükleri kuruldu. Daha sonra 1864 ve 1871 nizamnameleri ile kazaların başına kaymakam tayin edilmesi kararlaştırıldı. Tanzimat yönetimi bütün vilayetleri aynı statü altında merkeze bağladı.⁴⁸ Kaymakam başkanlığında kaza yönetim meclisleri oluşturuldu. Bu meclislere naib (kadı vekili), tahrirat katibi, mal müdürü, müftü ve gayrimüslim cemaatlerin ruhani reisleri üye idiler. Kaza meclisleri idari davaları, mali işleri, bayındırlık hizmetlerini karara bağlardı. Ancak bu meclisler taşra yönetim hiyerarşisi içinde etkinliği olmayan ancak, en ufak sorunları bile üst yönetime yazarak bürokrasiyi arttıran bir konumda kalmışlardır.⁴⁹

Bu uygulamalar Irak'taki yerelliğe dayalı düzeni etkiledi. Merkezden yöneticiler atanmaya başlayınca bölgedeki aşiret beyleri rahatsızlık duymaya başladılar. Osmanlı yönetimi ara çözüm olarak kimi beylere ya da bölgesel etkili kişilere kendi alanlarında kaymakamlık gibi görevler vermeye başladı. Ancak bu yöntem yerelliği hızlandırdığı gibi farklı tarikatlara mensup ya da geçmişte rekabet içinde olan aşiretler arasında çatışmalara yol açtı. Osmanlı Arşivi'ndeki kayıtlar bu konuda zengin deneyimler içermektedir.

⁴⁶ BOA; Yıldız Arşivi Resmi, 35/10.

⁴⁷ Osmanlı sürecinde Musul bölgesi için bk. Nilüfer Bayatlı; XVII.Yüzyılda Musul Eyaleti, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1999. Musul-Kerkük ile ilgili Arşiv Belgeleri, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Yay., Ankara, 1993.

⁴⁸ İlber Ortaylı; İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, 5. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2000, s.148-155.

⁴⁹ Karal; c.VIII, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1995, s.309 vd. Ortaylı; "Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği", c.III, İstanbul, 1985, s.77-78. Musa Çadırcı; "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", Belleten, Sayı 206, 1989, s.237-257.

1886 yılında Musul vilayetinde yaşanan olaylar bu bağlamda örnek gösterilebilir. Bağdat'taki 6 ncı Ordu Komutanı Müşir Recep Paşa ile Musul Valisi ve Kumandanı Abdullah Paşa tarafından mevcut durum merkeze şifreli telgrafla ayrıntılı olarak rapor edilmiş, alınması gereken önlemler belirtilmiştir.⁵⁰ Bu kayıtlara göre “Kerkük ve Süleymaniye sancaklarında aşâir-i muhtelif tarafından bazı tüccara vuku bulan taarruzun ve bunların yek diğerine ettikleri müsâdemâtın men'i için Miralay Rıza Bey kumandasıyla bir kuvve-i askeriyyenin sevkıyla Musul vilayeti merkezinin Kerkük'e nakli ve Salâhiye kazasına bir kaymakam tayini” hususları dile getirilmişti. İstanbul'da ilgili birimlerde “cereyan eden müzâkerâtın” neticesi “hükûmette tartışılmış” son durum padişah Sultan II. Abdülhamit'e “arz ve takdim” kılınmıştı. Gönderilen raporlar doğrultusunda “dâhil-i vilayette yerlûden ve kifâyetsizden kaymakam ve müdürlerin ve Süleymâniye Sancağı jandarma zâbitânının tebdilleri” ve ayrıca yöredeki yönetimi sağlıklı hâle getirmek için yeni idari birimler oluşturulması gereği vurgulanmıştı.⁵¹

Musul vilayetinin özelliğinden gelen güvensiz ortam Osmanlı yönetimini yöresel kuvvetler oluşturmaya sevk etmiş, bu bağlamda “Hamidiye Alayları” kurulmuştu. Diyarbakır'daki 4 ncü Ordu Komutanı Zeki Paşa 25 Eylül 1892 tarihli şifreli telgrafında “Halep ve Musul cihetlerinde bulunan Arap aşiretlerine” de değinmiştir. “Ordu mıntıkasındaki aşâyir terbiye ve ıslahları konusunda bu iki seneye gelinceye kadar kuvve-i kâhire ve zâbita-yı askeriye ve mülkiyeyi hayli yormuş olduğu” kanaatini belirten komutan Halep ve Musul cihetlerinde bulunan Arap aşiretlerinin kendilerinden alaylar teşkili için bizzat başvurduklarını ancak başka ordular dairesinde yaşadığından bunu uygun görmediğini eklemiştir.⁵²

1 Ekim 1893 tarihinde Musul vilayetinden gönderilen şifreli telgrafta aşiretlerin İran sınırında yarattığı sorunlar ile kış mevsiminin yaklaşmasının askerî harekâtı engellemesi dile getirilmektedir:

Süleymaniye sancağının İran sınırında yaşayan aşiretler “İran aşâyiriyle müttefik bulundukları cihetle birkaç seneden beri icrâ edegeldikleri harekât-ı serkeşâne” sırasında Süleymaniye dâhilindeki bazı köylere saldırıp evlerini yakmışlardı. Musul Valiliği “kuvvâ-yı askeriye sevkıyla te'dibleri” için birkaç defa “makamât-ı âliyye ve cihet-i askeriyye” arz etmişse de “aşâyir-i merkûmenin sâkin oldukları cibâlin fasl-ı şitâda harekât-ı askeriyye gayri müsâid bir surette karla” kaplı olması hareketin ilkbahara ertelenmesine sebep olmuştu. Musul Valisi müdahalenin daha da gecikmesinin, beklenen sonucu veremeyeceğinden endişe etmekte, bazı önerilerde bulunmaktadır: Bu bağlamda, bölgeye gönderilecek aşiretleri ıslah etmeye yönelik özel kuvvetten yararlanılmak istenmiştir; “Mirlivâ Mehmed Fazıl Paşa'nın kumandasındaki ıslâh-ı aşâyir “ kuvveti Süleymaniye Sancağı'ndan işe başlayacaksa bu iş onlara havale olunabilir. ”Başka mıntıkadan icraata

⁵⁰ BOA; Yıldız Arşivi Tasn. Resmi, 87/1, 79/60 ve ekleri.

⁵¹ BOA; Yıldız Arşivi, Resmi, 79/60 numaralı Meclis-i Mahsus Belgesi.

⁵² BOA; Yıldız Arşivi, Hususi, 258/95.

mübâşeret eyleyecek ise altı yüz asâkir-i şahânenin” İran hududundaki belirtilen mıntıkaya sevki için talimat verilmesi istenmiştir.⁵³

Dönemin Osmanlı Padişahı Sultan II. Abdülhamit Musul vilayetinde devlet düzenini tehdit eden suçlu aşiretlerin üzerine askerî kuvvet sevk edilmesine karşıydı. Önce, bunların “tedâbir-i hikemiyâne ile” (ikna yöntemi ile) yola getirilmelerini istedi. Kısa bir süre sonra da kararını değiştirerek özel bir kuvvet (kuvve-i islâhiye) gönderilmesine razı oldu. Bu kuvvetin başına getirilen Ömer Vehbi Paşa, 1892 Temmuzunda Musul’a vardı. Aldığı talimata da uygun olarak nüfus, toprak ve mülk sayımı işlemlerini başlattı. Bu uygulamadan kurulu düzenleri etkilenecek olan yöredeki ayan-esnaf ve tarikat çevreleri muhalefete başladılar. Üstelik Fransız ve elçilikleri de protestoda bulundular. Osman Vehbi Paşa Aralık 1892’de görevinden alındı.⁵⁴

Ömer Vehbi Paşa, Musul kasabasının emlak ve nüfusunun tahriri için iki komisyon kurmuştu. Kadın nüfusun yazılmasını istemeyen “bir kısım eşhâsın arz-ı hâl için telgrafhaneye toplanmaları üzerine nisânın tahririnden sarf-ı nazar olunduğu” açıklanarak halk yatıştırıldı. Ancak, “ahâlinin bu suretle ayaklanmasına meclis-i idâre âzasından Sait Bey, Müftüzâde Mehmed, Hasan, Yusuf ve Abdülvahid Efendiler, âza-i sâbikadan Süleyman Bey, reji müdürü Hasan ve meclis-i idare baş kâtibi Rauf Efendilerin teşvik ve tahriki sebep olduğundan”, kendileri hapsedildi. Osmanlı yönetiminin iyileştirmeye yönelik düzenlemelerini engellemeye çalışan yerel çevrelere ödün vermeyerek etkilerinin kırılmasına yönelik bu hareket “ecnebîlerin” şikâyetine yol açmış, Ömer Vehbi Paşa merkezî hükûmet tarafından “böyle yanlış muamelâtta bulunmaması için” yazılı olarak uyarılmıştır. Ömer Vehbi Paşa kendisini savunmak amacıyla gönderdiği telgrafta şu hususları vurgulamaktadır: “bu zevât gaddarâne ve zâlimâne şekilde” çaresiz halka “tecâvüzât ve te’addiyât icrâsına cür’et ettikleri gibi tahrîr-i nüfus meselesinde dahi Şam vak’asını andıracak surette” halkı kışkırttıkları anlaşılmıştır. Vilayet makamınca haklarında soruşturma açılması üzerine yeniden halkı “fesâda” çalışan bu kişiler adliyeye sevk edilmiştir. Eğer kayıtsız kalınsaydı ordu ve vilayet yönetimi yıpranacağından ileride “icraata külliyyen sekte vurulmuş” olacaktı. Aslında bunların dışında vilayet dâhilinde gerçekleştirilen bu yeni çalışmalardan memnun olmayan yoktur.⁵⁵

Süleymaniye sancağında bir başka yerel sorun ortaya çıkmıştı. Caf aşiretinden olup Osmanlı yönetiminin görev vererek “Paşa” yaptığı Mahmut Bey ve biraderi Osman Bey arasındaki anlaşmazlık yöredeki düzeni sarsıyordu. Bu yüzden Osmanlı yönetimi “mîlel-i muhtelif zîmmetinde bulunan” alacaklarını tahsil edemediği gibi hükûmetin etkinliği de azalıyordu. Musul Vali Vekili ve Kumandanı Abdullah Paşa gönderdiği telgrafta “bu

⁵³ BOA; Yıldız Arşivi, Hususi, 258/95. Sadrazam Cevat Paşa bu husus için gereğini padişaha arz ederken 6 ncı Ordu Komutanının da aynı fikirde olduğunu belirtmektedir. BOA; Yıldız Arşivi, Hususi, 258/95 (ek).

⁵⁴ Bk. Gökhan Çetinsaya; “II.Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak’ta Tarikat, Aşiret ve Siyaset”, Dîvân, İlmî Araştırmalar, Sayı 7, Bilim ve Sanat Vakfı Yay., İstanbul, 1999, s.160-161.

⁵⁵ BOA; Yıldız Arşivi, Hususi, 263/107 (ek).

paşaların itibarı hükûmet tarafından verildiği hâlde, bunlar yanlarına aldıkları askeri de kendi nüfuzları için kullanmaktadır.” demektedir Caf aşiretinin çiftçilik ve koyun çobanlığıyla geçindiklerini ve asayişe uygun davrandıklarını eklemekteydi.⁵⁶

Bölgedeki idari ve askerî mercilerden gelen görüşler doğrultusunda, bu iki aşiret ileri geleninin uzaklaştırılması için hükûmetin aldığı karar sadrazam tarafından padişaha sunulmuştu.⁵⁷

16 Aralık 1894 tarihli Sadrazam Cevat Paşa'nın padişaha yaptığı arzda tarikat-aşiret ilişkilerinin yarattığı bu sorunlar vurgulanmıştır.

“Üç seneden beri der-i saâdetde iken bugünlerde Süleymaniye'ye muvâsalat eden müftü-yü sâbık Seyyid Muhammed Efendi ve akrabası, Şeyh Said Efendi'ye ait bazı karye ahalisinin eşya ve hayvanâtını” gasp etmişlerdir. Yöre yöneticileri tarafından “nasihat için” kendileriyle görüşülmüş, ancak araları bulunamamıştır. Bu durumun sürmesi “kıtâle muceb olacağından” Süleymaniye mutasarrıfına gerekli önlemleri alması için talimat verilmelidir. Ayrıca yine aynı yörede “Caf Reisi Osman Paşa ile Caflı Mahmud Paşa arasındaki rekabetin” derinleşmemesi için 6 ncı Ordu Komutanının Süleymaniye'ye gönderilmesi yaralı olacaktır. Bir başka önlem olarak “Şeyh Said ve Seyyid Mehmed'in Musul'a veya başka bir mahalle gönderilmeleri” hususu da arz edilmiştir.⁵⁸

Bu dönemde Musul vilayetinin Süleymaniye-Kerkük bölgesi aşiretleri (Berzenci ve Talabanîler) Kadiri şeyh ailelerinin kontrolü ve nüfuzu altındaydı. Daha kuzeyde, Musul, Duhok ve Erbil civarında ise (Barzaniler) genellikle Nakşibendî şeyhlerinin kontrolünde olan yerleşik ve yarı göçebe aşiretler bulunuyordu. Berzencilerin yükselişi Sultan Abdülaziz döneminde başlamış ve II. Abdülhamit dönemi boyunca hızlanarak devam etmiştir. Şeyh Said (ö.1909) çeşitli kereler İstanbul'u ziyaret etti ve başta Sultan Abdülhamit olmak üzere Yıldız Sarayı'ndaki etkili kişiler tarafından saygı gördü.⁵⁹

Çöl Araplarının Yarattığı Kargaşa

Vaha ve güney çöllerinin Arapları olan Müntefiklerin Basra ve çevresinde devlet yönetimine karşı sık sık sorunlar yarattığı gözlenmektedir.⁶⁰

Osmanlı Devleti'nin bölgede karşılaştığı en önemli sorun genellikle göçebe olarak yaşayan bedevî Arap kabile ve aşiretlerini bir düzene sokmak olmuştur. Osmanlı Devleti mevcut düzene birtakım yenilikler ilave etmek suretiyle aynı düzeni devam ettirmiştir.⁶¹

⁵⁶ BOA; Yıldız Arşivi, Hususi, 79/60.

⁵⁷ BOA; Yıldız Arşivi, Resmi, 75/60, (13 Haziran 1894).

⁵⁸ BOA; Yıldız Arşivi, Hususi, 315/51.

⁵⁹ Çetinsaya; s.154.

⁶⁰ Ömer Osman Umar; “Basra İle Müntefik'te Aşiretlerin Mücadelesi ve Sadun Paşa”, Orta-Doğu Araştırmaları Dergisi, c.II, Sayı 1, Elazığ, 2004, s.9. Robert Mantran; “Irak” mad. (Osmanlı Dönemi XVI-XVIII Yüzyıl), TDV İslam Ansiklopedisi, c.II, s.91.

⁶¹ Zekeriyâ Kurşun; “Basra Körfezi'nde Bir Arap Aşireti: Amcan Urbanı (1820-1913), Belleten, c.LXIII/236, Ankara, 1999, s.123.

1645'te Basra'da yerli şeyh ve emirlerin etkisiyle, çıkan ayaklanma sonucu 20 yıl süren bir kargaşa dönemi başladı. Basra'da Osmanlı yönetimi egemen olmuş ancak, 1667'de Müntefik Şeyhi Mani ve Huveyza Hanı Ferecullah birbiri ardına Basra'ya hâkim olurken Osmanlı batıdaki barışı sağlayıncaya kadar bu duruma göz yummuştur.

Bölgedeki iki büyük kabile olan Ka'b ve Müntefik aşiretleri zaman zaman Basra ve çevresine saldırılarda bulunmuşlardır. Bu saldırılar ticaret gemileri ve hurmalıklara düzenlenirdi. Yani bu saldırılar yağma amaçlıydı. Bölgedeki aşiretler Basra'da zayıf bir idare gördükleri zaman hemen bazı eşkiyalık faaliyetleri içine girmişlerdir.

Basra-Müntefik yöresi Birinci Dünya Savaşı öncesinde de bu kırılgan özelliğini korumaktaydı. Bu bağlamda aşağıdaki olayları durumu analiz edebilmemiz için yansıtmak istiyoruz:

Müntefik'te 1911 yılı Şubat ayından itibaren aşiret fırkaları yeniden birbirine girince bölgedeki düzen bozulmuş ve kargaşa ortaya çıkmıştır. Bu kargaşalar nedeniyle kasabada hükûmetin nüfuzu sarsılmıştır. Bunun üzerine idari yetkililer birtakım tedbirler almaya çalışmışlardır. Bu olaylar sırasında bölgedeki aşiretlerin bazıları Sadun Paşa ve ailesini kuşatmıştır. Sanki devlet idaresi bölgede yokmuş gibi aşiretlerin davranmaya başladıkları görülmüştür.⁶²

Bu kargaşalıklar sırasında İbn-i Suud Abdülaziz' Basra taraflarına geldi. Her ne kadar Abdülaziz Osmanlı Hükûmetine bağlı olduğunu devamlı olarak dile getirmişse de Irak'ın her tarafında İngilizlerin yapmış oldukları propagandalardan etkilenmiştir.⁶³ İngilizler bölgedeki aşiretleri silahlandırarak ve aşiretlerden birini diğerine karşı kullanarak bölgede karışıklık çıkarmaya çalışmışlar. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki otoritesini sarsmaya kalkışmışlardır. Bu sırada Müntefik bölgesindeki bazı aşiretler Müntefik sancağı hükûmetinden ve Sadun'dan şikâyetçi olarak, devletin Sadun'u cezalandırmasını, kendilerine yardım etmesini istediler. 10.000 nüfuslu Bedur, el-Gazvi ve Şerifat aşiretleri ve rüesası sadrazamlığa çektikleri telgraflarında bu durumu şöyle ifade etmişlerdir:

“Nüfusumuz Sadun el-Mansur adındaki kimseye temlik edilmiştir, kendisi mallarımızı yağma ve halkı esir gibi kullanmaktadır. İngiltere politikasına meyilli es-Sabah ve es-Suudlar aşiretleri elde etmek amacıyla cephane göndermişlerdir.”

Osmanlı Devleti'nce Miralay İzzet başkanlığında bir soruşturma kurulu görevlendirildi. Bu bağlamda, Müntefik livasının tüm halk ve aşiretlerine hitaben Arapça bir bildiri yayımlanmıştır: “Kimin kimden ne talebi, şikâyeti var ise bize müracaat etsin. Katımızda kimsenin hatırı ve büyük küçük yoktur.

⁶² Umar; s.12. Krş. BOA; Dâhiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye Dairesi Siyasi Evrakı (DH-SYS), Dosya Nu:66, Belge Nu: 6-17, DH-SYS, Dosya Nu: 66 Belge Nu:6-7.

⁶³ Umar; s.18. Krş. BOA; DH-SYS, Dosya Nu:66, Belge Nu: 6-6.

Hedef istenen adaleti umumileştirmek ve hakkaniyettir. Kendini hükûmetten üstün sayanların geleceği yoktur. Onlar dünya ve ahirette kayıp ve zarardadırlar. Batıl devam etmez, hak ve adalet onu mahv ve helak eder. Bir memlekette devletin hakkını gizleme, katl ve yama edenler hakikatte kendi haklarını yiyorlar, kendi kanlarını döküyorlar. Kendi mallarını telef ediyorlar demektir.”⁶⁴

Yöredeki olaylardan sorumlu görülen Sadun Paşa (Sadun el-Mansur) tutuklandı. Soruşturma kurulunun girişimi sonucu Basra'da kalması sakıncalı görülerek bir süvari bölüğünün koruması altında Musul-Deyr yoluyla Haleb'e getirildi. Sadun Paşa Haleb'e ulaşır ulaşmaz “yarım saat bile olmadan bir Yahudi ile şapkalı biri” gelerek kendisine para desteği sağladılar.

Sonuç

1. Irak bölgesinin toplumsal birikimi, farklı ideolojik yapıdaki tabakaları ve radikal söylemlerden kolay etkilenen ümmî kitleleri içermektedir.⁶⁵

2. Orta Doğu ve Irak sahası farklı dinlere, farklı dinsel eğilimlere hoşgörü ile bakan dünyevi düzenin gereklerini yerine getirerek kurumsal yönetimler oluşturan siyasal süreçlerde istikrara kavuştu. Ancak üst kültürel kimlik kazanmamış toplumsal yapı, çağdaş kültürel ve yönetsel kurumlara sahip olmadığı için kargaşaya açık bir özellik taşımaktadır.

3. Irak'ta tarihsel süreçte yaşanan gelişmeler aşiret ve ümmet bağlarının sürekliliğini vurgulamaktadır.⁶⁶

4. Bu özellikleri taşıyan topluluklar üzerine, önce devlet düzeninin tesis edilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Daha sonra, sosyoekonomik önlemlerle birlikte özellikle, onları etkili bir çağdaş eğitimden geçirmek gerekecektir. Böylece, demokrasi kültürünü ve ulusal üst kimlik bilincini kazanacak kitlelerin ancak bundan sonra, geçerli uluslararası normlara sahip çağdaş devlet düzenine uyum sağlaması mümkün olabilir.⁶⁷

⁶⁴ Umar; s.25. Krş. BOA; DH-SYS, Dosya Nu:66, Belge Nu:6-16.

⁶⁵ Günümüzde araçlarında diri diri yakılan “insan”lar karşısında, İslami örgüt mensupları dışındaki sıradan insanların da yaptığı sevinç gösterileri bir bakıma bu özelliği yansıtmaktadır.

⁶⁶ XX. yüzyılda monarşik kralların yönetimde geçen ancak yapısal değişim yaşanmayan dönemi sonrasında 1970'li yılların Baas sürecini ve nihayet Körfez Savaşları ile birlikte yaşanan küresel ve yerel kökenli olayları, tarih, siyaset bilimi, sosyoloji ve psikoloji gibi disiplinlerin de yardımıyla analiz etmek gerekmektedir. Bu gelişmeler için ilk önce Bk. Muzaffer Erendil; Çağdaş Orta Doğu Olayları, Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara, 1992.

⁶⁷ Orta Doğu'nun siyasal ve kültürel yapısını analiz eden Tarık Ali şu sonuca varmıştır: “Acilen bir İslamcı reform hareketine ihtiyacımız var, fundamentalislerin deli saçması muhafazakârlıklarını ve gericiliklerini silip süpürecek, ama ondan da öte, İslam dünyasını Batının hâlihazırda sunduğundan daha ilerici yeni fikirlere açacak bir reformasyona ihtiyacımız var. Bu yönelim devletle caminin kesin çizgilerle ayrılmasını, ulema takımının dağıtılmasını, Müslüman entelektüellerin bir bütün olarak İslam kültürünün ortak malı olan metinleri yorumlama hakkını elde etmesini, özgürce ve rasyonel düşünmeyi ve yaratma özgürlüğünü zorunlu kılıyor. Bu yönde yol almadıkça, eski kavgaları yeniden yaşamaya, daha zengin ve insanca bir gelecek yerine, şimdiki zamandan geçmişe nasıl döneceğimizi düşünmeye mahkum kalacağız. Kabul edilemez olan şey budur”. Tarık Ali; s.418-419.

KORE SAVAŞI'NDA TÜRK HARP ESİRLERİ

Ulş. Bnb. Murat ÖZAYLAR

Giriş

BM emrinde görevlendirilmiş olan Türk Tugayı, ilk kafilesi ile 16 Ekim 1950'de Pusan Limanı'na çıkmış ve nizami düşman birlikleri ile ilk muharebesini 28 Kasım 1950'de gerçekleştirmişti. Kore'deki Türk harp esirlerinin esaret hayatı, ilk esirlerin Wawon'daki bu muharebede verildiği düşünülürse¹ Esir Mübadelesi Anlaşması ile esirlerin iade edildiği en son tarih olan 19 Eylül 1953'e kadar yaklaşık 33,5 ay sürmüştür. Türk harp esirlerinin tamamı farklı tarihlerdeki muharebelerde esir düştüklerine ve hasta ve yaralı esir değişimleri de dâhil olmak üzere farklı tarihlerde iade edildiklerine göre bu toplam süre tüm esirler için geçerli değildir.

Ayrıca, düşman elinde kısa süreli olarak esaret yaşamış ve kaçarak birliğine yeniden katılmış olan Türk askerlerinin de varlığı söz konusudur.

A. Esaretin Başlangıcı

1. Türk Harp Esirlerinin Sayısı

Yaklaşık üç yıl süren Kore Savaşı'nda Türk Tugayının kayıpları hakkında gerek resmî gerekse resmî olmayan kaynaklarda çelişkili açıklamalar vardır. Konu ile ilgili doktora çalışması yapmış olan Ali Denizli, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivine dayanarak vermiş olduğu rakamlarda "721 şehit, 2147 yaralı, 234 esir ve 175 harp gaibi" olduğunu açıklarken² Dışişleri Bakanlığının resmî internet sitesinde³ "900'den fazla şehit ve 200 yaralı" olarak beyan edilmektedir.

Resmî olmayan kaynaklarda da esir miktarı hakkında farklı rakamlara ulaşılmaktadır. Cumhuriyet gazetesinin 18 ve 19 Nisan 1951 tarihlerinde Panmunjom Basın Bürosu'na dayanarak yayınlamış olduğu Kore'de Türk harp esirlerinin tam listesinde toplam 231 esirin ismi vardır.⁴ Ancak, dönemin basın haberleri incelendiğinde, esir mübadelesinde gün gün iade edilen esirlerin toplamıyla 249 rakamına ulaşılmaktadır.⁵ Ayrıca, Esir Değişimi Anlaşması ile mübadeleye tâbi tutulmaksızın 3-5 gün gibi kısa süreli de olsa esaret hayatı yaşamış, doğan fırsatlardan istifade ile kaçarak tekrar birliğine katılmaya muvaffak olabilmiş esirler de vardır.

2. Esirlerin Yakalanması

Kore Savaşı'ndaki ilk Türk harp esirleri, 28 Kasım 1950'de düşmanla yapılan ilk çatışma olan Wawon Muharebesi'nde düşman eline geçmişlerdir. Tokchon'a gitmek üzere intikale başlayan tugay birliklerinin intikal esnasında

¹ Düşmanla yapılan ilk çatışmayı, Wawon'a geri dönmekte olan tugayın artçı görevinde bulunan Keşif Takımı icra etmiş, bu çatışmada pusuya düşürülen takımdan sadece iki subay ve dört er kurtulabilmiş, geri kalanı şehit ve esir olmuşlardır. Kore Harbi, Kore Türk Tugayı ve BM Askerlerinden Alınan Dersler; K.K. EDOK. Yay., Ankara, 2001, s.36.

² Ali Denizli; Kore Harbi'nde Türk Tugayları, Ankara, 1994, s.231.

³ <http://www.mfa.gov.tr/Turkce/grup/ha/ha02htm/01.htm#5>.

⁴ Cumhuriyet; 18-19 Nisan 1953.

⁵ İade edilen tüm esirlerin listesi için bk. Ek-1.

alınan telsiz emri ile Wawon'a geri dönüşlerinde artçı birliği olan keşif ve istihkâm takımlarının düşman pususuna maruz kalmaları sonucu ağır zayıat verilmiştir. "...Çekilmeyi izzet-i nefislerine yediremeyen harp darp görmemiş genç subaylar...kuvvetleri tükeninceye kadar çarpışmışlar, bir kısmı şehit ve yaralı, bir kısmı da esir düşmüştür."⁶ Bu çatışmadan sadece iki subay ve dört er kurtulabilmiştir.

Türk harp esirlerinin "büyük bir kısmı ise Kunuri'de yaralanarak muharebeden sıyrılamayan askerlerdir."⁷ Wawon, Sinnim-ni, Kaechon ve Sunchon Boğazı çatışmalarından oluşan Kunuri Muharebeleri esnasında diğer birliklerle irtibatsızlıklar nedeniyle sık sık düşman çemberi içinde kalınmış ve geri çekilemeyen birliklerde düşman eline geçen esir sayısı fazla miktarda olmuştur.

Türk harp esirlerinin bir diğer büyük grubunu oluşturan muharebe ise Birleşik Komünist Ordularının 22 Nisan 1951'de başlayarak 1 Mayıs 1951'e dek sürdürmüş olduğu "İlkbahar Taarruzu"dur. Bu muharebeler esnasında sağ yanındaki 24 ncü Amerikan Alayı çekilen 9 ncu Bölük, tamamen çembere alınmıştır. Çoğunluğu ağır yaralı olarak düşman eline geçen 105 kişilik grubun esir düşmesini, esirlerin en kıdemlisi olan 9 ncu Bölük Komutanı Yzb. Hamit Yüksel şöyle anlatmaktadır: "Amerikan birliği gidince tüm birliklerin artçısı olarak 9 ncu, 10 ncu ve 2 nci Bölük kalmıştık. Karşımızda yüz binlerce düşman vardı. Saplı bombalar atılıyor, içerisinden çıkan ufak ufak misketler kum gibi her tarafımıza saplanıyordu. Bunlarla birlikte koluma ve ayaklarıma gelen kurşun yaraları ile ben de esir oldum."⁸

B. Esir Kampları

1. Kamp ve Geçici Tutulma Noktalarının Yerleri

Kuzey Kore'deki esir kamplarının sayısı hakkında ülkemizde kesin bir bilgi kaynağı yoktur. Kuzey Koreliler, başlangıçta sabit bir esir kampı tesis etmemişler, yakaladıkları esirleri geçici toplanma noktalarında barındırmışlar, 1951 yılı sonlarına doğru muharebeler yoğunluğunu kaybedip statikleşmeye başlayınca Yalu Nehri civarında ve kısmen Mançurya sınırında çeşitli esir kampları tesis etmişlerdir.⁹ ABD Savunma Bakanlığının resmî internet sitesinden elde edebildiğimiz bilgiye göre toplam altı adet esir kampı bölgesi, yedi adet de geçici tutulma noktası açılmıştır.¹⁰ Geçici tutulma noktaları, "Pak's Palace, Kangdong, Pike's Peak, Pukchin-Tarigol, Death Valley, Kanggye ve Manpo" bölgelerindedir. Bu tutulma noktaları içerisinde en dikkat çekeni "Kore Savaşı'nın ilk kışında, komünistlere esir düşen, çoğunluğunu Amerikalıların oluşturduğu binlerce müttefik askerin alakasızlıktan dolayı öldüğü maden havzası"¹¹ olan "Death Valley (Ölüm Vadisi)"dir.

⁶ Tahsin Yazıcı; Kore Birinci Tugayı'nda Hatıralarım, İstanbul, 1963, s.164.

⁷ Denizli; s.178.

⁸ Kutup Yıldızı Belgeseli; Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, 2000.

⁹ Muzaffer Kıran; Harp Esirleri, Ankara, Yıldız Matbaası, 1959. s.103.

¹⁰ http://www.dtic.mil/dpmo/pmkor/map_camps.jpg.

¹¹ Cumhuriyet; 8 Ağustos 1953.

Açılan esir kampları ise “Suan Kamp Bölgesi, Chongsong bölgesindeki 1 nu.lı Esir Kampı, Pi’Chong-ni’deki 2 nu.lı Esir Kampı, Chongsong bölgesindeki 3 nu.lı Esir Kampı, Wivon’daki 4 nu.lı Esir Kampı, Pyoktong’daki 5 nu.lı Esir Kampı”dır. Bir kamp bölgesinde irili ufaklı ve farklı amaçlara hizmet eden birkaç kamp olduğundan kampların toplam sayısı 20 kadardı.¹²

Türk harp esirleri, 1951 yılı ortalarına kadar muhtelif şehirlerdeki geçici tutulma noktalarında tutulmuşlar ve bilahare merkezî kamplara sevk edilmişlerdir.¹³ Türk harp esirleri, bundan sonraki esaret sürecinde Pi’Chong-ni’deki 2 nu.lı kampta, Wivon’daki 4 nu.lı kampta ve Pyoktong’daki 5 nu.lı kampta tutulmuşlardır.

2. Kamp Yerlerine İntikaller

Kore Savaşı’nda BM ordusu esirlerinin yakalanmalarından itibaren sağlam veya yürüyebilecek durumda bulunan yaralılarından teşkil edilen kabileler derhâl kuzeye, geçici tutulma noktalarına doğru yürüyüşe başlıyorlardı.¹⁴ Esirler tarafından “ölüm yürüyüşleri” olarak isimlendirilen bu yürüyüşler çok sayıda muhafız nezaretinde ve günlerce sürmektedir. Esirlerin çoğunlukla ellerinin arkadan telle bağlandığı bu yürüyüşlerde ağır yaralıları, kamyonlara “balık istifi” dolduruluyor, herhangi bir tedavi olmaksızın kampa götürülüyorlardı.¹⁵ “Çoğu zaman ağır surette yaralı olanlar olduğu yere bırakılıyor, tüfek ateşleri ile öldürülüyor veya süngüleniyor veyahut da her ikisi birden tatbik olunuyordu.”¹⁶ Bu korkunç facialarla dolu göç, günlerce, İmjin ve Yalu nehirleri geçilip Çin topraklarına ulaşılarak esirlerin kamplara yerleştirilmesine dek sürmüştür.¹⁷

Çinli ya da Kuzey Koreli muhafızların yürüyüş esnasında yapmış oldukları bu muamelenin tek istisnası Türk esirleridir. Eğer bir yaralı Türk esiri düşerse arkadaşı hemen fırlar, muhafız yetişmeden arkadaşını sırtına alır ve kendisi de yaralı olmasına rağmen güçlükle yürümeye devam eder. Bu faaliyet, tüm esirlerce sırayla sürdürülür. Bu nedenle Türk esirler fire vermeksizin esir kamplarına ulaşmışlardır.¹⁸

Esir değişiminde iade edilen Er Faik Kutlu “...esir düştükten sonra bir ay kadar yol yürüdük... Bizimle beraber başka müttefik esirleri de vardı. Onlara yardım ettik ve bazen sırtımızda taşıdık. Türkler hepsinden daha kuvvetli idi.” demektedir.¹⁹ Er Mehmet Gümüş de “...kendisinin de içinde bulunduğu bir grubun buz gibi bir havada günlerce yürütüldüğünü...” söylemektedir.²⁰

¹² Kıran; s.89.

¹³ a.g.e.; s.103.

¹⁴ Yakalanan BM Ordusu esirlerinin yürüyüş rotaları için bk. Ek-2.

¹⁵ a.g.e.; s.89.

¹⁶ Denizli; s.176.

¹⁷ a.g.e.; s.179.

¹⁸ Kore Harbi, Kore Türk Tugayı ve BM Askerlerinden Alınan Dersler; s.77.

¹⁹ Cumhuriyet; 8 Ağustos 1953.

²⁰ a.g.g.; 9 Ağustos 1953.

C. Esir Kamplarında Yaşam

1. Barınma, İaşe ve Sağlık Sorunları

a. Barınma ve İaşe

Kuzey Kore esir kamplarında barınma ve iaşe için sağlanan koşulların sağlıklı olduğunu söylemek olanaksızdır. Zira sac ve saz barakalardan ibaret olan esir kampı binalarında esirler, yere serdikleri otlar üzerinde yatmışlar ve bütün kış ayları boyunca yakacak olarak bir şey verilmemişti. Barakalar, muhtemelen kamp hâline getirilmeden önce hayvancılıkta ahır ya da gübre deposu olarak kullanılmaktaydı. Kunuri muharebelerinde esir düşen Sıhhiye Onbaşı Veli Atasoy “Soğuk kamp adını taktığımız kampın barakaları, bizim tavuk kümeslerinden daha kirliydi.”²¹ demektedir. Aynı muharebelerde esir düşen Arif Akıncı ise “...barındığımız odalar çok küçüktü. Kıpırdayacak alan bile kalmıyordu. 82 Türk aynı yerde kalıyorduk...” diyerek kalınan yerlerin ne kadar küçük olduğunu belirtmektedir.²²

BM teşkilatı ve Kızılhaçın yapmış olduğu incelemelerde, kamplar fenadan çok kötüye doğru sınıflandırılıyordu. Çok kötü kamplarda esirler, cesaretleri sayesinde varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Suan bölgesindeki, esirlerce “Fasulye Kampı” diye isimlendirilen kamp, Pi’Chong-ni’deki “Ölüm Vadisi” kampı ve Kanggye yakınlarında bulunan ve “Vadi” denilen kamp ise fena kamplar statüsündeydi. Çok kötü statüsünde ise Pi’Chong-ni civarındaki “Sorguya Çekme Merkezi” ve bunun yanında “Mağaralar” diye isimlendirilen ve burada esirlerin hapsedildiği, battaniyesiz olarak yatmaya mecbur edildiği tuvalet tertibatı olmayan “Disiplin Merkezi” vardı.²³

Esirlere, gerek kampa yerleşinceye kadar, gerekse esaretin ilk yıllarında battaniye, yatak, kaput, elbise vs. gibi eşyalar verilmemiş, bu yüzden soğukla mücadele çok çetin olmuştur. Elbise ve teçhizatı daha güçlü olan diğer müttefik ülke esirlerine nazaran Türk esirleri, üzerlerinde ne varsa iki yıla yakın bir süre bu eşyalarla yaşamışlardır.²⁴

Esaretin son dönemleri ve bazı özel durumlar hariç olmak üzere, çoğu kampta esirlerin yiyecek istihkakları çok azdır. Ancak çoğunlukla bu yiyeceğin cinsi Kuzey Kore ve Çin kuvvetlerinin yiyeceği ile aynı olmasına rağmen miktarı Cenevre Sözleşmesi hükümlerine uygun değildir. Esirleri güçsüz bırakarak sorguda zayıflatmak amacını güden bu davranış sonucu kamplarda salgın hastalıklar baş göstermiştir.

Kampta verilen yemek ile ilgili Onbaşı Veli Atasoy “...48 saatten 48 saate kum bulgurundan pilav ve az miktarda su vererek bizi yaşattılar.” demektedir.²⁵ Yüzbaşı Hamit Yüksel ise “...domuzlara verilen yemin haşlaması

²¹ Korsavaş; Sayı 92, Ocak 1983, s.23.

²² Arif Akıncı ile yapılan röportajdan.

²³ Kıran; s.92.

²⁴ a.g.e.; s.104.

²⁵ Korsavaş; Sayı 92, Ocak 1983, s.23.

yani bulgura veya süpürge tohumuna benzeyen” bir yemekle beslendiklerini söylemektedir.²⁶

Esirlerin iâşesi ile ilgili Muzaffer Kıran “alınan malumata göre; sabah ve akşam bir sahlep fincanı büyüklüğünde ölçü ile kum darı, mısır kırması, bali adı verilen süpürge tohumu... ayda veya on beş günde bir veya çok zaman kokmuş veya kurtlanmış balıklardan yapılmış balık çorbası ve fasulye yemeği, ayda bir defa, bilahare on beş günde bir ve nihayet mübadele sırasında haftada bire çıkarılan ekmek... ayda, bazen üç ayda bir, elli gram keçi eti.. gibi gıdalar verilmektedir.” demektedir.²⁷

b. Sağlık Sorunları

Esir kamplarında sağlık sorunları başlı başına bir sorun olup bu yüzden hayatını kaybeden müttefik esirlerinin sayısı binlerle ifade edilmektedir. Esirlerin vücut dirençlerinin kırılarak hastalıklara yakalanmasındaki temel sebepler ise açlık ve hijyen şartlarının olumsuzluğudur. Cenevre Sözleşmesi hükümlerine uygun olmayan iâşe ve hijyen tedbirleri neticesinde sayıları iki bine varan Amerikalı esir hayatı kaybetmiştir.²⁸

Sağlık sorunları nedeniyle meydana gelen ölümlerin büyük bir çoğunluğunda dizanteri ve tüberküloz baş rolü oynamaktadır. Keza, Nisan 1953’te yapılan hasta ve ağır yaralı esirlerin değişimi sırasında tüm müttefik esirlerde olduğu gibi Türk harp esirlerinde de tüberkülozlu hasta sayısının çokluğu göze çarpmaktadır.²⁹

Kamplarda, yaralı ve hasta Türk harp esirlerinin sıhhi bakım ve tedavileri yapılmamış, yaralıların yaraları kendileri tarafından yapılan ilk geçici müdahale ile kalmış ve kendi kendine iyi olmaya bırakılmıştır. İlaç veya ameliyatla tedavi, çok ender olarak bir veya iki kişiye yapılmıştır.³⁰

Esir kamplarında birçok esirin vücut uzuvları Çinli doktorlar tarafından tedavi edilmek yerine kesilip atılmış, en basit yaralar bile birçok organ kaybına sebep olmuştur.³¹

Esir edilen BM ordusu askerî doktorlarına, hasta ve yaralı esirlere bakmak için hiçbir suretle müsaade edilmemiştir. Buna rağmen esirler arasındaki doktorlar ve sıhhiye erleri, diğer esirlere mümkün olan her şeyi yapmışlardır. Bu sıhhiyecilerden birisi de Türk harp esirlerinden Ankaralı Sıhhiye Onbaşı Veli Atasoy’dur. Atasoy, esaret altında birçok esir kampına giderek Amerikan asker ve subaylarının da acısını dindirmeye çalışmış, kendi beyanıyla “Kızıl Çinli sıhhiye memurlarının yapamadığı işi” yapmıştır.³²

²⁶ Kutup Yıldızı Belgeseli.

²⁷ Kıran; s.104.

²⁸ a.g.e.; s.91, 108.

²⁹ Kıran; Hürriyet Kapısı (Panmunjon), Ankara, 1957, s.30, 48.

³⁰ Kıran; Harp Esirleri, s.109.

³¹ a.g.e.; s.30.

³² Korsavaş; Sayı 92, Ocak 1983, s.23.

2. Esirlere Uygulanan Propaganda Faaliyetleri

Kore Savaşı'nda uygulanan propaganda faaliyetleri, daha önce cereyan etmiş diğer savaşlarda ender görünen bir durum olarak esirlere, onların yeniden silah tutmasına engel olmaya ya da istihbarat açısından ihtiyaç duyulan bilgileri elde etmeye yönelik olarak icra edilen propaganda türünden ziyade, rejimin doktrinini kabul ettirmeye yönelik beyin yıkama çalışmaları olarak öne çıkmıştır.

Bir başka müstesna tarafı ise kamplardaki disiplinin sertliği ne olursa olsun her harpte, hatırı sayılır sayıda esir, kafasını, cesaretini kullanmış veya sadece bahtına güvenerek firar edebilmiştir. Oysa bu savaşta firar etme teşebbüsleri şöyle dursun düşman ideolojisini kabul ederek vatanına dönmeyenlerin varlığı söz konusudur.³³

Bu savaşta, Kuzey Kore ve Çin kuvvetlerinden oluşan Birleşik Komünist Ordusu psikolojik harp üniteleri, ele geçirilen BM ordusu askerlerini komünizm safına geçirme amaçlı propaganda ve beyin yıkama metotları geliştirerek yoğun bir şekilde uygulamışlardır.

Yapılan propagandalar sonucunda esirlerin büyük bir bölümü, örneğin İngiliz ve Amerikalı esirlerin 2/3'ü düşmanla şu veya bu şekilde iş birliği yapmışlar; savaş sonunda Amerikalı 21 esirle bir İngiliz esir, yapılan propagandalar sonucu komünizmi benimseyerek ülkelerine dönmeyi reddetmişlerdir.³⁴

Komünistler, bu propaganda faaliyetlerini uygulamadan önce esirlerin liderleri ile olan bağlantıyı kesmeye ve disiplinlerini çöktürmeye çalışmışlar, bu maksatla öncelikle tüm esirlere tek tip ve rütbesiz kıyafet giydirerek rütbe farkını ortadan kaldırmayı amaçlamışlardır. Bu bağlamda, diğer ülke esirleri üzerinde başarılı da olmuşlardır.³⁵

Türk harp esirleri ise rütbelere olmamasına rağmen aynı muameleye devam etmişler, disiplinlerinden taviz vermemişlerdir. Çinli kamp komutanının dikkatini çeken bu durum karşısında kampa özel istihbarat elemanları getirilmiş ve Türk esirlerin yaşayışları incelenmiştir. Disiplinin devam etmesi üzerine kafilenin kıdemlisi yüzbaşı (Yüzbaşı Hamit Yüksel) grubun başından ayırıp hapsederek izlemeye başlamışlar; disiplinin devamı üzerine çaresiz olarak yüzbaşıyı serbest bırakmışlardır.³⁶

Kamplarda, yoğun bir konferanslar zinciri hâlinde yapılan bu propaganda faaliyetlerinde, Türk harp esirleri için, Türkçe bilen Amerikalıları ve Rusya'da yaşamış, Türkçe bilen bazı Tatar komünistleri kullanmışlardır.³⁷

Kore Savaşı'ndaki Türk harp esirlerinin durumu hakkındaki mevcut tüm kaynaklar, Türk esirlerin, yapılan bu propagandalardan etkilenmedikleri

³³ Eugene Kinkead; Neden İşbirliği Yaptılar?, Çev. Baha Ataman, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1967, s.1.

³⁴ Geri dönen askerlerden de yüzde dörtlük bir bölümün komünizme sempati duydukları tespit edilmiştir. Bk. Denizli; s.178.

³⁵ a.g.e.; s.179.

³⁶ Kore Harbi, Kore Türk Tugayı ve BM Askerlerinden Alınan Dersler; s.78.

³⁷ İade edilen esirlerle yapılan röportajdan aktaran Kıran; Hürriyet Kapısı..., s.55.

ve hiçbirisinin düşmanla iş birliği yapmadığı üzerinde birleşmektedir. Türk esirleri, propaganda ve telkinlerde her zaman dikkatli hareket etmişler, Türkiye hakkında söylenen en ufak kötü söze bile şiddetle cevap vermiş ve grev yaparak karşı çıkmışlardır.

3. Esirlere Uygulanan İşkence ve Cezalar

Kuzey Kore esir kamplarında esirlere uygulanan cezalar ve işkenceler insanlık dışı uygulamalarla giriftleşmiştir. Sırf bu amaçla ayrıca inşa edilmiş kampların varlığı da bunu doğrulamaktadır.³⁸

Kamplarda en sıradan ve en hafif cezalar, dövmek ve aç bırakmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. İlk değişimde iade edilen erlerden Halit Küçük, kamplarda uygulanan cezalarla ilgili olarak “..en ufak bir kusur ölünceye kadar dayak atmakla cezalandırılıyordu. Bundan daha ağırı bodrumda hapsedilmektir. Bu bodrum oyulmuş bir kayalıktır. Üstünde yüznumaralar vardı. ..Bodrumda iki, üç gün kalan bir arkadaşı çıkınca tanımak mümkün olmuyordu...”³⁹ demektedir. Kamptan firar girişiminde bulunarak yakalanan Muzaffer Şenburç ise “...Ceza malumdu... Tarifi imkânsız bir dayak yedik... Ertesi gün beni bir mağaraya hapsedtiler. Diz kapağıma kadar mağarada bir hafta hapis yattım. Çıktığımda arkadaşlar beni tanıyamadılar.”⁴⁰ şeklinde kamplardaki cezaları gözler önüne sermektedir.

Ayrıca, Türk harp esirlerinin propagandalara muhalefetten dolayı topluca cezalandırıldıkları olmuş, bu cezayı ise “450 metre uzunluğunda bulunan tünelde aç ve susuz kalarak” çekmişlerdir.⁴¹

Esir kamplarında cezalar konusunda farklı ulusların esirlerine farklı muameleler yapıldığı da bilinmektedir. Örneğin İngilizlerin, anlatış şekillerinden fazla şikâyetleri olmadığı anlaşılmaktadır. Bir İngiliz esirinin “Esaret kampında o kadar sıkıntı çekmedik. Şikâyetimiz yemeklerden ve şiddetli soğuklardandı... sulh olursa esir kaldığım köyleri bir turist sıfatıyla gezeceğim.”⁴² şeklinde açıklamada bulunması, iş birliği yapma oranlarının yüksekliğine paye vermektedir.

Esirlerden kamp düzenini bozan suçlular, idari bir ceza ile cezalandırılmaları gerekirken herhangi bir mahkeme hükmü olmaksızın aylarca olağan dışı hapisanelerde yatırılmışlar ve gelişigüzel cezalandırılmışlardır. Özellikle Türk esirleri arasında işledikleri suçtan dolayı mahkeme önünde yargılanarak ceza almış bir asker yoktur. Diğer taraftan, idari cezaların da sınırları aşılmış ve esirler aylarca hapisanelerde tutulmuşlardır.⁴³

³⁸ Esirler arasında “mağaralar” olarak isimlendirilen kamp, sırf ceza infazı ve işkence amacı ile tesis edilmiş bir kamptır.

³⁹ Kıran; Hürriyet Kapısı..., s.45.

⁴⁰ a.g.e.; s.50.

⁴¹ Korsavaş; Sayı 92, Ocak 1983, s.23.

⁴² a.g.e.; s.66.

⁴³ Kore Savaşı sırasında BM Ordusuna ait Koje-Do Esir Kampı'nda Çinli ve Kuzey Koreli esirler arasında çıkan isyanı soruşturmakla BM tarafından görevlendirilen Muzaffer Kıran, hukuksal açıdan esir kamplarının karşılaştırmasını yapmıştır. Bk. Kıran; Harp Esirleri, s.109-110.

4. Esir Kamplarında Sosyal Yaşam

Tutuldukları esir kamplarında, Türk harp esirlerinin disiplinli bir yaşayış vardır. Sabah ve akşamları, bir Türk kışlasında gibi yoklamalar alınır, merhabalaşılır, en kıdemli tarafından kontroller yapılır, hastalar ayrılır ve onlardan sorumlu personel görevlendirilir. Bunlar, güçleri yettiğinde yapabildikleri maddi bakımı yaparlar, manevi destek olurlar, terk edilmişlik duygusunu hissettirmezler. Genel temizlik yapılır, kendilerine göre bir eğitim programları vardır. Spor yaparlar, güreş tutarlar, oyun oynarlar. Yemek zamanı gelen yemek ve ekmek ortaya konulur ve gözetim altında eşit olarak bölüşülür.⁴⁴

Esirler, aileleri ile haberleşmede güçlüklerle de olsa mektup yolunu kullanabilmişler, bu irtibat esaretin ilk bir buçuk yılında sağlanamamıştır. Yoğun sansürden geçen mektuplar, Kızılhaç Komisyonu vasıtası ile Tokyo Türk İrtibat Heyetine ulaşmakta, buradan da memlekete gönderilmekte, burada Millî Savunma Vekâleti Merkez Grubu Kore Bürosu marifetiyle yurt içi posta kanallarına sevk edilmektedir. “Esirler, iki buçuk sene zarfında iki ila üç mektup yazabilmişler ve cevabını alabilmişlerdir.”⁴⁵ Esirlerden gelen mektuplar, ayrıca basın yolu ile halka duyurulmaktadır.⁴⁶

Hasta ve yaralı esirlerin değişiminde iade edilen esirlerimizin anılarında mektuplaşma ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır: “..İlk bir sene ailelerimizden hiçbir mektup alamadık. Zaten onlar da bizi ölmüş zannediyorlardı. Biz de kendilerine herhangi bir mektup yazmayı düşünmüyorduk. Çünkü yazılan mektup gitmedikçe yazmaya ne lüzum vardı. İkinci sene içinde birkaç arkadaşla mektup gelmeye başladı. Evvela buna inanmadık. Komünist Çinlilerin bir tuzağıdır, ağızımızdan haber almak istiyorlar, dedik. Fakat bazılarımız birkaç satır yazı ailelerine gönderdiler, cevaplarını alınca o zaman bir hile olmadığına inandık...”⁴⁷

İlk esaret yılı hariç olmak üzere kamplarda ibadetle ilgili çok katı tedbirlerin varlığından söz edilemez. Esirlerin ibadethane tesis etmelerine imkân tanınmasa da boş zamanlarda ibadetlerine karışılmamıştır. Esir Er Kadir Yılmaz; “..Mübarek Ramazan gelince oruç tutacağımızı bildirdik. Kabul ettiler.Oruç yüzünden bazen derslere gidemiyorduk. Vazifeye gitmeyenler de oluyordu...” demektedir.⁴⁸ Bir başka Türk harp esiri Recep Koç ise esirlerin çoğunun esaretin son yılında tam olarak otuz gün oruç tuttıklarını belirtmektedir.⁴⁹

⁴⁴ Burhan Göksel; “Hatıra ve Misalleriyle Askerî Tarih’in Millî Eğitim ve Kültürdeki Yeri ve Önemi”, I. Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay ATASE Bşk. Yayınları, Ankara, 1983, s.34-35.

⁴⁵ a.g.e.; s.108.

⁴⁶ Esir mektupları, Bakanlıklar Postanesine teslim edildiğinin ertesi günleri ulusal basında bildirilmiştir.

⁴⁷ a.g.e.; s.55-56.

⁴⁸ Kıran; Hürriyet Kapısı (Panmunjon), Ankara, 1957, s.63.

⁴⁹ Kore Gazisi Recep Koç ile yapılan röportajdan.

Esaretin son dönemlerinde daha ziyade esir değişimine yakın zamanlarda olumlu propagandaya yönelik olarak Çinli kamp yetkililerinin kamplarda eğlenceler tertipledikleri ve bu eğlencelerde folklor motiflerine yer verdikleri esir anılarından ve konu ile ilgili olarak propaganda amaçlı olduğu değerlendirilmekte birlikte görsel iletişim ortamlarında yayımlanan fotoğraflardan anlaşılmaktadır.

Esir kamplarında sosyal yaşamla ilgili en somut örnek ise esir kampları arasında düzenlenen “Harp Esirleri Olimpiyatları (Intercamps Olympics)”dır. Türk harp esirlerinin de büyük bir çoğunluğunun bulunduğu Pyoktong 5 nu.lı Esir Kampı’nda düzenlenen bu olimpiyatlara Türk esirlerden de katılanlar bulunmaktadır.⁵⁰ Karma bir komite tarafından organize edilen bu oyunlara 1, 2, 3, 4 ve 5 numaralı esir kamplarında kalan esirler arasından seçilen sporcular katılmış, kamp bütünlüğü içinde başarının beklendiği müsabakalar sonucunda 5 nu.lı kamp birinci, 1 nu.lı kamp ikinci, 4 nu.lı kamp üçüncü sırada yer almıştır. Oyunlar, atletizm, güreş, boks, basketbol, futbol, voleybol dalarını kapsamaktaydı. Türk harp esirlerinden Kazım Öveç, Arif Gökçe, Kadir Üzülmaz, Ahmet Akdağ, Mehmet Göçer, Mevlüt Kanat, Niyazi Kaya güreş dalında, Rafet İzmir 100 ve 400 metre koşuda, İrfan Dumlupınar 3000 metre koşu, 100 metre engelli koşu ve uzun atlamada, Ali Ferah voleybolda ve futbolda, İsmail Demirdelen, Jan Andronikyan ve Zeki Yürükoğlu futbolda katılmışlar, ayrıca Mahir Açıkgöz, Ahmet Yavuz ve Jan Andronikyan çalışmaları ile organizasyonda görev almışlardır.⁵¹

D. Esaretten Dönüş

Kore Savaşı’nda esirlerin esaret hayatının son bulması için her savaşta olduğu gibi muharebelerin sona ermesi gerekmiştir. Kuzey Koreli ve Çinlilerden oluşan Birleşik Komünist Kuvvetleri, bir yandan, savaş içerisinde teslim edilecek esirlerin tekrar kendilerine karşı kullanılabileceğinden endişe ederken öte yandan ele geçirmiş oldukları esirleri propaganda malzemesi olarak değerlendirmeyi amaçlıyorlardı. Nitekim, basına yansıdığı kadarıyla, “..ordu çevrelerinde Amerikan esirlerinden bazılarının zorla çalıştırılmak veya propaganda aleti edilmek üzere Rusya ve Çin’e gönderildikleri kanaati belirmiştir.”⁵²

Esirler, zaman zaman kamplar arasında yer değişimine tâbi tutulsa da savaş boyunca ülkelerine dönmelerine izin verilmemiş, hatta mütareke görüşmelerinde bile pazarlık malzemesi yapılmışlardır. Aslında, Nisan 1951’de cereyan eden Birleşik Komünist Ordusunun “Bahar Taarruzu” öncesinde başlayan mütareke ve esir değişimi görüşmeleri sürekli çıkmazlarla karşılaşmış ve sürüncemede kalmış, görüşmelerde 1953 yılı Nisan ayına kadar bir ilerleme sağlanamamıştır.

⁵⁰ Bu olimpiyatlara Türk esirler, ağırlıkla güreş dalında katılmışlar ve büyük başarılar elde etmişlerdir. Ancak diğer branşlarda yarışan Türk esirler de vardır.

⁵¹ Türk harp esirlerinin katıldıkları branşlar ile organizasyon kayıtları ile ilgili olarak bkz.:http://www.kmike.com/POW_Olympics.

⁵² Cumhuriyet; 8 Ağustos 1953.

1. Nisan 1953 Hasta ve Yaralı Esirlerin Değişimi

Ulusal basında esir değişimi ile ilgili ilk bilgiler, “Tokyo’dan bildirildiğine göre, yaralı ve hasta esirlerin mübadelesine ilişkin görüşmeler bugün (31 Mart 1953) başlamıştır.”⁵³ açıklaması ile ayrıntıya değinilmeksizin yer almıştır. Ancak, detaylarında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle kesilen görüşmeler 6 Nisanda tekrar başlamış ve nihayet 8 Nisan 1953 Kuzey ve Güney Kore sınır bölgesinde yer alan “Panmunjom köyünde” sadece “hasta ve yaralı esirlerin karşılıklı değişimi” konusunda kabaca bir uzlaşma sağlanmıştır.⁵⁴

Varılan bu anlaşmaya göre, “..gerekli teşkilat kurulduktan sonra esirlerin memleketlerine sevkleri başlanacak, bununla beraber hafif yaralı ve tali derecede esirlerin de mübadelesi mümkün olacak; ancak, bu durumdakiler memleketlerine iade edilmeyip evvela tarafsız bir memlekete enterne edileceklerdir.”⁵⁵ “...Mübadele kapsamında teslim alınacak müttefik esirleri Japonya’daki hava üslerine uçakla nakledilecek, hastanede tedaviyi müteakip ABD’ye intikal edeceklerdir.”⁵⁶ Anlaşmanın BM tarafı yetkilisi Amiral John Daniel’in beyanına göre; merkezi Panmunjom köyü olacak esir değişimi için “Her iki taraf da ellerindeki esir listelerini bir haftaya kadar teslim edeceklerdir.”⁵⁷

Mübadele kapsamında Kuzey Kore tarafından 450’si Koreli toplam 600 kişinin, BM Ordusu tarafından da 5100’ü Koreli olmak üzere toplam 5800 kişinin iade edilecek olması kamuoyunda şaşkınlık ve kızgınlıkla karşılanmış,⁵⁸ Türkiye adına değişimi izleyecek ve esirleri teslim alacak heyeti de üzmüştü.⁵⁹

Gazetelerde konu ile ilgili çıkan haberlerde; “Panmunjom’dan alınan haberlere göre, komünistler, esirleri 20 Nisanda verebileceklerini bildirmişler, İlk kafilenin 23 arabadan müteşekkil olduğunu ve 16 Nisanda Kaesong’da bulunacağını söylemişlerdir. Araçların her birinin üzerinde kırmızı birer kare bulunacak ve bir yarda boyunda kırmızı bayrak olacaktı...”⁶⁰ denilmektedir.

Panmunjom yakınlarındaki Munsan-ni kasabasında bulunan BM esir Mübadele Komisyonu, mübadele ile ilgili hazırlıklar yapmakta, mübadelenin provalarını icra etmekteydiler.⁶¹

İlk esir değişiminde dikkati çeken bir konu, anlaşma yapılmış olmasına rağmen esir değişiminin sonuna kadar kaç Türk harp esirinin hasta ve yaralı

⁵³ Cumhuriyet; 1 Nisan 1953.

⁵⁴ a.g.g.; 8 Nisan 1953.

⁵⁵ a.g.g.; 8 Nisan 1953.

⁵⁶ a.g.g.; 10 Nisan 1953.

⁵⁷ a.g.g.; 8 Nisan 1953.

⁵⁸ a.g.g.; 9 Nisan 1953.

⁵⁹ Kıran; Hürriyet Kapısı, s.8.

⁶⁰ Cumhuriyet; 13 Nisan 1953.

⁶¹ Bu kapsamda Amerikalılar, birçok helikopter, uçak, binlerce personel tahsis etmişler; hastane ve kilise gibi yerler tesis etmişlerdir. a.g.e.; s.9.

kapsamında iade edileceğinin bilinmemesidir. Konu ile ilgili ulusal basında; “Kızılların iade edecekleri esirler arasında Türklerin de bulunduğu belirtiliyor... Teslim edilecek esirler arasında Amerikalı ve İngilizlerin haricinde kalan 15 kişi arasında Türklerin de bulunduğu belirtiliyor.”⁶² ve “Komünistler, daha önce 450 Güney Koreli, 120 Amerikalı, 20 İngiliz ve 15 muhtelif ülke müttefik esirini iade edeceklerini bildirmişlerdi. Ayrıca evvelce isimlerini vermemiş oldukları bazı esirleri de iade etmeyi vadetmişlerdir. Bunlar arasında, Türk, Yunan, Hollandalı, Avustralyalı, Güney Afrikalı, Kanadalı ve Kolombiyalı esirler bulunmaktadır.”⁶³ denilmekte, mübadele heyetinde görevli Türk subaylarına da iade edilecek toplam sayının ne olduğu söylenmemekte, ancak her gün yapılan brifinglerde ertesi gün kaç esir teslim alınacağı bildirilmektedir.

Ayrıca, yine bu tarihlerde “Müttefik karargâhtan verilen malumata göre, komünistlerin elindeki Türk esirlerinin sayısı subay, astsubay ve er olmak üzere toplam 234’tür... kayıp listesinde bulunan 168 Türk’ün bir kısmının da esirler arasında bulunması mümkün görülmektedir.”⁶⁴ şeklinde esirlerin toplamına ilişkin rakamlar verilmekte ve esirlerin isimleri yayımlanmaktadır.

Mübadeleye yönelik ve propaganda amaçlı olarak karşı taraftan gelen açıklamalarla ilgili Pekin Radyosunun “...müttefiklere iade edilmek üzere Kaesong’a getirilen İngiliz, Amerikalı ve Koreli olmayan yaralı ve hasta müttefik harp esirlerinin bu şehirde merasimle karşılandıklarını ve kendilerine iyi yolculuklar temenni edildiğini, esirlerin müze binasında misafir edildiklerini, vakitlerini sigara içmek, birbirleri ile yarenlik etmek suretiyle geçirdiklerini ve binayı neşeli bir yer haline soktuklarını, binanın etrafında tel örgü ve nöbetçi bulunmadığını”⁶⁵ bildirdiği basında çıkan haberler arasında yer almaktadır.

20 Nisan 1953 günü başlayan esir mübadelesi 25 Nisana dek sürmüş, bu süre içinde 22 ve 23 Nisan günleri hariç diğer dört günde toplam 15 hasta ve yaralı Türk harp esiri iade edilmiştir.⁶⁶

Teslim alınan esirlerin son derece zayıf oldukları ve yapılan ilk muayenelerinde çoğunun verem mikrobu taşıdığı tespit edilmiştir. Esirler, dünya basınının da hazır bulunduğu görüşme çadırına getirilmişler, burada kimlik tespitleri yapılmış ve başlarından geçenlerin özetle anlatılması istenmiş, bilahare tedavilerinin yapılması maksadıyla bölgede hazır bulunan helikopterlerle Tokyo’ya taşınmışlardır.⁶⁷

---

⁶² Cumhuriyet; 11 Nisan 1953.

⁶³ a.g.g.; 14 Nisan 1953.

⁶⁴ a.g.g.; 18 Nisan 1953.

⁶⁵ a.g.g.; 19 Nisan 1953.

⁶⁶ Günlere göre iade edilen esirlerin kimlikleri için bk. Ek-1.

⁶⁷ a.g.e.; s.56.

2. Ağustos 1953 Diğer Esirlerin Değişimi

Kore Savaşı'nda Nisan 1953'te gerçekleştirilen hasta ve yaralı esirlerin değişimi sonrasında muharebeler devam etmiş, Birleşik Komünist Ordusu, yaklaşmakta olduğu tahmin edilen ateşkes görüşmelerinde elinin güçlü olması için son ve büyük taarruzu icraya yönelmiştir. Savaş bölgesinde birer yıl görev yapan Türk tugaylarının üçüncüsünün de Vegas, Doğu ve Batı Berlin, Elko ve Karsan Muharebeleri ile tam ortasında yer aldığı bu çatışmalar, kayıpları itibarı ile savaşın ilk yılındaki muharebelerden farklı olmamış ve sonuçta Türk Tugayı iki subay, üç astsubay, 146 erbaş ve er şehit, sekiz subay, 231 erbaş ve er yaralı, iki er de kayıp olmak üzere muharebe zayıyatı vermiştir.⁶⁸

Aslında, 10 Temmuz 1951'de başlayan ve karşılıklı anlaşmazlıklar sonucunda çözüme ulaşamamış olan ateşkes görüşmelerine 19 Temmuz 1953 tarihinde yeniden başlanmıştır. İki taraf arasındaki görüşmeler sekiz gün sürmüş ve nihayet 27 Temmuz 1953 günü saat 10.00'da önce Panmunjom'da BM adına General Harrison ve komünistler adına Nam İl tarafından, bilahare Munsan-ni'de BM Ordusu Başkomutanı Mark Clark ve komünist karargâhında da Kore halk Orduları Başkomutanı Kim İl Sung ve Çin Halk Gönüllüleri Komutanı Penk Keh Hüai tarafından ve sadece Kore'de geçici bir süre için çarpışmaların kesilmesine yönelik olarak imza olunarak İngilizce, Korece ve Çince olarak düzenlenen ateşkes anlaşması ile Kore Savaşı sona ermiş, 38'inci paralel sınır teşkil olunmuştur.⁶⁹

Mütareke Anlaşması basında "Kore'de Kızılılarla Mütareke İmza Edildi" başlığı ile veriliyor ve karada, havada ve denizde saat 22.00'den itibaren muharebelerin fiilen sona ereceği, tarafların barış müzakerelerine 90 gün sonra başlayacağı belirtiliyordu.⁷⁰ Aynı haberde Kore'deki müttefik askerlerden 35.000'inin yeni birliklerle değiştirileceğinden söz edilerek esirlerin karşılıklı olarak 60 günde mübadele edileceği bildiriliyordu.

Mütareke metninin yayımlandığı 28 Temmuz 1953 tarihli Cumhuriyet gazetesinde esirlerle ilgili şunlardan söz edilmektedir: "Mütareke Anlaşması gereğince şimdi esirlerin mübadelesine başlanacaktır. Komünistler 12.763 harp esiri iade edeceklerini, her gün 300 esir göndereceklerini bildirmişlerdir. Birleşmiş Milletler ise 2760 harp esiri vermekle kısa zamanda 5000 Çinli ve 69.000 Kuzey Koreli harp esirini iade etmiş olacaklardır. Birleşmiş Milletler kampında bulunan fakat geri dönmek istemeyen 22.000 harp esirinin durumu ile hususi komisyonlar meşgul olacaktır."

Mütareke metninde esirlerle ilgili olarak:

"Madde 10: Kore Harbi'nde ele geçirilen bütün esirler memleketlerine dönmeyi istedikleri takdirde Mütareke Anlaşması'nın imzalanmasını takip eden 60 gün içinde mübadele edileceklerdir.

⁶⁸ Kore Harbi, Kore Türk Tugayı ve BM Askerlerinden Alınan Dersler; s.73.

⁶⁹ Denizli; s.170.

⁷⁰ Cumhuriyet; 27 Temmuz 1953.

Madde 11: Tarafsız milletler temsilcilerinden müteşekkıl hazırlık komisyonları memleketlerine dönmek istemeyen esirlerle meşgul olacaklardır. Bu komisyonlarda beş tarafsız devlet temsilcisi bulunacaktır. Bunlar, Hindistan, Çekoslovakya, Polonya, İsveç ve İsviçre temsilcileridir... Gene yalnız Hindistan bu esirleri muhafaza için askerî birlik temin edecektir...

Madde 12: Tarafsız komisyonlar mütarekenin imzalanmasından 60 gün sonra kendi memleketlerine dönmek istemeyen esirleri Birleşmiş Milletler Komutanlığından devralacaktır.

Madde 13: Mütarekenin imzasını takip eden 90 gün içinde komünist temsilcileri Güney Kore'deki esir kamplarını gezebilecek ve memleketlerine dönmek istemeyen esirleri ikna etmeye çalışabileceklerdir. Kuzey Kore'de memleketlerine dönmek istemeyen müttefik esirleri bulunduğu takdirde müttefikler de kuzeydeki esir kamplarını ziyaretle bu esirleri geri dönmeye ikna etmek için çalışabileceklerdir. Şimdiye kadar hiçbir müttefik esirinin memleketine dönmeyi reddettiği kaydedilmemiştir.

Madde 14: 90 gün sonra dahi esirler memleketlerine dönmeyi kabul etmedikleri takdirde bunların mukadderatı siyasi komisyon tarafından tayin edilecektir. Siyasi konferans bu gibi esirlere 30 günlük bir mühlet daha verecektir. Bu müddetin sonunda da kabul etmezlerse bunlara sivil şahıs muamelesi yapılacak ve tarafsız memleketlerine gitmelerine müsaade edilecektir. Bu 30 günlük müddetin hitamında tarafsız memleketler temsilcilerinden müteşekkıl Esirleri Kontrol Komisyonu dağıtılacaktır." açıklaması yer almaktadır.⁷¹

Mütareke Anlaşması'nda her ne kadar esirlerin mübadelesine "60 gün içinde başlanacaktır." ibaresi yer almış bulunsa da Kuzey Kore esir kamplarında tutulan müttefik esirlerin durumlarının ivedilik gerektirmesi ve uluslararası Kızılhaç teşkilatının girişimleri ile mübadeleye Mütareke Anlaşması'ndan bir hafta sonra başlanmış ve başlangıçta açıklanan her gün 300 müttefik esirinin iade edileceği hususu, takip eden günlerde Kızılhaçın girişimleri ile 400'e ulaşmıştır.

Mübadele edilecek toplam müttefik esiri sayısı ile ilgili olarak da basında "Komünistlerin iade edeceklerini açıkladıkları 12.763 esir arasında 228 Türk askeri de vardır. Birleşmiş Milletler çevreleri ise bu rakamın hayal kırıklığı uyandırdığını söylemektedirler. Kızılların elinde çok daha fazla esir bulunduğu zannedilmektedir. Komünistler 3313 Amerikalı esir vereceklerini söylemişlerdir ki bu resmî çevrelerin söylediği 12.285 kayıp rakamından çok azdır." açıklamaları yer almaktadır.⁷²

Nisan 1953'te yapılan hasta ve yaralı esir değişiminde olduğu gibi bu esir değişiminde de iade edilecek esirlerin milliyetlerine göre sayılarında yine kesinlik bulunmamaktadır. Nitekim, esir sayıları ile ilgili basında yer alan haberlerde "Tokyo'dan verilen haberde "Bugün burada dinlenen Pekin

⁷¹ Cumhuriyet; 28 Temmuz 1953.

⁷² Cumhuriyet; 29 Temmuz 1953.

Radyosunun bildirdiğine gelecek çarşamba günü iade edilecek 400 Birleşmiş Milletler harp esiri arasında bir hayli miktar Amerikan askeri ile Fransız, Türk, Kolombiyalı, Filipinli, Avusturyalı ve Yunan esirlerin çoğu bulunmaktadır.” denmektedir.⁷³ Ayrıca, “Pekin Radyosunun bildirdiğine göre Mütareke Anlaşması gereğince çarşamba günü iadesine başlanacak esirlerin ilk kafesi Pyoktong Kampı’ndan Kaeson’a doğru yola çıkmış bulunmaktadır. Pekin Radyosu esirlerin sevinç içinde birbirlerinin elini sıkarak kamyonlara bindiğini” bildirmektedir.⁷⁴ “Bu ilk kafilede bazı yaralı ve hasta esirler de bulunmaktadır. Fakat Pekin Radyosu bu kafilede kaç esir bulunduğunu ve milliyetlerini bildirmemiştir. Bunların arasında Türk, İngiliz ve Amerikan askerlerinin bulunduğu zannedilmektedir.” açıklaması eklenmektedir.⁷⁵

Yaklaşan esir değişimi, BM tarafında heyecanla beklenmeye başlanmış, provaları yapılmış ve her türlü tesis hazırlanmıştır. Amerikan 8 nci Ordu Komutanı General Maxell Taylor’da basına “İade edilen esirleri mümkün olduğu kadar rahata kavuşturmaya çalışacağız.” beyanatını vermiştir.⁷⁶

Her iki tarafın elinde bulunan esirlerin değişimi nihayet 5 Ağustos 1953 tarihinde, Kore saati ile 09.00’da başlamış ve aynı gün Birleşik Komünist Ordusunun elindeki müttefik esirleri, daha önce beyan etmiş olduğu gibi günde 400 kişi olmak üzere iade ettiği gözlenmiştir. İade edilen bu ilk grup esirler arasında 70 Amerikalı, 250 Güney Koreli ve 23 Türk esiri de bulunmaktadır. Türk esirler ilk partide 8, üçüncü partide 15 kişi olmak üzere hürriyetlerine kavuşmuşlardır. Ayrıca, savaşa katılan müttefik ülkelerden Türkiye, Yunanistan, Belçika ve Fransa’dan gelen talebin BM Komutanlığınca tasvip edilmesi üzerine bu ülke esirleri Kore’de beyanatta bulunamayacaklar; ancak, Japonya’ya nakillerinden sonra beyanat verebileceklerdir.

İlk esir değişimi kafesi ile birlikte esaret anıları basında yer almaya başlamış, bu arada ülkelere göre esirlerin özlem duydukları konuların değişikliği de basına malzeme olmuştur. Türk harp esirleri ağırlıklı olarak bayrak ve aile özlemi duyarlarken Amerikalı esirlerin daha farklı istekleri göze çarpmaktadır. Bu konuda bir Kızılhaç teşkilatı hemşiresinin gazetelerde yer alan beyanatında “...esirler süt için deli oluyorlar. İkinci mühim mesele de spor haberleri. Çocuklardan birisi bir boks mecmuası istedi, yanımızda olmadığı için acele bir tane tedarik ettik. Üçüncü mesele de kız arkadaşları. Birçoğu sevgililerine mektup yazmak istiyorlardı. Bir tanesi mektuba başlıyalı iki saat oldu hâlâ yazıyor...” demektedir.⁷⁷

Esir değişimi süreci 19 Eylül 1953’e kadar devam etmiş, bu tarihe kadar 3597 Amerikalı, 946 İngiliz, 30 Kanadalı, 22 Kolombiyalı, 40 Filipinli, 12 Fransız, iki Yunan, bir Japon, yedi Güney Afrikalı, 7850 Güney Koreli, 234 Türk harp esiri serbest bırakılmıştır. Buna karşın BM tarafı toplam 75.799 Kuzey Koreli ve Komünist Çin esirini iade etmişlerdir.

⁷³ Cumhuriyet; 1 Ağustos 1953.

⁷⁴ a.g.g.; 2 Ağustos 1953.

⁷⁵ a.g.g.; 2 Ağustos 1953.

⁷⁶ a.g.g.; 4 Ağustos 1953.

⁷⁷ a.g.g.; 6 Ağustos 1953.

Başlangıçta 228 olarak açıklanan iade edilecek Türk harp esiri sayısı daha önceki listelerde isimleri geçmeyen altı kişiyi daha iade edilmesiyle 234 rakamına ulaşmıştır.⁷⁸ İade edilen Türk harp esirlerinin kimlikleri gün gün basında yer almıştır.

Türk harp esirlerinin iadesinde, ilk kabilelerde rütbesiz olanlar bırakılırken geç kabilelerde ise rütbelilerin iade edilmesi göze çarpmaktadır. Ayrıca son kabilelerde en son muharebelerde esir düşenlerin iade edildiği gözlenmektedir.

İade edilen Türk harp esirlerinden sağlıklı olanlar değiştirilen ilk Türk Tugayı kabileleri ile yurda dönerlerken hastalığı nedeniyle durumu vahim görülenler Japonya'daki hastanelerde tedaviyi müteakip "Danimarka bandıralı Jutland hastane gemisi"⁷⁹ ile Türkiye'ye sevk edilmişlerdir. Ayrıca, ağırlıklı olarak rütbelilerin bulunduğu on birer kişilik iki kabile de uçak ile yurda dönmüştür.⁸⁰

Sonuç

Esir kamplarında geçen toplam 33,5 aylık süre zarfında esirlerin, insanlık dışı davranışlar sonucunda müttefik ülke esirlerinin toplam mevcutlarının 1/3'e varan oranlarında yaşamlarını yitirdiği gerçeği yadsınamaz.⁸¹ Ancak esarete kaç kişinin öldüğünü tam olarak bilmek neredeyse olanaksızdır. "İade edilen esirlerden alınan malumata göre, Pyoktong Kampı'nda 1600, 1 Numaralı Kamp'ta 750, Wimming Kampı'nda 400, Ölüm Vadisi'nde 250 müttefik askeri vefat etmiştir."⁸²

Ayrıca, savaş esnasında esir kamplarında "Pekin Radyosunun bildirdiğine göre Kuzey Kore'de müttefik hava akınları neticesinde 1050'si Koreli olmayan toplam 1651 esirin öldüğü"⁸³ açıklanmıştır ki bu durumda sözleşme hükümlerinin yerine getirilmediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu savaşın bir diğer boyutu da esaret altındaki askerlerin bir bölümünün yapılan propagandalar sonucunda ideolojik düşünce yapılarını değiştirerek esaret sonrasına ülkelerine dönmeyi reddetmeleridir.⁸⁴

Savaşın bitmesine rağmen savaş esirleri konusundaki ketumiyet ve şaibeler sona ermemiştir. Nitekim "Panmunjom kaynaklı haberde Müttefik

⁷⁸ "MSB Temsil Bürosundan bildirildiğine göre Kore savaşlarında şehit oldukları çeşitli resmi tebliğlerle ve muhtelif tarihlerde ilan edilen ve hatta ailelerine de tebligat yapılan bazı kahramanlarımızın komünistlere esir düştüğü anlaşılmıştır." şeklinde yayımlanan haberde daha önce isimleri geçmeyen esirlerin listesi verilmektedir. Cumhuriyet; 14 Ağustos 1953.

⁷⁹ Cumhuriyet; 9 Eylül 1953.

⁸⁰ a.g.g.; 17 Eylül 1953.

⁸¹ Kore Harbi esnasında Amerikalılar düşmana 7190 esir vermişlerdi... Bu Amerikan esirlerinden 2701'i ölmüş, 4418'i geri dönmüştü. Bk. Denizli; s.178-179.

⁸² Cumhuriyet; 6 Eylül 1953.

⁸³ a.g.g.; 26 Ağustos 1953.

⁸⁴ "...Komünistler 400 esirin Birleşmiş Milletler makamlarına dönmek istemediklerini ve ikna etmeye çalıştıklarını da bildirmişlerdir. Ancak dönmek istemeyen esirlerin hangi milletlere ait olduğu açıklanmamıştır." Cumhuriyet; 26 Ağustos 1953. Ayrıca "...Birleşmiş Milletler kamplarında bulunan fakat geri dönmek istemeyen 22000 harp esirinin durumu ile hususi komisyonlar meşgul olacaktır." Cumhuriyet; 28 Temmuz 1953.

Başdelegesi General Blackshear Bryan, henüz iade edilmemiş olan 3404 müttefik harp esirinin iadesini komünistlerden talep etmiştir. Bunlar arasında beş Türk, üç Belçikalı, iki Kolombiyalı, bir Yunan, sekiz Güney Afrikalı, üç Kanadalı, 19 İngiliz, dokuz Avustralyalı ve 944 Amerikalı mevcuttur. Geri kalanı da Güney Korelidir. General Bryan, bu esirlerin mevcudiyetinden komünist radyosunun bunların adlarından bahsettiği için veya gönderdikleri mektuplar vasıtası ile haberdar olduğunu açıklamıştır.⁸⁵ İade edilmediği iddia edilen bu esir grubuna ilişkin ayrıntılara mevcut kaynaklarda rastlanmamıştır.

Türk harp esirlerine gelince esaret hayatı boyunca esir kamplarında herhangi bir Türk esirinin ölmediği hususunda birçok kaynak ittifak etmektedir. Öte yandan, dönemin basınında, BM Türkiye Başdelegesi Selim Sarper tarafından, elde edilen istihbaratın bir değerlendirmesi sonucu esaret altında ölen Türk harp esirlerinin akıbeti soruşturulmaktadır. Keza, esir anılarında da müttefik hava akınları sonucunda birkaç Türk esirinin şehit olduğundan bahsedilmektedir.⁸⁶ Ayrıca, Kore Savaşı ile ilgili edebiyat alanında yazılmış bir eserde “Kore’de Kızılar Tarafından Öldürülen 150 Türk esiri” isimli bir şiir de bulunmaktadır.⁸⁷

Sonuç olarak, Kore Savaşı’nda her iki taraf yaklaşık olarak toplam 2.500.000. kişi savaş zayıatı vermiş; bu rakamın 12.760’ı savaşın kuzey cephesinden güneye, 75.799’u güney cephesinden kuzeye savaş esiri olarak iade edilmiştir.⁸⁸

BM Ordusu emrinde görev yaparak birer yıl fasıllarla değiştirilen Kore Türk Tugayları, açıklanan resmî rakam olarak 234, çeşitli kaynaklardan ulaşılabilen rakam olarak 249 harp esiri vermiş ve 33,5 ay süren zorlu esaret hayatı sonrasında geri alabilmiştir.

---

⁸⁵ Cumhuriyet; 10 Eylül 1953.

⁸⁶ Kıran; s.46.

⁸⁷ Enise Kandemir; Kore Destanı, Ankara, 1963, s.23.

⁸⁸ Cumhuriyet; 7 Eylül 1953.

Ek-1: İade Edilen Türk Harp Esirleri Listesi*

Sıra Nu.	Rütb.	Adı Soyadı	Memleketi	Künye Nu.	İade Tarihi
1	Onb.	Ömer Ulu	Karabük		20 Nisan 1953
2	Er	Ali Bilir	Kahramanmaraş		20 Nisan 1953
3	Er	Davut Acar			20 Nisan 1953
4	Er	Halit Küçük	Zonguldak		20 Nisan 1953
5	Er	İbrahim Odacı			21 Nisan 1953
6	Er	İbrahim Yavaş			21 Nisan 1953
7	Er	Muzaffer Şenburç			21 Nisan 1953
8	Er	Halil İbrahim Çınar	Karapürçek Balıkesir		24 Nisan 1953
9	Er	Kadir Yılmaz	Şereflikoçhisar Ankara		24 Nisan 1953
10	Er	Mehmet Oğuz	Burdur		24 Nisan 1953
11	Er	S.Şevki Aydın	Ayancık Sinop		24 Nisan 1953
12	Er	Ahmet Ünlü	Çanakkale		25 Nisan 1953
13	Er	Arif Akıncı	Menemen İzmir		25 Nisan 1953
14	Er	Mehmet Durgun	İzmir		25 Nisan 1953
15	Er	Mustafa Sayıcı	ErmeneK Konya		25 Nisan 1953
16	Çvş.	Mehmet Yasak			5 Ağustos 1953
17	Er	Mehmet Ali Demir			5 Ağustos 1953
18	Er	Ruşen Samin			5 Ağustos 1953
19	Er	Ali Osman Saraç			5 Ağustos 1953
20	Er	Jan Andronikyan		702	5 Ağustos 1953
21	Er	Cemal Balcı			5 Ağustos 1953
22	Er	Ali Ferah		4336	5 Ağustos 1953
23	Er	Ahmet Yassıtaş			5 Ağustos 1953
24	Er	Ali Özcan			5 Ağustos 1953
25	Er	Durmuş Ak			5 Ağustos 1953
26	Er	Ali Erol			5 Ağustos 1953
27	Er	Faik Kutlu			5 Ağustos 1953
28	Er	Hüseyin Kulakıl			5 Ağustos 1953
29	Er	Halil Tutuk			5 Ağustos 1953
30	Er	Ali İhsan Güven			5 Ağustos 1953
31	Er	Ali Tepetaş			5 Ağustos 1953
32	Er	Abdullah Erbaş			5 Ağustos 1953
33	Er	Ali Delibaş			5 Ağustos 1953
34	Er	Cemal Azman			5 Ağustos 1953
35	Er	Kevri Bektaş			5 Ağustos 1953
36	Er	Hilmi Adanalı			5 Ağustos 1953
37	Çvş	Şair Varışlı	Aydın		5 Ağustos 1953
38	Er	Halis Atik			5 Ağustos 1953
39	Er	Süleyman Şen	Lütfiye köyü Gölcük İzmit	1834	6 Ağustos 1953

* * Liste, Nisan ve Ağustos 1953 esir mübadelesi sürecinde, gün gün iade edilen esirlerin ulusal basında yansımalarının incelenmesi sonucu oluşturulmuştur. Kaynak: Cumhuriyet, 21,22,25,26 Nisan, 6-13, 23, 29, 31 Ağustos, 2, 7, 20 Eylül 1953, Hürriyet, 6-14, 17, 19, 23, 24, 30 Ağustos, 1-3, 6, 7, 9, 10, 19, 24 Eylül 1953, Yeni Asır, 18-19 Nisan, 5-14, 23, 29, 31 Ağustos, 2, 7, 20 Eylül 1953.

40	Er	Bekir Sert	Akçaalan köyü Dursunbey B.Kesir	1373	6 Ağustos 1953
41	Er	Ali Saraç	Kurşunlu Çankırı	4373	6 Ağustos 1953
42	Er	Ramazan Yüksel	Hacıoğlu Köyü Ayancık Sinop	1251	6 Ağustos 1953
43	Er	Satılmış Kulpçu	İzmir	1657	6 Ağustos 1953
44	Er	İsmail Erol	Dana Köyü Safranbolu Zonguldak	1499	6 Ağustos 1953
45	Onb.	Talip Yıldız	Kaykal Mah. Şerifiye Sk.Gemlik Burs	537	6 Ağustos 1953
46	Er	Tahsin Sarı	Kesli köyü Tarsus Mersin	4945	6 Ağustos 1953
47	Er	Recep Kum	Seyidler köyü Torbalı İzmir	1274	6 Ağustos 1953
48	Er	Mehmet Gümüş	Türkmen Mah.Antakya Hatay	1501	6 Ağustos 1953
49	Er	Hüseyin Kalaycı			6 Ağustos 1953
50	Er	Haydar Karataş			6 Ağustos 1953
51	Er	İbrahim Doğan			6 Ağustos 1953
52	Er	Halil Gürsoy			6 Ağustos 1953
53	Er	Mehmet Kurd			6 Ağustos 1953
54	Er	Mustafa Toygar			6 Ağustos 1953
55	Er	Fehmi Çelik			6 Ağustos 1953
56	Er	Ahmet Akçataş			6 Ağustos 1953
57	Er	Garip Kaya			6 Ağustos 1953
58	Er	Mehmet Piliz			6 Ağustos 1953
59	Er	Rafet İzmir		6043	6 Ağustos 1953
60	Er	Şaban Bilici			6 Ağustos 1953
61	Er	Mustafa Erer			6 Ağustos 1953
62	Er	Mustafa Veritaş			6 Ağustos 1953
63	Er	Mehmet Gökdere			6 Ağustos 1953
64	Er	Ali Beğenmiş		19299	7 Ağustos 1953
65	Er	Ahmet Yavuz	Orhaneli Bursa		7 Ağustos 1953
66	Er	İrfan Çil	Teberikler köyü Mengen Gerede	1350	7 Ağustos 1953
67	Er	Ahmet Köroğlu	Unur köyü Kiraz İzmir	2412	7 Ağustos 1953
68	Er	Mehmet Çevlik	Hacıışaklı köyü Gülnar Mersin	2742	7 Ağustos 1953
69	Er	Lütfi Mert	Karaturgaz köyü Bayındır İzmir	1092	7 Ağustos 1953
70	Er	Mustafa Özbalyoz	Şehidler Mah. Manisa	5550	7 Ağustos 1953
71	Er	Mümin Uysın	Torbalı İzmir	2469	7 Ağustos 1953
72	Onb	Fettah Yavaş		2966	7 Ağustos 1953
73	Onb	Abdullah Kurt	İcadiye köyü Dört Yol Hatay	5089	7 Ağustos 1953
74	Er	Hasan Uluçay	Bayındır İzmir	1470	7 Ağustos 1953
75	Er	İsmail Şafak	İnegöl Bursa	15990	7 Ağustos 1953
76	Çvş.	Kemal Çankaya	Ortaklar Aydın	18276	7 Ağustos 1953
77	Er	İrfan Demirhan	Conpar köyü Kırıkkale Ankara	1240	7 Ağustos 1953

78	Er	Murat Yıldız	Etrafışehir Teşvikiye köyü Kütahya	3013	7 Ağustos 1953
79	Er	İsmail Gürses	Selçuk İzmir	18218	7 Ağustos 1953
80	Er	Nazım Gümüş	Serdarova Ereğli Zonguldak	800	7 Ağustos 1953
81	Er	Sabri Ertekin	Hayrettin Köyü Merzifon	15564	7 Ağustos 1953
82	Er	Hasan Çelik	Kayvuk Köyü Siirt	2985	7 Ağustos 1953
83	Er	Nurettin Oral	Camköy Milas	3091	7 Ağustos 1953
84	Er	Celal Özçopur	Çapak köyü Torbalı İzmir	15568	7 Ağustos 1953
85	Er	Abdullah Nezer	Avdan köyü Kızılcahamam Ankara	5046	7 Ağustos 1953
86	Er	Yusuf Gözübüyük	Hanbaşı Mah.3 Sorgun Yozgat	18245	7 Ağustos 1953
87	Çvş	Necip Koyun	Refahiya Altköyü Erzincan	16767	7 Ağustos 1953
88	Er	Kerim Gücür	Boynuinceli köyü Silifke Mersin	1207	7 Ağustos 1953
89	Er	Ali Ustan	Tapsala köyü Bingöl	5074	8 Ağustos 1953
90	Er	Emin Ziyaretli	Ziyaretli köyü Bozdoğan Aydın	788	8 Ağustos 1953
91	Er	Durmuş Özalp	Bingeç köyü Bozdoğan Aydın	3014	8 Ağustos 1953
92	Er	Hasan Alagöz	Boyalca köyü Çankırı	2963	8 Ağustos 1953
93	Er	Hamdi Yılmaz	Surum köyü Nallıhan Ankara	2867	8 Ağustos 1953
94	Er	Mehmet Kılıç	Çarmıklı köyü Bozabak Urfa	5669	8 Ağustos 1953
95	Er	Mustafa Demirel	Tokat	1841	8 Ağustos 1953
96	Er	Aziz Çakır	İkizce köyü Adapazarı	861	8 Ağustos 1953
97	Er	Nuri Karakaya	Koçerli Afyon	1356	8 Ağustos 1953
98	Er	Aziz Ölmez	Elemi köyü Hakkari	3000	8 Ağustos 1953
99	Er	Ali Göçmen	Hacıpaşa köyü Altınuz Antakya	1237	8 Ağustos 1953
100	Er	Hasan Yılmaz	Göllüce köyü Kurşunlu Çankırı	1997	8 Ağustos 1953
101	Er	Ali Beygirci	Asma köyü Bozdoğan Aydın	2102	8 Ağustos 1953
102	Er	Ali Akay	Deretülbendler köyü Alanya Ant.	2495	8 Ağustos 1953
103	Er	Salih Arslan	Antakya	1621	8 Ağustos 1953
104	Er	Selim Polat	Sarılar köyü Altınuz Antakya	1532	8 Ağustos 1953
105	Onb.	Ömer Şahinaz	İslahacı köyü Karaman Konya	2960	8 Ağustos 1953
106	Er	Necati Altıorlak	Tolaklar köyü Çaycuma Zonguld.	5062	8 Ağustos 1953
107	Er	Mustafa Doğan	Kurçaşile Hoca köyü Bartın	1489	8 Ağustos 1953
108	Er	Hüseyin Utlu	Çatçat köyü Ş.Koçhisar Ankara	4294	8 Ağustos 1953

109	Onb.	Mustafa Ateş	Kızılaliler köyü Anamur Mersin	2941	8 Ağustos 1953
110	Er	Selim Akkuş	Zabril köyü Beytüşşebap Hakkari	1376	8 Ağustos 1953
111	Er	Kazım Övec	Karasali köyü Adana	3084	8 Ağustos 1953
112	Er	Mehmet Badırlı	Hasanbeyli köyü Adana	1459	8 Ağustos 1953
113	Er	Hüseyin Korkut	Silifke Mersin	3507	8 Ağustos 1953
114	Er	Yusuf Demiröz	Dumanlı köyü Çankırı	4263	8 Ağustos 1953
115	Er	Salih Artuner	Arsıslanlar köyü/Izmit	2891	8 Ağustos 1953
116	Er	Ömer Damar	Bodrum Muğla	9348	8 Ağustos 1953
117	Er	Yusuf Dönmez	Uzundere Köyü Ödemiş İzmir	4384	8 Ağustos 1953
118	Er	Mehmet Çetkin	Berikderesi/Fethiye	3001	8 Ağustos 1953
119	Er	Şaban Bodur	Nizamlar köyü Devrek Zonguldak	1626	8 Ağustos 1953
120	Er	Satılmış Güneş	Güzeloğlan köyü Ödemiş İzmir	3006	8 Ağustos 1953
121	Er	Süleyman Uslu	Çeletderesi köyü Samandağ Antk	1224	8 Ağustos 1953
122	Er	Ramazan Karaboğa	Madenmezari köyü Balıkesir	1140	8 Ağustos 1953
123	Er	Recep Ateş	Şereflikoçhisar Ankara	2914	8 Ağustos 1953
124	Er	Hacı Baran			9 Ağustos 1953
125	Onb.	Şamil Gündüz			9 Ağustos 1953
126	Er	Ali Erbek			9 Ağustos 1953
127	Onb.	Mustafa Aydın			9 Ağustos 1953
128	Er	Osman Şengül			9 Ağustos 1953
129	Er	Faruk Pekerol			9 Ağustos 1953
130	Onb.	İbrahim Balcı			9 Ağustos 1953
131	Onb.	Mustafa Yılmaz			9 Ağustos 1953
132	Er	Mevlud Kanat			9 Ağustos 1953
133	Er	İsmail Demirdelen		2803	9 Ağustos 1953
134	Er	İbrahim Altınok			9 Ağustos 1953
135	Onb.	Ahmet Akdağ		4388	9 Ağustos 1953
136	Er	Hakkı Çağdaş			9 Ağustos 1953
137	Er	Kerim Ergun	Kozan Adana	4368	10 Ağustos 1953
138	Er	Murat Çaycı	Beydağı Tosunlar köyü Ödemiş İzmir	543	10 Ağustos 1953
139	Er	Sıddık Kalpli	Avram köyü Muş	5072	10 Ağustos 1953
140	Er	Mahmut Uçak	Dayıcioğlu köyü Akhisar Manisa	2937	10 Ağustos 1953
141	Er	İsmail Zeytin	Soma Manisa	2782	10 Ağustos 1953
142	Er	İsmail Uysat	Ödemiş	4364	10 Ağustos 1953
143	Er	İbrahim Balcı	Ödemiş	4394	10 Ağustos 1953
144	Er	A.Gencil	Çakala /Samsun		10 Ağustos 1953
145	Er	Kadir Üzülmaz	Marsukiye köyü İzmit	4286	10 Ağustos 1953
147	Er	Mehmet Şahin	Dereköy Mersin	2929	10 Ağustos 1953
148	Er	Mahmut Demiray	Kullarköyü Çankırı	5455	10 Ağustos 1953
149	Er	Mehmet Kapiyoldaş	Alucra Giresun	2910	10 Ağustos 1953
150	Er	Süleyman Aksu	Boyabat	3497	10 Ağustos 1953

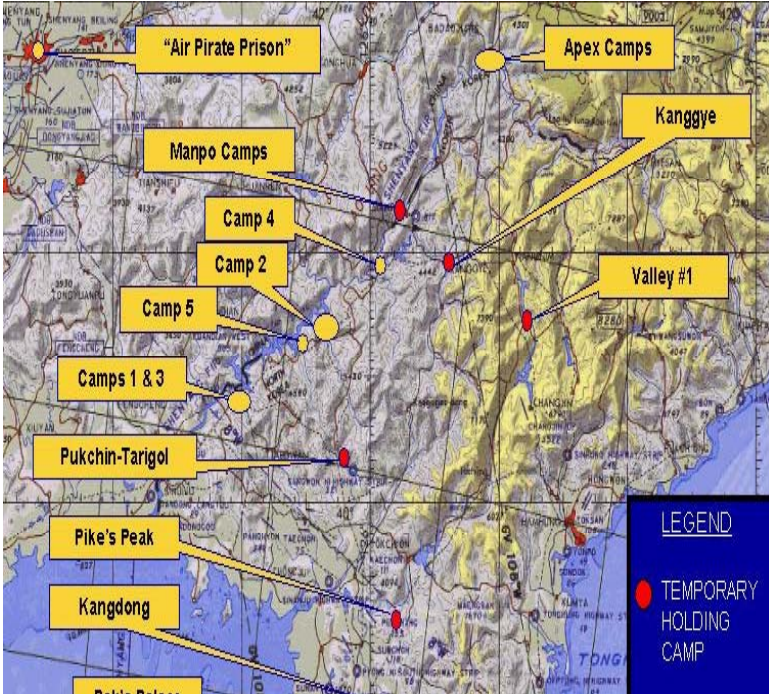
151	Er	İsmail Bostancı	İlhanbey köyü Devrek Zongulda.	4355	10 Ağustos 1953
152	Er	Hüseyin Kaya	Mayadağ köyü Ergani Diyarbakır	2971	10 Ağustos 1953
153	Er	Mahmut Sayılı	Çağköyü Ayaş Ankara	43639	10 Ağustos 1953
154	Er	Ali Engin	Baryani Elaziğ	49129	10 Ağustos 1953
155	Er	Mümin Uygun	Karşıyaka Çakırköy Bandırma	1169	10 Ağustos 1953
156	Onb	Mehmet Sezgin	Haymana Cad.184 Polatlı	4767	10 Ağustos 1953
157	Onb	Mehmet Akay	Hacımusca köyü Zonguldak	2928	10 Ağustos 1953
158	Er	Mehmet Karaaslan	Muslu köyü Iğın Konya	4377	10 Ağustos 1953
159	Er	Niyazi Kaya	Gölpınar köyü Bolu	4374	10 Ağustos 1953
160	Er	Fethi Çakıcı	Eşrefpaşa İzmir	4353	10 Ağustos 1953
161	Er	Halil Birkan	Zonguldak	1270	10 Ağustos 1953
162	Onb	Kamil Bozkurt	Arifiye Adapazarı	428	11 Ağustos 1953
163	Onb	Ali Aktan	Karaören köyü Çankırı	2940	11 Ağustos 1953
164	Er	Artin Satılmış	Samatya Kocamustafapaşa İst.	5144	11 Ağustos 1953
165	Er	Halil Gezer	Göleniz köyü Uşak	2809	11 Ağustos 1953
166	Er	Durali Atakol	Kasımlar köyü Kızılcahamam Ankara	2712	11 Ağustos 1953
167	Er	Ali Mercimek	Uluftu köyü Gülnar Mersin	2912	11 Ağustos 1953
168	Er	Abdullah Karaman	Kılbazı köyü Bolu	3454	11 Ağustos 1953
169	Er	Arif Gökçe	Yukarıgüney köyü Ankara	5049	11 Ağustos 1953
170	Onb	Şükrü Topal	Karakahya köyü Bozkır Konya	3074	11 Ağustos 1953
171	Er	Hüseyin Özgül	Gazipaşa köyü Karaman Konya	2795	11 Ağustos 1953
172	Er	Süleyman Irmak	Dolaylı köyü Ödemiş İzmir	4375	11 Ağustos 1953
173	Er	Muharrem Çavka	Boltan köyü Ayaş Ankara	2368	11 Ağustos 1953
174	Er	Ali Kılıç	Küllüce köyü Tercan Erzincan	4418	11 Ağustos 1953
175	Er	Mehmet Batu	Dikili İzmir	1256	11 Ağustos 1953
176	Er	Eyüp Kılınç	Küçükcasanlılar Altıntaş Kütahya	3487	11 Ağustos 1953
177	Er	Ruhi Güler	İğneada Demirköy Kırklareli	1829	11 Ağustos 1953
178	Er	Mahir Açıkgöz	Kırşın Ulus Zonguldak	1355	11 Ağustos 1953
179	Er	İsa Kel	Kunar Mersin	2906	11 Ağustos 1953
180	Er	Adil Oral	Akköy Söke Aydın	2947	11 Ağustos 1953
181	Er	Hilmi Çağlar	Karaman Konya	5777	11 Ağustos 1953
182	Er	Ahmet Ünsal	Baltalı Köyü Ş.Koçhisar Ankara	2168	11 Ağustos 1953

183	Onb.	Durmuş Küçük	Kapı köyü Kızılcahamam Ankara	4947	11 Ağustos 1953
184	Er	Ahmet Karaşahin	Korsaik köyü Pötürge Malatya	4867	11 Ağustos 1953
185	Er	İlyas Malıçok	Ovacık köyü İzmir	4289	11 Ağustos 1953
186	Onb.	Zeki Yürükoğlu	Nazilli Aydın	1116	11 Ağustos 1953
187	Er	Mikail Yılmaz	Dudna köyü Ardahan Kars	5022	12 Ağustos 1953
188	Er	Mestan Atar	Kirel köyü Tire	1243	12 Ağustos 1953
189	Onb	Veli Atasoy	Doğanay köyü Kırıkkale Ankara	1005	12 Ağustos 1953
190	Er	Mehmet Göçer	Derviş köyü Osmaniye Adana	826	12 Ağustos 1953
191	Onb.	Mehmet Ali Subay	Bayındır İzmir	1097	12 Ağustos 1953
192	Er	Mehmet Başal	Ayaşgökler köyü Adana	4395	12 Ağustos 1953
193	Er	Mehmet Ünal	Kızanhacılar köyü Adana	4281	12 Ağustos 1953
194	Er	Recep Koç	Aslanlar köyü Torbalı İzmir	1315	12 Ağustos 1953
195	Er	Halid Canyurd	Göncan köyü Kırıkkale Ankara	895	12 Ağustos 1953
196	Er	Mehmet Avcı	Isparta	218	12 Ağustos 1953
197	Er	Abdullah Keferdiz	Hacılar köyü Hatay	5098	12 Ağustos 1953
198	Er	Adil Pehlivanlı	Oba köyü Kırıkkale Ankara	1226	12 Ağustos 1953
199	Onb	Ali Kalaycı	Kamış köyü Çankırı	1248	12 Ağustos 1953
200	Er	Hilmi Çevik	İğdir köyü Kızılcahamam Ankara	2927	12 Ağustos 1953
201	Er	İsmail Acar	Uçtepe köyü Bergama İzmir	2801	12 Ağustos 1953
202	Er	Yusuf İnan	Dayva köyü Çaycuma Zonguldak	1222	12 Ağustos 1953
203	Er	Hasan Yıldırım	Safranbolu Zonguldak	4273	12 Ağustos 1953
204	Er	Mahmut Kıran	Seylab. Mah.Eskişehir	5278	12 Ağustos 1953
205	Onb.	Memduh Şen	Torbalı İzmir	1694	12 Ağustos 1953
206	Er	Hasan Üstün	Akıncılar Mah. Balıkesir	2989	12 Ağustos 1953
207	Onb.	Şaban Kaytan	Urla İzmir	4390	12 Ağustos 1953
208	Çvş	Hamdi Ökten	Eğridir Isparta	539	12 Ağustos 1953
209	Er	Niyazi Dilker	Girman Sok.No 9 Arifiye Eskişehir	1857	12 Ağustos 1953
210	Onb.	Şevki Dere	Girişköy Zonguldak	1099	12 Ağustos 1953
211	Onb.	Hüseyin Akatürk	Ankara	15558	22 Ağustos 1953
212	Ütgm.	Ali Büyükkirişçi	Akşehir	3585	28 Ağustos1953
213	Ütgm.	İsmail Oknas	Pendik İstanbul	92	28 Ağustos1953
214	Tgm.	Kazım Ün	Akşehir	335	28 Ağustos1953
215	Yzb.	Hamid Yüksel	İstanbul	5532	30 Ağustos 1953
216	Yzb.	İhsan Serin	Isparta	290	30 Ağustos 1953
217	Bşç.	Yakup Serdar	Samsun	1851	30 Ağustos 1953
218	Çvşm	Nafi Güley	Ankara	4402	30 Ağustos 1953

219	Çvş.	Şevki Çelik	Kırıkkale	1725	1 Eylül 1953
220	Çvş.	Tahir Ekici	Beyşehir Konya	3288	1 Eylül 1953
221	Çvş.	Muttalip Ayber	Taşköprü Kastamonu	2881	1 Eylül 1953
222	Çvş.	Selahattin Girgin	Ankara	4412	1 Eylül 1953
223	Çvş.	Hasan Yaşar	Ödemiş İzmir	2790	1 Eylül 1953
224	Çvş.	İrfan Dumlupınar	Gebze İzmit	2951	1 Eylül 1953
225	Çvş.	Mustafa Aktaş	Ödemiş İzmir	5030	1 Eylül 1953
226	Çvş.	Ali Yıldırım	Ayancık Sinop	2366	1 Eylül 1953
227	Çvş.	Haydar Öztürk	Tire İzmir	2716	1 Eylül 1953
228	Çvş.	İdris Soyal	Çankırı	3438	1 Eylül 1953
229	Çvş.	Hasan Ünal	Konya	2696	1 Eylül 1953
230	Çvş.	Hüseyin Özalan	Muğla Milas	2908	1 Eylül 1953
231	Çvş.	Hüseyin Özdemir	Çamlıkköyü Rize	4493	1 Eylül 1953
232	Çvş.	Nuri Arslan	Bartın	1156	1 Eylül 1953
233	Çvş.	Said Karakök	Çaycuma Zonguldak	2265	1 Eylül 1953
234	Çvş.	İsmet Gürgür	Aydın	2165	1 Eylül 1953
235	Çvş.	Müfid Dericioğlu	Mersin	997	1 Eylül 1953
236	Çvş.	Cemal Ozan			1 Eylül 1953
237	Çvş.	Veli İybakın			1 Eylül 1953
238	Çvş.	Ahmet Yavuz	Dereköyü Konya	1205	1 Eylül 1953
239	Ütgm..	Fevzi Gürgen		68	6 Eylül 1953
240	Üçv.	Ali Özkaş		4254	6 Eylül 1953
241	Bşç.	Abdullah Ünal		2836	6 Eylül 1953
242	Er	Emin Durmuş		4460	6 Eylül 1953
243	Er	Cavit Kepkebir	Ödemiş İzmir		19 Eylül 1953
244	Er	Mahmut Küçük			Belirsiz
245	Er	İsmail Gündüz			Belirsiz
246	Er	Mehmet Karadoğan			Belirsiz
247	Er	Mehmet Karakaya			Belirsiz
248	Er	Mümin Yurdsever			Belirsiz
249	Er	Veli Ünal			Belirsiz

Kuzey Kore'de Bulunan Esir Kampları

Kaynak : http://www.dtic.mil/dpmo/pmkor/map_camps.jpg.

Müttefik Esir Yürüyüş Güzergâhları

Kaynak : http://www.dtic.mil/dpmo/pmkor/map_routes.jpg.

Ek-3: BM Ordusu Esirlerinin Yürüyüş Güzergâhları

Kaynak: http://www.dtic.mil./dpmo/pmkor/map_routes.jpg.

BALKANLAR'DA İSTİKRAR VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ

Dr. Ümit KOÇ*

Türkiye'nin güvenliği için Balkanlar'da istikrarın sağlanması vazgeçilmezdir. Ancak dünyanın en problemlı bölgelerinden birisi ve belki de en önemlisi olan Balkanlar'a yönelik uygulanabilir politikalar üretmek hiç de kolay değildir.

Balkanlar'ın coğrafi konumu itibarıyla küçük ünitelere ayrılmış olması, farklı etnik ve dinî gruplara yaşama imkânı sağlarken, işgallere ve istilalara açık konumu tarihî süreçte¹ yeni unsurların bölgeye yerleşmesini teşvik etmiştir. İşte bu özelliğinden dolayıdır ki, birbiriyle problemlı pek çok etnik ve dinî grubu bünyesinde barındıran Balkanlar, stratejik önemine binaen de bölgede hâkimiyet tesis etmek isteyen güçlere cazip imkânlar sunagelmıştır. Birbiriyle sorunlu bölge ülkelerinin Balkanlar'ın tamamında hâkimiyet tesis etme ideallerine bağlı olarak güçlü devletlerle ittifak arayışları ve bu arayışların kabul görmesi neticesinde, bölgesel sorunlar dünyanın gündemindeki yerini almıştır.

Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik kalıcı ve uygulanabilir politikalar üretebilmesi bölgenin hassasiyetlerini ve kendi önceliklerini iyi tahlil etmesi ile mümkün olacaktır. Bu bağlamda aşağıda sunulacak bilgi ve tespitlerin yararlı olacağı kanaatindeyim.

1. Coğrafi Yapı ve Bölünmüşlük

Balkan yarımadası ismini Bulgaristan'daki "Balkan" sıradağlarından alır. Türkçe kökenli olan bu kelime "sarp ve ağaçlık sıra dağlar" anlamına gelir.² Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan Balkan yarımadasının batısında Adriyatik ve İyon Denizi, doğusunda Karadeniz ve Ege Denizi, güneyinde Akdeniz yer alır. Yarımada Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Yunanistan, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ ve Slovenya'nın tamamını; Romanya'nın güneyini ve Türkiye'nin batı (Trakya) bölgesini içine alır.³

Balkan coğrafyasının⁴ en belirgin özelliği oldukça dağlık ve sarp bir yapıya sahip olmasıdır. Bu dağların ilk etkisi bölgeyi içinde etnik grupların kendi kendilerine varlıklarını devam ettirebilecekleri küçük ünitelere bölmektedir. Nitekim yarımada'nın yüz ölçümü (yaklaşık 800.000 km²) az olmasına rağmen içinde pek çok etnik grubu barındırmaktadır (Bk. Ek-1). Dağların her bir ünite arasında fiziki engel teşkil etmesi bölgenin politik,

* Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Bk. Mustafa Öztürk; "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Balkanlar", IX. Askerî Tarih Semineri, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2005, s.173-184.

² Türkçe Sözlük; Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

³ <http://geography.about.com/library/weekly/aa032899.htm>.

⁴ Bk. Steven W. Sowards; "Lecture 1: Geography and ethnic geography of Balkans to 1500", Twenty-Five LectureModern Balkan History, <http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/>

ekonomik ve kültürel olarak birleşmesini engeller; etnik gruplar ayrı millî kültüre, lokal ekonomilere, politik muhtariyetlere ayrılırlar. Dağların bir diğer etkisi bölgeyi dikey ekolojik alanlara bölmektedir. Bu durum verimli ovaların yerini daha az verimli ormanlık ve kayalık yaylaların alması anlamına gelir. Genel olarak daha yüksek alanlar daha az verimlidir ve bu nedenle sürgün bölgeleridir; tüm etnik gruplar sahil bölgelerinde ve vadilerde yaşamak isterler ancak mücadeleyi kaybeden güçsüz gruplar dağlık alanlarda yaşamak zorundadır.

Bölgedeki ırmaklar Tuna Nehri hariç kısadır. Doğdukları dağdan en yakındaki denize dökülen bu ırmakların etkileri lokal olup dar boğazlardan aktıkları için su taşımacılığına da elverişsizdir. Büyük bir istisna olarak nitelendirebileceğimiz Tuna Nehri kuzeybatıdan bölgeye girer, Mohaç Ovası'nı bir uçtan bir uca sular, Güney Slav ülkeleri ve Romanya'dan geçerek Karadeniz'in doğu sahillerine dökülür. Tuna Nehri tüm büyüklüğüne rağmen bölge için önemli bir kaynak olmaktan uzaktır. Yazları su seviyesinin düşmesine bağlı olarak havzayı aşır ırmağa ulaşmanın güçleşmesi, Sırbistan ve Romanya arasındaki Demirkapı Geçidi'nin dar olması (Burası 1896 yılında modern mühendislik imkânları kullanılarak geçişe elverişli hâle getirilmiştir.) ve Karadeniz havzasının, eğime bağlı olarak sürekli çamurla kaplı olması deniz ulaşımını zorlaştıran etkenler olagelmıştır. Yani Tuna Nehri de tıpkı dağlar gibi birleştirici olmaktan ziyade bölge insanı üzerinde bölücü etkiye sahip olmuştur.

Balkan coğrafyası kendi içinde engelleyici bir yapıya sahip olmakla beraber, dış etkilere alabildiğine açıktır. Kuzeydoğuda Romanya, Ukrayna'nın step bölgesine açıktır. Kuzeybatıda Tuna Nehri vadisi ve Macar Ovası giriş için kolay noktalar. Prehistorik dönemlerden beri istilalar bu istikametten kolayca gerçekleştirilmiş, bölgede yaşayan etnik grupların önemli bir bölümü bu yollardan birini kullanarak yarımada ulaşmıştır.

Yarımadanın üç tarafı denizlerle çevrili olmasına rağmen komşu bölgelerle bağlantısı kesik değildir. Doğuda Çanakkale ve İstanbul Boğazı Balkanlar'ı Anadolu'ya ve Asya'ya bağlayan doğal bir patikadır. Batıda İtalyan yarımadası ile Arnavutluk arasında yalnızca 4 millik Adriyatik Denizi bulunmaktadır. Akdeniz ve Ege adaları Güney Akdeniz ülkelerine ve Mısır'a ulaşmak için basamak teşkil etmektedir. Bu hâliyle Balkan yarımadası tam bir kavşak görünümündedir.

2. Etnik ve Dinî Yapı-Yeni Kimliklerin Oluşumu

Balkanlar'ın etnik coğrafyasını kesin çizgilerle belirlemek oldukça güç, hatta neredeyse imkânsız bir uğraştır. Tarihî süreçte pek çok kavmin istilasına maruz kalan bölge ancak farklı din ve mezheplerin etkisinde kültürel tabanlı bir tasnife tâbi tutulabilir. Balkan yarımadasının yerli halkları olarak nitelendirilen Grekler, İliryalılar, Traklar ve Dacyalılar ile tarihin değişik dönemlerinde bölgeyi istila etmiş olan Germen, Slav ve Türk boylarının etkileşimi elbette ki farklı sosyal ve kültürel yapıları beraberinde getirmiştir.

Ancak Balkan uluslarının yarımada da yeni kimliklerle yeniden doğuşlarında belirleyici olan din ve mezhepten kaynaklanan farklılıklar olagelmıştır. Günümüz Balkan coğrafyasında mevcut etnik unsurlar ayrı ayrı ele alınıp tetkik edildiğinde farklılaşma ve yeni kimliklerin oluşumu daha iyi anlaşılacaktır.

a. Grekler (Yunanlar) ve Latinler

En eski Balkan topluluklarından olan ve Hint-Avrupa dili konuşan Grekler önce güneye; Grek adasına göç ederek Miken medeniyetini (MÖ 1600-1100), ardından Girit'in uygarlaşmış yerli halkı ile kaynaşarak Atina'yı tesis ettiler. Ancak Eski Grek tarihinin yaygın olarak ilk Olimpiyatların yapıldığı yıl olan MÖ 776 yılında başladığı ve Büyük Alexeander'ın ölümü (MÖ 323) ile son bulduğu kabul edilir. Grek tarihinin bundan sonraki bölümü Helenistik dönem olarak kabul edilir ve bu dönem Grek adasının Roma tarafından işgali (MÖ 146) ile son bulur.⁵

Latin literatüründe "Græci" ve İngilizce'de "Greeks" olarak bilinen Grekler, kendilerini Helen olarak isimlendirmektedir. Romalılar Grek kolonilerini Græci ismiyle nitelendirirken bu dönemde Grekler, Roma eyaletlerindeki diğer halklar gibi kendilerini Romalılar olarak ifade etmekteydi. 395 yılında Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ve Orta Çağ'ın başlangıcı ile birlikte, Batı Avrupa'da "Latin" terimi Grekleri ifade etmek için yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Buna mukabil Bizans İmparatorluğu'nda halk genelde Romalılar olarak ifade edilirken Grekler kendilerini ayırt etmek için "Græco" ismini benimsediler. Hristiyanlığın iki büyük mezhebe ayrılmasından sonra Græco, Ortodoks anlamına gelirken; Latin, Katolikleri ifade etmek için kullanılmaya başlandı. Bir süre sonra bu isimler millî bir karakter de kazandılar.⁶

Grek kültürünün Roma hâkimiyeti döneminde etkin bir kültür olduğu bilinmektedir. Havari Paul'un vaazlarıyla Hristiyanlığı seçen Grekler yeni karakterler edinmeye başlamışlar ve kilisenin ikiye bölünmesiyle Ortodoks mezhebi ile birlikte anılır olmuşlardır. Ortodoks kilisesinin öğretileriyle güçlenen Grek kültürünü bir tek etnik gruba; Greklere atfetmek tarihî açıdan doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü istilaların kavşak noktasında bulunan ve pek çok kavmin işgaline maruz kalan Grek kabileleri, sayıca kendilerinden çok üstün olan istilacı kavimlerin içinde eriyip gitmişler ve ırkı vasıflarını kaybetmişlerdir. İstilaları kronolojik olarak sunduğumuzda bu görüşün geçerliliği daha iyi anlaşılacaktır: Grek yarımadası IV. yüzyılda Gotlar, Vandallar ve diğer Alman kabileleri; 479 ve 482 yıllarında Ostrogotlar; 540-559 yıllarında Bulgar Türkleri ve Hunlar tarafından istila edildi. 579 yılında Grek ülkesini işgal eden Slavlar buraya yerleştiler. IX. yüzyılda Slavları ve Bulgarları denetimi altına alan I. Nicephorus Grek ülkesine ve Balkanlar'a Anadolu'dan getirdiği aileleri yerleştirmeye başladı. 922 yılında

⁵ <http://www.nationmaster.com/encylopedia/History-of-Acient-Greece>.

⁶ <http://www.nationmaster.com/encylopedia/Ethnic-Greek>.

Bulgar Kralı Simeon ve Müttefikleri olan Slavlar Yunanistan'ı tekrar istila etti. XI. yüzyılda Yunanistan Sicilya'dan gelen Normanların tehdidine maruz kaldı ve XII.-XIII. yüzyıllarda Norman istilaları zaman zaman devam etti. XIII. yüzyıl ile birlikte Türk hâkimiyet dönemi başladı.⁷

Balkanlar'da Roma'nın bakiyesi ve Latin kültürün temsilcisi olarak nitelendirilebileceğimiz Rumenler (Romenler) etnik açıdan ele alınıp incelendiğinde görülecektir ki belirsizlik Greklere nispet daha az değildir. Romanya'nın bugünkü topraklarına yaklaşık MÖ 200 yıllarında gelen Dacyalılar ve Trak kabileleri yerleşti. Bölgede Dacyalılar Roma'yı dahi tehdit edebilecek güçlü bir devlet kurdular. Dacya Devleti uzun mücadelelerden sonra 106 yılında Roma hâkimiyetine girdi. Roma ardı arkası kesilmeyen Germen kabilelerinin akınları sebebiyle iki yüzyıl sonra, IV. yüzyılın ikinci yarısında bölgeden çekilmek zorunda kaldı. Romanya sonraki yıllarda pek çok işgal gördü; VII. yüzyılda Slavlar, IX. yüzyılda Hunlar, XIII. yüzyılda Tatarlar (Moğollar) bölgeyi ele geçirdi. Fakat en önemli ve etkili işgal VII. yüzyıldaki Valak* göçüydü. Latin dili konuşan Valaklar şimdiki Romanya olarak bilinen ülke topraklarının önemli bir bölümünü Tuna Irmağı'nı güneyden geçerek işgal ettiler. Romanya'nın eski halkları (Doco-Romanian) ile birleşerek Rumen milletini oluşturdular.⁸

b. Türkler ve Müslümanlar

Türkler yalnızca Balkan uluslarının değil pek çok yeni Avrupa ulusunun doğuşunda önemli rol oynayan Kavimler Göçü'nün baş aktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. 370 yılında İdil boylarından hareket eden Hunlar, Karadeniz'in kuzeyinde devlet kurmuş olan, Ostragotları ve daha batıda meskun Vizigotları (Germen kavimleri) harekete geçirerek önce Bizans'ı ve ardından Batı Roma'yı tehdit etmiş ve çok geçmeden Balkanlar, Pannonya, İtalya, Galya, İspanya ve Kuzey Afrika türlü barbar kavimlerinin istilasına maruz kalmıştır. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ile neticelenen bu hareket, başta Germen zümreleri olmak üzere birçok kavmin sürekli yer değiştirmeleri ve Avrupa'nın belli yerlerinde yerleşmeleri neticesinde yeni millet ve devletlerin oluşmasına sebep olmuştur.⁹

Avrupa'nın yeniden yapılandığı bu dönemde iki önemli Türk kavmi; Bulgarlar ve Macarlar tarih sahnesine çıkmaktadır. Balkanlar'ın etkin milleti Bulgarlar milattan önceki asırlarda Oğuzlardan ayrılarak Güney Rusya'ya giden Ogur Türklerine ve Ogurların en kalabalığı olan Onogurlar'a dayanmaktadır. Atilla'nın 453 yılında ölümü ile dağılan Hun İmparatorluğu'nun bakiyesi Hunlar, Azak Denizi'nin kuzeyine çekilerek burada halkının çoğunluğunu Onogurların oluşturduğu yeni bir devlet

⁷ <http://www.nationmaster.com/encylopedia/History-of-Byzantine-Greece>

* Almanlar kendinden olmayan halkları "Valak" ismiyle nitelerken, Slavlar bu ismi Romalılar için kullanmaktaydı.

⁸ <http://www.nationmaster.com/encylopedia/History-of-Romania>.

⁹ Akdes Nimet Kurat; IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara, 1972, s.18.

kurmuşlar ve bu karışımın dolayısı Onogurlara karışık manasında Bulgar denilmeye başlanmıştır. 387'den itibaren Tuna'nın güneyine sarkan ve 679 yılında Bizans İmparatoru IV. Konstantin'i vergiye bağlayan Bulgarlar, 852 yılında Boris Han'ın önderliğinde Hristiyanlığın Ortodoks mezhebinin benimsenmişler ve iki yüzyıl içinde Slavca konuşan Hristiyan bir millet hâline dönüşmüşlerdir.¹⁰

Macarlar her ne kadar bir Balkan ulusu olmasa da Balkanlar üzerindeki etkinliğinden dolayı önemlidir. V. yüzyılda Urallardan ayrılan Hun boyları (Macarlar) Volga Nehri boyunca ilerleyerek VIII. yüzyılın ortalarında Karpat havzasına ulaşmışlar ve Attila'nın neslinden Arpad Han yüzyılın sonuna doğru burada devletini kurabilmiştir. 955 yılında Germenler tarafından yenilgiye uğratılan Macarlar 1000 yılında Prens Stephan'ın önderliğinde Kutsal Roma İmparatorluğu ile ittifak yaparak Hristiyanlığın Katolik mezhebinin benimsenmişlerdir.¹¹ Macarların Hristiyanlığı seçmeleri ile birlikte birtakım yeni karakterler edinmeleri olağandı. Ancak şunu hemen belirtmemiz gerekir ki, Macarlar, Bulgarlar gibi kimliklerini tamamen kaybetmemiş, gerek dil ve gerekse kültürel özelliklerini belli ölçüde muhafaza edebilmişlerdir. Nitekim 1939-1941 yılları arasında Macaristan başbakanı olan Count Pal Teleki, "Bizler de Türkler de Hunların çocuklarıyız. Tarihî kayıtlarda biz 'Türk' olarak adlandırılmışız. Bulgarlar da Hun soyundandır. Bizim ilk kralımız olan Ellák Attila'nın oğludur..."¹² diyebilecek kadar etnik kimliğinin bilincindedir.

Peçenekler Balkan coğrafyasında boy gösteren üçüncü Türk kavmidir. 1036 yıllarından itibaren Tuna boylarında görünmeye başlayan Peçenekler, İzmir'deki Türk Beyi Çaka ile anlaşarak İstanbul'u fethetme planları dahi yapmışlardır. Ancak başka bir Türk kavmi olan Kumanlarla meraların paylaşımı nedeniyle itilafa düşen Peçenekler, 29 Nisan 1091 yılında Kumanlar tarafından Meriç Nehri'nin aşağı mecrasında müthiş bir yenilgiye uğratılmışlar ve bundan böyle askerî bir kuvvet olma vasfını yitirmişlerdir. Onların kalıntıları Balkanlar'da; Bosna¹³ ve Varna dolaylarında iskan edilmişlerdir. Varna'da iskan edilen Peçeneklerin torunları Gagavuzlar daha sonra Hristiyanlığı seçecektir.¹⁴

Orta Asya steplerinden Balkan coğrafyasına ve Avrupa içlerine ilerleyen bu üç Türk kavminin Hristiyanlık dinine girerek önemli ölçüde ırkı ve kültürel vasıflarını yitirdikleri ortadadır. Ancak bundan sonraki dönemde Türk akınları karakter değiştirecek; Hristiyanlığa alternatif, Müslüman kimliğiyle Avrupa karşısındaki yerini alacaktır. Balkanlar'da Türk nüfusunun sistematik olarak arttığı bu dönemdeki ilk yerleşimler Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavüs'ün (1238-1278) Dobruca'daki sürgün hayatıyla yakından

¹⁰ Oğuzhan Kösebey; "İslâmlaşan Bulgarların Millî Bilinçlerini Kazanmalarında Rusya Faktörü", http://www.orkun.com.tr/sayi47/47_18.htm.

¹¹ "The Controversy On The Origins And Early History Of The Hungarians", <http://www.hunmagyar.org/hungary/history/controver.htm>.

¹² "Tarih Boyunca Türklük ve Macaristan'da Turancılık", http://www.orkun.com.tr/sayi46/46_16.htm.

¹³ Kurat; s.64.

¹⁴ Georges Castellan; Balkanlar'ın Tarihi, İstanbul, 1992, s.21.

bağlantılıdır. Sultana bağlılığı devam eden çok sayıda Türkmen Anadolu'dan gelerek Dobruca'ya yerleşmiştir. Türkmenlerin bölgeye gelişi ile ilgili çeşitli rivayet bulunmakla birlikte, bunların tamamında Sarı Saltuk'un önemli yer tuttuğu açıktır. Sarı Saltuk, manevi olarak kendisine bağlı çok sayıda Türkmen nüfusu ile birlikte Rumeli'ye gelmiş ve burayı yurt edinmiştir.¹⁵

Osmanlılar Selçukluların bıraktıkları yerden başlayıp Avrupa içlerine yöneldiklerinde hiç de yabancıları olmadıkları haçlı kuvvetleriyle karşılaşacaklarının farkındaydılar. Nitekim 1364 Sırp sındığı, 1389 Kosova, 1396 Niğbolu savaşları, haçlı karakteri taşıyan savaşlardı ve tüm Balkan ulusları Ortodoks, Katolik; Slav, Romen, Macar ve Arnavut demeden Osmanlı ordusu karşısındaki yerlerini almışlardı. Bu savaşların ardarda kazanılması esasen Balkan tarihi açısından bir kırılma noktasıydı. Etnik, dinî ve kültürel açıdan kendilerini ifade edemeyen, kilise tarafından sindirilmiş ellerindekiyle yetinmeyi kazanç sayan Balkan halkları, Osmanlı himayesinde tekrar dirilme imkânı bulacaklardı. Boşnaklar, Arnavutlar, Türk azınlıklar ve Balkan coğrafyasında kendini ifade edemeyen diğer etnik ve kültürel unsurlar mağduriyetlerinin son günlerini yaşıyorlardı. Ancak şunu hemen belirtmemiz gerekir ki, Osmanlı hâkimiyetinde Balkan coğrafyasında Müslüman nüfusun giderek artması, yerli halkın İslamiyet'i benimsemesi kadar Anadolu'nun çeşitli yerlerinden bölgeye göç ettirilen Müslüman Türk nüfusu¹⁶ ile de alakalıdır. Ayrıca Osmanlı sultanları tarafından Boğdan'a davet edilen Kafkas Çerkezleri ile Bulgar düzlüklerine yerleştirilen Tatarları da¹⁷ bu kategoride değerlendirmek gerekir.

c. Slav Kökenli Uluslar

Güney Slavları olarak nitelendirilen ve Balkan nüfusunun önemli bölümünü teşkil eden Sırp, Hırvatlar, Boşnaklar, Bulgarlar, Slovenler ve Makedonlar çok küçük farklılıklarla aynı dili konuşmalarına rağmen Balkan coğrafyasında millî birlik tesis edememişlerdir. Daha öncede bahsettiğimiz gibi Balkan coğrafyasının mikro düzeyde halkların oluşumuna imkân veren yapısının yanı sıra, din ve mezhep farklılıkları ile refah düzeyindeki eşitsizlik bu durumun oluşmasında etkili olmuştur. Konumuzun önemli aktörlerinden olan Slav devletlerini tek tek ele alıp karakterlerini tahlil ettiğimizde bölünmüşlüğüün sebepleri daha iyi anlaşılacaktır.

1) Sırp

Sırp kimliğinin oluşumunda Ortodoks kilisesi ve Sırp Ortodoks kilisesinin etkisi büyük olmuştur. Hatta bazı Sırp milliyetçileri Ortodoks inancına sahip olmayanların Sırp olmadıklarını dahi iddia ederler. Bu

¹⁵ "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de İskan Siyaseti ve Sağ Kolun İskanı", <http://www.balgoc.org.tr/rumeli.doc>.

¹⁶ Geniş bilgi için bk. Ömer Lütfi Barkan; "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu olarak Sürgünler", İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası, c.11, Sayı 1-4 (Ekim 1949-Temmuz 1950), s.524-569, c. 13, Sayı 1-4 (Ekim 1951-Temmuz 1952), İstanbul, 1953, s.56-78.

¹⁷ Castellan; s.21.

* Aslında bu doğru bir yaklaşım değildir çünkü Sırp'ların putperestlikten Hristiyanlığa geçişleri Ortodoks-Katolik hizipleşmesinden önce olmuştur. Bk.

<http://www.nationmaster.com/encylopedia/Serbs>.

sebepten dolayıdır ki Ortodoks Rusya kendisini doğu Slavlarının hâkimi olarak görürken Sırlar da Güney Slavlarının hâkimi olma noktasında sürekli Rusya'dan destek görmüştür. Sırların diğer Güney Slavlarına göre daha savaşçı bir halk olmalarının da bunda payı büyüktür. Nitekim XIV. yüzyılın ortalarında sınırları Tuna'dan Korinthos Körfezi'ne ve Adriyatik'ten Ege kıyılarına kadar uzanan Sırp-Grek Çarlığı'nın hâkimi Stephan Duşan,¹⁸ Grekleri hâkimiyetine almış ve İstanbul'u ele geçirmesine ramak kalmış bir hükümdar sıfatıyla Sırp milliyetçilerine çok şey söylemektedir.

2) Hırvatlar

Katolikliği benimsemiş olan Hırvatlar Güney Slavları içinde her yönüyle Ortodoks Sırların alternatifi durumundadır. Rusya'nın Balkanlar'da hâkimiyet tesis etme idealine karşı sürekli olarak Batılı devletlerden; bilhassa Almanya ve İtalya'dan destek gören Hırvatlar, sayılarının fazla olması sebebiyle de Sırlara alternatif oluşturmaktadır. Hırvatlar diğer Slav halklarıyla önemli düzeyde benzerlik göstermelerine rağmen, bunların Pers kökenli oldukları yönünde iddialar da mevcuttur.¹⁹

3) Boşnaklar

Boşnakları diğer Güney Slavlarından ayıran en önemli özellik hiç şüphesiz Müslüman olmalarıdır. Önceleri, yani X. yüzyıldan beri Hristiyanlığın Bogomil mezhebine mensup olan Boşnaklar, Osmanlıların Balkanlar'da hâkimiyet tesis etmeleriyle birlikte çabucak İslamiyet'i benimsemişler ve böylelikle askerî ve idari mevkilerde görev almaya hak kazanmışlardır.

Her ne kadar Boşnakların Müslüman olmalarında Bogomil mezhebi ile İslamiyet arasındaki benzerlik birinci neden gibi gösterilse de asıl nedeni Bogomillerin Katolik ve Ortodoks mezhepleri karşısındaki dışlanmışlıklarında ve sapık bir mezhep olarak addedilmelerinde aramak gerekir. Ortodoks ve Katolik kilisesi hâkim ve soylu bir zümrenin temsilinde sürekli olarak güç kazanırken Bogomil mezhebi ancak köylü ve fakir halk arasında taraftar bulabilmekteydi. Çünkü Bogomillerin öğretisinde İsa Mesih'e atfedilen şu söz önemli yer tutmaktaydı: "Yetkin olmak istiyorsan, evine git ve sana ait olan her şeyi satıp yoksullara ver ki, senin hazinen göklerde olsun..." Bogomillerin öğretisinde, ancak sıradan üyelerin mülk sahibi olmasına izin verilmekteydi; yetkin üyelerinse, mülkiyetlerini Bogomil topluluklarının mali temeli olan ortak bir fona terk etmeleri gerekiyordu. Orta Çağ feodal sistemini hedef alan böyle bir hareketin mal mülk sahibi sınıfların ve kilisenin zulmüne maruz kalmaması elbette ki düşünülemezdi. İşte böylesi bir ortamda Bogomiller Balkanlar'da hâkimiyet tesis etmek isteyen dış güçleri kurtarıcı olarak görmüşler ve onlarla ittifak yolları aramışlardır. Örneğin Bizans hâkimiyeti altında zulüm gören Bogomiller²⁰ Çar Petro'yu kurtarıcı ve bereketin sembolü

¹⁸ Georg Ostrogorsky; Bizans Devleti Tarihi, Çev. Fikret İşıltan, Ankara, 1995, s.482-483.

¹⁹ <http://www.nationmaster.com/encylopedia/Croats>.

²⁰ Burada sözü edilen Bulgar Bogomillerdir. 1014 yılında Bulgaristan Bizans egemenliğine girince Bogomiller ayaklanmışlar ve Çar Petro'yu mutlu ve adil hükümdarlığın simgesi olarak görmüşlerdir.

olarak ifade etmekteydiler. Öyle anlaşıyor ki Osmanlının Balkanlar'ı fethettiği dönemlerde Bogomil mezhebine mensup Boşnaklar benzer bir ruh hâli içindeydiler. Tabii ki Boşnaklarla Osmanlılar müttefik olarak yakınlık tesis ettiklerinde, Bogomil öğretisiyle İslamiyet arasındaki benzerlikler Boşnakların İslamlaşmasında önemli rol oynamıştır. Bogomillerin üçlü teshisi reddetmeleri, kilisenin kadının şeytan olup olmadığını tartıştığı bir dönemde, kadın ile erkeği eşit kabul etmeleri, çalışmayı herkes için zorunluluk olarak görmeleri ve dilenmeyi onursuz bir davranış olarak nitelendirmeleri, İslamiyet ile benze noktalar olarak değerlendirilebilir.²⁰ Ancak Bosna'da Müslümanlığı benimsemiş halkın tamamı Slav kökenli olmasa gerekir; 1091 Kuman bozgunundan sonra Bosna'ya yerleştirilmiş olan Peçenek Türklerinin de bu yeni oluşum içinde yer almaları kuvvetle muhtemeldir.

4) Bulgarlar

Hristiyanlığı (Ortodoks) kabul ederek VII. ve X. yüzyıllarda sayıca kendilerinden bir hayli kalabalık Slav kabileleri arasında asimile olan Bulgarlar, bundan sonraki dönemde Güney Slav halklarının mensubu olarak varlığını devam ettirecektir. Balkanlar'da Güney Slavlarının en kudretli iki kolundan (Sırlar ve Bulgarlar) birincisini teşkil eden Bulgarlar tarihsel süreçte önemli başarılarla imza atmışlardır. Bulgar Çarı Symeon'un Bizans topraklarını istila ederek 913 yılında İstanbul'u kuşatması ve akabinde şehri alamasa bile Basileus unvanıyla Bizans yönetimi üzerinde etkili olması onun ve devletin kudretine işaret eder. Bu dönemde Sırbistan, Bulgar-Bizans mücadelesinde hâkimiyet alanı ve kukla devlet olmaktan ileri gidememiştir. Bulgaristan dönem dönem gücünü kaybetse de XIII. yüzyılın ortalarına değin Balkanlar'ın hâkim gücü olarak varlığını devam ettirmiştir. Ancak Moğol istilası bu coğrafyada taşları yerinden oynatmış, gerek Bulgarlar gerekse Bizans, çaresiz duruma düşmüştür. Moğol istilası sona erdiğinde Balkanlar'da güç dengelerinin değiştiğini görmekteyiz. Nitekim XIII. yüzyılın sonlarında Sırbistan Güney Slavlarının temsilcisi olarak Bizans'ın karşısında yerini alacak²¹ ve bu durum Kosova Savaşı'na kadar devam edecektir.

Bulgaristan'ın durumu Türk tarihi açısından Bosna ile benzerlik arz etmektedir. Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyetini müteakip, Müslüman nüfusun Bulgaristan'da bir hayli arttığını görmekteyiz. Bu nüfus artışını iki aşamada ele almak mümkündür: İlki Anadolu'dan ve imparatorluğun diğer bölgelerinden getirilen Müslüman nüfusun burada istihdam edilmesi, ikincisi ise Bogomil mezhebine mensup Bulgarların İslam dinini seçmesidir. Hristiyan Bulgarlar tarafından Pomak olarak nitelendirilen Müslüman Bulgarlara, kabaca iş birlikçi de denilmektedir. Türkçe konuşmadıkları gibi Türklerle yaygın bir etnik karışımları da söz konusu olmayan bu halk²² ile Bulgaristan'daki Müslüman Türk azınlık arasında günümüzde hâlen kız alıp verilmektedir.

²⁰ G. L. Seidler; Bizans Siyasal Düşüncesi, Bizans Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökeni, Çev. Mete Tuncay, İstanbul, 1997, s.89-93. "Bogomiller", <http://dunyadinleri.com/bogomiller.html>.

²¹ Ostrogorsky; s.244, 245, 248, 460-490.

²² <http://www.nationmaster.com/encylopedia/Pomaks>.

5) Slovenler

Slovenlerin ataları olan Slav kabileleri 570 yılında Alp dağları ile Adriyatik Denizi arasındaki bölgeye yerleşmeye başladılar. 623-658 yılları arasında, Elbe Irmağı ile Karavanke dağ silsilesi arasında, Kral Samo önderliğinde ilk devletlerini kuran Slovenler, VIII. yüzyılın ortalarında Frenk yönetimini tanıyarak Hristiyanlığın Katolik mezhebinin benimsediler. Devam eden süreçte Germen ve Hun baskısı altında sürekli gerileyen Slovenler takriben şimdiki sınırlarına kadar çekilmek zorunda kaldılar.²³

Katolikliği benimsemiş olan Slovenler tıpkı Hırvatlar gibi Ortodoks Slav hegemonyasına karşı Batı Avrupa devletlerinden önemli ölçüde destek görmüşlerdir. Dinî ve kültürel kimlikleriyle Batı Avrupa'ya en yakın Güney Slavlarını teşkil eden Slovenler ekonomik gelişmişlikleriyle de dikkat çekmektedirler.

6) Makedonlar

Makedonya Slavları, Makedonya bölgesinde yaşayan ve Makedonca konuşan bir etnik gruptur. Onların önemli bir bölümü Makedon Ortodoks kilisesine bağlıdır. Makedonya Slavlarının Eski Makedonlar, Trakyalılar, İliryalılar ve Slav kabilelerinin bakiyesi oldukları tezi büyük ölçüde kabul görür. Bölgede farklı milliyetlere mensup insanlar da yaşamasına rağmen çok da doğru olmayan bir yaklaşımla, yaygın şekilde hepsi Makedonlar olarak isimlendirilir.²⁴

Makedonya'da hâkimiyet tesis etmek, daha büyük olma sevdasına düşen bazı Balkan devletlerinin hayallerini süslemektedir. Makedonya'yı Büyük İskender'in mirası olarak algılayan Yunanlar, "Yunanistan Makedonyasız yaşayamaz" tezini savunurken; Bulgarlar, "Makedonyasız Bulgar devleti, Balkanlar içinde gayesiz ve önemsiz kalacaktır..." diyerek hedeflerini belirtmektedirler. Ancak asıl mücadele kendini tüm Güney Slavlarının temsilcisi olarak gören Sırbistan ile yine bir Slav devleti olan Bulgaristan arasında geçmektedir. Balkan savaşlarından Makedonya'nın bağımsızlığına değin geçen süreçte Bulgar, Sırp ve zaman zaman Yunanların katıldığı fiilî mücadelelerden çok acı çeken bölge halkı kendine özgün yeni bir kimlik oluşturma eğilimi içindedir.²⁵

ç. Arnavutlar

Arnavutlar veya daha doğru bir söylemle onların ataları İliryalılar M.Ö. 1200 yıllarında Batı Balkanlarda göründüler. Arkeolojik bulgulara göre Arnavutluk ve Yugoslavya sahasında yerleştikleri anlaşılan İliryalıların

²³ <http://www.nationmaster.com/encylopedia/Slovenians>.

* Makedonya'nın batısında yaşayan Arnavutlar, genel nüfusun %40'ını teşkil etmektedir.

²⁴ <http://www.nationmaster.com/encylopedia/Macedonian-Slavs>.

²⁵ İbrahim Artuç; Balkan Savaşları, İstanbul 1988; Erdoğan Özal, Makedonya Yunan Değildir, Ankara, 1993. Makedonya; Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1993. Makedonya Dosyası;

<http://www.netbul.com/superstar/ozeldosyalar/sicakhaber/makedonya/makedonlar.asp>.

Arnavutluk dağlarında yerleşen kısmı coğrafyanın sunduğu korunaklı ortamdaki istifade ile varlığını günümüze kadar devam ettirebilmiştir.²⁶

Önceleri Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensup olan ve Osmanlı fethiyle birlikte İslamiyet'i kabul etmeye başlayan Arnavutlar, Greklerle birlikte Balkanlar'ın en eski yerli halkı olarak kabul edilir. Sırbistan'ın Balkanlar'da hâkimiyet kurma mücadelesine büyük engel teşkil eden Arnavut azınlıklar* etnik temizlik tehdidi altında yaşamlarını sürdürmektedirler.

d. Pomaklar

Yunanistan'da Xanthi ve Rhodope bölgelerinde yaşayan Pomaklar Agrianes ve Rhodope Dağı'nda yaşayan bir Trak kabilesinin bakiyesidirler. Antropologlar eski Trakların muhtemelen sarı veya kırmızı saçlı, mavi gözlü insanlar olduğuna inanır. Pomakların Grekler, Slavlar ve Türklerle karışmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Ancak günümüzde hâlen bu ırki özellikleri koruyan Pomak gruplarına rastlanması ilgi çekicidir.

Osmanlı hâkimiyeti öncesi muhtemelen Hristiyan olan Pomaklar, fetih sonrası İslamiyet'i seçmişlerdir. Ayrıca Osmanlı yönetimi altında Hristiyan dinini terk ederek Müslüman olan Bulgarlar ile Makedonya'da yaşayan Müslüman Slavlara da Pomak olarak isimlendirilmektedir.²⁷

e. Çingeneler

Göçebe bir toplum olan Çingeneler geleneksel olarak geçimlerini müzisyenlik yaparak veya demircilikle sağlarlar. XIV. yüzyılda Anadolu üzerinden batıya; Avrupa içlerine ilerleyen Çingeneler, dillerinden dolayı (Sanskritçe'ye benzer bir dil kullanırlar) uzmanlarca, Hint kökenli bir kavim olarak kabul edilirler. Yaklaşık olarak Yugoslavya sahasında bir milyon, Romanya'da bir milyon ve Balkanlar'ın diğer bölgelerinde dağınık hâlde bir milyon olmak üzere toplam üç milyonun üzerinde nüfusa sahip olan Çingeneler, siyasi alanda herhangi bir başarı gösteremedikleri gibi en çok etnik temizliğe maruz kalan halklar arasında yer alırlar.²⁸

f. Yahudiler

Modern Balkan devletlerinin çoğu tarihin ilk devirlerinden ve Orta Çağlardan beri bağımsız olan milletlerin eseri idi. Yahudiler ise Doğu Avrupa'ya ve Balkanlar'a gelen en son kavim olup yerleştikleri her yerde yabancı statüsünde idiler. Antik Çağlardan beri bölgeye oldukça dezavantajlı bir şekilde, küçük gruplar hâlinde gelen Yahudiler, siyasi bir güç olmaktan uzak; ticaretle uğraşan ve daha ziyade büyük yerleşim merkezlerinde yaşayan dağınık bir halk görüntüsü vermektedir.

²⁶ Steven W. Sowards, "Lecture 1: Geography and ethnic geography of Balkans to 1500".

* Bugün nüfusları yaklaşık 5 milyon olan Arnavutların 3.5 milyonu Arnavutlukta yaşarken, 1.7 milyonu Kosova'da ve yarım milyon kadarı Makedonya'da azınlık statüsünde yaşamaktadırlar.

²⁷ <http://www.nationmaster.com/encyclopedia/Pomaks>.

²⁸ Sowards, "Lecture 1: Geography and ethnic geography of Balkans to 1500".

Yahudilerin Avrupa iktisadi ve sosyal hayatında daima etkin olmasında Türklerin rolü büyük olmuştur. XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıl başlarına kadar kuzey ve kuzeybatı yönünden Balkanlar'a inen Ashkenazi Yahudileri 1200 ve 1300 yıllarında İngiltere, Fransa ve Almanya'dan kovulan Yahudilerin torunlarıydı. Osmanlı fetihlerini müteakip Balkanlar'ın büyük şehirlerinde istihdam edilen bu Yahudiler İkinci Dünya Savaşı'na değin varlıklarını sürdürmüşlerdir. Endülüs Emevi Devleti'nin yıkılmasıyla (1490) Katolik İspanyolların baskısına maruz kalan bir diğer grup; Separnik Yahudileri ise bizzat II. Bayezit'in emriyle İstanbul, Selanik ve İzmir gibi önemli ticaret merkezlerine yerleştirilmiştir.²⁹ Batılı devletlerin tüm etnik temizlik faaliyetlerine rağmen Yahudiler, Türkler eliyle Avrupa sosyal ve iktisadi hayatına dâhil edilmişlerdir.

3. Ekonomik Durum ve Dışa Bağımlılık

Balkanlar'da güçlü bir iktisadi yapının teşekkülü coğrafi yapının elverişsizliği nedeniyle tarihin hiçbir döneminde istenilen düzeyde olamamıştır. Bölgenin dağlık olması sebebiyle verimli tarım arazilerinin yetersizliği; transit bir noktada bulunması münasebetiyle sürekli istila ve işgallere maruz kalması, coğrafyanın sunduğu olumsuzluklar olarak değerlendirilebilir. Balkanlar ancak bölgede güçlü bir siyasi otorite hâkimiyet tesis ettiğinde yaşanılabilir şartlara kavuşmuştur. Siyasi istikrarın getirdiği güven ortamında, tarım ve ticari aktivitelerin daha verimli bir tarzda yürütülebilmesi elbetteki ekonomiyi olumlu yönde etkilemiştir. Ancak tarihî süreç tetkik edildiğinde görüleceği üzere bu bile Balkan ülkelerini dışa bağımlı olmaktan kurtaramamıştır.

Balkanlar'da Roma ve Bizans hâkimiyeti döneminde soylu sınıfın ve kilisenin refahına mukabil yerli halkın tam bir sefalet ve perişanlık içinde olduğunu biliyoruz. Bu durum Bizans İmparatorluğu'nun oldukça uzun süren yıkılış serüveninde kendisini daha da şiddetli hissettirecektir. Osmanlı hâkimiyetinin tam tesisiyle huzur bulan Balkan ülkeleri ve halkları esasen Osmanlı maliyesine önemli bir getiri sağlamaktan uzaktı. Bölge halkını gerek yönetime ve gerekse İslamiyet'e ısındırmak isteyen Osmanlı, vakıflar tesis ederek okulları, kütüphaneleri, yetimhaneleri, aşevlerini ve imarethaneleri desteklemekteydi. Özellikle toprak vakıfları önemli bir ekonomik kayıptı. Bölgeyi dış tehditlere karşı korumak için ordunun daima faal durumda bulundurulması ise Osmanlı ekonomisi için daha da büyük yükü. Bulgaristan (Samakov) madenlerinden temin edilen demir daha ziyade top güllesi dökmek için ve gemi inşası için gerekli olan malzemenin imalinde kullanılmaktaydı. Rumeli gümüş madenleri, Amerikan gümüşünün Avrupa içlerine akarak arzı beslemesi sebebiyle büyük bir ekonomik getiri sağlamaktan uzaktı. Yani stratejik açıdan Balkanlar'a sahip olma zarureti, ekonomik açıdan ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemekteydi.

²⁹ Sowards; "Lecture 17: Nation without a state: The Balkan Jews, Twenty-Five Lectures on Modern Balkan History", <http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/>

* Bazı araştırmacılar tarafından Balkan coğrafyasına dâhil edilen Boğdan'ı bu genellemenin dışında tutmak gerekir. XVI. yüzyılın ortalarında 12.000 duka olan yıllık vergi geliri yüzyılın sonuna doğru 1.000.000 altına kadar yükseltilmiştir. Bk. Abdulkadir Özcan; "Boğdan", DİA, c.6, İstanbul, 1992, s.270.

Osmanlı hâkimiyeti sonrası Balkanlar'ın bu ikilemi (stratejik zorunluluk-ekonomik kayıp) değişmedi: 1878 Berlin Anlaşması'yla Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yönetimine devredilen Bosna-Hersek, diğer Balkan ülkelerini özendirmek için bir vitrin görünümündeydi. Bosna örnek bir koloni olarak tasarlandı ve özel devlet desteğiyle demir yolları ve sanayi tesisleriyle donatıldı. Yeni okullar, halk evleri, parklar ve modernizmin diğer gerekleri yeni rejimin etkinliğini göstermekteydi. Ancak tüm bu faaliyetler Bosna-Hersek'te ayrılıkçı milliyetçi cereyanların oluşmasını engelleyemedi.³⁰

Tito Yugoslavya'sı da ekonomik refahını benzer şekilde Sovyet Rusya ile Batı arasındaki stratejik konumuna; vazgeçilmezliğine borçluydu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Stalin ile ilişkisini kesen Tito, soğuk savaşın nimetlerinden faydalanarak Batıdan ekonomik ve askerî yardımın yanı sıra diplomatik destek de aldı. Bir yandan dünyada kan akıtılmamasını hedefleyen uluslararası bir hareketin kurucu üyesiiken, diğer yandan Batının desteğiyle Avrupa'nın dördüncü büyük askerî gücü olan Yugoslav Millî Ordusunu teşkil etti. Tito ülkesinin stratejik konumunu kullanarak Avrupa'dan yardım alırken kendisi de ülkesi için son derece önemli stratejik konuma sahip Kosova'yı elinde tutabilmek için Arnavut azınlığa önemli ekonomik imkânlar sundu. Sırp kaynaklarına göre, Tito ve yoldaşları Kosova Arnavutlarına daha geniş haklara sahip özerklik verip, büyük ekonomik yardımlarda bulunduğundan Arnavutlar Yugoslavya'nın seçkin vatandaşları hâline gelmişti. Yugoslav nüfusunun% 15'inden biraz fazla nüfusa sahip olan Kosova, Federal Geliştirme Fonu'nun % 30'una sahipti ve Kosova eyaleti ihtiyaçlarının ancak % 10'dan azını kendi kaynaklarından karşılayabiliyordu. Geriye kalan kısım ise federasyon fonundan veya Sırbistan Cumhuriyeti'nden sağlanıyordu.³¹ Bu bilgilerin doğruluğunu teyit etme imkânımız olmadı. Ancak Sırp kaynaklarının Tito'ya yönelik suçlamaları bununla sınırlı değildir; Tito Federasyona tâbi diğer beş cumhuriyete cazip ekonomik imkânlar sunarken Sırbistan'ı mahrum bırakmıştı.³²

Sovyetler'in sadık müttefiki Bulgaristan içinde durum farklı değildir. Varşova Paktı'nın Balkanlar'daki ana üssü Bulgaristan olduğu için bu ülke bol Sovyet yardımı görmüş ve kendi imkânlarının çok üstünde bir hayat standardına sahip olmuştur. Sovyetler'in çöküşüyle birlikte Bulgaristan eskiden bedava denilebilecek bir fiyata satın aldığı petrolü dünya piyasasına göre alıp karşılığını dolarla ödemek zorunda kalınca ekonomisi felç olmuştur.³³

Balkan ülkelerinin ekonomik yetersizliği ve dışa bağımlılığı bugün dahi çözümlenebilmiş bir mesele değildir. Balkan ülkelerine ait ihracat-ithalat gelirleri ve dış ticaret dengesini gösteren tablodaki (Bk. Ek-2) rakamlar

³⁰ Andras Riedlmayer; "A Brief History of Bosnia-Herzegovina", <http://www.kakarigi.net/manu/briefhis.htm>. (Sırp ve Hırvat milliyetçilik hareketleri karşısında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun aczi, tepkisel süreçte Boşnakları da benzer arayışlara itmiştir.)

³¹ Alex N. Dragnich; "The Agony of Kosovo", <http://oag.ru/contrib/ri/hs0326.html#1915>.

³² Riedlmayer.

³³ Kemal H. Karpat; "Balkanlar", DİA, c.5, İstanbul, 1992, s.31.

incelendiğinde ekonomik yetersizlik daha iyi anlaşılacaktır: Dış ticaret dengesinin hemen bütün Balkan ülkelerde eksi değerlerde seyretmesi bölgenin finanssal yardıma muhtaç olduğunu göstermektedir. Daha ziyade iki devlete; Yunanistan ve Bulgaristan'a ait rakamlar ilgi çekicidir. Bulgaristan Varşova Paktının en önemli üyelerinden birisi olarak sürekli Sovyet yardımı görmüş ve Sovyet Rusya'nın çöküşüyle birlikte Bulgar ekonomisi de ciddi bir çöküş yaşamıştır. Nitekim mevcut rakamlar incelendiğinde (Bk. Ek-3) Bulgaristan'ın en kötü ekonomik verilere sahip Balkan ülkesi olduğu görülmektedir.

Askerî açıdan NATO'nun yardımını alan Yunanistan, ekonomik yönden de Avrupa Birliği üyesi olmasının avantajlarını kullanmaktadır. Balkanlar'ın en yüksek refah seviyesine sahip ülkesi olarak bilinen Yunanistan'ın esasen güçlü bir ekonomiye sahip olduğunu söylemek güçtür. Nitekim dış ticaret dengesinde 20 milyon dolarlık açık, % 10,3 işsizlik oranı ve 57 milyar dolarlık dış borçla Yunan ekonomisi her daim Avrupa'nın yardımına muhtaçtır.

Ekonomik veriler pek iç açıcı olmamakla beraber Türk ekonomisini diğer Balkan ülkelerinden ayrı düşünmek gerekir. Tüm dış müdahalelere rağmen (terör, ekonomik ambargolar vs.) Türkiye'de modern endüstri ve iktisadın tüm alt yapı yatırımları tamamlanmış, Türk ekonomisi dışa açılmaya elverişli güçlü bir yapıya kavuşturulmuştur. Türkiye'nin aksine diğer Balkan ülkeleri, sanayi alanında önemli bir aşama kaydedemediği gibi bu alanda ciddi bir uğraşı da söz konusu değildir. Şu hâlde Balkan ülkelerinin kalkınabilmesi için geriye bir tek yol kalmaktadır ki, bu da ülkenin doğal kaynaklarını daha faal işleterek ihracat gelirlerini artırabilmektir. Ek-4'te sunulan doğal kaynakların üretim-tüketim dengesi ve mevcut rezervleri gösterir tablo, bu konuda bize daha açıklayıcı bilgiler verecek niteliktedir.

Tablodaki verilere göre petrol ve doğal gaz rezervlerinde Romanya, kömür rezervlerinde Sırbistan diğer Balkan ülkelerine nispet daha avantajlı görünmektedir. Ancak dünyanın zengin bölgelerine kıyasla önemsiz addedebileceğimiz bu rezervler, ne kadar faal işletilirse işletilsin tek başlarına bir ülkeyi kalkındırabilecek düzeyde değildir. Öyle görülüyor ki, Balkan ülkeleri modern endüstriyel yatırımlara yönelip ihracata yönelik üretimi teşvik edemedikleri müddetçe dışarıdan gelecek ekonomik yardımlara ihtiyaç duyacaktır.

4. İç Mücadele ve Etnik Temizlik-Dış Müdahale ve Tarafgirlik

Balkanlar'ın kaderi tarihsel süreçte birbiri içine geçmiş iki denklemin tekamülünden ibarettir: "İç mücadele ve etnik temizlik, dış müdahale ve tarafgirlik." Balkan coğrafyasında yaşayan halklar etnik ve dinî bölünmüşlüklerine rağmen ortak bir müşterekte; savaş ve mücadele kültüründe buluşmaktadır. Çünkü Balkanlar'da hâkim kültür yerleşik-uzlaşmacı kültür değil aksine göçebe-istilacı kültürdür.

Barbar Slav istilalarının saldırgan ruhu bugün özellikle Sırplar (Ortodoks Slavlar) arasında tüm açıklığıyla devam etmektedir. Sırlara alternatif teşkil eden Hırvatlar (Katolik Slavlar) tepkisel süreçte benzer

özellikler kazanma eğilimindedir. Bulgarların (Ortodoks Slavlar) tutumu, fırsat bulduklarında Sırplarınkinden çok farklı değildir. Kendilerini Helen kültürünün devamı ve temsilcisi olarak gören Yunanlar ise yerleşik Slav istilaları karşısında kimliklerini tamamen kaybederek saldırgan Slav karakterini benimsemişlerdir. Slav halkları içinde en uyumlu kesimi Boşnaklar (Müslüman Slavlar) teşkil etmektedir. İliyralıların bakiyesi olarak kabul edilen Arnavutların ise belki Arnavut dağlarına sığınan kısmı etnik kimliklerini koruyabilmiş; ancak, görünen o ki, kültürel kimliklerini kaybetmişlerdir. Dağlık alanlarda yaşayan halklara özgü inatçı ve uzlaşmaz tutumun tüm inceliklerini bugün Arnavutlar üzerinde görmek mümkündür. Neticede Bosna'da Sırp, Hırvat, Boşnak; Kosova'da Arnavut, Sırp mücadelesi henüz sükut bulmuştur. Makedonya'da Makedon, Sırp; Voyvodina'da Macar, Sırp; Epir'de Arnavut, Yunan; Dobruca'da Bulgar Romen; Transilvanya'da Romen, Macar gerginliği her an çatışma potansiyeli taşımaktadır.³⁴ Tüm bu gerginliğin temelinde sınırları belirlenememiş hâkimiyet alanları yatmaktadır. Yunanların, Bulgarların, Sırpların ve Arnavutların daha büyük devlet olma ideali ile birbirlerinin topraklarına yönelmeleri tarihsel kin ve düşmanlığı daimi kılmaktadır. Buna mukabil Balkan coğrafyasında hâkim olma ideali güden tüm dünya devletlerinin olmazsa olmazı bir veya birkaç bölge ülkesini sadık ve güvenilir müttefik olarak yanında görme eğilimidir. İşte Balkanlar'ın denklemi tam bu noktada tamamlanmaktadır: "iç mücadele ve etnik temizlik, dış müdahale ve tarafgirlik".

Balkanlar'da hâkim güç olmak isteyen bölge ülkelerinin her biri kendini tamamen haklı görmekte ve haklı görünme gayreti içinde bulunmaktadır. Bu devletlerin çeşitli kanallarla yapmış oldukları propagandalar incelendiğinde ilk dikkati çeken, ifadelerin ne kadar benzer olduğudur: Katledilen binlerce savunmasız insan; tecavüze uğrayan kadınlar ve kızlar; yağmalanan mallar; sürgünler; etnik temizlik iddiaları...

Örneğin Yugoslav iç savaşının baş aktörü Sırp, gerçekleştirmiş oldukları katliamlar ve vahşet görüntüleri ile evimizin sevimsiz konukları oldular. Ancak olay onların propagandalarında çok farklı bir seyir izlemektedir:

"Kosovalı Sırp Türk işgali ile (1389) birlikte Balkanlar'ın her bir köşesine sürülmeden önce, Kosova Sırp medeniyetinin beşiği idi."³⁵

"XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında Arnavut kabileler Türkler tarafından Kosova'ya göç ettirildiler. 1690-1691 ve 1736-1739 yıllarında iki ayrı göç dalgasıyla 200.000'in üzerinde Sırp Kosova'dan çıkartılarak sınıra; Krajina'ya yerleştirildi."³⁶

³⁴ Sınır ihtilafları için bk. Stefanos Yerasimos; Milliyetler ve Sınırlar-Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu, İstanbul, 2002, s.45-85. Ömer Aytekin Kurmel; "Kuzey Kafkasya ve Hinterlandı: Karadeniz, İç Asya, Balkanlar, Ortadoğu", http://www.bkd.org.tr/analiz/yedi_yildiz/default.asp.

³⁵ http://oag.ru/serbia/serb_hist_fn.html#first.

³⁶ Dragnich. (Makalede Krajina'nın Sırlara Avusturya tarafından, Türklere karşı yardımları mukabilinde verildiği belirtilmektedir.)

“...Kosova düşüp Arnavutlar İslam dinini seçtikleri zaman bile Arnavutların dinî tatillerde Sırları ziyaret edip hastalarını dua etmek için Sırp kiliselerine getirmeleri olağandışı bir davranış değildi. Arnavutlar Türklerin bölgedeki temsilcisi gibi davranıp avantajlarını arttırırken Sırlara karşı her geçen gün daha vahşi oldular. Bu özellikle 18 ve 19. yüzyıllar için doğrudur. 19. yüzyıl Fransız, Rus, Avusturya ve Kosova’daki Sırp konsülü kayıtlarında Arnavutlar tarafından gerçekleştirilmiş vahşetler açık seçik yer almaktadır.”³⁷

“İkinci Dünya Savaşı yıllarında Alman SS kuvvetlerinin içinde 11.000’in üzerinde Arnavut yer almaktaydı. Bu kuvvetler Kosova ve Metohija’yı Arnavutluk’a daha kesin bir şekilde bağlayabilmek için buradaki Sırları göçe zorlayıp yerine Arnavutluk’tan getirdikleri Arnavut nüfusu iskan ettiler. 1968’den sonraki periyotta Kosova ve Metohija’da Arnavut yerleşimleri arasında kalan çok sayıda Sırp köyü ve evleri tamamen boşaltıldı. Sırlara ait buğdayların hasadı yapıldı, sığırlara el konuldu, çayırılar biçildi ve direnen Sırlar ölesiye dövüldü.”³⁸

“1941 Yılında Nazilerin kuklası durumunda olan Hırvatistan Devleti, Sırp sorununu çözümlmek için Sırların tamamını sürgün etmeyi düşündü. Fakat yeni Hırvat Devleti’nde 6,3 milyonluk toplam nüfusun 1,9 milyonunu Sırlar oluşturmaktaydı. ...Bir belgeye göre yaygın olarak kullanılan yöntemlerden biri Sırp annelerin çocuklarıyla birlikte uçurumlardan aşağıya atılmasıydı. ...1941 yılının ortalarında vahşetten Almanlar dahi şikâyeteye başladılar. Bir SS raporunda, Ustashe birliklerinin gaddar faaliyetlerini yalnızca askerlik çağındaki Ortodoks erkeklere karşı değil, hayvani bir tarzda silahsız yaşlılara, kadınlara ve çocuklara karşı da yürüttüğü belirtilmekteydi. ...Hırvatların tesis ettiği birkaç toplama kampı vardı. Bunlardan en çok bilineni Jasenovici Ölüm Kampı’dır ki, Yahudiler için Auschwitz neyse, Sırlar için de burası oydu. Bu kampta yüz binlerce Sırp, Yahudi ve Çingene öldürüldü. Hırvat ölüm kamplarında ve katliamlarında 1.000.000’un üzerinde Sırp öldürüldü.”³⁹

1929 yılında Kosova’nın % 61’i Sırp iken İkinci Dünya Savaşı’nda bunların çoğu Naziler tarafından öldürüldü veya sürgün edildi. Nazi müttefiki olan Kosova ve Bosna Müslümanları SS gönüllüleri olarak etnik temizliğe destek verdiler

Sırlar NATO ile Nazileri kıyaslıyor: 1941 Nisanında amansız bir bombardımanla Belgrad’ı yerle bir edip ardından şehri işgal eden Alman, İtalyan ve Macar birlikleri şimdilerde NATO şemsiyesi altında benzer saldırılar planlıyor.

1995 yılında Amerika’nın Hırvatlara destek vermesiyle yüzyıllardır Krajina’da yaşayan 200.000’in üzerinde sivil Sırp etnik temizliğe maruz kaldı.

³⁷ a.g.m.

³⁸ http://oag.ru/serbia/serb_hist_fn.html#first.

³⁹ http://oag.ru/serbia/serb_hist_fn.html#first. (Bu bölümde yer alan Sırlara ait diğer iddialar, aynı web sitesinden alınmıştır.)

Müslümanların ispatlanmamış iddiaları Krajina'daki Sırp çiftliklerini bombalamak için NATO tarafından yeterli delil olarak kabul edildi. Acımasız bombardımanda 350.000 sivil Sırp etnik temizliğe maruz kalırken, öldürülenlerin sayısı 14.000'in üzerindeydi.

1995 yılında NATO uçakları Bosna Hükûmetinin sivil Müslümanlar katlediliyor şeklindeki iddiasını esas alarak Bosna Sırp ordusu üzerine hava saldırısında bulundu. Ordu büyük zayıat verdi. Aynı zamanda iki büyük kara harekâtı Sırp lar üzerine serbest bırakıldı. Hırvatlar Sırp nüfusuna sahip Krajina ve Müslüman-Hırvat ittifakı Sırp nüfuslu Merkezilere ve Batı Bosna bölgesine saldırıya geçti. Hırvatistan'da yaşayan yaklaşık 600.000 Sırp sivilin neredeyse tamamı vahşi bir şekilde göç ettirildi. Birkaç yüz binden fazla Bosnalı Sırp, müttefik Hırvat-Müslüman saldırısıyla Bosna'dan sökülüp atıldı. Topu topu birkaç hafta da 1.000.000'a yakın Sırp etnik temizliğe maruz kaldı. Kaç kişinin öldüğünü kimse bilmiyor.

Tüm bu iddiaların doğruluğunu kabul ettiğimizde, beynimizde vahşetle özdeşleşmiş Sırp lar, bir anda mazlum millet konumuna dönüşecektir. Elbette ki olay bu kadar masum ve basit değildir. Öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki, tarihsel süreçte çeşitli Rus devletlerinin desteğini arkasına alarak Balkanlarda hakimiyet tesis etmek isteyen Sırp lar, Rusya'nın bölgedeki rakiplerini de doğal olarak karşısına almış oluyordu. Balkanları kontrol etmek isteyen dünya devletlerinin, stratejinin bir gereği olarak diğer etnik ve dinî grupları desteklemesi olağandır. Ayrıca tarihsel süreçte Sırp zulmünü yaşayan bölge halkı, kaybettiğini geri alabilmek için dış müdahaleyi önemli bir fırsat olarak görmektedir. Etnik temizliğe maruz kaldığını savunan ve Hırvatları, Arnavutları ve Müslümanları suçlayan Sırp lar, esasen daha önceki dönemlerde işgal etmiş olduğu toprakları elinde tutma mücadelesi vermekte ve bu mücadeleyi verirken vahşetin akla gelmedik yöntemlerini uygulamaktadır. Sırp lar en savunmasız oldukları Nazi işgali döneminde dahi katliam konusunda Hırvatlardan geri kalmamışlardır:

Hitler 1941 yılında Yugoslavya'yı işgal ettiğinde, ülke Nazi Almanyası'nın müttefiki İtalya ve yerel destekçisi Bulgaristan arasında paylaşıldı. Paylaşımdan geriye kalan Nazilerin kukla devleti Hırvatistan ile Hitler'in atadığı Sırp yönetimiydi.* İşgal altındaki Hırvatistan'da yönetim faşist Ustasha lideri Ante Pavelich'in elindeydi. Pavelich çok sayıda Sırp, Çingene, Yahudi ve Hırvat muhalefetinin hâkim olduğu sahada etnik temizlik görevini üstlendi ve onları Zagreb'in güneydoğusunda yer alan ölüm kamplarına gönderdi.⁴⁰

Sırbistan yönetimini elinde bulunduran General Nedich, etnik temizlik kampanyasını yürüten bir diğer kişiydi. Sırp olmayan tüm unsurlara ve bilhassa Yahudilere karşı sürdürülen bu uygulamada ilk kez toplama kamplarında zehirli gaz kullanılıyordu. Böylelikle işgal altındaki Avrupa'da

---

* Sırp yönetiminin başına, önceki Kraliyet Yugoslavya'sının askerî kanadından General Milan Nedich getirildi.

⁴⁰ Riedlmayer.

Sırbistan, Yahudi etnik temizliğini deklare eden ilk Nazi uydusu oluyordu. Kaldı ki bu işte anahtar rol oynayan General Nedich'in Sırp milis kuvvetleri Sırbistan'da bulunan Alman kuvvetlerinden sayıca çok daha fazlaydı. Bu dönemde bir diğer fraksiyonu General Nedich'i Almanlara hizmet ettiği için küçümseyen Sırplar teşkil ediyordu. Bunlar Yugoslav kraliyet subaylarından Col. Drazha Mihailovich'in denetiminde kurulan ve yaygın olarak "Chetnikler" olarak bilinen milliyetçi Sırbistan direniş hareketine katıldılar. Başlangıçta İngilizler tarafından fiilen desteklenen Mihailovich, Almanlara karşı ataklarda bulundu. Ancak bu ataklar sivil Sırlara karşı kanlı misillemeler ile neticelenince daha güvenli hedeflere yöneldiler; Büyük Sırbistan olarak tanımladıkları alanda etnik temizlik faaliyetlerine başladılar.⁴¹

Doğruluğu pek çok araştırmacı tarafından kabul edilen bu bilgiler esas alındığında, Nazi işgalinde Sırpların mazlum değil zalim bir millet olduğu tüm açıklığıyla görülmektedir. Daha net bir ifadeyle Hırvatlar ve Sırpalar zulüm noktasında birbirleriyle yarışmıştır. Bu durum yıllar sonra Yugoslavya'nın çözülme savaşında benzer şekilde cereyan edecek; bir tarafta kendini Yugoslavya'nın hâkim unsuru olarak gören ve Rusya Federasyonu'nun desteğini alan Sırpalar, diğer tarafta ise Batılı devletler tarafından desteklenen Hırvatlar ve Boşnaklar yer alacaktır. Sırpaların bu dönemde Boşnaklar üzerinde yürüttüğü etnik temizlik faaliyetlerinden ileride bahsedeceğiz. Ancak şunu hemen belirtelim ki, tıpkı Sırpalar gibi Hırvatlarda kendi eylemlerinin vahşet niteliğine bakmaksızın Boşnakları saldırgan tutumlarından dolayı eleştirmekte ve uzlaşmaz bir unsur olarak değerlendirmektedir. Hırvat-Boşnak savaşının seyri Hırvat propagandasında özetle şöyle yer almaktadır.⁴²

“7 Nisan 1992: Hırvatistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Dr. Franjo Tudjman Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tanıyan ilk devlet başkanlarından biri oldu.

13 Haziran 1992: Dört HVO (Hırvat Savunma Konsülü) subayının Müslüman güçlere mensup kişilerce Radusa Dağı'nda pusuya düşürülüp öldürmesiyle Üsküp'te HVO ve Müslüman güçler arasında ilk çatışmalar yaşandı.

23 Eylül 1992: Hırvatistan Cumhurbaşkanı F. Tudjman ve Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Aliye İzzet Begoviç New York'ta dostluk ve iş birliği anlaşması imzaladılar.

Ekim 1992: Ekim ayı başlarında Hırvat ve Müslümanlar arasında Novi Travnik şehri ve köylerinde çatışmalar başladı. İlk olayda Müslümanlar komşuları Hırvatlara karşı ağır silahlarla saldırdılar. Müslümanlar HVO komuta merkezine saldırdılar ve HVO'nun Travnik'teki hastanesini harap ettiler.

1 Ocak 1993: Vance-Owen barış planı İsviçre'nin Cenevre kentinde taraflar arasında imzalandı.

⁴¹ a.g.m.

⁴² “The Croat-Müslim War: A Chronology”, <http://www.hercegbosna.org/engleski/cromusl.html>.

26 Ocak 1993: Müslüman güçler Lasva şehri ve köylerine saldırarak dokuz Hırvat ve bir Sırp vatandaşın ölümüne sebep oldular.

23 Mart 1993: Müslüman güçler sabahın erken saatlerinden itibaren Konjic kasabasını tamamen bloke ederek kasabaya girdiler. Ivan Sedlo bölgesinde hiçbir sebep yokken 20 HVO askerini tutukladılar. Bu askerlerden bir daha haber alınamadı.

23-24 Mart 1993: Müslüman kuvvetler ilk kez HVO Tugayı "Ban Jelacic'in kontrolündeki Kiseljak şehrine saldırdı. Hırvat savunmasını aşan Bosna Müslüman ordusu yağmacılığa başladı ve Hırvat evlerini topa tuttu. Hırvatlar güç kullanılarak köylerinden çıkarıldı.

25 Mart 1993: Hırvatistan Cumhuriyeti Başkanı Franjo Tudjman ve Bosna-Hersek yönetimi başkanı Aliye İzzet Begoviç iki ülke arasında, birlik için acil önlem memorandumu imzaladılar.

15 Nisan 1993: Zenika bölgesinde Bosna-Hersek ordusu HVO güçlerinin Komutanı Zivko Totik'i Zenika'da kaçırdı. Totic'in konvoyuna düzenlenen saldırıda dört koruması yakın mesafeden açılan ateşle 500'ün üzerinde kurşunla öldürülürken Totic yaralandı.

16 Nisan 1993: Zuka olarak isimlendirilen Zulfikar Ali Spaga, Hasan Hakalovic ve Sejdo Padalovic komutasındaki Bosna-Hersek ordusu saat 08.00'de Hırvat sivillerin yaşadığı Trusina köyüne saldırdı. Köye giren yaklaşık 50 asker 16 Hırvat sivil katletti. Hırvat siviller nerede ele geçirilirse evlerinde, çiftliklerinde, tarlalarında... nerede yakalanırlarsa öldürüldüler. Müslüman askerler Hırvat askerleri ellerine geçirmiş oldukları eşlerini öldürmekle tehdit ederek teslim olmaya zorladılar. Teslim olanlar hemen öldürüldü.

28 Nisan 1993: Hırvatistan Cumhurbaşkanı Dr. Franjo Tudjman Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na iyi niyet ziyaretinde bulundu. Ziyaretin ana hedefi Bosna-Hersek'te yaşayan Müslüman ve Hırvat halkı arasındaki ilişkileri geliştirmeye yardımcı olmaktı.

10 Mayıs 1993: Hırvatistan Cumhurbaşkanı Dr. Franjo Tudjman Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Aliye İzzet Begoviç ve Hırvat lider Mate Boban'a bir mesaj göndererek Hırvat ve Müslümanlar arasındaki düşmanlığın acilen durdurulmasını istedi. Mesajda Tudjman Hırvat ve Müslümanların saldırgan Sırlara karşı savaşmalarının tam zamanı olduğunu ve karşılıklı suçlamaların ve oyunların düşmanlığı artıracağını belirtti.

18 Mayıs 1993: Barışın gerçekleştirilmesi için anlaşma Medjugorje'ye taşındı. Dr. Franjo Tudjman, Aliye İzze Begoviç, Sefer Halilović, Mate Boban, Lord Owen ve Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi Başkanı Niels Helveg Peterson ve diğer ilgili temsilciler anlaşmada hazır bulundu.

3 Haziran 1993: Bosna Müslüman Ordusunun askerleri Travnik'teki Hırvat milliyetli vatandaşları tutuklamaya ve hapsetmeye başladı.

8 Haziran 1993: Travnik'in Maljine köyünde, Bikosi olarak isimlendirilen bölgede Bosna-Hersek ordusu üyeleri üç Hırvat köylüyü idam etti.

9 Haziran 1993: Müslüman ordusu Kankanj şehrine saldırıda bulundu. Yaklaşık 15.000 Hırvat etnik temizliğe maruz kaldı. Tüm iş yerlerinin % 80'i ve Hırvatlara ait binalar yağmalandı. Sonrasında top ateşine tutulan şehir alev alev yandı.

10 Haziran 1993: Vitez kasabasında saat akşam 08.45 sularında Müslüman ordunun kontrolü altında bulunan sahadan tek bir top ateşlendi. Top mermisi bölgedeki Hırvat ve Müslüman çocukların her zaman beraber oynadığı alanın 2 m yakınına düştü. Fakat o gün civarda hiç Müslüman çocuk yoktu. Bu durum muhtemel saldırıdan Müslüman anne babaların haberdar edildiği şeklinde yorumladı. Beş çocuk olay yerinde, üçü de kaldırıldıkları hastanede hayatını kaybetti.

...

18 Mart 1994: Hırvatistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Dr. Franjo Tudjman ile Bosna Hersek Cumhurbaşkanı Aliye İzzetbegovic Washington'da bir anlaşma imzaladılar. Anlaşma Hırvatistan Cumhuriyeti ile Gelecekte kurulacak Bosna-Hersek Federasyonu arasındaki ittifak bağlarını belirliyordu.

...

Kayıtlara göre Hırvat- Müslüman savaşında 50.000 Bosnalı Müslüman HVO kontrolündeki bölgelerden göçe zorlanırken, Bosna Müslüman Ordusunun hakim olduğu alanlarda yaklaşık 150.000 Hırvat etnik temizliğe maruz kalmıştır.”

Yukarıda ancak belli bir bölümünü sunabildiğimiz Hırvatlara ait iddiaları artırmak mümkündür. Ancak bu kadarı dahi şunu anlamak için yeterlidir ki, Hırvat-Boşnak ittifakı Sırp tehdidi karşısında bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Yani güç dengeleri değiştiğinde kendince haklı gerekçelere sahip olan Hırvatlar, tarihsel süreçte Müslüman Hırvat olarak nitelendirdiği Boşnakları asimile etmek için ellerinden geleni yapacaklardır. Tıpkı Sırplar gibi Hırvatlar da Bosnalı Müslümanları Osmanlının bir bakiyesi olarak algılamakta ve Osmanlıya duyduğu kin ve düşmanlığı Boşnaklar üzerine teşmil etmektedir. Osmanlının Balkanlar'daki ilerleyişi Hırvat propagandasında şu şekilde ifade bulunmaktadır:⁴³

“İki yüzyıllık (1389-1606) Osmanlı istilasını Hırvatistan ve Hırvatların felaketi ve yıkımı olmuştur. Hırvatlar hiçbir Avrupalı devletten daha önce böyle bir yıkımı tecrübe etmemiştir. Yaklaşık 3000 yerleşim alanı hiçbir iz bırakmaksızın kaybolmuştur. Pek çok piskoposluk bölgesi; Makarska, Skradin, Knin, Krbava, Bosna and Dakovo, Srijem yok olmuştur. Zagreb

⁴³ Ive Mazuran; “Croats and The Ottoman Empire”,
<http://www.hercegbosna.org/engleski/crootto.html>.

piskoposluk bölgesi eski büyüklüğünün üçte birine indirgenmiştir. Kültürel hayatın ve eğitimin merkezi olan 550'den fazla kilise yerle bir edilmiştir. Üst sınıfa ait binlerce malikane yıkılmış, orta ve düşük tabaka ve rahipler yok edilmiştir. Hatta eğitilmiş bireylerle, kültürel varlıklar ve okuryazarlığa ait tüm izler yok edilmiştir. Binlerce kadın, çocuk ve adam yakalanarak hapsedilmiştir. Ülkesini, özgürlüklerini ve hayatlarını korumaya çalışan çok sayıda insan savaşlarda ölmüştür. Bir zamanlar insanların pek çok Batı Avrupa ülkesinden daha huzurlu ve rahat yaşam sürdüğü, gelişmiş ticari güç ve yoğun nüfusa sahip alanlar korkunç bir çöl olmuştur. Bu yıkımı tasvir etmek zordur. Hırvatlar etnik ve politik alanlarını kaybettikten sonra, kiliselerle, manastırlarla, kasabalarla ve Hırvat soylulara ait şatolarla (Roma ve Gotik stiliyle inşa edilen bu yapılar Türkler tarafından kendilerine ait farklı bir stillle restore edilmiştir) karakterize edilen Orta Çağa ait kültürlerini de kaybetmişlerdir. Bir başka deyişle Osmanlı yönetimi altında Hırvatlar açlık, sefalet ve hayatta kalma mücadelesi ile geçen çok zor bir dönem yaşamışlardır.”

Hırvatların bu iddiaları elbette ki hiçbir ciddi Batılı araştırmacı tarafından itibar görmemektedir. Batılı araştırmacıların Osmanlıların Balkanlar'daki yönetimine ilişkin genel kanaatleri şöyledir:⁴⁴

“İslam fetihleri diğer dinlere karşı Avrupa'da örneği nadiren görüldüğü şekliyle toleranslıydı. Frenklerin ve Venediklilerin 1204 yılında Bizans'ı yağmalamasından sonra, Ortodoks Bizans Grekler, Katolik Batı Avrupalıların Türklerden daha kötü olduklarını düşündüler. Osmanlı yönetiminde, tüm dinlerin yetenekli kişileri sınırlı da olsa değerlendirilmekteydi. Köylüler için Osmanlı fetihleri Sırp, Bulgarlar, Bizans ve haçlılar arasında yüzyıllardır süren savaşın son bulup böylece istikrarın tesis edilmesi anlamına geliyordu. Osmanlı vergileri Balkan Hristiyan krallıklarının vergilerinden daha düşüktü.”

Balkan coğrafyasında asıl zulüm gören ve etnik temizliğe maruz kalan Müslüman unsurlar olmuştur. Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybetmesi ile birlikte sahipsiz kalan Türkler, Boşnaklar, Arnavutlar ve Pomaklar her biri farklı etnik kökene sahip olmalarına rağmen benzer kaderi paylaşmışlardır. Türklerin Balkan savaşları ve sonrasında etnik temizliğe maruz kalması hepimizce malumdur. Nitekim Osmanlı yönetiminde Rumeli beylerbeyinin savaşımlara Anadolu beylerbeyine nispet daha fazla tımarlı sipahi ile katılması bunun en kesin göstergesidir. Balkanlar'ı öncelikle Türklerden arındırmayı planlayan ve bunda da önemli ölçüde muvaffak olan Katolik Hristiyan dünyası ikinci olarak Müslüman varlığını hedefine almış; ancak, Slav-Ortodoks yayılmacılığının gücü karşısında Müslümanları denge unsuru olarak kullanmayı çıkarlarına daha uygun görmüştür. Nitekim Balkanlar'ın en sakin ve uyumlu halkı olarak nitelendirebileceğimiz Boşnaklar, Yugoslavya'nın çözülme savaşında, bu politikanın gereği olarak en kanlı faturayı ödemek zorunda kalmıştır. Sırp ve Hırvat iddialarının mesnetsizliğine karşın Boşnakların etnik temizliğe maruz kaldığı Lahey Adalet Divanında kabul görmüş ve Boşnakların Balkanların mazlum milleti

⁴⁴ Sovards; “Lecture 3: The Principles of Ottoman Rule in the Balkans, Twenty-Five Lectures On Modern Balkan History”, <http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/>

olduğu böylelikle tescil edilmiştir. Boşnaklar Mart 1993'te Lahey Adalet Divanına özetle şu gerekçeler ile başvuruda bulunmuştur:⁴⁵

“Yugoslavya Nisan 1992'den beri kasaba ve köyleri bombalamakta, evleri yıkmakta, sivil halkı göçe zorlamakta, toplu katliam yapmakta, adam öldürme, işkence ve tecavüz gibi fiilleri işlemektedir. 4,5 milyon nüfusa sahip olan Bosna'nın 2 milyon nüfusu mülteci olup 134.000 kişi öldürülmüştür. 1993 yılında Sırlar verilen emirler doğrultusunda sistematik olarak 50.000'in üzerinde Müslüman kadına tecavüz etmiştir. Cinayetler, derhâl gerçekleştirilen infazlar, işkence, kadınlara ve çocuklara toplu hâlde tecavüz, etnik temizlik ve Bosna halkının toplama kamplarında, tecavüz kamplarında ve ölüm kamplarında alıkonulması Yugoslav ordusunun eski üyeleri ve onların kontrolünde Sırp askerleri ve milisleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Yugoslav yönetiminin aktif desteği uluslararası hukuku açıkça ihlal etmektedir.”

Balkanlar'a müdahale konusunda isteksiz davranan Birleşmiş Milletler Bosna'da tüm bunların olmasına sessiz kalırken uyguladığı silah ambargosu ile de Bosnalı Müslümanların kendilerini korumalarına imkân vermemiştir. NATO, daha net bir deyişle Amerika açısından ise müdahale ne kadar gecikirse bilanço o kadar ağır olacak, hareket meşruiyet kazanacak ve gücünü tamamen kaybeden, sindirilen Boşnaklar kayıtsız şartsız Amerika'nın isteklerine boyun eğmek zorunda kalacaktır. Amerikan siyasetinin rutinlerinden olan bu senaryo bir başka baharda Kosova ve Arnavutluk için uygulanmak üzere rafa kaldırılmıştır. Kosova nüfusunun % 90 gibi ezici çoğunluğunu Arnavutlar teşkil etmesine rağmen Kosova için köklü bir çözüm düşünülmemekte ve sorun potansiyel bir müdahale gerekçesi olarak bekletilmektedir.

Kosova'yı Arnavutluk ve Sırbistan arasında paylaşılmaz yapan nedir? Sırbistan, dağlarda yaşayan Arnavutların Kosova Ovası'na indirilerek istihdam edildiğini ısrarla savunmakta ve bölgeyi Sırp kültürünün beşiği olarak nitelendirmektedir. Aslında bu süreci Slav istilasından kaçarak dağlara sığınan ova halkının eski topraklarına geri dönüşü olarak tanımlamak daha dürüstçe olacaktır. Bölgenin coğrafi konumu tetkik edildiğinde görüleceği üzere Kosova Arnavutluk'un hinterlandı içinde yer almakta, âdeta Arnavutluk Kosova üzerine yıkılmaktadır. Arnavutluk ile Kosova arasında yer alan dağlık alan, iki bölge arasında geçişi mümkün kılarken, dış müdahaleyi alabildiğine güçleştirmektedir. İşte bu coğrafi şartlardan dolayıdır ki, Kosova Arnavutluk ile etnik, dinî ve kültürel bütünlük sağlamakta ve Sırbistan'ın bölgede etkinliğini azaltmaktadır. Kosova'nın bu özelliklerini iyi tahlil eden ve Sırp olmaması münasebetiyle konuya daha objektif yaklaşabilen (Hırvat menşeli) Tito , Kosova'ya geniş özerklik vermiş ve Priştine'yi Kosova'nın başkenti olarak tanıdı. Ancak 1989'da yönetime gelen Sırp lider Slobodan Miloseviç Büyük Sırbistan idealinin gereği olarak Kosova ve Voyvodina'yı doğrudan Belgrad'a bağladığında sorun tüm Balkanlar'ı tehdit eder tarzda, yeni bir boyut kazanmış, Sırp baskısı altında varlık mücadelesi veren Kosova

⁴⁵ The International Court Of Jusice Considers Genocide-Bosnia And Herzegovina&Yugoslavia (Serbia And Montenegro), <http://homepages.uc.edu/thro/genocide/index.html>.

Eylül 1997’de referanduma giderek bağımsızlığını ilan etmiştir. Sırp baskısının katliama⁴⁶ dönüştüğü bu dönemde NATO müdahalesi (24 Mart 1999) ile Sırp dizginlenecek ancak Kosova’nın bağımsızlığı Arnavutluk hariç hiçbir devlet tarafından tanınmayacaktır.

Balkanlar’da mevcut krizin yönetilmesi, Birleşmiş Milletler, NATO ve benzeri birçok uluslararası teşekkülde ortak hareket eden Amerika ile Batılı müttefiklerini ihtilafa düşürmektedir. Amerika Balkan coğrafyasında asıl tehlikenin Ortodoks Slavlardan ve bilhassa Rusya’dan geleceğine inanmakta ve bu çerçevede Rusya’nın stratejik ortağı Sırbistan’ı mümkün olduğunca güçsüz bırakmak için elinden geleni yapmakta; Akdeniz’de etkin bir sınır kazanmasını engellemeye çalışmaktadır. Amerika bu stratejisine uygun olarak Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Arnavutluk yönetimleriyle yakınlık tesis etme gayreti içindedir. Hırvatistan’ın desteklenmesi konusunda Amerika’ya destek veren Avrupa, söz konusu Müslüman ülkeler olduğunda Balkanlar’da Türkiye’yi Rusya Federasyonu’na nispet daha ciddi bir tehdit olarak değerlendirmekte ve isteksiz davranmaktadır. Türklere karşı tarihsel kini bulunmayan Amerika için Balkanlar’da Müslümanlarla ittifak yapmak, Orta Doğu ve Afganistan’da Müslüman ülkelere karşı yürüttüğü işgali insan hakları ve demokrasi talebi çerçevesinde lanse etmesine yardımcı olacağından önemlidir. Ayrıca şu anda hasım müttefik olarak gördüğü Avrupa Birliği’ne karşı (İngiltere hariç) Avrupa coğrafyasında yeni dostlar edinebilmek Amerika için ayrıca önem arz etmektedir.

Bu bilgiler ışığında tarihsel süreçte yaşanan gelişmeler göstermektedir ki, dünyayı yönetmeyi planlayan süper güçler ile komşusuna üstünlük sağlayarak, sınırlarını genişletmeyi arzulayan Balkan ülkeleri arasında menfaat birliği bulunmaktadır. Ancak yine tarihsel süreç iyi tetkik edildiğinde görüleceği üzere, bu menfaat birliği gerçekte tarafların lehine değil, aleyhine cereyan etmektedir. O hâlde gerek bölge ülkeleri ve gerekse dünya devletleri Balkanlara yönelik politikalarını tekrar gözden geçirmek ve yeni çözüm yolları bulmak durumundadır.

5. Türkiye’nin Güvenliği ve Çözüm Önerileri

Balkan ülkelerinin uzlaşması ve dolayısıyla Balkanlar’da istikrarın sağlanması Türkiye’nin güvenliği için vazgeçilmezdir.

Hiçbir Balkan ülkesi daha büyük devlet olma hayaliyle komşularının hâkimiyet alanlarına dahletmemelidir. Yunanistan, Bizans; Bulgaristan, Büyük Bulgar Krallığı; Sırbistan, Büyük Sırp Krallığı; Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu olma eğilimine girmemelidir. Çünkü Balkanlar’da kalıcı bir hâkimiyet kurabilmek hiçbir Balkan devletinin jeopolitiği açısından mümkün değildir.

Tarihsel süreçte pek çok iç ve dış mücadelenin vuku bulduğu Balkan coğrafyası, Balkan ülkeleri ve halkları arasında telafisi güç düşmanlıklar

---

⁴⁶ Bk. Chris Hedges; “Milosevic Moves to Wipe Out Kosovo Rebels” New York Times, June 2, 1998; “Albania Fears a Serb Incursion”, New York Times, June 4, 1998; “Thousands of Ethnic Albanians Forced to Flee Yugoslav Forces”, New York Times, June 5, 1998, <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/albfllee.htm>.

meydana getirmiştir. İki dünya savaşı görmüş muhalif Avrupa devletlerinin birlik tesis ettiği bir dönemde, Balkan ülkelerinin hasmane tutumlarını devam ettirerek tehditkâr bir tarzda silahlanması ancak kendi ulusal güvenliğine ve zaten zor durumda olan ekonomilerine zarar verecektir. Şüphesiz bölge ülkelerinin uzlaşması ve ortak hareket kabiliyetine sahip olması gerek iktisadi gerekse siyasi olarak Balkanlar'ı daha güçlü kılacaktır. Ancak Balkan Antantı (1934)'nin başarısızlığa uğramasında etkin olan şartların iyi tahlil edilerek tarihsel tecrübelerden istifade edilmesi gerekmektedir. Şöyle ki:

1. Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya yakınlaşması ile oluşan bloğun Bulgaristan ve Arnavutluk ile uzlaşmaması Balkanlar'a yönelik dış müdahalenin geçit noktasını teşkil etmiştir.

2. Türkiye ile dinî ve kültürel yakınlığı bulunan Arnavutların birlik içinde yer almayışı Türkiye'nin tarihî kazanımlarından feragat etmesi ile neticelenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Bulgaristan ile ihtilaf hâlinde bulunması, Bulgaristan'da yaşayan Müslüman Türk azınlık için ciddi bir tehdit unsuru oluşturmuştur.

3. Bölgenin önemli güçleri Almanya ve İtalya'nın desteğini alamayan Balkan Antantı üyeleri yeterli ekonomik ve askerî güce sahip olamadıklarından bölgede siyasi otorite tesis edememişler ve ülkelerinin güvenliğini sağlayabilmek için farklı oluşumlar içinde yer alma gereği hissetmişlerdir.

Balkan Antantına ön ayak olan ve birlikten en son ayrılan ülke, Türkiye şunu tecrübe etmiştir ki, Balkanlar'ın güvenliği Balkan devletleriyle sınırlı değildir, kalıcı barışın tesisi potansiyel müdahil devletlerin tatminiyle mümkün olacaktır. Türkiye'nin Boşnaklar ve Arnavutlar; Almanya ve İtalya'nın Hırvatlar ve kısmen Arnavutlar; Rusya'nın Bulgarlar ve Sırlar üzerindeki etkisi çözüm sürecinde önemli rol oynayacaktır. Barışın tesisinde birinci dereceden etkin unsurun iktisadi rahatlama olduğu düşünülecek olursa bu dört müdahil ülkenin girişimiyle uygulamaya konulacak iktisadi projelerin Balkanlar'da ciddi bir yakınlaşmaya hizmet edeceği ortadadır. Balkanlar'daki huzur ortamı aynı zamanda Almanya ve Rusya'nın tarihsel ideolojilerine de hizmet edecektir. Sıcak denizlere ve Orta Doğu zenginliklerine ulaşma hayali hiç şüphe yok ki günümüzde ancak yatırım ortaklığı ve ortak ticari faaliyetlerle mümkün olacaktır. Bölgede Amerika ve stratejik ortağı İngiltere'nin etkisi kalıcı değildir. Ancak yine de bu ülke şirketlerinin ve diğer dünya şirketlerinin bölgede yapılacak yatırımlarda yer alması ön görülen teşekkülün güçlenmesi açısından önemlidir.

Hâlihazırda büyük güçlerin Balkanlar'a yönelik politikası nedir? Balkanlar'da Amerika'nın hâkimiyet tesis etmesi öncelikle Rusya'yı kontrol etmeyi ve akabinde Avrupa'yı doğu yönünden de kuşatarak Avrupa Birliğinin faaliyetlerini denetim altına almayı hedeflemektedir. Amerika'nın bu tutumuna karşılık Avrupa Birliği, Balkanlar'ın etkin ülkelerini (Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Hırvatistan) birliğe katarak bölgede kalıcı hâkimiyet tesis etmeyi planlamaktadır. Türkiye hem Amerika hem de Avrupa Birliği için büyük önem arz etmektedir. Birliğin etkin üyesi Almanya tarihi tehdit olarak

gördüğü Rusya'yı kontrol altında tutabilmek ve Orta Doğu zenginliklerine ulaşabilmek için Türkiye'yi Avrupa Birliği'ne dâhil etmek istemektedir. Bu sayede ayrıca Türkiye'nin iç işlerine daha rahat müdahale edebilecek, Kürtleri Türkiye ve Amerika aleyhine teşkilatlandırma imkânı bulacaktır. Coğrafi konumu itibarıyla Akdeniz'e hâkim bir noktada bulunan Fransa, Rus tehdidini önemsememekte, Almanya'nın aksine Türkiye'yi Orta Doğu zenginliklerine ulaşmada önemli bir engel olarak algılamaktadır. Nitekim Birinci ve İkinci Dünya savaşlarını hafızasında canlı tutan Fransa, Alman-Türk yakınlaşmasından ciddi endişe duymakta, fanatik Alman Hristiyanları da yanına çekebilmek için radikal İslam-Müslüman Türkiye denklemi Avrupa Birliği'ne tehdit olarak lanse etmeye çalışmaktadır. Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın muhalefete ve kamuoyuna rağmen Türkiye'nin birliğe girmesine verdiği destek kerhendir; süper devlet olmak için Orta Doğu zenginliklerine ihtiyaç duyan Fransa, büyük güçlerin; Amerika, İngiltere ve Almanya'nın mutlak desteğini alan Türkiye karşısında daha fazla direnememiştir. Ancak bu destek samimi değildir, son ana kadar Ermeni kartı da dâhil olmak üzere Fransa Türkiye'den gerçekleşmesi imkânsız taleplerde bulunacaktır. Yani Türkiye stratejik konumu itibarıyla Amerika, İngiltere ve Almanya arasında paylaşılamazken, Fransa tarafından Orta-Doğu yolunda engel olarak algılanmaktadır.

O hâlde Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik politikası ne olmalıdır? Türkiye Balkanlar'a yönelik üç farklı kulvarda politika üretmek zorundadır:

1. Bölgede barışın temsilcisi, arabulucu ülke Türkiye

Tarihte 16 büyük imparatorluk kurmuş olan Türk milleti, devlet kurma ve yönetmedeki tecrübesi ile bütün dünyaya emsal teşkil edecek niteliktedir. Balkan ülkelerinden birçok üstün vasfıyla ayrılan Türkiye, teşkilatçı bir millete sahip olması cihetiyle ayrıca önem arz etmektedir. İşte bu özelliğinden dolayıdır ki Türkiye lokal bir devlet gibi davranamaz, tarihî kinleriyle hareket edemez, dünyadaki gelişmelerden uzak kısır bir döngüye kendini mahkum edemez.

Türkiye, tarihî birlik ve kültürel değerleri itibarıyla kendine yakın hissettiği Bosna-Hersek Cumhuriyeti ve Arnavutluk ile ilişkilerini düzenlerken Kosova krizini Balkan politikasının merkezine almamalıdır. Şu bilinmelidir ki, Kosova sorunu ve Balkanlar'da klişeleşmiş diğer pek çok sorunun çözümü Sırbistan-Karadağ Cumhuriyeti'nin Türkiye ve Avrupa'ya yaklaşması, Rusya Federasyonu'ndan uzaklaşması ile mümkün olacaktır. Bu amaca ulaşmak için Ukrayna'da Batıya ılımlı, Rusya Federasyonu'na mesafeli anlayışın iktidarda bulunması büyük önem taşımaktadır. Mevcut gelişmeler Türkiye'nin çıkarlarına uygun seyretmektedir; Ukrayna'nın Rusya yanlısı Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç, Batıya yakınlaşmadan yana muhalefet lideri Viktor Yuşenko karşısında ciddi zafiyet göstermektedir. Halkının ve Batının desteğini arkasına alan Yuşenko'nun Ukrayna devlet başkanı olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak aksi durumda Ukrayna'yı yanına alarak Sırbistan ve Bulgaristan üzerinde etkin olmaya çalışan Rusya'nın önü, Romanya ve Macaristan ile ortak politikalar üretilerek kesilmeye çalışılmalıdır.

Yunanistan ile ortak hareket (Balkan Antantında olduğu gibi) Türkiye'nin Balkanlar üzerindeki etkinliğini artırabilmek için büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda Ege Denizi'nde kıta sahanlığının tespiti ve Kıbrıs meselesi Türk, Yunan ittifakının önünde çözüm bekleyen önemli bir sorun olarak durmaktadır. Diğer bir Balkan ülkesiyle Türkiye'nin ciddi bir anlaşmazlığı bulunmamaktadır. Ancak Türkiye'nin yalnızca bu problemin çözümüne yönelerek Bosna'da Sırp, Hırvat, Boşnak^{*}; Kosova'da Arnavut, Sırp; Makedonya'da Makedon, Sırp; Voyvodina'da Macar, Sırp; Epir'de Arnavut, Yunan; Dobruca'da Bulgar Romen; Transilvanya'da Romen, Macar gerginliğine duyarsız kalması, Balkanlar'a yönelik köklü politikalar üretmesini engelleyecektir. Türkiye şu an için uygulanabilirliği olmasa dahi sorunlara ilmi açıdan çözüm üretecek enstitü ve ilgili akademik birimleri oluşturmak durumundadır. Çünkü biliyoruz ki, yakın gelecekte Almaya ve Rusya ile birlikte bölgenin üç önemli gücünden birisi olacak olan Türkiye, etkin politikalar üretip arabuluculuk misyonu üstlenebilmesi için pek çok sistematik ve teorik bilgiye ihtiyaç duyacaktır.

2. Stratejik konumunu ekonomik kazanıma dönüştürebilen Türkiye

Türkiye stratejik konumu itibarıyla, Balkanlar'da hâkimiyet tesis etmek isteyen pek çok dünya devletinin aranan müttefiki konumundadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Balkanlar, Orta-Doğu ve Kafkaslar'a yönelik Amerikan politikalarının sadık ve kanaatkâr müttefiki olan Türkiye, ekonomik ve siyasi kazanımlardan hak ettiği oranda istifade ettirilmemiştir. Soğuk savaş döneminde Yugoslavya'nın Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinden, Bulgaristan'ın Sovyet Rusya'dan edindiği ekonomik kazanımlara nispet NATO üyesi Türkiye'nin kazanımları devede kulak misalidir. Rusya'nın Boğazlar'a yönelik saldırgan tutumu ve Doğu Anadolu'dan toprak talep etmesinin şüphesiz bu durumdaki katkısı büyüktür. Ancak şu an itibarıyla Rusya gücünü kaybetmiş, konjonktür Türkiye'nin lehine değişmiştir. Güçlü bir devlet olmanın olmazsa olmaz şartı endüstriyel üretim ve yeni pazar alanları edinme nihayet Türk sanayicisinin de gündemindeki yerini almıştır. Artık Türkiye yaptığı ittifaklarda, para ve silah yardımı değil temel üretim kollarında pazar ve yeni atılımlarında yatırım ortaklığı talep etmelidir.

3. Ekonomik atılımlarında evrensel stratejileri takip edebilen Türkiye

Millî ekonomilerin yerini global ekonominin aldığı günümüzde, Türkiye'nin de bu farklılaşmayı göz önünde bulundurarak devletin resmî politikaları ile özel sektörün taleplerini ayrı ayrı ele alıp değerlendirmesi gerekir. Örneğin Türkiye Rusya Federasyonu'nun Balkanlar'da etkin bir siyaset izlemesini engellemek için politikalar üretirken diğer yandan Türk

---

^{*} 04 Aralık 04 tarihi itibarıyla Bosna-Hersek, Hırvatistan, Sırbistan-Karadağ ve Slovenya'nın 2010 Dünya Basketbol Şampiyonası'na ev sahipliği yapmak için ortak teklifte bulunmuştur. Bu karar iki açıdan önemlidir: Birincisi yaşanan kanlı iç savaşa rağmen diyalog ümitleri tükenmemiştir. İkincisi ise Sırbistan-Karadağ, Eski Yugoslavya'dan ayrılan cumhuriyetlerin meşrutiyetlerini mevcut hâllerile tanıma eğilimindedir.

şirketlerinin Rusya'da yatırım yapmasını ve ihalelere katılmasını teşvik edebilir. Özellikle inşaat sektörü ve otoyol yapımında Türkiye'nin teknik yeterliliği, deneyimi ve bölgeye yakın olması rakiplerine nispet önemli avantajlar sağlayacaktır.

Şunun unutulmaması gerekir ki ekonomik yönden yardıma muhtaç bir Türkiye ne kadar mükemmel politikalar üretirse üretsin uygulama imkânı bulamayacaktır. Ekonomik kalkınmışlığın dış ticaret hacmi ve global yatırımlarla özdeşleştiği günümüzde Bosna-Hersek ve Kosova sorununun, Türkiye-Sırbistan; Çeçenistan sorununun, Türkiye-Rusya Federasyonu; Karabağ sorununun, Türkiye-Ermenistan; Doğu Türkistan sorununun, Türkiye-Çin ekonomik ilişkilerini bozmasına izin verilmemelidir. Nitekim siyasi baskı amacıyla uygulanan ekonomik izolasyon ve yaptırımlar süper güçler tarafından dahi günümüzde ekonomik kayıp olarak algılanmaktadır. Talebin arzı karşılamadığı ve rekabetin hat safhaya ulaştığı günümüzde Türkiye gibi ekonomisini henüz yoluna koyabilmiş devletlerin, özel sektörü siyasi kaygılarla baskı altında tutması makul bir tavır olmayacaktır.

Ülkelerin sanayi alanında atılım yapabilmelerinde ucuz enerji kullanımı önemli yer tutmaktadır. Bu sebepten dolayıdır ki, zengin uranyum kaynaklarına sahip Türkiye nükleer santraller kurmalı ve bu potansiyeli savaş sanayisinde kullanılabilir tarzda geliştirmelidir. Ayrıca Türkiye'de önemli düzeyde rezervleri bulunan bor madeni, araç yakıtı kullanımına uygun hâle getirilerek Türkiye'nin petrole olan bağımlılığı azaltılmalıdır. Bizzat Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerinde teşkilatlanan ve eylemlerini geliştirmekte olan ülkeler üzerinde yoğunlaştıran Green Peace tarzı çevre örgütlerinin faaliyetleri imtina ile karşılanmalı, bunların sanayileşmekte olan ülkeleri yavaşlatmak için teşekkül ettirilmiş kuruluşlar olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir. Birçok sanayileşmiş ülkenin aksine, çevre güvenliği adına Türkiye'de nükleer enerji kullanımına karşı çıkılması veya Afrika'da birlerce hektarlık alanın vahşi türlerin korunması projesi kapsamında millî parklara dönüştürülerek ekonomik hayattan izole edilmesi, bu çerçevede ele alınıp yeniden değerlendirilmelidir.

" Siyasi arenada dostluklar ve düşmanlıklar sürekli değişir. Nitekim 14 Ekim 2004 tarihinde 'www.radikal.com.tr'de yayımlanan haber bu görüşü doğrular mahiyettedir: "Sırbistan-Karadağ, Türkiye'ye Avrupa Birliği (AB) üyeliği yolunda destek verdi. Türkiye ile Sırbistan ve Karadağ arasında Karma Ekonomik Komisyon (KEK) Protokolü dün imzalandı. Protokole Türkiye adına İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu, Sırbistan ve Karadağ adına da Rasim Ljajic imza koydu. Ljajic, törende 'Türkiye'ye, AB'ye girme konusunda destek olduğumuzu belirtmek isterim. 17 Aralıkta çıkacak olumlu kararı merakla bekliyoruz. Her iki ülkenin, AB'nin kurum ve kuruluşlarına girmesinde beraberce çalışmaya ve bu konuda işbirliğini artırmada elimden geleni yapacağım.' diye konuştu."

http://www.radikal.com.tr/veriler/2004/10/14/haber_131111.php.

Ek-1: Balkan Ülkelerinde Etnik Yapı (2001-04)*

Devletler	Nüfus	Etnik Gruplar %											
		Türk	Yun.	Bul.	Rom.	Arn.	Sır.	Hır.	Boş.	Mk.	Slov.	Mac.	Diğ.
Türkiye	68.893.918	99,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,2
Yunanistan	10.647.529	1,3	98	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,7
Bulgaristan	7.517.973	9	-	86	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Romanya	22.355.551	0,2	-	-	89,5	-	-	-	-	-	-	6,6	3,7
Arnavutluk	3.544.808	-	-	-	-	98	-	-	-	-	-	-	2
Sırbistan-Kar.	10.825.900	-	-	-	-	16,5	67,6	-	2,5	-	-	-	13,4
Hırvatistan	4.496.869	-	-	-	-	3,34	4,53	89,6	0,47	-	-	0,4	1,6
Bosna-Her.	4.007.608	-	-	-	-	-	33	20	40	-	-	-	-
Makendonya	2.071.210	3,8	-	-	-	25	1,8	-	-	64	-	-	5,4
Slovenya	2.011.473	-	-	-	-	0,2	2,4	2,8	1,4	0,2	87,4	0,4	5,2

Ek-2: Balkan Ülkelerinin Dış Ticaret Dengesi**

Ülkeler	Veriler (milyon \$)	Yıllar						
		1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Türkiye	İhracat	-	-	-	-	36,059	46,878	-
	İthalat	-	-	-	-	51,554	68,734	-
	Dış Tic. Den.	-	-	-	-	-15,495	-21,856	-
Yunanistan	İhracat	11,800	13,300	10,200	10,600	13,400	-	-
	İthalat	27,300	30,000	30,400	29,700	33,400	-	-
	Dış Tic. Den.	-15,500	-16,700	-20,200	-19,100	-20,000	-	-
Bulgaristan	İhracat	-	4,006	4,825	5,113	5,692	7,439	-
	İthalat	-	5,087	6,000	6,693	7,287	9,912	-
	Dış Tic. Den.	-	-1,081	-1,175	-1,580	-1,595	-2,473	-
Romanya	İhracat	8,300	8,500	10,400	11,400	13,900	-	-
	İthalat	10,900	9,600	12,100	14,400	16,500	-	-
	Dış Tic. Den.	-2,600	-1,100	-1,700	-3,000	-2,400	-	-

** DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu) Raporları, www.deik.org.tr ; Banu Bilen, "Yunanistan'ın temel ekonomik göstergeleri ve Türkiye Yunanistan Ticareti", Ağustos 2004,

<http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/EA724C51-159E-469D-8454-B11C04BF453F/2955/yunan.pdf>;

<http://www.dtm.gov.tr/pazaragiris/ulkeler/bul/bul-rap-ayl-ekim.htm> ; <http://www.bbc.co.uk/turkish/pe/bulgaristan.shtml>

Arnavutluk	İhracat	208	275	256	305	330	-	-
	İthalat	812	938	1,070	1,332	1,485	-	-
	Dış Tic. Den.	-604	-663	-814	-1,027	-1,155	-	-
Sırbistan-Karadağ	İhracat	-	-	1,923	2,003	2,412	2,732	3,245
	İthalat	-	-	3,711	4,837	6,320	7,510	9,538
	Dış Tic. Den.			-1,788	-2,834	-3,908	-4,778	-6,293
Hırvatistan	İhracat	4,604	4,395	4,567	4,759	4,995	-	-
	İthalat	8,752	7,693	7,771	8,860	10,274	-	-
	Dış Tic. Den.	-4,148	-3,298	-3,204	-4,101	-5,279	-	-
Bosna-Hersek	İhracat	-	800	1,200	1,100	1,100	1,200	-
	İthalat	-	4,100	3,800	4,100	4,500	4,900	-
	Dış Tic. Den.	-	-3,300	-2,600	-3,000	-3,400	-3,700	-
Slovenya	İhracat	-	8,600	8,800	9,300	-	-	-
	İthalat	-	9,900	9,900	10,000	-	-	-
	Dış Tic. Den.	-	-1,300	-1,100	-700	-	-	-
Makedonya	İhracat	1,293	1,192	1,317	1,154	1,110	-	-
	İthalat	1,713	1,602	1,875	1,575	1,831	-	-
	Dış Tic. Den.	-420	-410	-558	-421	-721	-	-

Ek-3: Balkan Ülkelerinin Temel Ekonomik Göstergeleri***

GSYİH (milyar \$) (Gayrisafi Millî Hasıla)	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Türkiye	-	187.4	201.3	150.3	165.6	183.0	201.3
Yunanistan	121.5	125.4	112.6	116.3	120.8	-	201.1
Bulgaristan	-	0.0238	0.0268	0.0297	0.0323	0.0348	-
Romanya	42.1	35.6	36.9	39.7	45.7	-	-
Arnavutluk	3.1	3.7	3.8	4.0	4.5	-	-
Sırbistan-Karadağ	-	-	8.6	11.5	15.7	19.8	22.3
Hırvatistan	21.6	19.9	18.4	19.5	22.4	-	-
Bosna-Hersek	-	4.7	4.5	4.8	5.6	7.0	-
Slovenya	-	-	21.1	-	-	-	-
Makedonya	3.6	3.7	3.6	3.4	3.7	-	-
Büyüme Oranı %	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Türkiye	-	-6.1	6.3	-8.5	3.0	5.0	5.0
Yunanistan	3.7	3.5	4.1	4.1	3.8	-	3.5
Bulgaristan	2.3	5.4	4.1	4.8	4.5	-	-
Romanya	-4.8	-1.2	1.8	5.3	4.9	-	-
Arnavutluk	7.9	7.2	7.8	6.5	4.7	-	-
Sırbistan-Karadağ	-	-	5.0	5.5	4.0	2.0	6.0

Hırvatistan	2.5	-0.9	2.9	3.8	5.2	-	-
Bosna-Hersek	-	9.6	5.4	4.4	5.5	3.5	-
Slovenya	-	5.2	4.8	3.2	-	-	-
Makedonya	3.4	4.3	4.5	-4.5	0.3	-	-
İşsizlik Oranı %	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Türkiye	-	-	7	10	8	11	12
Yunanistan	-	-	-	-	-	-	10.3
Bulgaristan	-	-	-	-	-	-	12
Romanya	10.4	11.5	10.5	9.9	8.1	-	-
Arnavutluk	17.8	18.1	17.1	14.5	14.2	-	-
Sırbistan-Karadağ	-	27.0	27.0	28.0	29.0	-	-
Hırvatistan	11.4	13.6	16.1	15.8	14.5	-	-
Bosna-Hersek	37.4	39.2	39.3	39.6	41.7	41	-
Slovenya							
Makedonya	34.5	32.4	32.2	30.5	30.5	-	-
Enflasyon %	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Türkiye	84.6	64.9	54.9	54.4	45.0	25.3	12
Yunanistan	4.8	2.7	3.1	3.4	3.6	-	3.6
Bulgaristan	-	2.6	10.3	7.4	5.8	2.3	-

Romanya	59.1	45.8	45.7	34.5	22.5	-	-
Arnavutluk	20.7	0.4	0.1	3.1	5.3	-	-
Sırbistan-Karadağ	-	-	69.9	91.0	21.3	11.2	8.8
Hırvatistan	5.7	4.2	6.5	5.2	2.3	-	-
Bosna-Hersek	-	5.8	6.3	3.9	0.6	0.9	-
Slovenya	-	6.1	8.9	4.2	-	-	-
Makedonya	0.8	-1.1	5.8	5.5	1.8	-	-
Dış Borçlar (milyar \$)	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Türkiye	-	55.0	56.6	75.4	71.7	66.7	63.3
Yunanistan	-	-	-	-	-	-	57
Bulgaristan	-	10.0	10.1	9.6	10.3	12.1	-
Romanya	9.9	9.1	10.2	12.3	15.6	-	-
Arnavutluk	0.6	0.7	0.8	0.8	0.8	-	-
Sırbistan-Karadağ	-	-	11.6	12.5	12.7	14.3	13.0
Hırvatistan	9.2	9.7	10.5	10.7	10.5	-	-
Bosna-Hersek	-	2.7	2.4	2.2	2.8	3.5	-
Slovenya	-	5.2	6.2	6.6	-	-	-
Makedonya	1.5	1.4	1.5	1.5	1.7	-	-

Tablo-4: Balkan Ülkelerinde Doğal Kaynak Rezervleri ve Üretim-Tüketim Dengesi****

PETROL	Milyon Varil	Bin Varil (Günlük)		
	Tepit Edilen Rezervler 2002-04	Üretim 2002-03	Tüketim 2002-03	(İthal) 2002-03
Türkiye	-	30	653	-
Yunanistan	6	6.4	435.4	429
Bulgaristan	15	1	89	88
Romanya	956	124	320	83
Arnavutluk	165	6	24	18
Bosna-Hersek	-	0	20	20
Hırvatistan	75	22	91	69
Makedonya	-	0	19	19
Sırbistan-Karadağ	77,5	14	67	53
DOĞAL GAZ	Trilyon Kubik Feet	Milyar Kubik Feet (Yıllık)		
	Tespit Edilen Rezervler 2002-04	Üretim 2001-02	Tüketim 2001-02	İthal 2001-02
Türkiye (2004 verileri)	-	13	900	-
Yunanistan	0.035	önemsiz	77	-
Bulgaristan	0.21	0.14	205	205
Romanya	3.6	505	973	468
Arnavutluk	0.1	1	1	0
Bosna-Hersek	-	0	11	11
Hırvatistan	0.87	62	100	38
Makedonya	-	0	0	0
Sırbistan-Karadağ	1.7	21	21	0

**** <http://www.dunyagazetesi.com.tr>; <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/turkey.html>;
<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/romania.html>;
<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/greece.html>; <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/balkans.html>

KÖMÜR	Milyon Ton (Yıllık Tahmin)			
	Kullanılabilir Rezervler 2002-04	Üretim 2001-02	Tüketim 2001-02	İthal 2001-02
Türkiye	9,100	-	-	-
Yunanistan	3,168	0.075	-	-
Bulgaristan	2,988	31.5	35.2	3.7
Romanya	1,608	33.1	36.4	3.3
Arnavutluk	-	0.04	0.04	0
Bosna-Hersek	-	10.03	10.03	0
Hırvatistan	43	0	0.88	0.88
Makedonya	-	8.27	8.44	0.17
Sırbistan-Karadağ	17,919	39.46	39.62	0.16

İRAN-IRAK SAVAŞI'NIN TÜRKİYE VE DÜNYA SİYASETİNE ETKİLERİ VE SONUÇLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Sezgin GÜÇLÜAY*

Tarihte hiçbir savaş tesadüfi ortaya çıkmadığı gibi, savaşı ortaya çıkaran sebepler de çok kısa sürede oluşmamaktadır. Sebepler uzun sürede ortaya çıkar, olgunlaşır ve küçük kıvılcımlar büyük patlamaları başlatır. Savaşların sebepleri uzun sürede meydana gelmesi gibi, sonuçları da uzun dönemleri etkisi altına alarak yeni sorunları ve savaşları tetikler. Bu çerçevede içinde yer alan savaşlardan biri de 1980-1988 yılları arasında cereyan eden İran-İrak Savaşı'dır.

Sebeplerinin çok uzun zaman önce filizlenip zaman içinde büyüyerek savaşları ortaya çıkardığı gerçeğinden hareket edildiğinde İran-İrak Savaşı'nın sebeplerini de tarihin derinliklerinde aramak gerekir. Tarihin derinliklerindeki sebepler, uygun zaman ve zemin bulduğunda, yakın süreçteki sebepleri harekete geçirerek savaşı ortaya çıkarır.

İran-İrak Savaşı'nın tarihî sebeplerinin kökeninde Orta Doğu coğrafyasının kendisi yatmaktadır. Orta Doğu, üç kıtanın kesiştiği bir yerde, medeniyetlerin beşiği, üç büyük dinin ortaya çıkışı ve yayılış alanı, petrolden önce ve petrolden sonra taşıdığı ekonomik potansiyeliyle, tarihin her döneminde cazibe merkezi olmuştur. Ancak gerçek olan şey, nimetlerin beraberinde külfetleri de getirdiğidir. Zira büyük devlet olma yolunda ilerleyen veya büyük devlet olarak kalmak isteyen hemen hemen bütün devletlerin hedefi, belki de çıkış noktası Orta Doğu olmuştur.¹ Dünya coğrafyasının hiçbir yerinde, Orta Doğu bölgesinde olduğu kadar güç mücadelesi olmamış, imparatorluklar kurulup yıkılmamıştır.² Orta Doğu çok sayıda büyük devlete merkezlik yaptığı gibi, beraberinde büyük mücadelelere ve sıkıntılara da tanıklık etmiştir. Bölgede siyasi mücadeleyi kaybeden devletler ise yıkılmaktan kurtulamamışlardır.

Orta Doğu'nun jeopolitik ve jeostratejik önemi ona çoğu zaman zor dönemler yaşatmıştır. Bölgede güçlü siyasi yapılar kurulduğu zaman, içteki hassas dengeler de korunarak dünya siyaseti ve ekonomisini yönlendiren merkez olmuştur. Ancak güçlü siyasi yapılar mevcudiyetini yitirdiğinde, ne yazık ki bu defa başka güçlerin çıkar çatışmalarının yapıldığı kaos

* Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Orta Doğu'nun büyük devletler için ne anlam ifade ettiğini ABD başkanı Nixon'ın şu sözleri çok net ortaya koymaktadır: "ABD'nin ve tüm özgür dünyanın Orta Doğu'daki çıkarı bu bölgedeki barışın herhangi bir ülke tarafından ihlal edilmemesine bağlıdır. Herhangi bir gücün Orta Doğu'da hâkim bir duruma gelmek istemesi, bölgedeki uyuşmazlıkları ve siyasi gerginlikleri şiddetlendirecek, Amerika ile özgür dünya ilkelerinin güvenliklerini olumsuz yönde etkileyecektir ve tehlikeye sokacaktır. ABD bölgede bir hâkimiyet kurmak istemediği gibi bir başka ülkenin de burada hâkim duruma gelmesine rıza göstermeyecektir." Bu sözler Orta Doğu'nun geçmiş, bugün ve geleceğine dair çok net işaretler vermektedir. Mehmet Kocaoğlu; Uluslararası İlişkiler İşığında Orta Doğu, Ankara, 1995, s.169. A. F. Atun-M. Z. Doğanay; Orta Doğu Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi, Körfez Harbi ve Alınan Dersler, Ankara, 1994, s.40.

² Orta Doğu coğrafyasında tarihin her döneminde dünya medeniyet ve siyasetini yönlendiren devletler kurulmuştur. Bunların başlıcaları, Sümer, Babil, Mısır, Pers, İskender, Roma, Bizans, Emevi, Abbasi, Selçuklu, Eyyubi, Memluk ve Osmanlı Devleti olarak sıralanabilir.

coğrafyasına dönüşmüştür. Bugünkü Orta Doğu'nun içinde bulunduğu tablonun en büyük sebeplerinden biri de Osmanlı Devleti'nin yıkılışıdır. Osmanlı'nın yıkılışından sonra sömürgeci güçler bölgede kontrolü ele geçirerek, bölgenin siyasi haritasını tamamıyla değiştirip suni sınırlarla yeni devletler vücuda getirmişlerdir. Zira Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Osmanlı, Mısır ve İran devletleri mevcutken sonradan sömürgeci devletlerin çıkarları doğrultusunda birçok suni devlet filizlenmiştir.³ Savaşın galip güçleri İngiltere ve Fransa, Birleşmiş Milletlere manda yönetimini kabul ettirerek sömürgeci emellerini meşrulaştırmışlardır. Böylece uzun yıllar İngiltere, Fransa, Rusya ve zaman zaman Almanya bölgenin siyasi ve ekonomik hayatını yönlendiren unsurlar olmuşlardır. Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra da sömürgeci güçlerin bölgedeki kontrolü ve ipleri elerinde tutma çabaları sona ermemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda ise oluşmaya başlayan doğu-batı kutupları arasındaki güç mücadelesinde bu coğrafya kullanılan unsur olmuştur. Sürekli inişli-çıkışlı süreçler yaşayan bu devletler ya soğuk savaşın iki gücü (Amerika-SSCB) tarafından desteklenmişler ya da tehdit altında bulundukları hissi kendilerine aşılarmıştır.⁴ Sömürgeci güçler hedeflerine meşru kimlikler biçebilmek için bölgenin hassas ve karmaşık siyasi, dinî ve etnik yapısıyla oynayarak bu farklı unsurları karşı karşıya getirmişlerdir. Böylece bölge sorunlar coğrafyasına dönüşürken sömürgeci güçler de barış ve demokrasi maskesiyle bölgedeki çıkarlarına ulaşma fırsatını yakalamışlardır.⁵ İşte İran-Irak Savaşı'nın temelleri bu gerçeklerde yatmaktadır.

1. İran-Irak Savaşı'nın Sebepleri

İran-Irak Savaşı'nın temelinde yatan gerçekleri, yukarıda saydığımız Orta Doğu'nun genel yapısı ve bu coğrafya üzerindeki beklentiler açıkça ortaya koymaktadır. Ancak bir de savaşların görünürdeki sebepleri vardır. İki ülkeyi uzun süre meşgul eden ve nihayetinde karşı karşıya getiren en önemli sorunlardan birisi, sınır sorunudur. Bunun haricinde, ideolojik, dinsel ve mezhep sorunu, Kürt sorunu ve Kuzistan Arapları sorunu olarak temel başlıklar altında toplanabilir.⁶ Bu sorunlardan dolayı iki ülke arasında uzun yıllardan beri büyük gerginlikler yaşanmıştır.

İran ile Irak arasındaki en önemli sorunlardan biri olan ve kökeni Osmanlı dönemine kadar giden, Şatt-ül Arap su yolunun paylaşım ve denetimi,⁷ Osmanlıdan sonra da devam etmiş, iki ülke karşılıklı sınır

³ Ömer Turan; Tarihin Başladığı Nokta Orta Doğu, İstanbul, 2002, s.113.

⁴ Gamze Güngörmüş Kona; Orta Doğu Orta Asya ve Kesişen Yollar, İstanbul, 2003, s.386.

⁵ Kocaoğlu; s.168.

⁶ Tayyar Arı; Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi, İstanbul, s.554.

⁷ Osmanlı Devleti Türk-İran sınırını belirlemek için 1823 ve1837'de Erzurum Anlaşması'nı yapmıştır. Ancak bu anlaşmayla sorun çözümlenememiş, daha sonra 1911'de İran ile Osmanlı Devleti arasında Tahran Protokolü yapılmış, buna göre Erzurum Anlaşması'nın öngördüğü şekilde sınır çizimi arazi üzerinde yapılması, eğer sorun çıkarsa Lahay Daimi Adalet Divanına başvuruyu kabul etmişlerdir. Ancak 1912'de İstanbul'da toplanmış olmalarına rağmen bir eylem planı üzerinde anlaşamamışlar, 1913'te Osmanlı ve İran'ın yanı sıra İngiltere ve Sovyetler'in de katılımıyla İstanbul Protokolü imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Muhammera/Hurramşehir liman rıhtımından başlamak üzere dört millik bir arazi parçasını İran'a feragat etmiştir.

ihlallerinde bulunmuşlardır. 1937'de İran ile Irak aralarında bir anlaşma yapmış ve Şatt-ül Arap'ın denetimi büyük oranda Irak'ın denetimine geçmiştir. Ancak bu sorun zaman zaman yine yaşanmış, İran 1969'da, İran ve Irak arasında yapılan 1937 anlaşmasını tek taraflı feshettiğini açıklamıştır.⁸ Bunu Irak'a kabul ettirmek için ise ABD'den aldığı silahlarla askerî kapasitesini geliştirerek Irak'ın kuzeyindeki Kürtleri, Irak'a karşı ayaklandırmıştır.⁹ Buna karşılık Irak da İran'ın kalbi durumunda olan doğal gaz ve petrol yataklarının büyük bölümünün bulunduğu Kuzistan bölgesindeki Araplar, milliyetçilik duygularıyla harekete geçirerek, bölgede ayaklanmalar çıkartmıştır. Böylece iki ülke arasındaki sınır sorunu, başka sorunları da körüklemiş, bu da iki ülkeyi karşı karşıya getirecek şartları hazırlamıştır. İki ülke arasındaki sorunlardan bir diğeri ise Humeyni'nin Şii İslam rejimini, nüfusunun önemli bir kısmı Şii olan Irak'ın kendi rejim ve birliği için tehdit unsuru olarak görmesiydi.

Uzun yıllardan beri iki ülke arasında bu sorunlardan dolayı önemli gerginlikler yaşanmış, ancak savaşa dönüşmemiştir. Bu sorunların büyük bir savaşa dönüşmesini, Orta Doğu'daki 1978'li yıllardan itibaren meydana gelen gelişmeler hazırlamıştır. Bu gelişmeler Irak'ı gerek İran ve gerekse diğer Orta Doğu ülkeleri üzerinde güç kurma yolunda cesaretlendirmiştir. Bölgedeki en önemli gelişmelerden biri, Mısır ile İsrail'in 1978'de Camp David'de bir araya gelerek yaptıkları anlaşmaydı.¹⁰ Mısır'ın İsrail ile böyle bir anlaşma yapmış olması, onun Arap dünyasındaki liderliğini ve üçüncü dünya ülkeleri arasındaki prestijini sarsmıştı. Mısır'ın İsrail ile yaptığı anlaşmaya hemen hemen bütün Arap dünyası tepki göstermiş, Sina Çölü için Filistin davasının satıldığı düşüncesi, Mısır'a karşı geniş bir siyasi ve ekonomik boykotu getirmişti. Böylece Mısır Arap dünyasında büyük bir yalnızlığa itilmiş,¹¹ Irak ise Arap dünyasında oluşan bu boşluğu doldurma ve Arap dünyasının lideri olma düşüncesine kapılmıştı.¹²

Protokolde sınır çizimi güneyde Şatt-ül Arap'ın Arap Körfezi'ne uzandığı noktadan başlayacak ve kuzeyde Arafat'a kadar uzanacaktı. Bu protokol hem kara sınırı hem de Şatt-ül Arap'la ilgili sınırı kesin olarak belirliyordu. (Arı; İran, Irak ve ABD Öncüleri Savaş, Petrol ve Hegemonya, İstanbul, 2004, s.151-152. Irak Kültür ve Tanıtma Bakanlığı; Irak-İran Çekişmesi, Çev. Yabancı Dillerde Çeviri ve Yayın Dairesi, Ankara, 1982, s.34.

⁸ Arı; İran, Irak ve ABD, s.153.

⁹ Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, II, (1980-1990), Ankara, 1991, s.774. Arı; Irak, İran ve ABD, s.154.

¹⁰ 17 Eylül 1978'de ABD'nin çabaları sonucunda İsrail ve Mısır Camp David'de bir araya gelmiş ve buradaki görüşmelerden sonra ve yoğun çaba sonucunda iki ülke, 26 Mart 1979'da yine Washington'da bir araya gelerek bir anlaşma yapmışlardır. Bu anlaşmayla aralarındaki otuz yıllık savaş durumuna son vermişlerdir. ABD'nin çabaları sonucu ve her iki ülkeye görülmemiş miktarda ekonomik yardım sözü karşılığında Mısır Cumhurbaşkanı Sedat ile İsrail Başbakanı Begin, Batı Şeria, Gazze, Filistin ve Sina yarımadası, konularını kapsayan barış esaslarını belirlemişlerdir.

([www.ibiblio.org/sulliva/dosc/camp David Accords.html](http://www.ibiblio.org/sulliva/dosc/camp%20David%20Accords.html); www.mfa.gov.tr.ilkadimdergisi.com)

¹¹ Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Refik Kara; Siyonizm ve Filistin Trajedisi, Yarın Yayınları, İstanbul, 1986. Said Edward; Filistin Sorunu, Çev. Alev Alatl, İstanbul, 1985.

¹² F. Gregory Gause; "Iraq's Decisions to Go to War, 1980 and 1990", The Middle East Journal, Vol. 56, Nu.1, Winter 2002, s.63.

İran-İrak Savaşı'nın zeminini hazırlayan bir başka önemli gelişme ise 1979'daki İran devrimidir.¹³ İran'da Şahın devrilerek Şii İslam yönetiminin kuruluşuyla birlikte bölgedeki siyasi ve sosyal dengeler değişmiş, bu yeni yönetim şekli Irak ve diğer bölge ülkeleri için bir tehdit oluşturmuştur. Ancak bu rejimi en büyük tehdit unsuru olarak gören ülkelerin başını, Irak çekmiştir. Zira İran'daki Humeyni'nin Şii rejimi bölgede bulunan diğer Şii toplumları da harekete geçirmiştir. Nüfusunun %60-65'i Şii olan Irak'taki Şiilerin hareketlenmeleri, Necef, Kerbela ve Bağdat'ta 1979 Şubatında ve 1980 başında yer yer olayların çıkması İran ile Irak arasındaki iplerin iyice gerilmesine sebep olmuştur. Bu gerginlik 1980'de devrimin yıl dönümünde Tarık Aziz'e suikast ve Mustansiriyyah Üniversitesine saldırılarla hat safhaya ulaşmış, Iraklı Şiilerin lideri Ayetullah Muhammed Bekir el-Sadi ve kız kardeşinin idam edilmesiyle iki ülke arasındaki ipler kopmuştur.¹⁴

İran-İrak Savaşı'nı sadece bu siyasi ve sosyal gelişmeler hazırlamamıştır. Gerek Irak'ı gerekse İran'ı bir savaşa gidecek kadar cesaretlendiren başka gelişmeler de olmuştur. Bu gelişmelerden biri de ekonomik gelişmelerdi. Irak Suudi Arabistan'dan sonra %11'lik payıyla petrol rezervi bakımından dünyada ikinci sırada yer almaktaydı. 1973'te 2 milyar dolar olan yıllık petrol geliri, OPEC'in fiyatları artırmamasından dolayı, 1980'de 26 milyar dolara ulaşmıştı. Doğal olarak bu gelir, Irak'ı daha fazla silahlanmaya iterek uluslararası ilişkilerde de önemli bir güç hâline getirmişti. Bu gelişmeler aynı zamanda dünya petrol rezervlerinin önemli bir bölümüne sahip olan Suudi Arabistan, belki petrol bakımından Irak ve Suudi Arabistan kadar olmasa da doğal gaz kaynakları bakımından dünyanın en önemli kaynaklarına sahip olan İran'ı bu ülkelerle rekabet ortamına sokmuştu.¹⁵ Bu rekabet ileride İran ile Irak'ı karşı karşıya getirecektir.

İran-İrak Savaşı'nı hazırlayan bir başka gelişme ise ABD'nin İran ve Suudi Arabistan'la olan yakın ilişkisi sonucunda, İran'ın ABD'den silah alımını artırmış, 1970'li yıllarda kendi savunması için gerekli olan silahtan çok daha fazlasına sahip olmuştu. İran'ın silahlanmasına 1973'teki Arap-İsrail savaşları ve petrol krizi de yardımcı olmuştu. Böylece silah bakımından dünyanın sayılı gücü hâline gelmeyi hedefleyen İran bir noktada bunu gerçekleştirmişti.¹⁶ Silah gücü onu harekete geçirerek 30 Kasım 1971'de Körfez'deki Ebu Musa, Küçük Tunb ve Büyük Tunb adalarını işgal ederek Hürmüz Boğazı'ndan geçişin kontrolünü tamamıyla ele geçirmeyi hedeflemiştir. Sır, Bani Yas ve Ebu Nuayr gibi adaları da yine aynı amaçla işgal etmiştir. Bu işgalleri Irak protesto ederken diğer Körfez ülkeleri de bu işgallerden hoşnut olmamışlardır. Ancak, Baas rejiminin Körfez'deki devrimci hareketlerini desteklemesi, yine Irak'ın 1972'de Sovyetler'le bir anlaşma

¹³ Bk. Nikki R. Keddie; "Iranian Revolutions in Comparative Perspective", The Modern Middle East, London/New York, 1993, s.601-620.

¹⁴ Arı; Orta Doğu..., s.555.

¹⁵ Gary Sick; "Trial by Error: Reflections On The Iran-Iraq War", The Middle East Journal, Vol. 43, Nu.2, Spring 1989, s.234. Armaoğlu; s.28-64. Arı; Orta Doğu..., s.555.

¹⁶ Bruce Kuniholm; "Retrospect and Prospects: Forty Years of Us Middle East Policy", The Middle East Journal, Vol. 41, Nu.11, Winter, 1987, s.16.

imzalamış olmasından dolayı güçlü bir İran'ın, Irak'ı bölge dengesi açısından dengelediği düşüncesiyle İran'a karşı herhangi bir askerî harekette bulunmamışlardır.¹⁷

1975'e gelindiğinde iki ülke arasındaki sınır sorunları yoğunlaşmış ve bir savaşın patlak vermesi beklenirken iki ülke arasında 1975 Cezayir Anlaşması imzalanmıştır.¹⁸ Cezayir Anlaşması iki ülke arasındaki birçok sorunu çözdüğü gibi, İran'ın Irak'a, Irak'ın da İran'a karşı çekincelerini şimdilik bir kenara itmiş bulunuyordu. Bu anlaşma Irak için İran-Kürt ittifakının, İran için de bölgedeki Sovyet etkinliğini azaltması bakımından oldukça önemliydi.¹⁹

İran ile Irak arasındaki bu olumlu hava ne yazık ki çok uzun sürmemiş, 1979'daki İran devrimiyle birlikte bütün bölgedeki siyasi ve sosyal dengeler yeniden değişmiştir. Bu değişen dengeler içinde, iki devlet arasındaki sorunlar yeniden su üstüne çıkmış, nihayetinde bölgede hâkim güç olma düşüncesiyle karşı karşıya gelmişlerdir. Böylece 22 Eylül 1980'de Irak'ın İran'a saldırısıyla başlayan 17 Temmuz 1988'de Irak'ın, 18 Temmuzda da İran'ın ateşkes anlaşmasını kabulüyle son bulan sekiz yıllık uzun bir savaş yaşanmıştır.²⁰

2. Savaşın Başlaması

İran-Irak Savaşı'nı her iki taraf da cihat olarak ilan edip Irak bu savaşı, Arap egemenliğinin çapulcu Farslara karşı haklarının önemli bir savunucusu olarak İran ise kafir Baasçılara karşı yapılan kutsal bir hareket olarak tanımlamıştır.²¹ Bu şekilde tanımladıkları savaştan beklentileri ise oldukça fazlaydı. Irak, Şatt-ül Arap üzerinde denetimi ele geçirerek, Cezayir Anlaşması'nda İran'a verdiği toprakları geri almak, Kuzistan Araplarının özgürlüklerini kazanmalarına yardım ederek İran'ı bu bölgede sahip olduğu petrol alanlarından mahrum bırakmak, İran'daki Şii kökenli İslam devriminin ülkesindeki etkisini sınırlamak, yine Şiilerin, Suriye'nin ve İran'ın desteklediği muhalefeti susturmak, ulusal birliği sağlamak ve hepsinin neticesinde bölgede egemen güç olmaktı.²² İran da aşağı yukarı aynı hedefleri belirleyerek kendi siyasi anlayışı içinde bölgede hâkimiyetini kurmak istemişti.

---

¹⁷ Arı; Irak, İran ve ABD, s.154-156.

¹⁸ Cezayir Anlaşması, OPEC ülkelerinin 1975'de Cezayir'de yaptıkları zirve toplantısı sırasında, Cezayir Başbakanı Bumedyan'ın arabuluculuk çabaları sonucu, İran Şahı ile Irak Devrim Komuta Konseyi Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin'in katılımıyla, iki ülkenin birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve iç işlerine karışmama prensibine dayalı ortak bir bildiri yayımlamışlardı. Yine aynı anlaşma 1913 İstanbul Protokolü'nü dikkate alarak sınırlarını "thalweg hattı" prensibine göre çözümlenmeyi kabul etmişlerdir. Gary Sick; s.231. Robert D. Tomasek; "The Resolution Major Controversies between Iran and Iraq" World Affaires, Num:139, Winter, 1976-77, s.211.

¹⁹ Arı; Orta Doğu..., s.558.

²⁰ Sick; s.230. Armaoğlu; s.28.

²¹ Sick; s.231.

²² F. Gregory Gause; "Iraq's Decisions to Go to War 1980 and 1990", The Middle East Journal, Vol.56, Nu.1, Winter, 2002, s.67.

İran'daki Humeyni rejimini kendileri için tehlikeli bulan başta Suudi Arabistan olmak üzere Birleşik Arap Emirliği, Bahreyn, Katar ve Umman'ın Irak'a destek vermeleri, Saddam Hüseyin'i hedeflerine ulaşmak için daha cesaretlendirmişti. Bunun yanı sıra bölgede Sovyet yapılanmasına karşı, İran'a büyük destek veren ve en fazla silah satan Amerika ile İran'ın rehineler krizi²³ yüzünden ilişkilerinin kopması, İran'ın Amerikan desteğinden mahrum kalacağı düşüncesi de Saddam'ı cesaretlendiren bir başka unsur olmuştur.

Bu düşüncelerle hareket eden Irak, İran'ın savaşa fazla dayanamayacağını ve savaştan kendilerinin zaferle çıkacaklarının hesabını yapmışken gelişmeler bu doğrultuda olmamıştır. İran insan unsurunu da kullanarak²⁴ kısa sürede toparlanarak karşı saldırıya geçmiştir. Saddam Hüseyin'in İran'daki Humeyni karşıtı muhalif ve etnik grupların ayaklanacakları şeklindeki beklentisi de gerçekleşmemiştir. Ayrıca Sovyetler'le olan yakın ilişkisinden dolayı, Sovyetler'in desteğini alacağını düşünerek kendi gücünü fazla abartmış olması da yanıldığı bir başka nokta olmuştur. Humeyni'nin Amerika'yı ve Sovyetler'i büyük ve küçük şeytan olarak nitelendirmesine rağmen, Sovyetler İran'ın Amerikan karşıtı olması dolayısıyla, savaşta İran'a yaklaştı.²⁵

İran-Irak Savaşı'nda, Irak'ı daha savaşın başında hayal kırıklığına uğratan bir başka gelişme de İran'daki siyasi karmaşanın artacağı görüşüydü. Ancak tam aksine İran'daki siyasi karmaşa sona ererek istikrar sağlanmış, Kuzistan bölgesinde bulunan Arap Şii unsurlar Saddam'ın beklediği gibi Irak'a destek vermemiş, Humeyni'nin İslam rejimi daha güçlenmiştir. Irak ekonomik olarak da beklentilerine ulaşamamış, savaştan önce 2,6 milyon varil olan günlük petrol üretimi savaşın başlamasından sonra düşmüştür.

Savaşın Irak'ın beklentileri gibi gitmemesi, İran'ın üstünlük göstermesi, büyük devletlerin, savaşın başlangıcındaki tarafsızlık politikalarını değiştirmelerine sebep olmuştur.²⁶ Zira İran'ın Körfez'de kuracağı Şii İslam hâkimiyeti, bölgenin jeopolitik yapısını değiştirmekle kalmayacak, Irak'ın geniş petrol yataklarını İran kendi mevcut yataklarıyla birleştirdiğinde Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın ikinci büyük gücü olan Kuveyt'in de ilhakıyla dünyanın en büyük gücüne ulaşabileceği olacaktı. Doğal olarak böyle bir yapılanma, başta Amerika olmak üzere Sovyetler'in bölgedeki çıkarlarını tamamıyla ortadan kaldırma riskini oluşturuyordu. Savaş gittikçe Körfez'de

---

²³ 4 Kasım 1979'da bir grup öğrencinin Tahran'daki Amerikan Elçilik görevlilerini rehine alarak 444 sürecek ve tarihe "Rehineler Krizi" olarak geçen olaydır. Bütün girişimlerin sonuçsuz kalması üzerine, Amerika 24 Nisan 1980'de operasyon düzenlemiş; ancak, bu operasyon başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sonunda bir taraftan Irak'la savaşın başlaması, diğer taraftan Amerika'nın dondurulmuş olan İran'ın mal varlığını serbest bırakacağını açıklamasıyla 21 Ocak 1981'de rehineler serbest bırakılmıştır. (www.digitalhistory.uh.ed. Arı; Orta Doğu..., s.546.)

²⁴ İran'ın insan gücü Irak'a göre oldukça fazlaydı. Zira Irak'ın nüfusu 18 milyonken İran'ın nüfusu 51 milyondur.

²⁵ Armaoğlu; s.34-35.

²⁶ Arı; Orta Doğu..., s.567.

İran-Amerikan çatışmasına dönüşmüştü.²⁷ Ancak bu durum, tarihte gördüğümüz ve bundan sonrada göreceğimiz emperyalist güçlerin çıkarları doğrultusunda, aynı anda iki güce de gizliden veya açıktan destek verebileceği gerçeğini de değiştirmemektedir. Zira İran-Irak Savaşı'nda İrangate Skandalı²⁸ bunu en iyi şekilde ortaya koymuştur.

Gerçekte İran-Irak Savaşı'nda ne Amerika ne Sovyetler ne de bölge devletleri, bu savaştan iki taraftan her hangi birinin mutlak galibiyetini istememişlerdir. Çünkü bölgedeki herhangi bir gücün, liderliği ele geçirmesi çıkarları için uygun değildi. Güç dengesinin mevcudiyeti bütün devletlerin çıkarınaydı. Irak'ın savaşı kaybedip bölgede İran gücünün hâkim olacağı anlaşılınca, Amerika ve Sovyetler bölgedeki dengelerinin kendi aleyhlerine bozulmaması için barış yapılmasını istemişlerdi. Bunun için girişimlerde bulunarak Birleşmiş Milletleri devreye sokarak barış için çaba harcamışlardı. Nihayet 20 Temmuz 1987'de Irak, 18 Temmuzda da İran'ın Güvenlik Konseyinin ateşkes kararlarını kabulle savaşa sona vermişlerdir.

Sonuç

İran-Irak Savaşı ilk bakışta, 1980-88 yıllarında cereyan eden sekiz yıl sonunda her iki devletin de bir biri üzerinde tam anlamıyla üstünlük kuramadıkları bir savaş görünümündedir. Ancak savaş iyi tahlil edildiğinde, bu savaş bölgenin geçmiş ve geleceğiyle ilgili birçok gerçeği bir kez daha ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu gerçeklerden biri Orta Doğu bölgesinin geçmişten beri getirdiği siyasi, sosyal ve ekonomik önemidir. Orta Doğu her dönemde dünya siyasetinde, kültürel ve ekonomik yaşamında var olmuştur ve bundan sonraki dönemlerde de olacaktır. Bölgenin bu öneminin yanı sıra etnik, dinî ve siyasi farklılıklar onu hassas dengeler üzerine oturtmuştur. Her an bozulmaya müsait dengelerle içten veya dıştan müdahaleler olduğu zaman, büyük savaşlar ve yıkımlar yaşanmıştır. Bölgedeki dengelerin bozulmasında bölge dışındaki güçlerin etkisi olduğu gibi, buradaki değişimlerden de başta bölge ülkeleri olmak üzere bütün dünya etkilenmektedir. Bölgedeki pek çok savaş Orta Doğu'nun bu rolünü açıkça göstermiştir. O hâlde İran-Irak Savaşı dünya ve bölge siyasetinde ne tür değişim ve gelişmeleri getirdi bir göz atalım.

---

²⁷ Amerika İran'la karşı karşıya gelirken Irak'a önemli destekler veriyordu. Bunun en çarpıcı örneği DIA'nin dinlediği telsiz konuşmaları ve uydudan çektiği fotoğraflarıyla roket saldırılarının nereye yapılacağını haber vererek Irak'ın hava operasyonlarını bizzat yönlendirerek Irak'a destek vermeleridir. Hatta DIA mensuplarının Irak askerleriyle operasyona gittikleri, yine Iraklı askerlerle beraber kimyasal silahların ve antropin gazının üretildiği tesisleri giderek rapor ettiklerini bizzat DIA yetkilileri tarafından belirtilmektedir. Bugünkü Irak Savaşı'nın sebeplerinden biri olan kimyasal silahların varlığını hatta İran ve Kürtlere karşı kullanıldığını o dönem Amerikalı yetkililer tara bilinmesi de başka bir düşündürücü noktayı oluşturmaktadır. www.Netpano.com.

²⁸ "Iran Contra Affair" denen olay genel hatlarıyla, Amerikan silahlarına sahip olan İran'a gizli yollardan yedek parça ve silah satışları yapılmıştır. Bundan elde edilen para ise Nikaragua'da komünist Sandinist rejime karşı savaşan ve Amerika'nın desteklediği "Contra"lara silah yardımı için CIA tarafından kullanılması olayıdır.

www.tiscali.co.uk/referenc/encyclopaedia; www.spartacus.schoolnet.co.uk. Armaoğlu; s.41.

www.factmonster.com.

İran-İrak Savaşı, Orta Doğu bölgesinde Birinci Dünya Savaşı'yla bölgede etkin olan Avrupa, Rusya ve Amerika'nın, belli bir süreden sonra yeniden etkin ve söz sahibi olmalarına sebep olmuştur. Bugünkü tablonun da yaşanmasındaki en önemli başlangıç noktalarından biri olmuştur. İran-İrak savaşı bir noktada dünyadaki siyasi kutuplaşmanın (Sovyet-Amerikan) bir sonucu olduğu gibi neticesi de yeni dengelerin oluşmasına sebep olacaktır. Bu denge içinde Sovyetler'in parçalanmasıyla dünya ve Orta Doğu siyasetinde tek gücün yani Amerika'nın gücü ön plana çıkacaktır.

İran-İrak Savaşı'nı, başlangıçta bazı devletler ki bunun başını Amerika çekiyordu, bölgede dengeleri elinde tutacak bir gücün yani İran gücünün oluşmasını önleyecek bir savaş olarak görmüştür. Bu endişelerinden dolayı başlangıçtaki tarafsız kalma politikasından vazgeçerek Irak yanlısı bir politika çizmeye başlamışlardır. Ne gariptir ki İran-İrak Savaşı'nda Saddam Hüseyin'e her türlü desteği veren İran'a karşı kullandığı kimyasal silahların ham maddesini temin eden Körfez'de tankerleri bombalayan Irak uçaklarıyla attıkları füzeleri sağlayan Avrupa ve Amerika, 1990'dan sonra ise aynı kişiyi dünya barışı ve geleceği için tehdit unsuru olarak görmeye başlamıştır. Belki Batı dünyası İran endişesiyle Saddam Hüseyin'in ileride kendi çıkarlarına dokunacak bir güç olacağının hesabını yapamadılar. Belki de dünyada büyük güç olmayı veya büyük güç olarak kalmayı hedefleyen devletlerin hedeflerine çabuk ulaşabilmek için, bölgedeki dengeleri sarsarak müdahalelerini kolaylaştırmak ve meşrulaştırmak politikasını uyguladılar. Bu nokta kesin olmasa da gerçek olan ve yaşanan şey İran-İrak Savaşı'nın zaten bölgede hassas olan her an patlamaya hazır dengeleri sarstığı, her iki ülkeye bir şey kazandırmadığı gibi bütün bölgeye bir şeyleri kaybettiirdiği gerçeğidir. Yine gerçek olan, bu savaşın Körfez Savaşı'nı, Körfez Savaşı'nın da bugünkü Irak Savaşı'nı ortaya çıkardığıdır. Bu savaşların etkileri ve yıkıntıları ise daha uzun yıllar devam ederek yeni gelişmelere sebebiyet vereceğidir.

İran-İrak Savaşı'nda Türkiye'nin yeri ve bu savaşın Türkiye açısından önemine baktığımızda ise tereddütsüz söyleyebileceğimiz şey bölgedeki her türlü gelişmenin doğrudan Türkiye'yi etkilediğidir. İran-İrak Savaşı'nda Türkiye tarafsız bir tutum sergilemiş, bundan dolayı her iki ülke ile ticaret ilişkisini yoğunlaştırarak ticaret hacmini milyarlarca dolara çıkarmıştır. Ancak daha sonra Körfez Savaşı, Türkiye'nin milyarlarca dolarının kaybına mal olmuştur. Bugünkü Irak Savaşı da Türkiye'ye pek çok şey kaybettiirdiği gibi bundan sonraki gelişmelerde Türkiye için önemli sorunları yaratabilir. Bu tablo bize şu gerçeği bir kez daha hatırlatıyor, o da Türkiye'nin Amerika, Avrupa veya Rusya gibi rahat hareket etme lüksünün olmayışdır. Çünkü olaylara doğrudan müdahil olsanız da olmasanız da buradaki her türlü gelişme sizi etkilemektedir. Bölgedeki savaşlar ve istikrarsızlıklar, belki izlenilen akıllı politikalar sonucunda kısa vadede de kârlar getirirken uzun vadede kârlar zarara dönüşmektedir. Bunun en açık örneğini yukarıda verdik. O hâlde bizim bu bölgede bulunmamızı şans veya şanssızlık olarak nitelendirebiliriz. Ancak bu durum bize büyük sorumlulukları da yüklemektedir. Bu zor coğrafyada rahat yaşayabilmemiz için, günlük sorunların günlük çözümleriyle değil bölge ve dünya gerçekleri göz önünde

tutularak gelecek çeyrek, yarım ve yüzyılların ekonomik, askerî ve siyasi hedefleri çizilip politikalar üretmeliyiz. İran-Irak Savaşı'nın bize gösterdiği en önemli şeylerden biri dünya siyasetinde hiçbir ittifak ve düşmanlığın kalıcı olmadığı, bunların şartlara göre değiştiğidir. Bizim de bu gerçekten hareket ederek kullanabileceğimiz alternatifleri çok iyi tespit ederek tek yönlü politikalar yerine, muhtemel gelişmelere karşı alternatif politikalar belirlenmelidir.

Türkiye tarihî deneyimiyle politikasını belirlerken bölgedeki diğer devletlerin de buna destek vermesi gerekir. Çünkü güçlü ve istikrarlı bir Türkiye bütün bu coğrafyadaki insanlara ve devletlere istikrar sağlayacaktır. Bu gerçeğin artık bütün bölge ülkeleri tarafından da görülmesi lazımdır. İran-Irak veya onun bugün bir sonucu olan Irak Savaşı bölge devletlerinin bir birini hedef değil, dost seçmesi gerektiğini net bir şekilde göstermektedir. Böyle bir atmosferin oluşmasında da gene en büyük rol Türkiye'ye düşmektedir.